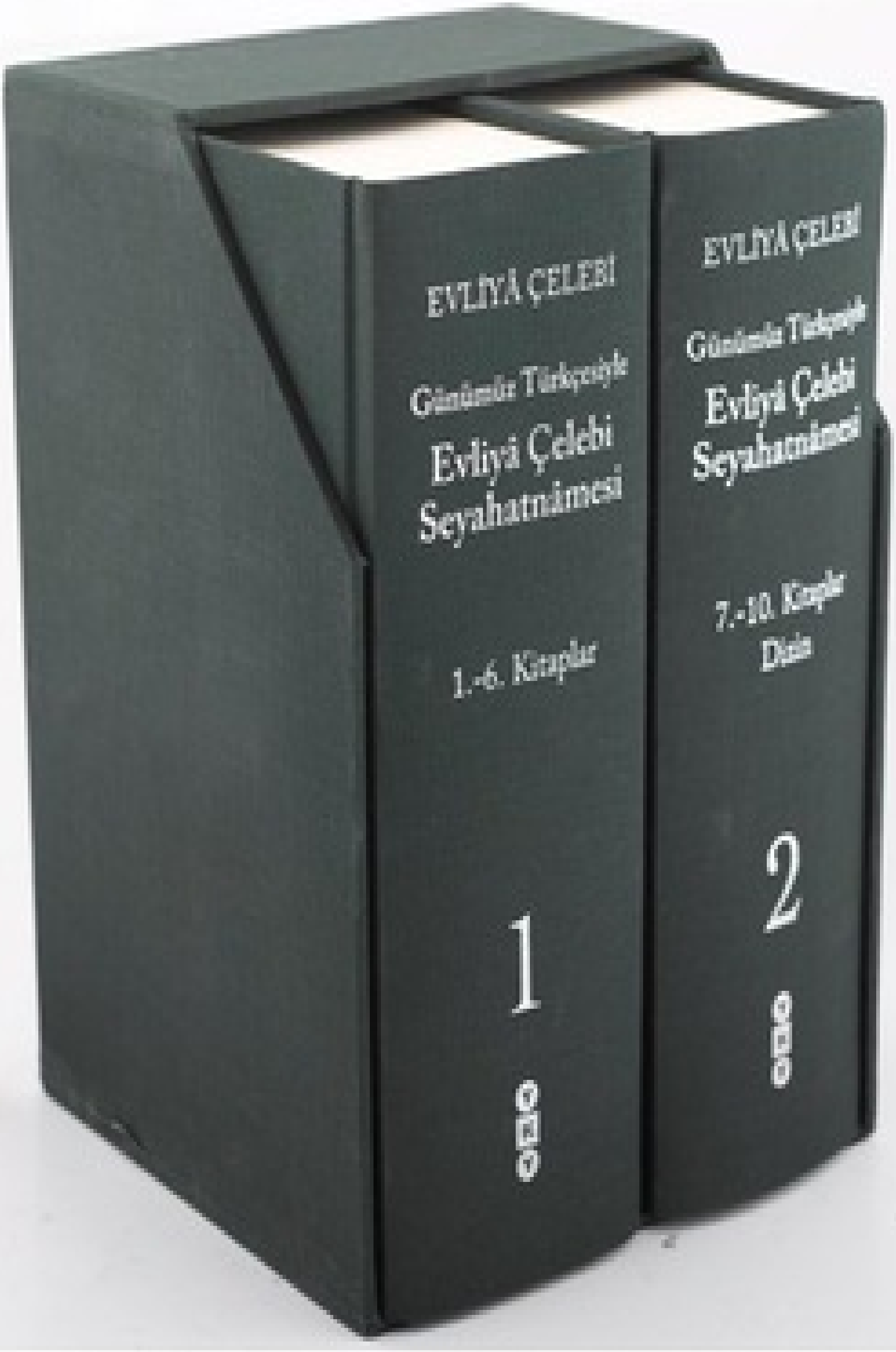

EVLİYA ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
1.-6. Kitaplar
1
EVLİYA ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
7.-10. Kitaplar
Dizin
2

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî

EVLİYÂ ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ

VI. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın
Transkripsiyonu – Dizini

Hazırlayanlar
Robert DANKOFF - Seyit Ali KAHRAMAN - Yücel DAĞLI

Yapı Kredi Yayınları

ISBN 978-975-08-1058-9

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî

VI. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini

Hazırlayanlar:

Prof. Dr. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Dr. Yücel Dağlı

Kapak Tasarımı: Pınar Kazma Çınar

Ofset Hazırlık: Yücel Dağlı

Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

Sunuş

Seyahatnâme'nin VI. cildi Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Köşkü 1457 numarada kayıtlıdır. Aharlı ince bir kâğıda yazılmış olup 310 mm. boyunda ve 200 mm. eninde 188 yaprak olup, kötü bir nesihle kaleme alınmıştır. Sayfadaki yazı uzunluğu 165 mm.'dir. Cetveller kırmızıdır. Miklepli, kahve renkli deri ve ebru ciltlidir. Az da olsa bazı sayfalarda çıkmalar (derkenar) bulunmaktadır.

Şüphesiz okuyucularımızın dikkatini çekmiştir; Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin bu cildi de tıpkı II., III., IV. ve V. ciltlerde olduğu gibi basit çeviriyazı sistemiyle ve tartışmalı (okunamayan, karalanmış veya silinmiş vs.) kısımları yazmanın başka bazı kütüphanelerdeki nüshalarıyla karşılaştırılarak hazırlanmıştır. Dizin, bazı zarurî dipnotlar ve içindekiler listesi de ayrıca ilâve olunmuştur, devam eden ciltlerde de aynı sistem korunacaktır.

Bu vesileyle, eseri hazırlayan Seyit Ali KAHRAMAN ve Dr. Yücel DAĞLI ile her zaman yardımlarına başvurduğumuz hocalarımıza burada teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayıyorum.

V. ciltten başlayarak bize yardımcı olmayı seve seve kabul eden ve büyük bir dikkatle redaksiyonu yapan Prof. Dr. Robert DANKOFF'a da özellikle teşekkür ederim.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin yayımlanmasının zaruretine bizim kadar inanmış olan ve bu konuda her türlü teşvik ve desteği sağlayan Enis BATUR'a, Yapı Kredi Yayınları yöneticilerinden Aslıhan DİNÇ ile Yapı Kredi Yayınları kitap editörü M. Sabri KOZ'a da ayrıca teşekkür ederim.

Seyahatnâme'nin VI. cildi Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Köşkü 1457 numarada kayıtlıdır. Aharlı ince bir kâğıda yazılmış olup 310 mm. boyunda ve 200 mm. eninde 188 yaprak olup, kötü bir nesihle kaleme alınmıştır. Sayfadaki yazı uzunluğu 165 mm.'dir. Cetveller kırmızıdır. Miklepli, kahve renkli deri ve ebru ciltlidir. Az da olsa bazı sayfalarda çıkmalar (derkenar) bulunmaktadır.

Şüphesiz okuyucularımızın dikkatini çekmiştir; Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin bu cildi de tıpkı II., III., IV. ve V. ciltlerde olduğu gibi basit çeviriyazı sistemiyle ve tartışmalı (okunamayan, karalanmış veya silinmiş vs.) kısımları yazmanın başka bazı kütüphanelerdeki nüshalarıyla karşılaştırılarak hazırlanmıştır. Dizin, bazı zarurî

dipnotlar ve içindekiler listesi de ayrıca ilâve olunmuştur, devam eden ciltlerde de aynı sistem korunacaktır.

Bu vesileyle, eseri hazırlayan Seyit Ali KAHRAMAN ve Dr. Yücel DAĞLI ile her zaman yardımlarına başvurduğumuz hocalarımıza burada teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayıyorum.

V. ciltten başlayarak bize yardımcı olmayı seve seve kabul eden ve büyük bir dikkatle redaksiyonu yapan Prof. Dr. Robert DANKOFF'a da özellikle teşekkür ederim.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin yayımlanmasının zaruretine bizim kadar inanmış olan ve bu konuda her türlü teşvik ve desteği sağlayan Enis BATUR'a, Yapı Kredi Yayınları yöneticilerinden Aslıhan DİNÇ ile Yapı Kredi Yayınları kitap editörü M. Sabri KOZ'a da ayrıca teşekkür ederim.

İ. Gündağ KAYAOĞLU

Giriş

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, herkesin bildiği gibi 10 ciltten oluşmaktadır, elinizdeki bu VI. cilt ile artık yarının bir adım ötesine geçilmiştir.

Ahmed Cevdet tarafından hazırlanan ve İkdam matbaası tarafından Rumi 1318 [Miladi 1902] yılında İstanbul'da basılan matbu *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nin VI. cildinin baskısına Macar Encümen-i Daniş'i yardım etmiştir. Bu yardımdan dolayı diğer ciltlerde olmayan bir özellik burada yer almış ve Macar Türkolog Armin Vambery (1832-1913) bu cilde bir "Dîbâce" yazmıştır. Macarlar ile Türklerin tarih boyunca seyrini gözler önüne seren ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin önemini de vurgulayan bu önsözün bir bölümünü bu cildin başında vermeyi biz de uygun gördük.

"Milletlerin yek-diğeriyle muaşeretlerinde bazen pek acaib münâsebâta tesadüf ederiz. Ma'lum olduğu üzere bin sene evvel, menba' ve menşe-i müşterekleri olan Asya-yı Vusta'dan memâlik-i garbiyeye muhaceret eden Osmanlı ve Macar milletleri Avrupa kıt'asının hudud-ı şarkiyyesinde iki yüz seneden ziyade tehârüb etmişlerdir. O vakit yani kıtal ve cidâl ile meşgul iken karâbet-i cinsiye ve irtibât-ı ihvâniyeden bî-haber olup şiddetle kin ve garaz içinde bulunmuşlardır. Mu'ahharan harb nâiresi söndükten sonra birbirine ettikleri zarar ve ziyana âgah olup dostluk ve muhabbet semtine dönmüşlerdir. Bugünkü gün biz Macaristan'da Osmanlılar ile o muhaseme-i kadîmeyi ve rekabeti büsbütün ferâmûş ettik. Türklerin vukû'at-ı hâzıra ve mâziyesine sarf-ı dikkat ile kendi tarihlerimizi münâsebat-ı coğrafiyemizi izah ve istîzâh şuğlunda Osmanlı edebiyatından nev nev faide ve iâne görürüz.

Ez-cümle pek kıymetli iki menba'-ı ulûm Osmanlılara hissiyât-ı şükrâniyemizi müstelzimdir. Bunların biri Osmanlıların Macaristan'ı zabt ve tasarruf vaktinden kalma vergi, bâc vesâ'ir hâsılât-ı mîriye defterleridir ki ol tahrirât-ı resmiyye memleketimizin iki yüz seneden evvelki ahvali, nüfusu, ziraatı, ticareti ve san'atı hakkında takrirât ve tafsilâtı hâvî olup geçmiş zamanların bir âyinesidir ki emsâli âlemde kolay bulunmaz. O vakit Türk me'murları her şehrin, her köyün ve hamûnun büyûtunu, aded-i nüfusunu, hubûbatın cins ve mikdârını kemâl-i dikkat ve takayyüd ile derc ve irâe edip evkat-ı maziyemizin fevkalâde kıymetli istatistikini bırakmışlardır.

Türklerden bize kalan yâdigar-ı edebînin ikinci kısmı tevârih-i Âl-i Osman ve ez-cümle *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'*dir. Osmanlı müverrihlerinin ifadâtıyla o zaman Türklerin efkâr-ı siyasiyelerinden, seferlerinin tafsilatından usûl-i harblerinden haber alıyoruz. Kaldı ki Macaristan'ın asakir-i Osmaniye'nin yed-i tasarruflarında bulunduğu hengâmda ahvâl-i coğrafiyesinin ve münasebât-ı nüfusiyesinin muhakkak ve mufassal evsâf ve ta'rifâtını *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'*nden öğreniyoruz. Zann-ı âcizaneme göre Evliya Çelebi'nin âsârını şimdiye kadar gereği gibi takdir ve tahsîn eylememişlerdir."

Seyahatnâme'nin VI. cildi, en çok bilinen ve güvenilir kabul edilen Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan Köşkü 1457 numaralı nüsha esas alınarak hazırlandı. XVII. yüzyıl Anadolu Türkçesi ile birlikte biraz da Evliya'nın bizzat kendisine has üslûbunu yansıtan böylesine hacimli bir eserin, yeni Türkçe harflere aktarılmasının ne denli zor bir iş olduğu bütün bilim çevrelerince kabul edilmektedir. Böyle bir işe başlandığında şüphesiz neşir ilkeleri açısından; metnin eksiksiz yansıtılmasının yanında, dil özellikleri, ses yapısı ve dönemin öbür dil hususiyetlerinin yanısıra, ortaya okunabilir ve anlaşılabilir bir metnin konulması gerekmektedir.

Hazırlanan bu çalışma ne tenkitli bir neşir; ne de özgün bir "dil" çalışmasıdır. Bu çalışmada tarih, edebiyat, sosyoloji, antropoloji vb. sosyal bilimlerin hemen her dalı ile uğraşan kişilerin rahat okuyup istifade edebilecekleri eksiksiz bir metnin ortaya konulması hedeflenmiştir. Dolayısıyla tenkitli bir metnin neşrinde istenen değerlendirme ve özellikler bu metinde aranmamalıdır. Bu kitap hazırlanırken şu hususlara dikkat edilmiştir:

Metnin kolay okunmasını sağlamak maksadıyla okuyucuyu gereksiz biçimde yoran çeviriyazı işaretlerine, zarurî hâller dışında yer verilmemiştir.

Metin içinde /é/ (kapalı /e/)'ler /e/, /ñ/ (geniz /n/)'leri /n/ olarak okunmuştur.

Asıl metinde aynı kelimeler, zaman zaman farklı imlâ ile yazılmışlardır. XVII. yüzyıl dil zenginliğini korumak için bu kelimelerde hiçbir tasarrufta bulunulmamış ve aynı imlâların yansıtılmasına özen gösterilmiştir.

Evliya'nın özellikle harekelediği ama bugün farklı bir imlâ ile

yaşayan kelimelerde, asıl imlânın aktarılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca yer ve kişi adlarında da Evliya'nın imlâsı esas alınmıştır.

Eserde mevcut çıkmalar (derkenar), öbür yazma nüshalar da gözden geçirilerek metnin içine yerleştirilmiş ve {} işaretiyle çıkma olduğu gösterilmiştir.

Metinde onarma yoluna gidilmemiş, metnin anlaşılırlığını sağlamak için bazı kelimelere harf ilâvesi yapılmış ve bu da [ ] köşeli parantez içinde gösterilmiştir. Metnin anlamını bozan fazlalık olarak yazılanlar da ( ) parantez içinde yer almıştır

Metinde geçen âyetlerin Arapça asılları dizilerek, dipnotta sure ve âyet numaraları ile anlamları konulmuş; ancak diğer Arapça ve Farsça ibare, deyim, vecize vb. metin içinde çeviriyazısı ile verilmiştir.

Hazırlanan eserin kolay kullanılması için baş tarafına, aslında bulunmayan geniş bir "İçindekiler" ile sonuna da "Dizin" ilâve edilmiştir. Yazma nüsha ile karşılaştırma yapmak isteyenler için asıl yaprak numaraları metin içinde ***"[15a; 15b; 16a; …]"*** biçiminde verilmiştir.

Çalışmanın muhtelif aşamalarında konunun uzmanı pek çok ilim adamı ve araştırmacıya da müracaat edildi. Büyük bir titizlikle eserin son redaksiyonunu yapan Prof. Dr. Robert DANKOFF'a, Macarca konusunda yardımlarını gördüğümüz Prof. Dr. Geza DAVİD'e, Macaristan'da uzun yıllar kalması sonucu elde ettiği tecrübeleri bizimle paylaşan Doç. Dr, Mustafa S. KAÇALİN' e teşekkür ederiz.

Bütün yardım, dikkat ve gayretlere rağmen bu büyüklükteki bir metnin neşrinde hataların olması kaçınılmazdır. Bizden kaynaklanan bu hatalara getirilecek eleştirilerin, ileride yapılacak yeni neşirlere rehberlik edeceği inancını taşımaktayız.

Seyit Ali KAHRAMAN - Dr. Yücel DAĞLI

Bazı İşaretler

(–)	Metinde boş bırakılan bir kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(…)	Okunamayan ya da silik bir kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(?)	Tereddütlü okunan kelimelerde kullanılmıştır.
[ ]	Tamamlanan kelimelerde kullanılmıştır.
( )	Fazlalık olarak görülen kelimelerde kullanılmıştır.
{ }	Derkenâr/Çıkmaları göstermek için kullanılmıştır.
[12a], [12b]	Yaprak numaralarını göstermek için kullanılmıştır.
… (12 satırlık yer boş)…	Boş satır sayısını göstermek için kullanılmıştır
ʿ	Gerekli durumlarda ayn (ʸ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
ʾ	Gerekli durumlarda hemze (ʾ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
ʻ	Özel adlarda kesme işareti (ʻ) için kullanılmıştır.

Metin

[Altıncı Cilt]

[1b] *Elhamdülillâhi ale'l-âye ve sallâllâhu alâ seyyidi hayrü'l-beriyye. Evvelâ ulular ulusu ol Çalap Tanrı Ta'âlâ'ya bilâ-aded hamd [ü] senâ olsun. Ol sertâc-ı sâhib-i mi'râc yalavac Resûl-i mübîne durûd-ı bî-add salât [u] selâm olsun kim ol hazrete ve ümmetine âyet-i sûre-i (–)nass-ı kâtı'ı üzre gazâ fermân olunup bu abd-i kemter dahi gazâya tâlib [ü] râğıb olup,*

Sene 1071 mâh-ı Zilka'desi gurresinde Tımışvar sahrâsından Erdel gazâsına teveccüh edüp seyr [ü] temâşâ etdiğimiz kılâ'ları ve şehr-i mu'azzama ve deşt [ü] hâmûnları ayân u beyân eder

Evvelâ Budin vezîri İsmâ'îl Paşa eyâleti askeriyle çarkacı olup Melek Ahmed Paşa efendimiz Rûmeli askeriyle gerüde dümdâr ta'yîn olunup çarkacı talî'a-i asker olup cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânların tuğları kalkup gitdiler. Ertesi gün Serdâr Ali Paşa Tımışvar altından göç edüp,

Menzil-i sahrâ-yı Jebel: Re'âyâsı cümle Eflak'dır. Bu menzilde Siyâvuş Paşa birâderi Sarı Hüseyin Paşa dahi İsmâ'îl Paşa ile çarkacı ta'yîn olundu, zîrâ küffâr Seydî'nin şehîd olduğun istimâ' edüp küffâr tarafından mûhîş haberler geldi. Andan

Menzil-i Ordu cisri: Andan 5 sâ'atde,

Menzil-i Sersik: Re'âyâsı cümle Eflak kefereleridir ve üç yüz hâneli ma'mûr ze'âmet köyüdür kim bu da bir sahrâ-yı azîme vâkı' olmuşdur. Bunda olan erik kadar göğem bir diyârda yokdur. Andan 5 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Lugoş

Lisân-ı Macar'da (–) demekdir. Bânîsi Süleymân Hân asrında Erdel Kralı Betlen Gabordur. Sene (–) Murâd Hân-ı Sâlis asrında Ulama Paşa feth edüp yine küffâr istîlâ etdikde dest-i küffârda (–) sene kalıp âhir-i kâr sene (–) târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi' fethidir, be-dest-i Köpürlü Mehemmed Paşa. Hâlâ Tımışvar eyâletinde başka sancakbeği tahtıdır. Beğinin hâssı 300.000 akçedir. Ze'âmeti 12 ve tîmârı 300'dür. Alaybeği ve çeribaşı vardır. Beği'nin askeriyle cümle bin aded asker olur. Ve yüz elli akçe kazâdır, ammâ dahi nâhiyeleri tahrîr olunmadı, zîrâ yeni feth olmuş bir dâr-ı diyârdır ve üç oda yeniçeri çorbacıları ve bir oda topçu ve bir oda cebeci ve kal'a dizdârı ve altı yüz aded merdüm-i hisârı ve kethudâyeri ve muhtesibi ve bâcdârı vardır.

Eşkâl-i kal'ası: Bir vâsi' fezâda nehr-i Jebel kenârında şekl-i murabba' bir palanka kal'adır. Etrâfında handakı leb-ber-leb nehr-i Jebel'dir. Bu nehir, Erdel'in Demirkapu dağlarından cem' olup nehr-i Tımış'a mahlût olur bir ayn-ı sağîredir.

Ve kal'anın bir kapusu var. Ve handağı üzre bir musanna' asma cisri var. Her gece cisri kaldırırlar. Ve derûn-ı kal'ada cümle üç yüz Macar evleri var, kimi saz ve kimi tahta örtülüdür.

Bu kal'a yeni feth olmağile dahi câmi' ve hân u hammâm ve dükkânlar yok idi, ammâ iç kal'ası şekl-i murabba' kârgîr binâ bir küçük kal'adır. Bunun dahi başka handakı vardır. Ve cânib-i şarka nâzır bir ağaç kanatlı kapusu var bunun dahi handağı üzre asma cisri var.

Ve bu şehrin cânib-i erba‘ası sâfî bâğlı mahsûllü yerlerdir. Ve cümle re‘âyâları Eflakân’dır.

Memdûhâtından eriği ve elması ve beyâz kebesi meşhûrdur. Ve cümle re‘âyâsı Varat kulu aklâmıdır. Ve on yük akçesi Mekke ve Medîne’ye vakf olunmuşdur kim Ravza-i Mutahhara tarafından her sene Kızlar Ağası âdemi gelüp on yük akçeyi Tımışvar defterdârından alup gider, hayrât-ı azîme oldu. Andan kalkıp 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Redvar

Bu dahi sene (–) de Köpürlü fethidir. Lugoş sancağı hükmünde nehr-i Tımış kenârında dağlar içinde şekl-i murabba‘ bir ağaç palankadır. Dizdârı ve neferâtları vardır. Yeni feth olmağile imâreti yokdur. Andan cânib-i şarka 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kûh-ı Laboş, ya‘nî kal‘a-i Şebeş

Lisân-ı Macarca (–) (–) demekdir. Bunun dahi bânîsi Betlen Gabor kraldır. Sene (–) târîhinde Sultân Mehemmed fermânıyla Köpürlü vezîr ile Seydî Ahmed Paşa fethidir.

Tımışvar eyâletinde sancakbeği tahtıdır. Beğinin hâssı 300.000 akçedir ve ze‘âmeti 15 ve tîmârı 305, alaybeği ve gayri iş erleri vardır. Cümle askeri bin aded âdemlerdir ve yüz elli akçe nev peydâ kazâdır. Ve kal‘a dizdârı ve beş yüz neferâtı ve üç oda kapukulu ve topçu ve cebecileri ve subaşı ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethudâsı ve harâc ağası var, bunun dahi harâcından on yük akçe Medîne’ye surre gider. Cümle re‘âyâsı Eflak’dır.

Eşkâl-i kal‘ası: Nehr-i Tımış kenârında Şeddâdî binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Cirmi dâ’iren-mâdâr 400 adımdır, ta‘mîr olurken mi‘mârbaşı nakletdi. İki kapusu var handakı alçakdır. Derûn-ı hisârda cümle 200 aded tahta örtülü Macar evleridir. Ancak bir câmi‘i var, Defterdâr İbrâhim Paşa’nındır, ammâ gâyet mahallinde binâ olunup cemâ‘at-i kesîreli ve kiremitli ve bir serâmed minâreli câmi‘-i zîbâdır. kapusu üzre târîhi budur:

Gûş eden evsâfını Zârî dedi târîhini,

Kıble-i ebvâb-ı hâcet câmi‘-i zîbâ makâm.

Sene (–)

Ve bu sûrun tâ ortasında Şeddâdî binâ bir şekl-i muhammes sa‘b ve metîn iç kal‘ası var, dizdârdan gayri birisi yokdur. Mâl-â-mâl cebehâne ve musanna‘ altın gibi mücellâ Macar-ı füccâr topları ve bu iç kal‘anın ancak şimâline nâzır bir küçük kapusu var. Göle kal‘asının iç kal‘ası gibi bunun dahi kapusuna otuz ayak taş nerdübân ile çıkılır bâb-ı âlîdir. Üstündeki bacalardan aşağı taş atacak baca delikleri ve kapunun yemîn ü yesârında mazgal delikleri ile ârâste olmuş gâyet metîn u muhkem kapudur, ammâ ***[2a]*** taşra varoşunda çârsû-yı bâzârı müzeyyendir. Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbeleri henüz gelüp imâr olmadadırlar. Memdûhâtından eriği ve elması ve alaca at kebesi meşhûrdur. Ve yayla dibi olmağile bâğ u bâğçesi çokdur. Andan 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Desne

Sene (–) târîhinde Köpürlü Mehemmed Paşa’nın deryâ-misâl asker-i bî-pâyân ile [geldiğin] bu kal‘a küffârı görüp savlet-i Âl-i Osmân’a tâkat getirmeyeceklerin bilüp kal‘ayı boş bırağup firâr etdiklerinde, içine yedi yüz aded asâkîr-i İslâm koyup Tımışvar

eyâletinde Şebeş sancağı hükmünde nehr-i Tımış kenârında bir dağlık ve ormanlık içre çâr-kûşe ma‘mûr kal‘adır kim Şebeş kadısı niyâbetidir, ammâ yeniçeri odaları konmayıp ancak dizdârı ve neferâtları var, çârsû-yı bâzârı yokdur.

Bu kal‘adan 2 sâ‘at ba‘îd meks olundu. Andan 3 sâ‘atde,

Menzil-i Büyük Tabur

Bu taburu Betlen Gabor kazup Âl-i Osmân ile azîm ceng edüp münhezim olmuşlardır. Hâlâ tabur yerinde kâfirin üstühân-ı murdârları hâr [u] hâşâk içinde pâymâl-i rimâl olup yatır. Andan 3 sâ‘atde,

Menzil-i Eski Tabur

Bu mahalde Rakofçi Kral, Seydî Ahmed Paşa ile ceng etmek içün bu Eski Tabur yerin yeniden handak-ı azîm kazup cenge âmâde olup dururdu. Gâzî Seydî‘nin deryâ-misâl asker ile geldiğin Rakofçi la‘în istimâ‘ edüp karârı firâra mübeddel olup licâm-ı mahabbetin Demirkapu’dan içeride çekip anda dahi havfından bir tabur-ı azîm kazdı. Ve bu mahalde sa‘âdetlü padişâhdan bir haseki ağa ile hatt-ı şerîf gelüp,

“Elbette ve elbette Erdel diyârına girüp bir yeni kral nasb edüp Kemen Yanoş kralım diyenin hakkından gelüp sene-i sâbıkalardaki hazînemi tahsîl edüp hatt-ı şerîfime amel edesin!” deyü hatt-ı şerîf geldikde Eski Tabur yerinden kalkılup 4 sâ‘atde,

Menzil-i Musik Deresi

Musik nâm su çıkar, bu Musik dağlarından tulû‘ edüp nehr-i Tımış‘a mahlût olur. Bu dere içre çektiğimiz bârân-ı rahmeti Hudâ bilür. Cümle asker mâldan ve cândan bîzâr olup yatacak ve duracak yerler kalmayup bârân-ı rahmet askere matar-ı la‘net oldu. Andan 5 sâ‘at yine cânib-i şarka,

Menzil-i Kınbe

Bir öz içinde bir ormanlı çemenzârda sehel güneşler olup pür rahmet olur. Ve cümle esbâblarımız ve hayme vü hargâhlarımız yâbis oldular. Bu mahalde bir Macar avreti bir çadır içre yedi nefer âdemleri katl edüp sabâhısı ol mel‘ûneyi gâzîler âteş-i Nemrûd’a yakdılar. Ve bu menzilde niçe yüz aded at arabaları kırıldı, zîrâ sa‘b yol idi. Ve bunda müşâvere olup ol gece Demirkapu’ya beş bin tüfeng-endâz yiğitler gönderilüp pusuya girdiler. Bu askerin akîblerince Tımışvar eyâleti ile Abaza Sarı Hüseyin Paşa talî‘a-i asker ta‘yîn olundu. Ve andan Çarkacı İsmâ‘îl Paşa kalkup Demirkapu’yu gitdi ve Demirkapu’yı mülk etdiği haberi gelüp asker tâze cân buldu. Andan 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kûh-ı vilâyet-i Erdelistân-ı Macaristân, ya‘nî Demirkapu-yı kûhistân [u] çengelistân

Bu Demirkapu nâmıyla müte‘âref olan zemîn kûh [u] çengelistân eyle bir kûhistân-ı dırahtistândır kim rûy-ı arzda misli yok bir sedd-i sedîd ve bir bâb-ı hadîd idi,

Be-kavli müverrihân-ı Macar: Bu mahalde İskender-i Zülkarneyn üç kat demir kapular inşâ edüp bu mahalden cânib-i cenûba dörd konak yer dağlar içre tâ nehr-i Tuna Demirkapusuna varınca üç kat dîvâr-ı rasîf ve üç kat handak-ı amîk ve nazîf kazmışdır. Hâlâ handaklarının ve esâs-ı rasîfleri âşikâre durur. Ve bu Demirkapu’dan cânib-i şimâle yigirmi konak yer dağlar içre tâ nehr-i Tise’ye varınca yine üç kat dîvâr ve hafrlar kazmış,

anda dahi cümle âsâr-ı binâlar nümâyândır.

Bu hisâb üzre diyâr-ı Erdel'in garbî ve cenûbî tarafların sûr içine alup diyâr-ı Ungurus ile diyâr-ı Erdel'e hudûd vaz‘ etdiği mahalde bu Demirkapu vâkı‘ olmuşdur, ammâ mürûr-ı eyyâm ile bâblardan eser yok, ammâ esâs-ı binâlarından sedd-i İskender-vâr âsâr-ı binâlar vardır.

Hikmet-i Hudâ bu Demirkapu dağları evce berâber kûh-ı bâlâlardır kim üç aylık yol Erdel diyârının dörd bölük olan Hayduşak diyârın ve Erdel diyârın ve Saz diyârın ve Seykel diyârın ihâta etmiş dağlardır kim ancak şâhrâh-ı Erdel'e girmeğe dörd yol vardır. Biri cânib-i garbda Osmânlı tarafında bu Demirkapu, ulu yoldur.

Biri cânib-i şimâlde Tise kenârında Orta Macar'a girecek Namin yoludur.

Biri de cânib-i şark ile şimâle meyyâl Seykel vilâyetinden Leh vilâyetine girecek Seykel yoludur.

Ve dördüncüsü cânib-i kıblede Eflak vilâyetine girecek kal‘a-i ***[2b]*** Praşo yoludur.

Bu diyâr-ı Erdel'e bu dörd aded yoldan gayri şâhrâh yollar yokdur. Cümle etrâfın bu Demirkapu dağları ihâta etmiş sengistân ve kûhistân dağlardır. Anıniçün gâhîce bu Erdel küffârı Âl-i Osmân'a isyân [u] tuğyân eder. Ve bu Demirkapu'nun batı tarafları Tımışvar ve Göle vilâyetleridir ve şimâl tarafı henüz feth olmuş Yanova ve Varat kal‘aları taraflarıdır. Ve maşrık ve kıble cânibleri cümle Erdel vilâyetleridir dahi kıble ve cenûb tarafların diyâr-ı Erdel'in Eflak ve Boğdan vilâyetleri ihâta edüp anlar da nehr-i Tuna kenârına vâkı‘ olup hudûdları nehr-i Tuna'dır kim Eflak ve Boğdan'ın cânib-i şimâli ve yıldızı ve garbîsi Erdel vilâyetleri olmuş olur, ammâ diyâr-ı Erdel azîm vilâyetdir. *İnşâ'allâhu Ta‘âlâ* alâ kadri'l-imkân manzûrum olduğu üzre tahrîr olunur ve *bihi-müste‘ân.*

Evvelâ bu Demirkapu'da cemî‘i asâkir-i İslâm ile dağlar ve ormanlar içre iki gün meks olunup üç bin iki yüz araba ve bu kadar bin seyishâne ve bârhâne develeri güc ile ubûr edüp andan cânib-i maşrıka yokuş aşağı 5 sâ‘atde nüzûl edüp dıraht-ı azîmler temâşâ ederek diyâr-ı Erdel'e kadem basup,

Menzil-i Kuru Kilise

Bu mahalde bir deyr-i azîm var idi. Mukaddemâ Seydî Paşa ile bu mahalle geldikde bu deyri ıhrâk bi'n-nâr edüp hâlâ harâb idi.

Bu sahrâda cümle asker-i İslâm ile cenâhat tınâb tınâba konulup cümle mîr-i mîrânlara karavullar fermân olunup şeb [ü] rûz cümle guzât pür-silâh âmâde durmağa başlandı. Andan nîm sâ‘at bir sahrâ-yı bî-pâyân içre gidüp,

Menzil-i sahrâ-yı Hasek

Serhad gâzîleri Haçek ve Hasek derler. Bu sahrâ-yı çemenzârda bir ordu-yı İslâm kurulmuşdur kim,

"Bir pâdişâh-ı cem-cenâb böyle asâkir-i bî-hisâb ile konulmamışdır ve misli sebkat etmemişdir" deyü serhad gâzîleri nakl etdiler.

Ve bu sahrâda on gün meks olunmağa nâdîler nidâ edüp yine karavullar azîm vezni üzre tenbîh ü te'kîd olundu. Zîrâ Kemen Yanoş kralın hareketi haberi alındı, ammâ ne çâre dahi Tatar askeri gelmedi ve Seydî Paşa olmadığından askerin yüzü gülmedi. Hattâ bu sahrâda Seydî Ahmed Paşa ile Budin ve Eğre ve Tımışvar ve Kanije ve Sirem ve Semendire askerleriyle sene (–) târîhinde Rakofçi kralın seksen yedi bin askerin bu sahrâda bozup kırup esîr etdiğimiz mahaldir kim asker-i İslâm hâlâ ceng mahallinde meks edüp ordu-yı İslâm içinde on yerde kubbe-misâl küffâr kelleleri gülleler-misâl püşte püşte yığılmışdır.

Hulâsa-i kelâm ceng-i azîm olmuşdur. Ve cümle müverrihler bu cengi hakîkati üzre yazmışdır. Hak Ta'âlâ da bu sene-i mübârekede eyle bir savaş-ı perhâş olmağı müyesser ede, *âmîn*.

Zîrâ Seydî cenginde seksen yedi bin Nemse ve Macar ve İslavin ve Korol ve Leh ve Çeh kâfirlerin ol şiddet-i şitâ[d]a bu sahrâ içre beyâz kar üzre küffârın kızıl kanların on iki bin yiğit ile dökmüşüzdür. Ve kral-ı la'în Rakofçi üç yüz aded küffâr ile mecrûhan firâr edüp gitmişdir. Eğer bu Seydî gazâsın mufassalan tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur, ammâ hâlâ asker-i İslâm ile bu sahrâda otururken elli bin Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adüv-şikâr altı kerre yüz bin güzîde ağırmak kazaklanmış ve kazılanmış atları [ile] yalı ağası olan Şâh Polad Ağa gelüp serdâr-ı mu'azzamdan hil'at-i fâhireler geyüp Çarkacı İsmâ'îl Paşa'dan bir sâ'at ileri meks edüp ol gün ordu-yı İslâm ganîmet oldu. Ve ol ân yalı ağasına fermân gidüp Kemen Yanoş kral taburundan haber alup diller getirmeğe me'mûr olup kırk bin askerle ol ân ılgar edüp tabura gitdiler. Ve yine ol gün Cerrâh Kâsım Paşa Kemen Yanoş kralın taburu keferelerinden on aded dil kâfirler gelüp huzûr-ı serdârda söyledüp ba'de'l-haber serâperde önünde cellâd-ı felek kellelerin galtân eyledi.

Bu hakîrin ibtidâ bu gazâda çeteye gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ bu sahrâ-yı Haçek'den Budin gâzîleriyle cânib-i garba dağlar içre girüp Desne dereleri içre ve Desne dağları üzre bir gün bir gece seğirdüp dere ve depe ve dağ u rağ u bâğ ve yakın u ırağ gezerek Desne dağları bir becene-i azîme, ya'nî bir sarp kırıntılık içinde cem' olmuş kâfirlere râst gelüp üç yerden üç bin yiğit ile "Allâh!" deyüp koyulduk, ammâ yüz bin renc [ü] anâ ile hamd-i Hudâ beceneyi feth edüp yüz yigirmi bir esîr ve bu kadar kelle ve bu kadar mâl-ı ganâ'im kelepürler alup sâlimîn ü gânimîn bir gün bir gecede Desne derelerin ubûr edüp sahrâlara çıkup dördüncü gün Hasek sahrâsında ordu-yı İslâm'a vâsıl olup esîrleri ve mâl-ı ganâ'imlerimiz fürûht ederken hikmet-i Hudâ Serasker Ali Paşa bu ganîmet ile geldiğimizi istimâ' edüp herkes çeteye gidüp ***[3a]*** ordu-yı İslâm boş kalır mülâhazasıyla "Çete memnû'dur!" deyü dellâllar nidâ edüp,

"Bu gelen cebeciler cümle esîrleri sâhiblerine teslîm edüp müjdelerin alsınlar yohsa pâdişâh başıyçün cebecileri kırarım!" deyüp üzerimize mübâşir çavuşlar koşup Haçek sahrâsının kıble tarafında nîm sâ'at ba'îd kal'a-i Kolçvar meydânına esîrleri teslîm etmeğe refîklerimizle giderken merhûm Seydî Ahmed Paşa'ya yüz bin rahmet ve bu serdâra sadlek la'net okuyarak kal'a-i Kolçvar dibine vardık.

Evsâf-ı kal'a-i Kolçvar

Evvel ve âhir Erdel kralları hükmünde olup dest-i Âl-i Osmân'a aslâ girmemişdir ve Seydî Paşa'dan gayri bu diyâra bir vezîr gelmemişdir. Lâkin bu kal'a Zolomioğlu'nun irs ile

intikâl eden mülküdür kim bin kadar askere mâlikdir. Kal‘ası Kolçvar yaylası deresinin içinde nehr-i Kolçvar kenârında bir yalçın kaya üzre evce berâber Şeddâdî ve şekl-i muhammes kal‘a-i metîndir. Haçek sahrâsına nâzır bir kapusu ve on bir kulleli şirîn kal‘adır, ammâ havâlesi çokdur, lâkin her cânibi uçurum olmağile yanına varılmaz. Ve havâlesi olan dağların ardları kıble cânibi cümle Eflak vilâyetidir. Ve bu kal‘anın aşağı dere içinde bâğlı ve bâğçeli bir varoş-ı meresî(?) içre musanna‘ kenîseleri ve deresinde gûnâ-gûn mâhîleri var. Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbeleri meşhûrdur.

Ve bu kal‘a kapudanı itâ‘at edüp serdâra hedâyâlarıyla vardığından cümle esîrlerimiz defter ile bu kapudana teslîm olunup,

“Bire üç kîse müjde-i esîr” deyü verüp üç bin yiğide yirmişer guruş gazâ mâlı değüp,

“Fi’l-bereke” deyüp kapudandan dahi niçe gûne hedâyâlar alup tekrâr ordu-yı İslâm’a avdet olundu.

Ol gün sene 1071 mâh-ı Zilka‘de’sinin on sekizinci cum‘a gün (Erdel) Erdel memleketi kâfirlerin cümle mutî‘ etmek içün cümle Tatar askeri kalkup bir sâ‘at ileri gitmek fermân olundu.

Ve Budin askeriyle İsmâ‘îl Paşa çarkacı ve Çatalbaş Paşa dündâr fermân olunup derhâl nefîr-i rıhletler çalınup Cerrâh Kâsım Paşa tuğlar ile konakçı olup ol güne gelince Hasek sahrâsında on gün meks olunmuşdu. Andan Hasek sahrâsının maşrık tarafına 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Seyk

Erdel kralları hükmündedir, ammâ Solom Gargor Batori mülküdür kim Yanova beği (kral) olan Barçay kraldır. Kal‘a-i Seyk lisân-ı Macar’da (–) (–) demekdir. Kal‘ası nehr-i Lena kenârında evce berâber bir küçük taş binâ ve içinde ancak on hânesi ve bir küçük kenîsesi var, ammâ aşağı sahrâda Barçay kralın bir musanna‘ sarâyı var idi kim resm ü tarh u tarzı nakş-ı bûkalemûn-ı cihân-pesend idi. Asâkir-i İslâm bu sarâyı âteşe urup cümle der [ü] dîvârları âteş-i Nemrûd içinde kaldığın kal‘a kapudanı görüp vâfir hedâyâlar ile seraskere gelüp itâ‘at etdi. Andan kalkup Lena boğazın aşup,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Küçük Şamos: Sâhilinde Kosvar sahrâsında meks olundu ve ol gün, “Asker-i İslâm ganîmet olsun” deyü “Kol kol çeteciler gitsin” deyü fermân olundukda hemân hakîr fursat ganîmetdir, ol sâ‘at elli aded pür-silâh yiğitler ile batı tarafında dağlar içre beş sâ‘at gezüp aslâ ganîmet bulamayup ancak bir Eflak keferesi dil dutup kulağın yay kirişi tuncuyla kısdırup ol kadar îzâ ve işkence etdik aslâ mâl-ı ganâ’im demedi. Biz dahi kellesin kesüp yine ol gün tehî-dest serserî gezüp ordu-yı İslâm’a dâhil olduk.

Yine ol gece yüz piyâde yiğit tüfeng-endâz ve yüz cürd atlı pür-silâh şehbâz bir yere cem‘ {olup} yine mağrib cânibine bir gün bir gece gidüp bir sengistân dağlarda mağâralar içine kırk elli pâre köyün kâfirleri kapanmışlar. Bir hayli ceng-i azîm etdik. Sarp kayalar olmağile bir vech ile zafer mümkün olmayup biz dahi fâriğü‘l-bâl olup gerü avdet etdikde aşağı derelerdeki hayvânâtlara tama‘ etmeyüp cümlemiz ale’l-ittifâk Şebevar deresiyle gerüye gelirken üç bin kadar semîn sığırlar ganîmet alup 5 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Şebevar, ya‘nî şehr-i Pisanvar

Erdel kralları mülküdür. Kal‘ası bir dere ağzında havâleli şekl-i murabba‘ ve on bir kulleli sa‘b u metîn bir Şeddâdî taş binâ hisâr-ı ra‘nâdır. Ve maşrık cânibine iki kapusu ve içinde cümle topları ve cebehânesi mükellef ve mükemmel iken gulgule-i Rûm ve velvele-i Rûm sadâsı havfından ***[3b]*** kal‘a içre cümle mâl [ü] menâllerin bırağup ancak evlâd [u] ensâblarıyla dağlara ve sa‘b mağâralara firâr etmişler. Biz dahi iki yüz yiğit cür’et edüp âheste reviş kal‘a içine girdik. Aslâ âdem ve âdemî-zâd yok.

Hemân zî-kıymet olan eşyâları alup kal‘ayı âteşe urup taşrasındaki Pisan şehrine girüp anda dahi yahşı tuhef eşyâları alırken azamet-i Hudâ kal‘anın topları cümle âteşden kızup cânib-i erba‘aya ve bize ol kadar top ber-havâ etdi kim ta‘bîr olunmaz.

Ba‘dehu bu şehr-i bâğ-ı İrem-i Pisan’ı dahi âteşe urup şehrin bâğlarından taşra giderken bir kefere dil dutup;

“Bu kal‘a halkı nereye gitdi?” deyü su’âl etdikde,

“İşte bu cânibdeki sarp dağlara hâlâ gidiyorlar” dedikde derhâl ol kâfiri dest-ber-kafâ bağlayup bir ata bindirüp licâmın bir gulâm eline verüp tekrâr mağrib tarafına dağlar içre beş sâ‘at kâfirlerin ardın kovup giderken hikmet-i Hudâ ol mahalde yüz mikdârı Tatar-ı sabâ-reftâra râst geldik. Anlar ile pây-berâber olmak üzre kavl [ü] karâr edüp hakîr “Fâtiha” dedim.

Ba‘de’t-tilâvet-i Fâtiha piyâdelerimizi Tatarların boş atlarına bindirüp üç yüz süvârî bahâdır olup ol gün seğirdüp dağ içinde on sekiz aded münakkaş ve billûr câmlı hınto arabalar ile üç yüz mikdârı Macar-ı füccâr kaçarken yetişüp bir ağızdan “Allâh Allâh” deyüp kılıç urduk. Ve beş sâ‘at kâmil ceng edüp on sekiz hıntovu ikişer atlarıyla ve içinde olan kırk aded pâk ve pâkîze duhter-i nâ-şükefte-i nâçîze pençe-i âfitâb-ı mehtâb kızları ve pençe-i âfitâb gulâmları ve pençe-i nâziş-i dûşiz avretleri ve bu kadar mâl-ı ganâ’imle cümle yüz otuz bir aded esîrleri dest-ber-kafâ bağlayup kimisi ağlayup kimi ciğer dâğlayup “Zanca Türk” deyerek elleri cenge kâsır kâfirlerin birkaçların kelle ve paça edüp niçesi dağlara firâr edüp anlara ığmâz-ı ayn edüp halâs oldular. Ve bizden ancak bir âdem şehîd olup arabaya koduk. Ve iki âdem dahi mecrûh olup cengden halâs olup selâmet tarafına sâlimîn ü gânimîn gelirken cânib-i erba‘adan sekiz yüz sığır ve altı yüz koyun sürüp yetmiş aded ganîmet atlara Tata[r] gâzîlerimiz ve bazı kefere esîrlerimiz bindirüp ol gece yürüyüp nısfu’l-leylde,

Menzil-i Serbâz deresi

Bir dar boğazdır kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Ol gece cümle arabaları tabur çatup cümle esîrleri muhkem bağlayup ve cânib-i erba‘aya karavullar koyup üç yüz yiğitden bir kişi eksik sabâha dak bîdâr âmâde durup cümle hayvânları da zabt [u] rabt edüp ale’s-sabâh on dörd sâ‘at giderken yüz bin renc [ü] anâ ve havf u haşyet çekerek Pisan dağın aşup nâçâr Jidvar kal‘ası önünde yatdık.

Evsâf-ı kal‘a-i Jidvar

Bu diyârda “var” lafzı kal‘a demekdir, ammâ Jidvar lisân-ı Macar’da (–) (–) (–) demekdir. Bu kal‘a evvel [ve] âhir Erdel krallarına tâbi‘dir, lâkin Kemen Yanoş-ı la‘în kralın

milkidir. Bir sık dağlık ve ormanlık içinde bir sa‘b kaya üzre üç tabyalı bir taş şîrîn küçük kal‘adır. Dibinden nehr-i Jidvar akup maşrık cânibine gidüp nehr-i Şamos’a mahlût olur ve kal‘aya yakın bir dar ağaçlık içinde pusu edüp karavullar ile bîdâr âmâde durduk. Sabâh olunca ince karavulumuz ileri gönderüp biz dahi bir sâ‘at gidüp hemân karavullarımız çıka gelüp,

“Bire meded küffâr boğazın ağzın almış ve azîm ağaçları kırıntılar dökmüş. Sol tarafda pür-silâh olup dururlar” dedikde biz dahi Tatar gâzîlerimizle bir yere cem‘ olup müşâvere edüp elimizde olan esîrlerin elleri kılıca yapışmağa kâdir olanları ân-ı vâhidde kılıçdan geçirdik. Ve cümle sığır ve koyunları sıyırup saldık. Ve cümle arabaları tabur gibi ederek kâfir bizi beklediği Bortin boğazı nâm mahalle varup tekrâr müşâvere edüp küffâr aşağı boğazı beklerken yüz aded tüfeng-endâz yiğitlerimiz dağdan kâfirlerin üzerlerine bir yaylım kurşum yağdırdıkları gibi bizler dahi Tatarlar ile iki yüz yiğit dere içinden “Allâh” deyüp koyuldukda hamd-i Hudâ küffârı boğaz ağzından koparup atlıların atlımız, piyâdelerin piyâdelerimiz kıra kıra ol ân yüz kelle ve iki yüz Macar ve iki avret esîr edüp mukaddemâ kırdığımız(ın) esîrlerin ivazın Hudâ-yı Barî yârî olup bu kadar mâl-ı ganâ’im alup bırakdığımız sığırları dahi çözüp {ve esîrleri alup} ***[4a]*** hamd-i ilâh esîrlikden halâs olup serserî giderken on iki aded esîr Macarlarımız eydir:

“Biz sizi taburunuza sâlimîn ü gânimîn kolay yoldan götürelim, bizi âzâd eder misiz?” dediklerinde biz dahi yemîn edüp,

“Âzâd edelim” deyü ellerin bağlayup anlara i‘timâd edüp kulağız etdik.

Hakîkatü‘l-hâl Seydî Paşa zamânı iki kerre diyâr-ı Erdel’e girmişdik, ammâ bu mahalleri görmemişdik ve hâlâ refîklerimizde de görmüş yok. Tatarlarsa evlâ bi’t-tarîk Erdel’e girdikleri yok. Hemân bu kâfirlerin ardlarına düşüp ol gün “Bire bire Hay!” deyüp 13 sâ‘at yürüyüp bu kadar koyun sığır kalup,

Menzil-i Şiçe deresi

İki cânibi evc-i âsumâna berâber dağlar içinde nehr-i Şiçova akup iki konakda Deve kal‘ası kurbunda nehr-i azîm Moriş‘e mahlût olur. Hele ol gece basîret üzre olup ol derede yatdık.

Ba‘dehu ale’s-sabâh ol dere içre akan nehr-i Şiçova’yı yüz on üç kerre ubûr ederek cânımızdan bîzâr olduk. Ve elli yerde samakov, ya‘nî demir ma‘denleri kârhâneleri geçdik. Ve eniş ve yokuş ve kaya ve sular geçmeden dahi niçe sığır ve koyunlar kaldı. Ve iki araba dağdan uçup pâre pâre oldu. Ve altı aded esîrlerimiz öldü. Ve mukaddemâ arabada olan şehîdimiz şişüp koktu. Ve bu derenin iki cânibi evce berâber kayalar üzre şâhin ve ispiri ve zağanos yuvaları var. Hudâ hakkıyçün bu âna gelince yigirmi bir yıl seyâhatimde böyle mahûf u muhâtara ve bî-amân dere görmedim. Hattâ bu dere içre kâmil on iki sâ‘at gitdik, aslâ selâmetden bir iz yok.

Âhir-i kâr cümlemiz cân-ı azîzlerimizden bîzâr olup selâmetden me’yûs olup kulavuz olan kâfirlere,

“Bire mel‘ûn, bizi böyle bî-amân dereye niçün getirdin?” dedikde,

“Gayri boğazlarda kazâ kâfirleri bağlar, ammâ bu Şiçe deresi bî-amân olmağile bunda

kazâ olmaz!” deyü tesellî verdi.

El-hâsıl bu sevdâ ile bu dere içre sekiz sâ‘at dahi cânib-i kıbleye gidüp nısfu’l-leyl olunca bu Şiçe deresi ağzında,

Evsâf-ı kal‘a-i Şiçevar

Lisân-ı Macar’da (–) (–) demekdir. Bânîsini esîrânımız dahi bilmediler, ammâ Erdel’e tâbi‘dir, ammâ Nemse çâsârından içinde 500 yüz asker-i menhûs vardır, lâkin Seydî Ahmed Paşa katl etdiği Rakofçi kralın milki idi mürd olup anasına kaldı. Kal‘ası Şiçe deresi ağzında bir vâsi‘ (dir) yerde şekl-i müdevver taş binâ beş tabyalı bir hısn-ı hasîn sûr-ı ra‘nâdır. Ve nehr-i Şiçe handakı içinden cereyân edüp deryâ-misâl handakı nısfu’l-leylde cemî‘i der [ü] dîvârın meş‘aller ile çerâğân edüp handak içi münevver olup cümle küffâr derûn-ı hisârdan “Yajuj, Yajuj” deyü nigehbânlık edüp feryâd edüp kal‘a beklerlerdi. Biz dahi ol mahalde tarpadak kal‘a dibine vara düşdük.

Hemân cümlemizin akılları perîşân olup necâtdan el çeküp âlem-i hayretde kaldık. Hemân ân arabalar içinde ve taşrada olan esîrlerimiz bir ağızdan feryâd etdiler. Hemân cümlemizin akılları başımıza gelüp bildik ki neye uğradık hemân hemân cümle mâl-ı ganâ’imden geçüp feryâd eden esîrlere derhâl bir sâtûr-ı Muhammedî urup bizi ol mahalle getiren kâfirlerin kellelerin dahi kesüp feryâd [ü] figânlar dahi kesildi.

“Âyâ hâl-i pür-melâl neye müncer ola?” derken esîrin biri eydir,

“İşte sizin askeriniz bu mahalle yakındır. Beni âzâd edin sizi selâmet ile götüreyim. Eğer eylemezsem bunlar gibi beni katl edin” dedi,

“Lâkin ol benim götürecek yolumdan bu arabalar gitmez, ammâ pek yakın götürürüm” dedikde yemîn edüp kulağız edüp fi’l-hâl on altı arabaların içlerinde olan mâl-ı ganâ’imleri ve kızları ve oğlanları arabaların atlarına tahmîl edüp niçesin Tatar atlarına bindirüp koyunları bırağup cümle sığırları sürüp birez salt ve sebükvâr olup tekrâr ol Şiçe deresi içre nîm sâ‘at gidüp kıble tarafına bir yalçın kayaya çıkup üstü sarp ağaçlık, ol gece nısfında gide gide bir azîm âteş gördük,

“Âyâ bu nedir?” deyü esîrden su’âl [etdik].

“Sazvaroş şehridir. İşte sizin asker âteşe bu şehri urmuşlar, ammâ ol şehre iki günde varılır” dedi.

Bizim dahi cânımız rahat olup gerüde kalan mezkûr ***[4b]*** Şiçevar kal‘ası bizim esîrleri kırdığımız duyup ol gece sabâha dak bin pâre topdan ziyâde atup yer ve gök inil inil inledi.

El-hâsıl cânib-i erba‘amız bize cehennem dereleri oldu. Ol gece **nehr-i Keşt** kenârına vardık.

Bu nehir Pisan dağlarından gelüp mezkûr Şiçevar kal‘asının handakı içinde nehr-i Şiçe’ye mahlût olup andan aşağı nehr-i Moriş‘e munsabb olurlar. Hele ol gece bu nehri yüz bin renc [ü] anâ ile ubûr edüp sabâha dak yürüyüp hamd-i Hudâ asker-i İslâm’ın şâhrâhına çıkup ba‘zı çeteci askerine râst gelüp Deve kal‘ası dibinde asker-i İslâm’a sâlimîn ü gânimîn vâsıl olduk.

Mukaddemâ üç bin aded sığır ve koyunları orduya göndermişdik, anlar doğru yollar ile bir günde ordu-yı İslâm'a gelüp dâhil olup cümle devâbbâtları bin guruşa fürûht edüp mâlını hâzır bulduk.

Ba'dehu bizim getirdiğimiz cümle esîrleri ve mâl-ı ganâ'imleri mezâd-ı sultânîde fürûht edüp cümle yedi kîse mâl olup cümle refîklerimizle ve sonra refîk olan Tatarlar ile kardaş gibice pây-berâber üleşüp ancak hakîre kırk guruş ve bir gulâm düştü.

Evsâf-ı kal'a-i ibret-nümâ hisâr-ı üstüvâr Devevar

Sene (–) târîhinde Varat kal'ası fethine giderken Façatlı Ali Ağa karındaşlığı Lâfîzâde'yi esîrlikten halâs etmeğe bu Deve kal'asına gelüp bir gece kapudanında mihmân olup bu Deve kal'ası evsâfı tahrîr olunmuşdu, ammâ şimdi Serdâr Ali Paşa'ya kapudanı itâ'at edüp hedâyâlar ile gelüp buluşdu. Ve asker-i İslâm vâfir bey' ü şirâlar edüp âsûde-hâl olundu. Andan kalkup cânib-i şimâle bir sâ'at gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Sazvaroş

Erdel krallarına tâbi'dir, lâkin Saz Macarı kavmi hükmündedir. İçinde Nemse çâsârı tarafından asker olmak ile itâ'at etmeyüp kal'ayı hâlî bırağup kal'ası ve şehri ıhrâk olundu, ammâ kal'ası bir dağ dibinde havâleli şekl-i müdevver bir kal'a-i ra'nâ idi. Ve handakı mâl-â-mâl su idi. Ve bir varoş-ı azîmi var idi kim gûnâ-gûn sarâylar ve hân ve kiliseler ile ârâste ve bâğ u bâğçe ve çârsû-yı bâzâr ile pîrâste bir şehr-i şîrîn iken ıhrâk bi'n-nâr olurken ol kadar mâl-ı ganâ'im ve zahâ'irler bulundu kim asâkir-i İslâm sîr-i muğtenim oldular. Bunda dahi dağlarda ve bâğlarda üç yüz yiğit ile esîr ve mâl-ı ganâ'imler çıkarup ordu-yı İslâm'da fürûht edüp üç yüz yiğit ile üçer guruş hissemend olup çekdiğimiz âlâm-ı şedâ'id hebâya gitdi.

Bu kal'adan ertesi gün kalkup cânib-i şimâle 6 sâ'at gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Vinçazvar

Erdel krallarına tâbi'dir, ammâ Rakofçi la'în mürdün milki olmak ile içinde bin mikdârı cengâver-i Nemse aslâ itâ'at etmeyüp beş yüz mikdârı top atdı ve yanına asker-i İslâm ile varılmak muhâl oldu. Ne çâre serasker ise diyâr-ı Erdel'de kal'a muhâsara edüp top-ı kûp ile kal'alar döğmeğe me'mûr değil, ancak bir kral nasb edüp üç yıllık hazîne tahsîline me'mûrdur.

Bu kal'a-i Vinçaz ise nehr-i Moriş'in karşu tarafında evc-i semâya berâber bir topraklı kûh-ı bâlâ sırtında bir Şeddâdî sengîn-bünyâd bir kal'a-i Şeddâd'dır. Ve cânib-i erba'ası dereli ve depeli ufacık dağlardır. Ve nehr-i Moriş'in beri cânibinde cisir başında bir varoş-ı azîmi var. Ve mu'azzam kiliseler ile evleri ve hân ve çârsû-yı bâzâr ile müzeyyen şehr-i ma'mûr iken bir gece Tatar-ı sabâ-reftâr askeri bu şehrin cümle âdemlerin esîr edüp ol kadar mâl-ı firâvân ve ol mikdâr zahâ'ir-i bî-pâyân alup şehri âteşe urup harâb u yebâb ve hayvânâtları kebâb ve hâneleri türâb oldu.

Bu böyle bir şehr-i vâsi' idi kim Erdel kralları bilâ-teşbîh tahta culûs etse Erdel'in dörd bölük kefereleri cem' olup bu şehirde krallardan bî'at ve teba'iyyet ve bid'at ederlerdi. Zu'm-ı bâtıllarınca,

"Betlen Gabor kral ve Hûşenk Şâh oğlu Macar İsvan ve Menûçehr oğlu Macar Duşak,

ya‘nî cedd-i kavm-i Hayduşak bu şehirde yatır” deyü bu şehire i‘tibâr ederlerdi, ammâ asâkir-i İslâm husûsan Tatar-ı adû-şikâr-ı benâm i‘tibâr [ü] i‘tizâr bilmeyüp kâfir itâ‘at etdi ise hoş, eğer mutî‘ [ü] münkâd olursa harâc-güzâr edüp afv eder.

Andan bu Vinçaz kal‘asından kalkup cânib-i şimâle giderken Tatar askeri Kemen Yanoş kral ile tabur cengi edüp on bin esîr ile ordu-yı İslâm’a dâhil olunca asker-i İslâm içre ***[5a]*** bir sürûr [u] şâdumân ve bir ganîmet-i firâvân oldu kim ta‘bîr olunmaz.

Andan kurâları yaka yıka (–) sâ‘atde nehr-i Moriş kenârına varup bir cisr-i haşebden cümle asker-i İslâm ubûr edüp kat-ender-kat alay ile cuyûş-ı müslimîn yürüyüp Belgrad’dan bir top menzili ba‘îd konuldu.

Evsâf-ı kal‘a-i Erdel Belgradı

İsmi yine lisân-ı Latince “Beyâz kal‘a” demekdir. Cümle diyârlarda dörd Belgrad vardır. Biri Tuna Belgradı ve biri Arnavud Belgradı ve biri Ustolni-Belgradı, ya‘nî ustolni “iskemle” demekdir lisân-ı Latin’de. Biri de bu kâfiristân Erdel’indeki Belgrad-ı İrem-âbâd idi.

Sene (–-) târîhinde Sultân Süleymân Hân Tuna Belgrad’ın feth edüp içinde olan küffâr bir kal‘a binâ edüp dârü‘l-karâr etdikleriyçün “Erdel Belgradı” deyü nâm verdiler.

Ve cemî‘i Erdel krallarının pây-ı taht-ı menhûslarıdır. Kal‘ası nehr-i Moriş kenârında bir sahrâ-yı azîme vâkı‘ (vâkı‘) olmuş şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i metîn ü müstahkemdir.

Ve beş aded tula binâ sedd-i metîn tabyası var gûyâ Varat kal‘asıdır, ammâ bunun iki kapusu var, biri cânib-i kıbleye nâzır biri taraf-ı garba manzûr. Ve kal‘ası içi sadranc nakşı şâhlar ile ârâste ve musanna‘ kenîseler ile pîrâste olmuş idi kim ta‘bîr olunmaz idi.

Ve hân ve imâretler ve medrese ve bıtrîk ve kıssîshâneler ve çârsû-yı bâzâr ve bezzâzistân ile gâyet müzeyyen idi.

Ve kal‘anın kıble tarafında olan dîvârı üstünde sahrâya nâzır krallara mahsûs bir sarây-ı âlî-i ibret-nümâ var idi kim cemî‘i der ü dîvârları nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn ve cümle sütûnları yeşim ve harekânî ve tûtîyâ ve mermer ve somâkî ve sütûn-ı zenbûrîler ile müzeyyen idi.

Ve cümle revzenleri pirinç kafesli ve billûr ve necef ve moranlı câmlar ile müzeyyen idi. Ve ferşi Hind-pususkârîsi gibi hurde ruhâm döşenmiş taşlar ile mefrûş idi. Ve gûnâ-[gû]n tahtânî ve fevkânî şâhnişîn ve maksûrelerinde fıskiyye ve havuz ve şazrevânlarında ve fevvârelerden âb-ı rakîkler pertâb edüp gûnâ-gûn tasnîfâtlar ile müzeyyen idi.

Lâkin Âl-i Osmân askerine mukâbil olup mukâvemet edemeyeceğin bilüp böyle bir kal‘a-i hısn-ı hasîni ve böyle bir müzeyyen ve mahbûb ve mergûb şehr-i metîni bırağup cümle kefereleri dağlara firâr etdiklerinde bu kal‘anın her tarafından yağmâcı asâkiri Tatar girüp zabt u rabtları mümkün olmayup ibtidâ kiliselerinin çanların çıkarup sâ’ir mâl-ı künûzların bulup hadd [ü] hasrdan bîrûn ve hisâbdan efzûn mâl-ı ganâ’imler alup böyle nâzenîn şehri âteş-i Nemrûd’a urup garîb şehir, murg-ı semender-vâr böyle ma‘mûr dâr-ı diyâr âteş içinde kalup deyyâr bir imâret kalmadı.

Ve mukaddemâ sene (–) târîhinde Yanova gazâsına Mehemmed Giray Hân bu şehire

uğrayup Kazak-ı Ak askeri bu Belgrad kal‘asına sarılup altı gün yedi gece ceng-i azîm edüp âhir-i kâr kal‘ayı döğmeden fâriğ olup hân hazretleri taşra şehrin âteşe urup gitmişlerdi.

Ol zamândan berü yine varoşu Erdel kâfirleri imâr edüp ol dahi şimdi âteşe urulup berbâd oldu, ammâ bu kal‘a-i Belgrad kâfiri cenge âmâde olsalar hayli analar ağlayup ceng-i azîmler olurdu, zîrâ bu kal‘anın kıble tarafı sâfî batak ve çatakdır. *El-İyâzu billâh* fîl-i Mengerusî girse rehâ bulmayup gark olur, ammâ bu şehirin âb [u] hevâsı ve bâğ u bâğçesi latîfdir.

Ve bunda iki gün asker-i İslâm meks edüp yine Tatar askerine çapula gitmek, ya‘nî sefere gitmek fermân olunup on iki bin asker yine Kemen Yanoş kral ardına düşüp gitdiler. Hudâ hirâsların âsân ede. Andan 5 sâ‘atde,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Moriş : Anda olan cümle ma‘mûr kurâların ganîmetleri alınup âteşe uruldu. Andan şimâle 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Entivar

Lisân-ı Macarca (–) (–) demekdir. Bânîsi Yejder ban imiş. Bu dahi Erdel kralları hükmünde, lâkin Redey İşvan oğlunun milkidir. Nehr-i Moriş kenârından ba‘îdce bir sahrâda bir kal‘a-i ra‘nâ imiş. Ve mefret manastırlar ve sarây-ı ma‘mûreler ve çârsû-yı bâzârı ve hânları ve gayri imârâtları gâyet ma‘mûr u müzeyyen imiş. Çarkacı İsmâ‘îl Paşa ile Tatar askeri ileri gidüp cümle mâl-ı erzâk-ı ganâ’imlerin alup şehri ıhrâk bi’n-nâr etmişler ancak zîr-i zemînlerde mâl ü menâl ve bâğ u bâğçe kalup sonra varan asakir-i İslâm’a ganîmet oldu.

Andan yine taraf-ı şimâle 4 sâ‘at tirfil ve ayrık ve yonca giyâhistânları içre gidüp,

Menzil-i Bonçab: Gâyet ma‘mûr nâhiye idi. Tatar askeri Kemen Yanoş taburu ardı sıra giderken bu nâhiyeyi berbâd edüp, yigirmi bin aded esîr alup ordu-yı İslâm’a mansûr [u] muzaffer gelüp bir esîr bir guruşa fürûht olmağa başladı. Andan ***[5b]*** 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı ma‘âdin-i kadîm şehr-i Tuzda

Erdel kralına tâbi‘dir, ammâ başka emânetdir kim bir Mısır hazînesi hâsıl olur. Cümle serhadlere ve gayrı vilâyetlere tuz bu şehirden gider. Cümle kefereleri tuzculardır. Ve bunda tuz çıkan mağâraları görmeyen dünyâda bir şey-i ibret-nümâ görmüş değildir, zîrâ gâyet mahûf u muhâtara ka‘r-ı zemîne varmış her bir ma‘deni derk-i esfele ermiş çâh-ı gayyâdan nişân verir gâr-ı yetîmânlardır kim Allâh saklaya. Esîr olan ümmet-i Muhammed’i bu tuz ma‘denine korlar, aslâ halâs olmak yokdur. Ve bu mahalde tuz kayaları dağlar gibi yığılmış idi. Cümle askerin atları ve katır ve develeri ve sığır ve koyunları bu tuzları yeyüp yalayup safâlar etdiler.

Bu dâr-ı dünyâda böylece tuz ma‘deni iki yerdedir. Biri bu Erdel Tuzda’sıdır biri Eflak diyârı o kıyâsıdır. Mâ‘adâ diyârlarda göllerde ve deryâ kenârlarında tuz hâsıl olur, ammâ Hacı Bektaş-ı Velî tuzu kerâmet ile hâsıl olmuş billûr taş gibidir, ammâ bu Eflak ve Erdel tuzları fîl cüssesi kadar kayalardır, ammâ bu Erdel’in Tuzda ma‘deni kurbunda bir şehr-i azîm var idi. Bâğ u bâğçesi ve imâret [ü] âbâdânı gûyâ bâğ-ı İrem idi. Bunda bir gün meks olmağile bu şehir dahi âteş-i Nemrûd ile berbâd oldu kim zemîninde imârât [ü]

âbâ[dân]dan ancak hâkister-i efkendesi kaldı.

Hakîr-i pür taksîr yine Melek Ahmed Paşa efendimizden me'zûn olup bu Tuzda şehrinden cânib-i garba elli aded pür-silâh yiğitler ile bir gün bir gece dağlar içre seğirdüp "Ha şunda ve bunda" diyerek,

Evsâf-ı kal'a-i Şolomkovar

Lisân-ı Macarca (–) (–) demekdir. Biz bu kal'ayı mesâfe-i ba'îdeden görünce kâfir kal'ası zann edüp dahi ileri vardık. Bir yeni minâreyi henüz bennâlar inşâ ediyorlardı. Meğer bu kal'a bizim Âl-i Osmân'ın sene (–) târîhinde bu seraskerimiz Ali Paşa kal'a-i Varat'ı feth edince bu kal'a dahi amân ile feth olup zamîme-i diyâr-ı İslâm'dan olmuş ve Varat paşasının hâss-ı hümâyûnundan voyvadalığı olup nâhiye niyâbeti olmuş. Ve Varat Paşası Sinân Paşa'nın âdemleri bizi görünce gaş olup hayrân kalup,

"Âyâ bunlar kimler kim?" deyü birbirleriyle müşâvereye başlayup bildiler kim, bir alay cebeci gâzîleriyüz.

"Bire gâzîler, safâ geldiniz ve hoş geldiniz. Bire bir aydır asker-i İslâm'dan haber yokdur. Siz nereden geldiniz ve nereye gidersiz ve asker-i İslâm kandedir?" deyü su'âl etdiklerinde,

"Vallâhi biz asker-i İslâm'ı tuz çıkan Tuzda şehrinde bırağup bir gün bir gecede ılgarup bu kal'a kâfirin zann edüp geldik. Hamd-i Hudâ diyâr-ı İslâm'a kadem basdık" dediğimizde,

"Bire cânım ol tuz çıkar şehir bu kal'amıza altı konakdır. Siz bu kâfiristânı kırk elli yiğit ile nice geldiniz?" deyü ta'accüb edüp vâfir ta'zîm ü tekrîm edüp ziyâfetler edüp eyitdiler:

"Sakının kardaşlar bu nâhiyeden esîr alman ve köy yakman, siz bilirsiz!" deyü bize vâfir hedâyâlar verdiklerinde hemân,

Hakîr eyitdim: "Baka gâzîler bizler at sırtına geldikden sonra cân ve baş ile oynar bir alay garîb gâzîleriz. Bu diyâra biz gelmedik ve köylerin görmedik ve kasabaların bilmedik. Ordumuza boş gitmemek içün aç kurd koyuna salar gibi her yer ne olsa sarılup elbette şikâr alıruz. Ey imdi eyle olsa sizlerden ricâmız oldur ki bu kadar gâzîlerinizden bizimle beş on dâne şehbâz yiğitler atlanup bize şikâr alacak kâfir köylerin gösterüp sınırlarınızdan gerü dönüp geleler!" dediğimde,

Bazı yiğitler "Vallâhi ma'kûl" deyüp on aded yiğit bizimle âmâde olmağa gitdiler, ammâ bu Şolomkovar kal'ası ağaç palanka-i rıhtım-ı Şeddâdîdir, ammâ gâyet metîn ü müstahkemdir. İçinde bin aded güzîde bahâdır erleri ve bir câmi'i ve yahşı cebehâneleri ve şâhâne Macar-ı füccâr topları var, gâyet mükellef ve metîn kal'adır kim bir yayla dibine vâkı' olmuş sehel havâlesi var. Ol dağda bâğları var çârsû-yı bâzârı ve gayri imâretleri henüz ma'mûr olmada idi.

Ba'dehu bu kal'a refîkleri gelüp bundan hâ'ib ü hâsir avdet edüp ol gün cânib-i şarka yürüyüp nehr-i Kiriş'i ubûr edüp Kiriş'in karşı tarafında âmâdânî on beş katana kâfire râst [geldik]. Hikmet-i Hudâ ellerinde altı aded ümmet-i Muhammed esîrleri var idi.

Hemân sâ'at cümlemiz dal sâtûr-ı Muhammedî olup ân-ı vâhidde on beşin dahi akdarup pây-beste ve dil-haste edüp esîr-i bend-i belâ ile giriftâr etdik. Ve altı aded ümmet-i

Muhammedlerin bend-i zincîrlerin alup Hızır-misâl yetişüp ***[6a]*** cümlesin kâfirlerin atlarına kâfirlerin silâhlarıyla bindirüp kâfirleri piyâde keşân-ber-keşân çeküp yürüdüp cânib-i erba‘ayı yaka yıka, kırk altı aded güzîde esîrler alup ordu-yı İslâm’a dâhil olup esîrler fürûht olunup onar guruş hissedâr olduk.

Andan dahi kalkup, yine cânib-i şimâle vâsi‘ sahrâ-yı âbâdân içre harâb ü yebâb ederek 6 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i üstüvâr, ya‘nî Şamos Uyvar

Lisân-ı Macar’da (–) demekdir, ammâ sahîhi Uyvar’dır. Erdel krallarına tâbi‘dir. Lâkin Süleymân Hân asrından evvel cümle küffârların şikâyetgâhları ve kralların tahtgâhları bu idi. Kal‘ası bir buheyre-i azîmin kenârında şekl-i müseddes Şeddâdî taş binâ bir kal‘a-i mu‘azzamdır kim sedd-i sedîd ve dîvâr-ı medîd yedi aded mîl-i cedîd tabyaları vardır. Ve cebehânesi ve cümle topları târâste ve altı bin aded cengâver Nemse askeriyle pîrâste olmuş bir kal‘adır kim mahsûd-ı çâsârân-ı bî-dîndir. Ve makbût-ı havakîn-i enîndir. Cümle asâkir-i nusret-me’ser bu kal‘a-i Şamos Uyvar altına varup meks etdikde azharun mine’ş-şems cümle asker mûr [u] zenbûr gibi kal‘anın cânib-i erba‘asına üşüp derûn-ı kal‘adan ancak küffâr bir yaylım top endâht edüp ve bir yaylım kurşum atmağa güc ile iktidârları olup gayra mecâlleri muhâl olup cümle papasları bedenler üzre amân bayrakların ser-nigûn diküp,

“El-amân, el-amân ey güzîde-i asâkir-i Âl-i Osmân” deyü feryâd ü figân ve âh [u] enîn etdiler.

Kal‘anın garbı cânibinden Melek Ahmed Paşa kolundan Rûmeli askeri nerdübân ve kemendlerle kal‘anın dîvârı üzre tırmaşup ve niçe burc [u] bârûları üzre serdengeçdiler sarmaşup guzât-ı müslimîn dendân-ı bedenler üzre mâl-â-mâl olunca küffârın çoğu mülhid çukura düşer gibi niçe yüz küffâr-ı dûzah-karâr kal‘a handakına bî-karâr olup atılup gark ve merd-i mürd oldular.

Ümmet-i Muhammed kal‘a kapuların açup cümle guzât içerü doldular. Meteris ve lağımsız ve top ve tüfengsiz bu vech üzre bir kal‘a alınmamışdır, ammâ ne metîn ü müstahkem kal‘a idi.

Hemân Âl-i Osmân’ın ru‘b u bîminden bî-amân kalup amân dilediler, ammâ dilekleri kabûl olmayup niçe bini esîr-i bend-i belâ olup mâl-ı ganâ’imleri ganîmet olup bedenler üzre hakîr ve yedi aded gulâmlarım ezân-ı Muhammedî tilâvet ile i‘lâm-ı zafer-âyât-ı şehriyârî alâmetleri nasb olunup cümle kenîselerinde ma‘bûd ittihâz etdikleri asnâmlardan tathîr ve tasvîrât [u] timsâlâtdan tebzîr olundu.

Ve binâ-yı âlî deyr-i musanna‘ları var idi kim her biri eflâke ser çekmiş, her biri rusâs-ı hâs ile mestûr ve nakş-ı bûkalemûn kâşîler ile ma‘mûr olmuş deyr-i ibret-nümâların hücreleri kâşî elvân kiremitler ile pûşende olmuş kiliselerin yedisine mihrâb ve minber ve mahâfil-i mü’ezzinân ve kürsîler ve musanna‘ eserler vaz‘ olunmak fermân olunup guzât-ı müslimîne ve gürûh-ı muvahhidîne ma‘bedhâne olunması revâ görüldükde efendimiz Melek Ahmed Paşa revâ görmeyüp cümle a‘yân-ı devlet ve erkân-ı izzet ve sâ’ir iş erleri ve guzâtın ihtiyâr serverleri bir yere gelüp meşveret etdiklerinde Melek Ahmed Paşa eydir:

“Eğer bu Erdel memleketin İslâm diyârına zamm etdim derseniz bu şeyi Yıldırım Bâyezîd Hân ve Sarı Gâzî Süleymân Hân ederlerdi. Hemân anlar Tuna’yı hudûd edüp bu tarafa bakmamış ve yakmamış, Mekke ve Medîne vakfı olsun demiş gitmiş. Şimdi bu kal‘a tâ kâfiristânın ortasındadır kim yigirmi gündür. İslâm tarafından bu mahalle güc ile geldik. Bu kal‘ayı amâr edüp içine bu kadar ibâdullâh koyup gidersiz. Sonra nice zabt edersiz. Civârında İslâm kal‘alarından nâm u nişân yok. Belî, eğer Seydî Ahmed Paşa katl olunmamış olup bu ânda sağ olsa ve bunda amâr edüp kalsa kâfirlerin gözlerin sındırmışdı. Ve niçe bin küffârı kırmışdı. Ol zabt edüp cemî‘i Erdel diyârın İslâm diyârına zamm ederdi” deyüp Melek Paşa hâmûş-bâş oldukda cümle gâzîler taraf taraf,

“Ma‘kûl, ma‘kûl müşâveredir. Ve bu kal‘a krallara mahsûs pây-i taht-ı kadîm kal‘alarıdır. Ve müşâverehâneleri ve Sarı Saltık vakfıdır. Bunu İslâm diyârına zamm etsek kal‘a-i Üstürgon gibi ve kal‘a-i Ustolni-Belgrad gibi herbâr küffâr-ı hâksâr gelüp sarılup ***[6b]*** alır. Niçe kerre seferî derdlerin çekeriz. Câmi‘ ve mesâcid ve âsitân-ı Âl-i Osmân etmek mümkün, ammâ zaptı mümkün değildir” deyüp ferâğât edüp cemî‘i hâneleri ve kenîselerinden ve künûzlarından mâl-ı hazâyinlerin alup bir ânda böyle bir şehr-i ma‘mûr u müzeyyeni ıhrâk bi’n-nâr edüp ol kadar mâl-ı ganâ’im alındı kim vasfdan bîrûn idi.

Hattâ krallara mahsûs olan sarây-ı âlî mukâbelesinde olan kenîse-i âlînin içinde niçe yüz kralların lâşe-i murdârların gâzîler bulup biri gâyetü‘l-gâye zî-kıymet cevâhirler ile bir taht-ı sîmîn üzre karâr-dâde olup hükm-i hükûmât eder şeklinde, başında zî-kıymet mücevher tâc ve sorguc-ı Menûçehrî ile çehre-i murdârın evkâr evkâr edüp girân-bahâ lipâçe-i harîrler eğninde ve tığ ve kemer-i samsam belinde ve mücevher asâsı elinde ve cânib-i erba‘ası zer-ender-zer mücevher ve münakkaş girde-bâlişlere yaslanup huzûrunda bir meclis bezenilmiş kim iki yüzden mütecâviz sihr-i i‘câz sâfî mücevher fağfûrîler içre gûnâ-gûn tebellür ve altun ve câm sürâhîler ile lâle-i hamrâdan nişân verir hamrlar ve yemîn ü yesâr-ı kralda yüz kîse mümessek meskûk dinar-ı Ferdinarlar bulundukda ol hayâtı ve memâtı murdâr olan ol kral-ı dâllin na‘şe-i murdârı üzre bu kadar mâlı guzât-ı müslimîn görünce *el-azametullâh* bu kadar gâzîler yağmâ ederken birbirlerine girüp kılıç çeküp yetmiş aded yiğit bu deyr içre birbirlerinden şehd-i şehâdeti nûş edüp serhoş-ı dâr-ı bâkî oldular. Sonra varanlar bir şey bulmadılar.

Âhir kralın gümüş serîri ve yasdıkların alup kralı pâre pâre edüp kenîse üstüne urduklarında kral-ı dâl dahi nâr-ı dûzahda karâr edüp sâ’ir şühedâlarımız, ordu-yı İslâm içinde kuyular kazup defn edüp bilinmemek içün üzerlerine âteşler yakdılar, zîrâ sonra küffâr bulup şühedâlarımızı anlar dahi âteşe göyündürür.

Ertesi gün bu Şamos Uyvar kal‘asından kalkup cânib-i şimâle giderken ol gün serdâra çaşıtlarımız gelüp haber verdiler kim,

“Hâlâ hâlâ Kemen Yanoş kral kal‘a-i Eçetvar nâhiyesinde cümle hersekleri ve beyleri ve sekleri yüz bin askerle başına cem‘ edüp bugün yâhûd yarın üzerinize gelmek üzredir, zîrâ Seydî Ahmed Paşa öldü, deyü küffârın pek tuğyânı vardır. Ve Âl-i Osmân askerin tâ bu kâfiristan ortasına çekinceye dek bir yerden baş göstermedi. Gâfil mebâş” deyüp serdârı âgâh edüp ihsân-ı firâvân alup yine çaşıtlığa gitdiler. Artık ağırlıkları ileri koyuvermeyüp ve çetecileri men‘ eyleyüp tuğlar ve ağırlıklar bir yerden gitmek fermân olunup Budin eyâletiyle İsmâ‘îl Paşa çarkacı ve Cerrâh Kâsım Paşa dündâr ve Melek Ahmed

Paşa Rûmeli'yle sağda ve Çavuşzâde Anadolu'yla solda rikâb-rikâbe cümle ordu-yı İslâm askeri pür-silâh ve âmâde olup âheste âheste gitmede, ammâ bu haber-i mûhişden Serdâr Ali Paşa hazz etmeyüp bu mahalde Seydî Ahmed Paşa'yı katl etdiğine peşîmân olup müte'ellim-künân duhânın içerek giderdi, zîrâ Seydî merhûm askerin kalb kuvveti ve kâfiri sındırmış idi.

Andan 5 sâ'at gidüp niçe kerre yüz bin demet buğday yığınları içre eyle bir mahsûldâr sahrâ-yı dâr-ı karâr edecek kurâları ubûr edüp bir çemenzâr yerde,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos

Bu mahalde serdâr on bin Tatar-ı adüv-şikâr ile eyle ilerüsün nehb ü gâret edüp Kemen Yanoş kraldan bir haber getirmeğe gitdiler, ammâ hakîr bile gitmedim, ammâ Tatar-ı adüv-şikâr ol gün ol gece çapul civerüp Sakmar nevâhîleri nâm mahalde bir niçe bin melâ'în hınzîrları bir bataklık göle arka verüp bir tabur kazmışlar. Ve domuz sürüsü gibi içine girmişler dahi etrâfların tabur-ı azîm handakları gibi çukurlar kazmışlar. Ve cânib-i edvârların dıraht-ı müntehâlar ile paçarızlar ve kırıntılar kırup içine girüp bir sûr-ı kebîr ve içine bî-nihâye esîr ve bî-hisâb mâl-ı kebîr ile kâfirin tahassün etdiklerin Tatar haberdâr olup Tatar ile bile giden tüfeng-endâz serhad gâzîleri iki bin güzîde piyâde ve esb-süvâr ile mezbûr taburun üzerlerine varıldıkda hınzîr batakdan çıkar gibi cümle küffâr batakdan taşra çıkup kâmil üç sâ'at ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl olunup âhirü'l-emr Tatar ***[7a]*** bir kerre yan vericek küffâr bunları kaçdı zann edüp askeri kovarak cümlesi dahi taburdan taşra sahraya çıkınca Tatar'a ıyd-ı adhâ olup ân-ı vahidde Tatar yine dönün deyüp cümle kâfirleri serhad gâzîleriyle ortaya alup topa dutulmuş maymuna döndürüp ansızın(?) katanaların ve evlâd [u] ensâbları ve esbâbları üzre kâfirleri dendân-ı tîğdan geçirüp cümle mâl [ü] menâli ve evlâ[d ü] iyâli ile esîr olup bu kadar mâl-ı ganâ'imle yedinci günde yigirmi bin esîr ile ordu-yı İslâm'a gelirken kaba ve saba esbâbları bırağup cümle üsârâları koyun sürüsü gibi sürü sürü sürüyüp bâzâr-ı İslâma dâhil olup askerimiz ez'âfından ziyâde olduğunda aslâ şübhemiz kalmadı.

Hattâ hakîrin hüddâmları üç aded Macar keferesi diyâkları getirdiler, ya'nî keferenin okumuş yazmışlarına "diyâk" derler, ammâ biri gâyet tevârîh-şinâs vagonsa idi, ya'nî cihânı geşt [ü] güzâr etmiş idi, ammâ bu mahalde gelen üsârânın kesret ve vefretinden ordu-yı İslâm içinde havf olunup serdâr-ı mu'azzamın fermânıyla muğpîçeleri ve duhter-i pâkîzeler ve kâlîm nisvânları alıkoyup eli kılıca yarar iş bilir kâfirin tokuz bin mikdârın nehr-i Şamos kenârında harbende ve aşçı ve başcı ve oğlan ve uşak bu kadar bin eli bağlı mahlûk-ı Hudâ'ya şak-â-şak eyle bir ârâyiş-i rimâh-ı nîze-i tığ-ı bî-dirîğ urdular kim dem-i insân nehr-i revân gibi cereyân ederdi.

Bu mahalde hakîr âlem-i hayretde kalup eyitdim: "Ey Hâlik-i kevneyn [1] dir, ammâ bu ne sırr-ı hafîdir kim tokuz bin âdemin cânı ve kanı çıkup gitdi" deyüp mebhût ve abs(?) oldum, ammâ bunları anıniçün kırdılar kim,

"Eğer Kemen Yanoş gelirse ordu içre bu kadar bin küffâr derûn-ı askerde bulunup şaşkınlık verir" deyü cümle kırdılar.

Ve yine çâşıtlar gelüp "Kemen Yanoş yigirmi konak içeri nehr-i Tise'yi geçdi" deyü haberler gelüp asâkir-i İslâm şâd olup tokuz bin esîri kılıçdan geçirdiklerine peşîmân

oldular.

Andan nehr-i Şamos kenârından kalkup yine cânib-i şimâle Kemen Yanoş kral ardı sıra deyü azîmet edüp 5 sâ‘atde yine,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos

Bu mahalde Rakofçi la‘în mukaddemâ Seydî Ahmed Paşa havfından bir tabur-ı azîm kazmış kim bir günde güc ile devr olunur. Handakı çâh-ı gayyâdan nişân verüp içinden nehr-i Şamos cereyân eder. Bir tarafı büyük nehr-i Şamos ve handakdan hâric şark cânibinde bir sazlık ve bataklık idi. Bu taburda dahi Rakofçi kral karâr edemeyüp andan (–) sâ‘at menzile gidüp,

Evsâf-ı menzil-i Küçük Tuzda

Bu dahi Erdel krallarına tâbi‘ bir şehr-i âbâdân idi. Bunda dahi bir azîm tuz ma‘deni olup bir Mısır hazînesi mâl hâsıl olur başka irşeklikdir. Bu şehir dahi hâlî bulunup cümle âmâde olan mâl-ı ganâ’imleri alınup şehri ıhrâk bi’n-nâr [olundu]. Nehr-i Şamos’u bu mahalde âsân vech ile ubûr olunup iki cânibi mahsûllü bayırlar geçüp (–) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kolojvar

Lisân-ı Macar’da (–) (–) demekdir. Ve bânîsi Lagoş kraldır kim Hazret-i Îsâ vilâdeti târîhi sene 1503 târîhinde dünyâya gelüp kırkıncı yılda bu kal‘ayı Süleymân Hân havfından binâ etmişdir, ammâ hâlâ Erdel krallarına tâbi‘ kal‘adır, lâkin içinde Nemse çâsârı tarafından üç bin aded soltat murtat cengâver kâfir bat olmağile serdâra itâ‘at etmeyüp varoş-ı kebîri ise urulup kal‘ası meydân-ı mahabbetde kaldığın derûn-ı hisârda olan küffâr-ı füccâr-ı Macarlar görünce “El-amân” deyüp beyâz vere bayrakları diküp kapudanı Hereko nâm dalâlet-âyîn-i benâm kâfir serdâra hedâyâlarıyla gelüp itâ‘at etdi, ammâ bu kal‘a bir bâğlı bayır dibinde havâleli şekl-i murabba‘ Şeddâdî binâ bir kal‘a-i zîbâ-yı müzeyyendir kim cirmi dörd bin adımdır, lâkin yalın kat dîvârlı ve kırk kulleli ve dörd kapulu ve handaklı bir kal‘adır.

Havâlesi cânibi batı tarafıdır ve ana nâzır bir kapusu var. Bu kapu tarafında bir su değirmeni var. Ve maşrık tarafına nâzır varoş kapusu ve kıbleye mekşûf gûrhâne ki maşatlık kapusu var. Bu tarafdaki handakı alçakdır, bu kal‘aya herkes girüp seyr [ü] temâşâ edüp bey‘ [ü] şirâlar olundukda hakîr dahi içeri girüp seyr [ü] temâşâ eyledim.

On bir musanna‘ manastırı var. Her birinin serv-misâl serâmed çanlıkları var. Üstleri gümüş-misâl kalaylı ve pirinç teneke örtülü nâkûshânelerdir. Ve her kenîsenin kıbâbları üzre âdem kaddi kadar altun yaldızlı haçları ve salîbeli peykerleri var. Ve her deyrin yanlarında bilâ-teşbîh medrese ***[7b]*** -misâl papas-ı palas-pûşân hâneleri ve mükellef bâzergân hânları ve çârsû-yı bâzâr-ı müzeyyeni var kim cümle avretler bey‘ ü şirâ edüp kocaları birer kâra meşgûllerdir.

Ve asker-i İslâm havfından cümle kurâları halkı gelüp kal‘aya girdiklerinden derûn-ı hisâr eyle izdihâm idi kim benî Âdem’den ayak basacak yer yok idi. Ve dörd bin aded askerîsi kefereleri dahi bunda âmâde idiler. Ve mahbûb u mahbûbesi ve bâğ u bâğçesi bî-hisâb ve bî-kitâbdır. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir.

Bu temâşâları edüp ordu-yı İslâm'a refîklerimizle gelüp {(–) senede} merhûm Seydî Ahmed Paşa ile bu kal'a altına bahâr seferinde gelüp Rakofçi la'în kralın kırdığımız cünüd-ı cünûbü kellelerin seyr [ü] temâşâ etdik kim müşebbek bostânlarda kabak ve karpuz kelekleri nice yatırsa kelle-i küffâr, hâksâr olup eyle yatır. Ve taburı handakı çâh-ı gayyâ-misâl olup derûn-ı hafirde lâşe-i küffârın derileri üstühânlarına sarılup kat-ender-kat pâymâl-i rimâl olup yatırlardı.

Ve sahrâ-yı Kolojvar'ın beşer altışar sâ'atlik yerlerinde üstühân-ı küffâr hâr u hâşâk-i haşeb kırıntısı gibi ber-hâk-âlûd yatırdı. Cümle guzât-ı müslimîn ile bu cîfe-i murdârları seyr [ü] temâşâ edüp böyle bir gazâ-yı ekberde bulunduğumuza bu hakîr hamd ü senâ edüp efendimiz Gâzî Seydî Ahmed Paşa rûhuna Fâtiha tilâvet etdik. Hakkâ ki gazâ-yı azîmimizdir kim [2]. Andan 4 sâ'atde,

Menzil-i Fiz: Bir çemenzâr yerdir. Andan 3 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Şebeş Uyvar

Sahîhi Uyvar'dır. Lisân-ı Macar'da (–) (–) demekdir. Bânîsi Mihadi Laslo kral binâsıdır kim Nemse çârsârı hükmünde,

"Tata kal'asında yatır İrşek bunun veled-i pelîdi bir nâmdâr kral idi" deyü Macar tevârîhlerinde yazmışlar.

Bu kal'a dahi Erdel kralına tâbi'dir, ammâ Red[i] [İ]şvan kralzâdenin milk-i mevrûsudur. Kal'a taşrasında varoşu ıhrâk olunup kal'a içinde olan küffârlar "el-amân" deyüp kal'ayı vere ile verüp kal'anın iş erleri ve şagları ve nemeşleri ve jodoşları kal'adan hedâyâlarıyla çıkup serdâra geldiler ve cümle hedâyâların verdiler. Ve bir oda yeniçeri ve sipâhdan yasakçı aldılar. Kal'ası nehr-i Kiriş kenârında şekl-i müseddes bir taş binâ kal'adır. Handakı ve tabyaları gâyet metîndir.

Ba'de's-sulh serdâra hoş-âmed topları atup şâdumânlar edüp vâfir bey' ü şirâlar oldu. Ve me'kûlât u meşrûbât ve na'l ve mıhdan çok şey bulundular, ammâ hisâr içre beş bin aded Nemse askerisi âsûde-hâl oturdular.

Ve mezkûr nehr-i Kiriş bu mahalde Şebeşvar yaylalarından tulû' edüp ener, iki bölük olur. Bir fırkası Varat kal'ası dibinden geçer ve bir kolu dahi Kiş Varat kal'ası dibinden geçüp bir konak yer aşağı gidüp Siyâvuş Paşa karındaşı Hüseyin Paşa binâ etdiği Fekete-Bator kal'ası dibinden geçüp bir konak batı tarafına akup kal'ayı çonradığımıza yakın nehr-i azîm Tise'ye mahlût olur.

Ez-în cânib Şebeş Uyvar altından kalkup 5 sâ'atde,

Menzil-i Sarây-ı Utvar Kapdanı

Bu yer sarây-ı ibret-nümâ-yı musanna' idi kim ta'rîf ü tavsîfinde lisân kâsır ve kalemler kâsir idi. Bu sarây-ı behişt-âsâyı ân-ı vâhidde yağmâ ve alan u tâlâncılar ıhrâk bi'n-nâr edüp hâke berâber etdiler, ammâ bu cây-ı çemenzârda cümle iş erleri bir yere gelüp ve [3] fehvâsınca müşâvere olunup kal'a-i Vaşarheld deresinde küffârın isyân [u] tuğyânı olması sebebiyle ol câniblere gitmek mümkün olmayup yine semt-i şimâle sarp dağlar ve beller ve sa'b yollar aşup 3 sâ'atde,

Menzil-i Senbedek

Bu menzilde vâfir cebehâne arabaları ve toplar gelemeyüp cemî‘i bârhâne gelmesiyçün Rûmeli eyâletiyle efendimiz Melek Ahmed Paşa’yı me’mûr eyleyüp ol sarp dağlardan niçe bin arabalar aşınca bu mahalde iki gün meks olundu, ammâ bu mahalde gelen esîrlerin hisâbın Hudâ bilür. Hattâ beş yaşında bir esîr yüz akçeye ve bir at elli akçeye bey‘ olunup ordu-yı İslâm eyle ganîmet oldu kim herkes ganîmetden bîzâr olup yurd yerlerinde ba‘zı partal u sartal makûlesi kelepür eşyâları bırağırlardı. Hattâ bazı avret ve oğlan yurd yerlerinde serserî gezerlerdi. Ve bu mahallere Bihâr nâhiyesi derler, gayet mahsûllü yerlerdir. Andan 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i Dejvaroş

Erde[l] krallarının hâssıdır ve sahîh Erdel diyârı bu mahallerdir. Orta Macar ve Hayduşak Macar ve Seykel Macar ve Saz Macar değildir. Hâssü‘l-hâs Erdelistân-ı kâfiristân bu zemîn-i a‘mâristândır kim Erdel’in tâ ayne’l-fi‘li bu mahallerdir. Şehir bir bayırlı mahalle vâkı‘ olmuş on üç bin aded kârgîr binâ kâşî-i Çîn gûnâ-gûn kiremitler ile mestûr bir şehr-i ma‘mûr idi kim görenler vâlih [ü] hayrân kalırlardı.

Çarkacı İsmâ‘îl Paşa askeri mâl-ı ganâ’imler alup böyle şehr-i nâzenîni ıhrâk bi’n-nâr ile ***[8a]*** harâb-âbâd etmişler. Hakîr Melek Ahmed Paşa efendimizle uğrayup temâşâ etdik. Henüz güneşde zerre ve deryâda katre-misâl bâğ-ı İremden nişân verir bâğçelerinde nüzhet-âbâd kasr-ı Havarnakları ve fıskiyye ve havz [u] şazrevânları kalmış.

Andan yine taraf-ı şimâle 4 sâ‘atde,

Menzil-i ma‘den-i giyâh

Hakîkatü‘l-hâl otluk ma‘deni denildiği kadar var. Cümle asâkir-i İslâm bu sahrâ-yı çemenzâr [u] giyâhât içre iki gün meks eyleyüp nebâtâtın taşıyup niçe kerre yüz bin at ve katır ve develer bağlayup cemî‘i Tatar halkının da altı kerre yüz bin devâbbâtları bu sahrânın otun otluğun yediler. Gûyâ deryâda katre ve güneşde zerre kadar eksilmedi.

Andan kalkup yine şimâle 5 sâ‘at gidüp bayırlar ve çayırlı yerler aşup,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos

Bu nehir tâ şark cânibinde Seykel yaylalarında Senyal dağlarından hurûc edüp yigirmi pâre kal‘alara uğrayup kal‘a-i Namin ile kal‘a-i Kalu kurbunda nehr-i azîm Tise’ye mahlût olur bir âb-ı hayât nehirdir. Tâ Erdel memleketinin ortasından cereyân edüp, niçe vâdîleri ve kurâ vü kasabât ve kılâ‘arın mezra‘alarını saky eder.

Andan (–) sâ‘at yine şimâle gidüp tekrâr,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos

Bu mahalde hakîr on sekiz yiğit ile nehr-i Şamos’u ubûr edüp Maşrık cânibinde dağlar aşup bir gece seğirdüp vakt-i şâfi‘îde bir köy basup on dörd aded güzîde pençe-i âfitâb gulâm-ı mehtâbları esîr ve yüz elli aded sığırlar ve iki yüz aded koyunlar ganîmet alup tekrâr selâmetle,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos

Bu mahalde cümle ganîmetlerimiz fürûht edüp yigirmi birer guruş hissedâr olup Kâzım

nâm gulâmı hissemize tuta aldık. Andan 4 sâ‘at yine şimâle gidüp yine,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos

Bir çemenzâr bâğ-ı İrem-misâl bir mahsûllü ma‘mûr kurâlar idi. Deryâ-misâl asker gelüp meks eyledikde bu sahrânın cânib [ü] etrâfında olan kurâları gâret edüp cümle ıhrâk bi’n-nâr olundu. Andan 3 sâ‘atde def‘â,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos

Hülâsa-i kelâm bu diyârları nehb ü gâret edüp esir [ü] mâl-ı firâvân alup ıhrâk bi’n-nâr etmek içün nehr-i Şamos kenârında on gün meks edüp niçe yüz kurâ ve kasabât ve kılâ‘ ve palankaları yakup yıkup harâb [u] yebâb edüp bu menzilde ale’l-umûm asâkir-i İslâm-ı nusret-me’ser nehr-i Şamos’u karşu tarafa âsân vech ile ubûr edüp artık cânib-i şimâle gitmeyüp taraf-ı maşrıka azîmet olunup 5 sâ‘atde dağlar ve beller aşup ismi ma‘lûmum değil bir sahrâda meks olunup cümle asâkir-i İslâm’a tenbîh [ü] te’kîd olunup herkes hayme vü hargâhında olan esîrleri zabt etdiler. Andan 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Köyvar

Lisân-ı Macar’da “taş kal‘a” demekdir. Erdel krallarına tâbi‘dir, ammâ mürd olan Rakofçi kral la‘înin veled-i pelîd-i anîd-i nâ-pâki kal‘asıdır. Bânîsi Gorandi Mikloş kral binâsıdır. Bu kal‘a aslâ itâ‘at etmeyüp yüzden mütecâviz topları asker-i İslâm’a atup çok âdem helâk etdi, zîrâ yola karîb idi.

Ba‘dehu yanına kimse uğramayup cüyûş-ı muvahhidîn alarkadan ubûr etdiler, ammâ kal‘a küffârları mukaddemâ pusuya girüp hayli ümmet-i Muhammedi giriftâr-ı esîr-i bend-i belâ ve zincîr-keşân eylediler.

Bu ahvâl-i pür-melâl seraskere mün‘akis olup bu kal‘adan dil almak içün efendimiz Melek Ahmed Paşa ta‘yîn olundukda bir gece iki bin aded pâk ve pâkîze müsellah yiğitleri mezkûr kal‘a altında kemîngâhlar[a] koyup sabâh oldukda kal‘a kapusu açılup cümle küffâr bî-pâk ü bî-pervâ taşra çıkdıklarında hemân kemînde olan guzât “Allâh” deyüp kılıç urdular.

Derhâl der-i kal‘a kapanup cümle küffâr taşrada kalup beş yüz aded küffâr pây-beste ve dil-haste ve bend-i zincîr ile müşerref olup dörd yüz kadar kelle dahi alındıkda azamet-i Hudâ mel‘ûn kal‘a belki bin mikdârı balyemez topları atup murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kaldı.

Hamd-i Hudâ bir kimsemize top gülleleri isâbet etmeyüp kal‘a taşrasında olan mâl-ı ganâ’imlerin cümle Hırvadlı gâzîlerimiz alup beş yüz esîr ile ordu-yı Melek Ahmed Paşa’ya alay ile gelinüp bir niçe kâfirleri serdâra dil götürülüp ba‘de’s-su’âl kelleleri serâperde önünde be[de]n-i murdârlarından cüdâ olundu.

Ba‘dehu cümle ganâ’imle cümle üsârâlar fürûht olunurken meğer kal‘a kapudanı olan mel‘ûn tebdîl-i câme etmiş ol ma‘rakede esîr olmuş. Ol mel‘ûn-ı kallâş-ı nâ-tırâş hâmûş-bâş dururken serhad gâzîleri içre kırk bin guruşa dek bahâya çıkınca ne olduğu ma‘lûm olup mukaddemâ asker-i İslâm’dan aldığı ümmet-i Muhammed esîrlerinin yüz yigirmisin dahi verüp kırk bin guruşa fürûht olunup her bahâdır yiğitlere otuzar aded ***[8b]*** guruş hisse değdi, ammâ mezkûr Köyvar kal‘ası nehr-i Şamos kenârında evc-i semâya berâber bir

topraklı dağda iki çatal karşu karşuya iki dâne hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn seng-tırâş bir sûr-ı savaş-ı perhâşdır kim Deve kal‘asından sonra bu kal‘aya mu‘âdil bir sûr-ı üstüvâr yokdur.

Gerçi nehr-i Şamos aşırı bir kûh-ı bülend havâlesi vardır, ammâ kal‘aya ol dağdan bir zarar yokdur. Ve bu kal‘aya serhad halkı Çatal kal‘a derler. Ve batı tarafına nâzır birer kapusu var. Cânib [ü] etrâfı dereli ve depeli yerlerdir. Andan kalkup 3 sâ‘atde,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Laboş

Bu nehr-i lezîz tâ Halmaş yaylağından gelüp bu mahalde nehr-i Şamos’a mahlût olur, lâkin küçük nehirdir, ammâ âb-ı zülâldir. Andan yine şimâle 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i Laboş

Lisân-ı Macar’da (–) demekdir. Bânîsi Matyaş kraldır kim vilâyet-i Ungurus’a ve vilâyet-i Leh’e mâlik olup Tuna Belgrad’ın Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed’e vermeyen kral-i dâllin oğlu Matyaş kral binâsıdır, ammâ Orta Macar’da Zolomioğlu milkidir. Ve Erdel krallarına tâbi‘ bir şehr-i Laboş‘dur kim nehr-i Laboş kenârında bir sahrâya vâkı‘ olmuş ürd-i behişt bir şehr-i müzeyyen imiş. Tatar-ı saba-reftâr-ı adû-şikâr askeri serdârı olan Şâh Polad Ağa bu şehre uğrayup mâl-ı ganâ’im ve üsârâların alup şehr[i] âteş-i sûzân ile ziyân ve halkını esîr [ü] nâlân ve kurâların alan u tâlân etmişler. Hakîr vardıkda ancak birkaç kârgîr binâ kenîseleri kalmış idi. Anları dahi Âl-i Osmân askeri zîr-i zemînlerin kazup bir hayli defîne mâllar bulup kileseleri âteş-i Nemrûd ile göyündürdüler. Andan nehr-i Laboş‘u ubûr edüp 4 sâ’atde bayırlar aşup nice köyler ıhrâk edüp giderek,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Sasa

Sâhilinde meks [ettik]. Bu nehir Nagbanya dağlarından gelüp nice kurâ ve şehirleri rey edüp nehr-i Şamos’a mahlût olur.

Ve bu mahalle karîb nice yerlerde aceb ü garâ’ib banalar, ya‘nî ılıcalar vardır, lâkin gayri diyâr germâbları gibi ma‘mûr kârgîr binâlar ile inşâ olunmamışdır, ammâ hassaları çokdur.

“Kiraz eyyâmında bu vâdîlerde yigirmi bin kefere çadırları ile bu kadar mahlûk-ı Hudâ gelüp ıyş ü işret edüp ılıca-yı Rûmî ederler” deyü nakl etdiler. Lisân-ı Macar’da ılacaya (–) derler.

Andan 3 sâ‘atde her biri birer şehre benzer kurâları yaka yıka gidüp,

Menzil-i karye-i Tövar

İtâ‘at edüp bir yeniçeri odası konulup ıhrâk olunmadı. Ve bu mahalde nâm [u] nişân içün bin koyun on altı akçeye bey‘ olunup Ordu Monlası Ramazân Efendi sicille kayd etdi. Bir seferde Âl-i Osmân askeri böyle ganîmet olmamışdır.

Andan 5 sâ‘at gidüp sene 1071 Zilhicce’sinin arife günü *“Allâhümme Lebbeyk”* diyerek pür-silâh gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Nagban Ejder

Diyâr-ı Acem’den gelme Menûçehr’in evlâdlarından Nîgban, ya‘nî ey kral bu hâk-i pâke kadem basup bir ejdehâyı katl etdiğiçün ismine Nagban Ejder derler.

Ba‘dehu bu şehri cây-ı vatan edinüp anın ismiyle müsemmâ bir şehr-i Mînâ olup Nagban Ejder nâmıyla şöhret bulmuşdur. Cümle Erdel Macarı ve Orta Macarı ve Hayduşak ve Saz ve Seykel Macarlarının silsile-i nihâyetleri bu Menûçehrzâde Nagban Ejder’e müntehîdir. Kendisi (–) medfûndur.

Erdel krallarının bir tahtı Erdel Belgrad’ı ve bir tahtı Şamos Uyvar ve bir tahtı bu Nagban Ejder’dir kim cümleden şehr-i kadîm-i Macar bu dâr-ı diyârdır. Hâlâ Erdel krallarının tahtgâh-ı mahsusu budur.

Nehr-i Banya Ejder ya‘nî Ejder Ilıcası suyu kenârında bir dereli yerde cânib-i erba‘ası havâleli dağları ve rağları ve yakın ve ırağları cümle bâğlardır kim cümle kırk bin bâğdır, derler. Ve cümle halkının kâr [u] kisbleri şarâb yapmak ve hamr satmakdır.

Kal‘ası mezkûr dere içre şekl-i murabba‘ yalın kat taş dîvârlı kal‘a-i azîmdir. Cirmi kâmil beş bin germe adımdır. Ve mağrib cânibi amelî cumbul batakdır kim bu şehrin hınzîrlarına yatakdır. Ve handakı vâsi‘dir, ammâ alçakdır, lâkin mâl-â-mâl sulu savakdır.

Ve kıble cânibine varoş kapusu var. Üç kapusu dahi üç tarafa nâzır metîn kapulardır. Bu kal‘a havâleli ve metîn olmamağile ve cümle halkı ankâ bâzergân olmağile havflarından itâ‘at edüp bir oda yeniçeriler ile Seydî Ahmed Paşazâde Mehemmed Beğ yasakçı konulup bu kal‘ayı hıfz [u] hırâset edüp ıhrâk-ı nâr olunmadı. Ve iki gün meks olunup bey‘ [u] şirâlar olundu.

Hakîr dahi na‘l ve mıh almaya kal‘aya girüp seyr [ü] temâşâ etdim. Beş bin askere mâlik ve on bir aded çanlık kulleli manastırları ve hânları ve medrese ve irşekhâneleri ve çârsû-yı ***[9a]*** bâzârları ma‘mûr u müzeyyen olup bunda dahi cümle avretler metâ‘ların müşterîlerine gizlice satarlar. Ve bu kal‘a irşekleri ve birovları ve nemeşleri ve dojları hedâyâlarıyla Ali Paşa’ya ve Melek Paşa’ya gelüp hedâyâların getirüp cümle keferelere ikrâm olundu.

Ba‘dehu kefereler kal‘aya gelüp serdâra “Safâ geldiniz” deyü bin pâre balyemez top atup şâdumânlar edüp ale’l-akîb serdâra ve Melek Paşa’ya beşer kîse döğme riyâl talar guruş getirdiler, zîrâ bu şehirde gümüş ma‘deni var, ibret-nümâdır kim bir diyârın ma‘den-i fızzasına benzemezdir. “Üç yerde âdem beli kalınlığı cevher çıkar” derler, ammâ âsân vech ile çıkarmış, ma‘dengâhın görmek olmadı, ammâ kal‘a ortasında siyâsetgâh meydânı kurbunda darbhânesi aceb temâşâgâhdır. Erdel memleketinin altunu ve guruşu cümle bunda kesilir, zirâ ekseriyyâ dağları altun ve gümüş ma‘âdinleridir.

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i Nagban Ejder

Bu kal‘anın taşrasında bir bâğ-ı İrem-misâl varoş-ı azîmi var. Banya Ejder nehrinin iki tarafına vâkı‘ olmuş İrem-âsâ cinîn ü gaytânlı ve müşebbek bâğ u bostânlı şehr-i müzeyyendir. Ve nehir üzre Macar batiskanlı musanna‘ hiyel ü şeytanatlı su değirmenleri var kim hem gûnâ-gûn rakîk-i dakîk öğüdür ve hem yine unu elenüp kepeğin başka bırağır, aslâ bir âdem bu değirmenler[e] vaz‘-ı yed etmezler. Anca[k] buğday korlar *ve’s-selâm*.

Ve mezkûr nehr-i Banya Ejder nehr-i Şamos’a mahlût olur, ammâ nehr-i Banya ılıca suyu olmağile ol kadar lezîz ve bârid değildir, ammâ nâfi‘dir. Ve bu su, ma‘denli gümüş

cevherli dağlardan gelmek ile bu şehir halkı ol sudan isti‘mâl etdikleriyçün ekseriyyâ sağîr u kebîrlerinin boğazlarında kuşka, ya‘nî ur gibi bir yumru şey hâsıl olur. Ve bu şehir bir derede vâkı‘ olmağile hevâsı sakîldir, ammâ halkı gâyet ankâlardır. Ve ehl-i zevk ve ayş ü nûş sâhibleridir kim herkesin bâğlarında birer kasr-ı bed-âyîn hâneleri var. “Cümle yigirmi sekiz bin bâğdır” deyü şehir birovu nakl etdi.

Ve bu şehirde cümle erbâb-ı ma‘ârif, hukemâ ve etibbâ ve kehhâlleri ve cümle diyâr keferelerinin mün‘imleri güz eyyâmlarında bu şehrin hevâsı letâfeti mahallinde gelüp,

Sitâyiş-i germâb-ı Banya Ejder

Menûçehrzâde, Ejder’i katl etdiği mağâraların kurbunda yedi yerde germâb ılıcalarına cümle kibâr-ı kâfiristân haymeleriyle gelüp meks edüp bir ay bu ılıcalarda ıyş [u] işret edüp âb-ı germâsından nûş edüp cemî‘i ahlât-ı fâsideden arı olup bir dahi hekîm eşribesine muhtâc olmazlar, böyle menâfi‘-i kesîreli germâblardır. Ve bu şehir kadîm olmağile ibtidâ lisân-ı Macar-ı füccâr bu diyârda peydâ olmuşdur.

Der-beyân-ı lisân-ı Macar-ı füccâr

Evvelâ aded-i hisâbları budur, ammâ ibtidâ,

ism-i celâli *(–) [İsten]*			ism-i Îsâ nebî *(–) [Jezus]*	
eg 1	*ketö* 2	*harm* 3	*nig* 4	*höt* 5
hat 6	*het* 7	*noç* 8	*kilenç* 9	*tiz* 10
husvan 20	*kötvan* 30 [20]	*harvan* 40 [30]	*negvan* 50 [40]	*hötvan* 60 [50]
hatvan 70 [60]	*hetvan* 80 [70]	*goçvan* 90 [80]	*kılençvan* 100 [90]	*tizvan* 200 [100]
kener ekmek	*viz* su	*şov* tuz	*şaytun* peynir	*vay* yağdır
miz baldır	*ney [tey]* süt	*teyfel* kaymak	*aluttey* yoğurd	*hagma* soğan
			pinçebe	*gerka*

kanal	*kej*	*talt*	zîr-i zemîn	mûm
kaşık	bıçak	çanak		

lonak	*tüz*	*disno*	*Hozza buzat.*	*Hozza abrakat.*
attır	âteş	domuz	Getir buğday.	*(–)*

liyan	*germek*	*asson*	*seme*	*zorot*
kız	oğlan	karı	göz	burun

saya	*haşa*	*gövel*	*ereg*	*Hamar hoz.*
ağız	karın	gel	git	Tiz getir.

seker	*mojmege [mojdmeg]*	*inge*	*Hoça nekem ayandik.*
araba	yayka	gömleği	Vere bana bağışla.

fokmeg	*guk*	*gukman*	*körtvil*	*alma*
tuta	tavuk	yumurta	armud	elmadır

meg	*çereşne*	*hala*	*çonpo*	*list*
vişne	kiraz	balık	sazan balık	un

söl	*silva*	*fayı*	*diyo*	*anber*
üzüm	erik	odun	ceviz	âdem

manaçke	*kıvagon*	*nem tudom*
gelin	kimdir o	bilmem

nem latom	*hunlakot*	*in [it] lakom*
görmedim	nerelisin	buralıyım

Hoza kiçi valakat.	*Basom segget.*	*Basa manya.*
Avretden ol şeyi istemekdir.	Oğlanın kıçına söğmekdir.	*[Bastam anyat]* Anasına söğmekdir.

Niçe elfâz-ı turrehâtları var ancak seyahâtde lâzım olmamağile bu kadarla iktifâ olundu, ammâ bu lisanın ekseriyyâ kelimâtları Fârisî‘dir, zirâ asılları Menûçehr evlâdları Acem olmak [ile] ***[9b]*** niçe bin lugatları Fârisî vâkı‘ olmuşdur.

Ve lehçe-i mahsûsalarında hayli fesâhat u belâğat vardır. Ve a‘yân [u] eşrâfları ve bizzât

kralları re‘âyâlarına “*yuram*“, ya‘nî “ağam, cânım” deyü ta‘zîm ile tekellüm ederler. Cümle kitâb-ı İncîlî ve millet-i Mesîhiyye’dendirler, ammâ putperest değillerdir, kiliselerinde aslâ asnâm-ı *Vedd ve Süvâ‘ ve Yeğûs ve Ye‘ûk*ları [4] yokdur.

Saz ve Macar kenîselerinde haçdan gayri bir şey yokdur, mezhebleri Luturyan’dır. Papişte mezhebi, ya‘nî Rim Papa mezhebinden değillerdir. (–) (–) ammâ Orta Macar Nemse kavmine mağlûb olmağile gâh Papişte ve gâh Luturyan mezhebinde olur bir alay bî-mezheb ve bî-dîn kefere vü fecere ve mülhidîn ve müşrikînlerdir, ammâ Orta Macar’ın hisâblarında onar onar add etdiklerinde bu tertîb üzre sayarlar. Evvelâ,

tizvan	*husvan*	*harminç*	*negvan*	*hetven*
10	20	30	40	50
hatvan	*ötven*	*noçvan*	*kılençven*	*saz*
60	70	80	90	100

Ba‘dehu bu şehirden kalkup yine cânib-i yıldıza 4 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Dejbanya

Kapudanının olmak ile ıhrâk olunmadı. Andan yine semt-i yıldıza gidüp (–) sâ‘atde,

Menzil-i Şijvarya

Bir şehre benzer azîm kasabadır. İtâ‘at edüp kulağızlar koşup yol gösterdiler. Bu mahalle Saboç nâhiyesi derler. Erdel diyârının vilâyet-i Hayduşak’ı hükmüdür gâyet ma‘mûr vilâyetdir ve katana kafirleri gâyet şecî‘ ve bahâdır yunakları olur, ammâ yine Erdel kralına tâbi‘lerdir. Andan 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Aranoş Megeşvar

Lisân-ı Macar’da (–) (–) demekdir. Bânîsi Süleymân Hân ile Mihaç gazâsında ceng ederken batakda gark olup lâşe-i murdârını Süleymân Hân Ustolni-Belgrad’a gönderüp anda defn ederken lâşesi üstüne bir çeleng sokduğu Vilagoş kral binâsı bir kal‘a-i metîndir. Asker(e) itâ‘at etmeyüp gorof nemeşleri gelmeyüp bizim askere eyle top gülleleri urdu kim kelle gibi gülleler sahrâda çöpik(?)-vâr galtân olurdu. Hamd-i Hudâ ferd-i âferîdeden bir kese zarar isâbet etmedi.

Nemse çâsârı tarafından beş bin tüfeng-endâz kâfir kal‘ada aslâ amân dilemedi. Ve bu sûr hâricinde bir müzeyyen varoşu var idi. Kal‘ası kâfirleri itâ‘at etmedikleri ecilden Eğre ve Budin ve Kanije gâzîleri bu varoşa şergil olup hâh-nâhâh bî-bâk u bî-pervâ şehre girüp cümle mâl-ı ganâ’im [ü] üsârâların alup şehrin âteşe urup ancak kal‘ası bir sahrâ-yı vâsi‘de sögele kaldı. Ve yine asker-i İslâm’a kırkar ellişer vukiyye top gülleleri urdu. Gâyet metîn ü müstahkem şekl-i muhammes bir kal‘a-i Şeddâdî beş tabyalı ve beş aded kenîseli bir kal‘a-i beyâz idi, yanına varılmaz. Ancak bu kadar temâşâ etdik, zîrâ top serpindisinden yakın varmağa âdem cür’et edemezdi, ammâ sahrâları gayet mahsûllü yerlerdir. Andan 4 sâ‘at sahrâlarda gidüp,

Menzil-i Akkilise

Bir şehre benzer bâğlı ve bahçeli varoş imiş. İsmâ‘îl Paşa Budin askeriyle berbâd etmiş. Andan dahi ileri gitmiş. Bizler vardıkda yerinde külü kalmış. Bu şehir nehr-i Aranoş kenârında olmağile bu şehr-i berbâd önünde cisirler yapılup karşu tarafa ubûr olundu, 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Tirepişvar

Lisân-ı Macarca (–) (–) demekdir. Bânîsi Yanoş kraldır kim Süleymân Hân Budin’i Mihaç cenginden sonra feth edüp Budin’i Süleymân Hân bu Yanoş krala ihsân edüp bir mutî‘[u] münkâd kral idi kim,

“Leh’e ve Çeh’e ve Erdel’e mâlik olup bu kal‘ayı inşâ etdi” deyü İrşek Pap Macar Târîhi’nde mufassal yazmışdır, ammâ bu kal‘a yine Erdel krallarına tâbi‘dir, lâkin Zolomioğlu kralzâde milki olmağile içinde olan Macar eşkiyâsı on binden ziyâde olmağile elçilerimiz ile varan nâmelerimize aslâ itâ‘at etmeyüp cenge mübâşeret etdiler.

Asker-i İslâm hemân ol sâ‘at varoş-ı azîmine rûzgâr-ı zor-kârın tarafa şehrine âteş edince yana yana âteş kal‘a içinde olan tahta örtülü evlere yapışınca derûn-ı hisârda olan evler ve cebehâneler eyle tutuşdu kim hemân cân acısından cümle küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karârın karârları kal‘ada kalmayup kimi kal‘a kapusundan taşra çıkup kimi dendân-ı bedenden kendülerin kal‘adan aşağı atup kimi helâk ve kimi esîr-i gamnâk [ve] giriftâr-ı bend-i belâ olup enderûn-ı kal‘ada olan toplar âteşden kızup kendü kendilerine azîm vezni üzre bî-hisâb toplar atıldı.

Ve âteş teskîn oldukdan sonra bir deyr-i Şeddâdî içre bir kral kızı leşi çıkdı. Cemî‘i esvâbı cevâhirle müzeyyen ve kuşağı ve tâcı ve halhalı ve sorguc ve istifanı ve parmaklarında yigirmişer ve otuzar kırat elmas-ı Serendîlî(?) ve la‘l ve yâkût ve zümürrûd ***[10a]*** yüzükler ve niçe mücevher ve murassa‘ sîm ü zer evânî eşyâlar ile memlû bir mezâr idi kim cümle cevâhiri bir Rûm harâcı değerdi. Ve dahi mezâr içinde iki aded pirinç kapaklı dollâblar binâ olunmuş biri mâl-â-mâl mümessek altun ve biri leb-ber-leb Sivilye guruş idi.

Bu ganîmetleri gâzîler görünce âteş-i Nemrûd’a bakmayup lâşe-i duhter üzre hücûm edüp niçe ümmet-i Muhammed birbirlerin ganîmet içün şehîd ederek cümle ganîmetleri yağmâ edüp âsûde-hâl oldular.

Ve bu vilâyetin âb [u] hevâsı letâfetinden memdûhâtının meşhûru fîl-i Mengerusî kadar alaca çakır gözlü sığırlar bir vilâyetde yokdur kim boynuzları birer kulaç ablak ve yeşil ve sarı ve kırmızı ve mavi kırbentleri(?) olur kim ta‘bir ü tavsîfden müberrâdır.

Ve koyunlarının dahi kezâlik boynuzları büklüm bülküm olup iri ve semîn gûsfendleri olur kim Mısır’da Cerce koyunlarından büyük olur.

Bu mahalde olan dağlarda yer yüzünde bir gûne kara-gûn balmûmu olur. Misk-i amber-i hâm gibi râyiha-i tayyibesi âdemin demâğın mu‘attar eder. Hattâ nef‘i ol kadar değer kim andan tekerlenene ve berelenene müşemmâ edüp sarsalar ol ân o cân hayât-ı câvidân bulması mukarrerdir.

El-hâsıl Erdel diyârında bu vâdîlerin mahsûlü ve Rûm'da Sirem [ve] Semendire mahsûlü ve Anadolu'da Aydın ve Sarıhan ve Sivas ve Erzurûm diyârları mahsûlünden ziyâde rahmet diyârı meğer Şâm'da Havrân-ı Hûrân vilâyeti ola, ammâ bu Tirepişvar hevâsı Haleb sancaklarında Ma'arretü'n-Nu'mân hevâsından latîfdir, ammâ âb-ı hoş-güvârı ciheti Ma'arra'nın ve Nîl-i mübârekin ve Şattu'l-Arab'ın suları hakkâ ki *"Şarâben tahûr"*lardır.

Ve bu Tirepişvar sahrâsında serdâra çaşıtlar gelüp Kemen Yanoş la'înin Orta Macar diyârında elli bin asker ile cânib-i erba'ada serserî gezdiği istimâ' olunıcak Tımışvar paşası Siyâvuş Paşa karındaşı Sarı Hüseyin Paşa'yı Tımışvar askeriyle la'în-i mezbûr üzre ta'yîn olunup azîmet etdiler. Ve akîblerince yigirmi bin güzîde hayyâl koşkol atlı zor batır cigitlerden Tatar askerleri atlanup gitdiler. Andan 2 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i şehr-i Botarvar

Erdel'e tâbi'dir, ammâ Erdel'in baş irşek, ya'nî İrim Papa'dan üç mertebe aşağı olan papasın hâssı bir hâssu'l-hâs deyrleri cümle rusâs-ı hâss-ı nîlgûn ile mestûr bir şehr-i ma'mûr idi. Bu şehr-i müzeyyen şehr-i Botar kenâr-ı nehr-i Matar'da bâğ-ı behişt-i heşt-misâl bir şehr-i mâl-â-mâl idi.

Şagları ve nemeşleri ve jodoşları serdâra itâ'at etmedikleri ecilden ma'mûr u müzeyyenliğine nazar olunmayup cümle mâl-ı ganâ'imleri ganîmet olup şehri âteşe urulup ancak dağlarında bâğları ve bal kovanları kalup iki kerre yüz bin asker-i İslâmı balı ve balmûmusu ganîmet etdi. Ve bu nehr-i Matar cânib-i şarkda Macar dağlarından gelüp nehr-i azîm Tise'ye mahlût olur.

Andan kalkup 13 sâ'at gidüp,

Menzil-i sahrâ-yı Botar

Bir sahrâ-yı çemenzâr-ı lâlezârın nihayetidir. Bu mahalde Sarı Hüseyin Paşa sâlimîn ü gânimîn gelüp "Kemen Yanoş la'în nehr-i Tise'yi geçüp nısf askeriyle Orta Macar'a kaçdı. Ve nısf askeri Hayduşak cânibine kaçup târumâr oldu" deyü altı yüz seksen aded katana kâfirleri dil getirüp diller söyledilüp niçesinin dilleri başlarıyla kesilüp cümle getirdikleri mâl-ı ganâ'imleri fürûht olundu. Andan 1 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Melabarvar

Lisân-ı Macarca (–) (–) demekdir. Bânîsini esîrlerimizden su'âl etdim,

"Süleymân Hân ile Budin'de kapanup ceng eden Ferdinand kral binâsıdır" deyü cevâb etdiler.

Bu kal'a dahi Erdel'e tâbi'dir, ammâ niçe kerre Orta Macar ve Kaşa banları Furuşka Macarlar bu kal'ayı beşer altışar ay muhâsara edüp zafer bulamamışlardır, ammâ hâlâ Erdel krallarına tâbi'dir.

Kal'ası nehr-i Tise kenârında bir küçük Şeddâdî taş binâ bir sûr-ı ra'nâ-yı sa'b u metîn hisâr-ı üstüvârdır. Aslâ bir tarafında havâlesi yokdur. Bu dahi içinde Nemse soltatları olmağile itâ'at etmeyüp cenge âheng edüp ol kadar balyemez toplar atdı kim gülleleri sahrâda birbirine dokunup âvâzeleri evc-i ırâka çıkardı.

Âhir asâkir-i nusret-me'ser kal'adan bir top menzili ba'îd sene 1071 ıyd-i adhâsının

yedinci gün nehr-i azîm Tise kenârında ol sahrâ-yı azîme cümle asâkir-i İslâm çet-a-çet tınâb-tınâba konup on beş gün gece meks edilmek fermân olunup cemî‘i mîr-i mîrânlara karavullar ta‘yîn olundu.

Ve nehr-i Tise’nin karşu mağrib tarafı Nemse çâsârının memleketidir. “Bir kimesne karşuya bir hâl ile ubûr edüp çete ve poturaya gidenlerin haklarından gelinir” deyü dellâllar nidâ eyleyüp tenbîh ü te’kîd olundu.

Ve bu nehr-i Tise tâ Leh diyârıyla Erdel’in Seykel diyârında Sıçan Samur dağlarının ***[10b]*** cânib-i garbîsinden tulû‘ edüp bu Erdel diyârı ile Orta Macar arasından akup yüz yetmiş pâre kal‘aya uğrayıp andan Âl-i Osmân diyârında Eğre eyâletinde kal‘a-i Sonlok ve Segedin ve kırk pâre kal‘alara uğrayup nehr-i Tuna’ya Belgrad’dan bir konak yukaruda kal‘a-i Pil dibinde nehr-i azîm Tuna’ya kurbunda Tuna henüz deryâ-misâl olur, ammâ bu sene kenârında konduğumuz mahalde nehr-i Tise gâyet bataklı ve çataklı yerlerdir kim fil-i Mengerusî geçemez. Benî Âdeme hod evlâ bi’t-tarîk aslâ geçit vermez bir dîvâne cereyân eder, amîk ve arîz nehr-i marîzdir.

Ve bu mahalde Tise üzre gûnâ-gûn musanna‘ Macar-kârî değirmenleri var. Cümle gemiler üzre ibret-nümâ âsiyâblardır. Bu mahalde Tatar-ı sabâ-reftâr askerinden on bin bahâdır Tatar ve on bin aded serhad gâzîleri de Kemen Yanoş la‘înin ardı sıra kovup cânib-i erba‘ayı nehb ü gâret etmeğe Tatar’dan Ak Mehemmed Ağa serdâr olup azîmet etdiler, ammâ;

Bu hakîrin nehr-i Tise’den Orta Macar vilâyetine çapula gitdiğimiz konakları beyân eder

İbtidâ Melek Ahmed Paşa efendimin hayır du‘âsıyla sene 1071 ıyd-ı adhâsının sekizinci gün yigirmi bin güzîde Tatar askeri ve kırk-elli bin çatal esb-i sabâ-sür‘at ile hakîr dahi refîk gulâmlarımla çatal esb-i peymâlara süvâr olup *“Tevekkülen-alallâh”* deyüp Yalı Ağası Şâh Polad Ağa kuvvetiyle kona göçe at etleri ve talkan ve kurud ve yazmalar yeye içe ordu-yı hümâyûndan çıkup ol gün ol gece nehr-i Tise’nin beri Erdel cânibinde niçe yüz kurâlar ve kasabâtlar yaka yıka,

Menzil-i Beleşo

Bir ma‘mûr [u] âbâdân nâhiye idi. Eyle berbâd olundu kim ma‘mûrâtdan aslâ eser kalmayup cümle halkı esîr ü bend-i zincîr oldular. Bu mahalle nehr-i Şamos yakın cereyân eder. Ertesi gün dörd aded varoşları yakup ve niçe eller ve köyler yakup cümle keferelerin esîr edüp kimin dendân-ı tîğdan geçirüp nehr-i Şamos’u atlar ile bî-pâk ayakdan geçüp ol gün sahrâlar içre seğirdüp,

Menzil-i nâhiye-i Sakmar

Azamet-i Hudâ bir sahrâ-yı azîm ve bir âbâdân-ı kadîm yerler idi kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz. Eyle ıhrâk olunup berbâd oldu kim ancak zemîni ve kârgîr kenîseleri ve nâkûs hâneleri kalup cümle kefere vü fecereleri esîr olup andan gayri sâ’ir devâbbâtlara aslâ nazar olunmadı. Bu mahalle gelince mağrib tarafının gâh sağın ve gâh solun nehb ü gâret ederek bî-pâk ü bî-pervâ konup göçerek yeyüp içerek gidüp vakt-i şâfi‘îde kal‘a-i Sakmar nümâyân olup cümle askere tenbîh olundu.

Evsâf-ı kal‘a-i üstüvâr Sakmar

Lisân-ı Macar'da (–) demekdir. Bânîsi Makşi kraldır kim Süleymân Hân ile Budin'de ceng edenin veled-i pelîd-i anîdi Makşi kral binâsıdır. Hâlâ Erdel krallarına tâbi'dir, ammâ Rakofçi la'în zinde iken Nemse çâsârıyla yek-dil ü yek-cihet olup bu kal'aya beş bin Nemse cengâveri komuş idi. Aslâ itâ'at etmeyüp vakt-i sabâhda bizim yigirmi bin askeri derûn-ı kal'adan küffâr-ı dûzah-karâr görüp *el-azametullâh* eyle toplar atdı kim zemîn ü âsumân dir dir ditreyüp murg-ı semender-vâr kal'a-i Sakmar âteş-i Nemrûd içinde kaldı. Ve bizden niçe at ve âdemler şehîd oldu. Biz dahi top altından Tatar ile mûr [u] mâr gibi târumâr olup ve kal'anın batı cânibinde topdan alarka bir çemenzâr yerde cem' olduk. Ve bize atdığı top güllelerinin her biri kırkar ve ellişer vukiyye gelir idi.

Hakîkatü'l-hâl Leh'de ve Çeh'de ve Nemse'de ve Erdel'de böyle bir kal'a-i azîm ve hısn-ı hasîn yokdur. Kal'ası bir sahrâ-yı azîmde aslâ havâlesi yok bir beyâz sedd-i metîn kal'adır. Cânib-i erba'ası göldür kim bir vech ile zafer mümkün değildir, zîrâ bir semtden lağım ve meteris ve sibe etmek kâbil değildir.

Sadâmât-ı top-ı kûpdan temâşâ etmek mümkün değil idi kim cirmi ve handakı ve tabyaları temâşâ olunaydı, ammâ murâd [u] merâmımız üzre seyredemedik. Ancak içinde musanna' manastırları ve çanlıkları ve sarâyları râyegân idi.

Ba'dehu Sakmar sahrâsındaki kurâları çatup ve esîrlerin alup berbâd ederek ol sahrânın Varat kal'ası cânibinde bir gece karavullar ile yatdık. Ve bu mahalle dahi nâhiye-i Sakmar deyü addolunur.

Andan kalkup batı tarafına ol gün seğirdüp yaka yıka mâl-ı ganâ'imler ve üsârâlar alarak bir dağı aşup yedinci sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Karolvar

Lisân-ı Macar'da (–) (–) demekdir. Bânîsi Yanoş kral oğlu Matayoş Pranko kral binâsıdır kim lâşe-i murdârı kal'a-i Prak'da yatır.

Bu kal'a dahi Erdel kralı hükmündedir, ammâ bunun ***[11a]*** dahi içinde Nemse kâfirinden beş bin fecere-i müşrikîn var idi, ammâ cümle küffâr gâfil iken iki bin mikdârı bahâdır Tatar yiğitleri vakt-i şâfi'îde kal'a altına varup her küffâr varoş içinde hâne-i nühûsetlerinde yatırken ol kadar esîr ve mâl-ı ganâ'imler alınup varoşu âteş-i Nemrûd'a uruldukda Karol kal'asındaki küffârlar dahi âgâh olup cânib-i erba'asından top atmağa başladı ve bizden hayli âdem haşladı, ammâ çi fâ'ide. Bir dahi sâlimîn ü gânimîn ve mansûr u muzaffer yigirmi bin asker ile yine bu kal'a-i Karol kurbunda olan kurâları berbâd etmek içün zîr-i kal'ada meks olundu. Mezkûr kal'a bir sahrâda havâlesiz bir küçük Şeddâdî taş kal'adır, ammâ gâyet ma'mûr ve handakı gâyet amîk ve metîn kal'adır. Andan kalkup 8 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i ibret-nümâ Eçetvar

Lisân-ı Macar'da (–) (–) (–) demekdir, ammâ beş esîrlerimiz gelmediler, zîrâ atîk kal'adır. Bu dahi Erdel krallarına tâbi'dir, lâkin içinde Rakofçi la'în leb-ber-leb Nemse komağile itâ'at etmedi. nehr-i Şamos'a yakın havâlesiz bir kal'a-i metîndir.

Bir gölün içinde yumurta gibi bir beyâz kaplıbağa gibi göl içinde yatır bir kal'a-i bî-misâldir. Ma'mûr kenîseleri ve sarây-ı âlîleri nümâyân idi, lâkin ne cirmde ve ne şekilde

ve kaç kapusu var ma‘lûmum değildir, zîrâ yanına sademât-ı top-ı kûpdan varılmak muhâl idi.

Hamd-i Hudâ yigirmi bin asker bu kadar mâl [u] menâl alup top menzili gölden alarka bâğlar kenârında meks edüp kal‘a küffârları askere aslâ rağbet etmeyüp bir top atmadı. Bizler dahi gâh mağrib ve gâh maşrık câniblerin eyle gâret etdik kim “Âyâ bu vâdîde imâretden âsâr var mı idi?” deyü bilinmez idi. Ve bu nâhiyeye Saboç derler. Sene-i mâzîlerde merhûm Seydî Ahmed Paşa dahi bu vâdîlere gelüp nehb ü gâret etmiş imiş, niçe bin esîr alup gitmiş imiş. Andan,

Evsâf-ı kal‘a-i metîn Namin

Erdel’e tâbi‘dir, ammâ Hayduşak katanası yeridir. Ve içinde mâl-â-mâl üç bin Nemse cünûd-ı cünübü var, ammâ Rakofçi la‘în anasının bu kal‘a milk-i mevrûsudur.

Ve sene (–) târîhinde Rakofçi kral bizim Seydî Paşa ile Kolojvar kal‘ası altında ceng edüp münhezimen ve mecrûhan firâr etdikde bu kal‘aya gelüp anası yanında mürd olup lâşe-i murdârı bunda meşatdır.

Rakofçi anası ol ciğergâhdan bize ol kadar toplar atdırdı kim hisâba gelmez. Gerçi bu kal‘a dahi Şamos nehrine karîb bir mürtefi‘ yerde havâlesiz bir küçük kal‘a-i Şeddâdîdir, ammâ cebehânesi ve topları ve askeri çok olmağile bir hayli zamân yanına varılmayup gider şeklinde olup asker gâ’ib olunca pusuda olan gâzîlerimiz üç yüz kadar esîr alup varoşu âteş-i Nemrûd’a urdular. Ve etrâfında olan kurâları da berbâd etdiler. Andan,

Menzil-i nâhiye-i Saboç

Eyle nâhiye-i ma‘mûr [u] âbâdân imiş kim âteşe urmak ile berbâd edemedik ve esîr almağile tükedemedik. Bâğ u bâğçesine ve müşebbek bostânlarına ve mahsûldâr re‘âyâlarına hadd [ü] hasr yokdur.

Bu mahalde Rakofçi la‘înin tâ cedd-i pelîd-i anîdinden bir dârât ile kalmış bir bed-âyîn edecek sarây-ı menhûshânesi var idi kim bu felek-i kec-rûda eyle bir sarây-ı kâh-ı nüzhet-âbâdlı bir dâr-ı nühûset ne görülmüşdür ve ne binâ olunup görülecekdir kim eğer ma-vaka‘ı üzre cemî‘i tarz [u] tavr-ı tarhın bir bir ta‘rîf ü tavsîf etsek bu seyâhathânemizin müsevvedâtı bir yılda itmâm bulmaz. Hemân cümle Tatar gâzî batırları bu sarâyda kendülere yarar şeyleri alup âteş-i sûzân ile berbâd etdiler.

Andan hikmet-i Hudâ bu Saboç nâhiyesiyle Eçetvar’(ın) nâhiyesi hudûdundaki buhayre-i Eçetvar’dadır, ammâ bu taraflara yakındır. Ol buhayre içre küçük çemenzâr adacıklar vardır. Kaçan kim rûzgâr-ı zor-kâr muhâlif esse ol cezîrecikler çayırı ve çemeni, hacer ü şecerleriyle yerinden hareket edüp bir cânibden bir cânibe gidüp rîh-ı şedîd teskîn olduğu yerde kalır. İlâ-mâşâ’allâh ol cezîreciklerin hâlleri böyle halk olunmuş aceb sun‘-ı Hudâ‘dır. Hattâ bu cezîreler üzre ol kadar hoş sular vardır kim hisâbın Hallâk-ı âlem bilir, zîrâ cümle küffâr ol i‘tikâddadır kim bu cezîreler Hazret-i Îsâ mu‘cizesi vâkı‘ı olup hayvânâtların sayd [u] şikâr etmezler. Andan,

Evsâf-ı kal‘a-i Kalovar

Lisân-ı Macar’da (–) (–) demekdir. Karîbü‘l-ahd Milan Batori Mikloş kral binâsıdır kim lâşesi nehr-i Raba kurbunda Alaman kal‘alarından Ni‘met-Uyvar’da gebermişdir. Bu kal‘a

dahi Erdel'indir, lâkin içinde Nemse askeri olmağile Nemse kralı "Benimdir" deyü sâhip çıkup sulha muğâyir iş olmasın içün ve bir sarp kal'a olmağile gerçi itâ'at ***[11b]*** dahi etmediler, ammâ nehb ü gâret olunmayup eylece kaldı.

Bu kal'a dahi nehr-i azîm Tise sâhiline karîb bir kırlıkta havâlesiz bir Şeddâdî binâ-yı metîn kal'adır. Bu dahi Saboç nâhiyesinde vâkı' olmuşdur, ammâ bu vilâyetlere Hayduşak derler. On iki bin kılıç yarar Macar-ı füccâr katanaları çıkardı. Çoğu Seydî Ahmed Paşa cenginde dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan bî-tâb u tüvân geçdiler ve dâr-ı nîrâna gitdiler.

Ve bu nâhiye kâmil bin pâre ma'mûr u âbâdân kurâlar ve yetmiş yedi pâre birovları gümüş deyenekli varoşlardır. Her varoşundan mezkûr birovlar yüzer bin guruş tahsîl edüp krala varup ol dahi Âl-i Osmân'a iki yüz elli kîse hazîne gönderir, ammâ sene (–) târîhinden berü kal'a-i Varat feth olaldan bu varoşların çoğu Varat kal'ası aklâmı tahrîr olunup cümle birov hâkimleri tahsîl olan mâlları Varat defterdârına teslîm ederler.

Bu Erdel memleketi dörd bölük hükûmetdir. Bir bölüğü Erdel'dir. Bir sınıfı Saz'dır ve bir bölüğü Seykel'dir. Ve bir bölüğü Hayduşak'dır. Cümle Macar'dan bahâdır ve ankâ ve şecî' ve mahbûb u mahbûbeli vilâyetdir, ammâ şehirlerinin çoğunu ıhrâk edüp mâl-ı ganâ'imlerden alup yaka yıka ol gün gidüp,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Tise

Bu mahalde ismi ma'lûmum değil bir varoş-ı azîm urup bin mikdârı pâk u pâkîze esîrler alup şehrini ıhrâk edüp alınan esîrler eyitdi:

"Kemen Yanoş sekiz bin asker ile gemilere binüp nehr-i Tise'yi ubûr edüp karşu cânibde Nemse memleketine gitdi" dediler.

Bizim asker-i İslâm'ı su'âl etdik,

"Tise kenârında oturup Erdel vilâyetin urup Nemse hudûduna geçmek sulha muğâyir iş olur" deyüp otururlar, ammâ,

"Tise'den gerü dönmek ihtimâlleri vardır" deyü esîrlerden şâfî haber alup hemân bizim serdârımız Şâh Polat Ağa dellâllar nidâ edüp,

"Gayri yollardan dönüşdür. Esîrleriniz pek duşaklayup ve bir hoş saklayup ordu-yı İslâm'ı ganîmet etmek içün sığır ve koyun sürülsün" deyü yigirmi bin Tatar içre ot ağaları nidâ edüp andan kerenây-ı Efrâsiyâblar çalınup koş kösleri gürleyüp ol gün batı tarafına gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Tokayvar

Lisân-ı Macar-ı Kursda (–) demekdir. Bânîsi Arec Hersek'dir. Ve bu dahi Erdel'e tâbi'dir, lâkin içinde re'âyâsı ve askeri cümle Nemse imiş, ammâ kal'ası nehr-i Tise kenârında Tokay yaylağıyla evce berâber kûh-ı bülendin dibinde bir kal'a-i metîn imiş. Hayli uzakdır. Temâşâ etdik, ammâ havâlesi var. Derûn-ı kal'anın zîr ü bâlâsında sarâylar ve musanna' dîvârın ha[ı]tları şa'aşa'a verir bir kal'a-i zîbâdır. Bu mahalde nehr-i Tise'yi ve kal'a-i Tokay'ı ve yaylağın batı tarafında ardımıza bırağup ol gün kırlıklarda kurâlar yaka yıka askerimiz ganâ'im-i bî-şümâr alarak cânib-i kıbleye kal'a-i Kalo kurbundan yine geçüp kâmil beşinci sâ'atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kış-Varat

Lisân-ı Kurs Macar’da (–) demekdir, ammâ bânîsi Boçkay Kay Hersek’dir. Lâşe-i murdârı Yanık kal‘ası kurbunda ân-perde bir Boçkay dahi Ösek’de yatır. İçinde Nemse olmamağile birovları ve kursları(?) ve dojları gelüp yalı ağasına buluşup hedâyâlar verdiklerinden bir zarar olmadı. Meğer “Varat kal‘asına re‘âyâları yeni tahrîr olunmuşdur” deyü Serasker Ali Paşa’dan fermân ve emirler ibrâz eylediler.

Bu dahi Saboç nâhiyesinde vâkı‘ olmuş bir kırlıkda havâlesiz metîn kal‘adır, lâkin ol kadar ma‘mûr değildir. Bâğ u bâğçesi ve müşebbek bostânları bî-hisâbdır.

Bu sahrâlar Dubroçin varoşuna ve ana karîb Bulkar varoşuna varınca Saboç nâhiyesi derler kim Varat kal‘amızın aklâmları tahrîr olunmuşdur kim cümle seksen yedi bin kefereler Varat’a re‘âyâ tahrîr olunmuşdur. Andan kalkup,

Evsâf-ı kal‘a-i Çehivar

Erdel’e tâbi‘dir. Lisân-ı Macar’da (–) demekdir, ammâ bânîsi ma‘lûmum değildir. Bu kal‘ayı mesâfe-i ba‘îdeden görüp kal‘ası kıble tarafında bir sevâd-ı azîm gibi musanna‘ manastırları ve nâkûshâneleri ve hâneleriyle nümâyân olup ana bir mîl karîb yine nâhiye-i Sakmar’da meks olundu.

Bu mahalde Varat Paşası Sinân Paşa kethudâsı gelüp Sinân Paşa’dan Tatar seraskerimize mektûblar getirüp,

“Bu Varat re‘âyâların ne esîr edersiz ve bu eyâlet-i Varat’ı ne deyü ıhrâk edersiz? Sizi padişâha telhîs edüp Serasker Ali Paşa’ya ***[12a]*** sizi arz ederim ve aldığınız esîrleri varan kethudâma teslîm eyle. Yohsa sen bilirsin” deyü Sinân Paşa mektûbları kırâ’at olunduğunda, yalı ağamız eydir:

“Paşan bildiğinden kalmasın. Biz bir alay ulûfesiz askeriz. Biz kâfir vilâyeti vurup esîr [ü] mâl-ı ganâ’im aldık, Varat vurat, sorat vilâyetleri urmadık” deyü Sinân Paşa kethudâsına bu gûne cevâb verilüp anlar Varat cânibine gitdiler. Biz gerü dönüp yaka yıka bir gayri yoldan yeni şikârlar ile mâl-ı ganâ’imler alarak bir gün bir gecede,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos

Bu mahalle Beleşo-Sonlok nâhiyesi derler. Ertesi gün nehr-i Şamos’u ubûr edüp bir gün bir gecede dahi yürüyüp sene 1071 ıyd-ı adhâsının yigirmi ikinci günü kırk bin dörd yüz aded esîr ve bu kadar mâl-ı ganâ’imle sîr olup hamd-i Hudâ ordu-yı İslâm’a yine nehr-i Tise kenârında dâhil olup Yalı Ağası Şâh Polad Ağa ve Ak Mehemmed Ağa ve Dedeş Ağa ve gayri ot ağaları hil‘at geyüp hakîre ancak bir çeleng ihsân olunup serdâr başıma kendü eliyle koduğundan cihân kadar hazz etdim.

Hemân ol ân cemî‘i mâl-ı ganâ’im metâ‘ esîrlerimiz meydân-ı mahabbete çıkarup fürûht olunup aslâ akçe etmeyüp bir guruşa on yaşına pençe-i âfitâb gulâm-ı mehtâblar bey‘ ü şirâ olunup bir avretin iki elinde iki evlâdıyla bir buçuk guruşa fürûht olduğu sicill-i şer‘de mastûr oldu.

Netice-i merâm “Yiğide (–) âdem başına ikişer guruş hisse değüp, gazâ mâlıdır Hakk berekât versin” dedik.

Ordu-yı İslâm eyle ganîmet oldu kim herkes esîr almadan bîzâr oldular. Hakîr dahi bir gazâda üç aded esîre mâlik oldum ve üç gulâmlarım dahi birer esîr ile sîr oldular.

Hamd-i Hudâ yine Melek Ahmed Paşa efendimize selâmetle buluşup şeref-i sohbetleriyle müşerref olduk. Ve cümle gâzîler ganîmetlerin fürûht edüp gazâ mâlıyla ganîmet oldular.

Bu mahalde Serdâr Ali Paşa cümle a‘yân-ı devlet ve erbâb-ı izzet iş erleriyle müşâvere edüp,

“Elbette fermân-ı pâdişâhî üzre bir kral nasb edüp bekâyâ hazîneyi tahsîl edüp edâ-yı hidmet edelim, yohsa bu el vilâyetleri yakup yıkmadan pâdişâha ne fâ’ide. Elbette Husvar kal‘asında olan Helil Gaboru ve Kaşa şehrinde Zolomioğlu’nu getirdüp kral edelim. Yohsa kılıç gibi kış gelmede ve iş gerü kalmada” dediklerinde Siyâvuş Paşa karındaşı Abaza Sarı Hüseyin Paşa Tımışvar eyâletiyle ve serdâr kethudâsı Hasan Ağa kırk aded bayrak sekbân sarıca ile ta‘yîn olunup kral getirmeğe me’mûr olduklarında hakîr Hüseyin Paşa ile,

Husvar kal‘asına ve Kaşa şehrine gitdiğimiz konakları beyân eder

Hakîr üç gulâm ve altı aded çatal atlarım ile bu mahalden kalkup,

“Âyâ nehr-i Tise’yi ne cânibden ubûr etmek mümkündür?” deyü müşâvere edüp Tise’nin maşrık cânibine baş yukaru altı sâ‘at gidüp,

“Âhir bu mahalden geçilir” deyü murg-ı cânlarımız Allâh’a ısmarlayup herkes refîkleriyle helâlleşüp kılıçları ve tîrkeşleri ve gayri silâhların herkes arkalarına bağlayup ba‘zı iş görmüş ve çete gözetmiş gâzîler silâhların tulumlara ve sazdan sallara koyup on bin bahâdır yiğitler yigirmi beş bin esb-i tâzîler ile Allâh’a sığınup ba‘de’d-du‘â vü senâ cümle guzât gavvâs-ı bahrî gibi o nehr-i bî-amân Tise’ye urup şinâverlik ederek herkes cân bâzârına düşüp bir kenâra ubûr etmede. Hüseyin Paşa sallar ile geçüp hakîr cümle esvâb [u] eşyâlarım tulumlara koyup iki at ortasına gelüp Tatar’dan gördüğüm gibi selâmetle nehr-i Tise’yi ubûr edüp secde-i şükür etdim.

Gerçi Tuna ve Şattu’l-Arab ve Nîl ve Ceyhûn ve Seyhûn kadar amîk ve arîz su değildir, ammâ dîvâne coşkun akar nehr-i azîmdir.

Ve cümle asâkir-i İslâm yüz bin renc [ü] anâ çekerek ubûr edüp ancak on yedi âdem atdan ayrılup şehîd oldular. Bu mahalde sehel ârâm edüp herkes esbâbların kurudup fî‘l-hâl atlara süvâr olup ol sahrâ-yı çemenzâr-ı azîmin maşrık cânibine 8 sâ‘atde ma‘mûr u âbâdân kurâ vü kasabâtlar ve ibret-nümâ musanna‘ manastırlar ve bâğ u bâğçeler ubûr ederek (–)

Evsâf-ı sedd-i metîn kal‘a-i Husvar

Lisân-ı Macar’da (–) (–) demekdir. Bânîsi Menûçehr oğlu Acem’den Macar olan Nagban Ejder kral binâsıdır. Erdel krallarına tâbi‘dir, ammâ Orta Macar hâkinde vâkı‘ olup bir zamân Orta Macar hâkimi Kurs Palatinuş hükmünde idi.

Ba‘dehu sene (–) târîhinde Erdel hâkimi Betlen Gabor kral Süleymân Hân’ın izniyle ***[12b]*** bu kal‘a-i Husvar’ı Kurs Macarı elinden kuvvet-i Âl-i Osmân ile alup bir kal‘a-i metîn etmişdir kim gece vâkı‘sında gören âdemin dudakları uçuklar. Hâlâ içinde cümle keferesi Nemse ve kapdanı ve ir[ş]ekleri ve şagları ve nemeşleri cümle Nemse’dir, lâkin

Zolomioğlu milkidir. Kal‘ası Hasun yaylası dibinde dîvârları dolma rıhtım-ı Şeddâdî sedd-i İskender-misâl beyâz kuğu gibi kal‘adır kim sûr-ı üstüvârının kaddi evc-i âsumâna berâber bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn nev-binâ bir hisâr-ı zîbâdır.

Ve aşağıda varoşu kal‘anın mağrib cânibine nâzır cümle evleri biri biri üzre gâyet müzeyyen varoşdur kim cemî‘i sarâylarının sütûhları elvân kiremitler ile mestûr ve cümle kenîseleri rusâs ile ve kalaylı teneke ile ma‘mûr düyûrların haçları zeheb-i hâlis ile mutallâ olduğundan âdemin çeşm-i nergisleri hîrelenir. Ve bâğ u bâğçesinin hadd [ü] nihâyeti yokdur ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir.

Bu kal‘ayı hayli mesâfe-i ba‘îdeden seyr [ü] temâşâ edüp cümle guzât ile bir top menzili alarkada meks edüp ba‘dehu derûn-ı kal‘aya iki aded iş görmüş fasîh Macarca bilir âdemler gönderdik. Nîm sâ‘atden sonra kal‘a cânibinden bir toz belürdü.

“Âyâ bu ne ola?” derken on bin mikdârı küffâr, pür-silâh mest-i evkâr gelüp Hüseyin Paşa huzûrunda bî-pâk ü bî-pervâ olup eydir:

“Baka Türkler. Buraya ne cür’et ile geldiniz? Ve murâdınız bize bildiriniz” dediklerinde bizim serdârımız, Hüseyin Paşa eydir;

“Size ve kapudanınıza Erdel dojları ve nemeş ve birovlarından ve bizim serdârımız Ali Paşa’dan nâmelerimiz var. Kal‘a kapudanına buluşmak isteriz” dedikde, gelen fecerelerin başı,

“N’ola sizden birkaç âdem bizimle gelsin, ammâ sizler bu mahalde kalasız ve top altına gelmeyesiz” dedikde, Hüseyin Paşa Budin a‘yânından Hüseyin odabaşı ve Mustafâ odabaşılar ile tokuz kişi, hakîr ile on kişi olup küheylân atlarımıza süvâr olup nâme ve mektûbları alup küffâr askeri önümüze düşüp zîr-i kal‘aya vardığımızda aşağı varoş kapusun açup iki cânibi temâşâ edüp büyük hisâr dibine vardıkda handak kenârında atlardan enüp beş aded yiğitlerimiz atlar yanında kalup handak üzre cisre kadem basdığımızda niçe yüz küffârlar karşu gelüp beşimizin dahi silâhların alup gözlerimiz bağlayup ellerimize yapışup kâmil yüz ayak nerdübân çıkup gözlerimizi açdılar.

Bir dîvânhâne-i âlîde iskemleler üzre oturup cümle Tise sahrâsı ve nehr-i Tise yalıları ve cümle kurâ vü kasabâtlar sahîfe-i *Minor Coğraf* gibi nakş-ı bûkalemûn gibi nümâyân idi.

Bu temâşâyı ederken kapudan içerden gelüp “Safâ geldiniz ve hoş geldiniz” dedikde mektûb ve nâmeleri yed-i nâ-pâkine verüp kırâ’at olundukda mefhûm-ı kelâmın anlayup derhâl Zolomioğlun meydân-ı mahabbete getirdüp,

“Bu dîvâne midir krallığa istediğiniz?” dedikde Zolomioğlu’na bakdık ayağında yetmiş vukiyye gelir demir neybesi var ve elleri bağlı ve boğazı tavklu fakîr kralzâde hem kal‘a sâhibi ve hem mahpus imiş.

Kapudan eyitdi: “Devlet-i Âl-i Osmân bu güne mi kaldı kim böyle dîvâneyi kral edüp hazîne nice tahsîl edüp Erdel diyârın nice hıfz [u] hırâset etse gerek. Yâ bizim kralımız Kemen Yanoş‘un nesi vardır” dedikde,

Hüseyin Odabaşı eydir; “Kemen Yanoş‘un kral olduğundan Âl-i Osmân pâdişâhının izni ve haberi yokdur. Kanûn üzre kral değildir, bir zorba âsîdir. Şimdi bu sefere anın içün

geldik, ammâ bize de karşu duramayup kaçup gezer. Biz anı kral istemeziz, bu Zolomioğlu'nu verin götürüp kral ederiz" dedikde, hemân kapudan-ı la'în-i bî-îmân gazab-âlûd olup hemân fakîr Zolomioğlu'nu kal'adan aşağı atmağa (atmağa) fermân edüp evce berâber kal'a kenârına Zolomioğlun getirüp fakîr kefere yüz bin feryâd [u] nâlişler edüp atarken cümle kapudanlar ve irşek ve bıtrîk ve şaglar ricâ edüp halâs edüp yine zindâna girirken hemân Hüseyin Odabaşı Zolomioğlu'na sarılup,

"Elbette biz bunu kral etmeğe götürürüz" deyü Zolomioğlu'na sarılınca hemân kapudan elindeki meçiyle Hüseyin Ağa'nın uyluğundan urup zahmdâr eyleyüp andan yine gözlerimiz bağlayup kal'adan taşraya çıkardılar.

Ba'dehu gözlerimiz açup ellerimize ***[13a]*** birer çuka ve birer kumaş ve ellişer altun ve huddâmlara ellişer guruş verüp yolladılar. Bizler dahi mağmûm dönüp ol sahrâda ve Serdâr Hüseyin Paşa ile kalan on bin askere mülâkât olup ol ân Hüseyin Ağa'nın zahmın sarup sarmalayup kıssa-i pür-hisse-i pür-melâlimiz Hüseyin Paşa'ya bir bir takrîr etdikde cümle guzât bir yere gelüp,

"Âyâ, biz kralsız asâkir-i İslâm serdârına nice varalım ve ne diyelim?" deyü meşveret edüp bu Husvar sahrâsından şimâl cânibine 1 sâ'at gidüp,

"Kaşa kal'asından Helil Gabor'u taleb edelim" deyü Mustafâ Odabaşı'yı on bin yiğide serdâr edüp elçi gönderdikde Hüseyin Paşa kal'a-i Kaşa altındaki sahrâda bâkî kalup mâ-bâkî asker ile yine hakîr kal'a-i Kaşa altına varup Mustafâ Ağa ve elli aded yiğit huddâmlarımız ve bu hakîr-i pür-taksîr ile {cümle} elli bir âdem olup sabâha dek şimâl cânibine gidüp 6 sâ'atde,

Evsâf-ı şehr-i müzeyyen-i İrem-âbâd, ya'nî kal'a-i Kaşa-i ibret-âbâd

Lisân-ı Macar'da lafz-ı Kaşa (–) demekdir. Bu şehrin ibtidâ bânîsi Acem diyârından gelen Menûçehr evlâdlarından Kaşa Ban binâsıdır kim sâhil-i Tise'de dîvler ile ceng edüp dîvleri kıra kıra nehr-i Tise'ye döküp âhir kendüsü dahi nehr-i Tise âbıyla gark olup hâlâ bânîsi Kaşa sâhil-i nehr-i Tise'de bir deyr-i mu'teberde yatır, anıniçün hâlâ ba'zı balıkçılar nehr-i Tise'den kazan kadar dîv kelleleri ve bedensiz sekiz arşın tavîl diz kemikleri çıkar.

Ba'dehu Kaşa Ban Menûçehr evlâdı ismiyle müsemmâ bir kal'a-i ra'nâ olup günden güne imâr olduğundan hasretü'l-mülûk-i kıralân-ı mudıllân oldu.

Andan niçe mülûke intikâl edüp hâlâ hâk-i Orta Macar'da Kurs keferesi içre Nemse çârnâsârı hükmünde ve gâh Erdel kralları destinde olup cümle keferesi Erdel ve Nemse ve Orta Macar ve Kurs kâfiridir, ammâ re'âyâsı Eflakân ve Korol'dur.

Kal'ası Kaşa yaylası dâmeninde şekl-i murabba'dan tûlânî Şeddâdî seng-tırâş bir metîn ü müstahkem kal'a-i savaş-ı perhâşdır kim gûyâ Eğre kal'ası gibi dâmen-i kûha vâkı' olmuşdur, ammâ bu Kaşa Eğre'nin üçü kadar var bir vasî' ve azîm tabyaları var. Ve dağdan tarafı bir azîm gayyâ-misâl handakı ve cümle sekiz aded cedîd metîn kapuları var. Ve dâ'iren-mâdâr iki kat kal'a dîvârı ve kal'adan hâric sedd-i Kahkahâ-vâr kavî tabyaları kirpi gibi balyemez toplar ile ârâste ve gûnâ-gûn muhîl [ü] şeytanatlar ile pîrâste olmuş hisâr-ı üstüvârdır kim üstâdân-ı selef var makdûrun sarf edüp bu sûrda eyle tasarruflar etmişdir kim zamânımız üstâdları ol binâ-yı refî'u'ş-şâna mânend bir hisâr inşâ etmeğe

kâdir değillerdir.

Hulâsa-i kelâm bu edîm-i arzda eyle bir musanna‘ ve mücellâ ve musaykal ahcârâtlı kal‘a-i şîrîn yokdur.

Ve ecnâs-ı kesîre mahlûkât-ı Hudâ ile pür olmuş bir bender-âbâd kal‘a-i kaviyyü‘l-bünyâd şehirdir kim dâr-ı diyâr-ı Erdel’de bu şehr-i Kaşa ve şehr-i Praşo gûyâ mânend-i Mısır’dır ve sayf u şitâda âdem deryâsıdır. Ve derûn-ı hisârda dörd bin aded sarâylar ve gayri nûhüsethâneleri kat-ender-kat kârgîr binâlardır kim her biri birer gûne tarz [u] tarh üzre mebnî şâhnişîn ve kâh-ı musanna‘lar ile nakş-ı bûkalemûn nigârhâne-i çîn-misâl hânedân-ı pür-me’âller var kim cümlesinin dam u bâmları serâpâ elvân sırçalı kiremit ve sarı pirinç ve beyâz kalaylı teneke ve rusâs-ı hâs ile mestûr sarâylardır kim her birinin ta‘rîf ü tavsîfinde kilk-i cevâhir-nisârlar ile tahrîri mümkün değildir.

Ve kal‘a kapuları mâbeynleri mâl-â-mâl cebehâneler ile ve nigehbân ve pâsbânlar ile müzeyyen ve âmâdedirler. Zîrâ dâ’imâ bu kal‘a ahâlîsinin havfleri Leh’den ve Çeh’dendir.

Evsâf-ı varoş-ı şehr-i Kaşa

Bu kal‘adan taşra cânib-i cenûbda kıbleye nâzır yokuş aşağı cümle evleri biri biri üzre medd-i basarlı bir ma‘mûr u müzeyyen varoş-ı azîmdir.

Bu dahi şekl-i murabba‘ bir yalın kat kal‘adır, ammâ handakı gâyet sa‘b ve metîndir kim bu şehir iki sâ‘atde ancak dolaşılır, sevâd-ı mu‘azzam rabât-ı müzeyyen ve ma‘mûr medyendir kim küffâr-ı hâksâr memleketinde böyle kıbleye nâzır (nâzır) şehir yokdur. Ve şehir içi serâpâ sadranc nakşı tarh olunmuş şâhrâh pâk kaldırımlı sokaklardır kim tahrîri bir vech ile kâbil değildir.

Ve çârşu-yı bezzâzistânı: Cümle bin altmış aded kârgîr binâ müzeyyen ra‘nâ dekâkînlerdir kim cümle et‘ime-i nefîseyi ve elbise-i akmişe-i gûnâ-gûnu fürûht eden cümle pençe-i âfitâb-ı mehtâbe duhter-i pâkîze ahterlerdir.

Ve cümle on bir aded hânlardır. Cümleden Gabor Ban hanı kal‘a-misâldir.

Ve cümle üç aded hammâmları var, kıbâblı değildir. Tahtadan bir gûne çâr-kûşe kubbeli kireç ve horasân ile binâlı ***[13b]*** bir tarz-ı âhar sobalı hammâmlardır, ammâ cânib-i erba‘ası kârgîr dîvârlara kat-ender-kat kârgîr nerdübân-misâl yerler edüp her birinde kurnaları var, ammâ aşağı soffada olan âdemlere yukaru soffada yaykanan âdemlerin çirkâbı suyu sıçramaz garîb san‘atdır. En aşağı tabakası sovukdur. Andan aşağı havuzlu meydândır orta tabakaları dahi germâdır dahi andan âlî tabakaları dahi issidir, tâ kubbe berâberi tabakası âteş pâredir. Herkes tahammülüne göre soffalarda gusl ederler. Külhanı taşrada değildir.

Hammâmın çâr-kûşesinde dörder aded billûr câmlı sobalar var kim câmlardan âteşleri görünür. Ve dellâkları cümle kocakarılardır kim her biri birer hukemâ fertûte-i pîrezendir. Hukemâ-yı kudemâ böyle hammâm te’lîf etmişler kim aslâ âdem sıkılup sudâ‘ vermez. Ve cümle şâhrâhları serâpâ beyâz mermerleri üstâd bennâ hemvâr döşeyüp her kaçan çamur olur şekilli olsa Tise yaylağı dibinden akan nehri kal‘a ensesinden yokuş aşağı akıdup her sokakları hâne sahipleri cârûblar ile süpürüp ol kadar pâk sokaklar olur kim bal döksen yalanır, zîrâ cümle küffârlar yedinde ol kadar pâkdır kim bir diyâr kefereleri böyle

değildir.

Hâsıl-ı kelâm zamân-ı kadîmden berü bu kefereler şehrinin ve kendülerinin pâklıkların böyle görüp mu‘tâd-ı kadîmeleri üzre böyle pâklardır.

Der-beyân-ı mutalsamât-ı şehr-i Kaşa

Evvelâ bu şehirde aslâ tâ‘ûn olmaz. Be-kavl-i hukemâ tâ‘ûn nâ-pâklıkdan olur derler. Anıniçün bu keferelerin şehri ve kendi lisânları pâkdır, ammâ kendüleri nâ-pâkdır.

Ve dahi yılan ve çıyan ve akrep ve sıçan ve leylek ve çaylak el-hâsıl hayvânât-ı muzır ve zehr-nâk zî-rûh kısmı hayvânâtlar olmaz, zîrâ Hazret-i Îsâ halîfelerinden bir havâriyyûn bu şehre gelüp tılsımâtlar eylemişdir, hâlâ te’sîrleri vardır.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsı letâfetinden her şey memdûhdur, ammâ cümleden dilberânına aşk olsun kim on yaşından tâ yigirmisine varmış mûğpîçe pençe-i âfitâb mümtâz [u] müstesnâ gulâm mehtâbları vardır kim gûyâ her biri perîzâdlardır kim hüsn-i cemâlde ve lütf-i i‘tidâlde olup kelimâtları cümle mevzûn ve dişleri dürr-i meknûn olup sîm-endâm ve ince miyân ile tâvûs-ı bâğ-ı Merâm gibi hırâmânî reftâr etdiklerinde gören uşşâkkân-ı müştakânı mecnûn-ı sergerdân ederler.

Ve zenâne ve bintânları evlâ bi’t-tarîk eyle mahbûbe ve duhter-i pâkîze ahter nâ-şûkûfteleri olur kim geysû-yı müşkbârların sarkıtdıklarında bir cihde(?) zen-dost âşıkları kendülerine akıdırlar kim,

Görenin aklı gider özge temâşâdır bu.

mısra‘ı üzre bu şehir belde-i hüsn-i cemâl şehridir.

Hakkâ ki bu vilâyetin umûmen zerâfet ve letâfeti gibi bir diyârın sabâhat ve melâhati olmazdır. Ve cümle sağîr ü kebîr kefereleri âlüfte ve âşüfte ve sâhib-i sun‘ ve halûk ve garîb-dost, millet-i Mesîh kavmidirler.

Ve cümle mesîregâh-ı bâğavâtın beyân [eder]

Bu şehrin cânib-i erba‘ası tâ Kaşa yaylağı dâmenlerine varınca tûlen ve arzen dörd sâ‘at mesâfe-i ba‘îde zemînlere varınca bâğ u bâğçe ve müşebbek bostân ve cinîn ve gaytânlardır kim “Cümlesi elli bin aded bâğ öşür verir” deyü birovları nakl etdiler.

Ve her bir bâğda kasr-ı kâğ ve birer kulle-i bâğ mukarrerdir. Ve niçe bin kasr-ı Havarnaklar ve nüzhetgâh-ı kâh-ı vâlâlar ve havuz ve şazrevânlar ile bî-hisâb selsebîl fevvâreler ile müzeyyen hadîka-i cinîn gaytânlardır.

Hulâsa-i kelâ[m] bu şehri mâ-vaka‘ı üzre medh eylesek tatvîl-i kelâm olur, ammâ,

Der-sitâyiş-i bî-medh-i kenîse-i râhibân-ı kıssîsân

Cümle yetmiş aded bed-âyîn hâne-i ma‘bedgâh-ı Mesîhiyye vardır, ammâ cümleden,

Deyr-i muğân-ı Kaşa Ban: Ol mecma‘-ı sürûş olan ol kenîse-i dilâvîzin urûşu ve furûşu ve ol asrın üstâdân-ı hüner-furûşu bu deyre yüz sandûka zer-i hâlis sarf edüp niçe bin elvân sanâyi‘-i ibret-nümâlar icrâ edüp bu deyr-i ma‘bedgâh-ı Mesîhiyye eyle letâfet ve zerâfetler etmiş kim atlas-ı felekte eyle bir kârgerlik Menûçehr’den berü bir mi‘mâr-ı selef

etmemişdir.

“Bu ma‘bedhâne-i kadîmin harc-ı masârıfına zer-i hâlis kısmından beş bin kîse sarf olunmuşdur” deyü gorof kapusunda Macarca yazılmışdır.

Andan mâ‘adâ bu deyrin enderûn [u] bîrûnunda envâ‘-ı fusûs-ı mukavvem mahkûk-ı gûnâ-gûn ruhâm-ı ibret nümûn ma‘kûk ile ma‘kûd olunmuşdur. Ve cümle maksûrelerinin dîvârları mînâkârî-misâl nakş-ı nigâr ile muhallâ ve mutallâ zücâclar ile muhallâ kılınmışdır.

Her kubbe-i nîlgûnunda ve cümle rûy-ı dîvârı taklarında umk-ı mencûklar ve beyâz ve siyâh ve ahmer-gûn ve gayrî gûnâ-gûn ahcârât-ı zî-kıymetler ile Hind sadefkârîsi gibi cümle dîvârı müzeyyen olmuş bir deyr-i musanna‘dır kim ayne’l-har ve ayne’l-hirr ve akîk-i Yemenî ve zeberced ve seylân ***[14a]*** misillü hurde taşlar ile ârâste olmuş mecma‘-ı kıssîs-i palâs-pûşândır.

Ba‘zı ebvâblarının halka ve çârçiveleri sîm-âb-ı hâlisden ve niçe bin zer-i hâlisden mücevher kanâdîller ve âvîzeler ile eyle zeyn olunmuşdur kim gûyâ Kuds-i Şerîf’de küffârın kenîse-i Kımâmesidir kim arûs-ı cihân sâkin-i külbe-i deyr-i muğân-ı râhibân-ı kıssîsândır.

Ve dahi bu deyrde tencîl-i vâ‘ızân-ı ladikası içün mihrâb-ı mün‘akisinin cânib-i şarkîsinde müzehheb ve mufazzaz bir kürsî vaz‘ edüp hâlâ zamânımız üstâdları ana bir tîşe ve bir mıtraka urmağa kâdir değillerdir.

Ve bu kürsî mukâbilinde bir erganon-ı Dâvûdî kürsîsi var, binâyı Betlen Gabor kral inşâ etdirmişdir. Bu dahi sihr-i i‘câz mertebesi müzeyyen ve sihr-âsâr mehâmildir kim cümle papas ve kıssîs ve bıtrîk ve ladika ve kalayoros irşekleri bu cây-ı ma‘hûde üzre savt-ı bülend ile rehâvî makâmında ağâzeler edüp âyet-i İncîl’i müselsel âvâz-ı hazîn ile tilâvet edüp erganon-ı Dâvûd Nebî‘ye rehâ buldurup bir ferdaş u zemzeme etdiklerinde âdemin vücûduna bir dehşet hâsıl olup vücûd-ı âdemde olan her ser-i mûy haberdâr olup âdemin tüğleri ülperir. Hulâsa ümmî ve mu‘tekid âdem dinlese i‘tikâdına halel gelir, ammâ ârifân-ı sâdıkân isti‘mâ etse acâ’ib musanna‘ saz-ı erganondur deyüp mukayyed olmaz.

Ve yine bu deyrin mihrâb-ı münharifi yesârında sîm ü zer ile müzeyyen minber-misâl bir kürsî-i ibret-nümâ-yı vâcibü‘s-seyr binâ etmişler kim nişîmen-i batârıka olmak üzre hakkâk-ı üstâdân-ı selef yekpâre moran ve billûr ile inşâ olunup her cânib-i erba‘ası Leh diyârının Daniska iskelesinden gelmiş kehribâr-ı hâlis-i asfar ile bezenilmiş maksûre-i ibret-nümûndur. Ve her şebekesi gûyâ Fahrî-i Bursavî oymasıdır kim bizzât Fahrî ana mânend hayâlî kâğıdda mikrâsla eyle oyma oymağa kâdir değildir.

Ve bir temâşâ dahi mihrâb-ı münharifinin yanında cümle mencûkları cevâhir ile musanna‘ ve murassa‘ bir çelipay, ya‘nî İncîl kitâbı konacak bir sepâ-yı simîn inşâ etmişler kim on iki pâyeli bir kürsî-i minâ-fâm idi ve her pâyesi zeylinde palasanta Hazret-i Îsâ‘nın on iki havâriyyûnlarının heyâkil [ü] timsâlleri var gûyâ her biri âdâb üzre karâr-dâde tasvîrâtları ceseden binâ etmişler kim gûyâ her biri zî-rûhdur.

Bu kürsî-i çelipa üzre bu kadar kütüb-i mu‘tebereler ve bu kadar cevâhir zarflı İncîller yığılup bu kitâbların arasında zer-ender-zere müstağrak olmuş Hazret-i Meryem’in

timsâli ve der-âğûşunda palasanta Hazret-i Îsâ‘nın ma‘sûmluğu timsâli vücûden binâ olunup gûyâ vâlidesi kucağında vâlidesi südüyle gıdâlanup hande-künân cümle âdemlere nigerân eder bir sûretdir kim gûyâ zî-rûh rû[h]ullâhdır. Ve herkese nazar etdikde eğer vâlidesi Meryem timsâli ve eğer Îsâ Nebî timsâli bir gûne nazar eder kim her gören onları hay zann ederler.

Meğer bu sûretlerin başları içre sâ‘at çarhı gibi çarhlar olup gözleri sâ‘at rakkâsı gibi deverân ve seyerân edüp elleri ve kolları dahi hareket eder sihr-i mübîn mertebesi sûretler idi.

Ve nâhunlarında birer Rûm harâcı değer elmas(ın)dan tırnakları var ve gerdenlerinde cemî‘i kâfiristân ve hıristiyan kralları ve karıları(nın) bunlara hedâyâ gönderüp Îsâ ve Meryem ana boğazlarına geçirmişler, dürr-i yetîm incü tesbîhler ve heyâkil ve tılsımlar ve (ve) niçe bin zî-kıymet eşyâlar ile bu iki sûret ol kadar müzeyyen idi kim el-hâsıl her biri onar Mısır hazînesi değer mücevherâtlara müstağrak olmuş sûretlerdir kim her biri birer mülûk hedâyâlarıyla arûsek gibi bezenmiş timsâller idi.

Ve bunların cânib-i erba‘asında olan rûy-ı dîvârda zerbaft ve dîbâ ve şîb ve atlas perde-i zerrînler asılup her biri birer kral-ı dâl hedâyâlarıdır. Bunlar dahi bir harâc-ı Deylem değer ibret-nümûn serâperdelerdir. Kûşe kûşe mücevher masnû‘ [u] müzeyyen micmere-i ûd u amber-sûzlar var kim şeb [ü] rûz ol micmerelerden âteş-i sûzân eksik olmayup ûd [u] anber râyihası cümle mu‘tekif-i deyrin demâğların mu‘attar eder.

Üç bin aded papas ve ruhbân ve muğpîçe muğân huddâmları var. Her biri bu deyre âyin-i Îsâ etmeğe gelenlere ûd [u] amber yakup ve gülâb-ı ıtr-ı şâhî verüp edâ-yı hidmet ederler.

Ekâlîm-i seb‘ada olan bilâd-ı Nasârâdan elvân elvân on iki bin aded kanâdîl-i sîm ü zerrîn ve gayri âvîze-i gûnâ-gûn musanna‘lar maslûbdur.

Ve mezkûr çalipalarının on iki pâyesi dibinde duran on iki havâriyyûn sûretleri önünde birer şem‘dân-ı zer [ü] mücevher var kim ***[14b]*** “Her biri ikişer kantar gelir” deyü nakl etdiler ve sahîhdir, zîrâ her biri birer âdem kaddi kadar vardır. Ve her birinde her şeb şem‘-i kâfûrîler ıhrâk olunup cümle kanâdîller ile çerâğân olup şeb-i zulumânîleri rûz-ı rûşen olur.

Ve bu deyr-i kebîrin cânib-i erba‘asında olan harem-i vâsi‘in ferşi hacer-i aynü‘s-semek ve fîrûze ve yeşim ve yerekan ve harakan ve akîk-i Yemenî ve ruhâm-ı gûnâ-gûn ile mefrûşdur kim gûyâ nakş-ı bûkalemûn-ı Mânî ve Bihzâd’dır.

Bu haremde müte‘addid fıskıyye ve şazrevân ve selsebîller cereyân etmede.

Bu harem içre ecnâs-ı eşcârât-ı müsmirâtlar ile eyle tezyîn olmuşdur kim *Sübhanü‘l-Hâllâkü‘l-bâkî,* hattâ bir dıraht-ı engür var niçe bin seyyâhân-ı berr ü bihârân bu deyre gelüp mihmân oldukda felâhatnâme-i bâğbân kavilleri üzre bu üzüm ağacına niçe bin aşlamalar eyleyüp niçe bin elvân salkım engür-i âbdârlar hâsıl olur. Ammâ hikmet-i sun‘-i garîbe vü acîbe oldur kim bir salkım tutsa(?) da yigirmi iki envâ‘ rengâreng dânedâr yeşil ve kırmızı ve sarı ve beyâz ve siyâh dâneler olduğundan mâ‘adâ yine bir salkımda barmak üzümü ve tilki kuyruğu ve hore ve misket ve ham ve keşmekeş ve düzenli(?) ve zeynî ve razakı ve beğlerce ve hüsâmî ve kudsî dâneleri bir salkımda olur hikmet-i Sannâ‘-ı lem-

yezeldir.

Bu harem bâğı etrâfında üç yüz aded zerkârî hücreler var kim her birinde akl-ı Arasto bıtrîk ve irşekler ve papaslar var. Niçe yüzü haftada bir fılcan süd ve bir hurma ve bir bâdem ile iftâr edüp riyâzât [u] mücâhede ile kadîd-i mahz olup Van diyârında Ahlad şehri kadîdine dönmüşler kim her biri birer gûne ilm-i felsefiyâta mukayyed olup ders-i Arasto olmuşlardır.

Ve matbah-ı ibret-nümâsı gûyâ matbah-ı Keykâvûs'dur kim bu deyr içre olan papasların ve cümle âyende vü revendelerin gûnâ-gûn ni'met-i nefîseleri cümle evkâf-ı Hazret-i Îsâ'dandır kim dillerde dâstân-ı dostândır.

Sitâyiş-i dâr-ı şifâ-yı şehr-i Kaşa: Cemî'i derdlilere devâ etmek [içün] bir bîmârhânesi var kim bî-rûh gelse mu'cize-i zû-emîn ile zî-rûh gider, zîrâ bu deyr-i dilâvîzde tekmîl-i fünûn etmiş Eflâtûn ve Bokrât ve Sokrât ve Feylekos ve Feylesof ve Fisagores-i Tevhîdî-misâl bî-tevhîd hukemâ-yı bî-mezhebler andadır.

Hattâ bir gün yine bu deyri seyr [ü] temâşâ ederken bir keferenin sütûn-ı bekâsı mütezelzil olup inhizâma müteveccih oldukda girîbân-ı ömrün dest-i ecel çâk ber-hâk etmiş. Ol kâfir-i nâçârın lâşe-i murdârın âyîn-i Mesîh üzre dörd beş bin alemlerle niçe yüz papas ve bıtrîkler buhurdânların yakup İncîl âyetleri okuyarak bu deyrin mihrâb-ı münharifi önüne mezkûr kefere lâşesin lahd etdiler. Andan cümle akrabâları feryâd edüp gitdiler.

Temâşâ-yı diğer: Ertesi gün bu şehirde âyîn-i bâtılları üzre mevlûd-ı Îsâ *aleyhi's-selâm* günleri imiş. Macar müverrihleri kavilleri üzre,

"Hazret-i Îsâ mevlûdundan Hazret-i Muhammed'e gelince altı yüz yıldır. İskender-i Zülkarneyn vefâtından Hazret-i Muhammed vilâdetine gelince sene 882 yıldır" deyü yazmışlar.

Hakkâ ki be-dürüstî eyledir kim yazmışlar ve sikkeyi mermerde kazmışlar, ammâ mezkûr mevlûd-ı Îsâ Nebî günleri bu şehr-i Kaşa içre üç gün üç gece on kerre yüz bin küffâr cem' olup mezkûr Kaşa Ban manastırında ve Kaşa sahrâsında kara nahir gibi kara şapkalı ve kara roklalı sâhibü'z-zünnâr kefere-i dûzah-karârın cem'iyyet-i kübrâların ol gün seyr [ü] temâşâ edüp *"Sübhanü'l-Hallakü'l-bâkî"* deyüp mest [ü] medhûş oldum.

Hâtıra bu hutûr etdi kim Hâlık-ı kevneyn ne Mâlikü'l-mülk Rabbi'l-âlemîndir kim edîm-i arzını milel-i gûnâ-gûn ile zeyn edüp bu kadar kerre yüz bin küffârları da perveriş eyleyüp anlara da tâc [u] taht ve raht u baht verüp anları bize ve bizleri anlara esîr eder deyü âlem-i hayretde kaldım.

Ba'dehu bu cem'iyyet-i kübrâ ile cümle küffâr kal'adan taşra bizim Hüseyin Paşa meks etdiği sahrâ-yı lâlezâra çıkup papasları mevlûd-ı Îsâ nasîhatlerin bir kürsî üzre tilâvet etdikde cümle küffâr başların açup evzâ'-ı garîbeler ve etvâr-ı acîbeler ile du'â vü senâlarının netîceleri bu kim ilâhî:

"Ey Marya Kot, ya'nî ey vâlide Meryem ve ey Kot azîm Allâh Osmânlı askeri Tise {nehri} kenârına ve bu Kaşa'mız {şehri} altına geldiler. Osmânlı'dan ve Tatar askerinden sana sığınırız" deyü rûy ***[15a]*** mâlîde edüp tazarru' ve nâlişler ederlerdi.

Andan büyük manastıra gidüp imâretinde ta‘âm yerlerdi. Ve gayri fukarâlara dahi it‘âm-ı âm ve ilbâs-ı erâmîl ü eytâm ederlerdi.

Temâşâ-yı tasannu‘ ibn-i âdem: Bu kenîse-i sürûşun kurbunda çâr-kûşe bir yekpâre mermer üzre (üzre) tuçdan bir siyâh fîl-i Mengerusî bünyâd olunmuş. Kulakları ve başı ve hortumu hareketde olup gözleri sâ‘at rakkâsı gibi deverân etmede. Kaçan kim vakt-i zuhur oldukda bir kerre fîl harekete gelüp gıjgırup bir savt-ı mühlik ile bir sayha-i ra‘d-vâr urup hortumu ile göğsüne on iki kerre urup sîne-i pür-kînesine üstâd-ı kâmil nâkûsvâr hâlden etmiş. Fîl-i mezkûr hortumuyla kendü göğsüne darb urdukda sadâsı eflâke çıkup cümle şehir halkına andan ma‘lûm olur kim fîl sâ‘ati on iki kerre çalup vakt-i zuhur oldu derler. Ba‘dehu cümle kefere ol vakitde ta‘âm yerler. Gayri mahalde mancamerd yemek ihtimâlleri yok bir alay perhîz ile geçinir ta’ife-i riyâzet-keşân keşîşân-ı palâs-pûşândır.

Temâşâ-yı ibret-nümâ-yı üstâd-ı nakkâşân: Bu deyr-i musanna‘ın papaslarıyla hüsn-i ülfet edüp niçe kerre girüp bu deyri seyr [ü] temâşâ edüp bir kerresinde im‘ân-ı nazar ile deyrin cümle der [ü] dîvârlarına nazar etdim. Niçe bin sûretlerden mâ‘âdâ bu deyrin sağ tarafında bir küşâde dîvârın yüzüne elli adım tûlu bir cennet tasvîri yazmışlar kim âdem gördükde teslîm-i rûh edüp Sûre-i Fecr’de [5] âyetin tilâvet edüp dâhil-i cinân olacağı gelir.

Ve ana karşılık karşu cânibde bir muzlim rûy-ı dîvârın elli adım yerinde bir cehennem tasvîri tahrîr etmiş kim sırâtı gören sûre-i Fâtiha’da [6] âyetin okur.

Ve mîzân-ı terâzû tasvîrin gören sûre-i (–) [7] âyetin tilâvet eder.

Ve derkü‘l-esfel derelerinin tasvîrâtların gören sûre-i (–) [8] âyetin kırâ’at eder.

Ve çâh-ı gayyâ tasavvurun gördükde sûre-i Veyl’de [9] âyetin okur.

Netice-i kelâm bu cennet ve cehnnem ve mîzân ve sırât tasvîrlerin üstâd-ı nakkâş eyle tahrîr ve tasavvur etmiş kim gûyâ sihr-i i‘câz Fireng-pesend nakş-ı Fireng-i Mânî etmişler. Eğer nakkâşân-ı Acem ve Rûm’dan Erjeng ve Bihzâd ve Şâhkulu ve Ağa Rızâ ve Murdâr âleng(?) nâm nakkâşân-ı benâm cümle bir yere gelüp böyle Fireng pesende Firdevs ve Adn-i berîn ve huld-i irem ve ılliyyîn ile bir dâr-ı cahîm ve sa‘îr ve sakar ve gayyâ ve derk-i esfel veyl ve tamu tasvîrlerin yazmağa kâdir değillerdir.

Zîrâ üstâd-ı nakkâş-ı Fireng-i Mânî Erjeng, Sannâ‘-ı Lem-yezelin celâl tarafın yazup halkı korkutmak içün eyle bir dâr-ı dûzah ve nîrân tasvîri yazmış kim ol cehennem dereleri içre ibâdullâhın neft ve katrân ve âteş-i sûzân içinde kebâb-ı pur-putur ve kokoç olup zebânîler urarak develer gerdânı gibi yılanlar ve çıyanlar ve akrebler sokarak her âdemin azâb-ı elimi tasvîrlerin görenler hemân terk-i dünyâ edüp her şeyden tâ’ib ü tâhir olup yemeden ve içmeden el çekeceği gelüp âdeme bir dehşet ü vahşet hâsıl olur.

Hulâsa-i kelâm bu deyr-i bed-nâmın bu mertebe ta‘rîf ü tavsîfinde fâ’idesi ve beyânında â’idesi yokdur. Ve i‘tibârı olmayan nesnelerin medhi tatvîlinde melâlet vardır, ammâ bu kadar yıldır seyâhatimiz içre böyle bir âsâr-ı acîbe ve binâ-yı ibret-nümâ-yı garîbe görmediğimizden bu müsevvedât-ı küstâhânemiz içre bu kadarca tahrîr ile iktifâ olundu.

Ez-în-cânib yine sa[de]de rücû‘ edelim. Bu şehr-i Kaşa altına Serdâr Hüseyin Paşa efendimiz ile (–) asker varup Helil Gabor’u krallığa taleb etdiğimizde kal‘a-i Kaşa hâkimi haber gönderüp,

“Sizde tâ‘ûn vardır ve bizim birkaç gün Îsâ Nebî mevlûdü vardır, birkaç gün sabr edin” deyü haber göndermişler idi.

Meğer anlar avk [u] te’hîr etmelerinin sebebi müşâvere turvinleri edüp sözü bir yere koyup ve mevlûd-i Îsâ bahânesiyle bize deryâ-misâl küffâr askerin göstermek murâd [u] merâmları imiş. Cüst(?) ile eyleyüp beşinci gün bizim askerden on âdem ile “Nâmeleri getirin” deyü on aded başları devekuşu yünlü ve siyâh şapkalı Nemse nemeşleri gelüp bizden Mustafâ odabaşıyla on bir âdem hakîr ile on ikinci âdem olup yine kal‘a-i Kaşa deyüp mektûb ve nâme-i serdâr ile Kaşa’ya girüp aslâ gözlerimiz bağlamayup mukaddemâ her bâr temâşâ edüp bu hakîrin bildiği yollardan doğru kapudan-ı bî-îmân sarâyına varup birer iskemlede karâr-dâde olduğumuzda kapudan içerden taşra dîvânhâneye gelüp tahtında karâr etdikde eline Erdel dojları ve birovların mektûbların ve bizim serdârımız nâmelerin verüp ân-ı vâhidde tercüme edüp kırâ’at etdiklerinde me’âl-i kelâmları mefhûmu olup,

Kapudan-ı âkıl eydir: “İşte bu oturan âdem kralzâde Helil Gabor’dur, ammâ çâsârımızdan havf edüp ***[15b]*** bu âdemi size kral etmeğe veremeziz, zîrâ hâlâ kralımız Nemse çârsâr inpiratoru çerâğı Kemen Yanoş kraldır. Bir âdil âdem olup re‘âyâ pâyimâl olmasın içün sizin askere karşu komayup Orta Macar vilâyetine askeriyle çıkup gitd[i]” deyince hemân içimizden,

Budinli Ömer Ağa eydir; “Kemen Yanoş nice bize karşu durabilir. Biz anları Seydî Ahmed Paşa ile kıra kıra biz anlarda katana ve yunak mı koduk? Eğer Kemen Yanoş‘un kuvveti olsa bizi bu Erdel diyârına kor mu idi? Ve iki kerre yüz bin esîr aldırup bu kadar eli vilâyeti harâb ü yebâb etdirir miydi?” deyü yumuşakvârî yararca şâfî cevâblar verdikde kâfirler bir cevâb demeyüp bizim serdârımıza bir nâme yazup,

“Helil Gabor’u veremeziz. Eğer Nemse çâsârımızdan haber gönderseniz n’ola, baş üstüne verelim” deyüp nâme tahrîr olunup cümlemize birer çuka ve birer top katîfe ve birer gümüş kadeh ve birer sâ‘at ve yüzer altun verüp avdet edüp yine kralsız serdârımız Hüseyin Paşa’ya Korlad kenîsesi sahrâsında gelüp cümle asâkir-i İslâma vusûl bulup Hüseyin Paşa’ya ahvâl-i mâcerâyı bir bir takrîr edüp,

Ömer Ağa eydir: “Bana kal‘ada bir kapdan dedi kim Helil Gabor bunda yokdur, İsfaç pâdişâhına gitdi. Size Helil Gabor’dur deyü gayri kralzâde gösterdiler, ammâ Helil Gabor bunda olsa çâsârdan korkmadan size Helil Gabor’u krallığa verirlerdi” deyü Ömer Ağa bir kâfirden istimâ‘ etdiği üzre Hüseyin Paşa’ya böyle nakl etdikde hemân Hüseyin Paşa yine Kaşa kal‘asına tekrâr bizi gönderüp gayri kralzâde taleb etdikde hemân mezkûr Korlad Kaşa Ban kenîsesinin baş papası eydir:

“Olmaz âdemler Kemen Yanoş kralımızdan hoşnûduz ve size bir âdem vermeğe kraldan havf ederiz. Varın Erdel’de dahi kralzâdeler çokdur. Anlardan birin bulun!” deyü cevâb-ı nâ-savâb verüp yine Kaşa varoşun seyr [ü] temâşâ ederek taşra çıkup Hüseyin Paşamıza gelüp yine ahvâl-i pür-melâli nakl etdiğimizde gazab-âlûd olup nefîr-i rıhletler çalınup

andan gayri yollar ile cânib-i kıbleye,

Nehr-i Tise kenârına giderken seyr etdiğimiz kılâ‘-ı metîneleri beyân eder

Evvelâ şehr-i Kaşa-i bâğ-ı İremden bir mesâfe-i ba‘ide cânib-i garba giderken bir alay gâziyân-ı mücâhidâ[n] bir yere cem‘ olup “Allâhu Ekber [10]” deyüp ta‘accüb-künân söyleşirler. Hakîr dahi at depüp ileri vardım.

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı hikmet-i Hudâ: Anı gördüm bir çâh-ı mâ-yi acîbe kenârında gâzîler kuyudan su çeküp demir üzre dökerler. Der-ân hemân ol demir bakır olur. Hakîrin dahi gulâmlarının heybelerinde birer kem at na‘lları var idi. Mezkûr kuyu suyundan at na‘lları üstlerine dökünce bi-emr-i Hayy-ı Kadîr at na‘lları kıpkırmızı nühâs-ı hâs oldu. Hattâ bu na‘lları düstûr-ı mükerremimiz Ali Paşa’ya getirüp seyr etdikte âlem-i hayretde kaldı. Aceb temâşâgâh kuyudur. Suyu bir âdemin eline dokunsa kapkara yakar. Ve benî Âdemin saçına sakalına bu su dokunsa ol âdemin geysû-yı rîş-i şevâribleri dökülüp seksen yaşında âdem mahbûb-ı cüvân olur. Anıniçün Kaşa şehrinin Macar karıları bu sudan ferc-i kabîhaları etrâfına türâb ile çamurlu suyu sürüp cümle kılları dökülüp pâk ve berrâk küsâm-ı fi‘l-i kâm olur. Zenâne tâ’ifesine hırızmadan a‘lâ bir sudur.

…… (11 satır boş)……*[16a]*

Andan (–) sâ‘atde nehr-i Tise kenârında Kaşa kal‘asın binâ eden Menûçehr oğlu Kaşa Banî ve mezkûr Korladik manastırın binâ eden Korladik ikisi bir kubbe-i âlî-i bâğ-ı İrem içinde yatdığı meşâdın temâşâ etdik.

Ve sâhil-i Tise’de Kaşa beğinin kırdığı dîvlerin kelle ve üstühânların dahi seyr [ü] temâşâ etdik kim hammâm kubbesi kadar kelleler ve haşeb kadar incik üstühânları idi.

Bu mahalde atlarımıza cümle yem kesdirüp ale’s-sabâh Hudâ‘ya sığınup potlar ve sallar ve tulumlarla tekrâr nehr-i Tise’yi yüz bin renc [ü] anâ ile ubûr edüp ancak iki âdem gark-ı âb şehîd olup on at gâ’ib oldu. Ol gün sırsıklam ordu-yı serdâra dâhil olup kral vermediklerin seraskere cümle ahvâli bir bir takrîr edüp Kaşa kapudanı mektûbun verüp kırâ’at olundu, ammâ çi fâ’ide. Arada bir kral edecek bir ağaçdan bir kefere-i pelîd-i anîd yok. Cümle a‘yân-ı devlet ve erkân-ı şeytanet (?) bir yere cem‘ olup müşâvere edüp âhirü‘l-emr bu Tise kenârından gerü dönmeğe azîmet olundu.

Sene 1072 Muharrem’inin gurresinde Tise nehri kenârından Seykel diyârına gitdiğimizi bildirir

Evvelâ *Bism-i İlâh* ile nehr-i Tise kenârından asâkir-i deryâ-misâl ile cânib-i kıbleye gerü dönüp sahrâ-yı lâlezâr-ı çemenzârlar ubûr ederek 13 sâ‘atde,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Matar: Andan kalkup,

Kal‘a-i Tirepiş: Mukaddemâ Tise’ye giderken evsâfı tahrîr olunmuş idi. Bu kal‘ayı geçüp andan 8 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Akkilise: Bu mahalde hakîr maşrık cânibine on altı kişi ile çeteye gidüp ol gün dağlardan yigirmi aded güzîde esîrler çıkardık. Andan,

Menzil-i kal‘a-i Aranoş Megeş: Mukâbelesinden meks olunup tekrâr asker-i İslâm bu kal‘a altına varup hayli ganîmet aldılar ve kal‘a askere yine acâ’ib toplar atdılar.

Mukaddemâ bu kal‘a tavsîf olunmuşdu. Andan kalkup yine cânib-i kıbleye,

Kal‘a-i Nagbanya: Kurbunda Banya Ejder nehri kenârında meks olunup mukaddemâ bu kal‘a musanna‘ olup tavsîf olunmuş idi, ammâ ber-muktezâ-yı devlet, bu kal‘a kapudanı ve birov ve şagları hedâyâlarıyla serdâra kırk nefer kefere vü fecereler geldikde kulavuz tarîkiyle cümlesin kayd-ı bend edüp muhzır Mustafâ Ağa’ya teslîm olunup bu mahalden dahi kalkup,

Menzil-i kal‘a-i Köyvar: Altında meks olunup bu mahalde Melek Ahmed Paşa efendimizin sekbân ve sarıcalarıyla yeniçeri ocağı kavmi gazâ mâlıyçün vâfir ceng edüp mâbeynde âmedânî birkaç âdem telef olup ol ân sulh u salâh olundu. Andan yine semt-i kıbleye

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos: Andan 5 sâ‘atde,

Menzil-i Redey İşvan: Kurb-ı nehr-i kenâr-ı Şamos’da bir sarây-ı behişt-misâl iken benî Âdem gözü görse görenler dem-beste ve hayrân olurdu. Gerçi içinde âdemleri yok idi, ammâ zîr-i zemînlerinde bî-hisâb mâl u menâl bulunup ol nâzenîn musanna‘ sarây-ı ekâsire-misâl bir ayda ıhrâk bi’n-nâr olundu. Ve bâğ u bâğçesinde olan gûnâ-gûn müsmirât-ı âbdârları tenâvül olunup Âl-i Osmân askerin doyladı.

Ba‘dehu gaddâr asâkir-i bî-şümâr bu bâğa mûr [u] mâr-misâl üşüp cemî‘i nâzenîn dırahtlarına eyle tîr-i Müslimî urdular kim ân-ı vâhidde ol bâğ-ı Merâmı harâb u yebâb etdiler. Andan 4 sâ‘atde yine,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos: Bu nehrin karşu cânibinde sarp dağlarda ba‘zı esîrler görünüp derhâl birkaç bin asker dağların ardların alup cümle esîrleri koyun sürüsü gibi sürüp ordu-yı İslâma getirüp fürûht etdiler. Andan kalkup 9 sâ‘atde,

Menzil-i şehr-i Dij: Mukaddemâ berbâd olunduğu tahrîr olunmuşdu.

Bu mahalde kal‘a-i Varat’ımız cânibinden hünkâr hasekisi hatt-ı şerîf ile gelüp bir alay-ı azîm ile hasekiyi Serdâr Ali Paşa serâperdesinde meks etdirüp dîvân-ı pâdişâhî olup hatt-ı şerîf kırâ’at olundukda me’âl-i kelâmı oldur kim,

“Hatt-ı şerîfim vusûl buldukda Erdel (Erdel) memleketine asker-i deryâ-misâlim çekesin. Tâ Leh memleketlerine varınca kasd edesin ve ol diyârlara asker-i Tatar-ı adû-şikâr ile dâr-ı diyâr-ı küffârı harâb u yebâb ve hânelerin türâb edesin. Ve cümle puthânelerin tâlân u vîrân edüp cihânda âbâdân olmamış gibi bî-nâm u bî-nişân edüp âb-ı tîğ-gûn ile ol vilâyetleri çirk-i şirkden yuyup pâk edesin. Ve cümle dalâlet-âyîn kefereleri esîr edüp âdete muhâlefet edenlerin hırmen-i hayâtların rîh-i akîme verüp müşrikînden bir ferd komayup kırasın. Ve elbette bir kral nasb edüp iki bin kîse Erdel hazînesin tahsîl edesin. Ve Kemen Yanoş kefere krallık iddi‘âsında olduğıyçün hakkından gelesin alâmet-i şerîfeme i‘timâd kılasın” deyü, fermân-ı şehriyârî serdâr-ı mu‘azzama vâsıl olunca cümle asâkir-i bî-şümâr ve sipâh-i enbûh-ı bisyâr ile ***[16b]*** bu sahrâ-yı şehr-i Dij’de üç gün ikâmet olunup azîm meşveretler oldu.

Hikmet-i Hudâ mukaddemâ bâlâda Nagbanya Ejder kal‘asının kapudanları ve birovları kulağuzluk içün alıkonmuş idi. Anların kefâletiyle bir niçe kâfirler amân ile gelüp serdâra

buluşdular. Meğer bunlar kralzâdeler imiş.

Sene 1072 Muharrem'inin ikinci Cum'a gün Betlen Gabor ki Sultân Süleymân bunu Budin'de yakasından geçirüp üç yaşında veled-i ma'nevî edüp Budin krallığın bu Betlen Gabor gulâma verüp anası Alina Budin'e melike olup bu Betlen Gabor evlâdlarında[n] Apopi Mihal nâm bî-nâm bir kefere-i pelîdi gelüp iki bin kîse mâl-ı pâdişâhî tahsîl etmeğe der-uhde eyleyüp ve Kemen Yanoş'u her kanda bulursa hakkından gelmeğe ahd [ü] mîsâk eyledi, ammâ Serdâr Ali Paşa bu kâfiri beğenmeyüp tabî'ati Helil Gabor tarafında olup,

"Bu kral olamaz" deyü iğmâz-ı ayn edince hemân Melek Ahmed Paşa efendimiz,

"Vallâhi bu ey kral-ı müstakîm olur, zîrâ Süleymân Hân'ın bunlara nazarı ta'alluk etmişdir" deyüp hemân dîvân-ı pâdişâhîde muhzır ağanın başından Melek Paşa kuka süpürgesin alup kral olacağın başına kukayı *Bism-i İlâh* ile geçirüp kralın elinden Melek yapışup zor-a-zor serdârın elin öpdürüp kralı bir iskemle üstüne Melek oturdup bir Fâtiha tilâvet edüp Apopi Mihal müstakil kral nasb olunup ibtidâ çavuşbaşı ve sâ'ir dîvân çavuşları krala mübârek-bâd iltiyâmları edüp andan kral iskemleden kalkup cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânların destlerin bûs edüp ba'dehu cümle mevcûd olan kapudanlar kraldan el öpüp bî'at etdiler.

"Kral nasb olundu, şimden gerü çete (çete) ve potura memnû'dur. Esîr ve mâl-ı ganâ'im getirenlerin başı ganem başı gibi kesilüp teninden cüdâ olur" deyü dellâllar nidâ eyledi, ammâ mukaddemâ Seykel vilâyetine elçilerimiz gidüp itâ'at etmedilerdi. Ve yeni kral dahi anların üzerine sefere gitmeği serdâr-ı zafer-şi'âra ilkâ edüp Seykel ceng[in]e tergîb edüp cümle asker,

"Habbe kalmadı. Bari Seykel seferine gidelim görelim felek ne gösterir" deyü herkes âmâde oldular. Ve maşrık cânibine, sol cânibe sapup Seykel vilâyeti üzre *tevekkülen-alallâh* deyüp revâne olundu.

Bu mahalde hünkâr hasekisine kırk kîse ve iki yüz esîr ve semmûr kürkler ihsân olunup kral dahi beş kîse verüp iki bin kadar kefere askeri koşup ve Hüseyin Paşa dahi Tımışvar askeriyle hasekiyi Varat cânibine götürdüler.

Bu mahalde dahi asker-i İslâm kalkup (–) sâ'atde cânib-i şarka gâyet ma'mûr u âbâdân asker ayağı basmamış yerleri seyr [ü] temâşâ ederek,

Evsâf-ı kal'a-i Betlenvar

Sultân Süleymân asrında Betlen Gabor binâ etmeğile Betlenvar derler. Henüz kral olan Apopi Mihal kralın mülk-i mevrûsudur ve Erdel krallarına tâbi'dir, ammâ bu kal'a vilâyet-i Saz Macarı hâkindedir, Erdel Macarı hükmü bu arada tamâm oldu. Ve bu Betlen Gabor kal'ası kavmi kal'a sâhibi Erdel'e kral olduğundan safâlar kesb edüp belki gece ve gündüz bin pâre toplar atup kal'a kapuların küşâde kılup asker-i İslâm ile yağ u balı olup avreti ve oğlanlarıyla asker bir alma ve bir verme bâzâr etdiler kim ba'zı yiğitler ol bâzârdan bîzâr-ı pür-zâr oldular. Ve kal'a kapudanı ve nemeşleri ve birovları ve şagları ve dojları hedâyâlarıyla ordu-yı İslâmı ganîmet edüp mâl u cân ve başları ve evlâd [u] iyâlleri bile hidmet edüp ol gece kal'ayı niçe bin meş'al ve kanâdîl ve neft ve katrân ile çerâğânlar etmişlerdir kim şeb-i zulumâtîleri gûyâ rûz-ı rûşen oldu.

Ve sabâha dek bir yaylım top ve bir yaylım tüfeng ve bir yaylım hevâyî fişeng-i pür-rengler atılup şâdumânlar ederler.

Ammâ kal‘ası urd-i behişt-misâl bir sahrâ-yı ma‘mûre içre vâkı‘ olmuş. Cânib-i erba‘ası medd-i basara ve kuvvet-i nazara varınca yaylalardır ve yayla etekleri cümle kurâlarla müz[eyyen] olmuş bî-hisâb bâğ (bağ) u bâğçe ve müşebbek bostân ve ravza-i cinânlardır ve kal‘ası bend-i metîn bir Şeddâdî seng binâ bir alçacık dîvârlı bir sûr-ı üstüvârdır, ammâ handakı gâyet derindir. Ve cümle iki aded kapusu var, biri şarka ve biri garba mekşûf ve meftûhdur. Derûn-ı hisârda cümle iki bin la‘l-gûn kiremit ile mestûr bed-âyîn hâne-i ma‘mûrlardır. ***[17a]*** Ve hân ve hammâmları ve yedi aded kenîse-i musanna‘ları ve çârsû-yı bâzârı gâyet pâk ve ma‘mûr u müzeyyendir. Ve bu kal‘a kapudanı ibtidâ krala gelüp on bin guruş mâl-ı pâdişâhî verüp beş bin guruş krala ve beş bin guruş serdâra verdi ve aslâ kurâları nehb ü gâret olunmadı. Andan 2 sâ‘atde,

Menzil-i nehr-i Küçük Şamos: Bu nehir Tesvar dağlarından gelüp Büyük Şamos’a mahlût olur, lâkin küçük nehirdir, ammâ âb-ı hayâtdır. Andan yine cânib-i şarka (–) sâ‘at gidüp yine,

Nehr-i Küçük Şamos. Bu mahalde dahi hayli kapudanlar gelüp krala buluşdular. 5 Sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Saz Şamos

Lisân-ı Macar’da (–) (–) demekdir. Bânîsi yine Betlen Gabor Kraldır. Kapudanları Erdel krallarına tâbi‘ olup hâlâ kralın mülk-i mevrûsudur, ammâ Saz vilâyeti hâkindedir. Ve cemî‘i zamânda Saz Macarı kavminden isyân zuhûr etmemişdir, lâkin bu kal‘a bir havâleli bayır dibinde Kolojvar kal‘asından büyük bir kal‘a-i azîmdir. İçinde on bir evdir derler, ammâ gâyet ma‘mûr ve musanna‘ sarâyları ve müte‘addid kâr-ı ibret-nümâ düyûrlar ve hân ve çârsû-yı bâzârları var. Ve halkı gâyet ankâ bâzergânlar olup cümle kapudanı ve birovları krala gelüp itâ‘at edüp kal‘alarına bir yeniçeri odası yasakçı ta‘yîn-i asker olundu.

Ve cümle guzât derûn-ı kal‘aya girüp bey‘ u şirâlar olunup teferrüc olundu. Bu kal‘anın varoşu bu kadar, ammâ bâğ u bâğçesi çokdur. Bunda dahi mâl-ı pâdişâhî içün krala yetmiş kîse mâl gelüp günden güne kral yanında kefere askeri çoğalup ordu-yı İslâm içinden alarkaya konulmak fermân olundu. Andan 6 sâ‘at gidüp yine,

Menzil-i nehr-i Küçük Şamos: Bu mahalde Bistiriçse kal‘ası kapudanı itâ‘at etmeyeceği mukarrer olup şark cânibine gitmeden ferâğat olunup yine ke’l-evvel şimâl tarafına tuğlar ile çarkacı İsmâ‘îl Paşa talî‘a-i asker olup Tatar askeri dahi ileri gitmek emr olunup kâmil 5 sâ‘atde

Evsâf-ı kal‘a-i Bistiriçse

Lisân-ı Macar’da (–) (–) demekdir. Erdel kralına tâbi‘ Saz Macarı kal‘asıdır, ammâ Rakofçi asrında derûn-ı hisâra bir takrîb ile beş bin Nemse askeri girüp Kemen Yanoş‘a teba‘iyyen(?) ve hâlâ Apopi Mihal krala rağmen cümle küffâr kal‘aya kapanup asâkir-i İslâm’a hayli top endâht etdi. Kal‘ası bir bataklıkda havâleli bir kal‘a-i azîmdir Nagbanya Ejder kal‘asından hayli büyükdür. On bir tabyası ve beş kapusu ve handakı yokdur, zîrâ

batak içindedir. Ve gûnâ-gûn sırçalı kiremitler ile mestûr sarâyları ve binâ-yı âlî kenîseleri ve âlî çanlık kulleleri var ve havâlesi olan bayırlar serâpâ bâğdır. Ve aşağı batak cânibi sâfî sadranc nakşı müşebbek mahsûllü bostânlardır.

Ve asker-i İslâm'ın bî-pâk u bî-pervâ top altına konduğun kâfir kal'adan görünce mel'ûnun karârı kalmayup bîm u ru'b-ı debdebe-i Âl-i Osmân'dan hedâyâlarıyla meydân-ı krala gelüp hedâyâların arz edüp kal'a üzre Cân Arslan Paşa ile bir yeniçeri odası yasakçı ta'yîn olundu.

Hakîr dahi ol takrîb ile bir gece kal'a içinde yatup zevk u safâlar edüp kal'ayı seyr [ü] temâşâ etdik. Ol kadar mahbûb u mahbûbesi var kim ta'bîr ü tavsîf olunmaz. Hattâ hânemizin bir bikr-i nâ-şüküfte bânû-sıfat bir tebekânî elması yanaklı ve la'l-gûn kiraz dudaklı, âhû gözlü ve şîrîn sözlü dişleri dürr-i meknûn gûyâ bir nejâd(?) Aline nâm bir duhter-i pâkîze-ahteri var idi kim kaçan geysû-yı müşk-bârların târumâr edüp çim-ender-çim ve ham-ender-ham edüp şîb ü zerbâf fisdanı ve roklasın geyüp reftâr etdikde görenin aklı perîşân olurdu.

Anıniçün bu hakîr-i pür-taksîr ol zamândan berü halt-ı kelâm edüp perişân kelimâtlar ile evrâk-ı perîşânımız bî-meze oldu. Kusûruna nazar olunmaya.

Bu şehrin âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. İklîm-i hâmisin vasatında bulunup arz-ı beledi (–) (–) ve tûl-ı nehârı (–) (–) derece ve (–) dakîkadır. (–) Ve bu şehrin tâli'-i imâreti şehr-i Kaşa gibi (–) seretân ve beyt-i kamer-i mâîdir.

Andan 4 sâ'at gidüp,

Menzil-i sarây-ı Zolomioğlu

Mu'attalca bulunup içine asâkir-i İslâm koyup bâğ u bâğçesinde esmârât-ı gûnâ-gûnların yeyüp bâğçeyi harâb etdiler, ammâ sarâyı kârgîr binâ-yı ***[17b]*** ibret-nümâ olmağile ne ıhrâkı mümkün ve ne inhidâmı mümkün bir sarây-ı metîn idi.

Bu mahalde beş âdem çeteye gidüp esîr getirdikleriyçün serâperde önünde katl olundular ve yine dellâllar nidâ etdiler. Bu mahalde Vaşarheldli gelüp itâ'at etdiler. Andan 2 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Vaşarheld

Lisân-ı Saz Macarı'nda (–) (–) demekdir. Bânîsini bir kefere bilmediler, zîrâ eski kal'adır ve Erdel krallarına tâbi'dir, ammâ bu dahi Saz Macarı kal'alarındandır kim şekl-i muhammes bir tula binâ bir küçük kal'a-i ra'nâdır. Batı tarafına nâzır (nâzır) ancak bir hadîd metîn kapusu var.

Bunun dahi maşrık tarafına bayırlar ve depeler havâlesi var, sâfî bâğ u bakçelerdir. Ve kal'anın beş aded yine tula rıhtım-ı horasânî ile mebnî kârgîr binâ-yı metîn tabyaları var, lâkin kal'ası küçükdür ve handakı alçakdır. Derûn-ı hisâra Seydîzâde Mehemmed Beğ efendimiz bir oda yeniçeriler ile nigehbân ta'yîn olunup anın sebebiyle hisârı seyr [ü] temâşâ etdik. Ma'mûr çanlı kenîse ve hânları ve şindire tahta örtülü evleri ve müzeyyen esvâk-ı keferesi var. Cümle dekâkînlerde zenâne-i muhasseneler bey' u şirâ-yı nihânî ederler, ammâ her metâ'larıyla askeri ganîmet ederler.

Sitâyiş-i varoş-ı Vaşarheld

Bu kal‘anın garbî tarafı dibinde yıldız cânibinden kıbleye tûlânî vâkı‘ olmuş cirmi on bin adım kâmil bir varoş-ı azîmdir, ammâ etrâfında sûru yokdur. Hemân amîk germe kapulu handakları ve saz ağaç şaranpavları ve iki yerden metîn kapuları var bir sevâd-ı mu‘azzam varoş-ı mayor-ı baroşu var. Ve halkı cümle ankâ bâzergânlardır kim ganîmet şehir olduğundan cümle asker mühimmât [u] levâzımâtların bunda alup kapdan [ve] birovları krala yüz beş kîse mâl-ı pâdişâhî getirdiler, zîrâ bu Vaşarheld ulu nâhiyeli vilâyetdir. “Yüz elli bin Saz Macarı re‘âyâsı vardır” derler.

Bund[an] kalkup kal‘a kurbunda bir çemenzâr [u] lâlezâr yerde 12 gün meks olunmak fermân olunup bu mahalde kral tarafından niçe bin kefereler cânib-i erba‘a kapudanlarına tahsîle gitdiler. Ve on günde bu mahalle bin altmış kîse mâl gelüp serdârın gözü açılup cümle hazîneyi Hüseyin Paşa ile Varat’a gönderdi. Andan 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i sarây-ı ibret-nümâ-yı bî-adîl

Her kim kral-ı dâll-ı Erdel ise bu sarây kralların cümlesine mahsûsdur. Kimsenin milk-i mevrûsu değildir.

Bânîsi Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed asrında sene 857 târîhinde Büyük Betlen İsvan binâ etmişdir, lâkin krallar Saz vilâyetine gelse bunda mihmân olur. Yohsa taht-ı kadîmi bâlâda tahrîr olunan Erdel Belgradı‘dır.

Ve bu sarây bir sahrâ-yı azîmde vâkı‘ olup cânib-i erba‘asını nehr-i Küçük Şamos dolaşır. Aslâ ve kat‘â havâlesi yok zararsız bir kal‘a-i zîbâdır ve ilm-i hendese üzre binâ olunmuş şekl-i murabba‘ serâpâ kârgîr olup enderûn [u] bîrûnu ve zîr [u] bâlâsı cümle üç yüz altmış kadar musanna‘ ve münakkaş odalardır ve müte‘addid dîvânhâne-i âlîleri var kim her birine biner âdem girse yerim dar demez kal‘alardır.

Bu dîvânhâne-i azîmin rûy-ı dîvârına üstâd-ı nakkâş ilm-i nücûm üzre Ebü‘l-feth’in İslâmbol’u ve Mora’yı alacağın ve Tuna Belgrad’ın alamayacağın vakt-i sâ‘ati ve derece ve dakîkasıyla ve Ebü‘l-feth monla sarığıyla katıra binüp esbâb [u] eşkâliyle sûretin yazmış.

Hulâsa-i kelâm “Âl-i Osmâncık’dan tâ Sultân Korkud’a gelince elli pâdişâh gele” deyü her pâdişâhı eşkâliyle ve feth [u] fütûh edeceği vilâyetleri her pâdişâhın başı ucuna yazmış ve bildiğimiz (pâdişâh) pâdişâhlardan Sultân Ahmed ve oğlu Sultân Osmân’ı ve Ahmed Hân karındaşı Sultân Mustafâ‘yı iki kerre pâdişâh olacağın ve Sultân Murâd H[ân]’ın zorbaları kıracağın ve Revân’ı ve Bağdâd’ı alacağın ve Sultân İbrâhîm Azağ’ı ve Girid’i alacağın ve Kilis’i ve Dirniş‘i kâfire vereceğin ve zekerin eline alup şehîd olacağın ve İbrâhîm oğlu Yûsuf-sıfat dilîr Mehemmed Hân’ın elinde bâzı ve doğanı ile Yanova’yı ve kal‘a-i Varat’ı ve Erdel’i ve Uyvar’ı ve Kandiye’yi feth edüp Alaman’da ve Boğdan’da bî-hâsıl serdârları ceng edeceğin ve “Velekad” isimli pâdişâh olacağın ve Esvedü‘s-safâ nâm bir vezîri olacağın cümle vakt-i sâ‘atleriyle yazmış, hakkâ ki sikkeyi mermerde kazmış.

Ve her pâdişâh ne kadar ömür süreceğin ve ne kadar feth [u] fütûhât edeceğin ve andan sonra kim pâdişâh olup sebeb-i mevtleri ne olacağın her pâdişâhın tahtı üzre başı ucunda birkaç satır hatt-ı küffâr ve birer ***[18a]*** satır hatt-ı Müslim tahrîr eylemiş.

El-hâsıl hezâr ahsend ve sad hezârân tahsîn ve zehî ilm-i nücûm-ı kâmildir. Ve bu

dîvânhânenin batı tarafında Âl-i Osmân pâdişâhlarına mukâbil elli aded Erdel kralları ve her kralın önünde birer Âl-i Osmân vüzerâları cümle atlar üzre sûretleri tahrîr olunmuş ve her kralın azl [ü] nasbını ve sebeb-i mevtini tahrîr eylemiş.

Hattâ altmış yedide ve yetmiş iki târîhine dek Erdel memleketi gâret ve alan [u] tâlân olacağın ve hattâ Rakofçi kralın başına bizim Seydî Ahmed Paşa kılıç ile uracağın aceb tasvîr eylemiş kim *tâbaka'n-na'l bi'n-na'l* etmiş.

Ve Mehemmed Paşa nâmında bir bodur kara vezîr Kemen Yanoş kralı katl edeceğin yazmış. Kemen Yanoş bu kendi katli tasvîrin görüp bozmuş ve bu mahalde bizim Serasker Ali Paşa'yı kır at üzre Mısır sarığı ile kahverengi kürkü ve köse sakalıyla bu vilâyete gelüp harâb edeceğin ve Apopi Mihal otuz yıl kral olacağın şekl-i murdâriyle karşu karşuya Ali Paşa ile tasvîr eylemiş.

Hulâsa-i kelâm hezâr pesend kim bu ma'rifetleri iki yüz otuz sene mukaddem tahrîr ü tasvîr etmiş.

"Ve dahi tahrîr ederdim, ammâ bu sarây Âl-i Osmân'ın ellinci pâdişâhı Sultân Korkud ola. Ol asırda Erdel kralı Redey Yar ola. Bunların zamânında Osmânlı gelüp bu sarâyı yere berâber edeler. Anıniçün Sultân Korkud isminden bir isim ve bir tasvîr yazmadım" deyü ketebesi yanında lisân-ı Türkî'de tahrîr eylemiş.

Ve bu sarâ[y]da olan üç yüz altmış odaların her birinde olan rengâreng nakş-ı bûkalemûn bir odada olan bir hücrede yokdur. Cümle gayrı mükerrer nakş-ı ibret-nümûnlardır.

El-hâsıl böyle bir sarây-ı ibret-nümâ-yı musanna' bir vilâyetde yokdur. Meğer yine bu sarây-ı Erdel ola, zîrâ im'ân-ı nazar ile nazar eden zî-akıl ve zû-fünûn bu sarâyı gördükde engüşt ber-dehen ve nâhun der-dehen edüp mebhût [u] mütehayyir kalır. Ve bu sarây kurbunda asâkir-i İslâm on gün meks edüp Çatalbaş Paşa eyâlet-i Karaman ile Siriçse kal'asına elli bin guruş mîrî mâl tahsîline gitdi. Andan şimâl cânibine 4 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Ravnot [Radnot]

Lisân-ı Saz Macar'da (–) (–) demekdir. Bânîsi ma'lûmum değildir, ammâ Erdel'e tâbi' Saz Macarı kal'alarındandır. İçinde aslâ Nemse askeri yokdur. Cümle bin kadar Saz askerîsi vardır. Bu dahi bir havâleli yerde bir küçük taş binâ kal'acıkdır, lâkin maşrık cânibi bir sahrâ-yı behişt-âsâdır ve bâğ u bâğçe ve mahsûllü bostânları bî-hisâbdır. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûbları gâyet mergûb ve matlûbdur.

Kenîseleri ve müzeyyen evleri ve müte'addid hânları ve çârsû-yı bâzârı hûbdur. Ve dükkânlarında metâ'-ı kâlâ-yı vâlâ fürûht edenler cümle mahbûbdur. Bu kal'a kapudanı dahi cümle birovları ve irşek ve nemeşleriyle krala gelüp yüz yigirmi kîse mâl-ı pâdişâhî getirüp teslîm etdi ve gitdi. Andan 4 sâ'atde,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Kokol: Bir bâğ u bâğçe-i murgzâr-ı lâlezâr mahsûllü zemîn-i çemenzârda konuldu. Mezkûr nehr-i Kokol Seykel dağlarından tulû' edüp nehr-i Küçük Şamos'a munsabb olur. Andan (–) sâ'atde,

Menzil-i nehr-i Kokol {Der-beyân-ı ziyâfet-i azîm-i kral berâ-yı asâkir-i Âl-i Osmân}

Bu mahalde Erdel kralı cemî'i Âl-i Osmân askerine ziyâfet-i azîm etmişdir kim ne bir

pâdişâh-ı cem-cenâb etmişdir ve ne (ve ne) bir kral-ı dâl bu ziyâfet-i uzmâyı görmüşdür.

Ekseriyyâ ni‘met-i firâvânı ekmek ve çörek ve boğaça ve sipov ta‘bîr etdikleri Haleb kalkanı kadar hâssu’l-hâs ve beyâz ekmekler idi. Hattâ bu vâdî-i çemenzâr üzre Macar kilimleri döşenüp üzerine nân-pâreleri koyup zeyn etdiler.

İbret-nümâ-yı ekber: Bu bir temâşâdır kim ta‘bîr olunma[z]. Kırk aded hâs ve beyâz ekmeklerin her birisin kırkar çift sığır arabası kızaklarına her bir ekmeği tahmîl edüp her birine niçe bin kefereler üşüp kırk aded ekmeği dahi summât-ı Muhammedî üzre kodular kim her biri yigirmişer adım tavîl ve beşer adım eni ve birer âdem kaddi âlî penbe-misâl ekmekler idi. Hudâya ma‘lûmdur kim böyle idi.

Ve üzerleri pişmiş yumurtalı ve çörek otlu ve karanfil ve kakulalı yağlı çörek ve sığırların hisâbın Ganî Rabbü‘l-ibâd bilir.

Hattâ hakîr su’âl etdim “Bu ekmekleri nice ederler ve nice yoğurup nice pişirirler” deyü su’âl etdikde eydir:

“Bu kadar bin kile dakîk-i hâlisi getirüp niçe bin teknelere hamîr edüp bu ekmeklerin kadlarınca kazılmış kal‘a handakları gibi çukurlar içre nerm âteşler yakup ol handaklara cemî‘i hamîrleri doldurup üzerlerine elenmiş kül korlar dahi üstüne ve yanlarına dağlar gibi kömür yakarlar. Yedi sâ‘atdan sonra âteşleri ***[18b]*** teskîn edüp ekmekleri handaklardan bu kadar âdem çıkarup ba‘zı yanan yerlerin bıçaklarla kazıyup ba‘dehu kırkar çift su sığırı arabalarına yükledüp bu ziyâfete getirdiler” dedi.

Netîce-i kelâm bu ibret-nümâ ekmeklerden mâ‘adâ kâmil üç yüz aded sığır ve boğa ve dananın içleri sâfî koyun ve kuzu; ve koyun ve kuzu içleri tavuk ve güvercin dolu semîn ve muharrâ pişmiş sığır kebâbları idi.

Ba‘zı sığır kebâbları içinde cânlı tavşanlar ve tilki ve çakallar ve diri güvercinler var idi kim asker-i İslâm bu ni‘metleri yerken içlerinden bu kadar hayvânâtlar çıkup bir hây hûy, “Bire vardı ve bire koma gitdi hay” deyü ni‘mete girişdiler.

Ve kâmil üç bin koyun ve üç bin kuzu ve altı kerre yüz bin sipov ekmek ve yüz aded kazgan firik pilâvı ve yüz kazgan herîse ve yüz kazgan yoğurdlu firik şorbası idi, ammâ bu diyârda pirinç olmamak ile pirinç pilâvı yok idi, ammâ büyük baş summâtda vüzerâ ve vükelâ önünde on bin sahan memlû ni‘met-i nefîsenin her envâ‘ından mevcûd idi, zîrâ üç gün mukaddem ordu-yı İslâm içinde cemî‘i vüzerâ ve vükelâların cümle aşbâzları krala gidüp bu ziyâfetin ta‘âm-ı uzmâsına çalışup harc-ı masrafı kraldan oldukdan sonra bir mümessek bahârlı bir ziyâfet-i azîm olmuşdur.

Cümle ni‘met-i Hudâ‘nın râyiha-i tayyibesinden âdemin demâğı mu‘attar olurdu. Hattâ cümle sipov ekmeklerde ve yağlı poğaça ve çöreklerde ve böreklerde bile hoş kokulu gülâb ve zârbaye(?) ve karanfil ve darçın suyuyla yoğrulmuş beyâz ekmekler idi ve paşaların summâtında niçe yüz pençe-i âfitâb kralzâdeler ve kapudanzâde ve irşek ve birovzâdeler câm ve billûr ve necef ve moran ve fağfûrî kâseler ile niçe yüz mûğpîçe nâ-resîde dilberânlar kâküllerin perîşân edüp vüzerâya hidmet ederlerdi, ammâ ol gün Çavuşzâde Mehemmed Paşa bu dilberân seyrinde vâlih [ü] hayrân kalup ac u zâc kaldı, lâkin niçe dilberân-ı muğân destlerinden gûnâ-gûn eşribe-i mümessekler alup nûş edüp ta‘aşşukun teskîn ederdi.

Hattâ bu vüzerâ summâtının tûlun adımladım kâmil üç yüz adım idi kim cümle âlü‘l-âl ni‘met-i nefîseyle mâl-â-mâl idi, ammâ asker-i İslâm summâtı mezkûr kebâb-ı gûnâ-gûn ni‘met-i firâvân ile dağlar gibi ni‘met yığılup bu summâtın tûlunu bu hakîr adımladım, kâmil bin beş yüz adım çemenzâr üzre bir ni‘met deryâsı idi.

Bu ziyâfet vakt-i çâştdan kurulup tenâvül olunmağa başlayup tâ vakt-i asrda tamâm olup cümle guzât-ı müslimîn Ma‘dî Kereb kadar yeyüp def‘-i cû‘ edüp hayme vü hargâhlarına yağmâ edüp kebâbları götürdüklerinden mâ‘adâ yine cümle kefereler tâ ahşam olunca ta‘âm yeyüp gücile âhir oldu.

Tâ bu mertebe bir ziyâfet-i azîm olmuşdur kim hâlâ müverrihân-ı Macar tahrîr edüp dillerde dâstân olmuşdur.

Ba‘de’t-ta‘âm cümle guzât-ı müslimîn kâmil üç yüz fıçı bal şerbetine girüp eyle nûş edüp serhoş oldular. Meğer ba‘zı fıçılarda müskir bal suları var imiş.

Ve ba‘de’t-ta‘âm kral tarafından yedi aded vezîrlere birer aded câmlı hınto arabaları altışar at çeküp her arabada onar kîse talar guruş ve bu kadar akmişe-i fâhire ve bu kadar emti‘a-i nâdireler hedâyâlar gitdi ve sâ’ir mîr-i mîrânlara arabasız beşer kîse guruş ve çukalar ve harîr kumaş hedâyâlar gitdi ve sâ’ir ümerâlara birer kîse guruş ve birer pastav çukalar ve zahîreler araba araba gitdi ve cümle a‘yân-ı orduya gûnâ-gûn zahâ’irler gidüp cümle asâkir-i İslâm ni‘met-i gûnâ-gûnlar ile muğtenim olup devâm-ı devlet-i pâdişâhîye hayr du‘âda oldular. Hulâsa-i kelâm bu ziyâfet bir devletde olmamışdır *ve’s-selâm*.

Andan 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i serâmed Megeşvar

Lisân-ı Macar’da (–) (–) demekdir. Bânîsi Sonlok Gabor binâsıdır, lâkin zemîni Saz Macarı hâkindedir, ammâ hâlâ kral olan Apopi Mihal’in karısı May Frav Bânû‘nun milk-i mevrûsudur.

Bu kal‘a altına asâkir-i İslâm meks edince kralın avreti şâdumânlık içün bir fitilden bin pâre top atup zemîn [ü] âsumân dir dir ditreyüp ordu-yı İslâm’da boşanmadık atlar kalmadı.

Bu kal‘a bir dereli ve depeli özler arasında vâkı‘ zemînde bir sivri depe üzre bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn Şeddâdî seng-tırâş bir kal‘a-i savaş-ı latîfdir. Lâkin havâlesi çokdur ve içinde çârsû-yı bâzârı yokdur, ammâ kenîse ve ma‘mûr şindire tahta örtülü hâneleri çokdur. Ve kıble cânibine nâzır ancak bir demir kapusu var, pâsbânlar ile âmâde iki kat metîn kapudur, ammâ handakı yokdur, zîrâ bir püşte-i âlî üzre olduğundan handak yeri yokdur. Cümle bin aded soltat-ı neferâtlara mâlikdir. Kapudanı krala hedâyâlarıyla gelüp on kîse imdâd etdi.

Sitâyiş-i varoş-i Megeşvar

Nehr-i Saz batağı kenârında bir varoş-ı azîmdir kim cümle on bin aded Şeddâdî ve kârgîr şaran[pav]lı ve cümle elvân kiremitli ve şindire tahta ***[19a]*** örtülü evlerdir. Ve on bir aded serâmed çanlı manastırlar var kim her biri birer kral-ı dâllin binâsıdır kim cümlesi beyâz kalaylı tenekeler ile mestûrdur. Ve gûnâ-gûn hücreler ve dâr-ı it‘âm ve müsâfirhâneler ile ma‘mûrdur. Müte[‘a]ddid hânları ve bir hammâmı ve bilâ-teşbîh tekyeleri ve medrese şekilli bıtrîkhâneleri var, ammâ çârsû-yı bâzârı gâyet hemvâr tertîb üzre binâ olunmuş bir sûk-ı müzeyyeni var kim ta‘bîr olunmaz. Ve yine cümle ehl-i hırefi bâkire ve şâkire ve dûşîze zenânlar(ın) dükkânlarda oturup metâ‘ların fürûht ederler. Cemî‘i dâr-ı diyârların gûnâ-gûn zî-kıymet metâ‘ları bu şehirde mevcûddur, zîrâ şimâlinde Leh diyârının Bahr-i Muhît kenârında Daniska iskelesi karîbdir ve kıble cânibinde Boğdan tahtı Yaş şehri ve Eflak’in Tirkoviş ve Bükreş şehirleri onar konak yakındır. Anıniçün bu Megeşvar’da her metâ‘-ı zî-kıymet bî-kıymet ü bî-minnet bulunur. Ve halkı cümle tüccâr ve ankâ kefere-i Sazları vardır.

{Der-beyân-ı libâs-ı kavm-i kefere-i Erdel}

Bunlar dahi gayri kavm-i Macar gibi yeşil ve kırmızı ve gûnâ-gûn çukadan semmûr ve

zerdeva postu kaplı kalpak geyüp gûnâ-gûn çukadan dolamalarının yenleri ve göğüsleri altına gümüş düğmelidir ve çakşırları ve kutmenleri cümle çuka-i rengârengdir ve pâbuçları sarı ve kırmızı kubâdî serhadli pâbucudur. Ve kuşakları cümle harîr zünnâr teybend kuşakdır. Ve bu Macar tâ'ifesi pür-silâh atlı dörder ve beşer tüfengli yarar katanalardır. Bu sipâhları ekseriyyâ güderi dolama ve güderi çakşır geyerler, ammâ avretleri cümle harîr rokla ve gûnâ-gûn fisdân geyüp kızları geysûların ve zenânelerinin başlarında elvân harîr arakıyyeler üzre gûnâ-gûn incü ve la'l [ü] yâkûtlu istifanlar ile müzeyyen ve dûşîze ve kâlim zenân-ı sâhib-isyânlardır. Bunlar dahi sarı ve turuncî sahtiyandan elvân kubâdî pâbuçlar geyüp gezerler. Cemî'i Erdelistân keferelerinin ve zenânelerinin esvâbları böyledir. Nemse ve Fireng gibi Eflâtûniyye kara şapkalı değillerdir.

Ve cümle İncîlî ve millet-i Mesîhiyye'dendirler ve mezhebleri Luturyanî'dirler, ammâ Nemse Papişte mezhebinde, ya'nî İrim Papalıdır kim cümle putperestlerdir, ammâ Macar-ı füccâr deyrlerinde aslâ put yokdur. Hemân birkaç murassa' ve mücevher haçları var kim *"Hâşâ sümme hâşâ* haçımız Allâh ismidir ve Allâha taparız" derler. Hakkâ ki cümle Macar Hudâ-perestlerdir.

Ez în-cânib bu Megeşvar kal'ası varoşunun iki kapusu var. Biri şimâle ve biri kıble cânibine mekşûf ve meftûhdur.

Ve bu şehrin ortasında bir meydân-ı vâsi' vardır anda bir siyâsetgâh ve dârağaçları var kim *el-iyâzu billâh* bu dâr-ı menhûsda kaçan keferelere işkence taleb-i siyâset etdiklerinde gören âdemin zehresi çâk olur. Hattâ asâkir-i İslâmdan bir Rûmeli gâzîsinin bir atı bir kefere evinde bulunup atı asker izdihâmı içre serîka ederken yaralandığından ma'lûm olup ol kâfir-i bedkâra ol kadar işkenceler etdiler kim diyâr-ı Acem'de ve Dağıstân'da ve Arabistân'da eyle gûnâ-gûn işkenceler görmedim. Eğer her birin takrîr etsek tatvîl-i kitâbet olur.

Bu siyâseti gören asker-i İslâm ibret alup engüşt ber-dehen edüp çârsû-yı bâzârda bey' u şirâlar edüp mukaddemâ alınan üsârâlardan niçe bin esîrleri sâhibleri satup girân bahâlar ile niçe esîrler fürûht olundu.

Ve ertesi gün kralı serdâr-ı mu'azzam kethudâsı Hüseyin Ağa kralı alay-ı azîm kal'ada karısına götürdükde la'în kal'a bir fitilden beş yüz pâre top-ı kal'a-kûplar endâht edüp edîm-i arz lerzân oldu ve kal'a murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup dûd-ı bârûd-ı siyâh kehkeşân-âsâ semâya kad-keşân oldu.

Ve bu şehri murâd [u] merâmımız üzre seyr [ü] temâşâ edüp bir hayli bî-ma'nâ bâr-ı sakîllerimiz fürûht edüp bin üç yüz guruş kâr edüp hamd-i Hudâ sehel sebükbâr olup bir arabamızı ıhrâk etdik. Ve bu şehir içre cereyân eden nehr-i Saz, Seykel vilâyetinin kıble tarafındaki Nisvan dağlarından bu şehir içre gelüp nehr-i Şamos-ı Sağîr'e mahlût olur.

Ertesi gün kral karısı Serdâr Ali Paşa'yı ve yedi veziri ve yirmi iki aded mîr-i mîrânları ve yetmiş aded mîr-i livâları bir bâğ-ı İrem-misâl bir hadîka-i ravza-i cinân gül [ü] gülistân içre bir ziyâfet etmişdir kim bu dahi melike-i mülûkâne ve bir ziyâfet-i şâhâne olmuşdur kim diller ile ta'bîr ü tavsîf olunur değil idi ve bu rûy-ı arzda böyle bir şeb-i kâfirî üzre bir ziyâfet-i ikrâm görülmemişdir, zîrâ bu ziyâfet avret ziyâfeti olmağile bu şehirde ve gayri

yakın ve ba‘îd kılâ‘larda ne kadar pençe-i âfitâbe bikr-i nâ-şüküfte ve nâ-süfte nâ-pûhte meh-cebîn ve nâzenîn kızlar var ise cümlesi şîb ü zerbâf ve çarkâb ile zerdûz olmuş fisdânları ve murassa‘ ve mücevher ***[19b]*** her biri birer hidmete me’mûr olup niçe yüz adedi huzûr-ı vüzerâda murassa‘ kâseler ile gûnâ-gûn mümessek eşribelerin atşânlara bezl ederlerken her biri birer gûne nâz u istiğnâ ve cünbüş ü harekât ile âdâb-ı vekâr üzre hidmet ederlerdi kim her birinde olan libâs-ı gûnâ-gûn bir duhter-i pâkîze-ahterde yok idi. Ve her birinde olan müşk-i amber-i hâm ve zibâd ve kulle(?) müşk sünbül-i misk-i Arabî ve sünbül-i Hindî râyihaları âdemin demâğın mu‘attar ederdi.

Hattâ Tatar serdârı olan Şâh Polad Ağa latîfe olmak içün serdâra eydir:

“Sultânım bir bârgîr verseniz şu şehre bir çapul civerüp şu şılga kızlardan ve devkelerden alup Kırımğa doyum varsak ölyüdüğümüzge gam yemezdik” dedikde vâfir gülüşüldü, ya‘nî bu mertebe cem‘iyyet-i bintân-ı cân-hâneler idi kim zen-dost cânların ol ânda cânları çıkayazdı.

Eğer bu ni‘met-i uzmânın, âlât-ı suhûn sîm ü zer ve fağfûrî ve hıtâyî ve balgamî mertebânî mücevher ve murassa‘ ve zerrîn âvânîlerin medh eylesek başka bir müdevven olur.

Ba‘de’t-ta‘âm Bânû tarafından serdâra ve yedi vezîre ve cümle mîr-i mîrânlara ve ümerâların her birine birer gûne zî-kıymet tuhaf yâdigârlar hedâyâ verdi.

Ve andan tarz-ı kefere sâzendeleri gelüp makâm-ı rehâvîde gûnâ-gûn fasıllar edüp gitdiler.

Andan cümle vüzerâ [ve] vükelâ atlarına süvâr olup giderlerken yine kal‘adan bir yaylım top şâdumânları etdi.

Hulâsa-i kelâm diyâr-ı Erdel’in seferinde bu Megeşvar kal‘asında üç gün üç gecede etdiğimiz zevk u safâyı seyyâh-ı âlem olaldan berü hakîr-i pür-taksîr Rûm ve Arab ve Acem ve Leh ve Çeh ve Krakov ve Kırım ve Dağıstân ve Gürcistân’da etmemişimdir. Ancak belde-i tayyibe, ya‘nî İslâmbol’da Kaya Sultân, Sultân İbrâhîm Hân’a ziyâfetler edüp cemî‘i hânende ve sâzendegân huzûr-ı İbrâhîm Hân’da Hüseyn Baykara fasılları etdiklerinde işte ol zamân bu hakîr zevk u safâlar edüp cân sohbetleri ederdim. Bir dahi bu Erdel diyârında zevk u safâlar etdim. *Hâzâ min fazli Rabbî*.

Andan yine bu kal‘a-i Megeşvar’dan kalkup maşrık cânibine 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i nehr-i kenâr-ı Kokol: Bu mahalde cümle ordu-yı İslâm gûnâ-gûn meyve-i âbdâr ile ganîmet oldu, zîrâ bu zemînin cümle dağları ve yakın ü ı[ra]ğları bâğlardır. Andan yine 3 sâ‘atde def‘â,

Kenâr-ı nehr-i Kokol: Andan yine **kenâr-ı nehr-i Kokol:** Bu mahalde Seykel vilâyetine elçilik ile giden Budinli Ömer Ağa ve Varatlı Panço Hüseyin Ağa ve Façatlı Ali Ağa Seykel’den gelüp, “Kâfir(in) itâ‘at etmeyüp nâmeyi pâre pâre edüp biz gücile halâs oldu[k]. Ve Kuta nâm Seykel boğazında bir dağdan bir dağa üç kat tabur-ı azîm eyleyüp içine yigirmi bin tüfeng-endâz kâfirler diksek” [deyü] elçiler haberin getirüp müşâvere-i azîm olup kral ve cemî‘i serhad a‘yânları Seykel vilâyetlerin harâb u yebâb etmeğe netîce-i kelâm verdiler.

Sene 1072 Safer’inin yigirminci gün Erdel’den Seykel vilâyetine gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ *Bism-i İlâh* ile nehr-i Kokol kenârından asker-i İslâm ile Seykel seferine azîmet olundukda cânib-i şarka 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Udvarhel

Lisân-ı Macar’da (–) (–) demekdir. Bânîsi Hel Ban Yoram’dır. Süleymân asrında Seykel kâfiri elinden Koca Betlen Gabor feth edüp Saz Macarı‘na hibe eyledi. Hâlâ Erdel kralları hükmündedir, ammâ Saz Macarı elindedir. Cümle üç bin aded cünûd-ı cünübü cümle Saz kâfirleridir. Lâkin mukaddemâ asker-i İslâm Tise kenârına giderken Tatar askeri tâ bu mahalle gelince çapul civerüp ne Saz kavmi ve ne Laz ve ne çok ve ne az bilüp bu kal‘a varoşu keferelerin cümle evli evlerinde bulup bir cân halâs olmadan cümlesin esîr edüp ba‘dehu on bin Tatar on bin ok ucuna kibrît ve çıra bağlayup enderûn-ı kal‘aya okları şast ber-kabza endâht edince cümle tahta örtülü evler üzre kibrît ve çıra düşünce derûn-ı kal‘ada ve varoşunda olan evler tutuşup kal‘adan dahi cümle küffâr hemân veled-i pelîdlerin ellerine ve kucaklarına alup taşra çıkınca el kaldıranları dest-i Tatar’da kılıçdan geçüp bakıyyetü‘s-seyfleri Tatar-ı adüv-şikâ[r] destinde esîr-i pây-beste ve dil-haste olmuşlardır. Anıniçün bu kal‘aya geldiğimizde berbâd bulduk.

Ancak etrâf-ı şehirde bâğ u bâğçesi kalup cümle firâr eden küffârları kral yenilendiğin istimâ‘ edüp kal‘a içi ve taşra varoşun amâr etmeğe başlamışlar. ***[20a]***

Andan bu kal‘a-i Udvarhel altında asker-i İslâm’ın cümle iş erleri ve umûr-dîde âkıbet-endîş serverleri serdâr-ı mu‘azzam otağına cem‘ olup müşâvere-i azîm edüp ale’l-ittifâk,

“Sultânım siz bu Seykel diyârına (diyârına) gidemezsiz, zîrâ bu kadar cebehâne ve bu kadar bin arabalar ve develer ve katâr ve matâr ve mehâr ağırlıkları vardır. Hemân salt [u] sebükbâr asker gerekdir, zîrâ Seykel memleketinin cânib-i erba‘ası sarp sengistân ve çengelistân dağlardır. Hemân bu asker-i İslâm içinden yigirmi bin güzîde hayyâl atlı pür-silâh yiğit ve on bin aded tüfeng-endâz piyâde ve bahâdır şehbâz u şehnâz yiğitlere Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa’yı Budin eyâleti askeriyle serdâr edelim ve Cerrâh Kâsım Paşa’yı çarkacı ve Yentür Hasan Paşa’yı dündâr ve Melek Ahmed Paşa Kethudâsı Yûsuf Ağa’yı yigirmi bayrağile karavul ta‘yîn edelim. Ve on oda kapukulu yeniçerileri ve bir oda topçu ve bir oda çeteci ve on pâre şâhî darbuzen toplar ve mükemmel cebehâneleri ile ta‘yîn edelim. Ve Yalı Tatarından on bin koşkol atlı sadaklı ve savatlı batır yiğitler ta‘yîn edelim” deyüp müşâvereyi bir yere koyup du‘â ve senâ olup müşâvere olduğu üzre her ocağa tenbîh ü te’kîd olunup ertesi ale’s-sabâh Cerrâh Kâsım Paşa çarkacı gidüp İsmâ‘îl Paşa’nın dahi kös-i rıhletlerine turralar urulup nefîrler çalındıkda hakîr Melek Ahmed Paşa’nın dest-i şerîfin bûs edüp du‘â-yı hayr ile Yûsuf Kethudâ ile beş gulâmım ve bir sebükbâr seyishânemiz ile Seykel seferine azîmet etdik.

Müşâvere mahallinden kalkup cânib-i şarka 7 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Vanç

Seykel yaylağı dibinde bâğlı ve bâğçeli köy idi, âteşe uruldu, ammâ Seykel yaylasından akan uyûnlar üzre bu köy etrâfında gûnâ-gûn musanna‘ Macar şeytanatlı un değirmenleri var idi kim görmeğe muhtâc idi. Ve niçe yüz aded ibret-nümâ tahta biçecek değirmenler var kim gûnâ-gûn tahta biçilir. Ve bu dağlarda fısdık lezzetinde üç köşeli bir gûne lezîz meyve biter, böğrülce kadar ancak vardır, evc-i semâya ser çekmiş dıraht-ı müntehâlarda

biter aceb lezîz ve yağlı meyvedir. Bu mahalde cemî‘i asker-i İslâm’a,

“Sabâh ceng-i sultânî ve neberd-i hâkânîdir gâfil mebâş. Atlarınız bir e[y]ü saklan ve silâhlarınız yoklan ve gâfil yatman” deyü çavuşlar tenbîh edüp nâdîler feryâd edüp her cânibe karavullar ta‘yîn olunup bizler dahi Melek Paşa askeriyle dağlar içre atlarımız ellerimizde sabâha dek bîdâr ve bîzâr karavul bekledik, ammâ Hazret-i *Hallâku ale’l-ıtlâk cellet hikmetehu’*nun kârhâne-i sun‘unda muktezâ-yı hikmet-i ezeliyye ve meşiyyet ve kudret-i lem-yezeliyyesi üzre eşref-i mahlûk olan şecâ‘at ve mehâbet sâhibi benî Âdemdir. Andan âfât-ı mühlike ve âhât-ı muzırra indifâ‘ı ve envâ‘-ı menâfi‘-i eşyânın intifâ‘ı olmağın benî Âdemden sonra eşref-i mahlûk es-sâfinâtü‘l-ciyâd misilli küheylân atlardır kim bu karavul beklediğimiz şeb-i târda bî-tâb u bî-mecâl ve zerre mikdârı askerimizde dermân muhâl olup subh-ı kâzibde niçe yüz askerlerimiz nefîr-i hâb çalarlarken ellerimizde licâmları olan küheylân atlarımızın niçe yüzü horuldayup hırıldayup burunları kırıldayup ürküşmeye başladıklarında cümle karavulumuz yiğitleri atlar cünbüşünden yine tirkeşüp,

“Âya bu ne ola” deyü cümle hâzır-bâş oldular ve cümle atlar bir yerden süheyl-i azîm urdular, niçeleri pây-bend ve kösdeklerin kırdılar. Bi’z-zarûrî cümle guzât bilâ-rikâb atlarına süvâr olup âmâde durdular, ammâ bizden ileri ince karavullarımızın bu atlar hareketlerinden haberleri olmayup hâb-âlûd gâfil yatırlarmış. Derhâl anlara birkaç yiğit gönderdik. Niçesi karavul bekler, niçesi Ashâb-ı Kehf vâkı‘asın gözler. Hele bunlar cümle hâbdan bîdâr olup pür-silâh esb-i tâzîlerine bilâ-rikâb süvâr olup tarfetü‘l-ayn içre yanımıza geldiler, ammâ henüz atlarımız deşmeden kendülerin pâre pâre ediyorlar. Anı gördük bir ânda dağlar içre küffâr-ı bed-girdâr-ı murdâr Macar-ı füccârın erganon ve torompete ve luturyanî borularının ve nâkûs-ı kebirgeleri ve tabıllarının sadâları istimâ‘ olunup vakt-i Şâfi‘î ki oldu, haçlı peykerleri ayân u beyân olunca anlar dahi bizleri görüp at başın çeküp durdular, ammâ bizim atlar kudurdular.

Hemân serdârımız Melek Paşa kethudâsı [e]ydir: “Bir[e] gâzîler atlarda bir isdekli hayr alâmet var. Şu kâfire bir kerre dokunalım, yâ taht ola yâ baht” dedikde ***[20b]*** cümle Melekli guzâtımız “N’ola *Bismillâh”* deyüp cümlemiz bir uğurdan kemân (…)dan nâvük-i tîrkeş çıkar gibi çıkup küffâr üzre at saldık. Esb-i sabâ-sür‘atlerimizin pâylarından kalkan gubâr-ı siyâh ve âvâze-i sipâh evce peyveste olup gubâr âfitâb-ı âlem-tâbın gözün bürüdü kaldı, türâb-ı aftâbı jeng-i küdûret kapladı, rûz-ı rûşen-i pür-nûr leyle-i deycûra döndü ve gülbâng-ı Muhammedîmiz sadâsı âsumâna hâle bağladı ve cünd-i cünüb-i küffâr-ı siyâh-baht cüyûş-ı İslâm-ı sepîd-baht ile, “Yâ taht ola yâ baht veya taht” deyüp anlar dahi “Yajuj, Yajuj, Marya Kot” deyüp üzerimize at saldılar. Atlı asker temevvüc-ı bahr-i ummân-vâr birbirlerimize uruşup dokuşup sûre-i Fâtır’da: [11] mâ-sadakı üzre bir savaş-ı perhâş olup niçe atlarımız küffâr atlarının burnun ve kulakların kavrayup her biri birer ejder-i heft-sere dönmüşlerdi.

Hamd-i Hudâ bir sâ‘at-i nücûmîde asâkir-i muvahhidînimiz üzre zulmet gidüp nesîm-i zafer İslâm üzre esüp küffâr-ı hâksâr münhezim olup seg ber sahrâ bakıyyetü‘s-süyûflarının karârları firâra mübeddel olup cümle bin altmış kelle ve üç yüz aded müsellah kâfirleri esîr edüp sadlek şükr-i Hudâ küheylân atlarımızın gıjgırup fışırdadıklarından cümlemiz hâzır-bâş olup askerimiz mansûr u muzaffer oldu. Bu hakîr ol cengden berü

bildim, ki benî Âdemden sonra eşref-i mahlûk küheylân atlardır. Sad şükr-i Hudâ cemî‘i zamânda küheylân atlar beslemeden hâlî olmamışızdır.

Ba‘dehu bu karavulumuz cenginden mansûr [u] muzaffer ordu-yı İslâm gelirken beş bin asker imdâda gelüp,

“Bire âdemler nice oldu, bire şükür *elhamdülillâh* şükür sağlığa” deyerek ordu-yı İslâmda doğru Melek Paşa’ya anlar dahi serdâra gelüp Melek Paşa efendimiz serdâr-ı mu‘azzamdan bir semmûr kürk ve Yûsuf Kethudâmız bir zer-ender-zer hil‘at-i fâhire geyerken serdâr eydir:

“Yûsuf Kethudâ, yüzün ak olsun, ammâ bize niçün haber etmedin.”

“Efendim küffâr ale’l-gafle şeb-hûn etdi ve biz de küffârı göze salındırmadık. Hamd-i Hudâ devletinde mansûr u muzaffer olduk” dedikde gayri bölükbaşılara da hil‘atler ihsân olunup hakîre bir esîr verdiler ve cümle esîrleri kırdılar ve cümle kelleleri zemînde galtân etdiler. Cümle asker bunu fâl edinüp,

“İnşâallâh bu uğurdur, Melek Ahmed Paşa karavulunda böyle oldu, tabur dahi böyle feth olur” deyü herkesin efvâhında söylenirdi.

Ertesi gün ale’s-sabâh cümle asker bir yerden kalkup ve bir sâ‘at gidüp,

Menzil-i Kutuh boğazı, ya‘nî tabur-ı azîm Seykel boğazı

Cümle guzât-ı müslimîn bu meydân-ı ma‘rekeye gelüp hayme vü hargâhsız ve bâr [u] büngâhsız konup herkesin dizginleri ellerinde olup ceng [ü] cidâle ve harb ü kıtâle âmâde oldular.

Sitâyiş-i tabur-ı Seykel: Bu tabur mahalli Seykel vilâyeti hudûdunda Kutuh boğazı nâm bir cengelistân ve ormanistân yerde bir dar boğazın yemîn u yesârı evc-i âsumâna münkalib olmuş dağlar üzre semâya ser çekmiş dıraht-ı müntehâlar ile bezenmiş kûh-ı bâlâlardır kim görenin aklı perîşân olur. Ve küffâr-ı dûzah-karâr Macar-ı füccâr kendü hânları ve ehl [ü] iyâlleri vilâyetlerin halâs içün bu Seykel boğazının deresi içre tâ bir dağdan bir dağa varınca minâre kaddi kalyon direklerin ve gayri niçe kerre yüz bin gûnâ-gûn ahşâbâtların kırup bu dereye döküp kat-ender-kat bir tabur-ı azîm kırıntılık etmiş ve içine yigirmi bin tüfeng-endâz küffâr ile girmiş ve on bin atlı küffâr ile cenge âmâde durmuş.

Ve bu tabur üzre yedi sıra altmış yetmiş pâre şâhî toplar komuş ve bu taburdan hâric bizden tarafa nîm sâ‘at yer dere ve depelere ve dağlara ve bâğlara ol kadar dıraht-ı serâmedleri kırup bu derece içine döküp eyle domuz damalar(?) ve hûk-i beyâbân bâmları ve gûnâ-gûn kemîngâhları kefereler ile pür eyleyüp bir paçarızlıklar ve gûnâ-gûn hiyel ve şeytanatlar edüp dağı taşı kırıntı edüp kırıntı altından gerüdeki taburlarına gidecek yollar etmiş, taburlarına varmak değil bu kırıntıdan girmek muhâl-ender-muhâl benî Âdem değil gayri zî-rûh kısmı dahi bu kırıntılardan geçmek muhâl.

Âhir-i kâr asker-i İslâm bunu müşâhede etdikde aslâ bir re’y-i hüsn-i tedbîr ile bir çâre edemeyeceklerini bilüp cümle guzât bir yere gelüp müşâvere etdiler.

Netîce-i kelâmları âhir Tatar askerin üç sâ‘at sol cânibden dağlara gönderdiler ve Eğre

eyâleti atlıların sağ tarafdan gönderdiler. Anlar ol taraflarda dağlardan girmede ***[21a]***, ammâ beri tarafda serdârımız İsmâ‘îl Paşa cümle piyâde kapukulu yeniçerilerin ve Eğre ve Budin yeniçerileri ve cebecilerin bir yere cem‘ edüp bir kol etdi ve gayri vüzerâ ve mîr-i mîrânların sekbân ve sarıca yiğitlerine Melek Ahmed Paşa kethudâsın serdâr edüp bir kol dahi ileri atlanup kendüsü ve gayri mîr-i mîrânlar ile atlı ve yayan kalb-i askerde cem‘ olup cümle guzât bir ağızdan ve bir uğurdan derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden Allâh Allâh sadâsına rehâ buldurup cümle göz karardup hücûm-ı mehcûm ile küffâr üzre yedi yerden yürüyüşler edüp iki tarafdan ol kadar top ve tüfengler atılup İslâm askeri âteş-i Nemrûd içinde kalup kırıntılık içinden kâfirleri sehel sürüp yerlerine cünûd-ı müslimîn girüp çet-a-çet köpek cengine başlayup bizim toplar içre neft ve katrân ve paçavralar koyup tabura yedi sekiz kerre topları atdıklarında câ-be-câ taburun dıraht-ı müntehâları şiddet-i rûzgâr-ı zor-kârdan tutuşmağa başladı ve küffâr ile guzât-ı [muvah]hidîn kırıntılar içinde savaş-ı perhâş eder[ek] yaka yakaya gelmeğe başladı.

Ve küffâr âteşi söndürmeğe iktidârları kalmayup karârları firâra mübeddel olup cümle büyük tabura girüp kamandılar ve ceng-âşûba başlayup henüz taburda kapanlar bi-emrillâhi Ta‘âlâ taşra kırıntıların âteşleri büyük taburun çam ağaçlarına yapışup tabur dahi yer yer yanmağa başladı. Ve derûn-ı taburdan küffâr bu hâli görüp şaşdı, ammâ var kuvveti bâzûya getirüp tarafeynden ceng-i azîm olunup toplarımız küffâra göz açdırmaz oldu.

Andan cümle guzât bî-bâk ü bî-pervâ taburun şarampav diplerine varup tabura bin yerden mütecâviz yerlerden âteş urmağa başladılar. Ve asâkir-i deryâ-misâl mûr mâra üşür gibi tabura üşüp yer yer tabur üzre sarmaşup tırmaşup taburun niçe yerlerin mülk edüp tabur üzre küffâra kurşumu bârân-ı la‘net gibi yağdırdılar, ammâ bu mahalde çok fetâlarımız şehd-i şehâdet câmın nûş etdiler.

İsmâ‘îl Paşa ve Cerrâh Kâsım Paşa ve Yentür Hasan Paşa bu mahalde,

“Bire koma gâzîler Kerbelâ günüdür, fursat ve nusret inşâallâh bizimdir” deyü ceyş-i müslimîni cenge tergîb edüp kelle ve diri getirenlere ve yahşı iş gören iş erleri ve serverlerine bezl-i ihsân-ı firâvân ederdi.

Bu minvâl üzre bu tabur-ı azîmde kâmil üç sâ‘at ceng [ü] savaş-ı perhâş ve bu kadar küffâr esîr ve baş alındıkda taburun iç yüzünde maşrık tarafında dağlar içre bir sadâ-yı Allâh Allâh ile gülbâng-ı Muhammedî istimâ‘ olunup küffâr-ı hâksâr bu sadâ-yı Allâh Allâh’ı işidüp gerüye dönüp bakdı kim kendülerinin Seykel vilâyetleri içinden berü yeşil alav alav sancağ u bayraklı İslâm askeri ve bir tarafdan Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr askeri Allâh Allâh deyüp berk-ı hâtif gibi gelerek hemân küffâr gördü kim tabur üzre Osmânlı da çıkmış ve cânib-i erba‘asından hücûm-ı bî-hadd [ü] bî-pâyânı görüp karâr edecek yerlerinde karârları kalmayup karârları firâra mübeddel olup cümle küffâr taburların bırağup hûk-ı beyâbânî-misâl kendüleri dağlara düşdü. Ve niçe bini akılları gidüp şaşdı. Ve esîr-i giriftâr-ı bend-i hicrân oldu.

Hamd-i Hudâ cümle küffârı kıra kıra sene 1072 mâh-ı Safer’inin yigirmi sekizinci gün Cum‘ada tabur-ı Seykel feth oldu ve Serdâr Ali Paşa’ya müjdeci gitdi.

Hamd-i Hudâ bu cengde küffâra eyle bir sâtûr-ı Muhammedî uruldu kim kimse urmuş

değildir. Meğer Hazret-i Şeyh Kassâb-ı Cömerd böyle kan dökmüş ola. Tâ şol mertebe oldu kim bu tabur mahallinde olan dıraht-ı müntehâların sâyelerinde cesed-i küffâr lâşe-i murdâr ile zeyn olup şecer-i Vakvâk dibi gibi küffâr leşi zeyn olmuşdu. (–) (–) (–)

Sergüzeşt [ü] serencâm-ı udhıke-i garîbe ve gazâ-yı yâve-i acîbe

Bu hakîr-i pür-taksîrin serencâmıdır kim eğer terk-i edeb ise de ma‘zûr buyurulup dâmen-i afv ile setr oluna.

Bu cengden sonra ber-mûceb-i tekâzâ âlem ağyârdan hâlî deyü bir mahfî köşede bend-i şalvara rehâ buldurup dâmen der-miyân ve ceyb hemyân edüp başlı başıma edebde yesteh-i bârânzede ederken mâ-fevkimde ağaçlık içinden bir catırdı ve bizim(?) gibi bir patırdı kopdu.

“Âyâ bu da ne ola?” derken hemân başım ucundaki bir alçacık kayadan bir kâfir kendüyi cân havliyle üstüme atup hakîr larkıdak necâsetim üzre otura vardım. Atım dahi elimden ürküp alarka durdu.

Bu kerre aklım başımdan gidüp küffâr ile alt üste gelüp çakşır ve don ve uçkur pây-bend gibi ayağıma dolaşup üstüm başım bok olup boklu şehîd ola yazdım.

Hamd-i Hudâ aklım başıma gelüp kefere ile küştegîr Mahmûd Pîr-i yâr-ı velî gibi güleşirken ***[21b]*** himmet-i merdân kefere elime gele düşdü.

Hemân hakîr dal-hançer olup keferenin bir hançer-i zü‘l-fecâm gerdenine ve sîne-i pür-kînesinde memesine birkaç kerre hançer urup hamd-i Hudâ keferenin kellesin keserken üstüm necâset ile mülemma‘ iken bu kerre kızıl kana müstağrak oldum.

Bi’z-zarûrî kendümü bokluca gâzî görüp güldüm ve üstümün başımın necâsetin hançerimle sildim ve andan uçkurumu bağladım.

Anı gördüm başım ucunda kaya üstünden bir yayan yiğit soluyarak eydir:

“Benim bürâderim ol kesdiğin kâfiri biz dağlarda kovalarken cân havliyle kendüyi atup kellesin sen kesdin, ammâ kellesi benimdir” dedikde hakîrin dahi uçkuru elimde iken

“Ala şu kelleyi” deyüp bizim bile doğdu küçük bürâderim gösterdikde,

“Bire edebsiz âdem” deyü herîf ü zarîf kelleden nâ-ümîd olup gitdikde hemân küffârın ol necâsetli gümüş düğmeli dolamasın ve çakşırın çıkarırken kemerinde yüz beş Ungurus altunu ve bir yüzük ve kırk talar guruş bulundu.

Bu esbâbları heybeme koyup derhâl Hamîs nâm atıma süvâr olup kelleyi İsmâ‘îl Paşa önüne bırağup,

“Hemîşe dîn düşmanlarının kelle-i bî-devletleri böyle galtân olsun” deyüp dest bûs edüp huzûrunda durdum.

Yanımda duran halk necâset râyihasından kaçdılar.

İsmâ‘îl Paşa eydir: “Evliyâm ne aceb bok kokarsın” dedikde,

“Hiç sorma sultânım başıma gelen ahvâli” deyü sergüzeşt [ü] serencâmım bir bir nakl

etdim.

Cümle ağavât ol fütûhât şâdumânında hakîre güle güle bî-hûş oldular.

İsmâ‘îl Paşa dahi vâfir hazz edüp hakîre elli altun ve başıma bir gümüş çeleng ihsân eyleyüp şâdumân içre handân oldum.

Bu mahalde İsmâ‘îl Paşa otağı önüne Seykel kâfirinden iki bin yedi yüz kelle ve bin kırk aded üsârâlar gelüp cümle üsâr[â]ları sâhiblerine ihsân edüp her bir guzâta hadlerine göre in‘âmlar olundu.

Andan feth olunan taburda yollar açup cümle guzât ile Seykel diyârına azîmet olundu.

Evsâf-ı vilâyet-i meygel, ya‘nî kal‘a-i üstüvâr-ı Seykel

Dörd bölük Erdel diyârının bir bölüğü bu vilâyet-i Seykel’dir. Bu feth olunan taburdan cümle asker-i İslâm içeri girüp elleri kan ve kılıçları uryân ve sîneleri biryân ve ciğerleri giryân ve vücûdları sûzân ve lisânlarında Hazret-i Kur’ân tilâvet ederek cânib-i şarka (–) sâ‘atlik menzili iki sâ‘atde ılgar ile varup tâ Seykel sahrâsına at bırağup gitdiklerinde cümle Seykel küffârları,

“Türk Seykel taburun alamaz” mülâhazasıyla cemî‘i küffâr evli evlerinde ayş [ü] işretde iken kimi esîr-i bend-i zincîr ve niçe bini tu‘me-i şemşîr ve niçe bini firâr-ı der-deyr(?) edem der iken anlar dahi dendân-ı tîğdan sîr olup evlâd [u] iyâllerinden muğân cüvânân bintân [u] nisvânları İslâm ile şeref-yâb olup bu sahrâ-yı behişt-âbâd içinde olan kurâların cümle alan u tâlân ve keferelerin esîr [u] nâlân edüp ıhrâk bi’n-nâr olup eyle berbâd oldu kim,

“Âyâ bu zemînde âbâdândan bir eser-i binâ var mı idi?” denirdi.

Hulâsa-i kelâm bu sahrâda guzât-ı müslimîn kâmil yedi sâ‘at-i nücûmî kılıç urup zemîn-i sahrâ-yı Seykel hûn-ı insân-ı ahmer-gûn ile nakş-ı bûkalemûn olup cesed-i küffâr-ı hâksâr ile zeyn oldu.

Tâ ahşama karîb meks olundu ve kol kol tınâb tınâba çet-a-çet kurulup cümle mîr-i mîrânlara fermânlar olup kat-ender-kat her tarafa karavullar ta‘yîn olundu.

Evsâf-ı kal‘a-i Pitiştvar

Lisân-ı Seykel Macarınca (–) (–) demekdir, ammâ bânîsi ma‘lûmum değildir. Bu kal‘a dahi Erdel krallarınındır, ammâ kefereleri harba ucuyla krallara tâbi‘lerdir, zîrâ sarp cengelistân başka vilâyetdir.

Ve yeni kraldan ve serdârdan nâmeler gidüp aslâ itâ‘at etmediler, ammâ bu kal‘a Seykel sahrâsının kıble tarafı nihâyetinde havâlesiz bir kal‘a-i sengîn bünyâd bir kal‘a-i bâlâ idi ve şekl-i muhammes ve beş sedd-i metîn tabyalı ve iki hadîd kapulu sedd-i metîn taş kal‘a idi.

Ol gece bu kal‘aya ve taşra varoşuna asâkir-i İslâm hücûm edüp sarıldılar. Kal‘a dahi âteş-endâz olup azîm vezni üzre bî-hisâb toplar atup âteş-i Nemrûd içinde kaldı. Hemân ol şeb guzât-ı muvahhidîn şeb-revânî esbâbların geyüp ol leyle-i muzlimde varoş-ı azîmine göz açdırmayup top-ı kûp ile döğmeden ve kal‘ası berbâd olmadan der-ceng-i evvel Allâh

Allâh deyüp varoşu feth edüp tâ sabâha dek cümle mâl-ı ganâ'imlerin taşıyup guzât-ı müslimîn bay oldular, ammâ cümle kefereleri mâlların bırağup kal'aya girdiklerinden bu varoşda ancak amel-mânde Nûhî kefereler ve fertûte pîrezenler kalmış. Anlara şikence edüp söyletdiklerinde bu varoşun zîr-i zemînlerinde ***[22a]*** ol kadar mâl-ı firâvân çıkdı kim hisâb-ı kitâbın Cenâb-ı Bârî bilir.

Ba'dehu bu varoş-ı ma'mûreye âteş edüp poyraz rûzgârı rîh-ı akîm gibi esüp bu şehr-i ma'mûre eyle yandı kim cemî'i alevleri kal'aya girüp derûn-ı kal'ada olan niçe bin menhûshânelerin tahta örtülü dam u bâmları tutuşup vakt-i seher kim oldu o rûz-ı rûşende derûn-ı hisârda olan cümle Macar-ı füccâr götürmede yeğni ve bahâda ağır zî-kıymet metâ'ların ehl [ü] iyâl evlâdlarıyla,

"El-amân ey asker-i Âl-i Osmân" deyü feryâd [u] enîn ederek kal'adan taşra çıkınca bir cân-ı insân ve bir kelb-i cî'ân bile halâs olmayup ve seyf-i müczem urulmadan cümle esîr-i bend-i zincîr oldular. Ve kapudanı ve iki yüz irşek papasları ve birovları ile cümle sağîr ü kebîr dörd bin küffâr esîr olup cümle ellerinde olan zî-kıymet metâ'ları ganîmet oldu.

Hemân cümle asker-i İslâm kal'anın ıhrâk olmuş yerlerine girüp ve kimin söyündürüp ol kadar mâl-ı hazâ'in ve cebehâneler ve kiliselerden cevâhirli haçlar aldılar kim hadd [ü] hasrı yok idi.

Ba'dehu yanmayan yerlerin de âteşe urup cebehânesi ve toplar yanup belki üç yüz pâre toplar kendi kendilerinden atıldı ve kal'ası ve şehri berbâd oldu. Guzât-ı nusret-me'ser şâdumân mesrûr [u] handân oldu.

Andan nefîr-i rıhletler çalınup nîm sâ'at gidüp **nâhiye-i Çik** karyesinde meks olunup cânib-i erba'aya karavullar konulup ol gece anda mihmân olundu. Ve cânib-i erba'ada olan kurâ vü kasabât-ı ma'mûrelere çeteye gitdiler, sâlimîn ü gânimîn gelüp vâsıl oldular.

Ba'dehu ale's-sabâh müşâvere olup nâdîler nidâ etdiler kim "Bu menzilde üç gün üç gece oturakdır. Herkes cânib-i etrâfa kol kol olup basîret üzre cümle çeteciler gitsün, ammâ be-şart-ı ân(?) dördüncü günü bu kurâda bulunmak şartdır" dediklerinde hakîr-i pür-taksîr ol gün Melek Ahmed Paşalıdan elli pür-silâh yiğit ve iki yüz elli âdem Tımışvarlı ve Eğreli Kanije gâzîlerinden çatal atlı yiğitler ve beş yüz Tatar gâzîlerinden cümlemiz sekiz yüz yiğitler çatal atlı olup *Tevekkülen-alallâh* deyüp Seykel sahrâsından cânib-i şimâle bir gün bir gece seğirdüp Seykel diyârı hudûdundan çıkup,

Evsâf-ı vilâyet-i âbâdân Leh

Vakt-i Şâfi'îde nehr-i azîm Turla kenârında bir sevâd-ı mu'azzam nümâyân olup subh-ı kâzibde,

Evsâf-ı şehr-i Lapoviçse

Lisân-ı Lehce (–) (–) demekdir. Kal'ası yok, ammâ bir şehr-i âbâd idi kim ta'bîr ü tavsîfden müberrâ idi. Hemân der-ceng-i evvel bu şehir içine Tatar koyulup girdiklerinde dahi cümle küffâr menhûshânelerinde mest [ü] medhûş ve mahmûr ve evkâ[r] hâb-âlûd olup yatırlarken ba'zı evlere âteşler urup sadâ-yı Allâh'ı yâd edüp bâng-ı Muhammedî çekerek feryâd edüp enderûn-i şehre aç kurd gibi girüp ibtidâ arısın söndürüp sonra balın yeyelim deyüp ibtidâ bir hayli küffâra kılıç urup niçe bini hâb-ı râhatından

bîdâr olup uryân ü biryân ve giryân dağlara firâr etmede.

Bizler beri tarafda murâd [u] merâmımız üzre güzîde pençe-i âfitâb gulâm-ı mehtâblar ve perî-peyker ve melek-manzar kızlar alup hisâb etdik, âdem başına dörder ve beşer esîr düşdü, ammâ bindirecek atlarımız yok. Hemân şehir içre yayılup ol kadar at bulduk kim beş ol kadar esîrlerimiz olsa kifâyet [eder].

Ve hakîr yedi yiğit ile bir sarâya girdim ve kapuların berk etdim. Yukaru şâhnişînlerine vardık, dahi henüz câme-i hâblarında hâb-ı nâz içre nâzenîn gılmân [u] bintânlardan nûr-ender-nûr sîm-endâm duhter [u] gılmânların esbâbların hüddâmları gibi geydirüp kuşadup analarıyla bile dest-ber-kafâ on ikisini dahi kayd-ı bend edüp mâl-ı ganâ'imin almağa şaşup hayretde kaldık.

Hemân kapuyu açup gayri refîklerimize haber etdik. Anlar dahi mâl-ı ganâ'im almadan muğtenim olup bay olmuşlar, zîrâ cümle sekiz yüz yiğit böyle şehr-i mu'azzamda ne alup ne götürseler gerek.

Bu sarâyda birkaç kefere bir odadan çıkup el kaldırdılar, amân u zamân vermeyüp yedisinin dahi boyunların urduk. Aslâ kimesne hâciz-i hasım ve mâni'-i kavî olmayup bî-bâk u bî-pervâ sarâyın içinde olan zî-kıymet eşyâlardan yigirmi aded gümüş sahanlar ve sîm bardaklar ve yedi aded gümüş kadehler ve üç altun kadeh ve elli aded yaylar ve yigirmi aded çarhlı murassa'-misâl kol tüfengleri ve on aded gümüşlü kılıçlar ve üç aded gümüşlü haçlar ve bir gümüş Meryem Ana ve kucağında altundan bilâ-teşbîh Hazret-i Îsâ ve elleri cümle cevâhirli cibisden(?) inşâ olunmuş sûretler idi ve yedi aded semmûr kürk ve bu kadar atlas ve dîbâ ve şîb ve zerbâf ve kâmhâ ve hârâ ve dârâyî ve katîfe ve çukaları cümle yedi kişi bu kadar eşyâları cem' edüp,

"Âyâ selâmete bu kadar eşyâlar çıkaranlar mıyız? Yohsa ***[22b]*** salt başımızla halâs olanlar mıyız" deyü endîşe-i fikr-i fâsid ederken aramızda birimiz bir esîrin parmağın çakmaklı tüfeng taşı yerine koyup kısdırdıkda,

"Tîz mâl götür" dedikde bir kapunun eşiği dibinde yedi kîse dökme riyâl guruş bulduk.

Cânib-i erba'ayı dahi ararken serhadli refîklerimiz "Gidelim hay" deyü feryâ[d] vây çağrışmağa başladıklarında "Bire refîklerimiz gidiyor" deyü şikâr a[r]amadan fârig olup derhâl sarâyın âhûruna girüp yigirmi re's at ve altı atlı bir münakkaş hınto araba çıkarup cümle üsârâları atlara ve cümle mâl-ı ganâ'imleri arabaya tahmîl edüp andan cümle şehri âteşe urup ıhrâk bi'n-nâr edüp şehirden taşra cümlemiz bir yere cem' olup mukaddemâ sekiz yüz yiğit iken ancak üç yiğit şehîd olup bu kadar üsârâlar ve bu kadar atlar ve bu kadar arabalar ile bir azîm asker olup yola revâne olduk.

Bu ıhrâk etdiğimiz şehr-i Lapoviçse'den kal'a-i Kamaniçse'ye beş merhale kurbund[a] idi ve şehr-i İlvov cânib-i şimâle altı konak karîb idi.

Andan hemân Allâh'a tevekkül olup bu kadar mâl [u] menâl ile "Kuskuna kuvvet ve kamçıya bereket" deyüp gece ve gündüz yürüyüp (–),

Evsâf-ı şehr-i Siven

Erdel hükmünde imiş, lâkin Leh kralı tarafından bir gümrük emîni oturur, zîrâ bu şehir

Erdel'in Seykel diyârıyla Leh hudûdu mâbeyninde nehr-i Turla kenârında bâğlı ve bâğçeli bir yayla eteğinde bâğ-ı İrem-misâl bir şehir idi, ammâ içinde âdem ve âdemî-zâd ve hayvânâtdan cân u cinden bir peşşe ve zenbûr yok. Cümle sokakları sadranc nakşı tarh olunmuş pâk sokakları içre âb-ı revânlar cereyân edüp iki cânibinde bîd-i ser-nigûn ve çınar-ı bâlâlar ile sâyedâr bir dâr-ı diyâr-ı küffâr-ı bed-girdâr-ı murdârdır. Ve derûn-ı şehirde kârgîr binâ tahtânî ve fevkânî sarâylar hisâba gelmez. Her birinin bâğ u bâğçeleri gûyâ bâğ-ı İremdir kim her bir sarây bir Mısır hazînesine olmaz.

Ba'zı sarâyın damları sarı pirinç ve niçesi kalaylı teneke ve yeşil ve kırmızı ve sarı ve yeşil ve la'lî gûnâ-gûn kiremitler ile mestûr hâne-i ma'mûrlar idi. Ve ocaklarının cümlesi sobalıdır ve bacalarının ağızları cümle ejder ağzı tasvîrinde serâmed bacalardır.

Ve âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet şehr-i müzeyyen idi. Âl-i Osmân askeri geldiğin istimâ' edüp cümle kefereleri dağ ve bâğ ve râğlara firâr edüp şehir mu'attal bırakdıklarından biz dahi şehri ıhrâk edüp mâl-ı ganâ'imimizle iki gün iki gecede ordu-yı İslâm yerine dâhil olduk, ammâ askerin yerinde yeller eser. Cümle refîklerimizle aklımız başımızdan gidüp,

"Hay gidi serdâr bizi kâfir içinde bırakdı" deyü müşâvere-i gûnâ-gûn edüp, âhir "Arabada mâlı bırağup salt esîrler ile bir cânibe çıkalım" deyü netîce verdik.

Hakîr eyitdim: "Bire gâzîler şunda konan kırk elli bin asker idi. Eğer anlar bu sahrâdan kalkdılar ise izleri kalkup gitmedi. İzlerin arayup bulalım, ol yola düşelim. Elbette anlar yâ dün yâ bugün kalkmışlardır" dedim.

"Vallâhi ma'kûl" deyüp sehel sahrâ-yı Seykel'de serserî gezdik.

Hakkâ ki Âl-i Osmân askerinin eserlerin bulduk, ammâ geldiğimiz yoldan hilâf yola gitmişler ve yol üzre henüz birez kâ[fir] kırup geçmişler.

"Bire asker yakındır" deyü acele ile bire bire hay deyüp giderken hamd-i Hudâ asâkir-i İslâm'ın gerisine yetişüp secde-i şükür etdik, ammâ sarp dağlar olmak ile arabamız kaldı.

Âhir Budinlilerden bir arabayı dörd aded Tatar yiğitler ile pây berâber olmak üzre refîk alup bizim münakkaş ve mutallâ' arabayı boş getirdik.

Ol gün cânib-i cenûba (–) sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Seykel

Bu dahi Erdel krallarına tâbi' kal'a-i müstahkemdir, ammâ kefereleri krallara dâ'imâ âsîlerdir. Hattâ bizler Leh diyârına gitdiğimizde bu kal'a kapudanına Serdâr İsmâ'îl Paşa elçi gönderüp varan elçiyi katl edüp tevâbi'lerin döğüp söğüp kovmuşlar.

Bu kerre hemân İsmâ'îl Paşa zîr-i kal'ada top menzilinden ba'îd asker-i kerrâr ile meks edüp kal'a-i Seykel'e amân u zamân vermeyüp muhâsara etdi, ammâ kal'a-kûpluk etmeğe me'mûr olmayup kal'a muhâsara edem derken muhâtara edeyazdı, zîrâ kal'a-kûpluk etmeğe niçe bin elvân mühimmât [u] levâzımât ve balyemez top-ı kal'a-kûplar lâzım. Bizde ise Seykel'e gelen (–) pâre şâhî hurde topcuğazlar var. Anların dahi yüzer ***[23a]*** aded güllesi var. Ve Seykel taburundan alınan on iki şâhî toplar var, ammâ anlar ilen dahi maslahat bitmez.

Kal‘a-i Seykel ise bir püşte-i âlî üzre kemâl-i metânet ile metîn ü müstahkem bir sûr-ı üstüvârdır kim bunun bir tabyası cümle Erdel kılâ‘larına yan başı gelir sedd-i Seykel’dir. Bâ-husûs aşağı sûr-ı kebîrinin handak-ı amîki içre nehr-i Seykel deverân u cereyân edüp leb-ber-leb olup gûyâ bir buheyre-vâr talattum ve temevvüc edüp durur.

Ve cânib-i erba‘asında kat-ender-kat burûc-ı müşeyyedeler ile eyle müzeyyen kim kâbil-i ta‘bîr ü tavsîf değildir. Hattâ bu kal‘a-i Seykel etrâfında elli aded küffâr dil dutulup ahvâl-i kal‘a ol giriftâr olan fecerelerden su’âl olundukda,

“Derûn-ı kal‘ada yedi nâhiye askeri cümle on sekiz bin Hıristiyan askerdir ve sâ’ir re‘âyâ vü berâyâsı bî-hisâbdır. Ve bunda olan yat [u] yarağ ve cebehâne ve mühimmât [u] levâzımâtların vefreti ve içinde olan kefere vü fecerelerin kesreti hadd-i ihsâdan mütecâvizdir. Bu kal‘a fethinde su‘ûbet çekersiz belkim bir gece içerden küffâr şeb-hûn ede, zîrâ bir kerre Leh kralına eyle edüp Leh askerin kal‘a altından kaçırup kal‘ayı Leh elinden halâs etmişlerdir” deyü giriftâr olan diller böyle haber verdiklerinde dillerin dilleri bedenlerinden cüdâ, ba‘zısı bî-dinleri uğuruna fedâ olunup Seykel kal‘ası altına ol şiddet-i hârda cânib-i erba‘aya karavullar ta‘yîn olunup meks olundu.

Azamet-i Hudâ mel‘ûn kal‘adan ol gece-i tavîlde Yajuj sadâsı, ya‘nî Allâh Allâh âvâzesi evce peyveste olup kal‘anın cânib-i erba‘asında cümle der [ü] dîvârların niçe kerre yüz bin meş‘aller ile çerâğân edüp ol şeb-i zulmetde rûz-ı rûşen olup sabâha dak iki binden mütecâviz toplar endâht edüp kal‘a murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kaldı.

Bu hâli serdârımız İsmâ‘îl Paşa görüp fethinde su‘ûbet mukarrer idiğin zâhir ü bâhir olup ale’s-sabâh kal‘a cânibine nazar etmeyüp Seykel sahrâsının cânib-i şimâline üç sâ‘at gidüp anda bir pest püşte üzre serâperdesin kurup cemî‘i hayme vü hargâh bâr [u] büngâhlarıyla cümle guzât aşağı deşt-i hâmûnda meks olunup,

Evsâf-ı kal‘a-i Ferdenvar

Ferdenyan nâm bir kral-ı dâl bu kal‘ayı binâ etmeğile ol keferenin ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim Erdel kralları hükmündedir, lâkin Seykel vilâyeti hâkinde olmağın kefereleri krala çokluk mutî‘ değillerdir, zîrâ kal‘aları gâyet sarp ve Şeddâdî ve seng binâ-yı bâlâ bir sûr-ı ra‘nâdır. Handakı ve burc [u] bârûları ve dendân-ı bedenleriyle ârâste ve gayri âlât-ı ceng-i mühimmâtiyle her husûsda pîrâste bir sûr-ı metîn idi.

Ve cânib-i garbîsinde bir batak cunbul kenârında bir varoş-ı ma‘mûresinde gûnâ-gûn musanna‘ kenîse ve hân ve çârsû-yı bâzârı gâyet ma‘mûr şîrîn şehir idi.

İsmâ‘îl Paşa bu kal‘a altında meks edince Budin ağalarından Hüsâm Çavuş nâm bir ağayı kal‘a kapudanına elçi irsâl eyleyüp başı yarılup gözü çıkmış Hüsâm Ağa serdâra gelince hemân dellâllar nidâ edüp cümle guzât cebe vü cevşene ân-ı vâhidde müstağrak olup cümle guzât-ı müslimîn bu kal‘a varoşuyla ortaya alup *azharun mine’ş-şems* her tarafdan bu sûr-ı üstüvâra guzât-ı muvahhidîn mûr mâra nice üşerse üşüp ibtidâ kal‘anın havâlesinden derûn-ı hisâra beş on top-ı kal‘a-kûp urup kal‘a dahi kırk elli pâre toplar atup su‘bân-ı gırrende gibi kudurdu. Küffâr bu cânibe meşgûl iken aşağı varoşa âteş uruldu.

Ve’l-hâsıl iki sâ‘at-i nücûmîye varmadan kal‘aya dahi amân vermeyüp feth olup girildi ve el kaldıran kâfirlere kılıçlar uruldu ve kâmil üç bin yedi yüz aded güzîde esîrler alındı ve

mâl-ı ganâ'imleri cümle guzât-ı muvahhidîne nasîb olundu.

Andan serdâr-ı mu'azzam adâlet edüp elçilik ile kal'aya giden Hüsâm Ağa'nın başın yarup gözün çıkaran kal'a kapudanının gözün Hüsâm Ağa'ya çıkardup yetmiş aded birov ve irşek ve nemeşleri cümle üç bin yedi yüz esîrlerin gözleri önünde bu kapdanı ve birov ve irşekleri meydân-ı siyâsete getirüp cellâdların eline verüp *el-iyâzu billâh* her birlerine eyle şikence etdiler kim âh [u] enînleri eflâke çıkup niçesi şikence altında mürd olup bu şikenceleri gören esîrlerin niçesi dahi mât olup lâşe-i murdârın sürüdüler, ammâ kapudana ***[23b]*** Ebü'l-müslîm-i Mervî elinde Âl-i Emeviyyûn'dan Mervân-ı Himâr'a olmamışdır.

Ba'dehu kapudanı meydân-ı siyâsetde en en doğrayup niçe kıt'a lahmından kendüye yedirdiler ve kızgın tasları başına geydirdiler ve at dağlağılarıyla vücûdun dağladılar, derisin yüzüp kal'a kapusuna çarmıha gerüp mıhladılar. Esîrlerin nakli üzre meğer bu kapdan-ı mel'ûn gâyet cebbâr ve anîd mel'ûn-ı pelîd imiş kim niçe esîr olan ümmet-i Muhammed'e böyle îzâ ve işkenceler edermiş. Herkes *aleyhi mâ yestahık* deyü mel'ûna la'net tekrâr etdiler.

Ba'dehu bu menzilde İsmâ'îl Paşa dellâllar nidâ etdirüp,

"Bu taht-ı kal'ada üç gün üç gece tekâ'üd olunur gâfil mebâş. Cümle guzât bu nevâhîlere guzât-ı kerrâr çete ve potura ve akınlar ve şeb-hûnlar olunsun" deyü fermân-ı serdâr sâdır olunca azamet-i Hudâ ordu-yı İslâm içinde ancak üç bin kapukulu ve iki bin Budin ve iki bin Eğre kulları ve gayri piyâdegânlar kalup mâ'adâ ata dona mâlik olan asâkir-i Âl-i Osmân ve asâkir-i Tatar bu nevâhîlere târumâr olup mûr [u] mâr gendüm dânesin taşır gibi küffârın sağîr ü kebîrin ordu-yı İslâm'a taşımağa başladılar.

Ve alınan mâl-ı ganâ'imin hadd [ü] hisâbın Mâlikü'l-mülk Bârî-i Müte'âl bilür.

Şöyle oldu kim vilâyet-i Seykel'de değil diyâr-ı Erdel'de niçe günlük yerde eser-i âbâdânlıkdan nâm [u] nişân kalmayup cümle kılâ' ve kurâ vü kasabât belîde-i mu'azzamlardan esâs-ı binâ bile kalmayup dâr-ı diyâr duyûr-ı Erdelistân harâb u yebâb ve hâneleri ıhrâk bi'n-nâr ile türâb olup bu târumârın serpindileri Leh vilâyetine ve Orta Macar'a ve Nemse ve Eflak ve Boğdan diyârlarına varılup elleri ve vilâyetleri urulup mâl-ı ganâ'im üsârâlar alınup şehirleri anların da ıhrâk bi'n-nâr olmuşdur.

Ve bu sefer-i meserret-eserde olan cür'et-i harâbî harâb-âbâdlık ve harâbâtlık ve gâret ve tahrîbbânlık bir seferde olmamışdı, lâkin bu Erdel küffârının Rakofçiyle etdikleri isyân u tuğyânları dahi bir zamânda görülmemişdi.

El-hâsıl bu diyâra böyle urgunculuk olmaduğu tahrîr ü ta'bîr olunmak mertebesinden efzûndur. Hattâ bu memâlik eyle ma'mûr u âbâdân ve eyle müzeyyen idi kim birbirlerine muttasıl kılâ' ve bürûc-ı varoş-ı husûn-ı hasîneler ve sa'b sengistân üzre metîn ve müzeyyen sûrlar ve her püştelerin zirve-i a'lâsında Ünye vilâyeti gibi birer kenîse-i âlîler ile müzeyyen idi. Ve her biri bir zenbûr ile mahzûr olmuş deyrlerde bile küffâr râhibân-ı palâs-pûşândan bir merd-i nâmerd bıtrîk kalmayup cümle esîrlik ile ber-murâd oldular.

Ve bu nevâhîlerde nüfûs-ı insândan ve devâbbât hayvânından cümlesi dest-i asker-i İslâma girüp kimin giriftâr-i bend-i selâsil ve kimin sümûm-ı helâhil içirüp kiminin kellelerin galtân edüp memâlik-i mahrûseleri hâlî ve mu'attal kalup cümle tâze cüvân ve nisvân-ı

sâhib-isyânları ordu-yı İslâm içinde ve Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikârın hayme ve derim ve koşları içinde ol bânû-yı muğpîçe-i muğânlar ve ol nâzenîn ve bintân-ı nisvânlar her guzâta hidmet-i ma‘kûl [u] nâ-ma‘kûl ederlerdi.

Ve bu sefer-i eser-me’serde bu kadar semen-sîmâ kemân-ebrû ve perî-peyker ve melek-manzar ve gül-çehre ve gül-bûlar dirâğûş olunup her birinin hüsn-i cemâlleri bir mertebede idiler kim geysû-yı mürgûle-i çîm-ender-çîm ve hîm-ender-hîmlerinin her târları revnak ve şeb gibi gören uşşâkın akılların târumâr ederlerdi, lâkin bu bânûların niçe bini nâ-ehl ehremen ve zîr-dest ve dîv-dest ellerine girüp şeb [ü] rûz haymelerinde ve dağıstân hıyâbânistânlarda bu bâkire ve dûşîze ve kâlimleri ve mûğpîçe gulâmları alt edüp ol fetâlar şakır şakırdı şaka ayyûka âvâzeleri tâ araka çıkınca her kûşe ve pûşede ol kadar cimâ‘ olurdu kim tokuz ayda on binden mütecâviz bula hâmile olup bu seferde evlâd sâhibi oldular ve hâmile kalmaz gayri hüddâmânın hidmetin kavm-i Lût bilir, ammâ bu Seykel diyârının mahbûb u mahbûbesi Macar-ı füccâr-ı Erdel-i erzel memleketinde değil belki Leh ve Çeh ve Alman vilâyetlerinde misilleri yokdur.

Ve bu mahalde asker-i İslâm üç gün üç gece çete ve poturalara seğirdüp Leh diyârında ve Krakov diyârında her kefere hânesinde ve kenîselerinde zevk u safâlarda iken giriftâr-ı bend-i hicrân oldular ve evlâd-ı nâ-resîdeleri babalarından gayri er yüzün gö[r]meyüp ve merd sözün işitmemişken niçe bin güzîde âlü‘l-âl sâhib-cemâl bedr-i mâhtâb-misâl gılmân ve bintânlar ele girdi kim her birinin sîm-i hâlis-misâl gerdenlerinde ***[24a]*** ve rûy-ı münevverlerinde olan püskürme benlerin her dânesi hâl-i Hâşimî-vâr bin reşk-i müşg-i Tatar değer kim dest-i hakkâk değmemiş bir dürr-i yektâlar idi. Ve dâmenlerine hâr [u] hâşâk ilişmemiş ve gözleri açılmamış bir gonça-i nâ-şüküfte cüvân [u] bintânlar ele girüp cümle guzât-ı müslimîn mansûr u muzaffer ve sâlimîn ü gânimîn Seykel sahrâsında cümle çeteciler cem‘ olup gerüde bir merd kalmayup kâmil dörd bin araba yükü bâr-ı sakîller ile Seykel gazâsından avdet olunup Seykel boğazından çıkarken hemân mukaddemâ feth olan Tabur boğazında,

Der-beyân-ı arbede-i asâkir-i yeniçeriyân bâ Tatar-ı gâziyân

Hemân bu Tabur boğazında cümle kapulu ve Budin kulu ve Eğre kulu yayan yeniçerileri bu tabur içre yek-dil [ü] yek-cihet olup eyitdiler:

“Biz piyâde olup kırılarak taburu feth edüp süfl-i yed kalayız, Allâh’dan revâ mıdır?” deyü cümle piyâde yeniçeriler Tatar askeri üzre ve gayri arabalar üzre hattâ bizim bir arabamız üzre dökülüp cümle Tatarı atlarından yıkup ellerinden esîrlerin alup ve koşlarında ne kadar mâl-ı ganâ’imleri var ise alup Tatar bu hâl-i pür-melâli görüp n’eylesin, bu kadar tüfeng-endâzlar esîr ve mâl-ı ganâ’imlere aç kurd gibi sarıldılar. Tatar da hemân atlarına binüp,

“Bu yeniçerileri çaparız ve özlerin sokarız ve bu taburdan taşra bunları sahrâya çıkarmazız” deyü Tatar yeniçeriye birez girişdiler ve bir hayli uruşdular, ammâ yeniçeri taburda Tatar meydânda. *El-hükmülillâh* birkaç Tatar şehbâzları kurşumdan ve niçe yeniçeriler okdan şehîd olunca hemân Serdâr İsmâ‘îl Paşa ve gayri mîr-i mîrânlar ve gayri ümerâlar ve iş erleri ve yeniçeri şorbacıları araya girüp,

“Bire etmen gâzîler” deyü tarafeyn gâzîlerine ricâlar edüp bu kadar muslıhîn-i müslimîn

çâre olup yeniçeri destinden bir esîr halâs etmek müyesser olmayup Tatar hâ'ib [ü] hâsir şehîdlerin atlarına yükledüp cümle at boynuna düşüp Serdâr Ali Paşa'ya revâne oldular.

Hamd-i Hudâ bizim arabamız ve cümle esîrlerimiz serhad gâzîleriyle olmak ile halâs edüp bir şey'imiz zâyi' olmadı.

Andan ol gün Tabur boğazından bu kadar bin asker-i İslâm ve bu kadar arabalar ile geçerken taburu im'ân-ı nazar ile nazar edüp temâşâ etdik.

Azamet-i Hudâ bu bir temâşâgâh tabur imiş kim belki devr-i Âdem'den berü böyle dûr-bîn efkâr ile böyle bir kemîngâh tabur yapılmamışdır. Piyâde âdem giremez yerleri var kim cemî'i muhîl [ü] şeytanat ile ârâste olmuş kat-ender-kat şebeke-vâr tabur imiş. Niçe yerleri yanmış ve niçeleri kalmış, hemân Cenâb-ı Kibriyâ'nın ihsânıyla feth olmuş bir tabur imiş. Meydân-ı bezm [ü] rezm günü bu cengelistân ve ahşâbistân içre gâzîler ceyrân gibi sıçrap atlar ile güzer ederlerdi. Şimdi meymene ve meysere bilâ-ceng [ü] cidâl velâ harb [ü] kıtâl cümle asker bir günde gücile ubûr etdik, ammâ ceng günü bir ânda geçdik. Hemân Hudâ'nın fazl [u] inâyeti yâver olup feth oldu.

Andan ertesi gün biz dahi bu kadar esîr [ü] mâl-ı ganâ'imler ve (–) arabalar ile bir alay-ı azîm olup ordu-yı İslâm'a dâhil oldukda Serdâr-ı Mu'azzam Ali Paşa otak-ı nüh-tâkda bir dîvân-ı azîm olup Serdâr Ali Paşa, İsmâ'îl Paşa'ya bir semmûr kürk ve Cerrâh Kâsım Paşa'ya ve Yentür Hasan Paşa'ya ve Hüseyin Paşa'ya ve sâ'ir ümerâlara ve Melek kethudâsına ve cümle yeniçeri şorbacılarına ve'l-hâsıl üç yüz on aded zerdûz hil'at-i fâhireler geydirilüp Melek Paşa kethudâsı Yûsuf Ağa karavulda yüz aklığı etdiğiyçün iki hil'at biri biri üzre geyüp başına serdâr-ı zafer-şi'âr bir şâhin kanatı çeleng sokup cümleden ser-firâz ve mümtâz olundu.

Ve Tatar Serdârı Şâh Polad Ağa'ya hil'at-i pâdişâhî geydirilir iken hil'ati geymeyüp,

"Emir şer'-i Resûl-i mübînindir. Bugünkü gün bizim serdâr-ı mu'azzamımız bir vezîr-i mu'azzamsın. Bu dîvân-ı pâdişâhîde bizim hakkımız hak eyle. Biz bir alay ulûfesiz garîb gâzîler olup dîn-i mübîne imdâda gelevüz, terk-i diyâr edüp cân ve başdan olavuz ve dîn karındaşı olavuz, bizi kâfir kırar gibi yeniçeriler kırup böyle edeler" deyü on yedi aded şühedâların meydân-ı dîvâna kodular ve "Bu kadar esîr [ve] mâl-ı ganâ'imimiz elimizden aldılar" deyü serdârın eline defter verüp bu kadar mirzalar ve ot ağaları ve kartlar ve atalıklar ve batırlar cümle şıpırtma kalpakların yere urup ağladılar.

Hemân Serdâr Çelebi yeniçeri ağası ve Muhzır Beğzâde Tekirdağlı Mustafâ Ağa'yı ve cümle sefere me'mûr olan çorbacıları ***[24b]*** dîvâna ıhzâr edüp,

"Baka gâzîler nedir bu şehîd, niçün böyle nâ-hak kan dökersiz. Tatar gâzîleri kardaş ve yoldaş ve gazâdaşlarınız değil midir" dedikde yeniçerilerin eşbeh mîr-i kelâmları eyitdi:

"Sultânım ol gazâya giderken biz Tatarlara dedik kim 'Kardaşlar biz bir alay piyâde ayağı bağlı âdemleriz. Bizler cengde kırılırız, siz atlarla seğirdüp şikâr alırsız. İnşâallâh feth [ü] fütûhât olursa pây-berâber olalım' deyü ahd [ü] şart edüp hamd-i Hudâ feth [u] fütûh olup ba'dehu sefer avdetinde bunlardan hisse istedik. Bizi ur deyüp işte bizden tokuz âdem şehîd etdiler" deyü anlar da şehîdleri meydâna bırağup "Emir şer'in" dediklerinde,

Tatarlar eydir: “Hâşâ biz sizinle pây-berâber olalım demedik. Eğer disemiz olsa dînimiz kâfirin bolsun. Siz gazâda ölürseniz ve yayan giderseniz pâdişâhdan ulûfe alup ölürsüz, ammâ biz bir alay garîb gâzîlermiz. Mâlımız cânımız elimizden almağa gelüp ibtidâ bizden sizler âdem şehîd etdiniz, demleriniz hederdir, kutta‘u’t-tarîk oldunuz. Sûre-i (–) [12] âyeti üzre vâcibü‘l-katillersiz” deyü nass-ı kâtı‘ ile cevâb verince hemân,

Serdâr Ali Paşa eydir: “Pâdişâh başıyçün cümlenizi pâdişâha arz edüp haklarınızdan gelirim. Tîz şu gâzîlerin defterleri üzre cümle esîrlerini verin. Yohsa siz bilirsiz” deyü kat‘î hüküm edince cümle guzât-ı Tatar du‘â-yı hayr ederek taşra çıkup gitdiler, ammâ nice kâbil, ejder-i heft-ser ağzına düşmüş şikâr bir dahi halâs olur mu?

El-hâsıl esîr ve mâl-ı ganâ’imlerin nısfı tahsîl olup Tatar’a redd olundu ve nısfı içün Ali Paşa kendü mâlından cümle Tatar’a on yedi kîse mâl ihsân edüp tayyib-i hâtır olundu. Yeniçeri ve Tatar mâbeyni ıslâh olunmasıyçün serdâr-ı âkıbet-endîş bir başka otak ve serâperde-i sokak kurup bir azîm ziyâfet tertîb olunmuşdur kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz, hâze’z-ziyâfe-i misl-i Firdevs.

Ve yine bu menzilde üç gün meks olunup Seykel kâfirleri câ-be-câ kal‘aları ve kurâlarına gelüp şehirlerin amâr etmeğe başladıkları haberi gelince hemân serdâr-ı müdebbir Tatar’ın hâtırın ele almak içün ale’l-umûm cümle Tatar’ı Seykel vilâyetine yine gönderüp bi-Rabbi Ka‘be iki gün iki gecede on bin altı yüz esîr ve bu kadar mâl-ı firâvân ile ordu-yı İslâma bay geldiler.

Andan serdâr-ı mu‘azzam kalkup bu kerre cânib-i garba avdet edüp (–) sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Udvarhel

Mukaddemâ Seykel gazâsına giderken evsâfı tahrîr olunmuşdu. Yine bu mahalde Tatar Seykel vilâyetlerine on bin yiğit gitmeğe fermân verilüp bir gün bir gecede yedi bin esîr ile bay geldiler.

Hulâsa-i kelâm a‘dâ-yı küffâr-ı bed-gümâna kahr ile her tarafdan amân u zamân verilmeyüp hemân Tatar elinden otuz bin küffâr-ı hâksâra şemşîr-i âteş-tâb urulup yigirmi altı bin üsârânın Yalı Ağası Şâh Polad Ağa penc-i yekin almışdır, ammâ üç ay mukaddem Demirkapu’dan berü alınan Tatar üsârâları dahi tahrîr olunmamışdır. Bu hemân Seykel gazâsına giderken ve gelüp yine gitdikde iki gazânın üsârâları tahrîr olunmuşdur.

“Eğer yeniçeriler müdâhale etmeseler on bin esîr dahi olurdu” deyü Tatarlar feryâd [u] fiğânlar etdiler. Ve sâ’ir mâl-ı ganâ’imden gayri emti‘a-i lâ-nazîr ve niçe bin devâbbât-ı kesîr bî-hadd ü bî-kıyâs idi.

Hamd-i Hudâ cüyûş-ı İslâm şâdumân ve handân olup herkes râhat-ı emn-i amânda olup hâk-i pâk-i Erdel’e sadlek du‘â-yı hayırlar edüp İslâm tarafına çıkmağa üzlediler. Hakkâ ki hâk-i Erdel gâyet ma‘mûr [u] âbâdân ve nebâtât ve zahîresi firâvân ve her tarafı gül [ü] gülistân ve sünbül [ü] reyhânistân ravza-i Rıdvân misilli bâğ-ı cinânları ve müşebbek bostânları hisâbın Bâğbân-ı Rabbü‘l-izzeti Zü‘l-mülk bilür, zîrâ mülk anındır kâfiristân değildir. Anlarda sâkinân mahlûk-ı Hudâ‘dır kim bu mihmân-sarâya cemî‘i mevcûdât gelüp gitmededir. Yine mülk ol Hallâk-ı âlem Mâlikü‘l-mülk Zü‘l-ceberûtundur.

Hattâ bu zemîn-i Erdel bir vâsi‘atü‘l-aktâr ve rahîsatü‘l-eş‘âr bir dâr-ı diyârdır kim deyyâr

bu edîm-i arzda misli yokdur, zîrâ vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve dâ’imâ kefereleri ankâ ve mesrûr ***[25a]*** kal‘aları hûb ve hâk-i amber-pâki beyne’l-kefere mergûb ve mezra‘aları vâfir ve muhassenât-ı berekâtları mütekâsir ni‘metleri firâvân ve uyûn-ı enhârları her nâhiyelerde cârî ve revân ve bin yedi yüz aded kılâ‘ ve şehr-i âbâdân belde-i mu‘azzamları var kim ancak bu bizim tahrîr etdiğimiz kılâ‘ ve medyenler yolumuz üzre vâkı‘ olanlardır.

Hattâ bu kadar ma‘mûr u âbâdân vilâyetin harâb [u] yebâb olduğun Nemse çârsârı İnpirator Kral ve Orta Macar banı topal Palatinuş Hersek ve Kurs Macarı hersekleri ve kelpden eşed olan segleri olan küffâr [u] füccârlar bu vilâyetlerin nehb ü gâretlerinden haberdâr olup müte‘âkıben mükerrer elçiler ile iltiyâm tevâzu‘lu nâmeler irsâl eyleyüp sulha rağbet etdiklerince necâtiye sûret yok şeklinde aslâ yüzlerine bakmayup yine memâlik-i mahrûselerine âteşler ve akınlar salınup nehb ü gâretlerden hâlî olunmazdı. Yine bu Udvarhel sahrâsı âsâyişinde cümle guzât Seykel’de olan üsârânın fermân ile kanûn üzre penc-i yek taleb olundukda otuz bin yiğidin cemî‘i esîrlerinden on sekiz bin esîr ve sağîr kebîr penc-i yek pâdişâh içün alındı. Gayri mâl-ı ganâ’imden bir şey alınmadı. Ve Tatar’dan dahi kanûndur bir şey alınmaz. Anların savgaların hânlar ve kalgalar ve nûreddînler ve yalı ağaları alır. Bu kadar penc-i yek esîr olunca aslı ne kadar bin esîr olmak gerek ana göre hâkezâ kıyâs zemû(?) demişler.

Ba‘dehu yine bu kal‘a-i Udvarhel’den kalkup 3 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Senyal

Bu mahalde Seykel kâfirleri kapudan ve irşekleri ve dojları ve birovlarıyla beyâz bayraklarıyla amân deyüp krala gelüp pâdişâh hazînesine altı yıldan berü vermedikleri mâl içün kâmil yüz elli kîse mâl verüp Pitiştvar kal‘ası kapudanın Ali Paşa’dan kırk bin guruşa halâs etdiler. Andan 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kıhalom

Ba‘zılar Kihalom yazmışlar, ammâ lisân-ı Macar’da Kıhalom (–) (–) demekdir. Bânîsi Yejder bandır kim kal‘a-i atîkdir. Bu dahi Erdel krallarına tâbi‘ Saz Macarı kal‘asıdır. Cümle kapudanları ve birovları ve cümle iş erleriyle a‘yân-ı kefereleri iki yüz kîse mâl-ı pâdişâhîyi krala getirüp teslîm edüp temessük aldılar. Ve bu menzilde krala bir otak ihsân olunup kral başka konup göçmeğe başladı.

{Der-beyân-ı müşâvere-i papas-ı hayr-hâh bâ Serdâr Ali Paşa’yı}

Ve bu kal‘adan bir papas nihânîce Serdâr Ali Paşa’ya gelüp eydir:

“Sultânım gâfil mebâş, işte beş konak yerde kal‘a-i Kalu altında Kemen Yanoş Kral elli bin asker ile âmâdedir. Hâlâ dahi Nemse ve Çeh ve Leh’den ve İsfaç ve Korol’dan asker yazup sizi bir mahalde basmak sadedindedir. Sizde ise asker târumâr olup âdem sayd etmek içün dağlarda yatup kalkarlar. Ve içinizde Seydî Ahmed Paşa dahi yok; işitdim hünkârınız fermânıyla öldürmüşsüz. Küffâr yüze çıkdı. Bu kadar zamân Kemen Yanoş baş göstermediğinin aslı âkıbetin sanup ‘Osmânlı bana muhtâc olup yine anlar çârsâr ricâsıyla beni kral ederler’ ümniyyesinde olup hâmûş-bâş serserî gezerdi. Şimdi kral nasb etdiğiniz işidüp kudurup ale’l-gafle elbette bir şeb-hûn eder” deyü papas-ı hannâs müşâvere-i tâm edüp gidem derken Ali Paşa papası muhzır ağaya göz hapsine verdi ve serdâr kralı katına kığırdı.

Ve Kemen Yanoş ahvâlinden niçe gûne su'âller ederken Varat Paşası Sinân Paşa tarafından bâzergân-sıfat iki nefer çaşıtlar gelüp papasın nakli üzre mektûblar getirüp tâ Kemen Yanoş ordusuna vardıklarının sıhhat haberin getirdiklerinde serdâr papasa ihsânlar edüp kralın yanına gönderdi.

Bu kerre kral dahi bu haber-i mûhişden haberdâr olup hemân ol gün cemî'i mutî' olan kılâ'lara haberler gönderüp ol gün ol gece tâ sabâha dak dağı ve taşı kara nahır gibi kara şapkalı küffâr cihânı dutup ordu-yı İslâm küffâr-ı hâksâr ile doldu.

Melek Ahmed Paşa efendimiz serdâr-ı ekreme eydir: "Ma'kûl budur, ki bu küffâr ordudan hayli mesâfe-i ba'îde yerde Kemen Yanoş'un geleceği taraflarda meks edüp bir ayak atlarında konup göçsün, ammâ içlerinde bizim askerden Çatalbaş Paşa ve Doğancıbaşı ***[25b]*** İbrâhîm Paşa ve Karaman eyâleti gâzîleri ale'l-umûm bile konsun ve kraldan ileri Tatar askeri konup göçsün" dedikde Melek Paşa'nın bu müşâveresine taraf taraf ma'kûl denildikde,

Küçük Mehemmed Paşa eydir: "Yâ sultânım beni de bir kulluğa kabûl etseniz bizde çiğner tükürür bâr eden kalmaz" dedikde hemân,

Melek Ahmed Paşa "Allâh Allâh, işte söz budur ve iş bundadır" deyüp Melek yerinden bir pertâb edüp serdârın sırtından semmûr kürkünü çıkarup Küçük Mehemmed Paşa'nın eğnine geydirüp,

"Yürü Allâh işin onara. Serdâr karındaşım seni kraldan ileri bu işe çarkacı etdi" dedikde Serdâr Melek'in bu işlerine hayrân kalup dem yerin deyü hâmûş-bâş olup Küçük Mehemmed Paşa dest bûs edüp ol ân Kral ve Çatalbaş ve İbrâhîm Paşa ordudan bir fersahdan ba'îd bir sahrâ-yı vâsi'de karâr etdiler, ammâ asker-i İslâm Kıhalom kal'asın siperlenüp mâl tahsîl eder şeklinde meşgûller.

Hikmet-i Sannâ'-ı Lem-yezel'in ir[â]det-i hikmet-i ezeliyyesi bu imiş. Ol gece âlem ağyârdan bî-haber iken Küçük Mehemmed Paşa ordu-yı kraldan cümle askeriyle gâ'ib olup cümle haymegâh [ve] bâr [u] büngâhları yerinde kalup sâhiblerinden bir nâm [u] nişânları yok idiği haberi serdâra gelüp serdâr âlem-i hayretde kaldı.

Meğer Küçük Mehemmed Paşa ol gece ale'l-fevr on altı bin salt cürd atlı müsellah ve mükemmel serhad gâzîleriyle Küçük Mehemmed Paşa Kemen Yanoş-ı la'în-i bî-dînin şevket-i iktidâr urûkunu şemşîr-i zafer-luhûk ile kat' etmeğe kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek bir gün bir gece Kemen Yanoş taburuna ılgar ile yetişüp vakt-i Şâfi'îde altmış bin küffâr serhoş ve nâ-hoş ve ser-pûş ve âhen-pûş içre hınzîr gibi hor hor horlayup yatırlarken hemân bir kerre cümle guzât derûn-ı dilden ve cân u gönülden Allâh Allâh'a rehâ buldurup bir tarafdan dahi gülbâng-ı Muhammedî ile asker-i İslâm at bırağup küffâr ile bir uğraş [u] savaş-ı perhâş ile gûnâ-gûn serbâzlıklar edüp hâh nâ-hâh gâziyân-ı ser-firâzlar küffârı davrandırmayup eyle sâtûr-ı Muhammedî ururlar kim tarfetü'l-ayn içre salât-ı fecr-i Hanefîye varınca cemî'i kâfiri çakıl taşı gibi yere döküp Kemen Yanoş-ı melâ'în ilm-i nücûmdan gâyet haberdâr olduğundan bu kâfir sürüsü içre bulunmayup üç yüz mikdârı kefereler ile bir köşede atlanırken ana da asker-i kerrâr yetişüp anı da meydân-ı ma'rekede kelle perrân paça edüp câ-be-câ yerlerde mahmûr evkâr yatan kâfirleri kıra kıra orduları ve kara çadırların ve cümle hınto arabaları ve cemî'i atların

kabza-i tasarrufa alup kırk bir bin küffârın kellesiyle ve yedi bin aded katana kâfirleri ve torompete ve nâkûs ve haçlı peykerleri ve kırk pâre topları ve bin altmış hınto arabaları ve sâ'ir bârhâne ve âvânîleriyle yedinci günde ordu-yı İslâm'a bir alay-ı azîm ile bu kadar bin kelle-i küffâr ârâyiş-i nîze olup gûyâ bir orman gibi sırıklar üzre kelleler gelüp serdâr-ı mu'azzamın serâperdesi önünde cümle kelleleri galtân edüp Serdâr Ali Paşa safâsından Küçük Mehemmed Paşa'ya iki kürk geydirüp beline bir murassa' tîğ ve bir hançer-i zü'l-fecâm ve bir çâ[r]kâb-i tîrkeş ve başına bir şâhin kanadı sokup,

"Bire benim Küçük Mehemmed arslanım, pâdişâhın ekmeği sana helâl olsun" deyüp (–) eyâletin ihsân edüp telhîs ile Kemen Yanoş katli müjdesi ve [k]ral nasb olunduğu haberlerin der-i devlete gönderdi. Ve,

"Her kim beni severse Mehemmed Paşa'ma hedâyâlar versin" dedikde Melek Paşa ve Çavuşzâde ve Cerrâh Paşa ve İsmâ'îl Paşa ve Hüseyin Paşa ve Yentür Hasan Paşa cümle birer semmûr kürk ve gayri gûnâ-gûn akmişe-i fâhireler ve emti'a-i nâdireler ihsân etdiler.

Ol ân kral dahi rakîbi Kemen Yanoş'un mürd olduğu safâsından Küçük Mehemmed Paşa'ya on beş kîse ve bir semmûr ve yüz araba zahîre ve on araba kumaş-ı vefîreler verüp Küçük Mehemmed Paşa bir zibîdî mîr-i mîrân iken bahâdırlığı sebebiyle bir ânda İskender kadar dârât sâhibi oldu, zîrâ Kemen Yanoş Kralın hazînesi ve bârhânesi ve cebehânesi ve sâ'ir bârhânesi ve mühimmât [u] âvânîlerine mâlik olup bir kimesne su'âl etmeyüp müdâhale olunmadı, hemân "İki bin kîse nakid talar guruş ve yüz kîse altun-ı Ungurus var idi" deyü giriftâr olan esîrler nakl etdiler.

Ve Mehemmed Paşa gâzîleri hod evlâ bi't-tarîk bir harbendesi bir kapudanın cümle bârhânesine yüz kîse nakid guruş ile mâlik olup harbende ağanın huzûrunda şeb [ü] rûz kırk aded pençe-i âfitâb gulâm-ı mehtâblar ***[26a]*** el kavuşırlardı. İşte şecâ'at ve bahâdır olan böyle gazâ mâlıyla bay olurlar. Gâyet lezîz helâl-i zülâl mâl [u] menâldir.

Bu sefer-i meserret gûyâ yeni kral içün oldu, zîrâ rakîbi Kemen Yanoş mürd oldu ve kral bundan sonra müstakil kral olup bir haftada iki bin kîse, ki üç sene bâkî kalan harâcı tahsîl edüp hazîneye teslîm edüp bâkî kalan bin kîse mâl-ı pâdişâhîyi vermeğe zâmin oldu. Hakkâ ki bu re'y [ü] tedbîr cümle Serdâr-ı Ekrem Ali Paşa'nın âkıbet-endîş dûrbîn-fikrin re'y-i ahseniyle ve Melek Ahmed Paşa'nın du'â-yı hayr berekâtıyla olmuşdur.

Ammâ Ali paşa-yı vezîr-i dilîr gâyet dil-nüvâz ve müdebbir ve mubsır ve halûk u halîm ve selîm ü havsala sâhibi sâhib-i tedbîr bir vezîr-i mesîr idi ve bizzât Hazret-i Ebâbekiri's-Sıddîk'in ırk-ı tâhirinden olup Silivri'de câmi'leri ve hayrât [u] hasenâtları olan Selîm Hân-ı Evvel vezîri Kara P[î]rî Paşa evlâdı evlâdıdır kim nesl-i Ebâbekir'in sağ elinde salavât parmaklarının bir boğumları yokdur, ırk-ı tâhir-i Ebâbekir olduklarına ol alâmet şâhiddir, zîrâ cemî'i siyer kitâblarında yazdıkları üzre Hazret-i Ebâbekir'in şehâdet parmağı, ki ana lisân-ı Arab'da sebâbe parmak derler, anın tırnağı boğumu yok idi, *radıyallâhu anh*.

Ve Serdâr Ali Paşa hâk-i Rûm'da İslâmbol kurbunda iki merhale kurbunda Kırkkenîse nâm bir bâğ-ı Merâm-ı tâm kasabada müştak olup maskat-ı re'sleri oldur.

Ba'dehu Kapudan Hasan Paşa hidmetinde neşv [ü] nemâ bulup andan Tabanıyassı vezîre

intisâb edüp andan Dervîş Mehemmed Paşa kethudâsı ve defterdâr ve Vâlide-i Mehemmed Hân kethudâsı ve kapudan paşa olup Bahr-i Sefîd boğazında kal‘ateyn binâ edüp andan fâtih-i Varat olup ba‘dehu bu Erdel’e serdâr ve Uyvar’a gidüp ba‘de’l-feth-i Uyvar Budin’de *min mahabbetillâhi Ta‘âlâ* merhûm oldu *rahmetullâhi aleyh,* ammâ bir sâhib-i kerem ve erbâb-ı ma‘ârif muhibbi, pâk suhandân ve dâ’imâ şâd [u] handân ve müverrih-i ebü‘l-kelâm ve her vech ile ahvâline nizâm u intizâm vermiş bir vezîr-i hümâm müşârün bi’l-yetâm idi. Niçe bin gûne re’y [ü] tedbîri ve müşâvereleriyle diyâr-ı Erdel dâr-ı erzel olup umûmen asâkir-i mansûre izdihâm-ı kesret [ü] vefretinden diyâr-ı düyûr-ı Erdel pâymâl-i rimâl olup şeb-beledi muzlimlerde şu‘le-i yârânla gûyâ rûz-ı rûşen olurdu. Ve her gün eflâke su‘ûd eden duhânın delâleti ile kırak belîdelere gidüp gelinüp mâl-ı ganîmetler alınurdu.

Ammâ böyle iken,

Havâdis-i mûhiş-i fâhiş

Bir gün bu meks olunan bu kal‘a-i Kıhalom altında Budin ve Üstürgon ve Ustolni-Belgradı ve Şimatorna ve Kanije kal‘alarımızdan feryâdcılar eyle kanlı mektûblar da tahrîr etmişler kim,

“Amân sultânım yetiş, el vilâyet elden gitdi” deyü feryâdnâmeler yazmışlar.

Meğer Nemse çâsârı nâm bed-tebâr nâçâr nâmerdlik edüp sulh bozup ahid-şikenlik edüp gûyâ fursatı ganîmet bilüp ve vilâyet-i Budin’i hâlî bulup Osmânlı diyâr-ı Erdel’i gâret ve hasâret ederken,

“Budin serhadleri boşdur, andan muhâfız olan asker bize mukâvemete kâdir değildir” deyü anların serhadlerine müşâ olan kal‘alarımız üzre Nemse ve Donkarkız ve Danimarka ve Çeh ve Leh ve İsfaç ve Korol ve İslovin ve Hırvat keferelerinden kâmil elli bin cünûd-ı cünüb asker-i küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karâr cem‘ edüp Budin kurbu serhadlerinden kal‘a-i Hamza Beğ, Erçin, Penteli, Cânkurtaran, Cânbeğ, Val, Kızılhisâr, Polta, Çavka, Began, Nadaj nâm palanka ve kılâ‘-ı metînelere ve sâ’ir kurâ vü kasabât-ı İslâmiyyenin tedmîrlerine ve Zirinoğlu ve Beganoğlu ve Nadajoğlu ve Kettanoğlu nâm hersek kâfirlerin başbuğ edüp mezkûr kal‘aları meymene ve meysere alâ mehil bî-bâk ü bî-pervâ döğe döğe kal‘alara istîlâ edüp bu kadar mâl-ı hazâ’in ve defâin ve üsârâ-yı ümmet-i Muhammed’i alup koyun sürüsü gibi bu kadar mahlûk-ı Hudâ‘yı sürü sürü sürüp kal‘a-i Belgrad ve kal‘a-i Çakatornalarına gönderüp cümle kılâ‘-ı mezbûrelerimizin cümle cebehâne ve topların alup hamu kal‘aları âteş-i Nemrûd ile ihrâk bi’n-nâr edüp karâr-dâde olamayup karârlari firâra mübeddel olup diyâr-i menhûslarına gitdikleri haberi Serdâr Ali Paşa-yi gayyûra bu haber-i mûhiş gelince hemân ol ânda kendüde tâb [u] tüvân kalmayup gayretinden gûyâ bî-cân olup *“Bismillâh* niyyetü‘l-gazâ” deyüp ol demde dem çekmeyüp dâmen der-miyân edüp dîvân-i pâdişâhîye Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa’yi katina kiğirdup,

“Tîz durma benim karindaşim Budin eyâletinle bu ânda kalkup üç konak bir edüp Budin serhadlerine yetiş”.

Bir tuğrâ-yi garrâli emr-i serdâ[r]i İsmâ‘îl Paşa destine verüp bir hil‘at-i fâhire geydirüp hemân ol ânda İsmâ‘îl Paşa Erdel’in kal‘a-i Kihalom altinda hayme vü hargâh [u] bâr [u] büngâhlarin bozup nefîr-i rihletlerin çalup cümle asâkir-i Budin ile Budim’e gitdiler,

ammâ bu mahalde serdâr-i müdebbir ***[26b]*** bir dîvân-i azîm edüp müşâvere eyleyüp Nemse çâsârindan intikâm almak içün cümle Tatar-i sabâ-re[ftâr-i] adû-şikâr askerin ve cümle Eğre ve Varat ve Timişvar ve Sirem ve Semendire eyâletleri askerlerin ve gönüllüde(?) olan gâzîlerin vilâyet-i Nemse'yi urmağa ve alan u tâlân edüp dâr-i diyârlarin yakmağa fermân edüp yine Küçük Mehemmed Paşa'yi serdâr nasb edüp kirk bin aded güzîde Âl-i Osmân askeri ve elli bin Tatar-i adû-şikâr asker kal'a-i Kihalom altindan kalkup nehr-i Tise'yi karşu geçüp diyâr-i Nemse gazâsina gitdiler. *Hudâ âsân ede.*

Serdâr-i zafer-şi'âr kal'a-i Kihalom altinda Rûmeli ve Anadolu vel-hâsil-i kelâm seksen yedi bin askerle kalup kral ile yek-dil [ü] yek-cihet olup hazîne-i pâdişâhî cem'ine mukayyed olup tahsîl olan mâl-i pâdişâhî ve hazâ'in-i serdâr-i mu'azzami ve gayri mâl-i vüzerâlari cümle kal'a-i Kihalom içine koyup Hisim Mehemmed Paşa'yi ve Çatalbaş Paşa'yi ve Yentür Hasan Paşalari cümle askerleriyle kal'a içine koyup muhâfazaci ta'yîn etdi, ammâ nezâketle kal'a kabza-i teshîre alinup cümle asker kal'a altinda tinâb tinâba meks edüp kal'aya seyr[e] gitdiler. Zîrâ bu kal'a-i Kihalom gâyet sa'b ve metîn hisâr-i üstüvârdir kim diyâr-i Erdel'in kilididir. Bir zemîn(?) vâdîde vâki' olmuşdur kim Saz Macari hâkiyle Seykel vilâyeti ve Erdel hâki arasinda üç vilâyet hudûdunda inşâ olunmuş gâyet latîf ve sîn kal'a-i rengîn ve sengîn Şeddâdî binâ-yi metîn bir sûr-i (…). Zemîni eyledir kim iki dere ağzinda bir mürtefi' toprakli bir âlî bayir üzre vâki' olmuş tula binâ şekl-i müdevver bir kal'a-i ra'nâdir kim gûyâ kuğu gibi beyâz münevver bir kapulu ve yedi kenîseli ve mükemmel cebehâneli havâlesiz iki kat kal'a-i şîrîndir.

Sitâyiş-i varoş-i kulle-i Kihalom

Kal'anin cânib-i garbîsinde bir sahrâ-yi çemenzâra yayilmiş bâğ u bâğçeli ve yigirmi aded kârgîr kenîseleri var kim her biri birer kal'a-misâldir. Her birinde yüz iki yüz riyâzet-keş keşîş ve bitrîk ve papaslari ve kissîs ve ruhbânlari var. Ve yedi aded hânlari ve üç aded hammâmlari ve medrese-misâl on aded bitrîkhâneleri ve iki bin aded dükkânlari var. Bunda dahi âyîn-i gayri(?) Nasârâlar gibi dükkânlarda avretler esbâb fürûht edüp kâr ederler.

Bu varoş-i müzeyyenenin etrâfinda bir kat şeddâdî dîvârli ve üç kapulu ve sekiz tabyali ve handaki leb-ber-leb sulu ve handak etrâfi şarampavli gâyet sa'b ve metîn varoş-i hisn-i hasîn bir rabât-i kemîndir.

Ve bu şehrin cemî'i dağlari serâpâ bâğlardir kim şarâbi gâyet çok olur. Hattâ cümle askere şarâb ve raki ve boza ve pivo ve med nâm müskirât mehmelât-i çepelât-i herzevât şekilli şeyler ve beyâz nân-pâreler ile askerin hezele makûlelerine kefereler ziyâfet etdiler kim diyâr-i Erdel'de bir kal'ada böyle ziyâfet-i murdâr olmamışdır. Hattâ asker-i İslâm'ın âkıbet-endîş ehl-i ırz olanları havf üzre olup,

"Belki küffârın askere böyle şarâb içirmeden murâd [u] merâmları âyâ hîle mi ki" deyü tefekkür etdiler, ammâ mülâhazalarında sehv [ü] hatâ etdiler, zîrâ bu kal'a kefereleri aslâ ümmet-i Muhammed görmemişler ve bunları Tatar ve asker gâret etmemişler ve bunlardan bir esîr almamışlar, zîrâ gâyet sapa yerde vâkı' olmuş şehirdir.

Temâşâ-yı acîbe: Hattâ bu şehrin kefereleri eyle oğuz ve bülühlerdir kim niçe sıbyân ve şebâbları asker-i İslâm'ın develerin görüp havflerinden ditreyüp mürd oldular. Ve bunların

bâğ u bâğçelerine asker bir zarar isâbet etmediler. Anıniçün askere kefereler mahabbet edüp şarâb ile ziyâfet etdiler. Ve halkı dahi gâyet ankâlardır. Ve ganîmet şehr-i mu‘azzamdır kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Hattâ bu şehrin sahrâ-yı mezâri‘lerinde âlî bayırlar üzre Ayasofya kubbesi gibi ve Mısır’da Ehrâm dağları gibi kırk elli yerde yüz yıllık buğday demedi yığınları var. Cümle buğdayın başakları yığın içinde ve kökleri taşrada olup yaz ve kışda aslâ çürümez, yüz yıldan kalmış öşr-i kral buğdaydan dağlar var. Tâ bu mertebe ganîmet şehr-i İrem olduğundan Serdâr bu şehr-i emînde emniyyet üzre karâr-dâde olup her tarafa asker-i yararlar da gönderdi, zîrâ hâciz-i hasım ve mâni‘-i kavî Kemen Yanoş-ı la‘în gâ’ilesi de ber-taraf olup diyâr-ı Erdel emn ü râhat oldu.

Ez-în-cânib mukadd[emâ] bu hakîr Seykel gazâsında sekiz yüz yiğit ile tâ Leh diyârına seğirdüp şehr-i Lapoviçse’den aldığımız mâl-ı ganâ’imleri bâzâr-ı Kıhalom’a çıkarup mukaddemâ Leh sarâyının kapusu eşiğinde medfûn olup çıkardığımız yedi aded kîse guruşları yedi kişi birer kîse alup bahş-ı kalenderî etdik.

Ba‘demâ bâkî esîrleri ve atları ve cümle zî-kıymet sîm âvân eşyâları bâzâr-ı Kıhalom’da fürûht etmeğe mübâşeret edüp ibtidâ musanna‘ ve münakkaş ***[27a]*** hınto câmlı arabamız altı aded eşheb atlarıyla bin aded döğme talar riyâle krala fürûht edüp gayri eşyâları kırat be-kırat her şeyi bahâsıyla ve dahi ziyâde kıymetiyle fürûht etdik.

Hâsıl-ı kelâm mukaddemâ yedi kişi sarâydan çıkardığımız mâlı ve gayri mâlları dörd Budinli dahi Tatar yiğitler araba çekerlerdi, anlar ile on bir kişi pây berâber olmağa kavl etmişdik. Ol sarâyda alınan mâlımız cümle on bir kîse olup on bir kişi birer kîse gazâ mâlı kardaş gibi pây edüp *Fâtiha* tilâvet etdik. Ve sâ’ir üsârâ ve devâbbât ve kâlâ ve vâlâları sekiz yüz yiğitler fürûht edüp anların mâl-ı ganâ’imleri cümle kırk bir kîse mâl edüp sekiz yüz yiğit defterimle kardaş gibi pây edüp her yiğide (–) (–) guruş hisse düşüp hakîr de kitâbetim içün ve istikâmet ile bu gâzîler taksîm-i guremâ etdiğimçün yüz guruş ve bir nûr-ı mahz esîr ve bir at ve bir gümüş küçük şem‘dân verdiler.

Ordu-yı İslâm’da olan gâzîler bu kadar metâ‘ı mahallinde ba‘de’l-emn fürûht edüp bu kadar mâl hissedâr olduğumuza gıbta vü reşk edüp “Hayfâ bizim mukaddemâ yok bahâsına satdığımız metâ‘lara” deyü te’essüf çekdiler.

Hamd-i Hudâ bu mahalde Evliyâ fakîr eline bu gazâ mâlından cümle iki esîrim ve sekiz atım ve bin yedi yüz guruş mâl-ı ganîmetim var idi. Sâ’îr çete ve potura mâlları başka idi. *Eş-şükrülillâh*. Niçe bin âdem mâl-ı ganâ’im alayım derken kendü esîr-i bend-i zincîr olup başıyla ganîmet oldu.

Bu kal‘a-i Kıhalom altında cümle on gün asker-i İslâm tekâ‘üd edüp bin altmış kîse mâl-ı pâdişâhîden sonra serdâr-ı mu‘azzam kalkup cânib-i cenûba 6 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Velat: Bu mahalde cümle kurâlar emn [ü] amânda olup cümle kefereleri kendlerin amâr etmede idiler. Ve bu mahalde bir varoş-ı azîm yanmayup ma‘mûr [u] âbâdân dururdu, ammâ ismi hâtırımda olmamağile tahrîre cür’et olunmadı. Ve bu nehr-i Velat tâ Seykel dağlarından gelüp kal‘a-i Foğraş altında nehr-i şamos-ı Kebîr’e mahlût olur. Andan yine cânib-i cenûba mahsûllü sahrâlar içre 4 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Façavar

Lisân-ı Macar’da (–) (–) demekdir. Bânîsi Faça nâm bir krale avret binâsı olmağile ol isim ile müsemmâ bir kal‘a-i bâlâdır. Hâlâ Erdel krallarına tâbi‘dir, ammâ Saz Macarı kal‘alarındandır ve Saz Macarlarının irşek, ya‘nî baş papaslarının mülküdür, ammâ hakîr bu kal‘aya girüp seyr [ü] temâşâ edemedim. “Ve bu mahaller artık emn [ü] amândır” deyü yine çarkacı ta‘yîn olunup Doğancı İbrâhîm Paşa konakçı fermân olunup cümle mîr-i mîrânların tuğları ileri kıble cânibine Foğraş kal‘ası altına meks etmeğe revâne oldular. Beş sâ‘atden sonra Foğraş cânibinde elli pâre balyemez toplar atıldı. Derhâl orduda bir velvele vü gulgule peydâ olup fi’l-hâl Foğraş kal‘ası cânibine âdemler varup geldi. Meğer Foğraş kapudanı isyân edüp tuğu sahrâya kondurmayup toplamış. Fi’l-hâl hemân Serdâr-ı mu‘azzam kalkup 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i metîn-i üstüvâr Foğraşvar

Erdel Macarı lisânınca Foğraş (–) (–) demekdir. Erdel krallarına tâbi‘dir, lâkin Saz Macarı hâkindedir. İçinde Kemen Yanoş hazînesi ve askerîsi olmak ile kapudanı itâ‘at [etmeyüp] ol gün asâkir-i İslâma bin pâre top atdı.

Âhir efendimiz Melek Ahmed Paşa tarafından ordumuz kalkup top güllesi gelmez yerde serdâr ordusuna nakl edüp anda meks etdik. Ertesi gün cümle asker me’mûr olup kal‘a varoşun ıhrâk etmeğe bin aded güzîde bahâdır serdengeçdi yazup cümlesi uryân kılıçları ağızlarına alup varoş dibinde nehr-i şamos’u ubûr [u] hubûr edüp karşu varoşa bu kadar uryân yiğitler uryân sâtûrlarıyla varoşda bî-bâk ü bî-pervâ duran küffâr-ı hâksâra bir seyf-i uryân ururken küffâr bu çıplak uryân ve biryân ve şallak ve mallak ve cellâk âdemleri görünce “Bire meded Türk deli olmuş” deyüp dem-beste hayretde iken bu keferelere deli çatlak gâzîler bir sâtûr-ı uryân urdular kim niçe kâfirler kendülerin nehre urup kimi beri tarafa çıkup esîr olup kimisi gark-ı âb olup dendân-ı tîğdan rehâ bulanlarının karârları firâra mübeddel olup ol varoş-ı azîmi azharun mine’ş-şems âteşe urup tâ kal‘a altında şarampav içinden esîr [ve] mâl-ı ganâ’imler alınup topdan alarka guzât-ı uryân su kenârına gelüp gûnâ-gûn ahşâbâtlar ve fıçılar ile aldıkları esîrleri ve eşyâ-yı kelepürleri beri ordu tarafına selâmete geçirüp ol varoş-ı müzeyyen âteş-i gâziyân ile çerâğân oldu. Ve ba‘zı fetâlarımız yine karşu ***[27b]*** geçüp yine şikârlar alup nehirden şinâverlikler ederek sâlimîn ü gânimîn İslâm tarafına güzer etdiler.

Ba‘dehu kal‘a varoşu külliyet üzre yanup kal‘a-i Foğraş meydân-ı mahabbetde kalup ol gün binden mütecâviz esîr alındı. Bu zîr-i kal‘ada on gün on gece tekâ‘üd fermân olunup Tatar askeriyle Küçük Mehemmed Paşa’nın Nemse vilâyetinden gelmesine muntazır oldular. Yine her bâr asâkir-i kerrâr tekrâr-be-tekrâr tek ü yek(?) durmayup Foğraş handakı dibindeki şaranpav içre olan keferelerden esîr almağa kasd etdiklerince kal‘adan geceli ve gündüzlü bin pâre balyemezler atardı.

Bu arada niçe yüz nâ-murâd yiğitler şehd-i şehâdet câmın nûş ederdi, ber-murâd olup rûh teslîm ederdi, bâkî guzât mâl-ı ganâ’imler alup şâdumân olurlardı. Yine böyle iken bu kal‘a-i Foğraş aslâ itâ‘at etmezdi, zîrâ nehr-i şamos-ı Kebîr kenârında bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kâr-ı kefere-i fecere bir sarp kal‘adır. Gerçi küçükdür, ammâ içinde on bin kadar taşra nevâhîlerinden kalkup gelmiş kefereler ile leb-ber-leb bir sûr-ı sa‘bdır ve ol kadar cebehâne ve mühimmât [u] levâzımâtının vefretin ve ol kadar cengâver

keferelerinin kesretin giriftâr esîrler nakl etdiler.

Ba‘dehu kal‘ayı muhâsara etmeden ferâğat etdiler.

Der-beyân-ı sebeb-i ferâğat-ı kal‘a-i Foğraş

Aslı oldur kim gerçi Ali serdâr-ı mu‘azzam idi, ammâ kendüye cebehâne ve bârhâne ve mühimmât [u] levâzımât verilmeyüp kal‘ayı döğmeğe me’mûr değil idi, ammâ mübâşeret olunsa bi-emri Hayy-ı Kadîr yine fethi emr-i sehel idi, lâkin rûz-ı Kâsım karîb olup şiddet-i şitâ bir mertebede şitâb etdi kim bârân [u] berfin kesretinden ve çamur ve bataklığın vefretinden dest [ü] pâların zerre mikdârı harekete imkân olmadığından ve asker haymesinden taşra çıkmadıklarından kal‘ayı muhâsaradan ferâğat edüp fetihden me’yûs oldular.

Tamâm beşinci gün (gün) oldu Küçük Mehemmed Paşa alayları zâhir olup tâ vakt-i kuşlukdan tâ vakt-i asr olunca Mehemmed Paşa askeri ve Tatar askerinin aldıkları esîr ve mâl-ı ganâ’imlerinin arabaları arası kesilmedi.

Hemân yüz yetmiş aded belli başlı kapudan esîr-i bend-i zincîr olup kal‘a-i Foğraş küffârlarına rağmen küffârın cemî‘i torompete ve luturyanî boruları ve tabılları ve erganon nâkûsların “Tabur tabur” deyü çalarak ve haçlı peykerlerin açarak bu kadar mâl-ı hazîne ile ordu-yı İslâma asker-i zafer-me’ser dâhil oldular kim belki bizim sekiz aydan berü tahsîl etdiğimiz mâldan ve eşyâlardan üç kat ziyâde üsârâ ve mâl-ı bî-nihâye getirüp bir esîr bir akçeye olup cümle mahbûb u mahbûbeleri Nemse cüvânları idi.

Elem şâh nâm Tatar’ın nakli üzre “Bizim koşlarda kâmil altmış bir bin altmış aded esîr vardır. Ve Tise kenârın geçerken Osmânlı olan Küçük Mehemmed Paşa ordusunda otuz üç bin esîr işitdim” deyü Elem şâh Mirze nakl etdi.

Hamd-i Hudâ yine guzât-ı müslimîn bu kadar mâ[l u] menâl ile gelüp Nemse kâfiri mukaddemâ Budin kurbunda gâret u hasâret eden yeni kal‘aların intikâmları alındı ve yine asâkir-i nusret-me’serin yüzleri güldü.

Bu hâl-i pür-melâli Foğraş kal‘ası kapudanı görüp aklı yok iken olancasında başından gidüp ol ân hemân kal‘a üzre yedi yerde beyâz amân bayrakları diküp “Amân ve’l-amân e[y] asâkir-i Âl-i Osmân” deyüp kal‘a kapudanı ve birovları ve irşekleri kayıklara binüp beri tarafda krala gelüp itâ‘at etdiler ve mâl-ı pâdişâhîyçün yüz yetmiş kîse verüp amân ile gitdiler. Ve kal‘alarına İskenderiyye beği Yûsuf Beğ muhâfazacı ta‘yîn olundu, ammâ nehrin karşu cânibinde olmak ile askerden karşuya çok kimesne geçüp bey‘ [ü] şir[â] etmediler. Bu mahalde,

Praşo kal‘asına gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ müşâvere olup efendimiz Melek Ahmed Paşa’nın Rûmeli eyâletinde sağkol Mustafâ Beğ ve solkol Çelebi Beğ hazîne-i pâdişâhî tahsîline dörd bin asker ile kal‘a-i Praşo’a ta‘yîn olundukda Melek Ahmed Paşa izniyle Foğraş kal‘ası altından kalkup cânib-i kıbleye 7 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Praşo: Boğdan ile Erdel dağları mâbeynlerinden tulû‘ edüp Foğraş‘a karîb nehr-i şamos-ı Kebîr’e mahlût olur. Bu mahalde bir sevâd-ı şehr-i azîm var

imiş. Sene (–) târîhinde Silisre vâlisi Kadri Paşa ve Mehemmed Giray Hân-ı Kırım bu şehire karım olup âteş-i elîm ile bu şehri berbâd etmişler ve mâl-ı ganâ'imlerin alup Yanova gazâsına gitmişler. Andan (–) sâ'at kıbleye gidüp,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve bender-i kadîm kal'a-i Praşo

Lisân-ı Saz Macarınca (–) (–) demekdir. "Bânîsi Adom nâm kral-ı Saz binâsıdır" deyü esîrlerim nakl etdi. Erdel krallarının hükmündedir, ammâ Saz Macarı irşeklerinin tahtgâhlarıdır kim cemî'i ***[28a]*** zamânda bu kavm-i Saz Macarı'ndan Âl-i Osmân'a isyânları zâhir olmamışdır. Bir alay âkıl ve müdebbir ve munsıf ve ehl-i ırz ve âkıbet-endîş ankâ bâzergân keferelerdir. Bu kal'a-i Praşo kapudanları ve şagları ve birovları ve jodojları ve birovları cümle pür-silâh atlar üzre ellerinde gümüş asâlarıyla alay edüp bizim askere istikbâle çıkup bizi şehir varoşuna kondurup meks etdik. Gayri asâkirimize şehrin cânib-i garbîsinde yer gösterüp hayme vü hargâhlarıyla anlar dahi konup dörd bin askerimiz der-ân defter edüp âdem başına nîm vukiyye et ve birer vukiyye sipov beyâz ekmek ve buna göre sâ'ir me'kûlât [u] meşrûbât envâ'larından bal ve yağ ve pirinç ve şeker ve kahve ve büber ve darçın ve karanfile varınca her gün bir bir ve araba araba ta'yînâtları getirüp teslîm edüp,

"On gün müsâfirimizsiz. İnşâallâh hazîne-i pâdişâhî tahsîl edüp on birinci günde sizi yollarız" deyü şâfî haber verüp hemân ol ân amân u zamân vermeyüp cem'-i mâla başladılar. Bu hakîr dahi kal'anın eşkâli ve zemîni ve tarz [u] tarhın ve enderûn [u] bîrûnun seyr [ü] temâşâya başladık.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal'a-i Praşo

Bir dereli ve depeli ve havâle yere vâkı' olmuş bir kal'a-i azîmdir, lâkin havâlesi yıldız rûzgârı cânibinde muhâlif yere vâkı' olmağile ihtiyâten ol mahalle iki aded kal'a-misâl metîn tabya-i hasînler inşâ edüp kal'ayı havâleden halâs olmuş zann ederler, ammâ henüz kal'aya ciğerdelen yapmışlar, zîrâ bir düşman gelse bu kullelere der-ceng-i evvel sarılup ba'de'l-feth kal'ada kaz ve tavuk girmez olur. Ve havâleleri dahi çok kayalı püşteler vardır. Gûyâ hemân Venedik'in Hersek vilâyetinde kal'a-i Nova'mız kurbunda Kotur kal'ası gibi bu Praşo da eyle havâleli kal'a-i sefîldir, ammâ şin kal'ası kadar vâsi' değildir, ammâ şeddâdî binâ rıhtım-ı husûn-ı metînedir ve mu'azzam tabyaları var.

Her birinde kırkar ellişer aded balyemez topları ve cebehâneleri (–) aded kapuları var. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ve handakı (–) (–) ve cümle iki bin aded kal'a soltat askeri var. Aslâ ve kat'â bunda Nemse yokdur ve komazlar da.

Ve derûn-ı hisârda cümle on bin aded odalardır, zîrâ her sarâyda beşer onar aded tahtânî ve fevkânî nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn hâne-i menhûslar var. Her biri birer gûne hendese üzre tarh olunmuş serâpâ kırmızı ve yeşil ve sarı ve mâğî ve beyâz tarhalı kiremitler ile dam u bâmları mestûr sarây-ı ma'mûrlar vardı[r] ve niçe bin büyûtları şindire tahta örtülü evlerdir. Gûnâ-gûn billûr ve necef ve moran câm-ı münevverleriyle revzenleri ve şâhnişîn ve maksûreleri müzeyyen şehirdir. Ve cümle evleri biri biri üzre kat-ender-kat havâleli câ-be-câ bâğçeli büyût-ı ra'nâlardır.

Ve cümle yetmiş aded düyûrları var, ammâ yigirmi ikisi manastır-ı mansabıklardır kim her biri birer kralın ve birov [ve] irşeklerin kal'a-misâl binâlarıdır. Cümlesinde yüzer ikişer

yüzer ladika ve irşekler mukarrerdir. Cümlesinin damları sarı pirinç ve beyâz kalaylı teneke örtülü damları ve kulle-i serâmed-misâl çâr-kûşe evce ser çekmiş çan kullelerinin altun ile mutallâ haçları şa‘şa‘a verir, ammâ (–) (–) (–) (–) “Cümle kırk bin odadır” deyü birovlar nakl etdiler.

Bu dahi yalın kat dîvâr içindedir ve bunda olan bâğ u bâğçeli behişt-âsâ cinîn ve gaytânlı sarây-ı zerkâr nakş-ı bûkalemûnlar bir diyârda yokdur, meğer İslâmbol’da ola. İslâmbol’un hâneleri kalaylı (…) dir her bâr ıhrâk olur, ammâ bu Praşo sarâyları cümle serâpâ kârgîr binâ-yı kat-ender-kat tâk üzre tâk-ı nüh-tâk-ı revâkdır. Gûyâ her takları tâk-ı Kisrâ-yı Irak’dır tumturakdır.

Ve çârsû-yı bâzârı ve gayri esvâkları cümle tertîb üzre sadranc nakşı tarh olunmuşdur. Cümle iki bin dükkândır, ammâ cümlesi şâhrâh üzre değildir. Cümle ehl-i sanâyi‘leri hânelerinde işleyüp nisvânları ve bintânları âyîn-i bâtılları üzre cümle bey‘ u şirâ eden duhter-i pâkîze-ahterleri metâ‘ların fürûht ederler kim her biri mânend-i Züleyhâ bânû-yı perî-veş kızlar metâ‘-ı hüsünlerin dahi fürûht edüp arz-ı metâ‘-ı cemâl eder ammâ ırz-ı kemâl-i cemâl etmezler.

Cümle sokaklarında âdemden omuz omuzu sadamaz. Birovların kavilleri üzre bu şehirde yüz bin âdem vardır dediler, gerçekdir, zîrâ Âl-i Osmân askeri havfinden bu kal‘a emîn olmağile cümle küffâr-ı füccâr-ı Macar bu kal‘aya dolmuşlardı. Ve bâzârında gerçi Rûm şehirleri gibi kubâblar ile mebnî bezzâzistânı yokdur, ammâ cemî‘i Rûm ve Arab ve Acem ve Hind ve Sind ve Belh ü Buhârâ ve Laristân ve Multân ve Maskov ve Leh ve Çeh ve İsfaç ve Nemse ve Dip Firengistân ***[28b]*** ve Türkistân metâ‘larının zî-kıymet eşyâları bî-kıymet her ne istesen bulunur.

Ve bâzâr-ı hüsün içre gûnâ-gûn ıtriyyât ve ûd-ı zebât ve mâverdin râyiha-i tayyibesinden âdemin demâğı mu‘attar olur. Ekseriyyâ râyiha-i hoş-bûsu telâtin derisi kokar. Bu hoş-bûluk bir küffâr memleketine mahsûs değildir. Gayri diyâr-ı küffâr balık sirke turşu ve murşu ve salamura ve şarâb ve arak kokar, ammâ bu Praşo müşg [ü] amber-i hâm kokar.

Ve cümle on yedi hândır. Cümle Hind ü Sind ve Rûm u Acem bâzergânları bu hânlarda sâkinlerdir kim ekâlîm-i seb‘anın tüccârları elbette bunda mukarrerdir, zîrâ bu şehir Erdel memleketinin bu şehr-i Mısır’ıdır. Ve (–)

Âb [u] hevâsı latîfdir. Anıniçün mahbûb u mahbûbesi cihân-ârâdır. Ve bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır. Üzümü hoş-hor olur, ammâ eriği ve elması ve emrûdu ve beyâz sipov ekmeği memdûh olur, ammâ inciri ve narı ve limon turuncu ve zeytûnu aslâ olmazdır, zîrâ iklîm-i hâmisin âhirinde bulunmuşdur. Arz-ı beledi (–) (–) (–) ve tûl-ı nehârı (–) sâ‘at ve derecedir. (–) Memdûhâtından,

…… (1 satır boş)……..

Ve bu şehrin a‘yân-ı kefereleri ve mümtâz dilberânları ve erbâb-ı ma‘ârif ve erbâb-ı sanâyi‘âtlarıyla sohbet-i hâslar edüp ol kadar zevk u safâlar etdik kim Leh vilâyetinde Krakov hâkimi Varşalka Kral yanında böyle safâlar etmedim.

Ve bu şehrin cümle evsâfın mâ-vaka‘ı üzre tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur. Andan elli bin guruş mîrî mâlı hınto (hınto) arabalara tahmîl edüp ba‘zı alay beğlerine ve ağavât

makûlelerine birer çuka ve birer kumaş verüp hakîr dahi iki çuka ve iki kumaş ve bir mînâlı sâ‘at verüp yüz elli aded birov ve şaglar ve jodoşlar hazîne ile ma‘an kal‘a-i Praşo’dan kalkup bu kerre cânib-i garba 9 sâ‘atde,

Menzil-i kurb-ı kal‘a-i Foğraş: Bir çemenzâr sahrâcık idi. Andan 3 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Foğraş

Seraskere hazîneyi teslîm edüp on yedi kişi dîvân-ı serdârda hil‘at-i fâhireler ile ser-firâz-ı mümtâz kılındık. Praşo kapudanları serdâra ve krala hedâyâların verüp anlara dahi hil‘at-i nâdireler ihsân olundu.

Hikmet-i Hudâ bu Foğraş kal‘ası altında sene (–) mâh-ı (–) da Âsitâne-i sa‘âdet tarafından hatt-ı şerîf ile Hünkâr Kapucular kethudâsı gelüp Serdâr Ali Paşa’ya hil‘at-i fâhire ve bir şemşîr-i nâdire ve bir semmûr kürk (–) getirüp Melek Ahmed Paşa’ya ancak bir kürk ve gayri vüzerâlara ve mîr-i mîrânlara birer hil‘at-i zerîn gelüp (gelüp) Köpürlü Mehemmed Paşa’nın fevti ve oğlu Fâzıl Ahmed Paşa’nın sadâreti ve Melek Ahmed Paşa’ya Sultân Ahmed kızı Fâtıma Sultân’ın nikâhı haberleri geldikde cümle vüzerâlar ve sâ’ir ibâdullâhlar Köpürlü fevtinden cümle mahzûz oldular, ammâ mühür Köpürlü oğlunda kalacağına aslâ vücûd vermeyüp,

“Katı a‘lâ, mühür mîrâs mı olurmuş? İnşâallâh mühür serdâra gelir, yok Melek’e gelir, yok Çavuşzâde’ye gelir”.

Ve’l-hâsıl Çirmen beğine varınca mührü umdular, ammâ Melek Paşa ne mühür ve ne (ve) mihr ve ne mâh u sâl hâtırına gelüp Fâtıma Sultân gibi pûhte zâle-i zemâne-i fertûteyi bana verüp “Mîrî fîl besle” deyü müte’ellim olup cihân başına dar idi.

Ba‘dehu kal‘a-i Foğraş altından yine cânib-i garba cümle tuğlar ale’s-sabâh gidüp vakt-i zuhurda sehel harâret-i şems te’sîr edüp cümle hayme vü hargâhların buzları çözülüp bârhânelere tahmîl edüp her tarafdan nefîr-i rıhletler çalınup yine alay-ı azîm ile gelen Kapucular kethudâsı Serdâr ile at başı berâber “Azm-i râh-ı kal‘a-i Sibin” deyü 2 sâ‘atde Foğraş’ın kıble tarafında bir sahrâda meks olundu.

Esîrlerimden bu sahrânın ismin su’âl etdim, bilmediklerinden tahrîr olunmadı. Bu mahalde mel‘ûn Foğraş katanaları çok ümmet-i Muhammed’i alup esîr etdiklerinde ol ân kral katanaları yetişüp yüz yetmiş aded katanaları dest ber-kafâ getirüp cümlesin dendân-ı tîğdan geçirüp ümmet-i Muhammedler esîrlikden halâs oldular. Andan 4 sâ‘atde,

Nehr-i kenâr-ı Küçük Velat: Praşo dağlarından gelüp Büyük Velat’a mahlût olur. Andan 4 sâ‘atde kıble tarafına gidüp def‘â,

Nehr-i Velat-ı sağîr: Bu mahalde rûz-ı Kâsım Ordu Monlası Ramazân Efendi mahkeme haymesinde sicille kayd olup “Sefer dönüşüdür” deyü destûr-ı serdâr olmadan kaçanların haklarından gelüp katl olmalarıyçün fermân-ı serdâr ile cümle firârîlerin akîblerince Yentür Hasan Paşa ta‘yîn olundu. Andan 3 sâ‘atde,

Menzil-i kurb-i Sibin

Bu mahalle cümle ***[29a]*** Sibinli cemî‘i birov ve irşek ve kapdanları ve şaglarıyla gelüp mutî‘ [u] münkâd olup yüz yetmiş kîse mâl-ı pâdişâhî ve yetmiş kîse serdâra ve kırk kîse

krala verüp bu kadar tuhef hedâyâlar ile a‘yân-ı kibâr orduyu cümle tatyîb-i hâtır edüp hil‘atler geyüp Sibin’e gitdiler.

Ertesi bir alay-ı azîm tenbîh olunup ale’s-sabâh cümle asâkir-i İslâm pür-silâh cebe vü cevşen ve zırh [u] zereh-külâh katlavi ve tuğulka-yı ser-penâha müstağrak olup cümle küheylân esb-i tâzî ve sabâ-sür‘atleri zer-ender-zere müstağrak olup cümle kemer sîm raht u bahtlar ve sîm ü mebrûm katîfe eğerler ve altı pâre polad-ı Nahşevânî yancıklar ve bahrî hotaslar ile cümle sâfinâtü‘l-ciyâd misilli atlara cümle gâzîler süvâr olup tîrkeş tîrkeşe ve rikâb rikâba cemî‘i asâkir-i kerrârların enselerinde bebr kaplan kağan arslan kat-ender-kat mahbûb köçekler at başları berâber âdâb üzre gidüp cemî‘i vüzerâ ve vükelâ ve mîr-i mîrânlar ve mîr-i livâlar ve cümle alaybeğleri ve birbirinden yeğleri kanûn-ı teşrîfât-ı Âl-i Osmânî üzre yerlü yerlerinde ve kollu kollarında mevc ü mecv ve fevc ü fevc ve sâf sâf alay alay ve bölük bölük ve ser ü ser ve her biri küme küme dârât ve azamet ve şevketleriyle ubûr edüp kal‘a-i Sibin nümâyân oldukda serdâr-ı Kerrâr Ali Paşa kim Düldül-süvâr Ali ve *esedullâhi velî* gibi esb-i sabâ-peymânı sürüp cümle yemîn ü yesâr ve mataracıyân ve şâtırân-ı köçek-i Amr-ı Ayyârânlar zer-ender-zere müstağrak olup birer mutallâ taslar ile her biri tâvûs-ı bâğ-ı İrem gibi hırâmânî reftâr ederek ubûr edüp önlerinde tokuz aded yedekler dahi la‘l [ü] yâkût ve cevâhir murassa‘âta müstağrak olup ubûr edüp bizzât Serdâr Ali-i şîr hakkâ ki şîrâne ve dilberâne Sâm-ı süvâr-vâr esb-i eşhebi üzre menkâle pehlivân gibi altında semmûr kapaniçe ve Selemî(?) üzre sorguc-ı serdârîsi ile Âsaf-ı Berhayâ-vâr hulû‘ [u] huşû‘ ile mâdiyâne ubûr edüp ardı sıra kâmil beş yüz aded pür-silâh âteş-pâre gılmân-ı hâssa-i enderûnlar cebe vü cevşene müstağrak olup bunlar dahi rikâb rikâba at başı berâber ubûr edüp dahi akîblerince tokuzar kat mehterhâne-i Cemşîdi segâh faslını üstâdân-ı mehterân çalarak ubûr edüp Serdâ[r]-ı mu‘azzam kal‘a-i Sibin altına vardıkda azamet-i Hudâ kal‘a-i Sibin’den bin pâre balyemez toplara bir fitilden âteş edince gûyâ rûz-ı mahşerden bir gün olup edîm-i arz dir dir ditreyüp Serdâr-ı zafer-şi‘âr bu tertîb üzre serâperdesinde karâr edüp de’b-i şerîfleri üzre summât-ı Muhammedîsi tenâvül olunup herkes haymelerine gitdiler.

Evsâf-ı ibret-nümâ-yı hısn-ı hasîn, ya‘nî bender-âbâd-ı şehr-i azîm kal‘a-i Sibin

Lisân-ı saz Macarı‘nca Sibin (–) (–) demekdir. Bânîsi (–) (–). Bu dahi Erdel kralları hükmündedir, ammâ Saz Macarlarının irşekleri ve baş kapudanları tahtgâhlarıdır kim bunda darbhânelerinde *kâgız yırtan* nâm bir gûne dökme talar guruş kesilir pâyitaht-ı Macar-ı füccâr-ı Sazândır.

Eşkâl-i kal‘ası: Nehr-i (–) kenârının câ-be-câ batağı içinde şekl-i (–) yetmiş dörd kulleli bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn sedd-i İskender-misâl bir hisâr-ı üstüvâr-ı müstahkem Kahkahâ kal‘ası gibi şeddâdî binâ bir kal‘a-i zîbâdır kim cümle on bir aded tula binâ tabya-i azîmleri var kim her birinde kırkar ve ellişer aded balyemez ve kolumbur[na] ve pranka ve şayka ve havân topları var ve her tabyaları ol kadar vâsi‘dir kim her birinde biner kefere ceng etse yerim dar demezler. Ve cümle altı bin askere ve altmış bin âdeme mâlik bir kal‘a-i mu‘azzamdır.

Ve cümle beş aded kapusu var. Batı tarafındaki kapu semtinde bu kal‘a bayırlı yere vâkı‘ olmağile ol taraf iki kat kal‘a dîvârı ve iki kat handakdır ve azîm balyemez topları cümle bu tarafa nâzırdır, zîrâ bu kal‘anın havfı cümle bu tarafdandır, gayri yerden bâk [ü] pervâsı

yokdur. Ve bu tarafdan gayri yerde handakı yokdur. Cânib-i şarkîsi ve kıblesi ve şimâlîsi tarafları cümle amelî bataklıkdır ve çukur çukur ve havur havur cunbul batakları çokdur. Ammâ vâsi‘ ve arîz batak değildir, bir cânibinden bir cânibine kurşum yetişir. Hattâ bir bataklığın arasında câ-be-câ küçük lahana ve kabak bostâncıkları vardır, ya‘nî Âl-i Osmân bu kal‘ayı muhâsara etse bir günde bu bataklığı şâhrâh etmek emr-i seheldir, lâkin bu hâl ile hâlâ bu batak tarafından bir vech ile meterise girilmek muhâl ve mümkün değildir.

Ve şimâl cânibinde bir kapusu üzre mefret cinler tasvîr eylemişler kim görenin aklı gider. Macar lisânı üzre bu kapuya *fma (...),* ya‘nî ecinne kapusu demekdir kim özge temâşâ kapudur. Ve bu hakîr piyâde olup bu kal‘ayı kâmil bir buçuk sâ‘atde dâ’iren-mâdâr devr edüp temâşâ etdim.

Ertesi gün Serdâr Ali ***[29b]*** Paşa’nın vekîl-harcıyla kal‘aya girüp meymene ve meysere seyr [ü] temâşâ etdim. Azamet-i Hudâ aklım perîşân olup temâşâsında âciz ve dem-beste olayazdım.

Gümüş deyenekli on aded birov hâkimleri var. Anlardan su’âl etdim. Bu şehr-i mu‘azzam kâmil yetmiş aded papaslıkdır, ya‘nî yetmiş mahalledir ve cümle yetmiş aded kenîselerdir ve cümle on yedi aded manastırlardır kim her biri hisâr-ı kavîlere mânend düyûrlardır. Ve her birinde kırkar ve ellişer bıtrîk ve kıssîsleri var ve her birinin yedişer sekizer kat eflâke ser çekmiş çanlık kulleleri var kim nâkûslarının sadâları birer merhale yerde istimâ‘ olunup her kullenin zirve-i a‘lâsında âdem kaddi altun yaldızlı haçları var ve her kenîselerin dam u bâmları üzre sarı ve yeşil ve kırmızı ve mâvî fağ[f]ûr-ı çînî kiremitler ile bir gûne hemvâr kiremitler örtmüşler kim gûyâ sihr-i mübîn etmişler.

Ve cemî‘i sokakları şatranc nakşı tarh olunmuş serâpâ kaldırım döşelidir. Ve her köşede gûnâ-gûn eşkâl-i garîbe vü acîbe tasvîr olunmuş tılsımâtlar. Hattâ bir tılsımât cin kapusunın yanına karîb bir küçük kal‘a kapusu dahi var, bu kapudan taşra bir adım ba‘îd bir serâmed küçük kubbe altında bilâ-teşbîh Hazret-i Îsâ‘yı bir haça gerüp ellerinden ve ayaklarından gümüş eğseriler ile haça mıhlamışlar. Bir garâ’ib ü acâ’ib taşdan oyup vücûd-ı Îsâ ceseden tasvîr etmişler, ya‘nî kâğızda tasvîr olunmuş gibi değildir, hemân kalıb-ı benî Âdem gibi bir timsâldir kim kaddi hâlâ benî Âdem kadlerinin üçü kadar vardır. Üstâd-ı nakkâş sâhib-i suver buna bir tîşe urup eyle bir mermer-bürlük san‘atın icrâ etmiş kim gûyâ haça mıhladıkları zahminden bir bükâ-âlûd çehresi göstermiş kim gûyâ bir sihr-i füsûndur. Ve bir kec-gerdân ve bir kec-nigâh gösterüp gûyâ dîde-i nergislerinden çekîde çekîde katarât-ı nem katre-i yem akar gibi göstermiş. San‘at-ı mutalsam budur kim bu sûret-i Îsâ evâil-i a‘sâr kelimât edüp herkese nice olup olacağın ve âhir demde nice öleceğin söyleyüp gözünden yaşlar cereyân edüp ellerinden ve ayaklarından eğseri zahmı yerlerinden kanlar cereyân edermiş.

Hâlâ tılsımı mu‘attal olup bu tahrîr olunan alâyimâtlardan ancak çarmıha gerilmiş bir timsâl-i Îsâ kalmış, ammâ mısra‘:

Görenin aklı gider, özge temâşâdır bu

mısra‘ı üzre gören erbâb-ı ma‘ârif bilir kim bir sihr-i i‘câz san‘atdır.

Ve bu şehr-i Sibin'de niçe bin âsâr-ı garîbe ve âsâr-ı acîbeler ile mebnî musanna' rev[ze]n ve şâhnişînli sarâylar var kim her birinde biner gûne üstâdâne tasarruflar ile inşâ olunmuş hânedân-ı zîbâlar var kim misilleri meğer Kaşa şehrinde ola. Cümle evleri serâpâ şindire tahta örtülüdür. Ve eyle ganîmet şehirdir kim me'kûlât kısmından kuş südü, ya'nî yumurta bulunur ve meşrûbât kısmından hod arslan südü her evde mevcûddur kim ol şarâb-ı bî-hicâbdır kim ve âb-ı zülâl dahi bulunur o kim kar içinde hâsıl olan buzdan kar kurdudur. Ve bunun dahi sokaklarında benî Âdem deryâsı vardır kim yüz binden mütecâviz insân vardır derler.

Vel-hâsıl bu ana gelince bu kadar seyâhatde üç bin yedi yüz kal'a ve şehir seyr etdim, böyle bir kal'a-i metîn ve sedd-i hasîn ve şehr-i bender görmedim, illâ Edirne ve İslâmbol ve Bursa ve Haleb ve şâm ve Mısır ve Irak ve Tebrîz-i dilâvîz şehirlerin gördüm. Hudâ-yı Bârî yârî kılup bu Sibin kal'asın dahi dest-i Âl-i Osmân'a müyesser edüp zamîme-i şehr-i İslâmî'den ola.

Cümle yetmiş aded hânları var, cümle ekâlîm-i seb'a diyârlarının sevdâgerân-ı tüccârân-ı berr-i bihârları bu hânlarda mevcûddur. Ve cümle yedi soba hammâmları var ve her evde hammâm-misâl kazgan ve kızmış sobalarında zenâneleri yaykanırlar kim kızmışlıkların def' ederler. (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle kırk aded bilâ-teşbîh medrese-misâl irşekhâneleri var kim her birinde riyâzet-keş ladika ve papas-ı hannâs-ı vesvâs-ı sâhib-i zünnâr küffâr-ı murdâr kıssîs-i menhûsları var kim haftada bir iftâr ile kadîd-i mahz olup yâdes kemiğine dönüp kuru kadîd-i kurkaz(?) olmuşlar. Ve niçe kenîselerde niçe bin böyle riyâzet-keşe mahbûbe-i cihâne bâkire kızlar var kim er sözün ve mer[d] yüzün görmeyüp Îsâ içün babaları ol bânû-yı cihân kızları vakf etmişler. Niçe bini fertûte-i cihâne olup çürüyüp kalmışlar. Bu zümre-i bıtrîkân aceb dalâletde kadîd olup kalmışlar.

Hamd-i Hudâ *lâ-ruhbâniyyete fi'l-islâm* fehvâsınca Ma'dî-Kerib kadar yeyüp tâ'at u ibâdâta takviyet bulup aslâ riyâzet-i perhîz ile kadîd olmak nedir bilmeziz.

Netîce-i merâm eğer bu kal'a-i Sibin'i gördüğümüz üzre tahrîr etsek tomar-ı dırâz olur. Hemân ne mertebe sa'b ve metîn hisâr-ı üstüvâr olduğu şundan ma'lûm-ı sa'âdet ola kim sene (–) târîhinde Köpürlü Mehemmed Paşa Yanova kal'asın feth edüp Barçay nâm bir kefereyi kral-ı dâl nasb edüp mezkûr kral hazîne tahsîline bu kal'a-i Sibin'e girüp Haydar Ağazâde Mehemmed Paşa kethudâlığından çıkan Mehemmed Paşa bu kal'ada muhâfız ***[30a]*** olup dururken Rakofçi Kral-ı bî-mecâl yüz bin asker-i cünübânlar ile gelüp Barçay kralı ve Mehemmed Paşa'yı bu Sibin kal'asında kapadup yedi ay kâmil bu kal'ayı muhâsara edüp dörd kerre yüz bin balyemez top-ı kal'a-kûp gülleleriyle bu kal'anın rûy-ı dîvâr sîne-i pür-kînesine ve her tabyasına bu kadar gülleler urmuş, aslâ kal'aya bir rahne edememiş, topların çeküp alarkaya gitmiş koymuş, beyne'l-akrân hâ'ib ü hâsir kalmış.

Hemân derûn-ı hisârdan bir gece yetmiş bin asker-i kefere ve Mehemmed Paşa'dan dahi bu kadar asker-i İslâm kal'adan çıkup vakt-i şâfi'îde Rakofçi la'în-i bî-dîn üzre şeb-hûn edüp bir koldan Barçay Kral ve bir koldan Mehemmed Paşa Rakofçi askerin basup kıra kıra kemân-ı iktidârın yasup ve cemî'i mâlların ganîmet edüp Rakofçi la'în ancak yetmiş atlıyla cân ve baş halâsına düşüp firâr etdi. Ve Sibin kâfirleri esîr almayup Mehemmed

Paşa askeri üç bin aded esîr ve bu kadar mâl-ı ganâ'imler ile sîr olup bu kadar cebehâne ile yetmiş aded balyemez ve düşmana amân u zamân vermez top-ı kal'a-kûplar yerinde kalup cümlesin kal'a-i Sibin'e korlar. Hâlâ kırmızı bir parankona çukalar ile mestûr altun-misâl toplar idiği cümle manzûrumuz olmuşdur.

Ve kal'a dîvârlarında niçe bin kulle kadar gülleler gömülü kalmışdır. Niçe yüz bin güllesi ancak kal'aya bir gül gibi eser etmişdir.

Netîce-i kelâm bu kal'a-i Sibin tâ bu mertebe rıhtım ve şeddâdî binâ-yı Ferhâdî'dir. Ve hâlâ Rakofçi'den kırılan küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karârın üstühân-ı murdârları Sibin kal'ası sahrâsında beste beste ve püşte püşte ve ceste ceste na'şe-i murdârları bile yığılı yatır. Hattâ kal'a-i Sibin'i ve üstühân-ı küffârların seyr [ü] temâşâsına serdâr-ı müdebbir gezerken kal'a-i Sibin'den "Safâ geldin" deyü bir fitîlden bin pâre top atup zemîn ü âsumân dir dir ditreyüp mel'ûn kal'a murg-ı semender-vâr âteş-i sûzân içinde kaldı.

Ve ol gün kal'a kapudanı asâkir-i İslâm'ın vüzerâ ve vükelâları ve mîr-i mîrânlara ve ümerâlara ve yeniçeri ve sipâh ve cebeci ve topçu ocaklarına cümle on bin koyun ve yüz bin sipov beyâz ekmek bezl edüp orduyu ganîmet edüp yüz kîse dahi mâl-ı pâdişâhî hazînesin getirüp vedâ' edüp gitdiler.

Ertesi gün serdâr dahi asker-i İslâm ile kalkup 4 sâ'atde,

Kurb-ı Sibin: Bu mahalde cümle asâkir-i Âl-i Osmân'da olan iki kerre yüz bin esîrlerin penc-i yek kâğızları pençik emîni eliyle tamâm olup "Mâl-ı pâdişâhî" deyü altı yüz kîse hâsıl oldu. Ammâ yüz bin esîrden ziyâde Tatar askerinde var idi, anlardan penc-i yek mâlı alınmayup ba'de'l-yevm cümle Tatar'a ileri gitmek fermân olundu. Andan kalkup 3 sâ'at gidüp,

Menzil-i kurb-ı şebeş: Bu mahalde cemî'i Erdel küffârı a'yânları ve kapudanları krala haber gönderüp,

"Kanûn-ı Nagban Ejder ceddimizin âyîni üzre kralımızdan bî'at edelim" deyü haberleri geldikde kral bu haberi serdâra bildirüp serdâr-ı kâr-âzmûde dahi Hüseyin Paşa'yı ve Küçük Mehemmed Paşa'yı ve Çatalbaş Paşa'yı asâkirleriyle ve Tatar askerin dahi kırk bin aded sadaklı ve savatlı ve kübeli zor batır yiğitleri cümle krala koşup Vinçaz kal'ası sahrâsına gitdiler. Ertesi gün serdâr 10 sâ'at gidüp,

Menzil-i sahrâ-yı Turvin: Bir sahrâ-yı azîmdir kim gûyâ hâmûn-ı Deşt-i Kıpçak'dır. Bu sahrâ-yı lâlezârın etrâfına kol kol asâkir-i nusret-me'ser hayme [vü] hargâhıyla meks edüp bu vâ[di]nin tâ vasatına kral askeri hepini(?) meks edüp etrâfına kral ile me'mûr olan mezkûr paşalar ve Tatar askerleri çet-a-çet konup kral için azîm otaklar ve çetr-i mülammâ' sokaklar kurulup kral-ı dâl bî-şân u bî-nişân muzlım şöhretiyle karâr-dâde olup tâ vakt-i zuhur oldukda bu sahrânın bir mürtefi' yerinde bir beyâz mermerden bilâ-teşbîh kırk kademe âlî bir minber-i bâlâ ve taht-misâl bir kürsî-i vâlâ var. Ol kürsî dahi Alman mermerinden inşâ olunmuşdur. Eğer bu minber ü kürsîyi ta'rîf ü tavsîf etsek me'âl-i kelâm tahrîrinden kalırız. Hemân şundan ma'lûm ola kim bir nâ-ehil ve bir bî-ma'rifet sâde-dil ebleh âdem, bu taht ve minberi görse "Yed-i kudret ile yaradılmış" der.

Hakkâ yine mülâhazasında hatâ etmez. Yine Sannâ'-ı lem-yezelin yed-i kudretiyle halk

olunmuş mermerden mebnî minber ü kürsîdir, ammâ gören oğuz cânlar böyle nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn halk olunmuşdur der ve niçe heyûlâları zî-rûhdur der.

Hemân ki vakt-i zuhr karîb oldukda bu sahrâ-yı azîme kara şapkalı ve elvân çuka kalpak şapkalı ve kutmenli küffâr piyâdesi ve atlısı gelüp bu sahrâ-yı Turvin'de eyle cem' oldular kim cihânı cümle küffâr tutdu zann olundu.

Hemân ol ân pes-i perdeden asâkire atlanmak fermân olundu. Kırk bin aded asker kral etrâfında atlarından aslâ enmeyüp hâzır-bâş duruldu.

Ba'dehu kral bir mücevher iskemle üzre oturup hemân Serdâr Ali Paşa tarafından İbrâhîm Paşa krala hedâyâlar getirüp ibtidâ kral başına muhzır ağanın süpürge sorguc kuka-yı zerdûzun geyüp ve hedâyâ ***[30b]*** gelen semmûr kapaniçeyi eğnine geyüp (geyüp) ve ol murassa' kemeri kemerine bend edüp cânib-i pâdişâhîden gelen topuzu eline alup ve üç aded tuğ-ı şâhîleri mezkûr minber üzre diküp ve tabl [u] alemin ve sancağ [u] bayrakların kürsî üzre diküp ba'dehu iki vezîr kralın yemîn ü yesârında ta'zîm ile koltuğuna girüp çadır mehterbaşısı ol ân kral altından hünkâr iskemlesin yukaru minber üzre kodu.

Ba'dehu kral dahi koltuğunda iki vezîr ile minbere âheste âheste çıkup iskemle-i şâhânî üzre karâr edüp vezîreyn-i muhteremeynler kraldan bir kad[em]e aşağı yerde oturdular.

Hemân kral elindeki mücevher topuzu iki dizi üzre koyup el açup ibtidâ Âl-i Osmân pâdişâhı Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi'e du'â etdikde azamet-i Hudâ cümle yer götürmez küffârlar başların açup cümle küffâr Âl-i Osmân ismin işitdikleri gibi cümle secde etdiklerinde kral ayağ üzre kalkup başından kuka sorgucun çıkarup başı kaba Âl-i Osmân'a hayır du'âlar etdi ve cümle küffâr ser ber-zemîn olup secdeler etdiklerinde bu hakîre bir dehşet el verüp bir bükâ ârız olup Âl-i Osmân'ın ınkırâzu'd-deverân mü'ebbed olmasıyçün girye vü nâlân ederek du'â vü senâlar etdim.

Ve kral yine ayağ üzre kalkup pâdişâhdan gelen topuzu eline alup cümle küffâra gösterüp "Âl-i Osmân pâdişâhına ve birovlarına(?) itâ'at eder misiz?" deyü feryâd eyledikde cümle sahrâda olan küffârlar bu kerre başların açup yine secdeler edüp "Sem'an ve tâ'aten" deyü feryâdlar eylediler.

Ve kral yine yemîn ü yesârında olan deryâ-misâl küffârlara bi'l-müşâfehe azîm uhûd [u] mîsâklar edüp,

"Kendüden matlûb olan üç bin altmış kîseyi der-uhde etdim, anları tahsîl edelim, Âl-i Osmân ile hoş geçinelim, serhoş-ı hoş-hâl olup nâ-hoş olmayalım" dedikde cümle kefereler yine baş açup,

"Mâl-ı pâdişâhîyi verelim" deyü ta'ahhüd eylediler.

Bu kelâmlardan sonra kral niçe nasîhat-âmîz kelimâtlar söyleyüp yemîn ü yesârına minberde selâmlar verüp mim[ber]den aşağı enerken (enerken) yine iki vezîr (…) kralın koltuğuna girüp minberden endirüp ba'dehu mezkûr murassa' kürsîye çıkup cemî'i Erdelistân-i segistân kâfirleri gürûh gürûh remmâ remmâ ve sürü sürü yakına geldiklerinde *azametullâh* cümle Âl-i Osmân vüzerâ ve mîr-i mîrânları ve ümerâlarının cemî'i çalıcı mehterbaşıları gelüp bu kadar bin tabl ve nefîr [ve] surnâ ve boru ve ziller ile

ceng-i harbî fasılları rehâvî makâmında fasl olundukda zemîn ü âsumân âvâze-i dühül ü nefîrden gürül gürül gürledi. Ve cümle küffâr kraldan bî‘at ederlerdi.

El-hâsıl tatvîl-i kelâma ne hâcet cemî‘i küffâr-ı dûzah-kâr ol gün bî‘at edüp el öpmeden ve vaz‘ [u] nasîhat dinlemeden ve müşâvere-i turvin etmeden fârig olamayup ba‘de’l-bî‘at niçe kerre yüz bin küffâra kral bir ziyâfet tertîb etmişdir kim bu da dillerde dâstândır, ammâ ekseriyyâ ziyâfetdeki ta‘âmın kesreti ekmek ve kebâb ve şarâb idi. Hemân “İstenamasa nacramasa” deyüp niçe bin araba şarâb gelüp içildi. Tâ sabâha dak şeb-i yeldâmız atlar üzre böyle geçildi. Sabâh olunca cümle küffâr târumâr olup bu sahrâdan göçüldü. Ve henüz kral kral-ı müstakil olup dolusu içildi.

Andan 9 sâ‘atde be-**menzil-i kurb-ı şebeş’**de serdârın ordusuna gelindi. Ol gün Hünkâ[r] Kapucular kethudâsına serdâr ve cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânlar ve kral cümle yüz on kîse ve iki yüz esîr ihsân olunup “Kral henüz müstakil kral olup iki bin kîse mâl-ı pâdişâhî tahsîl olundu” deyü müjde ile ağa-yı mezbûru der-i devlete gönderildi ve Melek Paşa Fâtıma Sultân nikâhından hazz etmediğin Sadrıa‘zama bildirdi. Andan 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i şebeş varoş

Lisân-ı Saz Macarı‘nca (–) (–) demekdir. Bânîsi Betlen Gabor’dur. Karîbü‘l-ahd binâ olunmak ile bilir koca bıtrîk pîr-i muğânlar ve pîçe tersâlar vardır. Bu da Erdel krallarına tâbi‘dir, lâkin Saz Macarı hükmündedir.

Kal‘ası bir sahrâda bir cânibi batak ve çatak ve şatakda şekl-i murabba‘ yalın kat alçak dîvârlı bir kal‘a-i azîmdir. Ba‘zı dîvârları taş ve niçe yerleri tuladır, lâkin Sibin kal‘asından büyükdür, ammâ içinde âdem azdır ve gâyet müflis ve fakîr kefereleri vardır.

Cümle altı bin ma‘dûd saz ve kamış örtülü evleri ve beş aded manastırları çanlıklarıyla nümâyân idi. Ve tabyaları yok ve cebehâne ve topları az olduğundan seraskere on aded şâhî topları atup, ya‘nî “Safâ geldin” dedi.

Ve handakı alçak ve içinde sazlık ve kamışlık bitmiş bataklıkdır. Ve şehir içinde henüz dükkânları ve hânelerin amâr etmeğe çalışırlardı, zîrâ sekiz ay evvel asker-i kerrâr Tise sâhillerine giderken bu kal‘a kefereleri kal‘alarının ne kesîf metânetde idiğin ***[31a]*** bilmeyüp itâ‘at etmedikleri ecilden askerin çetecileri gelüp bir gece kal‘ayı döğüp asker-i kerrâr kal‘aya tolup içinden bin aded üsârâlar alup kal‘a için âteşe yakmışlar, mâl-ı ganâ’imleriyle selâmet gitmişler.

Hamd-i Hudâ kral nasb olaldan berü ale’l-ittifâk itâ‘at edeceklerin bilüp şehri amâr etmişler. Bunlar dahi cümle birovları ve kapdanlarıyla gelüp yetmiş kîse mâl getirüp kapudanın kral haps edüp kendi dîvânında kral bu kapudanın birovlarıyla boyunların urup niçe kâfirlerin kırup gayri birov ve gayri kapudan nasb edüp yüz kîselerin aldı.

Ve bu nevâhîler mukaddemâ cümle ıhrâk bi’n-nâr olmak ile zahîre bulmak şiddet-i şitâda müşkil olduğundan “Bu mahalde Tatar askeri bu kadar bin esîriyle orduyu kaht u galâ etmesin” deyü Yalı ağası şâh Polat Ağa’ya bir semmûr kürk ve üç küheylân atlar ve niçe tuhef hedâyâlar ihsân olunup Tatar Hân nâmeleri verilüp Yalı ağasına destûr verildi.

Andan şâh Polat Ağa bu hakîre bir mümtâz Tot gulâmı ve iki Nemse kızları ihsân edüp cümle Tatar askeri diyâr-ı Akkirmân’a revâne olup Demirkapu cânibine azîmet etdiler.

Hudâ âsân ede.

Ve bu mahallerde kış yakın gelüp azîm sovuklar olduğundan ve yanup yakılmış yerler olduğundan aslâ ve kat‘â me’kûlât [u] meşrûbât kısmından bir dâne-i hınta ve bir demet gendüm ve şa‘îr ve gayri metâ‘ bûriyâ-yı hasir bulunmayup azîm kıtlıklar ve kışlar oldu. Hattâ on dirhem ekmek bir akçeye ve bir yem bir guruşa ve bir vukiyye beksumat bir altuna ve bir kıyye kahve bin akçeye ve bir vukiyye duhân on guruşa çıkdı, zîrâ ordu-yı İslâm’da iki kerre yüz bin esîr ve yüz bin asker-i İslâm ve yüz bin mikdâr küffâr-ı hâksâr var. Gerçekden kaht [u] galâ olup askerin gözü büyüdü, bir gün evvel ileri gitmeğe asker yürüdü, ammâ destûr verilmedi.

Hemân Âsaf-ı Berhayâ-yı müdebbir bu mahalde kral askerinin ne kadar bin araba zahîreleri var ise cümlesin asâkir-i İslâm’a arabalarıyla tevzî‘ edüp bu mahalde krala izin ruhsat verilüp eğnine bir semmûr kür[k] geydirilüp bâkî kalan bin kîse mâlı evvel bahârda kral ta‘ahhüd edüp ahd [ü] mîsâkdan sonra kral cümle vüzerâ ve vükelâlar ile vedâlaşup geriye döndü. Andan 7 sâ‘at gidüp nehr-i Velat’ı geçüp,

şehr-i Sazvaroş: Bir kal‘ası bu nâhiyenin nihâyetinde bir bayırlı yerde nümâyân idi, ammâ bu kadar esîr mâl [u] menâlim derdinden gidüp temâşâ etmedim, ammâ şîrîn ve ma‘mûr kal‘a zâhir [ü] bâhir idi. Bu mahalde beş dirhem ekmek bir akçeye sicille kayd olundu. *El-iyâzu billâh.* Andan yine cânib-i cenûba 6 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Sazvaroş: şehr-i Sazvaroş evvelki menzildir bu kal‘a-i Sazvaroş‘dur. Mâ-tekaddem içeri Tise’ye giderken bu dahi ıhrâk olunduğu tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi bu kal‘a her ne hâl ise bi-eyyi vechin kân ta‘mîr ü termîm edüp kapudanları ve birovları gelüp yüz araba zahîreleriyle itâ‘at edüp ordu-yı İslâm sehel ganîmet olup herkes şehirden zahîrelendiler. Andan cânib-i cenûba 7 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kurb-ı kal‘a-i Deve: Mukaddemâ Tise’ye giderken itâ‘at etmeyüp üçüncü gün itâ‘at etmişdi, ammâ şimdi kral nasb olunduğun istimâ‘ edüp ve kral tarafından bile birkaç nefer zâbit şaglar olmağile kapudanı iki yüz araba zahîre ile serdâra gelüp itâ‘at-i külliye edüp zahîreler cümle yeniçeri ve cebeci ve topçu ve sipâh tâ’ifelerine taksîm olundu. Ve ba‘zı âdemler zahîrelenmeğe Deve kal‘asına gitdiler ve metâ‘ alup geldiler. Andan 9 sâ‘atde,

Menzil-i Lena boğazı: Bir günde Lena boğazın aşup öte cânibde 6 sâ‘atde,

Menzil-i Sarây-ı Barçay Kral: Mukaddemâ ıhrâk olunmuş sarây-ı ibret-nümûn idi. Henüz yine harâb-âbâd idi. Andan (–) sâ‘atde mukaddemek(?) edüp on gün tekâ‘üd etdiğimiz Haçek sahrâsın ubûr edüp,

Menzil-i enderûn-ı Demirkapu der-sahrâ-yı Haçek

Bu mahalde cümle asâkir hayme vü hargâhların cümle kar üzre kurup ol gece bir berf [ü] bârân-ı rahmet dahi yağup cümle çadırlar kar altında kalup azîm sovuklar oldu kim eller ve ayaklar dutmadan kalup bu mahalde iki gün tekâ‘üd-i meştâdır deyü dellâllar nidâ edüp tâ Demirkapu’nun iç yüzünde kâfir tarafında ol gün meks olundu.

Mukaddemâ bu Demirkapu’dan içeri girdiğimiz zamân cümle on üç bin iki yüz aded araba

idi ve bahâr eyyâmı olmağile suhûletle bir gün bir gecede ubûr olundu, ammâ şimdi ***[31b]*** on tokuz bin sekiz yüz araba defter olunup iki kerre yüz bin esîr ve on kerre yüz bin sığır üç gün üç gecede geçdiler ve meşakkat-i azîm çekdiler. Ve deve ve katar ve mehâr ile seyishâneler ile ubûr edenlerin hisâb [u] kitâbın Rabbü'l-izzet [bilir].

Ve bu Demirkapu'nun iç yüzündeki yurd yerinde üç gün içinde beş binden mütecâviz esîr ibâdullâhlar dipi ve boran ve şiddet-i şitâdan ve açlıkdan bu kadar binâullâhlar kırılup kar üzre kaldılar. Azîm vezni üzre nefse nefsî günleri oldu. Ve niçe yüz araba yükü mâl-ı ganâ'imler ve hayâtda esîrler meydân-ı mahabbetde kalup herkes cân ve baş halâsı kaydı bâzârına düşdüler.

Hamd-i Hudâ bu hakîr ü fakîr-i pür-taksîr Evliyâ on üç esîrim ve on iki re's atım ve bir araba esbâbım ile vücûdum ten-dürüst üzre Demirkapu'yu selâmetle ubûr edüp (–) sâ'at gidüp sene 1072 mâh-ı Cemâziyeâhir'ınıin evâhirinde sıhhat ü selâmetle diyâr-ı İslâm'da olan hâk-i pâk vilâyet-i Tımışvar'da,

Menzil-i karye-i Musike: Sıhhat ü selâmetle bir kefere hânesine girüp, ammâ cümle esîrleri evler içine ve âteş başına oturdmayup cümle hüddâmların esbâb [u] eskâllerin hâne sâhibine yaykadup issi ta'âmlar yeyüp cümle hüddâmların gözleri açılup yüzleri güldü. Serdâr-ı mu'azzam dahi bu mahalde cümle guzât-ı müslimîne destûr verüp bir günde askerden nâm u nişân kalmayup herkes vatanlarına gitdiler. Andan 8 sâ'atde,

Menzil-i kurb-ı kal'a-i şebeş: Bu mahalde cemî'i vüzerâ ve vükelâ ve mîr-i mîrânlara ve sâ'ir ümerâlara kışlalarına gitmek fermân olunup Serdâr Ali Paşa Tımışvar'da ve Çavuşoğlu Mehemmed Paşa kal'a-i Varna'da(?) ve Melek Ahmed Paşa efendimize Belgrad'da kışla fermân olunup,

Belgrad meştâsına gitdiğimiz ve îd-i adhâ etdiğimiz menâzilleri beyân eder

şebeş altından Melek Ahmed Paşa askeriyle kalkup cânib-i cenûba 4 sâ'at gidüp

Menzil-i karye-i Jebel: Bu mahalde Melek Ahmed Paşa cümle iki bin sekbânına ve iki bin sa[rı]calarına ve iki bin aded gayri karakullukçularına cümle yetmiş tokuz kîse ulûfelerin verüp karakullukçulardan mâ'adâ neferâtlarına destûr verüp herkes vatan-ı aslîlerine revâne oldular. Andan 5 sâ'atde,

Menzil-i **karye-i Kaylar**, andan menzil-i **karye-i Semiha**, andan menzil-i **karye-i Ali Bunarı**, andan menzil-i **karye-i Jeldes,** andan menzil-i **karye-i Yaboka.**

Bâlâdaki kurâlar mukaddemâ birkaç kerre ubûr olmak ile evsâfları tahrîr olunmuşdu. Ammâ bu Yaboka, ya'nî lisân-ı Sırfça Yabloka "Elma köyü" demekdir, Belgrad-ı behişt-âbâd mukâbelesinde nehr-i Tuna'dan ayrılmış bir azmak kenârında bir ma'mûr üç yüz hâneli Eflak ve Bulgar ve Sırf kefereleri köy ve ze'âmetdir. Ve mezkûr kurâlar ve ubûr etdiğimiz cümle sahrâlar serâpâ Tımışvar eyâleti idi, bu arada tamâm oldu.

Ertesi gün üç yüz pâre gemiyle nehr-i azîm Tuna'yı ubûr edüp,

Menzil-i meştâ-yı Belgrad-ı behişt-âbâd-ı dârü'l-cihâd

Bu şehrin cemî'i a'yân-ı kibârı iskele başına istikbâle gelüp Melek Ahmed Paşa efendimiz bir alay-ı azîm ile Belgrad'a girmişdir kim ta'bîr ü tavsîf olunmaz. Mâ-tekaddem bu şehr-i

Belgrad-ı bender-âbâd sene (–) târîhinde Varat kal‘ası gazâsına giderken şehrengîz olmuşdu, ammâ şimdi cemî‘i a‘yân-ı kibâr efendimize her gece ziyâfetler eyleyüp ol kadar ni‘met-i nefîseler tenâvül edüp ol kadar zevk u safâlar etmişiz kim ta‘bîri mümkün değildir. Hakkâ ki Belgrad ziyâfetlerinde olan baklava Rûm ve Arab ve Acem’de olmak ihtimâli yokdur kim Belgrad baklavası meşhûr-ı âfâkdır. Ve şehri de diyâr-ı Rûm’un Mısır’ıdır. Bir gün Melek Ahmed Paşa efendimiz ile etrâf-ı Belgrad’ı alâ tarîki’s-seyr eyleyüp cânib-i kıbleye 2 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i nev-hâle, ya‘nî hisâr-ı üstüvâr Havâle

İbtidâ bânîsi sene (–) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân’dır. Be-dest-i Gâzî şehâbeddîn Paşa binâ olunmuşdur. Bu kal‘ayı binâ edüp Belgrad kal‘ası kâfirlerin zebûn etmek içün Yıldırım Hân Semendire hâkimi Delakoğlu Duçye kâfirin kızın berâ-yı maslahat nikâh ile alup Delakoğlu i‘ânetiyle bu kal‘ayı binâ edüp Belgrad keferelerine huzûr vermeyüp amânların kesmişdi.

Ba‘dehu Timur Hân hâdisesinde Yıldırım Hân merhûm olıcak Sırf kefereleri fürce bulup Havâle kal‘asına istîlâ etdiler.

Ba‘dehu sene 846 târîhinde Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Hân Belgrad fethine gelirken bu kal‘ayı Gâzî Porça’ya feth etdirmişdir. Ol asırdan berü dest-i İslâm’da kalmışdır. Ba‘dehu Mehemmed Hân Belgrad’ı alamayup bî-feth avdet etmişdir.

Hâlâ bu kal‘a-i bâlâ Semendire sancağı hâkinde Belgrad nâhiyesinde evc-i âsumâna ser çekmiş yalçın kaya üzre ***[32a]*** aslâ ve kat‘â havâlesi yok, ismi müsemmâsına mutâbık bî-havâle Havâle kal‘asıdır kim şehr-i Belgrad’a havâle olmuşdur. Rûy-ı dîvârı serâmed bir kapulu handaksız bir küçücük taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâcıkdır, ammâ bu kal‘a-i bâlâ her tarafda beşer konak görünür. şimâl cânibinde Tımışvar’dan, garb cânibinde Sirem Mitroviçsesi’nden, kıble cânibinde tâ Karadağ‘dan nümâyândır. Havâle kal‘ası denmeden murâd bu mezkûr vilâyetlere havâle olmuş bir kal‘adır, aslâ ana havâle bir şey yokdur.

Ve bu kal‘anın tâ zirve-i a‘lâsındaki burcu üzre tâ Hersek sancağı dağları nümâyândır. Ve Gâzî Porça bu kal‘ayı kırk yiğit ile feth edüp bu kal‘a taşrasına bir kat dîvâr-ı üstüvâr çekmiş ve bu dîvâra kıbleye nâzır bir kat demir kapu dahi edüp gâyet sa‘b ve metîn etmiş. Ve bu kal‘anın cânib-i erba‘ası eyle uçurumdur kim *el-iyâzu billâh* âdem aşağı bakmağa cür’et edemez.

Ancak garb tarafında bir küçük varoşu var, ol cânibde bir kesme kaya sehel handakı çâh-ı gayyâ-misâl bir hafr-i amîkdir. Gâzî Porça zamânında böyle küçük kal‘adan bin aded güzîde bahâdır gâzîler pür-silâh ve cürd atlı çıkup ol vilâyetlere ve Belgrad’a “El-amân” dedirüp Tuna kenârında esbâb yaykayan kızları alup şâhin yuvasına gelir gibi Havâle’ye gelirlermiş ve hâlâ ol gâzîlerin odaları kal‘a içre kat-ender-kat küçük küçük daracık odacıklardır kim cümle mücerredler imiş, aslâ evliler değillermiş, ammâ cümlesi yetmiş tasdan geçmiş semm-i helâhiller imiş, lâkin hâlâ odaları günden güne vîrân olmadadır, zîrâ bu kal‘a şimdi iç elde olmak ile amâr etmeğe muhtâc değildir, ammâ yine dizdârı ve elli aded müsellah neferâtları ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve birkaç şâhî topları ve bir câmi‘i ve zîbâ su sarnıçları ve beş aded hânesi var, havlısı gâyet daracıkdır.

Ve mağrib cânibinde kal‘adan taşra yüz mikdârı bâğlı ve bâğçeli saz ve kiremit örtülü

varoş evcüğezleri ve bir câmi‘i var, ammâ çârsû-yı bâzâr [ve] hân ve hammâmı yokdur, ammâ ravza-i cinândan nişân verir mesîregâh bâğları çokdur. Hikmet-i Kirdikâr bu kûh-ı ser-bülend üzre bâğların maksûreleri cenbinde ikişer ve üçer kulaç kadar yakın âb-ı hayât kuyuları var kim her biri *şarâben tahûr*‘dan nişân verir mâ-i kevserlerdir. Ve cümle bu bâğlar a‘yân-ı Belgrad’ın mesîregâhlarıdır.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı Gâzî Porça
kuddise sırruhu

Mezkûr bâğlar arasında mezâristân içre âsumâna ser çekmiş bir fısdık ağacı var kim diyâr-ı Rûm’da fısdık dırahtı yokdur. Bu şecere-i tayyibenin zıll-ı himâyesinde merkad-i Gâzî Porça kubâb ve âsâr-ı binâ kabûl etmemişlerdir. Ancak bu fısdık sâyesin kabûl etmişlerdir. Hattâ zamân-ı hayâtlarında buyururlarmış kim,

“Dîn-i mübîn uğuruna mücâhidun fî-sebîl olup şehîd oldukda yâhûd min mahabbetillâh merhûm oldukda ehl-i cennet olmasına alâmet üstüne nûr yağa yâhûd kabri üzre bir dırahtı nâdir yâhûd bir sırr-ı Hudâ zâhir ola” buyururlarmış.

Hakkâ ki ol şecere-i müntehâ ve ol kuyuların ikişer üçer kulaç olmaları cümle rûhâniyyet-i Gâzî Porça ile olmuşdur, derler. Hâlâ bir ziyâretgâh-ı hâss u âmmdır, *rahmetullâhi aleyh*.

Andan yine (yine) Melek Ahmed Paşa efendimizle şehr-i Belgrad’a gelüp yüz yigirmi gün cümle a‘yân-ı Belgrad ile zevk u safâda iken sene 1072 Cemâzîyelâhir’inin evâhirinde Ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı âlîlerden Mustafâ Ağa nâm bir müşârün bi’l-yetâm(?) ağa-yı hümâm Sultân Mehemmed Hân’ın hatt-ı şerîfiyle Melek Ahmed Paşa efendimize gelüp hatt-ı şerîf kırâ’at olundukda,

“Sen ki cedd-i izâmlarıma hidmet etmiş vezîrim Melek Ahmed Paşa’sın. Hatt-ı şerîfim vüsûl buldukda der-i devletime gelüp kâ’immakâmım olasın ve menkûhun olan hâletim Fâtıma Sultân ile müşerref olup devâm-ı devlet-i pâdişâhıma hayır du‘âda olasın” deyü hatt-ı şerîf geldikde cümlemiz İslâmbol’a gideriz deyü şâdumân olup tedârikler görmede idik.

Hikmet-i takdîr-i zuhûrât-ı ilâhî

Melek Ahmed Paşa bu hakîri huzûruna kığırup eydir:

“Evliyâm bilirsin, Erdel gazâsında İskenderiyye beği Yûsuf Beğ oğlu Mehemmed şa(?) Beğ‘e on üç bin riyâl guruş karz-ı hasen verdim ve Dukagin beği (–) (–) on kîse solta riyâl karzullâh verdim. Piruzin beği Arslan Beğ‘e beş kîse riyâl Tanrı borcu verdim ve Bihorlu Memi Beğ‘e bin altun verdim. İşte cümle temessükâtları ve işte hüccet-i şer‘iyye ile seni bu mâlların tahsîline me’mûr eyledim. İşte sana yigirmi aded şehbâz refîkler ve iki kîse harc-ı râhlar, al şu temessükâtları durma oturma Arnavud İskenderiyyesine ve öbür sancak beğlerine gidüp bolay kim bu mâlları cümle altun alaydın, zîrâ sana götürmesi kolaydır ve sana beğler sancaklarında âdemler koşalar ve Evliyâ‘ya ri‘âyet edeler deyü yazmışım. Ben İslâmbol’a giderim ***[32b]*** Fâtıma Sultân düğününe ve gayri mesârıflarıma bana akçe lâzımdır, zîrâ ben Erdel seferinde tokuz ayda bin altmış kîse harc etdim. Elbette oğul bana akçeleri İslâmbol’a girmeden yetişdiresin” dedikde âlem-i hayretde kalup eyitdim:

“İlâhî sen bilirsin, bu hakîr ‘İslâmbol’a giderim’ deyü mesrûr [u] handân oldum. Sen beni kankı diyâra gitmeği nasîb etdin, havl [u] kuvvet ve kudret ve takdîr senindir” deyüp teveccüh-i tâm ile Melek Ahmed Paşa’nın dest-i şerîfin bûs edüp,

“N’ola sultânım gidelim” deyüp cümle tedâriklerimiz gördük.

Sene 1072 Cemâziyelâhiri’nde Belgrad’dan Arnavud İskenderiyyesine ve Dukagin ve Piruzin sancaklarına gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ Belgrad’dan on hüddâmım ve yigirmi aded pür-silâh refîklerim ile çıkup cânib-i cenûba ma‘mûr u âbâdân kurâları 8 sâ‘atde ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Rojay: Sâfî Sırf ve Bulgar kefereleri sâkin üç yüz hâneli ze‘âmet köydür. Andan

Karye-i Litovik‘i geçüp 13 sâ‘atde aşdığımız yaylaları Hudâ bilir. Andan,

Menzil-i Karye-i Bistiriçse: Sırf ve Bulgar keferesi köyü ze‘âmetdir. Andan yine semt-i cenûba yine dağlar aşup,

Karye-i Esmerli Kovac’ı, geçüp yine dağlar ve beller geçüp 10 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Lipye: İki yüz hâneli ve bir kenîseli Sırf ve Bulgar kefere köyü ve ze‘âmetdir, ammâ bunda beyâz ve kalın lezîz kaymak ve bal olur kim Erzurûm’un Bingöl yaylasında ve Adana şehrinde câmûs kaymağı böyle olmaz. Andan,

Karye-i Moraviçse‘yi geçüp nehr-i Lig’i atlarla ayakdan geçdik. Bu nehir Karadağ‘da karye-i Bahte’den çıkup kasaba-i Valiva’ya karîb nehr-i Kolipara’ya mahlût olup ikisi nehr-i Sava’ya munsabb olur.

El-hâsıl nehr-i Lig’i ubûr edüp andan Karadağ’ı aşup haydud kâfirleri eşkıyâsından cân kurtarup 12 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Banya: Bin hâneli Bulgar keferesi köyüdür ve ze‘âmetdir. Yedi manastırı ve birkaç dükkânları var gûyâ bir kasaba-i mu‘azzamdır. Bu kend-i kebîr kurbunda bir hıyâbân dağlar içre,

Evsâf-ı germâb-ı karye-i Banya: Tâ kefere kralları asrında bu ılıca suyu üzre ibret-nümâ kubâb-ı âlîler ve havz-ı azîmler ve müte‘addid sofa ve halvet ve câmekânlar inşâ edüp yılda bir kerre kiraz mevsiminde kırk elli bin kefere cem‘ olup panayırlar kurulup bey‘ [ü] şirâlar olur, teferrücgâh-ı azîm zevk u safâ yeridir. Suyu gâyet suhûniyyet üzre olduğundan âb-ı germâ ilkâ ederler. Ve Nehr-i Diçina, şehr-i Öziçe dağlarından gelüp bu ılıca deresinden geçüp ve Çaçka kasabası dibinden ubûr edüp nehr-i Morava’ya ol dahi Köylüc kal‘ası dibinde nehr-i Tuna’ya mahlût olur. Andan nehr-i Diçina cisrinden ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Dorojvenik: Bu karyeye gelince 19 sâ‘atde on beşe karîb ma‘mûr kurâlar ubûr etdik.

Andan nehr-i Kamaniçse’yi cisirden geçüp bu dahi cânib-i şimâle akup Belgrad yolu üzre nehr-i Morava’ya karışır.

Andan yine cânib-i cenûba dağlar aşup ve ma‘mûr kurâlar geçüp ve nehr-i Işkırapiş geçüp bu nehir Pojagacık dibinde nehr-i Öziçe’ye karışup ikisi bir olup Çaçka kasabası kurbunda nehr-i Morava’ya mahlût olur. Andan,

Menzil-i karye-i Dobrodo: Bu dahi Bulgar köyüdür, ammâ Öziçe kal‘ası hükmündedir, lâkin Belgrad’dan bu mahalle gelince üç yüz pâre âbâdân kurâlar geçdik. Cümlesi ve bu mahalle karîb Öziçe şehri bile cümle Semendire sancağı hükmünde ma‘mûr kurâlardır.

Andan yine semt-i cenûba giderken **karye-i Tivirdik’**i ve **şehr-i Öziçe**‘yi dağlar içre sağ tarafımızda bırağup 13 sâ‘atde gidüp,

Menzil-i karye-i Umaniçse: Sâfî Sırf ve Bulgar kefereleridir.

Andan Tornik yaylasın aşup nehr-i Voça’yı geçüp bu nehir tâ İştavna dağlarından enüp Pirboy hânına karîb nehr-i Lim’e Lim dahi Arnavudluk içinde Plav kal‘asından gelüp kal‘a-i Bosna Vişegradı kurbunda nehr-i Drin’e ve Drin, nehr-i Sava’ya ve Sava Belgrad kal‘ası dibinde nehr-i Tuna’ya mahlût olur.

El-hâsıl Tornik yaylasın ve Yablaniçse yaylasın aşup nehr-i Lim kenârınca 5 sâ‘at gidüp Vilâyet-i Hersek’de,

Kasaba-i Roda: Sağ cânibimizde dağlar içre nehr-i Lim kenârında kalup uğramadık. Anı geçüp nehr-i Lim’i gemi ile karşu tarafa selâmetle geçüp,

Menzil-i kasaba-i Pirboy: Hersek sancağında bin hâneli câmi‘ ve hân ve hammâmlı ve birkaç dükkânlı rabta-i zîbâdır. Sene-i sâbıkada Bosna’dan Rûmeli’ne giderken kal‘a ve kasabası memdûhdur. Andan,

Kal‘a-i Kon: Bir kûh-ı ser-bülendde görünüp ubûr etdik. Andan cânib-i cenûba kal‘a-i Pirepol dahi sağda kalup 15 sâ‘atde,

Menzil-i kurb-ı kal‘a-i Mileşova: Mileş Ova dahi yazmışlar. Bu kal‘adan ba‘îd meks etmek ile temâşâ edemedim. Andan (–) (–) (–) (–) (–) (–) ***[33a]***

Andan Kırraba yaylasın yüz bin renc [ü] anâ çekerek aşup 9 sâ‘atde,

Sitâyiş-i kasaba-i Tiran: Ohri sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır, şehri bir vâsi‘ sahrâda câmi‘leri ve hân u hammâmları ve çârsû-yı bâzârı ve bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır ve cümle imârâtları serâpâ kiremit örtülü hayrât [u] hasenâtdır.

…… (2.5 satır boş)……..

Andan nehr-i Mati’yi atile ubû[r] etdik. Bu nehir Omoras(?) dağlarından gelüp Ohri buheyresine karışır. Andan cânib-i garba gidüp,

Menzil-i karye-i Omoras: Bu dahi Ohri toprağında kasaba-misâl üç yüz hâneli câmi‘ ve hân u hammâmlı bir ma‘mûr Arnavud köyüdür ve bâğ u bâğçeleri vâfirdir ve re‘âyâları cümle kâfirdir ve avretleri cümle sâhirdir.

Andan yine 9 sâ‘at gidüp,

…… (2 satır boş)……..

Evsâf-ı kal‘a-i atîk Leş

Lisân-ı Arnavud’da *Leş* derler, ammâ sene 883 târîhinde bu kal‘ayı Ebü‘l-feth Gâzî İskenderiyye gazâsına giderken Venedik Firengi elinden alırken usret çeküp,

“Bu kal‘a leys gibidir, ya‘nî arslan gibidir” deyü nutk etdiklerinde ba‘de’l-feth ismine kal‘a-i Leys dediler, galat-ı meşhûr evlâ olmağile Leys’den galat efvâh-ı nâsda Leş kal‘ası dediler.

Ebü‘l-feth Gâzî tahrîri üzre Rûmeli eyâletinde Dukagin sancağı hâkinde voyvadalıkdır. Muhtesibi ve nâ’ibi ve bâcdârı ve kal‘a dizdârı ve (–) aded hisâr neferâtları vardır.

Kal‘ası nehr-i Drin kenârında bir kaya üzre şekl-i murabba‘ bir küçük sûr-ı üstüvâr-ı musanna‘dır, ammâ ma‘mûr değildir, lâkin Venedik Firengistânı‘nın serhad kal‘alarındandır. Bânîsi yine Venedik Pirinc-pirimleridir.

Bu şehrin cümle Arnavud gâzîleri dâ’imâ firkatelere süvâr olup Venedik diyârların ve İşpanya’nın Pulya yakaların yaka yıka mâl-ı ganâ’imler alup küffârın esîrleri ve leşlerin kal‘a-i Leş‘e getirüp nehr-i Drin’e atarlar. Bu kal‘a Venedik körfezi deryâsına (–) ba‘îd yerdir ve nehr-i Drin (–) dağlarından çıkup cânib-i kıbleye akup bu körfez sâhilinde Sincivan limanı kurbunda Körfez denizine mahlût olur.

Cümle (–) aded mihrâbdır.

…… (1.5 satır boş)……..

Ve cümle (–) aded medresedir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Ve cümle (–) tekyedir. Ve cümle (–) aded mektebdir. (–) (–) (–) (–) Ve cümle (–) aded hândır. (–) (–) (–) (–) Ve cümle (–) hammâmdır. (–) (–) (–) Ve cümle (–) aded dükkândır. (–) (–) Ve cümle (–) aded kiremit örtülü bâğlı ve bâğçeli vâsi‘ serhad evleridir, ammâ kal‘a içinde evleri azdır ve bâğçeleri yokdur, ammâ cebehânesi çokdur ve şâhâne serâmed balyemez topları ve mehterhânesi vardır.

…… (2 satır boş)……..

Andan cânib-i garba Drin nehrin geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i İskenderiyye

İbtidâ bânîsi İskender-i Zülkarneyn binâsı olduğıyçün İskenderiyye derler. Ba‘dehu İşpanya hâkimi destine girüp dahi tevsî‘ edüp ba‘dehu Pulya kral elinden Venedik Pirinc-pirimleri bu kal‘aya mâlik olup Üsküp ve Priştine ve Vuçitrin cânîblerin nehb ü gârete başlayınca Ebü‘l-feth’e bu ahbâr-ı mûhiş geldikde hemân niyyetü‘l-gazâ deyüp İskenderiyye üzr[e] cüyûş-ı bî-hadd [ü] bî-[pâ]yân ile gelüp kırk gün kırk gece muhâsara

eyleyüp sene 883 târîhinde cebren ve kahren Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Gâzî dest-i Venedik’den feth edüp Rûmeli eyâletinde başka sancakbeği tahtı edüp ibtidâ fetihde (hâlâ Yûsuf) ***[33b]*** sancak hâkimi olan Mehemmed Paşa’nın ceddi Yûsuf Beğ mîr-i livâ olup ocaklık ihsân olunduğundan hâlâ hâkimlerine Yûsuf Beğ oğulları derler.

Bu hakîre beğ istikbâle çıkup bizi derûn-ı kal‘ada dizdâr (–) Ağa hânesine kondurup Melek Paşa efendimin mektûb-ı mahabbet-uslûbların verüp kırâ’at etdikde vâfir sürûr [u] hübûr eder şeklin gösterüp,

“İnşâallâh on güne dek karz-ı hasen deynimizi dînimiz hakkıyçün edâ edüp sizi yollar” deyü hakîre hammâm–bahâ bir kîse ve bir kat libâs ihsân etdi. Ve otuz aded refîklerime ve hüddâmlarıma onar guruş in‘âm edüp her bâr şeref-i sohbetleriyle müşerref olup kâhîce Busatlar nâm karyede Yûsuf Beğzâde sarâylarına gidüp zevk ü safâlar ederdik, ammâ dâ’imâ İskenderiyye’ye gelirdik, zîrâ Venedik kâfirinin isyân [u] tuğyânları var idi.

Evvelâ Âl-i Osmân devletinde İskenderun üçdür, biri budur kim buna Arnavud İskenderiyyesi derler; biri Akdeniz kenârında Haleb’e arayatı Haleb iskelesidir, ana İskenderun derler; biri Mısır İskenderiyyesidir, ammâ lisân-ı Yûnâniyân’da buna Aleksandire Pırgaz derler. *Purgaz* Urûmca kal‘a demekdir; ya‘nî İskender kal‘ası derler.

Hâlâ beğinin kanûn-ı Süleymân Hân üzre hâss-ı hümâyûnu 459.200 akçedir ve ze‘âmeti 19 ve cümle tîmârı 205. Kanûn üzre üçer bin akçede bir cebelüleri ile alaybeği ve çeribaşı ve subaşısı ve paşasının askeriyle cümle dörd bin aded güzîde yarar askeri vardır. Me’mûr oldukları sefere Rûmeli vezîriyle yâhûd mîr-i livâlarıyla sefer eşerler. Hattâ cümle gâzîleri bizimle Erdel gazâlarında bile idiler, hakkâ ki şecî‘ u fetâ askerdir.

Bu livâdan paşasına kırk kîse hâsıl olup bin aded yiğit ile bu sancağı hıfz [u] hırâset eder. Hâkim-i şer‘-i Resûl-i mübînden şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve a‘yân-ı kibâr-ı kübbâr eşrâfı ve yüz elli akçe pâyesiyle kadısı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve kal‘a neferâtları ve muhtesibi ve voyvadası ve bâcdârı ve mi‘mârı ve şehir kethudâsı ve harâc emîni vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i İskenderiyye: Buheyre-i azîm Boyana nâm bir gölün sâhilinde bir sarp kaya-i âlî üzre çâr-kûşeden tûlânîce ve muharrefçe vâkı‘ olmuş şeddâdî seng-tırâş bir sûr-ı savaşdır kim aslâ havâlesi yok bî-hâ’il ve bî-gâil kal‘a-i kâmildir, lâkin küçükdür, ammâ sa‘b ve metîn hisâr-ı bî-bedeldir. Boyana gölü tarafında ve gayride handakı yokdur, burc [u] bârûları ve dendân-ı bedenleri çokdur. Cümle iki kapusu vardır, biri gün doğusu tarafına, biri Küçük Ova’ya nâzırdır, bu kapu içre **ziyâret-i Muyo Baba Sultân** medfûndur.

Ve derûn-ı hisârda evler azdır, ancak Sultân Mehemmed câmi‘i kiremit ile mestûr tarz-ı kadîm câmi‘-i pür-nûrdur. Ve yedi sekiz sarnıçları var, bârân-ı rahmet ile memlûdur. Ve kal‘adan Boyana gölüne enecek su yolları vardır kim ahâlî-i kal‘a bilir, taşrada düşman göremez mestûr su yollarıdır, hîn-i muhâsarada anlardan su alırlar, ammâ bu kal‘ada dükkânlar yokdur, ancak yüz aded neferât hânecikleri ve buğday anbârları vardır, ammâ cebehânesi ve şâhâne topları vardır, lâkin Boyana gölü aşırı Torondoş dağından bu kal‘ayı döğdüğü dağ sehel bu kal‘aya havâledir, ammâ kırkar karış top-ı kal‘a-kûp-ı tavîl lâzımdır; eğer küçük toplar ise bu kal‘aya ol havâleden zarar yokdur, zîrâ arada göl vardır.

Ve kal‘a dibinde kayalar kenârında Boyana gölü içre çam direkleri üzre balık dalyanları var, başka emânetdir kim kal‘a kulu aklâmıdır.

…… (1 satır boş)……..

Evsâf-ı varoş-ı kal‘a-i İskenderiyye

Cümle bin sekiz yüz aded tahtânî ve fevkânî hadîka-i ravza-i rıdvân misilli bâğ u bâğçeli kiremit ve kayağan örtülü kârgîr binâ-yı metîn ve hânedân-ı müslimîn ve sükenâ-yı muvahhidîndir. Ve cümle 15 mahalledir, Evvelâ Bâyezîd Hân mahallesi ve Ali Beğ mahallesi ve Hüseyin Beğ mahallesi ve İskelebaşı mahallesi ve Müftî mahallesi ve Kara Hasan mahallesi ve varoşda bâzâr başında Mahkeme mahallesi ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Sitâyiş-i cevâmi’hâ-yı muvahhidîn

Cümle on bir mihrâbdır. Evvelâ çârsû başında **Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i**, önünde bir kuyusu âb-ı {hayâtdır kim demir zincîri} var kim gayri câmi‘ler buna göre değil, kiremitli ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘-i pür-nûrdur; Ali Beğ mahallesinde **Hüseyin Beğ câmi‘i**; İskele-başında **Müftî câmi‘i**; [ve] **Kara Hasan câmi‘i** meşhûr u ma‘mûr ve kiremit ile mestûr câmi‘i- pür-nûrlardır.

Bunlardan mâ‘adâ yetmiş aded mesâcid-i mü’minândır. Evvelâ (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ***[34a]***

Ve Cümle yedi aded medrese-i âlimândır, her câmi‘de birer medrese mukarrerdir, ammâ mahsûs dârü‘l-kurrâ ve dârü‘l-hadîs yokdur.

Ve cümle (–) mekteb-i tıflân-ı ebcedhândır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Cümle altı aded tekye-i ehl-i tarîk-i dervîşândır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded hân-ı hâcegândır. Cümleden Ulama Paşa hânı metîn ü müstahkemdir ve cemî‘i zî-kıymet eşyâlar bu vekâlede bulunur.

Ve cümle bir aded mükellef hammâm-ı tâhirândır, ammâ gâyet müferrih ve hoş-havâ ve hûb-binâ bir hammâm-ı rûşinâdır, suyu dollâb ile Boyana {gölünden çekilir}.

Ve cümle beş yüz aded çârsû-yı bezzâzistândır, cemî‘i ehl-i sanâyi‘ mevcûddur, ammâ göl tarafında balık bâzârı ma‘mûr u müzeyyendir.

Sitâyiş-i libâs-ı merd-i meydân: Cümle çuka esbâblar geyüp sıkma kopçalı çakşır ve teybend harîr kuşak ve kubâdî pâbuç ve başlarında semmûr Arnavud kalpakları geyerler; ulemâsı ve levendâtları kortela bıçak taşıyup yiğitleri kılıç ve kalkan ile dâ’im gezerler.

Der-beyân-ı libâs-ı zenân-ı mü’eddebân: Cümle havâtînleri çuka ferrâceler geyüp başarına bostâncı külâhı gibi bir acîbe-likâ tâkıye geyüp üzerlerine beyâz izâr u dülbend örtünüp sarı iç edik ve pâbuç geyerler, ammâ gâyet mü’eddebe gezerler. (–) (–)

Der-fasl-ı esmâ-i râcilân:

…… (2/3 satır boş)……..

Der-ayân-ı esmâ-i zenân:

…… (2/3 satır boş)……..

Der-medh-i mahbûbe-i mahbûbân: Eğer bintân u püserânları ol kadar sîm-endâm ve gül-fâm mahbûb u mahbûbeleri olur kim cümle gül-çehrelerdir.

Tavsîf-i âb [u] hevâ-yı câvidân: Âb [u] hevâsı ol kadar latîfdir kim cemî‘i halkı yetmişe seksene yetmiş dahi kuvvet-i kuvâları henüz gitmemiş.

Ta‘rîf-i zülâl-i âb-ı hayvân: Bir tarafında nehr-i Drin ki gûyâ mâ-i Kevser’dir, bir yanındaki Boyana gölü suyudur kim gûyâ *şarâb[en] tahûr’*dur.

Ekâlîm-i arz-ı beled-i büldân:

…… (3/4 satır boş)……..

Der zikr-i tâli‘-i amâristân:

…… (3/4 satır boş)……..

Bî-medh-i kenîse-i râhibân:

…… (3/4 satır boş)……..

Ta‘rîf-i hubûbât [u] nebâtât:

…… (3/4 satır boş)……..

Der-medh-i memdûhât-ı sanâyi‘ât:

…… (3/4 satır boş)……..

Der-medh-i et‘âm-ı me’kûlât:

…… (3/4 satır boş)……..

Sitâyiş-i müsmirât-ı mu‘teberât:

…… (3/4 satır boş)……..

Güzîde-i envâ‘-ı meşrûbât:

…… (3/4 satır boş)……..

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı yed-i kudret-i imârât

Ol Hallâk-ı âlemin yed-i kudretiyle bu şehrin buheyresi içre yedi aded küçük ve büyük çemenzâr cezîrecikler var kim bu buheyre-i kebîrenin vasatında cezîrecikler halk olmuş, her biri bir harman ve iki ve üç ve beş harman cirmi kadar cezîreciklerdir. Ba‘zı senelerde her kankı rûzgâr-ı zor-kâr-ı şedîd eserse ol cezîreler yerlerinden hareket edüp bir semt-i âhara gider, ba‘zı mevsimde mezkûr cezîreler buheyrenin vasatında birbirlerine râst gelüp muttasıl olurlar ve her birinde gûnâ-gûn hurde fidânlar ve çemenzâr yerler var ve ba‘zı ahâlî-i vilâyet teferrüc içün bu cezîreciklere kayıklar ile varup ayş [ü] nûş ederler. Eğer bir rûzgâr-ı gâlib eserse cezîrelerin yâ biri yâ ikisi yerinden hareket edüp buheyre üzre

üstünde âdemler ile bir cânibden bir cânibe seyerân u deverân eder, gûyâ serîr-i bârgâh-ı Hazret-i Süleymân'dır, halk bu cezîre hareketlerinden safâ edüp,

"Zamânımızda şöyle oldu" deyü tefâhur kesb ederler, aslâ bir kimseye zarar isâbet etmez, ilâ-mâşâ'allâh bu cezîrecikler böyle halk olunmuşdur [13].

Ammâ "Gâyetü'l-gâye rûzgâr-ı rîh-ı sarsar kâr-ı şedîd olursa ol cezîreler hareket eder, yohsa değme rûzgâr ile hareket etmez" deyü nakl ederler, ammâ bu hakîr bu İskenderiyye'de iken niçe kerre rîh-i azîmler esdi, ammâ cezîre-i mezbûrelerin harekâtların görmedim, ammâ sekenâtların her bâr gördüm, lâkin takrîr olunan mâzî hâli ihtiyâr kimesnelerden su'âl etdim,

"Belî Sultân Osmân Hotin seferine gitdiği sene bir azîm şiddet-i şitâ olup rîh-i şedîdler esüp İslâmbol ***[34b]*** boğazı donduğu sene bu şehirde rûzgâr-ı zor-kârdan kıyâmetler kopup evler yıkılup dıraht-ı müntehâlar kökünden çıkup havâda her ağaç peftere gibi uçduğu sene bu cezîrecikler kırk elli gün bu Boyana gölü üzre serserî gezüp şinâverlik edüp gâh şimâle ve gâh cenûba ve gâh şarka ve garba gezerlerdi" deyü zâl-ı zamâne pîr-i fânîler ve kâr-âzmûde-i cihân-bînler böyle hikâye eylediler, *ve's-selâm*. (–)

Sitâyiş-i buheyre-i âb-ı zülâl-i Arnavud İskenderiyyesi

Bu buheyre-i âb-ı zülâl İskenderiyye kal'ası dibinde Boyana gölü nâmıyla şöhre-i şehr olmuş bir lezîz âb-ı hayât göldür, dâ'iren-mâdâr cirmi on bir mîl-i kebîrdir ve şarkdan garba tûlânîce vâkı' olup Ebü'l-feth Mehemmed Hân bu kal'ayı döğ(dü)düğü havâle olan Boyana gölü aşırı Torondoş dağı bir top menzili karşu yakındır, mâ'adâ kenârları ba'îd bir uzunca halk olmuş şehd-i zülâlden nişân verir bir halîcdir kim yine kal'a karşusındaki Torondoş dağında başı vardır, andan çıkar; bir teferrücgâh-ı ferah-fezâ yerdir.

Bu mahalden aşağı bu buheyrenin ayağı dörd sâ'at cânib-i garba akup giderek niçe bâğ u besâtînleri rey ederek körfez deryâsına mahlût olur. Ve kal'anın mebnî olduğu kayaların dibinde on aded balık dalyanları var, cümle mîrîdir, bu dalyanlarda ve gölde sayd olunan mâhîler cümle emîn tarafından zabt u rabt olunup mâlı kal'a neferâtlarının aklâmıdır ve câmi'-i selâtînlerin e'imme ve hutebâlarının vazîfe-i mu'ayyeneleri bu dalyanların mahsûlünden verilir.

Ve ol kadar mâhî-i münakkaş-ı gûnâ-gûnlar çıkar, hadd [ü] hisâbın Hudâ bilüp cihânı dutar. Evvelâ pisi balığı ve sazan balığı ve levrek balığı ve kefal balığı aşağı deryâdan gölün ayağıyla gelir ve niçe bin elvân mâhî-i gûnâ-gûnun envâ'ı bu gölde mevcûddur.

Bâ-husûs bu İskenderiyye halîcinde çıkan yılan balığı ne Gölikesri'de ve ne Ohri'de ve ne Beşik göllerinde çıkmak ihtimâlleri yokdur, bu İskenderiyye buheyresinde çok çıkar ve semîn ü lezîz olup balığı misk gibi kokar. Bu râyiha-i tayyibe dahi bir diyâr göllerinin mâhîlerine mahsûs değildir, illâ bu İskenderiyye balığına mahsûsdur. Ve gâyetü'l-gâye nâfi' yılan balığıdır kim dünyâda nazîri yokdur, hummaya ve ağrı hastalığına mübtelâ olan kimesneler bu yılan balığın pişirüp yeseler yâhûd başın kendüde götürseler bi-emrillâhi Ta'âlâ ısıtmadan ve ağrı hastalığından halâs olup şifâ bulur, tâ bu mertebe nâfi' yılan balığı olur kim İskenderiyye şehrinde humma ve ağrı hastalığı olmazdır.

Ve bu buheyrenin âb-ı nâbın dâ'imâ nûş edenin tabî'ati müleyyen olup sevdâ ve safrâ ve

balgam ve sudâ‘ ve kabz u inhidâr misilli emrâz-ı muhtelifelerden halâs olur, tâ bu mertebe suyu dahi nâfi‘dir.

…… (1 satır boş)……..

Der-beyân-ı kâr [u] kisb-i ahâlî-i vilâyet

Bir sınıfı buheyresinde sayyâd-ı mâhîlerdir; bir bölüğü askerî tâ’ifesidir; ve bir zümresi tüccârân-ı berr [ü] bihârdır; ve bir fırkası ehl-i sanâyi‘dir; ve bir kabîlesi sûhtevât ulemâlarıdır; ve bir kavmi bâğbândır, zîrâ cümle yigirmi üç bin aded bâğları vardır. Ve gâyet Ferhâd-vâr rencberlik edüp kâr [u] kisblerine mukayyed şecî‘ ü fetâ Arnavud gâzîleri var. Gayri millet bu şehirde yokdur.

Cümlenin lisânları Arnavudcadır kim bir lisâna benzemez, zîrâ bu Arnavud kavminin ibtidâ asl [u] fer‘leri Mekke-i Mükerreme Kureyşîlerinden kavm-i Arab’dır. Anıniçün Arnavud lisânında ba‘zı Arab elfâzları vardır kim hâlâ aralarında isti‘mâl olunur. Ve bu kavm-i Arnavud bu İskender ve Avlonya dağlarından tulû‘ edüp lisân-ı Talyan-ı Fireng ile ihtilât ederek lisân-ı Arab ile lisân-ı Fireng arasında lisân-ı Arnavud’u Hazret-i Ömer hilâfetinde peydâ etdiklerinin sebebin ve kavm-i Arnavud’un asl [u] fer‘leri inşâallâh mahalliyle tahrîr olunur, ammâ şimdi,

Der-fasl-ı lisân-ı Arnavud

Ve “Ârnâbûd” deyü kavm-i Acem lakab demişler. Ve niçe müverrihler kavm-i Ârnâbûd yazmışlar, ammâ lezîz lisândır, birbirlerine i‘zâz [u] ikrâm ile tevâzu‘âne ve hilmâne kelimât ederler. Gerçi kefereleri millet-i Mesîhiyye’den geçinirler, ammâ ol dahi İşpanya [ve] Venedik keferelerinin ibrâmlarıdır, yohsa Mecûsî gibi ne kitâb ve ne haşr ü neşrden bir şey bilmezler, bir alay kitâpsız kefere vü fecerelerdir kim lisânları budur.

Evvelâ: *Pörtuni zoti* Allâh hakkıyçün demekdir. Bey‘ u şirâ mahallinde akçe hisâbları böyle add olunur. Evvelâ:

ne	*dü*	*tiri*	*kotra*	*pensı*
1	2	3	4	5

gaşt	*iştat*	*tetı*	*nandı*	*zit*
6	7	8	9	10

Falemi müre.
Selâmün aleyküm âdem.

Aye şendoş enbahi.
Ey hoş musun.

Mir niştıra nişe.
Sabâhın hayr ola.

Miliserde.
(——) (——)

Palâ mizuni.
(——) (——)

buk
ekmek

uy
su

miş
et

Baya müre.

dele
koyun

pulı
tavuk

Gel âdem.

Aha buk.
Ekmek yer misin.

Ku kiye.
Nerede idin.

miyalt
bal

Aki te ki.
Arpa var mı.

Nuku kam.
Yokdur.

ruş
üzüm

Pörtuni zoti nuku kam aki.
Allâh hakkıyçün yokdur arpa.

Aki mebe teşin kurd.
Arpa getir yoksa başın yararım.

tamu
ana

motra
kız karındaş

şoke
avret

Yâve sözlerdir, ammâ seyyâhlara lâzımdır belki söğeler yâhûd döğeler.

Hak mut.
Bok ye.

Tıkifşatı tamu.
Ananı filân edeyim.

Tıkifşatı şoke.
avredin ***[35a]*** filan edeyim.

Tı pirişte bıhund.
Burnuna yelleneyim,
ya‘nî zarta çalayım.

Tıkifşatı büsı.
Edebde götünü filân edeyim.

İç kıvırdım.
Puşt gidi demekdir.

Hâsıl-ı kelâm dervîşler âlem-i seyâhatde böyle lisânları da bilüp kendüye şütûm etdikleri yere varmayup âsûde-hâl ola.

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i şehr-i İskenderiyye: Varoşu içre nehr-i Drinaz üzre iki aded cisirleri var, biri Hüseyin Beğ köprüsüdür ve biri Ali Politina köprüsüdür.

…… (4.5 satır boş)……..

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı İskenderiyye: Evvelâ kal‘a kapusunın iç yüzünde **ziyâret-i Gâzî Muyo Baba** *kuddise sırruhu’l-azîz.*

…… (1 satır boş)……..

Bu kal‘ayı seyr [ü] temâşâ edüp ve niçe ahvâlâtlarına vakıf-ı esrâr olup bir gün mîr-i livâ Yûsuf Beğzâde Mehemmed Paşa ile İskenderiyye’den kalkup cânib-i şimâle 2 sâ‘at gidüp,

Sitâyiş-i kasaba-i Buşatlar

Bu rabta-i müzeyyeneye bir alay-ı azîm ile girüp Mehemmed Paşa sarâyında meks edüp ba‘de’z-ziyâfe derûn-ı sarây-ı behişt-âbâd[d]a konağımıza varup andan bu kasabanın dahi seyr [ü] temâşâsına şürû‘ eyledik. Nehr-i Drin kenârında bir ferah-fezâ mahsûllü ve çemenzâr u lâlezâr ve murgzâr u hadîka-i cinîn ü gaytânlı bâğ-ı İrem-misâl bir vâdîde bir ma‘mûr u müzeyyen ü şîrîn rabtadır.

Cümle sekiz yüz aded tahtânî ve fevkânî cümle seng binâ bir kasaba-i zîbâdır kim nısfı kiremit ve nısfı kayağan örtülü evlerdir. Cümleden sarây-ı mu‘azzam Yûsuf Beğzâde sarâyıdır kim Ebü‘l-feth Mehemmed Hân’dan berü cedd-i izâmı Koca Yûsuf Beğ‘den berü kendülere irs ile intikâl etmiş sarây-ı milk-i mevrûslarıdır, kat-ender-kat hücre ve kâ‘a ve dîvânhâneler ile ârâste ve matbah ve kilar ve tevâbi‘ât hücreleriyle pîrâste olmuş sarây-ı hâssadır.

Bir câmi‘-i müferrihi ve bir mescidi ve bir medrese ve bir hammâm-ı dil-küşâ ve bir hân-ı zîbâ ve elli aded dekâkîn-i ra‘nâsı cümle Yûsuf Beğzâdelerin hayrât-ı hasenâtlarıdır.

…… (1 satır boş)……..

Hakîr bu kasabayı dahi teferrüc edüp Melek Ahmed Paşa efendimizin mâlı tahsîl olunca bunda mihmân olmak iktizâ etdikde tazyî‘-i evkât olmasın içün hakîr beğden yigirmi aded tabankeş pür-silâh piyâde Arnavud yiğitleri refîk alup,

Kotur ve Kara Dağlara gitdiğimiz yolları beyân eder

Hakîr-i pür-taksîr beğden harc-ı râh ve her kal‘a kapudanlarına mektûb (–) alup İskenderiyye’den cânib-i garba kara dağlık içre (–) sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i intihâ-yı serhadd-i mâric, ya‘nî hisâr-ı bî-amân-ı sûr-ı Podgoriç

Lisân-ı Arnavudca (–) demekdir. Sene 883 târîhinde Ebü‘l-feth-i megâzî, ya‘nî Sultân Mehemmed-i Sânî-i Gâzî kal‘a-i İskenderiyye’yi feth etdikde Arnavud eşkıyâsı ve keferesi [ve] Venedik feceresinden İskenderiyye emn ü amân olmak içün sene-i mezbûrede bu kal‘ayı bizzât Sultân Ebü‘l-feth binâ etmişdir.

Kara Dağ nâm bir sengistân-ı bî-amân içinde çâr-kûşe bin seng binâ metîn ve burc [u] bârûları ve dendân-ı bedenleri sedd-i hasîn bir kapulu ve kesme kaya handaklı bir kal‘a-i cedîddir. İçinde dizdârı ve yedi yüz aded yarar ve bahâdır pâ-bürehne ve ser-bürehne kotur şehbâz ve dilâver ve zorâver u şehnâz yiğitleri var, şeb [ü] rûz Kotur kâfirleriyle ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl etmede mücâhid fî-sebîlillâh gâzîlerdir, ammâ libâsları gâyet mudhikâne libâslardır, sevâhil diyâr olmağile âb [u] hevâsı letâfetinden halkının kadd [ü] kâmetleri çınar-ı bâlâlar gibi serâmed fidâyî yiğitlerdir. Başları Adana kabağı kadar büyükdür ve bâzûları tohuma gelmiş dolma kabağı kadar kalın bâzûları var ve sîne-i pür-kîneleri husrevânî küp gibi güm gü[m] sadâ verir vâsi‘ [ü] arîz sadr-ı mücessemleri var, ya‘nî merd-i kelâm bu mertebe cüssede olan gâzîler ol kadar ten-dürüst ve zinde ve cüst ü çapük ü çâlâkdir.

Cümle silâhlarıyla kayadan kayaya Bağdâd gazalı gibi pertâb eder, zîrâ [14] hadîsi üzre esvâbları ol mertebede hafîfdir kim ol cüsse-i kebîrlerin üzerinde gûyâ esvâb ol[ma]ya.

Ayaklarında cümle sıkma çarıkdır ve “Baldır duruda” dedikleri gibi baldırları çıplakdır, hattâ donları bile yokdur, hemân bellerin[d]e birer dimi bol paçaları var. Ekseriyyâ gömlek nedir bilmezler, eğinlerinde birer mashara daracık ve kısacık kebe geyerler, göğüsleri ve omuz başları cümle açıkdır. ***[35b]*** Ve kelem serleri ne kadar kazan kadar ise ol kadar küçücük tâkıyyeleri var kim ancak bir fincan kadarca tâkıyyeyi iplik ile iki yanından bağlayup boğazına ipliği geçirüp tâkıyyeyi başına geyer, ammâ Hudâ âlimdir eyle kelle-i kebîr üzre ol tâkıyye gûyâ âriyetî durur, geyilecek hâli yok bir arakiyye-i siyâhdır.

İşte bu gûne bir alay gâziyân-ı sipâhdır. Her bâr çete ve potura kovup ceng ederler kim Kotur kâfirinin ve Kilimente ve Kara Dağ Arnavud kâfirlerinin gözlerin korkudup ödlerini sındırmış gâziyân-ı Podgoriçsedir.

İskenderiyye sancağı hâkinde subaşılıkdır ve nevâhî nâ’ibi hükm eder, gayri hâkimleri yokdur. Derûn-ı hisârda cümle üç yüz aded daracık hânecikleri ve bir Ebü‘l-feth câmi‘i ve buğday anbârları ve mükellef cebehâne ve topları ve su sarnıçları var, gayri imâret ve hân ve medrese ve hammâm ve çârsû-yı bâzârları yokdur.

Bu kal‘adan Venedik’in Kotur kal‘asına vere ile gidüp temâşâ etmek murâd edindiğimizde kal‘a neferâtları rızâ vermediler, meğer Kotur kâfirleriyle vereleri bozgun imiş. Bir dahi inşâallâh fethinde bulunup seyr ederiz. *“El-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ”* [15] deyü Kotur’a gitmeden fârig olup Podgoriç‘den cânib-i şimâlde nîm sâ‘at ba‘îd bir püşte-i âlî üzre hakîr çıkup,

Kal‘a-i Kotur: Nova körfezi kenârında bir kaya üzre havâlesi çok bir küçük kal‘a nümâyân idi. Bu kal‘anın cenûbunda iki konak yerin iki tarafı Venedik körfezi deryâsıdır, garb tarafı Nova körfezi denizidir.

Bu iki deniz mâbeyni on konak yere varınca sevâd-ı mu‘azzam bir burundur kim Mora vilâyetinde Manya burnu gibi cengelistân ve sengistân yalçın ve bî-hâsıl dağlardır kim nısfına Kara Dağlar ve nısfına Kilimente dağları derler. Kırk yedi bin tüfeng-endâz zîr [ü] zeber-dest Arnavud kâfirleridir kim mukaddemâ İskenderiyye’ye tâbi‘ler idi, cezîre-i Girid gazâsından berü bu kâfirler Venedik’e tâbi‘ olup Kandiye kal‘asına imdâda gider. Ve bu Kilimente burnunda yedi pâre kal‘alar cümle Venedik hükmündedir kim kapudanları Fireng ve askerîsi cümle Arnavud kefereleridir.

Bu dağlarda dahi niçe ibret-nümâ temâşâlar edüp Podgoriç‘den kalkup cânib-i cenûba sengistân içre pür-silâh âmâde giderken,

Evsâf-ı kal‘a-i Buduva

Evvel ü âhir Venedik Firengi kal‘asıdır. Leb-i deryâda şekl-i murabba‘ şeddâdî seng-binâ bir küçük beyâz kal‘a-i ra‘nâdır. Bizim askeri görüp kal‘adan hayli haber topları atup bir tabyası üzre bir âlî gemi sereninin zirve-i a‘lâsına bir fılandıra bayrak kaldırdı ve leb-i deryâda olan cümle kavata kullelerinde tarfetü‘l-ayn içre âteşler yakup dûdları evc-i semâya kehkeşân-âsâ urûc edüp her kulleden birbirlerine işâret topları atdılar, zîrâ bizi çeteci ve nehb ü gâretçi zann etdiler.

Bizler dahi bî-bâk ü bî-pervâ Buduva kal‘ası kurbundan (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Evsâf-ı sengistân-ı vâdî-i nâr, ya‘nî sedd-i üstüvâr, kal‘a-i Bar

Lisân-ı Arnavudca (–) (–) demekdir. Bânîsi Pulya kral binâsıdır kim bu kal‘a ibtidâ İşpanya kralı hükmünde idi, ba‘dehu Orhân Gâzî asrında Bundukani Venedik’i destine girüp andan sene 883’de feth-i Ebü‘l-feth Gâzî kabzasına girdi. İskenderiyye sancağında voyvadalıkdır ve Ülgün nevâhîlerinden olup niyâbetdir. Kal‘a dizdârı ve (–) aded mük[elle]f ü mükemmel pür-silâh gâzî yiğitleri cümle şehbâz Arnavud şehnâzlarıdır kim firkateleriyle dâ’imâ Pulya vilâyetleri ve İşpanya ve Klora kıyıların ve âsî Venedik kal‘aların ve Kara Da[ğ] ve Kilimente Arnavudların kırup kılıçdan geçirüp sâlimîn ü gânimîn kal‘alarına dâ’imâ tok doyum gelirler ve aslâ boş gelmezler, elbette bir tarafdan bir şikâr ile gelirler.

Bu kal‘a Venedik körfezi deryâsı sâhilinde (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) üzre şekl-i murabba‘ bir seng-binâ-yı musanna‘ kal‘a-i murakka‘dır. Derûn-ı hisâr[d]a cümle (–) aded kiremit ve kayağan örtülü bâğçesiz neferât evleridir. Sultân Mehemmed câmi‘i ve mekteb [ü] medresesi ve bir mescidi ve bir gılâl anbârı ve cebehâne hazînesi ve su sarnıçları ve mükellef iri topları ve (–) kapusu ve mehterhâne kullesi ve handakı (–) (–) (–) (–) (–)

…… (4 satır boş)……..***[36a]***

Evsâf-ı binâ-yı tabur-ı gülgûn, ya‘nî serhadd-i intihâ-i kal‘a-i Ülgün

Lisân-ı (–) (–) demekdir ve sebeb-i tesmiyesi (–) (–) (–) (–) galatdır. Bânîsi yine İşpanya keferesidir kim baş irşeklerinin hâssı idi. Ba‘de[hu] Venedik bir takrîb şeytânet ile müstevlî olup anın elinden sene 883 Ebü‘l-feth vezîri Hersekoğlu Ahmed Paşa’ya bu kal‘a miftâhların teslîm edüp kendüleri dârü‘l-bevâr menhûs hânelerine gitdiler.

Ba‘dehu Mehemmed Hân bu kal‘ayı gereği gibi amâr edüp İskenderiyye sancağı beği hâssı tahrîr edüp hâlâ voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır.

Kal‘ası Venedik körfezi kenârında (–) (–) üzre şekl-i müseddes seng-tırâş berâ-yı savaş-ı perhâş bir kal‘a-i hâzır-bâşdır. Burc [u] bârûları ve dendân-ı bedenleri ve metîn dervezeleri ve mazgal delikleri ve handakları ve cemî‘i mühimmât [u] levâzımâtları ile mamûr u müzeyyen kal‘a-i zîbâdır.

Ve derûn-ı hisârda Mehemmed Hân câmi‘i ve cümle (–) aded neferât evleri serâpâ (–) (–) mestûr hâneciklerdir. Zahâ’ir anbârları ve cebehâne hazâ’inleri ve su sarnıçları var ve gâyet mefret balyemez ve kâfire amân vermez topları var.

Kal‘a kapusu önünde dizdâr ağa lonca yerinde oturup yedi yüz aded Arnavud gâzîleri kal‘a neferâtlarıyla muhâfaza beklerler. Bunun dahi yarar u bahâdır şecî‘ [ü] dilâver yiğitleri var. Ekseriyyâ şehbâzları firkatecilerdir. Bu kal‘a leb-i deryâda vâkı‘ olmak ile yigirmi aded firkateleri kal‘a limanında mevcûddur. Sâ’ir kasabalardan dahi şehbâz Arnavud yiğitleri gelüp firkatelere girüp kâfiristân yakaların yaka yıka harâb u yebâb ede bî-hisâb mâl-ı firâvânlar ve esîr-i mümtâzânlar alup mansûr [u] muzaffer Ülgün’e gelirler ve mîr-i livâya öşür verirler. Hattâ bu hakîr bu kal‘ayı temâşâsında iken yedi aded firkate Pulya kâfiristânında[n] mâl-ı ganâ’imle gelüp yedi firkateden Yûsuf Beğoğlu’na yigirmi bir bin guruş öşr-i sultânî ve on yedi esîr düşüp ol dahi Melek Ahmed Paşa deynine bu gazâ mâlından verdi.

…… (20 satır boş)……..*[36b]*

Andan tekrâr **menzil-i kal‘a-i İskenderiyye,** andan tekrâr,

Menzil-i kasaba-i Buşatlar: Bunda bir gece dahi paşa yanında mihmân olup Melek Ahmed Paşa efendimizin karz-ı hasen verdiği mâl içün Yûsuf Beğzâde hakîre on üç bin guruşluk cümle Venedik altunların huzûr-ı şer‘de verüp hüccet-i şer‘iyyeye geçüp beğe hakîr temessükâtları verüp kenâr-ı(?) mümessek şakk(?) olundukda beğden Melek Paşa’ya hedâyâ üç Fireng gulâmı ve yigirmi aded altun zarflı sâ‘atler ve bir incü tesbîh ve kırk top dîbâ ve kırk top Ciniviz katîfesi ve murassa‘ la‘l-gûn mercan kabzalı hançer-i zü‘l-fecâm verüp bunlar dahi mektûb-ı mahabbet-uslûba kayd olup beğden hakîre üç yüz Venedik altunu ve Bihzâd nâm bir İşpanya gulâmı ve bir at ve bir kılıç verüp cümle tevâbi‘ ü gulâmlarıma onar altun ve birer çuka ve kumaşlar verüp refîkler verdi. Ertesi,

İskenderiyye’den İslâmbol’a giderken seyr [ü] temâşâ etdiğimiz kılâ‘ u menâzilleri beyân eder

…… (2 satır boş)……..

Evsâf-ı dâr-ı hût, ya‘nî kal‘a-i Mut

Lisân-ı Arnavudca (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi İşpanya krallarıdır. Ba‘dehu sene 884 târîhinde Ebü‘l-feth Mehemmed Hân Venedik kâfiri destinden amân ile feth edüp İskenderiyye sancağı tahrîr olup niyâbetdir.

Kal‘ası nehr-i Esim kenârında (–) (–) üzre çâr-kûşe ve çâr-kulle bir kârgîr seng-binâ-yı köhne kal‘a-i atîkdir. Bu kal‘a altından cereyân eden nehr-i Esim’de yılda bir kerre ol kadar balık çıkar kim hadd [ü] hasrın Cenâb-ı Kibriyâ bilir. Bâzergânlar bu balıkları tuzlayup cemî‘i kâfiristâna götürürler. Gâyet lezîz hûtları olduğundan niçe müverrihân-ı Rûm-ı ân merzbûm bu kal‘aya “Dâr-ı hût” deyü tesmiye etdiler. Zamân-ı kadîmde hakkâ ki metîn kal‘a imiş.

Cânib-i (–) kapusu var ve hisâr içre cümle (–) örtülü bâğçesiz daracık neferât evleri ve Ebü‘l-feth câmi‘i ve anbârları ve cebehâne mahzenleri ve kifâyet mikdârı şâhî topları var. Dizdârı hâkimdir ve voyvadası zâbitdir ve iki yüz kadar neferâtları var, cümle şehbâz Arnavud gâzîleridir kim garîb-dostlardır, her kim müsâfir gelirse evlerine kondurup ikrâm ederler. Gâyet ganîmet dâr-ı diyârdır kim balığı meşhûrdur. Ve bâğ u bâğçeleri ve müşebbek bostânları var.

Âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbeleri var. Ammâ Anadolu’da Silifke sancağında bir dahi Mut kal‘ası vardur.

…… (3 satır boş)……..

Andan cânib-i şarka (–) (–) gidüp,

Evsâf-ı Yenikal‘a

Sene 883 târîhinde Ebü‘l-feth Mehemmed Hân-ı Sânî binâsıdır. Rûmeli eyâletinde Dukagin sancağı hükmünde subaşılık ve niyâbetdir. Gayri hâkimleri yokdur. Kal‘ası bir dağ eteğinde vâkı‘ olup gerçi seng-binâdır, ammâ iç el olmak ile bu vilâyet kal‘aya muhtâc olmadığından mürûr-ı eyyâm ile kal‘ası harâbdır, ammâ dizdârı ve on aded neferâtları ve

kifâyet mikdârı şâhî topları vardır.

…… (2 satır boş)……..

Andan,

Menzil-i kasaba-i İspas: Bu dahi Dukagin sancağı hâkinde bin hâneli ve bin aded güzîde tüfengli Ârnâbûd fetâları var. Bir câmi‘i ve bir hânı ve beş on dükkânlı kasabacıkdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Andan

Evsâf-ı kasaba-i Yakoviçse

Pojaga sancağında bir Yakoviçse dahi vardır, ammâ bu Dukagin sancağında ma‘mûr u müzeyyen iki bin hâneli müzeyyen rabtadır kim cümle hâneleri kârgîr ve (–) örtülü ve bâğçeli büyûtlardır. Ve hâkimi voyvadadır. Ve yüz elli akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır. Cümle imâretleri bir sahrâ-yı vâsi‘e vâkı‘ olmuş.

İki aded mükellef câmi‘i ve mesâcidleri ve kurşumlu hânları içinde hâlâ Kotur seferiyçün cebehâne ve beksümatlar mâl-â-mâldır. Ve bir binâ-yı müferrih-i dil-küşâ hammâm-ı rûşenâsı ve üç yüz kadar dükkân-ı hezâr-âşinâsı vardır ve âb [u] hevâsı letâfetinden mahbûblar vardır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ***[37a]*** Andan,

Menzil-i kal‘a-i Üsküp: Mukaddemâ sene 1072 Bosna diyârından Melek Ahmed Paşa ile Rûmeli eyâletine gelirken bu şehr-i Üsküp-i dâr-ı mahbûba gelüp evsâfı tahrîr olunmuşdur. Bâlâdaki kürrâslara nazar oluna.

Andan kalkup cânib-i kıbleye giderken Kıratova şehri dağlar içre sol tarafımızda kaldı. Buna dahi sene-i mezbûrda uğrayup gümüş ma‘âdinleri ve müferr[ih] hammâm-ı ibret-nümâsıyla evsâfı tahrîr olunmuşdur. Andan,

Menzil-i karye-i Kapucuoğlu: Müselmân Yörükân ahâlîsi var, bir câmi‘i ve mescidi ve bâğları var deyyâr gayri şeyleri yokdur. Andan kıbleye,

Menzil-i kal‘a-i Köprü: Anatolu’da Sivas eyâletinde Marzifon şehri kurbunda bir dahi Köprü şehri olduğu bâlâda bu Köprü kal‘ası evsâfı tahrîr olunmuşdur. Andan yine semt-i kıbleye gidüp,

Menzil-i nâhiye-i Ofçabolu: Bir sahrâ-yı mahsûldâra vâkı‘ olmuş yetmiş altı pâre câmi‘ ve hân ve hammâmlı ma‘mûr kurâlardır kim cümlesi İslâmbol’da Yeni odalar içinde Orta câmi‘ nâm binânın evkâfı ma‘mûr köylerdir kim Rûmeli vüzerâları aslâ müdâhale edemez. Cümle salb-ı siyâseti ve cürm-i cinâyeti Üsküp’de Koca Serdârzâde Ahmed Ağa mütevellîsi elindedir, iki yüz âdemle bu kurâları zabt eder.

Andan **karye-i Kiliseli’**yi ve **karye-i Beşerli’**yi geçüp andan,

Menzil-i karye-i Karaosmânlı: Bu dahi câmi‘li Orta câmi‘ evkâfı Yörük köyüdür. Andan yine kıble tarafına gidüp,

Karye-i Hamza Beğli: Gâyet kebîr kend-i mu‘azzamdır. Andan,

Karye-i Hızır Fakılı: Bu dahi Ofçabolu köylerinden câmi‘ ve hânlı ma‘mûr Yörük

köyüdür. Andan,

Evsâf-ı şehr-i Lenadib, ya‘nî kal‘a-i zîbâ İştib

Hazret-i Îsâ Nebî asrında Sırf krallarından Despot Kral binâsıdır. Niçe yüz mülûk eline girüp âhir-i kâr sene (–) târîhinde Sultân Murâd-ı Evvel fethidir. Be-dest-i Gâzî Mihal Beğzâde, İkiyürekli Ali Beğ yigirmi bin asker ile bu kal‘a-i Lenadib’i muhâsara edüp bir yılda fethi müyesser olmayup guzât-ı müslimîn muztarib-hâl bî-mecâl olup avdet mahallinde iken Cenâb-ı Bârî yârî kılup,

Sebeb-i feth-i kal‘a-i İştib: Bu kal‘anın garb tarafında meterisde olan guzât-ı müslimînler bir sabâh tecdîd-i vudû‘ etmeğe su kenârına varup görürler kim kal‘a altından cereyân eden nehr-i Biregalitçe içinden kal‘anın kayası altından kırk elli dâne ev ördekleri çıkup kal‘a kayası dibinde şinâverlikler edüp ba‘dehu yine kayalar altına dalup ördekler gâ’ib olurlar. Gâzîler bir iki gün bu ördeklerin ahvâllerine vakıf olmağiçün mukayyed olup birkaç kerre müdâvemet edüp bir kerre seraskerlerine haber ederler.

Hikmet-i Hudâ bir sabâh yine guzât su kenârında bir kemîngâh yerde beklerler iken ördeklerin girüp çıkdığı delikden birkaç kefereler silâhlarıyla su içinden uryânen çıkup tulumlardan esbâb [u] silâhların çıkarup pür-silâh olup askerden dil almağa gelirken hemân gâzîler bu kefereleri dutup kayd-ı bend edüp dil alalım derken kendüleri dil olup Serdâr Ali Beğ bu kefereleri kulağız edüp üç bin aded serdengeçdi cengâver ve dilâver ü server gâzîler ile kal‘aya ördeklerin girüp çıkdıkları su deliğinden cümle gâzîler girüp “Allâh Allâh” deyü gülbâng-ı Muhammed getirüp ol ân amân u zamân vermeyüp kal‘a-i Lena’yı feth ederler.

Hâlâ Bulgar tâ’ifesi mâbeynlerinde darb-ı mesel kalmışdır kim “patka bok” derler, ya‘nî “ördek bok yer” derler, ammâ lisân-ı Bulgar ve Sırf’da kal‘anın ismi Lenadib’dir, ammâ,

Sebeb-i tesmiye-i İştib: Mukaddemâ guzât-ı muvahhidîn kal‘a dibinde ördekleri gördükde birbirlerine ördekleri gösterüp “İşte dibde, işte dibde ördekler” dediklerinden ba‘de’l-feth ismine “İş dibde” deyü nâm verdiler. Ba‘dehu galat-ı meşhûr evlâ olmağile iş dibde lafzın tağyîr edüp tahfîf-i kelâm ile İştib sebeb-i tesmiye olmuşdur.

Der-beyân-ı hâkimân-ı İştib: Evvelâ Rûmeli eyâletinde Köstendil sancağı hâkinde Köstendil beğinin hâssıdır kim voyvadası yüz âdem ile hükm-i hükûmât eder. şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi cümle yüz beş pâre mutî‘ [ve] münkâd kurâlardır. Ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethudâsı ve harâc ağası var ve eşrâf [u] a‘yândan bî-hadd ü bî-kıyâs kibâr-ı kübbârân muhteşem sâhib-i hânedân âdemler var, ammâ cümleden Küçük Zâim ve Çelebiler ve Ahmed Ağa ve Celîlzâde Mehemmed Ağa ve Yahyâ Ağa ve Zenberekçibaşı Mahmûd Ağa {ve Köstendil beği Osmân Beğ ve Baltacı Mehemmed Ağa ve Murâd Ağa ve Kopanlı Mustafâ Ağa ve Köse Serdâr Ahmed Ağa ve Behrâm Ağa ve ulemâlardan Balı Efendizâde Mustafâ Efendi şeyhdir ve Vâiz Receb Efendi ve Kadı Ömer Efendi ve Mevlevî Mustafâ Efendi ulemâ-yı mütebahhirîndendir ve} a‘yândır, ammâ iç el olmak ile kal‘a ağası ve neferâtları yokdur.

Der-ayân-ı eşkâl-i kal‘a-i İştib: Bu kal‘a-i atîk şehrin cânib-i garbında bir kayalı yüksek

dağ üzre şekl-i muhammes bir şeddâdî cümle mücellâ seng-tırâş ile mebnî bir kal‘a-i kavî imiş, ammâ zamân-ı *[37b]* kadîmde gâyet metîn ü müstahkem kal‘a imiş. İç el olmak ile mürûr-ı eyyâm sebebiyle amâr olmayup câ-be-câ yerleri münhedim olup kal‘a içinde âsâr-ı binâdan aslâ bir şey yokdur. Vakt-i şitâda kal‘a içre koyun ve keçiler kışlar.

Sitâyiş-i varoş-ı İştib: Kal‘anın cânib-i şarkîsinde iki dere depeler mâbeyninde bir vâsi‘ öz içinde bâğlı ve bâğçeli ve mâl-â-mâl kârgîr binâ tahtânî ve fevkânî ma‘mûr u müzeyyen cümle iki bin iki yüz kırk aded serâpâ kayağan taş örtülü hânedân-ı ra‘nâlardır. Ancak Ahmed Ağa sarâyı hâlâ yeni binâ olunmak ile kiremit örtmüş. Yohsa mâ‘adâ bay u gedâ büyûtları cümle kayağan ile mestûr büyût-ı ma‘mûrelerdir. (–)

Der-fasl-ı esmâ-i aded-i mahallât-ı âbâdân: Cümle yigirmi dörd mahalle-i müslimîndir. Evvelâ Karakadı mahallesi ve Cum‘a mahallesi ve Sinân Beğ mahallesi {ve Oluklu mahallesi}.

Der-mesîregâh-ı erbâb-ı dilân: şehrin şark tarafı taşrasında Kavaklı nâm mahalde gûnâ-gûn kasr-ı âlîler ile ve âb-ı revânları ile ma‘mûr bir teferrücgâh-ı meşhûrdur.

Sitâyiş-i câmi‘-i ehl-i îmân: Cümle yigirmi dörd aded mihrâbdır kim Cum‘a kılınan câmi‘-i selâtînler bunlardır:

Evvelâ kal‘a altında Fethiyye câmi‘i; İkiyürekli Ali Beğ hîn-i fetihde kiliseden mihrâbın velî edüp câmi‘ etmişdir. Kâr-ı kadîm birkaç hurde kubbeli ve bir alçak minâreli beyt-i atîk câmi‘-i sıddîkdir.

Ve fâtih-i Murâd Hân-ı Evvel câmi‘ine Orta câmi‘ derler. Gâyet cemâ‘at-i kesîreye mâlik tahtadan mebnî çâr-kûşe bir musanna‘ kubbesi rusâs-ı hâs ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûrdur kim bu şehirde böyle bir serâmed kârgîr binâ minâreli câmi-i nûr yokdur.

Ve Hüsâm Paşa câmi‘i, bir depe başında kurşumlu ve kârgîr minâreli musanna‘ câmi‘dir. Ve Aşağı Tekye câmi‘i, kân-ı fukarâdır. Ve Adlî Efendi câmi‘i, ma‘bedgâh-ı müzeyyendir. Ve Ahmed Paşa câmi‘i, rûhâniyyetli câmi‘dir. Ve şehreküsdü câmi‘i, kân-ı sâlihândır. Ve Kadın Ana câmi‘i, gâyet müferrih câmi‘-i zîbâdır ve cemâ‘ati çokdur.

Ve halkı gâyet musallî olduğundan her (–) bunlar meşhûr-ı âfâk cevâmi‘lerdir.

Der-beyân-ı mesâcid-i muvahhidân: Cümle yigirmi dörd aded mihrâb mesâcid-i mü’minândır. Cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû içinde Arasta mescidi ve Tabahâne mescidi ve Hâniçi mescidi ve Ortamescid ve Sücâh mescidi ve Karakadı mescidi ve Sinân Beğ mescidi.

Der-ayân-ı dârü‘t-tedrîs-i âlimân: Fâtih-i vilâyet Gâzî Hudâvendigâr Murâd Hân-ı Evvel’in câmi‘i önünde medrese-i Murâdiyye derler bir ma‘mûr medrese-i tâlibândır.

Der-zikr-i dârü‘l-kurrâ-i hâfızân: Ve Hüsâm Paşa câmi‘inde ve Ana Kadın câmi‘inde ve Çârsû câmi‘inde şeyhü‘l-kurrâ her hafta bir ta‘lîm-i Kur’ân eder.

Der-vasf-ı dârü‘l-hadîs-i müfessirân: Ve yine fâtih-i kal‘a Gâzî Murâd Hân câmi‘i önündeki medresede ilm-i hadîs-i peygamberân tilâvet olunur ders-i âmmı var.

Der-ilm-i mekteb-i tıflân-ı ebcedhân: Cümle on bir aded dârü‘t-ta‘lîm-i püserânları var. Karakadı mektebi ve Cum‘a mahallesi mektebi Hammâm mektebi ve Sinân Beğ mektebi.

Der-zikr-i tekye-i dervîşân-ı dil-rîşân: Cümle yedi aded hânkâh-ı ehl-i tarîkdir, ammâ cümleden tarîk-i Bayramî‘de Sofyalı Balı Efendi tekyesi âsitâne-i rûhânîdir ve Adlî Efendi tekyesi ve Emîr Çelebi Sultân tekyesi ve Hüsâm Paşa câmi‘i kurbunda Yukaru tekye ve Aşağı tekye ve Kadın {Ana tekyesi ve Oluk mahallesi tekyesi}.

Evsâf-ı kârbânsarây-ı âyende ve revendegân: Ancak bir aded mihmân-sarây-ı hasbîdir ammâ vâhidün ke-elfdir. Kal‘a-misâl serâpâ kurşum örtülü tahtânî elli aded ve fevkânî dahi elli aded kârgîr binâ hücrelerdir. Ortasında bir vâsî‘ meydânında havz-ı azîm üzre bir âlî mescidi var. Istabl-ı Anterîsi bin mikdârı deve ve at ve katır alır. Bu binâ-yı ibret-eser Küçük Emîr Sultân’ın binâsıdır ve Büyük Emîr dahi derler.

Der-medh-i hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Cümle yedi aded vekâle-i mücerredân-ı sevdâgerânlar var. Sinân Beğ hânı ve Karakadı hânı ve Çömlekçizâde hânı.

Tavsîf-i hammâm-ı gâsilân: Cümleden iki aded hammâmdır. Birisi Emîr Efendi’nindir, ammâ nehr-i Biregalitçe kenârında şehir hâricinde nâfi‘ ılıcaları vardır.

Sitâyiş-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle dörd yüz elli aded dekâkîn-i ehl-i sanâyi‘i-üstâdândır. Bu çârsû-yı hüsn ile Küçük Emîr Sultân hânı mâbeyninde bir pâk kaldırım döşeli meydân-ı azîmin tâ ortasında bir havz-ı müdevveri var kim şazrevânlarından ve ejder ağızlarından âb-ı nâb havza cereyân edüp cemî‘i insân ve hayvân andan def‘-i atşân ederler kim şâfi‘î mezhebi üzre aşren fe-aşr bir pâk havz-ı musanna‘dır. Ve bu mahalle karîb serâpâ kurşum kubâbları âlî iki başı demir kapulu bir bezzâzistânı var kim cemî‘i ekâlîm-i seb‘anın zî-kıymet akmişe-i emti‘a-i kâlâ-yı vâlâ-yı kâmhâ ve hârâsı bu sûkda mevcûd olup ıtriyyât-ı tayyibenin râyihasından âdemin demâğı mu‘attar olur, zîrâ bu diyâr halkı hoş-bûlara ve gûnâ-gûn ıtriyyâta mâillerdir. Ve mükellef kahvehâneleri dahi Emîr Efendi’nindir.

Evsâf-ı ibret-nümâ-yı âbâdân: Kârbânsarây-ı Emîr Sultân kurbunda nehr-i Biregalitçe üzre beş aded gözlü cisr-i musanna‘ ve kal‘a altında ***[38a]*** cereyân eden nehr-i Biregalitçe üzre beş göz ağaç cisr vâcibü‘l-iberdir.

Netîce-i merâm bu şehir içre ta‘rîf u tavsîf etdiğimiz hân ve câmi‘ ve çârsû-yı bâzâr ve havz u şazrevân ve bezzâzistân ve cüsûrlar cümle bu büyük şeyh Emîr Sultân’ın hayrât [u] hasenâtlarıdır kim bu şehri ol azîz ism-i “Yâ Azîz”e mazhar düşüp amâr etmişdir. İşte devlet-i Âl-i Osmân’da bu pîşvâ-yı tarîk şeyh-i azîz ve bir de Fâtih-i Yemen Sinân Paşa kîmyâya mâlik olup bu kadar hayrât [u] hasenât etmişlerdir. Hakkâ ki bir şeyh günc-i uzletde neye mâlik olup bu kadar hayrât ede. Elbette kîmyâ-yı iksîr-i a‘zam berekâtıyla bu kadar âsâr-ı binâlar etmiş kim bir pâdişâh mâlik değildir. Ve imâret-i dârü‘z-ziyâfe dahi Emîr Efendi’nindir kim ni‘meti {bay u gedâya mebzûldur}.

Ta‘rîf-i ahâlî-i lehçe-i mahsûs-ı nedîmân: Cemî‘i halkı fasîh ve belîğ Türkçe kelimât ederler, ammâ cemî‘i re‘âyâları Sırf ve Bulgar kefereleri olmak ile cümle ahâlî-i vilâyât Sırf ve Bulgarca kelimât ederler, ammâ Arnavudca bilmezler. Ve bu şehre Ofçabolu

vilâyeti karîb olmağile bu şehir halkı Yörük kavmi lehçesiyle dahi tekellüm ederler. İnşâallâh lisân-ı Yörük dahi mahalliyle tahrîr olunur.

Sitâyiş-i libâs-ı râcilân: Cümle çuka ferrâce ve kontuş ve serhadli kürk ve beyâz destâr ve boğası haftân ve harîr dahi geyerler.

Der-ilm-i kabâ-yı tâ'ife-i nisvân: Cümle zenâneleri yassı başlı ve dülbend-i çemberli ve siyâh boğası ve beyâz abâ ferrâce geyüp mü'eddebâne gezerler.

Der-medh-i havâ-yı câvidân: Âb [u] hevâsının letâfetinden halkı ten-dürüst ve zinde olup mahbûb [u] mahbûbe-i İştib meşhûr-ı âfâkdır.

Der-zikr-i memdûhât-ı sanâyi'ât-ı üstâdân: Rûm ve Arab ve Acem'in sayyâdânları mâbeyninde İştib çakısı meşhûrdur, ammâ rakısı mezmûmdur, zîrâ ekseriyyâ ehl-i hirefi çakıcıdır. Cemî'i diyâra hedâyâ götürürler. Bir gûne müşebbek ve miczem çakısı olur, ammâ bıçağı dahi olur, ammâ memdûh değildir, ammâ 32 elvân kirazı sicilde mastûrdur kim ceviz kadar âbdâr ve hoş-hor kirazları olur, ammâ keçi memesi cümleden meşhûrdur.

Der-medh-i enhâr-ı âb-ı hayvân: şehir içre Küçük Emîr Sultân cisri altından ve kal'a zeylinden cereyân eden nehr-i Biregalitçe beş konak yer dolaşup tâ Usturumca şehri mukâbelesinde Bobosta yaylasından gelüp bu İştib'den semt-i cenûba üç sâ'atlik yer gidüp nehr-i Vardar'a mahlût olur âb-ı latîfdir ve gâyet serî'u'l-hazmdir. (–) (–) (–) (–) (–)

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i İştib:

…… (3.5 satır boş)……..

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı kümmelîn-i İştib: Evvelâ Hüsâm Paşa câmi'inde eş-şeyh Muhyiddîn-i Rûmî hazretleri medfûndur, *kuddise sırruh.*

Ve Sofyavî Balı Efendi savma'ası ve ziyâret-i Küçük Emîrzâde Cenân Efendi: Sofyavî Balı Efendi hazretlerinden cihâz-ı fakrı kabûl edüp tarîk-i Bayramî'de müşârün bi'l-benâm olup iksîr-i a'zama mâlik oldukda bu şehri dâr-ı karâr etmişdir, {ammâ bu şehr-i İştib'de bu kadar kurşumlu hân ve imâret ve gayri hayrâtlar binâ eden Büyük Emîr Efendi Sultân İslâmbol'da Atmeydânı'ndan aşağı Kadırga limanı yolu üzre Koca Mehemmed Paşa câmi'inin havlısında sâhibü'l-hayrât Büyük Emîr Efendi-i İştibî anda medfûndur. *Rahmetullâhi aleyh*}.

Ve Adlî Efendi âsitânesi ve dahi şehreküsdü varoşunda kal'a altında akan nehrin altı göz haşeb cisrin başında Sünbül Efendi merkadi.

Andan Hüsâm Paşa câmi'i kurbunda Alâeddîn-i Rûmî *kuddise sırruhu* ve ana muttasıl Mevlevî şeyhi Mustafâ Efendi; fâzıl ve âlim ve âmil imiş, ziyâretgâh-ı ünâsdır. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în.*

Kibâr-ı kümmelînden yüz aded a'izze-i kirâmlar ziyâret etdik, ammâ kesret-i seyâhatden hâtıra hutûr eden bunlardır kim tahrir olundu. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în.*

Ba'dehu şehr-i İştib'in cemî'i a'yân-ı zurefâ-yı şâ'irân yârân-ı bâ-safâlarıyla vedâlaşup ve niçe hedâyâ ihsânların alup cânib-i şimâle gidüp nehr-i Biregalitçe'yi atlar ile geçüp nehr-i

mezbûr kenârınca 2 sâ‘atde,

Karye-i Osmân Ağa‘yı geçüp ve niçe kulleli ma‘mûr kurâları ubûr edüp,

Karye-i Balvan: Müselmân Yörükân köyüdür. Bir zîbâ mescidi var. Bu köy serbest ze‘âmetdir. Andan yine taraf-ı şimâle 4 sâ‘at Kıratova şehri kazâsı köylerinden,

Menzil-i karye-i Ma‘den: Serbest ze‘âmetdir ve bâğ u bâğçeli cümle kefere köyüdür kim re‘âyâları cümle Girid gazâsına güherçile işleyüp Selânik’de bârûthâneye götürürler.

Andan 2 sâ‘atde yine kulleli ma‘mûr karyeler geçdik. Bu mahallerde haydud Bulgar kefereleri çok olmak ile cemî‘i köylerinde serâmed kârgîr binâ çâr-kûşe demir kapulu kulle-i bâlâları vardır. Andan,

Evsâf-ı kân-ı haydud-ı fetâ, ya‘nî kasaba-i dâr-ı cahîm-i Koçana

Lisân-ı Bulgar’da (–) ***[38b]*** (–) demekdir. Kıratova nâhiyesidir ve Köstendil beğinin hâssıdır kim subaşısı hâkimdir, ammâ ol dahi haydud kefereleriyle yek-dil [ü] yek-cihetdir ve niyâbetdir. Cümle re‘âyâsı âşikâre haydudlardır kim kârbâ[n] bozarlar. Cenâb-ı Kibriyâ bizi hıfz edüp bunda Kâsım Ağa’nın hânesine dahil düşüp cânımız halâs etdik. Eğer bu serencâmımız bir bir tahrîr eylesek Hudâ âlimdir bir kürrâs olur. Bu kasaba bir (–) deresinin kenârında ve bir vâsi‘ öz içinde cümle altı yüz aded saz ve kamış ve tahta ve kiremit örtülü bâğlı ve bâğçeli ve hıyâbânlı mesîregâh ve sayd [u] şikârgâh dağlar ve ormanlar içinde vâkı‘ bir rabta-i vâsi‘ zemîn-i mahsûldâr bir dâr-ı diyârdır, ammâ deyyâr halkında merhamet yokdur. Dağlarına sayd [u] şikâra giden haydudlara kendi şikâr olup şehre uryân gelüp yâhûd başdan olur.

Bu rabta içre bir kiremit örtülü bir câmi‘ ve bir mescid ve bir hân ve on beş dükkân var, gayri imâret yokdur. Ancak cümle on o kadar Müselmân hâneleridir, mâ‘adâ Bulgar ve Sırf kefereleri evleridir. A‘yândan Kâsım Ağa ve karındaşı Mehemmed Ağaların hâneleri âyende vü revendegâna mihmân-sarây olup ni‘metleri bay u gedâya ve pîr u cüvâna ve gebr ü tersâya mebzûldur. Bunlar da bu menzilde olmasalar bu dereden kuş uçmazdı. Andan Kâsım Ağa bu hakîre yigirmi yiğit tüfeng-endâz refîkler verüp ale’s-sabâh cânib-i şarka dağlar ve ormanlar ve niçe bin sürü koyunlar geçüp 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Yeni: Bosna eyâletinde öbiri şehr-i Yenibâzâr’dır. Bu Köstendil sancağı hükmünde Kıratova nâhiyesi ve Köstendil beği hâssıdır, subaşısı hâkimdir. Sene 1035 de Sultân Murâd-ı Râbi‘ asrında amâr olmak ile Yenibâzâr derler. şehri bir öz içre bâğ u bâğçeli cümle üç yüz aded kiremit örtülü ma‘mûr rabtadır. Haftada bir bâzârı durup cem‘iyyet-i ünâs firâvân olur. Bir câmi‘i ve bir hânı ve on yedi dükkânı var, gayri âbâdân yokdur.

Andan **Koçana yaylası**n aşup 6 sâ‘atde **karye-i Derbend**‘i geçüp,

Menzil-i karye-i Çarunasulu: Lisân-ı Bulgarca ulu hünkâr köyü demekdir. Bir dağ eteğinde yüz evli ve bir kârgîr minâreli zîbâ câmi‘i var, Müselmân köyüdür. Bu köyün şark tarafından İştib şehri içinden cereyân eden nehir cârîdir. Bu köğde Balı Beğ hânesinde müsâfir olup pâdişâhâne zevk u safâ edüp a‘yândan Korucuoğluyla dahi hüsn-i ülfetler edüp cân sohbetleri etdik. Andan yine şark tarafına giderken nehr-i İştib suyun

atlar ile geçüp bir dere içre nîm sâ‘at gidüp,

Karye-i Gabrova: Kırk evli kefere ve Müselmân köyüdür ve kiremitli bir câmi‘i var, ammâ minâresizdir.

Andan yine şarka baş yukaru **Vuleçe yaylağın** ve çamlı ve karlı belleri ve mahûf yolları ve ulu dağları aşarken her çam ağaçları evc-i âsumâna kad-keşân olmuş dıraht-ı müntehâları seyr [ü] temâşâ eder[ek] (–) sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Ortacum‘a: Düşeniçse nâhiyesindendir. Cümle iki yüz kiremit örtülü evlerdir ve dörd aded mihrâbdır. Büyük câmi‘ kiremitli ve cemâ‘ati çokdur, ammâ tekye-i dervîşânı yokdur. Ve cümle seksen aded dükkânı vardır, ammâ bezzâzistânı yokdur. Hammâmı germâblard[ır]. (–) (–) (–)

Evsâf-ı germâb-ı Ortacum‘a

Bu rabta-i ma‘mûre kurbunda dörd aded ılıcası var kim eğer bir şehr-i azîm kurbunda olsalar sâhibü‘l-hayrâtlar âsâr-ı garîbeler ile amâr ederlerdi, ammâ *el-hâletü hâzihî* ikisi binâ-yı müfîd [ü] muhtasar kiremit örtülü câmekânlar ve vâsi‘ havzlar ile mebnî kavzalardır. Bu ikisi gâyet issi sulardır. Âb-ı sermâ koyup mu‘tedil olur.

İki aded ılıcalar dahi vardır. Anların üzerleri açıkdır, ammâ yine havzları aşren fe-aşrendir. Bunlara kefereler girir ve eğer kadîd olmuş at ve katır ve sığırları bu açık germâ suyuyla yaykayup ol kadar lahm u şahmlı hayvânlar olur kim uyuzları gidüp tüğler[i] semmûr gibi berk urup ol devâblar mahbûb ve benî âdem bu germâların suyundan içseler yedi günde cereb ve harâretleri ve behak ve beras marazları gidüp ten-dürüst olur.

Ve kiraz mevsiminde kırk elli bin âdem hayme vü hargâhlarıyla gelüp meks edüp on gün on gece ayş [ü] işret edüp bu germâlara girüp âb-ı nâblarından nûş edüp semîn ve cesîm olur. Bu germâlar Düşeniçse şehrine karîb olmağile cümle ehl-i sanâyi‘-i Düşeniçse haymeleriyle bu cây-ı ma‘hûda gelüp kâr ederler.

Vel-hâsıl nâfi‘ ve lezîz sulu ılıcalardır ve etrâfları serâpâ bâğ u bâğçelerdir. Ve Köstendil elması gibi lezîz tüffâhı olur. Ba‘de[hu] bu ılıcalardan 2 sâ‘atde şimâle gidüp Düşeniçse suyu kenârında,

Menzil-i kasaba-i kefere Boboşova: Beş yüz aded saz ve kiremit örtülü kefere evleridir. Düşeniçse hâkinde niyâbet ve Sokollu Mehemmed Paşa’nın maktû‘u[‘l]-kalem ve mefrûzu’l-kadem ***[39a]*** olmuş evkâfıdır kim hâlâ İbrâhîm Hânzâdeler mütevellîsi olup anların tarafından yüz âdemle voyvadaları hâkimdir. Ve bu rabtanın ensesinde iki sâ‘atlik dağ u rağları ve yakın u ırağları serâpâ bâğ u bâğçeleri cihânı dutmuşdur. Cümle tokuz bin aded Bulgar kefereleri re‘âyâsı vardır. Ve bunda olan mahbûbe Bulgar kızları marâlî ve gazâlî gözleri ve şîrîn sözleri var kim görenin aklı gider.

Ve bu kasabada ancak mütevellî içün bir mescid ve bir sarây ve bir hân-ı azîm ve elli kadar dükkân ve Arbina nâm bir deyr-i benâm var, cümle kefereler anda âyîn-i bed-nâm ederler ve dâr-ı diyâr-ı menhûs hânelerine seg ber-sahrâ giderler.

Bunda haftada bir kerre bâzâr gün etrâf nevâhî kurâlarından niçe bin benî Âdem cem‘ olup bey‘ [u] şir[â] ederler.

Ammâ bu kasaba-i Boboşova'nın memdûhâtından peynir-misâl bir lezîz sarı yağı olur kim Rûm ve Arab ve Acem'de nazîri yokdur. Gûyâ Erzurûm eyâletinde Kemah kal'asının katık peyniridir. Ve bu kasaba-i zîbâ eyle bir zemîn-i mahsûldâra vâkı' olmuşdur kim bir hâk-i pâkli bayır dibinde şehr-i Köstendil içinden cereyân eden Karasu kenârında ve Düşeniçse kasabası içinden akan nehr-i Hırmat'a mahlût olduğu nehreyn-i sağîreynler mahallinde bir vâsi' kurâda gâyet ma'mûr kefereler kasabasıdır. Ve mezkûr nehreyn bu kasaba kurbunda beş göz haşeb cisr-i musanna' altından ubûr edüp cereyân ederek (–) kurbunda Bahr-i Rûm'a munsabb olur *ve's-selâm*.

Andan kalkup cânib-i şimâle 2 sâ'atde,

Menzil-i kasaba-i Düşeniçse: Sene 1062 Silisre vilâyetinden Rûmeli'ne Melek Ahmed Paşa efendimiz[le] geldikde bu kasaba memdûhdur, ammâ şimdi bu gelişimizde birkaç gün meks etmek iktizâ etdi, zîrâ yollar muhâtara olduğundan Melek Ahmed Paşa efendimizin bizde olan Arnavudistân'dan getirdiğimiz emânet mâllar başımıza belâ olup ol ecilden kasaba-i Düşeniçse'de tekâ'üd etdik, ammâ bir gün ahâlî-i vilâyetden üç yüz kadar cürd atlı pür-silâh âdemler ile Düşeniçse'den cânib-i garbî ve cenûbî mâbeynine gidüp,

Evsâf-ı germâb-ı karye-i Sitarova

Bu karye Düşeniçse nevâhîsinden üç yüz aded hâneli bâğlı ve bâğçeli kefere ve müslim köyüdür. Bu köyden hâric bir vâdî-i çemenzârda kârgîr binâ ile mebnî bir ılıcadır, ammâ vâcibü's-seyrdir. Köstendil hummalarından nâfi' suyu vardır, ammâ ol kadar şiddet-i hâr üzre su değildir. Sermâ su idhâl etmeden gasl olunur. Mu'tedil ve hoşnûş edecek âb-ı germâdır kim sâhibü'l-hayrât Gâzî Lala şâhin Paşa bu germâb-ı latîf üzre kubâb câmekân ve bir dârü'l-gasl havz [u] şazrevân inşâ edüp bu germâbı amâr etmiş. Bunda dahi mâh-ı Temmûz'da ve re's-i sâl-i mâh-ı nevrûzda niçe bin ünâs-ı mahlûk-ı Hudâ cem'iyyet-i kübrâ edüp germâb faslı eder, ammâ menâfi'-i kesîresi zenânelere mahsûsdur. Husûsan vaz'-ı hamlde bir hâtûn usret çekse bu hummaya girüp âb-ı suhnundan nûş etse belki havzdan çıkmadan vaz'-ı haml eder. Tâ bu mertebe havâtînlere nâfi'dir.

Hakîr dahi cemî'i yârân-ı bâ-safâlar ile bu kavzaya girüp kisb-i safâlar edüp avdetde sayd [u] şikârlar edüp yine kasaba-i Düşeniçse'ye gelüp bir gece dahi mihmân olduk. Ertesi bize a'yân-ı şehirden muhibb-i kadîmlerimiz bu hakîre yüz aded pür-silâh nâmdâr yiğitler koşup cümle ahbâb ile vedâlaşup cânib-i şarka 2 sâ'atde,

Lala şâhin Paşa Derbendi

Allâhümme âfinâ, "Kuş uçmaz ve kulan yürümez" dedikleri bir mahûf u muhâtara ve kemîngâhlı ve sengistânlı bir bî-amân boğazdır kim Rûm ve Arab ve Acem'de Lala derbendi nâmıyla şöhre-i şehr olmuş bir zîk yoldur ve sa'b beldir. Hattâ bu mahalde Gâzî Hudâvendigâr, ya'nî Sultân Murâd-ı Evvel vezîri Lala şâhin Paşa yetmiş bin askeriyle bu derbend-i calender-misâlden ubûr ederken Destpot kral nâm dâl-ı la'în-i bedkâm kemîngâhlardan kırk elli bin kâfirle Lala şâhin Paşa üzre ale'l-gafle çıkup cümle guzât ceng-âşûb ede ede yigirmi bin asker-i İslâm bu mahalde şehîd olup hâlâ şâhrâh üzre cemî'i kabr-i münevvereleri ayân u beyândır. Ve Lala şâhin Paşa dahi şehîd olup bu dere içre bir soffada medfûn olup ziyâretgâh-ı âyende vü revendegândır. Anıniçün bu mahall-i

muhâtaraya Lala şâhin Derbendi derler.

Hamd-i Hudâ bu mahalde bir hatâ görmeyüp selâmetle ubûr edüp Samakov yaylası ve sahrâsı içre elli pâre ma‘mûr kurâları geçdik. Cümle re‘âyâları Bulgar’dır ve avred ve oğlanları demir cevheri çıkarmada sâhib-i kârdır. Cümle cevheri çuval çuval şehr-i Samakov’a getirüp Samakov emînine fürûht ederler. Bu kurâları 5 sâ‘atde ubûr ederek niçe yüz aded demir ma‘denleri çıkar yerleri ve dereleri ve depeleri geçüp Rila yaylağı ve Samakov yaylağı kûh-ı bâlâların seyr [ü] temâşâ ederek 4 sâ‘atde, ***[39b]***

Evsâf-ı şehr-i Samayakov, ya‘nî kal‘a-i harâb belde-i Samakov

Bânîsi Despot Kralın nâ-cedd-i nâ-pâki olan Sırf keferesi banı Samayakov nâm nâ-tamâm binâsı olmağile Samayakov’dan galat Samakov derler.

Niçe mülûk-ı kefere bu kal‘aya mâlik oldum zann edüp âhir helâk olup hâlâ Mâlikü‘l-mülk hükmündedir, ammâ sene 772 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr kim Gâzî Murâd Hân-ı Evvel’dir, bu kal‘a anın fermânıyla gâzî ve ba‘dehu şehîd-i hür Vezîr Lala şâhin Paşa fethidir. Hîn-i arbedede bu kal‘a altında usret u renc [ü] anâ çekmek ile bir dahi küffâr bu kal‘a tama‘ına düşmesin içün bu sûr-ı üstüvârı esâsından münhedim etmişlerdir.

Hâlâ câ-be-câ esâs-ı dîvârları âşikârâdır. Hükûmetleri Rûmeli eyâletinde olup Âl-i Osmân pâdişâhlarının hâss-ı hümâyûnudur kim başka emîn hâkimi vardır. (–) akçe iltizâmdır. Bir hâkimi dahi üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır ve nâhiyesi yetmiş aded kurâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve bâcdârı ve muhtesibi ve şehir kethudâsı ve harâc ağası vardır, ammâ müftî ve nakîbü‘l-eşrâfı yokdur, Sofya-i sâfiye şehrinden fetvâ alırlar, zîrâ gâyet yakındır. Ve ahâlî-yi vilâyeti ve cümle Sırf ve Bulgar re‘âyâları kadar Âl-i Osmân hükmünde eyle ankâ ve zengin re‘âyâ vü berâyâlar yokdur.

Der-vasf-ı zemîn-i şehr-i Samakov

Nehr-i Işkır kenârında on iki göz ağaç cisir ile ubûr olunur bir vâsi‘ fezâda cümle bin yedi yüz aded sarây-misâl ma‘mûr u âbâdân serâpâ kiremit ile mestûr hânedân-ı ma‘mûrlardır. Ve cümle on bir mahalle-i müslimînlerdir. Mâ‘adâ mahalle-i kefere ve kıbtîlerdir.

Ve cümle on iki aded mihrâbdır. Cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû içinde Hünkâr câmi‘i bir serâmed ve musanna‘ ve şîrîn ve mevzûn alaca minâre-i bâng-ı Muhammedîsi var ve taşra tabakalarından cihân ser-be-ser seyr [ü] temâşâ olunur. Serâpâ kiremit ile mestûr bir câmi‘-i nûrun alâ nûrdur kim bâb-ı mu‘allâsının atebe-i ulyâsı üzre târîhi celî hüsn-i hat ile böyle tahrîr olmuşdur:

Sene (–)

Ve yine çârsû içinde Malkoç Beğ câmi‘i buna Yeni Cami derler.

Ve şeyh Efendi câmi‘i.

Ve Yûnus Voyvada câmi‘i.

Bu dörd aded cevâmi‘lerde salât-ı cum‘a edâ olunur. Kiremit örtülü ma‘bedgâh-ı müslimîn ve mü’minînlerdir.

Ve cümle sekiz aded mesâcidlerdir.

Ve cümle iki aded dârü‘t-tedrîslerdir. Ve cümle üç aded mekteb-i dârü‘t-ta‘lîm-i tıflân-ı püserândır.

Ve cümle (–) aded hânkâh-ı sâhib-i tarîk dervîşân-ı abdâlândır. Cümleden Malkoç Beğ tekyesi ve (–)

Ve cümle altı aded kârgîr binâ hân-ı hâcegânları var, cümle Malkoç Beğ hânı ma‘mûr ve metîndir. (–) (–)

Ve cümle iki aded hammâm-ı rûşinâları var.

Ve cümle iki yüz kırk aded dükkânları var, ammâ bezzâzistânı yokdur ve her ehl-i hirefden bulunur, ammâ de(r)mircisi gâyet çokdur.

Ve her hânedânlarda birer âb-ı hayât suların cârî olması mukarrerdir, ammâ suları memdûh değildir, zîrâ cemî‘i suları demir ma‘deni hâsıl olan dağlardan tulû‘ etdiğinden bî-fâ’ide suyu vardır. Sâhib-i tab‘ olan kimesneler çâh-ı mâlar suyu nûş ederlerler.

Ve çârsû başındaki meydânda matbah-ı şehriyârî emîni Mahmûd Efendi *sellemehullâh* henüz nev binâ çâr-kûşeli bir çeşme-sâr binâ edüp her tarafında âdem kolu kalınlığı ikişer lüle âb-ı revân cereyân edüp cümle sekiz aded uyûnlardır ve her köşesinde birer fıskiyye ile şazrevânlar fevvârelerinden pertâb etmede bir hayrât-ı ibret-nümâdır.

Ve âb [u] hevâsı gâyet mürtefi‘ zemîn olmağile kışı gâyetü‘l-gâye şedîd olup dağları yaylağ-ı azîmdir kim edîm-i arz nukat-ı kerrâtla halk olaldan berü dağlarında karı ve âb-ı zülâli eksik değildir. Ve nehr-i Işkır bu Samakov yaylasından tulû‘ edüp Sofya şehrinin cânib-i şarkîsinde Ken‘ân Paşa çiftliği dibinde haşeb cisir altından güzer edüp cânib-i şimâle Sofya sahrâları içre cereyân ederek Nigebolı sancağı hâkinde Pileve şehri kurbundan ubûr edüp bir sâ‘at aşağı Zamit nâm karye dibinde deryâ-misâl nehr-i Tuna’ya mahlût olur.

Ve bu Samakov’un şiddet-i şitâsından bâğları azdır. Ancak kavak ve söğüd ağaçları çokdur.

Ve niçe bin bâğçeleri ve dükkânları ve evlerin nehr-i Işkır harâb u yebâb etmişdir. Hâlâ âsâr-ı harâb-âbâdı zâhir ü bâhirdir. Cümle pîr-i fânîlerin kavilleri üzre “Âhir-i kâr bu nehr-i Işkır-ı zorkâr bu Samakov şehrini yıkar” deyü kelâm-ı karâr etdiler. Vallâhu a‘lem yine eyle olur, zîrâ cereyân etdikde şehir üzre meyyâl gelir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ***[40a]***

Ve memdûhâtından musanna‘ kafesli demir fânûsları ve demirden rezeli ve kalaylı sofra iskemleleri ehl-i sefere bile götürmek mümkün yahşı şeydir. Ve gûnâ-gûn kilidler ve at bâr-bendleri ve demirden kurd ve arslan kapanları ve demirden sandûkacık içre kahve değirmeni hîn-i zarûretde un dahi (dahi) öğüdüp a‘lâ dakîk-i rakîk eder.

Ve cemî‘i diyâra bu Samakov’un Fireng eğserisi ve Lofça ve Zağra ve Ortasayış ve

Yüleme ve Miyane ve tahta eğserileri cihânı dutmuşdur.

Ve bu Samakov şehrinde ve etrâf nevâhîlerinde cümle yüz on aded demir işleyen kârhânelere bu diyârda samakov derler. Âteş-i Nemrûd'un yakan körüğün on nefer âdem çekemez, su değirmeni körüğü çeküp âteş-i Nemrûd hâsıl olur ve fîl şikemi kadar demir örsler üzre akîk-i Yemenî gibi kırmızı demirler kim âteşden çıkmışdır, ol demirleri üstâd-ı haddâdî birer gûne san'atlı dollâblar ile kızgın demirleri sindân üzre koyup aynı câmûs kellesi kadar çekiçleri yine bir san'at ile su dollâbları çekiçleri kırmızı demire urdukda zemîn ditrer.

Ser-i kârda ancak iki üstâd örs üzre dollâb ile birer ikişer kantar demirleri çekiç altına koyup çeküp vermede olup demir uzayup bir çubuk oldukda yine bir san'at ile çekiç çarh-ı dollâbın suyun kesüp şeb [ü] rûz böyle bir kâr-ı rûzgâr ederler kim böyle kârı pîr-i haddâdiyân Hazret-i Dâvûd ibn Süleymân etmemişdir. Ve niçe yüz bin seyyâh-ı âlem bu kâr-ı rûzgâr-ı dîvi görmemişdir. Hakkâ ki vâcibü's-seyrdir kim mısra'.

şenîden key buved mânend-i dîde [16]

mısra'ı üzre ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn hâsıl etmeyince ta'rîf ü tavsîf olur ma'rifet değildir.

Zîrâ İslâmbol'da top dökmek ve Karadaniska şehrinde top güllesi dökmek ve diyâr-ı Kırım'da Çüyençi köyünde (demir) demirden Tatar kazganı dökmek ve bu Samakov'da demir dökmek hakkâ ki kâr-ı benî Âdem değildir. Meğer dîv-i sefîd kârıdır. Gören âdem dem-beste ve vâlih [ü] hayrân olur.

Ba'dehu bu Samakov'dan beher sene bender-i Selânik'e ve bender-i Varna'ya ve'l-hâsıl cemî'i ülke-i Âl-i Osmân'a beher sene sekiz bin araba demir gidüp her şehirde üstâdlar murâd [u] merâmları üzre eşyâlar yaparlar.

…… (3 satır boş)……..

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Samakov

Evvelâ **ziyâret-i Malkoç Beğ,** câmi'i kapusu önünde türbe-i mehbıt-ı pür-envârı kapusu üzre celî hat hattât-ı üstâd ile târîhi budur:

Rûh-ı Kudsi kasd edüp târîh ana,

Dedi târîhin beğim hayrun cemîl.

Sene (–)

Ve **eş-şeyh şâkirî Efendi,** Sofyavî Balı Efendi halîfelerinden e'izze-i kirâm kimesne imiş. Malkoç Beğ cebbânesinde medfûndur, *kuddise sırruhu.* (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Bu şehri dahi seyr [ü] temâşâ edüp refîklerimiz avdet edüp bu şehirden dahi yüz aded pür-silâh fetâlar alup cânib-i şarka Samakov yaylağın mâh-ı Temmûz'da kar üzre yüz bin anâ ile aşup koca Rila yaylası dâmenleriyle ubûr ederek yokuş aşağı enerken hamd-i Hudâ kar kalmayup aşağı sevâhile enüp toz tozar. Bu koca Rila yaylasında eyyâm-ı bahârda yedi yüz aded egrek koyun yaylaya çıkar. Her egreği yüzer bin koyundur. Ve bu yayla

Gekbiziyye kasabasında Mustafâ Paşa câmi‘i evkâfıdır kim yüz atlı ile yayla ağası koyun hakkı cem‘ edüp mütevellîye teslîm edüp ol dahi mürtezikalara vazîfe-i mu‘ayyenelerin verir.

Ve bu Rila yaylasına Destpot kral yaylası muttasıldır kim Tatarbâzârcığı şehrinden ve niçe mesâfe-i ba‘îde büldânlardan nümâyân o da bir kûh-ı âbâdân ve bir kân-ı Yörükândır. Hele sıhhatle Samakov belin aşup [b]aş aşağı 4 sâ‘at gidüp,

Menzil-i şehr-i azîm Sofya-i sâfiye

Mukaddemâ bu şehir sene (–) târîhinde Melek Ahmed Paşa vâlî iken mufassalan tahrîr olunmuşdur, ammâ hikmet-i Hudâ İştib’de ve Düşeniçse’de haber almışdım, ammâ hikmet-i Bârî yârî kılup biz de Sofya’ya sene 1072 mâh-ı Recebü‘l-ferdinde dâhil oldukda Melek Paşa efendimiz dahi alay ile şehre girirken biz dahi bârhânemizle alayına katılup atımdan ***[40b]*** enüp piyâde reftâr ile Melek Ahmed Paşa efendimin rikâbın bûs etdikde,

“Bire Evliyâm, bire benim cânım seyyâh-ı âlemim. Sen safâ geldin ve hoş geldin” dedikde hakîr,

“Boş gelmedim, murâdınızdan ziyâde dolu geldim” dediğimde ziyâdesiyle hazz edüp vâfir tebessüm edüp “Atına bin” dedikde bilâ-rikâb esb-i yâr-ı gâr-ı Hamîs’ime süvâr olup at başı berâber şehr-i Sofya’ya girirken hakîr gerü kalup bir alay-ı Âsaf ile Melek Paşa Sofya’ya girmişdir. Bu alayı felek ancak görmüşdür. Anda hakîr doğru paşalara mahsûs sarây-ı hâssa ağırlığımla varup ol ân mektûbları ve arz [u] hüccetleri ve cümle mâlı ve cümle hedâyâları üç sancak beğlerinin defterleriyle hedâyâları dahi cümle Paşa huzûrunda hazînedâra teslîm etdikde Paşa eydir:

“Evliyâm, hakkâ ki merdsin ve akrabâ-yı yâr-ı sâdıkım ve mahrem-i râzımsın, ey mahallinde yetişdin” deyüp hakîre ol ân bir kat libâs-ı merdân ve bir serâser hil‘at-i sultân geydirüp bir kîse guruş-ı Bundukan in‘âm u ihsân edüp niçe gûne hayr du‘âlar edüp hüddâmlarıma onar altun ve birer çuka ve kumaş ihsânlar edüp dest bûsiyle şeref-yâb olup Ya‘kûb Çavuş nâm benâm-ı hümâm velî-ni‘am hânesinde mihmân olup üç gün Sofya şehrinde mukîm olup hamd-i Hudâ yüzümüz ağıyla emâneti teslîm etdiğimde gûyâ kûh-ı Demâvend bârından halâs olup mesrûr [u] handân oldum ve beyne’l-akrân efendimiz yanında mümtâz oldum. Üçüncü gün Sofya’dan İslâmbol’a gidecek mahalde efendimiz raht u bahtıyla hakîre bir küheylân mu‘teber at, misâl-i sâfinâtü‘l-ciyâd esb-i sabâ-sür‘at ihsân edüp süvâr oldum. Andan,

Sene 1072 Recebü‘l-ferdinde Sofya’dan İslâmbol’a gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ Sofya-i sâfiyeden çıkup mâh-ı Receb’in on beşinci bâzâr gün cânib-i şarka ol sahrâ-yı lâlezâr içre (–) sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Lozna: Mâ-tekaddem mevsûfdur. Andan,

Menzil-i karye-i Hacı Karaman: Bir sahrâ-yı vâsi‘ nihâyetinde üç yüz hâneli ve bir latîf câmi‘li ma‘mûr köydür, ammâ kasaba olmağa liyâkati vardır. Sofya paşalarının hâssıdır kim başka voyvadası hâkimdir. Ve bu köyün etrâfı cümle biri birine muttasıl ma‘mûr köy [ü] kendlerdir. Andan cânib-i kıbleye,

Menzil-i karye-i Ormanlı: Bu dahi Sofya sahrâsına vâkı‘ olmuş bir câmi‘li ve üç yüz hâneli serâser ze‘âmetdir. Andan yine cânib-i kıbleye,

Menzil-i kasaba-i İhtiman: Bu dahi altmış üçde mevsûfdur. Andan,

Menzil-i Yeniköy: Bulgar keferesi köyüdür ve gâyet mahbûbe kızları olur. Kapulu Derbend nâmıyla meşhûr-ı âlem köydür. Andan yine şarka gidüp,

Kasaba-i Tatarbâzârcığı: Bu dahi mukaddemâ mevsûfdur. Bu mahalde “Filibe ve Edirne üzre izdihâmdır” deyü ol tarafa gidilmeyüp sol kola Eski Zağra üzre sapıldı. Andan sehel şimâl tarafıyla şarka meyyâl 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Kırnagol: Urûm köyüdür. Andan 5 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Urûmlar: Beş yüz hâneli ma‘mûr Urûm köyüdür kim İslâmbol’da İbrâhîm Paşa câmi‘i evkâfıdır. Andan 4 sâ‘atde yine semt-i şarka gidüp,

Menzil-i karye-i Köseli: Müslümanlardır ve bir latîf câmi‘i, Hacı Süleymân nâm bir sâhibü‘l-hayrât binâ edüp hâlâ elli bin altun vakfı vardır. Ve câmi‘in haremi etrâfında tekyegâh-ı Halvetî var kim kırk elli aded fukarâ hücreleri var. Bu köy ve bu câmi‘ bir sık ormanlı ve dıraht-ı müntehâlı koru içinde vâkı‘ olmuş köydür. Ve bu köye karîb nümâyân Kuneş(?) nâm köyde,

Ziyâret-i Meyyitoğlu: Ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır kim bu Meyyitzâde’nin vâlidesi hâmile iken merhûme olup be-emri Hudâ iki aydan bu kabir sâhibi Meyyitoğlu Gâzî Mehemmed Beğ vücûda gelüp feza‘ [u] çeza‘ından kabirden çıkarup mürûr-ı eyyâm ile Sultân Mûsâ ibn Yıldırım Bâyezîd Hân asrında ümerâ-yı kirâm olup merhûm oldukda üzerine Çelebi Sultân Mehemmed bir kubbe-i pür-envâr ve bir câmi‘ ve bir imâret-i dârü‘l-it‘âm dârü‘l-ızz edüp hâlâ ma‘mûr ziyâretgâhdır. Bunu mukaddemâ ziyâret etmişdik.

Hamd-i Hudâ yine ziyâret edüp tekrâr **karye-i Köseli**‘ye geldik. Bu mezkûr köyler cümle Filibe sahrâsına vâkı‘ olmuş İrem-misâl ma‘mûr kurâlardır. Andan 4 sâ‘at,

Evsâf-ı kasaba-i Çırpan

Bu mahal dahi Rûmeli eyâletinde yüz elli akçe pâyesiyle otuz iki kurâlı kazâ ve ze‘âmetdir. Cümle yedi mahalle ve cümle altı mihrâbdır. Dördü mahalle mesâcidleridir ve ikisi cevâmi‘dir. Biri Yeni Câmi‘ ve biri Eski Câmi‘dir. ***[41a]*** Ve bir hammâm-ı kesîfi var, Sultân Mûsâ Çelebi binâsıdır kim Timur hâdisesinde bu Mûsâ Çelebi birkaç sene Rûmeli’ne pâdişâh olup bu şehirleri ol feth etmişdir. Ba‘dehu Çelebi Sultân Mehemmed bu Mûsâ Çelebi’yi katl etmişdir.

Ve bu rabta-i Çırpan bir mürtefi‘ kayalı yere vâkı‘ olmuşdur. Ve cümle altı yüz {aded} kiremit ile sutûhları mestûr büyût-ı ma‘mûrlardır. Cümleden mükellef ü mükemmel Kadı Mehemmed Efendi sarâyı Filibe sahrâsına nâzır şâhnişîn ve revzenleri var. Cümle vüzerâlar bu hânedân-ı kadîmde mihmân olurlar.

Ve cümle iki aded hânları ve cümle üç aded mektebi ve cümle üç aded tekyeleri var.

Ve cümle iki yüz aded dükkânları var, lâkin sûk-ı sultânîsi ol kadar ma‘mûr değildir.

Ve bu kasaba içre aslâ kurşum örtülü imâret yokdur, ammâ bâğ u bâğçeleri gâyet çokdur. Andan kalkup yine taraf-ı şarka 2 sâ‘atde,

Karye-i İkizler: Müselmânlar ve ze‘âmet köyüdür. Andan 2 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Arnavudlar: Eski Zağra kazâsı hâkinde tîmâr ve bâğlı ve hadîkalı kâfir köyüdür. Andan 3 sâ‘atde,

Menzil-i Eski Zağra şehri: Kal‘ası vîrân ve şehri âbâdân olduğu Sofya’ya giderken tavsîf olunmuşdu. Hulâsa-i kelâm gâyet ma‘mûr ve ganîmet şehr-i müzeyyendir. Andan (–) sâ‘atde,

Karye-i Hızır Beğ: Bir dağ dibine vâkı‘ olmuş cümle evlerinin yüzleri kıbleye nâzır bir müselmân köyüdür ve İbrâhîm Hân oğulları evkâfıdır. Ancak bir câmi‘i var. Andan 3 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Eski Zağra Yenicesi: Bunun dahi bâlâda evsâfı tahrîr olunmuşdur. Andan 3 sâ‘atde,

Karye-i Kara Murâdlı: Ma‘mûr müselmân köyü ve Tatarhânîlerden Fındıklı Sultân hâssıdır ve bu mahal artık Özü eyâleti hükmüdür. Andan 4 sâ‘atde,

Karye-i Bâğçebınar: İslâmbol’da Hümâ Sultân hâssıdır. Andan 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Kızılağaç Yenicesi

Nehr-i Tunca kenârında henüz vîrâna yüz dutmuş bir vâsi‘ çemenzâr fezâ-yı lâlezârda kasabacıkdır. Özü eyâletinde Kırkkilise beği hâssı olup voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle kadılıkdır. Ve nevâhîleri yigirmi beş pâre ma‘mûr kurâlıkdır. Ve cümle üç yüz aded kiremit örtülü müfîd [ü] muhtasar fukarâ hâneleridir. Bir kârgîr binâ kubbesi müdevver bir câmi‘i ve bir hammâmı ve bir hânı ve yigirmi aded hurde dükkânları cümle Örenli Gazzâz Mehemmed Çelebi hayrâtıdır. Hattâ câmi‘inin kapusu üzre çâr-kûşe beyâz mermer üzre Sultân Bâyezîd-i Velî üstâdı şeyh hazretleri hattıyla câmi‘in vemine’l-acâ’ib târîhi budur:

Sâhibuhu Mehemmed bin el-Hacı Mustafâ temme fî şehr-i Muharrem fî sene 888

Aynı böyle tahrîr olunmuş târîh [ü] rakamdır.

Ve bu rabtada bunlardan gayri imâret yokdur, ammâ bâğ u bostânları çokdur. Ve bu kasaba önünde kıble tarafına belde-i mu‘azzama Edirne beş sâ‘atlik yerdir. Edirne’ye bu kasabadan giden bu mahalde cereyân eden nehr-i Tunca üstündeki haşeb cisirden geçüp Edirne’ye gider. Bu cisr-i musanna‘ İbrâhîm Hânoğulları vakfıdır. (–) (–) Bundan yine kalkup cânib-i şarka 5 sâ‘atde,

Menzil-i Karye-i Derbend: Bir dağ dibinde üç yüz hâneli Bulgar kefereleri ve Süleymâniyye câmi‘i evkâfıdır. Andan 4 sâ‘atde,

Karye-i Sarı Talışmanlı: Müselmânlardır. Bir latîf câmi‘i var, ammâ bir taşlı zemînde

vâkı‘ olmağile suları yokdur. Bu dahi vakıf köydür. Bu köyden şimâl cânibine nîm sâ‘at karîb,

Ziyâretgâh-ı merkad-i Muhyiddîn Baba: Tarîk-i Âl-i Abâ-yı Bektaşiyân’dan bir ulu sultândır. Bir teferrücgâh u mesîregâh yerde ma‘mûr türbe-i pür-envârdır. Ve niçe erbâb-ı ma‘ârif dervîşânları vardır. *Kaddesenallâhu bi-sırrıhi’l-azîz.* Andan 5 sâ‘atde,

Karye-i Bedri: Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed evkâfıdır ve Eski Poloz kal‘asına bir sâ‘at karîbdir. Andan üç sâ‘atde,

şehr-i Kırkkenîse: Bâlâda bu şehir dahi mufassalan tavsîf olunmuşdur. Andan maşrık cânibine 3 sâ‘atde bayırlar aşup,

Evsâf-ı kasaba-i Küçük Üsküp

Kırkkilise sancağında yüz elli akçe pâyesiyle ednâ kazâdır ve mefrûzu’l-kadem ve maktû‘u’l-kalem Edirne dârü‘l-hadîsinin evkâfıdır kim başka voyvadası hâkimdir. Müselmân ve Bulgar ve Urûm keferesi re‘âyâları gâyet çokdur. Fireng ve Ermeni ve Yahûdî yokdur ve ankâ tüccâr kefereleri gâyet vâfirdir. Ve cümle altı aded mahalledir kim bir depeden bir depeye varınca cümle üç bin aded kırmızı kiremitli tahtânî ve fevkânî musanna‘ ve münakkaş ve müzeyyen sarâylar ve kâ‘a-i zîbâlar var.

Ammâ çârsû-yı bâzârı müzeyyen değildir. Ekseriyyâ herkes köşe köşe ***[41b]*** hâneleri altında birer dükkân şekilli kârhânecikler yapmışlar. Anıniçün dükkânlarının adedi nâ-ma‘lûmdur.

Ve Müselmân mahallelerinde bir câmi‘i var, kâr-ı kadîmdir. Ve altı aded mescidi ve dörd hânı ve bir küçük hammâmı var, gayri âsâr-ı imâretden bir eser yokdur, ammâ keferesi çok olmağile bâğları gâyet çokdur kim şarâbı cihânı dutmuşdur.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûbe Urûm keferesi kızları olur kim her biri la‘l-gûn yanaklı bânû-yı perîzâd perî-rû duhter-i pâkîze-ahterleri vardır kim bâzâr yerinde müsâfirîne metâ‘ların fürûht edüp kendüleri müşterî tal‘at iken müşterî ile bâzâr-ı hüsün ederler.

Ve bu kasabada olan mahbûbe-i zamâne Bulgar kızlarının hüsn-i cemâlleri bir mertebededir kim geysûlarının her târ evtârları rûz u şeb târdır kim görenlerin akılları târumâr olur.

Ve hâllarının her dânesi hâl-i Hâşimî-vâr bin gez reşk-i müşg-i Tatar değer. Hâlâ her birine hakkâk desti değmemiş ve nâ-sezâ elleri ermemiş bir dürr-i nâ-şükûfte perî-rû bintânları olur. Kırkkilise ve Vize ve Sarây kasabaları halkı bu kefere kızlarından nikâh ile bânûlar alup döl döş sâhibi olur niçe yüz müselmânlar var, cümle menkûhaları kefere kızlarıdır. *Radıyallâhu anh* mezheb-i İmâm-ı hümâm-ı A‘zam’da câizdir, *rahmetullâhi aleyh.* Hakkâ ki latîf mezhebimiz vardır.

Ve bu rabta-i Üsküpçük içinden cereyân eden uyûn-ı zülâl nehr-i (–) dir kim dağlar aşup tâ Karadeniz sâhilinde kûh-ı Istıranca’dan gelüp revân olarak nehr-i Ergene’ye mahlût olur. Ergene nehri dahi Enez kal‘ası kurbunda Akdeniz’e karışır. Andan Melek Paşa efendimiz Vize beğine bu hakîri gönderüp hüddâmlarımızla cânib-i şarka ma‘mûr köyler içre 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i köhne-âbâd Vize

Bânîsi Kostantin kızı Vizo nâm bir melike binâsı olmağile ol melike ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i zîbâ imiş. Mürûr-ı eyyâm ile câ-be-câ harâbe olmuş kal‘ası bir sivri kaya üzre şekl-i muhammes seng binâ-yı atîkdir. Cânib-i (–) kapusu var ve kal‘a içinde cümle üç yüz aded kiremitli büyût-ı ra‘nâlar var ve kiliseden bozma Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed câmi‘i var, kubâbı kurşum ile mestûr câmi‘-i ma‘mûrdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Sene (–) târîhinde Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Boğazhisârı kal‘aların yapdığı sene bu kal‘ayı Rûm keferesi destinden amân ile almışdır. Hâlâ Özü eyâletinde başka sancakbeği tahtıdır. Beğinin hâssı taraf-ı şehriyârîden 224.475 akçedir ve bu sancakda Yörükân beği vardır, ol dahi başka hâkimdir. Anın dahi hâssı 178 akçedir.

Ve bu sancakda ze‘âmet 3 ve tîmâr 79 dur. Çeribaşı ve yüzbaşı ve alaybeğisi var. Hîn-i seferde cümle erbâb-ı tîmârı kanûn üzre cebelüleriyle ve beğinin beş yüz askeriyle cümle bin beş yüz asker olup me’mûr olduğu sefere giderler.

Ve yüz elli akçe pâyesiyle ve yüz elli pâre nâhiye kurâsıyla şerîf kazâdır, zîrâ gâyet ma‘mûr sancakdır, ammâ beğine sekiz bin guruş ancak olur. Zulm edüp bir habbe kanûndan ziyâde alsa re‘âyâsı çarığın geyüp bir günde der-i devlete gelüp şikâyet eder. Bu şehirde kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve elli aded neferâtı ve muhtesibi ve şehir voyvadası ve şehir kethudâsı ve bâcdârı ve harâc ağası vardır, ammâ müftî ve nakîbi yokdur, lâkin a‘yân [u] eşrâfı çokdur. Ve cümle re‘âyâsı Yörükân müslimleri ve

Bulgar ve Urûm kefereleri çokdur. (–) (–) (–)

Sitâyiş-i imâret-i şehr-i Vize: Cümle (–) aded bâğlı ve bâğçeli ve serâpâ la‘l-gûn kiremitli biri biri üzre bâlâ hâne-i ra‘nâlardır. Ve câ-be-câ kayalardan âb-ı hayât uyûn-ı zülâller çıkup evden eve uğrayup her hânedânı rey eder uyûn-ı cârîleri var. Beğ sarâyı gâyet vâsi‘dir.

Ve cümle 12 mahalledir. Evvelâ (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) mihrâbdır.

Ve cümle (–) aded mahalle mesâcidleridir. (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded medresedir. (–) (–) (–)

Ve cümle (–) mekteb-i sıbyândır. (–) (–)

Ve cümle (–) aded tekyegâh-ı kân-ı fukarâ-yı abdâlândır. (–) (–)

Ve cümle (–) aded hân-ı tüccârândır. (–) (–)

Ve cümle (–) aded hammâm-ı rûşenâdır. Kurşum kubbeli hammâm-ı müferrihd[ir]. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded dekâkîn-i çârsû-yı bâzârdır, ammâ ol kadar ma‘mûr u müzeyyen değildir.

Ammâ bâğ u bâğçeleri vefret üzre olup müzeyyen ve mahsûldârdır.

Memdûhâtından pırasası meşhûrdur. (–) (–)

Ev âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûbeleri çokdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ***[42a]***

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Vize: Ziyâret-i eş-şeyh Gazanfer Efendi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Andan cânib-i kıbleye 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Yenehisâr: Bânîsi Tekrûr kraldır. Lisân-ı Rûm’da “yene”, su kaynağı olan yere derler. Kasaba içinde bir âb-ı hayât su kayadan kaynayup bu rabtanın bâğ u besâtînlerin rey eder bir mâ-i sâfîdir kim gûyâ âb-ı kevserdir. Cemî‘i müverrihler ve pîr-i fânîler “Bu ayn-ı zülâl nehr-i Tuna’dan gelir” deyü yazmışlar ve ihtiyârlar böyle nakl etmişler.

Kal‘ası bir âlî püşte üzre seng binâ çâr-kûşe bir sûr-ı ra‘nâ imiş. Hâlâ harâb u yebâbdır, zîrâ hîn-i fetihde Gâzî Mihal {sene 769 târîhinde zamân-ı Gâzî Hudâvendigâr’da} ziyâde usret çeküp ba‘de’l-feth bu kal‘ayı câ-be-câ harâb etmişdir. İçinde imâret ve dizdâr ve cebehâneden bir şey yokdur, ammâ varoşu gâyet ma‘mûrdur.

Cümle bin yüz aded bâğlı ve bâğçeli ve kiremitli hânelerdir ve cümle (–) aded mihrâbdır. (–) (–) (–) Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

İki aded hânı ve bir küçük hammâmı var, ammâ sekiz aded dükkânı olduğu sene 1066

târîhinde bu kasaba evsâfı cild (–) tahrîr olunmuşdur, ammâ bâğ u bâğçeleri ve âb-ı hayât suyuna aşk olsun. Bunda Melek Ahmed Paşa gelüp Vize paşası mektûbların verdim.

Andan cânib-i kıbleye 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Punarhisâr

Bu dahi İslâmbol tekrûru binâsıdır. Bu kal‘a dahi sene 769 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr be-dest-i Gâzî Mihal Beğ feth etmişdir. Ba‘dehu Murâd Hân Edirne’yi feth etmişdir. Ba‘de’l-feth bu kal‘a-i Pınarhisâr câ-be-câ münhedim olmuşdur.

İçinde imâretden bir şey yokdur, ammâ kal‘ası bir kayalı püşte üzre bir azîm şeddâdî binâ-yı kadîm seng-tırâş bir kal‘a-i savaşdır, lâkin iç el olmak ile gözden bırağılmış bir kal‘a-i garîbdir. İçinde şiddet-i şitâ eyyâmında koyun ve keçiler kışla[r], ammâ bunun da aşağıda varoşu Yenehisâr varoşundan ma‘mûrdur. Bu dahi (–) sancağıbeğinin hâssı voyvadası zabt eder, yüz elli akçe kazâdır. Ve bu mahalde vezîria‘zam hâssı da vardır. Ol dahi başka hükûmetdir. Ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır.

Cümle dörd yüz aded kiremit örtülü hadîka-i bâğ-ı cinânlı evlerdir.

Ve cümle iki câmi‘i var, çârsû içre Küçük câmi‘dir, lâkin cemâ‘ati çokdur.

Cümle üç aded hâncuğazları vardır. Ancak yüzer yüz ellişer at ve katır alır hân-ı sağîrelerdir. Ve ancak bir küçük kesîfçe hammâmcığı var, halkı hammâma ihtiyâç değillerdir, zîrâ herkesin ev hammâmları vardır. Ve kefereleri gâyet çok olduğundan hammâmı ol kadar işlemez. Ve cümle yigirmi aded hurde dükkâncıkları var, gayri kurşumlu imâretden bir âsâr-ı binâ yokdur. Olduğu kadarca kasabacıkdır. (–) (–) (–) (–)

Sitâyiş-i âb-ı hayât-ı Bunarhisâr

Bu kasabanın tâ vasatında çârsû başında bir ibret-nümâ ayn-ı azîmi kayadan çıkup bir havz-ı azîme perrân olup sâ‘ikasından âdeme dehşet hâsıl olur. Sâf ve beyâz billûr-misâl bir âb-ı sâfîdir mâh-ı Temmûz’da gûyâ buz pâresidir. Un değirmen[i] yürüdür bir gür sudur. Havz-ı kebîrden taşup şehirden aşağı bâğ u besâtînleri reviş edüp bir konak aşağı cereyân ederek nehr-i Yene ile bir olup Ergene köprüsünden geçüp nehr-i Tunca’ya ve Arda ve Meriç ile cümle bir olup Akdeniz sâhilinde Enez kal‘ası dibinde Bahr-i Sefîd’e munsabb olur.

{Nehr-i Tuna’nın İslâmbol’a cereyân etdiğin beyân eder}

Bu uyûn-ı Bınarhisâr hakkında müverrihân-ı Rûm ve Latin kavilleri üzre bu nehir tâ Tuna Demirkapusu’ndan gelir, derler, muhakkakdır, zîrâ bu hakîr Tuna yalılarında ba‘zı hidmetler zabt ederken Tuna Fethülislâmı yanında bir demir kapu vardır. Rûm ve Arab ve Acem seyyâhânları mâbeynlerinde meşhûrdur. Kaçan kim nehr-i Tuna’(nın) tenezzülde olsa ol demir kafes kapu nümâyân olur. Bu kapudan nehr-i Tuna ejdehâ gibi kıjğırup (girüp) tâ on konak yer altından cereyân edüp bu Bınarhisârı‘na gelir. Ve Çelebi Sultân Mehemmed ibn Yıldırım Hân evkâfnâmelerinde yazar kim kaçan kim Mehemmed Hân Tuna kenârında Urusçuk kal‘ası mukâbelesinde Tuna aşırı Yergöğü kal‘asın Eflak tarafında binâ ederken gem[i]ler ile Tuna sevâhillerin temâşâ ederek mezkûr demir kapuyu görüp su’âl etdikde,

“Pâdişâhım İslâmbol’u binâ eden Yanko ibn Madyan’ın karındaşı Yanvan Kral, ‘Makedonya, ya‘nî İslâmbol’da benim de bir hayrâtım olsun’ deyü var kuvveti bâzûya getirüp bu demir kapudan yarup tâ İslâmbol’a ka‘r-ı zemînden yollar edüp İslâmbol’un Terkoz ve Âzâdlı dağlarından geçüp Dâvûdpaşa kırlarından Yenibâğçe içre cereyân ederek Aksarây mahallesinden geçüp Lanka kapusu dibinde Bahr-i Rûm’a nehr-i Tuna ***[42b]*** mahlût olup yedi sene kâmil İslâmbol içre nehr-i Tuna’nın bir tur‘ası cereyân ederdi.

Ba‘dehu Yanvan Kral karındaşı Yanko Kral ile buluşdukda,

“İşte bürâder, nehr-i Tuna’yı avret gibi saçından çeküp senin Makedonya şehrine akıtdım” deyince hemân bi-emri Hayy [u] Kadîr kuvvet ve kudret-i azamet-i sun‘un ızhâr içün emr-i Hak ile Tuna gerüye dönüp Büyük Çekmece ve Küçük Çekmece yolunda Tuna nehri zâhir olup andan deryâya girüp ol zamânlar bu buheyre-i Çekmeceler bend olmuşdur. Hattâ Çekmece-i Kebîr buheyresinde İbrâhîm Hân tahta cülûs etdiği ân bir morina balığı çıkup Topkapulu Mustafâ Ağa morina balığın Sadrıa‘zam Kara Mustafâ Paşa’ya gönderüp ol dahi İbrâhîm Hân’a hedâyâ gönderüp İbrâhîm Hân hîn-i cülûsda ni‘met-i ûlâ morina balığı olmuşdur. Ve ba‘de’t-ta‘âm nûş etdiği Melek Ahmed Paşa’nın Diyârbekir’den gümüş güğümler ile Murâd Hân’a gönderdiği ayn-i hamrevât olmuşdur kim Murâd Hân merhûm olup İbrâhîm Hân’a müyesser olduğu bu hakîrin pek ma‘lûmudur.

Ez-în-cânib nehr-i Tuna’nın bir fırkası bu Bınarhisâr’da ve kurbunda Yenehisâr’da ve Pravadi ile Varna şehri arasındaki Duna değirmenlerinden âşikâre olup cereyân eder. Yanvan Kral Tuna’nın İslâmbol’dan döndüğün istimâ‘ edüp cân ber-cehennem gider. İlâ hâze’l-ân Çatalca kurbunda Âzâdlı nâm karye kurbunda dağlar içre mağâralardan nehr-i Tuna cereyân etdüğinün alâmetlerin Fâtıma Sultânzâde Süleymân Beğ ile bu gârlara girüp seyr [ü] temâşâ etdik.

Hattâ Tuna’nın taşışına bu gârlardan “Tuna suları gibi bulanık sular Bınarhisâr’da ve Yenehisâr’[da] akar” deyü Çelebi Sultân Mehemmed’e bu Demirkapu ahvâllerin umûr-dîde ve kâr-âzmûde pîr-i fânîler bu gûne hikâyât u rivâyât u dirâyât etdiklerinde hemân Sultân Mehemmed-i âkıl âkılâne hareket edüp müşkil-küşâlik etmek içün re‘âyâ vü berâyâya bu kadar bin çuval saman ve talaş ve halaş ve kömür gönderüp Bunarhisâr’a ve Çekmecelere ulaklar gönderüp beri tarafda bu kadar bin çuval saman ve kömürü Demirkapu’dan duhûl eden nehr-i Tuna’ya döküp üç gün iki gecede Duna ve Bınarhisâr ve Yenehisâr ve Çekmece halîclerinden kömür ve saman cereyân etmeğe başlayup Mehemmed Hân-ı Evvel’e haberler gelüp andan ma‘lûm-ı sa‘âdetleri olur kim Çekmeceler ve Bınarhisâr ve Duna suları nehr-i Tuna’dandır deyü evkâfnâmelerinde musarrahdır, *ve’s-selâm*.

Bunarhisâr’ın seyr [ü] temâşâsın edüp andan 8 sâ‘at semt-i şarka gidüp,

Menzil-i karye-i Çöğenli: Müslüman ve kefere köyüdür. Andan 4 sâ‘atde,

Karye-i Uzuncular: Müselmânlardır. Bunu geçüp 5 sâ‘atde,

Sitâyiş-i menzil-i kasaba-i müzeyyen Sarây: Sene (–) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr Edirne şehrin feth etdikden sonra bu cây-ı menâsda ârâmgâh [u] şikârgâh olmak içün bir sarây inşâ etdiğiyçün hâlâ kasaba-i Sarây-ı Rûm derler. Sarâybosna Ebü‘l-

feth binâsıdır. Bir Sarây şehri dahi iklîm-i seb‘a haddinde Maskov diyârında Balu Hân kurbunda Sarây-ı Kazan vardır, ammâ bu kasaba-i [Sa]rây-ı Rûm Vize sancağı hâkinde Vize beğinin hâssı olup voyvadası hâkimdir ve yüz elli akçe kazâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi vardır, ammâ gayri hâkimleri yokdur. Bu bir küçük kasabacıkdır. Cümle sekiz yüz aded cinîn-i gaytânlı ve müşebbek bostânlı ve serâpâ kiremitli hânelerdir. Ve cümle (–) aded mihrâbdır. Cümleden çârşû başında (–) (–) câmi‘inin kapusu üzre târîhi budur:

Elhemellâhu lenâ târîhahû

Vedhulûhâ sâlimîne âminîn.

Sene (–)

Mâ‘adâ mesâcidleridir. Ve cümle (–) aded medresedir. (–) (–) (–)

Ve cümle beş aded mektebdir. Cümleden Ayas Paşa mektebi ma‘mûrdur. Ve cümle üç aded hândır ve yine Ayas Paşa hânı mükellefdir. Ve ancak bir küçük hammâmı var. Ol kadar hoş-binâ ve hoş-havâ değildir.

Ve cümle yüz aded dükkânları var, ol kadar müzeyyen sûk-ı sultânîsi yokdur, ammâ bâğları gâyet çokdur, lâkin halkında berekât yokdur. Ol ecilden fukarâları çokdur. Hattâ Melek Ahmed Paşa efendimizi bir gece altı bin askeriyle müsâfirliğe alamadılar, ammâ Süleymân Hân asrında gâyet ma‘mûr imiş. Hattâ Süleymân Hân vüzerâlarından Ayas Paşa Gâzî Hudâvendigâr sarâyın amâr edüp ürd-i behişt-misâl bir bâğ-ı cinân edüp İslâmbol’dan her çehârşenbe gelüp zevk u safâdan sonra Cum‘aertesi dîvânına yine ererdiş. Niçe kerre bir günde gelüp yine ol gün der-i devlete gidermiş. Tâ bu mertebe serî‘u’s-seyr vezîr-i dilîr imiş. Aslında bu şehrin cümle hayrât [u] hasenâtları Ayas Paşa’nındır, *rahmetullâhi aleyh.* (–) (–) ***[43a]***

Andan 10 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Fânûs, ya‘nî Fener

Kefere kasabası olduğu bâlâdaki cilde (–) tahrîr olınmışdur. Andan cânib-i şarka 13 sâ‘atde âbâdân kurâları ve çiftlikleri geçüp,

Menzil-i kasaba-i Halkalı

Süleymân Hân zamânında bu cây-ı mahsûldârda Koca Mehemmed Paşa Süleymân Hân’ın mi‘mârbaşısı Koca Mi‘mâr Sinân ibn Abdülmennân Ağa’ya kal‘a-misâl sarây-ı azîm inşâ etdirüp hâlâ bâğ-ı İremden nişân verir bir ravza-i rıdvân-misâl bir sarây-ı azîmdir kim vasfında lisân kâsırdır. Hâlâ hünkâr bâğçesidir kim başka ustası ve altmış aded külâhlı bostâncıları vardır. Ve civârında İslâmbol a‘yânlarının dahi mükellef ü mükemmel sarâyları var. Bir câmi‘i ve iki hânı ve bir sarây hammâmı taşra kalup hâss [u] âm içün oldu. Ve on aded bakkal ve habbâz ve zeyyât ve na‘lbe[n]d ve bozacı dükkânları var.

Bu cây-ı ma‘hûde Halkalıbınar demenin vech-i tesmiyesi oldur kim kefere asrından berü bir ayazma var, hâlâ keferelerin ziyâret-i bed-âyînleridir. Ol ayazmanın kubbesinde bir demir halka var imiş. Bir âdem ol halkaya ip bağlayup kahrından kendüyi salb edince ol halka kapağıyla kopup herîf-i zarîf Takyanusî altuna gark olup altun içinden yüzerek taşra

çıkup Süleymân Hân'a haber eder. Ol pâ[di]şâh-ı âdil dahi,

"Cenâb-ı Kibriyâ ol mâlı sana vermiş, sen de öşr-i sultânîsin beytü'l-mâl-ı müslimîne ver" deyüp be-dest-i Defterdâr İskender Çelebi bin altmış kîse öşr-i şer'î beytü'l-mâl içün kabz olunur. Gayri herîfe kalan mâlı ana göre kıyâs oluna.

Anıniçün bu mahalle Halkalıbınar derler. Bir âb [u] hevâsı latîf yerdir. Bu menâkıbı pederimiz görüp anların nakli üzre tahrîre cür'et olundu, *ve's-selâm*.

Andan kasaba-i Halkalı'dan yine şarka giderken üç göz Odabaşı cisri Haraççı deresinde Kapuağası kantarası ve Sinânlı köyünde Koca Mehemmed Paşa pülü cümle Süleymân Hân mi'mârbaşısı Mi'mâr Sinân bin Abdülmennân binâsıdır.

Andan 9 sâ'atde Çekmeceler kurbundan ubûr edüp sene **1072 şa'bânu'l-mu'azzamının ikinci hafta Cum'aertesi gün sevâd-ı azîm ve bilâd-ı kadîm belde-i tayyibe, ya'nî mahrûse-i Kostantiniyye *hamâhallâhu Ta'âlâ ani'l-beliyye*** olan şehr-i İslâmbol'a bir alay-ı şevket ile dâhil olup Paşa efendimiz doğru Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya varup mülâkât olduklarında hemân Sadrıa'zam paşayı sa'âdetlü pâdişâha götürüp buluşdurdukda sa'âdetlü pâdişâh,

"Melek Lalam hoş geldin. Erdel gazân mübârek ola. Bana ey hazîne tahsîl eylemişsiz. Berhordâr olup ekmeğim size helâl olsun" deyüp niçe hayır du'âlardan sonra paşaya bir semmûr kürk ve on kîse guruş ihsân edüp,

"Var Fâtıma Sultân halama düğün edüp bu kîseleri harc-ı sûr eyle" dedikde paşa selâm verüp taşra çıkdı. Ve cümle musâhiblerle buluşup görüşüp öpüşüp niçeleriyle el ele yapışup ba'dehu vedâlaşup sarâyına gelüp kurbânlar kesilüp cümle ağavâtlara ziyâfetler oldu.

On günden sonra Ramazân-ı şerîfin onuncu gün sünnet üzre sûr-ı zifâf olup sene 1072 Ramazân'ında Melek Ahmed Paşa efendimiz Fâtıma Sultân binti Sultân Ahmed Hân'ı izdivâclarında münderic edüp leyle-i zifâfda cümle Melek Ahmed Paşalı Fâtıma Sultân'ın Ebû Ensârî kapusundaki sarây[ın]da tâ sabâha dak cân sohbetleri etdik. Vakt-i şâfi'î kim oldu Melek Ahmed Paşa efendimiz yine ke'l-evvel esbâbıyla gazab-âlûd taşraya çıkup gözleri tas-ı pür-hûna dönmüş.

Cümle sika hüddâmları "Zifâf mübârek ola" dediklerinde "Dahi salât-ı ışâ âbdestiyleyim dediler.

Vakt-i Hanefî ki oldu "Seccâde" deyüp salât-ı fecri edâ edüp hakîre eydir:

"Evliyâm tîz bana karpuzcunun dörd çifte kayığın hâzır et, bir yere gitsem gerek" buyurdular.

Hakîr eyitdim: "Sultânım, şimdi cemî'i vüzerâ ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâ ve e'imme ve hutebâ ve meşâyih [ü] sâdât ve a'yân-ı kibâr-ı kübbâr cümle gelüp zifâf paçası yerler. Siz kanda gidersiz" dedikde,

"Belî kanda giderim, tîz kayık getir" deyü gazabâne tekellüm edüp derhâl iskeleden karpuzcu kayığın getirdim.

Der-beyân-ı menâkıb-ı garîbe vü acîbe-i Melek Ahmed Paşa

Hemân Paşa-yı kâmil kethudâsı ve hazînedârı ve gayri iş erlerin çağırup "Ziyâfete gelen vüzerâ kardaşlarımızı ve cümle ulemâ efendilerimizi kanûn [u] kâ'ide üzre ağırlayup bir hoş i'zâz u ikrâm [eylen], benüm sehel işim var" deyü tenbîh ü te'kîdler edüp silihdâr ve çukadâr ve mühürdâr ve hakîr, Paşa ile kayığa süvâr olduğumuzda Paşa eyitdi:

"Bizi tershâne bâğçesine götür" dedi. Tarfetü'l-ayn içre ol bâğçe-i hâssa varup kayıkdan çıkup piyâdece ol ***[43b]*** cinânân-ı İrem içre giderken bâğçe üstâdı gelüp dest bûs etdikde iç ağalarıyla bâğçe üstâdına,

"Siz gerü kalın, biz Evliyâ ile birez gezeriz, aslâ bize mukayyed olman ve yanımıza gelmen" dediklerinde anlar dahi gerü dönüp gitdiler.

Biz ikimiz ol koyah-ı servî dırahtistânı içre vakt-i seherde giderek bâğçesin ortasında bir havz-ı azîm kurbunda beş on dâne serâmed servîler [sâye]sinde rûy-ı zemîn üzre seccâde cirmi kadarca yere çâr-kûşe taşlar dizüp bir çemenzâr makâm olmuş, ol mahalle vardığımızda Melek Paşa eydir:

"Evliyâm bu makâm-ı lâlezârı bilir misin?" dedikde,

"Belî sultânım bilmem" dedim.

"Bu makâm ol yerdir kim kaçan Ebü'l-feth Sultân Mehemmed karşu İslâmbol'u muhâsara edüp döğerken bu makâm-ı müferrihde Akşemseddîn hazretleri çille ve erba'în çeküp tâ İslâmbol feth olunca bunda sâkin idi. Hâlâ bu makâm-ı gül-'izârda du'â müstecâbdır. Dünyevî ve uhrevî cemî'i hayr murât *bi-emrillâh* hâsıl olur. Gel imdi seninle ikişer rek'at hâcet namâzı kılup bir du'â edeyim, sen âmîn de" dedikde n'ola sultânım dedim.

Menâkıbu'l-iber-i Melek Ahmed Paşa

Bu makâm-ı Şeyhde ikişer rek'at namâz kılup hemân Melek Paşa belinden hançerin çıkarup yeri kazup bir çukurcuk eyleyüp yüzü üstüne yatup mübârek sakalın ol (ol) çukura gömüp toprağıyla sakalın basdırdı ve hakîre "Âmîn de" dedi. Andan eyitdi kim,

"Efendim, senden sana selâm, Melek Ahmed kulun eski dilencindir, yine kapuna geldi. Hiçbir kerre kapundan mahrûm göndermemişsindir. Şimdi yine şimdi yine seni Allâh'a geldi. İzzetin celâl [ü] cemâl [ü] azametin hakkiyçün olsun ve yüz yigirmi dörd bin peygamberin olsun ve bizzât Habîbin Muhammedü'l-Mustafâ rûhiyçün olsun ve âdem oğlanı âşıkın Veys el-Karanî ve yetmiş yedi bin sıfât sâhibi kibâr-ı kümmelîn gavs-ı a'zamların yüzleri suyuna olsun bu Ahmed kulunun du'âsın kabûl eyle" deyü "Evliyâm âmîn de ha" dedi.

Hakîr dem-beste vü hayrân olmuşum. Hemân,

"Yâ Rabbî du'âm oldur kim yâ benim cânımı îmân ile al, beni bu çirkef-i dünyâdan halâs eyle, yâ Fâtıma Sultân'dan beni halâs eyle" deyü du'â etdikde,

"Bire Evliyâ âmîn desene" dedikde,

"Bire sultânım, bunda du'âya âmîn denilir mi?" dedim. Hemân yüzün ve gözlerin yere süre süre,

“Yâ Rab, yâ Rab du‘âm kabûl eyle” deyüp hayli tazarru‘ u nâlişler edüp bir hayli murâkab[ey]e varup kalkup oturdukda vech-i hüsnüne nazar etdim.

Yüzü ve gözleri ve sakalı sâfî çamurlu toprak olmuş. Meğer gözü yaşı seyl-vâr revân olup ol hâk-i amber-pâk tîn-ı mahtûm hıtâm olup rûy-ı münevveri tîn-âlûd olup yüzüme kağan arslan gibi aları aları nazar edüp bir kerre bir âh [u] enîn çekdi kim Dershâne bâğçesinde olan eşcârâtlar gûyâ lerzenâk olup bu hakîrin vücûdu berk-i hazân gibi dir dir ditreyüp vücûdumda her ser-i mû haberdâr olup hareket etdiler.

“Evliyâm mahrem-i esrârımsın ve akrabâ ve karındaşımız ve cânımsın. Sır sakla sana diyeyim” dedikde,

“Buyurun sultânım” dedim.

“Evliyâm, ‘Du‘ân kabûl oldu, ammâ ok nişânın gerü urdu’ dediler. Sakın sen elem çekme. Benden sonra sen garîb kalmazsın. Senin âşık-ı sâdıkların gâyet çokdur ve hayli mu‘ammer olup çok seyâhat edersin. Hemân beni hayr du‘âdan ferâmûş etme” deyüp o[n] kerre sûre-i *elhâkümü‘t-tekâsür*‘ü tilâvet edüp ol makâm-ı gül‘ızârdan kalkup serserî Dershâne bâğında gezerken ol nergis gazâlî gözlerinden seyl-i Ceyhûn-vâr çekîde çekîde cereyân ederek mezkûr havz-ı kebîre varup rûy-ı hâk-âlûdun gasl edüp maksûre-i Ebü‘l-feth’de sehel istirâhat mahallinde yine kendüleri buyurdular kim

“Evliyâm, bu Tersâhâne bâğçesini bilir misin? İslâmbol’u binâ eden Yanko ibn Madyan’dan berü cemî‘i mülûke bâğ-ı İrem olmuş bir hadîka-i ravza-i rıdvân-ı cinân-ı kadîmdir ve nazargâh-ı azîmdir. Bu nev İrem içre Sultân Mustafâ ve Sultân Osmân ve Sultân Murâd Hân ile ne sohbetler edüp ne tâ‘at u ibâdâtlar etmişdir. Hamd-i Hudâ yine bu müstecâbü‘d-da‘ve yerde du‘âmız hedef-i icâbetde bulundu” deyü sehel celâli gidüp cemâl-i nûrun gösterdikde hakîr eyitdim:

“Sultânım ne aceb bugün âteş-pâreliğiniz var” dedikde,

Şikâyet-i Melek berâ-yı Fâtıma Sultân binti Ahmed Hân

“Evliyâm, sır bunda kalsın. Bu leyle-i zifâfda sabâha dak benim ol avretden çekdiğim azâb-ı elîmi Malta üsârâları çekmez. *Estağfirullâh* ne bî-hayâ ve ***[44a]*** ve kalîlü‘l-edeb müsrife avret olur. Hemân *Bism-i İlâh* ile içeri hareme girüp kendüyi yerinde ber-karâr görüp helâli olsam gerek dahi ibtidâ gecemiz olsa gerek, hakîre sehel ta‘zîm [ü] tekrîmen hareket gerek. Aslâ yerinden deprenmeyüp katı durdu. Hakîr ileri varup dest bûsdan sonra,

“Paşa hoş geldin”,

“Hoş bulduk sultânımın gül cemâlin gördük *elhamdülillâh”* deyü niçe gûne kelimât-ı dervîşâne hüsn-i ülfet içün du‘âlar etdim.

Aslâ otur demeyüp on iki kocadan mahlûle kalmış bir fertûte-i cihâne iken yine nâ-şüküfte duhter-i pâkîze-ahter evzâ‘ [u] etvârın etdi. Hemân dürr-i kelâm-ı evveli ol oldu kim,

“Paşacığım, eğer benimle geçinmek istersen, eğer hâzır ve eğer gâ’ib olup mansıblara gidersen de mâh-be-mâh on beşer kîse masrûfum var. Ve Kiremitçi Mustafâ Ağa kethudâma yüz kîse deynim var, ale’s-sabâh deynim ver. Ve her yıl altı Marmara gemisi odunum alınur. Ve Selmân Beğime ve Ömer Beğime ve Mukbil Ağama ve

kethudâma beher yevm yüzer kîle arpa ve yevmiyye onar vukiyye kahve ve onar vukiyye sükker-i mî‘âd ve her şeb onar vukiyye şem‘-i asel-i kâfûrî ve niçe yüz tekâlîf-i mâlâ-ya‘nî kelâmları gûyâ dilli defter gibi bir masrûf kelimâtları söyleyüp niçe kerre yüzüme yapışdı. Ben yine ayak üzre kadîd-i mahz gibi kethudâ kadını ve hazînedârı ve musâhibeleri ve’l-hâsıl üç yüzden mütecâviz nisvân-ı sâhib-isyânlar gelüp hakîrin destin bûs edüp kat-ender-kat durup,

“İşte cânım paşa, bunlar benim iç hüddâmlarımdır ve bir bu kadardan ziyâde taşrada âzâdlı kızlarım ve anların ehl [ü] iyâlleri va[r], cümle yedi yüz kimesnedir. Bunların ve anların cümle dîbâ ve şîb ve zerbâf ve çuka yıllıkların ve cümle baltacı ve aşçı ve başçılar ve bâğbânlar ve arabalar ve kara ağ[a]larım ve beğlerimin ve anların hüddâmının cümle beş yüz kişinin yıllıkların verirsin ve illâ sen bilirsin” dedikde ben eyitdim:

“Vallâhi sultân efendim, ben hâlâ Erdel seferi gazâsından gelir bir mücâhidün fî-sebîlillâh vezîrim. Ben ol seferde yedi bin âdem besleyüp yüz yetmiş bin altun ve iki yüz kîse harc etdim ve bu kadar raht ve zırh [u] zereh-külâh ve âlât-ı silâh satup yeniçeri ocağından mu‘âmele ile karz akçe dahi aldım. Ve ben zâlim değilim ki mutasarrıf olduğum mansıblarda zulm edüp mâl alup seni bu israf masrûf üzre besleyem. Ben bu kadar masrûfu çekmeğe kâdir değilim. Benim de bu kadar tevâbi‘ [u] levâhıkım var. Ben ehl-i seferim, bu masrûf çokdur. Lütf edüp sehel tenzîl buyurun. Kaya Sultân merhûme kadar masrûfa tahammülüm vardır, ammâ bu beş kat masrafa tâkatım yokdur” dedim.

Hemân ol dahi “Ya Paşacığım, beni Kaya Sultân gibi mi görürsün. O benim kardaşım kızıdır, ammâ ben Sultân Ahmed Hân efendinin kızıyım. Baka şu babam kölesini beni Kaya kız ile bir dutar” dedikde ben eyitdim:

“Hâşâ sultânım, ben seni anınla berâber dutam. Sen efendim Ahmed Hân kızı yetmiş yedi yaşında bir ih[ti]yâre hâtûnsun ve çok mu‘ammere olup çok yüz görüp on iki kocadan artık kalmışsın, ammâ ben Kaya Sultân’ı on üç yaşında duhter-i pâkîze iken babasından gayri er yüzün ve erkek sözün istimâ‘ et[me]mişken kız oğlan kız alup Râbi‘a-i Adeviyye gibi geçinüp benim taht-ı nikâhımda iken merhûme oldu. O bir pâre-i cüvân Kaya İsmihân-ı mâhtâb idi. Sen oturuşmuş ve duruşmuş ve yüzü gözü büzüşmüş hâtûnsun. Hiç efendim sultânım ben seni anınla berâber gördüm mi?” dediğimde hemân,

Sultân eydir: “Baka güğeyi, çünki beni ihtiyâr bilirdin, yâ beni niçün aldın” dedi.

Ben dahi eyitdim: “Hâşâ ve kellâ ben seni almakdan haberim yokdur. Ben Erdel seferinde haberim yok iken İslâmbol’da sen beni almışsın. Bana nikâh haberi Erdel’de geldi. Ben Kaya Sultân masrûfından kurtuldum deyü hamd ederken Köpürlü merhûm seni bana vermiş. ‘Melek’e bir fîl verdim, beslesin’ demiş, andan gebermiş. İşte şimdi sana duş geldim, emir Allâh’ın” dedim.

Hemân Sultân eydir: “Paşam sen benimle geçinemezsin. Ben seni diri iken yâhûd ölü iken boşarım. Hemân bana bir Mısır hazînesi nikâhım vermeğe hâzır ol” dedikde sabâha dak azîm mücâdele-i gûnâ-gûnlar edüp ne zifâf gecesi leyle-i (–) gecesi olup âhir-i kâr vakt-i Şâfi‘îde ben dahi dedim ki,

“Sultânım, bu dediğin masrûfât [u] müsrifâtları cümle alınız. Bir dahi ben bunda gelirsem

Hak Ta‘âlâ cânım alsın” deyüp taşra çıkdım ve sizinle sabâh namâzın tâ işâ âbdestiyle kılup işte bu makâma gelüp hamd-i Hudâ du‘âmız ***[44b]*** kabûl oldu. *Estağfirullâh* bir dahi ben Fâtıma Sultân sarâyına varmam ve inşâallâh artık yüzün dahi görmem” deyü bükâ ederek Sultân ile geçen mâcerâ-yı serencâmın Dershâne bâğçesinde hakîre nakîr ü kıtmîr takrîr edüp andan yine kayığa binüp Bâğçekapusu iskelesinde atına süvâr olup doğru Köpürlüzâde Vezîria‘zam Ahmed Paşa’ya varup vezîria‘zam ikrâmlar edüp “Zifâflar mübârek ola” deyüp Melek Paşa ile sa‘âdetlü pâdişâha gidüp buluşdukda,

“Lalam Melek Paşa, halam ile zifâfın mübârek ola” deyüp paşaya bir semmûr lipâçe geydirüp,

“Melek lalam, seni vezîria‘zamımın alt yanında kubbe altında ikinci vezîr edüp Afyonkarahisâr sancağın sana ber-vech-i arpalık hâss-ı hümâyûn ihsân eyledim” deyüp paşa-yı hamûl “Emir pâdişâhımın” deyüp taşra sarâyına gelüp kâmil üç ay dîvân-ı pâdişâhîye müdâvemete başladı da hakîr müsellim ile Afyonkarahisâr’ına gitmeğe izin taleb etdiğimde “Sen bize birkaç günden lâzımsın” deyüp izn-i şerîfleri olmadı.

Ve birkaç günden ba‘zı müfsidîn-i bî-dîn zemmâm u nemmâm ve deccâl u fassâl kimesneler,

“Melek Ahmed Paşa Fâtıma Sultân ile leyle-i zifâfda çekişmişler” deyü efvâh-ı nâs-ı hannâsda güft [ü] gû olarak âhir-i kâr Sultân Mehemmed Hân’ın sem‘-i hümâyûnlarına bu haber vâsıl olunca bir arz günü sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-[pe]nâh hazretleri paşaya buyurdular kim,

“Melek Paşa lalam, benim halam ile çekişdiler mi? Eyle olur er ü avret mâbeynine kimse giremez, ammâ ben sizi yine barışdırır, görüşdürürüm” deyü latîfe-gûne kelimâtlar olup Paşa arzdan çıkup ba‘de’d-dîvân sarâyına geldi ve salât-ı ebvâbeyni kıldı ve âsûde-hâl durdu.

Menâkıb-ı mazınne-i kerâme-i mecâzibân

Bu kadar bevvâbân [u] nigehbânlar kapularda âmâdeler iken hemân paşanın savma‘ası bâbından içerü bir Bektaşî fukarâsı çâr-darb ve bî-rîş ü dilrîş elinde teberi ve belinde tennûresi ve debdevi ve dehdehi ve cilbend-i mahabbeti ve belinde pâlhengi ve başında âftâbesin kec kılup sîne-çâk ve bî-pîrehen bir zırtıl ve torlak ve şallak ve mallak ve kavm-i cullâk ve pâ-bürehne ve ser-bürehne çeşm-i gazâlleri mükehhal bir abdâl-ı Rûm Bektaşî kapudan nümâyân olup,

“Aşk ola Melek Hân aşk ola” deyüp destûr dileyüp belinden tennûrun çıkarup o[n] kerre sûr ile gûnâ-gûn zemzeme ve ferdâşlar etdi kim âlem-i hayretde kaldık.

Hemân Paşa-yı halîm tebessüm edüp eydir: “Dervîş sen hoş safâ geldin. Ne yerden ve ne kapudan geldin” dedikde dervîş eydir:

“Bizim dergâhdan geldim ve efendimiz yerinden gelüp senin derinden Dershânene girdim. Hamd-i Hudâ mübârek gül cemâlini gördüm” dedikde,

Paşa eydir: “Dede bana ne bir selâmın getirirsin” dedikde,

“Vallâhi pâdişâhım, hâlâ İşpanya kâfiristânı erenlerinden size selâm getiririm. Cenâb-ı

şerîfinize Balorna(?) irşek size selâm gönderüp bu mektûbu ve bu kitâbı size gönderüp buyurdular kim şimden gerü Melek Dede, *Tarîkat-ı Muhammediyye* kitâbın okuyup Budin mansıbıyla amel edüp mekr-i zenândan halâs olup şimden gerü pamuk bezi esbâblar geysin" deyü cilbendinden bir mikdâr pembe ve bir mikdâr iğne ve iplik ve buhûr ve aselbend ve kâfûr ve amber-i hâm vasleleri paşaya verüp,

"Bu cihâzlar bizim küstâhâne size hedâyâlarımızdır. Yine biz sizi hayr du'âdan unutmazız. Siz de bizi birkaç gün du'âdan unutmayalar, yâ hû sizi" deyüp kapudan taşra bu kadar huddâmât arasından çıkup,

"Bire, dede gitmesin" deyince niçe kimesneler aradılar nâm [u] nişân-ı dervîşânı bulmadılar. Cümlemiz hayrân kaldık. Ba'dehu dervîşin getirdiği kitâbı kırâ'at etdik. Hakîkatü'l-hâl Kitâb-ı *Tarîkat-ı Muhammedî,* ammâ Firengistân'da basma yazılmış kitâblardan idi. Hemân Paşa, "At hâzır edin" dedi.

Der-beyân-ı rumûz-ı kelimât-ı Melek Ahmed Paşa

Ol ân paşa-yı Âsaf-şân mezkûr kitâbı koynuna koyup ve bir şemmâme amber bilesince alup esb-i sabâ-sür'atine süvâr olup doğru Şeyhülislâm Sun'îzâde Efendi'ye varup dest bûsdan sonra koynundan *Tarîkat-ı Muhammedî* kitâbın gösterüp birez mütâla'a ederken haşr u neşr ve mevt ü hayât mahalleri kırâ'at olunup,

Sun'îzâde Efendi "Bârekallâh a'lâ kitâbdır. Hakkâ ki her bâr bu kitâbı okuyun" buyurduklarında Melek Paşa kitâbı yine koynuna koyup şeyhülislâma bir şemmâme amber ve bir tuhef Keşmîrî şâl verüp dediler kim,

"Bizi hayr du'âdan unutman ve namâz kıldıkda bizi ***[45a]*** hayr ile yâd ve mahzûn gönlümüz şâd ediniz ve kâhîce bize geliniz" deyü şeyhülislâma niçe rumûzlar söyleyüp birbiriyle ol kadar vedâ'laşdılar ve ol kadar ağlaşdılar kim gûyâ bir dahi görüşmezler.

Andan Paşa yine sarâyına gelüp hazînesinden cümle ağavâtlara niçe yüz aded zî-kıymet eşyâlar ihsân eyleyüp ale's-sabâh yine dîvân-ı pâdişâhîye gitdi.

Der-beyân-ı icmâl-i sebeb-i vefât-ı merhûm Melek Ahmed Paşa

Hikmet-i Hudâ ol gün Melek Ahmed Paşa dîvânda ta'âmı çok yeyüp ve bîgâneler elinden gûnâ-gûn eşribeler nûş etmeğile sehel şikeste-hâtır olup Sadrıa'zam izniyle Kubbealtından sarâyına bâzâr gün gelüp bî-tâb u bî-mecâl kaldı. Ba'dehu Salı gün oldu aliyye dîvân olup cemî'i Âl-i Osmân kullarına beş bin kîse ulûfe çıkacağı gün idi, Paşa "Dîvâna gidemem" deyü cümle tevâbi'ine haber etdi. Hemân hakîr içerü paşa yanına girdikde,

"Evliyâm efvâh-ı nâsda ne var ve ne yok?",

Hakîr eyitdim: "Ne var ve ne yok, ammâ siz bugün dîvâna teşrîf buyurmaz mısınız?" dedim.

"Vallâhi pek bî-tâb u bî-mecâlim, gidemem" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Ammâ bu gün aliyye dîvânı olup kula mevâcib çıksa gerek. Kul mâbeyninde bir fetret ü tuğyân olup kul çorba içmeyüp ulûfe kaldırmazlarsa (–)

'Hay Melek Ahmed Paşa'nın bu fetretden haberi var imiş. Anıniçün dîvâna gelmemiş ve

anın tahrîkiyle kul kîse kaldırmamış' deyü gûnâ-gûn güft [u] gûya bâ'is ü bâdî ve niçe kelâm-ı türrehâtlara mü'eddî olur. Yiğit değil misiz hemân var kuvveti bâzûya getirüp "Yâ Kavî ve yâ Metîn" ismine müdâvemet ederek ve "Yâ Hayy ve yâ Kayyûm" esmâsın çekerek dîvâna teşrîf buyurursuz" dediğimde hemân,

Paşa-yı âkıbet-endîş "İlâhî Evliyâm, berhordâr-ı ömr olasın. Bire at getirin ve beni geydirin ve beni leş gibi dîvâna sürüyüp götürün" deyüp dîvân esvâbların geyüp sürüne sürüne durup atına binüp ol ân Kubbealtı'na varup vezîria'zam ile bî-mecâl niçe kelimâtlar edüp ba'dehu kanûn-ı Âl-i Osmân üzre cemî'i kula ulûfe çıkup du'â vü senâdan sonra herkes ocaklarına revâne eden cümle vüzerâlar pâdişâha arza girecekleri mahalde Melek Paşa Sadrıa'zamdan me'zûn olup tâ Kubbealtı'na at [ile] gelmek memnû' iken Melek Paşa'nın atın sa'âdetlü pâdişâhın binek taşına yanaşdırup on, on beş âdem gücile paşayı ata bindirüp vâlih [ü] hayrân sarâyına gelüp hâb-ı râhata yatdı.

Ve ol gün kara kara kanlar kusmağa başladı. Salı ve çehârşenbe ve pençşenbe günlerinde kara kanlar ve karaciğer pâreleri kay ederek ve yine ismullâhı yâd ederek kâhîce ser-i sa'âdetin girde bâliş-i nâliş üzre ve kâhîce bu hakîrin zânûsu üzre koyup ol ân yüz beş aded gulâmları mâlından âzâd edüp cümle atları ve silâhların kendülere yüzer aded altun ile ihsân edüp beş bin altun cümle ağavâtlarına ve üç bin altun Galatasarâyına ve üç bin altun Büyükoda ve Küçükoda'ya ve üç bin altun İbrâhîm Paşa sarâyına ve üç bin altun kendü techîz [ü] tekfînine cümle ulemâ vü a'yân huzûrunda vasiyyetler edüp buyurdular kim,

"Allâh emâneti olsun, bu teslîm-i mütevellî etdiğim altunlarla Allâh içün her gece her odada hatm-i şerîfler okuyup sevâbın rûhuma hibe edeler. Ve her Cum'a geceleri Risâlet-penâh rûhiyçün kırk bin salavât-ı şerîfe tilâvet oluna. Ve benim vücûdum bir kubbeli yerine komayup Ebâ Eyyûb-ı Ensârî civârında velî-ni'am üstâdım Kiçi Mehemmed Efendi hazretlerinin pây-ı sa'âdetleri cenbinde beni defn edün ve üzerime bir kubbe ve âsâr-ı binâlar etmen. Ancak sebeb(?) üzre başım ve ayağım uçlarına hice taşları alâmet dikin ve oğlum İbrâhîm'ime on bin altun ve ker[î]mem (–) Fâtım'a on bin altun verüp anları Allâh'a ısmarladım ve edenleri(?) de ol Kâdir ü Kayyûm ve Kahhâr Allâh'a havâle eyledim" deyü yedi sâ'at kâmil vasiyyetler edüp mecmereler ile buhûr ve amber-i hâm ve ûdlar yanup cümle iç ağalarıyla kendüler bile Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp bir vakit namâzın cemâ'atsiz kılmayup ve bir vaktin kazâya komayup edâ-yı salât ederdi.

Âhir-i kâ[r] sene (–) (–) leyle-i Cum'ada sabâha karîb re's-i şerîfi hakîrin dizinde iken hakîr Yâsîn-i Şerîfe tilâvetin [17] âyetin tilâvet ederken ***[45b]*** bir kerre "Yâ Allâh" deyü bir sayha urup cân havliyle cânib-i kıbleye müteveccih olup rûh-ı pür-fütûhu dâr-ı fânîden d[â]r-ı bâkîye revâne olup min mücîbillâhi Ta'âlâ rûh-ı şerîflerin cânib-i Hakk'a teslîm edüp, makâmı Firdevs-i Illiyyîn ola. *Rahmetullâhi aleyh*.

{Hikâye-i acîbe vü garîbe}

Ale's-seher ki oldu, hemân bir koçi araba ile Fâtıma Sultân gelüp "Şer'ile benim ehlimdir. Mısır hazînesi nikâhım var" deyü cümle odaları ve hazîneyi mühürleyüp cümlemiz taşra kovup paşanın na'ş-ı şerîfin taşra dîvânhâneye bırakdılar.

Biz dahi henüz vâveylâya düşüp efendimiz bu hâlde görüp ve bu kadar mâlımız avretler

elinde kalup henüz feza‘ u çeza‘a âheng etdik. Hikmet-i Hudâ bu mahalde Sadrıa‘zam Köpürlüoğlu Ahmed Paşa geldikde hemân hakîrin gözleri tas-ı pür-hûna dönmüşken,

“Devletli vezîr, âhımız Allâh’a efendimiz merhûmu böyle koma. Fâtıma Sultân hâlâ içerde hazîneyi zabt edüp bizim dahi mâlımız ve odalarımız alup efendimizi böyle bırakdılar” deyince hemân Köpürlüzâde Vezîr berhordâr ola, eline bıçağın alup üç yüz yigirmi aded mühürlü odaların ve kilar ve hazînelerin mührün keserken aşağı kapudan Fâtıma Sultân tebdîl-i câme olup firâr edüp arabası kaldı.

Hemân Köpürlüzâde taşra çıkup cümle hüddâmân-ı Melek ayağına düşüp hayr du‘âlar etdik.

Hemân vezîr ağlayup eydir: “Pederim Mehemmed Paşa öldü bu kadar ağlamadım. Bu benim gûyâ babam gibi karîbim idi, henüz işte garîb kaldım. Tîz na‘ş-ı şerîfin aşağı havliye endirüp gasl edün” dedikde fi’l-hâl techîz [ü] tekfîn ıskât salâtın edüp salâlar vererek gasl edüp sarup sarmalayup tâbûta kodukda,

Köpürlüzâde eydir: “Babam yanında defn edelim” dedikde imâm-ı hümâmımız Mehemmed Efendi ve hakîr Köpürlüzâde’ye paşanın vasiyyetin nakl edüp “Üstâdı Mehemmed Efendi yanında defn edelim” dedikde,

“Bire âdemler, olmaz. Bu bir vezîr-i âlîşân idi. Bunu Kara Mustafâ Paşa veyâhûd Fâtih-i Yemen Sinân Paşa türbesinde defn edelim” dedikde,

“Hayır sultânım, lütf eyle vasiyyetin kabûl eyle” dedikde,

“İmdi eyle olsun” diyerek cemî‘i vüzerâ ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâ ve meşâyihân cem‘ olup cenâze-i Melek Ahmed Paşa’yı câmi‘-i Ayasofya-yı Kebîr’in bâb-ı musallâsına koduk.

Hemân ol ân Şeyhülislâm Sun‘îzâde eydir: “Biz pâdişâhlar ve şâhzâdeler ve sultânlar namâzın kılmağa me’mûruz, ammâ bu Melek Paşa beş gün mukaddem bize gelüp, ‘Efendi bizi du‘âdan unutman ve bizi namâz kıldıkda bizi hayr ile yâd eylen ve kâhîce bize geliniz’ deyü rümûzler eyledi. Biz bu müselmânın namâzın kılarız” deyü na‘ş-ı Melek huzûrına geçüp Şeyhülislâm muktedâ-yı nâs olup edâ-yı salât edüp eydir:

“Biz bu vezîri ey âdem biliriz. Allâh rahmet eyleye ve yine Hak rahmet ede” deyince kırk elli bin âdem “Allâh rahmet eyleye” deyü feryâd edüp cenâze-i Melek’i bu felekde tâbût ile götürü[r]ken elli altmış aded mü’ezzinânları ve bu kadar fukarâları, hakîr cem‘ edüp tevhîd [ü] tezkîr ile ve savt-ı hoş elhân ile Bilâlîler *“Muhammedün habîbullâh hakkâ”* diyerek Bâğçekapusu iskelesinde kayığa koyup belki bin pâre kayık ile niçe bin aded vüzerâ ve muhibbân ve dostân u âşıkânlar Ebû [Eyyûb-ı] Ensârî kapusunda Fâtıma Sultân yalısı önünden ubûr ederek Ebâ Eyyûb-ı Ensârî *aleyhi rahmetü‘l-bârî* civârında Kaya Sultân merhûme yalısı civârında vasıyyetleri üzre üstâdı Kiçi Mehemmed Efendi hazretlerinin hâk-i pâyinde bilâ-alâmet, ya‘nî kubâbsız defn edüp üzerine çadırlar kurup kâmil yedi gün yedi gece bu hakîr üç yüz aded merd-i fakîr ile rûz [u] şeb yigirmişer hatm-i şerîf tilâvet olunurdu. *Rahmetullâhi aleyhi rahmeten vâsi‘a.*

Târîh-i vefât-ı Melek Ahmed Paşa, güfte-i Evliyâ:

…… (1 satır boş)……..

Mersiye-i Melek Paşa

Çûn bu felek-i kec-rû bir evrâk-ı perîşân-misâl bir sahîfe-i rûzgâr-ı zor-kâr ve [18]‘dır, [19]’dur ve *“Küllü şey’in yerci‘u ilâ aslihi”*’dir[20] ve *el-hükmü lillâhi’l-vâhidi’l-kahhâr* ve kârhâne-i dünyânın hükmü budur. Hattâ Cenâb-ı Kibriyâ *cellet azametehu* lafz-ı kün ile arz u semâvâtı ademden vücûda getirmezden evvel mevti halk etdi kim delîl-i ***[46a]*** nass-ı kâtı‘ ile sûre-i Mülk’de [21] buyurur ve sûre-i (–) [22]’dir. (–)

Tahmîs-i münâsib:

Murg-ı dil bâz-ı ecelden bulımaz istihlâs

Câm-ı pür-zehrin içiser feleğin âmm ile hâss

Yok ecelden kişi kurtulmağa bir cây-ı menâs

Olımadı kılıcından ecelin Zâl halâs

Bulımadı maraz-ı mevte şifâ Câlînûs

Kıt‘a-i münâsib:

Eğer dünyâ bekâ bûdî

Muhammed Mustafâ bûdî

Eğer hüsneş bekâ bûdî

Ne mürdî Yûsuf-ı Ken‘ân.

İmdi bâlâda tahrîr olunan nass-ı kâtı‘ların hükm-i şerîfleri üzre ve bu ebyâtların mazmûnları üzre gerdiş-i devvâr-ı kec-reftâr felekde cemî‘i zerrât-ı katarât-ı ünâs-ı mahlûkât ve arz [u] semâvât cümle cümle fânî olup ecelden halâs olmayacakları mukarrerdir, ammâ yine benî Âdem birbirine mahabbetden vefât edenlere “Hayfâ dirîğ vâ hasretâ ve vâ firkatâ” deyü feryâd u fiğân ve feza‘ u çeza‘ ederler.

Hattâ bu hakîr dahi Melek Ahmed Paşa efendimiz teslîm-i rûh etdikde Hudâ‘ya ayândır kim kesret-i mahabbetimden feryâd u fiğân ile bükâ eylemeden hakîri gûyâ sara‘ dutup bir sâ‘at mebhût kalmışım, ya‘nî vâlidemiz tarafından karâbetimiz olduğu cihetden değil, hemân *el-hubbulillâh* âşık-ı şeydâsı idim.

Merhûmun vefâtı hakîre bir kesel vermişdi kim kıtımda bir kâse semm-i helâhil zehrâb içmek bir katre âb-ı nâb içmek kadar değil idi. Ol mahalde bu abd-i za‘îf eyle müşâhede etdim ki bir âşık ma‘şûku uğruna ölmek hayât-ı câvidân imiş, zîrâ merhûma karâbetimizden mâ‘adâ yigirmi bir sene hidmet-i şerîfinde olup nazar-kerdesi idim ve bu kadar seyâhatimize sebeb olup bu kadar gazâlarda bulunup gazâlar da etdik, bu kadar senede hakîre bir kec nazar etmeyüp bir şütûm-ı galîzasın istimâ‘ etmedim.

Ve bir kimesneye şetm-ı fâhiş etmek ebedü‘l-ebed mu‘tâdları değil idi. Hattâ bir

kimesneye gâyet elem-zede olsa “Bire hayâsız, bire nâmerd” lafzından mâ‘adâ bir lafz-ı kabîh elfâz-ı dürer-bârlarından sâdır olmamışdı. Ve hakîr dâ’imâ hüsn-i rızâları ile olup bir ân izn-i şerîflerinden gayri yerde hareket etmezdim. Ve dâ’imâ râzdaş ve sırdaş ve hâldaş ve yoldaş ve karındaşı idim. Ve dükeli ezmânda nedîm-i hâssı ve muhâtabı idim. Ve hakîr hakkında bir kelâm-ı mürrin aslâ işitmedim. Her bâr lütf-i şermende ve bende ve hâkister-efkendesi idim. Hemân Cenâb-ı Bârî garîk garîk-i rahmet eyleye. Şimden gerü bize düşen anlara hayr du‘âdır. *Rahmetullâhi aleyh. Rûhiyçün Allâh rızâsıyçün el-fâtiha*. (–) (–) (–).

Efendimiz Melek Ahmed Paşa merhûmun ibtidâ meskat-ı re’si ve tulû‘ [u] zuhuru ve neşv [ü] nemâsı ve ahlâk-ı hasenesi ve salâh-ı hâllerin beyân eder

Gerçi tatvîl-i kelâm olup kesret-i kitâbet olur, ammâ bu mevti mahall-i münâsebetiyle ibtidâ-i tulû‘u ve gurûbuna dek alâ kadri’l-imkân ahlâk-ı hamîdeleriyle rûh-ı şerîflerin yâd edelim. Müstemi‘ olan yârân-ı bâ-safâlar hayr du‘â edeler. Ümmîddir kim hayr du‘â-i dostân kabûl-i dergâh olup rûh-ı Melek dâr-ı bâkîde şâd ola, zîrâ nass-ı kâtı‘ ile Kur’ân-ı azîmin ve Furkân-ı mecîdin sûre-i (–) [23] buyurmuşdur. Bu âyet-i şerîfe fehvâsınca Hayyu’l-Bâkî bâkîdir ve *küllü men fânî*dir.

İmdi fânîden bâkîye irtihâl eden cânlara hayr du‘â lâzımdır kim hayr du‘â Allâhu Ta‘âlâ katında makbûl-i dergâh olup bâkîdir. Ve cemî‘i mevtâ-yı ehl-i kubûr hayr du‘âya muhtâclardır. Eyle olsa rûh-ı Melek Paşa hayr ile yâd olmağiçün deryâda katre ve güneşde zerre kadar hüsn-i hâli ve halîm ve selîm ve dil-nüv[â]zlığın yâd ede. Eğerçi cemî‘i ahvâlâtların ta‘rîf ü tavsîf ve tahrîr etsek bir tomar-ı müdevven olur, ammâ bu abd-i hakîr Evliyâ-yı pür-taksîr fakîr paşa-yı merhûma akrabâlığımız hasebiyle ve ihtilât-ı küllîmiz olmak niçe niçe esrârlarına vakıf olduğumuz mertebe ba‘zı menâkıb-ı hüsn-i hâllerin bu *Seyâhatnâme*‘mize tahrîr edelim. Ümîzdir kim kırâat eden yârân-ı zevi’l-ihtirâmlar merhûm Melek Paşa rûhiyçün bir Fâtiha tilâvet edeler. *Ve billâhi’t-tevfîk, âh el-firâk el-firâk.*

Evvelâ ihvân-ı safâya şöyle ma‘lûm ola ki merhûm Melek Ahmed Paşa’nın peder-i azîz-i vâhid-i mâcidi Fâtih-i Mısır Sultân Selîm Şâh-ı Evvel’in vezîria‘zamı Hazret-i Ebâbekiri’s-Sıddîk neslinden Kara Pîrî Paşa’nın hazînedârlığı hidmetiyle Mısır fethinde hâzır olmuşdur. Anların dahi maskat-ı re’sleri dâmen-i kûh-ı Elburz’da Çerkez kavmi ve Abaza kavmi mâbeynlerinde sengistân ve cengelistân içinde Sadşe kavmidir, bir gulâm-ı fetâ imiş.

Akrabâmız olmağile bizzât kendüleri lisânından istimâ‘ edüp nakl ederiz. Bu peder-i büzürgvâr bir pîr-i fânî idi kim “Bugün, yarın merhûm olurum” deyü Tophâne kurbunda Fındıklı kasabasındaki yalısı hânesinde kırk yedi sene odası içre tâbûtu ***[46b]*** başı üstünde yüklükde bir servî tahtasından tâbûtu dururdu.

Bu pîr-i muhterem Sultân Gavrî halazâdesi [ile] Özdemir Beğ‘in ammîzâdesi olmak [üzre] Özdemir Beğ‘e Mısır’da kapucular kethudâsı olup Süleymân Hân vezîri Tavâşî Süleymân Paşa Mısır’dan gâh feth-i Yemen ve gâh istîlâ-yı şehr-i Aden diyerek sene (–) târîhinde Yemen’den yüz elli pâre gemiyle Bahr-i Muhît ile beş ayda kâmil deryâ seküp vilâyet-i Hindistân’a varup Portakal Firengi elinden Dîvâbâd kal‘ası ve Bender-âbâd kal‘ası ve Dabolâbâd kal‘ası ve niçe kal‘aları darb-ı tîğ ile Fireng-i bed-rengleri dendân-ı tîğdan

geçirüp ol kadar mâl-ı Kârûn-ı firâvân alırlar kim gemilerinin safraların ve bî-ma‘nâ eşyâların cümle deryâya ilkâ edüp safra yerine gemilere cümle mâl-ı hazâ’in ve cevâhir makûlesi eşyâlar ile bârçelerin mâl-â-mâl edüp mezkûr kal‘aların cümlesin Hind pâdişâhı hâkâna miftâh-ı kılâ‘ları teslîm etdikde hâkân-ı Hind Süleymân Paşa’ya yedi lek mâl ihsân eder. Rûm hisâbınca her leki (–) (–) mâl eder. Ve bu kadar mâl akmişe-i cevâhir güvâr(?) dürr [ü] kâlây [ü] vâlây metâ‘ ihsân eder kim cümle arabaları ıskarça olur.

Ba‘dehu Hindustân’dan Süleymân Paşa donanma-yı hümâyûn ile vilâyet-i Habeş‘de kal‘a-i Mosova limanına yanaşup on iki bin pür-silâh askere Özdemir Beğ‘i serdâr edüp Habeş diyârı benderlerinden vilâyet-i Dumbiye’yi ve şehr-i Poraga’yı ve vilâyet-i Meymûn’u ve cezîre-i Lü’lü‘yi ve şehr-i Sevâkin’i ve şehr-i Kîf’i ve cezîre-i Dehlek’i ve kal‘a-i Mosova’yı ve kal‘a-i Harkova’yı ve cebel-i Vuvle’yi ve kal‘a-i Hindiyye’yi ve şehr-i Behlûle’yi ve şehr-i Zeyla‘ı ve kal‘a-i Vekat’ı ve şehr-i Heddiye’yi ve şehr-i Rezdân’i ve şehr-i azîm Makdisu’yu, hulâsa-i kelâm yedi ayda vilâyet-i Habeş‘de yüz yetmiş pâre kılâ‘ ve şehirler Süleymân Hân asrında be-dest-i Tavâşî Süleymân Paşa-yı Mısır bâ i‘ânet-i Gâzî Özdemir Beğ feth edüp yine ibtidâ vilâyet-i Habeş‘e mîr-i mîrânlık ile vâlî olan Özdemir Beğ‘dir.

Ba‘de’l-feth-i Habeş Süleymân Paşa donanma ile Habeş‘den Mısır’a gelüp Özdemir Paşa Habeş‘de Melek Ahmed Paşa’nın pederi kapucular kethudâsıyken iklîm-i Habeş‘de kalırlar. Ol asırda koca peder “Koldan seksen yedi dirhem tüfeng atardım” derlerdi “Ve bu sinn-i sâle dek muharremât [u] mükeyyefâtdan bir şey bilmem” derlerdi.

Ba‘de zemânin Melek pederi Özdemir Paşazâde Osmân Paşa ile Acem vilâyetlerinde Gence ve Şirvan ve Şamaki ve Tiflis ve Tomanis ve Serîrü‘l-lân ve Çıldır ve (–) ve Tümük ve Şeki ve Ereş ve Kars ve Bakü ve Bâbü‘l-ebvâb, ya‘nî Demirkapu ve Gilân’ı ve gayri yüz on pâre şehir ü kılâ‘ ve tokuz hânlık yerleri cümle sene 986 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında be-dest-i Özdemirzâde Osmân Paşa feth edüp Dağıstân pâdişâhı Şamhâl Hân ile akd-i sulh edüp Dağıstân’da sikke ve hutbe Âl-i Osmân ismine ve iclâs-ı Şamhâlleri Âl-i Osmân izniyle ahd [ü] mîsâk olunup Dağıstân vilâyetinde Âl-i Osmân askeri meştâ ederler, ammâ ol diyârda deyyâr bir dînâr olmamağile Özdemiroğlu gönden akçe kesüp kula mevâcib verir.

Ba‘dehu Melek Paşa pederi Osmân Paşa’dan me’zûn olup “Vilâyetim karîbdir” deyü Dağıstân’dan vatan-ı aslîsi olan mezkûr Sadşe vilâyetine varup cümle akrabâlarıyla mülâkât olup yetmiş aded mikdârı mahbûb u mahbûbeler pençe-i âfitâb ü âfitâbe gulâm-ı mümtâzlar ve âyetün min âye[t] bâkire-i tannâzlar ki kimin şerîfe ve kimin hedâyâ verirler, ammâ bu Çerkezistân ü Abazistân’da hırsızlık bahâdırlıkdır, ayıb değil gâyet memdûhdur. El-hâl ol esîrler içinde bir pençe-i âfitâbe mahbûbe duhter-i pâkîzesin dirâğûş edüp ol mahkûke kız Melek Ahmed Paşa’ya Abaza diyârında hâmile kalup koca peder bu kadar mâl-ı ganâ’im üsârâlar ile avdet edüp yine Dağıstân’da Özdemirzâde Osmân Paşa’ya gelmek sadedinde iken koca peder istimâ’ eder kim Özdemirzâde Dağıstân’dan Deşt-i Kıpçağ u Heyhât sahrâsı ve Çerkezistân içre vilâyet-i Kırım’a andan İslâmbol’a gitmeğe azm-i râh etmiş.

Hemân koca peder bu kadar mâl-ı firâvân ile vilâyet-i Sadşe’den vilâyet-i Abaza’da Sovuksu nâm iskeleye gelüp anda bir keştîye süvâr olup İslâmbol’da Fındıklı

kasabasındaki hânesinde sâkin olur.

Hikmet-i Bârî yârî kılup ol sene Melek burc-ı felekden ve masdar-ı rahmden baş gösterüp rahm-i mâderden müştak olunca gûyâ bir bedr-i münîr-i mehtâb tulû‘ edüp beyt-i muzlim nûr-ı ilâhî ile pür-nûr olu[r].

Hikmet-i Hudâ ol ânda Abaza Mehemmed Ağa ki emîrahor-ı İbrâhîm idi anlar ve Abaza Ahmed Paşa bu üçü bir günde vücûda gelüp âyîn-i Abaza üzre bunları sarup sarmalayu, kundaklayup kanûnları üzre anası südlerin içmeden süd analarına teslîm ederler. Kanûn-ı Abaza üzre “Evlâdlarımız şehir oğlanı olup mezmûm olmasın ve gurbet çeküp yiğit olsun” deyü ol mâhda üç ***[47a]*** aded dürr-i yetîm evlâdları süd analarıyla Kârtıloğlu nâm re’îsin gemisine Melek’i koyup Abaza diyârında (–) (–) nâm vilâyetde süd anasında perveriş olmada. Öz vâlidesi şehr-i Tophâne’de koca peder ile kalmada.

Garîb ü acîb temâşâdır: İlâ hâze’l-ân Tophâne Abazalarının hemân evlâdları vücûda gelince yetmiş seksen bebek ve kundak gulâmları ve kızları süd analara harc-ı râhlarıyla verüp her sene yüz iki yüz sıbyân u bintânları kâfiristân ve Abazistân’a göndürüp baba ve anaları on, on beş sene evlâdların göremezler. Hâlâ mu‘tâd-ı kadîmeleri eyledir.

Ba‘dehu on bir seneden sonra Melek Paşa’yı ve bu hakîr Evliyâ‘nın vâlidesin Abaza diyârının Sovuksu nâm iskelesinden kırk aded Abaza esîrleriyle gemiye koyup Tophâne’de Melek Paşa’nın pederine getirirler. Anlar dahi Melek’i ve bizim vâlidemizi ve on aded pençe-i âfitâb esîrleri Sultân Ahmed Hân’a alâ tarîki’l-hedâye pîşkeş ver[ir]. Sultân Ahmed Hân *tâbe serâhu* Melek’i gördükde harem-i hâssada alıkor. Görse kim bir rûh-ı mücessem ve bir mahbûb-ı muhteşem, gûyâ ki bir perîzâdedir. Ahmed Hân buyururlar kim:

“Allâhu a‘lem şu oğlan kadre ermiş. Bunda olan ân, ân-ı sâ‘atde âdemin aklın perîşân eder. Bir melek-sûret ve perî-sîret ve mü’eddeb ve gül-çehre, dişleri dürr-i meknûn ve kelimâtları cümle mevzûn, kemâl mertebe hüsn-i cemâlde ve lütf-i i‘tidâlde bir marâlî ve gazâlî gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü bir gulâm-ı meh-pâredir” deyü Ahmed Hân Melek’i felekde medh eder.

Meğer Yeni câmi‘ mu‘temedi Kalender Paşa anda hâzır olup eydir:

“Pâdişâhım bu oğlana bir künye, ya‘nî bir lakab ihsân eylen” dedikde hemân Sultân Ahmed buyururlar kim:

“Cenâb-ı Bârî bu oğlan hakkında sûre-i Vettîn’de, [24] deyü medh edüp anı melek ve melekden eşref deyü yaratmış. Ben ana ne künye demeğe kâdirim, yine Melek’dir, ismi benim gibi Melek Ahmed olsun ve gılmân-ı hâssım ve cümle vüzerâlarım içre mümtâz olsun ve ecel-i müsemmâsına dek tûl-ı ömr ile mu‘ammer olsun deyüp, *“El-esmâ’ü tenzilü mine’s-semâi”* [25] deyüp Melek Ahmed derler.

Derhâl Üsküdârî Mahmûd Efendi ve üstâdımız Evliyâ Efendi “Bu niyyete *El-fâtiha”* deyüp Melek üzre mu‘avvizeteyn tilâvet edüp üflerler.

Ahmed Hân-ı ma‘sûm bu oğlanın gayri yerde olması ma‘kûl değildir, illâ Kızlar Ağası Velî Mustafâ yedisine(?) Melek’i Ahmed Hân yeden be-yed teslîm edüp eydir:

“Cânım lalacığım, bu oğlanı sana Allâh emâneti verdim. Okud ve yazdır ve terbiye verüp cânından bezdir. Göreyim seni nice terbiye verirsin” dedikde Mustafâ eydir:

“Vallâhi pâdişâhım, bu oğlan çehresinden bellidir kim Hazret-i Allâh bunu kâmil ve sâhib-i ayâr edüp mürebbîye muhtâc etmemiş. Kendü yed-i kudretiyle terbiye etmiş. Ancak bizde yatsın ve kalksın” buyururlar. Ammâ mezkûr Mustafâ Ağa işte sulehâ-yı ümmetden bir sâhib-i kerem ve mazınne-i kerâme kimesne idi. Her leyle-i Cum‘ada cemî‘i hüddâmları bir yer[e] cem‘ olup Melek ile bile rûh-ı Resûl-i Ekrem içün kırk bin salavât-ı şerîfe getirüp kendüleri bin bir aded sûre-i *innâ a‘taynâ* tilâvet edüp ol gece Hazret-i Risâlet-penâh’ı rü’yâsında görüp ve niçe kerre bi’l-müvâc[eh]e müşâhede-i cemâl edüp kelimât ederlermiş.

İşte Melek Paşa eyle bir pâdişâh-ı cem-cenâbın ve eyle bir ağa-yı sa‘âdet-mendin ve Üsküdârî Mahmûd Efendi ve Evliyâ Efendi’nin ve niçe bin kibâr-ı evliyâullâhın nazar-kerdesi ve çerâğ-ı efrûhtesi Melek Ahmed Paşa’dır.

Ve bu Melek huzûr-ı Sultân Ahmed Hân’a geldüğü gün huzûr-ı pâdişâhîde olan huzzâr meclislere birer gulâm ihsânlar edüp bu hakîrin pederi Ser-zergerân-ı Dergâh-ı âlî Dervîş Mehemmed Ağa’ya Sultân Ahmed Hân *tâbe serâhu* bu hakîrin vâlidesin ihsân edüp eydir:

“Koca Ağa, ihtiyâr oldun, ammâ inşâallâhu Ta‘âlâ bu kızdan melek gibi cihân-ârâ bir oğlun olur” buyurduklarında,

Üsküdârî Mahmûd Efendi eydir: “Bu yakın inşâallâh rûh bulur ve bir necîb ü reşîd erkek evlâdın olur” dedikde,

Evliyâ Efendi eydir: “İnşâallâh biz okudup terbiye ederiz” buyururlar.

Hamd-i Hudâ tokuz ay on günden sonra bu hakîr Sultân Ahmed Hân asrında sene (–) târîhinde vücûda gelüp Sultân Murâd-ı Râbi‘ tahta sene (–) târîhinde cülûs etdiği sene pederimiz hakîri hünkâr İmâmı Şeyhü‘l-kurrâ ve şeyhü’ş-şüyûh Evliyâ Efendi’ye hakîri verüp bizi ma‘nâ oğullarından edüp telâmîzlerinden olduk.

İlm-i hıfzı Evliyâ Efendi’den tekmîl edüp sekiz sâ‘atde ne ifrât ve ne tefrît ve ne lahn-ı celî ve ne lahn-ı hafî etmeyüp Cezerî hazretleri buyurduğu ebyât üzre beyt:

Mehâricü‘l-hurûfi ve’s-sıfâti

Liyelfizû bi-efsahi’l-lüğâti

üzre hurûfu mehâricinden ihrâc edüp andan beyt:

Ve’l-ahzü **[47b]** bi’t-tecvîdi hatmü lâzım

Men lem yücevvidi’l-Kur’âne âsim

tenbîhlerinden havf edüp ba‘dehu beyt:

Ve ba‘de tecvîdike li’l-hurûfi

Lâbüdde min ma‘rifeti’l-vukûfi

ile me’mûr olup Hafs kırâ’ati üzre mahall-i vakflara ve secâvend ve imâle ve işâretlere ri‘âyet ederek hatm-i şerîf ederdim. Ve her leyle-i Cum‘a’da birer hatm-i şerîfim ta‘yîn olmuşdu.

Hamd-i Hudâ hâlâ âlem-i sabâvetden berü eğer sefer ve hazarda terk etmeyüp niçe yüz hatm-i şerîflerim leyle-i Cum‘a’da Melek Ahmed Paşa merhûmun huzûrunda hatm-i şerîf ederdim, zîr[â] anlar da harem-i hâsda iken üstâdımız Evliyâ Efendi’den anlar dahi tilâvet edüp hıfzan bir kerre hatm-i şerîf etmişler idi, ammâ İbn Kesîr kırâ’ati okumamışlardı.

Niçe kerre hakîri hıfzen dinlemişlerdi. Hamd-i Hudâ hamele-i Kur’ân’ım, *hâzâ min fazli rabbî* ve İbn Kesîr kırâ’atin dahi min evvelihi ve âhirihi tekmîl edüp ilm-i tecvîde müte‘allık *Kitâb-ı Şâtıbî* ki (–) aded beytdir, anı ve *Kitâb-ı Cezerî* kim (–) aded beytdir, anı dahi Evliyâ Efendi ve cemî‘i şeyhü’ş-şüyûhlar huzûrunda yedi sâ‘atde hıfzen itmâm etdim. Andan seb‘a kırâ’atin sûre-i Yûsuf’a dek tekmîl edüp ba‘dehu velî-i ni‘am üstâdımız Evliyâ Mehemmed Efendi sene (–) târîhinde merhûm olup Hünkâr imâmı Şâmî Yûsuf Efendi’den kırâ’at-i seb‘ayı Yâsîn-i şerîfe dek tekmîl edüp anlar dahi sene (–) târîhinde merhûm olup İslâmbol’da Haydarpaşa mahallesi mescidi imâmı ba‘dehu Sultân Selîm Hân câmi‘i imâmı olan Şâmî Efendi’den ilm-i kırâ’at-i seb‘ayı tekmîl etdik. Hamd-i Hudâ.

Ba‘dehu Melek Ahmed Paşa ile sene 1051 Muharrem’inde âlem-i seyâhate çıkup ba‘dehu Melek Ahmed Paşa vâlidemizin ammîsi oğlu olmağile ma‘an seyâhate çıkup geşt [ü] güzâr etdiğimiz yerlerde Melek Ahmed Paşa’nın ahlâk-ı hasenelerin tahrîr etmeği üzerime iltizâm-ı mâlâ-yelzem edüp kalem-i cevâhirim zebân-ı hâle getirüp kîli kâl etdim. Ve eğer ta‘rîf ü tavsîfe lâyık ve sezâvâr görülmezse nân u nemek hakkıyçün hüsn-i hâlin hayr ile yâd ederiz ve evsâf-ı cemîlesin istimâ’ eden yârân-ı bâ-safâlardan bu kalîlü‘l-bizâ‘a Evliyâ-yı bî-riyâ içün ve merhûm Melek Ahmed Paşa efendimiz rûhiyçün celb-i Fâtiha ricâ ederiz, *el-fâtiha*.

Evvelâ merhûm Melek Sultân Ahmed’den sonra Sultân Mustafâ‘da tüvânâ fetâ yiğit olup iki kerre kilar-ı hâssada Sultân Mustafâ cülûslarında hidmetinde bulunmuşdur.

Ve Sultân Osmân ile Hotin seferinde bile idi. Ve pederleri Budin vezîri Karakaş Paşa’nın kapucular kethudâlığıyla Hotin seferinde bile olup Karakaş Paşa Hotin altındaki tabur cenginde alnından kurşum ile urulup şehîd oldukda Melek pederi terk-i devlet edüp İslâmbol’un Fındıklı kasabasında münzevî oldu.

Ba‘dehu Melek Paşa Osmân Hân ile İslâmbol’a gelüp ol fetret-i zorbalarda Osmân Hân’ı Yedikulle kal‘asında mazlûmen şehîd edüp sene (–) târîhinde Sultân Murâd-ı Râbi‘ müstakil pâdişâh olup Melek Ahmed Ağa Hâsoda’ya girdikde çâr-ebrû pehlivân ve zeber-dest babayiğit idi.

Murâd Hân ile Edirne ve Bursa seferlerin edüp hakîri Sultân Murâd leyle-i Kadr’de Ayasofya-yı Kebîr’de mü’ezzinân mahfelinde ba‘de’t-terâvîh hıfzen hatm-i şerîf tilâvet ederken sûre-i A‘râf’a geldikde Murâd Hân fermânıyla Vuçu bostâncıbaşı ve rikâbdâr Melek Ağa hakîri mahfelden endirüp huzûr-ı Murâd Hân’a vardıkda bu kemteri Kilar-ı hâssaya alup Kilarcıbaşı Hadım Gazanfer Ağa’yı hakîre lala ta‘yîn eyleyüp yine Evliyâ Efendi içeri derse geldikde tilâvet ederdik. Ve Murâd Hân’a musâhib-i şehriyârî gûnâ-gûn

kelimâtlar ederdik.

Ba‘dehu hünkâr Revân seferine giderken Melek Ağa çukadâr idi. Murâd Hân ba‘de’l-feth-i kal‘a-i Revân kal‘a-i Van üzre geldikde Van kal‘ası kayası üzre Koca Nişâncı gazab-ı şehriyârî ile silihdârlıkdan çıkup Melek Van’da silihdâr olup tâ Bağdâd-ı behişt-âbâd fethinden sonra Bağdâd altında Melek üç tuğ vezâretle silihdârlıktan çıkup Diyârbekir eyâletiyle hudûd kesmeğe Vezîria‘zam Kara Mustafâ Paşa ile diyâr-ı Acem’de Derne ve Derteng ve Hemedân ve Dergezîn ve Şehrezol vilâyetlerinde hudûdlar kesilüp akd-i sulhlar olup Murâd Hân der-i devlete revâne oldu.

Ve ba‘dehu Kara Mustafâ Paşa dahi sulhnâme ve hudûdnâmeleri alup Melek ile Diyârbekir’e gelüp Kara Mustafâ Paşa akîb-i Murâd Hân der-i devlete gelüp ol sene 1048 târîhinde Murâd Hân vefât edüp cülûs-ı İbrâhîm Hân oldu ve Melek Paşa Diyârbekir’de kaldı, ammâ Diyârbekir ve Mardin altında yüz bin asker Bağdâd muhâfazasıyçün âmâde durup Melek Paşa Bağdâd tarafına ***[48a]*** nigerânda olup şeb [ü] rûz asâkir-i deryâ-misâl ile pür-silâh olup terkilerinde birer yem ile eyâlet-i Diyârbekir’i geşt [ü] güzâr ve sayd [u] şikâr edüp âsî ve dağî ve bâğî ve yağıları sayd edüp şer‘an katl ederdi. Hattâ Sultân Murâd’a “Gazân mübârek ola” demeğe gelmeyen (–) Ekrâdı hâkimi Sultân Yûsuf nâmıyla iştihâr bulan Ekrâd hâkimini şeb-hûn ile basup kayd-ı bend ile Diyârbekir kal‘asında habs edüp bin kîse mâlın aldıkdan sonra Yûsuf Hân’a tevbe ve istiğfâr verüp kal‘adan ıtlâk etdi. Bu mahallerde hikâyât ve rivâyât ve dirâyât çokdur, ammâ biz muhtasar kıldık, zîrâ bu gûne gazavât menâkıbât-ı vâkı‘âtlar cümle *Risâle-i Menâkıb-ı Melek Ahmed Paşa*‘da cümle ahvâlâtları ale’l-infirâd tahrîr olunmuş bir mücelled başka tevârîhdir.

Andan yine Diyârbekir’den seksen bin asker cem‘ edüp sene (–) târîhinde Sincar dağının Yezîdî Kürdlerine bir sâtûr-ı Muhammedî urup on üç bin Saçlı Yezîdî Kürdleri katl olup şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ‘nın intikâmların aldı ve on binden mütecâviz a‘lâ ve ednâ ve bapirleri, ya‘nî sultânları ve kızları ve gulâmları ve avretleri cümle esîr-i der-zincîr olup Diyârbekir’e selâmet geldi ve niçe zamân âsûde-hâl olup Rûmiyye Şeyhi Azîzzâdeler ile tevhîd ü tezkîr zevk ü şevkleri ederdi, zîrâ kendüleri cihâz-ı fakrı tarîk-i Hâcegân-ı Nakşıbend’den kabûl etmişlerdi. Dâ’imâ evrâd [u] ezkârların tilâvet edüp kârları mesâlih-i müslimîn ile mukayyed idi. Ve her ne cânibe teveccüh etse mansûr [u] muzaffer olup şast ber-kabza sehm-i murâdı nişân urup dağî ve bâğî ve yağı olan harâmîleri ele getirüp aslâ amân u zamân vermeyüp sahîfe-i rûzgâr-ı zor-kârdan vücûdların şer‘ile ve seyf-i miczem-i Muhammedîyle âsîlerin vücûdun hakk ederdi.

Ve kendülerden aslâ cemî‘i zamânda kizb sâdır olmamışdı. Ve az söyleyüp çok ağlayup az gülmüşdü. Ve meclislerinde mâlâ-ya‘nî ve güft ü gûy-ı mesâvî kelimât olmazdı. Bu hâl ile yine huzûrunda edebden hâric olmayan latîfe-âmîz gûnâ-gûn şakalar olunup dişleri görünecek mertebe tebessüm edüp hazz ederdi. Ve hergiz lisân-ı şerîflerinden sikem sikem lafzı makûlesi kelâm-ı fâhişler sâdır olmayup gazab-âlûd oldukları mahal ki bir âdeme şer‘an katl îcâb etse yâhûd katl-i şer‘î hükm olunsa ol âdeme,

“Bire hayâsız ve bire nâmerd, cürmüne tâ’ib ü tâhir olup dünyâ derdinden halâs ol” deyü cevâblar ederdi.

Ve ol kadar pâk ve latîf ve zarîfâne ve levendâne elvân boğasılar ve abâyî ve kutnî ve

kazze ve Gücerât halalî harîrler ve gûnâ-gûn sûret-i şer‘de mübâh olan akmişe-i fâhire kutnîler ile mülebbes olurdu.

Ve ol kadar pâk ü pâkîze idiler kim sâ’ir akrânlarının girîbânlarından abâ(?) dâmânları beyne’l-vüzerâ meşhûr-ı âfâk idi. Hattâ merhûm Sultân Murâd *tâbe serâhu ve cennete mesvâhu* buyururlar kim,

“Ahmed sen benden pâksin ve bî-bâk ü bî-pervâsın. Hudâ-yı Müte‘âl dü cihânda yüzün ak edüp sa‘âdet-i dâreyn müyesser ede” deyü Murâd Hân bu ebyâtı terennüm eder:

Pâk dâmâne yok sözüm aslâ

Hîz-i nâ-pâke günde bin la‘net

deyüp Silihdâr Mustafâ Beğcüğezin yüzüne bakup “Bu söze ne dersin Mustafâ?” dedikde Silihdâr hacâletinden sîm[â]ları la‘l-gûn olup ol ân Melek’e ve Silihdâr’a birer semmûr hil‘at ihsân ederler, ya‘nî ol mertebe her husûsda Melek Paşa pâk-dâmen idiler ve her husûsda alimallâh ve kefâ billâh pâk idiler.

Ve gâyet sâlih ve dîndâr ve âlim ve âmil ve kâmil ve fâzıl ve dîndâr ve perhîzkâr ve Âsaf-ı Berhayâ-vâr bir gâzî-i sâhib-i ayâr ve yâdigâr bir vezîr-i dilîr gelme[mişdir].

Ve “Âlem-i sabâvetimizden berü sıbyân ile mahlût olup lu‘b u lehve meyyâl değil idim” derlerdi, ammâ sünnet-i Resûl olan tîr ve kemândârlık ve cidâ ve şemşîrbâzlık ve gürz ve mızrakbâzlık lu‘bedebâzlıklarında gâyet mâhir idi.

Ve akrânlarında eyle bir fârisü‘l-hayl silâhşor cüst ü çapük İpşir Paşa ve Seydî Ahmed Paşa olaydı.

Ve zorâver ü dilâver ve server ü hünerver yiğit olmağile küştegîrlik ilminde yetmiş fen bilüp değme pehlivân arkasın yere getirmemişdir kim bu fende dahi bî-mânend idi, ammâ ba‘zı zamân tenâsül-i evlâd içün Kaya Sultân ehliyle ey güleşler ederdi. ***[48b]*** Âhir Kaya Sultân’ı alt edüp yenerdi ve bir yılda kırk sekiz kerre böyle cihâd-ı ekber ederdi. Kesret [ü] vefret üzre cemmâ‘ değil idi.

El-hâsıl Sultân Ahmed Hân asrından tâ Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘e gelince böyle bir ma‘sûm-ı pâk vezîr-i rûşen-zamîr-i dilîrin misli sebkat etdiği hâtır-nişânımız değildir, ammâ hakkâ ki Koca Nişâncı ve Koca Mûsâ Paşa ve Koca Ken‘ân Paşa bunlar dahi ma‘sûmluklar ile şöhre-i şehr olmuşlardır, *rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Ve Melek Paşa cemî‘i zamânda âbdestsiz bir kadem yere basmazdı ve hîn-i mücâma‘atda tarfetü‘l-ayn içre gasl edüp teheccüd ve işrâk-ı ebvâbeyn salâtlerin kılup dâ’imâ sermâye-i ömr-i girânmâyeleri savm-ı Dâvûd ile güzerân ederdi.

Ve dâ’imâ hem-celîs ve hem-enîsi ulemâ ve sulehâ ve fukarâ ve zu‘afâ ve mesâkînler ve vâ‘iz ve nâsıhlardan Velî Efendi ve Erdebîlîzâdeyi pek severdi. Ve Pendnâme-i Hoca Attâr vird-i zebânı olup cümle ebyâtların hıfzen zabt etmişdi. Ve ilm-i sarf ve nahivde çok nüsha görüp ilm-i fıkh [u] ferâizde lâ-nazîr idi. Ve sekiz yüzden mütecâviz mesâil-i şer‘iyye ve binden ziyâde hadîs-i Nebeviyyeleri ezber zabt u rabt eylemişdi, ammâ tarîk-i dervîşâna meyyâl olmağın ilm-i şi‘rde ve kelâm-ı Mevlânâ‘da *Mesnevî-i Şerîf’*den ve

kelâm-ı İbrâhîm-i Gülşenî, *Ma'nevî*'sinden niçe bin ebyât-ı eş'âr-ı Fârisî ve Türkî kasâid ve penç beyt-i tasavvuflar hâtır-nişânı idi, ba'zı mahalde mezkûr ebyâtları mahalleriyle icrâ ederdi.

Ammâ ilm-i kitâbetde *"El-hattu mâ yukra"* idi, lâkin Murâd Hân-ı Râbi'den tuğrâ-yı garrâ çekmeğe me'zûn olup anların ta'lîmiyle bir tuğrâ-yı garrâ-yı tevkî'-i refî'u'ş-şân tahrîr ederdi kim Bihzâd [u] Mânî kalemin çekmede âciz olup Koca Nişâncı ve Ankebût Ahmed Paşa ve Nasûh Paşazâde Ömer Beğ ve Re'îsü'l-küttâbımız Gınâî Efendiler cümle engüşt ber-dehen edüp tuğrâ-yı Melek'e engüşt ber-dehen olurlardı.

Ve kendü savma'a-i tek ü tenhâsında ale's-seher esmâü'l-hüsnâya müdâvemet ederdi ve her isneyn gecesi cümle iç ağalarına kırk bin salavât-i şerîfe ve her leyle-i Cum'ada on iki bin İhlâs-ı şerîfe tilâvet olunurdu. Ve hâlâ harem-i hâsda büyük oda ve küçük odalara on iki bin altun Bağdad'dan gönderüp vakf edüp uslûb-ı sâbıka üzre leyle-i isneynde ve leyle-i Cum'ada kırk bin salavât ve kırk bin aded İhlâs-ı şerîfe tilâvet olunur aceb hayrât-ı azîmdir.

Hayrât-ı garîbe-i merhûm Melek Ahmed Paşa: Her sene mâh-ı Ramazân gurresinde hazînesin açup alâ tarîki'l-hedâye her ne kadar zî-kıymet esvâb u eskâl ve âlât-ı silâh ve ne kadar zî-kıymet eşyâlar var ise gılmân-ı hâssa meydânında bu kadar eşyâları dağlar gibi yığup üç yüz kırk beş iç ağaları mâbeynlerinde bu esvâbları mezâd edüp bey' [u] şirâ ederdi.

Meselâ bir zırhı bin salavâta ve bir kılıcı elli bin salavâta ve bir semmûr kürkü bir hatm-i şerîfe ve bir mercân tesbîhi iki bin salavâta ve bir mücevher tüfengi bir hatm-i şerîfe bey' edüp herkes aldığı metâ'ı salavâtı ve hatm-i şerîf der-uhdeleriyle hazînebaşı tahrîr edüp iç alay çavuşları dellâllık edüp leyle-i isneynde ve leyle-i Cum'ada der-uhdelerin getirüp tilâvet ederler. Ve ol geceler gûyâ leyle-i Kadr olup mümessek Şâm fısdıklı ve bâdemli helvâlar ve hoşâblar tenâvül olunup du'â vü senâlar olur.

Bu hâl üzre hazînesinde âlât-ı silâh ve gayri metâ'dan bir habbe kalmayup bi-emrillâhi Ta'âlâ sene-i âtiyeye gelince hazînesi dahi ziyâde dolardı.

Ve her mansıba teveccüh etdikde kat'-ı menâzil ederken yedi sekiz sâ'at ömr-i azîz hebâya gitmesin içün dağ u râğlarda ve sahrâ-yı bâğlarda cümle iç ağaları at başları berâber cem' olup cemm-i vefîr ile bir ağızdan savt-ı a'lâ ile sûre-i Feth'i ve sûre-i Mu'avvizeteyn'i kırâ'at ederken dağlar ve hâmûnlar inlerdi. Kırâ'at-ı Kur'ân'dan sonra ceng-i savaş-ı perhâş ma'rifetlerinden haberdâr olmak içün cümle iç ağaları ve cemî'i levendât birbirlerine mukâbil olup kırkar ve ellişer müşvâr kadar cirid oynayup mızrak oyunları ve şemşîrbâzlıklar ve tîr [ü] kemândârlıklar gösterüp ekseriyyâ at üzre Mısır tarzı kurşum atardı.

Ba'dehu esb-i sabâ-sür'atler bî-tâb u bî-mecâl olmadan alay çavuşları lu'bedebâzlıkdan askeri men' ederlerdi ve bu tertîb üzre menzile ererlerdi. ***[49a]***

Ve hâtır-ı şerîfleri dâ'imâ es-sâfinâtü'l-ciyâd misilli küheylân makûlesi hussâna ve nesl-i cilfidâna ve ma'nek ve tarîkî ve seylâvî ve kebîşe ve mahmûdî ve musâfaha ve havâre ve mühre ve mehrânî (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) bu gûne hasîbü'n-nesîb şecereli

küheylân atlara mahabbeti olduğundan otak sâyebânı altında yetmiş seksen kadar aded depen küheylân atlar bir bend ile huzûrunda deverân u çevelân u seyerân ederlerdi.

Kaya Sultân'ı almazdan mukaddem yedi yüz aded müşterâ abd-i memlûkleri var idi kim cümle Çerkez ve Abaza ve Gürcî gulâmları var idi. "Rûsi'l-asl bî-asl ve bî-edebdir" deyü Rûs gulâmların almazdı, meğer alâ tarîki'l-hedâye gelirse kabûl edüp ba'dehu bir ağavâta hibe ederdi.

Ve ol kadar sayd [u] şikâra mâil idi kim kanûn-ı vüzerâ üzre mehterhânesi ile gûnâ-gûn fasıllar ederek teferrüclere ve ziyâfetlere gidüp gelince yemîn ü yesârda olan fukarâlara ihsân bezl ederek şikârın hadden efzûn etmeyerek menziline gelüp meks ederdi.

Ve cemî'i zamânda irtişâ almayup aldırmayup irtişâ ile cemî'i zamânda mansıb dahi almayup mânde azil kabûl ederdi, ammâ yine rikâb-ı hümâyûna ve sâ'ir vüzerâ ve vükelâlara alâ tarîki'l-hedâye mutasarrıf olduğu diyârın memdûhâtlarından ba'zı eşyâlar ve küheylân atlar pîşkeş gönderirdi. Yine bu hâl üzre Âl-i Osmân'ın memâlik-i mahrûselerinde zabt [u] rabt etmed[iğ]i menâsıb-ı âlîler kalmadı.

Evvelâ ibtidâ bin kırk sekiz târîhinde Bağdâd altında eyâlet-i Diyârbekir ile serdâr-ı mu'azzam oldu.

Ve dör[d] kerre Diyârbekir'e vâlî oldu.

Ve dör[d] kerre Anadolu eyâleti oldu ve dörd kerre Özü eyâleti oldu.

Ve iki kerre eyâlet-i Erzurûm oldu.

Ve iki kerre Haleb ve iki kerre Şâm ve bir kerre müsellim Sivas'ı zabt etdi.

Ve bir kerre cezîre-i Girid'e asker sürüp tâ Benefşe kal'asına vardı.

Ve bir kerre iki sene cezîre-i Bozca'da muhâfız oldu.

Ve bir kerre Bosna oldu.

Ve bir kerre Erdel gazâsı serdârına yamak oldu.

Ve bir kerre vâlî-i Bağdâd oldu.

Ve bir kerre sene 1060 bir buçuk sene Sadrıa'zam olup Deli Hüseyin Paşa'ya imdâdlar gönderüp zamân-ı sadâretlerinde cezîre-i Girid içre Deli Hüseyin Paşa kal'a-i Retime ve kal'a-i Seline ve yedi pâre kılâ'-ı müstahkemler feth edüp sene 1061 sadâretden ma'zûl oldu.

Ve bir kerre İpşir'e kâ'im[makâm] oldu.

Ve andan sene 1065 eyâlet-i Van oldu.

Ve bir kerre sene (–) de Yanova beği Köpürlü'ye kâ'immakâm oldu.

Ve'l-hâsıl dâr-ı fânî menâsıbların cümle zabt edüp dünyâda adâlet ederek yetmiş yedi sene mu'ammer olup âhir Cenâb-ı Kibriyâ Melek'e [26] yarlığ-ı belîğiyle sene (–) târîhinin mâh-ı (–) (–) günü dâr-ı bâkî mansıblarından evc-i illiyyîn mansıbıyla behre-mend ve behre-yâb olup bilâ-tevâbi' ve-lâ-levâhık cânib-i Hakk'a revâne oldu. *Rahmetullâhi aleyhi*

rahmeten vâsi‘a. (–)

Ba‘dehu bu hakîr garîb-i bî-kes kalup velî-i ni‘am yoksulluğun çeküp âlem-i hayrette kaldım. Gûyâ dâr-ı diyâr-ı İslâmbol başıma bir dâr oldu. Hikmet ol kim ol mahalde hâne ve dükkânlarım yandı, ammâ Cenâb-ı Kibriyâ âsân getirüp üç bin riyâl guruş harc edüp ıhrâk olan iki hânemi ve dörd aded dükkânlarımı kâmil altı ay renc [ü] anâ ve âlâm-ı şedâ’id çekerek hâne-i ahzânları itmâm edüp içlerine akrabâ vü ta‘allukâtları kodum. Hamd-i Hudâ bu âna dek mücerred pâk idim. Beyt:

Mücerredî be-hakîkat azîm saltanat est

Zi men şinev ten-i âzâd-ı hîş bende me-sâz

Berâ-yı yek şebe zevkî ki hâk ber ser-i û

Esîr-i zen netüvân şüd be-sâl-i hây-ı dırâz. [27]

Li-Mevlânâ *kuddise sırruhu*

Çîst dünyâ ez Hudâ gâfil şoden

Nî-kumâş u nokre vü ferzend u zen [28] [29]

sadaka Resûlullâh ve sadaka Habîbullâh: [30]

Cem‘-i âkırdır. Lisân-ı Türkî‘de kısır demekdir, ya‘nî doğurmaz avret ola. İmdi bu harâb-âbâd dünyâda ne evlâd ve ne zen-i heşdâd deyüp tabî‘ate yine seyâhat ârzûları gelüp dâğ-ı derûn-ı pür-hûnum def‘ etmek içün altı aded hüddâmımız ve sekiz re’s hüssânımla âmâde olup,

“Âyâ ne cânib azm-i râh etsem?” derken hikmet-i Hudâ sene 1073 Şa‘bân’ında sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh Sultân Mehemmed Hân-ı âlîcâh Nemse gazâsına teveccüh edüp deryâ-misâl alay-ı azîm ile İslâmbol’dan çıkup Dâvûdpaşa nâm sarâyı kurbunda serâperde-i çetr-i mülammâ‘-ı Osmânî‘de karâr-dâde olup cemî‘i kullarına bin kîse mâl ihsân u in‘âm-ı âm ***[49b]*** edüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek şâhrâh ile Edirne mahmiyyesine revâne oldular. Bu hakîr dahi bir gayri yoldan,

Sene 1073 mâh-ı Şa‘bânu’l-mu‘azzamının gurresinde ol şiddet-i şitâda diyâr-ı Alaman-ı bî-amân gazâsına ve Ungurus Kızılelmasına gitdiğimiz menâzil ve kılâ‘ ve şehirleri ayân u beyân eder

Evvelâ *bism-i İlâh* ile İslâmbol’dan çıkup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek ve niçe âlâm-ı şedâ’id çekerek selc ü berf ü bârân meşakkatin çekerek,

Menzil-i evvel kasaba-i Topçular: Hemân İslâmbol’un bir mahallesidir kim cild-i evvelde evsâfı mastûrdur. Andan ale’s-sabâh cânib-i garba kar yağup boran çekerek su kemerleri kurbunda,

Menzil-i karye-i ma‘mûr Çardaklı, andan **karye-i Türk Eşe’**yi geçüp 7 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Baklalı: Ebü‘l-feth Mehemmed Hân vakfıdır. Bir vâdî içinde bâğ u bâğçeli ve sayd [u] şikârlı ve bir câmi‘li ve bir hammâmlı mesîregâh yerdir. Baklası çok olmağile Baklalı derler. Bu karyede (bu karyede) Ferrûh Ağazâdelerde iki gün meks edüp

zevk u safâlar edüp hamd-i Hudâ hevâlar latîf olup ertesi atlara süvâr olup alâ tarîki's-seyr av şikâr ederek ve cirid oynayarak 1 sâ'at gidüp,

Evsâf-ı sûr-ı Burgoz, ya'nî kal'a-i vâsi' Terkoz

Bânîsi Makedon[y]a kim İslâmbol'dur, anı ibtidâ binâ eden Yanko ibn Madyan bu kal'a-i Terkoz'u dahi Yanko binâ etmişdir. Bu kal'a İslâmbol kal'asının bir köşesi olmak üzre binâ olmuşdur ve bir köşesi Silivri kal'asıdır ve bir köşesi Yedikulle'dir. Hâlâ İslâmbol olan kal'a Makedonya şehrinin iç kal'ası olmak üzre binâ olunmuşdur.

Ve bu Terkoz Karadeniz sâhilindedir. Ve kal'a-i Silivri Akdeniz cenbindedir. Bu kal'ateyn mâbeynleri Karadeniz'den Akdeniz'e gelince sekiz sâ'at yerdir. Hâlâ Terkoz'dan Silivri'ye gelince şarkdan garba dağlar ve bayırlar üzre yedi kat germe kal'a dîvârı ve her katında birer kat germe handakları râygân nümâyân durur.

Ve bu Terkoz kal'asından Karadeniz kenârıyla tâ Karadeniz boğazı olan Yoroz kal'asına andan Yeniköy ve Hisâr ve Beşiktaş ve Tophâne ve Galata kal'asına gelince cümle leb-i deryâ tâ Terkoz kal'asına gelince serâpâ kal'a idi.

Ba'dehu Âl-i Abbâsiyân'dan Hârûnu'r-Reşîd Bağdâd halîfesiyken İslâmbol kefereleri Ciniviz kâfirleriyle mâbeynleri bozulup İslâmbol tekûrı Alina Kral Ciniviz küffârın[a] Akdeniz'den Karadeniz'de olan vilâyetlerine Karadeniz boğazından yol vermedi, zîrâ ol zamânda Ciniviz kralı bir kral-ı dâll-ı âlî-hâl idi. Akdeniz içre tahtgâhları cezîre-i Sakız idi ve kal'a-i Galata dahi anların binâsı ve anların tahtları idi. Ve Karadeniz'in Anadolu ve Rûmeli tarafında üç bin yedi yüz pâre kılâ'-ı metîneler cümle Ciniviz kralının idi. Hattâ Tarabefzûn ve Gönye ve Faşa ve Abaza ve cezîre-i Taman ve Kuban tâ Azağ'a varınca andan içeri tâ Azak denizi ve nihâyetinde Horoskirmân kal'ası da Ciniviz kralının olup Maskov kralıyla hem-hudûd idi.

Andan Rûm tarafında cezîre-i Kırım'da gerçi Tatar var idi, ammâ yine hüküm Ciniviz'in olup cezîre-i Kırım'da kal'a-i İnkirmân ve Sar kirmân ve Balıklava kirmân ve Ayukirmân ve Çorgana kirmân ve Tat kirmân ve Mankup kirmân ve Gözlev kirmân ve Sudak kirmân ve Avluta kirmân ve Kefe kirmân ve Kerş kirmân ve Kilinse kirmân ve Azak denizi içre Balısıra kirmân. Bu cümle mezkûr kal'alar cümle cezîre-i Kırım etrâfında serâpâ dest-i Ciniviz'de olup sahrâ-yı Kırım'da Tatar-ı sabâ-reftâr hoş-nişîn idiler.

Andan yine sâhil-i Karadeniz'de Özü kirmân ve Dentere kirmân ve Hocabay kirmân ve Akkirmân ve Kili kirmen ve Beşdepe kirmen ve Karahırmen ve Köstence ve Mankalya ve Keliğra ve Kavarna ve Balçık ve Varna ve Galatya ve Emene ve Musura ve Aydos ve Ahyolı ve Yoroz ve cezîre-i Aya Anastanısya ve Suzebolı ve Eskikoz ve Ahtapolı ve Eyneada ve Ayavola ve Midye ve Terkoz kal'asına varınca bâlâda tahrîr olan leb-i deryâ kal'aları cümle Ciniviz kralı hükmünde idi, ammâ bu Terkoz kal'ası Rûm tekrûrunun idi.

Ba'dehu Ciniviz kralı Akdeniz'den Karadeniz'de olan kal'alarına İslâmbol tekûru derdinden Karadeniz'e donanma gidüp gelemediğinden Ciniviz kralı Akdeniz'de ve Karadeniz'de biner pâre donanma gemileri müheyyâ edüp Bağdâd'da Hârûnu'r-Reşîd'den İslâmbol'u urmağa me'zûn oldu, zîrâ ol asırda İslâmbol tekûru Alina Kral'a Hârûnu'r-Reşîd tarafından Seyyid Battâl Gâzî elçi gelüp beher sene dörder kerre yüz bin altun vermeğe der-uhde edüp sulh [u] salâh olmuş idi.

Ol ecilden Ciniviz kralı Hârûnu'r-Reşîd'den izin alup Akdeniz ve Karadeniz'den donanmasıyla Makedonya'ya gelüp yine ke'l-evvel kal'a-i ***[50a]*** Galata sene 244 ba'de hicreti'n-nebeviyyede istîlâ edüp Hârûnu'r-Reşîd'e ve Seyyid Battâl Gâzî'ye elçilerle azîm hedâyâlar gönderüp ba'dehu Ciniviz kralı Galata'dan Beşiktaş ve Hisâr ve Yeniköy ve Karadeniz boğazı ve tâ Terkoz kal'asıyla bile cümle kal'aları alup Terkoz kal'asın bile cümle harâb [u] yebâb etdi.

Ve Terkoz'dan tâ Silivri kal'asına gelince İslâmbol'un yedi kat germe dîvâr ve yedi kat handaklı kal'asın cümle yere berâber etdi. Anıniçün hâlâ kal'a-i Terkoz ve sûr-ı Burgoz cümle harâb u yebâb yapup Terkoz'dan Silivri'ye giderken câ-be-câ yerlerde yedi kat Burgoz kal'ası esâsları zâhir ü bâhirdir. Bu Burgoz ve Silivri ve Terkoz ve İslâmbol mâbeynleri dâ'iren-mâdâr bir cezîre-misâl görülür(?) kim yedi merhale yerdir. Bu vâdîler içi cümle İslâmbol ki şehr-i Makedonya zemînidir kim bin altmış pâre kurâ vü kasabât ve kılâ'lar ile müzeyyen idiği ve Ciniviz harâbından sonra amâr olup Sırf kralları har[â]b etdiği *Târîh-i Rûm-ı Yanvan*'da mufassal tahrîr olmuşdur.

{Der-sitâyiş-i eşkâl-i kal'a-i Terkoz}: Andan yine Terkoz kal'asın Kostantin Kral amâr edüp sene 856 târîhinde İslâmbol'dan mukaddem Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî fethidir ve Eyyûb mevleviyyeti nevâhîlerinden olup Karadeniz sâhilinde bir şekl-i müselles bir kal'a-i azîmdir.

Kıble cânibi ve batı tarafı ve maşrık semti cümle bir azîm göldür. Ancak lodos cânibi bin adım karadır. Mâ'adâ tarafları Karadeniz ve göldür. Gûyâ bir cezîrede Şeddâdî kârgîr taş binâ bir hisâr-ı köhnedir.

Ve ol kara tarafından Ebü'l-feth toprak sürüp feth etmişdir. Hâlâ sürülen toprakları yığılıdır. Ve top-ı kal'a-kûp ile câ-be-câ rahnedâr olan yerleri âşikâredir.

Ve mezkûr kara tarafında iki kat dîvârları ve iki kat kapuları ve azîm handakı var, mâ'adâ yerleri deryâ ve yalın kat dîvâr ve deryâ ve göl ihâta etmişdir. Dâ'iren-mâdâr cirmi on bin altı yüz adımdır. Ve Karadeniz kenârında bir latîf liman-ı azîmi var ve buheyresine dahi hurde gemiler girüp lenger-endâz olup yatırlar. Ve bu gölden taşrası Karadeniz'in Yedikumlar ve Karataşlar dedikleri mahûf u muhâtara olan beyâz kumlu ve kara taşlı kumsal-ı bî-amân yerlerdir kim gûyâ Karadeniz kenârında Akkirmân kal'ası önündeki Kamerü'l-kum gibi bir bî-câr yerdir. Cümle Karad[eniz] keştîleri bu Terkoz kal'asının burnundaki Yedikumlarda vakt-i şitâda helâk olurlar. *Allâhümme âfinâ.*

Sitâyiş-i buheyre-i Terkoz: Dâ'iren-mâdâr cirmi on bir mîl sehel şorca âb-ı berrâkı var. Ol kadar amîk değildir. Buheyre-i mâlih olmasına sebeb vakt-i şitâda Karadeniz'in talattumu bu halîce girüp acı eder. Bu gölde kış günleri gökde uçan ve yerde gezen ve deryâda yüzen hûş u tuyûr bu gölde kışlar. Bâ-husûs kaz ve ördek ve angıt ve karabatak ve sürhâb ve vezneboşaldan ve kuğu ve saka kuşu ve balıkçıl ve martı ve yelve ve yelkovan ve niçe bunun emsâli su kuşları bu halîcin yüzünü zeyn edüp bu buheyre etrâfında olan kurâ vü kasabât ahâlîleri tüfeng-i pür-reng ile ve doğan ve şâhin ve balaban ve zağanos ve çakır ve taştülek bâzlar ile niçe kerre yüz bin kazları sayd ederler.

Ve bu buheyrede olan mâhî-i gûnâ-gûnların envâ'ından, yigirmi vukiyye gelir sazan balığı ve levrek balığı ve kalkan balığı ve kefal balığı ve palamit balığı ve pisi balığı ve alakerde

balığı ve fiçıda balığı ve kaya balığı ve uskumru balığı ve izmarit balığı ve iskorpit balığı ve bir vukiyye gelir la‘l-gûn tekir balığı ki cemî‘i mâhîlerin şâhı bir mâ’ide-i mâhîdir kim gûyâ nûr-ı ilâhîdir.

Bu mezkûr mâhîlerden niçe bin gûne hûtlar bu buheyrede sayd olunup ahâlî-i vilâyet kifâflanırlar. Ve ol mertebe balıklar şikâr olur kim hisâbın Hallâk-ı âlem bilür.

El-hâsıl kal‘a-i Terkoz böyle bir avgâh ve şikârgâh ve mesîregâh sahrâları pür-giyâh gibi zemîr yokdur, lâkin kal‘asının vîrânı çokdur. Derûn-ı hisârda aslâ evlerden ve imâretden bir nişân yokdur. Berbâd-ı harâb u yebâb emr-i hakdır ve nevâhîlerinde dağları cümle akdır.

{Karadeniz kenârında temâşâ etdiğimiz kılâ‘ ve kasabâtları beyân eder}

Bu kal‘adan yukaru Karadeniz kenârınca cümle yârânlar ile teferrüc ederek cânib-i garba gidüp,

Demirci burnu: Karadeniz kenârında bir sivri burundur. Bunda dahi gemiler paralanup helâk olurlar. Anda bir ma‘mûr kefere-i Rûm köy[ü] vardır. Gark olan gemilerden çıkan ümmet-i Muhammed’i bu kefereler şehîd ederler. Andan yine cânib-i garba gidüp,

Domuz deresi: Hakkâ ki cehennem deresidir kim kefere [ve] fecere köyüdür. Andan yine Karadeniz kenârıyla semt-i garba gidüp,

Der-ayân-ı kasaba-i Midye: Eyyûb mevleviyyetinde beş yüz hâneli keferesi çok müselmânları çok yok âhiryân müslimleri var ***[50b]*** (–) (–) vakfı olup zâbiti bostâncıbaşı tarafından bostâncılardır. Câmi‘i ve bir hânı ve bir kesîf hammâmı ve yigirmi aded Rûm dükkânı ve üç aded kenîse-i ruhbânı var, ammâ limanı olmamak ile gemilerin küçüklerin karaya çekerler. Andan yine garba sâhil-i Bahr-i Siyâh ile gidüp,

Menzil-i karye-i Ayapavla limanı: Kasaba-misâl üç yüz hâneli ve bir mescidli gâyet ma‘mûr köydür. Bunun dahi subaşısı bostâncılardır, ammâ vakıf mı ze‘âmet mi? hâtırdan dûr olmuş. Bu köyün mukâbelesinde tokuz mîl karşu ba‘îd,

Cezîre-i Eyne: (–) mîl ihâta eder her cânibi yatak limandır. Zamân-ı keferede gâyet ma‘mûr cezîre olup fâhir yatak limanları var imiş. Sene 856 târîhinde Ebü‘l-feth gâzîlerinden Eyne Koca nâm bir gâzî-i benâm feth etmek ile ol isimile müsemmâ Eyneada derler. Bir harâb küçük kal‘ası var. İçinde oduncu Rûmları sâkin olur. Karadeniz içre bundan gayri cezîre aslâ yokdur. Gerçi kal‘a-i Özü kurbunda Tentere cezîrecikleri vardır, ammâ Ölü denizi kurbunda olup sapa yerde vâkı‘ olmağile memerr-i keştîbân değildir ve anda düşen gemi Ölü denizine düşerlerse çamura gark olup ölürler. Ve eğer Karadeniz’de cezîre-i Kırım ve cezîre-i Taman ve cezîre-i Balısıra, bunlar cezîre değil midir? denirse belî cezîrelerdir, ammâ kara câniblerine şehr zemîn ittisâlleri vardır, niçe yüz kerre manzûrumuz olmuşlardır, ammâ bu Eyneada bir cânibe muttasıl değil, cezîre halk olmuşdur, ammâ İskender-i Zülkarneyn Karadeniz boğazın kesdikden sonra ayân olmuşdur. Andan yine taraf-ı garba Karadeniz kenârınca sun‘-ı Hudâları temâşâ ederek,

Der-beyân-ı kal‘a-i harâb Ahtapolı: Lisân-ı Yûnân’da (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi

Seyyid Battâl'ın salb etdiği Yağfur Tekûr binâsıdır deyü *Yanvan-ı Rûm Tevârîhi*'nde mufassal yazmış ve Hârûnu'r-Reşîd'e Seyyid Battâl maslûb Yağfur'un kızın hedâyâ götürmüş. Bu dahi dest-i İslâm'a sene 856 târîhinde Ebü'l-feth eline girmişdir, lâkin kal'ası harâbdır. İçinde kefereler sâkindir. Cümle iki yüz mikdârı kiremit ile mestûr menhûs hâne-i ma'mûrlardır. Câmi'i ve gayri imâretleri yokdur, ammâ çârsûsu vardır. Zemîni Karadeniz kenârında (–) hâkinde (–) hükûmetinde,

…… (2 satır boş)……..

Andan Karadeniz kenârınca,

Evsâf-ı kal'a-i Vasiligoz Purgaz: Lisân-ı Rûmca Vasiligoz, ya'nî büyük ayu demekdir. Burgoz kal'a demekdir. Kostantin bed-nâmlarından Vasil nâm bir kefere-i benâm binâsı olmağile anın ismiyle ma'rûf bir kal'a-i meksûf harâbdır. Ammâ sene (–) târîhinde Sultân Mûsâ Çelebi ibn Yıldırım Hân fethidir. Kal'ası leb-i deryâda bir püşte üzre çâr-kûşe seng binâ bir küçük kal'a-i yebâbdır. İçinde cümle kefereler sâkindir. Câmi' ve hân ve hammâmı ve gayri âbâdânları yokdur, lâkin bâğları ve bâde-i hamrâsı çokdur. Ve (–) (–) dükkânları vardır. Bu dahi (–) (–) hâkinde (–) (–) hükûmetdir.

…… (1.5 satır boş)……..

Ve bir liman-ı latîfi var, iki kayanın mâbeynine vâkı' olmuş a'lâ demir dutar limandır, ammâ kıble ve inbat ve maşrık rûzgârlarında muhâlif limandır kim gemiler gomana halatlarına ve demirlerine i'timâd ederse birkaç demir bırağup Allâh'a sığınup yata, inşâallâh selâmet bulur, zîrâ mezkûr rûzgâr-ı zor-kârlara bu limanın ağzı açıkdır. Andan ihtirâz olunur. Andan yine Karadeniz kenârınca,

Zenarite limanı: Latîf yatak ve mu'azzam köydür. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Andan **At limanı** (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Andan **Köprüaltı limanı** (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Andan **Bâğlar limanı** (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ***[51a]***

Evsâf-ı menzil-i kal'a-i Suzebolı

Hakkâ ki Suzebolı bakışlı ve yay kışlı zenânesine aşk olsun. Mukaddemâ sene 1067 târîhinde Özü eyâletine giderken Melek Ahmed Paşa merhûmun buyurdusuyla bu şehre gelüp hidmetlenüp seyr [ü] temâşâ etmişdik. Hamd-i Hudâ şimdi yine Ferrûh Ağazâdeler ile gelüp birkaç gün cilveler eyledik. Ammâ aceb hikmet oldu kim Karadeniz gibi bir bahr-i azîmin etrâfında Rûmeli ve Anadolu câniblerinde o[la]n kal'aları ve kurâ vü kasabâtları min evvelihi ve âhir tâ Azak denizi nihâyetinde Nehreyn boğazında kal'a-i (tâ) Horoskirmân'a varınca berren ve bahren Bahr-i Siyâh'ın yemîn ü yesârında cümle kılâ' ve şehirler ser tâ-ser seyr [ü] temâşâ etmişdik, lâkin Karadeniz boğazından bu Suzebolı kal'asına gelince görmemiş idim.

Hamd-i Hudâ bu sâl-i meymûnda Alaman Kızılelma gazâsına azîmet etdiğimizde temâşâsı müyesser olup Karadeniz'in dâ'iren-mâdâr bu vücûd-ı nâzenîn ile geşt [ü] güzâr edüp ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn görüp ıttılâ' hâsıl edüp tahrîre cür'et etdik.

İşbu Karadeniz'in tûlu mellâhân-ı Rûm ve keştîbân-ı zevi'l-mefhûmların der-miyâ[n]ları hisâbınca Karadeniz Boğa[zı] ki cânib-i cenûbdadır, tâ cânib-i şimâle Azak denizi nihâyetine varınca bu Bahr-i Siyâh'ın tûlu bin d[örd] yüz altmış mîldir kâmil ve orta yerinde arz-ı Anadolu tarafında kal'a-i Sinop, ya'nî Sınap burnundan karşu Rûmeli'nde Keliğra Sultân kayaları burnuna mâbeyni iki yüz altmış mîldir. Hattâ hevâ-yı küşâdede kuvvet-i basarı ziyâde olan mücerred âdemler Karadeniz'in vasatında iken Anadolu ve Rûmeli cânibinde olan mezkûr burun dağların alâ melei görürler. Dûrbîn-i dırâz ile hod evlâ bi't-tarîk görünür, bir bahr-i amîk ve semm-i helâhildir.

Rûy-ı arzda Hallâk-ı âlem (–) deryâ halk etmişdir: Evvelâ Bahr-i Sefîd ve Bahr-i Harez ve Bahr-i Alaman ve Bahr-i Bundukan ve Bahr-i Filimenk ve Bahr-i Muhît ve Bahr-i Malgayan ve Bahr-i Okyunus ve Bahr-i Luccî ve Bahr-i Zulumât ve Bahr-i Girdâb ve Bahr-i Kulzüm, ya'nî Süveys deryâsı ve Bahr-i Hürmüz ve Bahr-i Hind ve Bahr-i Sîn ve Bahr-i Lût ve Bahr-i Van ve Bahr-i Rûmiyye ve Bahr-i Fâris ve Bahr-i Gîlân ve niçe görmediğimiz ebhâr-ı sağîr ü kebîrler vardır, ammâ cümlenin başı bu Karadeniz'dir kim cümle deryâlara su bundan gider.

Meselâ bu Karadeniz boğazından kati yaydan ok çıkar gibi cereyân edüp ener, İslâmbol önünden geçüp Bahr-i Rûm'a dökülür. Andan aşağı boğazlardan aşağı Akdeniz'e munsab olur. Andan Sebte boğazında[n] taşr[a] yıldırım gibi akup Bahr-i Muhît'e rîzân olur, andan cümle ebhârlara karışır. Ol hisâb üzre Karadeniz cümlenin ebü'l-bihârıdır. Ve kavl-i mellâhân-ı zevi'l-ukûl cümle deryâlardan amîkdir ve cümleden mâlihdir derler. Aceb hikmetdir kim bu Bahr-i Siyâh'ın yemîn ü yesâr dâ'iren-mâdârında cümle bin yedi yüz altmış aded nehr-i azîmler karışır.

Evvelâ nehr-i Tuna ve nehr-i Turla ve nehr-i Özü ve nehr-i Perezen ve nehr-i Ölü Ten ve nehr-i Süd(?) ve nehr-i Aksu ve nehr-i Diri Ten ki Azak dibindedir ve nehr-i Kuban ve nehr-i Yeleşke ve Abaza kıyılarında yetmiş aded enhâr-ı azîmler ve nehr-i Faşa-i azîm ve nehr-i Çoruğ Gönye kal'ası dibindedir ve nehr-i Çehârşenbe ve nehr-i Kızılırmak ve nehr-i Sakarya ve Rûmeli tarafında nehr-i Kamçı. Böyle Bahr-i Ummân-misâl enhâr-ı azîmlerden mâ'adâ niçe bin aded enhâr-ı sağîrler mahlût olup yine zehr-i mârdır. [31]

Ba'dehu kal'a-i Suzebolı'dan yine avdet edüp bir günde sür'at ile yürüyüp,

Menzil-i kal'a-i Vasilikoz, andan yine cânib-i kıbleye serî'an yürüyüp bir merhalede,

Menzil-i kal'a-i Ahtapolı, andan yine semt-i şarka leb-i deryâ ile gidüp,

Menzil-i karye-i Ayapavla: Lisân-ı Yûnân'da (–) (–) demekdir. Andan deryâ kenârın bırağup cenûb tarafında Istıranca dağı dâmeninde gidüp

Menzil-i karye-i Sücâhlı: Müselmân köyüdür. Cümle mîrî mandıracılar sâkin olur, bir mescidi var. Andan,

Menzil-i karye-i Çatallı: Müselmân köyüdür. Andan,

Menzil-i Mandıra-yı pâdişâhî: Istıranca dağı içinde bir âsitâne-i Hacı Bektaş Velî ocağıdır. Yeniçeri odalarından (–) avcılar odasının cümle neferâtları odabaşı ve çorbacılarıyla altı ay bu cây-ı hıyâbânda sâkin olup sayd [u] şikârların pâdişâha ve cümle

vüzerâ ve vükelâlara hedâyâ gönderirler. Pâdişâhın niçe bin sığırları ***[51b]*** ve niçe bin aded koyunları bunda durup mandıra gulâmları âyende vü revende müsâfirîne hidmet etdikleri cümle cild-i evvelde mufassalan tahrîr olunmuşdur. Andan yine tekrâr,

Menzil-i karye-i Baklalı: Andan ale's-sabâh Ferrûh Ağazâdelerle ve gayri ahbâb ile vedâlaşup yine gazâ-yı Alaman Ungurus râhına azîmet etdik. Baklalı köyünden cânib-i kıbleye gidüp,

Karye-i Boyalı: Yüz evli ve bir câmi'li ve Fâtıma Sultân'ın çiftliği var, ma'mûr köydür, anı geçüp,

Karye-i Yassıören: Bir câmi'i ve bir mescidi ve bir hammâm-ı sağîri ve dörd aded dükkâncıkları var kasaba-misâl ma'mûr köydür. Bunu dahi ubûr edüp 6 sâ'atde,

Menzil-i kasaba-i Baba Nakkâş: Çatalca kazâsı hükmünde Baba Nakkâş Sultân vakfıdır. Şehri bir bayır depeye vâkı' olmuş beş yüz aded kiremit örtülü ma'mûr hânedânları ve çiftlikleri var ve bir kurşum örtülü selâtîn-misâl câmi'i ve bir medrese ve bir hân ve bir hammâm ve elli mikdârı dükkânları var. Bu hayrâtlar cümle Sultân Bâyezîd Hân'ındır, zîrâ Baba Nakkâş Sultân, Sultân Bâyezîd-i Velî musâhibi Özbekiyyü'l-asl ilm-i nakşda gûyâ Mânî ve Bihzâd imiş. Hattâ Eskisarây kapusu üzre ol münakkaş sihr-âsâr saçağı ve Sarây-ı cedîdde dîvânhâne-i Bâyezîd Hân'ın kubâbların bunlar nakş-ı bûkalemûn edüp ilm-i halli diyâr-ı Rûm'da bunlar şâyi' eyledi ve bu kasabada türbe-i âlîsinde medfûndur. Hâlâ bu kasaba anların maktû'-ı kalem ve mefrûzu'l-kalem vakfıdır. Hâlâ ziyâretgâh-ı Baba Nakkâş tekyegâh-ı erbâb-ı dilân-ı Hâcegândır, *kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-azîz*. Andan 1 sâ'atde,

Karye-i İzzeddîn: Ebü'l-feth evkâfıdır ve merhûm Melek Ahmed Paşa'nın bir azîm çiftliği var. Andan 2 sâ'atde,

Kasaba-i Çatalca: Mukaddemâ mevsûfdur, anı geçüp ve **Kovukdere** içinden geçüp,

Karye-i Fethi: Bir mürtefi' yerde havâdâr müselmân köyüdür. Kâsımpaşalı Kapudan Kurd Çelebi'nin ve Gazzâz Ahmed Ağa'nın çiftliklerinde bir gece mihmân olup zevk etdik.

Andan 1 sâ'atde **kal'a-i Silivri**'yi geçüp 4 sâ'atde,

Karye-i Balabanlı: Müselmân köyüdür, andan,

Kasaba-i Kınıklı: Bir dere kenârında yüz hâneli {ve beş aded hân-ı sağîrli ve beş dükkânlı ve cümle imâreti kiremitli ma'mûr câmi'li kasabacıkdır ve Sultân Ahmed çeşmesinin târîhidir:

İçene sıhhat ola âb-ı hayât. Sene (–)

Andan} 4 sâ'atde**,**

Kasaba-i Sekbânlı: Âbâdân câmi'li ve hânlı ve hammâmlı ve beş aded {dükkânlı ve yüz aded kiremit örtülü hâneleri cümle Sultân Ahmed Hân vezîri Ekmekçizâde Ahmed Paşa hayrâtıdır ve bu rabta Ereğli kasabası hâkinde vâkı'dir}.

Kasaba-i azîm Çorlu: Mukaddemâ mevsûfdur. Andan 4 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Karışdıran: Çorlu ile Burgaz kasabaları mâbeyninde bir çamur deryâsı içinde bir mürtefi‘ yerde seksen sekiz hâneli ma‘mûr kasabacıkdır, ammâ *el-iyâzu billâh* eyyâm-ı şitâda çamurun fîl-i Menkerûsî geçemez. Sehel bârân-ı rahmet yağsa niçe yârân ve niçe bin hayvân gark olur. Sâhibü‘l-hayrâtlardan mülûk-ı selef kaldırımlar döşemişler, ammâ zemîni oynak olmak ile kaldırım taşları da gark olur.

Ve Burgaz kazâsı hâkinde vâkı‘ olmuşdur. Kurşum örtülü kubâb-ı nîlgûn ile mestûr selâtîn-misâl bir câmi‘-i musanna‘ı ve bir müferrih hammâmı ve on aded dükkânı ve mihmân-sarây-ı kârbân-ı revânı var kim târîhi bu[dur]:

Bir hayr-ı azîm eyleyüp ehl-i sefer içün

Vaz‘ eyledi bu hân-ı safâhâneyi paşa

Bir mevzi‘-i zîbâ ve latîf olduğıyçün bu

Nazmî dedi târîhini zî mevzi‘-i zîbâ.

Sene 953.

Gerçi Nazmî güftesidir, ammâ nazm ile beste etmemiş.

Ve câmi‘e muttasıl bir âb-ı hayât çeşme-sâr-ı cân-perveri var, ammâ târîhi câmi‘ kapusu üzre tahrîr olunmuşdur. Târîh:

Aslını bu çeşmeden sordum dedi

Selsebîlin aynıyım ben pür-safâ

Dedim anınçün revân târîhini

Çeşme-i âb-ı hayât-ı cân-fezâ.

Sene (–)

Bu kasaba ve bu hayrât [u] hasenâtlar cümle Sultân Süleymân Hân vezîri Rüstem Paşa’nın evkâfıdır. Hâlâ mütevellîsi Cüvân Kapucubaşızâdelerdir.

And[an] 5 sâ‘atde **kal‘a-i Burgaz**‘ı geçdik, zîrâ sene 1061 târîhinde mevsûfdur. Andan 6 sâ‘[atde],

Menzil-i kasaba-i Babaeskisi: Mukaddemâ mevsûfdur, ammâ Köpürlüzâde Fâzıl Vezîr Ahmed Paşa kethudâsı henüz bir çeşme-i cân-perver binâ etmiş. Ol çeşme-i âb-ı nâbın târîhidir: (–) (–) (–) (–) (–) (–) Andan 4 sâ‘[at],

Menzil-i kasaba-i Hafıza: Efvâh-ı nâsda galat-ı meşhûru Havsa’dır, ammâ Süleymân Hân’ın musâhibesi Hâfıza Hâtûn’un vatan-ı aslîsi olup niçe imâretler etdiğiyçün Hâfıza derler. Mukaddemâ bâlâda mevsûfdur. Andan (–) sâ‘atde,

Kal‘a-i taht-ı sânî edna’l-arz Edirne: Sene 1063 Rûmeli’nden Melek Ahmed Paşa ile

İslâmbol’a giderken cild-i (–) bu mahmiyye-i Edirne mufassal tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi bu pây-i taht-ı Âl-i Osmân olan Edirne sahrâsında sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh çetr-i mülammâ‘ların kurup cemî‘i asâkir-i İslâm’ın umûr-dîde ihtiyârları ve iş erleri ve cümle vüzerâ ve vükelâlar serâperde-i pâdişâhîde cem‘ olup müşâvere-i azîmler ***[52a]*** oldukda niçe hayr-hâh-ı devlet olan ihtiyârlar eyitdiler kim:

“Pâdişâhım ecdâd-ı ızâmın Sultân Murâd Hân-ı Sâlis sene 1003 târîhinde Yanık kal‘asın be-dest-i Sinân Paşa feth etmişdi. Küffâr-ı dûzah-karâr bir hîle ile kal‘a-i Yanık’ı alup içinde olan cümle izâbı kırup hâlâ ol zamândan berü kal‘a-i Yanık dest-i kâfirde kalup câmi‘lerimiz hâlâ kenîse olmuşdur. Alaman kâfiri elinden câmi‘lerimizi kurtarmak pâdişâhıma lâzımdır” dediklerinde cümle iş erleri ve cümle ocak pîrleri Nemse çâsârından intikâm alınmasıyçün Fâtiha-i şerîfe tilâvet olunup Sarây meydânında serâperde-i hümâyûn önüne du‘â vü senâlar ile tuğ-ı şâhîleri diküp cemî‘i memâlik-i mahrûselere ser-bevvâbân-ı dergâh-ı âlîler asâkir-i İslâm sürmeğe gidüp cemî‘i sefer mühimmâtları görülüp şehr-i Edirne’de nâdîler nidâ etdikde sa‘âdetlü pâdişâh-ı kişver-güşâ izz ü şevket-i şehinşâhî cünbân ve nâmûs-ı saltanata munazzam olup sene (–) mâh-ı (–) günü serâperde-i hüsrevânîsinde cümle kullarına ziyâfet-i azîm edüp Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa’yı mühr-i Süleymânî ve sancağ-ı Resûlullâh ile Yanık kal‘ası üzre diyâr-ı Alman’a serdâr-ı mu‘azzam edüp eğnine bir semmûr ve bir zerdûz hil‘at-i şâhî geydirüp bir alay-ı azîm ile vezîr-i müşterî dânâ serâperdesine revâne oldu.

Der-beyân-ı sebeb-i gazâ-yı Yanık ve Uyvar ve vilâyet-i Mekemorya ve vilâyet-i İslovin ve tahrîb-i vilâyet-i Zirin ve Beganoğulları ve vilâyet-i Dodoşka ve vilâyet-i Alaman-ı Ungurus

Evvelâ sene (–) târîhinde Erdel kralı olan Rakofçioğlu la‘în-i bî-dîn pelîd-i anîd diyâr-ı Erdel’de isyân edüp Budin ve Tımışvar serhadlerinde niçe kılâ‘ vü kasabât ve kurâlarımız nehb ü gâret edüp bu kadar ümmet-i Muhammed esîr-i bend-i zincîr etdiğinden mâ‘adâ üç sene kâmil Âl-i Osmân’a harâcları gelmediğinden Kapudan Ali Paşa’yı Erdel diyârı gazâsına serdâr-ı mu‘azzam ta‘yîn olunup Budin ve Bosna ve Kanije ve Eğre ve Tımışvar ve Varat ve Rûmeli cümle eyâletleri sancaklarıyla Erdel gazâsına me’mûr oldular.

Ve Anadolu ve Sivas ve Mar‘ayş ve Karaman ve Adana ve Haleb ve Şâm ve Urfa ve Diyârbekir eyâletleri ale’l-umûm Erdel seferine ta‘yîn edüp andan yigirmi oda yeniçeri ve beş oda topçu ve beş oda cebeci ve sipâhiyândan dörd aded sağ ve sol gurabâ sipâhları gazâ-yı Erdel’e ta‘yîn olunup kâmil tokuz ay memâlik-i Erdel’i nehb ü gâret ederek Apopi Mihal nâm bir kefere-i kem-nâmı kral nasb edüp üç yıllık bâkî kalan harâcı tahsîl edüp Kemen Yanoş la‘în kralı dahi cümle cünûd-ı cünübüyle dendân-ı tîğ-ı bî-dirîğden geçirüp memâlik-i Erdel’e nizâm [u] intizâm verüp taşra İslâm diyârına çıkmak sadedinde iken Serdâr Ali Paşa’ya Erdel’de iken Budin serhadleri ve Kanije serhadleri tarafından kan ile yazılmış mektûblar ile feryâdcılar gelüp,

“Amân devletli serdâr serhadlerimize Nemse çâsârı askeri gelüp kal‘a-i Val’ı ve Hânbeği ve Hamzabeği ve Erçin’i ve Penteli’yi kal‘aların harâb u yebâb ve hânelerin türâb edüp halkını esîr [ü] nâlân giryân etdi” deyü Budin kâ’immakâmından ve Budin’de kalan ağalardan arz [u] mahzarlar geldikde derhâl Serdâr-ı hoş-hısâl Ali Paşa Nemse çâsârına âdemler gidüp ba‘dehu Tımışvar altında Nemse çâsârının Roza nâm bir elçisi serdâra gelüp nâmeleri tilâvet olundukda netîce-i kelâmı oldur ki:

“Siz bizim Erdel Hıristiyanlarımızın vilâyetin nehb ü gâret edüp mâl-ı ganâ’im alup bizim nasb-kerdemiz Kemen Yanoş kral çerâğımızı askeriyle kılıçdan geçirüp eli vilâyeti harâb etdiniz ve bu kadar mâl-ı hazâ’in aldınız. Biz dahi Âl-i Menûçehr gayretin çeküp ve tâc-ı İskender ve gorona-i Nuşirevân hürmetin yerine getirüp sizin etdiğinize karşılık biz dahi sizin gibi sulha muğâyir işler edüp Budin’inizi harâb edüp mâl-ı firâvânlar ile esîrler ve bu kadar kılâ‘lardan cebehâne ve bârhâneler aldık” deyü huzûr-ı serdârda böyle nâme-i kral kırâ’at olunup Serdâr (Serdâr) Ali Paşa eydir:

“Bire mel‘ûnlar, Erdel diyârında sizin ne alâkanız var. Tâ Yıldırım Hânımızdan berü bizim Erdel ile ahd [ü] mîsâkımız üzre re‘âyâ-yı Erdel cümle Haremeynü’ş-şerîfeyn re‘âyâlarıdır kim beher sene biner kîse mâl-ı hazâ’in vermeğe der-uhde edüp cümle Erdel diyârında olan bin altmış pâre kılâ‘lar cümle Âl-i Osmân pâdişâhının olmak ***[52b]*** üzre ahd [ü] mîsâk olunup cümle re‘âyâ-yı Erdelistân Eflak ve Boğdan gibi harâc-güzâr re‘âyâlarımızdır.

Ba‘dehu isyânları zâhir olup üç yıllık harâcı tahsîl edüp ve yeni kral nasb edüp mutî‘ olmayan Erdel küffârlarına gûşmâl içün elleri ve vilâyetlerin nehb ü gâret edüp bî-hisâb esîrler alındı” dedikde kâfir elçisi eydir:

“Biz de sizin vilâyetlerinize sizin gibi belki dahi artık gûşmâller etdik” deyü elçi-i la‘în bî-bâk bu gûne cevâb edince hemân Serdâr Ali-i Kerrâr gazab-âlûd olup dîvândan elçiyi redd edüp getirdiği nâmeleri ulaklar ile ol ân der-i devlete gönderüp nâmeler vâsıl olunca aliyye dîvânı olup nâme-i kral-ı dâll kırâ’at olundukda müşâvere olup cümle ale’l-ittifâk Nemse çâsârından intikâm almak içün *Fâtiha-i seb‘u’l-mesânî* tilâvet olunup ol ân Gâzî Sultân Mehemmed Hân “Niyyetü‘l-gazâ” deyüp Ebâ Eyyûb-ı Ensârî‘de kemerine iki yerden gayret kılıcın kuşanup ertesi alay-ı azîm ile sa‘d sâ‘at-i tâli‘-i meymûnda cenâb-ı izzet-me’âbları sa‘âdetle mahmiyye-i Kostantiniyye’den âyîn-i kadîmeleri ve kâ‘ide-i amîmeleri üzre deryâ-misâl asâkir-i kerrâr ile Dâvûdpaşa fezâsında serâperde-i hümâyûnunda ber-karâr olup cemî‘i ocak halkına ihsân u in‘âmlar edüp sekizinci günde mahmiyye-i taht-ı sânî Edirne’ye dâhil olup bir müşâvere-i azîm dahi oldukda diyâr-ı Alaman’a sefer kal‘a-i Yanık ve kal‘a-i Uyvar üzre olması mukarrer olduğunun sebebi bu tahrîr olunan gibi ibtidâ sulha mugâyir iş Nemse çâsârından olmuşdur kim sebeb-i gazâ-yı Yanık ve Uyvar ale’t-tahkîk böyle olmuşdur.

Andan sonra Edirne müşâveresinden Nemse çâsârına “Vaktine hâzır ol” deyü nâmeler ile elçiler gitdi. Ve ol gün yine dîvân-ı azîmde huzûr-ı pâdişâh-ı âlem-penâhda Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa ve Defterdâr Ahmed Paşa ve Yeniçeri ağası Sâlih Paşa ve Re’îs Efendi Şâmîzâde ve’l-hâsıl cümle sefere me’mûr sekiz vezîr ve on sekiz eyâlet sâhib[i] mîr-i mîrânlar ve sâ’ir ümerâlar ve cümle erbâb-ı dîvân cümle ocak halkı huzûr-ı pâdişâhîde üç yüz yetmiş altı aded zer-ender-zer hil‘at-i fâhireler geyilüp sa‘âdetlü pâdişâhın du‘â vü senâlarıyla sene (–) mâh-ı (–) günü,

Mahmiyye-i Edirne’den kal‘a-i Yanık gazâsına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ *bism-i İlâh* ile Edirne’den çıkup cânib-i garba gider **Mustafâ Paşa Cisri kasabası** mukaddemâ tahrîr olup andan ubûr edüp 7 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Derbend-i kebîr: Çirmen sancağı hâkinde kefere-i Bulgar köyüdür.

Andan 6 sâ‘at gidüp,

Kasaba-i Hirmenli: Bâlâda cild-i (–) mevsûfdur. Anı geçüp 5 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Uzuncaova: Çirmen sancağı hâkinde bir vâsi‘ sahrâda kal‘a-misâl bir hân-ı azîmi var kim misli meğer Tatarbâzârcığı‘nda Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa sarâyı kârbânı ola, ammâ bunun âsâr-ı binâsı andan metânet üzre seksen ocaklı ve haremli ve içli tışlı ve âhûr-ı azîmli bir hân-ı ibret-nümâdır. Bir câmi‘i ve birkaç küçük hânları ve bir hammâmı ve iki başları kal‘a kapusu gibi demir kapulu bir ma‘mûr çârsû-yı bâzârı cümle rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr hayrât-ı ma‘mûrlardır kim bânîsi (–) paşadır, *rahmetullâhi aleyh*.

Ve yüz aded fukarâ evleri var, lâkin suları yokdur ve suya muhtâc bir alay ac u zâc fukarâlardır, ammâ “Bu şâhrâh üzre asâkir-i İslâm çok gitmek ile tarîk-i âm üzre kaht [u] galâ ve izdihâm mukarrerdir” deyü hakîr birkaç aded yâr-ı muvâfık kimesneler ile *evvelü‘r-refîk sümme’t-tarîk* deyü refîk olup yoldan sapup köğden köğe zevk u safâ etmek içün Uzuncaova’dan sağ cânibe 6 sâ‘at sahrâ içre gidüp,

Menzil-i karye-i Kıvırcıklı: Meğer bunda hafta bâzârı durur imiş. Cânib-i erba‘adan on bin âdem cem‘ olmuş. Anda ba‘zı eşyâlar aldık. Andan bu mahalle karîb,

Karye-i Yoğurdcu: Nehr-i Meriç kenârında bir gemiye süvâr olup karşu tarafa ubûr edüp ve 2 sâ‘at gidüp,

Kasaba-i Çırpan: Mâ-tekaddem Arnavudluk’dan gelirken meks edüp evsâfı tahrîr olunmuşdur, anı geçüp (–) sâ‘atde âbâdân kurâlar ubûr ederek,

Karye-i Arnavudlar, andan 3 sâ‘atde,

Menzil-i şehr-i İrem Eski Zağra: Bu dahi sene 1062 tâ[r]îhinde ***[53a]*** mevsûfdur. Bu mahalden seyâhat etmediğimiz yerleri seyr [ü] temâşâ etmek içün,

Vidin şehrine ve Tuna yalısı ile gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ bu **Eski Zağra**‘dan poyraz cânibine 2 sâ‘atde,

Karye-i Derbend: Zağra ensesindeki dağlar içre tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âf u müsellem müslim değil bir kefere köyüdür. Derbend banı davulun çalup âyende vü revendeleri selâmet ubûr etdirir. Bu köy Filibe nâzırı tarafından zabt olunur.

Andan 1 sâ‘atde nehr-i Tunca kenârında bir küçük vâdî-i çemenzârda,

Sitâyiş-i ılıca-i Eski Zağra: Her sene Zağra kavmi kiraz mevsiminde iki sâ‘atde bu germâba gelüp çimerler ve harâretden halâs olurlar. Gâyet nâfi‘ suyu vardır, ammâ havzı dardır. Ol kadar mükellef binâ-yı şâhânî değildir, ancak bir küçük kubbeli ılıcadır. Suyu ol kadar suhûniyyet üzre değildir, ne sermâ ve ne germâ bir mu‘tedil sudur. Bu ılıca hemân nehr-i Tunca kurbunda bir çemenzâr yerde olmak ile hakîr ol çemenzârdan at ile ubûr edem derken hemân hakîrin atı kulağına dak gark olup at çabaladıkça gark olduğun görüp hamd-i Hudâ fakîr cüst ü çapük davranup atdan kendümü bir tarafa atup piyâde bile güçile cân halâs etdim. Meğer cumbul ve batlak imiş.

Hemân hüddâmlarım ve birkaç ılıca teferrücüne gelen âdemler seyishânelerimin çember kolanların ve garâr kolanların çözüp yayan âdemler âheste reviş ile atın yanına varup atı boynundan ve kuyruğundan bağlayup “İsa tira mola” diyerek atı der-kenâr edüp gücile atı halâs etdik. Bi’z-zarûrî hakîr ılıcaya girüp safâ etdim ve atı da nehr-i Tunca’da yaykayup eğeri ve bisâtları güneşde kurudup nehr-i Tunca’yı bu ılıca dibinde atlar ile geçdik. Bu mahalde nehr-i Tunca azdır, zîrâ menba‘ı yakındır. Torbakurudan dağlarından gelüp Edirne içinde Mihal köprüsü altında nehr-i Meriç‘e mahlût olur. Ve bu mahalde nehr-i Tunca’yı ubûr edüp (–) sâ‘atde gidüp

Karye-i Müflis: Müslüman ve Bulgar ve Rûm keferesi köyüdür. Bunu geçüp,

Der-fasl-ı kasaba-i Kızanlık

Lisân-ı Yörükân ve Çitağan üzre “Kızan” küçük oğlancıklara derler. Âb [u] hevâsı latîf olduğundan ekseriyyâ zenâneleri ikiz ikiz vaz‘-ı haml etdiklerinden hâlâ ve ol sıbyân [u] püserânları kesret üzre olduğundan Yörükân tâ’ifesi bu belîdeye Kızañlık ve Kızanlık deyü nâm vermişler. Bir rivâyetde Gâzî Hudâvendigâr asrında bu şehirde kaht-ı azîm olup kızlık olduğundan kızanlık demişler. Rûmeli eyâletinde Çirmen sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Mahkemesi tâ şehrin ortasında Keçideresi suyu üstünde bâğ-ı İrem-misâl bir mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîndir.

Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc ağası ve şehir kethudâsı vardır.

Eşkâl-i şehri: Bir bayır dibine vâkı‘ olmuş kıble tarafı tâ kasaba-i İslimye’ye varır sahrâlardır ve bir ucu tâ Sofya yanında kasaba-i İzladi’ye var[ır] çemenzâr ve âbâdân fezâlardır kim gâyet mahsûldâr dâr-ı diyârlardır.

Cümle imâreti sekiz mihrâbdır. Evvelâ Sarıca Paşa câmi‘i, İskender Beğ bin Ali Beğ câmi‘i, mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir, ammâ her birinin cemâ‘atleri çokdur, zîrâ halkı gâyet musallîlerdir.

Ve cümle yedi mahalledir. Müselmânları çokdur, kefereleri azdır, ahâlîsi ekseriyyâ Yörükândır.

Ve cümle bin altmış aded tahtânî evlerdir, fevkânîleri gâyet azdır. Evvelâ Sinân Efendi hammâmı kurbunda Harâccı Mustafâ Ağamızın konağı fevkânî mükellef hânedir, sarây denilse de lâyık [u] sezâdır. Ve Beşîr Efendi hânesi de fevkânî şâhâne hâne-i bî-minnetdir. Ve mahkeme hem-çünân beyt-i âlî şer‘-i vâlî hânesidir. Mâ‘adâ tarz-ı kadîm tahtânî ve tahta havlılı evlerdir. Serâpâ kiremit sütûhlu ve câ-be-câ tahta şindire örtülü fukarâ evleri vardır, ammâ kurşum örtülü aslâ imâret yokdur.

Ve cümle iki aded medreseleri var. Medrese-i Sarıca Paşa ve medrese-i İskender Beğ câmi‘inde tefsîr-i şerîf dersi tilâvet olunup bu belîdede ulemâya rağbet ederler, ammâ mahsûs dârü‘l-kurrâ ve dârü‘l-hadîsi yokdur.

Ve cümle beş aded mekteb-i ciğer-kûşe-i püserânları var ve cümle üç aded tekye-i erbâb-ı tarîk âsitâneleri var.

Ve cümle iki aded hammâm-ı râhatu’l-ervâhı var. Biri İskender hammâmı, câmi‘inin önünde kâr-ı kadîm germâb-ı rûşinâ-yı latîfdir. Biri dahi Sinân Efendi hammâmı hoş-binâ ve hoş-havâ ve hoş-mâ humma-i rûşinâdır. Ve yüzden mütecâviz ev hammâmları vardır deyü ehl-i beled ***[53b]*** (beled) tefâhür kesb ederler.

Ve cümle hemân çârsû içinde bir mükellef hânı var ve cümle üç yüz aded dükkânları var, ammâ kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur, lâkin pâbuççu dükkânları gâyet çokdur. Ve bu mahalde bir çâh-ı mâsı var gûyâ âb-ı hayâtdır.

Ve kahvehâneleri ve selmânî berberleri gâyet mükellef ü müzeyyen dükkânları var. Ve mâ-i cârîleri gâyet çokdur.

Bâğ u bâğçeleri bî-hisâbdır ve memdûhâtından şıralı engûru ve elması ve beyâz somunu birer vukiyye gelir ekmeği bir akçeye bir at yemi bir akçeye el-hâsıl-ı kelâm bir ganîmet bâğ-ı Merâm, kasaba-i nîk-nâm, âb [u] hevâsı latîf mahbûbu ve mahbûbe benâm belîdedir. Halkı gerçi Yörük Çıtakdır, ammâ sulehâ-yı ümmetden kendü hâllerinde garîb-dost muhibb-i fukarâ âdemler.

…… (1.5 satır boş)……..

Andan maşrık tarafına Keçideresi’ne 1 sâ‘atde,

Karye-i Keçideresi: Bir kûh-ı bülend dibine vâkı‘ olmuş dörd yüz hâneli bir kâfir köyü

ve ze‘âmetdir ve şehr-i Kızanlığa giden uyûn-ı câriye bu kayadan çıkar bir mesîregâh serâpâ bâğ-ı İrem-misâl gül [ü] gülistân ve bâğ [u] bostânlı cinîn-i gaytânlar var kim bülbülân-ı çemenlerin hezâr hezârân feryâd [u] nâlânları âdemi şâdân u handân eder. Hayfâ ki bu vâdî-i murgzâr bir belde-i mu‘azzama kurbunda gerek idi, ammâ Kızanlık belîdesi a‘yânlarının sâhib-i tab‘ olan kimesnelerinin bu hıyâbânistânda bâğ u müşebbek bostânları var. Kimi piyâde ve kimi esb-süvâr bir sâ‘at karîb olmak ile Kızanlık’dan bu uyûn-ı câriye kenârında bâğlarına gelüp ayş [ü] işret edüp giderler.

Âb [u] hevâsı letâfetinden bu karyede al tebekânî elma yanaklı ve la‘l-gûn kiraz dudaklı ve marâl gazâlî gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü Bulgar ve Urûm kızları olur. Hudâ-ı Hallâk’a ayândır gûyâ her biri birer bânû-yı perîzâdlardır kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz. Misilleri meğer Şâm-ı cennet-meşâm kurbunda şehr-i Havrân güzelleri ola. Bu belîdede Harâccı Mustafâ Ağa karındaşımızla dahi mülâkât olup bizi bir bâğ-ı Merâmda kondurup cemî‘i me’kûlât [u] meşrûbâtımız ta‘yîn etdiğinden mâ‘adâ hakîre bir at ihsân etdi kim ne at bir hüssân-ı sâfinât misilli mu‘teber at.

Hâsıl-ı kelâm âmedâne bî-haber iken bu belîde içre mahbûbânlar ile sâdıkâne cemâl-i bâ-kemâl temâşâsı ze[v]klerin edüp az kaldı kim Kızılelma ve Alaman ve Ungurus gazâların ferâmûş edeyazdık. Hamd-i Hudâ halâs olup 1 sâ‘atde,

Hâsköy: Tîmârdır. Deli Mustafâ Beşe ve Mahmûd Beşeler bu karyede hânedân sâhibleridir. Anları geçüp 1 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Oburça: Lisân-ı Tatar’da “obur”, câdûya ve sihirbâz avrete ve mezârda dirilene derler.

Bu karye Şıpka dağı dibinde bâğlı ve bâğçeli müselmân köyüdür. Bir câmi‘i ve iki yüz hânesi var. Kâdiroğlu Velî Çelebi yahşı cândır. Bize yarar refîkler koşup ale’s-sabâh,

Yaylağ-ı Şıpka‘nın tâ zirve-i a‘lâsına iki sâ‘atde gücile çıkdık, zîrâ bir kûh-ı ser-bülenddir kim nihâyetine çıkan gûyâ Mesîh-vâr evc-i semâya urûc edüp kerrûbiyân sadâların i[şi]düp aşağıda cümle Kızanlık sahrâsında zeyn olan kurâ vü kasabât ve mezâri‘ât ve bâğ u bâğçe ve çayır ve çemeni serâpâ rûy-ı arzda ebrî kâğız gibi nakş-ı bûkalemûn gibi görünür. Tâ bu mertebe âlî Şıpka dağıdır.

Ba‘dehu bu cebel-i müntehânın tepesinden 4 sâ‘atde teper aşağı enerken gerüden Çirmen ve Kırkkenîse sancağı zu‘amâlarından kâmil beş yüz aded pür-silâh âdemler gelüp bize yetişdiler. Biz dahi cümle otuz altı cürd atlı ve iki seyishâne âdemler idik. Cümle bir yere gelüp esenleşüp görüşüp “Bu belde gâfil gitmemek gerekdir” deyü cümlemiz pür-silâh âmâde kimimiz piyâde ve niçemiz atlı yokuş enmede idik.

Der-beyân-ı sergüzeşt-i hakîr

Bu cebel-i bâlânın nısfına vakt-i zuhra karîb endiğimizde bir teng ve sarp yerde ve bir çâh-ı gayyâ-misâl yerde ve sengistân ve cengelistân haydud kemîngâhı zîk yerlerde giderken iki tarafı sık orman ve kayalık mahûf u muhâtara boğazda hemân orman içinden haydudlar üzerimize iki tarafdan dökülüp ol dar boğazda boğazımız alup anlar bize biz anlara birer yaylım kurşu[m] urup anlar “Udri neboyse” der biz “Allâh Allâh” deyü feryâd ederiz. Yaka yakaya gelüp bir hayli ceng etdik. At işlemez âlât-ı silâh kullanmaz, ne çâre, âhir-i

kâr cümlemiz atları bırağup piyâde olup “Bire koma şehbâzlarım” deyü hırren-fe-hırren yaka yakaya cenge âheng edüp bir sarp ormana sığınup tâ vakt-i zuhra varınca bu dağıstân içre bir savaş-ı perhâş etdik [kim] ta‘bîr olunmaz, ammâ küffâr-ı füccâr hayli var idi, belkim bizim askerden ziyâde idi.

El-hâsıl küffâr gitdikçe galebe ***[54a]*** edüp bir kerr[e] âh u feryâd ederek mağlûb olup târumâr olup çingâneler dedüğü gibi *“Zuşte panu pine valu ormanos keres”* etdikleri gibi bizler dahi küme küme ormanlara girdik, ammâ çok uzak gitmedik. Küffâr bizi komayup ibtidâ atlara sarılalım derken hikmet-i Hudâ atların niçesi bize doğru gelüp ve niçesi dağlarda birbirleriyle anlar da çekişerek boğuşup döğüşerek serserî gezerlerken niçe gâzîlerimiz varup atların dutup getirdiler. Bu kerre küffâr cümle seyishâneleri ve niçe atları dağlara götürdüler ve sehel gitmeden dağlar içre yükleri yıkup cümle mâlı pay etmeğe oturdular. Küffâr-ı murdâr gözümüz önünde mâlımızı yağmâ ederken biz dahi cümle bir yere geldik.

“Bire gâzîler, atlar gitdi ve mâl gitdi. Sefere nice gidelim. Bire bir kerre Allâh Allâh deyüp şu kâfire hücûm edelim. {Mısra‘}:

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir

deyüp kasem billâh ile cümle ale’l-ittifâk bir yere cem‘ olup aşağı dereler ardından kâfirlerin olduğu bayırlara havâle dağlara çıkup cümle tüfenglere avucumuzla saçma doldurup hemân bir uğurdan teper aşağı “Allâh” deyüp hücûm edince şikâr derdine düşmüş kâfire bir yaylım beş yüz tüfeng kurşumu girince niçe küffâr silâha el edüp ceng etmeğe âğâze etdi, ammâ gayri küffâr silâhlanınca be-emri Hudâ küffâr-ı bed-girdâr târumâr olunca biz dahi şîrînleyüp,

“Bire koma gâzîlerim, hamd-i Hudâ fursat ve nusret bizimdir” deyü teper aşağı kâfirleri kova kıra cümlesin kaçırdık.

Meğer yüz kadar küffârlar şikârların alup gayri ormanda imişler. Hemân anlara dahi dal sâtûr-ı Muhammedî olup sadâ-yı Allâh Allâh ile aç kurd koyuna girir gibi anlara da girişüp aslâ amân u zamân vermeyüp niçeleri tu‘me-i şemşîr olup bakıyyetü‘s-seyfi bizim gibi anlar da dağlara firâr etdiklerinde sûre-i *elem neşrah*‘dan: [32] âyeti hâtırıma hutûr edüp hamd-i Hudâ mâl [u] mâmelekimiz halâs edüp mansûr [u] muzaffer olup başımız kurtardığımızdan mâ‘adâ yetmiş beş aded baş aldık ve baş haydud ile altısın hemân dağ başında mezkûr kâfir başları yanında kazığa urduk. On yedisi peykân-ı okdan sehm-i kazâya uğrayup mürd oldu ve dendân-ı kılıçdan geçenlerin lâşe-i murdârları dağda kaldı. Ve kırk adedi esîr-i dest ber-kafâ kayd [u] bend oldu.

Bu esîrleri ve cümle mürd olan keferelerin lâşelerin koyup bellerinde kemerlerin ve cümle esbâbların alup dokuz kısrak ve dörd eşek yükü şarâbların ve peksumatların alup bir eşek üzre tobra içre iki kîse guruş bulundu. Meğer bu kâfirler ale’s-sabâh bu dağ eteklerinde bir kârbân bozup hayli âdem kırup bu Şıpka dağına pay etmeğe gelirken bizlere râst gelüp “Fursat ganîmetdir” deyü bize sarıldılar, ammâ hamd-i Hudâ kırılup esîr oldular. Ancak bizden dörd aded yiğit şehîd olup hemân ol mahalde defn etdik ve dörd re’s atımız dahi şehîd oldu ve on tokuz yiğidimiz mecrûh olup bu kadar ganîmet ile ve kırk aded esîr ile yine pür-silâh ve âmâde yokuş aşağı enerken,

{Manzara-i serencâm-ı acîbe ve garîbe}

Hemân aşağıdan yetmiş seksen kadar paşalı yiğitleri at boynuna düşüp gelüp içimize girüp,

"Baka şu âsîleri baka şu kâfirleri, siz köy vurursuz ve yaylada koyun alırken çobanları kırarsız. Koyverün şu bağlı mîrî çobanları. Bunlar vezîria'zamın Kabirova hâssı çobanlarıdır" deyü bağlı olan diri kâfirlerimize yapışup niçe gâzîlerimize deyenek ve sopa ve zerdesteler ile girişüp hattâ benim Kâzım nâm gulâmımın başın yardılar. Bu hâl-i pür-melâli görüp âlem-i hayretde kalup her ne kadar müdârâ eyledikse bunlar bize girişmeğe başladılar ve birkaç keferemiz aldılar. Hele ormandan çıkup bir at işler çemenzâr yer idi, hemân cümlemiz bir ağızdan "Allâh Allâh" deyüp kâfirlere girdiğimiz gibi bunlara da dal sâtûr olup girişdiğimizde aslâ kıçları tutmayup tütün gibi tütüp gitdiler.

Hemân bunlar aldıkları kâfirleri bırağup kaçınca ol ân cümle kırk aded kâfirlere de kılıç urup esbâbların ve bellerinde anların da kemerlerin alup lâşe-i murdârların her eşcârın sâyesine bırakdığımızda ol gün kûh-ı Şıpka'da olan eşcârların altları gûyâ şecer-i Vakvâk dibi gibi cesed-i benî Âdemle zeyn oldu. *Elhamdülillâh sümme elhamdülillâh* yine bu gazâda dahi mansûr [u] muzaffer olup yine yokuş aşağı enüp nehr-i azîm Yantura kenârında,

Menzil-i karye-i hâss-ı vezîr Kabirova

Derbend-i calenderinde bir çayıristân yerde çadırlarımızla meks etdikde hemân hâs ağası bu kadar köy kâfirleriyle üzerimize gelüp bizler dahi yine atlarımıza beş yüz otuz kişi süvâr olup cenge âmâde oldukda hakîr eyitdim:

"Baka ağa, sen vezîria'zam ağası isen biz de İbrâhîm Kethudâ'nın hocası Evliyâ Çelebi'yim. Şimdi gazâya gidüp İbrâhîm Kethudâ'ya ***[54b]*** ve Köpürlüoğlu'na senden şikâyet ederiz. Nedir bu senin etdiğin. Nezâketle elimizden hayduk kâfirlerin almak mı isterdin? İşte ol kırk aded kâfirleri de kılıçdan geçirdik. Dağda bu kadar yiğitlerimiz şehîd olup bunda bu kadar yaralımız var. Yedi sâ'at ceng-âşûb etdik. İmdâdımıza yetişmediğinden gayri bize yaygara edüp mâl-ı ganâ'im almak istersen, ayıb değil midir? Mü'min olana böyle etmek düşer mi?" deyü niçe gûne güft [ü] gûyumuz olup hele mâbeyne nâ'ib ve imâmlar ve niçe munsıf cemâ'atler girüp cümlemizle barış görüş edüp beleğan-mâ-belağ zahîrelerimiz verüp "Gazânız kutlu olsun" demeğe başladılar.

Ba'dehu biri birimiz mâbeyninde mâl-ı ganâ'imlerimiz fürûht ederken cümle kefere tüfengleri ve balta ve harbaları ve esbâb-ı şayakların fürûht ederken derbend kâfirleri de gelüp niçe eşyâlarımız iki üç bahâsına alup cümle fürûht olan eşyâların mâllarıyla mukaddemâ eşekler üzre bulunan iki kîse mâlı dahi bir yere koyup beş yüz otuz aded yiğide altışar guruş hisse değdi. Meğer bir yiğidimiz bir kemer guruş saklamış, anı kimseye vermeyüp "harc-ı râh" deyü seksen guruşu alay beğine emânet verdik.

Andan yaralılarımızı sarup sarmalayup sehel râhat olduk ve cümle atlarımız bu köy içinde akan Yantura nehrinden sıvarup cümle at bürâderlerimize sallama tobra yemleri asup safâda olduk.

Ammâ bu nehr-i Yantura bu ceng etdiğimiz Şıpka dağından çıkup cânib-i şimâle akup

Nigebolı kal‘ası kurbunda nehr-i Tuna’ya mahlût olur. Ve bu Kabirova köyü vezîria‘zamların hâssı yedi yüz saz ve kiremit örtülü Bulgar kâfiri köyüdür kim üç bin kadar kefere vü fecereleri vardır. *Allâhümme âfinâ* cümle âsî köydür, beş on âdem konmağa kâdir değillerdir. Hattâ biz anda iken ba‘zı kefere evlerinde vâveylâ vü vâveledâ ve feza‘ u çeza‘ları var idi ve ba‘zısı hasta-misâl yatırlardı. Meğer dağda bizimle ceng edüp mürd olan keferelerin akrabâları mâtem ederlerdi. Ve niçe evlerde hasta-misâl yatanlar yaralı gelenler idi.

El-hâsıl bu köy kefereleri Şıpka dağında eşkıyâlık edüp köylerine yüz iki yüz atlı kondurmazlar ve zor ile konanları selâmet göndermezler.

El-hâsıl âkıl olan bu dağlardan gitmesin, zîrâ yaz ve kış eşkıyâsı gâyet çokdur. Vezîria‘zam hâssıdır deyü bir hâkim girüp keferelerin zabt edemez, lâkin İslâmbol’dan Belgrad’a Sofya üstünden gitmekden bu Şıpka dağın aşup gitmek on konak yakındır ve ganîmet yoldur, ammâ muhâtara ve mahûf yollardır.

Andan ale’s-sabâh cümlemiz atlanup seyishânelerimiz yükleyüp kâfirden aldığımız davulları ve haçlı bayrakları ve niçe kelleleri sırıklar üzre ârâyiş-i nîze edüp Lofça şehrine gidelim derken hemân bu Kabirova ağası yine bir alay haşerât ile gelüp,

“Bu başları ve bu davulları ve haçlı bayrakları kanda götürürsüz, elbette bize verin” deyü üzerimiz hücûm edince biz dahi bir alay cânı acımış ehl-i sefer âdemler hâs ağası efendimizin başına üşüp kendüye ve tevâbi‘lerine balta ve külüngler urup bir kötek çekdik kim ta‘bîr olunmaz, zîrâ bu köyde yatdığımız gece cemî‘i hırsız kefereleri üzerimize taslît edüp tâ vakt-i sabâha dak bîdâr kaldık. Hamd-i Hudâ anın da intikâmın aldık.

Andan bârhânelerimiz çeküp bu menhûs köyden yine cânib-i şimâle 6 sâ‘atde basîret üzre olarak gidüp Selvi kazâsına dâhil olup,

Menzil-i karye-i Rusdere köyü

Üç yüz hâneli ve bir câmi‘li müselmân köyüdür. Cümle halkı bize karşu çıkup davulları ve haçlı bayrakları görüp bize “Gazânız kutlu olsun” deyüp cümlemiz hânelerine kondurup sıyladılar, ya‘nî Tatarca i‘zâz u ikrâm etdiler. Hemân cümlemiz davul ve bayraklar ve kelleler ile Selvi kadısı mahkemesine varup ahvâl [ü] serencâmımız bir bir nakl etdikde,

“Belî bir kez ol tarafda bir köyde nikâha gitmişdik. Sekiz sâ‘at kâmil ceng edüp gülbâng çekdiğ[in]izi istimâ‘ edüp sizden birkaç yaralı kefereler bizim olduğumuz köye gelüp ikisi mürd olup beş kâfir hâlâ anda mecrûhen yatırlar” deyü kadı ve ahâlî-i vilâyet cümle şehâdet edüp mâcerâ-yı sergüzeştimizin kadıdan arz-ı mahzarın ve hâss ağası üzerimize asker çekdiğin cümle nakîr ü kıtmîr yazdırup elimize hüccet-i kâ’ime ve habl-i metîn senedler alup kadıya beş guruş mahsûl verdik.

Bu Rusdere köyü içinden nehr-i Rosita akar. Menba‘ı hemân bu köyün ensesindeki Torvakutaran dağlarından gelüp kal‘a-i Urusçuk dibinde Tuna’ya mahlût olan nehr-i (–) mahlût olur bir âb-ı hayât nehr-i Rosita’dır.

Ve bunda konağımız sâhibi olan İmâm Şa‘bân Efendi ve Mustafâ Dede kırk üç yıldır kim gündüz sâ’im ve gece kâ’im olup otuz yıldan berü hatm-i şerîf ile kazâya kalan ***[55a]***

namâzların ve teheccüd ve işrâk ve salât-ı ebvâbîn ve secde-i şükre müdâvemet edüp aslâ bir kimesne ile hem-sohbet olup bir kimesnenin ta‘âmların yemezler ve zî-rûh kısmından dahi bir şey tenâvül etmezler ve aslâ harâm esvâb geymezler. Ve kârları koyun yününden beyâz şeyh abâsı dokuyup kifâf-ı nefs edinüp halkdan münzevî iki nefer sulehâ-yı ümmetden âdemlerdir deyü hüsn-i hâl [ü] salâh-ı ahvâllerine cümle ehl-i beled şehâdet edüp hamd-i İlâh hânelerine konup ni‘metlerin tenâvül edüp du‘â-yı hayrlarıyla behre-mend olduk.

Andan karye-i Çadırlı ve karye-i Hiranova ve karye-i Dimyanova ve karye-i Gıraniçse ve karye-i Dimivale ve karye-i Rebivala

Bir fezâ-yı gülistân ve bâğ u bostân ve çemenistânlı öz içine vâkı‘ olmuş otuz altı pâre gâyet ma‘mûr kurâlardır kim cümlesi Selvi kazâsı nâhiye kurâlarıdır ve re‘âyâsı cümle kavm-i Yörükân ve müselmân ve kefere-i Bulgar u bî-amânlardır. Ve bu kurâlar serâpâ bâğ-ı cinânlar ve ze‘âmet ve tîmâr-ı sipâhânlardır. Ve cümle Nigebolı sancağı hâkinde kurâ-yı âbâdânlardır. Bu mezkûr kurâları 5 sâ‘atde geçüp cânib-i şimâle yine çemenzâr ve gül [ü] gülistân hoş-havâ yerleri ubûr ederek,

Evsâf-ı (–) (–), ya‘nî kal‘a-i Lofça

Lisân-ı (–) (–) (–) demekdir. Vech-i tesmiyesi (–) (–) Bânîsi Eflak banlarından Lazika kral binâsıdır. Bu diyârlara Laz vilâyeti derler. Âl-i Osmân bu vilâyetlerde çok renc [ü] anâ çeküp Gâzî Hudâvendigâr’dan tâ Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed’e gelince beş aded pâdişâh gücile bu diyârları feth etmişdir, zîrâ gâyet şecî‘ ve mu‘ânid ve cebbâr kâfirleri var idi. Hâlâ yine eyle âsî ve haydud kâfirleri vardır.

Netîce-i kelâm cümlemiz bu Lofça şehrine alay ile kelleler ve davullar ve haçlı peykerler ile şehre girüp doğru mahkeme-i Resûl’e varup ahvâl-i mâcerâmız bir bir nakl etdikde cümle huzzâr-ı meclis,

“Belî biz de işitdik, aceb ceng etmişsiz. Gazânız kutlu ola, berhordâr olun. Ol Kamerbaş yaylağı çirk-i şirkden tathîr edüp ol mahûf beli ve ol muhâtara yolu emn ü amân etmişsiz” deyü şehâdet etdiklerinde Selvi kadısı arz [u] hüccetlerin Lofça kadısı destine verüp kırâ’at etdikde berhordâr-ı ömr ola.

Bir zarîf ü nahîf çelebi idi, ammâ ehl-i ilm ve fâzıl ve kâmil ve âlim ve münşî çelebi idi. Hemân ol ân Kabirova hâssı ağasının bir gûne ıstılâhât u ibârât ve fesâhat u belâğatle bir arz-ı mahzar tahrîr etmişdir kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Bu hüccet [ü] burhânı da elimize alup cümle kelleleri ve tabılları mahkeme önünde zemîne bırağup kelleler pây-ı ünâsda galtân olup kadı efendi cümlemize şehir içre yâfte ile konaklar verüp,

“Bunlar bir alay gazâya gider gâzîlerdir. Bunlara ri‘âyet lâzımdır” deyü a‘yân-ı vilâyete tenbîh edüp cümlemiz yâfte kâğızlarıyla konaklarımıza gelüp bu şehr-i dilâvîzde iki gün meks edüp a‘yân-ı kibâr ile ihtilât ederek şehrin evsâfına mukayyed olduk. Evvelâ bu,

Kal‘a-i Lofça

Sene 720 târîhinde ibtidâ Lazika ve Eflak kefereleri destinden Gâzî Hudâvendigâr Murâd Hân feth etmişdir {be-dest-i Gâzî Mihal Beğ}.

Ba‘dehu Murâd Hân Kosova cenginde Sırf keferesi Miloş Koblaki nâm la‘în-i pelîd elinde şehîd oldukda Laz kâfirleri fursat bulup bu kal‘a-i Lofça’ya istîlâ ederler. Tâ Sultân Bâyezîd asrına dek dest-i küffârda bu kal‘a durup ba‘dehu sene 807 târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî dest-i Eflak-i akdan zor-ı bâzû ile feth ederken yüz bin renc [ü] anâ çekilmişdir.

Ba‘dehu Süleymân Hân tahrîrinde Özü eyâletinde Nigebolı sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâye ile şerîf kazâ olmuşdur.

Cümle nâhiye kurâları (–) aded ma‘mûr köylerdir. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc emîni ve şehir kethudâsı vardır. Andan,

Eşkâl-i kal‘a-i Lofça: Cânib-i maşrıkdan taraf-ı garba tûlânîce bir yalçın kaya-yı âlî üzre şekl-i bâdemî taş binâ bir sûr-ı a‘lâdır. Ancak şark tarafına bir kulle-i Şeddâdîsi var, gayri yerleri yalın kat dendân-ı bedenli ve sâde dîvârlı kal‘adır. Şark tarafı burcu dîvârında bir dıraht-ı müntehâ hâsıl olup şecere-i tûbâ-misâl cümle şâhaları aşağı şehre sâye salmışdır. Bu kal‘anın etrâfları yalçın kayalar olmağile aslâ bir tarafında handakı yokdur. Ve cânib-i şarka mekşûf bir kapusu var, ammâ kal‘a içre aslâ bir amâr olmayup harâb olduğundan dizdârı ve neferâtları yokdur.

Der-hakk-ı varoş-ı Lofça

Evvelâ mezkûr kal‘anın kıble tarafı ve batı tarafında nehr-i Osma, şehrin tâ o[r]ta yerinden cereyân eder. Bu nehrin menba‘ı iki konak yerde tâ Karlova kazâsı ardında Torvakurudan dağlarından gelüp tâ Nigebolı kal‘ası yanında nehr-i Tuna’ya rîzân olur.

Bu şehir cümle otuz aded mihrâbdır, ammâ yedisi câmi‘dir, mâ‘adâsı mahalle mesâcidleridir. Evvelâ Hünkâr câmi‘i Sultân (–) ve Kerpiçli câmi‘ ve Köprü câmi‘i ve Orta câmi‘ ***[55b]*** ve Ada câmi‘i, meşhûr cemâ‘atli cevâmi‘ler bunlardır

Ve cümle yigirmi iki aded mahalledir. Dördü kâfir ve bir mahalle Yahûdî, bir mahalle Kıbtî mâ‘adâ mahalle-i müslimîndir. Evvelâ mahalle-i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle üç bin aded kiremitsiz Eflak tahtasıyla örtülü bâğ-ı İremli ve cümle avluları çam tahta dîvârlı hâne-i zîbâlardır. Kârgîr binâ dîvârlı evler ve taş binâ sarâylar katı nâdirdir. Ekseriyyâ tahta ile mebnî büyût-ı ra‘nâlardır, zîrâ dağları cümle dırahtistân olmak ile tahtası çokdur, ammâ ba‘zı mükellef hâneleri vardır, ammâ nehr-i Osma kenârında olan evlerin cümle pençereleri ve şâhnişînleri suya nâzırdır. Ba‘zı hâne revzenlerinden hâne sâhibleri balık sayd ederler.

Bu şehir nehr-i Osma’nın iki tarafına vâkı‘ olmuş ma‘mûr şehirdir kim üç yerden ağaç cüsûrlar ile biri şark şehrine ve karşu tarafda garb şehrine geçilir. Ammâ bu şehir içre sehel bârân-ı rahmet yağsa kaldırım olmamak ile gâyet çamur olur, atlama taşlarından taşa sıçrayup yürümeğe muhtâcdır, ammâ sehel şiddet-i hâr olunsa çamuru yâbis olur.

Ve cümle üç aded medresesi var. Hünkâr câmi‘de ve Kerpiçli câmi‘de müderris-i hasbîler vardır, ammâ mahsûs dârü‘l-kurrâ ve dârü‘l-hadîsleri yokdur, zîrâ ulemâsı da gâyet kıtdır.

Ve cümle altı aded dârü‘t-ta‘lîm mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhânı vardır ve gâyet necîb

ü reşîd ve tîz-fehm nâ-resîde püserânları vardır. Bir kerre istimâ‘ etdiklerin hıfz ederler.

Ve cümle beş aded tekyegâh-ı dervîşân-ı zâkirân [u] şâkirân-ı dâr-ı fakr hânkâh-ı sâhib-i tarîk tekyeleri var. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle altı aded çeşme-sâr-ı aynü‘l-hayâtları var. Gerçi çeşmeye ihtiyâcı yok, uyûn-ı câriyeleri çok şehirdir, ammâ ba‘zı sâhibü‘l-hayrât niçe uyûn-ı câriyeler inşâ etmişler. Hattâ Ada câmi‘i dibindeki sebîl-i cân-perverin târîhidir:

Sebîl-i selsebîl içün likâya teşnedir ümmet

Hem ol rûh-ı Hüseyn içün şarâb-ı kevser-i cennet

Sorarsan n’oldu hicretden sebîlin rub‘ını tarh et

Kalur bâkî temâm târîh sebîl içenlere rahmet.

Sene (–)

Ve cümle yedi aded sağîr ü kebîr hân-ı (hân-ı) hâcegân-ı tüccârânları var, ammâ çârsû içinde (–) (–) hânı cümleden mükellef bezzâzistân-misâl vekâle-i mücerredânlardır.

Ve cümle iki aded hammâm-ı râhat-ı cândır. Yukarudaki hammâm gâyet latîf germâb-ı hoş-havâdır kim kâr-ı kadîmdir. Aslâ bir katre arak tâk-ı nüh-tâk kubâblarından damlamak ihtimâli yokdur. Bu hammâm İslâmbol’da Galata şehri içre olan Hazret-i Ömer ibn Abdülazîz’in Arab câmi‘i nâmıyla iştihâr bulan Arab câmi‘ine bu hammâm-ı dil-küşâ vakıfdır. Nehr-i Osma’nın karşu tarafındaki şehirde yeni hammâm gâyet latîfdir. Bu hammâmların ikisine dahi ba‘de’z-zuhr nisvân u sâhib-isyânlar girir, çifte hammâm değillerdir.

Ve cümle yüz elli aded hânedân hammâmları vardır deyü nakl etdiler ve bay u gedâ hânelerinde cümle eyyâm-ı şitâda sobaları vardır, zîrâ şiddet-i şitâsı şedîd olur, ammâ eyyâm-ı medîd olmaz.

Ve cümle 215 aded dükkânları var. Cümle nehr-i Osma kenârında her dükkânların pençereleri suya nâzırdır, ammâ ol kadar müzeyyen dekâkînleri ve kârgîr binâ bezzâzistânı ve kurşum örtülü imâretleri yokdur.

Ve âb [u] hevâsı mâh-ı Temmûz’da sakîldir, zîrâ cânib-i erba‘ası kayalar olmağile suyu dahi issi olur, lâkin suları bardaklarda sehel dursa buz pâresi olup anı nûş edenler tâze cân bulurlar. Ve ekseriyyâ halkının reng-i rûyları saruya mâildir. Anıniçün mahbûb u mahbûbeleri yokdur.

Der-kıyâfet-i kabâ-yı Kıbtiyân: Cümle çingâneleri ve avretleri başlarına kırmızı çukadan bol terpûş geyüp arkalarına sarkıdırlar. Gâyet bed-likâ kabâbıtaları vardır.

Der-kâr [u] kesb-i ehl-i işgâlât: Halkının ekseriyyâ memdûh kârları alaca gûnâ-gûn sahtiyan yaparlar kim gûyâ ebrî Hıtâyî kâğız-ı münakkaşdır ve gayri meşin ve sahtiyanları memdûhdur, lâkin Kayseriyye sahtiyanı kadar değildir. Ve cümle çingâneleri karılarıyla serâpâ egser keserler. Keserle kakup çekiç ile keserler.

…… (1 satır boş)……..

Ziyâret-i şehr-i Lofça:

…… (2 satır boş)……..

[56a] Andan 5 sâ‘atde,

Karye-i İştoçniçe: Lisân-ı Bulgar’da n’işlersin demekdir. Cümle re‘âyâları Bulgar kefereleri ve Mihaloğlu vakfıdır. Andan 1 sâ‘atde,

Evsâf-ı (–) (–), ya‘nî kal‘a-i Plevne

Vech-i tesmiyesi (–) (–) (–) (–). Bânîsi Eflak banlarından Lazika ban binâsıdır. Niçe mülûk destine girüp çıkmışdır. Âhir-i kâr sene 720 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr asrında Gâzî Mihal Beğ Eflak ve Laz kefereleri elinden hâh-nâ-hâh zor-a-zor feth edüp “Bir dahi küffâr tama‘a düşüp istîlâ etmesin” deyü Gâzî Mihal kal‘asın münhedim edüp hâlâ eser-i binâları nümâyân ve bâhirdir.

Ba‘dehu Gâzî Murâd Hân bu kal‘ayı feth eden Gâzî Mihal Beğ‘e evlâd-ı evlâda ber-vech-i te’bîd ocaklık ihsân edüp cânib-i erba‘asında otuz üç pâre ma‘mûr kurâları mefrûzu’l-kalem ve maktû‘u’l-kadem Mihal Beğ‘e hâs ta‘yîn edüp mîr-i livâ etdükde taraf-ı pâdişâhîden 224 akçe hâss-ı hümâyûn ihsân olunup hîn-i seferde on bin Yörük askerine serdâr olup mehterhânesi ve hâssına göre cebelüleri ile hidmet-i pâdişâhîde mevcûd bulunmak üzre Mihal Beğ‘e bu sancak yarlığ-ı belîğ-i tuğrâ-yı Gâzî Hudâvendigâr ile sadaka olunup ilâ mâşâ’allâh evlâd-ı evlâda hâlâ mîr-i livâ-yı Yörükân olmak üzre evlâdları bu sancağa keyfe mâ-yeşâ mutasarrıflardır, ammâ bu livânın cümle hâk-i pâki Nigebolı sancağında olmak ile bu Yörükân beği hîn-i seferde Nigebolı paşası kolunda konup göçüp tabl u alemin döğüp sefer eşer.

Bu şehir yüz elli akçe şerîf kazâdır ve müftîsi ve nakîbü‘l-eşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve harâc ağası ve çeribaşı ve yüzbaşı ve muhtesibi ve şehir kethudâsı var, ammâ erbâb-ı zu‘amâ [ve] alaybeğisi Nigebolı sancağındadır. Bunun askerîsi top-keşân Yörükânlarıdır.

Eşkâl-i kal‘ası: Harâbdır, ammâ ba‘dehu Mihaloğulları çâr-kûşe handaksız bir küçük kapulu kal‘a şekilli bir sûr inşâ edüp içinde kat-ender-kat sarây-ı azîm binâ etmişler kim ta‘rîf ü tavsîfden müstağnî bir sarây-ı mu‘azzamdır kim içine beş âdem girse yerim dar demez. Cümle Mihaloğlu beğler bunda sâkin olup hükm-i hükûmât ederler.

Eşkâl-i şehr-i Plevne: Bu belîde-i ma‘mûr bir vâsi‘ öz içine vâkı‘ olmuş iki tarafı bâğlı ve bâğçeli ve müşebbek bostânlı zemîn-i mahsûldârda ma‘mûr u âbâdân dâr-ı karârlardır ve câ-be-câ yerleri bâğlı ve çayırlı bayırlardır ve yıldız cânibi dahi ovalı ve çayırlı ve çemenzârlı ve serâpâ bostânlı yerlerdir.

Ve cümle iki bin üç yüz aded tahtânî ve fevkânî tarz-ı kadîm hânelerdir. Cümlesi şindire tahta örtülü ve tahta havlılı evlerdir ve mükellef kârgîr binâ sarâylar ve kârgîr taş havlılı hânedânlar dahi çokdur, ammâ kiremitli hâneler yokdur, lâkin vâsi‘ bâğçeli büyûtları çokdur.

Ve cümle on üç aded mahalledir. Evvelâ Beğ mahallesi (–) (–)

Ve cümle on sekiz aded mihrâbdır. Evvelâ beşi cum‘adır, mâ‘adâsı mahalle mesâcidleridir. Cümleden mükellef ü mükemmel Mihaloğlu Süleymân Beşe câmi‘i ve Ali Beğ câmi‘i cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve hâlâ Beğ kethudâsı Mehemmed Ağa bir nev binâ bir câmi‘-i zîbâ etmiş kim gûyâ kasr-ı huld-i berîndir.

Ve cümle bir aded dârü‘t-tedrîs-i ulemâsı var. Gâzî Ali Beğ hayrâtıdır kim âsitâne-i sa‘âdetden mahsûs pâye ders-i âmmı gelüp talebelerine ders ta‘lîm eder.

Ve cümle yedi aded mekteb-i sıbyânı var, Süleymân Beğ mektebi ve Gâzî Alî Beğ mektebi ve niçe mekteb-i ebced-hânlar vardır.

Ve cümle altı aded tekye-i erbâb-ı tarîk hânkâhı var. Cümleden (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle altı aded hân-ı tüccârân-ı sevdâgerânları var. Cümleden Gâzî Mihal Beğ hânı, münhedim etdiği kâfirden kalma kal‘anın taşından bezzâzistân-ı dîv inşâ edüp eyle müzeyyen etmiş kim ol asırda bu kârhâne içre beş altı bin kîseye mâlik hâceler var imiş. Bin beş târîhinde Eflak küffârı Tuna nehri tonunca buz üstünden ubûr edüp bu şehri ıhrâk bi’n-nâr edüp bu bezzâzistândan beş Mısır hazînesi mâl alup dârü‘l-bevârlarına gider. Ba‘dehu bu bezzâzistânı Mihaloğulları yetmiş ocak bir hân-ı azîm binâ etmişler kim hâlâ kal‘a-misâl bir vekâle-i bî-misâl-i pür-me’âldir.

Ve cümle bir aded Gâzî Mihal Beğ‘in bir hammâm-ı atîki var, çifte hammâm-ı kebîrdir kim nazîri meğer Sivas eyâletinde Marzifon şehrinde Pîr Dede Sultân hammâm-ı nazargâhı, gerçi bu hammâm ol Marzifon hammâmı kadar büyük değildir, ammâ gâyet binâ-yı metîn ve issi ve hoş-havâ ***[56b]*** germâ-yı dil-küşâdır ve ferşi serâpâ siyâh kayağan taş-ı mücellâ döşelidir. Ve kubâb tâklerinden aslâ bir çekîde arak akmaz âb [u] hevâsı latîf zü‘l-vecheyn hammâm-ı rûşinâdır.

Ve cümle bir aded imâret-i dâ[r]ü‘z-ziyâfe-i dârü‘l-it‘âmı var kim subh u mesâ cemî‘i âyende vü revendegân müsâfirîn ve pîr [ü] cüvâna birer tas çobra ve bir nân-pâre mâh u sâl bi’l-guduvvi ve’l-âsâl bay u gedâya ve fukarâ-yı mesâkîne her bâr gendüm çorbası ve leyle-i Cum‘ada pirinç pilâvı ve zerdesi ve yahnisi mebzûldur.

Ve cümle medh olunan me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından beyâz hâs ve lezîz ekmeği ve beyâz asel-i musaffâsı ve (–) (–) (–) (–)

Der-vasf-ı enhâr-ı zülâl-i âb-ı hayvân-ı şehr-i Plevne

Bu şehirden yıldız rûzgârı tarafına nîm sâ‘at gidüp nehr-i Vite vardır, bu uyûn-ı âb-ı hayât tâ Toyon(?) dağlarından gelüp bu şehir kurbundan ubûr edüp bâğ u besâtînleri rey ederek ener, Nigebolı şehri kurbunda nehr-i azîm Tuna’ya rîzân olur. Âb [u] hevâsının letâfetinden bu şehrin Yörük gulâmları gâyet mahbûb ve dilâver hünerver çapük hüddâmları olur.

Ziyâretgâhların beyân eder: Evvelâ bu şehir içinde Gâzî Ali Beğ câmi‘-i müferrihinin mihrâbı önünde sâhibü‘l-hayrât Gâzî Ali Beğ medfûndur, *kuddise sırruhu’l-azîz.*

Ve İmâm-ı hümâm Lütfullâh Efendi, *kuddise sırruhu*. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Bu şehri dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine refîklerimiz ile cânib-i şimâle 3 sâ‘atde

Karye-i Tirsenik: İki yüz hâneli kefere köyü ve Gâzî Mihal Beğ vakfıdır. Ve re‘âyâsı cümle Eflak ve Bulgar’dır. Andan 4 sâ‘atde,

Nehr-i Işkır-ı azîm: Gemiyle bu nehr-i Ceyhûn’u ubûr ederken azîm ıztırâblar çekdik. Bu nehir tâ Sofya’nın kıble tarafında Vitoş dağı ardında Samakov şehri yaylası içre kar ve buzlardan ve gayri uyûn-ı câriyelerden cem‘ olup andan cereyân ederek Sofya-i sâfiye kurbunda Bunluca ılıcası dibinden geçüp andan cânib-i şimâlde Ken‘ân Paşa çiftliğine uğrayup Sofya sahrâsından geçüp İzladi kasabası dağların geçüp bu şehr-i
Plevne kurbunda bu geçitden geçüp Rahova kasabasıyla Nigebolı mâbeyninde Zamet nâm bir karye-i benâmda nehr-i ümmü‘l-uyûn Tuna’ya munsabb olduğu mahallin karşu tarafları ser[â]pâ kiliseler ve kurâlar ile tezyîn olmuş ma‘mûr u âbâdân Eflak kâfiristânıdır, ammâ Âl-i Osmân’ın harâc-güzâr re‘âyâlarıdır. Kâhîce isyân da ederler, ammâ cümle kefereleri asâkir-i İslâm’ın esîridir. Ba‘dehu nehr-i Işkır kenârından kalkup 3 sâ‘atde,

Karye-i Nija: Sultân Bınarı ve İsmâ‘îl Bınarı dahi derler bir âb-ı hayât bunarı sebebiyle Köpürlü vezîr karındaşı ze‘âmeti olmak üzre henüz amâr olup evler ve câmi‘ ve hânlar yapılmada idi. Andan kalkınca nehr-i Lofder’i atlar ile geçüp nehr-i (nehr-i) sağîre Lofder dağlarından gelüp bu mahalde nehr-i Tuna’ya karışır. Andan 4 sâ‘at cânib-i garba gidüp çemenzâr ve murgzâr yerde,

Karye-i Altımîl: Bir câmi‘li müslim köyü ve ze‘âmetdir. Bu vâdîler eyle mahsûldârdır kim fındık kadar çilek nâm bir meyvesi zemînde biter, hoş-hor ve müleyyin serî‘u’l-hazm bir meyvedir kim eşkâlde gûyâ tut meyvesidir. Andan 5 sâ‘atde,

Nehr-i Okos: Bu uyûn-ı sağîr Vireca dağlarından bu mahalle karîb Tuna’ya katılır. Andan (–) sâ‘atde sol tarafa gidüp,

Karye-i Volçıdırma: Müselmân köyüdür. Andan 1 sâ‘atde,

Sitâyiş-i kasaba-i müzeyyen Vireca

Bir kûh-ı bülend yayla dibine vâkı‘ olmuş bâğlı ve bâğçeli ve besâtînli cümlesi bin beş yüz aded tahta şindire örtülü tahtânî ve fevkânî olduğu kadar vasatu’l-hâl büyût fakîru’l-hâl kimesnelerin beytü‘l-hüznleridir.

Âb [u] hevâsı latîf olduğundan şûrîze zenâneleri olur. Hattâ nisvân-ı sâhib-isyânları ehline küsüp hemân bir eşeğe binüp Sofya şehrine gidüp anda niçe bin gence ve kocaya varır gelir gâyet garîb-dost ve gurabâlardan kaçmaz ehli yanında ehl-i perde geçinir vâdîde vâlideleri fertûte ve kâlime zenâneleri var. “Şehir içinde cereyân eden nehr-i Okos’un te’sîriyle havâtînleri bu keyfiyyetdedir” deyü Plevne ahâlîsi Vireca avretlerin bu gûne medih şekilli ederler. Bizler dahi işidir revânıyız.

Bu rabta vâlîsi Nigebolı sancağı hâkinde olmak ile paşa hâssı olup hâkimisi voyvadadır ve kadısı yüz elli akçe pâyesiyle zâbıt-ı şer‘dir. {Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârısı ve muhtesib ağası ve harâc ağası vardır}.

Kamusu tokuz aded mihrâbdır. (–) (–) câmi‘i (–) (–) câmi‘i (–) (–) mâ‘adâsı mesâcidlerdir.

Medresesi ancak iki adeddir, ammâ birinin ders-i âmm-ı hasbîsi Şeyh Kudsî‘dir. Mektebinin dükelisi dörd aded, Ali Beğ mektebi yahşı hayrâtdır.

Ve vekâlesi çârsû içinde ancak bir hândır. Gayriler küçük hân-ı tüccârândır. Dervîşân tekyesi ancak ikidir. Celvetî ve Halvetî tarîkinde fukarâları çokdur ve sulehâ-yı ümmetden kimesneleri vardır.

Ve çârsûsu azdır. Cümlesi yüz elli ***[57a]*** aded dükkân-ı müfîd [ü] muhtasarları var, ammâ yine her metâ‘-ı zî-kıymetin envâ‘ları mevcûddur. Hammâm-ı germâsı (–) (–) (–)

Kâr-ı vilâyet-i ahâlîsi: Cümle halkının kâr [u] kisbleri ehl-i zevk olup ipden at yuları işleyüp kifâflanırlar. Tâ bu mertebe kâr sâhibi âdemleri var kim efsâr-ı Vireca meşhûr-ı âfâkdır. Bu şehrin efsâr-ı fisâr-ı fitrâk yularları çok olmağile bu fisâr yularları bu şehrin fertûte-i mekkâre zenâneleri kocalarının başlarına yularlar geçirüp ellerin fitrâk, ya‘nî terki bağlarıyla bağlayup kocaların yularlar ile keşân-ber-keşân çeküp murâd [u] merâmı olan yere götürürler. Tâ bu mertebe sehereleri ve bu kadar mağlûb-ı zenân meshûr ve ebleh âdemleri var. Cenâb-ı Kibriyâ ibâdların mekr-i zenândan hıfz ede. Bu tafsîlden murâdımız zemm ü nemm ü kadh değildir, ancak tenbîhü‘l-gâfilîndir.

Bu kasabadan kalkup 4 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Komıştiçne: Bu mahalde cümle erbâb-ı zu‘amâ refîklerimiz konmayup cümlesiyle vedâ‘laşup ileri gitdiler. Biz hüddâmlarımızla bu karyede ze‘âmet sâhibi Sofyavî Ya‘kûb Ağazâde Ahmed Ağa’da mihmân olup ol gece cân sohbetleri etdik. İki yüz evli Bulgar köyü olup içinden ayn-ı Jakva deresi akup Tuna’ya koşulur.

Andan kalkup 3 sâ‘at gidüp nehr-i Lom’u yüz bin renc [ü] anâ ile ubûr ederken birkaç atlarımız sürüp götürdü ve atlar beri tarafımıza çıkup halâs oldu. Bu nehr-i Lom tâ Niş yaylalarından gelüp kal‘a-i Urusçuk altında nehr-i Tuna’ya mahlût olur.

Andan 4 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı belde-i emîn, ya‘nî kal‘a-i metîn Vidin

Vech-i tesmiyesi (–) (–) sene 980 de bizzât Sultân Bâyezîd ibn Ebü‘l-feth Gâzî Mehemmed Hân binâ etmişdir, ammâ mukaddemâ dağlarda bâğlar içinde temelleri zâhir ü bâhir olan kal‘asın dest-i Eflak’dan sene 792 târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân asrında Gâzî Evrenos Beğ dest-i kahr ile feth edüp sûrunu esâsına varınca münhedim etmişdir.

Der-beyân-ı hâkimân-ı Vidin: Rûmeli eyâletinde sancakbeği tahtıdır kim beğinin kanûn-ı Süleymân Hân üzre hâssı 330.000 akçedir ve livâsında ze‘âmeti 12 ve tîmârı 65’dir. Cebelüleriyle cümle paşasının askeriyle iki bin âdem olur. Bunun alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve nevâhî nâ’ibi var, ammâ Şakşakî Paşa’dan beri bu Vidin sancağı nezâret olup hâlâ hâkimü‘l-vakti salb u siyâset sâhibi nâzıru’n-nuzzâr ağadır kim üç yüz âdem ile hükm-i hükûmât eder.

Bir hâkimi dahi kapudandır. On pâre firkatesi ve üç yüz levendâtıyla Tuna deryâsı üzre cezîre cezîre gezüp haydudları dutup katl eder, a‘lâ hükûmetdir, Vidin kapudanı nâmıyla iştihâr bulmuşdur. Bir hâkimi dahi gümrük emînidir ve bir hâkimi harâc ağasıdır ve bir

hâkimi şehir subaşı ağasıdır ve bir hâkimi kal‘a dizdârıdır ve bir hâkimi sipâh kethudâyeridir ve bir hâkimi yeniçeri serdârıdır ve bir hâkimi muhtesib ağasıdır. Ve bir zâbiti bâcdârdır kim Eflak’dan niçe kerre yüz bin kaya tuz gelir ve niçe kerre yüz bin aded morina ve mersin balıkları gelüp anlardan ve cümle gelüp giden metâ‘dan bâc u bâzâr alır mîrî mâl verir bâcdâr mâldâr hazînedârdır. Ve bir zâbiti şehir kethudâsıdır ve bir âmili bâğ ağasıdır kim bâğlarının hadd-i nihâyeti yokdur.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Vidin: Nehr-i Tuna kenârında bir alçak çemenzâr havâlesiz zemînde seng-tırâş bir kal‘a-i savaşdır, ammâ küçükdür. Handak kenârınca cirmi beş yüz adımdır, ammâ levendâne germe adımdır, tiryâkî adımı gibi adım değildir, âdem adımıdır. Ve handakı gerçi alçakdır, ammâ gâyet arîz ve içinde leb-ber-leb Tuna suyudur. Ve şekl-i müdevverdir. Her taşı fîl cüssesi kadar vardır. Ve cümle tokuz aded metîn ü müstahkem kulleleri var. Ve Tuna cânibi üç kat sûr-ı üstüvâr bir hisâr-ı refî‘u’l-bünyân bir hısn-ı hasîn-i azîmü’ş-şân bir sedd-i amândır. Bu üç kat dîvâr olan Tuna tarafında handakı yokdur, lâkin bu tara[fa] nâzır topları çokdur. Ve bu cânibi kâmil beş yüz germe adımdır. Bu hisâb üzre dâ’iren-mâdâr bin adım gelir kal‘a-i bâlâdır kim bennâ zirâ‘ıyla dîvârının kaddi kâmil yetmiş aded zirâ‘-ı melikî ve Mekkîdir. Ve şehir cânibi iki kat dîvârdır. Her katı birbirinden âlîdir. Ve dendân-ı bedenleri gâyet musanna‘dır kim gûyâ lü’lü-yi Hürmüz gibi tertîb üzre dizilmişdir.

Âl-i Osmân kal‘a yapamaz derler. Bu kal‘a ile Bender kal‘ası ve Segedin ve Boğazhisâr kal‘aların görmeyen Âl-i Osmân pâdişâhları ne kuvvetde ve ne metânetde kal‘a inşâ etdiklerini bilmezler. Ve bu kal‘a-i Vidin’in maşrık tarafına nehr-i Tuna’ya nâzır ancak bir küçük demir kapusu var, ammâ üç kat ***[57b]*** dîvârda üç kat kavî ve metîn demir kapulardır. Taşra kapu önünde handak üzre asma cisr-i haşebi var, her gece pâsbân ve nigehbânları bu kantarayı makaralar ile kaldırup kal‘a kapusuna dayayup siper etdiklerinde kal‘a hemân cezîre-misâl su içinde kalır. Taşra kapusu üzre celî hat ile beyâz mermer üzre târîhi budur:

Habbezâ hısn-ı hasîn kal‘ahâ

Enfezallâhu ahkemü minhâ

Kâle sultânu lenâ târîh

Ekkedallâhu rahmân bedâ’ü minhâ.

Sene (–)

Bu üç kat kapulardan içeri araba giremez, zîrâ küçücük demir kapulardır ve eğri büğrü dolamaç kapu yollarıdır. Bu kapulardan içeri iç kal‘a kapusuna beş ayak taş (taş) nerdübân ile çıkılır demir kapucukdur. Bu kapunun atebe-i ulyâsı üzre beyâz mermer üzre Âl-i Osmân’ın tuğrâ-yı garrâsı tahrîr olunmuşdur ve bu tuğrâ içinde,

Ammere Sultân Bâyezîd ibn Mehemmed Hân

mastûrdur.

Bu kapudan içeri bir demir küçük kapu dahi var, andan içeri iç kal‘adır. İçinde ancak

dizdâr ağa hânesi ve gılâl anbârları ve cebehâne hazîneleri ve bir at âhûru ve bir su kuyusu var, andan gayri bir şey amâr yokdur. Ancak bu nârin kal‘a köşesinde evc-i semâya ser çekmiş bir serâmed kullesi var. İç kal‘a içinden bu kulleye elli ayak taş nerdübân ile çıkılır, çâr-kûşe ve kiremit örtülü Sinân Paşa kullesidir. Bu kullenin tâ ortasında bir küçücük demir kapusu var, andan içeri beş kat demir kafesli çâh-ı cahîmden nişân verir zindanı var, şehrin cümle mücrimlerin bunda haps ederler *Allâhümme âfinâ.*

Bu kal‘anın tâ zirve-i a‘lâsı bir cihân-nümâ kasr-ı mu‘allâdır kim cümle Vidin sahrâsı ve Tuna nehri aşırı Eflak vilâyeti vâdîsi nümâyândır. Ve bu kasr-ı âlî kulle-i bâlânın mukâbelesinde garb tarafındaki kullenin handağa nâzır köşe[sinde] bir mermer üzre celî hat ile tahrîr olan târîh budur:

“Büniye fî zamâni sultâni’l-a‘zam ve hâkâni’l-mu‘azzam es-sultân Bâyezîd Hân ibn Mehemmed Hân, sene semâne ve tis‘a mi’e” merkûmdur.

El-hâsıl gâyet metîn ü müstahkem dîvârları kalın kal‘adır. Hudâ-yı Müte‘âl nigehbânı ola, zîrâ yüz elli aded neferâtları var ve elli aded hâneleri ve bir câmi‘leri var.

Sitâyiş-i varoş-ı Vidin: Bu kal‘anın cânib-i cenûbîsinde yine nehr-i Tuna kenârında bir vâsi‘ düz fezâda tûlu iki bin yedi yüz adım bir varoş-ı mu‘azzamdır. Arzı bâğlar tarafına bin beş yüz adım sâfî nahlistân ü gülistân ve bâğ u bostânlı hânelerdir. (–) (–) (–) (–)

Der-defter-i aded-i esmâ-i mahallât-ı büldân: Cümlesi yigirmi dörd mahalledir. Dördü kefere ve bir cemâ‘ati Yahûdî, mâ‘adâ mahallât-ı müslimdir. Evvelâ Beğ mahallesi ve Çârsû mahallesi ve Tabahâne mahallesi ve Ortacâmi‘ mahallesi ve Şeyh mahallesi ve Na‘lbend mahallesi ve Yukaru mahalleler {meşhûrdur}.

Der-ayân-ı imâret-i cevâmi‘hâ-yi ehl-i îmân: Kamusu yigirmi dörd aded mihrâbdır. Evvelâ Yeşil câmi‘ bir serâmed alaca minâre-i musanna‘ı var. Câmi‘-i atîk olmağile rûhâniyyeti olup cemâ‘at-i kesîreye mâlik beytullâh-ı kadîmdir.

Ve Uzun câmi‘ ve Çârsû câmi‘i ve Kapan câmi‘i derler, bunun dahi cemâ‘ati çokdur. Bu mezkûr cevâmi‘ler cümle kurşum ile mestûr mezgit-i ma‘mûrelerdir.

Ve Çavuş câmi‘i ve Tabahâne câmi‘i ve Orta câmi‘ Tuna kenârında teferrücgâh [u] ibâdetgâh [u] namâzgâhdır.

Ve Şeyh Efendi câmi‘i ve Na‘lbend câmi‘i dahi alaca minâreli bir gülbânghâne-i serâmed minâredir.

Ve Yukaru mahallede Ak câmi‘. Bu merkûm cevâmi‘ler cümle la‘l-gûn kiremit ile mestûr ve ma‘mûr eynelerdir. Ve cümle on aded kârgîr ve serâmed minâre ve kanâre-i kanâdîl çerâğân edecek şerîfelerdir.

Der-beyân-ı mesâcid-i muvahhidân: Dükelisi on üç aded mahallelerin mesâcid ve buk‘a ve mezgit ü zâviye ve eynesi ve cümcümü var. Cümleden Hacı Ahad mescidi [ve] Şeyh Efendi mescidi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Bu eynelerin cümlesi tahta minârelidir.

Der-fasl-ı hânedân-ı eşrâf [u] a‘yân: Hepsi dörd bin yedi yüz aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ ve gayri ebniye-i kadîm büyût-ı vâsi‘ler var kim her biri hadîka-i ravza-i

rıdvân misilli bâğlar ile ârâste ve kâ‘a ve hücreler ve kusûr-ı müte‘addideler ile pîrâste olmuş kiremit örtülü ve şindire tahta örtülü musanna‘ hânedânları var. Cümleden Beğ sarâyı ve Dilâver Ağa sarâyı ve Kapudan sarâyı (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Bunlar sarây-ı zîbâ-yı âbâdânlardır.

Dergâh-ı dârü‘t-tedrîs-i müfessirân: Umûmîsi yedi aded dershâne-i âlimândır. (–) (–) (–) (–)

Der-ilm-i dârü‘l-hadîs-i muhaddisân: Olancası iki aded yerde hadîs-i şerîf dersi görülür, biri Yeşil câmi‘de, biri Kapan câmi‘inde. ***[58a]***

Der-dârü‘t-ta‘lîm-i mekteb-i ciğer-kûşe-i püserân: Barısı on bir aded mekteb-i ebcedhândır. (–) (–) (–)

Der-zikr-i tekye-i erbâb-ı tarîk-i dervîşân: Bardası yedi aded hânkâh-ı abdâlândır. (–) (–) (–)

Der-medh-i hammâmât-ı gâsılân-ı râhat-ı cân: Olanı da iki aded hammâmdır. Bir çârsû hammâmı rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr hammâm-ı ma‘mûrdur. Çavuş hammâmı sekiz kubbeli ve kiremit örtülü. Hammâm çiftelerdir, yalnız değildir, yanlarında birer hammâm dahi avretler içündür. Bu iki hammâmdan mâ‘adâ a‘yân-ı kibâr-ı kübbâr hânedânlarında iki yüz yigirmi aded sarây hammâmları var.

Der-hakk-ı vekâle-i tâcirân-ı hâcegân: Hamusu üç aded hân-ı sevdâgerânlardır. Evvelâ Yeni hân, Balcı Ken‘ân hânı, Çavuş hânı meşhûr hânlardır. Mâ‘adâ yigirmi aded vekâle-i garîbân-ı mücerredân kânları var kim kiminde ehl-i hıref hücreleri var.

Der-arasta-i kapan-ı bâzâr-ı bezzâzistân: Ümmeten dörd yüz elli aded sûk-ı sultânîsi va[r]. Cemî‘i ekâlîm-i seb‘anın zî-kıymet metâ‘ları bulunur, ammâ Tuna kenârında altmış aded tuz mehâzinleri ve elli aded balık mahzenleri var, gâyet bender-i şehr-i azîmdir.

Der-vasf-ı şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i şîrîn bender-i Vidin: Evvelâ hânedân sâhibi ankâ ve garîb-dost bâzergânları var. Müsâfirsiz bir gece olmayup âyende vü revendeye mihmândârlık edüp ehl-i zevk ve sâhib-i şevk âdemleri vardır.

Der-kıyâfet-i kabâ-yı merd-i meydân: Cümleten halkı kavuk üzre beyâz destâr-ı Muhammedî sararlar ve kimisi Tatar kalpağı ve kimisi serhadli kalpağı ve R[û]meli halkı tarzı dahi kalpaklar geyüp cümle çuka ferâceler ve dolamalar geyüp pâk gezerler. Ve lisânları Boşnakça ve Bulgarca ve Sırfça ve Eflakça dahi a‘lâ bilir, zîrâ dâ’imâ bey‘ u şirâları mezkûr kefereler iledir.

Der-sûret-i mahbûbe-i mahbûbân: Âb [u] hevâsının letâfetinden ol kadar pençe-i âfitâb mehtâb gılmân u duhterânları olur kim tavsîf olunmaz.

Ve âmmeten şâhrâhları pâk kaldırım taş döşelidir, ammâ kal‘anın poyraz cânibinde olan Yukaru mahallede çârsû-yı bâzâr-ı hüsn yokdur, belki âzâr edici dilâzâr bâzârları vardır. Ve bu şehir sâhil-i nehr-i Tuna’da bir sahrâda olmak ile cümle hâneleri bâğ u bâğçeli ve havz u şazrevânlıdır ve şehirden bir sâ‘at ba‘îd olan dağları bâğlar zeyn etmişdir kim be-kavl-i bâğ ağası cümle yigirmi altı bin bâğ dölüm hakkı verir deyü nakl etdi.

Memdûhâtından şîresi ve elması ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ve'l-hâsıl şehr-i ma'mûrd[ur].

Ziyâretgâh-ı Üçler Makâmı: Ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır.

Ve ziyâret-i Sultânü'ş-şu'arâ Zarîfî Çelebi: Maskat-ı re'sleri yine bu şehr-i Vidin olup bu kal'a inşâ olunurken Sultân Bâyezîd-i Velî'ye duhûl edüp nedîm-i hâssu'l-hâss-ı şehriyârî olup kal'a târîhleri ve niçe tevârîhleri var. Cihân-ârâ bir nev-cüvân iken dâr-ı cihândan gidüp kal'a dibine karîb bir suffe üzre medfûndur. (–) Bu,

…… (1 satır boş)……..

Bu şehr-i Vidin'i dahi seyr [ü] temâşâ edüp cümle ahbâb ile vedâ'laşup giderken Re'îsü'l-küttâb Şâmîzâde Mehemmed Efendi dâmâdı Kadızâde İbrâhîm Paşa Nigebolı paşası olup sefere giderken haber alup hemân sâ'at Vidin'den ılgar edüp 7 sâ'atde,

Menzil-i karye-i İzbor altında Suma Çayırı nâm sahrâda İbrâhîm Paşa otağıyla kanûn üzre meks edüp ol ân kendüye buluşup dest bûsdan sonra,

"Hay cânım Evliyâ efendim, safâ geldin, hoş geldin. Başın sağ olsun. Melek Ahmed Paşa efendin merhûm oldu. *El-hükmülillâh.* Sen ben sağ olalım. Gel seninle Yanık gazâsına gidelim" deyü ricâ ve minnetler edüp bizi kapucubaşıları zümresine ilhâk edüp ta'yînâtımız ihsân edüp asâkiri dâ'iresinde meks edüp her bâr şeref-i sohbetleriyle müşerref olup nedîmi idik.

Ale's-sabâh 9 sâ'at cânib-i garba gidüp,

Nehr-i Tomok: Atlar ile ubûr etdik. Bu nehir hemân bu mahalde Tomok dağından çıkup Vidin ile Feth-i İslâm kal'ası mâbeyninde nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Andan 5 sâ'atde,

Menzil-i kal'a-i Kurşuniçe: Müselmân ve Bulgar köyüdür. Andan 5 sâ'atde,

Evsâf-ı (–), ya'nî binâ-yı ra'nâ Bana

Lisân-ı Sırfça "bana", ılıca demekdir, ya'nî Ilıca kal'ası derler. ***[58b]*** Bu Bana kal'asının bânîsi Sırf krallarından Despot ban binâsıdır.

Ba'dehu sene (–) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân asrında be-dest-i Koca Mahmûd Paşa Sırf keferesi elinden al[ın]mışdır. Vidin sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal'a dizdârı ve elli aded hisâr neferâtları ve muhtesibi vardır, ammâ gayri zâbitleri yokdur. Kal'ası bir kûh-ı bâlâ-yı azîm zeylinde bir sivri sarp kaya üzre havâleli bir küçücük taş bir hisâr-ı ra'nâdır. Hattâ mürûr-ı eyyâm ile harâb olmuşken celâlî olan Abaza Paşa Budin vâlisi iken bu kal'ayı ma'mûr edüp kullelerin şindire tahta padavra ile örtmüş ve kifâyet mikdârı neferât ve şâhî toplar ve cebehâne komuş. Ba'dehu Budin diyârına gitmiş. Hâlâ ma'mûrdur.

Cânib-i şimâle bir kapusu vardır, ammâ sa'b yerde olmak ile handakı yokdur ve havâlesi çokdur ve içinde çârsû-yı bâzâr ve imâretden bir şey yokdur. Ancak birkaç âdem nevbet ile kal'a beklerler. Cümle kullar aşağı kasabada olurlar.

Ve bu kal'a dibinde kırk elli kadar müselmân köyü ve bir mescidi var, cümle neferâtlar bu

karyede sâkin olurlar. Bu kal‘anın kıble tarafındaki dağların ardında altı sâ‘at ba‘îd kasaba-i Niş‘dir. Bu kal‘adan mağrib cânibine iki bin adım gidüp bir bayır geçüp,

Sitâyiş-i kasaba-i Banya: Bir yayla dibine vâkı‘ olmuş iki yüz aded müfîd ü muhtasar serâpâ şindire tahta örtülü bâğ u bâğçeli hâne-i zîbâlardır. Cümle dörd mahalledir. Ve cümle altı aded mihrâbdır. İkisi mükellef kurşum ile mestûr kubâblı câmi‘-i ma‘mûrlardır ve cümle dörd aded mahalle mesâcidleri vardır. Ve cümle iki küçük hâncuğazları vardır.

Ve cümle iki aded tekye-i dervîşânı vardır. Ve cümle iki aded mekteb-i püserânı vardır. Ve cümle bir medresesi vardır, ammâ kurrâ ve dârü‘l-hadîsi yokdur. Ve cümle elli aded dükkânları vardır.

Der-medh-i hammâm-ı kudret, ya‘nî ılıca

Bu diyârda Boşnak lisânıyla banya ve bana derler. Cümle iki aded germâb-ı yed-i kudretdir. Biri gâyet mükellef binâ-yı ma‘mûr ve kubâbları kurşum ile mestûr havz-ı latîf ve şazrevân u fevvâre-i nazîf ile mebnî halvetleri pâk humma-i hoş-havâ ve hoş-âbdır. Buna erler girir. Bir ılıca dahi var, kubâbları kiremit ile mestûr ılıcadır. Buna avretler girir. Ammâ suları gâyet germâdır, sermâ su mahlût etmeyince havuzlarına girilmez. Gâyet nâfi‘ suyu vardır. Cereb zahmetine ve dâü‘s-sa‘leb marazına ve behaka ve berasa bi-emrillâh bire bir devâdır. Bu hummalardan gayri bu rabtada hammâm yokdur. Etrâfda olan kurâ ahâlîleri bile cümle bu banaya gelirler.

Bu kasaba yayla dibinde olmak ile âb [u] hevâsı hûb ve gılmânları ve zenâneleri mahbûbe-i mahbûb ve beyne’l-ünâs matlûb ve mergûb olup ehl-i perde afîfe hâtûnları ve mü’eddeb püserânları olur. Ve âb-ı hayât suları cârî ve revân bir kasabacık-i âbâdân ve bâğ u bâğçesi firâvân olup beyâz tutu gâyet lezîz ve eriği gâyet âbdâr-ı hoş-hor olur.

Der-kıyâfet-i ehl-i beled: Cümle serhadli esbâbı geyüp semmûr ve gayri kalpak ve kubâdî ve pâbuç geyerler ve Boşnakça kelimât ederler, ammâ gâyet mü’min ve muvahhid sulehâ-yı ümmetden garîb-dost halûk ve halîm ve selîm âdemleri var.

Ziyâretgâh-ı kasaba-i Banya:

…… (2 satır boş)……..

Bu kasabadan kalkup cânib-i cenûba 8 sâ‘atde dağlar aşup Belgrad ile Sofya mâbeynindeki ulu yola çıkup andan,

Menzil-i palanka-i Rajina: Bu mahalden İbrâhîm Paşa efendimiz Belgrad’a bin aded cürd atlı ağavât ile ve altı yüz yetmiş aded piyâde Hırvad sekbân yiğitleriyle vezîria‘zama revâne oldu. Bizler bu mahalde ağırlık ile paşa kethudâsı ve hazînedâr ve sâ’ir ağavâtlar ile âheste reviş ile 6 sâ‘atde,

Kal‘a-i Perakin‘[i] geçüp 8 sâ‘atde,

Kasaba-i Yagodina, andan kalkup dörd sâ‘atlik yeri sekiz sâ‘atde çamur deryâsı karışdırarak yüz bin gûne âlâm-ı şedâ’id [ve] renc [ü] anâ çekerek 8 sâ‘atde,

Palanka-i Batiçna: Bunda hâlâ bir nev binâ hân-ı zîbâ inşâ olunuyordu. Andan 6 sâ‘atde,

Palanka-i Hasan Paşa: Bunu ubûr edüp hıyâbân ve ormanistân yerlerle gidüp ***[59a]*** 4 sâ‘atde,

Palanka-i Kolar: Andan 4 sâ‘atde,

Palanka-i Hisârcığ’ı geçüp 4 sâ‘atde,

Kal‘a-i Belgrad-ı behişt-âbâd: Bâlâda tahrîr olunan palankaların cümlesi Varat gazâsına sene (–) târîhinde giderken tâ Belgrad’a varınca mufassalan evsâfları tahrîr olunmuşdur. Andan,

Sene 1073 mâh-ı Zilka‘de’sinin yigirmi üçüncü Cum‘a gün sevâd-ı mu‘azzam Belgrad’dan çıkup seyâhat etdiğimiz Ungurus ve Alaman vilâyeti kılâ‘ların beyân eder

Evvelâ Belgrad-ı dârü‘l-cihâddan tulû‘ edince nehr-i Sava üzre elli pâre gemi ile mebnî olan cisr-i haşebi ubûr ederken bu hakîr piyâde olup kâmil dörd yüz adımdır. Bu nehr-i Sava’nın arzı bu kadar olmuş olur. Ve bu cisre muttasıl nehr-i Sava’dan çamurlu azmağ u batağ u batak ve çatak üzre Zemon kal‘ası sahrâsı içre niçe kerre yüz bin aded vordinar meşe kazıkları ile inşâ olunmuş dörd bin adım haşeb cisr-i tavîli cümle asâkir-i İslâm ile ubûr edüp hemân ol batak suyu kenârında hayme vü hargâh ve bâr [u] büngâh ile ol sahrâ-yı çemenzârda meks olunup herkes Belgrad’a metâ‘ almağa gitdiler.

Evsâf-ı hâk-i Sirem-i İslankamon, ya‘nî kal‘a-i üstüvâr Zemon

Bânîsi Ungurus krallarından Yanoş kral binâsıdır. Ba‘dehu sene 927 târîhinde kal‘a-i Belgrad’a henüz muhâsara olduğu gün Koca Sokollu Vezîria‘zam Mehemmed Paşa bu Zemon kal‘asına beş yüz yeniçeri ve sâ’ir asâkir-i İslâmdan bin aded yiğitlere Bosna Paşası Gâzî Husrev Beğ‘i Zemon kal‘ası üzre serdâr edüp zîr-i kal‘aya varup muhâsara edüp sîne-i pür-kîneye birkaç top gülleleri uruldukda kal‘a kapudanı beden üzre çıkup “el-amân” derken bi-emri Hayy [u] Kadîr kal‘a-i Zemon’un bir kullesi uçup zemîne geçüp cümle guzât kal‘aya girüp kapudan-ı la‘îni esîr edüp sâ’ir kefereler “Kal‘ayı vere ile verelim” derlerken niçeleri tu‘me-i şemşîr olup Belgrad fethinden bir ay mukaddem be-dest-i Husrev Beğ feth olmuşdur, ammâ Gâzî Süleymân Hân “Kal‘a-i Zemon bu zamân zemîne geçe” dediklerinden münhedim olduğıyçün efvâh-ı nâsda “Kal‘a-i Zemîn” derler. Serhad halkı “Zemon” derler.

Hâk-i zemîni Budin eyâletinde Sirem sancağı hâkinde Sirem beği hâssıdır ve yüz elli akçe kazâdır. Ve dizdârı ve elli aded neferâtları ve subaşı ve muhtesibi vardır. Gayri hâkimleri yokdur.

Eşkâl-i kal‘ası: Nehr-i azîm Tuna kenârında bir burunda Tuna’ya havâle bir dağ üzre şekl-i muhammes seng-tırâş bir Şeddâdî binâ kal‘a-i ra‘nâ imiş, ammâ hâlâ Süleymân Hân beddu‘âsıyla hakîkatü‘l-hâl her sene elbette bir tarafı yere yıkılmadadır. Anıniçün vîrânca bir küçük kal‘adır, ammâ iç kal‘ası amârdır, ammâ taşra kal‘asında aslâ evler yokdur.

Sitâyiş-i Varoş-ı Zemon: Kal‘anın cânib-i şarkîsinde nehr-i Tuna kenârında bir düz vâsi‘ fezâ-yı çemenzârda bir cânibi çamur deryâsı içinde dörd yüz aded padavra örtülü fukarâ evleridir. Bir kurşum kubbeli musanna‘ câmi‘i, altı aded mesâcidleri ve bir tekyesi ve bir mektebi var, gayri hân ve medrese ve hammâm ve çârsû-yı bâzârdan bir imâret yokdur.

Cümle Belgrad şehrinden her metâ‘ların alırlar, zîrâ Belgrad görünür gâyet yakın olduğunda çırnık kayıklarla Belgrad’a gidüp gelirler.

Memdûhâtından nâzük ter ü tâze kaymağı ve yoğurdu meşhûrdur. Hattâ üç vukiyye gelir bir Kabliçsa yoğurdu Belgrad’a bir peneze verirler. Belgrad’ı kaymağ ve yoğurd ile ganîmet eden bu Zemon’dur. Belgrad’ın ba‘zı ehl-i hırefleri bunda sâkin olurlar, zîrâ bu Zemon Belgrad’a nîm sâ‘at yerdir, görünür. Mâbeynde nehr-i Sava olmasa bir ânlık yerdir. Andan cümle asâkir-i İslâm ile kalkup 5 sâ‘atde,

Karye-i Koniçe: Bu dahi Sirem sahrâsına vâkı‘ olmuş bir Sırf keferesi köyüdür. Cümle Sirem arabacı kâfirleri bu Sirem köylerinde sâkin olduklarından Sirem arabaları meşhûrdur. Cümle keferelerinin kârları koçyaş arabacılarıdır. Bu köy bir susuz sahrâda olmak ile taraf-ı pâdişâhîden niçe bin re‘âyâlara ücretleri verilüp asâkir-i İslâm def‘-i atşân içün beş yüz aded kuyular kazılup her biri gûyâ Hediyye eşmeleri-misâl âb-ı hayâtdan nişân verir çâh-ı mâlardır. Her birinde gemi serenlerinden çıkrıklar yapılup kovalarıyla sular çekilüp isti‘mâl olundu, ammâ mâ-tekaddem Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis Eğre gazâsına giderken yine bu menzilde kuyular kazdırmış, ammâ zamân mürûr etmek ile cümleden ***[59b]*** kuyular hâr [u] hâşâk, rimâl [ü] türâb ile leb-ber-leb olup mu‘attal kalmış.

Ve bu mahaldeki Sirem sahrâsında azîm arklar var. Meğer küffâr zamânlarında bu sahrâlardan nehr-i Sava bu tur‘alardan kol kol halîc halîc cereyân edüp tâ üç konak yerde nehr-i Tuna’ya mahlût olur imiş. Hâlâ mu‘attal olup âsâr-ı hafirleri gayyâ dereleri gibi âşikâre durur. Ol zamân bu sahrâlara müverrihân-ı Rûm Sahrâ-yı Sirem mânend-i bâğ-ı İrem derlermiş. Hâlâ yine eyle meşhûr ganîmet sahrâ-yı mahsûldâr-ı pür-giyâhdır kim zemîni bir vâsi‘atü‘l-aktâr ve bir rahîsatü‘l-eş‘âr bir dâr-ı diyârdır kim deyyâr-ı Rûm’da bu diyâr mânendi yok bir fezâ-yı amârdır. Hattâ,

Sirem diyârı memdûhâtından: Balı ve yağı ve koyunu ve sığırı ve hergele atları ve sâ’ir nebâtât-ı mahsûlâtları cemî‘i serhadleri ve cümle asâkir-i İslâmı ganîmet etmişdir. Ba‘dehu bu kuyular köyünden kalkup 9 sâ‘atde yine Sirem hâmûnlarında cânib-i garba giderken bir ark-ı azîm dahi geçüp yine bu sahrâ içre,

Evsâf-ı kal‘a-i Mitroviçse

Bu kal‘ayı Ungur[us] kralları binâ edüp ba‘dehu sene 927 târîhinde Sultân Süleymân Gâzî asrında Gâzî Husrev Beğ Bosna eyâleti askeriyle feth ederken fethinde su‘ûbet çeküp ba‘de’l-feth bir dahi küffâr tama‘ etmesin içün kal‘asın hâkile yek edüp hâlâ bu şehrin namâzgâh tarafında âsâr-ı binâları âşikâredir.

Ve kanûn-ı Süleymân Hân üzre bu şehir Sirem paşasının tahtgâhıdır, ammâ Budin eyâletidir. Paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâssı 32.567 akçedir. Ze‘âmeti 15 adeddir, tîmârı 154 adeddir.

Beğinin askeriyle cümle iki bin pâk müsellah ve mükemmel asker olur kim bu serhadlerde Sirem ve Semendire’nin erbâb-ı zu‘amâsı ve erbâb-ı tîmârları meşhûrdur. Bi-emrillâh her ne gazâda oldularsa da mansûr [u] muzaffer olmuşlardır ve vatanlarına sâlimîn ü gânimîn gelmişlerdir, zîrâ alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşıları gâyet şecî‘ ve bahâdır dilâver ü server hünerver er yiğitler olurlar. Ecnebî ve enâyîden gayri âdemi alaybeği etmezler. Ve yüz elli

akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır.

Ve bu sancak cümle sekiz kazâ yerdir kim cümle kazâlardan hîn-i seferde defter-i pâdişâhîyle cümle üç bin altı yüz aded kanûn-ı Süleymân Hân üzre cebelüleriyle asker çıkar, ammâ her biri birer ejder-i heft-ser [ü] şîr-i nerre-i dirrende ser-kaplan ve şehbâz [ve] şehnâz dilâverân yiğitler çıkar. Cemî‘i zamânda küffâr-ı hâksâr-ı bed-girdâr-ı murdâ[r]dan yüz çevirmemişlerdir.

Niçe kerre manzûrumuz olmuşdur kim alaylarında beş yüz Tuna geçidi Hasanî ve Hüseynî kınalı ve başları ablaklı ve kaplan postlu ve yancıklı ve bahrî hotaslı küheylân atlar yedekleri çekilir. Ve cümle gâzîleri elbette çatal atlılardır kim licâmları kollarında atları birbirine öğür olup aslâ ayrılmazlar.

El-hâsıl mehâbet ve salâbetli ve şecâ‘atli pür-silâh mehîb askerdir, zîrâ başlarında tâcları semmûr ve tilki ve kaplan postundan kalpak tâc geyüp arkalarında kaplan ve bebr ve kurd ve ayu postları var. Ve koltukları altlarında bağlı kartal ve karakuş kanatları var ve ellerinde kurd derisi sarılı Kostaniçe sırıkları ve niçesinin ellerinde sûrları ve gürzleri ve şeştüper topuzları ve salıkları ve gûnâ-gûn navurtaları var bir alay ucbe-likâ garîbü‘l-heykel korkunç kâfire belâ-yı âsumânî gibi bir kazâ ve kader askeridir.

Eşkâl-i zemîn-i şehr-i Mitroviçse-i Sirem: Bir Mitroviçse dahi Rûmeli eyâleti ile Bosna eyâleti hudûdunda Kosova nihâyetinde kal‘ası harâb kasabası ma‘mûr bir Mitroviçse’dir, ammâ bu Sirem Mitroviçsesi gâyet ma‘mûr u müzeyyen şehr-misâl kasaba-i zîbâdır. Nehr-i azîm Sava kenârında bir düz çemenzâr yerde vâkı‘ olmuş rabtadır.

Cümle on iki aded mahalledir. Evvelâ Beğ mahallesi ve Aşağı mahalle ve Yukaru mahalle ve Çârsû mahallesi ve Bâyezîd Beğ mahallesi ve Memi Beğ mahallesi ve Bayram Beğ mahallesi ve Ağa mahallesi ve Hünkâ[r] câmi‘i mahallesi ve Murâd Paşa mahallesi, ma‘lûmumuz olan mahallâtlar bunlardır.

Ve cümle on iki aded mihrâbdır. Evvelâ Küçük Çârsûda Gâzî Bâyezîd Beğ câmi‘i ve Aşağı Çârsûda Memi Paşa câmi‘i ve Büyük Çârsû meydânında Bayram Beğ câmi‘i ve Ağa câmi‘i ve Hünkâr İskelesi câmi‘i ve Yukaru mahallede Murâd Paşa câmi‘i. Bunlar cümle cemâ‘at-i kesîreye mâlik kârgîr binâ serâpâ kiremit örtülü ma‘bedgâh cevâmi‘lerdir.

Ve cümle altı aded mahalle mesâcidleridir. Ve cümle bin beş yüz aded serâpâ tahta şindire örtülü ve tahta havlılı çoğu tahtânî ve azı fevkânî evlerdir, ammâ kârgîr binâlı ve kiremitli büyût-ı ra‘nâlar nâdirlerdir, lâkin bâğ u bâğçeli hâne-i vâsi‘lerdir. Ammâ ahâlîleri vâsi‘îler değillerdir, cümle Hanefiyyü‘l-mezheb âdemlerdir.

Ve cümle ***[60a]*** beş aded med[re]se-i müfessirândır. Medrese-i Gâzî Bâyezîd Beğ, medrese-i Bayram Beğ, medrese-i Murâd Paşa, bunlar meşhûr dârü‘t-tedrîs-i âlimânlardır kim cevâmi‘lerde subh u mesâ ilm-i hadîs ve ilm-i fıkıh ve ferâiz görülür, ammâ mahsûs binâ-yı azîm dârü‘l-kurrâ ve dârü‘l-hadîsleri yokdur.

Ve cümle on aded mekteb-i evlâd-ı ebcedhânları vardır kim bâlâda merkûm olan cevâmi‘ sâhiblerinin evkâf-ı hayrâtlarıdır. Ammâ gulâmları necîb ü reşîd olmayup ilme meşgûller değillerdir, hemân yiğitliğe heves edüp atma ve dutma ve asma ve kesme ve cenge müte‘allık şeylere mukayyeddirler.

Ve cümle üç aded tekyesi var (–) (–) (–)

Ve cümle üç aded hammâmı var, biri her bâr işlemez, ammâ ikisi şeb [ü] rûz işler. Biri çârsû içre Gâzî Bâyezîd Beğ hammâmıdır, ammâ Belgrad'da Sokollu Mehemmed Paşa hammâmından latîf hûb-havâdır, ammâ evlerinde soba hammâmları gâyet çokdur, zîrâ şiddet-i şitâsı şedîd olmağile her evde soba mukarrerdir kim evleri hammâma döner.

Ve cümle üç aded kârgîr binâ hânları var, serâpâ kiremit örtülü hân-ı müsâfirîn ü cünübînlerdir.

Ve cümle üç aded hân-ı tüccârân-ı hâcegânlardır ve cümle dörd yüz aded dükkân-ı ehl-i hırefdir, ammâ kârgîr değillerdir. Cümle metâ'-ı zî-kıymet bulunur, ammâ kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur. Küçük Çârsû'daki dükkânların yigirmi tokuzu dahi Gâzî Bâyezîd Beğ hayrâtıdır.

Ve cümle üç yüz aded panayırcı dükkânları şehrin kıblesi tarafında nehr-i Sava kenârında çalaş ve malaş ve palaşdan dükkânlardır, ammâ yılda bir kerre kırk gün kırk gece işler külbe-i ahzândan dekâkîn-i müfîd ü muhtasarlardır. Kiraz mevsiminde bu şehre kırk elli bin âdem cem' olup hayme vü hargâhlarıyla meks edüp bir bey' [u] şirâ ve bir hây hûy ile zevk u safâlar ederler. Bir kerre dahi bu şehirde güz eyyâmında yine germâ-germ panayır durup cemî'i serhadlerden cemapur askeri gibi ecnâs-ı mahlûkât haşerâtlar cem' olup bey' men-yezîd eder.

Ve cümle ünâsının lisânları Boşnakça ve Sırf ve Bulgarca kelimât edüp daracık ve kısacık esvâb ve kalpak ve kubâdî pâypûş ve kopçaklı çakşır geyüp kimi tüccâr ve kimi ehl-i bâzâr ve kimi beğ sarâyında sâkin beğler hüddâm-ı dilâzâr âdemleri var.

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbe-i Sirem havâsı-misâl bâğ-ı İrem bir yerdir kim cümle halkı dem-be-dem ayş [ü] nûşa mukayyed bir alay serhad gâzîleri garîb-dost sofraları meydânda, ni'metleri mebzûl bir alay halûk dil-nüvâz âdemlerdir.

Memdûhâtından beyâz ekmeği ve beyâz gömeç balı meşhûrdur. Hattâ cümle asâkir-i İslâm'ı bala ve yağa gark edüp niçe bin âdeme ziyâfet etdiler. Cenâb-ı Kibriyâ bu şehir halkını Ganî ve Kerîm ismine mazhar etmiş. Cümle cünûd-ı müslimîn bu şehir halkından hoşnûd ve râzı olup "Hak berekât-ı Halîl vere" deyü halkına ve iyâlları ve mâllarına hayr du'âlar etdiler.

Netîce-i kelâm bu kadar zamân seyyâh-ı âlemim böyle bir ganîmet şehir ve bu kadar müsâfire ri'âyet edüp yedirir içirir konakbay hânedân sâhibi âdemler görmedim. Ve cemî'i asâkir-i İslâm'ı bal şerbeti ile saky etdiler, ammâ sekir verir bal suların içenler serhoş oldular. Ve vişnâbı ve cevizi ve üzüm turşusu ve elması cihânı dutmuşdur.

Der-vasf-ı acâ'ib-i san'at-ı garîbe: Bu şehrin Sava nehri üzre ikişer aded gemiler üzre un değirmenleri var. Gerçi nehr-i Tuna üzre Silisre ve Urusçuk ve Nigebolı kal'aları önünde gemi üzre değirmenler çokdur, ammâ bu Mitroviçse değirmenleri gâyet musanna' ve mudhik çarhlı ve çakıldaklı âsiyâb-ı dakîk-i rakîklerdir.

Ve karşu tarafda ol kadar bâğ u bâğçesi var kim cihânı zeyn etmişdir. Ve şehir kenârında

bir namâzgâh-ı mesîregâh-ı çemenzârı var kim misli meğer Anatolu'da Birgi şehri namâzgâhı ola.

Ve bâlâda tahrîr olunan su arkları zamân-ı kadîmde bu şehrin maşrık cânibindeki kenârlardan akar imiş. Süleymân Hân vezîri Sarı Rüstem Paşa seraskerlik ile bu vilâyete konar. La'în küffâr bir gece bu arkların nehr-i Sava kenârlarında arkların bendlerin alup bu Sirem sahrâsı deryâ-misâl olup asâkir-i İslâm'ın niçesi ve niçe atları gark olup guzât-ı müslimîn hayli rahne görürler. Asker-i İslâm bu derd-i ser meşakkatinden halâs olup mürtefi' yerlere nakl ederler.

Hikmet-i Hudâ ertesi gün Tatar Hân imdâda gelüp küffâr-ı hâksâra eyle bir sâtûr-ı Muhammedî ururlar kim hâlâ ba'zı mahallerde küffâr-ı murdârın üstühânları cümle ***[60b]*** püşte püşte yığılup durur. Ba'dehu bu bendleri Rüstem Paşa doldurup Sirem sahrâları susuz kalmışdır, ammâ beş karış kadar kazsan bir âb-ı tahûr-ı zülâl tulû' eder.

…… (1.5 satır boş)……..

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kasaba-i Mitroviçse: Ba'zılar Mitroçe ve Mitrofçe derler.

Evvelâ Küçük Çârsû'da Bâyezîd Beğ câmi'i hazîresinde *merhûm u mağfûrun leh sa'îd ü şehîd* **Gâzî Bâyezîd Beğ**: Bir kârgîr binâ ve bir kurşum örtülü kubbe-i ra'nâ içinde medfûndur kim câmi'inde ve kubbe-i pür-envârı içinde üç vakitde eczâhânlar hatm-i şerîf tilâvet ederler. Ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır.

Ve dahi Aşağı Çârsû'da **Memi Paşa**: Kendü câmi'lerinin cenbinde bir kubbecik içinde iyâlleriyle medfûnlardır, *kuddise sırruhu*.

Ve dahi **Vâ'iz Halîm Efendi**: (–) (–) (–) (–) (–) (–) *rahmetullâhi aleyhim ecma'în*.

Ve bu şehirden dahi hareket edüp 8 sâ'atde,

Palanka-i Tovarnik: Bânîsi ma'lûmum değildir, ammâ Sirem sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve niyâbetdir ve kal'a dizdârı ve yüz elli aded hisâr neferâtları vardır. Palankası nehr-i Tuna kenârında bir âlî bayır üzre bir vâsi' düz yerde şekl-i murabba' bir ağaç sa'b palankadır. Kifâyet mikdârı (ve) cebehânesi ve (ve) elli aded tahta örtülü evleri ve bir câmi'i tahta minârelidir ve câmi' dahi tahta örtülü câmi'dir. Ve kal'adan taşra bir hânı var. Ve hân kurbunda çâr-kûşe bir âb-ı hayât kuyusu var ve hân dibinde ve mukâbelesinde on beş aded dükkâncıkları var. Bâğları yokdur, ammâ bâğçeleri çokdur. Ve ordu-yı İslâm konduğu yerde dörd yüz aded çıkrıklı âb-ı hayât kuyuları var.

Andan yine semt-i garba 3 sâ'atde,

Palanka-i Sotin: Bânîsi ma'lûmum değildir. Hadîs-i şerîf: [33]. Ammâ bu kal'a Sirem sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve Sirem niyâbetidir. Dizdârı ve otuz aded kal'a neferâtları var. Kal'ası sâhil-i Tuna'da havâlesiz bir mürtefi' bayır üzre haşeb binâ bir palanka-i ra'nâdır. Derûn-ı hisârda bir câmi'i var ve yigirmi aded neferât hâneleri var. Ve iç kal'ası içinde bir Şeddâdî harâb deyri var, iç kal'ası dahi Şeddâdî binâdır. Ve kal'adan taşra bir hâncuğazı var.

Ve kal'a kapusu önünde handak üzre bir lonca köşkü var. Bu kal'a zamân-ı kadîmde dest-i

keferede iken gâyet metîn ve sa‘b kal‘a imiş. Süleymân Hân Varadin kal‘ası gazâsına {sene 932 târîhinde bu kal‘ayı vere ile feth edüp kal‘asın münhedim edüp} giderken iç kal‘adaki deyri bile münhedim etmişdir. Hâlâ bu kal‘anın cânib-i selâsı bâğ u bâğçe-i cinânlardır ve ceviz şecereleri cihânı zeyn etmişdir. Andan 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı sûr-ı üstüvâr, ya‘nî kal‘a-i bâlâ Vulkovar

Lisân-ı Ungur[us]ca Vulko nâm bir su bu kal‘a dibinden cereyân etmek ile ol isim ile müsemmâ bir kal‘a-i ra‘nâcıkdır. Bânîsi Ungurus krallarından Ferdinand Kral binâsıdır.

Ba‘dehu sene 932 târîhinin mâh-ı Şevval’inde Süleymân Hân Varadinpetre kal‘ası fethine giderken bu kal‘ayı Vezîria‘zam Makbûl iken Maktûl İbrâhim Paşa vere ile feth edüp içinde olan kefere vü fecereler cibâl u beyâbânlar ve niçeleri gayri kılâ[‘]lara pârekende ve perîşân oldular.

Süleymân Hân-ı Gâzî‘nin ba‘de’l-feth tahrîri üzre bu kal‘a Sirem sancağı hudûdunda voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâcıkdır. Kal‘a dizdârı ve elli aded neferâtları var, gayri hâkimleri aslâ yokdur.

Eşkâl-i kal‘ası: Nehr-i Tuna kenârında ve şimâl cânibi nehr-i Vulko sâhilinde bir bayır üzre tula binâ bir Şeddâdî küçücük kal‘a-i ra‘nâdır. İçinde dizdâr evinden ve Süleymân Hâ[n] câmi‘i ve anbârı ve cebehânesinden gayri âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. Câmi‘in minâresi tahtadır. Altı aded serâmed kulleleri var, cümle şindire tahta örtülüdür. Cânib-i mağribe nâzır bir küçük demir kapusu var. Andan içeri taşra kal‘asıdır. Kırk elli aded hurde neferât hücreleri var, ammâ iç kulleye bir âdem silâhıyla komazlar. Gerçi küçük hisâr-ı üstüvârdır, ammâ sa‘bdır. Ve minâresinde bir çan sâ‘ati var.

Ve kapusunın iç yüzünde çâh-ı gayyâdan nişân verir bir zindânı varoşunda olan cümle halkın üsârâları her şeb bu zindânda mahpûsdur. Ve her gece dîdebânlar “Allâh yeğdir yeğ” deyü feryâd edüp evkât-ı hamsede mehterhânesi çalınır. Mâ-tekaddem bu kal‘a bir kral kızının sarây ***[61a]*** mahpûshânesi imiş.

Ammâ bu sûr-ı sağîrenin lodos cânibinde ve batı tarafındaki bâğlar içinde havâlecikleri, ammâ ol mahallere nâzır birkaç ad[ed] şâhî topları var. Ve burc [u] bârûları ve dendân-ı bedenleri ma‘mûrdur.

Der-dâsitân-i varoş-ı Vulkovar: Tuna kenârıyla nehr-i Vu[l]kovar sâhilinde bir pest dereli yerde cümle beş yüz aded serâpâ şindire tahta örtülü ol kadar mükellef değil hânelerdir, ammâ bâğçeli vâsi‘ evlerdir. Ve cümle havlıları dahi tahta çekilmişdir. Kârgîr binâlı dîvâr manzûrumuz olmamışdır.

Ve cümle beş mahalledir. Ve cümle beş mihrâbdır. (–) Câmi‘i müferrihdir. Mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve cümle üç aded hâncuğazları var, mihmân-sarâydır ve cümle bir aded hân-ı tüccârândır.

Ve cümle bir aded kesîf ve küçük hammâmdır. Ve cümle elli aded dükkândır, ammâ bezzâzistânı yokdur. Ve cümle iki aded mekteb-i sıbyândır. Ve cümle bir aded tekye-i Hindiyândır kim cisrin karşu başında, ammâ medrese ve imâretleri yokdur.

Der-beyân-ı cüsûr-ı memerr-i nâs: Nehr-i Vulko nehr-i Tuna’ya mahlût olduğu mahalde

nehr-i Vulko üzre tûlu yedi yüz adım kâmil bir haşeb kantara-i metîndir kim sene 932 târîhinin mâh-ı Zilka‘de’nin on ikinci gün Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa fermân-ı Süleymân Hân ile Ösek kal‘ası gazâsına giderken cüyûş-ı müslimîn ubûr u mürûr etmek içün cümle ecnâdı ve niçe bin üstâdı üşürüp üç gün gecede bu cisri itmâm etdi. Hâlâ ol vezîr-i dilîrin evkâfından bu cisir ta‘mîr ü termîm olunur. Bu püll-i musanna‘ın altından cereyân eden nehr-i Vulko tâ Yakova dağlarından gelüp bu mahalde nehr-i Tuna’ya munsabb olur küçük nehirdir. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ziyâretgâh-ı merkad-i âşiyân-ı Hindî Baba: Bu cisrin karşu cânibi başında hadîka-i ravza-i rıdvân-misâl bâğ u bâğçe ve gül [ü] gülistân ve murgzâr u çemenistânlı bir mesîregâh u teferrücgâh âsitâne-i Âl-i Abâ tekye-i Hindî Baba *kuddise sırruhu* bir ulu sultândır. Cemî‘i seyyâhân-ı berr ü bihâr ve âyende vü revendegân-ı ehl-i züvvârın mihmân-sarây-ı hânkâhlarıdır kim hâne-i bî-minnetdir. Hakîr dahi a‘yândan bir yere konmayup bu dergâha yüz sürüp mihmân olup cemî‘i fakr u fâka erenleriyle cân sohbetleri edüp *alâ mâ kasemallâh* bir kebâbı hora geçirüp rûh-ı azîz için gülbâng-ı Nebî çeküp rû[h]-ı azîz için bir Yâsîn-i şerîfe tilâvet etdik. Ba‘de’l-işâ evrâd [u] ezkârımız tilâvet edüp istihâre du‘âsıyla mu‘avvizeteyni dahi tilâvet edüp yatdık.

Der-beyân-ı rü’yâ-yı sâliha-i hakîr: Derhâl menâmımda görürüm ki bir orta boylu Habeşî âdem gelüp selâm verdi. Bildim ki âsitâne sâhibi Hindî Baba’dır. Aleyk aldığımda buyurdular kim,

“İnşâallâh oğul, sıhhatle varır gazâ edersin ve sâlimîn vatanına gelirsin, ammâ bir köleni ve dör[d] atını kâfir alup sen halâs olursun, ammâ yine Hudâ sana ihsânlar edüp diyâr-ı Alaman’da çok seyâhat edersin” dedikde hemân hâbdan bîdâr olup yüreğim deprenüp aklım başımdan gideyazdı.

“Âyâ ahvâlim neye müncer ola, fî emânillâh” deyüp “El-mukadder kâ’in” deyüp cemî‘i umûrum Rabbü‘l-izzet’e tefvîz edüp basîret üzre olup rûh-ı Hindî Baba’[ya] bir Fâtiha tilâvet etdik ve ale’s-sabâh rızâ-yı Hak içün bir kurbân edüp âsitâne-i Hindî Baba’da olan fukarâlara kurbânı bezl etdik, kabûl-ı Dergâh ola.

Bu Hindî Baba, Süleymân Hân ile Mihaç gazâsında bile olup feth ü nusret olmuş ve Lagoş kralın mürd olacağın ve yedi kral münhedim olup iki kerre yüz bin küffâr kırılacağın Hindî Baba yetmiş gün evvel Süleymân Hân’a tebşîr edüp yine vakt-i sâ‘atiyle eyle vâkı‘ olup ba‘de’l-feth Süleymân Hân, Hindî Baba’ya bu âsitâne yerin ihsân edüp anda medfûndur. Hâl-i hayâtlarında çok kerâmatları zâhir ü bâhir olmuşdur. *Kuddise sırruhu’l-azîz.*

Andan ormanlar içre **Ral kasabası**n geçüp 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı dâr-ı küffâr-ı seg, ya‘nî palanka-i azîm kal‘a-i Ösek

Lisân-ı Macarca (–) (–) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarından Matyaş Kral-ı dâll binâsıdır.

Ba‘dehu sene 932 târîhi Recebü‘l-ferdinin 11 bâzârertesi gün Sultân Süleymân Mihaç ovası gazâsına azîmet etdiklerinde Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa sadrıa‘zam iken talî‘a-i asker olup serdâr-ı mu‘azzamlık ile kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek ol sene-

i mezkûrda der-ceng-i evvel kal‘a siperi(?) Varadin’i ve kal‘a-i İlok’u ve kırk aded kılâ‘ların sağîr ü kebîrlerin feth edüp andan kal‘a-i Ösek’e sarılup içinde olan Boçkay nâm ban ve Yerekan kâfirleri ceng [ü] cidâl-i germâ-germe tâkat getiremeyüp vere ile kal‘ayı verüp cümle küffâr derûn-ı hisârdan bî-silâh uryânen ac u ***[61b]*** zâc ve bir pâre nâna muhtâc cânib-i vâdî-i Vac deyüp giderek her biri bir cânibe perîşân ve kimi serdâra “el-amân” deyüp re‘âyâ olmak üzre kaldı.

Ba‘dehu fermân-ı şehriyârî ile asâkir-i deryâ-misâl kal‘a-i Ösek’e üşüp üç günde tâ esâsına varınca hâke berâber olundu. Andan nehr-i Dırava üzre Serdâr İbrâhîm Paşa sene 932 Zilka‘de’sinde cemî‘i cünûd-ı müslimîni kol kol ta‘yîn edüp ve niçe bin re‘âyâ vü berâyâlar hidmet edüp altı günde bir haşeb cisr-i metîn inşâ edüp cümle asâkir-i İslâm diyâr-ı Ungurus-i menhûs seferine ubûr etdiler.

Ba‘dehu gazâ-yı Mihaç‘a Sultân Süleymân bu cisirden ubûr edüp fermân-ı hümâyûn ile köprü kesilüp cümle asâkir gerü gitmeden ka[t]‘-ı ümîd edüp cümle cân u baş ile Mihaç sahrâsı cengin edüp hamd-i Hudâ iki kerre yüz bin (bin) kâfir katl olup yüz bin kefere vü fecereler esîr-i bend-i zincîr olup Süleymân Hân-ı sâhib-kırân sa‘âdetle avdet edüp kal‘a-i harâb Ösek kurbunda meks edince cümle serhadlerin a‘yân-ı kibârları cem‘ olup eyitdiler:

“Pâdişâhım bu kal‘a bu cisir başında elzem-i levâzımındandır ve memerr-i nâsda bir cây-ı menâsdır. Bu ta‘mîr ü termîm olunmak gerekdir” dediklerinde müşâvereleri re’y-i ahsen görülüp hazâ’in-i pâdişâhîden beş yüz kîse mâl ve mühimmât u levâzımâtlar verilüp Peçoylı Kâsım Paşa’yı ta‘mîr ü termîme ta‘yîn buyurulup sene 932 esâsına şürû‘ olunup sene 936 târîhinde kal‘a-i Ösek müceddeden itmâm bulup mîr-i livâlığın binâ mu‘temedi olan Peçoylı Kâsım Paşa’ya sadaka olunup cemî‘i cebehâne ve mühimmâtların mükemmel ü mükellef koyup üç bin aded güzîde asker nigehbân ta‘yîn olunup Sirem ve İlok [ve] Varadin serhadleri emn ü amân oldu, ammâ bu kal‘a-i Ösek-i dâr-ı seg dest-i küffârda iken yedi aded Hırvad ve İslovin ve Zirin ve Began ve Nadaj ve Yerekan herseklerinin bu kal‘a-i Ösek’de vekîller olmak taht-ı bânân-ı fâcirân idi, lâkin Nemse çârsâr-ı inpirator kapudanı Boçkay kapudan hâkim idi.

Ba‘dehu Süleymân Hân tahrîr edüp paşalu eyledi. Hâlâ Pojaga eyâletinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve kal‘a dizdârı ve on iki kal‘a neferâtı ağaları ve yedi yüz aded şehbâz hisâr erleri ve harâc ağası ve muhtesibi ve bâcdârı vard[ır], sipâh kethudâyeri ve kapukulu serdârı yokdur, ammâ Budin yeniçeri serdârı ve Eğre çavuşu vardır ve mi‘mârbaşısı vardır. Erbâb-ı zu‘amâsı ve erbâb-ı tîmârı ve alaybeği ve çeribaşısı vardır ve cümle asâkir-i İslâm ile müzdahim bir şehr-i ma‘mûr u müzeyyendir.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Ösek: Bu kal‘a-i cây-ı menâs bir düz vâsi‘ sahrâ-yı mahsûldârda nehr-i azîm Dırava üç tarafını döğerek ubûr edüp bir top menzili aşağıda nehr-i Tuna’ya mahlût olduğu mahalle karîb üç kat bölme hisâr-ı üstüvâr, evvelâ iç kal‘a ve orta hisâr ve taşra varoş hisâr, üçü dahi gâyet metîn ü müstahkem sûr-ı üstüvârdır. Evvelâ,

Sitâyiş-i Orta kal‘a: Bir havâlesiz topraklı zemînde çâr-kûşe Şeddâdî rıhtım kırmızı tula binâ bir kal‘a-i zîbâdır, ammâ Sultân Süleymân vezîri İbrâhîm Paşa bu kal‘ayı münhedim etdikde Şeddâdî binâ olmak ile inhidâmında usret çeküp benî Âdem kaddi kalın

Şeddâdî tula dîvârı kalmış.

Ba‘dehu fermân-ı şehriyâriyle amâr oldukda mezkûr Şeddâ[d]î alçak dîvâr üzre kalın meşe ağaçları direklerinden sandık sandık her direk birbirlerine geçme sandıklar çatılup Şeddâdî tula dîvâr üzre çatma sandıkları koyup horasân ve kireç ve alçı ve cibis ile rıhtım edüp kal‘ayı dahi yüksek etmişler. Ve her cânib kulleler ve tabyalar çatup doldurmuşlar ve dâ’iren-mâdâr top-ı kûplara mazgal delikleri etmişler, lâkin sâ’ir kılâ‘lar gibi dendân-ı bedenler etmemişler, ammâ tüfeng-endâz delikleri çok etmişler.

Bu kal‘a Dırava kenârında bir burunda vâkı‘ olmağile üç tara[fı] nehr-i Dırava’dır. Ol taraflar yarlar ve bayırlardır, aslâ handakı yokdur ve lâzım da değildir. Bu yalı tarafları da ancak yalın kat dolama çit palanka dîvârdır. Câ-be-câ suya enecek suluk kapucukları vardır, nerdübân-ı haşeb ile suya enilir. Bu su taraflardan mâ‘adâ kara tarafı ki Şeddâdî dîvârdır, ol tarafda sudan suya varınca toprakdan kesüp kazılmış bir vâsi‘ ve amîk ve arîz handakı vardır. Kefere zamânı içinden Dırava suyu akup handak içinde kefereler balık sayd ederlermiş. Hâlâ mâhîleri sayd edecek bend yerleri handak içinde nümâyândır.

Bu kal‘anın bu handaklı tarafı bir sudan bir suya varınca bin yüz aded germe adımdır, ammâ su kenârında handaksız tarafı iki bin adımdır. Bu hisâb üzre kal‘a-i Ösek dâ’iren-mâdâr üç bin yüz adımdır.

Ve cümlesi iki kapudur, biri kıble cânibine nâzır bir vâsi‘ kapudur. Kıbleli ***[62a]*** Mustafâ Paşa bu Kıble kapusunun iç yüzünde bir azîm dolama binâ bir tabya-i zîbâ inşâ etdi kim gûyâ sedd-i Kahkahâ olup üzerine balyemez topları tezyîn etdi.

Ve bir kapusu dahi cânib-i cenûbda taşra varoşa mekşûf Çârsû kapusu nâmıyla mevsûf bir müzdahim bâb-ı mu‘arref metîn derveze-i âlîdir kim atebe-i ulyâsı üzre geyik boynuzları asılmışdır.

Ve bu kapuların mâbeynleri dîvârlar yüzünde niçe bin gûnâ-gûn âlât-ı silâh ile tezyîn olup cümle dîdebânlar pür-silâh mevcûd olup nevbet beklerler. Bu kapunun iç yüzünde bir azîm şayka top var, içine bir âdem sığar. Ve bu kapuların önlerinde handak üzre haşeb cisirleri her gece müstahfızânlar makaralar ile cisirleri kaldırup kal‘a kapularına siper ederler, ammâ bu mezkûr iki kapular demir kaplı değildir, ağaç balvan meşe direklerinden müstahkem kapulardır.

Ve bu kal‘a içre kamusu dörd yüz aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâlı ve serâpâ şindire tahta örtülü evlerdir, ammâ bâğçeleri yok dar evlerdir, ammâ vâsi‘ değillerdir. Ve küllîsi altı mahalle ve altı mihrâbdır. Bu kal‘a içre aslâ çârsû-yı bâzâr yokdur. Cümle taşra varoş kal‘adadır.

Der-nişâne-i evsâf-ı İç [Kal‘a]: Bu Orta kal‘anın şimâlî köşesinde nehr-i Dırava kenârında yine orta kal‘aya muttasıl bir burunda çâr-kûşe bir Şeddâdî tula binâ bir kal‘a-i ra‘nâcıkdır, ammâ küçücecikdir. Çâr-kûşesinde çâr-rükn gibi serâmed kulleleri cebehâne-i gûnâ-gûnlar ile memlû kulle-i bâlâların üzerleri tahtalı sivri kubâblardır. Cânib-i cenûba meftûh bir kapusu üzre kullede her şeb mehterhâne-i pâdişâhî tabılları döğülür. Bunda dizdârhânesi ve cebehâneden gayri bir amâr yokdur.

İllâ kapusu önünde Süleymân Hân câmi‘i var ve nehr-i Dırava kenârında tahtadan çatma

buğday anbârları var ve bu anbâr önünde bir azîm tophânesi var. Bunda kırk karış bir serâmed Süleymân Hân topu var, altmış vukiyye demir (demir) gülleleri var. Un kapanında güllelerinden niçesin kantara koyup anınla bal ve yağ ve dakîk vezn ederler, azîm mefret top-ı kal‘a-kûpdur. Üstünde manzûm ebyât ile Süleymân Hân târîhi var. Hattâ Süleymân Hân bu topun ikisin Alaman diyârında Beç kal‘ası muhâsarasına giderken bir topu bu mahalde nehr-i Dırava’ya cisir ile bile uçurup gark olur. İlâ hâze’l-ân ihtiyârlar “Ol top su içinde köprü başında durur” derler.

Hulâsa-i kelâm ukalâ-yı asâkirden niçe kimesneler “Bu topun suya gark olmasında hikmet vardır, belki bu toplar ile kal‘a-i Beç döğülmeyüp bî-feth avdet oluna” deyü efvâh-ı nâsda güft [u] gû olunur.

Hikmet-i Hudâ Süleymân Hân on yedi gün Beç kal‘asını bu Ösek’deki toplar ile döğüp şiddet-i şitâ gelüp eller ayaklar dutmadan kalup hikmet-i Hudâ bir gece ol kadar selc-i rahmet yağar kim bir âdem çadırından taşra çıkmağa iktidârları olmayup hemân Süleymân Hân bâr [u] büngâh ve serâperde-i Süleymânîsin ve kâr-ı hazâ’inin bırağup bu Ösek’deki topu ve gayri dörd aded balyemez topları ol zemistânda keşân-ber-keşân sürüyüp Cânkurtaran nâm mahalle gelüp cân kurtarırlar. Andan bu topu getirüp Ösek’de koyup durur.

Me’âl-i kelâm oldur kim Süleymân Hân bu topu ol şiddet-i şitâda yigirmi konak yerde diyâr-ı Alaman’ın Beç kal‘asından selâmete çıkardı. Hüner oldur kim eyyâm-ı Temmûz’da şimdi zamânımız serdârları ve Âl-i Osmân pâdişâhları böyle top-ı ejderi bir konak yere götüreler ha hüner diyeler, ammâ aceb hikmetdir. Kaçan kim bu topun bir eşi nehr-i Dırava’ya gark oldukda efvâh-ı nâsda söylenir kim:

“Bu top gark olmasında meymenet yokdur, tâli‘-i menhûsdur. Allâhu a‘lem bu sene feth ve nusret yokdur” deyü söylenir. Hakkâ ki [34] dır. Yine eyle bî-feth avdet olunup Ösek’e gelirler.

Bu top-ı kebîr yanında dörd aded balyemez toplar dahi var kim her biri birer kal‘a değer. Bu cümle toplar Dırava nehri aşırı Ösek köprüsü üzre iki sâ‘at yer köprü başında tâ Darda kal‘asına nâzır top-ı gırrendelerdir kim seyyâhân-ı berr [ü] bihârlar mâbeynlerinde bu Ösek topları ve Karadeniz ile nehr-i Turla kenârında Akkirmân topları ve Semendire topları ve Boğazhisâr topları ve Rodos topları ve Erzurûm kurbunda Kemah kal‘ası topları Rûm ve Arab ve Acem’de meşhûr toplardır.

Der-sıfat-ı eşkâl-i taşra kal‘a-i varoş: Mezkû[r] Ortahisâr’ın kıble kapusu önünden yerlü(?) şâhrâh ile tâ lodos cânibinde Panayur kapusuna varınca tûlu bin yüz aded adım tavîl bir varoş-ı azîmdir. ***[62b]*** Ammâ bu varoş kal‘a-i Ösek yalın kat çit dîvârlı palanka kalın ağaç direkden metîn hisârdır, lâkin tabyaları ve ebrâcları ve mazgal delikleri sıkdır. Bu dahi iki kapudur. Cânib-i lodosa Panayır Çârsûsu kapusu ve cânib-i kıbleye Val kapusu Vu[l]kovar kapusu derler, ammâ bedenleri bunun dahi yokdur. Ve Panayur kapusu üzre ancak on aded şâhî topları vardır, ve bevvâbları şeb [ü] rûz âmâdedir. Lâkin bu varoş kal‘asının handakı mürûr-ı eyyâm ile rimâl-i türâb ile memlû olmuş. Hâlâ tathîre muhtâcdır. Ve bu kal‘anın kara tarafı dâ’iren-mâdâr beş bin tokuz yüz adımdır.

Bu şehir evlerinin dükelisi dörd yüz aded serâpâ tahta örtülü ve tahta havlılı ve tahta binâlı

ve tahta döşeme kaldı[rı]mlı pâk ü pâkîze evlerdir. Bu şehirde aslâ taş binâ yokdur ve taş kaldırım aslâ yokdur, zîrâ alçak ve sulu ve bataklı yerlerdir. Eğer kârgîr binâlar var ise cümle horasânî tula binâlardır, ammâ her hânedânda sehel bâğçecikler mukarrerdir, zîrâ vâsi‘ büyût-ı mükelleflerdir.

Ve hepsi yedi aded mahalledir. Ortahisâr beş mahalledir. Hepsi on iki mahalle olmuş olur. Evvelâ Kâsım Paşa mahallesi ve Beğ sarâyı mahallesi ve Mahkeme mahallesi ve Anbâr mahallesi ve Ağa mahallesi ve Büyükkapu mahalle ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) meşhûr mahallâtlar bunlardır.

Ve umûmîsi kırk altı aded mihrâbdır. Cümleden İç kal‘acık kapusu önünde Sultân Süleymân câmi‘i, zamân-ı kadîmde kenîse imiş, ammâ ol kadar müzeyyen câmi‘ değildir ve cemâ‘atden tarafa garîb kalmış câmi‘-i garîbdir. Ve Ortahisâr’da Kâsım Paşa câmi‘i.

{Der-âğâze-i dâstân-ı Gâzî Kâsım Paşa}

Ol Kâsım Voyvadadır kim Süleymân Hân Beç kal‘asın alamayup bî-feth avdet edeceği mahalde kırk bin yiğit ile bu Kâsım Voyvada’yı Alaman diyârına nehb ü gârete gönderüp küffâra hâb-ı hargûş verüp küffâr-ı hîlekâr Kâsım Voyvada askeriyle cengde iken Süleymân Hân fürce bulup sancağ-ı Resûlü ve Hırka-i şerîfi ve mezkûr Ösek topun alup selâmete çıkar.

Ba‘dehu bu Kâsım Voyvada ile diyâr-ı Alaman’a giren kırk bin aded askerin cümlesi şehd-i şehâdet câmların nûş ve bezm-i elestden mest-i medhûş ve bî-hûş olunca iki kerre yüz bin aded kâfirleri dendân-ı tîğdan geçirüp âhir-i kâr ol peymândan Kâsım la‘lîn kabâ ecel câmın nûş etmek müyesser olmayup dilîrâne ceng [ü] savaş-ı perhâş ederek yedi kişiyle Süleymân Hân huzûruna Venedik’in Körfez kal‘ası muhâsarası mahallinde gelüp zemîn bûs edüp yedi sâ‘at kâmil sergüzeşt [ü] serencâmın nakl edüp,

“Ceng ede ede Alaman’dan vilâyet-i Mekemorya’ya ve andan vilâyet-i Dodoşka’ya andan Venedik’e andan bu mahalde pâdişâhıma geldim, fermân pâdişâhımındır” dedikde,

“İmdi mel‘ûn fermânım oldur kim. Nitekim sağsın, bir dahi er sarığı sarınmayup avretler leçeği geyüp Ösek’de kapundan taşra çıkarsan haber alup seni katl ederim” deyü Kâsım Voyvada’yı bu kal‘a-i Ösek’e nefy edüp Kâsım Voyvada ile Kızılelma cenginden halâs olan yedi aded şehbâzlara buyururlar kim,

“Sizin refîkleriniz kırk bin yiğit cümle câm-ı şehâdeti nûş edüp yerleri evc-i illiyyîn oldu. Sizler dahi anlara vâsıl olun” deyü yedi aded şehbâzları serâperde önünde şehîd edüp cesed-i şerîflerin Arnavudluk’da Aydonat şehrine gönderüp [ol] tarafda defn etdirüp merkad-i pür-envârları üzre bir kubâb-ı âlî etmeği fermân eder.

Cemî‘i müverrihân Süleymân Hân’ın bu yedi aded gâzîler hakkında etdiğin ve şehzâde-i cüvân-bahtı Çelebi Şehzâde Mustafâ‘yı hançerle urup şehîd edüp Ebâ Eyyûb-ı Ensârî *aleyhi rahmetü‘l-bârî* cenbinde defn etdiği bî-rahm gaddârlığı revâ görmeyüp bed yazmışlar, ammâ niçesi takdîr-i İlâhîye havâle etmişler, *el-hükmülillâh* demişler.

Ammâ mezkûr Kâsım Voyvada fermân-ı şehriyârî üzre Ösek’e gelüp aslâ başına destâr-ı Muhammedî sar[may]up avretler leçeğiyle hânesinde münzevî olup günc-i vahdethâne-i savma‘asında tâ‘at [u] ibâdâta meşgûl idi.

Ba‘dehu fermân-ı pâdişâhiyle bu kal‘a-i Ösek’in Ortahisârında bir câmi‘-i rûşen-âbâd inşâ etmişdir kim hâlâ Budin ve Egre ve Kanije ve Belgrad ve Tımışvar’da eyle bir câmi‘-i musanna‘ yokdur. Kıble kapusunın atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

Sâhibü‘l-hayrât Kâsım Paşa dâme’d-devle

Kad benâ beyten li-zikrillâhi’l-kadîm

Buk‘atun fi’l-hüsni ke’l-beyti’l-atîk **[63a]**

Sâra târîhen lehâ hayrun kavim.

Sene 966.

Bu câmi‘-i pür-envâr Ortahisâr’dan çıkarken şâhrâhın sağ tarafında rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr kubâblı câmi‘-i pür-nûrdur kim tûlen ve arzen kâmil yüzer ayakdır. Ve minberi ve mihrâbı ve mahâfil-i Bilâlîsi sâde güzeli musanna‘ mihrâb ve minber ve mahâfildir. Taşra soffasında altı aded {mermer-i hâs ve beyâz} sütûnlar üzre yedi aded kubâb-ı ser-nigûn-ı nîlgûnlardır kim böyle latîf câmi‘ bir serhadde yokdur. Ve bir tula binâ-yı metîn vâsi‘ haremi var. Derûn-ı harem cümle cümle dıraht-ı müntehâlar ile müzeyyen bir mesîregâh-ı sâyedâr haremdir. Ve gâyet musanna‘ bir mevzûn minâre-i serâmed-i bâng-ı Muhammedîsi var.

Andan yine bu varoşda Mustafâ Paşa câmi‘i gerçi kiremit ile mestûr câmi‘dir, ammâ cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir, zîrâ çârsû-yı bâzârın izdihâmı yerinde bir câmi‘-i nûrdur. Bunun dahi kıble kapusu üzre celî hat ile târîhi budur:

Mustafâ Paşa bu dâr-ı rahmeti

Eyledi ihyâ ki budur râh-ı dîn

Rûşen olanlar hakkı eyler müdâm

Kesb eder kurbet Hudâ‘ya zâhidîn

Câmi‘in böyle dedim târîhini

Melce-i rahmet mekân-ı âbidîn.

Sene (–)

Ve Panayur kapusunın iç yüzünde (–) (–) câmi‘i dahi kiremit ile mestûr cemâ‘at-i kesîre ile ma‘mûr bir nâzük minâreli câmi‘-i nûrun alâ nûrdur.

El-hâsıl altı aded salât-ı Cum‘a edâ olunur cevâmi‘lerdir.

Anlardan mâ’adâsı kırk aded mahalle mesâcidi ve buk‘a ve musallâ-yı îdeyn ve eyne ve mezgitlerdir.

Umûmîsi dörd aded dârü‘t-tedrîs-i âlimândır. Evvelâ Kâsım Paşa medresesi, Mustafâ Paşa medresesi (–) (–) (–)

Bu diyâr halkı ulemâya pek rağbet ederler, ammâ dârü‘l-kurrâ ve dârü‘l-hadîsi mahsûsu

yokdur, lâkin yine ders-i âmları câmi‘lerde ilm-i hadîs de nakl ederler.

Ve olancası dörd aded tekye-i erbâb-ı tarîk âsitâneleri var. (–) (–) (–)

Ve barısı beş aded mekteb-i dârü‘t-ta‘lîm-i sıbyân-ı tıflânı cümleden Kâsım Paşa ve Mustafâ Paşa mektebleri ma‘mûr ve püserânlar memlûdur. Ve her re’s-i sinde cânib-i vakıfdan cümle ciğer-kûşe-i yetîmânlara sürre ve atiyyeleriyle kabâ-yı câmeleri ve arakiyye ve pâypûşları mebzûldur.

Ve barıda[sı] on iki aded sebîlhâne-i atşân-ı cân-sitândır. Cümleden Orta kal‘anın çârsû kapusundan taşra çıkarken sol tarafda handak kenârında tahta kubbeli Kâsım Paşa sebîli mâh-ı Temmûz’da buzlu âb-ı nâbı şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ rûhiyçün cemî‘i teşnegânlara mâ-i kevserden bezl ederler. Serdâr sebîli ve Kethudâ sebîli, ma‘lûmumuz bunlardır, ammâ bu şehirde uyûn-ı câriye çeşme-sârlar yokdur.

Ve olandası bir aded hammâmdır, ammâ vahidün ke’elfdir. Ol dahi Gâzî Kâsım Paşa’nındır. Ortahisâr kapusundan çıkup çârsûya giderken şâhrâhın sağ tarafında cümle kubâbları kurşum-ı nîlgûn örtülü hammâm-ı hoş-binâ ve hoş-âb ve hoş-havâ bir hammâm-ı rûşenâdır. (–) (–) (–)

Ve hamusu altı aded hân-ı hâcegân [u] tüccârândır. (–) (–) (–) (–) (–)

Ve ümmetâsı bir aded mihmân-sarây-ı kârbân-ı revânı var. Bu varoş-ı hisârın hâricinde palankadan kal‘a-misâl bir yerdir, ana panayur derler. Cemî‘i âyende vü revendegân anda mihmân olurlar. Andan gayri bu şehirde kârbânsarây-ı hasbî yokdur, lâkin hânedân sâhibi a‘yân-ı kibâr çokdur. Kapuları küşâde olup âyende vü revende müsâfirîn gelüp birkaç eyyâm mihmân olurlar, zîrâ ganîmet şehirdir.

Cümleten iki yüz aded dükkân-ı kapan-ı bezzâzistândır, ammâ kârgîr binâlı dekâkînler değildir, lâkin cemî‘i bilâd-ı Sind [ü] Hind’in ve Arab [u] Acem’in metâ‘ları mevcûddur.

Ve âmmeten bir aded nehr-i âb-ı zülâl-i aynü‘l-hayâtdır. Ol dahi nehr-i azîm Dırava’dır. Bu nehr-i cân-perverin ibtidâ tulû‘u cânib-i garbda ve semt-i cenûbda iki yerden tulû‘ eder. Bir fırkası Hırvadistân dağlarından hurûc eder ve bir şukkası tâ Dodoşka ve Mekemorya ve İslovin dağlarından cem‘ olup cereyân ederek Zirinoğlu’nun taht-ı menhûsu olan Ligradcık kal‘ası kurbundan ve kâfirin Kanije kurbunda nev binâ etdiği Keckivar kal‘ası dibinden ve bizim Bobofça Berezense ve Prezinse kal‘alarımız kurbundan geçüp bizim Maslovin kal‘asına ve Valpova kal‘aların geçüp Ösek kurbunda Darda kal‘ası cisri altından güzer edüp bu Ösek kal‘asın kâhîce harâb ederek ***[63b]*** kal‘a-i Ösek cenbinde ümmü‘l-uyûn olan nehr-i Tuna’ya mahlût olur.

Der-alâmet-i çârsû-yı mihmân-sarây-ı bâzâr-ı panayır

Evvelâ kal‘a-i Ösek’in cenûbu tarafında şehirden alarga bir palanka var. Eğer cebehâne ve topları olsa bir kal‘a olurdu.

Dâ’iren-mâdâr cirmi dörd bin adım ihâta eder bir panayurhânedir, ya‘nî yılda bir kerre bâzâr olacak yer demekdir, ammâ iki kerre germâ-germ bâzâr durur. Bu kârhânenin içi sadranc nakşı tarh olup üstâd-ı bennâ ilm-i hendese üzre yol yol buna tertîb üzre bin aded dükkânlar etmiş. Her kankı sokakdan nazar etsen çârsûnun öte başları görünür. Bir tarafı

atlar içün âhûrlar ve bir tarafı arabalar duraca[k] meydânlar ve kal‘a kapusu gibi kapu tarafları tahtânî ve fevkânî ve içli tışlı odalar ile amâr olmuş bir binâ-yı azîmdir, ammâ aslâ kârgîr binâ yokdur. Cümle haşeb binâdır.

Kaçan kim kiraz mevsimi ola yâhûd güz eyyâmı ola Rûm ve Arab ve Acem ve Hind ü Sind ü Semerkand ve Belh u Buhârâ ve Laristân ve Moltan ve Maskov ve Leh ve Çeh ve İsfaç ve Filimenk [ve] Nemse ve Macar ve Dip Firengistân’dan ve’l-hâsıl ekâlîm-i seb‘adan yüz binden mütecâviz ecnâs-ı milel tüccârlarından ankâ bâzergânlar gelüp bu kal‘ada meks [edüp] her bir tüccâr metâ‘ına göre bir iki dükkâna girüp arz-ı kâlâ eder.

Bir tarafda cemî‘i vilâyetin aşbâzları bu kal‘adan taşra haymeleriyle konup bir ordu-yı bâzâr-ı cemapur olur kim ta‘bîr olunmaz.

Bu minvâl üzre panayır yerleri âdem deryâsı oldukda Pojaga paşası cümle askeriyle gelüp hayme vü hargâhıyla bir tarafda meks edüp pür-silâh âmâde dururlar.

Ve Kanije ağaları da üç bin aded cengâver dilâver ü server yiğitler ile bu panayırın bir cânibinde konup şeb [ü] rûz cemî‘i tüccârları ve orduculları muhâfaza etdiklerinde artık cümle tüccâr metâ‘ların meydân-ı mahabbete çıkarup kırk gün kırk gece eyle bey‘ ü şirâlar olup niçe bin yükler çözülüp fürûht olur ve niçe bin yükler alınup yük bağlanır, bir bender-i şehir olur.

Ve sahrâlarda niçe bin hayme vü hargâhlarda niçe kerre yüz bin koyun ve sığır ve at ve katır fürûht olunup her çadırda gûnâ-gûn ayş ü işret ve bir hây hûy ve bir zevk u şevkler olur kim gûyâ geceleri Kadr ve gündüzleri îd-i adhâ olur.

Hulâsa-i kelâm eğer bu panayır cem‘iyyet-i kübrâsını manzû[ru]muz olduğu üzre tahrîr etsek başka bir risâle olur. Ancak kırk günden ziyâde duramazlar, zîrâ herkes metâ‘ın alınca ve satınca her tarafdan Macar katanaları tüccârlara sataşmasın deyü kol kol asker olup arabaların tabur çatarak Kanije ve Pojaga askeriyle kırk günden sonra gitmeğe âmâde olup bu panayur kal‘asındaki dükkânların kirâların Kanij[e] ağaları tahsîl ederler, zîrâ bu panayır mâlı Kanije kullarının aklâmlarıdır kim beher sene yedi sekiz bin guruş hâsıl olur. Bu hayrât Fâtih-i Kanije İbrâhîm Paşa hayrâtıdır.

Ba‘dehu kırk günden sonra cümle mahlûk-ı Hudâ târumâr ve perîşân olup her biri bir diyâra giderler, ammâ azîm vezni üzre görmeğe muhtâc cem‘iyyet-i kübrâ olur. Memâlik-i mahrûse-i Âl-i Osmânda böyle niçe yerde panayır bâzârları olur. Evvelâ Silivri bâzârı ve Burgaz bâzârı ve Maşkolur bâzârı ve Alasonya bâzârı ve Dabre bâzârı ve Dolyan bâzârı ve Arat bâzârı ve niçe yüz aded panayır bâzârları manzûrumuz olmuşdur, ammâ bu Ösek bâzârı kadar temâşâgâh ve mesîregâh panayır yokdur kim seyâhat edenlere ma‘lûmdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı kal‘a-i Ösek

Ahâlî-i Ösek cümle serhadli kalpağı ve gûnâ-gûn gümüş düğmeli çuka dolamalar geyüp kimi tüccâr kimi züvvâr ehl-i ırz âdemlerdir. Cümle Boşnakça ve Macarca kelimât ederler.

Âb [u] hevâsı latîf olduğundan câ-be-câ ten-dürüst mahbûbları olur ve ricâl makûlesi kemâl mertebe müsinn ü mu‘ammer olurlar.

Ve bâğ u bâğçe-i cinânlarının hadd [ü] hasrı yok bir ganîmet şehirdir. Ve hâk-i amber-pâki gerçi kan ile tahmîr olmuşdur, ammâ zemîni bir vâsi‘atü‘l-aktâr bir dâr-ı diyârdır.

Cümle ahâlîleri garîb-dost müsâfir katlanır sâhib-i kerem gâzî âdemleri var.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehîdân-ı belde-i Ösek

Evvelâ **ziyâret-i Gâzî Kâsım Paşa**; câmi‘inin hatîresinde bir kurşum ile mestûr kubbe-i pür-nûr içinde medfûndur, *kuddise sırruhu*.

Andan yine varoşda **ziyâret-i Mustafâ Paşa**; câmi‘i cenbinde âsûdedirler.

Andan mezkûr panayıra karîb Valpova kal‘asına gidecek yol üzre **ziyâret-i Bayram Baba**.

Andan kıble tarafında bâğçeler içinde Belgrad yolu üzre **ziyâret-i Husrev Baba** (–) (–) (–) (–) (–) *rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Bu şehri tamâm seyr [ü] temâşâ etdikde Kadızâde İbrâhîm Paşa efendimizin gerüde kalan askerleri dahi gelüp Vezîria‘zam Köpürlüzâde Ahmed Paşa otağı ***[64a]*** önünden bir alay ile ubûr etmişdir kim bizim Nigebolı mansıbıyla gösterdiğimiz alayı Şâm ve Haleb ve Sivas ve Karaman ve Rûmeli ve Bosna eyâleti vezîrleri göstermeğe kâdir olamadılar. Hattâ paşamız dahi iki tuğlu idi. Cümle asâkir-i İslâm bu alayımızı görüp *“Bârekallâh”* deyü engüşt ber-dehen edüp pesend etdiler.

Hemân yüz yigirmi kapucubaşı pür-silâh ve mülebbes ve iki yüz vâcibü‘r-ri‘âyâ ve üç yüz müteferrika ve iki yüz deli ve iki yüz gönüllü ve iki yüz Tatar ve yüz aded çâşnigîr ve yüz aded taşra kilarcıyân ve iki yüz aded iç ağaları sarrâcları ve üç yüz aded tüfeng-endâz atlı sarıca ve yedi yüz yetmiş aded Hırvad ve Boşnak ve Arnavud ve Aznavur sekbânları var idi kim her biri birer kağan arslana benzer serâpâ kırmızı bağır yelekli ve bol arakiyyeleri cümle kırmızı saya çukadır sırma püsküllü arakiyyelerin kec kılup cümle piyâde kırkar ellişer dirhem Nova ve Gabele tüfengleriyle ceyrân gibi sekerek tertîb üzre çifte çifte ubûr edüp andan yedekler zer-ender-zere müstağrak olmuş küheyl atlar ubûr edüp andan Kadızâde İbrâhîm Paşa gûyâ vezîria‘zam gibi esbâb-ı ihtişâmıyla cümle âlât-ı silâhı cevher ve murassa‘ ve kendüleri zer-ender-zer murassa‘ tîrkeş ve şemşîr ile ârâste olup Âsaf-ı Berhayâ-misâl ubûr etdükde umûr-dîde âdemler görünce,

“Nigebolı sancağı mansıbıyla böyle vezîrâne mülebbes ve muhteşem geçmemek gerek idi” dediler.

Niçesi de “Eyle olur, gazâdır kâfire mehâbet ve dârât içün efendisi Re’îsü‘l-küttâb devletinde eyle muhteşem geçdi mâyubâlî” dediler.

El-hâsıl bu alayda hemân İbrâhîm Paşa’yı gözile yediler. Andan üç yüz aded zer-ender-zerre müstağrak olmuş iç ağaları pür-silâh zırh [u] zereh-külâh ve ser-penâhları ve ellerinde cümle kargı sırıklar ile küheylân atları bahrî hotaslı serâpâ polad-ı Nahşevânî yancıklı sâfinâtü‘l-ciyâd misilli atlar üzre çifte çifte ubûr edüp andan kâmil yüz aded tokmak tüfengli iç mehterleri ubûr edüp andan sancağ u bayraklar ve andan yedişer kat mehterhâne-i Cemşîd tabılları urulup segâh makâmı fasıllarıyla ubûr olundukda İbrâhîm Paşa efendimiz atından nüzûl edüp levendâne pertâb ederek Sadrıa‘zamın destin bûs etdikde vezîr-i rûşen-zamîr eydir:

“Âferîn sad âferîn. Pâdişâh ekmeği sana helâl olsun. Mansıbına göre değil ey vezîr alayı gösterdin. İnşâallâh pâdişâhımdan sana Budin vezâretin getirdüp Yanık kal‘ası altında bu dîni tekmîl edersin” deyü bir rümûzâne kelâm deyince niçe erbâb-ı ma‘ârif bu sözden nakş alup,

“Hay fakîr İbrâhîm Paşa-yı nâzenîn gitdi” dediler. Ba‘dehu bir zer-ender-zer hil‘at-i fâhire ve bir semmûr lepâçe-i nâdire geyüp yine alay ile me’mûr olduğu kolunda otağına enüp meks etdi.

Andan ertesi gün nefîr-i rıhletler çalınup ibtidâ Çarkacı Serdâr Ali Paşa talî‘a-i asker olup Ösek altından rıhlet etdi.

Andan bu hakîr dahi İbrâhîm Paşa efendimiz ile Ösek köprüsün kâmil iki sâ‘atde gücile ubûr edüp köprü başında,

Evsâf-ı palanka-i Darda: Sahrâsında meks olundu. Bu mahalde ibtidâ asâkir-i İslâma elli aded tıransa gemi yükü umûm zahîresi verilüp asâkir-i İslâm ganîmet olup bir at yemi iki akçeye oldu.

Evsâf-ı binâ-yı cisr-i memerr-i nâs-ı Ösek

Mâ-tekaddem küffâr zamânı bu cisir var imiş, ammâ ancak piyâde kefereler geçüp arabalar gemiyle geçerlermiş.

Ba‘dehu Süleymân Hân *aleyhi’r-rahmeti ve’l-gufrân* sene (–) târîhinde kal‘a-i Belgrad’ı ve kal‘a-i Zemon’u feth etdikde Sirem ve Semendire sancağı gâzîleri çete ve potura eşerek bu cisirden ubûr edüp Kanije ve Peçoy semtlerin nehb ü gâret etdikleri ecilden küffâr bu cisri münhedim edüp çetecilerden halâs olurlar.

Ba‘dehu Süleymân Hân sene 936 târîhinde Varadin ve Ösek kal‘aların feth edüp Mihaç sahrâsındaki (–) Kral taburu cengine azîmet etdiklerinde Serdâr-ı Mu‘azzam Maktûl İbrâhîm Paşa âdem deryâsın başına cem‘ edüp asâkir-i mansûre mürûr [u] ubûr etmek içün altı günde bu cisr-i dırâzı sene 936 mâh-ı Zilka‘de’sinde hayrile itmâm edüp cemî‘i guzât-ı ecnâd-ı zafer-mu‘tâd bu cisr-i kavîden Ungurus-i bî-nâmûs dâr-ı diyâr-ı menhûs olan tarafa ubûr ederler. Hâlâ bu cisir Sultân Süleymân hayrâtıdır kim rub‘-ı meskûnda böyle bir vâsi‘ ve arîz ve tavîl ve âlî cisr-i haşeb ne görülmüşdür ve ne binâ olunmuşdur. Bir başından bir başına kâmil iki sâ‘at germe yoldur. Beri başı kıblesinde Ösek kal‘asıdır. Öte başı garbîsinde Darda kal‘asıdır.

Bu kantara-i tavîl nehr-i Dırava’dan azmak ve batak ve çatak ve şatak sazlı ve çamurlu cumbul ve oynak sulu yerlerde hadd ü hasrın Cenâb-ı Bârî bilür. Evc-i semâya ser çekmiş şecere-i meşe direkleri üzre metîn cisr-i azîmdir kim her meşe ağacı kazıkların ikişer âdem kucaklar kalın kazıklardır kim kirpi tüğü gibi ***[64b]*** çamur içine kakılmış kazıklardır.

Ve bu cisrin tâ ortasının yemîn ü yesârında âyende vü revendegânlar ve cisir dîdebânları ârâm etmeğiçün iki aded yine haşebden kasr-ı âlîleri var.

Ve bu mahalde cisrin on adım yeri başka bir kepeng-i cisrdir. “Düşman öteden beri ubûr etmesin ve bâcdârlardan tüccâr bir metâ‘ kaçırmasın” deyü her gece cisir pâsbânları bu kepeng-i cisri makaralar ile kaldırup cisrin kapusunı sedd edüp bu kantaradan zî-rûh kısmı bir şey geçemez. Bu mahalde Darda ve Ösek kal‘ası neferâtları oturu[p] âyende vü revende tüccârlarından bâc alırlar mîrî mâldır kim bir metâ‘ın bâcı alınmadan bir zerre ubûr edemez.

Ve bu cisrin ta‘mîr ü termîmine Pojaga paşası ve Mihaç sancaklarının cemî‘i re‘âyâları amârına me’mûrlardır kim bir kazığı batakda çürüse ve memerr-i nâs olan döşeme direkleri eskise ol ân değişdirüp gayri direk korlar.

Ve bu cisrin yemîn ü yesârında metîn direklerden korkulukları var. Bu korkulukdan taşra iki yanında yayan yürüyecek bir kulaç enli yaya yolları var. Kaçan bu cisir üzre iki araba karşu karşuya geldikde yayanlar kenâr yollardan geçüp yine ulu cisre girirler, iki araba yan yana müstevfâ geçerler, bir püll-i vâsi‘dir kim debdebe-i Rûm ve tantana-i Rûm ve gulgule-i Rûm ve velvele-i Rûm ve dehdehe-i Rûm, ya‘nî gulibeti’r-Rûm askeri bu cisir üzre gece ve gündüz su akar gibi âdem deryâsı akup mevc ü mevc ve fevc ü fevc ve sâf sâf ve fırka fırka ve gürûh gürûh ve remmâ remmâ ve sürü sürü bu cisir üzre ra‘d-vâr bu kadar kerre yüz bin mahlûk-ı Perverdigâr ubûr ederek cisrin karşu başında kal‘a-i Darda’ya dâhil olup fezâsında meks etdiler. Bu hâk-i pâk artık Mihaç sancağı türâbıdır. (–)

Der-hakk-ı eşkâl-i kal‘a-i Darda: Nehr-i Dırava kenârında bir cânibi köprü batağı sâhilinde çâr-kûşe bir haşeb palankacıkdır. Cânib-i garba bir kapusu var, ağaçdır, ammâ burc [u] bârûsu ve cebehânesiyle metîn palankadır. Dizdârı ve seksen aded neferâtları var. Derûn-ı hisârda elli kadar tahta örtülü müfîd ü muhtasar hânecikler ve bir câmi‘ ve anbârı var ve taşra varoşu şeklinde bir hân ve on aded dükkân var, ammâ bâğları yokdur, zîrâ kefere katanası gelüp bâğlarından âdemleri alup esîr edüp gider, gâyet serhad yerdir.

Ve bu cisr-i azîm başındaki kapudan girilüp bu varoşun garb kapusundan çıkılup nehr-i

Dırava cisrinden ubûr olunur kim hemân bu Darda kal‘ası dibinde bir cisr-i garâyibdir.

Der-sıfat-ı eşkâl-i cisr-i nehr-i Dırava: Bu nehir Hırvadistân ve Dodoşka ve vilâyet-i Moran ve İslovin ve Mekemorya vilâyetlerinden gelüp Ösek kurbunda nehr-i Tuna’ya mahlût olduğu bâlâda mastûrdur, ammâ bu kal‘a-i Zarda’da cereyân eden mahalde kâmil kırk pâre gemilerdir kim her gemi birbirlerine demir zincîrler ile bağludur kim “Kâfir gelüp gitmeye” deyü kol kalınlığı zincîrlerdir.

Bu kırk pâre gemiler üzre yine bir haşeb cisr-i kavîdir, ammâ Ösek cisri kadar tavîl değildir tûlu yüz altmış adım dar boğazdadır, ammâ nehr-i Dırava derindir ve şiddet üzre cereyân eder. Bu cisrin iki başında dahi metîn ü müstahkem kapuları var ve cisir ortasında olan tombaz gemilerinden ikisin her gece pâsbân ve nigehbân ve dîdebân ve bevvâbânlar bir tarafa {gemileri} çeküp yine demir zincîr ile kayd-ı bend edüp gayri bu cisirden gece ile kuş uçamaz ve bir zenbûr [u] mûr u mâr geçemez. Her gece Darda kulları bu cisr[i] beklerler. Eğer havf u haşyet ziyâde olursa Ösek kal‘ası neferâtlarından her şeb birer ağa bayrağıyla gelüp tâ sabâha dak keşik, ya‘nî nevbet beklerler.

Der-manzara-i buheyre-i Kıraşiçe: Bu Darda hisârıyla Birnivar kal‘ası arasında nehr-i Tuna’dan ve nehr-i Dırava’dan azma bir küçük buheyrecikdir. Dâ’iren-mâdâr sekiz mîl bir âb-ı hayât göldür. Latîf ve semîn mâhîleri olur. Hattâ Tuna nehri tuğyânında bu gölde hâsıl olan eğir kökü yemeğe mersin balıkları gelüp bu buheyrede sayd olunur, mahsûllü ve gûnâ-gûn balıklı buheyrecikdir.

Ba‘dehu Darda’dan kalkup cânib-i garba 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i palanka-i Birnivar: Lisân-ı Boşnakça (–) (–) demekdir. Bânîsi Süleymân Hân’dır. Hâk-i pâki Mihaç sancağıdır ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. kal‘a dizdârı ve cümle seksen aded neferâtları ve elli kadar tahta örtülü hânedânları ve bir câmi‘i ve cebehânesi ve anbâr-ı gılâlı ve yigirmi aded şâhî topları ve garba nâzır bir ağaç kapusu ve handakı ma‘mûr bir haşeb palankadır. Ve taşra varoşu yüz aded tahtalı hânelerdir ve bir küçük hânı ve on aded dükkânı var. Ve bu kal‘anın cânib-i erba‘ası Peçoy sahrâsından gelme nehr-i (–) batağıdır. ***[65a]*** Ve bu azmak su üzre bir haşeb cisr-i metîni var, anı cümle asâkir-i İslâm ubûr edüp 8 sâ‘atde Mihaç sahrâsı içre ubûr edüp,

Evsâf-ı palanka-i metîn sûr-ı Mihaç, ya‘nî mekân-ı kral-ı münkesirü‘r-revâç

Bu palanka mukaddemâ Ungurus krallarından Lagoş kral binâsıdır. Ba‘dehu asâkir-i İslâm münhedim etmişler. Andan sene 932 târîhinde Süleymân Hân ba‘de’l-feth-i gazâ-yı Mihaç bu hisâr-ı üstüvârı müceddeden binâ edüp Budin eyâletinde başka sancakbeği tahtı olmuşdur. Beğinin kanûn-ı pâdişâhî üzre hâssı 392.000 akçedir. Tîmârı (–) zu‘amâsı (–) çeribaşı ve yüzbaşı ve alaybeğisi var. Erbâb-ı zu‘amânın cebelü askeriyle ve beğinin askeriyle cümle iki bin güzîde pür-silâh asker olur. Ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. kal‘a dizdârı ve üç yüz aded kal‘a neferâtları vardır, ammâ nakîbü‘l-eşrâfı ve şeyhülislâmı ve sipâh kethudâyeri [ve] kapukulu serdârı yokdur, ammâ Budin yeniçerisi serdârı vardır.

Sıfat-ı binâ-yı kal‘a-i Mihaç: Ba‘zılar Mohâç ve Mîhaç yazarlar, ammâ lisân-ı Macar’da Mihaç (–) demekdir. Bu kal‘a nehr-i Tuna kenârında havâlesiz bir kat dolma rıhtım palanka dîvârı âlî metîn ve sa‘b hisâr-ı üstüvârdır. Çâr-kûşesinde çâr aded çâr-kûşe burc-ı

hasînleri üzre mazgal deliklerinde şâhâne şâhî topları var, ammâ dendân-ı bedenleri yokdur. Derûn-ı hisârda cümle elli mikdârı tahta örtülü neferât hâneleri ve bir kiremit örtülü Süleymân Hân câmi‘i ve iki aded buğday anbârı ve cebehâne hazîneleri ve iki aded kapusu var.

Poyraz rûzgârı tarafında Tuna’ya nâzır küçük Su kapusudur ve bu kapu önünde nehr-i Tuna üzre on aded un değirmenlerin gemiler üzre üstâd-ı Macar-ı füccâr bir gûne musanna‘ değirmenler peydâ etmiş kim vâcibü‘s-seyrdir.

Ve cânib-i cenûbda Varoş kapusu iki kat ağaç kapudur, demir değildir. İki kapu arası mâl-â-mâl silâh-ı gûnâ-gûndur. Bu kapu üzre bir kasr-ı âlîsi üstünde on aded serâmed şâhî topları ve bu kapunun iki tarafında mazgal deliklerinde darbzen topları var. Bu kapu önünde handak üzre cisir başında bir lonca köşkü var. Handakı içinde nehr-i Tuna cereyân edüp karşu tarafda bir lonca köşkü dahi var, cümle haşebdendir, kârgîr binâ değillerdir. Bu kasırlarda cümle ecnâd ve âyende vü revendegânlar gelüp mihmân olup zevk u şevk ederler.

Der-alâmet-i varoş-ı Mihaç: Cümle üç yüz mikdârı şindire tahta ve saz örtülü vasatu’l-hâl evlerdir. Ancak Paşa sarâyı ve bir hân ve bir câmi‘, bunlar kiremit örtülüdür. Ve bir hammâm-ı latîfi var, ol dahi kiremitlidir, ammâ yüz mikdârı dükkânları serâpâ tahta örtülüdür.

Ve bir medrese ve bir tekye ve iki mekteb-i sıbyânı var, gayri imâretleri yokdur, ammâ bu varoşun etrâfı yalın kat dolama çit palanka dîvârlı olup iki kapusu ve handakı içinde nehr-i Tuna’yı akıtmışlar, gâyet sarp rabât-ı muhkemdir.

Ta‘rîf-i sahrâ-yı gazâ-yı Mihaç: Be-kavl-i müverrihîn bu sahrâ-yı arbedegâhın niçe yüzden savaş-ı perhâş-ı uğraş-künân tahrîr etmişler, ammâ Süleymân Hân silihdârlığından mütekâ‘id Müteferrika Kuzu Ali Ağa bu cengde sıka-i şehriyârî olmağile anlardan istimâ‘ edüp kilk-i cevâhir-nisârımız değilse de hâme-i müşgümüz ele alup alâ kadri’t-tâka deryâda katre ve güneşde zerre kadar bu kürrâs-ı nâ-merbûtumuza tahrîr edelim.

Çünki sene 932 de Süleymân Hân kâmil yüz bin aded asâkir-i mü’minân ile bu sahrâda çet-a-çet tınâb tınâba meks edüp cânib-i erba‘aya karavullar ta‘yîn olunup ol gece bu sahrâ-yı lâlezârda şem‘-i asel ve şem‘-i revgan ve niçe kerre yüz bin meş‘aleler ile çerâğân edüp şeb-i muzlimleri rûz-ı rûşen olur. Ale’s-sabâh çaşıtlar gelüp,

“Pâdişâhım, işte küffâr askeri yerinden kopdu geliyor” dediklerinde Semendire Beği Yahyâ Paşazâde Balı Beğ, Bosna Beği Husrev Paşa beşer bin güzîde *“Benem, diğer nîst!”* diyen yiğitlerden on bin aded yanar âteşli şehbâz [u] şehnâzlar talî‘a-i asker olup âmâde dururlar.

Sadrıa‘zam Kıraşiçe gölü kenârında Rûmeli askeriyle ve o[n] bin tüfeng-endâz yeniçeriyle ve yüz elli aded şâhî darbzenler ile alayların bağlayup ve Anatolu ve Sivas ve Karaman ve Adana ve Mar‘ayş ve Haleb ve Şâm askeri dahi hâzır-bâş olunca Süleymân Hân dahi gerüden âdem deryâsı askeriyle salt [u] sebükbâr gelüp çet-a-çet dururlar.

Hâlâ bu mahalle Hünkâ[r] Depesi derler. “Du‘â müstecâbdır” deyü bu depe üzre çıkup du‘â ederler. Hâlâ ol püşte üzre bir haşeb köşk vardır, Budin vezîri Hasan Paşa binâsıdır

ve bir âb ***[65b]*** kuyusu var. Süleymân Hân bu depe üzre el açup du‘â ederken cümle guzât âmîn derlerken küffârın haçlı peykerleri nümâyân olup Gâzî Balı Beğ ve Husrev Beğ çarhacıları çet-a-çet küffâr leşkeriyle elleşmeğe başlarlar.

Ve Balı Beğ tarafından ibtidâ kelle ve diller gelir. Hemân pâdişâh-ı gerdûn-vakâr atdan enüp yüzün kara toprağa sürüp eydir:

“İlâhî, kuvvet ve kudret ve nusret senindir ve inâyet ve himâyet senindir. Habîbin Muhammed el-Mustafâ yüzü suyuna olsun bu ümmet-i Muhammedi mansûr u muzaffer eyle” deyü tazarru‘ [u] nâlişler edüp el yüze sürdükde görseler kim alem-i Resûlullâh kâfir üzre (…) şakır şakır öter sancakdır gücile livâ-i Resûlullâh’ı zabt eder. Asker bu alem-i şerîfi görüp birbirlerine,

“Bire müjde gâzîler ricâlullâh bizden tarafadır, göre alem-i şerîfi” deyüp birbirlerin cenge tergîb edüp cümle guzât şehd-i şehâdeti nûş etmeği hayât-ı ebed bilirler.

Küffâr-ı hâksâr dahi kara dağlar gibi kara şapkalı kâfir âheste âheste tâ sahrâ-yı Mihaç’ın ortasına gelince hemân cümle guzât-ı müslimîn kırk iki aded koldan kâfir üzre bir ağızdan Allâh deyüp kâfire her tarafdan girişirler ve ikişer asker birbirine karışırlar. Tâ ol mertebe küffâr gelir kim Sadrıa‘zam koluna gelüp henüz cenge âheng edüp bir savaş-ı perhâş ederler kim dillerde dâstândır.

Hemân Sadrıa‘zam kolundan bir yaylım top ve bir yaylım yigirmi bin tüfengden ikişer kurşum kâfir üzre bârân-ı la‘net gibi yağınca Rûmeli askeri ve Anatolu askeri ve Sirem ve Semendire askerleri merreten vâhide aç kurd koyuna ve aç koyun tuza ve susuz deve suya seğirdir gibi cümle kanıkmış guzât dal tîğ-i Dahhâk olup kâfire tekrâr yine girişirler.

Küffâr bu hâl-i pür-melâli görüp görse kim henüz dahi pâdişâh tarafında olan ve Şâm ve Haleb ve Mar‘aş askerleri dahi yerli yerlerinde âmâde dururlar. Ve ağırlık yanında kara dağlar gibi duran askeri görürler. Hemân gerüye dönüp “Lasinçe dağına arka verelim” deyince içlerine Rûmeli askeri girüp kıra kıra başladıklarında kâfirler de fır-a-fıra başlayup karârları firâra mübeddel olur.

Hikmet-i Hudâ bu mahalde “Kral başıdır” deyü gelen başı bir mızrak üzre diküp ordu-yı İslâm içre münâdîler gezdirirler.

Hamd-i Hudâ küffâr-ı hâksâr münhedim olup tâ ahşama dak küffâr-ı murdârı kırup bir cân halâs olmayup kral-ı bed-fi‘âl-i dâll firâr ederken bir batağa batup mürd olup kellesi gelmiş idi, cân ber-cehennem gitdi ve bu batakda niçe küffâr batdı ve cân-ı habîslerin cehennem zebânîlerine ısmarladı, ammâ Süleymân Hân mürd olan Lagoş kralın lâşe-i murdâr[ını] cevâhirli esvâbıyla buldurup Ustolni-Belgrad’a gönderüp anda büyük Manayıt kilisesinde meş[â]d etmişler.

Hulâsa-i kelâm Kuzu Ali Ağa’nın nakli üzre bu cengde yedi kral idiği kefere tevârîhlerinde bu cenge Seleşdi kralları cengi derler. Her kralın yüzer bin askeri olup yedi kerre yüz bin küffârın dörd kerre yüz bini kılıçdan geçdiği muhakkakdır, zîrâ bu cengde mürd olan keferelerin lâşe-i murdârları içre o[n d]örd aded kellesiz kâfir ayağ üzre gezüp durduğu niçe guzât-ı müslimîn görmüşler.

Andan ma‘lûmdur kim dörd kerre yüz bin kefereler katl olunmuş. Hamd-i Hudâ bu yedi kerre yüz bin küffârı dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçiren yüz bin asker idi ve anların içinden de şemşîrbâzlık edenler ancak on iki bin server-i hünerver idi, *hâzâ min fazlî rabbî*. Böyle bir gazâ-yı garrâ selef pâdişâhlarının birine müyesser olmadı, illâ Selîm Şâh’ın Şâh İsmâ‘îl ile Çaldıran gazâsı ola.

{Hâtif-i gaybî dedi târîhini

Aldı Acem milkini Sultân-ı Rûm,

Sene 920}.

Ve dahi Gâzî Hudâvendigâr’ın Kosova gazâsı ola veyâhûd Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed’in Erzurûm kurbunda Tercan sahrâsında Sultân Uzun Hasan ile ceng edüp Uzun Hasan inhizâmı ola.

{Mısra‘, târîhi budur:

Butlânu keydi’l-hâ‘inîn, Sene 878.

Diğer târîh: [35] Sene 878}.

Anlarda düşman sehel galebe yüzlerin gösterüp ba‘dehu mansûr u muzaffer oldular, ammâ bu ceng-i azîmde Süleymân Hân bî-bâk ü bî-pervâ selle-seyf olup bir ceng-i sultânî ve bir neberd-i hâkânî olmuşdur kim hâlâ cümle müverrihân-ı Rûm bu ceng [ü] cidâlin evsâfın niçe gûne tavsîf etmişlerdir. Bu kalîlü‘l-bizâ‘a dahi Mihaç kal‘ası evsâfı sebebiyle bu kadarca tahrîr olundu.

Bu gazâ-yı garrânın târîhi budur: (–) (–) (–) (–)

Sıdı bî-dîn kralı şâh-ı âdil, Sene 932.

Diğer târîh:

İnhizâm-ı kral-ı Lavoş-ı la‘în, Sene 932.

Netîce-i gazâ-yı garrâ ***[66a]*** bu sahrâ-yı Mihaç‘da eyle ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl olmuş kim şimdi bu sene 1073 târîhinde bu sahrâda asâkir-i İslâm meks etdikde ocaklar ve kuyular ve helâ yerleri kazdıklarında sâfî küffâr-ı hâksâr kemikleri çıkardı.

Ve niçe kimesneler bu sahrâda medfûn olmuş altun guruşlar buldular kim o neberd-i savaş mahallinde sâhibleri mâlların defn edüp kendüleri de cengde mürd olup anlar da mâlları gibi defn olunup bu sene-i mübârekede niçe guzâtın ellerine medfûn mâllar girdi.

Ve bu sahrânın niçe yerlerinde tille tille ve püşte püşte küffâr üstühânları kubbe kubbe yığılıdır kim acâ’ib temâşâdır, ammâ bizim guzât-ı müslimînden şehîd olan kırk bin aded ümmet-i Muhammed’in na‘şlerin Süleymân [Hân] bir yere cem‘ edüp Mihaç kal‘ası kurbunda mezkûr olan Süleymân Hân Depesi nâmıyla ma‘rûf ol püşte-i âlîde cümle şühedânın bir yerden cemî‘i guzât-ı müslimîn namâzların kılup ol mahalle defn ederler. Hâlâ **ziyâretgâh-ı erbâb-ı züvvâr**dır.

Bu ziyâretgâhın üzerinde bir kasr-ı âlî var, haşebdendir ve cenbinde bir âb-ı hayât çâh-ı mâsı var, cemî‘i âyende vü revendegânlar âb-ı nâbından nûş edüp def‘-i atşân edenler, şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ ve şehîdân-ı sahrâ-yı Mihaç‘a rahmet derler.

Bu nazargâhın cânib-i erba‘ası handakdır kim anda medfûn olan şühedâları hayvânâtlar çiğnemesinler deyü sâhibü‘l-hayrât Budin vezîri Hasan Paşa hafirler kazmış.

Hâsıl-ı kelâm ziyâret edecek makâmdır. Niçe kerre leyle-i Cum‘alarda ve leyle-i Kadr ve leyle-i Berât ve leyle-i Mi‘râc’da bu kırk bin şühedâ üzre nûr yağdığın niçe yüz sulehâ-yı ümmet kimesneler görüp şehâdet etdiler. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Bu mahalde Sadrıa‘zam beş gün tekâ‘üd fermân etdükde bu hakîr İbrâhîm Paşa’dan me’zûn olup zahîre ve ba‘zı eşyâlar almağa kal‘a-i Peçoy’a elli aded pür-silâh yiğit refîkler ile sahrâ-yı Mihaç‘dan cânib-i garba 6 sâ‘at gidüp **İrşan dağı** dibinden geçüp bu kûh-ı ser-bülend her cânibde üç konak ba‘îd yerden görünür bir sivri yalnız dağdır. Ana hâ‘il bir kûh-ı bâlâ yokdur, gûyâ bir yumurtadır. Andan 2 sâ‘at dahi gidüp,

Evsâf-ı medînetü‘l-hukemâ-yı dâr-ı harem, ya‘nî kal‘a-i Peçoy mânend-i bâğ-ı İrem

Be-kavl-i müverrihîn-i Latin ve müverrihân-ı Yûnâniyân-ı Rûm ân merzibûm tevârîhlerinde yazdıkları üzre “Bu kal‘a-i Peçoy Hazret-i Risâlet-penâh’ın vilâdetinden 882 sene mukaddem İskender-i Kübrâ vefâtından mukaddem kavm-i İşrâkıyyûn’dan Eflâtûn-ı İlâhî hakîmin ta‘lîmiyle bu kal‘a-i Peçoy binâ olmuşdur” deyü Yanko ibn Madyan karındaşı Yanvan kral tevârîhinde mufassal yazmışdır.

Ba‘dehu bu kal‘a niçe bin mülûk destine girüp âhir Ungurus Kralı Yanoş Kral destinde iken ol kral-ı dâll Süleymân Hân ile zikri sebkat eden Mihaç gazâsında bir batakda gark olunca bu (bu) kal‘a-i Peçoy Ferdinand Kral destine girir.

Ba‘dehu sene 950 târîhinde Süleymân Hân Ustolni-Belgrad kal‘asına gider, atf-ı inânın Valpova kal‘ası üzr[e] çevirüp, on sekizinci günde sûr-ı mezbûru feth edüp andan kal‘a-i Şikloş‘u dahi ceng-i azîm ile dördüncü günde istîmân ile feth edüp andan bu kal‘a-i Peçoy üzre azm-i hümâyûnları olunca Ösek Beği Murâd Beğ‘e Mihaç Beği Kâsım Beğler on bin aded piyâde tüfeng-endâz ve on bin aded eşkinci tâ’ifesine Yalovalı(?) Gâzî Mihaloğlu Mehemmed Beğ‘i serasker edüp talî‘a-i asker olarak Şikloş kal‘ası altından ol günde Peçoy kal‘ası sahrâsı içre zeyn olan cemî‘i kurâları ki bâğ u bâğçe ve gül [ü] gülistân ve müşg-bûyân ile âbâdân olan kurâları ıhrâk bi’n-nâr ile harâb u yebâb ve halkın kebâb ve hânelerin türâb edüp kal‘a-i Peçoy’u muhâsara ederler.

Derûn-ı hisârda olan âkıl ve müdebbir papas ve kıssîs-i İşrâkıyyûn, Meşşâ’iyyûn ruhbân ve bıtrîk ve ladikalar var idi. Anlar müşâvere-i turvin edüp,

“Bu Süleymân-ı zamân bir cihângîr pâdişâh-ı Âl-i Osmân’dır. Gelün bu kal‘ayı ahd [ü] amân ile Süleymân Hân’a miftâhları teslîm edelim. Biz de anın şûr-ı şerrinden sâlim olalım” deyüp cümle yek-dil [ü] yek-cihet olup zirve-i hisâr üzre beyâz amân bayrakların zeyn edüp,

“Amân, el-amân, ey güzîde-i Âl-i Osmân askeri” deyüp cümle ruhbân kal‘a miftâhlarıyla taşra çıkup murâd [u] merâmları üzre ahd [ü] amânlar edüp miftâhları cevâhir zarflar içre Serdâr Mehemmed Beğ‘e ve Murâd Beğ‘e ve Kâsım Beğ‘e teslîm etdiklerinde bu kal‘a-i

Peçoy'un baş irşekin, ya'nî baş müftîsin ılgar ile Süleymân Hân'a miftâhları gönderüp ol sâ'at vâsıl olduklarında Süleymân Hân mesrûr u şâdân u handân olup ol ân durmayup hemân Peçoy-ı dilcûya gelüp Eflâtûn-ı İlâhî'yi ziyâret ***[66b]*** edüp andan kal'a-i Peçoy'a girüp secde-i şükür eder.

Ol buyururlar kim "Her kim beni severse bu şehir içre birer câmi' ve hayrât [u] hasenâtlar inşâ edeler" buyurduklarında cümle vüzerâ ve vükelâ ve ahbâb-ı devlet cümle birer imâret edüp şehr-i müzeyyen ederler.

Ba'dehu pâdişâh-ı gerdûn-vakâr bu kal'anın cemî'i mühimmât [u] levâzımâtların müstevfâ görüp "Mihaç beği tahtı ola" deyü nutk-ı dürer-bâr buyurup kendüleri sa'âdetle kal'a-i Üstürgon ve kal'a-i Ustolni-Belgrad fetihlerine deryâ-misâl asker ile teveccüh edüp bi-emri Hayy [u] Kadîr o kılâ'-ı hısn-ı hasînleri dahi feth edüp kemâkân her mühimmâtların görüp azîmet-i şehinşâh-ı vâlâhâne cânib-i dârü's-saltanati'l-aliyye etdiklerinde bu Peçoy kal'asının muhâfazasına Sirem sancağın ve Semendire sancağın me'mûr edüp, nitekim Süleymân Hân hayâtda idi Sirem ve Semendire kavmi bu Peçoy'da idi.

Ba'dehu sene 1009 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında be-dest-i İbrâhîm Paşa Kanije kal'ası feth oldukda bu Peçoy kal'ası sancağı beğini Kanije eyâleti sancağı tahrîr olundu. Hâlâ Kanije muhâfazasına me'mûr başka sancakbeği tahtıdır.

Ve beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 400.000 akçedir. Livâsında cümle erbâb-ı zu'amâsı (–) dır ve erbâb-ı tîmârı (–) adeddir.

Alaybeği ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Beğinin askeriyle cümle iki bin aded güzîde pür-silâh askeri vardır.

Ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır, Ber-vech-i adâlet kadıya altı kîse ve beğine yigirmi kîse mâl hâsıl olur ma'mûr sancakdır.

Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a'yân-ı kibâr-ı kübbâr-ı eşrâfı ve sipâh berât(?) serdârı ve Budin ve Eğre yeniçerisi serdârı ve harâc ağası ve muhtesib ağası ve bâcdâr ağası ve mi'mâr ağası ve şehir kethudâsı gibi hâkimleri var, kal'a dizdârı ve iki yüz kal'a neferâtları var.

Sitâyiş-i eşkâl-i kal'a-i zemîn-i Peçoy-ı dilcûy: Kûh-ı Firav nâm bir alçak bayırlı dağ eteğinde şekl-i murabba' Şeddâdî rıhtım-ı seng binâ bir kal'a-i ra'nâdır kim esâsındaki taşların her biri fîl-i Mengerusî cüssesi kadar vardır ve eyle hemvâr seng-tırâş ile mebnî bir kal'a-i kavîdir kim ta'bîr ve tahrîr olunmaz, ammâ dîvârı bir katdır ve alçakdır, lâkin kalın ve enli Şeddâdî dîvârdır kim kaddi yigirmi zirâ'dır, ammâ dâ'iren-mâdâr derin ve arîz handak-ı vâsi'dir kim mi'mâr arşınıyla kâmil seksen arşın enli handak-ı amîkdir.

Ve bu handak dibinin tâ orta yerinde balık sırtı gibi yığılmış toprak var kim kal'ayı ihâta etmişdir. Hîn-i muhâsarada bu sırt toprak üzre cümle ağaçdan şarampav, ya'nî parmaklık dizüp ardına meterisler kazup handakı muhâfaza eder.

Bu handak dibinden kal'anın ebrâclarına ve dendân-ı bedenlerine varınca kal'a dîvârı elli arşın bâlâdır, ammâ handakdan yukaru dîvâr yigirmi zirâ'dır. Ve bu kal'a dâ'iren-mâdâr kal'a dîvârı üzre cirmi kâmil beş bin germe adımdır, ammâ levendâne adımdır. Batiyyü'l-

hareke tiryâkî adımı değildir.

Ve cümlesi seksen yedi aded sedd-i metîn ebrâclardır kim her biri birer gûne musanna‘ ve müzeyyen burclardır. Ve yekûnîsi beş bin beş yüz aded dendân-ı bedenlerdir. Bunlar dahi incü gibi ale’t-tertîb dizilmiş bedenlerdir.

Ve kamusu beş aded kapuları vardır. Evvelâ maşrık tarafındaki Budin kapusundan içeri çârsû-yı bâzâr içinden tâ batı tarafında Seğitvar kapusuna varınca bu şehrin uzunluğu bin beş yüz adımdır. Ve dahi cânib-i kıblede olan Şikloş kal‘asına gider kapudan içeri tâ yeni kapuya varınca şehir içre bin beş yüz adımdır ve dahi Firengi kulle kapusu cânib-i cenûba mekşûfdur. Ve kal‘anın bu Firengi kapusu tarafları yalın kat dîvârdır, ammâ gayri tarafları dâ’iren-mâdâr hisârpîçeli ve handaklı sa‘b dîvârlardır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-defter-i esmâ-i aded-i mahallât-ı müselmân: Cümlesi on yedi aded mahalledir. Bir mahalle-i keferesi Budin kapusundan taşrad[ır], mâ‘adâ şehir içredir, ammâ Macar ve Bulgar ve Sırf ve Urûm ve Ermeni ve Fireng yokdur, ammâ Yahûdî vardır.

…… (1.5 satır boş)……..

Meşhûr mahalleler bunlardır.

Sitâyiş-i sarây-ı kibâr-ı a‘yân ve gayri büyût-ı mü’minân

Dükelisi iki bin iki yüz aded tahtânî ve fevkânî tarz-ı kadîm kârgîr binâ kat-ender-kat kâr-ı küffârî binâ hâne-i zîbâlardır kim her birinin vasfında lisân kâsırdır. Ve cümle hânedânların sütûhları birer gûne musanna‘ kâr-ı küffâr la‘l-gûn kiremitler ile mestûr mekân-ı muvahhidânlardır kim bu gûne kiremitleri bu hakîr bir diyârda görmemişimdir, ammâ câ-be-câ sâ’ir Tuna kenârı evleri gibi şindire tahta örtülü vasatu’l-hâl kimesnelerin hâneleri vardır, ammâ her evde bâğ u bâğçeler ve havz u şazrevânlar mukarrerdir. Ve cümle tarîk-i âmları şatranc nakşı tarh olmuş şâhrâhlardır kim her ne cânibden nazar etsen bu yollardan şehrin bir başından bir başına varınca ***[67a]*** görünür, iki ve serâpâ zîr-i pâyı iri taşlı kâr-ı kadîm kaldırımlı pâk ü pâkîze şâhâne reviş edecek yolları var. Bu râh-ı âm üzre olan sarây-ı a‘yânların hepsi kırk adeddir. Evvelâ (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Sitâyiş-i cevâmi‘hâ-yı âbidân ve selâtîn-i Âl-i Osmân

Umûmeti on yedi aded mihrâbdır. (–) Cum‘adır. Evvelâ cümleden musanna‘ ve mükellef ü mükemmel selâtîn câmi‘i-misâl,

Câmi‘-i Gâzî Kâsım Paşa: Gâyet müferrih ve dil-küşâ ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik ma‘bedgâh-ı kadîm, kubâbları tâs-ı nîlgûndur kim tûlen ve arzen yüzer ayakdır. Bir gûne musanna‘ minberi ve mihrâbı ve mü’ezzinân mahfili ve bir murassa‘-misâl kürsîsi var kim diller ile ta‘rîf ü tavsîf olunmaz. Ve bir müdevver kubbe-i âlîsi var kim gûyâ dest-i harrâtîn çarhından çıkmış kubbe-i mînâ-yı serâmeddir kim misli meğer İslâmbol’da Sultân Selîm câmi‘i kubbesi ola, tâ o mertebe kubbe-i azîmdir ve anın gibi çâr-kûşe dîvâr üzre mebnî bir kubbe-i kavîdir. Ve kıble kapusunın yemîn ü yesârında yan soffaları üzre altı aded amûd-ı müntehâlarda yedi aded münakkaş kubâb-ı ser-nigûnlardır. Ve minâresi gâyet serâmed mühendisâne tarh olmuş bir kadehli minâre-i Bilâlîdir. Andan Seğitvar

kapusundan sehel taşra

Yakovalı Hasan Paşa câmi‘i: Bu dahi müferrih musallâ-yı kadîm ve binâ-yı azîm, bu dahi rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr mezgitgâh-ı ma‘mûrdur. Minâresi tarz-ı âhar bir mevzûn ve mergûb binâlı bânghâne-i Muhammedî‘dir. Haremi gâyet müferrihdir kim cânib [ü] etrâfı tâlib-i ilm hücreleridir. Andan yine Seget kapusunun iç yüzünde

Memi Paşa câmi‘i: Tâ Eflâtûn-ı İlâhî halîfeleri binâ edüp bir deyr-i azîme imiş. Hattâ bunun bir köşesinde Eflâtûn’un savma‘ası var, niçe kefereler girüp ziyâret ederler. Ba‘dehu Memi Paşa fermân-ı pâdişâhîyle bir gün cümle askeriyle pür-silâh olup bu deyri ale’l-gafle basup zîr-i zemînlerinde kırk elli kadar evlâd-ı ümmet-i Muhammed bulunup kimi dil bilür ve kimi bilmez. Bu evlâd-ı püserân-ı ciğer-kûşe-i müslimîni guzât-ı müslimîn bu hâlde görüp “Bire urun gâzîler” deyince tarfetü‘l-ayn içre cümle kıssîs [ve] bıtrîk ve ruhbân ve patirgâh-ı günâhkârlara bir kılıç urup bu câmi‘i feth edüp Memi Paşa bu deyrün mihrâbın velî edüp Fethiyye nâmında bir câmi‘-i zîbâ-yı pür-nûr etmişdir kim âdem derûn-ı câmi‘den çıkası gelmez. Serâpâ kurşumlu ve haremli ve bir serâmed minâreli eynegâh-ı kadîmdir. Andan,

Câmi‘-i Ferhâd Paşa: Müferrih ve ma‘mûr câmi‘dir, ammâ cemâ‘atden garîbdir, lâkin bu dahi kurşumlu binâ-yı âlî ve minâresi dahi âlü‘l-âlî bir şekl-i âhar minâre-i bâlâdır. Andan,

Küçük câmi‘: Dahi ilm-i mi‘mârî üzre mebnî letâfet ü zerâfeti ve nezâketi kemâkân yerinde bir câmi‘-i rûşen binâ-yı müferrihdir. Ve cümle âsâr-ı binâları rusâs-ı nîlgûn ile mestûr ve ma‘mûrdur, ammâ bu dahi cemâ‘atden dûr bir garîb câmi‘dir, ammâ bânîsi ma‘lûmum değildir. Andan Budin kapusunun iç yüzünde,

El-Hacı Hüseyin câmi‘inin kıble kapusu atebe-i ulyâsı üzre celî hat ile mastûr olan târîhi budur: Be-vezn-i müfte‘ilün fâ‘ilün

Cümle hayrâtdan ol

Câmi‘-i Hacı Hüseyn

Avn-i Hudâyile ol

Düşdü mahalline bil

Kalbime ilhâm olup

Ahmedî târîh dedim

Hâdî-i cennet ola

Dâr-ı na‘îme delîl. Sene 1028.

Bu câmi‘ dahi sehel cemâ‘atden garîbdir, zîrâ bu câmi‘e muttasıl Budin kapusu üzre bir kullede çan çalınır semtdir. Anıniçün bu câmi‘de cemâ‘at azdır. Cemî‘i cevâmi‘ ve mesâcidler bu sâ‘at çanı sadâsın istimâ‘ edüp ezân-ı Muhammedîler verilir bir mehîb sadâlı çandır. Ma‘lûmumuz olan cevâmi‘ler bu[n]lardır.

Der-ayân-ı mesâcid-i zâhidân-ı muvahhidân: Olancası on aded mescid ve mezgit ve eyne ve buk‘a ve salâlıkdır ve musallâlıkdır. Evvelâ (–) mescidi,

…… (1 satır boş)……..

Der-ayân-ı eşkâl-i İç kal‘a, medînetü‘l-hukemâ‘il-kudemâ, ya‘nî sûr-ı Peçoy-ı Seçoy

Mevsûf olan taşra kal‘anın cânib-i garbîsinde olan köşede Peçoy’un iç kal‘asıdır kim Şeddâdî gâyet metîn ü müstahkem hisâr-ı üstüvârdır kim cemî‘i Peçoy halkının cümle zî-kıymet metâ‘ları bunda mahfûzdur, zîrâ iki kat vâsi‘ ve âlî ve arîz sedd-i kavî refî‘u’l-bünyân cümle hisârlardan sâhibü-şân bir iç kal‘a-i cây-ı amândır ve metîn handak-ı amîki var. Ancak semt-i kıbleye nâzır bir kapusu var. Bu kapu çâr-kûşe bir kulle-i bâlânın zeylinde bir tarz-ı âhar vâkı‘ olmuş bir bâb-ı musanna‘dır kim atebe-i ulyâsı üzre zolta nâm guruşda olan iki başlı ve iki kanatların açmış ve iki ayaklarında pençelerin germiş bir beyâz mermer üzre bir kuş tasvîri var kim gören anı ânsız zî-rûh zann eder. Ammâ cânsız bir kâr-ı îmânsızdır. Ve bu tasvîr-i murg-ı bî-rûha muttasıl bir beyâz mermer üzre Eflâtûn-ı İlâhî‘nin kendü hattıyla bir gûne ***[67b]*** hatt-ı Latin ile bu kal‘anın târîhin eyle tahrîr etmiş kim,

“Ben bu kal‘ayı İskender’e binâ etdirmezden üç bin yıl evvel yine amâr idi. Millet-i İsevî ellerine gire ve Muhammedîler eline niçe kerre gire, âhir zamânda kavm-i Talyan eline gire” deyü tahrîr edüp Peçoy gâzîlerinin esîrlerine okudup eyle tahrîr eyledik.

Hakîkatü‘l-hâl bilâd-ı kadîmdir kim Eflâtûn-ı İlâhî‘nin tahtgâhıdır. Medînetü‘l-hukemâ-yı kudemâ-yı evvel olan Atina tahtını {Eflâtûn} bırağup cihânı geşt [ü] güzâr ederek bu Peçoy-ı dilcûyun âb [u] hevâsından hazz edüp bu şehr-i dilâvîzi İskender’e ricâ edüp amâr etdirir. Hattâ kendüleri dahi bu Peçoy hâricinde medfûndurlar. Ve bu târîh olan iç kal‘a kapusundan içeri girüp giderken bir kat kal‘a dîvârı dahi var. Andan içeri girüp muzlim kemerler altından geçüp sehel giderken,

Der-vasf-ı câmi‘-i Sultân Süleymân der-kal‘a-i Peçoy

Mâ-tekaddem Eflâtûn-ı İlâhî‘nin ma‘bedgâhı idi. Ba‘dehu Süleymân Hân mihrâbın Kudüs’den Ka‘be’ye velî etdirüp bir câmi‘ etdirmiş kim eğer bu câmi‘-i şerîfi manzûrumuz olduğu üzre evsâfın tahrîr etsek bir sitâyişnâme-i tavîl olur. Ancak sehel ter geçüp bir şemme tahrîr edelim.

Üstâd mühendisîn-i selef var makdûrun sarf edüp ol bennâ-yı bânî bu câmi‘de tasarruflar etmiş kim atlas-ı felekde eyle kârgirlik bir mi‘mâr-ı mukaddemîn etmemişdir. Hattâ bu câmi‘-i nûrun enderûn [u] bîrûnunda envâ‘-ı mukavvim-i fusûskârî dest-i hakkâkden çıkmış gûnâ-gûn cevâhir makûlesi ahcârlar ile ruhâm olmuş der [ü] dîvârlar var kim gören erbâb-ı ma‘ârif engüşt ber-dehen edüp vâlih olur.

Bunda olan tâkler ve bunda olan gireh gireh musanna‘ revzenler ve bunda olan mücellâ ebrî ahcâr-ı ruhâmlar meğer Kudüs-i şerîfde câmi‘-i Aksâ‘da ola. Bir nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn câmi‘-i mü’minûndur kim diller ile tavsîf ve ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz.

El-hâsıl dahi bu serhadlerde bundan musanna‘ ve murassa‘ câmi‘-i zîbâ görmedik. Hudâ görmek müyesser ede.

Bu câmi‘-i nûr kıble kapusundan tâ mihrâba varınca iki yüz elli kademe tûlıdır ve arzı kâmil yüz kademe arîzdir. Mihrâbı ve minberi ve mü’ezzinân mahfili hem-çünân bir şuğl-ı üstâd-ı mi‘mârândır kim görenler vâlih ü hayrân olur. Ve ferşi eyle ruhâm-ı ibret-nümûn hemvâr mermerler ile mefrûşdur kim görenler “Yekpâre iri taş döşelidir” derler.

Lâkin bu câmi‘in nısfından tâ mihrâba varınca kırk ayak taş nerdübân ile çıkılır, mihrâb cânibi âlîdir ve düz beyâz mermer döşelidir. Bir câmi‘de böyle mihrâb tarafı bu mertebe âlî vâkı‘ olmamışdır, ammâ bu gûne sebeb-i imâretinin aslı oldur kim bu mahal Eflâtûn’un kitâb mahzeni imiş. Hâlâ demirden kapusu var, içinde mâl-a-mâl cebehâne-i Âl-i Osmân var.

Bu hazînenin ve câmi‘ kapusunın miftâhları cümle cümle dizdâr ağa elindedir ve câmi‘in aşağısında cümle mîrî buğday ve arpa ve darı ve pirinç ve beksumat ile memlûdur, aslâ düşme yokdur, zîrâ küffâr isyân edelden berü bu asâkir-i İslâm zahîresi bu câmi‘e hazn olalı yedi senedir böyle bir nûr-ı mahz câmi‘-i pür-nûrda tâ‘at-ı sübhânî olmamışdır. Dâ‘imâ bâb-ı mu‘allâsı mesdûd durur. Hudâ-yı Fettâh bu kapuyu feth edüp yine tâ‘at u ibâdât oluna.

Ammâ bu bâb-ı âlî eyle bir musanna‘ dervezedir kim iki yanında kat-ender-kat zıh zıh kemerler ve taşdan burma burma musanna‘ direcikler var kim ilm-i hendese ve ilm-i mi‘mârîden haberdâr olan âdem bu bâb-ı beytullâhı görse hayrân olur.

Ve dahi bu ma‘bedgâhın çâr-kûşesinde birer sâ‘at kulleleri var, kefere asrında bu kulleler üzre hammâm kubbesi kadar nâkûs çanların çalup birer konak yerlerde istimâ‘ olurmuş. Her bir kulle hâlâ kehkeşân-âsâ semâya ser çeküp durur, ammâ sağ tarafdaki kulle üzre bir üstâd-ı kâmil bir tahta minâre-i serâmed etmiş kim bu dahi vâcibü‘s-seyr bir haşeb minâredir. Ammâ bu câmi‘in sütûhu kârgîr kubbe değildir, cümle servî direklerinden kirişler üzre çatma tavanlı nakş-ı bûkalemûn halkârî tavandır kim bu nakş-ı nigîni Fireng Mânî ve Erjeng ve Bihzâd ve Şâhkulu etmede âcizlerdir.

Hattâ üstâd bennâ bu câmi‘ üzre bir tarza la‘l-gûn kiremit döşemiş kim üç bin yıldan berü sâbite olup görenler engüşt ber-dehen etmeleri mukarrerdir. Ve haremi evsâfında diller bî-zebân ve kalemler tahrîr etmede âciz ü fürûmândır.

Ve bu harem etrâfında dâ’iren-mâdâr Eflâtûn-ı İlâhî‘nin medrese-i ibret-nümâsı var kim vasfında lisân kâsırdır, lâkin hâlâ her hücresi kal‘a neferâtı hücreleridir, zîrâ bu kal‘a dizdârı ve yüz elli aded neferâtları kanûn-ı Süleymân Hân üzre başkadır. Ve cümle kırk aded neferâthâneleri dahi vardır.

Ve câmi‘ cenbinde bir âb-ı hayât kuyusu var kim mâ[h-ı] Temmûz’da nûş eden gûyâ hayât-ı câvidân bulur. Gerci bu kal‘ada cebe ve mühimmât çokdur, ammâ kal‘anın büyüklüğüne göre âdemî-zâdı yokdur, zîrâ bu kal‘a cümle serhadlerin ortasında vâkı‘ olmağile kulu azdır, ammâ taşr[a] kal‘anın âdemleri ve amâristânları ***[68a]*** çokdur.

Der-kâ’ime-i medâris-i varoş-ı Peçoy: Evvelâ barısı beş aded dârü‘t-tedrîs-i müfessirân-ı âlimândır. Cümleden kadîm iç kal‘ada olan Eflâtûn-ı İlâhî‘nin medrese-i dârü‘l-ulûmudur kim cümle yetmiş aded tâk-ı Kisrâ ve tâk-ı kasr-ı Havarnaklı hücrelerdir. Bunların da her birinde birer gûne ilm-i mi‘mârî üzre musanna‘ tasarruflar var kim evsâflarında lisân kâsır

ve kilk-i cevâhir-nisârlar kâsirdir. Zamân-ı Eflâtûn'da bu medreselerde kavm-i İşrâkıyyûn ve kavm-i Meşşâ'iyyûnlar sâkin olup cemî'i ulûm-ı garîbe vü acîbeleri Eflâtûn'dan görüp tekmîl-i fünûn ederlermiş, ammâ şimdiki hâlde bu hücrelerde kal'a neferâtları ehilleriyle zevk ederlermiş. Andan Seğitvar kapusunun taşrasında Yakovalı Hasan Paşa medresesi, câmi'in haremindedir, talebeleri çokdur. Andan yine Seget kapusundan içeri Memi Paşa medresesi. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ilm-i mekteb-i ciğer-kûşe-i püserân-ı ebcedhân: Barıda on bir aded mekteb-i tıflân-ı mahbûbânlardır kim mezkûr cevâmi' sâhiblerinin hayrâtlarıdır.

Der-zikr-i tekye-i Âl-i Abâ-yı dil-rîşân-ı zî-şân: Olanı da altı aded hânkâh-ı erbâb-ı tarîk kânıdır, ammâ cümleden ma'mûr ve mükemmel ü mükellef Yakovalı Hasan Paşa'nın hayrâtı **Âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ Mevlevîhânesi:** Bir bâğ-ı İrem içre bir tekye-i Celâleddîn-i Rûmî'dir kim etrâfında olan gül [ü] gülistân ve nahlistân u erguvânistân içre andelîbân sadâ-yı nây ü kudûmü istimâ' etdiklerinde anlar dahi nağamât-ı hezâr hezârân ederler kim cümle bülbülân-ı çemenistânın asvât-ı hazînleri âdeme hayât-efzâ cân bağışlar.

Ve meydân-ı semâ'hânesi ve mahfel-i mutrıbânı ve kürsî-i mesnevîhân yeri ve kârî mağz-ı Kur'ân kürsîsi eyle musanna' ve müşebbek ve fusûskârî mahâfiller ve mihrâbdır kim ta'rîf ü tavsîfden müberrâdır.

Ve haftada iki kerre bu meydân-ı mahabbetde semâ' u safâ oldukda bâğ-ı İreminde hâsıl olan gûnâ-gûn gül ü sünbül ve reyhân u zanbak ve benefşe ve erguvânlar deste deste destiler içre semâ'hâne etrâflarınna koyup Hudâ âlimdir bu şükûfe-i ezhâriyyâtların râyiha-i tayyibelerinden cemî'-i uşşâkân yârân-ı sâdıkân ahbâb [u] dostânların demâğları mu'attar olup cümle dervîşân semâ' u safâlar edüp çarh-ı felek gibi deverân ederler.

Ve taşra hareminde yetmiş seksen kadar hücreler ile ârâste ve matbah ve kilar ve ravza-i rıdvân misilli bâğ-ı cinân ile pîrâste olmuş, ma'mûr u müzeyyen olup bezenmiş tekye-i Hazret-i Mevlânâ'dır, *kaddesenâllâhu bi-sırrıhi'l-a'lâ*.

Bir âsitâne-i Âl-i Abâ'dır. Cümle imârâtı serâpâ kurşum örtülü kârgîr binâ-yı azîmdir. Ve bu hânkâh Hasan Paşa câmi'ine muttasıl olmağile hemân evkât-ı hamseyi edâ eden cümle ahbâb [u] dostân bu tekyeye gelüp zevk u şevkler edüp mağz-ı Kur'ân olan *Mesnevî-i Şerîf* kitâbın tilâvet ederler, zîrâ bu şehrin cümle halkı abdâl-meşreb Fârisî-hân pîr ü cüvânân âdemlerdir.

Bu dergâhın yigirmi bir guruş evkâfı olmak ile imâretinde ni'met-i nefîsesi âyende vü revendeye mâh u sâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl ni'meti mebzûl olduğundan fukarâsı çokdur.

Hulâsa-i kelâm Rûm u Arab ve Acem'de dahi böyle bir mesîregâh [u] teferrücgâh âsitâne manzûrumuz olmamışdır. *Hudâ-yı Müte'âl ınkırâzu'd-devrân amâr ede.* Andan,

Tekye-i Ferhâd Paşa: Bu âsitâne-i sa'âdet tarîk-i Halvetî'de başka tarz bir hânkâh-ı sâhib-i sülûk münzevîgâhdır. (–)

…… (1 satır boş)……..

Ma'lûmumuz olan bunlardır.

Der-medh-i hammâm-ı gâsilân-ı râhat-ı cân: Hamusu üç aded hammâmı var, ammâ cümleden,

Kâsım Paşa hammâmı: Câmi‘inin mihrâbı önünde yol aşırı sol cânibde bir hammâm-ı latîf ü nazîfdir kim dillerde dâstândır. Âb [u] hevâsı ve binâsı dahi latîfdir. Bu hammâmın câmekânı bir kubbe-i bâlâ-yı azîmdir. Anın tâ vasatında yekpâre beyâz mermerden bir havz-ı azîm var kim diller ile ta‘bîr olunmaz, zîrâ “Ol kıt‘ada yekpâre seng-i sakîli ol mertebe üstâd-ı kûh-ken nice oydu ve ne gûne ilm-i cerr-i eskâl ile bu câmekâne kodular?” deyü âdem görüp ta‘accüb eder, zîrâ bu havz-ı azîm hammâm kapusundan sığmaz.

Ba‘zı zevi’l-ukûl kimesneler bu havz-ı pâk içün “Bir seng-i sâbitedir, üstâdlar alâ mehdin oymuşlardır” derler.

Niçeler de “Yok diyâr-ı Alaman’dan nehr-i Tuna ile sallar üzre zamân-ı keferede getirüp bu mahalle vaz‘ etdiklerinde ba‘dehu Kâsım Paşa bu hammâm kubbesin üzerine binâ etmişdir” deyü niçe yüzden güft ü gûlar ederler, ammâ ibret-nümâ-yı mücellâ havz-ı latîfdir.

Ve bu havzın tâ ortasında sapsarı altuna benzer sarı pirinçden bir şazrevân kadehi var. İçine on beş âdem murabba‘ otursa sığar. Tâ bu mertebe vâsi‘ dökme pirinç kadehdir. Ve bu kadehin cânib [ü] etrâfında on iki aded ejder ağızları tasvîrlerinden âb-ı hayât sular pertâb edüp cereyân edüp aşağı mermer havz-ı kebîre dökülür. Ve bu kadeh-i musanna‘ı üstâd-ı kâmil üç aded tuçdan öküz kellesi ve üç aded tuçdan kaplıbağa gövdesi {sûretleri} üzre bu şazrevân kadehin bir san‘at ile oturdmuş kim ***[68b]*** gören âdemin aklı gidüp âlem-i hayretde kalır. Hakkâ ki makdûr-ı beşer değil bir sâhib-i hüner kârıdır kim bu havuz cemî‘i seyyâhân-ı Rûm mâbeyninde meşhûr-ı âlemdir.

Andan Seget kapusundan içeri Memi Şâh câmi‘i kurbunda,

Memi Şâh Gâzî‘nin hammâmı: Müferrih ve hoş-binâ ve hoş-havâ ve hoş-meâli germâ-yı latîfdir kim cemî‘i hüddâmları pençe-i âfitâb gılmân-ı mehtâblardır. Nazme:

Hammâma girdi nâzile bir sîm-ten güzel

Şol şöyle diyecek yeri yok cümle ten güzel

ebyâtı üzre cümle mahbûbân-ı şehr-i Peçoy bu hammâmda arz-ı pehlû-yı sîm-ten edüp nîlgûn futalar içre mukaşşer bâdam-misâl hâs u beyâz cism-i latîfleri üzre kâküllerin târ kılup uşşâkânların akılların târumâr ederek nâz [u] na‘îm ile derûn-ı hammâmda reftâr ederler. Andan,

Ferhâd Paşa hammâmı: Bir latîf hammâm-ı hûb-havâ ve bir pâk ve nazîf humma-i rûşenâdır, ammâ ol kadar işlemez hammâm-ı fukarâdır. Meşhûr hammâmlar bunlardır, ammâ,

Der-fasl-ı hammâmât-ı mahsûs-ı a‘yân: Ümmeten “Yüz yetmiş aded hânedân hammâmları vardır” deyü ahâlî-i memleket tefâhur kesb ederler. Hakkâ ki sahîhdir.

Der-hakk-ı çeşme-sâr-ı âb-ı revân: Cümleten kırk yedi aded aynü‘l-hayât çeşmeler vardır. Birkaçı Eflâtûn-ı İlâhî‘den kalmış cârî ikişer lüleli uyûnlard[ır]. Kâsım Paşa

çeşmesi ve Kadı çeşmesi ve Seget kapusunda Memi Şâh çeşmesi ve niçe yüz aded çeşme-sârlar var.

Der-manzara-i hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Umûmeni üç aded vekâle-i sevdâgerânlardır. (–) (–) (–) (–) (–)

Der-kârhâne-i çârsû-yı bezzâzistân: Âmmeten dörd yüz aded dekâkîn-i ehl-i hırefdir, ammâ Karanlık Çârsû nâm mahalde bezzâzistân dükkânları gibi Hind ü Yemen tefârûklarından zî-kıymet emti'a-i fâhireler ve akmişe-i nâdireler bulunur. Gerçi şehrine göre dükkânları azdır, ammâ cemî'i serhaddin bu şehir bezzâzistânıdır. Ve Budin kapusundan taşra âb-ı hayât sular kenârında bir tabahâne çârsûsu var kim gûyâ Anatolu'da Afyonkarahisârı tabahânesidir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-mesîregâh-ı aded-i bâğ-ı cinân: Be-kavl-i şehir kethudâsı "Bu şehrin etrâf [u] eknâfında olan dağlar ve bayırlarda hemeten altı bin yüz altmış bâğımız sicilde mastûrdur" deyü nakl etdi. Hakkâ ki bu şehre havâle olan dağlar serâpâ bâğlardır kim anıniçün bu şehr-i Peçoy Sirem-mânend bâğ-ı İrem derler.

Der-medh-i sun'-ı Hudâ güzîde-i müsmirât: "Bu şehrin memdûhâtından kamerî kaysısı ve siyâh âbdâr dudu ve yüz yetmiş elvân emrûdu sicillâtlarımızda mastûrdur" deyü mu'temed ve müsin ve ihtiyâr âdemler nakl etdiler. Hakkâ ki tahkîkdir, zîrâ bu hakîr Seget kapusu kurbunda (–) alaybeğ hânesinde birkaç gece mihmân olduğumuzda her yârân hânesinde bulunan emrûd-ı gûnâ-gûnlardan getirüp bir gece kırk yedi gûne emrûd yedik. Her biri birer gûne çâşnide ve âbdâr ve hoş-hor râyiha-i tayyibeli emrûdlar yedik ve her birinin beyne'l-irfân esmâları var. Anları da tahrîr etsek mecmû'amız bir filâhatnâme-i bâğbâna döner. (–) (–) (–) (–)

Der-ta'rîf-i âb [u] hevâyı hûb-ı câvidân: Eflâtûn-ı İlâhî gibi akl-ı Arasto hakîm-i zû-fünûn şehrin havâsın beğenüp âhir-i kâr bunda kaldı. Gerçi cânib-i garbîsi dağlar ve bâğlardır, ammâ cânib-i cenûbu ve kıblesi ve maşrıkı ve şimâlîsi cümle bâğ-ı İremezâtlı sahrâ-yı mahsûldâr fezâ-yı lâlezâr yerlerdir.

Der-sûret-i çîn-i meh-cibîn-i mahbûbe-i mahbûbân: Âb [u] hevâsının letâfetinden cümle gılmânları otuz yaşına varınca henüz çâr-ebrû cüvân-ı hûb-rû olup perî-peyker ve melek-manzar hadden efzûn şems-tâbân-misâl ve sâhib-i kemâl hüsn-i cemâl ile meşhûr cüvânları var. Ve bintân-ı nisvânları hüsn-i cemâlde ve lütf-i i'tidâlde olup kelimâtları cümle manzûm u mevzûn ve dişleri cümle dürr-i meknûn mü'eddebe kerîmeleri ve nisvânları var kim gûyâ her biri Râbi'a-i Adeviyyelerdir. Zerre kadar şer'den taşra başlıyı ol ân katl ederler.

Der-kıyâfet-i kabâ-yı merd-i meydân: Cümle halkı serhadli esvâbı gibi göğsü ve yenleri gümüş düğmeli çukadan kısacık dolamalar ve çuka sıkma kopçalı çakşırlar ve teybend harîr kuşaklar ve ökçesi bir sere yüksek kubâdî pâypûşlar ve başlarına cümle cümle beyâz çukadan semmûr kalpaklar geyüp kuşanup pür-silâh kortela kılıç ve şeştüper ve şiş ile gezer bir alay gâzîlerdir, ammâ cemî'i serhad halkı mâbeyninde bu Peçoy halkı besbellidir.

Evvelâ başlarında beyâz kalpakları ve bellerinde abdâlân-vâr pâlheng-i murassa' ve yeşim ve balgamî taşlı kuşakları ve bellerinde kortela nâm bıçakları ve levendânlarının ellerinde

topuzları ve kiminin ellerinde kopuzların çalarak yollardan ubûr ederler.

Kopuz sazın çalmak bu Peçoy gâzîlerine mahsûsdur, ammâ Hudâ‘ya ayândır ol mertebe sûznâk zemzeme ile ferdaş edüp ***[69a]*** çalar kim istimâ‘ edenler cûş [u] hurûşa gelüp birbirlerin cenge tergîb ederler.

Bu diyârda sâz [u] söz ve ayş ü işret, atmak dutmak ve asmak ve basmak ve kesmek ayıb değildir, ammâ zemmâm u nemmâm ve kaddâh u fassâl ve dehhâl u leffâf âdemleri ve tiryâkîleri sevmezler ve selâm verüp konuşmazlar, bir alay mücâhidün fî-sebîlillâh garîb gâzîlerdir.

Ekseriyyâ çete ve potura kovan yiğitleri Macar kâfiri esbâbı geyüp tâ Macar diyârına giderler, zîrâ fasîh ü belîğ Macarca bilirler. Anda murâd edindiği kapudan ve gayri bî-îmâ[n] kâfirleri kapup beş on günden şehr-i Peçoy’a sâlimîn ü gânimîn gelirler.

Dîv palasına benzer zeber-dest ve tüvânâ hünerver ü server ü dilâver erleri olar, niçe yiğitleri ser-bürehne sîne-çâk bî-pîrehen abdâlâne âşık-ı şeydâları var kim kellelerinde gül gül olmuş dâğlar ve teslîm dâğları var ve sîne-i çâklerinde sırım sırım birer karış ve yarım karış şerhalı sîneleri var.

Gâyetü‘l-gâye garîb-dost ve lâ-kayd ve sofraları meydânda hânedân sâhibleri var. Ve cümle muhibb-i Hânedân’dır. Muta‘assıb dehhâl âdemi sevmeyüp cümle ehl-i tevhîdlerdir.

Ve cemî‘isi Fârisî-hândır kim her birinin elinde *Dîvân-ı Hâfız* ve *Gülistân* u *Bostân* ve *Hayyâm* ve *Hamse-i Nizâmî* dîvânları var. Kaçan kim düşman üzre birkaç yiğit çeteye gitmek murâd edinseler *Dîvân-ı Hâfız*‘dan bir tefe’ül edüp eğer hasb-i hâllerine münâsib bir beyt-i ra‘nâ geldiyse hemân *Tevekkülen-alallâh* deyüp azm-i gaz[â] ederler, bi-emri Hudâ mansûr [u] muzaffer gelirler.

Ve cümle Sırfça ve Bulgarca ve Macarca ve Rûmca ve Acemce fasîh bilirler. Ekseriyyâ lisânlarında ezkârları “Yâ Allâh, yâ Muhammed, yâ Ali” derler.

Der-na‘t-ı güzîde-i ulemâ-yı şâ‘irân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ta‘rîf ü tavsîf-i eşrâf-ı kibâr-ı a‘yân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Tahrîr-i ekâlîm-i arz-ı beled-i büldân: Be-kavl-i Eflâtûn-ı Dehr-i denî ilm-i usturlâb üzre bu şehir iklîm-i (–) (–) (–) (–)

Der-kavl-i müneccimân be-tâli‘-i amâristân: Be-kavl-i Eflâtûn bu şehrin tâli‘-i bünyâd-ı imâreti burc-ı mîzân beyt-i zühre-i havâîdir. Anınıçün halkı havâîdir.

Der-beyân-ı teferrücgâh [u] ârâmgâh-ı âşıkân

Âmmeten yetmiş yedi aded yerde lâlezâr ve murgzâr mesîregâhları var, ammâ cümleden kal‘a-i Peçoy ardı şimâlinde bir kûhsâr ve hıyâbân ve gül [ü] gülistân ve dırahtistân ve koyağıstân içre aslâ güneş te’sîr etmez bir sâyedâr zemîn-i çemenzârda dâmen-i kûhdan niçe yüz aded uyûn-ı câriyeler yesârında bîd-i ser-nigûn ve çınar ve ar‘ar ve şimşâd ve uhlamur nâm şecere-i gûnâ-gûnların zıll-ı himâyelerinde niçe yüz mevzi‘e çemenzâr mastaba-i âlîler üzre selsebîl ve havz u şazrevânlar fevvârelerinden pertâb edüp cemî‘i dilberânlar yârân [u] ihvânlarıyla cavk cavk köşe be köşe maksûrelerde ayş [ü] işret edüp

cân sohbetleri ederler. Ve cereyân eden uyûnlar üzre kebâb-i dil-âbları şişlerine içleri hoş-bûlu bahâr ile memlû kuzuları sancup dollâblar Mevlevî-vâr deverân ederek kebâb pişüp tenâvül ederler. Böyle bir hıyâbân-ı Acem-misâl bir mesîregâhdır kim ehl-i vasıflar anın midhatinde kâsırlardır ve hâk-i pâki ol kadar latîfdir kim üstâd-ı fağfûr-i çîn-misâl kâse ve kûzeler yaparlar. El-hâsıl bu mesîregâhın her cihetde hüsn [ü] letâfeti ve kâr-ı zerâfeti ve niçe bin aded andelîbânların hezâr hezârân nağamâtı evsâfdan hâric ve beyândan âricdir. Inkırâzu'd-devr mesîregâh-ı sâbite ola.

Evsâf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Peçoy-ı dil-cûy

Eyle bir şehirdir kim cemî'i zamânda anda sâkin olanlar deyyâr gam ve gussa görmezler, zîrâ cemî'i dağları ve taşları bâğ-ı Merâm'dır ve her cânibi sayd [u] şikârgâh-ı hâs [u] âmdır.

Cemî'i ahâlîsi lâ-kayd ve bî-kayd şûh u şengül âdemlerdir kim şeb [ü] rûz sohbet-i hâslar edüp gam-ı dünyâyı ferâmûş ederler ve hâl sâhibi pîşvâ-yı tarîk sulehâ-yı ümmetden çok kimesneleri vardır, zîrâ bu şehr-i kadîm mecma'-ı ulemâ ve menba'-ı fuzelâ ve mesken-i şu'arâ vü guzevâdır ve iklîm-i garîbe vü acîbedir. Hattâ ulemâsı ulûm-ı garîbeye ve fünûn-ı kesîreye mâliklerdir. Hukemâ-yı hâzıkı ve cerrâhân-ı fâsıdı dahi bî-kıyâsdır, zîrâ Eflâtûn-ı hakîm kânıdır. Anıniçün halkı hekîm-i hâzıklardır.

Ve âb [u] hevâsının te'sîrinden cemî'i sıbyânları tîz-fehm ve tîz-san'at olup gâyetü'l-gâye necîb ü reşîd ve zekiyyü't-tab' püserleri var kim niçe kitâbları ve niçe yüz bin ebyât-ı eş'ârları hıfzen tekmîl etmişlerdir. Ol kadar kuvvet-i hâfızaları var kim bu serhadlerde misilleri yokdur, meğer Anatolu diyârında Kastamonu sıbyânları ola.

Hulâsa-i kelâm hasretü'l-mülûk bir şehr-i ümdür kim hâlâ cemî'i kâfiristânda,

"Âh Peçoy bir kerre elimize girse" deyü tahassür çekerler. Ve niçe kerre gelüp muhâsara edüp iç kal'asın alamayup giderler, zîrâ tama'ları Eflâtûn'un câmi'i ve iç kal'asıdır. (–) (–) (–) (–) (–) ***[69b]***

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı makâmât-ı aliyye-i şehr-i Peçoy

Evvelâ Seğitvar kapusundan taşr[a] cânib-i cenûba meyyâlce sehel gidüp şâhrâhın sağ tarafında bir ürd-i behişt-misâl bir zemîn-i gül [ü] gülistânda ve sünbül bülbül ü fûlistânda,

Meşhed-i Eflâtûn-ı İlâhî: Lisân-ı Macar'da ismi Laktanıtyoş'dur. (–) (–) (–) îmân getirdiklerine şübhe yokdur. Ol zamânın mü'min ve muvahhidlerinden bir hakîm [ü] dânâ idi kim Mesîh-âsâ ilm-i hazâkatle bi-emri Hayy [u] Kadîr mürde ihyâ etmeğe kâdir bir hekîm-i nâdir idi (idi), ammâ hakîm-i mutlak değil idi. Hakîm-i mutlak ale'l-ıtlâk Cenâb-ı Bârî'dir.

Netîce-i kelâm bu Eflâtûn bu dehr-i denî içre niçe bin ad[ed] ulûm-ı şettâlara mâlik olup İskender-vâr bârgâh-ı Süleymânîlere kâdir olup yine bir bûriyâ üzre tâ'at-ı Sübhânî edüp kâhîce seccâdesiyle ber-havâ tayerân ederek ber-havâ ibâdet edüp âsumânda cemî'i kerrûbiyânlar ile kelimât edüp böyle bir âkıl u dânâ-yı zû-fünûn-ı hakîm iken murg dili bâz-ı ecelden istihlâs bulamayup,

"Ben bu Peçoy-ı dilcûyun âb [u] hevâsın beğendim" deyüp bu hâk-i pâkde âsâyiş etdi.

Meğer ezelü‘l-âzâlde takdîr-i İlâhî bu Eflâtû[n]-ı İlâhî‘nin hâki türâb-ı Peçoy’dan imiş. *“Küllü şey’in yerci‘u ilâ aslihi”* [36] üzre âhir-i kâr öyle hakîm-i dânâ [37] yarlığ-ı belîği emrine itâ‘at edüp bu Peçoy Sirem-i bâğ-ı İrem’de hâlen medfûndur, ammâ üzerinde aslâ ne kubâb ve ne âsâr-ı binâ vardır, hemân bir kûh-ı pestün dâmeninde bir vâsi‘ gül [ü] gülistânlı zemînde âsûdedir. Ancak kabr-i şerîfi üzre bir seng-i hârâ-yı tavîl mestûrdur kim alâmet-i kabr-i Eflâtûn’dur. Ve ol seng-i mücellâ üzre elsine-i muhtelife hatları var kim görmeğe muhtâcdır. *Rahmetullâhi aleyh*. Andan,

Ziyâret-i İdrîs Baba: Cebbânistân-ı Peçoy içre âşiyân-ı kabr-i münevveri üzre kubâb-ı âlî ile mebnî bir âsitâne-i sa‘âdetdir. Hâlâ ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır. Sene 1000 târîhinde hayâtda olup niçe bin gûne keşf ü kerâmât-ı aliyyelerin niçe ihtiyârlar şeref-i sohbetleriyle müşerref olanlar nakl etdiler. Cümleden bir kerâmeti Bosna vezîri Hasan Paşa’ya haber gönderüp {eydir}:

“Bin başında başına yüz bin baş kâfir üşer. Kel başına merhem sür. Kâfir başlarıyla baş başa dokuşursun. Cümle kâfirleri tabura sür durma kır, başların Selîm oğlu Hünkâr Mehemmed’e göndür, durma. Bosna’da yedi yıl dur. Şâyed olasın berhordâr-ı mağfûr” deyü bu gûne oğuzâne Boşnak lehcesiyle Hasan Paşa’ya haberi varınca hikmet-i Hudâ bin târîhi Muharremi gurresinde Zirin ve Hırvad ve İslovin ve Korol ve Mekemorya ve Dodoşka ve Pirmorya ve Venedik küffârlarından yüz bin aded kefere vü fecereler Bosna serhadlerinden Yenihisâr kurbunda nehr-i Küpe altında Hasan Paşa üzre kâfirler gelüp bir savaş-ı perhâş olur kim hâlâ dâstân-ı dûstândır.

Bi-emri Hudâ küffâr münhezim olup guzât-ı müslimîn küffârı kıra kıra başlayup kırmadan bî-tâb u bî-mecâl kalup bu arada Peçoylu Baba İdrîs elinde bir ip ile asker içinde gezüp, “Bire biz kırduyuz, bire şimden gerü kâfiri bağlıyor durmuyor esîr ediyor,” deyü Boşnakça feryâd eder gezer.

Ba‘dehu guzât-ı müslimîn küffârı kırmadan fâriğ olup kırk bir bin esîr ve kırk altı [bin] kelle ve bu kadar top ve cebehâne ve gülleler alup ganîmet olur.

Ba‘de’l-fütûh ordu-yı İslâm içinde Peçoylu İdrîs Baba’yı ararlar, nâm u nişânından bir eser göremezler.

Ba‘dehu Peçoylulardan su’âl ederler. “Baba İdrîs sizinle cengde bile mi idi” derler. Anlar dahi,

“Yok görmedik. Baba İdrîs ceng günü şehr-i Peçoy’da âşûra ta‘âmı pişirüp halka bezl ederdi” derler. İşte bu gûne keşf [u] kerâmâtları bî-hisâb büdelâ-yı bâbullâh bir server er imiş. Ol sene ol dahi merhûm olup civâr-ı rahmete gitmiş, *rahmetullâhi aleyh*. Andan,

Ziyâret-i Nişâncı Mehemmed Paşa: Kâsım Paşa câmi‘i kurbunda âsûdedir.

…… (1 satır boş)……..

Bu ziyâretleri edüp cümle ahbâb-ı bâ-safâ ile vedâlaşup Peçoy’dan cânib-i şarka gâh bayırlar ve gâh sahrâ vü ormanlar geçüp 9 sâ‘at gidüp,

Bunda henüz asâkir-i İslâm meks edüp “Gerüden sâ’ir eyâlet vüzerâları gele” deyü muntazır dururlardı. İbrâhîm Paşa efendimiz mülâkât olup yine şeref-i sohbetleriyle her bâr müşerref olup Seçoy kal‘asın seyr [ü] temâşâya mukayyed olduk. Bu kal‘a-i Seçoy’u Ungurus krallarından Yanoş kral-ı dâl binâ etmişdir. Lisân-ı Macarca Seçoy demek (–) (–) (–) demekdir.

Ba‘dehu Süleymân Hân sene 936 târîhinde Macar küffârı elinden feth edüp (–) sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve niyâbetdir.

İki aded dizdârı ve Budin kulu serdârı vardır. Kal‘ası nehr-i Tuna kenârında bir yüksek bayır üzre bir hısn-ı hasîn ve sûr-ı metîn tula binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır, lâkin Süleymân Hân’a itâ‘at etmeyüp zarabât-ı top-ı kûp ile münhedim olan yerleri zâhir ü bâhirdir, lâkin bu kal‘a yüksek tepe üzre olmak ile derûn-ı hisârda evleri azdır ve âsâr-ı binâları yokdur. Hemân neferât evleri vardır. Andan,

Eşkâl-i Ortahisâr: Mezkûr ***[70a]*** yukaru kal‘adan aşağı alt yanında bir alçak bayır üzre başka bir küçük kal‘a dahi var, anda birkaç tahtalı ve sazlı evler var, ammâ bunun kal‘ası taş ile mebnîdir. Bunda dahi mükellef âsâr-ı binâlar yokdur.

Eşkâl-i varoş-ı kal‘a-i Seçoy: Mezkûr Ortahisâr’dan aşağı bir öz içinde ve bir vâsi‘ çemenzâr yerde şekl-i murabba‘ bir metîn ü müstahkem rıhtım dolma binâ bir palanka-i zîbâdır, taş dîvâr değildir.

Bu kal‘ayı bu mahalle sene (–) târîhinde Petro Hasan Paşa binâ etmişdir, zîrâ yukaru kal‘alar memerr-i nâsdan ba‘îd olmağile bey‘ [u] şirâ içün ahâlî-i kal‘a-i bâlâlar bu mahalle evler dekâkînler inşâ edüp amâr ederler.

Ba‘dehu küffâr Kanije kal‘ası içre Petro Hasan Paşa’yı kapatdığı sene küffâr-ı dûzah-karâr bu Seçoy kavmın kırar ehl-i beledin niçesi yukaru kal‘alar[a] firâr edüp anda karâr ederler.

Ba‘dehu Hasan Paşa Kanije’de mahsûr olmadan halâs [olup] kâfiri ol mertebe kırar kim yerleri dâr-ı karâr iken dârü‘l-bevâr olup bakıyyetü‘s-seyf olan kâfirleri tâ Pirmorya diyârına dek kırar ve kovar.

Ba‘dehu bu Seçoy’da Hasan Paşa karâr edüp bu kal‘ayı ol sene bu mahalde kurar, ammâ hakkâ ki cümle gâziyâna bir cây-ı menâs dâr-ı karâr etmişdir kim cümle serhad palankalarından metîndir. Derûn-ı hisârda seksen aded tahta örtülü neferâtlar hânesi ve bir câmisi ve bir cebehânesi ve gılâl anbârısı ve cenûba nâzır bir ağaç kapusu ve etrâfında handak bârûsu ve yigirmi aded top-ı şâhîsi ve başka dizdârı ve yüz elli aded şehbâz neferât gâzîsi var.

Ve hisâr hâricinde bir müfîd ü muhtasar hânı ve elli aded dükkânları var, ammâ hammâmı ve gayri imârâtları yokdur, lâkin bu kal‘a bir dereli ve depeli zemîne vâkı‘ olmağile bâğları çokdur. Hudâya ayândır bir kerre bu bâğlar içre bir şiddet-i şitâda geçmek müyesser olup huddâmlarımız üzüm ve her at terki altından ceviz ve kızılcık meyveleri değşirmeden tamâm oldular. Tâ bu mertebe bâğlarında gûnâ-gûn şîreli âbdâr üzümü firâvân olur. Bu Seçoy’un Peçoy-ı dilcûy gibi havâsı latîfdir, zîrâ mâbeynehümâsı bir merhale yerdir.

Ba‘dehu asâkir-i İslâm bu mahalden Sadrıa‘zam ile kalkup cânib-i garba meyyâl şimâl cânibine doğru 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i palanka-i Bat Ösek

Lisân-ı Macarda (–) (–) demekdir. Bânîsi Ungur[us] krallarından Ferdina[n]d Kral binâ etdikde gâyetü‘l-gâye ma‘mûr u müzeyyen bender-i şehr-i azîm imiş. Hâlâ âsâr-ı binâları nümâyândır.

Ba‘dehu sene 936 târîhinde Maktûl İbrâhîm Paşa serdâr-ı mu‘azzam iken bu kal‘ayı muhâsara edüp fethinde usret çeküp ba‘de’l-feth bu sûru münhedim edüp, iç kal‘asında bir deyri vardır kim vâcibü‘l-iberdir. Hamd-i Hudâ hâlâ câmi‘-i Süleymân Hân’dır.

Bu kal‘a Segsâr sancağı hâkinde ve nehr-i Tuna sâhilinden bir hayli alarkaca, zîrâ Tuna tuğyân ile cereyân etse bu kal‘ayı gark etmesin içün ba‘îdce binâ edüp iki kat bir palanka-i dâr-ı gazavât yeridir.

Derûn-ı hisâr seksen neferât evidir ve dizdârı şehrin beğidir ve cebehânesi ve gılâl anbârı zahâ’ir-i gûnâ-gûnlar ile doludur.

Ve cânib-i cenûba bir ağaç kapusu önünde handak üzre bir haşeb kasrı lonca yeridir. Ve handakı gâyet amîk ve arîz ve derindir. Kapu önündeki cisri makara ile asmalıdır. Her şeb bu kantara-i haşebi kaldırup kal‘a kapusuna siper ederler. Ve kapu üzre her şeb mehterhâne faslı ederler. Hattâ bu kal‘anın mağrib cânibi tuladan mebnî Şeddâdî binâdır kim kefere zamânından kalmış metîn dîvârdır. Andan ma‘lûmdur ki ol asırda hisâr-ı üstüvârdır.

Varoşu dahi ma‘mûrdur. Cümle elli aded tahta örtülü tahtânî fukarâ evleridir. Hâlâ henüz binâ olunur bir nâ-tamâm hânı ve birkaç dükkânı var, ammâ hammâmı yokdur. Ve bu palanka ol kadar ma‘mûr değildir. Câ-be-câ bâğları vardır. Cümle evleri dardır.

Andan 4 sâ‘at bârân-ı rahmet zahmet çekerek,

Evsâf-ı sûr-ı üstüvâr, ya‘nî kal‘a-i zîbâ Segsâr

Vech-i tesmiyesi oldur kim sene 936 Süleymân Hân Budin gazâsına giderken Serdâr Sarı Rüstem Paşa bu kal‘ayı muhâsara edüp fethinde usret çekdiğin Süleymân Hân’a bildirdiğinde Süleymân Hân ol kal‘a-i bâlâyı “Sengsâr edüp feth etsinler” buyurduğunda hakîkatü‘l-hâl havâlesi olan yerden kal‘ayı toplar taşlarıyla sengsâr edüp feth oldukda bu kal‘anın ismi Sengsâr olup galat-ı meşhûr evlâ olmağile tahfîf-i kelâm ile hâlâ Segsârdır. Budin zurefâları ve Peçoy ârifleri Seg hisârı, ya‘nî Köpek kal‘ası derler. Bu nâma Segsârlı gâyet müte’ellim olurlar, ammâ kefere zamânı ismi (–) (–) idi.

Ve bânîsi Süleymân Hân ile Mihaç gazâsında ceng edüp mürd olan Lagoş kralın peder-i pelîdi Laslo Kral binâsıdır.

Hamd-i Hudâ dest-i Süleymân Hân’a girüp Budin eyâletinde başka sancakbeği tahtıdır. Beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâssı 234.000 akçedir. Ve ze‘âmeti (–) ve tîmârı ***[70b]*** alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı vardır. Kanûn üzre cebelüleriyle ve beğinin beş yüz askeriyle cümle bin altı yüz asker olur ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Budin kulu serdârı ve kal‘a dizdârı ve iki yüz neferâtı vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i Segsâr: Bir mesîregâh bir tell-i âlî bayır üzre şekl-i murabba‘ bir taş kal‘adır, lâkin yalın katdır. Ve cümle sekiz aded kulledir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi altı yüz germe adım bir kulle-i şîrîndir ve dâ’iren-mâdâr etrâfı kesme alçak handakdır. Ve kal‘a içinde ancak beş aded hânesi var, gayri yerleri meydândır. Ve bir küçücük tahta örtülü Süleymân Hân câmi‘i ve cânib-i cenûba mekşûf bir demir kapusu var ve handak üzre zincîr ile bağlı asma cisri var. Bu kal‘anın poyraz rûzgârı tarafı tâ nehr-i Tuna’ya varınca bir top menzili çemenzâr sahrâdır kim Âl-i Osmân askeri kondu. Ve ol fezâ-yı mahsûldâr ba‘zı mahalleri sazlıkdır. Dahi bu kal‘anın mağrib cânibi havâleli bayırlardır kim bu bayırlar üzre İbrâhîm Paşa ve Rüstem Paşa toplar koyup döğerek amân ile feth etmişler, gâyet yakın bayırlardır.

Evsâf-ı varoş-ı kal‘a-i Segsâr: Bu varoş kal‘aya hâ’il olan bayır üzre vâkı‘ olup cümle beş yüz aded tahta örtülü tahtânî evlerdir, ammâ Beğ sarâyı tahtânî ve fevkânî mükellef sarâydır. Ve kal‘a kapusu önünde handak aşırı bir küçük kesîf hammâmı var ve bu hammâmın yol aşırısında bir kiremit örtülü hânı var.

Ve bu varoşda cümle dörd aded mihrâb var. Çârsû içindeki câmi‘ kiremit örtülüdür. Bundan mâ‘adâ mesâcidleridir. Ve cümle yüz mikdârı dükkândır, ammâ saymadım.

Ve halkı yine serhadli Boşnak gâzîleri garîb-dost âdemlerdir. Bu varoşun dahi ensesindeki bayırlar dağlar serâpâ gülistânlı bâğlar ve bâğçeler ve cârî âb-ı revânlardır.

Bunun dahi âb [u] hevâsı ve kal‘ası binâsı gâyet latîfdir. Bu kal‘adan ileri şimâle bir sâ‘at karîb,

Evsâf-ı Yeni Palanka: Bu kal‘a Âl-i Osmân binâsıdır kim sene 1004 târîhinde Fâtih-i Eğre Mehemmed Hân gazâ-yı Eğre’ye giderken bu kal‘ayı inşâ etdi kim nehr-i Şa[r]viz üzre olan yigirmi göz cisr-i haşeb masûn [u] mahfûz olmasıyçün bu kal‘ayı binâ etmişler, ammâ hakkâ ki mahallinde hayrât etmişler, ammâ küçük palankacıkdır.

İçinde bir câmi‘i ve on hânesi ve on aded şâhî topları var, köprüyü korudur. Dizdârı ve yüz aded neferâtları cümle Segsâr kuluyla mevâcib alırlar. Ve bu kal‘a önünde birkaç evler ve birkaç dükkânlar var, ancak bin hâncığazı ve birkaç bâğcığazı ve birkaç balık bendi ağcuğazı var. Ve bu cisir üzre bir ârâmgâh kasırcığazı üzre Budin vezîrinin bir mükellef ağası bunda emîndir. Bu cisirden ubûr eden hemân şarâbdan bâc alır, gayri eşyâlardan bir habbe almaz. Bu mahalde cisr-i haşeb altından cereyân eden âb-ı hayât,

Nehr-i Şarviz: Tâ Kopan ve Kapoşvar kal‘aları önündeki buheyre-i Balatin ayağıdır kim Şimatorna kal‘alarına da uğrayup bu Yenikal‘a kurbunda nehr-i Tuna’ya mahlût olur. Andan bu Yenikal‘ayı geçüp 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı palanka-i Tovna: Nehr-i Tuna kenârında bir ma‘mûr palankadır. İçinde Süleymân Hân câmi‘i ve yigirmi aded tahta örtülü hânesi ve ortasında bir çâr-kûşe kârgîr binâ bir kulle-i bâlâsı üzre birkaç top-ı şâhîsi ve mükellef ü mükemmel cebehânesi ve dizdâr ağası ve hisâr tâ’ifesi cümle müheyyâ ve âmâdedir. Ve taşrada bir ma‘mûr u müzeyyen varoşu var. Cümle seksen hânedir kim cümlesi Tuna kenârına vâkı‘ olmuş dükkânsız ve hânsız ve re‘âyâsı sâfî îmânsız keferelerdir. Bir vîrân hammâmı var. Yoldan ba‘îd bir sapaca yerde olmağile bu palanka ol kadar amâr değildir.

Der-sıfat-ı eşkâl-i buheyre-i kal‘a-i Tovna: Müverrihân-ı Ungurus bu buheyreye Toğna derler. D[â’i]ren mâdâr cirmi kâmil on mîl ihâta eder. Nehr-i Tuna’dan bir fersah cânib-i cenûba mesâfedir. Kaçan kim evvelbahârda nehr-i Tuna tuğyân etse bu Tovna gölü deryâ olup niçe bin gûne mâhîleri sayyâdlar kayıklar ile şebeke ağlar ile yedi sekiz ay balık sayd ederler. Başka emânetdir kim mahsûlâtı serhad neferâtlarına aklâm kayd olunmuşdur. Bir tarafı hasır sazlığıdır, ammâ suyu gâyet lezîz olduğundan Kanije gölü eğiri gibi eğir kökü olurmuş, ammâ görmedim.

Andan 5 sâ‘atde semt-i şimâle gidüp,

Evsâf-ı palanka-i Pahşa: sebeb-i tesmiyesi (–) (–) Kefere zamânında dahi ma‘mûr imiş, ammâ asâkir-i İslâm harâb edüp sene 936 târîhinde müceddeden Süleymân Hân binâsıdır. Segsâr sancağı ***[71a]*** hâkinde Tuna kenârında bir bayır dibinde üç kat metîn ve sa‘b ve kavî palankadır, lâkin gayrisi gibi yalın kat değildir. Ösek kal‘ası gibi dolma rıhtım palankadır. İçinde bir manastırdan bozma Süleymân Hân câmi‘i ve elli aded tahta örtülü evleri ve cebehânesi ve anbârhânesi ve tophânesi var, ammâ handakı gâyet sarpdır. Poyraza mukâbil bir kapusu önünde cisir üzre bir lonca köşkü var, dizdâr ve iki yüz kadar neferât-ı yarar bu kasırda ber-karâr olup dîdebânlık ederler.

Ve bunun dahi handak üzre cisri asma makaralı haşeb köprüdür kim her gece kaldırup kal‘a kapusuna dayarlar. Ba‘de’l-ışâ bunda dahi mehterhâne çalınup bâng-ı Muhammedî çağırılır. Bu kal‘a handakı kenârında kal‘a ihâta etmiş bir kat kalın direkler ve sık şarampavları vardır kim gird-â-gird bu kal‘a sekiz yüz adımdır.

Temdîh-i varoş-ı kal‘a-i Pahşa: Bu varoş yalın kat şarampav palankadır. Ve iki kapusu var. Şâhrâh üzre olmak ile bir kapudan girilüp bir kapudan çıkılır. Cümle iki yüz aded şindire tahta örtülü fakîrâne külbe-i ahzân büyûtlardır, ammâ bir kiremit örtülü mükellef câmi‘i var, ammâ bânîsi ma‘lûmum değildir. Ve bir mu‘azzam hânı var ve hâna yakın bir âb-ı hayât kuyusu var. Ve bu mahalde elli kadar dükkânları var. Bu belîdenin ensesinde bî-hadd ü bî-kıyâs bâğları var. Cümle asker engûrlerin tenâvül edüp ubûr etdiler. Bu dahi latîf havâdâr yerdir. Ve halkı garîb-dost gâzîlerdir kim niçe hastaları hânelerine alup devâlar etdiler.

Ziyâretgâh-ı kal‘a-i Pahşa: Bu şehrin cânib-i garbîsi taşrasında kal‘a (…) yolu üzre bu şehrin mezârlığı içinde Tuna’ya nâzır bir mesîregâh bâğlar içinde,

Ziyâret-i Erkoç Baba ve cenbinde Gâzî Behrâm Baba: Bunlar Süleymân Hân asrında ikiciği karındaş gibice çete ve potura seğirdüp dîn-i mübîn uğuruna mücâhidü fî-sebîlillâhlar imiş.

Hikmet-i Hudâ Erkoç Baba *min mahabbetillâh* merhûm oldukda cemî‘i serhad gâzîler Baba-yı merhûmun na‘ş-ı şerîfin tevhîd [ü] tezkîr ile gasl ederlerken hemân Behrâm Baba,

“Beni de bir hoşça yıkayınuz. Benüm birâ[de]rimle âhiretde de çete kovalım ve efendimizin dîdârın görelim. Ala benim cânım cânımı” deyüp rûh teslîm etdükde cümle huzzâr-ı meclis âlem-i hayretde kalup âhir-i kâr techîz ü tekfîn ve ıskât salâtın edüp salât-ı cenâzelerin bir yerden kılup bu cây-ı refî‘ üzre ikisin yan yana defn ederler. Hâlâ ziyâretgâh-ı erbâb-ı (erbâb-ı) dilândır. Hâlâ birâ[de]reyn-i gâzîyeyn bir ağaç köşk-misâl

bir sütûh altında âsûdedirler. *{Kuddise sırruhu'l-azîz}*.

Andan (–) sâ‘atde şimâle gidüp,

Evsâf-ı palanka-i Fötvar

Lisân-ı Macarca (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarından Lagoş kral binâsıdır.

Ba‘dehu sene 936 târîhinde Âl-i Osmân askeri harâb edüp ba‘dehu sene-i mezbûrede Süleymân Hân amâr etdi. Budin hâkinde paşa hâssı ve niyâbetdir. Bunun dahi kal‘ası nehr-i Tuna kenâ[rında] gâyet mürtefi‘ bir dağ üzre bir hısn-ı hasîn ve bir üstüvâr bir ra‘nâ hisârdır kim Tuna kenârında olan palanka hisârlarda bundan metîn palanka yokdur kim gird-â-gird üç kat dolma rıhtım binâlı palankadır.

Cümle etrâfında iki kat gayyâ deresi gibi kesme handakı var ve iki yerde metîn ve kavî ağaç kapuları var. Bir kapusu maşrık cânibine nâzır küçük kapudur. Handakı üzre haşebden bir kasrı var, lonca derler, bir temâşâgâhdır kim cümle hüddâmân-ı hisâr bu kasırda oturup Tuna iskelesin temâşâ ederler. Ve [bu] kapudan ahâlî-i kal‘a Tuna'dan su alırlar. Bir kapusu dahi mağrib cânibine büyük kapudur, taşra varoşa mekşûfdur. Bunun dahi handak üzre cisri asma zincîrli haşeb kantaradır. Bu kal‘anın çâr-kûşesinde metîn ü müstahkem kullelerinde şâhî zarbuzan şâhâne şâhî topları var.

Derûn-ı hisârda cümle yetmiş aded şindire tahta örtülü hâneleri ve bir kenîseden tebdîl olmuş Süleymân Hân câmi‘i var, gâyet ma‘bedgâh-ı kadîm ve kârgîr binâdır. Hattâ bu câmi‘e muttasıl evc-i âsumâna ser çekmiş çâr-kûşe Şeddâdî binâ bir kulle-i ra‘nâsı var kim cihân-nümâ olup cemî‘i Keçkemet sahrâları ve Şarkez yakaları üç konak yerdir, bu kulle-i bâlâdan nümâyân olup tahta örtülü ayyûka kad-keşân olmuş bir kulle-i bâlâdır kim tâ zirve-i a‘lâsında dörd aded serâmed topları vardır. Dahi mâ-fevkinde bu kulle üzre Süleymân Hân câmi‘inin bir musanna‘ serâmed tahta menâresi vardır. Ve bu kullede dizdârın ve iki yüz aded kal‘a neferâtlar[ının] zî-kıymet metâ‘ları mahfûzdur, zîr[â] sa‘b ***[71b]*** ve metîn kulle-i bâlâdır.

Der-beyân-ı varoş-ı kal‘a-i Fötvar

Çâr-kûşe bir yalın kat dolma palanka dîvârlı azîm varoşdur kim dâ'iren-mâdâr cirmi dörd bin adım ihâta eder. Metîn kulle [ve] tabyalar ile ârâste ve gâyet sarp handak-ı amîk ile pîrâste olmuş iki aded kapusu ve ikişer kat tahta kanatlı kavî kapulardır. Her kapu üzre tahta tabyalı ve âmâde toplu kulleleri var kim bu kapuların birinden girilüp birinden çıkılır, ortası şâhrâh bir varoş-ı menzilgâh palankadır. Cümle iki yüz aded tahta sutûhlu tahtânî evleri ve bâğçeleri ve âb-ı hayât kuyuları [ve] bir câmi‘i var, mâ-tekaddem bu da bir deyr-i musanna‘ imiş, hâlâ bir câmi‘-i müreffa‘dır. Ve bir mescidi ve bir hânı ve elli aded dükkânı ve hân cenbinde bir sebîlhâne-i {erbâb-ı} atşânı.

Bu imâretlerden mâ‘adâ bu varoşun niçe arz-ı hâliye yerleri var. Hattâ ol kadar vâsi‘ varoşdur kim cümle mezâristânı bu kal‘a içredir. Ve bu kal‘ada yılda bir kerre beş on bin âdem cem‘ olup panayur-ı azîm, ya‘nî bâzâr durup bu kal‘a içre iki üç yüz kadar külbe-i ahzândan dükkânlar yaparlar. Tâ bu mertebe vâsi‘ varoşdur.

Ve âb [u] havâsı ve mahbûbesi çokdur. Ve bâğları bî-hisâb olup beyne'l-halk hâk-i pâki mergûbdur.

Andan yine cânib-i garba nehr-i Tuna kenârıyla 3 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı palanka-i Penteli

Bu Boşnak lisânıyla (–) (–) (–) demekdir. Kadîm-i eyyâmda kefere krallarından Sıyolabi Yanoş Kral binâsı idi.

Ba‘dehu sene 936 târîhinde guzât-ı müslimîn ihrâk edüp ba‘de’l-feth-i Budin bu kal‘ayı Süleymân Hân sene-i mezbûrede tecdîden binâ etdi.

Ba‘dehu sene 1072 târîhinde bu hakîr Serdâr Ali Paşa ve Melek Ahmed Paşa efendilerimiz ile diyâr-ı Erdel gazâsında iken Nemse çâsârı fursat bulup Âl-i Osmân’ın Erdel’i nehb ü gâret etdiğine karşılık sulha muğâyir o dahi karşılık edüp barışıklığı bozup bu kal‘a-i Penteli’yi ıhrâk bi’n-nâr etdiğinden bu Yanık seferimiz zuhûr etmesine bâ‘is ü bâdî bu kal‘a-i Penteli ve gayri kal‘aların ıhrâk olunması sebeb olmuşdur.

Ba‘dehu bu kal‘a-i Penteli’yi fermân-ı pâdişâhîyle Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa henüz bu sene 1073 müceddeden binâ etmeğe mübâşeret edüp mukaddemâ Budin vezîri Hasan Paşa binâ etdiğinden vâsi‘ ve metîn etmeğe mübâşeret edüp ibtidâ bir hünkâr câmi‘i inşâ etmişler kim Tuna kenârı palankalarında böyle şâhâne rûşen binâ câmi‘-i ra‘nâ olmamışdır.

Bunun dahi zemîni nehr-i Tuna kenârında bir mürtefi‘ bayır üzre nev binâ olmada, çâr-kûşe şarampavlı ve sa‘b handaklı maşrık tarafı nehr-i Tuna’ya nâzır ve mağrib tarafı kesme toprak handaklı kal‘adır. İçinde hâne ve cebehâneleri dahi nâ-tamâm idi, ammâ neferâtları üç yüz kadar ve dizdârı ve Budin kulu serdârı olup hidmetde idiler. Varoşu mukaddemâ itmâm bulup yüz aded tahta örtülü hâneli ve bir hânlı ve yigirmi dükkânlı varoş-ı nev binâdır, ammâ hûb-havâ ve bâğ u bâğçeleri bî-hisâbdır.

Bu kal‘adan çıkup Budin tarafına giderken bir handak gibi dere içre cemî‘i Âl-i Osmân askeri ol dereden geçüp 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı palanka-i Cânkurtaran

Sene 935 târîhinde Süleymân Hân Beç kal‘asın muhâsara edüp ve şiddet-i şitâ ta‘kîb edüp asâkir-i İslâm’ın cenge iktidârları olmayup bi-emri Hudâ cümle hazâ’in-i bârgâh-ı Âl-i Osmânı umûmen Beç kal‘ası altında bırağup hemân Süleymân Şâh hırka-i Resûl’ü ve alem-i Habîbullâh’ı alup niçe iç ağaları top-keşân câmûslarına binüp Ni‘met-Uyvar altından nehr-i Raba’yı ubûr edüp Ustolni-Belgrad’a uğramayup tâ kal‘a-i Beç‘den altı gün altı gece de ol şiddet-i şitâda bu Cânkurtaran mahallinde Kovin adası önünde meks eyleyüp Pâdişâh Süleymân Şâh bir kayık ile Kovin adasına geçüp vüzerâlarına buyururlar kim:

“Bu meks etdiğimiz yere ne derler” derler. Serhadli derler kim,

“Hünkârım Kovin adası yeri derler” dediklerinde Süleymân Hân buyururlar kim,

“Yok bu mahalle cân kurtaran derler. Biz Beç‘den bu mahalle asâkir-i İslâmla gelüp cân kurtardık. Bir dahi benim askerimden ve evlâd-ı zevi’l-ihtirâmlarımdan nehr-i Raba’yı ve kal‘a-i Yanık’ı ubûr eden evlâdlarım Yanık’da yanalar ve Beç‘de peç ve pûç ve işleri hiç ve pîç pîç olalar bencileyin bu Cânkurtaran’a gelüp cân kurtaralar” deyü Beç kal‘ası ve

Yanık kal‘ası altına varanlara beddu‘â edüp ba‘dehu buyurdular kim,

“Tîz bu mahalle Cânkurtaran nâmıyla bir kal‘a inşâ edün” buyurduklar[ında] bu kal‘aya şürû‘ edüp nâmına Süleymân Hân Cânkurtaran buyurdular.

{Sitâyiş-i şecâ‘at-i gâziyân-ı Cânkurtaran}

Ammâ sene 1072 Nemse çâsârı tahrîkiyle bu kal‘aya Zirinoğlu kırk bin asker ile bu kal‘ayı döğüp Penteli kal‘ası gibi ıhrâk edem zann edüp zarabât-ı top-ı kûplar ile bu kal‘anın câ-be-câ yerlerin rahnedâr ***[72a]*** edüp şeb [ü] rûz döğerken derûn-ı hisârda mahsûr olan gâzîler görseler kim Budin’den imdâd yok ve cümle Âl-i Osmân askeri vilâyet-i Erdel gazâsında. Ne çâre imdâddan me’yûs olup bir gece cemî‘i kırk bin küffâr-ı hâksâr-ı murdâr-ı bedkâr mahmûr u evkâr hınzîrlar gibi horlayup yatırlarken cümle guzât-ı Cânkurtaran cânların kurtarmadan geçüp cümle avret ve oğlanlarıyla iki bin altmış aded sağîr ü kebîr âdemler olup dal sâtûr-ı Muhammedî kal‘a kapusundan taşra çıkup derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden Cânkurtaranlı sadâ-yı Allâh Allâh’a rehâ buldurup küffâra bir yaylım kal‘adan toplar ve bir yaylım tüfengler atup cân havliyle kâfire girişüp ol vakt-i Şâfi‘îde kâfire bir kılıç ururlar kim vasfında lisân kâsırdır.

Cümle küffâr bu şeb-hûnu görüp hâbdan cümle serâsime bîdâr olup kimi nehr-i Tuna’ya kendüyi atup kimi uryânen dağlara düşüp kimi çıplak atlarına binüp firâr edüp bu kadar bârgâh [u] büngâhları ve bu kadar mâl-ı hazâ’inleri Cânkurtaran altında kalup Cânkurtaran altında yedi bini cân kurtarmayup bî-cân olup dendân-ı tîğ-ı âteş-tâb-ı gâziyân-ı Cânkurtaran’dan geçüp bakıyyetü‘s-süyûflarından iki bin altmış kadar esîrleri alup kavm-i Cânkurtaran cânların ve kal‘aların kurtardıklarından mâ‘adâ bu kadar mâl-ı ganâ’imle muğtenim oldukların bu hakîr Erdel gazâsında iken bu feth-i meserret haberi Erdel’de Ali Paşa’ya geldiği ma‘lûmumdur.

Ba‘dehu cümle cebehâne ve mâl-ı hazâ’ini Cânkurtaranlı taksîm-i guremâ edüp cümle cebehâne ve topları Cânkurtaran kal‘asına zeyn ederler. Hâlâ şimdi Budin serhadleri palankalarında Cânkurtaran gibi bir pür-silâh cebehâneli ve balyemez toplu ve eyle yarar ve nâmdâr kullu bir palanka hisâr yokdur. Hâlâ cümle yedi Hersek banları,

“Âh gidi Cânkurtaranlı” deyüp âh [u] enîn-i serd çekerler. Hudâ bu kal‘acığı düşman şerrinden emîn ede, *âmîn ve yâ Mu‘în.*

Hattâ şimdi bu mahalde Cânkurtaran’ın dizdârına ve bölük ağalarına ve beş yüz aded kal‘a neferâtlarına cümle yetmiş aded zer-ender-zer hil‘at-i fâhireler geydirüp cümle gâzîlerinin başlarına Sad[rı]a‘zam kendü dest-i şerîfleriyle birer gümüş çelengler sokup cümle serhad halkı mâbeyninde Cânkurtaranlılar ser-firâz oldular.

Der-medh-i eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Cânkurtaran

Nehr-i Tuna kenârında bir vâsi‘ fezâda çâr-kûşe ve çâr tabyalı gâyet metîn ü müstahkem dolma rıhtım Şeddâdî palankadır, ammâ her meşe ağacı direkleri birer âdem güc ile kucaklar kalın meşe ve pelîd ağaçlarıdır kim bu kadar zamândan berü âbnûs ağacına dönmüş direklerdir. Hattâ küffâr bu kerre bu kal‘ayı bu kadar zamân balyemez toplar ile döğüp gülleleri iki direk mâbeynine girüp gâ’ib olmuş. Tâ bu mertebe metîn palankadır.

Ve handakı gâyet amîk ve arîz ve sa‘b hafr-i azîmdir. Cümle top mazgalları handaka

nâzırdır, zîrâ bu ağaç kal‘alarda düşmanlar geldikde handaklarından korkarlar. Anıniçün bu kal‘anın handak kenârında bir kat direklerden dâ’iren-mâdâr şarampav meterisleri var. Düşmanlar handaka gelmesin içün bir hayli zamân bu şarampavlarda cümle gâziyân ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl ederler.

Ve cümle üç kapusu var, ikisi nehr-i Tuna kenârında cânib-i şarka açılır ve ahâlî-i kal‘a bu kapulardan su alup, iskeledir kim gemiler yanaşır. Ve biri büyük kapudur kim cânib-i cenûbda taşra varoşa açılır. Bu kapular önünde handaklar üzre zincîrli asma cisirleri başında lonca kasırları var.

Ve bu kal‘a içre cümle yüz elli aded bâğçesiz daracık ve sokakları dar evlerdir kim her sokak başında bendleri var. Ve bir Süleymân Hân câmi‘i ve cebehâne mahzenleri ve gılâl anbârı var.

Ve bu kal‘anın Tuna kenârı köşesinde bir vîrân kenîsesi var, içinde keraste ve gayri mühimmât [u] levâzımâtları ve şehrin niçe hayvânâtları memlûdur. Hattâ bu kal‘a içinde olan guzât-ı muvahhidînin ehl [ü] iyâlleri birbirlerinden aslâ kaçmazlar, zîrâ cümle evlâd-ı evlâdları birbirleriyle dükelisi akrabâ ve ta‘allukâtlardır. Anıniçün birbirlerinden hicâb edüp ceng etmede yarar ve bahâdırlardır. Bu kal‘a içre gayri âdem girüp müte’ehhil olup sâkin olamazlar. Meğer taşra varoşda tavattun edeler.

Der-kayd-ı varoş-ı Cânkurtaran: Bu varoş hisâr dahi bir sarp yalın kat palanka ve şarampavlı rabâtdır ve cümle yüz elli kadar hâneli ve sarp handaklı ve bir hânlı ve yigirmi dükkânlı ma‘mûr ve sık ve ganîmet intihâ-i serhaddir. Bunun dahi âb [u] hevâsı latîfdir. Ve bâğ u bâğçeleri cümle bu kal‘a karşusunda cezîre-i Kovin’dedir.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şühedâ-yı Kovin ve eşkâl-i cezîre-i Kovin

Serhad ahâlîsi bu cezîreye ***[72b]*** Kovin derler, Osmânlı Koyun adası derler. Şarkdan garba tûlânîsi altmış mîl tavîl bir cezîre-i vâsi‘dir kim arzı bir fersah enli cezîre-i azîmdir. İçinde yedi pâre ma‘mûr köyleri ve niçe kerre yüz bin aded devâbbâtları ve Cânkurtaranlıların bu kadar bin bâğ-ı İreme-zâtları bu cezîre içindedir. Birkaç ahbâb ile Cânkurtaran’dan atlarımız gemilere koyup bu cezîreye ubûr edüp anda cümle,

Ziyâret etdiğimiz şühedâların menâkıbların beyân eder

Evvelâ sene 1004 târîhinde Fâtih-i Eğre Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis *tâbe serâ[h] ve ce‘ale’l-cennetü mesvâh*dır kim anların zamân-ı sa‘âdetlerinde küffâr-ı Macar-ı füccâr-ı hâksâr gâyetü‘l-gâye isyân u tuğyânlar ederek her cânibleri nehb ü gâret ve alan u tâlân ederek gelüp Keçkemet kırların ve Heves ve Çokrad kal‘aların ve Şarkez ve Salanta sahrâların sahr edüp âbâdân olan kurâ vü kasabâtları cümle kabza-i tasarrufa alup Âl-i Osmân’ı Eğre kal‘ası gazâsına gitmeğe mâni‘ {olmak} için bu cezîre-i Kovin’de küffâr yüz bin askerle konup kat-ender-kat taburlar çatup eğer Tuna’dan gemiler ve eğer karadan asâkir-i İslâm’a rehzenlikler edüp cüyûş-ı muvahhidîne hayli rahneler verir.

Âhirü‘l-emr pâdişâh-ı cem-vakâr-ı sâhib-kişverin fermân-ı hümâyûnlarıyla celâlîden mutî‘ [ü] münkâd olma Celâlî Hasan Paşa’nın ve Dervîş Paşa’nın celâlî ve cemâlî ve sekbân ve salıcı varıcı zorba askerleriyle cümle otuz iki bin aded güzîde askerleri bir gece niçe bin aded Tuna gemileriyle bu cezîre-i Kovin’e geçirüp her biri birer zor-ı bâzûya mâlik zorba

kağan arslana benzer yiğitler kim her biri Anadolu diyârında re‘âyâ vü berâyânın koyunun ve kuzu [ve] tavuk ve kazların tenâvül etmeden Ma‘dî-Kerib’e dönmüşler idi.

Bu cezîreye ale’l-gafle bu kadar bin guzât-ı müslimîn geçince cümle gemiler gidüp bunlar bu cezîrede küffâr ile cenge âheng ederek kâmil üç gün üç gece bir ceng [ü] savaş-ı perhâş ederler kim hâlâ cemî‘i serhad tevârîhlerinde mastûrdur.

Hulâsa-i kelâm üç günde yetmiş bin kâfiri kılıçdan geçirüp yigirmi bin güzîde kefereler nehr-i Tuna’da gark olup yüz bin küffârdan bir cân-ı kefere rehâ bulmayup şemşîr-i miczemden geçinceğe dek cümle celâlî askerleri de cümle şehîd olup hemân

“Celâlî Hasan Paşa kendü eliyle üç günde yedi yüz kâfir kırdı” deyü bu cengde halâs olan Dervîş Paşa askeri bu Cânkurtaranlılara nakl etmişler.

Anların nakilleri üzre bu gazâda hâzır olanlardan bu hakîr istimâ‘ edüp bu mahalle tahrîr etdik, ammâ be-kavl-i kavm-i Cânkurtaran bu celâlî kavmi bu cezîreye geçdiklerinde Budin vezîrinden bize fermân gelüp,

“Olmaya ki şâyed celâlî kavmi adaya geçince imdâd edesiz ve yâhûd münhezim olurlarsa kayıklarla beri alasız ve atlarıyla yüzerek beri geçerlerse cümle kırasız, ammâ Dervîş Paşalıya imdâd edesiz, beri geçerlerse alasız” deyü fermânlar gelüp, “Alâmet-i şerîfeme i‘timâd edesiz ve illâ mâl [u] mâmelekiniz gitmek ile halâs olmayup cümleniz katl-i âmm olunursuz” deyü fermânlar geldiğinden havf edüp,

“Cezîrede olanlara biz imdâd etmedik, ve imdâda dahi muhtâc olmayup cümle şehîd olup celâlîden cân kurtulmadı, ammâ Dervîş Paşazâde şehd-i şehâdet câmın nûş edüp ancak üç yüz âdemi hayâtda mecrûh kalup ba‘de’l-ceng [ü] cidâl cümlemiz bu cezîreye geçüp ol kadar mâl-ı ganâ’im aldık kim hâlâ ol mâl ile muğtenem âdemlerimiz vardır” deyü bu ceng [ü] cidâli Cânkurtaran ihtiyârları nakl etdiler.

Ba‘dehu cemî‘i guzât-ı müslimînin cesed-i şerîflerin sekiz aded hunka, ya‘nî sekiz aded yumru depeler edüp cümle şühedâları defn ederler. Hâlâ sekiz yığın ziyâretgâhdır. Deli Gâzî Hasan Paşa ve Dervîş Paşazâde merkadleri âşikârelerdir, ammâ mâ‘adâları hunka depelerdir.

Ammâ Dervîş Paşa hemân ol cengden sonra at ile nehr-i Tuna’yı yıldırup Cânkurtaran’a cân atup eyle cân kurtarup halâs olur. Hâlâ bu Kovin adasında on dörd yerde küffâr-ı hâksârın üstühânları püşte püşte yığılıdır ve niçe yüz yerde küffâr kafâları lahana yığınları gibi yığın yığın pâymâl-i rimâl galtân olup yatır.

Ba‘dehu Gâzî Dervîş Paşa bu cezîre ma‘rekesinden halâsdan sonra Budin taraflarına serdâr-ı mu‘azzam olup Cânkurtaran’a geldikde bir kayığa binüp bu Koyun adasına geçüp münhezim olduğu yerde evlâdı üzre ve cemî‘i celâlî gâzîleri ve kendü şühedâları üzre bir kasr-ı âlî inşâ edüp etrâfına niçe bin aded şecere-i müsmirâtlar diküp hâlâ bir ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır. Hamd-i Hudâ bu cümle şühedâları bu mahalde ziyâret edüp rûhlarıyçün bir Yâsîn-i şerîfe tilâvet etdik. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Bu ziyâret kasrının sütûnunda tahrîr oluna[n] hatt-ı ta‘lîk şi‘r budur:

Hakîm-i Mutlak’ın olmasa ger bir işde tedbîri

Müfîd olmaz hezâr e[r]bâb-ı aklın re’y [ü] tedbîri

İnâyet eylese bir bendesine Hazret-i Mevlâ **[73a]**

Sevâb olur hatâsı hep kemâl-i mahz-ı taksîri

Sa‘âdet isterisen ehl-i teslîm [ü] tevekkül ol

Kabûl et cân ile Dervîş bu pend-i Hazret-i Pîri

deyü Dervîş Paşa kendü hattıyla tahrîr etmiş.

Me’âl-i kelâm cezîre cenglerinde bu dahi bir neberd-i azîmdir, ammâ bu cezîrede bir kal‘a olsa cemî‘i Tuna yalıları üzre olan kılâ‘-ı metîneler emn ü amân olurdu, ammâ hakîrin akl-ı kâsırıyla kal‘a bu cezîrenin Budin tarafındaki ucunda olsa nehr-i Tuna’nın iki tarafından dahi hayduk kayıkları geçmezlerdi *ve’s-selâm.*

Ammâ bu cezîrenin bâğları bâğ-ı İremden nişân verir bâğçeleri var kim Âl-i Osmân ordusun ganîmet etdi. Andan dahi kalkup cânib-i şimâle 2 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı palanka-i Erçin

Süleymân Hân asrında sene 935 târîhinde Erçin nâm bir mîr-i livâ-i benâm gazâ mâlıyla *hasbetenlillâh* bu kal‘ayı inşâ etmeğile ol gâzînin ismiyle müsemmâ bir kal‘acık imiş, ammâ yine sene 1072 târîhinde bu hakîr Erdel’de iken Zirinoğlu nâm la‘în-i pelîd-i bî-dinin ıhrâk etdiği kal‘anın biri dahi budur. Ba‘dehu İsmâ‘îl Paşa bu kal‘ayı müceddeden binâ edüp evvelkiden dahi metîn oldu dediler, zîrâ hakîr evvelki kal‘ayı görmemiş idim, zîrâ bu serhadlere ibtidâ seyâhatimizdir.

Bu kal‘a içre elli aded tahta örtülü neferât hâneleri ve cebehânesi ve anbârı ve hünkâr câmi‘i ve maşrıka nâzır bir kapusu ve bir tarafı sa‘b handakdır ve handak tarafı âlî bayırdır. Küffâr bu kal‘ayı bu mahalden döğüp amân ile istîlâ edüp ba‘dehu ibâdullâhları esîr eder.

Hâlâ dizdârı ve iki yüz yeni neferâtları var, ammâ dahi topları ve cebehânesi yokdur. Cümle küffâr götürmüş. Ancak üç aded kırık top kalmış. Ve taşra varoşu berbâd yerde yatır, ancak handakı kalmış. Ve bir yeni hân-ı zîbâ ve kırk aded dekâkîn-i ra‘nâ binâ olunmuş. Ve bu harâb varoşun handakından taşrası serâpâ müşebbek bostânlardır. Ve bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır kim hâlâ amârdır. Andan şimâle 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı palanka-i Hamza Beğ

Bunu dahi Süleymân Hân fermânıyla kal‘a-i Şimatorna beği Hamza Beğ nâm benâm-ı hümâm sene 936 târîhinde binâ etmek ile Hamza Beğ nâmıyla müsemmâ bir palanka-i ra‘nâcıkdır. Bu dahi nehr-i Tuna kenârında gâyet ma‘mûr imiş, lâkin bunu dahi tahrîr olunan sene-i mezbûrelerde Zirinoğlu ıhrâk bi’n-nâr edüp ahâlîleri gemilere binüp firâr eder. Bunun dahi cümle hâneleri ve topların alup dâr-ı menhûslarına gider.

Ba‘dehu Budin Vezîri İsmâ‘îl Paşa Sadrıa‘zamın Yanık gazâsına geleceğin istimâ‘ edüp re‘âyâ vü berâyâ-yı bî-had üşürüp müceddeden binâ eder. Dizdârı ve üç yüz neferâtları henüz müceddeden tahrîr olunup firâr eden dizdârı bu mahalde otak önünde katl olunup

gayri neferâtları ferd-i tîmâr kayd olundu.

Derûn-ı hisârda ancak yigirmi şindire tahta ile mestûr hâneler ve bir câmi‘-i Süleymân Hân binâ olunup nûr olmuş ve bir kârgîr taş binâ bir minâre-i bâlâsı var, külâhı kurşumlu ve alemi kalaylıdır. Varoşu henüz ma‘mûr olmadadır, lâkin havâlîsi olan bayırlar serâpâ bâğlardır.

Andan yine asâkir-i İslâm ile kalkup azîm alaylar tenbîh olunup kanûn-ı Âl-i Osmân üzre çet-a-çet mevc ü mevc ve fevc ü fevc asâkir-i İslâm cebe vü cevşene müstağrak olup Budin sahrâsında **Kileovası** nâm tâ fezâ-yı hâmûn leb-ber-leb cüyûş-ı muvahhidîn olup cemî‘i mîr-i mîrân vüzerâ ve vükelâ ve erbâb-ı dîvân gürûh gürûh giderken cümle ahâlî-i Budin’in sığâr u kibârı serdâr-ı mu‘azzamın istikbâline çıkılu[p] cümle Budin’in on yedi bin kulu pür-silâh olup kat-ender-kat selâma durup cümle yüz yetmiş aded nâmdâr ağaları rikâ[b-ı] Sadrıa‘zama yüz sürüp sâ’ir neferâtları âdâb üzre karâr-dâde oldular. Ve yine asâkir-i İslâm alay ile gitmede.

Hikmet-i Hudâ eyyâm-ı müsâ‘id ile nehr-i Tuna üzre bin pâre zahîre gemileri bâdbânları ve fılandıra ve sancağ u bayrağ u alemlerin küşâde edüp asker-i İslâm karadan, anlar Tuna’dan giderken kal‘a-i Budin ve kal‘a-i Gerz İlyâs ve kal‘a-i Peşte ve kal‘a-i Bârûdhâne nümâyân oldukda *el-azametullâh* ibtidâ sadrıa‘zama ve sancağ-ı Resûlullâh’a ve asâkir-i cündullâha vehle-i ûlâda Gerz İlyâs kal‘ası bir yaylım top ve bir yaylım tüfeng mezkûr Budin ve Peşte kal‘aları “Safâ geldiniz ve hoş geldiniz” deyü üç pâre kılâ‘-ı azîmeler ol kadar top u tüfeng ü fişeng şâdumânları edüp cümle kal‘a neferâtları gülbâng-ı Muhammedîler çeküp cümle kal‘a murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd ve bârûd-ı siyâhdan peydâ olan dûd içinde kal‘alar kalup zemîn ü zemân u âsumân lerzân oldu.

Ba‘dehu gird-i sipâh ve dûd-ı siyâh-ı bârûd ber-havâ olunca anı gör[dük], dörd pâre mezkûr kal‘alar dürr-i beyz-âsâ barud-ı siyâh ***[73b]*** içinden dürr-i yetîm-vâr şa‘şa‘a urup cemî‘i ebrâcları ve dendân-ı bedenleri tuğlar ve sancağ u bayrağ u fılandıralar ile ârâste ve niçe yüz pâre toplar ile pîrâste olmuş kal‘a-i Budin’i gördüğümde sad lek hamd [ü] senâlar edüp “Âh murâd [u] merâmım üzre ziyâret ve temâşâ edebilsem *Allâhümme yessir”* deyü du‘â vü senâ etdim.

Zîrâ bu ana dek otuz beş sene seyâhatimde bu tarz [u] tarh ve bu nümâyiş ve bu mehâbet ü salâbet üzre böyle bir sedd-i Kahkahâ kal‘a-i bâlâ görmemiş idim. Hemân cemî‘i asker-i İslâm alay-ı azîm ile Sadrıa‘zamı kal‘a-i Budin altındaki Kile sahrâsında serâperdesinde nüzûl edince yine dörd pâre mezkûr kılâ‘lardan hayr-makdem topları endâht olup arz u semâ dir dir ditredi.

Andan hakîr İbrâhîm Paşa efendimizle me’mûr olduğumuz kolumuzda haymemizle meks edüp Budin temâşâsına piyâdece gitdim.

Evsâf-ı taht-ı çâsâr-ı Kızılelma-yı cây-ı amân ve dârü‘l-mülk-i kral-ı Ungurus ve diyâr-ı Alaman, ya‘nî hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn a‘nî sedd-i üstüvâr-ı kal‘a-i Budin

hafizahullâhu min âfât, ayn a‘dâi’l-müşrikîn, âmîn yâ Mu‘în, bi-hakki hürmeti Seyyidi’l-mürselîn

Be-kavli müverrihân-ı kefere-i Latin ve müverrihân-ı Macar-ı irşekân ve müverrihân-ı Rûm-ı Yûnâniyân kavilleri üzre bu kal‘a-i Budun’u Hazret-i Risâlet-penâhın vilâdetinden 882 sene evvel İskender-i Kübrâ vilâdetinde Nemçe krallarından Gorondi Mikloş

Kral binâsıdır.

Ol zamânda Budun'ın ismi lisân-ı Nemse'ce (–) (–) idi. Lisân-ı Macar'da (–) (–) dır, lisân-ı Latin'de (–) (–) dir, lisân-ı Rûm'da (–) (–) dır, lisân-ı Etrâk'de Budin'dir, lisân-ı Boşnak'da Budun'dur.

Ba'dehu bu kal'a niçe divelden divele intikâl edüp her kral-ı dâll-i bed-fi'âl bu kal'ayı zamîme-i amâr ede ede bir hısn-ı metîn etdiler.

Ba'dehu Âl-i Osmân'ın ibtidâ tulû'u sene (–) târîhi olunca bu kal'anın sene-i mezbûrda tâli'in yoklayup eyle buldular kim Türk'de sâhib-i zuhûr olan Osmân'ın oğullarından Sarı Süleymân Igrando Kostantinapol bu Budin'i ve etrâfında olan cemî'i kal'aları alalar, ammâ Beç kal'asın alamayup gideler. Çünki Beç kal'asının tâli'in ilm-i nücûm ile böyle bulup cümle kral-ı dâller bir yere gelüp turvin ü meşveret edüp Budin kralı olan Koca Milon Poturi Mikloş Krala cümle krallar ve dahi İspanya'da Rim papası ve gayri irşekler ve banlar ve hersekler ve cümle şaglar bâtıl dînlerinin aşkına Meryem Ana ve Hazret-i Îsâ gayretine mezkûr krallar ve banlar imdâd edüp ilm-i nücûmda buldukları takdîri sû-i tedbîrleriyle bozmak içün kal'a-i Budin'i eyle metîn ü müstahkem edüp gûyâ sedd-i İskender edüp derûn-ı şehirde olan hâne-i menhûsları ve cümle düyûrların serâpâ altun ve gümüş derveze ve revzen ve şebekeli kâ'alar ile ârâste ve cümle zer ü halkârî münakkaş dekâkînler ile pîrâste edüp cümle esvâklarını Hind füsûskârîsi gibi serâpâ murassa' zemîn döşeyüp şehre aslâ hayvânâtdan at ve katır ve arabalardan bir şey girmemek üzre "Hâmân ve Fir'avn ve Kârûn ve Şeddâd ve İsvet Nikola ve Sarı Saltık'un la'neti olsun" deyü tenbîhler edüp cümle a'yân-ı kefere şehr-i Budin'e piyâde girirler idi.

Ve dahi Milon Poturi Kral kendüye ve krallar[a] mahsûs bir sarây-ı bâğ-ı Merâm-ı İremezât etdi kim cemî'i diyâr küffârları gelüp seyr [ü] temâşâ edüp giderlerdi.

Cümle kral-ı dâlların bu Budin'i amâr etmede imdâdları olduğu cihetden on yedi aded kral içün on yedi kubbeli hücreler edüp her kubbe üzre alem yerine müdevver altun toplar ile on yedi odayı eyle murassa'ât-ı gûnâ-gûnlar ile müzeyyen etdi kim âfitâb-ı âlem-tâbın şu'lesi bu sarâya pertev urdukda çeşm-i insân hîrelenirdi. Çûn bu sarây-ı ibret-nümâ yedi yılda tamâm olup cümle kral ve ban ve herseklere bu sarâyda ziyâfet-i âlîler edüp cümle küffâr bu sarâyın tarz [u] tarh-ı tavrın ve nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûnun görüp engüşt ber-dehen edüp âlem-i hayretde kalup bu sarâyın nâmına "Kızıl[elma] sarâyı" deyü nâm kodular, zîrâ her kralın odaları üzre kızıl altundan toplar olduğu cihet ile Kızılelma Sarâyı ve Kızılelma-yı Ungurus deyüp Budin kal'asına nâm kodular. Hâlâ bu sarâya Kızılelma Sarâyı derler.

Ve yine mezkûr altun Kızılelma toplarından ba'zı kubâblar üzre altun toplar vardır, ammâ devlet-i Âl-i Osmân'da nûru kalmamış altun mutallâ toplardır. Tamâm bu kal'a-i Budin Kızılelma-yı Ungur[us] ile nâm verüp ma'mûr olup İrem-âsâ oldu.

Be-kavl-i müverrihîn bu rûy-ı arzda altı aded kızılelma var, lisân-ı {Macar'da kızılelmaya Kıpona derler}.

Evvelâ ibtidâ Kızılelma-yı atîk; diyâr-ı İşpapol'da, ya'nî İşpanya'da Rim Papa Kızılelmasıdır.

Andan Macar Kızılelması ***[74a]*** Ustolni-Belgrad'dır kim bilâ-teşbîh Macaristân'ın Ka'besidir kim cemî'i krallara anda meşâddır. Gayri diyârda mürd olan keferelerin gûrlarına Ustolni-Belgrad toprağından komasalar hâşâ ehl-i cennet olamaz.

Andan Alaman Kızılelması kal'a-i Beç'dir kim yedi kral bu Beç kal'ası hidmetine me'mûrlardır kim Beç üzre yedi kral askerleriyle kırılmağa ahd [ü] amân etmişlerdir. Hattâ Süleymân Hân Beç üzre sene 935 târîhinde gelüp kal'a-i Beç'i muhâsara edüp derûn-ı Beç'de İstifani nâm manastırın evc-i âsumâna kad-keşân olan çanhâne kullesinin tâ depesindeki alemi üzre Süleymân Hân beş kîle buğday alur bir altun top yapdırup "Alâmetim olsun" deyü mezkûr topu krala gönderüp kral dahi bir şeb-i muzlimde ol altun topu kenîse çanlığı üzre koyup hâlâ durur bir mücellâ altun topdur. Henüz bu altun top sebebiyle kal'a-i Beç Kızılelma-yı Alaman denmeğe müsta'id oldu, ammâ rızâ-yı Hudâ olmaduğundan kal'a-i Beç'i Süleymân Hân feth edemeyüp bî-feth avdet edüp kal'a-i Cânkurtaran'da cân kurtardı.

Andan bir Kızılelma-yı Ungurus bu kal'a-i Budun'dur.

Andan bir Kızılelma dahi Orta Macarı Üstürgon'udur.

Andan Erdelistân Kızılelması kal'a-i kadîm ve atîk Eğre'dir. Bu dahi ta'rîf ü tavsîfe muhtâcdır kim ibtidâ bânîsi Menûçehr evlâdlarından Ejder ban nâm mürted-i benâm binâ edüp bu kal'a ismine Surhsîbvar, ya'nî Kızılelma kal'ası deyü nâm verdi, ammâ bu altı aded Kızılelma kal'alarının asl [u] fer' ve bânîleriyle Fiyameng, ya'nî Filimenk kralı târîhinde aceb yazmışdır.

Hamd-i Hudâ Budin ve Eğre ve Üstürgon ve Ustolni-Belgrad ile dörd aded Kızılelma kal'aları dest-i Âl-i Osmân'dadır. İnşâallâhu Ta'âlâ yakında ikisi dahi dest-i Âl-i Osmân'a gireceğin eş-Şeyh Hazret-i Muhyiddîni'l-Arabî işâret buyurmuşlardır.

Netîce-i kelâm mezkûr Budin kal'ası dest-i küffârda amâr olarak kral-ı dâlları Sırf krallarıyla ve Vo[y]nık ve Bulkar ve Laz banlarıyla ve Latin ve İslovin hersekleriyle yek-dil [ü] yek-cihet olup Gâzî Hudâvendigâr Murâd Hân'ın ve Yıldırım Hân'ın ve Çelebi Mehemmed Hân'ın ve Ebü'l-feth Mehemmed Hân-ı Sânî'nin feth etdikleri memâlik-i Âl-i Osmân'a dest-dırâzlık ederek Bosna serhadlerinde ve Sofya etrâflarında küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karâr ümmet-i Muhammed'i gezdirmez oldu.

Tâ ki sene (–) târîhinde sâhib-i zuhûr Süleymân Hân cülûs edüp ibtidâ seferleri diyâr-ı Belgrad-ı behişt-âbâd olunca cemî'i Ungurus ve Alaman küffârları,

"Hay meded vay ey vay kitâbımızda yazdığı üzre Osmânoğullarından Sarı Grando Süleymân işte gelüp Belgrad'ı aldı. Bire meded elbette bu Budin'e de gelir" deyü var kuvvetlerin bâzûya getirüp Budin'i eyle metîn ü müstahkem edüp etrâfında yedi kraldan yedi kerre yüz bin küffâr muhâfaza-i Budin içün âmâde etdiler.

Andan Süleymân Hân'ın üçüncü seferi sene 932 sahrâ-yı Mihaç-ı ekber gazâsı olup Ungurus Kralı Lagoş kral Mihaç batağında gark olup yedi kerre yüz bin küffârı kılıçdan geçdi.

Ve bu gazâ ak[î]bince deryâ-misâl asâkir-i İslâm ile Gâzî Serdâr İbrâhîm Paşa Budin

kal‘ası altındaki Kile sahrâsı nâm fezâya gelüp meks-i hıyâm etdirüp üç güne dek ârâm edüp her mühimmât [u] levâzımâtların görüp sene 932 mâh-ı Zilhiccesi’nin üçüncü gün cemî‘i asâkir-i İslâm ile Serdâr-ı mu‘azzam İbrâhîm Paşa kal‘a-i Budin’e sarılup her tarafdan kol kol er döküp balyemez toplar ile kal‘a-i Budin’in sîne-i pür-kînesin döğüp göz açdırmazken derûn-ı kal‘adan cemî‘i küffâr “El-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân” deyüp kal‘a-i Budin’in ve kal‘a-i Gerz İlyâs’ın ve kal‘a-i Peşte’nin miftâhların Sadrıa‘zama verirler.

Âsaf-ı Berhayâ dahi kal‘a irşekleri ve şaglarıyla miftâhları kal‘a-i Fötvar nâm mahalde Süleymân Hân’a gönderüp miftâhlar vâsıl olunca hemân Süleymân-ı zamân ılgar ile mâh-ı Zilhicce’nin on üçüncü gün Budin altında meks edüp cemî‘i Budin küffârları hâkipây-ı rikâb-ı hümâyûna rûmâlîde kılup cümle küffâr-ı hâksârın cerâimi defterine nazar etmeyüp *“El-afvu zekâtu’z-zafer* [38] *”* mazmûnunca cümle keferelere amân verilüp Budin kal‘ası zabtına ve hazîne-i Lagoş hıfzına on bin asker gönderüp hamd-i Hudâ kal‘a-i Budin kabza-i tasarrufa girir.

Andan Süleymân Hân ertesi gün alay-ı azîm ile kal‘a-i Budin’e girince görse kim bir kal‘a bu âmmâ gözler görmüş değil ve kalemler tahrîr etmiş değil. Derûn-ı hisâra girince görse kim cemî‘i çârsû-yı bâzârı kat-ender-kat hâneleri cümle zer-ender-zer ve musanna‘ ve murassa‘-vâr hâne-i küffâr, ammâ cümle müzeyyen ve münakkaş ve dâr-ı hâksâr ve cemî‘i sokakları ruhâm u püsûs-kâr ruhâm-ı fağfûr-vâr şâhrâhları var.

{Süleymân Hân} bunları seyr [ü] temâşâ edüp Lagoş kralın ***[74b]*** pâyitahtı olan Kızılelma Sarâyına girdikde kâmil yedi sâ‘at seyr [ü] temâşâ edüp buyururlar kim,

“Ah ne olaydı, bu sarây bu tarz [u] tavr üzre bizim İslâmbolumuzda Sarâyburnu’nda olaydı” buyururlar.

Andan Lagoş kralın hazînesine girüp görse kim anda olan mâl-ı firâvânın hadd [ü] hasrı yokdur. Köşe köşe la‘l [u] yâkût ve zümürrûd ve elmâs yığın yığın ve Ungurus altunu ve guruşları aslâ ve kat‘â kîseler ile olmayup hemân zîr-i zemînlerde memlû olup âlât-ı silâhın ve cebehâne-i gûnâ-[gû]nun hisâb [u] kitâbın Cenâb-ı Bârî bilir. Süleymân Hân bu vaslalara ve bu kal‘a-i Kızılelma’ya mâlik olduğundan hazz edüp buyururlar kim,

“Allâh ile ahdim olsun, bu gazâ mâlıyla Kudüs-i Şerîf’e bir kal‘a inşâ edeyim ve Medîne-i Münevvere’ye bir kal‘a-i metîn edeyim ve İslâmbol’a kemerler ile sular getireyim ve *hasbetenlillâh* bir câmi‘ ve niçe hayrât [u] hasenâtlar edeyim” deyüp ahd [ü] amân ederek hazîne-i Lagoş‘dan taşra çıkarken hazîne kapusu üzre bir çâr-kûşe ceyran derisi kâğızı üzre Nemse lisânı üzre bir hatt-ı latîf yazılmış. Hemân ol kâğızı yerinden kal‘ etdirüp ve tercüme etdirüp kırâ’at ederler. Mazmûn-ı kelâmı oldur kim,

“Ey benden sonra bu Kızılelma’ya kadem basup bu kadar mâla mâlik olacak Igrando Süleymân-ı Kostanopol beni hayr du‘âdan unutmayup bu mâl ile nâm içün hayrât yapasın ve benim ocağım söndürmeyüp oğlum Yanoş‘u kral edesin. Beni Ustolni-Belgrad’a alasın. Oğlumu da anda gömesin ve çok kal‘alar alasın. Sen de bu Alaman’da benim gibi olasın. Ben kim cemî‘i ilm ile meşhûr ferîdü‘d-dehr Lagoş kralım ki Hazret-i Îsâ vilâdeti târîhi 1503 senesinde dünyâya geldim. Laslo Kral oğluyum, anam Galya Kralı kızı Anna Asson’dur. Millet-i Mesîh âdemlerindeniz sen de Osmânoğullarındansın. Ocağım

söndürme, Îsâ Rûhullâh da senin ocağın söndürmesin” deyü tercüme-i hat bu gûne kırâ’at olundukda hemân Süleymân Hân âlem-i hayretde kalup Lagoş kralın batakda bulunan cesedin Ustolni-Belgrad’a defn etdirüp meşâdında olan şapkası üzre turna telleri ve şâhin ciğaları gönderüp,

“Tîz {kral} oğlunu getirsinler” {deyü fermân edince} Lagoş kral avreti Mayfirav nâm melike gerçi zer-ender-zere müstağrak olup geldi, ammâ başına siyâh mâtem domanaların sarmış ve kendisi de sararmış solmuş ve sağ eline veled-i pelîdi olan Yanoş‘u alup huzûr-ı Süleymân Hân’a gelüp eydir kim,

“Bunun babasın öldürüp mâl [u] mülkin almak hüner değildir. Şehinşâh-ı çârnâsâr u inpiratorlar arasında pâdişâhlık oldur kim eğer kefere ve eğer bay u gedâ fukarâlarına ve yetîm ve yetîmelerine merhamet edesin. Al imdi kendi öksüz garîbini” deyüp Yanoş gulâmı Süleymân Hân önünde bırağup avret alarka durur.

Süleymân bu gulâm-ı cüvânı görüp merhameti deryâsı cûş [u] hurûşa gelüp bu gulâmı yakasından geçirüp ma‘nâ oğlu edüp Budin krallığın Yanoş gulâma verüp anası dahi bir kral kızı olmağile kal‘anın nâzıru’n-nuzzârı olasın deyü Mayfirav Bânû‘yu melike edüp koca irşek Macarı Yanoş‘a cümleden melik vezîr eder ve hil‘at-i fâhireler geydirüp kal‘a miftâhların Yanoş gulâma teslîm eder.

Ba‘dehu cemî‘i vüzerâ [ve] vükelâ ve a‘yân-ı kibâr-ı kümmelînlere ve cemî‘i erbâb-ı dîvâna Budin’in iç kal‘ada olan Kızılelma Sarâyı‘nda Süleymân Hân bir ziyâfet-i Halîlü‘r-rahmân eder kim hâlâ dillerde dâstân-ı dûstândır.

Ba‘de’z-ziyâfe cemî‘i guzât-ı müslimînin sığâr u kibârlarının merâtiblerine göre cümle üç bin yetmiş aded hil‘at-i pâdişâhî geydirüp ma‘zûl olan ümerâ ve mîr-i mîrânlar ve niçe vüzerâlara menâsıb-ı âlîler ihsân eder.

Ba‘de’z-ziyâfe Süleymân Hân pederimiz merhûmun nakli üzre hazîne-i Lagoş[‘u] cümle Budin’den çıkarup yedi bin aded deriler sarılı sandûkalara mâl-ı hazâ’ini doldurup bu kadar cebehâne ve bu kadar ibret-nümâ zî-kıymet eşyâları ve murassa‘ tahtları ve niçe yüz aded murassa‘ pençere kapakları ve kapuları ve niçe bin fıskıyye ve havuz ve fevvâreleri ve tuçdan altun ile mutallâ dîv ü cin ve perî sûretlerin ve tuçdan selef kralları timsâllerin ve hâlâ {İslâmbol’da} Ayasofya câmi‘i mihrâbının yemîn ü yesârında olan mutallâ şem‘dânların ve niçe bin bunun emsâli ibret-nümâ eşyâların cümle yerlerinden kal‘ edüp İslâmbol’a gemilerle gönderüp cümle sûretleri temâşâ içün Atmeydânı‘na korlar. Ve Budin’den niçe zî-kıymet balyemez topları Belgrad’a gönderirler.

Ve amân diyen küffârdan ve kavm-i Yahûd’dan ve sâhib-i ma‘rifet re‘âyâdan üç bin kadar âdemi İslâmbol’a gönderüp Yedikulle ve Galata ve Hâsköy’de meskenler verirler. Ve Yanoş gulâm kral yanına Budin’i muhâfaza içün cümle ***[75a]*** yigirmi bin asâkir-i İslâm koyup kendüleri sa‘âdetle nehr-i Tuna’yı cisir üzre ubûr edüp kal‘a-i Eğre ve kal‘a-i Hatvan ve kal‘a-i Segedin fethine azm-i hümâyûnları olup Peşte sahrâsında meks-i hıyâm etdikde Kemâl Paşazâde Ahmed Efendi ve Ebussu‘ûd Efendi ve Kadıasker Sultân-ı şu‘arâ Bâkî Efendi ile müşâvere edüp küffâr-ı hâksâr bir dahi bu kal‘a-i Budin’e tama‘ etmesin içün yukaru kal‘ası içine yetmiş seksen yerden âteşler urup berbâd ederler. İlâ hâze’l-ân ol harâb-âbâddan harâb hânedânlar vardır, ammâ Süleymân Hân Dârü‘s-saltanati’l-

aliyyelerine revâne olıcak yine derûn-ı kal‘ayı sâhibleri amâr ederler, ammâ cemî‘i küffâr kralları hasedlerinden,

“Süleymân Igrando Budin’i bir küçük gulâma verdi ve hâlâ hükûmet-i Ungurus Alaman bir avret elinde kaldı. Millet-i Mesîhiyye bu kötü bugünlere mi kaldı?” deyü cemî‘i krallar ve cemî‘i ban ve hersekler ve şaglar mâbeyninde niçe bin gûne güft ü gûlar olur. Ba‘zı kral-ı bed-fi‘âl tama‘a düşüp,

“Ah Lagoş kralın karısın Budin’de bir alsam ve Budin’de müstakil kral olsam” deyü âhir cümle krallar Budin kralı olan Yanoş Kral gulâmı âdem yerine komayup birisine aslâ itâ‘at etmeyüp sene 934 târîhinde yedi kral yedi kerre yüz bin cünûd-ı cünüb-i Nasârâlar ile gelüp Budin kal‘asın kat-ender-kat muhâsara edüp her tarafdan göz açdırmayup kal‘a-i Budin’i bî-dînler döğmeğe başladılar, ammâ bu mahalde Seğitvar banı olan Török Palando nâm dâll-ı benâm içeri kal‘aya bir takrîb ile âdem gönderüp Süleymân Hân’ın Yanoş Kral’a ihsân etdiği gorona nâm tâc-ı İskender’i isteyüp,

“Eğer tâcı bana verirsen Budin altından kalkar giderim ve illâ Budin’i hâke berâber ederim” deyü derûn-ı hisâra haber gönderir. Pojon kal‘ası hâkimi pes ü perdeden derûn-ı hisârda mahsûr olan Lagoş karısına haber gönderüp,

“Eğer bana gelirsen ve beni kocalığa kabûl edersen Budin’i döğmeden el çeküp alarka duralım” der. Niçe kâfir-i bed-gümân-ı bî-îmânlar pür-gam-ı fâside düşerler ve kal‘aya amân u zamân vermeyüp güm güm döğerler.

Âhir içerden melike avret zebûn olup mekr-i zenân hîlelerine sâlik [ü] zâhib olup mukaddemâ kendüyi isteyen krallara ve tâcı isteyen banlara nihânîce birer âdem gönderüp her bir kralın nâmelerinde birer gûne hulf va‘de-i dürûğlar yazup,

“Îsâ ve Meryem Ana şâhid olsun sana varup menkûhan olurum ve tâc u taht u raht u baht sâhibi müstakil kral olursun, ammâ Erdel’de olan karındaşım gelinceye dek kal‘ayı top ile döğmeyüp ve lağımlar etmeyüp kal‘adan alarka durasın” deyü her bir krala pesü perdeden tesellî-i hâtır nâmelerin gönderdikde bu nâmelere krallar i‘timâd edüp kimi temâruz hastalığına yüz dutup kal‘a döğmez, kimisi “Bir vâkı‘a gördüm, kal‘a döğdüğüme İsvet Nikola kâil olmaz”, kimisi “Cebehânem azdır” deyü her biri birer gûne özr [ü] bahâne ile kal‘a-i Budin’i döğmeden ferâğat edüp kimi Peşte cânibinde kimi Eski Budin’de ve kimi Gerz İlyâs depesinde ve kimi Muhanad bayırında ve bir kral irşek çayırında karâr-dâde olup kalırlar.

Hemân beri tarafda âkıle müdebbire avret derhâl mahsûr olduğu ahvâl-i pür-melâli iptidâ Bosna vezîrine ve Rûmeli vezîrine ve andan Sultân Süleymân Hân’a arz-ı hâl-i tazallumlar yazup,

“Pâdişâhım, çerâğın olan Yanoş oğlum ve abd-i memlûkun ve kal‘a-i Budin’in elden gidiyor. Hâlâ yedi kral döğüyor, yetiş pâdişâhım, amân, el-amân” deyü feryâdnâmeleri dest-i pâdişâh-ı âlem-penâha vâsıl olıcak meğer Süleymân Hân dahi Budin cânibleri gazâlarına çıkalı iki ay olmuş, hemân Süleymân-ı zamân etek der-miyân edüp şemşîr-i bî-amânın kuşanup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil edüp gelmede.

Beri tarafda mukaddemâ Budin içinden çıkup etrâf kılâ‘ları mutî‘ [u] münkâd etmeğe

giden asâkir-i İslâma serdâr olan Kâsım Paşa Budin'in muhâsara olduğun istimâ' edüp der-akab üç bin yeniçeri ve üç bin kendü askeri ve on bin aded Yanoş gulâm kralın kendü asker-i Macarı cümlesi kal'a-i Peçoy'dan balyemez toplar ve niçe bin araba zahâ'irler ile bir gece ale'l-gafle cümle küffâr hâb-ı râhatda iken cümle asker mühimmât [u] levâzımâtlarıyla kal'a-i Budin'e bî-pâk ü bî-pervâ girüp ahâlî-i Budin'e böyle imdâd ve zahâ'ir geldiğinde cümle ehl-i beled tâze cân bulur.

Ale's-sabâh bu hâli Nemse çâsârı olan Ferdinand Kral görür kim kal'aya imdâd gelen arabalar Budin etrâfların dutmuş ve kal'a-i Budin'in burc [u] bârûları üzre alem ü sancak u bayrağ ile burc [u] bârû-yı hisâr zeyn olmuş ve Türk askeriyle kal'a bedenleri zeyn olmuş. Hemân derûn-ı hisârda cümle ümmet-i Muhammed ile Macar askeri hâzır olup Semendire beği Yahyâ Paşazâde Mehemmed Beğ ve Bosna beği Husrev Beğ ve Sadrıa'zam askeri ki Rûmeli askeridir, kırk bin aded güzîde asker bunlardır, cümle guzât-ı müslimîn ***[75b]*** Budin altında cem' olup bir ağızdan Allâh deyüp yürüyüş edince Budin içinden dahi cümle guzât-ı müslimîn ve Yanoş kralı askeri cümle kal'adan dal sâtûr olup bir asker taşradan bir asker kal'a içinden çıkup yedi kralı askeriyle ortaya alup kıra kıra kimin Tuna'ya döküp kimin esîr-i bend-i zincîr edüp kal'a-i Budin['i] dest-i küffârdan halâs edüp yedi kralın yedi kerre yüz bininden yedi bini dâr-ı menhûslarına vâsıl olamayup bu kadar mâl-ı hazâ'in ve bârhâne ve cebehâneler meydân-ı mahabbetde küffâr meterisleri içinde kalup *bi-hamdillâhi Ta'âlâ* asâkir-i İslâm-ı nusret-me'ser yine kal'a-i Budin'i kabza-i tasarrufa alup küffârın meterislerinde kalan bî-hadd ü bî-hasr mâl-ı ganâ'imleriyle ol mertebe muğtenim idiler kim hadd [ü] hasrdan hâric idi.

Hüsn-i cemâl sâhibi kızlar ve pençe-i âfitâb-ı mehtâb gulâmlar alındı, zîrâ küffâr askeri arabalarıyla cümle ehl [ü] iyâllerin bile getirüp ol kadar çârpâ makûlesi devâbbât ve ol kadar sîm ü zerrîn âvânî eşyâ-yı zî-kıymetler alındı kim diller ile ta'bîr ve kalemler [ile] tahrîr olmaz deyü nakl etdiler.

Andan imdâda gelen asker-i İslâm'a Semendire beği Mehemmed Beğ ve Bosna beği Husrev Beğ serdâr olup nehr-i Tuna cisrin ubûr edüp kal'a-i Peşte'den yarar ve nâmdâr pirbe kulağızlar alup ibtidâ kal'a-i Hatvan ve kal'a-i Hollok ve kal'a-i Buyak ve kal'a-i Semendire ve kal'a-i Seçan ve kal'a-i Germat ve kal'a-i Diregel ve nehr-i Nitre'yi geçüp kal'a-i Novigrad ve kal'a-i Leve ve kal'a-i Nitre andan dönüp kal'a-i Uyvar'ı ve kal'a-i Komaran altların cümle asâkir-i İslâm çalkayarak elekden geçirüp bu kadar mâl-ı ganâ'imle kırkıncı günde Ciğerdelen nâm kal'adan nehr-i Tuna'yı gemilerle ubûr edüp kal'a-i Üstürgon'a selâmetle dâhil olurlar.

Gerçi ol zamân kal'a-i Üstürgon dest-i kâfirde imiş, ammâ Budin kralı Yanoş krala tâbi' imiş. Yine bu kadar mâl-ı ganâ'imle guzât-ı müslimîn kal'a-i Budin altına gelüp niçe bin üsâ[râ]lar ve mâl-ı firâvânlar ile ahâlî-i Budin'i ganîmet edüp vakt-i şitâ erişmeden cümle asâkir-i İslâm vatanlarına sâlimîn ü gânimîn revâne olurlar.

Der-beyân-ı ahvâl-i melâmet-i Budin

Çünki asâkir-i İslâm'ın Budin altından gitdikleri gibi cümle muhâfazaya me'mûr olanlar Budin Kralı Yanoş ile kaldı. Pes sene-i âtiye kim sene 935 târîhinin mâh-ı Ramazân'ında evvelbahâr olmadan dahi bârân u selc ü berf alaca iken Nemse banı Ferdinand Kral ve Çeh banı ve Leh banı ve Korol banı ve Tot banı ve Kallevine banı ve Fiyameng banı ve Lonçat

banı ve Donkarkiz banı ve Danimarka banı ve Kız kral banı ve Dış Françe banları cümle Zirin hersek ve Dodoşka hersek ve Moran hersek ve Began hersek ve Nadaj hersek ve Kepan hersek ve Mekemorya ve Pirmorya ve İslovin beğleri ve niçe bin Hırvadistan segleriyle yedi kral yedi kerre yüz bin asker ile kâmil yedi yüz balyemez toplar ile Budin üzre gelüp alâ melei'n-nâs Budin'e mûr [u] mâr-vâr asel zenbûru-vâr üşüp meterise kat-ender-kat girüp Budin'e ol kadar top güllesi ururlar kim gûyâ bârân-ı la'net yağar.

Bu hâl üzre kırk gün Yanoş Kral muhâsarâya tahammül edüp görse kim dahi henüz vakt-i şitâ bir tarafdan dahi imdâd gelmeyeceğin ve geç geleceğin müşâhede edüp derûn-ı hisârda olan muhâfazacı ümmet-i Muhammed ile müşâvere edüp bi'z-zarûrî kal'anın dendân-ı bedenlerine amân bayrakları diküp amân ile Yanoş Kral ve gayriler silâhlarıyla Budin'den çıkup Peşte kal'ası cisrin geçüp vilâyet-i Erdel kralı olan kayınatasına gidüp ahvâl-i pür-melâlin Erdel irşekleriyle sa'âdetlü pâdişâha hedâyâlarıyla bildirüp Erdel'de başına iki kerre yüz bin asker cem' etmeğe başladı. Çünki bu haber-i mûhiş pâdişâh-ı cem-cenâbın ma'lûm-ı sa'âdetleri olup hemân ol ân tuğ-ı şâhîleri cebehâne-i şâhî önüne çıkarup evvelbahârda cümle cüyûş-ı muvahhidîn ile kat'-ı merâhil ve tayy-ı menâzil ederek şehr-i Sofya-yı sâfiyeye dâhil olunca Nemse çâsârı olan Ferdinand Ban'a bir nâme yazup,

"Er isen Lagoş Kral gibi seninle Mihaç sahrâsında yâhûd Budin altında Kile sahrâsında görüşüp karışalım" deyü nâmeyi bir kapucuya verüp Budin'e gönderdi.

Bir nâme dahi diyâr-ı Er[de]l'e giden Budin banı Yanoş'a gönderüp "İki kerre yüz bin asker ile ordu-yı İslâm'ıma gelesin" deyü te'kîdnâme gitdi.

Ve Tatar hâna çizme-bahâ on iki bin altun gidüp "İki kerre yüz bin asker ile gelüp Budin altında bana mülâkât olasın" deyü Tatar hâna da nâmeler gitdi.

Ba'dehu Sofya'dan Rûmeli vezîri ile Sadrıa'zam ve serdâr-ı mükerrem kırk bin asker ile mukaddemce talî'a-i asker olup gitdiler.

Akîblerince pâdişâh-ı gerdûn-vakâr on birinci gün Belgrad-ı behişt-âbâda andan sekizinci gün kal'a-i Ösek'den kırk pâre gâzî topları alup ***[76a]*** on üçüncü gün Mihaç sahrâsına varılup Süleymân çerâğı olan Yanoş Kral iki kerre yüz bin asâkir-i Nasârâ ile sahrâ-yı Mihaç'da ordu-yı İslâmda meks edüp ba'dehu sa'âdetlü pâdişâh-ı gerdûn-vakârın müşâhede-i cemâline kral gelüp serâperde-i Süleymânî önüne piyâdece gelüp cemâl-i bâ-kemâl-i şehinşâ[hî]yi müşâhede edince yedi sekiz yerde ser ber-zemîn ederek pâdişâh-ı sâhib-kırânın huzûr-ı sa'âdet-iktirânlarına vüsûl buldukda hemân fakîr Yanoş Ban baş yere koyup ınçkıra ınçkıra ağlayup pâypûş-ı pâdişâhî bûs edüp ba'dehu bir taht-ı zerîn üzre karâr etmesi fermân olunup ba'de'lletî ve'lletî niçe musâhabetden sonra bir hil'at-i zerîn ile ser-firâz olup çetr-i mülammâ'ına gider.

Yine ol gün iki kerre yüz bin Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr ile Âl-i Cingiziyân'dan Semiz Mehemmed Giray Hân gelüp ol dahi âdâb [u] erkân ile deryâ-misâl asâkir-i Âl-i Osmân içre güzer ederken otağ-ı hümâyûna müteveccih olup, ammâ müşâhede-i asâkir-i nusret-me'serden bir vecihle dem-beste ve mest [ü] medhûş olmuşdu kim gûyâ Süleymân-ı zamânın serâperdesi kendüye Hazret-i Süleymân'ın bârgâhı idi.

Bu hâl ile hân-ı âlîşân huzûr-ı Süleymân Hân'a berg-i hazân gibi dir dir ditreyüp geldikde Süleymân Hân kanûn-ı kadîmeleri üzre hâna ayağa kalkup öpüşüp görüşüp,

"Safâ geldin, hân karındaşım" deyüp bir zerrîn ve mücevher taht üzre karâr-dâde olup niçe kelimâtlardan sonra Süleymân Hân buyururlar kim,

"Hân karındaşım, sana fermânım olmuşdur kim hemân bugün bu sahrâda konmayup Budin'den içeri Ungurus diyârların harâb u yebâb etmeğe gidesin" deyüp Hân'a bir semmûr lipâçe ve iki zerdûz girân-bahâ hil'at-i şâhî ve serine bir otağa-i şehriyârî koyup Hân taşra çıkup ol ân nefîr-i Efrâsiyâbların çalup kâfiristâna çapula gitmede.

Beri tarafda Hazret-i Süleymân-ı zamân hemân ol ân sahrâ-yı Mihaç'dan kalku[p] beşinci gün kal'a-i Budin altında deryâ-misâl asker ile meks olundukda Kile sahrâsı benî Âdem ile dolduğundan mâ'adâ dağı ve taşı ol mertebe asker-i İslâ[m] zeyn eder kim her mahal yürüyüş sâyesinde yüz âdem meks etmiş bulunur. Tâ bu mertebe âdem deryâsı cem'iyyeti olur. Hattâ yine pederimiz merhûm Ser-zergerân-ı dergâh-ı âlî olmağile bu sefer-i azîmde dahi mevcûd bulunup pederimiz nakl eder:

"Kaçan kim vakt-i gurûb karîb oldukda cümle hayvânâtları Tuna suyuna saky etmeğe götürüp cümle hayvânât def'-i atşân ederken nehr-i Tuna'nın aşağı cânibinde ordu-yı İslâm'ın nihâyetidir, anda nehr-i Tuna beş altı zirâ' eksilirdi. Tâ ol mertebe devâbbât-ı kesîre var idi" deyü nakl ederdi.

"Ve cümle hayvânâtlara tobralar ile yemler verilecek zamânda at ve katır ve deve [ve] hımârların sadâsı (–) âye[t]: [39] nassı üzre, savt-ı bâğal ve savt-ı çemender ve asvât-ı gölük feryâd ü süheylleri evce peyveste olurdu" deyü pederimiz hikâye ederdi. Çünkim,

Feth-i diğer der-kal'a-i Budin bâ ceng-i azîm fî gurre-i mâh-ı Muharremü'l-harâm sene 936

Mâh-ı mezbûrun gurresinde pâdişâh-ı âlem-penâh Budin altında deryâ-yı bî-pâyân asker-i Âl-i Osmân ile gelüp meks etdikde cemî'i cüyûş-ı muvahhidîn ile vakt-i Şâfi'îde kat-ender-kat kırk kat kuşadup ol gece meterislere girilüp ve balyemez topları kemâkân yerlü yerlerine koyup ale's-seher şehr-i Muharrem'in dördüncü günü cemî'i toplara bir fitilden âteşler edüp niçe yerden kal'a dîvârları arabalar girecek kadar yerleri münhedim olup her tarafdan yürüyüşler olacak mahalde derûn-ı hisârda mahsûr olan küffârlar bildiler kim bu kal'a dest-i Âl-i Osmân'dan halâs olmaz. Hemân derûn-ı hisârdan cümle küffâr,

"El-amân, el-amân, ey şehinşâh Süleymân Hân-ı Âl-i Osmân" deyüp kal'anın cümle burc [u] bârûlarına beyâz amân bayrakları diküp istîmân etdiler. Amânları kabûl olup cümle küffâr uryânen silâhsız dâr-ı menhûslarına gitdiler.

Hemân ki küffâr kal'adan çıkdılar birkaç guzât-ı müslimîni dâğ-ı derûnlarından şehîd etdiler. Meğer hikmet-i Hudâ var imiş. "Bire küffâr âdem şehîd etmiş" deyince cümle guzât-ı kerrâr hemân dal sâtûr-ı hûnkâr olup bir ânda yetmiş bin küffârı Kassâb-ı Cömerd köçekleri gibi şemşîr-i âteş-tâbdan geçirüp bir tâb [u] tüvânlı küffâr ber-zemîn kalmayup cümle ser ber-zemîn kelleleri galtân olup kal'a-i Budin tekrâr üçüncü kerre yine feth olup kal'a muhâfazasına yigirmi oda yeniçeri ile Elbasan beği Hasan Beğ ta'yîn olunup yine krallığı mukaddemâ çerâğ-ı efrûhte ola[n] Yanoş Kral'a sadaka ve ihsân olundukda cümle hayırhâh-ı devlet,

“Pâdişâhım bu kal‘ayı bir vezîrine ihsân edüp ber-karâr olsun, ***[76b]*** tâ ki asâkir-i İslâm bir gayri feth [u] fütûhda bulunsun” derler.

Süleymân buyururlar kim “Bi-emrillâhi Ta‘âlâ anın da zamânı var” deyüp Budin altından ordu-yı İslâm ile kalkup Budin’in öte garbîsi tarafında Eski Budin zemîninde meks eder.

Andan azm-i râh-ı kal‘a-i Beç edüp yetmiş altı pâre kılâ‘-ı metînelerden kal‘a-i Tata ve kal‘a-i Papa ve kal‘a-i Pirespirim ve kal‘a-i Polata ve kal‘a-i Çavga ve kal‘a-i Çobaniçse ve kal‘a-i Senmartin ve bunun emsâli niçe gûne kılâ‘ ve palankaları feth edince şiddet-i şitâ karîb olup kal‘a-i Beç‘e sarılır. Hattâ gerüden gelen asâkir-i İslâm kal‘a-i Gör’ü ya‘nî Yanık kal‘asın ıhrâk etdiklerinde ismi Yanık kalır.

Ba‘dehu Süleymân Hân Beç‘i muhâsara etdikde kemâl mertebe sarp kal‘a olmağile günden güne şitâ ve berf ziyâde olup cümle guzât-ı müslimîn kar altında kalup âhirü‘l-emr yigirminci gün kal‘adan fâriğ olup derd ü belâ ve meşakkat çekerek mâh-ı Saferü‘l-muzafferde bî-zafer meşakkat-i sefer çekerek Cânkurtaran nâm mahalle gelüp andan Budin üzre cür’et edüp avdet etdiler.

Budin banı Yanoş Kral, pâdişâhın rikâbına yüz sürüp hil‘at-i husrevânî ile irtifâ‘-ı kadr buldu ve beyne’l-akrân mu‘azzez ve mükerrem oldu. Ve bu sefer-i meserretde kal‘a-i Üstürgon’dan tâc-ı İskender alınup Budin Kralı Yanoş‘a ihsân olunup bu kerre be-dürüstî kral-ı müstakil oldu.

Ba‘dehu Süleymân Hân kal‘a-i Peşte önünden nehr-i Tuna’yı ubûr edüp ol şiddet-i şitâda Keçkemet sahrâsıyla gidüp kal‘a-i Varadin cisrinden ubûr edüp Âsitâne-i sa‘âdete dâhil olunca beri tarafda yine küffâr-ı Alaman Süleymân Hân’ın Beç kal‘asın alamayup bî-feth avdet etdiğinden asâkirin za‘afına haml edüp yine cümle küffâr tek durmayup bu kerre üç kral ile Budin üzre üç kerre yüz bin küffâr ile gelmede. Tekrâr,

Yanoş Kral’ın Budin’de mahsûr olduğun beyân eder

Pes Yanoş Krala çaşıtlar gelüp Beç Kralı Ferdinand Kral’ın üç kral ile Budin üzre geleceğin haber alup tâc-ı İskender Budin kralında olmak ile dörd aded krallar kendüye mutî‘ [u] münkâdlar olup Budin altında ve derûn-ı hisârda cenge âmâde oldular. Çünki Ferdina[n]d Kral Budin kurbunda Kızıl Sahrâ nâm mahalle küffâr gelüp meks etdikde hemân Yanoş Kral ale’l-gafle Alaman Kralı Ferdinand’ı basup eyle şiş ve harba ve top ve tüfeng-i pür-ceng urur kim cümle küffâr şişden geçüp mâl [u] menâllerin bırağup kaçup dâr-ı menhûslarına giderler.

Ferdinand Kral güc ile kal‘a-i Üstürgon’a düşüp anda dahi irşekler kendüyi kal‘aya komayup Tuna’dan geçüp Ciğerdelen kal‘asında kalup ciğeri harâreti anda sehel teskîn olur, ammâ Yanoş Kral bu kadar mâl-ı ganâ’imle kal‘a-i Budin’e gelüp alınan mâl-ı ganâ’imin zî-kıymetlerinden ve kendünün iltizâmında olan harâcıyla cümle hedâyâları Süleymân Hân’a gönderü[p] kal‘a-i Budun’da adl [ü] adâlet ve cümle re‘âyâ vü berâyâlar ile hüsn-i ülfet edüp kal‘anın amârına cidd ü ihtimâm ederek (–) sene kâmil ve mükemmel Süleymân Hân devletinde müstakil kral oldu.

Hikmet-i Hudâ sene 948 târîhinde Yanoş Kral Budin içre âsûde-hâl iken bir gece mürd olup anda muhâfazaya me’mûr olan Elbasan beği ve sekbânbaşı ve kırk oda yeniçeriler kralın cemî‘i mâmeleki ve hazînesin kabza-i tasarrufa alup der-i devlete “Kral mürd oldu” deyü haber gönderdiler.

Der-beyân-ı diğer muhâsara-i felâket-i kal‘a-i Budun

Çünki Yanoş Kral’ın mürd olduğu haberi Beç Kralı Ferdinand’a ve Nemçe çâsârı olan karındaşı Karol Krala ve Çeh çâsârı olan Vinkoş çârnâsârlara Budin kralsız kaldığı haberi varınca hemân cemî‘i küffâr,

“Bire meded fursat ganîmetdir. Îsâ ve Meryem Ana bize himmet ede[ce]ği gün geldi. Budin şimdi bir avret elinde kaldı” deyüp cümle krallar yine baş kaldırup,

“Bire Osmânlı gelmeden ve Türk’ün ellerine Budin girmeden” deyüp ale’l-acele dörd kerre yüz bin küffâr Budin üzre gelüp yetmiş yerden kal‘aya havâle toplar koyup Gerz İlyâs’dan ve Muhanad bayırından kal‘ayı döğmeğe başlarlar.

Hemân derûn-ı hisârdan mürd olan kralın karısı ve anası ve sekbânbaşı ve Elbasan beği kal‘adan kemendler ile âdemler endirüp ve su yollarından Tuna ile yüzgeç âdemler gönderüp der-i devlete ve Bosna ve Rûmeli’ne haberler varınca Rûmeli askerin cümle Ösek’de râst gelir, Sadrıa‘zama Belgrad’da râst gelir. Sa‘âdetlü pâdişâh dahi mukaddemâ giden haberden âgâh olup Edirne’de bulunur, hemân ki Budin’in bu mahsûr olduğu haberin istimâ‘ edüp gece ve gündüz şitâb ile yürüyüp gitmede.

Ammâ yigirminci gün Bosna ve Rûmeli ve Sadrıa‘zam Budin altına varup karâr-dâde olurlar, ammâ derûn-ı Budin’de mahsûr olanlar kemâl mertebe muztar[ib]-hâl olup sademât-ı top-ı kûpdan ***[77a]*** kal‘nın niçe yerden burc [u] bârûları rahnedâr olup arabalar girecek kadar dîvârlar harâb u yebâb olmuşdu. Çünki Sadrıa‘zam İbrâhîm Paşa deryâ-misâl asker ile zîr-i kal‘ada meks etdiğin kal‘ada mahsûr olanlar görünce mürde cisimlerine tâze cân gelüp mürd olan kral askeri ve bizim muhâfazacı askerleri dâmen der-miyân edüp henüz cenge âheng edüp kal‘anın münhedim olan yerlerine şarampa[v]lar çatup içlerin rıhtım ile doldurup gece ve gündüz kâfire göz açdırmaz oldular.

Hemân mezkûr krallar asâkir-i İslâm’ın Budin altına gelüp kondukların görünce cümlesi domuz topu olup asâkir-i İslâma bir hücûm [u] mehcûm-ı azîm edüp bir savaş-ı perhâş edüp alak bulak karış katış yaka yakaya keşâkeş ceng ederlerken hemân derûn-ı hisârda olan asâkir-i İslâm ve mürd olan Yanoş Kral askeri cümle kal‘adan çıkup küffârın meterislerin basup cümle cebehâne ve topların tarfetü‘l-ayn içre kal‘aya taşıyup andan küffârın ardına düşüp kâfire gerüden kılıç urmağa başladılar. Küffâr gördü kim iki asker

mâbeyninde kalup ceng-bâzârı içinde topa tutulmuş maymuna dönüp bir kerre kaçamak verüp meterisleri tarafına asâkir-i İslâmı sarpa çekerler. Sadrıa‘zam dahi metânet edüp küffârı sarp kemîngâh yerlerine komaz.

Hemân küffâr bu hâli görüp yine asker-i İslâm üzre hücûm edüp tâ vakt-i zuhra dek bir ceng-i Sıffîn olur kim dillerde destândır, ammâ küffâr-ı hâksâr-ı bed-girdârın hadd [ü] pâyânı olmamak ile niçe kerre sıklet gösterirlerdi, ammâ serdâr-ı ekrem yine var kuvveti bâzûya getirüp Ali-i Kerrâr-vâr be-tekrâr be-tekrâr kâfirin gözlerine girüp niçe bin küffârı hâk-i mezellete salup niçe bin kelle ve baş dil alup merkezinde karâr ederdi.

Hikmet-i Cenâb-ı Bârî yârî kılup bu bezm [ü] rezm esnâsında Hazret-i Hilâfet-me’âb âfitâb-ı âlem-tâb-misâl şitâb ederek elli bin aded *“Benem, diğer nîst!”* diyen asâkir-i İslâm’ın salt ve sebükbâr güzîdesiyle bu ceng-âşûb üzre gelüp cümle dal sâtûr-ı Muhammedî olup küffâr-ı murdârı ortaya alup eyle kılıç-ı Süleymânî ururlar kim küffârda tâb u tüvân ve eli dutar bir bî-îmân kalmayup meterislerine firâr ederler.

Görseler kim cümle meterislerinde top ve tüfeng ve cebehâneden bir şey kalmayup meterislerinde kendülere cây-ı menâs olmadan kalmış.

Ba‘dehu görürler kim asâkir-i İslâm’ın ilerisi geliyor. Hemân ol ân küffâr-ı bî-îmân havf [u] haşyete düşüp cümle bâr [u] büngâhların bırağup *firâren an tevâlîyi’l-kesürât* deyüp Üstürgon’a ve Ustolni-Belgrad dağlarına yüzü kara zâğlar gibi ağlayarak ve ciğerlerin dâğlayarak firâr ederler.

Kırk elli bin kâfir nehr-i Tuna’ya atlarıyla ve piyâdegânlarıyla cân pâzârına düşüp Tuna’ya bir baş urup gark olup kimi halâs olam derken guzât-ı müslimîn Tuna içinde şinâverlik eden küffâra eyle kurşum ururlar kim anlardan dahi bir cân halâs olmaz.

Ve niçe bin küffâr dahi Eski Budin’de olan gemilerine varup her gemiye tahammülünden ziyâde girüp alarka olunca asâkir-i İslâm’ın salt atlıları gelüp keferelerin karada kalan atların ve yat u yarakların ve hayme misilli durakların ve bî-hisâb mâl-ı ganâ’imlerin alup Tuna içinde yokuş yukaru gitmeğe iktidârları olmayan gemiler içre sepişmiş kâfirlere nehr-i Tuna’nın karşu Peşte kal‘ası ve karşu Vaç kal‘ası taraflarından ve beri Eski Budin tarafından cümle guzât-ı müslimîn dalyan boylu uzun tüfenglerle Tuna içre olan kayıklı ve şaykalı kâfirlere eyle kurşum yağdırırlar kim küffâr kürek çekmeğe baş gösteremeyüp cümle gemileri Tuna kenârlarına geldikde cümle yigirmi altı bin küffârı dest ber-kafâ bağlayup esîr der-zincîr edüp cümle bin pâre gemileriyle Budin kal‘ası dibine yanaşup cemî‘i esîrleri Süleymân Hân’a arz edüp Süleymân Hân dahi kendü kemâl-i keremlerinden cümle üsârâları mâl u menâlleriyle getiren gâzîlere ihsân eder.

Hulâsa-i kelâm bu gazâ-yı ekber dahi bir pâdişâh-ı âlî-tebâr zamânında olmayup kâmil on iki gün on iki gece dağlara firâr eden küffârların kelle ve paçaları ve esîr der-zincîrleri serâperde-i Süleymânî önüne gelüp kelleler galtân olup gelen üsârâları cümle getiren gâzîlere ihsân edüp niçesinin başına çığalar ve turna telleri ve zî-kıymet hil‘atler ve tîmâr u ze‘âmetler ihsân u in‘âmlar edüp bu uslûb üzre sene 948 târîhinin mâh-ı Rebî‘ulâhir’inin yigirmi tokuzuncu gün kal‘a-i Budin’i yedi kral-ı bî-dîn elinden halâs edüp ta‘mîr [ü] termîmine sa‘y [ü] ihtimâm edüp cemî‘i asâkir-i İslâmı Budin’e üşürüp eyle amâr etdi kim hâlâ sedd-i İskender-vâr bir hısn-ı hasîn-i üstüvârdır.

Der-beyân-ı nasb-ı mîr-i mîrân-ı kal‘a-i Budun-i kâr-ı füsûs, ya‘nî (–) (–) (–) (–) (–) (–) dârü‘l-mülk-i Kızılelma-yı taht-ı Ungurus fî 8 Cemâzilevvel sene 948

Çünki Süleymân Hân Budin’i dördüncü kerrede bu vartadan halâs edüp feth etdi, evliyâ(?) ikide birde Budin imdâdına yetişmede. Guzât-ı müslimîne ***[77b]*** kayd-ı azîm derd-i ser olmasın içün kal‘a-i Budin’i bir vezîr-i dânâya vermeğe murâd-ı şerîfleri oldukda müşâvere edüp ba‘de’l-müşâvere mürd olan Yanoş Kral’ın lâşesin Kızılsarây deyrinden çıkarup sene 932 târîhinde Budin’i feth-i evvel etdükde Lagoş Kral’ın hazînesinde bulunan vasiyyetnâmesinde Lagoş‘un tahrîr etdiği üzre Süleymân Hân bu Yanoş Kral’ın lâşesin Ustolni-Belgrad’a gönderüp babası Lagoş Kral yanında meşâd etdirir.

Ba‘dehu Budin dîvânında Lagoş Kral’ın anasın ve avreti olan İzarila Ason nâm avretin ve Yanoş oğlu Zidmon Yanoş nâm üç yaşında oğlun dîvân-ı hümâyûna getirdüp kralın karısı olan İzarila nâm avrete buyururlar kim,

“Senin kralın Yanoş benim çerâğım ve ma‘nâ oğlum idi. Bu küçük oğlu Zidmon Yanoş dahi benim çerâğım oğlu olmak ile bu da benim oğlum olsun. Bu oğlana Erdel vilâyeti banlığını ihsân etdim. Sen anın anasısın, yine Erdel kralının kızısın. Baban hâlâ Erdel’de kocayup kötürüm olup vilâyet-i Erdel’in zabt u rabtına kâdir olmaz oldu. Sen oğlunun vekîli olup vilâyete nâzıru’n-nuzzâr olup her sene Erdel diyârı harâcını gönderesin ve kocanın anası olan kayınananı bile alup Erdel’e gidesin” deyü İzarila Ason nâm avrete niçe nasîhat [u] vasiyyetler edüp oğlu olan küçük Zidmon Yanoş gulâma bir sorguç kuka-yı zerdûz ve bir murassa‘ iskemle ve bir topuz-ı murassa‘ ve bir çetr-i mülammâ‘ ihsân edüp İzarila Ason melikenin başına bir tâc-ı murassa‘-ı kiyânî geydirüp zer-ender-zer hil‘atleri kayınanasına dahi geydirüp, “Yürü Allâh işini âsân ede” dedikde hemân müdebbire âkıle avret eydir:

“Pâdişâhım, dahi çerâğın olan oğlum dahi küçükdür, vilâyet-i Erdel’e yalnız gitmek olmaz. Pâdişâhımın devletinde oğlum sencileyin bir azîmü’ş-şân pâdişâhın çerâğı ola ve Budin Kızılelması kralı oğlu ola ve şimdi devletinde Erdel kralı ola, bize kırk elli bin asker ver. Diyâr-ı Erdel’e oğlumu bir dârât, azamet [ve] ihtişâm ile götürsünler kim eyle bir kral diyâr-ı Erdel’e girmiş ve gelmiş ve mutasarrıf olmamış ola” dedikde Süleymân Hân bu müdebbire âkıle avretden bu re’y-i hüsn-i tedbîr kelimâtların istimâ‘ edince cümle Rûmeli eyâleti askeriyle Kâsım Paşa’yı diyâr-ı Erdel’e kral götürmeğe me’mûr edüp pâdişâh-ı âlem-penâh bu müdebbire avrete “Sad hezârân tahsîn âferîn” deyüp bir zerdûz hil‘at-i fâhire dahi geydirüp “Âferîn sad âferîna Kraliçe Bânû” deyü nâm verdiler.

Hattâ lisân-ı Hırvad ve Sırf ve Latin ve Boşnak’da “kraliçe”yi demek kral kızı ve kral karısı demekdir.

Ba‘dehu bu kraliçe dest bûs-ı pâdişâhiyle şeref-yâb olup üç yaşında oğluyla Budin’den bir alay-ı azîm ile vilâyet-i Erdel’e revâne olup hamd-i Hudâ kal‘a-i Budin çirkâb küffârdan tâhir olup henüz Süleymân Hân sâhib-i Kızılelma-yı Ungurus oldu.

Ve cümle burc [u] bârûları üzre cemî‘i ulemâ ve e’imme ve hutabâ ve mü’ezzinânlar çıkup niçe bin yerde ezân-ı Muhammedîler verilüp yedi nevbet cemî‘i guzât-ı müslimîn gülbâng-ı Muhammedî çeküp yedi yaylım toplar ve yedi yaylım tüfengler atılup zemîn ü âsumân dir dir ditreyüp yedi gün yedi gece feth [ü] fütûh donanması fermân olunup cemî‘i

kenîselerin içlerinde olan lâşe-i murdârların çıkarup bâğlar içinde bir hafr-i ma‘lûme lahd etdiler.

Ve cemî‘i putları ve nâkûs ve erganon ve torompete nâm Deccâl sazların ve cümle salîbe ve çelipa ve esnâm-ı haşeblerin pâre pâre edüp kerâhet-i bed-âyîn ve kıssîs [ü] ruhbândan cümle düyûrları tathîr edüp mihrâb-ı münhariflerin Mekke-i Mükerreme’ye doğru etdiler kim sûre-i Bakara’da âye[t]: [40] nassı üzre mihrâb ve minberler olup ibtidâ hutbe-i şerîfi Hünkâr imâmı olan Ebussu‘ûd Efendi telâmîzi Nûrullâh Efendi tilâvet edüp teberrüken imâmeti ol asırda kadıasker olan Ebussu‘ûd Efendi Hünkâr câmi‘i ki hâlâ ana Fethiyye câmi‘i derler, anda imâmet eder.

Ammâ pederimizin nakli üzre asâkir-i İslâm bu evvel Cum‘ada ol kadar vefret üzre imiş kim kal‘a-i Budin mâl-â-mâl olduğundan gayri bir sâ‘at yer dağlarda ve bâğlarda tâ Gül Baba depesine varınca cemâ‘at-i kesîre ile leb-ber-leb imiş.

Hikmet-i Hudâ bu salât-ı Cum‘a Gül Baba buyururlar kim:

“Cümle cemâ‘at hâzır iken dağılmasınlar. Fursat ganîmetdir emânetimiz teslîm edelim. Beni ılıca suyiyle fi’l-hâl yaykasınlar ve Süleymân’ım beni Budin’e dinsinler(?), İslâmbol’a sıhhatle gitsinler ve cümle oğulların öpsünler” deyü vasiyyet edüp ol Cum‘a cemâ‘ati arasında bir kerre “Yâ cemâlallâh” deyüp rûh teslîm edince der-akab Süleymân Hân gelüp cenâzesine hâzır olup ol ân techîz ü tekfîn ıskât salâtiyle gasl edüp bizzât namâzın Ebussu‘ûd Efendi kılup ibtidâ-i fetihde hâk-i pâk-i ***[78a]*** Budin’de defn olunan ve iki kerre yüz bin cemâ‘at-i kesîre ile cenâzesi namâzı kılınan fukarâ-yı Bektaşiyân’dan Gül Baba hazretleridir kim Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed ve Bâyezîd ve Selîm-i Evvel ve Süleymân Hân ile cemî‘i gazâlarda mevcûd olan Gül Baba-yı Âl-i Abâ‘dır, *kaddesenâllâhu bi-sırrıhi’l-azîz*.

Andan ol Cum‘a gün Süleymân Hân kendi karîhalarından,

Der-tahkîk-i nasb-ı vezîr-i hâkim-i Budin

Hemân ol yevm-i mübârekde mukaddemâ Dârü‘l-hilâfe, ya‘nî Bağdâd-ı behişt-âbâd vezîri olan Süleymân Paşa’yı huzûruna kığırup başına bir sorguc-ı şâhî sokup eynine üç kat hil‘at-i fâhireler geydirüp ve destine devât ve kalem ile tuğrâ-yı garrâ verüp,

“Üç aded tuğ ile serdâr-ı mükerremim ve müşîr-i mufahhamımsın. Tâ İslâmbol’uma gelince cemî‘i diyâr-ı Rûm menâsıbları senin arzınla olup cümle mîr-i mîrânlar ve cümle mîr-i livâlar senin fermân-berin ola. Hattâ benim İslâmbol’umda Yedikulle dizdârlığı mahlûl oldukda senin arzınla tevcîh oluna. *Vallâhümme âfinâ* kaçan kim üzerine bir düşman gelüp mahsûr olduğunda ale’l-acele bana bir ulak gönder. Ben dahi emrine fermân-ber olup hidmetine gelem.

“Evlâdlarıma ve cümle vüzerâlarıma bu vasiyyetnâmem pendnâme olsun. Bu pend [ü] nasîhat ve kanûnum bozanların üzerine Fir‘avn ve Kârûn ve Yezîd’in la‘neti üzerlerine olsun, zîrâ bu Budin Kızılelması‘na çok emeğim geçüp Budin uğuruna altı kerre yüz bin ümmet-i Muhammed şehîd olup bu hâk-i amber-pâk kân-ı şühedâ olmuşdur. Budin sedd-i İslâm-ı hasîn hasretü‘l-mülûk Kızılelma-yı taht-ı Ungurus’dur.

“Bu kal‘ayı Allâh’a emânet etdim. Ve Süleymân Paşa hakîr Süleymân’a seni Budin’e

nâzıru'n-nuzzâr vekîl etdim. Basîret üzre olup re'âyâ-perver olup herkes ile hüsn-i ülfet edüp cümle gâzîlere ni'met ve ihsânın mebzûl olsun. Ve kal'a-i Budin'imde sâkin olanlar mu'ammer ve bay olsun" deyü kâmil bir sâ'at-i nücûmî Süleymân Hân hayr du'â ve nasîhatler edüp yarlığ-ı belîğ-i şâhîyi ve tuğrâ-yı garrâyı Süleymân Paşa'nın eline verüp,

"Vezâret ve tevliyetin mübârek olup Cenâb-ı Kibriyâ cümle Budin vüzerâlarının ve cümle asâkir-i İslâm hıfz-ı amânında ola. Ve Gül Baba Budin gözcüsü olup himmetleri hâzır ve nâzır ola, bu niyyete *el-Fâtiha*" deyüp Fâtiha-i Ümmü'l-kitâb tilâvet olunup ale'l-akîb Hayreddîn Efendi nâm bir fâzıl-ı benâm bir âlim ve fuzelâ-yı hümâmı beş yüz akçe [ile] mevleviyyet-i molla eder.

Ve sekbânbaşıyı altı bin yeniçeriye ağa eder.

Ve elli bir cemâ'atden odabaşıyı Budin'e dizdâr eder.

Ve cümle kırk sekiz aded kal'a ağaları edüp on iki bin kal'a mustahfızânları ve on iki bin erbâb-ı tîmâr ve zu'amâ neferâtları edüp kal'a-i Budin'i kemâ yenbağî her eksiği ve gediğin ve cebehânesi ve sâ'ir mühimmât [u] levâzımât zahâ'ir ve ma'ûnâtların görüp kâmil ve mükemmel olmak [üzre] bin altmış pâre top koyup üç yüz adedi dendân-ı [be]denlerde ve ebrâc ve tabyalar üzre zeyn edüp mâ'adâsın der-hazîne ederler. Hâlâ tophânede mâl-â-mâl toplar yatır.

Hâsıl-ı me'âl-i kelâ[m] Süleymân Hân-ı hümâm bu kal'a-i Budin'i cemî'i mühimmâtıyla bi't-tamâm edüp andan sene 948 târîhinin mâh-ı Şa'bânu'l-mu'azzamının sekizinci gün kal'a-i Budin'i ve cümle guzâtın Allâh'a ısmarlayup Dârü's-saltanati'l-aliyyelerine revân olurken kal'a-i Budin'den "Var safâ ile" deyü bir fitilden bin pâre toplar atup el-vedâ' işâreti ederler, *ve's-selâm.*

İmdi azîz-i men, men hakîr u fakîr bu Budin hakkında bu kadar tatvîl-i {kelâm} edüp dörd kerre muhâsarasıyla tahrîr etdiğimiz cümle peder-i azîzimizden istimâ' etdiğimiz üzre ale'l-ihtisâr tahrîr etdik, zîrâ elbette gayri tevârîhlerde cemî'i ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl ve muhâsara ve feth [ü] fütûhların yazmışlardır. Ancak bu hakîr ü pür-taksîr pederimizi ve Fâtih-i Budin Süleymân Hân'ı hayr ile yâd eylemek içün fütûhât-ı Budin'i bu kalîlü'l-bizâ'a bu yüzden tahrîr etdik.

Süleymân Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* rûhiyçün ve bu gazâlarda bulunan pederimiz Ser-zergerân-ı Dergâh-ı âlî, ya'nî Dervîş Mehemmed Zıllî ibn Kara Ahmed ibn Kara Mustafâ ibn Yavuz Er ibn Ece Ya'kûb ibn Germiyânzâde Ya'kûb ilâ Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî ibn Muhammed Hanefî ve ilâ İmâm Zeyne'l-âbidîn ve ibn İmâm Hüseyin ve ibn İmâm Ali ve Fâtımatü'z-Zehrâ ve bizzât cedd-i ızâmımız Hazret-i Risâlet-penâh rûhiyçün Allâh rızâsıyçün el-Fâtiha *ma'a's-salavât.*

Gerçi *merhûm ve mağfûrun leh* {pederimiz} nakli üzre bu kal'a-i Budin gazavâtlar[ın] tahrîr edüp tazyî'-i evkât olundu, ammâ yine sadede gelüp bu hakîr dahi kal'a-i Budin'i gördüğümüz gibi niçe gûne evsâfların tahrîr edelim *ve billâhi't-tevfîk.*

İşbu sene 1073 târîhinde kal'a-i Budin'in hâkimleri ve eşkâl-i kal'ası ve câmi'leri ve hân ve medrese ve mekteb ve tekye ve hammâm ve imâret ve çârsû-yı bâzârı ve çeşme-sâr [ve] âb [u] hevâsı ve gayri imâretlerin ayân u beyân eder

Evvelâ der-beyân-ı hâkimân-ı Budin: Evvelâ cümleden melik tuğrâ-yı garrâ-keş düstûru'l-amel üç tuğlu vezîr hâkimi İsmâ'îl Paşa'dır kim kanûn-ı Süleymân Hân ***[78b]*** üzre Budin vezîrinin hâss-ı hümâyûnu sekiz kerre yüz bin ve seksen bin akçedir. Cebelüleriyle cümle dörd bin asker beslemek kanûndur. Ve senevî ber-vech-i adâlet cevz-i ma'dûdu iki yüz kîse mâl olur, ammâ cürm-i cinâyeti ve bâd-ı havâsı ve pîşkeşleriyle cümle üç yüz kîse olur, ammâ adâlet yeridir, zîrâ Kızılsarây dîvârında celî hat ile Süleymân Hân dest-i şerîfiyle bu ebyâtı tahrîr etmişler. Müfred:

Gâzîler meskenidir bunda beğim gayr olmaz,

Bunda zulm eyleyenin âkıbeti hayr olmaz.

deyü yazmışlar dahi altında bu hadîsi yazmışlar. [41] kelâmın terkîm etmişler. Hakkâ ki Budin adâlet yeridir.

Ve mâl defterdâr[ı] hâssı 105.520 akçedir. Ve ze'âmet kethudâsı hâssı 103.240 akçedir. Ve tîmâr defterdârı kethudâsı hâssı 12.899 akçedir. Ve defter emîni ve defter kethudâsı ve çavuşlar emîni ve çavuşlar kethudâsı ve çavuşlar kâtibi ve gedikli defter kîsedârı ve târîhçi efendi ve mahlûl kâtibi ve rûznâmeci ve muhâsebeci ve kılâ'lar tezkirecisi ve nişâncı ve mukâta'acı ve şehir emîni ve harâc emîni ve gümrük emîni ve müfettiş efendi ve şehir kethudâsı ve kılâ'lar yoklaması ağası (–) (–) (–) (–) (–) (–) bu merkûm ağalar cümle dîvân-ı Budin'de mevcûdlardır, ammâ hâss-ı hümâyûnları yokdur. Ancak avâ'id ü fevâ'idleri vardır.

Ve dahi Budin eyâletinde olan erbâb-ı zu'amâ cümle 278 ve erbâb-ı tîmârı 2.391 ve alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı ve asker sürücüleri kırk ağalıkları vardır. Bu zikr olunan erbâb-ı tîmâr ve erbâb-ı zu'amâların kanûn-ı Süleymân Hân üzre üç bin akçede bir cebelüleriyle cümle on iki bin güzîde pâk müsellah ve mükemmel ve müzeyyen askerdir. Böyle bir cündullâh mehîb sâhib-i salâbet leşkere bir eyâlet mâlik değildir. (–) (–).

Eyâlet-i Budin'de olan sancakları beyân eder

Evvelâ nefs-i Budin sancağı, paşanın kendi tahtı sancağıdır. Sirem sancağı ve Semendire sancağı ve Mihaç sancağı ve Segsâr sancağı ve Şimatorna sancağı ve Ustolni-Belgrad sancağı ve Üstürgon sancağı, ammâ Novigrad sancağı hâlâ Macar kâfirindedir, ammâ köyleri ve asâkirleri dest-i Âl-i Osmân'dadır. Bu mezkûr sancaklardan dahi cümle on iki bin asker-i muvahhidîn-i pür-silâh her bâr âmâde olup ha denildiği zamân Budin imdâdına yetişirler. Kerrât ile bu guzât-ı müslimîn yedi kralları münhezim edüp kırmışlardır.

Budin müşâsında olan eyâletleri zikr eder

Evvelâ bu zikr olunan on aded sancaklardan mâ'adâ Eğre eyâletinde ve Varat eyâletinde ve Tımışvar eyâletinde ve Bosna eyâletinde ve Kanije eyâletinde bu mezkûr eyâletlerden dahi yigirmi altı bin *"Benem, diğer nîst!"* diyen ser-kaplan, bahâdırân, serverân yiğitler olup cümle Budin kal'ası muhâfazasına gelüp Kile sahrâsında sekiz ay muhâfaza etmek kanûn-ı Süleymân Hân'dır. Ve,

Civâr-ı Budin'de olan kılâ'ların asâkir-i İslâm'ın bildirir

Meselâ nehr-i azîm Tuna yalılarında olan Hamza Beğ kal'ası ve Erçin ve Cânkurtaran ve

Penteli ve Fötvar ve Pahşa ve Tovna ve Yeni Palanka ve Segsâr ve Bat Ösek ve Seçoy ve Mihaç ve Birnivar ve Darda ve Ösek ve Val ve Vulkovar ve Sotin ve Tovarnik ve Zemon nâmûn kılâ‘ların cümle on iki bin asâkir-i nusret-me’serler dahi olup cümlesi gemileriyle Budin kal‘ası imdâdına gelmeğe me’mûrlardır. Ve Baçka ve Laçka vilâyetlerinden dahi on bin asker Budin imdâdına gelmeğe me’mûrlardır.

Ve bu bâlâda zikr olunan Eğre ve Kanije ve Bosna ve Tımışvar eyâletleri ve sancak beğlikleri mahlûl olsa Budin vezîrleri tuğrâ-yı garrâ çeküp bu sancak ve eyâletleri erbâbına tevcîh eder.

El-hâsıl Ungurus tahtı olup vezîri sorguc-ı şâhî taşımak ile tâ İslâmbol kal‘asının Yedikullesi dizdârlığına varınca hükmü nâfizdir.

Der-sitâyiş-i hâkimân-ı şer‘-i şerîf-i Resûl-i mübîn

Kanûn-ı Süleymân Hân üzre beş yüz akçe mevleviyyetdir. Âsitâne tarafından zerdûz keçeli kapucu muhzırbaşısı ve çavuş ocağından kethudâsı ve yeniçeri ocağından çukadârı ve bâzâra gideni ve yüz aded tevâbi‘i ve bâb nâ’ibi ve muhtesib nâ’ibi ve şehir içre iki aded nâ’ibi ve yedi aded hâric nâ’ibleri vardır.

Ve monla hazretleri dörd kerre dîvân-ı Budin’e örf-i izâfetiyle çıkup şer‘ ile fasl-ı da‘vâ eder, ammâ Şâfi‘î ve Hanbelî ve Mâlikî mezhebi nâ’ibleri yokdur, zîrâ bu mezâhib-i sâlisden âdemler bu diyârda yokdur, ammâ cümle mezheb-i Nu‘mân ibn Sâbit İmâm-ı A‘zamîler ve hümâm-ı akdemîlerdir. Ve monlâya beher sene adâlet-i hak üzre bir hüccete yigirmi dörd akçe almak şartıyla on bin guruş pîş-tahta mahsûlü hâsıl olur.

Ve kazâsı sancağında cümle yigirmi bir kazâ yerdir. Ve cümle bin altmış aded kurâlardır. Ve cümle Budin eyâletinde üç yüz on altı aded kılâ‘ ve palankalardır. Ve cümle cümle on sancak yer eyâletinde üç bin tokuz yüz aded ma‘mûr u âbâdân müzeyyen kurâlardır. ***[79a]*** Ammâ cemî‘i etrâf-ı eyâletinde dârü‘l-harb olan müşâsında iki kılıç altında, ya‘nî hem kâfire ve hem Budinliye harâ[c] ve tekâlif-i örfiyye verir yedi bin pâre ma‘mûr kefere köyleri vardır. Anlarda mü’min ve muvahhid ve câmi‘ ü mesâcid misilli imâretler yokdur, lâkin Budin gâzîlerinden bu köylere varup gelir çokdur. Bu kurâlar hisâbı üzre tahrîr-i Süleymân Hân’da eyâlet-i Budin yigirmi üç bin pâre köydür. Ve cümle eyâletinde altı kerre yüz bin ve elli üç bin re‘âyâ harâc kayd olunmuşdur.

Der-beyân-ı vüs‘at-i eyâlet-i Budin

Cânib-i şarkda Peşte’den Yanık kal‘asına varınca Budin hudûdudur kim tûlu kâmil şarkdan garba kırk yedi konakdır kim kal‘a-i Yanık Alaman’ın evvel hudûdudur. Cânib-i cenûbda yigirmi konak tâ nehr-i Sava’ya ve nehr-i Buna’ya varınca Bosna eyâletiyle hem-hudûddur. Ve taraf-ı cenûb-ı garbîde dörd konak yer Kanije kal‘ası kurbunda nehr-i Morava kenârında Zirinoğlu kâfiriyle hem-çetdir. Semt-i garbda bizim Polata ve Çavga kal‘alarımız kurbunda nehr-i Raba hudûd-ı Süleymân Hân la‘neti olup Nemse vilâyetiyle hem-civârdır. Cânib-i şimâlde iki konak yer bizim Üstürgon kal‘amız Tuna kenârında olup karşu tarafında Orta Macar ile hem-müşâdır. Ve semt-i poyraz Tuna aşrı üç konakda Eğre eyâleti ile hem-hudûddur. Ve cânib-i şarkda üç konak nehr-i Tise kenârında Segedin kal‘ası dibinde eyâlet-i Tımışvar ile hâk hâkedir.

Der-ta‘rîf-i dâ’iren mâdâr eyâlet-i Budin

Bu tahrîr olunan eyâletler kenârıyla bu eyâlet-i Budin kâmil beş aylık yoldur. Ve cümle iki kerre yüz bin kuldur, ammâ yüz bini Budin'e me'mûrdur. Yüz bini eyâletleri kal'alarının müstahfızlarıdır. Bu cirimde olan eyâlet içre cümle altı kerre yüz bin aded re'âyâ vü berâyâların harâcları cümle Budin aklâmıdır.

Bu kadar vâsi' eyâletden Âl-i Osmân hazînesine bir kara mankır ve bir dâne dânk u tânk ve nukra-i fülüs-i ahmer gelmediğinden mâ'adâ eyâlet-i Bosna'da Sirebreniçse'nin gümüş ma'deni var ve İzvornik memlehaları ve Çaçka ve Rodnik harâcları ve cümle niçe kurâ vü kasabât hâsları cümle Budin kulu aklâmıdır. Hattâ Rûmeli eyâletinde bile niçe mukâta'ât hâslar cümle Budin mukâta'acısı der-i defterinde mastûrdur kim icmâl defteri bu hakîrin manzûru olup "Beher sene Budin kullarının mevâcibleri dörder bin altmış kîse ulûfeleri eder. İki bin kîse dahi eyâlet ağaları ve cizyedârlar ve vâlîler ve birovlar ve mübâşirler ve kadılar tahsîl eder" deyü tahrîr olunmuşdur, zîrâ büyük eyâlet-i ma'mûredir ve asâkir-i İslâmı çokdur.

Ez-în-cânib sadede rücû' edelim. Beş yüz akçe hâkim-i şer'-i molladan sonra bir hâkim-i şer'i dahi müftî-i enâm şeyhülislâm-ı hümâmdır.

Ve bir hâkimi dahi sülâle-i ırk-ı tâhir-i Resûlullâh'dan nakîbü'l-eşrâf hazretleridir.

Ve bir hâkimi müfettiş efendidir.

Ve bir hâkimi bâb nâ'ibi ve bir hâkimi muhtesib nâ'ibidir.

Ve hâkim-i örfî kapukulu yeniçeri ağasıdır kim altı oda çorbacılarıyla kapukulu odaları vardır.

Ve bir hâkimi dahi kapukullarından yeniçeri dizdâr ağadır.

Bir hâkimi dahi sipâh kethudâyeridir.

Bir hâkimi dahi üç oda kapukulu topçular ağasıdır.

Bir hâkimi kapukulu cebeciler ağasıdır.

Bir hâkimi Budin'in yerli yeniçeri ağasıdır kim kanûn-ı Süleymân Hân üzre sekbânbaşılar ile kalma kapukulları idi.

Ba'dehu yerli kulu olmak fermân olunup hâlâ on iki bin kul olmak üzre defter-i Süleymân Hân'da mastûr olup cümle altmış aded kuka zerdûz süpürge geyüp dîvân kovar muhteşem çorbacıları vardır.

Ve cümle yeniçerileri gûnâ-gûn çuka dolamalı ve zerdûz üsküflü yeniçeriler haftada dör[d] kerre alay ile dîvân kovarlar. İslâmbol'da yeniçeri odaları gibi şâhrâh üzre kâşî-i Çîn-misâl rûy-ı meh-cebîn münakkaş odaları var. Mehâbet-i İslâm içün dosta düşmana karşu tezyîn olmuş altun toplu ve şâhnişîn ve revzenli kat-ender-kat hücreleri var.

Ve bir hâkimi dahi kapukulu yeniçeri çorbacılarından paşanın rikâbında her Cum'a yürür ve her dîvân mevcûd durur muhzır ağadır.

Ve bir hâkim yeniçeri çorbacısından asesbaşıdır.

Ve bir hâkim yerli kulu subaşı[sı]dır.

Ve bir hâkimi çavuşlar ağasıdır kim üç yüz aded allı ve başları mücevvezeli ve başları telli dîvân çavuşları var.

Ve bir hâkimi yerli dîvân kapucu ağası var, yüz aded bevvâbân(dan)lardır kim her bâr hidmet-i vezîrde mevcûdlardır kim niçe yerlere isti‘câl hidmetlere giderler.

Ve bir hâkimi sağkol ağası ve bir hâkimi solkol ağası ve bir hâkimi yerli gönüllü ağası ve bir hâkimi azeb-i hisâr ağası ve bir hâkimi martolosân ağası ve bir hâkimi yerli topçular ağası ve bir hâkimi yerli cebeciler ağası ve bir hâkimi kumbaracıbaşı ve bir hâkimi bârûdcubaşı ve bir hâkimi meremmâtçıbaşı ve bir hâkimi mi‘mârbaşı ve bir hâkimi top dökücübaşı ve bir hâkimi kal‘a mehter ***[79b]*** başısı ve bir hâkimi lağım kazıcıbaşı ve bir hâkimi dahi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Hulâsa-i kelâm bu tektîb olunan kırk sekiz aded askerî ağalarının her birinin neferâtların firâden firâden tahrîr etsek tatvîl-i kelâm olur.

Hemân bu kırk sekiz ağaların taht-ı hükûmetlerinde kanûn-ı Süleymânî üzre cümle on iki bin aded mevcûd guzât-ı muvahhidîndir. Cümle ağalar sancağ u bayrak sâhibleridir, ammâ sağ ve sol ve azebistân ve gönüllüyân askerleri bunlar sancağ u bayrakdan mâ‘adâ kanûn üzre mîr-i mîrân paşasıyla ikişer aded tuğ çekerler. Eyâlet-i Budin’de bir mîr-i livâ merhûm olsa bu dörd ağanın bir eşbehine sancağ-ı mahlûl ihsân olunur.

Ve bir hâkim dahi Tuna kapudanıdır kim başka sancak ve bayrak ve tuğ sâhibidir. Bu dahi sancakbeği olur. Elli pâre firkatelere iki bin aded kapudan kulların gemilere doldur[ur], Tuna üzre tâ Beç‘e Prag’a varınca Belgrad-ı behişt-âbâda gelince Tuna üzre hükm-i hükûmât edüp hayduk kâfirlerinin gemilerin alup kâfirlerin kırup rûy-ı Tuna’yı emn [ü] amân eder a‘lâ kapudanlıkdır.

Ve bir hâkimi muhtesib ağadır kim cemî‘i ehl-i sanâyi‘e zâbıtdır.

Ve bir hâkimi bâcdardır kim cemî‘i âyende vü revendegânın metâ‘larından cisir üzre ve kal‘a kapularında bâc u bâzâr alur.

Ve bir hâkimi çetebaşıdır kim kaçan küffâr bir tarafda tuğyân etse bu çetebaşının üç yüz aded yiğitlerinden kâfiristâna beş on kişi seğirdüp kâfirden baş ve dil getirüp kâfirleri söyledüp haber alup ana göre tedârük görürler. Cümle çaşıtlar ve cümle pirbe yarar kulağızlar ve cümle Amr-ı Ayyâr-misâl yarar ve nâmdâr yiğitler bu çetebaşının bayrağı altındadır kim her biri âteş-pâre cânbâz ve serbâz yiğitlerdir.

Ve bir hâkimi kalafatçıbaşıdır kim kapudan beğe müte‘allık niçe yüz pâre gemileri ve nehr-i Tuna üzre cisir tombaz gemilerini kalafat ederler, üç yüz aded neferlerdir.

Ve bir zâbiti cerâhorbaşıdır kim kal‘anın ta‘mîr [ü] termîmine on iki bin re‘âyâ me’mûrdur. Anları işledüp kal‘a-i Budin’i dürr-i beyz-âsâ amâr etdirir.

Ve’l-hâsıl Koca Süleymân Hân bu kal‘a-i Budin’i bir eksiksiz eyle ma‘mûr u âbâdân etmişdir kim dest-i Âl-i Osmân’da böyle bir sedd-i üstüvâr yokdur.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Budun-ı Kızılelma-yı Ungurus

Evvelâ bu kal‘a-i Budin nehr-i azîm Tuna’nın cânib-i garbîsi kenârında bir till-i refî‘

yalçın kayalı sarp seng-i hârâ üzre şarkdan garba tûlânî vâkı‘ olmuş Hazret-i Risâlet’in vilâdetinden 882 sene evvel İskender-i Kübrâ vilâdetinde Nemçe krallarından Koca Grondi Mikloş kral altı yüz on yıl mu‘ammer olup bu kal‘a ol kral-ı pür-kemâl-i hoş-hısâlin binâsıdır. Hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn ve bir hisâr-ı azîm ve bir sûr-ı kadîm rabât-ı müzeyyen ve bir tahtgâh-ı müdevven ve bir refî‘u’l-bünyân ve kal‘a-i azîmü’ş-şân bir hisâr-ı üstüvâr seng-binâ-yı Şeddâdîdir kim gûyâ Acem’de kal‘a-i Kahkahâ ve diyâr-ı Ermen’de kal‘a-i Van’dır yâhûd sedd-i İskender-i Kübrâ‘dır.

Bu kal‘aya Gül Baba bayırından nazar olunsa şekl-i bâdemî görünür, ammâ Gerz İlyâs Baba dağından bakılsa gûyâ Âl-i Osmân’ın başdarda kadırgası gibi görünür. Meselâ Kızılsarây tarafı kadırganın mürtefi‘ kıçıdır ve kal‘anın ortasında olan çârsûnun iki tarafındaki dükkânlar kadırganın yemîn ü yesârında mankalarıdır. Ortasındaki ulu yolu kadırganın orta güvertesidir. Hünkâr câmi‘i minâresi orta direk gibidir. Mustafâ Paşa minâresi trinketa direğidir. Beç kapusu tarafı kadırganın başında karinası gibidir. Ve Ulama Paşa kullesi burnuna doğru kadırganın kayalığı gibidir.

El-hâsıl aslâ farkı yok *tâbaka’n-na‘l bi’n-na‘l* bu kal‘a-i Budin hemân pâdişâhın başdarda kadırgası gibidir, lâ-şekke ve lâ-şübhe.

Ve cirmi dâ’iren-mâdâr on bin adımdır. Kızılsarây’dan tâ Ovakapusu’na dek iki kat kalın ve metîn ve âlî Şeddâdî dîvârdır. Mâ‘adâ yalın katdır, ammâ eyle rıhtım ve Şeddâd-ı Âdî binâ dîvârdır kim üzerinde iki araba yan yana gidüp atlar ile cirid oynamak mümkündür, zîrâ bu hakîrin kademesiyle kâmil elli ayak enli bir Şeddâdî binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır.

Ammâ bu kal‘anın mağrib cânibi uçurum bayırlı zemîn olmağile handakı yokdur ve olmak da mümkün değildir ve lâzım da değildir, zîrâ ol tarafı sâfî kesme yalçın kayalar üz[re]dir, ammâ Beç kapusundan taşra kal‘anın kâmil bin adım yeri derin ve sarp ve arîz kesme kaya handakı var.

Ve bu orta kal‘anın dâ’iren-mâdâr bin adım dîvârında cümle toksan aded sarp ve metîn ve musanna‘ kullelerdir kim her birinin birer gûnâ esmâları ve başka nevbetçileri var.

Ve yine bu orta kal‘ada mezkûr kulleler aralarında lâzım olan yerlerde cümle on yedi aded tabya-i azîmeleri var kim her birine biner âdem sığar Atmeydânı kadar meydâna çıkmış meydânlı tabyalardır kim her biri birer sedd-i Mardin’dir.

Ve her biri birer gûne ilm-i hendese ile üstâd bennâ-yı selef bunların ***[80a]*** seng-i hârâlarına eyle tîşe-i Ferhâdî urup eyle musaykal ve mücellâ dîvârlar inşâ etmişler kim zamânımız üstâdları ana mu‘âdil bir tîşe urmağa kâdir değillerdir.

Ve her kulle ve tabyanın letâfet ve zerâfet ve kâr-ı nezâfetinde misilleri olmaduğundan mâ‘adâ üstâd-ı şîrînkâr-ı âkıbet-endîş bu kal‘a bir dahi muhâsara olunursa sademât-ı top-ı kal‘a-kûp gülleleri te’sîr edüp dîvârlara rahne vermesin içün cümle tabya dîvârları kaplımbağa arkası gibi içeri eğridir. Kaçan kim top gülleleri gelse kayup seküp gider. Aslâ rûy-ı dîvâra te’sîr etmez.

Bu mezkûr tabyaların her birin Âl-i Osmân vezîrleri birer âsârımız olup kal‘a metîn olsun içün bir hayrât u hasenât etmişler, ammâ Ali Paşa tabyası biri biri içinde iki kat sedd-i

İskender'dir.

Ve Karakaş Paşa tabyası ve Ulama Paşa tabyası ve Balı Paşa tabyası ve Süleymân Paşa tabyası ve Sarı Ken'ân Paşa tabyası ve Siyâvuş Paşa tabyası ve Kara Murâd Paşa tabyası, bunların her biri birer gûne tarz üzre tarh olunmuş burc-ı Kahkahâ-vâr birer gûne tabya-i üstüvârlardır kim her birinde onar ve on beşer aded ejder-i heft-ser-misâ[l] kırmızı çuka çullu çul dutmaz ve kundak dutmaz ve balyemez ve amân vermez Deli Balı nâm balyemez topları var.

Her yevm-i Cum'ada bu tabyalar üzre fılandıra ve alem ve bayraklar dikilüp her birinin nevbetçileri du'â vü senâlar edüp gülbâng-ı Muhammedî çekilir. Ve her tabyaların ka'r-ı zemînde olan esâsı kayalar üzre olup cümle temelleri altı boşdur. Hattâ "Muhâsarada lağım gelmesin" deyü bu kal'anın dâ'iren-mâdâr temelleri serâpâ sokak sokak boşdur ve niçe sokaklarda saçma toplar vardır. Ve bu orta kal'a cümle tabya ve ebrâclarıyla gûyâ inci gibi beyâz ve mücellâ bir kal'a-i bâlâdır.

Feth-i derveze-i orta hisâr-ı Budin

Cümlesi yedi aded hadîd-i cedîd ve metîn ve sedd-i sedîd kapulardır. Evvelâ lodos cânibinde Ovakapusu, üç kat paçarız ve sa'b ve eğri büğrü yollu demir kapulardır. Her kapunun iki yanlarında azîm balyemez ve kâfire amân vermez ve dur otur bilmez topları var ve bu kapular mâbeyninde cümle gûnâ-gûn cebehâneler ve âlât-ı silâhlar ve dîdebân ve nigehbânlar âmâdedirler. Hattâ şeb [ü] rûz cümle dîdebânların ellerinde tüfengler âmâde ve fitilleri yanup bir feryâda bakarlar.

Ve bu Ovakapusu'nun taşrasında nâ-tamâm sahrâ-misâl bir ibret-nümâ tabyaya Gürcî Ken'ân Paşa mübâşeret edüp üç âdem kaddi zemînden âlî çıkmış, ammâ nâ-tamâm kalmış. Eğer bu itmâm olsa kal'a-i Budin henüz tâze cân bulup mekâlîd-i zemîn olurdu, zîrâ bu tarafa mukâbil bâğlar içre Muhanad bayırı hayli havâledir. Eğer bu burc-ı azîm tamâm olsa kal'anın yarısında olan bârûsunun yarısın korudurdu. Dâ'iren-mâdâr iki yüz adım metîn tabya temelidir.

Andan yine bu orta hisârın bir kapusu dahi mağrib tarafında Gül Baba tarafına Beç kapusudur kim dörd kat-ender-kat demir kapulardır. Bu kapuların mâbeynleri cümle toloz kemerlerdir, aslâ gök görünmez Temmûz'da sermâ yerlerdir. Ve kapunun mâbeynleri ellişer germe levend adımıdır, tiryâkî adımı değildir, âdem adımıdır.

Ve bu kapular mâbeyninde rûy-ı dîvârda niçe bin gûne mâl-â-mâl âlât-ı silâh ile zeyn olmuş cümle kal'a neferâtları dâ'imü'd-dehr pür-silâh âmâde durup bir mesîregâh [u] ârâmgâh yerdir.

Ve her kapu üzre ola[n] kemerlerde gûnâ-gûn muhîl [ü] şeytanatlar ile inşâ olunmuş kalın demir kafeslerin aşağıları harba ve şişler ile âmâde zincîrler ile asılmış demir kafeslerdir kim hîn-i yürüyüşde düşman üzre bırağup cümle küffâr şişlere sancılup yolları sedd olur.

Ve gûnâ-gûn cenge müte'allık âlât-ı silâhlardan demir katlavîler ve geyimler ve zırh u zereh-külâh tuğulka ve ser-penâh [ve] şiş ve mızrak ve harba ve teber ve balta ve zemberek ve tüfeng makûlesi şeyler mevcûddur, zîrâ üçüncü muhâsarada küffâr bu kapudan yürüyüş edüp kal'aya istîlâ edecekleri mahalde,

Hikâye-i latîfe: Cümle kavm-i Yahûd ellerine birer semm-i şikembin(?) ve sıçan otu alup kâfir kal‘aya girirse zehr-i mâr [u] mûşu yalamağa muntazırlar olup “Pençe-i gurâb elimizde iken yalayalum ölelüm mü? Yohsa kurtulalum mu?” deyü Yahûdî lehçesiyle bu kelimâtları söylerler imiş. Hâlâ Budin Yahûdîlerine ve gayri cuhûdlara “Yalayalum mu?” deyü darb-ı mesel olup niçe kimesneler Yahûdîlere üleşirler. Yahûdîler de “Düşmanlarumuz yalasın da gebersin” derler.

Hikmet-i Hudâ bu mezkûr Beç kapusunun iç yüzünde hâlâ durur kâfir zamânından kalmış, içine âdem sığar bir sıkılı top var. Hemân ki küffâr-ı hâksâr bu Beç kapusundan içeri çet-a-çet kat-ender-kat yürüyüş edüp gelirken hemân bir Yahûdî karısı mezkûr topa âteş edince *el-azametullâh* hemân bu kapular arasında çet-a-çet olan ve taşrada duran kâfirler bu ***[80b]*** top-ı kûpdan çıkan bârûd-ı siyâhın nâr-ı Nemrûd’u nîlgûn dûdu ve gülle-i hadîdi ve niçe serâmed zincîrleri ve na‘l pâreleri ve çakıl makıl taşları cümle küffârlara isâbet edüp cümle küffâr cân ber-cehennem zebânîlerine cân teslîm etdiklerinde küffârın gerisi işlemeyüp sâ’ir guzât-ı müslimîn küffârların bakıyyelerine sataşup kıra kıra kal‘ayı küffârdan halâs ederler.

Küffârların kendü nakilleri üzre “Bu Beç kapusunda Yahûdî karısının atdığı top sadmesinden on beş bin güzîde Hıristiyanlarımız Îsâ‘ya cân verdiler” deyü nakl ederler.

Bu hâl üzre kal‘a-i Budin bir Yahûd karısı sebebiyle küffâr-ı hâksârdan halâs olur. Hâlâ ol ecilden Budin Yahûdları cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden berîler ve mu‘âf u müsellemlerdir, ammâ müslimler ve müslime değillerdir. Hâlâ Beç kapusunun iç yüzünde kat-ender-kat sarây gibi kârgîr binâ evlerde cümle Budin Yahûdîleri sâkin olurlar, ammâ Macar ve Nemse ve Çeh küffârı ellerine bir Budin Yahûdîsi girse cızbız kebâbı ederler.

Ve mezkûr karı topu hâlâ Beç kal‘asının iç yüzünde araba üzre ejder-i heft-ser-i gırrende gibi Beç kapusunun şâhrâhına doğru bakup sıkılı durur. Ve her kim sokaklarda bir demir parçası veyâhûd bir müdevverce taş bulsa sevâbına kasd edüp karı topu içine atar. Ve hâlâ bu top yanında dörd aded balyemez toplar dahi vardır. Her biri birer kal‘a değer.

Bu Beç kapusu aşağı varoşa işler şâhrâh olduğıyçün cemî‘i âyende vü revendeler seyr [ü] temâşâ etsünler deyü Fâtih-i Bağdâd Sultân Murâd altı aded zincîr kökü kalkanları bir yere yapışdırup bir hışt-ı Dahhâk ile eyle darb eder kim bir yanından altı aded kalkanın iki karış kadar güzer edüp yalman-ı nîze nümâyân olup hâlâ ol kalkan hıştıyla bu Bec kapusunun iç yüzündeki kemerlerde demir zincîrler ile maslûbdur.

Hakkâ ki zehî zeber-dest pehlivân-ı sâhib-kırânlıkdır. Hattâ bu darb-ı pesendîde Cevrî Çelebi târîh demişdir:

Sıdk ile Cevrî du‘â edüp dedi târîhini

Kuvvet-i bâzû-yı sultânı ede Mevlâ füzûn

Sene 1041.

Ve bu mazrûb kalkanların yanında Gâzî Gerz İlyâs Baba’nın bir sapan demirin mızrak ile deldüğü pulluk demiri ve yüz vukiyye gelir gürzü ve on altı hâneli sâhib-kırânlar salığı var kim bu salığın her dânesi onar vukiyye gelir bir turfe salıkdır. Ve yine bu mahalde

Tuna atının(?) başı demir zincîrler ile maslûbdur, ammâ hikmet-i sun‘-ı Hudâ-yı acîbe ve garîbe ve mehîbe eşkâl-i mefret serdir.

Bu Beç kapusu mâbeyninde niçe yüz temâşâgâhlar var, ammâ tahrîrinden âciz olup tatvîl-i kelâm olur. Ve yine bu orta kal‘anın Tuna’ya nâzır şimâlîsi tarafında, Kafesli kapu, bir küçücük dar kapucukdur. At ve araba girüp çıkamaz. Bu kapudan aşağı büyük varoş kal‘asına taş nerdübân ile enilir, ammâ kaç kad[em]e nerdübân endiği hâtır-nişânım değildir, ammâ gâyet sa‘b kapudur. Buna Kafesli kapu ve Uğrun kapu dahi derler, piyâde âdemlerin tarîkidir.

Andan yine bu orta hisârın Sarây kapusudur kim cümle erbâb-ı dîvân bu kapudan girüp Paşa sarâyına giderler. Sarâya karîb olmağile Sarây kapusu derler. Cânib-i şimâle meftûh iki kat metîn ve kavî demir kapulardır. Bu bâb-ı izdihâmdan dahi aşağı varoşa(?) enilir bâb-ı vâsi‘dir.

Andan yine bu orta hisârda Tophâne kapusu, bu dahi cânib-i şimâle mekşûfdur. Bu dervezeden at usret ile girir çıkar, ammâ araba ve at yüküyle girüp çıkamaz, zîrâ bir tarafı on ayak taş nerdübândır kim aşağı varoşa bundan dahi enilir. Tuna’ya nâzır ve Peşte ve Keçkemet sahrâları nümâyân bir mesîregâh-ı bâb-ı eşrâf [u] a‘yândır.

Andan bir kapu dahi Tophâne meydânına gider bir bâb-ı vâsi‘dir, ammâ ağaç kapudur. Bu kapudan Balı Paşa meydânına ve Kızılelma sarâyına gider cânib-i şarka nâzır bir kapudur.

Ve bu kapuya karîb sağ tarafda Hisârpîçe kapusu, şarka manzûr şâhrâh değil bir küçük kapudur. Ve bâlâda tahrîr olunan yedi aded orta kal‘a kapularının içinde,

Der-fasl-ı sarây-ı kibâr-ı a‘yân ve gayri mekân-ı hânedân

Bu Ortahisâr’da kamusu bin altmış aded beşer ve altışar kat kâr-ı Şeddâdî niçe divelden divele kalmış nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn Fireng-pesend binâlı büyût-ı ra‘nâlardır kim her birinin vasfında lisân kâsırdır. Niçe kerre muhâsaralarda ve niçe kerre ıhrâk-ı azîmlerde fenâ bulup yine amâr olmuş kârgîr binâ evlerdir kim cümle şindire tahta örtülüdür, ammâ Paşa sarâyı kırmızı kiremit örtülüdür.

Der-vasf-ı Paşa sarâyı: Bu Ortahisâr’ın şimâlinde kal‘a dîvârı üzre nehr-i Tuna’ya ve sahrâ-yı Peşte’ye ve vâdî-i Keçkemet’e nâzır revzenli ve şâhnişînli bir daracık dîvânhâne-i müfîd ü muhtasarlı ***[81a]*** ve iki yüz aded daracık odalı ve bir dar havlılı ve bir hammâmlı bâğçe sarâydır. Hattâ Kara Murâd Paşa bu sarâya sığamayup dahi tevsî‘ u termîm etdikde dîvânhânesinde bu târîh tahrîr olunmuşdur:

Eyâ ey memleket-pîrâ beşâret ehl-i İslâm’a

Mübârek-bâd u ferruh-bâd hurrem hem-çünîn bâdâ

Hudâ dâd eyleyüp munzam dedi Haddî ana târîh

Adâletle Murâd Paşa sarâyı eyledi ihyâ.

Sene 1065.

Gerçi bu sarây Murâd Paşa amâr etdiği vardır, ammâ Budin’e göre bu sarây dardır ve

cümle odaları kal‘a dîvârı üzre bârdır, ammâ cihân-nümâ-yı havâdârdır.

Andan Paşa kethudâsı sarâyı (–) (–) (–) (–) (–) Ve Yeniçeri odaları, her biri birer mükellef sarâylardır kim çârsû-yı bâzârın iki tarafına vâkı‘ olmuş kat-ender-kat hânedân-ı kadîmlerdir. Ve her bir sarâyların altında birer kat zîr-i zemînleri vardır. Hîn-i muhâsarada sademât-ı topdan yer altına girirler.

…… (1.5 satır boş)……..

Der-defter-i esmâ-i mahallât-ı kal‘a-i miyân: Evvelâ Paşa mahallesi,

…… (1.5 satır boş)……..

Bu mahalleler içre olan hânedânlar Süleymân Hân’ın ibtidâ fethinde eyle ma‘mûr u müzeyyen etmiş kim cümle çârsû-yı bâzârı ve cemî‘i hânedânları ve serâpâ şâhnişîn ve revzenleri billûr ve necef ve moran câmlar ile ârâste ve cümle evlerin sutûh dam u bâmları rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile pîrâste pirinçden sarı teneke ve kırmızı bakır tahta ve kalaylı tenekeler ile örtülü hâneler imiş.

Ve cümle büyûtların der [ü] dîvârları zer-ender-zer nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn evler imiş, ammâ hâlâ bu gûne nukûş-ı garîbelerden ba‘zı hânelerin kapularında ve rûy-ı dîvârlarında niçe yüz bin gûne eşkâl-i garîbe musanna‘ timsâller vardır.

Ve bu şehrin her köşe başında karşu karşuya üç dör[d] kat kalın pranka demir zincîrler çekilirmiş, hâlâ yerleri âşikâredir. Ve her köşe başında evlerin birer kemerleri var. Kefere zamânı ol kemerler içinde sokaklara nâzır iri saçma topları âmâde etmiş kim “Her kankı sokağa düşman yürüyüş ederse mezkûr zincîrlerden atlı geçemeyüp yayanları topların güllelerinden helâk olalar” deyü yoluna hiyel ü şeytanatlı hâzır-bâş kal‘a etmiş. Hâlâ her köşede top delikleri zâhir ü bâhirdir.

Hamd-i Hudâ bu re’y [ü] tedbîr ile âmâde olan kal‘a Süleymân Hân’ın eline suhûletle girüp derûn-ı hisârda olan köşe topları [âteş] edüp(?) asker-i İslâm kırılmadan dest-i İslâm’a girüp cümle hiyel ü şeytanatları sû-i tedbîr olup her işleri küffârın mu‘attal oldu, zîrâ “*El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddir*” [42], Cenâb-ı Kibriyâ‘nın takdîr-i ezelîsinde bu kal‘a dest-i İslâm’a girmek mukadder imiş kim *elhamdülillâh hâzâ min fazli rabbî.*

Ammâ be-kavl-i müverrihân Süleymân Hân bu kal‘ayı dördüncü kerrede feth edüp Süleymân Paşa’yı vâlî-i vilâyet etdikde bu şehri murâd [u] merâmları üzre cümle hâneleri ve âsâr-ı binâları ve gayri temâşâları ve krallara mahsûs bâğ-ı Merâmları ve sayd [u] şikârgâh nahlistân gül [ü] gülistân hıyâbânistânların teferrüc etdikde bu şehr-i Budin’e mahabbet edüp tâ Alaman diyârların feth [ü] fütûh edince aslâ İslâmbol’a gitmeyüp Budin’i taht-ı Âl-i Osmân edüp sikke kesdirüp darbhâne peydâ etmek murâd edindikde hemân âkıl vezîr bir gece Budin’in bu orta hisârına yetmiş seksen yerden âteş edüp harâb u yebâb eder.

Andan Süleymân Hân “Emir Hudâ‘nın” deyüp Rûm’a gider, ammâ yine bu şehir içre âsâr-ı kadîmelerden niçe bin gûne ibret-nümâlar çokdur. Hudâ-yı Müte‘âl dahi ziyâde amâr ede.

{Der-beyân-ı temdîh-i tophâne-i Budin}

Ammâ bu Ortahisâr'da mezkûr Paşa sarâyından çıkup kıble tarafına üç yüz adım gidüp Tophâne meydânı kapusuna varılır. Bir gûne balvan meşe direklerinden ağaç kanatlı metîn kapudur. Bu bâb-ı kavîden içeri bir pâk ü pâkîze meydân-ı azîm etrâfında toplar dökecek kârhâneler ve tophâneler ve kumbarahâneler ve cebehâneler imâretleri var ve damlar altında elli pâre balyemez toplar var kim her biri birer Rûm harâcı değer ve elli pâre şayka toplar var kim içlerine âdem sığar toplardır. Ve gayri kolumburuna ve zarbuzan ve havân ve şâhî ve pranka ve saçma ve kumbara toplarının hisâbın Hudâ bilür.

Ve bu meydân etrâfında olan demir ve taş top güllelerinin ve domuz ayağı ve makas ve mekik ve muşkat ve kazan kumbaraların niçe bin envâ'ları dağlar gibi bu Tophâne meydânında yığılıdır kim bu meydânı görmeyen ve bu tophâneye im'ân-ı nazar ile nazar etmeyen cihânda bir şey görmüş değildir. Hattâ bu Tophâne meydânı önünde iç kal'a handakı üzre iç kal'adan bu meydâna nâzır top mazgallarında âmâde toplar var kim her biri ejder-i heft-ser-misâl ***[81b]*** başların kaldırup dur[ur].

Bu topları âkıbet-endîş ve umûr-dîde cengâver ve dilâver ve serv[er]ler anıniçün bu meydâna nâzır bu topları komuşlar kim *Allâhümme âfinâ,* taşra Ortahisârı düşman alup bu tophâneye ve bu iç kal'aya gelirse bu Tophâne meydânına nâzır olan toplara âteş edüp düşmanı târumâr tu'me-i mûr [u] mâr etdirmek mülâhazasıyla bu topları bu meydâna nâzır komuşlar. Hakkâ ki isâbet etmişler.

{Der-vasf-ı iç kal'a-i Budin}

Ve bu Tophâne meydânından iç kal'a handakı üzre taş köprü ile iç kal'a kapusu iki kat metîn ü müstahkem demir kapulardır kim taşra kapunun atebe-i ulyâsı kemeri üstünde iki aded arslan-ı gırrende tasvîri var kim üstâd-ı mermer-bür bir esed timsâli eylemiş kim bi'l-mehâbe görenler ol sebû'ları zî-rûh zann eder. Tâ bu mertebe musanna' gazanferlerdir.

Ve bu iç kal'anın iki kapusu arasında çâh-ı gayyâ ve derk-i esfelden nişân verir bir zindânı var kim *el-iyâzu billâh* cümle mücrimleri ve cümle kanlıları ve cümle şehir a'yânlarının üsârâların bunda haps ederler. Her sabâh yine lâzım olan üsârâları ve salb u katl olunacak kâtil ve harâmîleri kemend ve dollâblar ile sicinden çeküp esîrleri sâhiblerine ve kâtilleri cellâdlara teslîm edüp cellâdlar da kâtilleri teslîm-i rûh etdirirler. Cemî'i serhadlerin sicinlerinde Budin sicni gibi amîk ve muzlim ve seccânları gibi zâlim ve gaddâr ve bî-rahm ve bî-amân kâtı'u'r-rahm zindânbânlar yokdur. Ve cümle paşa cellâdları da bunda sâkinlerdir.

Ve dahi bu iç kal'anın iki kapusu mâbeyni bir hayli vâsi' yer olup bu zindân etrâfında her gün bir bölük ağası beş yüz aded cebe vü cevşene gark olmuş pür-silâh kal'a kulları bir gün bir gece âmâde olup nevbet beklerler. Ertesi ale's-sabâh bir gayri bölük ağası gelir, kanûn budur.

Ve bu zindân kapusundan içeri aslâ evler yokdur, bir vâsi' vâdîdir kim Balı Paşa meydânı nâmıyla müte'âref bir fezâ-yı ma'rekegâhdır kim kâhîce Budin kulları paşa üzre gulû etdikde bu Balı Paşa meydânına cem' olup fetret ü ısyân u tuğyân ederler. İslâmbol'da gûyâ Atmeydânı ve Etmeydânı gibi bir dernek ve güft ü gû yeridir.

Ve bu Balı Paşa meydânında iki aded havân topları var kim mine'l-acâ'ibdir ve bir hammâm kubbeciği kadar taşdan bir top güllesi var, vâcibü's-seyrdir kim meydânın tâ

vasatında kubbe gibi durur mücellâ ve musaykal bir gülle-i kebîrdir.

Bu Balı Paşa meydânının etrâfında topçular ve cebeciler odaları ale't-tertîb binâ olunmuş odalardır. Cümle yiğitleri dâ'imâ pür-silâh mevcûdlardır.

Ve bu meydânın şimâlinde Balı Paşa kapusu, bir küçük ağaç kanatlı kapudur. Aşağı varoşa ener, ammâ bir gizli kapudur. Herkes bilmez ve herkes gelemez, zîrâ aslâ şâhrâh değildir. Ancak hîn-i muhâsarada bundan aşağı varoşa imdâd gidüp gelmek içün Balı Paşa ihdâs etmiş. Bir kapudur, ammâ hads etmiş, açmış, meğer kapanmış gerekmiş. Ammâ bu kapudan aşağı tâ Suluk kapusuna dek iki kat metîn kal'a dîvârında metîn ü müstahkem biri biri içinde gömlekli kulleler ve kavî tabyalar üzre karavulhâneler ve nevbethâneler vardır.

Ve bu Balı Paşa meydânının kıbleye nâzır bir metîn demir kapusu var, iç kal'a kapusudur kim bu kapudan içeri bir meydân-ı azîm dahi var. Aslâ evler yokdur, Kral Sarâyı meydânı derler.

Evsâf-ı Sarây-ı Kızılelma-yı Budin

Evvelâ bu Sarây meydânında bir beyâz yekpâre mermerden bir havz-ı latîf var, anın içinde husrevânî küpler kadar kabuklu sümüklü böcek tasvîrlerin üstâd-ı Macar-ı füccâr tuçdan döküp kabuğundan sümüklü böcekler boynuzların çıkarup baş göstermiş. Bir gûne musanna' tasvîrler etmiş kim görenler gülmeden vâlih ü hayrân olur.

Ba'dehu bu tuçdan sümüklü böceklerin sûretleri üzre yine tuçdan bir kadeh-i azîm edüp bir san'at ile mezkûr böcekler üzre oturdmuş kim makdûr-ı beşer değildir, zîrâ bu tuç kadehin içine otuz kırk âdem sığar belki dahi ziyâde sığâr u kibâr âdem sığar, ammâ on dâne sığır sığmaz. Tâ bu mertebe vâsi' tuçdan bir münakkaş-ı ibret-nümûn bir kadeh-i asfer-gûndur. Bu kadehin kenârelerinde âb-ı câriyelere münâsib lisân-ı Macarca ebyât [u] eş'ârlar tahrîr olunmuşdur. Ve yine bu kadehin cânib-i edvârında mehîb ve mahûf bed-çehre dîv-i sefîd kellelerinden aşağı mermer havza taraf taraf mâ-i sâfîler cereyân edüp anda sâkin olanlar mâ-i zülâlinden alup nûş edüp isti'mâl ederler.

Hattâ kefere zamânında bu şazrevânın dîv kellelerinden her bâzâr günleri ve her bed-nâm rûzlarında ve îd-i Nasârâ'da mü[me]ssek eşribeler cârî olup cümle küffâr nûş edüp def'-i atşân ederlermiş. Hâlâ şeker şerbeti mahzenleri durur. Bu mahzenlerde gûnâ-gûn eşribeleri yapup aşağıda bu havzın fevvârelerinden pertâb edüp havzdan âyende vü revendegânlar nûş ederlermiş, ammâ yılda ***[82a]*** bir kerre küffârın haçların suya bırakdıkları günler İsvet Nikola rûhiyçün bu havz [u] şazrevânlarından la'lgûn bâde-i nâb pertâb edüp nûş edenler mest-i medhûş [u] bî-tâb olurlarmış. Ammâ bu havzdan hâlâ cereyân eden âb-ı sâfîler bu Sarây meydânı altındaki su sa[r]nıçlarına gidüp leb-ber-leb oldukda mâh-ı Temmûz'da nûş eden hayât-ı câvidân bulur, ammâ isrâf üzre sarf etmezler, zîrâ "Hîn-i muhâsarada ahâlî-i kal'aya su lâzımdır" deyü imsâk üzre sarf ederler.

Ve dahi Tophâne meydânı ve Balı Paşa meydânı ve bu sarây meydânı altı serâpâ tâk-ı Kisrâlar üzre zîr-i zemîn sarnıçlardır. Ve bu meydânların ve etrâfında olan imâretlerin ve Kızılelma sarâyının cümle dam u bâmlarından nüzûl eden bârân-ı rahmetler bu zîr-i zemîn sarnıçlarda cem' olup vakt-i muhâsarada dollâblar ile çekilüp ehl-i beled nûş ederler azîm hayrâtdır.

Ve bu merkûm havzın önünde Murâd Paşa câmi‘i var. Gerçi küçükdür, ammâ gâyet şîrîn ve musanna‘ ve müzeyyen taş minâreli bir câmi‘-i mümtâzdır, ammâ cemâ‘ati azdır.

Ve bu câmi‘in önünde bir kapu dahi var, ana Uğrun kapu derler, bir metîn ve kavî hadîd cedîd küçük kapudur kim on kademe taş nerdübân ile aşağı varoşa enilir, cânib-i şarkdan taraf-ı şimâle meyyâl bir bâb-ı sağîrdir. Ve bu mezkûr havzın cânib-i cenûbunda, ya‘nî lodos rûzgârı tarafında on kademe taş nerdübân ile aşağı hisârpîçeye andan büyük su kullesi yoluna enilir bir küçük demir kapudur. Atlı girüp çıkmak mümkündür, ammâ usret çeker, piyâde âdemlere evlâ bi’t-tarîk-i âmdır.

Bu mezkûr Uğrun kapunun iç yüzüne karîb Sarây meydânına açılır Kızılelma Sarâyının kapusudur. Bu kapunun eğer tâkleri ve atebe-i yemîn ü yesâr ve atebe-i süflî ve ulvîsinde olan üstâd-ı mermer-bür kârların ta‘rîf ü tavsîf eylesek gayri kâr-ı kitâbetimizden kalırız. Hemân bir bâb-ı mu‘allâdır kim gûyâ bâb-ı kal‘a-i Bâbu’l-ebvâb’dır.

Bu kapudan içeri girüp yukaru seksen kademe vâsi‘ taş nerdübân ile bilâ-usret kral dîvânhânesine çıkılır bir dîvânhâne-i âlîdir kim felekde misli yokdur. Sâfî kırmızı somâkî mermer üzre gûnâ-gûn nakş-ı bûkalemûn nigârhâne-i Çîne mânend bir eyvân-ı dîvânhâne-i taht-ı Ungurus’dur. Her bir tâk-ı nüh-tâk-ı tumturak-ı revâkları gûyâ tâk-ı Kisrâ‘dır.

Bunun der [ü] dîvârında olan n[uk]ûş-ı ibret-nümûnlar var kim Hıtâyî kâğızlarda bu n[uk]ûş-ı garîbe vü acîbeleri Erjeng ve Mânî ve Hassân ve Behzâd ve Şâhkulı ve Ağa Rızâ kalemin çekmede âcizlerdir.

Ve bu dîvânhâne-i azîmin zemînini üstâd-ı şîrînkâr-ı mermer-bür envâ‘-ı fusûs-ı mukavvim mahkûk-ı gûnâ-gûn ruhâm-ı ibret-nümûn-ı ma‘kûk ile ma‘kûd kılmış kim hâlâ diyâr-ı Arab ve Acem’de böyle ruhâm döşeli bir eyvân yokdur. Hattâ bu hânedân-ı kadîmin ba‘zı yerleri beşer ve altışar ve yedişer kat-ender-kat kasr-ı nüzhetgâh kûh-ı Havarnaklar var kim hâlâ edîm-i arzda mânendleri yokdur.

Yedi kral içün binâ olunan kasr-ı İremlerdir kim her birinin kubâblarında birer altun top olduğıyçün Kızılelma Sarâyı denildiği bâlâda endek mastûrdur, ammâ Ungurus krallarına mahsûs olmak içün kırk ayak taş nerdübân ile urûc olunur bir kasr-ı serâmedi var kim evc-i semâya ser çekmiş bir ser-bülend kasr-ı bî-mânendi var kim dillerde dâstândır. Üstâd mühendis-i bennâ var makdûrun sarf edüp bu kasrı bir tarz-ı acîb ü garîbe üzre tarh etmiş kim şekl-i müsemmeninden dahi aslâ bu kasr içre oturanlara âfitâb-ı âlem-tâb te’sîr etmez.

Kurşum örtülü bir mevzûn kubbesi üzre altun yaldızlı alem yerine altundan topları var. Cemî‘i revzenleri Peşte ve Keçkemet ve Şarkez ve Hatvan ve Vaç ve Eski Budin ve Kile sahrâları pâymâl-i rimâl gibi nümâyândır. Ve cümle kat-ender-kat üç yüz kırk aded sağîr ü kebîr kâ‘aları ve soffaları ve hücreleri ve eyvân ve dîvânhâneleri ve hammâmları ve fıskıyye ve havz [u] şazrevânları ile bezenmiş bir sarây-ı bî-bedeldir kim rub‘-ı meskûnda buna hemtâ sarây-ı şâhâne yokdur. Cemî‘i diyâr-ı kâfiristânda değil Belh u Buhârâ ve Hind ü Yemen ve Mısır ve Irâk ve Şâm u Haleb ve Rûm’da Kızılelma Sarâyı nâmıyla müte‘âref bir binâ-yı bî-hemtâdır kim bu sarây-ı dil-küşâ sebebiyle Budin’e Kızılelma derler. Hattâ büyük dîvânhânede celî hat ile Kızılelma olduğuna târîhi bir mermer üzre merkûmdur:

Ey şeh kralın bağrın tîr-i gama deldirdin

Ol kâfir-i bed-hûyı kend'özine bildirdin

(–) (–) (–) (–) (–) (–) dedi târîh

Şâhım Kızılelma'yı ayva-yile doldurdun.

Sene 928.

El-hâsıl bu sarây-ı dilcûy-ı behişt-âbâdın misli arâzî-i ma'mûrede yokdur. Âdem oğlanı bunun vaz'-ı binâsı beyânında âciz ü kâsırdır, zîrâ bu sarây-ı atîkde olan mergûb ve zîbâ san'atlar ve gûnâ-gûn tasarruflar var kim cümle vassâflar anın midhatinde kilk-i cevâhir zebânları batiyyü'l-harekedirler.

El-hâsıl bu kârhâne-i ***[82b]*** kadîmin hüsn [ü] letâfeti ve kâr-ı zerâfeti vasfdan hâric ve beyândan âric bir mihmân-sarây-ı kârîdir, ınkırâzu'd-devrân binâ-yı sâbite ola dest-i Âl-i Osmân'da *âmîn ve yâ Mu'în.*

Bu sarây-ı İremi seyâhat ile uğrayup temâşâ edenlere hafî değildir, lâkin bu kal'a niçe kerre muhâsara görmek ile sademât-ı top-ı kûpdan bu sarâyın niçe yerleri münhedim olup yine amâr olmuşdur, ammâ kâr-ı kadîmine göre amâr edememişler. Hâlâ bu sarâyda dizdârdan gayri bir ferd-i âferîde yokdur. Hemân zevk u safâsın dizdâr ağa eder, zîrâ bu sarâyın zîr-i zemînlerinde olan tüfeng ve ok ve yay ve kılıç ve kalkan ve harba ve şiş ve mızrak ve zemberek ve bârût ve hışt ve balta ve nacak ve kazma ve kürek ve neft ve katrân ve zift ve niçe kerre yüz bin âlât-ı mühimmât-ı mühmelâtlar var kim hadd ü hisâbın cebecibaşı ve dizdâr bilir. Ve bunda olan tuğulka ve cebe vü cevşen bir serhadde yokdur. Bu cebehâne hazînesinin miftâhları cümle dizdâr elinde olduğıyçün dizdârlar bu sarâyda sâkin olurlar.

Ve bu sarây kurbundaki mehterhâne kullesinde her gece ba'de'l-işâ ve vakt-i Şâfi'î tokuzar kat mükellef ü mükemmel mehterhâne-i tabl-ı Âl-i Osmânî çalınır ve ba'de'l-ışâ mehterhâne faslından sonra cemî'i ebrâclarda her gece iki bin aded kal'a neferâtları tâ sabâha dak pür-silâh olup dîdebân ve nigehbân ve pâsbânlar "Allâh yeğdir yeğ" deyü feryâd edüp sâ'at be-sâ'at yigirmi aded kal'a ağaları falaka deyenekleriyle kol dolaşırlar. Eğer bir nevbetçiyi hâb-ı nâzda bulursa hâbdan bîdâr edüp seksen aded deyenek urup uykusun açar, kanûnları budur, zîrâ bu kal'a hasretü'l-mülûk bir kal'a olmak ile cümle düşman bu kal'anın bir taşına bin baş vermeğe cân atarlar.

Ve cânib-i erba'asında yetmiş aded kavm-i düşmanları sayf [u] şitâda âmâde olup Budin'e nigerândadırlar. Hattâ diyâr-ı Alaman'da ve kal'a-i Beç'de ve kal'a-i Prak'da ve şehr-i Kallevine'de olan kâfirlerin zamân-ı kadîmde dedeleri elinde Budin içre evleri olup hâlâ ol evler dest-i İslâmda iken kefere zamânında ol evlerin sâhibleri olanların evlâdlarından bir kefere müflis olsa, "Budin'de benim evim vardır" deyü evinin hüccet temessükâtını rehin verüp kırk elli bin guruş karz alır ve "Benim Budim'de evim var, milk emlâk sâhibiyim ve Budin'de benim bâğım yâhûd bir dükkânım vardır" deyü murâd edindiği gorofun ve irşeğin ve şagların kızlarından murâd edindiği kızı alır ve tereddüd etmeyüp fülûs-i ahmer[e] muhtâc ve ac u zâc kefere ise de "Budin'deki milki yine bunundur" deyü

ol kâfire kız verirler, bu muhakkak seyr [ü] temâşâdır.

İmdi kal‘a-i Budin cemî‘i millet-i Mesîhiyye beynlerinde tâ bu mertebe mu‘teberdir, ammâ yedi kral dahi Beç kralına her bâr tagallüb edüp,

“Şu bizim Budim kal‘amızı alalım, Kızılsarây’da oturup ömürde bir kerre ayş [ü] işret edüp Gerzellez dağında (–) nâm bıtrîkimiz ziyâret edelim” deyü yedi kral dahi Budin sarâyın arzu ederler.

Ammâ bu sarâya Gerz İlyâs dağı pek havâledir, lâkin ol havâleleri def‘ içün bu sarâyın kıble cânibi önünde iki kat metîn kal‘a dîvârları var kim yüzer ayak enli Şeddâdî kalın dîvârlardır. Ve bu tarafda azîm tabyalar üzre kırkar ve ellişer pâre serâmed topları var kim Gerzellez dağı havâlesinde bu toplar kuş kondurmaz, değil ki düşman gelüp ol havâleye top çeküp Budin’i döğe, ol muhâldir. Budin kal‘ası andan bâki pervâsı yokdur.

Ammâ illâ Muhanad bayırı bağdalası zemîni Budin’in ömrüne girir mel‘ûn zemîn-i havâledir, Hudâ hıfz ede, zîrâ cemî‘i zamânda “Küffâr geldikde ol tarafdan kal‘a-i Budin’i döğer” deyü nakl etdiler. İşte,

Belde-i Budin’de Ortahisâr-ı üstüvârın cümle büyûtları ve mahallâtları ve kal‘a dîvârları ve cümle tabyaları ve cümle (–) aded kal‘a kapuları ve Kızılelma sarâyına varınca bu yüzden alâ kadri’t-tâka tahrîr ve tavsîf olunup gayri hayrât [u] hasenât ve cevâmi‘ [ü] hammâmât ve hân u medrese ve imârâtları beyân eder

Evsâf-ı imârethâ-yı Ortahisâr-ı Budin, ya‘nî cevâmi‘hâ-yı mü’minân ve selâtîn-i Âl-i Osmân: Bu Ortahisâr içre cümlesi yigirmi bir aded mihrâbdır, ammâ cevâmi‘-i selâtîn [ve] vüzerâ [ve] vükelâ bunlardır kim zikr olunur: Evvelâ

Süleymân Hân câmi‘i: Mâ-tekaddem (–) (–) nâmında bir kenîse-i musanna‘ imiş. Ba‘de’l-feth Süleymân Hân bu deyrin derûnun mülevvesât-ı küfr-i çirk-i şirkden pâk edüp ma‘bedgâh-ı müslimîn eder. Hâlâ bir câmi‘-i münevverdir kim edîm-i arzda nazîri yokdur. Beyt:

Ra’eynâ câmi‘u’d-dünyâ cemî‘an

Ve lâkin mâ ra’eynâ misle hâzâ

ebyâtı bu câmi‘-i rûhânî ***[83a]*** hakkındadır.

Bu câmi‘-i kadîmin kıble kapusundan tâ mihrâba varınca tûlu iki yüz ayakdır ve arzı kâmil yüz ayakdır. Ve bir minâresi var, zamân-ı kadîmde nâkûs çanlığı imiş. İki yüz on kademe âlî serâmed minâre-i bâng-ı Muhammedî hânesidir. Hakîr bu minâreye urûc edüp şehr-i Budin’i ve deşt-i sahrâ-yı Peşte’yi seyr [ü] temâşâ etdim. Bu minâre sâfî beyâz mermerden kulle-misâl çâr-kûşe bir nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn minâre-i mevzûn-ı musanna‘dır.

Ve bu câmi‘in iki aded kapusu var, cânib-i şarkdaki kapu üzre bir beyâz mermerden üstâd-ı kûh-ken mermer-bür bir kanatlı ejdehâ tasvîri eylemiş kim gûyâ zî-rûhdur. Ağzın açup dörd ayakların gerüp kuyruğun kıvırup durur. Bu ejdehâ önünde bilâ-teşbîh Hazret-i Hızır bir at üzre süvâr olup elinde mızrağıyla ejdere bir sünü urup ejdehâyı at altına alup çiğner şeklinde bir gûne tasvîr eylemiş kim gûyâ henüz zî-r[û]hdurlar kim ejdehâ ile Hızır Nebî savaş-ı perhâş etmede şekilli tasvîr etmiş.

Hattâ hîn-i fethde Ebussu‘ûd “Tasvîr harâmdır, bu timsâli kırmak gerekdir” dediklerinde Süleymân Hân-ı ârif nezâket edüp “Kimse bu sûretlere bakmasınlar, müslim olanlar tanımasınlar” deyü gerdeninden keşmîrî şâlın çıkarup bu hey’etlerin üzerine örtdürüp kırmadan halâs eder. Hâlâ vâcibü‘l-iber sûretlerdir, lâkin bu câmi‘-i pür-envâr kârgîr kubâbla ma‘mûr değildir. Cümle servî direkleri üzre nakş-ı sihr-âsâr tavan-ı hemvâr üzre cümle imâretlerinin sutûhları rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir câmi‘-i nûrun alâ nûrdur. *Ebbedallâhu ilâ‘nkırâzı‘d-devrân.* Andan,

Fethiyye câmi‘i: (–) (–) (–) dir. Bu câmi‘ dahi kadîm-i evvelde deyr-i musanna‘ imiş. (–) (–) (–) câmi‘ imiş, ammâ bu dahi Süleymâniyye câmi‘ine müşâbih *tâbaka’n-na‘l bi’n-na‘l* bir câmi‘-i beyz-âsâ ma‘bedgâh-ı münevverdir. Allâhu a‘lem bu iki câmi‘ bir üstâd işi olması mübeyyendir, lâkin bu câmi‘in minâresinde bir büyük çanlı sâ‘at var kim sadâsı bir konak yerden istimâ‘ olunur. Cümle şehir câmi‘leri bu sâ‘ate amel edüp ezân-ı Muhammedîler tilâvet olunur, dakîka fevt etmez bir dürüst sâ‘at-i Alaman’dır. Andan,

Orta câmi‘: Bu dahi deyr-i kadîm imiş. Hâlâ ma‘bedgâh-ı âbidân [u] sâcidândır. Bu câmi‘ çârsû içinde olmağile cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve cânib-i erba‘ası tarîk-i âm olup şehrin tâ aynü‘l-fi‘linde olmak ile Orta câmi‘ nâmıyla meşhûr kiremit örtülü ve bir minâreli câmi‘-i müferrihdir. Andan,

Sarây câmi‘i: Bu dahi dest-i küfrde iken bir ma‘bedgâh-ı Îsevî imiş. Hâlâ cemî‘i vüzerâ-yı Budin bu câmi‘de edâ-yı salât-ı Cum‘a ederler, zîrâ Paşa sarâyına karîb olmağile Sarây câmi‘i derler. Osmânlı tarzı bir musanna‘ minâresi var, ammâ bir musanna‘ mermer döşeli pâk haremi kapusu dibinde bir kurşumlu kubbe-i âlî içinde Gâzî Ahmed Beğ medfûndur. Bu kubbe-i pür-envârın atebe-i ulyâsı üzre celî hat ile târîhi budur:

Azm-i gülzâr-ı cinân etdikde Bârî yâr ola

Evc-i a‘lâyı bu yıl Ahmed Beğ etdi âşiyân.

Sene (–)

Andan,

Kara Murâd Paşa câmi‘i: İç kal‘ada olduğu bâlâda mevsûfdur. (–) (–) (–) (–) (–) Bu Ortahisâr’da ma‘lûmumuz olan cevâmi‘ler bunlardır ki zikr olundu.

Sitâyiş-i mesâcidhâ-yı muvahhidân: Kamusu on altı aded mahalle mescidi ve cemâ‘at mezgiti ve buk‘a ve eyneleridir. Evvelâ Yeniçeri odaları kurbunda Ağa mescidi.

…… (1 satır boş)……..

Der-ilm-i dârü‘t-tedrîs-i âlimân-ı müfessirân: Dükelisi yedi aded medrese-i muhaddisândır. Cümleden mükellef Yeni medrese Makbûl Mustafâ Paşa’nındır. Ders-i âmı Âsitâne tarafından gelir. Ve (–) (–) (–) (–) (–) Ammâ mahsûs dârü‘l-kurrâ ve dârü‘l-hadîs imâretleri yokdur.

Der-mekteb-i tıflân-ı ebcedhân: Hepsi altı aded dâr-ı tahsîl-i ulûm-ı mekteb-i püserân-ı ciğer-kûşe-i mahbûbândır, ammâ cümle gulâmları gâyet necîb ü reşîd ve zekî gılmânlardır.

Evvelâ Fethiyye mektebi ve Orta câmi‘ mektebi (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-fasl-ı çârsû-yı bâzâr [u] bezzâzistân: Bu Ortahisâr içre hepsi üç yüz elli aded ehl-i hıref dükkânlarıdır. Gerçi bezzâzistânı harâbdır, ammâ bu şehir içre her ne gûne zî-kıymet tefârûk istesen mevcûddur. Süleymân Hân asrında bu sûk-ı sultânî bezzâzistânıyla ol kadar ma‘mûr u müzeyyen imiş kim cemî‘i dükkânları la‘l u yâkût ve la‘l-i Bedahşân ile müzeyyen olup incüden şebekeler ve balık dişinden müşebbek tarabızonlar ile tezyîn olmuş dekâkînler imiş, ammâ şimdi hemân bir şâhrâhın yemîn ü yesârında tertîb üzre binâ olunmuş sâde-rû dükkânlardır. Cümleden müzeyyeni attârlar çârsûsu. Ve berberlerin dükkânları gâyet müzeyyen dükkân-ı Süleymânîlerdir.

Der-manzara-i hân-ı hâcegân: Umûmisi beş aded vekâle-i tüccârân-ı berr [u] bihâr sevdâgerândır. Cümleden (–) hânı (–) (–) ***[83b]***

Der-vasf-ı çeşme-sâr-ı âb-ı revân: Olancası bir aded çeşmedir. Ancak bu şehir bir yalçın kaya başında bir kal‘a-i âlî olmağile bunda sudan azîz bir hayrât [u] hasenât yokdur kim beher yevm on bin at yükü Tuna suyu kırbalar ile taşıyup bu kal‘a ahâlîsi saky olur.

Ancak bir çeşmesi var. Paşa sarâyı câmi‘inin haremi kapusu dibinde Ahmed Beğ türbesi cenbinde bir lüleli bir aynü‘l-hayât çeşme-sâr-ı ibret-nümâdır kim suyunu aşağı nehr-i Tuna’dan bir üstâd-ı kâmil Fireng bu Orta kal‘aya çıkarmış kim akıllar çâk olur.

Nehr-i Tuna kenârında bir kulle-i azîm vardır. Ol kullede gûnâ-gûn çarhları ve dollâbları atlar çevirdikçe çarhlar Tuna suyuna tokmakları biri biri akabince urdukça zor ile Tuna suyu su küpleri içine girüp yokuş yukaru şazrev[â]n gibi küpler içre su gürleyerek tâ Ortahisâr’da bu çeşmeden pertâb edüp çıkar. Görmeğe muhtâç sihr-i mübîn mertebesi bir san‘at-ı ibret-nümâdır kim vasfında lisân kâsırdır, zîrâ mısra‘:

Şenîden key buved mânend-i dîde [43]

Der-hayrât-ı sebîlhâne-i atşân: Barısı yetmiş beş aded selsebîl-i cân-sitândır. Evvelâ Süleymân Hân sebîli ve Ulama Paşa sebîli ve Arslan Paşa sebîli ve Ağa sebîli ve Koca Mûsâ Paşa sebîli ve niçe kurşum örtülü sebîller vardır, cümle suları at sakkâlarıyla aşağı nehr-i Tuna’dan gelir.

Der-kayd-ı çâh-ı mâ-i hânedân: Baradası kırk aded kesme kaya hânedân kuyuları vardır. “Tâ kâfir zamânından kalmışdır, niçesinin suları Tuna’dan gelmişdir” derler, ammâ bu şehirde yüz yetmiş aded zîr-i zemînde su sarnıçları vard[ır]. Cümle damlardan nâzil olan bârân-ı rahmet ol sarnıçlara cereyân eder.

Der-medh-i hammâm-ı gâsilân-ı râhat-ı cân: Bu Ortahisâr’da ancak bir küçük hammâmdan gayri yokdur. Anın dahi suyun Tuna’dan at sakkâları taşırlar, ammâ be-kavl-i a‘yân-ı vilâyet “Bu kal‘amızda yetmiş aded ev hammâmlarımız ve soba germâblarımız vardır” derler, sahîhdir, zîrâ her evde soba mukarrer, ammâ bu mezkûr hammâmın âb [u] hevâsı hûbdur ve dellâkleri ve gayri hüddâmları mahbûbdur. Ve bu şehir serâpâ kaldırım döşeli şâhrâh-ı mergûbdur. Her bâr bârân-ı rahmet nâzil oldukda cümle sokakları süpürüp çirkâb-ı muzahrafâtdan pâk ederler.

Bu Ortahisâr’ın havâsı gâyet latîfdir. Eflâtûn-ı İlâhî bu şehre gelüp yeni gûne tılsım

eylemişdir. Evvelâ bu kal‘ada yılan ve çıyan ve akreb ve bö ve sovulcan ve sümüklü böcek olmaz. Hattâ sümüklü böcek tılsımâtı mezkûr iç kal‘ada kral sarâyı havlısındaki havzın kademelerindeki sümüklü böcek tasvîrleri mutalsamdır, *ve’s-selâm.*

Bu Ortahisâr’ın niçe gûne amâristânları bu gûne ta‘rîf ü tavsîf olundu.

Der-alâmet-i aşağı kal‘a-i varoş-ı amâristân: Evvelâ mezkûr ve memdûh Kızılelma Sarâyı‘ndan lodos cânibine yokuş aşağı şekillice sarây altından giderken iki kat metîn kal‘a dîvârları arasında on aded neferât evlerin ve azîm tabyaların geçüp andan aşağı Suluk kapusu vardır. Ol kapunun iç yüzünde bir tabya-i azîm var kim cemî‘i Budin tabyalarından büyük sedd-i Ye’cûc-misâl bir burc-ı tâcdır kim üstünde beş yüz atlı cirid oynamak mümkündür. Tabaka-i fevkânîsinde on pâre balyemez topları var ve tabaka-i tahtânîsinde dahi on aded şayka topları var kim her birinin içine birer âdem sığar kim her bir top-ı kal‘a-kûp ejder-i heft-ser gibi çit siperlerin ardında arabalar üzre ağız açup durur. Bu tabyaya yedi ağa ve yedi yüz aded mustahfızân kullar me’mûrlardır, zîrâ bu kulleye Gerz İlyâs dağı havâledir.

Ve bu tabya-i azîmin taşrasında çâh-ı gayyâdan nişân verir bir ka‘r-ı azîm ve arîz kesme kayalı handakı var, aşağı benî Âdem bakmağa cür’et edemeyüp zehresi çâk olur. Bu tabya etrâfı kral sarâyının sûrun ihâta etmiş bir kat bölme hisâr dahi var, içinde aslâ evler yokdur, hemân meydân-ı ma‘rekedir.

Andan bu mezkû[r] Su kapusundan teper aşağı Tabahâne varoşuna bu kapudan kâmil bin adımda Tabahâne’ye gider, şâhrâh yoludur, ammâ bu Suluk kapusunun iç yüzünde ve taşra yüzünde zincîrler ile asma haşeb cisirleri var. Her gece içerden ve taşradan bu iki aded cisirleri hüddâmlar kaldurup içerde ve taşrada derk-i esfel-vâr handaklardan deyyâr zî-rûh kısmı ubûr edemez.

Ve bu iç yüzündeki handak içre yine kesme kayadan nerdübânlar ile yer altından iki aded su yolları vardır. Yokuş aşağı tâ nehr-i Tuna’ya varup alınır, bir yoldan gidilir ve bir yoldan su alınup gelinir. Hîn-i muhâsarada izdihâm olmasın içün iki kat su yolu etmişler. Aslâ düşman bu yollardan gidip gelenleri göremez. Bu Suluk kapusundan yokuş aşağı cânib-i şarka bin adım gidüp,

Sitâyiş-i varoş-ı ma‘mûr Tabahâne-i müzeyyen: Nehr-i Tuna kenârında Budin kal‘ası kayaları ve Gerz İlyâs dağı kayaları deresinde bir vâsi‘ öz içre kâmil bin hâneli ma‘mûr varoşdur kim ***[84a]*** cümle şindire tahtası örtülü ikişer kat kârgîr binâ evlerdir, ammâ yukaru hisâr evleri gibi dörder ve beşer kat evler değildir.

Ve cümle tokuz mahalledir. Ilıca mahallesi, Yeşil Direkli mahallesi, Ömer Sipâhî mahallesi, Ağa mahallesi. (–) (–) (–) (–). Ma‘lûmumuz olan bunlardır.

Ve cümle on bir mihrâbdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle dörd mekteb-i sıbyân ve cümle üç aded hân {bir mükellef hânı Yeşil Direkli hammâmı önündedir}.

Ve cümle üç aded tekye-i dervîşân ve cümle yüz aded dükkân-ı debbâğân-ı gassâlân ve cümle üç aded ılıca-i germâbân; biri Tabahâne ılıcası ve biri Yeşil Direkli ılıcası ve biri bu

varoşun kıblesinde Tuna kenârında Gerz İlyâs dağı dâmeninde üstü açık ılıca. Bu üç germâblardan mâ‘adâ bu tabahâne varoşu evlerinde niçe ılıcalar vardır kim her biri hayât-efzâdır, lâkin bu varoş hâneleri ol kadar vâsi‘ olmamağile evlerinde bâğçeleri yokdur, ammâ ahâlîsi çokdur ve başka niyâbetdir ve başka subaşısı vardır.

…… (1 satır boş)……..

Bu tabahâne varoşun dahi seyr [ü] temâşâ edüp cânib-i garba İskele kapusundan girüp

Der-hakk-ı tavsîf-i aşağı varoş-ı kebîr Budin: Evvelâ bu İskele kapusuna ahâlî-i Budin Boşnak kavmi olmağile Iskala derler. Cânib-i kıbleye mekşûf iki kat metîn kapudur. Bu bâb-ı kebîrden içeri girüp cânib-i garba çârsû-yı bâzâr içre tâ Âhûr-ı kebîr kapusuna varınca bir şâhrâh-ı vâsi‘ yol ile gidüp bir kat bölme hisârdır kim bu mahal dîvârında Âhûr kapusu derler bir hisâr kapusudur. Bu hisâr[a] âhûr bölmesi derler.

Bu kapusundan girüp yine taraf-ı garba gidüp bu mahallere Toykun Paşa bölmesi derler, başka bir hisâr dîvârı vardır. Bunun kapusundan içeri girüp yine ol şâhrâh ile semt-i garba gidüp bu mahallere Süleymân Paşa bölmesi derler, bir sedd-i metîn dîvârı var. Bunun dahi kapusundan girüp yine mezkûr tarîk-ı âm ile mahall-i garba gidüp tâ Gül Baba’ya karîb Horos kapusun(d)a varınca dörd kat bölme bölme hisâr dîvârları Tuna kenârındaki varoş kal‘a dîvârına muttasıl bu dörd kat bölme hisâr dîvârları tâ Ortahisâr kal‘ası dîvârına varır bölme hisâr dîvârlarıdır.

Ve dörd aded kapulardır ve ibtidâ zikr olunan İskele kapusundan bu dörd aded bölme hisâr dîvârların geçüp tâ Horos kapusuna varınca bu varoşun tûlu kâmil iki bin germe adımdır. Bu hisâb üzre bu varoş-ı kebîr Tuna kenârıyla iki bin germe adımdır. Ve Tuna kenârı Şeddâdî dîvârdır, ammâ yalın katdır.

Ve yedi yerde su kuyuları vardır, lâkin bu Tuna kenârında câ-be-câ metîn kulleler vardır, ammâ yukaru Horos kapusu tarafında ve aşağı İskele kapusu dibinde birer kal‘a-i azîm gibi Tuna içinde cezîre gibi Kahkahâ-vâr tabyalar var. Her birinde kırkar ve ellişer aded şayka ve balyemez toplar var. Her bir tabyanın beşer yüz aded kulları var. Budin’in bu tabyalar Tuna kenârında cânlarıdır.

Ve dahi Horos kapusundan taşra cânib-i cenûba handak kenârınca bayır yukaru tâ Yeni kapuya varınca andan Minâre kapusuna varınca andan Siyâvuş Paşa kullesine varınca kâmil bin adım yalın kat aşağı varoş dîvârıdır, ammâ gâyet sarp dirsek dirsek köşe köşe ebrâclı ve dendân-ı bedenli sarp dîvârdır, ammâ handakı alçakdır, derin kazılsa su çıkar.

Ve bu tarafda olan dîvârda cümle kırk aded metîn kullelerdir, ammâ bu mahallere Gül Baba Sultân bayırları ve Türbe bayırları havâledir, ammâ yukaru Orta kal‘adan ve Beç kapusundan ve Siyâvuş Paşa kullesinde olan toplar cümle bu Gül Baba bayırlarında ve Türbe çayırlarında olan düşmanları târumâr eder, gerekse yüz bin meteris sürsünler, bu mahallerde düşman karâr edemez.

Ve Horos kapusunda Tuna kenârında bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn bir tabya, ammâ Âhûr kapusuna varınca Tuna kenârında yalın kat palanka çit dîvârlar vardır. Bu mahallerin evleri cümle Tuna’ya nâzırdır.

Ve Âhûr kapusu dibinde dahi Tuna içinde bir kulle-i azîmi var. On aded kolumburna topları Tuna kenârındaki hânedânları korudur. Ve bu kulleye yakın bir kulle dahi var, Ortahisâr'a zemberek ve çarhlar ile giden Tuna suyu bu kulleden bir san'at ile çıkar kim ilm-i hendese ve ilm-i mi'mârîden haberdâr olan bilir. Yohsa bî-ma'rifet âdem görse "Nedir buncuğaz?" deyüp geçer. İm'ân-ı nazar ile nazar eden erbâb-ı ma'ârif bilir kim sihr-âsâr bir san'at-ı pür-me'âldir ve akıllar perîşân olur, gö[r]meğe muhtâc bir ma'rifet-i kübrâdır.

Bu kulleden tâ İskele kapusuna gelince Tuna kenârında kal'a dîvârı yalın katdır.

Ve İskele kapusu önünde nehr-i Tuna kenârında ve cisir başına nâzır bir gûne ***[84b]*** hısn-ı metîn ve kavî sedd-i İskender-vâr **Ali Paşa tabyası** cemî'i tabyaların anası ve Peşte kal'asının babası ve Budin kal'asının cânı pâresi bir sedd-i Ye'cûc-vâr bir tabya-i üstüvârdır kim yukar[u] Ortahisâr'dan aşağı Su tabyası ve bu Ali Paşa tabyası cihân-ârâ ve bir rükn-i velvele-ârâ tabyadır kim diyâr-ı serhadde misli yokdur. Hattâ nehr-i Tuna taşsa bu tabya bir cezîre-misâl olur. İki kat top çeker, her katında yigirmişer pâre balyemez serâmed topları var kim tâ Gül Baba burnundan yukaru Eski Budin karşusunda Kız adasın döğer. Yukaru katında olan topları Peşte sahrâsı ve Keçkemet sahrâsı ve Vaç kal'ası vâdîlerin döğüp ol fezâlarda kuş kondurmaz tabyadır.

Ve cümle top delikleri demir kapuludur. Ve bu tabyanın Tuna'ya nâzır göğsünde çâr-kûşe beyâz mermer üzre sülüs hat ile bir âsâr-ı kitâbet var, ammâ mesâfe-i ba'îde olmağile ne gûnâ hat idüğü ma'lûmum olmayup hemân hakîr bir kayığa binüp varup tilâv[et] etdiğim tabyanın târîhi budur:

Bi-hamdillâh yine Sultân Süleymân rûhu şâd oldu

Yapıldı şol sütûn-ı sedd Ali Paşa zamânında

Budur Hak'dan ricâmız Feyziyâ ol gâzî-i dînin

Hilâfında olanlar cân vere beşr ü gümânında

deyü bu ebyâtlar terkîm olunmuşdur. Sene (–)

Ve bu tabyanın iç yüzünde bir kat bölme hisâr dahi var, içi cümle mâl-â-mâl top güllesidir kim hisâbın Hudâ bilür.

Ve bu bölmede Tuna'ya nâzır top deliklerinde âdem sığar şayka toplar var kim Tuna üzre bir kayık ve bir martı kuşu gezdirmez.

Bu kal'anın miftâhı cemî'i zamânda dizdâr ağa elindedir. Bir oda neferâtları bu kal'anın hıfz [u] hırâsetlerine me'mûrlardır. Aslâ gayri âdem komazlar. Hattâ Köpürlüzâde Sadrıa'zam Ahmed Pa[şa] girüp temâşâ etdikde hakîr dahi bile girüp temâşâ etdik.

Bu hisâb üzre bu aşağı varoş beş kat bölme hisârdır. Ve su kapularıyla ve bölme hisâr dîvârlarındaki kapular ile bu aşağı varoş cümle sağîr ü kebîr on aded kapulardır. Ve dâ'iren-mâdâr cümle altı bin adımdır, ammâ Tuna kenârıyla ve Ortahisâr bedenleriyle ve'l-hâsıl hemân aşağı varoşun cümle amâristân olan evleri etrâfından kal'a dîvârları dibinden adımlayup cümle altı bin adımdır.

Ve bu aşağı varoş cümle tabahânenin varoşuyla cümle yigirmi dörd mahalle add olunur. Evvelâ Iskala mahallesi ve Âhûrkapu mahallesi ve Mustafâ Paşa mahallesi ve Dollâb mahallesi ve Ali Paşa Burcu mahallesi ve Toykun Paşa mahallesi ve Hacı Sefer mahallesi ve Osmân Beğ mahallesi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle iki bin beş yüz aded tahtânî ve fevkânî ve bâğ u bâğçeli ve şindire tahta örtülü kârgîr binâ hânedân-ı ra‘nâlardır, ammâ câ-be-câ henüz binâ olunan büyût-ı ra‘nâların niçeleri kiremit ile mestûr hâne-i ma‘mûrlardır. Ve ba‘zı hâne-i vîrânı da var ve birkaç yerde vâsi‘ meydânları da var, lâkin yine sâhibleri de var.

Ve cümle yigirmi dörd mihrâbdır. Yigirmisi kârgîr minâre-i serâmedlerdir. Dördü tahta minârelerdir ve dörd câmi‘i kurşumlu imâretlerdir. Cümleden mükellef ü mükemmel ve ma‘mûr Toykun Paşa câmi‘i ve Hacı Sefer câmi‘i ve Osmân Beğ câmi‘i ve Makbûl Mustafâ Paşa câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–). Bunlar cemâ‘at-i kesîreye mâlik cevâmi‘lerdir. Bunlardan mâ‘adâsı kiremit ile mestûr câmi‘-i pür-nûrlardır. Dahi mâ‘adâsı mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle beş aded medrese-i talebe-i ilimdir. Evvelâ Yeni medrese Makbûl Mustafâ Paşa’nındır. Ve Toykun Paşa medresesi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Bunda dahi dârü‘l-hadîs ve dârü‘l-kurrâ-i huffâzân yokdur, ammâ bu şehirde ulemâya i‘tibâr eder çokdur, zîrâ bu serhadlerde fuzelâyi’d-dehrden kimesneler yokdur, zîrâ bu serhadlerde bir alay mücâhidün fî-sebîlillâh hacıyân gâziyân âşıkân sâdikân muhibbân yeridir. Ve şeb [ü] rûz ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl yeridir. Hey’et ve hikmet okuyan ihtimâlci olan âdem bu dâr-ı diyârda deyyâr bir hafta karâr edemeyüp elbette firâr eder. Anıniçün bu şehirde ulemâ makbûldür. (–)

Ve cümle altı aded mektebi var. Niçe hâceler dahi ba‘zı dükkânlarda ciğer-kûşe püserân okudurlar. Ve cümle bir aded hân-ı tüccârân-ı hâcegânı va[r]. Çok metâ‘-ı zî-kıymet sâhibi tüccâr bu hânda sâkin olamayup yukaru kal‘adaki hânlara giderler, zîrâ anlar dâ’imâ emîn ve mahfûzdur.

Ve cümle bir aded Toykun Paşa hammâmı var, o da kifâyet eder, zîrâ bu şehrin hammâma ihtiyâcı yokdur, zîrâ ılıcaları çokdur.

Der-vasf-ı yenâbî‘-i germâbhâ-yı rûy-ı zemîn, ya‘nî ılıca ve banya menâfi‘-i şehr-i Budin ***[85a]***

Cümle sekiz yerde belki on sekiz yerde uyûn-ı hârra-i arzîn, ya‘nî kaplıca-i Budin vardır, ammâ sekizi gâyet mükellef ü mükemmel ve tekellüflü binâ-yı azîm kavza ve humma ve ılıca ve bana ve germâb ve issilik ve ılısu nâmân ılıcalar vardır, ammâ tertîb üzre tahrîr edelim:

Evvelâ kal‘a-i Budin’in cânib-i kıblesi hâricinde Tabahâne varoşundan ileri Gerz İlyâs kayası dibinde hemân nehr-i Tuna kenârında,

Ta‘rîf-i Açık ılıca: Boşnaklar Üstü Açık ılıca derler. Cemî‘i krallar bu ılıca üzre kubâblar ve tâk-ı Kisrâlar yapup tamâm olunca hemân yere geçer. Ol ecilden hâlâ küşâde bir ılıcadır, ammâ gâyet nâfi‘ olduğundan tâ Dib Firengistân ve Macaristân’dan araba araba niçe bin küffâr vere ile gelüp bu germâbe çimüp cemî‘i ilel ve illetden arı olup vücûdunda

olan cereb ve bahak ve cüzâm gidüp vücûdu bir dürr-i yetîm-misâl pâk olur. Hattâ kırk gün bu germâba girüp âb-ı hummasından nûş eden bera[s] zahmeti ve Fireng zahmetinin yedi gûne emrâz-ı muhtelifelerinden halâs olur, ammâ gâyetü'l-gâye perhîz ve kendüyi ısıcak dutmak lâzımdır, zîrâ bu germâb ol kadar issidir kim tavuk yumurtasın pişirir. Belki âdemin hayâsın yumurtasın bile pişir[ir]. Tâ şol mertebe issi germâbdır, ammâ bu ılıcaya avretler girse anların bir şey'i pişmez, zîrâ anlar hayâsızdır. Hakkâ anların dahi bu Üstü Açık Ilıca'da avretlere mahsûs ılıcaları vardır.

Hemân bu ılıcalara girmenin şartı oldur kim girüp kıpkırmızı olup taşra çıkınca tarfetü'l-ayn içre ol kimesne esvâbın geyüp kendüyi issi duta. Gâyet nâfi'dir, ammâ bu diyâr gâyet sovuk diyârdır. Hammâm-ı germâbdan çıkmış kıp kırmızı pişmiş âdem sovuğa açılırsa cemî'i vücûduna şiddet-i şitâ te'sîr edüp ciğerine ve cemî'i uzvuna geçüp yetmiş hâsiyyeti var iken yüz yetmiş belâya uğrar. Gâyet ihtirâz lâzımdır.

Ve bu Üstü Açık Ilıca'nın üstündeki evc-i âsumâna ser çekmiş kayalar üzre Gerz İlyâs kal'asıdır. Mahalliyle anın dahi evsâfı tahrîr olunur. Andan,

Tavsîf-i germâb-ı Yeşil Direkli: Tabahâne varoşu içinde nehr-i Tuna kenârında sekiz aded tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir âlî kemerler üzre bir serâmed kubbe-i müdevveri var, serâpâ la'lgûn kırmızı kiremit örtü[lü] kubbe-i ser-nigûn-ı azîmdir kim mezheb-i Hanefî'den ziyâde aşren fe-aşren değil belki erba'a işrîn kırât ziyâde bir şekl-i müdevver buheyre-vâr bir havz-ı dâr-ı medârdır. Gird-â-girdi kâmil iki yüz aded ayak ihâta eder pâk ve pâkîze bir havz-ı müdevverdir. Kenâreleri havz içine enecek beş tabaka vâsi' nerdübânlardır kim her kişi kaddine göre tabakalarda gasl eder. Gavvâs-ı bahr-i ma'ârif olanlar havzın tâ ortasına pertâb edüp şinâverlik edüp herkes âşık ma'şûk ve yârân-ı bâ-safâlarıyla kuç kucağ olup tâzelik çağlarında gülüşüp oynaşup zevk u safâlar ederler.

Bu havz-ı azîmin etrâfındaki sekiz aded kemerlerin altında sekiz aded Hanefî kurnaları vardır. Ve pâk ü pâkîze nîlgûn futalara beyâz tenlerin sarmış mahbûb dellâkleri var. Ba'zı halvetlerde gâsillerin murâd [u] merâmları üzre hidmet edüp âdemi pâk ederler. Ammâ bu germânın suyu i'tidâl üzredir. Hattâ bu âb-ı nâbı sovudu[p] nûş etsen aslâ kibrit râyihasından bir şey yokdur. Kaşı kirpiği dökmüş âdem nûş etse bi-emrillâh pâk olup saçı sakalı ve bıyığı gelmeğe başlar. Ve tabî'ati müleyyen ve i'tidâl üzre dutar bir mâ-i müfîdi's-sühûndur. Ve taşra câmekânı çâr-kûşe dîvâr üzre şindire tahta örtülü bir hayli vâsi' kubâb-ı azîmdir kim içine asâkir-i İslâmdan bin âdem sığardı. Bir yeşil direği olmakla Yeşil {Direkli ılıcası derler}. Andan

Tahrîr-i Tabahâne ılıcası: Bu mezkûr Yeşil Direkli germâbı kurbunda varoş-ı Tabahâne mahallâtı içre kurşum örtülü bir ma'mûr ılıca-i azîmdir. Bunun dahi suyu mu'tedilü's-sühûndur. Gâyet kükürd râyihalı âb-ı kibrîtdir. Hattâ kuyumcular bu mâ-i germâdan şişelerle alup âteşde kaynadup altun âvânî şeyler üzre dökse eyle mücellâ ve musaykal zer-i hâlis olup bir yıl kâmil rengi mütegayyir olmaz. İki kerre kaynadup altun ile mutallâ olmuş gümüş bıçak ve hançer gılâflarına sürse iki sene reng-i zerdi gidüp fenâ bulmaz. Hattâ bu hakîrin parmağında Ferîd Çelebi hattıyla zümürrûd üzre kazılmış "Seyyâh-ı âlem Evliyâ" deyü kazılmış bir gümüş hâtemim var idi. Bu Tabahâne ılıcasına ol hâtemle girüp taşra çıkdım. Hâtemim sîm-i hâlis iken zer-i hâlis rengin bağlamış. Tâ Uyvar fethine gidüp Belgrad'da bir sene meştâ edüp hâtemimim reng-i zerdine aslâ tagayyür gelmedi.

Bu Tabahâne germâbının tâ bu mertebe hâssası vardır, ammâ bu humma-i nâfi‘a[ya] ale’s-sabâh erler girüp vakt-i çâştda tâ nısfu’l-leyle dek avretler girir, zîrâ mahalle içinde vâkı‘ olup havz-ı azîmli ve müte‘addid halvetli ve sekiz aded kurnalı hammâm-misâl bir ılıcadır. Herkes futa ve sileceği ***[85b]*** ile girüp pâk ü pâkîze olup çıkar gider, bir habbe ve dânk vermez. Eğer bir peştemâl ve kîse ve sâbûn lâzım ise bir akçe verüp (verüp) gidersin. Gayri ılıcalar dahi hem-çünân bu gûnedir.

Ammâ bu Tabahâne ılıcası zenânelere gâyet nâfi‘dir. Hikmet-i Hudâ bir hâtûn vaz‘-ı haml edemeyüp burular ve sancı ve ağrılar görse hemân bu havza girüp sehel ana sahnından(?) nûş etse bi-emrillâh ol ân sühûletle vaz‘-ı haml edüp bir altun-pâre ciğer-kûşesi masdarından tulû‘ eder, gâyet mücerrebdir.

Diğer menâfi‘-i iber: Bir hâtûn zükâm olup aksıramasa bu sudan burnuna çekse ol ân aksırır.

Menâfi‘-i diğer: Bir âdemin burnu kanı dinmese bu sudan burnuna çeküp tâ demâğına varsa burnunun kanı bi-emrillâhi Ta‘âlâ dine, ammâ üç kerreden gayri genzine çekmeye, zîrâ kanı demâğda pek kurudur.

Diğer hâssa-i acîbe: Bu germâbdan buğday çorbasına kosalar sirke komuş gibi lezzet verir.

Diğer hâssa-i garîbe: Bir duhter-i pâkîze ahteri bilmeseler, bâkire mi ve yâhûd bikri izâle olup meftûha mı, hemân bu germâbdan burnuna iki üç kerre çekerse eğer be-dürüstî bâkire ise iki üç kerre aşk ile aksırır. Eğer meftûha ise aslâ aksırmayup belki edebde osurur, aceb temâşâdır.

Havâss-ı âhar: Bu germâbın kaynağı mahallinden aşağı bir gûne balçık cem‘ olur. Ol balçıkdan bizim vâlideler ve hemşîreler avret yerlerine ve sîm-endâmlarına dürtseler nûre, ya‘nî hırızamdan a‘lâ bâb-ı rahm-i masdar yerlerin pâk ü pâkîze edüp bir ser-i mûdan eser komayup aşağı kapuları pâk billûr gibi olup kulak şahmesi-misâl germ ü nerm olup ehl [ü] iyâlile kisb-i safâ etmeğe müsta‘id olur, bir nâfi‘ debbâğhâne ılıcasıdır. Ve bu mahalde niçe hânelerde dahi ılıcalar vardır. Bu ılıcalar cihetinde Tabahâne varoşu ahâlîsinin zevk u safâları vardır. Andan,

Temdîh-i germâb-ı bâb-ı Horos: Horos kapusunun iç yüzünde müfîd ü muhtasar bir ılıca dahi var. Cümle hâss [u] âmm içün yenâbî‘-i uyûn-ı hârra-i mu‘tedildir, ammâ ol kadar memdûh u meşhûr değildir.

Der-feth-i germâb-ı Velî Beğ: Gül Baba ile Baba Miftâh Sultânların cenbinde bir binâ-yı âsâr-ı azîmeler ile ârâste ve kubâb-ı gûnâ-gûnlar ile pîrâste olmuş bir ılıca-i meşhûrdur. Sekiz aded tâk-ı Havarnak üzre ve sekiz köşe dîvâr-ı üstüvâr üzre serâpâ âsâr-ı binâları ahmer-gûn kiremit-i ibret-nümûn ile mestûr bir kubbe-i la‘l-gûndur. Bu kubbe-i âlînin tâ vasatında Şâfi‘î mezhebi üzre aşren fe-aşr bir havz-ı nazîfdir kim âb-ı nazîf ile memlû olup her cânib [ü] etrâfından beyâz mermer arslan ağızlarından germâb-ı sâfîler şeb [ü] rûz havz-ı azîme rîzân olmadadır. Ve bir halvetde dahi bir küçük havzı vardır, ammâ bu gâyetü‘l-gâye şiddet-i hâr üzre âb-ı meshûndur. Değme âdem girmeğe tahammül edemez, tâ bu mertebe issidir.

Ve taşra havz-ı kebîrin etrâfında her kemerler altında sekiz aded Hanefî kurnaları ve müte‘addid halvetleri ve pâk [ü] pâkîze hüddâmları var. Ve cemî‘i ehl-i Budin merhûm olduklarında akrabâları bu ılıcadan gayri germâblardan fıçılar ile sular getirdüp cenâzelerin bu yed-i kudret ile kaynamış sular ile gasl ederler. Cânib-i vakıfdan bu hidmete me’mûr âdemler vardır. Hüsniyyât-ı Budin’in biri dahi bu hayrâtdır, ammâ ekseriyyâ bu Velî Beğ ılıcasından getirdirler, zîrâ kibâr-ı evliyâullâh Gül Baba nazargâhıdır ve suyu gâyet pâk ve nazîf ve latîf mâ-i tâhirdir. Ve taşra câmekânı tahta şindire örtülü serâmed kubbedir, lâkin Yeşil Direkli ılıcasının câmekânından sehel küçükdür. Bu ılıcaya gerçi Velî Beğ ılıcası derler, ammâ câmekânının kapusu üzre celî hatt-ı hûb ile merkûm olan târîh-i mergûb budur:

Bu makâm-ı dil-küşânın dediler târîhini

Mustafâ Paşa binâsıdır binâ-yı bî-bedel.

Sene (–)

Andan,

Sitâyiş-i banya-i Bârûthâne: Bu mezkûr Velî Beğ ılıcası kurbunda Bârûdhâne ılıcası ol kadar tekellüflü ılıca değildir, ammâ hâssası vâfirdir, ekseriyyâ girenler kâfirdir. Ve bârûdhânenin cümle çarhları bu ılıca suyundan deverân eder, gûyâ çarh-ı felekdir. Bu âsâr-ı acîbe dahi mahalliyle tahrîr olunur. İmdi bu belde-i Budin seddinde niçe ılıcalar vardır, ammâ ma‘lûmumuz olan bu mezkûr germâblardır, *ve’s-selâm.*

Andan yine aşağı varoşun dahi evsâf-ı imâretinden, orta yol üzre cümle dörd yüz aded dükkânlardır, ammâ ol kadar müzeyyen ve musanna‘ dekâkînler değildir, ammâ yine her şey mevcûddur.

Ve serâpâ cümle sokakları kâfir zamânından beri iri taşlar ile pâk kaldırım döşeli şâhrâhlardır, ammâ bu varoşun İskele kapusu ve Âhûr kapusu tarafları gâyet zîk ve ma‘mûr ve izdihâm yeridir.

Ve dahi Âhûr kapusu denmeğe bâ‘is ü bâdî oldur kim kaçan Süleymân Hân *aleyhi’r-rahmetü ve’l-gufrân* bu Budin üzre azîmet etdikde Lagoş Kral istimâ‘ etdikde cemî‘i küffârı başına üşürüp kal‘a-misâl bir ıstabl-ı Anter-misâl bir âhûr etdirüp Süleymân Hân gelüp ceng [ü] cidâl etdikden sonra Âl-i Osmân askerin münhezim edüp atlarını bu âhûra komak içün bu varoş-ı ***[86a]*** kebîr içre bir âhû[r] inşâ etdirmiş kim iki bin at alır bir kârbânsarâydır kim içinde silâhşorlar cirid oynarlar. Hâlâ Budin vüzerâlarının atları durur bir azîm ıstabldır.

Hikmet-i Hudâ *El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddir* [44], çünki Süleymân Hân kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek deryâ-misâl askeriyle Mihaç sahrâsına gelüp Lagoş Kral ile neberd-i azîm edüp Lagoş Kral’ın yedi kerre yüz bin leşkerin kırup Lagoş Kral dahi ol meydân-ı ma‘rekede dahi bir batlakda gark olup başı ârâyiş-i nîze oldukda Süleymân Hân Lagoş Kral’ın cümle atların alup kal‘a-i Budin’i feth edüp kralın atlarıyla Süleymân Hân’ın atlarına bu âhûr müyesser oldu, aceb hikmet-i Hudâ‘dır. Elsine-i nâsda darb-ı meseldir kim “Evdeki hisâb bâzâra uymaz” derler.

Kral-ı dâll-i bed-fi‘âl bu âhûru yapup Süleymân Hân’ı bozup atların bu âhûra bağlaya, bu kerre kendüsi bozulup mürd olup kendü atlarına ve Süleymân Hân atlarına yine nasb oldu. Kâr-ı esrâr-ı Hudâ‘dır kim bu kâr-ı bu’l-acebe aslâ akl-ı benî Âdem ermez. Bu âhûr sebebiyle Budin’in bu mahalline Âhûr kapusu derler.

Der-zikr-i tekyegâh-ı erbâb-ı tarîk-ı dervîşân-ı zî-şân: Cümlesi yedi aded dergâh-ı âsitânegân-ı fukarâ-yı mesken-i gurebâ-yı Âl-i Abâ hânkâhlarıdır. Cümleden ma‘mûr ve mükellef ve müzeyyen ve evkâf-ı kavî,

Tekye-i Bektaşî Hazret-i Eş-şeyh Gül Baba’dır. Kal‘a-i Budin’in Horos kapusu hâricinde Velî Beğ ılıcası kurbunda bir bâğ-ı İreme-zât misilli bir bayır üzre bir ma‘mûr u âbâdân tekye-i fukarâ-yı Bektaşiyân’dır. Ve Ehl-i sünnet ve’l-cemâ‘at fukarâ-yı erbâb-ı ma‘ârifi gâyet çokdur. Cümlesi çete ve potura ve gazâya giden gâzîlerin bir alay sulehâ-yı ümmetden fakr [u] fâka erenleridir. Ve kış meydânlarında ve yaz meydânlarında gûnâ-gûn altun-misâl çerâğlar ve şem‘dânlar ve kandîldânlar ve buhûrdân ve gülâbdânlar ile ârâste ve gûnâ-gûn cihâz-ı fakr ile, ya‘nî zerdeste ve tabl u kudûm ve zîl ü pâlheng ve keşkül ü teberler ile pîrâste olmuş bir âsitânedir. Ve her erbâb-ı ma‘ârif olan seyyâhân-ı berr ü bihârân bu âsitânenin rûy-ı dîvârına birer gûne hüsn-i hat ile âsârlar ebyât-ı eş‘ârlar tahrîr etmişler.

Ve bu tekye-i bî-bedelin sâhibü‘l-hayrâtı olan Mihaloğulları bu âsitânenin akârâtını kavî eylemek ile matbah-ı Keykâvûs’unda ni‘met-i nefîsesi âyende vü revende ve pîr ü cüvâna ve gebrâ vü tersâ ve pîr-i muğâna sofra-i bî-imtinânı mâh u sâl bi’l-guduvvi [ve]‘l-âsâl ni‘meti mebzûldur. Ve bizzât Hazret-i Gül Baba ürd-i behişt heşt-behişt-vâr bir püşte-i şükûfezâr üzre bir kurşum örtülü kubbe-i âlî içinde medfûndur. Sandûkası yeşil çuka ile mestûr ser-i sa‘âdetinde tâc-ı Bektaşî pür-nûrları var ve etrâfında gûnâ-gûn hüsn-i hatt-ı kelâm-ı izzetler ile zeyn olmuşdur. Hattâ cemî‘i züvvârâna fukarâları ve pâ-bürehne ve ser-bürehne cânları ve mahbûb cân-ı cânân köçekleri her gelen kimesnelere mâ-i gül nisâr edüp micmereler ile ûd u amber yakup âdemin demâğın mu‘attar ederler.

Bu sultân Budin’in gözcüsüdür, himmetleri hâzır u nâzır ola. Bu sultânın aslı ve fer‘i menâkıbı bâlâda münâsebetiyle tahrîr olmuşdur, *rahmetullâhi aleyhi*.

Şi‘r-i münâsib li-nâmıkıhi:

Âşık-ı sâdık menem etdim ziyâret ben gedâ

Bülbül-i gûyâ gibi etsem fiğân ey Gül Baba.

Diğer beyt-i münâsib:

Sen Gül gül-i gülzâr-ı hakîkatde dedemsin

Aktâb-ı Budin Gülli Baba kân-ı keremsin

Kıt‘a-i münâsib:

Merkad-i pâkine yüzünü süren

Değil elbet tehî o şâh-ı gedâ

Marzifon’dan gelüp vatan dutdu

Şeh Süleymân zamânı Güllü Baba.

Bu gûne şikeste beste ebyâtlarımızı hatt-ı müstekrehimiz ile âsitâne-i bâb-ı sa‘âdeti kapaklarına küstâhâne tahrîr edüp ve âsâr-ı bed-eser edüp rûh-ı şerîfleriyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet etdik. *Kaddesenâllâhu bi-sırrıhi’l-azîz*. Andan,

Tekye-i âsitâne-i Baba Miftâh: Bu hânkâh-ı bî-bedel hemân Gül Baba ile Velî Beğ ılıcası kurbunda nehr-i Tuna kenârında bir mekteb-i irfân-ı Bektaşiyân’dır. Bizzât Baba Miftâh hazretleri bir kubbecik içinde âsûdedirler. Bu sultânın niçe yüz menâkıbı vardır.

Cümleden biri Süleymân Hân dârü‘s-salatanati’l-aliyyelerinde hâb-âlûd iken bu Baba Miftâh Süleymân Hân’a,

“Al bu miftâhları kalk Budin’e gidelim. Bu miftâhlarla Budin kapusun açalım” dedikde hemân Süleymân Hân hâbdan bîdâr olunca ol nısfu’l-leylde Hâsoda’ya ins ü cin ve perî giremez iken görse kim câmekânı bâbında bir dervîş-i dilrîş durup eydir:

“Al Süleymân’ım Budin’in miftâhların” deyüp kırk aded miftâhı Süleymân Hân’ın eline verüp sarây içinde gâ’ib olur.

Hemân Süleymân Hân ale’s-sabâh tuğları Dâvûdpaşa sahrâsına çıkarup atf-ı inân-ı ihtiyârın Budin’e doğru çevirü[p] kat‘-ı menâzil ederek Budin’e gelüp hamd-i Hudâ feth etdikde Süleymân Hân cümle miftâhları Budin’in her kapusuna münâsib buldukda derhâl Baba Miftâh huzûr-ı Süleymân Şâh’a gelüp,

“Âferim kapucu baba gazân ***[86b]*** mübârek olsun” deyüp huzûr-ı pâdişâhîde rûh teslîm edüp bu mahalle defn edüp ismi Baba Şa‘bân iken künyesine “Baba Miftâh” deyü nâm verdiler, *Rahmetullâhi aleyh.* Andan,

Tekye-i Kalenderhâne-i Bektaşiyân Hızır Baba: Ovakapusu hâricinde lodos tarafında bâğ-ı behiştler içinde müfîd ü muhtasar bir âsitâne-i Bektaşiyân-ı dervîşân dergâhıdır, ammâ evkâfı kalîldir. Fukarâları gûzatdan pârsâ-yı fakr [u] fâka ile kifâflanup *“El-fakru fahrî”* [45] hadîsiyle amel eder bir alay ehl-i sünnet ve’l-cemâ‘a pâk u pâkîze tâ’ife-i Kalenderiyân’dır. Bizzât Hızır Baba hazretleri bir gül [ü] gülistân içinde âsûdedirler. *Kuddise sırruhu.* Andan,

Tekye-i cihân-nümâ Hazret-i Gâzî Gerz İlyâs Baba: Bu sultân ne Bektaşî ve ne Halvetî ve ne Kalenderî ve ne Kümeylî ve ne Yesevî üç yüz yetmiş aded tarîkin birinden değil illâ mezheb-i A‘zamî‘den mücâhidün fî-sebîlillâh Gâzî Gerz İlyâs-ı ârif-i billâh bir server er imiş. Semendire sancağı kurbunda Bana kasabasından bir dilâver gâzî server-i hünerver er yiğit imiş. Niçe sene bu kâfiristânı korudup ve ümmet-i Muhammed’i korudup âhir küffâr bir hîle ile bir kemîngâhdan Gâzî Gerz İlyâs’ı şehîd edüp yine küffâr bu gâzîye mahabbetinden bu cebel-i müntehâ üzre defn ederler. Hâlâ kal‘ası içinde bir küçük tekye ve birkaç fukarâları var, *rahmetullâhi aleyh*.

Tekyesinin kıble dîvârında celî hat ile bu ebyâtımız mastûrdu[r]. Beyt:

Mücâhid fî-sebîlillâh idi her demde Gerz İlyâs

Anın rûyâbı içün bize rehber ola Hızr İlyâs.

Andan **Tekye-i**

…… (2 satır boş)……..

Der-imâret-i dârü‘l-it‘âm-ı fakîrân-ı garîbân: Evvelâ Süleymâniyye imâreti mâh u sâl bay u gedâya ve cüvân u pîre çobra ve nânı bî-imtinân mebzûldur.

Ve dahi Paşa sarâyı imâreti, çobrası fukarâya ve erbâb-ı dîvâna ni‘met-i nefîsesi dâ‘imdir.

Ve dahi yerli yeniçerilerinin imâretlerinin caba çobraları dâ’imdir.

Ve’l-hâsıl cemî‘i ocak halkı âsitânelerinin ni‘metleri bay u gedâya dâ’imü‘d-dehr dâ’imdir.

Bî-medh-i deyr-i râhibân-ı kıssîsân: Kal‘a hâricinde cümle üç aded kenîse-i Eflakân vardır. Bu kefereler kal‘a-i Budin’in ta‘mîr [ü] termîmlerine me’mûr bir alay bin aded keferelerdir kim cümle tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âf u müsellemlerdir, ammâ müslimler değildir. Derûn-ı kal‘ada sâkin iki mahalle Yahûdîler var. Bunlar dahi mu‘âflardır. Ve iki aded sınağo nâm kenîseleri (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-defter-i hân-ı gurebâ-yı mücerredân: Olanı da yedi aded ehl-i hıref garîbü‘d-diyâr bekâr odaları var. (–) (–) (–) (–)

Der-fasl-ı enhâr-ı zülâl-i âb-ı hayevân: Cemî‘i ahâlî-i Budin’in nûş etdikleri nehr-i Tuna-yı âb-ı hayâtdır. Tulû‘ [u] gurûbu cild-i (–) de mastûr olup Özü eyâletinde nehr-i Tuna kenârında Rusçuk kal‘ası evsâfında nehr-i Tuna’ya ne kadar su karışırsa ol mahalde merkûmdur.

Der-terkîm-i çâh-ı mâ-i hânedân: Hamusu iki yüz aded su kuyuları vardır. İhtiyâten “Hîn-i muhâsarada lâzım ola” deyü niçe kuyular var.

Der-âsiyâb-ı dakîk-i tahhân-ı ma‘dûdân: Ümmeten yüz elli aded at ve sığır çevirir un değirmenleri vardır. Eyyâm-ı şitâda Tuna değirmenleri battâl olur, zîrâ gemileri Tuna buzuna tahammül edemeyüp pârelenir. Bir gûne gemiler üzre ibret-nümâ değirmenlerdir kim bir diyâr nehrinde yokdur, illâ Tuna’da {vardır}.

Der-manzara-i vâcibü‘s-seyr ibret-nümâ-yı âbâdân: Cümleden temâşâgâh-ı Budin nehr-i Tuna üzre yetmiş pâre gemiler üzre demir zincîrler ile birbirlerine bağlı ve demir zincîrler ile nehr-i Tuna’ya kakılı cisr-i azîmdir kim üç yüz kadar pâsbânları var. Aşağıdan ve yukarudan gelüp giden gemiler ubûr etmek içün bu cisr-i haşebin birkaç tombaz gemilerinin bendlerin çözüp gemiler cisrin bir yanında durup ba‘dehu keraste ve gılâl gemileri geçüp giderler. Ba‘dehu yine cisir gemilerin yerine korlar, garîb temâşâdır.

İbret-nümâ-yı diğer: Yine Tuna üzre mezkûr Tuna gemileri değirmenleridir kim nehr-i Tuna ne cânibde tek cereyân ederse gemilerle anda varup un öğür, musahhar ve kâr-ı sehare seyr [ü] temâşâdır.

Diğer pesendîde-i temâşâ-yı ibret: Mezkûr Ali Paşa tabyası kurbundaki su kullesindeki çarh-ı sihr-âsâr ile Tuna’dan yukaru kal‘aya fevvâre-vâr giden Tuna suyu içindeki gûnâ-

gûn demir çarhlar temâşâ-yı azîmdir.

Yine görecek ibret-eser: Gül Baba kurbunda tahrîr olunacak bârûdhâne çarhları ve havânlarıdır.

Temâşâgâh-ı diğer: Kal‘a-i Peşte tarafında Budin’e mukâbil nehr-i Tuna kenârında bir kârgîr binâ bir sed vardır. “Hazret-i Hamza’yı anda haps etmişler” derler, galatdır. Budin kurbunda kal‘a-i Hamza Beğ hapishâne- ***[87a]*** -sinden galat bir sûrdur.

Netice-i kelâm bu binâdan bir yol Tuna nehrinin tâ ka‘r-ı zemîninden kefere zamânı bir yol var imiş, gelüp Budin’e geçermiş. İbret-nümâ bir gûne seyr imiş kim Tuna altından Budin’e gelinüp gidilirmiş. Ba‘de’l-feth Süleymân Hân,

“Bu yoldan âhir kal‘a-i Tuna’ya bir rahne isâbet eder” deyü ol yolu münhedim edüp recm-i sengsâr etmişler. Hâ[lâ] âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir kim beri Budin’de Ali Paşa tabyası bu yolun üstüne vâz‘-ı esâs olunmuşdur.

…… (2.5 satır boş)……..

Der-kâr-ı kehene-i mutalsamât-ı sehhârân

Eflâtûn-ı İlâhî bu Kızılelma’ya geldikde kırk gûne tılsımât inşâ edüp tâ Hazret-i Risâlet-penâha gelince cümle mutalsamların amelleri bâkî idi. Ol vakit kim Hazret-i Risâlet-penâh İskender-i Kübrâ vefâtından 882 sene sonra vücûda geldikde cemî‘i düyûrların kubâbları ve cümle hukemâ-yı kudemâların tılsımâtları münhedim oldukda bu kal‘a-i Budin’de ancak yigirmi aded tılsımâtların hükümleri bâtıl olmayup kalır. Ba‘dehu bu kal‘a niçe kerre muhâsara çekmek ile mezkûr tılsımâtlara sademât-ı top isâbet edüp münhedim olduklarında ancak hâlâ yedi aded ibret-i eser-me’ser tılsımâtların te’sîri cârîdir.

Evvelâ şehr-i Budin içre yılan ve çıyan ve akreb ve bö nâm örümcek ve sovulcan ve sümüklü böcek yokdur. Hattâ sümüklü böcek tılsımâtı Kızılelma sarâyı havlısındaki havz içinde tuçdan sümüklü böcek tasvîrleri vardır.

Tılsım-ı diğer: Horos kapusu nâmıyla meşhûr kapu dibinde bir kulle üzre bir tuç horos var imiş. Tâ Süleymân Hân asrına dek durup görmüş âdemlerden pederimiz nakl eder:

“Kaçan Budin üzre bir yağı ve bâğî düşman gelir olsa bu tuç horos kanat kakup sayha urmağa başlar. Andan bilirlermiş kim kal‘a üzre bir düşman gelir” deyü tedârik görürlermiş ve her sâ‘atde üçer kerre bâng-ı horos edermiş.

Ba‘dehu küffâr Süleymân Hân asrında bu kal‘anın aşağı varoşa istîlâ etdikde mezkûr tuç horosu yerinden kal‘ edüp kal‘a-i Beç‘e götürür, hâlâ anda imiş, ammâ bângı yoğimiş, ba‘zılar yok imiş derler.

…… (2.5 satır boş)……..

Der-sûret-i çîn-i meh-cebîn-i mahbûbe ve mahbûbân: Ol kadar pençe-i âfitâb gılmân u nisvân ve bintânları olur kim yigirmi sene[ye] bâliğ olunca gılmânlarında ser-i mûdan bir eser olmayup henüz mahbûbu’l-kulûb çağına erer merd ü zeni hüsn-i cemâlde ve lütf-i i‘tidâlde olup kelimâtları mevzûn ve dişleri dürr-i meknûn mahbûbları olur.

Der-medh-i sıfat-ı reng-i rûy-ı pîr ü cüvân: Cemî‘i halkı beyâzu’l-levndirler. Aslâ esmer ve asfaru’l-levn âdemleri olmaz. Niçe bin âdemleri kemâl mertebe müsinn ü mu‘ammer olmuşlar kim her biri birer gûne pîr-i fânî olup kuvveti gitmiş ve hey’eti yitmiş ve ömr-i girân-mâyeleri yüz yetmişe yetmiş, musâhabetden kalmış âdemleri var.

Der-vasf-ı müşerref olduğumuz eşrâf [u] a‘yân: Evvelâ Sağkol Ağası Ömer Ağa ve Ömer Za‘îm ve Dizdâr (–) (–) ve Yeniçeri ağası (–) (–) (–)

…… (1 satır boş)……..

Der-şinâht-ı ulemâ-yı tabîbân-ı hâzıkân: Ekseriyyâ bu şehrin halkı Eflâtûn-ı İlâhî bu şehre gelüp ilim kitâbları te’lîf edüp kavm-i Macar-ı füccâra ta‘allüm edüp anlardan ehl-i Budin ahz-i kemâl [ü] ma‘rifet edüp ilm-i tıbda yegâne-i asr âdemler var. Evvelâ Ca‘fer Çelebi, Ali Zâ‘im ve Muslu Efendi nâdirü‘l-asrdırlar.

Der-âmûhten-i üstâd-ı kâmil fassâd-ı cerrâhân: Bu diyârda ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl çok olmağile ekseriyyâ halkı ilm-i cerâhatde kâmil ve sâhib-i ayârlardır. Evvelâ Memi Zâ‘im ve Şâdlı Çelebi Sipâhî ve Macar Yuvan yeniçeri ağası esîridir, ammâ gûyâ Ebû Ali Sînâ‘dır. Hattâ *Kitâb-ı Kanûn-ı Şifâ*-yı Ebû Alî‘yi dâ’imâ tilâvet eder {cerrâh-ı âlim ve âmildir}.

Der-menâkıb-ı sulehâ-yı ümmet ehl-i hâl-i meşâyihân: Bî-hisâb halkdan münzevî kûşe-nişîn sâhib-i vera‘ ve ehl-i takvâ mü’min ve muvahhid ve mu‘tekid âdemleri var, ammâ Hünkâ[r] câmi‘i imâmı (–) Efendi ve Fethiyye imâmı (–) Efendi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-na‘t-ı güzîde-i musannifîn [ü] şâ‘irân: Bu şehrin Boşnak zurefâsı çelebileri Peçoy-ı Sirem mânend bâğ-ı İrem çelebilerinin ba‘zı ebyât [u] eş‘ârları şikeste beste nazîre penç beytler gazeller edüp birbirlerine gönderirler. Pâk-zebân Fârisî-hân şu’arâları vardır. Evvelâ Gâzî Çelebi ve Nâzî Çelebi ve Sâmi‘î Efendi, niçe şu‘arâları dahi var. ***[87b]***

Der-kûy-i dârü’ş-şifâ-yı mûristân: Kefere-i fecere zamânı Orta câmi‘ bîmârhâne imiş. Ba‘dehu asr-ı Süleymân Hânîde câmi‘ oldu, ammâ şimdi yeniçeri odaları kurbunda bir zâviyeyi dârü’ş-şifâ etmişler. Cemî‘i garîbü‘d-diyâr hastaları anda koyup yeniçeri ocağı tarafından hastaları gözedirler.

Der-makâm-ı sâhib-i savt-ı üstâd-ı hânendegân: Gerçi bu diyârda ilm-i mûsıkî *Kitâb-ı Edvâr* üzre okunmaz, ammâ şehrin yine nâzük sâhib-i tab‘ necîb [ü] reşîd çelebileri seyyâhân ve âyende vü revendegândan kâr u nakş ve ilâhîler çıkarup asvât-ı hazîn ile okurlar, ammâ çöğür şâ‘irleri gâyet çokdur.

Der-nişâne-i ehl-i hâl-i mazınne-i kerâme-i mecâzibân: Bu şehir içre Cenâb-ı Hak tarafından ricâlü‘l-gayb gözcü olup anların büdelâ ve ümenâ ve evtâd ve nücebâ ve nukabâ şekilli melâmiyyûnlarından evvelâ Deli Yoro, Sadrıa‘zama varup eydir:

“Oğlanum, Yanık kal‘asına gitme yanarsın, ala Uyvar’ı ala Kandiye’yi göresin cennet-i me’vâyı” der.

Der-kıyâfet-i kabâ-yı eşkâl-i merd-i meydân: Cümle halkının esbâbları [46] fehvâsınca

dizleri gözünde kısa çuka esvâb geyüp başlarında yelken sâlihli ve porçavi ve şeb-külâh ve yeşil ve kırmızı semmûr kalpak ve kopçalı çakşır ve güderi dolama geyerler, ammâ a‘yân-ı kibârları semmûr ve atlas ve sarık geyerler.

Der-câme-i gûnâ-gûn-ı kıyâfet-i nisvân: Cemî‘i zenâneleri çuka ve muhayyer ferrâce-i gûnâ-gûnlar geyerler ve yassı başlı terpûş geyüp üzerlerine beyâz yaşmak çember örtünüp pâypûşları ve iç edikleri sarıdır, ammâ bir avret çârsû-yı bâzâra çıkmağa kâdir değil, mestûre havâtînleri var.

Der-na‘t-ı esmâ-i çâkirân-ı gâziyân-ı pehlivânân: Ekseriyyâ şehbâz ve nâmdâr gâzî yiğitlerinin isimleri Yoro Zâ‘im ve İbro Zâ‘im ve Kapuş Ako ve Zülfo Ako ve Maho Sipâhî ve Hürum Sipâhî ve Hurrem Sipâhî ve Döşü Kâzi ve Seydo Kâzi ve Balı Kâzi ve Oha Kâzi ve Süro Kâzi ve Ahmo ve Mahmo isimli âdemleri çokdur.

Der-fasl-ı nâmhâ-yı havâtîn, bintân, zenân: Ekseriyyâ zenâne-i şûrîzeleri mütekebbir ve müte‘azzımlardır, ammâ cümle lehce-i mahsûsalarıyla latîf ve şîrîn suhan-perdâz ve sâhib-i cemâle-i dil-nüvâzlarının esmâları Sünnime ve Ümhâne ve Anişe ve Fatime ve Münire ve Asiye ve Sultâne ve Râhime misilli esmâları var.

Der-esmâ-i çâkirân-ı halka be-gûşân: Ekseriyyâ köleleri Macar ve Nemse ve Çeh ve Hırvad kefereleridir. Müselmân olan abd-i memlûklarının nâmları bu gûnedir kim tahrîr olunur. Kazanfer ve Hoyrad ve Âzâdlı ve Âzâdsız ve Kuli ve Gönlü ve Zavallı ve Fehzad ve Yunak ve Buyak ve Kaso ve Sülmüş misilli esmâları var.

Der-benâmhâ-yı memlûke-i cevâriyân: Ekseriyyâ cümle halâyık nâm câriyeleri Erdel kızları ve İsfaç ve Çeh ve Leh ve Tot ve Korol ve Macar ve Nemse ve Hırvat kızlarıdır. Rus ve Abaza ve Çerkes ve Gürcî câriyeleri yokdur. Olanlarının esmâları bu gûnedir: Gülmâh ve Hilâle ve Mihrî ve Mâhebrû ve Çâresâz misilli nâmları var.

Der-vasf-ı havâ-yı nesîm-i hûb-ı câvidân: Bu şehr-i Budin’in âb [u] hevâsı ol kadar latîfdir kim bâd-ı sabâ vü bâd-ı nesîm-i subh-dem esüp âdeme cân bağışlar. Hattâ gayri şehirlerden arabalar ile hastaları getirüp birkaç günde ifâkat bulur. Gerçi dörd ay şiddet-i şitâsı şedîd olur, ammâ Temmûz’u ve rûz-ı nevrûzu hayât-efzâdır.

Der-kavl-i köhne-i ekâlîm-i arz-ı büldân: Be-kavl-i Eflâtûn-ı İlâhî-i Latin şehr-i Budin iklîm-i hâmisin nihâyetinde vâkı‘ olup arz-ı beledi (–) ve tûl-ı nehârı on altı buçuk sâ‘at 9 derece ve 5 dakîkadır. Şeb-i yeldâsı hem-çünân böyledir. Bu‘d-ı kutru (–) ve meyli (–) (–)

Der-zu‘m-ı müneccimân tâli‘-i şehr-i amâristân: Be-kavl-i İşpanpol Padre ve Kolon ve Eflâtûn-i İlâhî-i zû-fünûn kavilleri üzre bu şehr-i Budun binâsının tâli‘-i imâreti burc-ı akreb ve beyt-i merrîh-i mâ’îde bulunup halkı dâ’imâ cellâd-ı merrîh-sıfat dest ber-şemşîr olup ceng etmeğe su gibi akar kavimdirler.

Der-kâr [u] kisb-i ahâlî-i işgâlât: Halkının ekseri pür-silâh askerî tâ’ifesidir kim şeb [ü] rûz at üzre çete ve potura kovup gazâ ederler. Kâhî baş alup kâhîce baş verirler. Bir sınıfı a‘yân-ı kibârdır, bir zümresi tüccâr-ı berr [ü] bihârdır, bir sınıfı ehl-i sûk-ı sâhib-i kârdır, bir fırkası ulemâ-yı kübbârdır.

Der-beyân-ı memdûhât-ı sanâyi‘ât: Ekseriyyâ bu şehrin haddâdları gûnâ-gûn âlât-ı silâha müte‘allık yahşı karabina tüfengler ve Ferhâdî külüngler ve kolçak ve balta ve nacak makûlesi cevher-dâr musanna‘ silâhlar yaparlar. Ve bunda Yahûdî karıları bir gûne şayak nâm çuka dûhte ederler, gayri diyârda yokdur.

Der-şerh-i hubûbât [u] nebâtât [u] mahsûlât: Bu diyârın hâk-i pâk-i amber-âsâsında ve Keçkemet ve Peşte sahrâsında la‘l-gûn deve dişi nâm bir gendümü olur, gûyâ İslâmbol kurbunda Tekirdağı buğdayıdır. Şa‘îri ve böğrülce ve mercimek ve nohudu vefret üzre olup buğdayı anbârlarda yüz yıl dursa aslâ bit yemeyüp tâze durur.

Der-ni‘met-i uzmâ-yı ta‘âm-ı me’kûlât: Cemî‘i ahâlî-i Budin eyyâm-ı şitâda cevk cevk olup birbirlerine sıra ziyâfetleri edüp hâs ve beyâz sipov ekmekleri ve tâze teleme yağıyla tabh olmuş pilâvları ve Leh tavuğu puryânı ve kapaması ve sazan balığı kapaması ve uştuka balığı tavası ve kırah çorbası ve baklavası memdûhdur.

Der-sun‘-ı Hudâ güzîde-i fevâkihât: Cümle meyvelerinden vefret üzre olan âbdâr hoş-hor engûrü ve eriği ve zerdâlûsü ve kiraz-ı hoş-güvârı ve vişnesi firâvândır. Hattâ dağlarında birer ikişer karış ağaçda yer vişnesi hâsıl olur, ammâ limon ve turunç ve nar ve incir ve zeytûn ve fısdık misilli sevâhil meyveleri olmaz. ***[88a]***

Bâb-ı hâk-i pâk mezâri‘ât [u] nebâtât-ı sebzevât: Bu şehrin türâb-ı amber-i mu‘attarında ve Peşte ve Keçkemet sahrâsında ve Kile fezâsında ve Eski Budin hâmûnunda ol kadar giyâhât ve tirfil ve ayrık ve yonca nâm çayır ve çemen ve sarımsak ve kabak ve pırasa ve soğan olur kim hadden bîrûn ve kıyâsdan {efzûn olur}.

Der-envâ‘-ı meşrûbât-ı cân-perver erbâb-ı hâcât: Bu şehr-i Budun’un harâbât erenlerine gûnâ-gûn müskirât şekilli meşrûbâtları var, ammâ gingöşiyye nâm bir gûne sarı yâkût renginde billûr-misâl berk urur bir hamr-ı harâmı olur kim Bozcaada’da ve cezîre-i Ankon’da olmaz. Hattâ humârı dahi olmaz, derler. Müsellesi ve vişnâbı memdûhdur.

Der-mesîre-i teferrücgâh-ı bâğ-ı Merâm-ı müferrihât: Cümle yetmiş aded yerde seyrângâhları var. Evvelâ Kral bâğı ve Bâğlar korusu ve Kral korusu ve Gerz İlyâs dağı ve Hızır Baba bâğı ve Miftâh Baba tekyesi ve Gül Baba tekyesi ve Bârûthâne kal‘ası ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-nazargâh-ı İremezâtü‘l-İmâdi’l-cinân bâğavât: Be-kavl-i bâcdâr-ı Budim evvelâ Gül Baba bayırlarından ve Orta dağlardan ve Muhanad bayırlarından tâ Gerz İlyâs dağına varınca ve Kile ovası bayırlarına varınca andan tâ Eski Budin’e varınca tûlen ve arzen üç sâ‘atlik yerde 7.000 bâğdır.

Der-lehce-i mahsûs-ı ehl-i beled-i ıstılâhât: Cümle ahâlî-i Budin Boşnak ve Bosnavîlerdir. Ba‘zı lehçe-i mahsûsaları var: Meselâ *vefebiha* ve *muhassal-ı çelâm* ve *zâhirâ ve demişüm* ve *şâyed gelmeyesün* ve *sinkociyi sevmişüm, yâ dahi sağ mısun* kelimâtların çok isti‘mâl ederler, ammâ fasîh {Macarca bilirler, deyü nakl etdiler}.

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât:

…… (7 satır boş)……..

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı gâziyân-ı evliyâi'l-vâsılîn, ya'nî {medfûnûn-ı} mahmiyye-i Budin
rahmetullâhi aleyhim ecma'în

Bu hâk-i pâk-i amber-âsâda ibtidâ tâ küffâr zamânı gâzî ve şehîd-i hür olan ser-çeşme-i gâziyân-ı ünâs, yârgân-ı(?) refîkân-ı Hazret-i Hızr İlyâs, a‘nî,

Ziyâretgâh-ı Hazret-i Gâzî Gerz İlyâs: Bana kasabası sükkânlarından olup Gâzî Hudâvendigâr Murâd Hân asrında Budin’de şehîd olup, “Bu gâzî serbâz yiğitdir” deyü küffâr yine mahabbetinden vücûd-ı şerîf-i Gerz İlyâs’ı bu mahalle defn etdikleri bâlâda tekyeler evsâfında mastûrdur, *kuddise sırruhu’l-azîz*. Andan,

Ziyâretgâh-ı kıble-i vilâyet, ka‘be-i hidâyet, mücerred-i bâtın u zâhir, ser-sofra-i gâ’ib ü hâzır, zübde-i evliyâ, umde-i asfiyâ, pîşvâ-yı tarîk-i Âl-i Abâ, ya‘nî **eş-Şeyh Hazret-i Gül Baba:** Maskat-ı re’sleri diyâr-ı Rûm olan hâk-i pâk-i eyâlet-i Sivas şehirlerinden Marzifonî olup Süleymân Hân ile Budin fethinde bulunup ibtidâ Cum‘a namâzını kılduğu gibi derûn-ı câmi‘de vasiyyet edüp rûh teslîm etdikde iki kerre yüz bin asker-i cemâ‘at ol ân cenâzesine hâzır olup Süleymân Hân-ı zamân bizzât Gül Baba tâbûtun getirüp hâlâ âsitân-i mehbit-ı nûru olan zemîn-i pâke defn etdikleri mahalliyle bâlâda terkîm olunmuşdur, *kuddise sırruhu*.

Ziyâretgâh-ı bedraka-i makâmât-ı âyine-i kerâmet, kıdve-i ricâl, nokta-i kemâl, hâzır u esrâr-ı tarîkat, nâzır u envâr-ı hakîkat, **Abdullâh Fettâh, ya‘nî eş-Şeyh Hazret-i Baba Miftâh**: Bu sultân-ı fukarâ Süleymân Hân’a vâkı‘asında Budin kal‘ası miftâhların verüp yine Budin fethinde hâzır olup merhûm olduğu menâkıbı bâlâda mektûbdur. *Revvahallâhu rûhahu.* Andan,

Ziyâret-i meşhed-i hazîne-i ilm ü hikmet, yegâne-i hilm ü ısmet, şeref-i ubbâd, kenef-i zühhâd, hârisü akl u şer‘, ârifü asl [u] fer‘, müctehid-i evliyâ, münferid-i asfiyâ, ya‘nî **eş-Şeyh Hazret-i Hızır Baba,** *nevverallâhu merkadehu*: Ovakapusu’ndan taşra bâğlar içinde tekyesi içinde mestûr olduğu bâlâda hemi tastîr olunmuşdur, *kuddise sırruhu*. Andan,

Ziyâretgâh-ı kabr-i berkeşîde-i dergâh, ber-güzîde-i ârif billâh, şem‘-i âlem, çerâğ-ı hurrem, kibâr-ı ihtiyâr, ya‘nî **eş-Şeyh Hazret-i Baba Muhtâr:** Bu vâlî-i fukarâ-yı Âl-i Abâ Yeşil Direkli ılıcası hânı önünde bir kubbe-i pür-envârda medfûn olup ziyâretgâh-ı gâziyân-ı Budin’dir, *zâdellâhu nûrehu*. Andan,

Ziyâret-i Kalaylıkoz Ali Paşa: Bedkal(?) varoşunda bir bayır üzre medfûndur. ***[88b]*** Andan,

Ziyâret-i Arslan Paşa: Bârûdhâne kal‘asın bunlar binâ etmişdir. Ba‘dehu taraf-ı şehriyârîden şehîd etmişlerdir. *Rahmetullâhi aleyh*. Andan,

Ziyâret-i Ahmed Beğ: Ortahisâr’da Paşa câmi‘i hareminde kurşumlu kubbe içre medfûn olup târîhiyle bâlâda câmi‘lerin evsâfında terkîmdir.

Ve ziyâretgâh-ı cebbâne-i azîm belde-i kadîm: Cümle mezâristânı cânib-i garbda Hazret-i Gül Baba yanında bir karâfe-i kübrâ-yı gâziyândır kim her biri birer gûne Rüstem ü Sâm-ı akrân dilâverânlar iken vâdî-i hâmûşânda {yatup} lisân-ı hâl ile birer Fâtiha ricâ ederler. Cümle sâkinân-ı ehl-i kubûr rûhlarıyçün *el-fâtiha.*

Ve ziyâret-i Balı Paşa: Yine Balı Paşa meydânında medfûndur.

…… (1.5 satır boş)……..

Hattâ bu Budin'in karâfe-i gûristânında medfûn olan mürde diller niçe yüz yıldan berü ter ü tâze-misâl kadîd-i mahz olup yatır. Mûr [u] mâr ve mûş-ı bî-şümâr dendân-dırâzlık edüp na'şe-i gâziyâna aslâ zarar etmezler, aceb hâk-i pâk-i nazîfdir. (–) (–)

Kal'a-i Budin'in cânib-i selâsında olan kal'aları ayân eder

Evvelâ kal'a-i Budin'in cânib-i garbîsinde Gül Baba ile Velî Beğ ılıcası kurbunda Tuna nehri kenârında,

Evsâf-ı kal'a-i Bârûdhâne: Sene 936 târîhinde Süleymân Hân asrında Gâzî ve şehîd Arslan Paşa ibn Yahyâ Paşa ibn Mehemmed Paşa binâsıdır.

Eşkâl-i kal'ası ve zemîni böyle vâkı' olmuşdur kim nehr-i Tuna kenârınd[a] bir alçak zemînde câ-be-câ alçak kayalar üzre esâsı vâkı' olmuş çâr-kûşe ve taş ve çâr-rüknünde birer kulle-i azîmli ve cânib-i kıbleye nâzır bir demir kapulu ve toplu ve tüfen[g]li ve mükellef ü mükemmel cebehâneli ve başka dizdârlı ve üç yüz aded kal'a neferâtlı ve bir oda bârûdcubaşı neferâtlı ve bir oda cebecibaşı neferâtlı ve kal'a hâricinde yigirmi aded hâne ve bir zâviyeli çârsû-yı bâzârsız ma'mûr ve metîn ü müstahkem kal'acıkdır. Dâ'iren-mâdâr cirmi sekiz yüz adımdır.

Bu kal'a içre aslâ müte'ehhil kimesnelerin hâneleri yokdur. Hemân kal'a etrâfında dîvâr[a] muttasıl kârgîr binâlı mahzenler ve bârûdhâne çarhları olan kârhânelerdir, gayri âsâr-ı binâ yokdur. Kal'anın bundan gayri yeri cümle gül [ü] gülistân ve bâğ [u] bostân ve murgzâr u lâlezâr bir mesîregâh u teferrücgâh kal'adır.

Hattâ Budin'in ba'zı erbâb-ı ma'ârifânları ve a'yân-ı kibârları bu cây-ı müferriha gelüp teferrüc ederler, ammâ kârhâne-i bârûd işlerken derûn-ı hisâr[a] bir ferd-i âferîdeden bir ferd bu kal'aya giremez ve bir hüddâm bu kal'ada bârûd-ı siyâh havfinden duhân nâm bid'ati içemez, ammâ bârûd-ı berd zamânı olmasa dizdârdan niçe yârânlar me'zûn olup teferrüc ederler, ammâ ekseriyyâ zenâne-i kavm-i âsiye bu kal'aya gelüp temâşâ edüp bârûd çarhları ve dollâbları altından cereyân eden ılıca suyuna girüp kırklanırlar, ya'nî kırk kerre yaykanırlar. Hattâ nisvân-ı sâhib-isyân tâ'ifelerinin zu'm-ı fâsidelerince öyledir kim,

"Bir duhter-i pâkîze ahter-i nâ-şüküftenin bahtı küşâde olmayup bir kocaya varamasa yâhûd bir avretin ehliyle hüsn-i zindegânesi olmasa ve[yâ]hûd bir avretin üzerinde nuhûset ve kesâfet olsa bu bârûdhâne çarhı sularına girüp kırklansa ol kızın bahtı açılup bir kocaya varır ve menhûselerin nuhûsetleri def' olur" deyü ol mülâhazayla tâ'ife-i zenâne bu suya her zamân girirler, ammâ,

Sitâyiş-i bârûd-ı siyâh dollâbları: Bânî-i kal'a olan merhûm Arslan Paşa'nın ferîdü'd-dehr üstâd-ı kâmil Macar esîrleri var imiş. Niçe gûne san'at-ı musanna' ile gûnâ-gûn ibret-nümâ-yı bûkalemûn demirden ve ahşâbât-ı sindiyân ve palasantadan vâcibü's-seyr dollâblar edüp bu dollâblara on iki aded çarh-ı felek ibret-gûnlar edüp her çarhın önünde birer aded tuç havânlar edüp cümle havân elleri dahi tuçdan ve demirdendir. Bu çarh dollâbları cümle su çevirir. Ol su dahi ılıca suyudur kim başka bir kubâblı germâbdır, ol uyûn-ı germâbın ayağı cereyân ederek gelüp bu bârûdhâne çarhların deverân etdürüp kaçan kim çarhlar ve dollâblar deverân edüp havânlar içre havân elleri inüp çıkduğu ve

gürüldüsü ve sâ‘ikası bir temâşâdır kim âdem hayrân kalır. Hakkâ ki temâşâgâh-ı ibret-nümâdır ve gâyetü‘l-gâye nebtîz bârûd-ı siyâhı olur, lâkin vakt-i Temmûz’da işlemezler, zîrâ bârûdunun keskinliğinden birkaç kerre bu bârûdhâne tutuşup harâb olmuşdur, ammâ vakt-i şitâda ve eyyâm-ı bahârda işleyüp keskin bârûdu olur. Ve hâsıl olan bârûdları cümle iç kal‘ada der-mahzen ederler, vâcibü‘s-seyr bir kârhâne-i bârûdhânedir *ve’s-selâm.*

{Ve bu kal‘a hâricinde yine ılıca suyundan on aded değirmenleri vardır}. Andan,

Evsâf-ı binâ-yı Kara İştivan, ya‘nî kal‘a-i Gerz İlyâs

Lisân-ı Macar ve Nemse’de bu kal‘anın ismi Girandosvar idi. Müverrihân-ı Macar bu kal‘a-i bâlânın sebeb-i binâsını eyle tahrîr ü tavsîf etmişler kim ibtidâ Âl-i Osmân’ın sene (–) târîhinde Budin Kralı Yanoş nâm kefere kral-ı dâll idi. Bunun zamânında Firengistân’dan Giranyos nâm bir papas Budin’e gelüp Macar kavmini âteş-perestlikden ve su-perestlikden ***[89a]*** ve gâv-perestlik mezhebinden çıkarmağa da‘vâ-yı merde gelmiş. Meğer dahi tâ ol asra dek Menûçehr evlâdlarından berü kavm-i Macar-ı füccâr Mecûsîler imiş. Bu kerre bu Firengistân’dan gelen Giranyos papas bu Macar kavmini dîn-i bâtıl-ı İseviyye’ye da‘vet edince İştivan Kral bu papası oğluna hoca edüp oğlu kemâl-i riyâzât-ı mücâhede ile bilâ-teşbîh bir velî mesâbesinde olup hocasıyla kavm-i Macar’ı müte’ezzî edüp niçe bin küffârı âteş-perestlikden çıkarup Îsâ dînine tapdırırlar.

Hikmet-i Hudâ bu mahalde İştivan Kral mürd oldukda şehzâdeye krallık eyle dediklerinde,

“Siz bir alay Mecûsî kavimsiz, eğer dîn-i Îsâ‘ya girirseniz size kral olam” dedikde cümle Macar-ı füccâr gulû edüp kralzâdeyi ve hocası olan papası Gerz İlyâs dağından aşağı nehr-i Tuna’ya atup kayadan kayaya uçup pâre pâre olup aşağı Tuna kenârına enince yine hayât bulup,

“Gelün, Îsâ dinine girüp Hıristiyan olun” dedikde yine tekrâr Macarlar “Bu papas câdûdur” deyü başını bir kayaya koyup ezerlerken hemân ol kaya bi-emrillâh pâre pâre olup yerinden bir ılıca suyu kaynayup Tuna’ya karışır. Hâlâ Üstü Açık dedikleri ılıca ol papasın başı ezildiği yerdir.

Ba‘dehu ol papasın kanı Tuna’ya akup dinmeyince küffâr-ı Macar u füccârın aslah ve âkıbet-endîşleri,

“Bu eyi alâmet değildir ve bu kralzâde ile bu papası öldürdük. Bunlar tekin değildir. Bizi Îsâ dinine da‘vet etdiler. Hak dîn imiş ve dürüst Hıristiyanlarmış. Kanları düşdüğü yerden ılıca çıkup kanları Tuna’ya varınca hâlâ Tuna ol kandan aşağı kırmızı kan gibi akıyor” deyüp ol gün üç bin kâfir dîn-i Îsâ‘ya girüp Hıristiyan mezhebin kabûl edüp mezkûr papası ve kralzâdenin lâşelerin Gerz İlyâs dağına çıkarup anda defn edüp üzerlerine Kanadin nâm bir manastır ve bir tekye ve mukaddemâ mürd olan İştivan Kral mâlıyla bir kal‘a yaparlar. Kefere zamânı bir ma‘bedgâh [u] ziyâretgâh-ı millet-i Mesîhiyye imiş.

Ba‘dehu Gâzî Hudâvendigâr asrında Gerz İlyâs Gâzî‘yi de küffâr şehîd edüp, “Bu da Türk’ün bir evliyâsıdır” deyü mahabbeten bu Gerz İlyâs’ın na‘ş-ı şerîfin mezkûr Kanadin kilisesi içinde Giranyos ruhbânın yanına gömerler.

Hâlâ elsine-i nâs-ı Ervâm’da anıniçün Gerz İlyâs nâmıyla beyne’l-ünâs meşhûr bir püşte-i

a‘lâdır. Gerz İlyâs dağı demenin sebeb-i tesmiyesi budur, lâkin bu kal‘a-i Budin niçe kerre muhâsaralar çekmek ile bu dağ başındaki manastır ve tekye ve kal‘adan alâmetler kalmayup ancak Gerz İlyâs ve mezkûr papas ve kralzâde-i bî-gâsun mezârları yeri âşikâre kalup bade’l-feth-i Budin Süleymân Hân fermânıyla sene 948 târîhinde,

Binâ-yı palanka-i Gerz İlyâs

Evc-i âsumâna berâber bir yalçın kaya üzre “Cânib-i erba‘ayı muhâfaza etsün ve karavulhâne olsun” deyü iç katı Şeddâdî taş binâ ve taşr[a] katı palanka-i ra‘nâ bir hisâr-ı üstüvârdır kim Kehkeşân-âsâ semâya ser çekmiş şâhin ve zağanos ve kartal ve karakuş âşiyânlı kayalar üzre vâkı‘ olmuş sekiz yüz hatve bir kal‘a-i metîndir, ammâ küçükdür.

Cânib-i cenûba mekşûf bir kapusu ve başka dizdârı ve yüz aded müsellah neferâtları ve on aded şâhî topları ve on aded tahta örtülü neferât evleri ve bir câmi‘i ve anbârı ve kifâyet mikdârı cebehâne ve hidmetkârı ve iki aded su sarnıçları var. Bu kayalardan cereyân eden bârân-ı rahmet bu sarnıçlara leb-ber-leb olup cemî‘i ehl-i teferrüc bu âb-ı hayâtdan nûş ederler.

Bu kayalar üzre cemî‘i sahrâ-yı Budin ve sahrâ-yı Peşte ve fezâ-yı Eski Budin ve vâdî-i Kral bâğları cümle sahrâ-yı Heyhât ve deşt-i Kıpçak gibi ayak altında nümâyândır. Hattâ şehr-i Budin’in kaç kat bölme hisâr ve ne kadar top-keşân kal‘a ve tabyaları var ve ne cirm-i eşkâlde olduğu bu kal‘a-i Gerz İlyâs’dan hâne be-hâne ve köşe be-köşe nümâyândır kim hemân kal‘a-i Budin Âl-i Osmân’ın başdarda kadırgası şeklinde tûlen vâkı‘ olmuşdur kim eşkâli bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Ammâ bu Gerz İlyâs dağından Âl-i Osmân askerinin konduğu Kile sahrâsı içre ordu-yı İslâmı seyr [ü] temâşâ etdim, *el-azametullâh* mezkûr Kile sahrâsı nâmıyla muttasıf olan sahrâ-yı bî-pâyân mâl-â-mâl çetr-i mülammâ‘ ve serâperde ve otağ ve hayme [vü] hargâh ile bu sahrâ-yı çemenzâr zeyn olup hayemâtlar ile gûyâ lâlezâr olup âdem deryâsı ve devâbbât makûlesi ile leb-ber-leb olmuş bir Kile sahrâsı olmuş.

Der-sebeb-i vech-i tesmiye-i Kile sahrâsı

Cemî‘i kâfiristânda eyle meşhûrdur kim “Bu Budin altındaki sahrâ âdem deryâsıyla leb-ber-leb olup kîle gibi dolarsa ol askere mukâ[ve]met olmaz” derler. “Eğer Kile sahrâsı dolmaz ise ol asker ile mukâvemet mümkündür” deyü bu sahrâya anıniçün Kile sahrâsı derler, ammâ Hudâ âlimdir bu sene-i mübârekede bu Gerz İlyâs dağından bu ordu-yı İslâmı temâşâ etdiğimde Hudâ‘ya ayândır, Kile sahrâsı çet-a-çet tınâb tınâba âdem deryâsı meks etdiğinden mâ‘adâ bu sahrâ-yı bî-pâyânın cânib-i garbı ve cenûbu ve kıblesi tarafında olan dağlar ve bâğlar içre Sivas vezîri Hasta Ken‘ân Paşa ve Mar‘ayş vezîri Sührâb Mehemmed Paşa ve Çatrapatrazâde Ali Paşa ve Cân Arslan Paşa ***[89b]*** ve Kurd Paşa ve bizim efendimiz Kadızâde İbrâhîm Paşa ve niçe mîr-i mîrânlar ve gayri sâde ümerâlar mezkûr Kile sahrâsında bir tengetir haymecik kuracak yer bulmayup yer götürmez askerleriyle cümle mezkûr mîr-i mîrânlar Kile sahrâsı hâricinde dağlar ve bâğlar içre meks edüp cânib-i erba‘alarına karavullar ta‘yîn eylediler. Tâ bu mertebe asâkir-i İslâm’ın kesret [ü] vefreti var idi, *zâdekâllâhu Ta‘âlâ*.

El-hâsıl tâ bu mertebe cihân-nümâ bir kal‘a-i Gerz İlyâs’dır kim cemî‘i Budinlinin teferrücgâh [u] mesîregâh [u] ârâmgâhlarıdır, zîrâ bu kûh-ı ser-bülendin dâmeninde niçe

bin aded mesîregâh-ı bâğ-ı Merâmları var ve niçe âb-ı hayât çâh-ı mâları var. Bu kal‘adaki câmi‘ cenbinde Gerz İlyâs gârını ziyâret edüp rûh-ı şerîfeleriyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdik, zîrâ bir hadîsde: [47] buyurmuşlardır. Hamd-i Hudâ ziyâret edüp küstâhâne rûy-ı dîvârına bu müfredi tahrîr eyledik. Beyt:

Mücâhid fî sebîlillâh idi her demde Gerz İlyâs

Anın rûyâbın olsun bize rehber ola Hızr İlyâs.

Nev‘-i diğer, mısra‘:

Anın rûyâbına olsun bize yâr ola Hızır İlyâs.

Bu kal‘ayı dahi seyr [ü] temâşâ edüp andan teper aşağı Tabahâne varoşu içinden güzer edüp Tuna kenârına gelüp,

Evsâf-ı memerr-i nâs-ı ibret-nümâ

Bu kantara-i garîb ve acîb Budin kal‘asının Ali Paşa tabyası önünde nehr-i Tuna üzre kâmil yetmiş pâre tombaz gemiler üzre uzun direkler ile mebnî bir cisr-i tavîldir kim cümle tombaz gemileri birbirlerine kalın zincîrler ile bağlı ve ortasında dörd pâre gemiler açılup kapanır başka bir cisirdir kim gelüp giden gemilere açup gemiler geçdikde yine kapanır.

Bu cisrin hidmetine me’mûr kâmil üç yüz aded nigâhbânları vardır, lâkin bu cisir gemilerinin otuz adedin {Budin} kulu korumağa me’mûrdur ve kırk adedin Peşte kulları korumağa me’mûrdur, zîrâ ba‘zı zamân kal‘a-i Komaran’dan küffâr-ı hîlekâr azîm kütükleri ve azîm dıraht-ı müntehâları birbirlerine bağlayup Tuna ile mezkûr dırahtları salıverüp gelerek bu Budin cisrine ol dırahtlar uğrayup cisri kırar. Andan küffâr katanaları Peşte yakaların yakar ve cisri meremmât edince küffâr bu kadar mâl-ı bî-şümâr alup yine ol gün firâr ederler. Anıniçün bu cisrin meremmâtının nısfına Budinli ve nısfına Peşteli me’mûrlardır.

Yaz ve kış bu cisir durup cisir başında bâc-ı pâdişâhî alınur. Eğer şiddet-i şitâ vefret üzre olup nehr-i Tuna donarsa cisre ihtiyâc kalmayup nehr-i Tuna on karış on beş karış buz dutup nehr-i Tuna üstü şâhrâh olup niçe kerre yüz bin araba ve kızaklar Tuna üzre gidüp gelmededir. Ol zamân bâc u bâzârdan bir şey alınmaz ve cisre dahi aslâ ihtiyâc olunmaz. Üç dörd ay nehr-i Tuna buz olup durur. Ol zamân cisir gemilerin bir tarafa çekerler. Evvelbahârda yine kurarlar. Bu cisir başında,

Evsâf-ı hisâr-ı üstüvâr-ı bî-püşte, ya‘nî kal‘a-i metîn Peşte

Bânîsi Ungurus krallarından İştivan Kral binâsıdır. Lisân-ı Macar’da nâmına Koronvar derler. Ba‘dehu sene 936 târîhinde Süleymân Hân Budin’i feth etdükde bu kal‘ayı küffâr istîmân ile Süleymân Hân’a cümle mühimmât [u] levâzımâtlarıyla teslîm-i miftâh edüp cümle küffâr dâr-ı menhûslarına seg ber-sahrâ gitdiklerinde Süleymân Hân bu kal‘ayı seyr [ü] temâşâ edüp,

“Bu kal‘a işte mukâbele-i Budin’in pîştesidir” deyü buyurup Pîşde kal‘ası derler. Andan galat-ı meşhûr Peşte kal‘ası derler.

Nehr-i Tuna'nın cânib-i garbîsinde kal'a-i Budun'dur ve cisrin beri şimâlî tarafı başında kal'a-i Peşte-i dil-teşnedir kim şimâlîsi ve maşrıkı ve kıble tarafları cümle sahrâ-yı Peşte ve hâmûn-ı Keçkemet'dir kim tâ bir ucu kal'a-i Hatvan'a ve bir tarafı tâ kal'a-i Sonloğ'a ve semt-i garbîsi tâ kal'a-i Segedin'e varup nehr-i Tise kenârlarına varınca köy köy üstüne kal'a kal'aya müşâ ma'mûr u âbâdân Peşte sahrâlarıdır kim tûlen ve arzen onar merhale yerlerdir.

Ammâ Süleymân Hân bu mülke mâlik olunca Ungurus Kralı Ferdina[n]d Kral'ın derûnuna dâğ üzre bir dâğ olup âhir-i kâr Ferdina[n]d Kral-ı dâl [ve] Rim Papa ve İsfaç ve Çeh ve Leh ve Korol ve Tot ve İslovin ve Daniska ve Danimarka ve Kallevine ve Holandiye ve Ankona ve Anapolya ve Galya krallarından ve gayri kral-ı bed-fi'âllerden iki kerre yüz bin asker cem' eder. İllâ Fransa kralı Âl-i Osmân'a karâbeti sebebiyle sınarı kâfirlere imdâd vermeyüp haber dahi göndermez, zîrâ Âl-i Osmân i'ânetiyle İspanya krallığı isterdi.

Hemân ki bu kadar yüz bin küffâr-ı hâksâr Nemse çâsârı olan Ferdinand Kral'ın başına cem' olunca Kara Hersek nâm bir seg-i bed-nâmı serdâr edüp bir tabur-ı makhûr-ı azîm ile sene 949 târîhinde bu kal'a-i Peşte üzre cemapur leşkeri gibi gelmede.

Beri tarafda Budin vezîri dahi cemî'i asker-i İslâmı cem' edüp kal'a-i ***[90a]*** Peşte'ye Budin'deki sekbânbaşı üç oda yeniçeriyle kal'aya girüp her mühimmât [u] levâzımâtların görüp cenge âmâde durdular.

Hikmet-i Hudâ bir gün nehr-i Tuna üzre azîm sallar gelüp Tuna cisrin kırup ertesi gün küffâr-ı dûzah-karâr kal'a-i Peşte'yi muhâsarâya başlayup kırk aded balyemezler ile yedi yerden göz açdırmayup döğerler.

Ol gün Ulama Paşa Budin'den gemilerle Peşte kal'asının imdâdına girüp kal'anın top ile münhedim olan yerlerinden Ulama Paşa askeriyle kâfire şeb-hûn edüp küffârı meterislerinde eyle kırarlar kim bakıyyetü's-seyf olan küffârlar güc ile taburlarına varırlar. Bu kadar cebehâne ve bu kadar mâl-ı firâvân ve kırk aded balyemezleri cümle ân-ı vâhidde kal'aya çeküp küffârın meterisleri boş kalup hemân Ulama Paşa kal'anın münhedim olan yerlerin şarampav rıhtımlar ile doldurup iç yüzlerine azîm handaklar kazup yine cenge âmâde dururlar.

Hemân küffâr yine var kuvveti bâzûya getirüp cümle küffârları domuz sürüsü gibi meterislerine sürüp görseler kim meterisleri leb-ber-leb dolmuş ve Türk cümle cebehâne ve topları almış.

Hemân Kara Hersek "Hay krala ne cevâb verem?" deyü yine cidd [ü] ihtimâm edüp azharun mine'ş-şems meterise girirlerken karşu kal'a-i Budin'den ve kal'a-i Peşte'den bin beş yüz pâre toplara âteş edüp cemî'i küffârı top gülleleri kâfirin kellelerin kırup yigirmi bin mikdârı küffâr cân ber-cehennem yerleri dârü'l-bevâr olup hikmet-i Hudâ ol mahalde bir top güllesi Kara Hersek nâm serdâr-ı benâmın belinden gülle iki pâre edüp nîrân-ı sa'îre gitdikde cümle küffârın ölüsü dirisine binüp karârları firâra mübeddel olunca hemân cümle gâziyân-ı Peşte ve Budin küffâr-ı hâksârın akîbine düşüp tâ kal'a-i Novigrad'a ve kal'a-i Leve'ye ve kal'a-i Litre'ye ve kal'a-i Uyvar'a varınca kıra kıra ol kadar mâl-ı ganâ'im-i firâvânlar ile cümle gâziyân muğtenim olup sâlimîn ü gânimîn kal'a-i Peşte'ye

gelirler.

Ve bir asker-i İslâm dahi küffârın cânib-i şimâlde Değirmenderesi ve kal‘a-i Hatvan ve kal‘a-i Hollok ve kal‘a-i Buyak ve kal‘a-i Seçan ve kal‘a-i Germat ve kal‘a-i Filek ve kal‘a-i Semendire ve kal‘a-i Eğre câniblerine firâr etdiklerinde kova kıra mâl-ı ganâ’imlerin ala ala yedinci günde tokuz bin aded esîr der-zincîr ve bu kadar mâl-ı ganâ’imle cümle guzât sîr olup kal‘a-i Peşte’ye alay-ı azîmler ile gelüp şâdumânlar olur.

Hamd-i Hudâ “Ol zamândan berü kal‘a-i Peşte emn [ü] amândadır” deyü ihtiyârlar nakl etdiler.

{Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Peşte}

Hakkâ kim kal‘a-i Peşte yalın kat hâ’itdır, ammâ gâyet metânet üzre mebnî bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn şekl-i murabba‘ taş binâ bir sûr-ı ra‘nâdır. Nehr-i Tuna kenârı kâmil beş yüz aded hatvedir ve cümle beş aded sedd-i İskender-vâr topları Tuna’ya nâzır tabya-i azîmelerdir, ammâ bu Tuna kenârında olan tabyaların ba‘zısı mâbeyninde câ-be-câ tolma çit rıhtım palanka dîvârdır, ammâ her tabyası gûyâ sedd-i Kahkahâ‘dır.

Ve bu kal‘anın kara tarafı üç köşedir. Ve cümle on iki aded kavî ve metîn ismine mazhar olmuş kavî kulle-i azîmelerdir. Ve her bir kullede beşer ve altışar aded kolumburuna ve şâhî zarbuzan topları var. Ve her kullelerin üstleri tahta şindire örtülü alemli kubbelerdir. Ve bir kulleden bir kulleye varınca ellişer aded bedendir ve her beden ikişer adımdır. Bu hisâb üzre kal‘a-i Peşte’nin çâr-kûşesinin gird-â-girdi bin yedi yüz aded hatvedir.

Ve cümle altı aded kapulardır. Mağrib cânibine nâzır hem köprü başına, hem Vaç kal‘ası tarafına açılır kapulardır, ammâ Vaç kapusu be-dürüstî şimâl cânibine meftûhdur. Hatvan kapusu maşrık-ı müşerref cânibine manzûrdur. Ve Sonlok kapusu cânib-i şarkdan sehel kıbleye meyyâl açılır bâb-ı kebîrdir. Mâ‘adâ küçük kapuları nehr-i Tuna kenârına açılır ve bu taraflarda aslâ handak yokdur. Ba‘zı zamân nehr-i Tuna tuğyân ile gelse kal‘a dîvârların döğer, handaka ihtiyâcı yokdu. Ammâ kara tarafında toprakdan kesme alçak handakı var, ammâ gâyet vâsi‘dir. Hattâ küffâr zamânı nehr-i Tuna dolaşırmış, hâlâ alâmetleri âşikâredir. Ve bu kara tarafında aslâ havâlesi yok bî-püşte kal‘a-i Pîşte vü Peşte dâ’imâ işde bir kal‘a-i metîndir, ammâ cânib-i cenûbunda nehr-i Tuna aşırı Gerz İlyâs dağı gâyetü‘l-gâye havâledir. Kal‘a içinde top güllesi kaz ve tavuk gezdirmez havâle püşte-i Gerz İlyâs’dır.

Der-ayân-ı imârethâ-yı kal‘a-i Peşte

Cümle on bir mihrâbdır. Beşi câmi‘dir, mâ‘adâsı mahalle mesâcidleridir. Evvelâ (–) câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle on bir aded mahalledir. Evvelâ Ulama Paşa mahallesi ve Yassı mahalle ve Hatvan mahallesi ve Sonlok mahallesi ve Defterdâr mahallesi ***[90b]***

Ve cümle bin aded kârgîr binâ şindire tahta örtülü tahtânî ve fevkânî vâsi‘ evlerdir.

Ve cümle iki aded medresedir, ammâ talebeleri azdır. Ve cümle üç aded mekteb-i sıbyândır. Ve cümle iki aded tekye-i dervîşândır, ammâ Budin’de dahi Mevlevîhâne tekyesi yokdur.

Ve cümle iki aded hammâmdır, ammâ hammâma muhtâc değillerdir, zîrâ şitâsı şedîd olmağile cümle evlerinde sobaları vardır. Hammâm gibi issi evleri vardır ve her sobaları yanında birer gusülhâneleri mukarrer[dir].

Ve cümle iki aded müsâfir hânları var, ammâ hâna dahi muhtâc değillerdir. Cümle ahâlîsi müsâfirânı hânlara kondurmayup hânelerinde konak edüp konuklar. Sofra-i bî-imtinânları meydânda bir alay gâziyânlardır.

Ve cümle elli mikdârı dükkânları var, her metâ‘ bulunur, ammâ çârsû-yı bâzâra dahi ihtiyâcları yokdur. Cümle mühimmât [u] levâzımâtların karşu Budin’den alırlar. Gâyetü‘l-gâye mahsûldâr ve çemenzâr u lâlezâr zemîne vâkı‘ olmağile ganîmet şehirdir. Gerçi bâğı ve bâğçesi yokdur, ammâ buğday ve şa‘îri ve gayri nukûlu u bukûlu gâyet çokdur. Hattâ sahrâlarında dağlar gibi yığılı alef ve giyâhı Âl-i Osmân askerin toyladı. Ve kal‘a içre azîm gılâl anbârında mâl-â-mâl zahâ’ir ve mühimmâtlar var.

Ve cümle şâhrâhları gâyet vâsi‘ olup iki tarafı iri taşlar ile mebnî kaldırımlardır, zîrâ vakt-i şitâda çamuru çok olur.

Der-zikr-i hâkimân-ı kal‘a-i Pîşte

Evvelâ kanûn-ı Süleymân Hân üzre Budin’in mâl defterdârı bir tuğlu ümerâ pâyesiyle bu kal‘a-i Peşte’de sâkin olur, üç yüz kadar askere mâlikdir, zîrâ dest-i hükûmetinde bu eyâlet-i Budin içre çok harâc ve mukâta‘alar vardır. Anlardan mâl-ı pâdişâhîyi tahsîl etmek içün üç yüz dörd yüz tahsîldâr-ı yarar u nâmdâr ve dîndâr ve hidmetkârlar besler.

Ve dahi bir hâkimi Budin mollası tarafından nâ’ibi var.

Ve dahi bir hâkimi dizdâr ağadır.

Ve cümle yigirmi aded ağalıklardır kim zikr olunur.

Evvelâ sağkol ve solkol ve azebistân ve gönüllü ve ma‘zûlciyân ve martolosân ve topçıyân ve cebeciyân ve niçe gûne ocak ağaları var, ammâ kapukulu yeniçeri ağaları yokdur, lâkin ma‘zûlciyân derler bilâ-kayd u bilâ-vazîfe iki bin kadar gâzîler bu diyârda çete ve poturalara gidüp eyi atlar ve eyi gulâmlar ve pâk silâhlar bunlardadır. Ma‘zûlen gedik beklerler. Kaçan kim Budin erenlerinden bir cân merhûm olsa vâlî-i vilâyet bu ma‘zûlcinin bir hidmeti sebkat etmiş eşbehcesine merhûmun gediğin verir. Âhara tevcîh ederse Balı Paşa meydânında gulû edüp,

“Dövletli vezîr bozmaya, Gâzî Süleymân Hânun kanûnın vere, şu bağana yiğide şu mahlûli vere” deyü cem‘iyyet ederler.

Anıniçün Budin’de ma‘zûlci garîb gâzîler çokdur ve Budin’in dirliği hûbdır. Ve’l-hâsıl kal‘a-i Peşte’nin cümle kulu mevcûddur. Ve cümle der [ü] dîvârı beyâz incü gibi mahbûbdur. Ve cümle ahâlîsi garîb-dost ve mergûb ve matlûbdur. Hudâ cümlesinden râzı ola.

Bu deryâ-misâl asâkir-i İslâm izdihâmında çok ni‘metlerin yeyüp ve niçe ihsânların görüp bir hafta kâmil zevk u şevkler etdik, ammâ garâbet bunda kim bu şehrin bâğ u bâğçeleri olmak ile cümle bâğları karşu Budin tarafında mezkûr Kile sahrâsı bayırlarındadır.

Ve bir garâ'ib dahi cümle mezâristânları yine karşu Budin tarafında Gül Baba semtindedir. Cemî'i vilâyetin mezâristânları şehrin kıble tarafına vâkı' olmuşdur, zîrâ kıble semti Arz-ı Mukaddese'ye müteveccih olduğundan ol i'tibâr ile mezâristânı kıbleye ederler, ammâ Budin'de cânib-i garba etmişler, aceb temâşâdır. Hattâ hakîr bu ahvâli umûr-dîde yüz yaşında müsinn kimesnelerden su'âl etdim. Anlar eyle buyurdular kim,

"Evliyâ efendim, hakkâ eyi su'âl etdin. Bizim kıble cânibimiz Kile sahrâsıdır. Zamân-ı kâfirden berü ol taraflar kâfirlerin maşatlığı idi ve her bâr kâfirleri asâkir-i İslâm anda kırup kâfir üstühânlarıyla mâl-â-mâl olup bir karış arz-ı hâliye yokdur. Anıniçün bizim cebbânemiz kıble tarafında değildir. Ba'dehu vilâyetimiz dest-i İslâma girdikde ibtidâ Gül Baba, 'Beni ol semte gömün, ser-çeşme-i hâmûşân olayım' dedikde anda defn ederler. Ba'dehu cemî'i şühedâları da anda defn ederler. Hâlâ biz dahi anların şerefiyyetine cümle mevtâlarımız anda defn ederiz" deyü cevâb etdiler. Hakkâ ki yahşı haber verdiler. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în.*

Sıhhatde olan gâziyân-ı Budin âfât-ı dehr-i denîden emîn olalar, *âmîn ve yâ Mu'în ve bi-hurmeti seyyidi'l-mürselîn*.

Hamd-i Hudâ evsâf-ı kal'a-i Budin bu yüzden şikeste beste tahrîri itmâm oldu. Hemîn,

Der-fasl-ı âğâze-i dâsitân-ı dûstân hengâme-i gazâ-yı Yanık

Çünkim Sadrıa'zam Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa kal'a-i Budin altında asâkir-i İslâm cem' olsun içün kâmil bir hafta tekâ'üd edüp asâkir-i İslâm ol kadar cem' oldu kim Kile sahrâsı doldukdan sonra dağları ve bâğları ve yakın u ırağları benî Âdem deryâsı {ile} leb-ber-leb olmuşdu.

Hemân bir gün Sadrıa'zam-ı âkıbet ***[91a]*** endîş sûre-i (–) [48] nass-ı kâtı'ı üzre cemî'i umûr-dîdeleri ve cemî'i müsin iş görmüş ihtiyârları nihânîce cem' edüp müşâvere etdiklerinde cümle Budin gâzîleri ve gayri serhad mugâzîleri eyitdiler kim,

"Vallâhi devletli vezîr, gele sözümüz dinleye. Birkaç yıldır küffâr havfe düşüp Yanık kal'asın ol kadar sarp ve metîn ü müstahkem edüp sâ'ir kal'alarından dörd yüz pâre top alup ve yigirmi bin Nemse tüfenglisi dahi kal'a-i Yanığ'a koyup yetmiş bin gûne hîle ve şeytanat ile memlû bir kal'a olduğundan mâ'adâ siz sa'âdetle Edirne'den üç ayda Budin'e gelince kâfir Yanık altında yedi yerde tabur-ı azîmler edüp iki kerre yüz bin kefere vü fecereler mevcûddur. Hemân tedârik oldur kim yine Yanık sadâsıyla bu Budin'den kalkup iki günde Üstürgon sahrâsında meks edüp bir gece günde nehr-i Tuna üzre cisirler yapup cümle guzât-ı müslimîn ile kal'a-i Uyvar'a varup ibtidâ gazânızdır, inşâallâh suhûletle feth edersiz, ve illâ kal'a-i Yanığ'a giderseniz askeri âteşe yakarsız, ba'dehu hâ'ib ü hâsir beri yakaya çıkarsız. Hemân müşâvere re'y-i ahsen budur" deyüp *Fâtiha* tilâvet olunup nefîr-i rıhletler çalındı.

İşbu sene 1073 mâh-ı Zilhiccesi'nin on beşinci gün kal'a-i Budin altından yüz bin asâkir-i İslâm ile Uyvar gazâsına gitdiğimizi beyân eder

İbtidâ Siyâvuş Paşa karındaşı Sarı Abaza Hüseyin Paşa Budin vezîri olmak ile yigirmi bin güzîde cüyûşiyle talî'a-i asker olup Kaplan Paşa ve Kadızâde İbrâhîm Paşa ve Sührâb Mehemmed Paşa cümle kırk bin asker ibtidâ Hüseyin Paşa ile cümle kalkup "*Bismillâh*

niyyetü‘l-gazâ” deyüp Budin’den cânib-i şimâle 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i palanka-i Kızılhisâr

Sene 950 târîhinde Lala Mustafâ Paşa binâsıdır. Mâtakaddem bu kal‘ayı kefere zamânı Osmânlı havfinden dağlar içinde binâ etmişler. Hâlâ eser-i binâları bir püşte-i âlî üzre âsâr-ı binâ-yı harâbesi nümâyân idi. Ammâ Üstürgon yoluna muhâlif olmağile Lala Paşa ol kal‘ayı bu sahrâ-yı çemenzârda inşâ etmişler, ammâ hakkâ ki mahallinde etmişler. Çârkûşe üç kat çit palanka hisâr-ı üstüvârdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi bin adımdır. Handakı toprakdan kesme hafr-i amîk ve arîzdir.

İki kapusu var; bâb-ı kebîri cânib-i cenûba mekşûfdur, küçük kapusu cânib-i şimâle meftûhdur. Handak üzre cisirleri haşeb olduğundan her gece pâsbânlar cisirleri kaldırup kapuların önlerine sed ederler.

Derûn-ı hisârda yüz mikdârı tahta örtülü neferât hâneleri var, ammâ gâyet daracıkdır. Süleymân Hân’ın bir câmi‘i var. Hammâmı yok, ammâ henüz Gürcî Mehemmed Paşa bir nev binâ bir hân-ı ra‘nâ etmeğe mübâşeret etdi. Ve hân kurbunda beş aded dükkânı var. Dizdârı ve Üstürgon kazâsı nâ’ibi ve cümle iki yüz aded gâzî kal‘a neferâtları var. Budin ile kal‘a-i Üstürgon mâbeyninde bu kal‘a bir cây-ı amândır.

Memdûhâtından, bâğçeleri bî-hisâb olup müşebbek bostânlarında lahanası ol kadar çok ve ol kadar iri olur kim gûyâ her biri mîr-i mîrân tablı kadar olur. Bosnavîler bu lahanayı görüp,

“Ah cânum, dînüm, îmânum kapusta” derler. Hakkâ ki Van diyârı lahanası kadar iri olup cümle lahana Budin’e bu Kızılhisâr’dan gider, zîrâ kavm-i Boşnak lahana ile kırah çorbasın ve keçi südü surutkasın pek severler.

Bu kal‘a-i Kızılhisâr’da nefîr-i rıhletler çalınup gidecek mahalde Budin tarafından Hısım Mehemmed Paşa ve Ohri paşası Sefer Paşa ve altı oda kapukulu ile yeniçerilere serdâr Zağarcıbaşı İbrâhîm Ağa cümle on bin askerle gelüp kal‘a-i Üstürgon altında nehr-i Tuna üzre ale’l-acele cisir yapmağa emr-i pâdîşâhîler getirüp andan 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı hisâr-ı ibret-nümûn, ya‘nî intihâ-i serhadd-i kal‘a-i Üstürgon

İbtidâ bânîsi be-kavl-i müverrihân-ı Macar ve kavl-i müverrihân-ı Latin bu kal‘a-i ibret-nümâyı binâ eden Koca Mihadi Laslo’dur kim Menûçehr evlâdlarından Nagban Ejder’in oğlunun oğlu Mihadi Laslo binâsıdır kim Hazret-i Risâlet-penâh zuhûrundan altı yüz sene mukaddem Hazret-i Îsâ zamânında Hazret-i Îsâ‘nın halîfesi Şem‘ûn-ı Safâ ta‘lîm-i binâ olunup ismine Morfanvar derler. Lisân-ı Yûnânca “kızıl dağ” ya‘nî “Kızılelma” demek olur. Hâlâ cümle altı aded Kızılelmanın biri dahi bu Üstürgon’a Orta Macar Kızılelması derler, tahtgâh-ı kadîmdir,

Ammâ lisân-ı Nemse’de ismi (–) (–) ve lisân-ı Macar’da nâmı (–) (–) ammâ kavm-i Ervâm Üstürgorna derler, zîrâ bir zamân tâc-ı İskender olan gorona bunda durmak ile Üstürgona ve Üsti gorona’dan galat-ı meşhûr kalup hâlâ kal‘a-i Üstürgon derler.

Niçe devletden devlete intikâl edüp bir zamân ***[91b]*** kral-ı Alaman ve bir zamân kral-ı Erdel-i erzel ve bir zamân Kurs Macarı ve bir zamân Orta Macar destinde yedi yüz sene

durup ba‘dehu Ungurus kralı olan Lagoş Kral mâlik olup millet-i Nasârâ-yı Nemse’nin bilâ-teşbîh müftîleri olan irşek nâm papas ki irim papadan bir tabaka aşağıdır, irim papadan âlî mertebe İslâmbol bıtrikidir kim cemî‘i millet-i Mesîhiyye keferelerinin kralları ve banlarına Kostantinopol patirgâhının hükmü nâfizdir. Hattâ İslâmbol patirgâhından izin olmayınca bir kral taht-nişîn olamaz. Elbette bir tarîk ile izin alurlar.

İkinci tabaka irim papa-yı Kızılelma sâhibidir.

Üçüncü tabakada bu Üstürgon irşeki gorona sâhibi papasın ma‘bedhânesi olup tahtgâh-ı Lagoş Kral olup cemî‘i krallar ve cemî‘i Macaristân ve Firengistân Nasârâları Üstürgon sâhibi olan irşek papası ziyârete gelüp niçe kral-ı bed-fi‘âller bu irşek papasa birer ikişer milyon akçe nezerât mâl getirirlerdi. Bu irşek dahi cemî‘i mâlı bu kal‘a-i Üstürgon’a sarf edüp cedd-i nâ-pâki olan Koca Mihadi Laslo Kral’ın binâ etdiği kal‘a-i Üstürgon’u ve iç kal‘ada olan Kızılelma deyrini ve nehr-i Tuna kenârında bir varoş-ı azîmini ol kadar amâr edüp ol kadar tezyîn etdi kim cemî‘i kâfiristândan her sene niçe yüz bin küffâr gelüp Kudüs-i Şerîf gibi bu Üstürgon’u ziyâret edüp irşek papasa nezerâtlar verirlerdi.

Ba‘dehu sene 948 târîhinde Süleymân Hân kal‘a-i Budun’u feth edüp bu kal‘a-i Üstürgon’un feth [ü] teshîrinin tama‘ına düşüp {âhirü‘l-emr bizzât Süleymân Hân sene 950 Muharrem’inin 18 gününde} deryâ-misâl askâkir-i İslâm ile sahrâ-yı Üstürgon’da meks edüp hâlâ serâperde-i Süleymânî yeri bir till-i bâlâ-yı kûh-ı ser-bülenddir kim Üstürgon’un topu gülleleri bu mahalle ermez, anda vaz‘-ı hıyâm edüp sahrâ-yı Üstürgon hayemât-ı sipâhân ile doldu ve cemî‘i cünûd-ı müslimîn cenge âmâde oldu. Ve ol gece tâ sabâha dak leşker-i İslâ[m] meterislere doldular ve ale’s-seher gülbâng-ı Muhammedî çekilüp kal‘ayı döğmeye başladılar.

Hulâsa-i kelâm yedi gün yedi gece küffâra göz açdırmayup kal‘anın burc [u] bârûları sademât-ı top-ı kûpdan hâke berâber olup derûn-ı hisârda olan irşek taşra çıkup rikâb-ı hümâyûna yüz sürdükde dendân-ı bedenler üzre beyâz amân bayrakları dikilüp bi-fazlillâhi Ta‘âlâ sene 950 Muharrem’inin yigirmi beşinci gün kal‘a-i Üstürgon amân ile feth olup hamd-i Hudâ zamîme-i kılâ‘-ı ehl-i İslâm olup derûn-ı hisârda olan kefereler lâşe-i murdârların meşâdlarından ve deyr-i azîmelerinden çıkarup araba araba yükledüp dârü‘l-fücûrlarına seg ber-sahrâ gidüp ba‘dehu Kızılelma deyrini mülevvesât-ı müşrikînden pâk edüp, [49] nassı üzre kıblesi Kudüs’den cânib-i Mekke’ye velî olunup ma‘bedgâh-ı müslimîn ederler. Hâlâ bir câmi‘-i pür-envârdır kim nazîri manzûr-ı çeşm-i âlemiyân olmamışdır. İnşâallâh evsâfı mahalliyle seyecîu tahrîr olunur.

Ba‘dehu Süleymân Hân bu kal‘a hükûmetin Yahyâ Paşazâde Mehemmed Paşa’ya verüp kal‘anın meremmâtıyçün üç yüz kîse verüp derûn-ı hisâra yedi bin kul ve yiğirmi bin aded muhâfazacı asker koyup kendüleri kal‘a-i Tata ve kal‘a-i Papa ve kal‘a-i Ustolni-Belgrad fethine azm ederler.

Ba‘dehu günden güne Budin vezîrleri ve Üstürgon beğleri kal‘a-i Üstürgon’u ol kadar ta‘mîr ü termîm edüp taşra varoşuyla bâğ-ı İrem-misâl bir şehr-i azîm olup hemân rûz-merre beşer altışar bin aded guzât-ı müslimîn tâ Beç‘e ve Prag’a ve Dip Alaman’a seğirdüp mâl-ı ganâ’imler alup cümle küffâr-ı Alaman’a “El-amân, ey asâkir-i Âl-i Osmân” dedirdiler.

Ba‘dehu Süleymân Hân vefâtından sonra küffâr niçe kerre bu kal‘a-i Üstürgon üzre gelüp hâ’ib [ü] hâsir giderlerdi. Tâ ki dest-i Âl-i Osmân’da kırk sekiz sene bâkire-misâl durup sene 1002 târîhinde Sultân Murâd-ı Sâlis asrında yedi kral kal‘a-i Üstürgon’u yetmiş gün döğüp bir taşına bin baş verdiler, âhir-i kâr alamadılar. Ol mahalde Fâtih-i Yemen Sinân Paşa’nın ikinci vezîria‘zamlığı mahallinde deryâ-misâl asker-i İslâm ile Üstürgon altındaki küffâra berk-ı hâtif-i Rabbânî gibi yetişüp vakt-i seherde kırmağa başlayup tâ vakt-i gurûba dek cümle guzât bir dâne-i hardal yemeyüp içmeyüp küffâr-ı hâksârı kıra kıra nehr-i Tuna’ya döküp kırk üç bin aded esîr der-zincîr olup ve bu kadar mâl-ı ganâ’imle guzât-ı müslimîn muğtenim olup kal‘a-i Üstürgon’u dest-i küffârdan halâs edüp yine kal‘ayı gereği gibi amâr ederler. Andan cümle guzât vatanlarına giderler.

Ba‘dehu küffâr-ı Erdel sene 1004 târîhinde Tımışvar kal‘asın muhâsara edüp Ca‘fer Paşa tahlîs etdiği sene-i mezbûrede Nemse küffârı fürce bulup yine Alaman askeriyle kal‘a-i Üstürgon altına gelüp hikmet-i Hudâ cemî‘i Üstürgon altında muhâfazada olan Osmân Paşa ve Tiryâkî Hasan Paşa ve Serdâr {Sinân Paşazâde cümle firâr edüp ve niçe} vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ümerâlar şehd-i şehâdet câmından nûş edüp ve niçe mîr-i mîrânlar bozulup Budin’de karâr edüp inhizâm-ı azîm vâkı‘ oldu, ammâ Tavîl Mehemmed Paşa kal‘a-i Üstürgon’a girüp mahsûr oldu ve kâmil yedi ay ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl ***[92a]*** eyledi.

Âhir-i kâr bir tarafdan kal‘a-i Üstürgon’a imdâd gelmedi. Âhirü‘l-emr kaht [u] galâdan ve sademât-ı top-ı kûpdan ahâlî-i kal‘a Mehemmed Paşa üzre gulû-yı âm edüp Mehemmed Paşa yüz bin gûne tereddüd ile kal‘a-i Üstürgon’u Mikloş nâm kâfire alâ tarîki’l-emâne teslîm edüp cümle guzât-ı müslimîn ile selâmet kal‘a-i Budin’e gelüp hâl-i diyer-gûnların pâdişâh-ı âlîcâh olan Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis’e arz etdiklerinde cenâb-ı pâdişâhî tarafından kendülere bir ıtâb u şitâb olunmayup, “Takdîr-i Hudâ bu imiş, *el-mukadder kâ’in”* deyüp bu inhizâmı takdîre havâle etdiler.

Ba‘dehu kâmil on sene kal‘a-i Üstürgon eydî-i küffâr-ı hâksârda kalup âhir-i kâ[r] sene 1013 târîhinde Sultân Ahmed Hân Sadrıa‘zamlığı Koca Tavîl Lala Mehemmed Paşa’ya verüp,

“Benim Üstürgon kal‘amı kâfire nice verdin ise var eylece feth eyle. Yohsa seni iki pâre ederim” derler. Mehemmed Paşa dahi deryâ-misâl asker ile kat‘-ı menâzil ederek kal‘a-i Budin altında meks etdikde hikmet-i Hayy [u] Kadîr Anadolu’da Celâlî-i Tavîl hurûc edüp Bursa üzre geleceği haberi mesmû‘-ı hümâyûn olup Nasûh Paşa yetmiş bin güzîde asker ile celâlî üzre ta‘yîn olunup Serdâr-ı Mu‘azzam Mehemmed Paşa üzre asâkir-i İslâm az kalup ne çâre yine “*Tevekkülen-alallâh”* deyüp kırk elli bin asker ile kal‘a-i Üstürgon’u muhâsara edüp on yedi yerden kal‘ayı döğe döğe cümle hâ’it-i ebrâc, dendân-ı bedenlerin hâke yeksân etdi.

Ammâ Tuna’nın karşu tarafında Ciğerdelen nâm kal‘a dibine yetmiş kat cünûd-ı cünüb küffâr-ı fecere gelüp yedi kat tabur-ı azîmler kazup dâ’imâ gemilerle tâzeden tâze dinç-â-dinç kâfirleri kal‘aya imdâd gönderüp şeb [ü] rûz cenge âheng edüp Mehemmed Paşa tarafından her ne kadar hücûm mahcûm ile yürüyüşler olursa küffâr karşulayup serdengeçdileri dönderirdi.

Bu hâl üzre yedi ay kâmil savaş-ı perhâş ederken eyyâm-ı şitâ gelüp âhirü‘l-emr guzât-ı müslimînde el ayak dutmadan ve hark u berf ü selc ü şiddet-i şitâdan bî-feth avdet edüp Budin’e geldikde Yeniçeri ağası olan Nakkâş Paşa-yı bî-ârın meterise girmeyüp yeniçerileri zabt etmedüğünü der-i devlete arz edüp Sadrıa‘zam Belgrad’a gelüp cemî‘i asâkir-i İslâm ile meştâ edüp evvelbahâr-ı rûz-ı nevrûz-ı Hârezmşâhî olunca Orta Macar nâmdarlarından Boçkay nâm bir benâm ban ibn ban iki kerre yüz bin asker ile Sadrıa‘zam Mehemmed Paşa’ya gelüp mutî‘ [u] münkâd olup yine evvelbahârda gazâ-yı Üstürgon’a sene 1014 târîhinde revâne olup kat‘-ı menâzil ederek yer götürmez leşker-i cündullâh ile sahrâ-yı Üstürgon’da meks edüp etrâf-ı Üstürgon’un yemîn ü yesârında olan kılâ‘lardan Tata ve Papa ve Yanık ve Senmartin ve Perespirim ve Val ve Cânbeğ nâm kal‘aları ve niçe kurâ vü kasabâtları ve bukâ‘larını gâret ü hasâret etmeğile küffâr üzre tamâm galebe ve nusret ve niçe bin küffârı esîr edüp niçe felâket ederek kal‘a-i Üstürgon altına hisâbın Hallak-ı âlem bilir ol kadar mâl-ı ganâ’imle gelirler kim bir esîr bir guruşa bey‘ olunup bir kâfir kal‘asından çıkup Üstürgon imdâdına gelmeğe iktidârları olmayup ba‘dehu Serdâr-ı Mu‘azzam kal‘a-i Üstürgon’u henüz muhâsara edüp tokuz koldan meterislere girüp cenge âmâde olduklarında hemân Serdâr-ı âkıbet-endîş Solak Ali Ağa nâmında bir ağa-yı zîşânı elçilik ile kal‘a kapudanına nâme ile gönderüp nâmesinde eyle tahrîr etmişler kim,

“*Es-selâmü alâ meni’t-tebe‘a’l-hüdâ.* Sen ki kefere-i dalâlet-âyînlerin serdâr-ı bî-vekâr-ı bed-tebârı olan Mikloş keferesin. Mukaddemâ bu kal‘ayı sana Allâh emâneti vermiş idim. İmdi emânetullâha hıyânet etmeden benden aldın ve yine bana veresin ve illâ inşâallâh zor-ı bâzû-yı İslâm askeriyle alup seni ibret-i âlem ederim” deyü nâme tilâvet oldukda,

“Türk Koca bildiğinden kalmasın” deyüp elçiyi kovup Solak Ali Ağa dahi nakl bi’l-mıstar mâcerâ-yı kelâmları serdâra nakl etdükde hemân serdâr-ı zafer-şi‘âr,

“Şimden gerü suç bizden gitdi” deyü Depedelen nâm mevzi‘de üç aded tabya-i azîm ve Muhanad bayırında def‘â üç aded sedd-i metîn siperler edüp on yedi yerden kırk aded balyemez toplar ile kâmil on gün on gece kal‘anın sîne-i pür-kînesine gülleler ura ura hâit-i dîvârda yollar peydâ olup cümle guzâta yürüyüş tenbîh olunup vakt-i seher yine toplar atılup asâkir-i İslâm gülbâng-ı Muhammedî çeküp yürüdüler.

Ammâ kal‘aya urûc edecek yerlerde sa‘b ve paçarız ve lağımlar olmağile küffâr niçe gûne hiyel ü şeytanatlar ile âteş-feşânlıklar edüp guzât-ı müslimînin serdengeçdileri serden geçdiler, ammâ kal‘aya duhûl edemeyüp iki binden ekser gâziyân ol mahalde rütbe-i şehd-i şehâdet câmından nûş edüp serhoş olanları derhâl mest olmayan gâzîler şühedâların na‘şelerin cümle taşra çıkarup aslâ bu idbârdan askere bir fütûr gelmeyüp yine birbirlerin cenge tergîb ederlerdi.

Ve Tırnakçı Hasan Paşa karındaşı yeniçeri ağası olmağile anın ***[92b]*** eliyle yeniçeri ocağına on kîse ve sipâh ocaklarına def‘â on kîse ve gayri ocaklara beşer kîse ihsân edüp dildârlık ve dil-nüvâzlıklar ile gûnâ-gûn va‘de-i kerîmeler edüp cenge tergîb ederlerdi.

Çûn vakt-i seher olunca yine fermân-ı vezîr üzre toplar atılup cümle guzât karılup katılup bir kara tuman içinde cümle guzât “Allâh Allâh” deyüp dal tîğ-i uryân birbirleri ardlarından kesilmeyüp ân-ı vâhidde ibtidâ yeniçeri bayrağı kal‘anın dîvârı üzre dikilüp

ardınca vezîria‘zam askeri sökülüp alay alay cümle guzât mûr mâra üşer gibi üşüp kal‘anın cümleden dendân-ı bedenleri ve tabyaların zabt edüp kâfirin meterisleri içine girüp zabt ederler.

Küffâr bu hâli görüp iç kal‘aya kaçarlarken anların dahi niçe binini dendân-ı tîğ-i âteş-tâbdan geçirüp taşra hisâr eydî-i İslâm’da olup on gün gece ezânlar tilâvet olunup kâmil on gün küffâr-ı dûzah-karâr iç kal‘ada kapanup ceng [ü] savaş-ı Kerrâr ederler.

Ol gece yigirmi bin aded guzâta cebehâne-i pâdişâhîden âlât-ı silâhlar verilüp “Ale’s-sabâh iç kal‘aya yürüyüşdür” deyü tenbîh [ü] te’kîdler olup âmâde olduklarında küffâr-ı bed-girdâr-ı murdâr bu ahvâlden haberdâr olup yeniçeri kolundan hemân küffâr “El-amân, ey gâziyân-ı Bektaşiyân” deyü feryâd u nâlân edüp kal‘anın bur[c u] bârûları üzre beyâz vere bayrakları dikilüp yeniçeri ocağından zağarcıbaşı altı oda yeniçeriyle kal‘aya girüp cümle hazîne ve cebehâneleri mühürleyüp ol gün cümle küffâr bî-silâh uryânen kal‘adan çıkup Pojaga paşası Yahyâ Paşazâde cümle küffârı karşu Ciğerdelen’e geçirüp ciğerleri hûn olarak Uyvar’a vararak cehennem(?) oldular(?).

Hemân ol ân Boçkay Kral yüz bin askeriyle Serhoş İbrâhîm Paşa ile ma‘an Komaran ve Yanık ve Beç ve Prag tarafların nehb ü gâret ve alan u tâlân etmeğe Serdâr-ı mu‘azzamdan me’zûn olup anlar revâne olmada.

Beri tarafda Serdâr-ı mükerrem kal‘a fethi müjdesin ol ân Sultân Ahmed Hân’a i‘lâm etmeğe ulaklar gönderüp deryâ-misâl asâkir-i İslâmı kal‘aya üşürüp ta‘mîr ü termîm edüp hamd-i Hudâ yine kal‘a-i Üstürgon sene 1014 târîhinde Sultân Ahmed Hân asrında be-dest-i Lala Mehemmed Paşa feth oldu fî yevmi’l-isneyn 20 fî şehri Cemâzilûlâ.

San‘at-ı şi‘riyye ile fethine târîh budur:

(–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) târîhi

Leşker-i küffâr çıkdı hısn-ı Üstürgon’dan

Sene (–).

Bu kal‘a-i Üstürgon’un niçe kerre muhâsarası evsâfın ve feth [ü] fütûhlarını pederimiz merhûmdan istimâ edüp bu gûne tahrîr olundu, zîrâ anlar Süleymân Hân Gâzî‘den berü bir gazâdan kalmayup mücâhidün fî-sebîlillâh idiler, *rahmetullâhi aleyh*.

Ammâ şimdi bu sene 1073 târîhinde kal‘a-i Üstürgon’u bu hakîr-i pür-taksîr el-hâletü hâzihi üzre gördüğümüzü beyân edelim. *Ve billâhi’t-tevfîk.*

Evvelâ kal‘a-i Üstürgon’un kanûnnâme-i Süleymân Hân üzre cümle hâkim ve zâbıt u râbıt ve neferâtların beyân eder

Evvelâ bu sûr-ı üstüvâr-ı belde-i mu‘azzama Budin eyâletinde başka sancakbeği tahtıdır, lâkin niçe kerre mîr-i mîrânlara sadaka olunmuşdur, zîrâ Budin kal‘asının önünde sedd-i sedîd intihâ-i serhadd-i sedîddir kim bundan ileri hâlâ serhad kal‘amız yokdur. Cenâb-ı Kibriyâ tâ Alaman deryâsı kenârında varınca niçe kılâ‘ u şehirler ihsân ede.

Ammâ kanûn üzre Üstürgon beğinin hâssı 210.000 akçedir. Cümle ze‘âmeti 13 cümle erbâb-ı tîmârı 214 dür. Alaybeğisi ve çeribaşı ve yüzbaşı ve asker sürücüsü ve çetecisi ve

poturacıları vardır.

Paşasının beş yüz aded askeriyle cümle erbâb-ı zu‘amâ ve erbâb-ı tîmâr cebelüleriyle üç bin aded ucbe-likâ mehîb askerleri olur. Paşasına ber-vech-i adâlet ancak altı bin guruş olur.

Ve cümle altı aded kal‘a dizdâr ağaları vardır. Evvelâ büyük dizdâr ağa, yukaru iç kal‘a hâkimidir ve aşağı büyük varoş dizdârı ve bölme hisâr dizdârı ve Depedelen kal‘ası dizdârı ve Bârûdhâne kal‘ası dizdârı ve Tuna nehri aşırı Ciğerdelen kal‘ası dizdârı. Bu cümle altı aded dizdârlar cümle yukaru kal‘a dizdârına tâbi‘ ankâ ağalardır, ammâ baş dizdâr Âsitâne tarafından yeniçeri ocağı çorbacılarından ve çavuşlarından dizdâr ağa olup gelir, muhteşem meydân sâhibi ağalıkdır.

Ve cümle yigirmi aded dahi kal‘a ağaları vardır. Meselâ sağkol ağası ve solkol ağası ve gönüllü ağası ve azebistân ağası ve martolosân ağası ve beşli ağası ve ma‘zûlciyân ağası ve Tuna kapudanı ağası ve topçu ağası ve cebeci ağası ve kumbaracılar ağası ve mi‘mâr ağa ve mu‘temed ağası ve bender ağası ve harâc emîni ve muhtesib ağası ve bâcdâr ağası ve (–) (–) (–)

Ammâ der-i devletden dâ’imâ üç od[a] yeniçeri ağası ve topçubaşı ve cebecibaşı ve başçavuş ve yeniçeri efendisi vardır. Bunlar ***[93a]*** cümle iç kal‘ada paşa sarâyı ve dizdâr sarâyı kurbunda sâkinlerdir.

Mezkûr yigirmi aded ağaların cümle (–) aded kal‘a neferâtları vardır, ammâ bunlar cümle kal‘a müstahfızânlarıdır. Kal‘adan ba‘îd aslâ bir yere gitmezler, ammâ kapudan ve askeri ve martolosân ve çeteciyân ve poturacıyân, bunlar çete ve poturalara gidüp baş ve dil alup ba‘zı ulak ve yolcuları götürüp getirmeğe me’mûr askerlerdir, ammâ cümlesi gâyet güzîde bahâdır ve şecî‘ ve nâmdâr yiğitleri var. Cümlesi bir yere seğirdim etseler dörder ve beşer çatal atlar ile seğirdüp her birinin elinde ve belinde ve yeninde ve yakasında ve atlarının eğer kaşlarında ve terkilerinde beşer ve altışar aded çarhlı karabina tüfengleri var. Cümle esbâbları Macar gibi güderi dolama geyerler. Gören bunları Macar katanası sanırlar, zîrâ şeb [ü] rûz Macar içinde ceng etmededirler. Ve cümlesi fasîh ü belîğ Macar lisânı bilirler. Bu lisânlarıyla tâ vilâyet-i Alaman’a gidüp esîr kapup gelirler. Gâyet zehr-i mârdan kattâl asâkir-i sâhib-i celâldirler. Hattâ Budin kavmi bu Üstürgon gâzîlerine mu‘âdil olamaz, zîrâ bunlar hışm-ı sihâm-ı kazâ-yı mübrem gibi bî-amân kavmdirler. Cemî‘i Macaristân’da bir Tatar askerinden bir dahi bu Üstürgon kavminden havf ederler. Hattâ diyâr-ı Alaman’da bir kâfir bir kefereye söğse,

“Dilerim kim Üstürgonlu belâsına uğrayasın” deyü beddu‘â ederler. Tâ bu mertebe Üstürgonlu küffârın gözlerin korkutmuşlardır.

Anıniçün küffâr def‘-i izâle içün niçe kerre yedi kral cem‘ olup Üstürgonluyu ortadan kaldırmağa çalışup cehd-i tâm ederler, ammâ cümlesi münhezim olup hâ’ib [ü] hâsir bî-nâm cân ber-cehennem giderler. Hattâ merhûm Üstürgonlu Mustafâ Beğ bizimle Erdel gazâlarında iken Üstürgon gâzîlerinin yedi yüz aded Tunageçdi Hasenî ve Hüseynî kınalı atlı ve yedekli yiğitleri var idi.

Ekseriyyâ Seydî Ahmed Paşa efendimizin yüzün ağardan bu Üstürgon gâzîleridir. Şimdi

yine vezîria‘zamın istikbâline çıkdıklarında kâmil altı bin aded kınalı atlı mehâbet ve salâbet sâhibi pür-silâhlı ve tuğulka ve ser-penâhlı mehîb askeri Sadrıa‘zama karşu çıkup alay gösterdiklerinden hazz edüp cümlesine beş kîse alay bahşîşi ihsân etdi.

Hakkâ ki yarar ve nâmdâr şemşîrkâr yiğitleri var kim cümlesi hîle ve hud‘adan ârî pâk-nijâd mu‘temed ü kârdân ve cezbe-i kulûba mâlik sâhib-i hânedân bir alay halûk ve halîm ve selîm ve oğuz gâziyân, merd-i meydân dilâver ve server ve hünerver fetâlardır. Hattâ cümlesi şer‘-i şerîfe ol kadar mutî‘ u münkâdlardır kim emr-i şer‘-i Resûl-i mübînin demeden gayri bir şey demezler ve hîle yolun bilmezler. Hemân düşmana doğru varırlar.

Andan kal‘a-i Üstürgon’un bir hâkimi dahi üç yüz akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır, ammâ Kızılhisâr’dan mâ‘adâ ve Tuna Vişegradı‘ndan mâ‘adâ ve Ciğerdelen’den gayri nevâhîleri yokdur. Cümle kurâları Komaran’a ve Tata kal‘alarına doğru kâfiristânda kalmış köylerdir.

Ve bir hâkimi dahi şeyhülislâmdır ve bir hâkimi dahi nakîbü‘l-eşrâfdır ve bir hâkimi dahi muhtesib başıdır, ammâ bu diyârda sipâh kethudâyeri yokdur. (–) (–) (–) (–) (–)

Bu mahalde Üstürgon’un cümle hâkimân ve âlimân ve gâziyânları vasfı tamâm olup,

Evsâf-ı zemîn-i eşkâl-i sûr-ı ibret-meşhûn, ya‘nî kal‘a-i üstüvâr Üstürgon

Evvelâ kal‘a-i Üstürgon kal‘a-i Budun’un cânib-i şimâlîsinde bir müşvâr merhale ba‘îde yerdir. Nehr-i Tuna kenârında evc-i âsumâna ser çekmiş bir kırmızı şekil bir tell-i sun‘-ı Hudâ-yı refî‘a üzre Van kayası ve Mardin kayası ve Amâdiyye kayaları gibi kehkeşân-âsâ semâya kad-keşân olmuş bir püşte-i yalçın üzre şekl-i bâdemî, ya‘nî akçe tahtası gibi kıbleden şimâle tûlânîce vâkı‘ olmuş binâ-yı Koca Mihadi Laslo Risâlet-penâh zuhûrundan altı yüz yıl mukaddem Rûhullâh-ı Emîn Îsâ Nebî zamânında binâ olunmuş bir Şeddâdî rıhtım seng binâ bir sûr-ı ra‘nâdır kim Komaran ve Uyvar sahrâsından bu rabât-ı azîmeyi görenler,

“Hâzâ sedd-i İskender” derler. Tâ zirve-i a‘lâsı ebr-i kebûda ser çekmiş bir ser-bülend ser-efrâz kal‘alar içre cümleden mümtâz dürr-i beyz-âsâ beyâz kuğu gibi cemî‘i ebrâcları ve dendân-ı bedenleriyle ârâste ve cemî‘i dervezeler ve kulleler ve dirsekleriyle pîrâste olmuş Orta Macar Kızılelması nâmıyla meşhûr-ı âfâk olan kal‘a-i mahbûb ve kızıl kaya nâmıyla ma‘rûf [ve] memdûh olan sûr-ı mergûb bu kal‘a-i Üstürgon’dur.

Hudûd-ı Alaman-ı bî-amân diyârında böyle bir adîmü‘l-bedel ve böyle bir hasîn-i kân-ı cedel hâ’it-ı metîne-i kesîrü‘l-amel dest-i kudret ile halk olunmuş cibâl-i âlî üzre sedd-i Kahkahâ mânend bir kal‘a-i ser-bülend inşâ olunmamışdır ve olmaz da, zîrâ zemîni min indillâh bir cây-ı menâs olmak içün kal‘a yeri halk olunmuş bir cibâl-i ahmer-gûndur. Niçe yerlerinde gûnâ-gûn hûş [u] tuyûrun âşiyân-ı ***[93b]*** lâne-i mekânları var. Gûyâ diyâr-ı Kırım’da kal‘a-i Menkup-vâr bir kal‘a-i üstüvâr müstahkem hisâr dâr-ı karârdır. Hudâ-yı müte‘âlin hıfz-ı amânında ola leylen ve nehâr, *ilâ yevmi’l-haşri ve’n-neşri ve’l-karâr.*

Hattâ bu kal‘a-i Üstürgon-ı ser-bülendin yukaru hisâr dîvârı üzre dâ’iren-mâdâr kâmil bin yüz elli aded hatvedir. Ve bu kal‘anın maşrık tarafında bir gayyâ deresi aşırı el kayası yetişir bir havâle kaya vardır, ana Depedelen derler, ol kayanın havâlesin men‘ etmek içün üstâd mühendis-i bennâ-yı selef mezkûr depeye havâle olmak içün bu kal‘a dîvârının beş yüz adım dîvârını kal‘anın iç yüzüne kaplıbağa arkası gibi eğri binâ etmiş kim ol

havâleden sademât-ı top gülleleri rûy-ı dîvâra te’sîr etmeye. Ve bu taraf hâ’itleri cümle ellişer ayak enli Şeddâdî rıhtım kalın dîvârdır kim her taşı fîl-i Mengerusî kadar vardır.

Ve bu dîvâr üzre iki yüz aded top çitleri var kim yaban asmalarından örülmüş her birinin kaddi üçer âdem kaddinden bâlâ çitlerdir ve her birinin içleri horasân ve kireç ve alçı ile rıhtım olmuş siper çitlerdir kim kal‘a dîvârından metîn çitlerdir kim her biri hammâm kubbesi kadardır. Bu çitler mezkûr Depedelen havâlesine karşu durup bu çit [ve] sepetler mâbeynlerinde kâmil elli pâre balyemez ve kâfire amân u zamân vermez top-ı serâmedleri dâ’imâ âmâde olup her topun yanlarında mühimmât [u] levâzımâtları ve huddâmâtları fitilleri ellerinde ve kılıçları bellerinde pür-silâh şehbâz u şehnâzlardır.

Bu kal‘a-i bî-misâlin kara tarafı ise bu gûne metânet üzredir, ammâ Tuna cânibi üç minâre-i bâlâ kaddi yalçın kaya üzre sedd-i metîn dîvâr-ı İskender-var’dır, ammâ ne mertebe kalın dîvâr idiği ma‘lûm değildir. Hemân devr-i müdevver rıhtım dolama Şeddâdî binâ dîvâr üzre aslâ dendân-ı beden ve kulle ve tabya ve peten yokdur. Hemân dîvâr-ı üstüvârı üzre niçe hânedân-ı cihân-nümâlardır.

Ve tophâne-i azîmi bu sedd-i Ye’cûc üzre tûlânî bir parmaklı damdır kim içinde yetmiş seksen aded vâcibü‘s-seyr kırmızı çuka çullu Nemse ve Çeh ve Leh ve İsfaç ve Macar-ı füccâr topları var kim her biri zer-i hâlis-misâl şa‘şa‘a verir nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn balyemez toplar ejder-i heft-ser gibi başların kaldırup arabaları üzre âmâde ve cemî‘i levâzımâtlarıyla başları havâda top-ı kal‘a-kûplardır kim her biri birer Rûm harâcı değer. Cümlesi Tuna aşırı Ciğerdelen sahrâsına ve Lara bayırlarına ve Lake dağlarına nâzır evren heybet ve gazanfer-i gırrende hey’et toplar var.

Ve bu tophâneye muttasıl bir çâh-ı mâsı var, kâmil yüz kulaçdır, suyu tâ nehr-i Tuna’dan lağımlar ile gelir bir müdevver kuyudur kim suyunu dollâblar ile atlar çeküp paşa sarâyına ve ba‘zı hânedânlara ve kapu yanında olan kubbe su hazînesine âb-ı nâbı dolup ol kubbe çeşmesinden bay u gedâ su alup def‘-i atşân ederler bir kâr-ı küffâr vâcibü‘s-seyr bir çâh-ı nâmdârdır. Ve bu kuyu etrâfı ve mezkûr tophâne altı ve paşa sarâyı altı ve gayri hânedânların altları cümle zîr-i zemînler ve su sarnıçları ve mehâzinler ve cebehâne ve bârûdhâne ve gayri mühimmât [u] levâzımât duracak mahzenlerdir kim niçe yerde (yerde) Tuna’ya nâzır pençereleri cümle demir kafesli ve demir kapaklı manzaralardır.

Ve bu yukaru kal‘ada cümle iki yüz aded kâfirî binâ-yı Şeddâdî tahtânî ve fevkânî metîn evlerdir. Cümlesi şindire tahta örtülü evlerdir, lâkin bâğçesiz daracık evlerdir.

Ve bu kal‘a kıbleden mağrib cânibine tûlânîce vâkı‘ olup ancak cânib-i şimâle mekşûf bir büyük kapusu var, üç kat dolaşık sokaklı bâb-ı hadîd metîn ve kavî ve müstahkem dervezelerdir. Her kapu mâbeynleri birbirinden yüzer adım ba‘îddir.

Ve taşra kat kapu önündeki handak ka‘r-ı azîm üzre asma haşeb demir zincîrli cisri var. Her gece bu kantarayı pâsbânlar kaldırup taşra kapu önüne siper ederler.

Ve bu kapu üstünde bir kulle-i azîmi var, bu kulle-i ra‘nâ üzre kat-ender-kat bir mecma‘u’l-irfân kasr-ı ahşâb var kim cümle a‘yân-ı kibâr bunda zevk u şevk edüp tavla ve şatranc oynayup bu bahâne ile kal‘ayı muhâfaza edüp dururlar.

Ve bu kapudan içeri hınto arabalar girüp çıkarlar, zîrâ vâsi‘ yolları cümle Firengî-pesend

kaldırım döşelidir. Ve her kapuda dâ'imâ kalın zincîrler gerilidir.

Ve bu kapular mâbeyninde köşe be-köşe iri saçma topları hâzır-bâşdır. Ve bu kapular arasında kemerler altındaki soffalar üzre çet-a-çet kal'anın cümle neferâtları pür-silâh olup nevbet beklerler. Cümle rûy-ı dîvârın yemîn ü yesârında ol kadar âlât-ı silâh ile müzeyyendir kim düşman görse zehresi çâk olur.

Ve bu bâb-ı kebîrden taşra çıkarken Fâtih-i kal'a Koca Mehemmed Paşa kapunun sağ tarafında bir koca tabya-i azîm yapmış kim üç kat top çeker gûyâ bir kûh-ı Demâvend'dir. Aşağı kat topları cümle handakın yemîn ü yesârı içine nâzırdır. ***[94a]*** Ve orta kat topları cümle karşu mezârlık havâlesine nâzırdır, ammâ tâ yukaru kat topları Depedelen kal'asının depesin delmeğe hâzır ve nâzırdır. El-hâsıl sedd-i İskender-vâr bir tabya-i üstüvârdır.

Ve bu kapudan içeri tâ mağrib cânibindeki toprak tabyaya varınca kâmil beş yüz hatvedir, ammâ bu toprak tabya dahi iki kat Şeddâdî taşdan nev binâ bir tabya-i ra'nâdır kim her katında onar pâre balyemez topları var kim Tuna aşrı Ciğerdelen sahrâsına gelen düşmanların ciğerin deler. Serâmed topları tâ Murâdovası'nda meks eden küffârı nâr-nûr murâdına ergirir top-ı tavîlleri var. Hattâ bu tabya-i bâlâdan aşağı varoşa bakmağa âdem cür'et edemeyüp aklı çâk olur. Tâ bu mertebe tabya-i âlîdir.

Ve bu toprak tabya kurbunda kal'anın bir küçücük kapusu var, aşağı varoşa gider yoldur, ammâ at gidemez, benî Âdem ise bî-tâb u bî-mecâl ener ve çıkar, zîrâ kâmil beş yüz adım kademe taş nerdübândır kim kâr-ı Macar-ı füccârdır. Acele ile aşağı şehre enecek şehbâz yiğitler bu nerdübânlı kapudan enüp çıkarlar. Yohsa ihtiyâr âdemler bu yoldan enüp çıkamazlar.

Ve bu kapucığa karîb kal'anın şimâlî köşesi ucunda bir küçük iç kal'ası var, içinde ancak dizdâr ağa ve kethudâ ağa ve kal'a imâmı ve kal'a mehterleri ve alaybeği sâkin olur, gayri kimesne olamaz ve gayri ecnebî ve enâyî kimesne giremez.

Ancak taşra kal'aya açılır bir küçük demir kapusu var ve kapu önünde bir ağzı kırık azîm mefret balyemez topu var, hîn-i muhâsarada taşra kal'anın büyük kapusundan içeri giren düşmanlara bu topu atup yokuş yukaruya gelen küffârları herîse eder, bir mehîb âmâde topdur.

Bu top duran kapudan içerisi paşaların hâlâ sarâyıdır kim sehel meydânı var ve mahall-i cihân-nümâya Sarâyburnu derler, cânib-i kıbleye nâzır Üstürgon sahrâsı ve Süleymân Hân Depesi ve tâ Kızılhisâr'a varınca nümâyân vâdîler temâşâ olunur bir sarây burnudur.

Bu burunda bir tabya-i azîm dahi var, cemî'i tabyalardan âlîdir. Ve bunda olan toplar cümle Depedelen'i ve Süleymân Hân Depesin döğüp kuş kondurmaz kırkar karış serâmed topları var. Nehr-i Tuna aşrı Ciğerdelen sahrâsında ve Lak dağlarında ve Lara bayırlarında benî Âdem değil hayvânât gezdirmez top-ı kûplar var.

Bu tabyayı ve bu paşa sarâyı sene 859 târîhinde Matyaş Kral-ı dâl binâsıdır kim Ebü'l-feth Sultân Mehemmed ile Belgrad kal'asında ceng edüp Belgrad'ı Ebü'l-feth'e vermeyen kral-ı dâllin veled-i nâ-pâki Matyaş Kral binâsı bir sarây-ı zîbâ imiş kim hâlâ eser-i binâlarından ne mertebe ma'mûr u müzeyyen idiği ma'lûmdur, lâkin niçe kerre sademât-ı

topdan münhedim olup müfîd ü muhtasar bir sarây-ı vâlîdir, ammâ aşağı varoş ve taşra varoşun imâreti irşek ban, ya‘nî ser-çeşme-i ruhbânânın binâsıdır. Ve mezkûr paşa sarâyının cihân-nümâ köşklerinden tâ Komaran kal‘ası kim Nemse çâsârının ibtidâ kal‘asıdır, Paşa sarâyı köşkünden Komaran kal‘ası ve Uyvar boğazında Patka gölü cümle âşikâre görünür.

Ve bu Paşa sarâyından taşra dîvâr dibinde bir âb-ı hayât çeşme vardır, tâ aşağı nehr-i Tuna’dan üç minâre kaddi üç yüz kulaç âlî evce berâber kaya üzre bu çeşmeye üstâd-ı kâmil bir san‘at ile su çıkarmış kim akıllar hayrân olup aceb hikmet ve san‘at-ı garîbedir.

Cümle su yolları tuç künkler ile mebnîdir kim vasfında lisân kâsırdır ve Budin’dekinden musanna‘ su yoludur kim görenin aklı perîşân olur, zîrâ bu su yolu dik yukaru şazrevân gibi aşağıdan yukaru çıkmışdır. Garâbet bunda kim bu su bir havâle kûh-ı bâlâdan enüp terâzû ile çıkma değildir, hemân çarh-ı dollâblar ile çıkmışdır. Ve bu çeşmenin yol aşırı karşusunda on beş kade[me] taş nerdübân ile çıkılır.

Sitâyiş-i câmi‘-i Kızıl{elma-yı kal‘a-i Üstürgon}

Bunun harem kapusunun üzerinde bir serâmed minâresi var, kâmil yüz on kademe nerdübânlı minâre-i âlîsi gâyet musanna‘ seng-tırâş Osmânlı binâsı bir bânghâne-i bâlâdır, ammâ üstâd mühendis bu minâre-i mevzûnu câmi‘den alarka inşâ etmiş, zîrâ “Hîn-i muhâsarada top ile bu minâre münhedim olursa câmi‘in kubbe-i nîlgûn-ı murassa‘ına zarar isâbet etmesin” deyü bu minâre-i kadd-i bâlâyı câmi‘den alarka etmiş. Bu kal‘ada bu câmi‘den gayri ma‘bedgâh yokdur, hemân bu câmi‘dir. Ve bu dünyâda dahi bu câmi‘ bir câmi‘dir kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz.

El-hâsıl Süleymân Hân muhâsarasından sonra dörd kerre küffâr muhâsara edüp Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında küffâr-ı hâksâ[r] bu kal‘ayı ve bu câmi‘i döğe döğe alup yine Sultân Ahmed Hânîde Mehemmed Paşa-yı vezîr kâfirden döğe döğe alup niçe kerre muhâsaralarda bu câmi‘ kâmil birer yıl top gülleleri yemişdir. Bundan sonra yine bu câmi‘in içine âdem girse mebhût olup akl-ı benî Âdem hayretde kalır.

Bu câmi‘in evvelâ taşra haremi ***[94b]*** kefere zamânınd[a] deyr-i acîbü‘s-seyr iken iki kat haremi var imiş. Sademât-ı topdan bir taşra haremi berbâd olup müte’ehhil kal‘a neferleri sâkin olup iç katındaki küçük harem kalup etrâfında olan kubâblarının tâk-ı Kisrâları ve tâk [u] revâk-ı tumturâkları hâlâ durur, ammâ zemîninde ferşe sademât-ı top isâbet etmemeğile eyle bir musanna‘ nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn Hind fusûskârîsi gibi döşenmiş ferşi var kim her taşı yeşim ve harekânî ve yerekânî ve mermer ve somâkî ve fağfûrî ve seng-i ferah ve demevânî ve gayri ahcâr-ı gûnâ-gûn ile mefrûş bir mücellâ haremdir kim gûyâ Kudüs-i Şerîf’de câmi‘-i Aksâ haremidir.

Ve bu câmi‘in kıble kapusunın atebe-i süflîsı önündeki ruhâm-ı müzeyyen envâ‘-ı fusûs-ı mukavvim-i mahkûk ve gûnâ-gûn tasnî‘ât-ı ibret-nümûn-ı ma‘kûk eyle ma‘kûd kılınmış ruhâm üzre secde kılınmış bir cây-ı mesciddir kim lâ-nazîrdir. Gerçi zîr-i pây-ı vezîrdir, ammâ gâyetü‘l-gâye secdegâh-ı bî-nazîr yerdir, zîrâ ol mertebe hurde ahcârât-ı zî-kıymetler ile zemîn-i harem eyle döşenmişdir kim gûyâ vâdî-i harem bir nakş-ı bûkalemûn-ı bâğ-ı İremdir. Ve bu harem kapusunın edvârı ve atebe-i ulvîsi ve atebe-i süflîsi zıh-ender-zıh burma kıvırma bozma musanna‘ ve mücellâ somâkî direciklerdir kim

her biri birer harâc-ı Rûm değer.

Ve bu harem kapusu üzre kefere zamânı nâkûs çanlığı imiş, berbâd olup yerine mezkûr minâre-i mevzûnu inşâ etmişler. Ve bu kapunun atebe-i süflîsinin taşra iki cânibinde somâkî kırmızı mermerden bu kapunun sağında ve solunda birer arslan-ı mehîb tasvîrleri var, kal‘a sâhibi irşek nâm küffâr-ı benâm kehene olmak ile bu deyr-i acîbenin eşiğine mâl defn edüp bu esedleri ol defîne mâla müvekkil olmak içün tılsım etmiş. Niçe yüz sene bu esedlerin hükmü nâfiz olup ba‘dehu küffâr bu kal‘aya tekrâr istîlâ etdikde kavm-i mağâribelere bu esedlerin tılsımın bozdurup cemî‘i medfûn olan hazâ’ini çıkarup hâlâ amelleri bâtıl olmuş iki aded sübû‘-i mehîbelerdir kim âyende vü revendegâna nigerân etmede iki dâne hull-i mehîb acîb gazanferlerdir.

Bunlardan mâ‘adâ bu câmi‘in hâlâ rûy-ı dîvârlarında ve kûçe ve puçalarında ol kadar gûnâ-gûn tasâvîr ve temâsîller var kim gûyâ her biri hâlâ zî-rûhdur.

Ve bu mezkûr harem kapusundan içeri girüp câmi‘in kıble kapusu dahi harem kapusundan gâyetü‘l-gâye ibret-nümâ-yı musanna‘dır kim gûyâ sihr-i halâldir. Hattâ bu kapunun atebe-i ulyâsı üzre Mihadi Laslo Kral’ın ve Matyaş Kral’ın ve irşek papa banın bu deyre etdikleri hayrâtlarının târîhleri kıble kapusu üzre hatt-ı Latince tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kapudan mihrâba varınca kâmil yüz ayakdır ve arzı seksen ayakdır. Ol kadar büyük câmi‘ değildir, ammâ dünyâda ve dünyâ-yı mâfîhâda bir câmi‘-i vâcibü‘s-seyr-i pür-envârdır.

Ve bu câmi‘in cânib-i erba‘ası ferşinden tâ kubbe-i nîlgûnu kenârelerine varınca câmi‘in içinde rûy-ı dîvârı cümle sekiz kıt‘a yekpâre serâmed kırmızı somâkî kaplı dîvârlardır, ammâ ne kadar vâsi‘ ve arîz ve âlî biçme tahta somâkîler olmak gerek kim sekiz aded tahta somâkî taşdan bir câmi‘-i kebîrin rûy-ı dîvârı kaplı ola. Ve bu sekiz aded biçme tahta somâkîler câmi‘in rûy-ı dîvârlarında durup üstâd-ı hakkâk-i mermer-bür bu seng-i la‘l-gûnları eyle musaykal ve mücellâ etmiş kim cümle cemâ‘at-i kesîreler kıyâm [u] ku‘ûda ve rükû‘ [u] sücûda meşgûl olup tâ‘at-ı Yezdân etdikleri âyîne-vâr bu sekiz aded tahta somâkîlerde her âdemün harekât [u] sekenâtları nümâyândır. Ve dahi kubbe-i mînâsı yekpâre nuhâs-ı ahmer-gûn kubbe-i ser-nigûndur.

Ve içi eyle musanna‘ ve murassa‘ kâse-i nîlgûn mücevherdir kim benî-âdem gördükde vâlih [ü] hayrân olur. Sâfî altun çökürme zer-nişânlı bakır tâs içine kaplama altun kakılmış ve mâbeynleri silu ve lâcüverd ve la‘lî ve sebzî [ve] sefîdî ve zerdî ve surh-gûn mînâ-yı gûnâ-gûnlar ile koruş(?) olmuş mücellâ bir kubbe-i mînâdır kim her kârını hayâl-pesend-i nakş-ı bûkalemûn eylemiş. Gerçi kubbenin aslı bakırdır, ammâ nuhâs-ı hâlisden bir eser-i me’ser kalmayup bu kubbe-i acîbe ve garîbesi mess-i mutallâ-yı zeheb ile mutallâ ve mücellâ olmuş bir kubbe-i nüh-tâk-ı zerdûzdur kim manzûr-ı seyyâhân-ı âlem ve cihân-geşt-i benî Âdem gözleri görmemiş ve kulakları işitmemişdir.

Ve bu kubbe-i nîlgûnda olan âvîze-i gûnâ-gûn musanna‘ şeyler bir câmi‘-i pür-envârda yokdur. Ve kubbe-i ser-nigûnunun kenârelerindeki tâk-ı Havarnaklarda umk-ı mancuklar ve beyâz ve siyâh [ve] ahmer-gûn ve gayri gûnâ-gûn ahcâr-ı zî-kıymet ile münakkaş olmuş kenâre-i kubâbdır.

El-hâsıl bu kubbe-i pür-nakşa mânend bir kubbe bu felek-i kec-rûda yokdur. Hemân ancak seb‘a-i semâvâtda kubbe-i bî-sütûn Hudâ-yı Bîçûn kubbesi vardır.

Ve bu câmi‘in gün doğusu tarafı mahallinde mâ-tekaddem keferelerin bilâ-teşbîh kıbleleri imiş, hâlâ durur. Anda bir somâkî mermer ***[95a]*** sandûka var, anda olan san‘at-ı mermer-bür bir diyârda yokdur, illâ Mora vilâyeti kurbunda medînetü‘l-hukemâ ve’l-kudemâ olan Eflâtûn-ı İlâhî‘nin taht-ı kadîmi şehr-i Atina’da ola. Ammâ bu Üstürgon’daki somâkî sandûka etrâfında olan mermerden oyulmuş sünbül [ü] reyhân ve gül ü zerîn ve nesrîn ve nesterîn ve şakâyık-ı nu‘mânîler var kim her biri mertebe-i sihirdir.

Ve yine mermerden bir şîşe-i surâhî içre gûnâ-gûn şükûfeler etmiş ve bir salkım üzüm göstermiş kim gûyâ hemân şîresi damlar. Ve yine kubbenin kıblesi hâricinde taşradan temâşâ olunur bir mermer çanak içre yine mermerden oyulmuş pirinç pilâvı göstermiş, pirincün her dânesi gûyâ Revân pirinci gibi dâne dâne durur, bu dahi sihr-i i‘câz bir san‘atdır.

Hudâ-yı Müte‘âl’e ayândır kim eğer bu câmi‘de olan âsâr-ı acîbeleri ve musanna‘ât-ı garîbeleri ilme’l-yakîn ve ayne’l-yakîn ve hakka’l-yakîn hâsıl etdiğimiz mertebe her temâşâ etdiğimizin evsâfın tahrîr eylesek başka bir Kızılelma câmi‘i dîvânı olur, ammâ bu câmi‘i im‘ân-ı nazar ile seyr eden seyyâhân-ı berr ü bihâr dünyâda bir kârhâne-i ma‘rifet görüp benî Âdem dahi ne gûne mertebe-i sihr-i ma‘rifet etmeğe kâdir olduğun müşâhede edüp benî Âdemin eşref-i mahlûk olup cümleden mükerrem olduğun bilüp sûre-i (–) [50] âyetin tilâvet edüp bu câmi‘-i pür-envârda olan tasnî‘ât ve tasvîrât ve temâsilâtları görüp engüşt ber-dehen edüp vâlih ü hayrân olur.

Hattâ Süleymân Hân bu kal‘a-i Üstürgon’u feth {etdikde} bu câmi‘de tâ‘at-ı Sübhânî edüp ibret gözüyle enderûn [u] bîrûn-ı câmi‘i seyr [ü] temâşâ edüp buyururlar,

“Âh bu kubbe-i zeberced-fâma ve kâse-i kubbe-i gül-endâma mu‘âdil ve münâsib ve nazîre bir tarz-ı garîb ve şekl-i acîb pesendîde-i âlemiyân olmak üzre bir musanna‘ mihrâb ve bir murassa‘-misâl minber olsa” deyü nutk-ı dürer-bârları olunca hemân Koca Mi‘mâr Sinân ibn Abdülmennân ser ber-zemîn edüp,

“İnşâallâh Ta‘âla pâdişâhımın himmet-i aliyyesi ile bir mihrâb ve bir minber ve bir mahâfil-i mü’ezzinân ve bir kürsî-i vâ‘iz ü nâsıhân edeyim ki seyyâhân-ı cihân-bân görmemiş olalar” deyüp Süleymân Hân Ustolni-Belgrad gazâsına gidüp gelince bir mihrâb ve bir minber etmiş kim bu dahi diller ile ta‘bîr ve kalemler [ile] tahrîr olunmadan ârî Gâzî Mi‘mâr Sinân kârı bir kıble-i erbâb-ı hâcât ve bir minber-i kân-ı münâcâtdır kim hâlâ âyîn-i Muhammedî edecek makâm-ı ma‘bedgâh-ı müslimîndir, ammâ Koca Mi‘mâr Sinân pâdişâhlara mahsûs bir mahfel-i münîf eylemiş kim bu dahi makdûr-ı beşer değildir.

Benî âdemin erbâb-ı ma‘ârifi bu secdegâh-ı pâdişâhîyi görüp engüşt ber-dehen olup hayrân olur. Gerçi zî-kıymet ve mutallâ ve müzehheb değildir, ammâ bunda olan tasarruflar ve bunda olan tasannu‘-i şîrînkârlıklar bir yerde yokdur. Üstâd mühendis var makdûrun sarf edüp yed-i tûlâsın ayân u beyân etmeğiçün mahfel-i münîfin kameriyye ve revzen ve dervezelerin eyle hurde nakş şebeke ve islimîler etmiş kim hâlâ zamânımız üstâdları ol mahfele mânend bir musallâ edüp bir tîşe ve bir erre urmağa kâdir değillerdir. Meğer Habîb-i Neccâr bir dahi Cercîs Nebî-vâr dünyâya gelüp böyle makâm-ı sultân

yapmada âciz olmaya.

Cümle pesendîde ma‘rifetlerinden biri bu mahfel-i şerîfe bî-sütûn bir nerdübân-ı ibret-nümûn etmiş kim âdem üzerine basmağa havf eder, zîrâ bu nerdübânın bir tarafında sütûnları yokdur. Hemân kûh-ı bî-sütûn mânend bir nerdübân-ı bî-mânend musanna‘ taş nerdübândır kim her kademe taşların birer uçları câmi‘ dîvârına muttasıldır. Mâ‘adâ basamak yerleri cümle mu‘allakdır. Ve bu nerdübânın câmi‘ içi tarafına bir demir parmaklık etmiş kim nerdübâna bu demir parmaklık dahi bir metânet verüp üstâd-ı haddâdı bunda dahi yed-i tûlâsın ayân etmiş kim ol dahi makdûr-ı beşer değildir. Ve bu mahfel-i münîfin kenârelerine üstâd-ı harrâtîn ahşâbât-ı palasanta ve sindiyân ve âbinûş ve çemşîr ve servî haşeblerinden müşebbek korkuluk revzenler ve kafesler eylemiş kim gören âdemin aklı enderûn-ı kafes-i tende dem-beste olur. Ve revzen-i zîbâlarında hod ol kadar müşebbek ve murakka‘ ve murassa‘ fusûskârî pençere kubâbları var kim vasfında cihân meddâhları lâl [ü] bî-zebândır.

Hamd-i Hudâ bu mahfel dîvârında bir küçücük micmerhâne dollâbının pirinç teneke üzre zeheb-i hâlis ile mutallâ bir dollâb kapağı var, *merhûm u mağfûrun leh* pederimiz Dervîş Mehemmed Zıllî Ser-zergerân-ı dergâh-ı âlî olmağile bu dollâba bir kapak etmiş kim gûyâ kalemkârlığı Şâhkulı ve Ağa Rızâ resmidir. Hattâ kendülerinin hattıyla dollâba münâsib bu ebyâtı Karahisârî tarzı celî hat ile pirinç teneke-i zeheb-i mutallâ kapak üzre nakş edüp yazmış, hakkâ ki nakş-ı Mânî ve Erjeng kazmış. Beyt:

Hüsnin esbâbını hıfz etmeğe **[95b]** ey gevher-i nâb

Oldılar dîdelerim iki kapaklı dollâb.

deyü yazmış, hakkâ ki yed-i tûlâsın ayân etmiş.

Hattâ peder-i merhûm âlem-i sabâvetimizde buyururlardı kim, “Süleymân Hân-ı Gâzî ile Kızılelma-yı Üstürgon’u feth etdiğimizde Kızılelma câmi‘i içinde bir dollâb kapağı dahi bizim âsâr-ı acîbemizdendir” deyü bu dollâbın evsâfını nakl ederlerdi. Hamd-i Hudâ kırk iki sene sonra hakîre ol dollâbı ve bu câmi‘-i Kızılelma’yı görmek müyesser oldu. *Hâzâ min fazlı Rabbî.*

Bu câmi‘ eyle bir ma‘bedgâh-ı kadîmdir kim cemî‘i dünyâda meşhûr-ı âfâkdır.

Ba‘dehu küffâr-ı hâksâr altmış yıldan sonra bu câmi‘-i pür-nûr kefere destine girüp nûrun alâ nûr iken nûru gidüp bî-nûr muzlim olup küffâr kralı Mikloş nâm kral-ı dâll [ü] bed-fi‘âl bu câmi‘e girüp görse kim Osmânlı bu câmi‘i eyle müzeyyen ve amâr etmiş kim gûyâ kasr-ı Illiyyîn etmiş ve bu kadar âsâr-ı ibret-nümâlar edüp gitmiş ve kıblelerine nazar eyleyüp görse kim hâli üzre durur, Osmânlı yıkmamış. Kral dahi bizim mihrâb ve minberimizi yıkmayup hâli üzre kor. Hakkâ ki anlar bizim mihrâbımız ve biz anların mihrâbların yıkmamak gerekdir, zîrâ *men dakka dukka* demişler.

Ba‘dehu kral kendü mihrâblarında ve bizim mihrâbımızda zu‘m-ı bâtılınca ibâdet-i âyîn-i Îsâ edüp kal‘a-i Üstürgon ellerine girüp Kızılelma-yı Orta Macar olduğuna yüz bin hamd-i Îsâ edüp Süleymân Hân mahfeline nazar edüp akıl dâ’iresinden çıkup âlem-i dehşetde kalup bilir kim Süleymân Hân bir pâdişâh-ı Cem-cenâb-ı azîmü’ş-şândır. Hakkâ ki

“Arsla[n] yatağından er kişi durağından bellidir, gör şu câmi‘de ne musanna‘ şeyler îcâd etmiş”, deyüp Süleymân Hân’ı küffâr kralı hayli mahtayup medh eder. Ba‘dehu musâhiblerine der kim,

“Âyâ, bu câmi‘in ne kusûr [u] küsûru var kim biz de bu manastırda Süleymân Hân gibi bir eser koyalım” dedikde,

“Kralım Gırando Süleymân’ın namâz kıldığı yerine bir musanna‘ kapu eylen, zîrâ bunun kapusun ve taşra harem kapusun Sultân Ahmedleri çıkarup İslâmbol’da Atmeydânı‘nda câmi‘ine götürdüğiyçün Îsâ bize yine bu manastırımız verdi” dediklerinde hemân kral,

“Tîz bu Süleymân köşküne bir kapu eylen” dedikde mahfel-i Süleymân’ın musannı‘lığına göre üstâd-ı Nemse ve Macar-ı füccâr bu maksûre-i Süleymân Hân’a iki kanatlı palasanta ağacından bir kapu vaz‘ etmiş ve her kanadın fahrî oyması gibi eyle sihr-âsâr müşebbek oymuş kim gûyâ Hıtâyî kâğızı mıkrâs-ı lâ ile oymuş ve bu kapunun gülleri ve berk-i terkleri ve mutabbak katmer gülleri üzre kuş gözü sihr-i‘câz Fireng-pesend şükûfe-i gûnâ-gûnlar etmiş kim gûyâ sihr-i halâl etmiş. Hâlâ cümle âsâr-ı imâretiyle mükellef ü mükemmel durur.

Ammâ hakkâ ki Sultân Ahmed Hân eyi etmemiş, mezkûr Süleymân Hân’ın mahfeli kapusun ve bu câmi‘in murassa‘ harem kapusun yerinden kal‘ edüp gemiler ile İslâmbol’da Yeni Câmi‘in haremine koyalım derken hikmet-i Hudâ nehr-i Tuna üzre Demirkapu nâm mahalde gemi gark olup iki aded kapular İslâmbol’a gelmek müyesser olmadı, ammâ efvâh-ı nâsda Yeni câmi‘in harem kapusu Üstürgon câmi‘inin kapusudur derler, ammâ galatdır. Hâlâ Yeni câmi‘in haremi kıble kapusu ki pirinç tahta teneke üzre gümüş kitâbeli ve zer ü zîver ile mutallâ olan bâb-ı mu‘allâ *merhûm u mağfûrun leh* pederimizin kârıdır.

Kitâbe-i âlîlerinde celî hat ile:

“Mimmâ amel-i Ser-zergerân-ı dergâh-ı âlî Dervîş Mehemmed Ağa-yı Zıllî sene 1011”

deyü târîhiyle mazbûtumdur kim “Pederimiz âsârıdır” deyü her bâr temâşâ edüp rûhuna *Fâtiha* tilâvet ederiz. Yohsa ol bâb-ı mu‘allâ Üstürgon’dan kal‘ olup gark olan kapu değildir, *ve’s-selâm.*

Ammâ ihvân-ı vefâ bu Üstürgon câmi‘inin ve kal‘asının niçe bin gûne ta‘rîf ü tavsîf olunacak ibret-nümâ şeyleri var, ammâ sâ’ir müsevvedâtımıza mâni‘ olup *kemâ hüve hakkuhu* tahrîr olunmak mümkün değildir, zîrâ bu câmi‘in misli bu edîm-i arzda yokdur. Âdem oğlanı anın vaz‘-ı binâsı beyânında âciz ve kâsırdır, zîrâ bu savma‘a-i mübârekede mergûb u zîbâ san‘atlar ve niçe bin gûne tasarruflar vardır kim ehl-i vasf anın midhatinde kâsırlardır. Hattâ bu câmi‘e bir günde niçe kerre girüp im‘ân-ı nazar ile her şey’ine nazar edüp taşra çıksan bir girişde dahi niçe gûne sanâyi‘ât [u] acâ’ibât-ı ibret-nümâ mersûmât tasarrufâtlar dahi zâhir ü bâhir olur.

El-hâsıl bu câmi‘-i pür-envârın hüsn [ü] letâfeti ve kâr-ı zerâfeti ve hendese-i nezâfeti cümle vasfdan hâric ve beyândan âric bir câmi‘-i ibâdetgâh-ı kadîmdir. Inkırâzu’d-devrân dest-i Âl-i Osmân’da binâ-yı sâbite ola, *âmîn ve yâ Mu‘în.*

Ammâ bu yukaru kal‘ada bundan gayri câmi‘ ve medrese ve mekteb ve tekye ve hân ve hammâm ve çârsû-yı bâzârdan aslâ bir şey yokdur.

Der-beyân-ı imâret-i varoş-ı kal‘a-i Üstürgon

Evvelâ aşağı kal‘a yukaru hisârın cânib-i garbîsi zeylinde ***[96a]*** nehr-i Tuna kenârında kıbleden cânib-i şimâle tûlânîce yukaru kal‘ayı ihâta etmiş ve yukaru kal‘a kayası dahi bu varoşu göğsüne almış durur bir varoş-ı ma‘mûr u müzeyyendir kim aslâ bir karış arz-ı hâliyesi yokdur. Nehr-i Tuna kenârındaki dîvârı bir alçak hâ’it-i üstüvârdır, ammâ gâyet metîn ü müstahkem ve enli ve Şeddâdî dîvâr-ı arîzdir ve bu dîvâr-ı kavînin tûlu Öziçeli Hacı İbrâhîm câmi‘i yanındaki burun bedenden bu Tuna kenârı dîvârıyla yürüyüp cânib-i kıblede tâ handak ılıcası kullesine varınca bu Tuna dîvârının tûlu kâmil altı yüz adımdır.

Ve cümle altı aded tabyalardır ve her tabyada sekizer ve onar aded balyemez topları cümle Tuna’ya ve karşu tarafda Tuna aşrı Ciğerdelen kal‘asının ciğerin döğer toplardır.

Bu Tuna kenârı ol kadar âlî ve iki kat olmaduğunun aslı bu aşağı kal‘anın nehr-i Tuna kenârından aslâ ve kat‘â havf u haşyet yokdur. Hattâ bu dîvârın Tuna kenârı taşrasında bu dîvâr dibine kâmil altı yüz adım tûlu bir şarampav yalın kat palanka dîvârı var kim cümle kazıkları serâpâ Tuna içine kakılmış meşe ve pelîd kazıklarıdır kim her biri onar arşın âlî ve âdem gövdesi kadar kalın sütûn-ı müntehâlardır. Bu şarampav kal‘a dîvârına siper olmuşdur. Hîn-i uğraş savaş-ı perhâşda Tuna üzre gemilerle düşmanlar gelse guzât-ı müslimîn bu şarampavların ardına girüp ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl ederler.

Ve bu Tuna kenârı dîvârıyla varoş hânelerinin arasında bir şâhrâhı var, aslâ kal‘a dîvârına muttasıl bir hâne yokdur, illâ dîdebânların karavulhâne hücreleri var, gayri bir şey yokdur.

Ve dahi Ilıca kullesinden yine kal‘a dîvârı üzre Budin kapusuna varınca gâyet metîn ve kavî taş dîvârdır ve cümle dörd yüz aded hatvedir. Bu hisâb üzre aşağı hisârın cirmi cümle bin adımdır.

Ve cümle üç kapudur. Evvelâ kıble tarafına nâzır Budin kapusu, iki kat hadîd metîn kapulardır. Bu Budin kapusunun önünde bir kat dahi hisâr bölmeciği var, Kanije kal‘ası dolması gibi on beş adım kalın dolma dîvâr var. Ve bu dolma dîvârın iç yüzündeki handakda bir küçük kubbe ılıca var, Budin ılıcaları gibi issi değildir, ammâ mu‘tedilü‘s-sühûndur. Cemî‘i garîb ve gurebâlar ve huddâmân makûleleri bu ılıcaya girirler. Bu ılıca handakından gayri taşrada bir kat handak dahi var, bu handaka nehr-i Tuna girüp leb-ber-leb olur. Ve bu handak üzre Budin kapusu şarampavı kapusu önündeki Tuna dolmuş handak üzre bir haşeb asma zincîrli bir cisr-i metîn var. Ve bu cisrin iki cânibinde şâhî topları var.

Ve bu cisirden taşra bir şarampavlı küçük varoş dahi var, fukarâlar sâkindir. Ol kadar mükellef hâneleri yokdur. Bu varoşcuk içre bir küçük meydâncık var, ol meydânda bir âb-ı hayât havz-ı Şâfi‘î var, musluklarından cümle ehl-i salât âbdest alup ibâdet-i Yezdân ederler.

Ve bu meydânda on aded dükkânlar var. Ve bu küçük varoşun kapusu dibinde handak kenârında tahtadan bir lonca köşkü var, cümle âyende vü revendeler bu köşkde ârâm ederler. Budin’den ve gayri serhadlerden gidüp gelenlerin cümlesi bu kapudan girüp içeri

varoşa girir, gâyet işlek şâhrâhdır.

Ve bu taşra küçük varoşun bir kapusu dahi hemân cânib-i cenûba açılır. İskele kapusu bir kat balvan direkden metîn kapudur, ammâ demir kapu değildir. Tuna kenârında iskeleye gider işlek kapudur.

Ve bu kapudan taşra Tuna kenârında on aded cümle kassâb dükkânları var ve bu kapudan alarka bir handak dahi var, ammâ alçacıkdır. İçinden nehr-i Tuna cereyân edüp bu ark üzre kazıklar ile mebnî bir cisr-i metîni var. Bu cisrin karşu tarafı Tuna içinde bir cezîre gibidir. Bu cezîrecikde birkaç mahzenler ve yigirmi kadar saz örtülü evleri var. Bu cezîrede bu imâretlerden mâ‘adâ bir şey olmayup cümle bâğ u bâğçe ve müşebbek bostânları vardır, ve’s-selâm.

Ez-în-cânib yine sadede rücû‘ edelim. Bu aşağı büyük varoşun bir kapusu dahi Öziçeli el-Hacı İbrâhîm câmi‘i altında küçük kapudur kim cânib-i garba Tuna’ya açılır küçük kapudur. Bundan araba girüp çıkamaz, ammâ at gücile sığup girüp çıkar. Bu kapudan taşra aslâ varoş evleri yokdur. Ve bu kapunun iç yüzünde yukaru iç kal‘aya çarh ve zemberek ile giden su dollâbı kârhânesi var.

Evsâf-ı ibret-nümâ-yı âsiyâb-ı çarh-ı mâ

Evvelâ bu kal‘a-i Üstürgon’un ***[96b]*** aşağı büyük varoşunun cânib-i garbîsi nihâyetindeki küçük kapunun iç yüzünde bir kârhâne-i mâ vardır. Üstü şindire tahta örtülü kubbesi var ve kubbe tahtadan mebnî olmak ile küşâde olmak içün ol tahta kubbede bir baca deliği var. Üstâd-ı zû-fünûn bu bacayı bir arz-ı ma‘rifet içün etmiş, mahalliyle tavsîf oluna, bu bacadan âfitâb-ı âlem-tâbın ziyâsı urup bu kârhâne içi bir münevver meydândır ve bu baca altında beş kulaç aşağı nehr-i Tuna’dan gelme bir âb-ı hayât havz-ı müdevveri var ve bu havz içre gûnâ-gûn dollâblar var, cümle âletleri ile çarhları kalın meşe ve pelîd ve santa ağaçlarından olup cümle Tuna içinde durur.

Ammâ bu çarh dollâblardan âlî bir meşe ağacından gûyâ araba tekerleği gibi bir dollâbdır. Dâ’iren-mâdâr tekerleği kenârında göz göz su girecek elli aded hücreleri var.

Ammâ bu dollâb aşağı dollâblar gibi su içinde değildir, mezkûr kârhâne içinde aydınlık giren mezkûr baca altındadır.

Bu dollâbın orta mîli âdem kolu kalınlığı demir mîldir ve aşağı Tuna içindeki ağaç dollâbların çarhları ve mîlleri cümle âdem beli kalınlığı demirden çarhlar ve mîllerdir. Ve niçe çarhları âdem bâzûsu kalınlığı deve gerdânı gibi eğri büğrü musanna‘ çarhlardır kim üstâd-ı haddâd bu çarh-ı ibret-nümûnlara eyle san‘at sarf etmiş kim gûyâ kâr-ı haddâd-ı Dâvûd-ı Nebî‘dir.

Ve bu demir çarhların kenârelerinde top güllesi gibi kırk elli dâne müdevver demir gülleler vardır. Kaçan kim bu mezkûr olan âlât-ı çarhlar ve gûnâ-gûn ağaç dollâbları su zor ile çevirdikde mezkûr çarhdaki müdevver taş gibi gülleler Tuna nehrine urup Tuna suyunu zor ile demir su küngleri içine zor-a-zor suyu koyup çarhlar deverân etdikçe mezkûr müdevver gülleler ale’d-devâm birbirine ta‘kîb edüp Tuna suyunu demir küngler dıkup aşağı akmağa komayup tâ yukaruda iç kal‘adaki mezkûr çeşmenin hazînesine varup dökülüp andaki çeşmeden cereyân eder, ammâ cümle su küngleri demir muşkat

tüfeng gibi boru künglerdir ve yalçın kaya arasında dik yukaru niçe demir küngler râygândır.

Bu demir su yolları dik yukaru şazrevân gibi çıkar. Üç minâre kaddi ve üç yüz kulaç âlî yere baş yukaru su çıkması vâcibü‘s-seyr ibret-nümâdır, ammâ bu mezkûr çarhları nehr-i Tuna çevirmez ve atlar ve sığırlar hod döndürmez, bu dahi bir temâşâgâhdır.

Mezkûr iç kal‘a kayasının tâ aşağısında su değirmenleri ve çarhları olan kârhâne içre bir kayadan ejder-i heft-ser gibi bir ılıca suyu gürleyüp cereyân ederek yigirmi zirâ‘ aşağı nehr-i Tuna’ya rîzân olur, ammâ suyu ol kadar germâb değildir.

Bu ılıca suyuna üstâd-ı kadîm-i selef bir tarîk ile kayaları oyup bir gûne bend-i kârîz inşâ etmiş kim Mihadi Laslo Kral zamânından berü ilâ-hâze’l-ân iki yüz altmış yıldan berü bu ılıca suyunun evveli ma‘lûm değildir. Hattâ Süleymân Hân’dan berü bu kal‘a dest-i İslâm’da durup bu ılıca suyu yolu tathîr olunmayup ve menba‘-ı âb-ı nâbı bilinmeyüp hâlâ durur. Üstâd-ı selef bu uyûn-ı hârra-yı kârhâne içre olan çarh-ı âsiyâba uğradup cümle çarhları bu ılıca suyu çevirüp gayri yoldan Tuna’ya rîzân olur.

Der-tahkîk-i temâşâgâh-ı çarh-ı âsiyâb-ı mâ

Bu kârhâne içre bu çarhların hidmetine me’mûr fakad bir âdemdir. Bu kârhâneye birkaç yârân ile girüp murâd [u] merâmımız üzre bâlâda tahrîr olunan cemî‘i engâz çarh-ı dollâbları seyr [ü] temâşâ etdiğimizden sonra değirmenci babaya birkaç akçe verüp,

“Pîrim, lütf eyle bu çarh-ı dollâbların harekât [u] sekenât, deverânların seyr [ü] temâşâ edelim” dedikde,

“Oğullar bu çarhların ra‘d-vâr gürüldü ve sâ‘ikasına tâkat getiremezsiz ve ibtidâ şazrevânı gök yüzüne pertâb etdikde ana dahi bakmağa cür’et edemezsiz” dedikde,

“Cânım Baba, biz seyyâh-ı âlem ve nedîm-i benî Âdemiz, bâri bunu da görmüş olalım. Her çi bâdâ bâd” dediğimizde,

“İmdi oğullar korkman sehel alarka durun” deyüp ibtidâ damın mezkûr bacasının kapağın açup kârhane küşâde olup mezkûr ılıcanın Tuna’ya akan yolun sed edüp kârhâne içre olan çarh-ı âlînin su girecek ağaç hâneciklerin içlerine su dolunca hemân dollâblar deverân etmeğe başlayup *el-azametullâh* bir gürüldü kopdu kim gûyâ haşr [ü] neşrden bir *yevmü‘n-nüşûr* olup ba‘zı çarhlar sağa ve niçesi sola deverân edüp cümle çarhlar birbirlerine girüp gûyâ sâ‘at gibi çarhları deverân ederken hemân âsiyâb-bâz koca baba-yı kurnaz “Korkman oğullar” deyüp bir demir çeşme lülesi gibi lüleyi kuvvet ile burup çevirince kal‘aya çıkan su borusundan âdem gerdânı kalınlığı bir su evc-i âsumâna mezkûr baca deliğinden taşra çıkup üç Süleymâniyye minâresi kaddi su evc-i semâya gıjlayarak ve gürleyerek eyle çıkdı kim tâ nihâyet mâ evc-i semâya urûc edüp ba‘dehu kavs-ı kuzah-vâr şazrevânı baş aşağı nehr-i Tuna’ya dökülüp nîm sâ‘at temâşâsında ***[97a]*** dem-beste ve hayrân olduk, ammâ Hudâ‘ya ayândır ibtidâ suyun pertâb etdiğinden zehremiz çâk menzilimiz hâk olayazdı.

Tâ bu mertebe fakîr nehr-i Tuna zor-a-zor muzîk borular ile gûnâ-gûn muhdes çarh-ı felekler ile evc-i âsumâna berâber kaya başında olan kal‘a-i bâlâya su çıkmalıdır.

Bu temâşâ-yı şazrevânı seyr edüp koca baba yine mezkûr şazrevân çeşmesi lülesin bir san‘at ile çevirüp kapatdıkdan sonra su yukaru küngler ile evce urûc etmeğe başladı, ammâ san‘at-ı garîbe vü acîbenin güzîdesi nehr-i Tuna havzı içinde olan gülle-misâl demir toplar biri biri ardı sıra Tuna suyun demirden su borularına vurup suyu borulara zor ile dıkmasında san‘at-ı azîmedir. Ve,

Bir dahi san‘at-ı kübrâ: “Tuna suyu ibtidâ zoriyyeti alsın” deyü şazrevân îcâd edüp şazrevândan ziyâdesi azar azar kal‘aya çıkup borular su ile doldukdan sonra şazrevânı kesüp kal‘aya su çıkması sihr-i halâl mertebesi kâr-ı ibret-nümâdır. Hulâsa-i kelâm,

Şenîden key buved mânend-i dîden [51]

dediği mısra‘ın mazmûnu üzre ta‘rîf [ü] tavsîfi mümkün değil, görmeğe muhtâc bir kârhâne-i âsiyâb-ı revâc bir dollâb-ı çarh-ı felekdir kim bu kadar yüz yıldan berü aslâ fenâ bulmamışdır. İlâ mâşâ’allâh ınkırâzu’d-devrân bu âsiyâb deverân etmede ola, *âmîn*.

Ammâ mezkûr Tuna havzı kal‘a içindedir, ammâ hîn-i muhâsarada küffâr nehr-i Tuna’nın kal‘a içine kehrîz ile girdiğin bilme{mek içün eyle} hıfz etmiş kim bu kadar yüz yıldan berü ne menba‘-ı kârîzi bilindi ve ne göründü ve ne meremmât olundu, derler.

Ammâ bu çarh-ı felek ılıcası suyuna kavm-i zenân ve bintânlar girüp “Çarh suyudur” deyü gusl edüp kırklanırlar. Zu‘mlarınca bahtları açılup nuhûsetden kurtulurlar bir nihânîce ılıcadır, zîrâ dâ’imâ mesdûd durur, miftâhı değirmenbâz babadadır. Beher yevm kırkar akçe vazîfe-i mu‘ayyenesi var bir pîr-i fânîdir. Hattâ küffâr iki kerre bu kal‘aya istîlâ etdikde yine bu baba-yı âlemi küffâr incitmeyüp yine değirmen-bâz baba-yı şehbâz imiş.

Hamd-i Hudâ hayr du‘âsıyla şeref-yâb olduk. Hattâ Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Ahmed Paşa bizim gibi bu temâşâyı edüp engüşt ber-dehen etdikde babaya elli altun ve on akçe terakkî ihsân eder.

İmdi azîz-i men bu varoşun üç aded kapusu bu çarh değirmeni kapusunda tamâm olup bu üç aded kapulu varoş-ı ma‘mûr içinde cümle kat-ender-kat iki bin tokuz yüz aded tahtânî ve fevkânî odalardır, ammâ bâğçeleri olmadığından mâ‘adâ aslâ havlıları yok daracık kesîf evleri vardır. Hattâ ba‘zı hânelerin meyyitlerin taşra sokaklarda gusl ederler, gâyet zîk hâneleri vardır, ammâ hîn-i muhâsarada bu varoşun evleri masûn u mahfûz ve tahta örtülü evlerdir.

Ve cümle altı mahalledir. Hacı İbrâhîm mahallesi ve Alaybeği mahallesi ve Mahkeme mahallesi ve Çârsû mahallesi ve Budin kapusu mahallesi ve Taşra Varoş mahallesi ve İskele mahallesi ve Depedelen mahallesi, ma‘lûmumuz olan mahallâtlar bunlardır.

Ve cümle dörd mihrâbdır, ikisi cum‘adır ve ikisi mahalle mesâcidleridir. Evvelâ Öziçeli Hacı İbrâhîm câmi‘i, kurşum örtülü çatma münakkaş tavanlı ve evkâfı metînli ve cemâ‘at-i kesîreli ve kârgîr minâre-i serâmedli nev-binâ bir câmi‘-i ra‘nâdır.

Andan Mahkeme câmi‘i, binâ-yı kadîmdir ve cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Kıble kapusunın atebe-i ulyâsı üzre celî hat ile târîhi budur:

Adı belli şehîdler var yanında

Şehâdet eyledi hep hâss u âmmı

Kimi sağında ve kimi solunda

Bu câmi‘ oldu şehîdler makâmı

Salâ oldu namâza başlanıldı

Kabûl ola namâzım bi’t-tamâmı

Muhammed Mustafâ‘ya vakf olundu

Resûlün âb-ı rûyı hürmetiyçün

Görenler dediler târîhin anın

(–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve bu câmi‘ hareminde birkaç aded dıraht-ı müntehâlar var, gayri yerde bundan gayri şecere-i bâlâlar yokdur. Ve kadı-i şer‘-i Resûl-i mübîn mahkemesi bu câmi‘in haremindedir.

Ve cümle iki aded medrese-i âlimândır. Biri Öziçeli el-Hacı İbrâhîm medresesi, biri bu Mahkeme medresesi. Ve cümle dörd aded mekteb-i ebcedhân-ı sıbyândır.

Ve cümle iki aded tekye-i dervîşândır. Biri Üstürgonî Ali Efendi tekyesidir, biri Hacı İbrâhîm tekyesidir.

Ve cümle ancak bir küçük hammâmı vardır.

Ve cümle iki yüz on aded dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı yokdur, lâkin cemî‘i zî-kıymet metâ‘ vefret üzre bulunur ve çârsû içindeki küçük meydânda bir lonca köşkü vardır. Cemî‘i gâzîler gazâ mâlların bunda yığup mezâd ederler, ve cemî‘i serhad gurebâları bu kasırda cem‘ olurlar, tahta örtülü bir mecma‘u’l-irfân yeridir. Ammâ bu şehrin hânı yokdur, ayıbdır deyü sâhibü‘l-hayrâtlar hân inşâ etmemişler. Hemân ki Arab u Acem’den bir garîbü‘d-diyâr müsâfir tüccâr-ı berr ü bihâr bu şehre geldikde bir hâneye varup kendü evi gibi anda karâr edüp bir iki ay kisb [ü] kâr edüp bir yere dahi azm-i diyâr eder, zîrâ bu şehrin cemî‘i kapuları müsâfirîne ve mücâvirîne meftûhdur. Bir alay ***[97b]*** gâziyân-ı mücâhid olmağile ta‘âmların yalnız yemezler, elbette bir gece müsâfirsiz olmazlar. Anıniçün bu şehirde hân yapmağa râzı olmazlar, bir acâ’ib ganîmet şehr-i gâziyândır.

Ve cümlesi her şeyden pâk ü pâkîze olduklarından sokakları dahi pâk kaldırım taşı döşeli şâhrâhlardır. Ve gâyet sık ve ma‘mûr olmağile şehrin her cânibi ve kal‘aları ve handakları cümle pâkdir. Bu aşağı varoşun imâretleri dahi bu yüzden tahrîr ve tavsîf olundu, ammâ bu varoşun dizdârı başkadır, zîrâ hîn-i muhâsarada her biri askeriyle cenge âmâde olurlar.

Ammâ bu aşağı varoşun Budin kapusu ile yukaru kal‘a mâbeyninde Depedelen palankasına havâle dörd aded azîm Şeddâdî binâ tabyalar vardır. Anların dahi başka neferâtlarıyla bir dizdârı vardır. Bu dörd aded tabyalar önünden tâ kal‘a-i Tuna kenârına varınca andan yine tâ cânib-i şimâle yine Tuna kenârına varınca yukaru kal‘ayı ihâta etmiş kara cânibidir kim bir Tuna’dan bir Tuna’ya varınca aşağı dereden âlî bir kat palanka

dîvârlı dolma rıhtım kal‘a dîvârı var, ardı ve önü yoldur.

Bu hisâb üzre kal‘a-i Üstürgon hemân bir burunda bir yalçın kaya üzre vâkı‘ olmuş. Hattâ Matyaş Kral bu Üstürgon’a mâlik oldukda bu mezkûr yalın kat palanka dîvâr önünde alçak dereden bir Tuna’dan bir Tuna’ya varınca kesmeğe mübâşeret etmiş, ammâ Matyaş Kral mürd-i mât olup vücûdundan ve eser-i binâsından bir şey kalmamış, ammâ eğer eyle olsa kal‘a-i Üstürgon nehr-i Tuna içinde bir cezîrede kalup hısn-ı hasîn ve sedd-i İskender olurdu.

Ve bu mezkûr yalın kat palanka dîvârının handakı önünden Budin kapusu önünden aşağı Tuna kenârına vardıkda Tuna’ya havâle ve iskeleyi korudur su yolu kullesine varınca kal‘anın kıble cânibin bir kat palanka dîvâr dahi ihâta etmişdir.

El-hâsıl bu kal‘a-i Üstürgon kaç kat kal‘adır, diyecek değildir, zîrâ ba‘zı yeri üç katdır ve ba‘zı mahalli beş katdır. Ancak Tuna kenârı iki kat sedd-i Kahkahâ-vâr dîvâr-ı üstüvârdır. Bir katı Tuna’ya nâzır yukaru hisâr dîvârıdır ve bir kat dîvârı nehr-i Tuna kenârında aşağı varoş dîvârıdır. Gayri kara tarafları üçer ve dörder ve beşer kat bölme bölme dîvârlar ve palankalar ve tabyalardır. Ve gerçi bu kal‘a küçükdür, ammâ şâhin ve şehbâz yuvasıdır. Hîn-i muhâsarada ale’l-gafle bu kal‘a içre beş bin aded âteş-i fitil tüfengli ve bin aded atlı, kağan arslan, gâziyân, dilâverân yiğitler çıkar. Ve bunda olan cebehâne-i firâvân kal‘a-i Ustolni’de yokdur. İle’l-ân emîn ola, *hafîzahullâhu Ta‘âlâ ilâ ınkırâzı‘d-devrân, âmîn ve yâ Mu‘în ve yâ Müste‘ân.*

Evsâf-ı palanka-i Depedelen

Bu palanka-i zîbâ kal‘a-i Üstürgon’un cânib-i kıblesinde bir dere aşırı ve bir ok menzili ba‘îd bir havâle depe var, küffâr-ı hâksâr bu depeden kal‘a-i Üstürgon’u döğe döğe aldığiyçün Lala Koca Mehemmed Paşa kal‘ayı kâfire verüp yine kâfirden aldığı zamân bu depeden kâfirin depesin döğüp kal‘a-i Üstürgon’u cebren ve kahren mukaddemâ verdi ve yine kâfirden alup ba‘de’l-feth sene 1014 Koca Mehemmed Paşa asr-ı Sultân Ahmed’de bu palankayı müceddeden binâ edüp ismine Depedelen kal‘ası derler.

Bu dahi bir kızıl kaya üzre vâsi‘ çemenzâr yerde bir sa‘b ve metîn dolma palanka-i rıhtım ve çatmalı ve şarampavlı kal‘adır. Dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil beş yüz adımdır. Cânib-i garba Üstürgon’a nâzır bir küçük ağaç kapusu var kim bu kapudan içeri araba giremez, zîrâ sokakları ve evleri dardır. Ve cümle yüz aded evleri vardır ve cümle tahta örtülü ve tahta havlılı evlerdir.

Ve bir câmi‘i ve dizdârı ve iki yüz aded neferâtları vardır. Ve müstevfâ cebehânesi ve yahşı topları vardır. Ve bu kal‘a yumurta gibi bir yalçın kaya üzre üstü vâsi‘ her tarafı çâh-ı gayyâ zemînde olmak ile üç tarafında handak hafri yokdur. Ancak kıble tarafında kesme handakı vardır. Ve bu kal‘a içre yalçın kayadan kesme bir âb-ı hayât kuyusu vardır, Tuna’dan suyu gelir derler.

El-hâsıl sarp palankadır, ammâ *Allâhümme âfinâ* ibtidâ düşman geldikde der-ceng-i evvel bu hisâra sarılup aldıkda andan kal‘a-i Üstürgon’u top ile döğe döğe harâb u yebâb eder. Hemân buna çâre oldur kim bu Depedelen kayasın beş on aded dörder ve beşer hazîneli lağımlarla ender-havâ mu‘allakest dediği gibi lağımlarla bu depeyi sehel hâke berâber etseler henüz kal‘a-i Üstürgon sedd-i Kahkahâ olurdu, *Allâhümme yessir.*

Hattâ bir iki kerre küffâr tâ aşağıdan lağım edüp bu kayayı atmak murâd edinmiş, kalından kavratdığiyçün lağımları gerüye depüp niçe bin kâfir âteş-i Nemrûd'a piryân olup yerleri dârü'l-cahîm ve nâr-ı sa'îr olur. Hâlâ lağım deliği aşağı kaya dibinde nümâyândır.

Ve bu Depedelen kal'asından aşağı düz çemenzâra enince nehr-i Tuna kenârında bir ılıca suyu ***[98a]*** kaynağı olduğu mahalde,

Evsâf-ı palanka-i Nârhâne, ya'nî âteşgede-i Bârûdhâne

Sene 1014 târîhinde bu kal'ayı dahi Koca Lala Mehemmed Paşa binâ etmişdir. Nehr-i Tuna kenârında bir alçak düz çemenzâr yerde şekl-i murabba' dolma ve rıhtım bir palanka-i kavîdir. Dâ'iren-mâdâr cirmi altı yüz adımdır, ammâ alçak yerde vâkı' olmağile aslâ handakı yokdur. Ancak cânib-i şimâle kapusu önünde handakı asma köprüsü vardır. Ve çâr-rüknünde çâr kullelerinde şâhî topları ve muşkat tüfengleri vardır. Dizdârı ve iki yüz aded neferleri ve cebeci ve topçu ve bârûdcubaşı nâmân ağaları ve neferâtları vardır. Derûn-ı hisârda başka bir bölme içre neferât hâneleri vardır. Bârûdhâne kârhânesi başkadır. Bu dahi Budin bârûdhânesi gibi ibret-nümâ çarhları ve dollâbları ve tuç havânları var. Bunun dahi cümle âlet-i çarhların ılıca suyu deverân etdirir. Bunun dahi âb-ı germâbı sehel nermâbdır. Aceb hikmetdir kim bu mahmiyye-i Üstürgon'da mezkûr olduğu gibi üç aded ılıcalar vardır, üçü dahi issi değil, mu'tedilce nermâdır. Bunda dahi latîf bârûd-ı siyâh işlenir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Üstürgon

Evvelâ âb [u] hevâsının letâfetinden ol kadar mahbûb u mahbûbeleri olur kim nisvân ve gılmânı kemâl mertebe hüsn-i cemâlde ve lütf-i i'tidâlde olup hâllarının her dânesi hâl-i Hâşimî-vâr bin kez müşg-i Tatar değer gül-çehre ve perî-peyker ve melek-manzar gılmânları olur, ammâ zenâneleri aslâ kapudan taşra çıkmayup âhir nefesde [52] ile kapudar çıkarup Kurite(?) bâğlarının cebbânesine defn ederler.

Ve cemî'i halkı garîb-dost halûk ve hüsn-i ülfet sâhibi âdemler[dir]. Ve sahrâ-yı Üstürgon'un nısfı bâğ u bâğçe ve müşebbek bostânlardır. Hattâ kal'anın cânib-i kıblesinde top altında bârûdhâne olan yerde kefere zamânı İrşek şehri nâmıyla bir şehr-i müzeyyen var imiş, gûyâ İremezâtü'l-imâd imiş. Hâlâ der [ü] dîvârdan bir eser kalmayup ol kadar bâğ u bâğçe ve nahlistân u gülistândır kim gûyâ ravza-i cinândır kim bu bâğların bir ucu tâ Süleymân Hâ[n] depesine varır ve bir ucu kal'adan bir top menzili alarka tâ Şoşkot deresine varınca serâpâ bâğlardır kim Âl-i Osmân askerine "Salâdır mahsûlümüz helâl olsun" dediklerinde cümle guzât gûnâ-gûn meyve-i âbdâr yemeden müstağnî oldular. Cümle meyvesi ve havâsı ve halkının reng-i rûyları ve kâr [u] kisbleri ve libâsları ve lisânları cümle Budinli gibidir, ammâ şehri koz içi gibi ma'mûrdur ve sancağı dahi ma'mûrdur.

Ve cümle taht-ı livâsında yüz elli pâre ma'mûr köydür, ammâ kâfiristânın tâ Yanık ve Komaran ve Beç ve Prag'a ve Pojan'a varınca gâzîleri seğirdüp kâfirden baş dil alup harâc dahi alup selâmet ile kal'a-i Üstürgon'a gelirler.

…… (2.5 satır boş)……..

Der-ziyâretgâh-ı şühedâ-yı kal'a-i Üstürgon

…… (1.5 satır boş)……..

Bu ziyâretgâhları ve kal‘a-i Üstürgon’u alâ kadri’l-imkân niçe ahbâb ile şeb [ü] rûz seyr [ü] temâşâ etdiğimizin beşinci günü Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Ahmed Paşa-yı mükerrem deryâ-misâl asker ile kal‘a-i Üstürgon altına gelüp meks-i hıyâm etdikde kal‘a-i Üstürgon’dan ve Depedelen ve Bârûdhâne ve Ciğerdelen kal‘alarından ol kadar top şâdumânları etdiler kim arz [u] semâvât ve kubbe-i eflâk-i kâ’inât güm güm gürleyüp bir sâ‘at kadar bârûd-ı siyâhın dûdı ebr-i kebûddan zâil olmayup bir sâ‘atden sonra kal‘a-i Üstürgon dûd-ı muzlimden nûr-ı beyz-âsâ zâhir ü bâhir olup cümle ebrâcları ve dendân-ı bedenleri şukka alemler ve sancağ u bayrağ u fılandıralar ile zeyn olmuş göründü.

Hemân ol ân Sadrıa‘zam bir ân durmayup nehr-i Tuna kenârına gelüp ibtidâ altı oda yeniçeriler ile Zağarcıbaşı İbrâhîm Ağa’yı ve Kadızâde İbrâhîm Paşa’yı ve Sührâb Mehemmed Paşa’yı ve Kaplan Paşa’yı ve Hısım Mehemmed Paşa’yı cümle eyâleti askerleriyle Tuna’dan gemiler ile mezkûr vüzerâları ve mîr-i mîrânları karşu tarafa Uyvar hâkine geçirüp karşu tarafda gemiler üzre cisir yapmağa başladılar. Üstürgon tarafında dahi Sadrıa‘zam deryâ-misâl asker ile cisir yapmağa mübâşeret edüp bir gecede on aded gemi Sadrıa‘zam tarafından ve yedi gemi karşu tarafda yapıldı. Ve gece gündüz ale’l-umûm ***[98b]*** cisr-i azîm itmâmına cidd ü cehd, sa‘y ü ihtimâm olundu.

Sergüzeşt-i udhike-i garîbe

Hikmet-i Hudâ efendimiz Kadızâde İbrâhîm Paşa cisir yapmağa Tuna’nın karşu tarafına gemilerle geçüp bu hakîr Üstürgon temâşâsiyçün beri tarafda kalup ta‘yînâtımız olmadığından on bir re’s atlarımız ve hüddâmlarımız aç kalup zahîre ve alef peydâ etmek içün beş aded gulâmımla ve on aded yâr-ı gâr-ı refîklerimle sahrâ-yı Üstürgon’un cânib-i garbîsine beş sâ‘at gidüp bir latîf yulaflı ve arpalı tarla bulup cümle atlarımız bağlayu[p] yulafa salup bizler arpa demetleri düğmeğe başlayup fi’l-hâl birer cak yükü arpa peydâ edüp, “Bire meded, asker bu mahalle gelmeden dahi arpa düğelim” derken anı gördük: Üç yüz aded cürd atlı pür-silâh gözleri kızmış şehbâz gâzî yiğitler bize doğru gelüp selâm {vermeden},

“Baka n’işlersiniz, demet mi düğersiz. Kalkın hey gidiler, arpa düğmeden ne bulursuz. Kalkın varalım kâfir kıralım, doyum olalım, oğlan kız alalım, ordu-yı İslâma inşâallâh doyum gelelim” dediklerinde,

Hakîr eyitdim “Vallâhi {kardaşlar} atlarımız açdır, hidmetkârlarımız aşa ekmeğe muhtâcdır. Bu kâfir diyârında bildiğimiz yer yok ve yol bilir kulağızımız yok. Kanda gideriz, arpamızı düğdük, biz döner orduya gideriz” dediğimde,

“Bire var hey demetçi gidiler” deyüp hemân üç yüz aded şehbâz yiğitler at boynuna düşüp dağlar içine girüp gitdiler.

Biz dahi sehel arpa düğelim derken hemân nîm sâ‘at geçmeden bu gâzîler bir kal‘a altına varırlar. Görseler kim kal‘a kapuları mesdûd, cümlesi handak kenârına varup Ahyolı ve Müsevre şehirlerinin dağları çakalları gibi çağrışmağa başlayup,

“Bire dizdâr, bire kal‘a gidileri, bire açın kapuları, bire yoğurd, bire ayran, bire ekmek, bire arpa ve bire at nalı var mı” deyü her biri bir gûne feryâd edüp çakal gibi çağrışırlar.

Kimisi de “Bire serhad gidileri, göğsünüzde îmânınız yok mu, bir ekmek keseğiyle birer çanak ayranınız yok mu” derler.

Meğer bu kal‘a Nemse kâfirinin Tata kal‘ası imiş. Küffâr mazgal deliklerinden bu kavmi görüp kimi handak kenârında yatır kimi durur ve kimi oturur ve kimi yoğurd ister. Hemân küffâr müşâvere edüp,

“Tedârik bunları kal‘a içine alup cümle esîr etmekdir” deyü yek-dil [ü] yek-cihet olup birkaç Türkçe bilir kâfirler kal‘a bedenleri üzre gelüp “Ne istersiz âdemler” derler.

Bunlar da Aydın ve Saruhan ve Menteşe Türkleri eydir “Bire cânım serhadli kardaşlar, açız. Bize yoğurd ve ayran ve ekmek ve atlarımıza arpa verün, yeyelim, size du‘âlar edelim. {Andan} ordumuza gidelim” dediklerinde bedenler üzre {olan} kâfirler eydir:

“Baka yiğitler biz de bir alay serhad gâzîleriyiz. Size at yemi ve at nalı ve her ne isterseniz verelim, ammâ korkarız, akçasına cefâ edersiz” derler.

Bu gâzîler dahi bellerinde kemerlerin ve ceblerinde ve kîselerinde altun guruşların gösterdiklerinde hemân küffâr kal‘anın kapusun açup asma cisrini yerine koyup,

“Geliniz, cümleniz atlarınızla içeri kal‘aya giriniz” dedikde bunların iki yüz mikdârı atlarıyla kal‘aya girüp yüz mikdârı cisir üzre dururlar. Kimisi de kal‘a kapusun alırlar.

Hemân bu kapu önündeki yiğitleri kâfir içeri koyup kapuyu kapamak isterler. Bunlar dahi,

“Biz atlarımızdan ayrılmayup burada dururuz” derken bunlar kâfirle azğaşup kâfire vur ederler.

Hemân küffâr dahi içerde olanlara girişince içerde olanlar henüz bilirler kim bu kal‘a küffârın imiş. “Bire vurun gâzîler şu kâfiri” deyince bu kal‘a içre girmiş üç yüz aded cürd atlı gâziyân-ı Anadolu kâfirin kal‘asına tâ‘ûn-ı ekber gibi girüp küffâra eyle bir sâtûr-ı Muhammedî ururlar kim küffârı kıra kıra iç kal‘aya tıkup taşra kal‘ayı âteşe urunca küffâr bunlara iç kal‘adan elli yedi pâre top atdığın biz arpa demetleri düğdüğümüz yerden istimâ‘ ederdik.

Anı gördük, nîm sâ‘atden bu üç yüz aded gâzîler üç yüz altmış aded esîr-i bend-i zincîr edüp ve yüz yetmiş aded saçlı küffâr kellelerin ârâyiş-i nîze edüp gülbâng-ı Muhammedî çekerek elleri kan ve kolları kan ve ciğerleri biryân bir alay gâziyân-ı Aydın ve Saruhan yanımıza gelüp eyitdiler:

“Bire âdemler, dahi arpa demetleri mi düğersiz. Görün biz ne gûne gazâ etdik. Biz müslüman kal‘ası sanup kal‘a altına vardık. Kâfir bizi hîle ile kal‘aya alup kırmak istedi. Hamd-i Hudâ biz anları kırdık ve işte bu gümüş deyenekli ve başı telli {kâfir} kal‘a kapudanı imiş” deyü kazıyye-i sergüzeşt [ü] serencâmların hakîre bir bir takrîr etdiler.

{Biz dahi hemân} atlarımıza arpalarımızı yükledüp bu gâzîler ile at başı berâber ordu-yı İslâma gidüp dosdoğru Sadrıa‘zam kethudâsı Semiz İbrâhîm Kethudâ‘ya varup {kıssa-i mâcerâların bir bir} nakl etdiklerinde hakîr dahi ene eşhedüci idim.

Kethudâ Beğ bu gâzîleri Sadrıa‘zama götürüp cümle kelleleri ***[99a]*** huzûr-ı Serdâr-ı mu‘azzamda zemîne galtân edüp “Hemîşe devletli vezîr, dîn düşmanlarının kelleleri böyle

pâymâl-i rimâl ola” deyü hayr du‘âlar edüp esîrleri de huzûr-ı vezîre keşân-ber-keşân getirüp cümle gâziyân-ı mücâhidân zemîn bûs edüp Sadrıa‘zam bu gâzîlerin ebü‘l-kelâmların söyledüp cümle serencâmların bâlâda tahrîr olduğundan mufassal sergüzeştlerin bir bir takrîr etdiklerinde Serdâr-ı âkıbet-endîş buyurdular kim “Siz ne yerlisiz?”.

Bunlar dahi “Aydın ve Saruhan sancağı sipâhîlerindeniz” dediklerinde,

“Yâ siz kimin izniyle çeteye ve poturaya gitdiniz. Yâ esîr olsanız, hâl neye müncer olurdu. Niçün fermânsız çeteye gitdiniz?” deyince hemân içlerinden biri,

“Vallâhi devletli vezîr, at na‘lı ve arpa ve zahîre almağa gidüp gördük, bu Üstürgon yanında bir kal‘a var, biz müselmân kal‘ası sandık. Meğer kâfir kal‘ası imiş. Kâfir bizi içeri alup kırmağa başlayım derken biz de dal sâtûr olup kâfirleri kırup bu kadar gazâ edüp bu kadar mâl-ı ganâ’im alup huzûruna geldik” dedikde hemân vezîr-i dilîr hüsn-i tedbîr {edüp},

“Asâkir-i İslâm ordudan pârekende ve perîşân olmasıniçün, ibret-i âlem ola” deyüp,

“Tîz dutun şunları” deyince hakîr, İbrâhîm Kethudâ‘nın yanında pinhân olup durdum.

Sadrıa‘zam, “Tîz cellâdlar gelsin” deyince cümle cellâd-ı bî-amânlar meydân-ı mahabbete gelüp dal tîğ-i uryân olup fakîr gâziyânların girîbânlarına yapışup serâperde önüne getirdiklerinde hemân hakîr İbrâhîm Kethudâ‘nın destin bûs edüp,

“Amân sultânım, şu garîb gâzîleri âzâd edeler” deyince hemân İbrâhîm Kethudâ ve Serdâr Ali Paşa ve Kıbleli Mustafâ Paşa ve Amıca Hasan Ağa ve niçe vüzerâ ve a‘yân-ı kibâr Sadrıa‘zamın ayağına düşüp,

“Bir dahi etmesinler. Bunların mâl-ı ganâ’imleriyle âzâd edin, ammâ bunların alaybeğlerine ta‘zîr edin” dediklerinde ricâları hayyiz-i kabûlde vâkı‘ olup cümlesin âzâd edüp üç yüz altmış aded esîrlerinin iki yüz adedin bu garîb gâzîlere ihsân edüp,

“Bir dahi fermânsız bir yere gitmen” deyü tenbîh [ü] te’kîd olunup bunlar esîrlerden geçüp başların iki kerre kurtardıklarına kâiller iken iki yüz aded esîrler ile ordularına gitdiler.

Ve andan, “Ordu-yı İslâm‘da kimse çeteye gitmeye” deyü nâdîler nidâ etdiler.

Ba‘dehu bu gâzîlerin alay beğlerine ikişer yüz deyenek urup, “Niçün askerinizi çete ve poturaya gönderirsiz?” deyü ma‘zûl edüp yerlerin âhara tevcîh etdiler. *Allâh mu‘ammer eyleye.*

İbrâhîm Kethudâ-yı sâhib-i himem-i dîhîm hakîre mezkûr esîrlerden iki aded güzîde gulâm-ı mahbûbân verüp,

“Evliyâm, senin de ol gazâda hissen vardır ve ol kadar gâzîleri sen ricâ etdin, ammâ Sadrıa‘zam anları öldürmezdi. Ancak sâ’ire bir gûşmâl olsun içün ‘Bire cellâd’ deyüp korkutdu, ammâ Evliyâm hakkâ ki gidiler ey gazâ etdiler” deyü niçe gâzîlerinin hâtırların ele alup i‘zâz [u] ikrâmlar edüp sergüzeştlerin nakl etdirirdi.

Ba‘dehu bu hakîr iki re’s gazâ mâlı esîrimi alup “Hamd-i Hudâ bu sefer-i zafer-me’serde sehel bahâneyle iki güzîde esîr sâhibi olduk” deyü mesrûr u handân u şâdân gayri

hüddâmlarımla Tuna gemilerine binüp karşu tarafa geçüp ibtidâ Uyvar hâkine kadem basup Kadızâde İbrâhîm Paşa efendimizin dâ'iresinde haymemizle merkezimizde meks edüp İbrâhîm Paşa efendimiz huzûruna varup kıssa-i şütürânîyi(?) ve Sadrıa'zamın gâzîlere cellâd deyüp afv etdiğin ve bize iki aded esîrler ihsân olunduğun bir bir nakl edüp in'âm olan gulâmları gösterdiğimde paşa-yı sâhib-i kerem,

"Tîz bu gulâmların üzerlerine birer kat çuka dolama ve kontuş ve sarık ve kavuk ve çizme ve pâbuç ve birer binek bârgîrler verilsin" deyü fermân edüp ol günde cümle ihsânları alup mükellef ü mükemmel iki köle sâhibi olduk. *Eş-şükrülillâh.*

Andan İbrâhîm Paşa efendimiz Tuna nehri üzre gemilerle cisir yapmağa mukayyed oldular. Bu hakîr birkaç yârânlarımız ile Üstürgon mukâbelesinde Ciğerdelen kal'ası temâşâsına gitdik.

Evsâf-ı binâ-yı Kral Betlen, ya'nî hisâr-ı metîn palanka-i Ciğerdelen

İbtidâ bânîsi Âl-i Osmân'a tâbi' olan Erdel-i erzel krallarından Betlen Gabor Kral binâsıdır. Andan sene 950 {mâh-ı Muharrem fî 18} târîhinde Süleymân Hân Üstürgon kal'asın feth {edüp} Üstürgon kal'ası altında yetmiş pâre gemi üzre bir cisr-i azîm inşâ edüp cisrin karşu tarafın zabt [u] rabt etmek içün ve Uyvar hâkinde olan yedi yüz pâre kurâları itâ'at etdirmek içün bu kal'ayı inşâ edüp ismine Ciğerdelen korlar.

Hakkâ ki küffârın bu kal'a neferâtları ciğerlerin delmişdir, zîrâ cümle guzât-ı Üstürgon çeteye gidüp küffârın vilâyetlerin nehb ü gâret edüp bu kadar mâl-ı ganâ'imle ***[99b]*** çeteden gelirken küffâr guzât-ı müslimînin akîbince kovarak gelirler. Hemân cümle gâzîler cümle şikârlarıyla bu Ciğerdelen'e girüp cân kurtarırlar. Bu kerre küffâr hâ'ib ü hâsir olup ciğerleri delinüp dârü'l-bevârlarına giderler. Hakkâ ki bir cây-ı amân bir kulle-i Ciğerdelen'dir.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i palanka-i Ciğerdelen: Nehr-i Tuna'nın cânib-i garbında kal'a-i Üstürgon karşusunda Uyvar kal'ası hâkinde bir düz sahrâ-yı çemenzâ[r]da çâr-kûşe bir sa'b ü metîn çit palanka-i hasîn rıhtım dolma dîvârlı hisâr-ı üstüvârdır. Üç tarafı karadır, maşrık tarafı nehr-i Tuna'dır, lâkin üç tarafında metîn ve arîz toprakdan kesme sarp handakı vardır kim içinde nehr-i Tuna gemileri cereyân eder. Bu handak üzre kara tarafında cânib-i garba mekşûf bir kapusu var, ammâ iki kat metîn ağaç kapusu üzre mehterhâne kullesinde şâhî zarbuzan serâmed topları var. Ve bu kal'anın çâr-kûşesinde Çâryâr aşkına çâr-rükn tabyaları üzre balyemez topları var. Derûn-ı hisârda başka dizdârı ve iki yüz elli aded neferâtları ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve gılâl anbârı ve seksen aded tahta örtülü hâneleri ve bir tahta minâreli ve tahta şindire örtülü câmi'-i muhtasarı ve on aded küçük dükkânları var, ammâ hânı ve hammâmı yokdur, lâkin top menzilinden alarka bâğları çokdur.

Sitâyiş-i tabur-ı Süleymân Hân: Bu kal'anın cânib-i garbîsinde top menzilinden alarka bâğlar başında bir tarafı nehr-i Tuna ve bir tarafı Uyvar hâkinde Ciğerdelen sahrâsında cirmi yigirmi bin adım bir tabur-ı azîmdir kim iki kat handakdır. Toprağı dağlar gibi iç yüze yığılmış handak-ı azîmdir, aslâ dîvârı yokdur. Gayyâ gibi kazılmış handaka tabur derler, kal'adan sa'bdır. İçine yetmiş seksen bin âdem girüp kapanup ceng etdiklerinde tabur cengi derler. Bu taburun ancak kara tarafında iki kapu yeri vardır. Kapu yerleri

önünde toprakdan yığma tabya yerleri var kim kapuları pinhân edüp tabyalar hıfz eder. Ve bu tabur handakları ve toprak yığınları eğri büğrü köşe köşe olup her köşede tabur handakların muhâfaza edecek azîm dağlar gibi tabya yerleri var. Hîn-i muhâsarada ol tabyalar üzre balyemez toplar koyup handaka gelen düşmanı uğratmaz. Ve bu dirsek tabyaların dahi çâh-ı gayyâ-misâl handakları var. Böyle tabur cengleri kal‘a cenglerinden sarpdır. Hemân tabur fethine çâre toprak sürüp lağım edüp sıçan yollarıyla kol kol hücûm-ı mehcûm etmeden gayri ilâc yokdur.

Ammâ sene 1008 târîhinde Sultân Mehemmed-i Sâlis asrında Serdâr-ı mu‘azzam İbrâhîm Paşa ve Tatar Hân bu tabura iki kerre yüz bin küffârı kapadup ale’t-tevâlî bir ay ceng-i azîm edüp kırk bin kadar küffârı sademât-ı top ile helâk edüp âhir küffâr taburda karâr edemeyüp ol asırda küffâr Üstürgon’a istîlâ etmiş. Hemân Tuna nehri üzre cisr-i azîm inşâ edüp cümle {küffâr} Üstürgon’a geçüp karâr ederler. Ba‘dehu Serdâr İbrâhîm Paşa, taburu zabt edüp Uyvar kal‘asına ve Komaran kal‘asına asker-i İslâm gönderüp şeb-hûn eder.

Bu Ciğerdelen taburu hakkâ ki sarp taburdur. Hattâ efendimiz Kadızâde İbrâhîm Paşa ile ve Sührâb Mehemmed Paşa ve Kaplan Paşa ve Hısım Mehemmed Paşa ve’l-hâsıl yedi aded mîr-i mîrânlar ve birkaç ümerâlar cümle askerleriyle bu tabur içine hayme vü hargâhlarımızla meks edüp cânib-i erba‘amıza karavullar koyup her gece muhâfaza edüp âmâde dururduk, zîrâ bu tabur mahalli küffârın Uyvar kal‘ası ve Komaran cezîresi tarafıdır. Hemân bu küffâr tarafında fakîr Ciğerdelen kal‘ası var, gayri kal‘a yokdur.

Ve mine’l-acâ’ib rü’yâ-yı sâliha

Bir gece bu hakîr kal‘a-i Ciğerdelen dizdârı karındaşlığımın hânesinde müsâfir olup sohbet-i hâslardan sonra hâb-ı râhata yatdığımızda vâkı‘amda pederimiz merhûmu görürüm.

“Evliyâm bu gazâdan korkma. Kur’ân-ı azîme ve Furkân-ı mecîde müdâvemet eyle. Bu kal‘a Sultân Mehemmed-i Sâlis’de küffâra ganîmet oldu. Bu Sultân Mehemmed-i Râbi‘de dahi gânime lafzında yine kâfire bu Üstürgon ve bu Ciğerdelen ganîme olur, ammâ sana: [53] şehrinde zarar olmaz” dedikde hemân hâbdan bîdâr olup fi’l-hâl tecdîd-i vudû‘ edüp bu vâkı’ayı sulehâ-yı ümmetden dizdâr ağa ihtiyâra nakl etdim.

“Hayr ola Evliyâm, Allâhu a‘lem ve Resûluhu, bu gazâda siz bir aceb ceng edersiz, ammâ bilmem haçandır, lâkin ne size ve ne bize inşâallâh zarar yokdur, kalbün gen tut” deyü hayr ile ta‘bîr edüp ale’s-sabâh haymeme geldim.

Ol ân iki sepet esbâbım ve iki re’s yeni ihsân olunan Macar kölelerimi ve niçe bâr-ı sakîllerimi karındaşlığımız olan ***[100a]*** Ciğerdelen dizdârına Allâh emâneti koyup çadırımda salt ve sebükbâr kalup tecessüs-i ahvâl etmeğe mukayyed olup her bâr atlara binüp her cânibi beşer ve altışar sâ‘at bir sayd [u] şikâr tarîkıyla geşt [ü] güzâr edüp ekseriyyâ Tuna sâhillerinde gezüp Tuna içre olan cezîrelere im‘ân-ı nazar ile nazar edüp,

“Âyâ hîn-i ma‘rekede Tatar ile Süd suyun ve Müş suyun ve Turla suyun atlar ile yıldırdığımız gibi bu Tuna’yı cezîrelere yıldırmak mümkün müdür?” deyü cezîrelere nazar ederek Tuna üzre cisir başına vardım. Karşu Üstürgon tarafından Sadrıa‘zam Tuna üzre

otuz altı pâre tombaz gemiler üzre bir vâsi‘ ve metîn haşeb cisir yapmışlar.

Beri bizim Ciğerdelen tarafından efendimiz İbrâhîm Paşa ve yedi aded mîr-i mîrânlar yigirmi pâre gemi üzre cisr-i kavî yapup mâbeyni on on beş kadar gemiler yeri açık kalup itmâmına sa‘y [ü] ihtimâm ederlerken hikmet-i Hudâ nehr-i Tuna deryâ-misâl cûş [u] hurûşa gelüp taşdı, cisrin beş pâre gemisin kırup aşağı Üstürgon’a doğru aşdı. Bu hâli Mi‘mâr Ağa görüp havfinden şaşdı. Hele ne hâl ise gemileri yine getirüp amâra başlanıldı. Çünki vakt-i asr oldu sadrı‘azamdan başı telli üç aded dîvân çavuşları, efendimiz Kadızâde İbrâhîm Paşa’ya fermân gelüp buyururlar kim,

“Sen ki İbrâhîm Paşa karındaşımsın, sâ’ir zamâna kıyâs etmeyüp cisir başındaki hidmetin bırağup şimdi bu ân-ı sâ‘atde mükellef ü mükemmel kapunla hayme vü hargâhında bir âdemin kalmayup bu gece Üstürgonlulardan iki yüz yarar kulağız alup cânib-i şimâlde Lara dağı dibinde ve Lak bayırları dâmenlerinde bu gece basîret üzre olup cânib-i erba‘ana pusular ve ince karavullar koyup sizün karşu tarafda olan asâkir-i İslâm’ı bir hoşça muhâfaza edesin” deyü buyurdu-yı şerîf tilâvet olunup,

“Emir, sâhib-i devletindir” deyüp çavuşlara beşer onar altun verüp,

“N’ola şimdi kalkup gideriz” deyü Üstürgon dizdârına fermân-ı sadrı‘azamî gönderüp Üstürgon’dan bize kulağızlar gelmede. Hikmet-i Hudâ.

Der-beyân-ı sebeb-i ceng-i azîm sahrâ-yı kal‘a-i Ciğerdelen

Beri cânibde bizim Kadızâde İbrâhîm Paşa’nın sekbân bölükbaşılarından bir Macar oğlanı ve ana âşık bir Türk yiğidi Macar gulâmına uyup ol gün atlarına süvâr olup ol ân Uyvar kal‘ası kapudanı ve hâkimi olan Fargaçi la‘îne varup destâr-ı Muhammedîler yere urup mürted [ü] kâfir-i bî-dîn olup eydirler:

“Bire kapudanım, Îsâ size yardımcıdır. Bire ne durursız. İşte bu Uyvar kal‘asın almak içün on bin asker gemilerle beri geçüp köprü yapmağa başladılar, ammâ Tuna suyu taşmış, köprü ve yapdıkları gemiler kırılmış, Türk şaşmış, açlıkdan niçe bin Türk kaçmış. Biz de kaçup kralıma habere geldik. Hemân Türk’e bir çâre edün. Köprü bitmeden beri tarafa dahi Türk geçmeden berideki on bin {kadar} Türkleri kırun, köprü başına taburlar kurun, köprü gemilerin yapdırmamak içün Türklere ve gemilere topları vurun” deyü niçe nasîhat-âmîz sözler söylediklerinde bu mel‘ûn mürted gulâmlara Fargaçi la‘în niçe ihsân [u] in‘âmlar edüp birkaç belli başlı kâfirleri ılgar ile Nemse çâsârına feryâdnâmeler yazup haber gönderir.

Meğer Uyvar etrâfında olan yüz elli yedi pâre kal‘alardan Uyvar imdâdına elli bin aded muhâfazacı küffâr âmâde idi. Ve karşu tarafda Sadrıa‘zamı basmağa Nemse çâsârının fermânıyla Zirinoğlu ve Beganoğlu ve Kepanoğlu ve Nadajoğlu ve Vaşvaroğlu ve çâsârın vezîrleri makâmında olan Zoze ve Mantikukule ve Rudolfos nâmân kâfirler cümle seksen bin leşker-i küffâr-ı füccâr-ı Macar-ı nâçâr kâfirler cem‘ olup Sadrıa‘zamı Üstürgon altında basmak sevdâsında idiler.

Ammâ Köpürlüzâde Ahmed Paşa’nın külliyet üzre haberi olup cemî‘i Âl-i Osmân askerinin cânib-i erba‘asına ve bizim tarafımıza kat-ender-kat çeteciler ve poturacılar ve büyük karavullar ve ince karavullar ta‘yîn olunup herkes merkezinde pür-

silâh âmâde olup cisrin itmâmına cehd [ü] ihtimâm edüp hamd-i Hudâ beşinci günde cisir itmâm bulup bizim tarafa Haleb eyâleti askeriyle Gürcî Mehemmed Paşa geçüp bizim Kadızâde İbrâhîm Paşa konduğu Tabur-ı Süleymân Hân önüne Haleb askeri kondu. Ardı sıra Kıbleli Paşa Şâm askeriyle sağ tarafımızda Ciğerdelen kal‘ası tarafına kondular.

Dahi ardı sıra Bosna eyâleti askeriyle Köse Serdâr Ali Paşa azîm asker ile cümleden ileri Murâdovası‘na kondu. Anın akîbince Anatolu askeriyle Kara Mustafâ Paşa, Vezîr Hazînedârı Yûsuf Paşa [ile] cisirden geçüp bize karîb kondu. Ve niçe mîr-i mîrânlar ve niçe yüz aded mîr-i livâlar geçüp bizim ***[100b]*** tarafımızda meks edüp hamd-i Hudâ bizden tarafa asâkir-i İslâm vefret üzre oldu.

Andan vezîr-i dilîr bir azîm re’y-i ahsen edüp Budin’in ve Üstürgon’un Tuna kapudanlarının kırk elli pâre firkatelerine Budin ve Üstürgon azebistânlarını firkatelere doldurup üzerlerine karadan Kanbur Mustafâ Paşa’yı köprü muhâfazasına me’mûr etdiler.

Hikmet-i Hudâ ol gün nehr-i Tuna üzre kâfirin kal‘a-i Komaran’ından berü niçe bin kütük ve niçe yüz bin sallar ve niçe bin dıraht-ı müntehâlar Tuna ile cereyân ederek sehel kaldı kim mezkûr dırahtlar cisre uğrayup kıra. Hemân Tuna kapudanları firkateler ile sallara yetişüp baltalar üşürüp ve bendlerin kesüp her bir drahtı kapudanlar askeri ve Kanbur Mustafâ Paşa askeri üşüp birer kenâra ağaçları bağlayup ân-ı sâ‘atde cümle asâkir-i İslâm mezkûr dırahtları yağmâ edüp ordu-yı İslâm odun ile ganîmet oldu.

Çünki ol gün vakt-i gurûb oldu, Üstürgon kal‘asından efendimiz Kadızâde İbrâhîm Paşa’ya üç yüz aded yarar ve nâmdâr kulağız yiğitler gelüp mukaddemâ fermân-ı vezîr-i dilîr üzre İbrâhîm Paşa efendimiz dahi Nigebolı askeriyle ve kendinin (–) aded güzîde askeriyle karavula gitmeğe süvâr olunca ordumuzda sıbyân u gılmânlardan gayri bir ferd-i âferîde kalmayup pür-silâh güzîde asker ile karavula revâne olduk.

Der-ayân-ı tahkîk-i gazâ-yı garrâ-yı mezbûre der-sahrâ-yı Ciğerdelen ve vâdî-i Murâdova be-dest-i Kadızâde İbrâhîm Paşa be-zamân-ı Sadâret-i Serdâr-ı ekrem Fâzıl Ahmed Paşa

Çûnki Gâzî İbrâhîm Paşa Nigebolı askeriyle Ciğerdelen sahrâsından ba‘de’l-gurûb iş bu 1074 mâh-ı Muharremü‘l-harâmın bâzârertesi gecesi Ciğerdelen sahrâsının Uyvar tarafına Murâdovası üzre murâd [u] merâmımız olan Lara dağına ve Lak bayırları bâğına bir sâ‘atde varup Üstürgon kulağızlarının dedikleri mahalle cümle asâkir-i Nigebolı ve leşker-i İbrâhîm Paşa ile vakt-i ışâda enüp nîm sâ‘at ileri cânib-i erba‘amıza mükellef ü mükemmel iş görmüş sefer eşmiş ağavâtları ve Üstürgon gâzîlerinden ahvâl bilir âdemleri mezkûr ağalar ile cümle etrâf [u] eknâfa karavullar ta‘yîn olundu.

Ve bu ağavâtlardan birer sâ‘at ileri dahi ellişer aded şehbâz ve yarar ve nâmdâr yiğitleri ince karavullar ta‘yîn edüp anlar dahi cânib-i erba‘aya geçit yerlerine ve Patka gölleri kenârına ve nehr-i Jitva kenârına ince karavullar gidüp kemîngâhlarda yatmak fermân olunup anlar gitmede.

İbrâhîm Paşa efendimiz dahi bu re’y-i ahsen ile cânib-i erba‘asın bu tertîb üzre karavulları berk edüp kendü askeriyle Lara dağı ve Lak bayırları zeylinde atından enüp bir seccâde üzre oturup cümle gâziyâna alay çavuşları tenbîh etdiler kim “Kimse âteş yakmaya ve hây hûy ve feza‘ u çeza‘ etmeye ve tüfeng atmayup tütün âteşi ve fitil nârı göstermeyüp herkes yerinde sâbit kadem olup askerden taşra gezişmeye, her kes atlarının dizginleri elinde pür-

silâh âmâde duralar” deyü İbrâhîm Paşa askerine bu yüzden alay çavuşlarla tenbîh ü te’kîdler edüp vakt-i ışâ dahi oldukda edâ-yı salât olup herkes küme küme cavk cavk olup yârânlarıyla zevk u şevke meşgûl oldular.

Niçe gâzîler atlarını pâ(r)-bende bağlayup yulaf tarlalarına saldılar. Bu hakîr dahi hüddâmlarımla atlarım pây-bend ve kösdek ile bir alef-zâr yerde bağlayup hüddâmlarıma “Gâfil mebâş” deyü tenbîhler edüp Paşanın huzûruna geldim.

Mutantan kahveler ve çay ve bâdyân misilli eşribe ve gûnâ-gûn nukllar tenâvül olunup cümle bölükbaşılara ve ağavâtlara nukllar gönderüp dil-nüvâz [u] dildârlıklar ederek tâ nısfu’l-leyl geçüp kendüleri kalkup eline Dımışkî topuzun alup askeri içinde gezüp,

“Uyuman gâzîler, bir gecelik n’olsa gerek, pek durun ve yek durun” deyüp herkese rûy gösterüp tenbîh edüp yine merkezine geldi.

Çünkim biz bu tarafdaki karavulda böyle âmâde durmadayız, ammâ küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karâr dahi Uyvar kal‘ası altında mukaddemâ cem‘ etdiği cünûd-ı cünübiyle müşâvere-i nâ-savâb edüp,

“Bire meded Tatar askeri gelmeden ve Tuna üzre Türk’ün köprüsü bitmeden ve büyük vezîrleri beri geçmeden ve elçimiz vezîr yanında bir akd-i sulh etmeden, Türk askeri gâfiller iken, Türk’ün beri tarafında olan askerin kıralım ve cümle vezîrlerin esîr edelim ve ka‘bemiz olan Ustolni-Belgradımız ve Kızılelma-yı Orta Macar olan kal‘a-i Üstürgonumuz ve Ungurus tahtı olan Budinimizi bu dînimiz gayretiyle ve Îsâ kuvvetiyle ***[101a]*** ve Meryem Ana yardımıyla bu kal‘alarımız alalım ve cümle Türkleri kıralım, kalkın gidelim. Marya Kot ve Sarı Saltık ve İsvet Nikola bizlere yardımcıdır” deyüp Uyvar altından otuz yedi bin kâfir-i hâsir-i fâcir domuz topu olup bizim üzerimize gelmede.

Hikmet-i Hudâ bizim ordu-yı İslâm’dan birkaç öte yaka Türkleri bizim ile gelüp karavullarımız dahi merkezlerine varup kemîngâhlarda yatmadan mezkûr Türkler Uyvar tarafına ol gece karanlığında çekilüp ota ve otluğa ve ba‘zı şikâr-i kelepüre giderler.

Sabâha dörd sâ‘at karib kaldıkda bu herîf-i zarîfler gidecekleri yerleri bilmeyüp, “Âyâ ne işleyüp ne yapsak?” derken dağlar ve hıyâbân ve ormanistân ve çengelistân içinde ra‘d-vâr bir gürüldü ve bir sâ‘ika kopar. “Âyâ bu gürüldü ne olmak ihtimâli ola” deyü sehel cür’et edüp dururlar.

Görseler kim dağlar içre yer götürmez kara şapkalı ve haç peykerli kâfir askeri gelir. Hemân bu fakîr Karaman Türkleri,

“Bire gavur geliyor, durman gidelim, hemen orduya kaçalım, varalım askere haber edelim, görelim felek ne gösterir” deyüp at boynuna düşüp kaçup gelirlerken hemân Kadızâde İbrâhîm Paşa’nın ince karavulları üzerlerine gelince bunlara amân u zamân vermeyüp yedisini de kıskıvrak bağlayup İbrâhîm Paşa huzûruna ıhzâr etdiklerinde paşa bunlardan su’âl etdikde eyitdiler:

“Vallâhi sultânım, biz Karaman sipâhîlerindeniz. Ota otluğa gidelim ve birez kelepür şikârı bulalım, deyüp üç sâ‘at kadar gitdik. Uyvar cânibinden berü dağlar içinden kara

nahır gibi kara şapkalı ve kara bayraklı kâfirler karanlık gecede kara ormanlar içre gelirlerken görüp gerüye kaçarkan bu yiğitler bizi bağlayup size getirdiler, emir sultânımındır. İşte vâkı‘-i hâl budur” deyü cevâb etdikleri mahalde sabâha kâmil üç sâ‘at kalmış idi. Çünki paşa-yı acûl bu Etrâklerden bu haber-i mûhişi istimâ‘ edince,

“Bire meded, tîz bizim askerimiz Allâh Allâh gülbângını çeksinler. Tuna’nın karşu tarafında asâkir-i İslâm ve Sadrıa‘zam gülbâng-ı Muhammedî çekdiğimiz istimâ‘ edüp hâzır-bâş olalar” deyince hemân,

Hakîr eyitdim: “Amân sultânım, n’eylersiz. Bunlar Karaman Türkleridir ve öte yaka çakallarıdır. Bunlar orman içre yol azıdup karanlıkda giderek gözleri büyüyüp ihtimâldir, çatırdı ve patırdı ve gürüldü kâfir askeri gürüldüsü olmaya, dağlarda geyikler ve sığınlar ve ayular ve hınzîrlar ürküp kaçarlardı, bunların kütürdü işitdik dedikleri ol ola. Bu haberin kizbe ve sıdka ihtimâli olup fermânınız ile ibtidâ bizden sadâ-yı Allâh Allâh kopup Tuna’nın öte tarafında ve beri tarafında olan asâkir-i İslâm içinde kıyâmet kopar ve azîm ürkündülük olur” dediğimde Paşa bu cevâb-ı şâfîden hazz edüp,

“Yâ Evliyâm nice edelim?” dedikde,

Hakîr eyitdim “Sultânım, bu âdemlerin ikisin üçün Sadrıa‘zama gönderelim, dördün dahi bunda alıkoyalım, görelim sabâha dek ne zuhûr eder. Dahi ileride beş on yerde birer ikişer sâ‘atlik yerde karavullarımız var, anlardan dahi feryâdcılar gelmedi ve bizler hâlâ düşman yüzleri görmedik, nice feryâd edüp Allâh Allâh çağıralım. Hemân cümlemiz pür-silâh âmâde duralım ve Üstürgon gâzîlerinden ileride olan karavullarımıza âdemler gönderelim ki gâfil olmayalar” dediğimde taraf taraf cümle ağavâtlar,

“Vallâhi ma‘kûl müşâveredir” dediklerinde hemân Paşa-yı müdebbir gelen Karamanîlere yine su’âl etdikde,

“Vallâhi sultânım, kâfirin bayrakların görüp kaçdık. Sabâha kalmaz anlar burda sizi basarlar. Hemân ileride olan karavul kullarınıza âdemler gitsin” dediklerinde hemân Paşa-yı zevi’l-ukûl iki aded âdemlere ihsânlar edüp Arnavud Ali Ağa ile bu âdemleri ale’l-acele Sadrıa‘zama gönderüp Paşa efendimizin kayınbabası olan Re’îsü‘l-küttâb Şâmîzâde Efendi’ye dahi küffârın kesret ü vefreti haberin bir mektûbunda i‘lâm edüp âdemler ile gönderüp beş aded Karaman âdemlerin yanında alıkodu. Andan bir ân geçdi geçmedi, hemân ince karavulumuzda olan Balı Bölükbaşı gelüp,

“Devletli azîm, kâfir askeri belirdi, sancak ve bayrakları göründü ve tabılhâneleri ve torompete borularının sadâları istimâ‘ olundu” deyü haber-i sahîh getirince hemân derhâl alay çavuşları “Bina ha” deyü nidâlar edince Paşa-yı kâmkâr *“Bismillâh* niyyetü‘l-gazâ” deyüp bilâ-rikâb esb-i sabâ-reftârına süvâr olup atlar üzre âmâde durdular.

Bu hakîr-i pür-taksîr-i acûl atıma süvâr olup gidem derim, ammâ altımda atım ***[101b]*** bir kadem götürmez derim. Meğer atımı gulâmlar pây-bend ve kösdek ile getirmişler. Hemân atın pây-bendlerin alup *“Bismillâh* niyyetü‘l-gazâ” deyüp at boynuna düşüp Paşa efendimiz yanına varup durdum.

Hemân Paşa-yı dilîr kırk yedi aded bayrak sâhibi bölükbaşıları yanına kığırup eydir:

“Baka gâzîler, bilirsiz ben ekmeğim yalınız yemem. İnşâallâh her birinize murâd [u] merâmlarınız üzre tîmâr u ze‘âmet ve gedikler ve esâmeler etmek boynuma borç olsun. Hemân gün bugünkü gündür. Dîn-i mübîn uğuruna hâzır-bâş olun. Eğer kâfir gelirse hemân bir hovdan kâfire sunalım, yâ taht ola yâ baht” deyüp herkesi cenge tergîb edüp her yiğide birer gûne hulv kelâm ile rûy-ı dil gösterüp ileriye Nigebolı sancağının üç bin aded askerin çarkacı ta‘yîn edüp nîm sâ‘at ileri küffârın geleceği Lara ve Lak dağlarına doğru gidüp at başı berâber tortop rikâb rikâba durdular.

Ammâ dahi henüz vakt-i Şâfi‘î olmayup göz gözü görmez idi. Bu hâl ile Paşa-yı müdebbir cümle yüz elli aded kapucubaşıların iki bin aded tevâbi‘leriyle sağ tarafına aldı ve iki bin aded müteferrikaları ve vâcibü‘r-ri‘âyâları sol tarafına alup cenâheyn-vâr bu iki asker içre Paşa-yı sâhib-i vakâr re’y [ü] tedbîr edüp deli ve gönüllü ve beş yüz aded Tatar askeriyle iki bin aded yiğitleri pîş-i asker edüp kırk aded sekbân ve sarıca askerin dahi önü sır[a] küheylân atlar üzre âmâde etdi.

Dahi ardları sıra yedi yüz yetmiş aded kırmızı bağır yelekli ve kırmızı beratalı ve yedişer sekizer karış dalyan tüfengli Hırvad u Arnavud yiğitleri cümle piyâde çatal fitillerin saklayup Paşa’nın önü sıra yürüdüler. Ve cümle çâşnigîr ve kilarcıyân ve serrâcân ve gayri hüddâmân paşanın yemîn ü yesârında pür-silâh durdular. Ve üç yüz aded iç ağaları cebe vü cevşene ve katlavî ve tuğulka ve zırh u zireh-külâha müstağrak olup paşanın ensesinde kilt-â-kilt kafâdâr durup Feth-i şerîf tilâvet etmeğe başladılar. Ve çalıcı mehterbaşıya tenbîh olunup küffâra hamle etmeyince cengî harbîler çalınmaya denildi.

Bu mahalde mukaddemâ “Kâfir geliyor” deyü haber eden âdemleri vezîria‘zama götüren Arnavud Ali Ağa Sadrıa‘zam’dan gelüp,

“Paşa karındaşım berhordâr olsun. Eğer kâfir gelirse göreyim anı, bir nâm verüp gazâ etsin. İnşâallâh üç tuğ ile ana Bağdâd’ı veririm” deyü haberler geldi, ammâ Paşa’nın kayınbabası Re’îs Efendi’den bir ta‘n-âmîz tezkire gelüp böyle tahrîr etmiş kim,

“Benim oğlum, mukaddemâ Budin altında iken Sadrıa‘zam seni Yanık kal‘ası câniblerinden ve Tata ve Papa nâmân kal‘alardan baş dil almağa gönderdikde kendi başınla dilsiz ve dînsiz Budin altına geldikde Sadrıa‘zam sana,

‘Paşa niçün kâfirden baş dil almayup boş baş gelirsin’ dedikde sen Vezîria‘zama dedin idi kim,

‘Ol kadar küffâr-ı tazlîl vefret üzre kim kâfir üzre varmak hatâ-yı mahz idi ve küffâr ile {ol mahalde} ceng etsek *Allâhümme âfinâ* bir inhizâm vâkı‘ olursa sultânımın ırzına bir şe’n-i azîm îrâs ede, deyü kâfirden ve sizden korkup ceng etmeyüp baş ve dil almadan geldim’ deyü vezîria‘zam muvâcehesinde bu gûne özürler etdin. Vezîria‘zam dahi sana ol gün dîvân-ı pâdişâhîde bu kadar erbâb-ı dîvân huzûrunda niçe nükte-âmîz sözler buyurup,

‘Paşanın gözü kâfirden korkmuş, ammâ tâzeliği var, Kızılbaş‘dan korkmamak var’ dediği nüktelerin ne aceb ferâmûş edüp yine şimdi, birkaç Karaman Türküyle,

‘Küffârın azîm cem‘iyyet-i vefreti var, hâlâ üzerimize gelmededir’ deyü Sadrıa‘zama böyle haberler yazarsın ve kendinin korkak ve muhannes olduğun bildirirsin. Bu iki Türk

âdemlerin gönderdiğin yetmez mi idi. İmdi tezkirem vusûlünde eğer küffâr-ı hâksâr gelirse ihtimâm-ı tâm edüp var kuvveti bâzûya getirüp dahi cümle var makdûrun sarf edüp iş görmüş merhûm Melek Ahmed Paşalı ve Seydî Ahmed Paşalı âdemlerin meşveretlerinden hâric hareket etmeyüp basîret üzre olasın. Ve iki yerden gayret kılıcın kuşanup ibtidâ gazândır, bir nâm kazanasın. Gâfil mebâş, *ve's-selâm"* deyü Re'îs Efendi'den gelen bu kâğızı bir fânûs aydınlığında kırâ'at edüp eyitdi:

"Allâh versin, kâfir gelsin. Hemân efendinin bu ta'n-âmîz mektûbları derdinden ölmek yeğdir" deyü gazab-âlûd olup esb-i sabâ-peymâsına süvâr olup âsûde dur[ur]ken mukaddemâ gece karavullara giden dörd koldan dahi cümle karavullar gelüp,

"Amân sultânım, işte kâfir sabâh ***[102a]*** namâzında burada bulunurlar. Yâ biz kendü gözlerimizle kâfir leşkerlerin görmeyince yerlerimizden deprenmeyüp gelmedik" dediler.

Paşa eyitdi "Ne cânibden geliyorlar" dedi. Anlar şimâl cânibin gösterdiler. Ammâ bu mahallerde Üstürgon kal'asının cânib-i şarkîsinde sabâh yıldızı nümâyân olup sehel göz gözü görür oldu. Ammâ meğer mukaddem İbrâhîm Paşa'nın Sadrıa'zama gönderdiği iki aded âdemlere aslâ ve kat'â i'timâd olunmayup mahzâ İbrâhîm Paşa'nın müte'allil ve bahânesine haml olunup bu mahalde Sadrıa'zamın bir ağasıyla bir buyurdumu geldi kim kırâ'at edenin aklı gider.

Me'âl-i kelâm-ı buyurdum-ı şerîf bu kim:

"Eğer küffâr gelüp Kızılbaş'dan kaçmayup kâfirin geleninden ve Gebr adâvetinden rû-gerdân olursan inşâallâh gerdândan geçersin, *ve's-selâm"* deyü buyurduyu tilâvet edince İbrâhîm Paşa eydir:

"Emir Hudâ'nındır, her çi bâd-âbâd. Dün doğdum, bugün ölürüm" deyüp Lak dağları dâmenine doğru at depüp gitdi ve göz gözü görmeğe başladı.

Hemân haber getiren âdemleri yanına çağırup,

"Baka âdemler, siz kâfiri kankı cânibde gördünüz" deyü Paşa su'âl etdikde anlar dahi şimâl cânibin gösterdiler.

Biz dahi ol cânibe müteveccih olup âmâde dururken hemân sahrâ-yı Ciğerdelen'in cânib-i garbından bir kara bulut-vâr ağaç ormanı ve mızrak yalmanı nümâyân olup,

"Bire küffâr bu cânibden zuhûr etdi" deyüp ol cânibe müteveccih olup çarhacıları ve piyâdeleri ileriye koduk ve savaş-ı perhâş tedbîrine bezl-i himmet etdik, ammâ küffâr ile mâbeynimiz iki top menzili kadar dahi ba'îd bir sahrâ-yı medîd bezm-i arsagâh ve arbedegâh yeridir.

Andan tamâm vakt-i Şâfi'î olup a'lâ göz gözü ra'ânen görür oldu. Küffâr askeri bî-hadd ü bî-pâyân ve bî-girân tağı ve taşı kaplamış ve her eşcâr dibin küffâr alayı bürümüş. Alay alay ve sâf u sâf gök demire gark olmuş Nemse atlısı âheste âheste eyle gelirler kim gûyâ bir kadem yürümezler, ağaç deryâsı gibi sırıkları ucunda gûnâ-gûn haçlı bayrakları ile sahrâ-yı Ciğerdelen lâlezâra dönüp karınca basma reftâr ile at başı berâber kat-ender-kat ve kilt-ender-kilt olup âheste reviş gelmede.

Hikmet-i Bârî mukaddemâ haber getiren Türk âdemlerinin kâfir şimâl tarafından gelir

dedikleri tarafdan kara nahır-vâr kara şapkalı küffâr-ı murdâr piyâdesi hınzîr sürüsü gibi birbirlerine çitilmiş domuz topu olup mevc mevc ve fevc ü fevc küffâr cümle âhen-pûş gök demire gark olup cümlesi onar onar birbirlerinin kollarından demir zincîrlerle bağlı ve şarâb-ı nâbı içmiş yürekleri yağlı dalyan tüfengli ve pür-hîle cengli Nemse ve Macar ve Çeh ve Korol ve Leh ve İslovin ve Dodoşka kâfirleri sahrâ-yı Ciğerdelen'e gelüp döküldü, ammâ evvelki atlılarıyla bu yaya kâfirlerin mâbeynleri iki top menzili alarkadır.

Bu piyâde küffâr dahi gûyâ aslâ yürümez. Meğer gerüde topları ve mehterhâneleri var imiş. Toplarının kırk adedi dahi piyâde kâfirlerin önlerine at arabalarıyla cümle toplar gelüp tertîb üzr[e] topları dizdiler ve yüzbaşı nâm kâfirler piyâde kâfirler arasında gezdiler.

Tamâm subh-ı sâdık kim oldu, piyâde ve atlı küffârlar birbirlerine yürümeğe başladılar. Hemân İbrâhîm Paşa-yı müdebbir ve kethudâsı Ahmed Ağa-yı mubassır eyitdiler kim:

"Bire meded sultânım, şu iki kâfir asker birbirine karışmadan şunlara bir hov edüp biz evvel göz açdırmayup yâ atlısına yâhûd yayasına karışalım" deyüp cümle pür-silâh altı bin aded gâzîler birbirlerimizle helâlleşüp "Kardaşlar yoldaşlar, birbirimizin ensesinden ayrılmayalım ve leşlerimiz kâfir içinde komayup başlarımız leşlerimiz kâfire aldırmayalım" deyüp öpüşüp görüşüp küsülüler barışup cümle yek-dil [ü] yek-cihet olup yap yap kâfir üzre varmada iken meğer evvelki görünen cânib-i garbdaki kâfir atlıları piyâde küffâra bakarlarmış kim anlar dahi meydân-ı ma'rekeye gelüp cümle yek-dil [ü] yek-cihet olup bizi ortaya alalar.

Çünki küffârın evvel görünen atlıları bizim anların üzerlerine vardığımız görünce ve yayanlarıyla bu atlıların aralarına girince hemân bir kerre cümle atlı küffâr "Yajuj ve Yajuj" deyüp bir kerre alak ve bulak olup bir gûne hücûm-ı hınzîr etdiler kim her biri dendân-ı tîğların hûk-i beyâbânî gibi remh-i sinân-vâr bileyüp gelirler.

Bu gelişe tağ ve taş tâkat getiremeyüp zemîn-i sahrâ-yı Ciğerdelen lerze-nâk oldu, ammâ ne çâre, Paşa bu hâli görüp ***[102b]*** aslâ aldırmayup göğüs gerüp durduk.

Tamâm küffâr ile mâbeynimiz bir at menzili yer kalup sabâh namâzın ale'l-fevr kılup du'â vü senâyı atlar üzre edüp cümle piyâdelerimizi bir püşte üzre tortop edüp hemân cümle guzât-ı müslimînin altı bini dahi derûn-ı dilden ve cân u gönülden sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup sadâ-yı Hudâ'dan sahrâ-yı zemîn ü âsumân-ı nüh-tâk kubbe-i eflâk çın çın ve zın zın olup hemân Nemse atlısı üzre cümlemiz bir topdan top güllesi gibi tokunup küffâr ile karış katış olup cümle Fârisü'l-hayl cerîd-endâz silâhşorânlarımız bu sahrâ-yı lâlezârda arz-ı kâlây gösterüp küffâra uyluk hıştlarıyla ve on yedişer boğum kargı sırıklar ile küffâra bir hamle-i pehlivânî olundu kim diller ile ta'bîr olmaz.

Gerçi küffâr çok, ammâ yayan tüfenglisi iki top menzili ba'îdde kalup bu meydân-ı ma'rekede yedi küme Halpuz kâfiri ortaya alınup yan verüp kova kıra anlar dahi atlar üzre küçük kol tüfenglerin ata ata niçe gâzîlerimiz câm-ı şehâdeti nûş edüp serhoş olanların na'şelerin komayup gerüye getürürlerdi.

Bu hâl üzre bu meydân-ı bezmde yetmiş aded yiğidimiz mest-i elest olup kendülerden geçmiş, ammâ küffâr bu fezâda çakıl taşı gibi yatmış. Bu ceng-i savaş-ı perhâşda "Allâh

Allâh” deyü gülbâng-ı Muhammedî çekdiğimiz Tuna’nın karşu tarafında olan Sadrıa‘zam askeri dahi istimâ‘ edüp anlar dahi derûn-ı dilden dil yardımı edüp ale’l-umûm def‘-i gumûm edüp bir sadâ-yı Allâh Allâh etdiler kim arz [u] semâvât lerze-nâk olup cemî‘i at ve katır ve develer ve sâ’ir devâbbât makûleleri dahi ra‘d-vâr gürleyüp cümle altlarımızdaki atların bile dümlerin hotas-vâr olup süheyl urdukda küffârın zehreleri çâk, niçe bini ber-hâk pâymâl-i rimâl yatırdı.

Ammâ yine mel‘ûn Fargaçi Kral bir eşheb yarar at üzre süvâr olup elinde Nemse şişiyle kâfirleri dürtüp cenge sürüp var kuvveti bâzûya getirüp Fargaçi la‘în kolundan bir hov dahi etdiler. Hakkâ ki dilîrâne neberd etdiler.

Ammâ bu küffârlar fârisü‘l-hayl değillerdir. Bunlara cerîd-bâz gâziyân-ı şehbâzlarımız hışt urdukça Hudâ âlim u dânâdır kâfirin demir katlavîlerinden hıştlar kâfirin sîne-i pür-kînelerinden güzer edüp arkasından birer ikişer karış yalman gösterüp atdan tepeleri üzre cân ber-cehennem yıkılup pâymâl-i rimâl olurlardı. Bir kâfirin cür’eti yok idi kim atdan enüp bir lâşe-i murdârların alup bir tarafa çıkara. Cümle kâfirler atdan ense binemez, binse enemez. Tâ bu mertebe Halpuz kâfirlerin çoğu uyluklarından eğerlerine bağlı idi. Bu makûle kâfirleri bu sahrâd[a] topa dutulmuş maymuna döndürüp kıra kıra tamâm olduk.

Ammâ bize asker-i İslâm tarafından aslâ bir âdem gelmez, illâ “Allâh Allâh” sadâsı imdâdı gelir. Bu ceng [ü] cidâlimiz ol mahalle vardı kim kâmil vakt-i Hanefî olup âfitâb-ı âlem-tâb acebâ Üstürgon tarafından doğdu mu doğmadı mı derken hemân sağ tarafda nümâyân olan on bin kadar piyâde Çeh ve Leh ve İsfaç kavmi kâfiri torompete ve luturyan boruların çalarak ve nâkûs ve tabılların döğerek bizim askeri gözüne almayup “Yajuj ve Yajuj” diyerek haçlı bayrakların çeküp gelmede. Subh-ı sâdık olunca Lara bayırı dibindeki meşeyistândan çinganeler ormandan çıkar gibi sürü sürü çıkup,

“Bire meded Türk’ü arsa-i âlemden kaldıralım” topların ileride atlara çekdirüp ve torompete ve erganonların çalarak Çeh kâfiri ve İsfaç kâfiri birbirlerine bağlı âheste âheste köpekler gibi “Va‘ va‘” ve “Af af” ve “Haf haf” diyerek uluşarak yürüdüler ve birbirlerin meydân-ı ma‘rekeye sürüdüler.

Biz atlı kâfirler ile germâ-germ cengde iken hemân bu yayan küffâra bizim yayanımız gerüde kalmışdı, küffâra anlar da girişüp iki yayan birbirlerine katılup karışup cenge âheng edüp sürüşerek bize doğru gelirler.

Hemân piyâde küffâr bizim piyâdelerimizi ortaya alup bizim piyâdelerimiz “Allâh Allâh” deyüp kâfire bir yaylım çatal ku[r]şum urup bir ceng-i Ali etdiler kim ta‘bîr olunmaz, ammâ bizim piyâdelerimiz ancak yedi yüz yiğitdir, ammâ küffârın on binden ziyâde ve elli pâre toplu küffârı var.

Hemân bizim piyâdelerimizi topa düşünce biz dahi küffârın atlısıyla ceng etmeden fârig olup “Bire meded küffârın atılmış topları boş iken piyâde kâfire bir hov edüp piyâde gâzîlerimize imdâd edelim” deyü bir kerre cümlemiz at bırağup ***[103a]*** piyâde kâfirler üzre dal sâtûr-ı Muhammedî olup ra‘d-vâr piyâdelerimiz yanından geçüp “Bire koman gâzîler” deyüp tâ piyâde küffârın topları önüne varup top saklamak isteyen kâfirleri cümle kırup gerüden bizim piyâde gâzîlerimiz gelüp kâfirin cümle topların zabt edüp bizler toplara bakmayup hemân “Allâh Allâh” diyerek yayan küffâra sataşdık, ammâ küffâr-ı

hîlekâr murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup yanar âteş-i sâfî tüfengli Leh ve Çeh ve İsfaç kâfirleri, ammâ hamd-i Hudâ cümle toplarını ahz edüp,

“Bire gâzîler, fursat ganîmetdir, işte piyâde askerimiz dahi kâfirin toplar ile yetişdiler” deyüp hemân küffâr piyâdesine üç hov edüp kırarken hemân kal‘a-i Üstürgon’dan küffârın piyâdesi içre üç aded balyemez güllesi gelüp küffârların kellesi ve gövdesi gülleler zarbından galtân oldu, ammâ gülleler dahi bizi perîşân etdi, zîrâ küffâr ile henüz karış katış olmuşduk.

Hemân yine Üstürgon’dan yedi aded gülle-i balyemez ve küffâra amân vermez gülleler küffârın atlılarının içine girüp târumâr ve tu‘me-i mûr [u] mâr edüp hemân atlı küffârlar ardımız sıra piyâdeleri üzre gelüp bir yere katılup yigirmi bin kadar kâfir domuz topu olup bir yere geldiler.

Bu kerre mukaddem münhezim etdiğimiz Nemse atlıları piyâdeleri içlerine gelirken bizim piyâdeler elinden cümle topları kurtarup cümlesin sıkılayup bizi döğmeğe başladı.

Hemân yine Üstürgon’dan on pâre balyemez gülleleri başımız ucundan ejder-i heft-ser gibi gıjlayup yedi âdemimiz ve on bir atımız şehîd edüp küffâr askerinin içine on aded gülleler girince *el-azametullâh* âdem deryâsı içre bu gülleler seke seke kelleleri yere döke döke küffâr alayların söke söke niçe bin küffârı hurd-ı haşhaş-misâli hurd-ı mürd ve kelle ve paça etdikde hemân yine,

Çelebi İbrâhîm Paşa “Bire gâzîler, kâfir alak bulak oldu. Bir hov dahi edelim” deyüp yedinci kerrede aç kurd koyuna girir gibi girüp tarfetü‘l-ayn içre iki bin aded küffârı tu‘me-i şemşîr-i âteş-tâb edüp kefen der-ten tîğ ber-gerden oldular.

Meğer küffârın piyâdeleri Üstürgon kal‘asının sademât-ı toplarından niçe bini mürd-i hurd olup bizim piyâdelerimiz anlar ile köpek cengi gibi hırran ve fehırran ceng ederken der-ceng-i evvel bizden Paşa mü’ezzini ve Çento İbrâhîm ve hakîrin bir memlûkü ve İmrahor Yûsuf Ağa el-hâsıl bu yedinci savaş-ı perhâşda yetmiş aded yarar ve nâmdâr güzîde ağalarımız şehâdet câmın sâğar-ı kevser-i Ali’den nûş edüp na‘şe-i mübârekelerin gerü ordu-yı İslâma getirdiler ve niçe yüz aded mecrûhlarımız dahi haymelerimize yetirdiler.

Hemân bu mahalde İbrâhîm Paşa gördü kim iş işden geçdi, nîm sâ‘at yerde Sadrıa‘zam tarafından ve gayri yerden bir imdâd gelmez, hemân dal Dımışkî topuz olup,

“Ge[l]in gâzîler, bugün Kelbelâmız günüdür. Sizinle dîn aşkına bir hov dahi edelim. İşte küffâr topların zarbından kırılup yan veriyor” deyü guzât-ı müslimîni cenge tergîb edüp avuç avuç ihsân [u] in‘âmlar ederdi.

Ve kethudâsı Kiremitçi Ahmed Ağa ceng içinde himyânı elinde cür’et edüp gâzîleri ol dahi avuç avuç in‘âmlar edüp “Göreyim seni” deyü ri‘âyetler ederdi. Bu mahalde Haseki Mehemmed Paşa oğulluğu Fireng-beğzâde eşheb kısrak üzre elleri ve kolları dirseklerine dek kan, terkisinde dörd aded kelle, kılıcı uryân gözleri kızmış bu hakîrin yanına gelüp eydir:

“Evliyâ Çelebim, Allâh içün olsun yanımdan ayrılma. Benim bugün Kerbelâmdır” deyüp at bırakdı.

Hakîr dahi nâçâr, [54] âyetin tilâvet ederek dahi ileri vardık. Memo Beği gördük, üç kâfir ortaya almışlar, kılıç üşürmüşler. Zırhından küffâr kılıçların kesdirmemişler. Hemân Fireng Beğ kâfirin birine bir hışt nice urduysa tepesi üzre kâfiri yıkup kellesin aldı, hamd-i Hudâ Memi Beğ'i halâs edüp Memo Beğ dahi kâfirin birin kesdi.

Andan bizim merhûm Melek Ahmed Paşalıların yanına varup anların niçe iş görmüşleri ve böyle cenge niçe kerre girüp çıkmışları ile yine Fireng Beğzâde ve Memi Beğ ve hakîr cümlemiz bir yerden küffârın atlısı üzre hücûm edüp bir ânda dörd yüz kelleler alup küffâr ol koldan yan verüp kelleler ile cümle Melek Ahmed Paşalılar İbrâhîm Paşa huzûruna gelüp kırkar ve ellişer aded altun ihsânlar ve gümüş çelengler alındı.

{Âkıbet-i kâr sebeb-i inhizâm-ı Kadızâde İbrâhîm Paşa}

Ammâ cümle gâzîlerimiz bütün gece uykusuz ve ac u zâc ve bir nân-pâreye muhtâc bî-tâb u bî-mecâl şems-i hâr dahi cümlemize harâret verüp ***[103b]*** bu sahrâ-yı ma'rekede bir katre âb-ı nâbdan nâm [u] nişân yok. Cümle atlarımızda hod evlâ bi't-tarîk tâb [u] tüvân yok ve bir cânibden bizlere gelir imdâd yok. Küffâr ise kırmak ile tükenmeyüp gâyet çok. Küffâr-ı hâksâr ise bize göz açdırmayup toplar ile bizi kırmadan amân vermeyüp zarabât-ı topdan yanlarına varamaz olduk.

Hemân Paşa-yı gayyûr "Bir dahi gâzîler şu kâfire hov edelim" derken kuşluk vakti ki oldu. Meğer Sührâb Mehemmed Paşa ordusunun ardındaki bayırlar ardında geceden kemîngâhlarda âmâde olmuş dinç-â-dinç kâmil on bin güzîde Macar katanası ve Kurs kâfiri güzîdesi ensemizden bir kerre Macar lisânı üzre *"Honlakati beştelen kurafiye"* deyüp haçlı alemlerin kaldırup torompete ve Efrâsiyâb boruların ve Menûçehr köslerin ve nâkûs ve erganonların çalarak ve haçlı peykerlerin açarak üzerimize mûr mâra yürür gibi kâfirler yürüyüp gelir. İki bölüğü atlı ve bir bölüğü yayan, bunların dahi altı pâre topları var, ardımızdan toplarını ata ata gelüp top gülleleri bizi târumâr etmeğe başlayup dinç-â-dinç kâfir bizi ortaya aldı.

Evvelki kâfirin eğer yayanları ve atlıları tâze cân buldu ve anlar da at arabalarıyla topların çekerek geldi. İmdi ne çâre geceden bî-tâb u bî-mecâl üç sâ'atdir kim germâ-germ savaş-ı perhâş, deryâ-misâl küffârıyla bir paşa sekiz kerre hov edüp bu kadar kelle ve esîr alup ceng-i azîm eder. Sekiz aded hamlede sekiz âdem gelüp imdâd etmediler.

Bir yanından açlık ve bir yanından şiddet-i hâr ve bir yanından kesret-i küffâr, tâ vakt-i Şâfi'îden evvel altı bin yiğid otuz yedi bin kâfirle bir neberd-i azîm olmuşdur kim ta'bîri mümkün değildir.

Âhir-i kâr askerimizin eşbehlerinden her biri birer kal'a değer nâdirü'l-akrân mehâbet ve salâbetde sâhib-kırân mertebesinde yetmiş iki aded güzîde yiğitlerimiz hâk-i mezellete düşüp sâ'ir karakullukçu ve gayri levendât gâzîlerinden üç yüz aded yiğitlerimiz dahi şehîd olup yüz on yiğitlerimiz dahi mecrûh olunca bu ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâlde beş bin aded küffârı dendân-ı tîğdan geçirdik. Ve demet demet küffârın lâşe-i murdârların Ciğerdelen sahrâsında ciğerlerin delüp bırakdık.

Paşa-yı âdil cümle gâzîleri başına cem' edüp müşâvere etdik, "Sultânım, Sadrıa'zamdan imdâd isteyelim" dediklerinde hemân,

Paşa-yı garîb {eydir}: “Estağfirullâh bu sahrâda ölürüm. Ben vezîria‘zamdan imdâd istemek ihtimâlim yokdur” deyüp gözlerinden kanlı yaş geldi.

Hemân “Gâzîler gelin Allâh aşkına şu kâfire bir dahice be-dürüstî dokuşalım, yâ taht ola yâ baht” deyüp cümle guzât bir yere geldik, ammâ küffâr dahi cümle bir yere gelüp yedi kol oldu. Fargaçi Kral ortada Nemse atlısı sağında ve Macar atlısı henüz gelmiş dinç kâfirler solunda, cümle yayanları topların önlerine alup torompetelerin çalup ayak ayak gelmede.

Hemân cümle gâzîlerimiz bir ağızdan tekbîr-i Muhammedî getirüp, aç kurd koyuna ve koyun tuza seğirdir gibi derûn-ı kâfire girirken toplara {küffâr} âteş etdikde bir kerre yan verüp topların gülleleri hebâya gidüp sağ tarafda duran {mukaddemâ} sındırdığımız Nemse atlılarına girdik, hamd-i Hudâ niçe yüz kâfirlerin ömürlerine girdik.

Ammâ küffâr-ı hâksâr bu kerre bizi ortaya alup ardımızdan Nemse atlısı, şimâlimizden Çeh ve Leh ve İsfaç ve Nemse piyâdesi, önümüzden Fargaçi keferesi ve solumuzdan Macar-ı füccâr katanası cümle küffâr bizi ortaya alup yaka yakaya keşâkeş ceng [ü] cidâl ederken ne çâre nâçâr Âdem oğlanları atdan cândan ayrıldıklarından mâ‘adâ atlarda ve kendülerinde dermân yok ve bu kadar imdâdı gelmiş kâfire bizim gibi yorgun ve durgun ve argın ve dargın asker yer götürmez küffâra cevâb veremeyeceğimiz “Kırım kadısı bile bilir” deyüp herkes gönüllü gönülsüz cenge bî-çeng âheng etdiklerin küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karâr görüp dahi ziyâde şîrînleyüp bî-bâk ü bî-pervâ üzerimize hücûm ederken ibtidâ mehterhâne tâ’ifemiz cenge girmeyüp yan verdiler.

Ve ağavâtlar da küme küme olup batiyyü‘l-harekelik edince hemân küffâr topların çeküp cümle bir yerden hınzîr gibi sürüp sâ‘ika-vâr gürleyüp gelince herkes cân bâzârına düşüp *firâren an tevâlîyi’l-kesürât ve’l-fecürât* deyüp bi’z-zarûrî gerü Tuna kenârında olan ordumuza firâr ederken cümle piyâde garîb sekbânlarımız bırağup kaçarken “Bire gidi avretler bizi yayan bırağup kanda kaçarsız” dediklerinde hemân Paşa üç yüz kadar âdem ile kalup *el-hükmülillâh* deyüp hakîr dahi Paşa ile kaldım.

Kâfirler bizi gördüler kim bunlar bir alay yayan âdemlerdir. “Her kaçan olsa bunlar bu sahrâda bizimdir” deyü küffâr-ı hâksâr deyyâr bize bakmayup Firârî tahallus eden askerlerimiz kovarak ölüleri ***[104a]*** dirilerine binerek gitdiler, ammâ küffârın yayanları kalup bu kerre birkaç top ile bizim yayanları döğmeğe sataşdılar.

Hemân fakîr yayanlarımız cümle yedi kat olup arka arkaya verüp kâfirin piyâdesiyle kurşumlaşmağa başladılar. Biz dahi cümle dörd yüz kadar atlı ancak kaldık.

Piyâdelerimizden yine hayli âdem şehâdet şerbetin nûş edince hemân cümle bâkî kalan piyâdelerimiz etek der-miyân edüp ceyrân gibi sekerek ve kuş gibi uçarak kaçmada, biz dahi anların akîbince paşa ile at başı berâber kaçarken ordumuza karîb geldikde piyâdelerimizi bırağup “Kuskuna kuvvet kamçıya bereket” deyüp kıç topların atarak ba‘zı tarlalarda sûret dârûları suratlarımıza urarak ve piyâdeler kaçdığımıza “Bizi bırakman” deyü cümlesi haykırarak, bizler ise cân havliyle hayme vü hargâhlarımıza cân atup kaçarak, küffâr-ı hâksâr dahi akîbimizce bizi kovarak tâ çadırlarımız içre kâfirin yüğrük atlısı girüp niçe çadırların tınâbların kesüp niçe karakullukçu fakîrlerin kellelerin kesüp ordumuzu zabt eder şeklinde oldular, ammâ dahi gerü gerideki askerinin gelmelerine

muntazırlar idi ve yine durmayup çadırlar içinde ceng ederlerdi.

Çünki hakîr bu hâl-i ahvâl-i pür-melâli gördüm, hemân çadırıma gelmeyüp yanımda ne hidmetkâr ve ne refîk-i ber-karâr var, cümle cân bâzârına düşmüş bir alay inhizâmdan firâr etmiş âdemler ile Tuna kenârına gelüp hemân atdan enüp atın zîr-i zeber tengin berk edüp atımın yelesini halka gibi düğümleyüp yine atıma süvâr olup Tatar ile suları yıldırdığımız gibi nehr-i azîm Tuna'yı yıldırmağa hâzır-bâş oldum, ammâ henüz gerüden küffârın dahi büyük alayları gelmedi.

"Görelim ahvâl-i pür-melâl neye müncer olur" deyü Tuna kenârında niçe bin âdem irkilüp cem' olmada idik, ammâ hikmet-i Hudâ-yı Bârî yârî kılup biz gerüde küffâr-ı hâksâr ile germâ-germ ceng [ü] savaş-ı perhâşda iken nehr-i Tuna üzre cisr-i azîm cümle tetimmâtıyla tamâm olmuş ve niçe beğlerbeğiler beri tarafa geçmiş ve henüz cisir üzre âdem deryâsı gürûh gürûh akup fermân-ı vezîr ile beri bizim cânibe geçmede.

Meğer biz dahi meydân-ı ma'rekeden kaça kaça Tuna kenârında karâr etdikde gördük, Yûsuf Paşa ve Kaplan Paşa ve dahi Kıbleli Paşa kollarına gelmişiz. Anları gördükde cânımız yerine gelüp sehel tâze cân bulup anlar bize niçe gûne tesellî-i hâtır verirlerdi.

Der-tahkîk-i netîce-i âkıbet-i kâr-ı gazâ-yı ekber sahrâ-yı Ciğerdelen

"İzâ erâdellâhu şey'en heyye'e esbâbehû" [55] mazmûnu üzre kaçan kim Cenâb-ı Kibriyâ bir kulunun işini âsân etmek murâd edinse ibtidâ anın esbâbını halk eder. Çünkim Gâzî İbrâhîm Paşa yalnız başıyla altı bin aded yiğitleriyle germâ-germ beş sâ'at-ı nücûmî otuz yedi bin kâfirle ceng-i azîmler edüp nîm sâ'at yerde Âl-i Osmân askerinden bir imdâd gelmediğinden âhirü'l-emr münhezimen firâr edüp Tuna kenârına gelüp cümlemiz nehr-i Tuna'ya urup gark-ı âb olmağı irtikâb edüp hemân kendümüzü Tuna'ya uracak mahalde küffâr-ı hâksârın gerüden cümle küme askeri yedi koldan alayların dizüp haçlı bayrakların açarak erganon ve torompete ve luturyanî boruların çalarak sâf sâf olup ordu-yı İslâma yakın geldikde cümle küffâr bir kerreden at bırağup "Yajuj ve Yajuj" deyü yıldırım gibi şakıyup gelirlerken Cenâb-ı Kibriyâ'nın ihsânı olup Âl-i Osmân'ı mansûr u muzaffer etmek murâd edinüp esbâbını bu yüzden halk etdi kim mukaddemâ beri tarafa geçen Serdâr Ali Paşa'nın ve Gürcî Mehemmed Paşa'nın ve sâ'ir vüzerâ ve vükelâların cümle katâr katırlarını zîller ve ardalaları ve çanları ve çınkıraklarıyla donadup cümle katârı çayıra çıkarmışlar.

Ve cümle Âl-i Osmân develeri ki her biri ucbe hey'et havudları ve hatabları ve zîlpûş ve sağrıpûş ve bin-burc ardala çanlarıyla sahrâ-yı Ciğerdelen'de bu kadar bin katâr katır ve develer bu kadar bin sârbân ve harbendeleriyle çemenzâr [u] lâle-izârda serserî otlayup gezerken hemân küffâr yıldırım gibi seğirdüp top ve tüfengler atup gelirken hemân küffârın top güllesin yemiş ve niçe bin kurşum zahmın görmüş ve kâfirin sadâsın işitmiş bu kadar bin mahlûk-ı Hudâ at ve katır ve acûbe-hey'et develer gerdânların kec edüp esirerek bu sahrâ içre pârekende ve perîşân olup kâfirin askeri içine develer yürüyüş ederler.

Bu kerre Cenâb-ı Allâh'ın ihsânını gör. Hemân ki küffârın altındaki atları müddet-i ömürlerinde ***[104b]*** çanlı ve çınkıraklı katâr katır develer görmüş değiller ve kâfirler dahi hem-çünân bu makûle hayvânât görmüş değiller, hemân kâfirin altındaki atlar yıldırım

gibi şakıyup gelirken hemân develeri görüp kâfirin cümle atları durunca üzerinde olan Halpuz kâfirler atdan tepeleri üzre yıkılup ve niçe bin kâfirler atlarından tekerlenüp ve niçe bin küffârın atları deve ve katârlardan ürküp fırradak gerüye dönüp ürken atları kankısı, ve niçe bin kâfir atları dümmin hotas-vâr edüp sahrâda gezen kaykısı ve bu fezâda atından ayrılup demir katlavîleriyle sahrâda atın dutmağa piyâde gezen kâfirlerin kankısı, ve niçe bininin başı kayısı olup develer dahi top ve tüfeng ve mızrak zahmından sahrâda gezen kankısı ve cümle develer zahm-horde olup her bir şütür ejder-i heft-ser-i dîv-i nerre-i gırrendeye dönüp tâvûsî ve arvana ve buğur ve mâya ve beserek {nâm} tüğlü develer cümlesi küffâr üzre seğirdüp vardıkça küffâr atları kaçup küffâr içre bir gırîv [ü] feryâd [ü] vâveylâ vü vâveledâ kopup gûyâ cemelullâhı ricâlü'l-gayb gördüler.

Bu kerre küffâr artık beri ordumuza doğru gelmeğe iktidârları olmayup,

"Âyâ ne işleyüp ne re'y [ü] tedbîr ile bu Türk'ü kırup cisir başın alup beri cânibe Türk'ü geçirmesek" deyü müşâvereye dururken hemân bizim İbrâhîm Paşa fakîr yine at üzre cümle askeriyle âmâde iken anı gördük, asâkir-i İslâm içinden bir ün ve bir gırîv ü feryâd kopup,

"Bire ümmet-i Muhammed kâfir bozuldu, ne durursuz" deyü Cenâb-ı Hak tarafından gûyâ bir sadâ çıkınca *el-azametullâh ve'l-heybetülillâh* evvelâ yine bizim İbrâhîm Paşa tâze cân bulup der-ceng-i evvel yine bizim asker küffâr üzre at salup sâ'ir asâkir-i İslâm azamet-i Hudâ âdem deryâsı gibi cûş u hurûşa {gelüp} Tuna üzre olan cisirden dahi âdem deryâsı beri bizim tarafımıza akup bir alay eli kan ve kılıçları kan ve sîneleri uryân ve ciğerleri püryân bir alay gâziyân mücâhidânın dillerinde Hazret-i Kur'ân cümlesinin kılıçları uryân sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup sadâ-yı gülbâng-ı Muhammedî'den ve atlar ve cümle hayvânâtlar süheylinden eflâk-i tâs-ı nûlgûn kubbesi çın çın zın zın ötüp sadâ verirdi.

Hemân deryâ-misâl asâkir-i İslâm gürûh-ı enbûh gibi gürleyüp küffâr üzre seğirdüp anı gördük, bizim köprü başında olan asker ile kâfir leşkerinin mâbeynlerinde niçe bin deve ve katârlar sedd-i sedîd olup durur.

Hemân cümle gâziyân-ı sâhib-i îmân bu develeri geçüp Kadızâde İbrâhîm Paşa yine çet-a-çet cengde iken cümle gâzîler sahrâda atdan düşüp piyâde kalmış kâfirleri kıra kıra İbrâhîm Paşa imdâdına yetişdiler. Fakîr İbrâhîm Paşa'nın mürde cismine tâze cân gelüp eline yine Dımışkî topuzcuğın alup,

"Koman gâzîler fursat ganîmet ve nusret bizimdir" deyü cenge âheng etdiler.

Küffâr bu kâr [u] evgârı görüp Türk askeri henüz boşandı, hemân cemî'i bâr [u] büngâhı ve hayme vü hargâhı ve cebehânesi ve topları ve hınto arabaların bırağup anlar dahi bizim gibi kaçmağa yüz dutup bunların ardınca âdem bahri temevvüc ve talattum ederek kova kova ve kıra kıra mukaddemâ ale's-seher ceng etdiğimiz mahalle vardıkda gördük, bizim bırakdığımız piyâdelerimizi küffâr piyâdesi yine ortaya almış, kırmak sadedinde iken piyâde küffâr bizim asâkir-i İslâm'ın geldiğin ve kendi cünûd-ı cünüblerinin cân havliyle firâr etdiklerin görünce hemân anlar dahi yayanlarımızı bırağup bir kerre yan verüp *firâren an tevâlîyi'l-kesürât* deyüp dağlara ve bâğlara yüz tutup firâr edüp piyâdelerimize Hazret-i Hızır gibi yetişüp halâs etdik.

Bizim piyâdelerimiz de hayât-ı câvidân bulup anlar dahi küffârı kovmağa başladılar. Sağ tarafımızdan dahi Sührâb Mehemmed Paşa Mar‘aş askeriyle imdâd yetişüp fi’l-hâl iki bin mikdârı küffâr-ı bed-girdâr-ı murdârı ve âlât-ı silâha müstağrak zereh-pûş, âlât-ı harbî berdûş, küffâr huyûş ve mest [ü] medhûş mel‘ûnlar dendân-ı tîğa ber-gerdân verüp yerleri dâr-ı nîrân olup niçesini Sührâb Mehemmed Paşa’nın karakullukçu hüddâmları seyishâneler üzre esbân gulâm-ı kâfirleri kıra kıra bî-dermân kaldılar.

Ve bu mahalde niçe bin küffârı şirp-kelle ve paf-gevde etdiler. Ve niçe bin gâzîler firâr eden küffârların ardları sıra gitdiler, ammâ bu fezâdaki ma‘rekede on binden ziyâde {küffâr} birbirlerine onar onar bağlı olan Macar ve Çeh ve Leh ve İsfaç ve Korol ve Tot kâfirlerinin piyâdelerinden bu sahrâda biri cân kurtarmayup asâkir-i İslâm’ın acemi gulâmları bu piyâde kâfirleri eni konu Kassâb-ı Cömerd ***[105a]*** köçekleri gibi kâfirleri başdan ve koldan ve butdan budayup kırarlardı.

Ve niçe bin küffârları dahi kıra kıra bu Murâdovası‘nda murâdına ergirirlerdi, lâkin Vezîria‘zam küffârın kesret ü vefretinden havf edüp Karaman Vezîri Çavuşzâde Mehemmed Paşa’yı ve Seydî Ahmed Paşazâde Mehemmed Paşa’yı ve Kanbur Mustafâ Paşa’yı ve Ohri ve Elbasan ve İskenderiyye beğlerin ve on oda yeniçeri ile samsoncubaşıyı beri ceng tarafına köprüden geçirüp Süleymân Hân taburunda Kadızâde İbrâhîm Paşa ordusu içre konup pür-silâh meterislerde âmâde durdular. Bu kerre hayr-hâh-ı devlet olanlar Sadrıa‘zama derler kim,

“Sultânım karşu tarafa eyi asâkir-i İslâm’ın yarar ve nâmdâr ve güzîdelerin karşu tarafa geçirdiniz. Beri bizim tarafımızda ve sancağ-ı Resûlullâh dibinde ve sizin hidmet-i şerîfinizde cüyûş-ı müslimîn az kaldı ve hâlâ cisirden âdem deryâsı karşu tarafa akup gitmededirler. İhtimâldir mel‘ûn küffâr bir hîle ile karşu tarafda böyle bir asker gösterüp ve bir ma‘rekegîrlik edüp ba‘dehu firâr edüp karşu askerimizi kemîngâhlara çeke. Karşu tarafda şimden gerü küffârı kovmasınlar, zîrâ düşmanı çok kovdukça düşman yarar olur. Ve ihtimâldir bu asker-i İslâm karşu tarafa sökün edince ihtimâldir bu taraf boş kalacağın düşman bilüp bu tarafı Zirinoğlu ve Beganoğlu ve Nadajoğlu ve niçe banlar ve niçe hersek ve segler bu tarafa gelüp bir rahne vereler.

“Hemân tedbîr oldur kim karşuya geçen asker şimden gerü yetişir. Hemân sultânım ocak ağaları köprü başın zabt u rabt edüp öte tarafdan beriye baş ve dil ile ve sâ’ir hidmet ile geçenleri beri geçirsinler, ammâ *Allâhümme âfinâ* karşu tarafda yine bir inhizâm olursa firâr eden askeri geçirmesinler ve cümlesin vursunlar ve el kaldıranları kırsınlar” dediklerinde hemân

Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa eydir: “Vallâhi Hacızâde aceb ihtimâlcisin. ‘Şu şöyle olunca, şöyle böyle olur’ dedin, ammâ yine akla mülâyim âkıbet-endîş müşâvereleridir” dedikde hemân

Kazancızâde Çelebi “Belî efendim, hemân cisir başın zabt etsinler. İnşâallâh karşu tarafda asâkir-i İslâm mansûr [u] muzafferdir” dediğinde hemân yeniçeri ocağında Muhzırbaşı Abdi Ağa’yı cümle odası neferâtlarıyla cisir başına ta‘yîn olunup Sadrıa‘zam tarafından bir piyâde âdem bile karşu tarafımıza geçmeğe kâdir değiller idi

Ammâ hamd-i Hudâ beri bizim tarafımızdaki sahrâ-yı Ciğerdelen ve deşt-i Murâd mâl-â-

mâl âdem deryâsı gibi temevvüc edüp hâmûn-ı Ciğerdelen tâ Lara bayırlarına ve Lak dağları bâğlarına varınca leb-ber-leb benî Âdem olup gûyâ meydân-ı Arafât olup cümle cündullâh ile bu tîh-i çemenzâr temevvüc {edüp} Bahr-i Ummân-vâr çalkandı. Ve her koldan alaylar sâf sâf bağlandı.Ve cümle küffâr bu hâli görüp Ciğerdelen vâdîsinde ciğerleri dâğlandı. Ve tarfetü'l-ayn içre üç bin aded küffârın dest [ü] pâları bağlandı. Ve bizim Kadızâde İbrâhîm Paşalının pür-hûn olmuş yürekleri yağlandı. Ve hamd-i Hudâ mecrûh olan yiğitlerimizin zahmları sağlandı.

Andan cümle küffâr sahrâ ortasında cem' olup "Yine bir arbedecik edem" deyü Fargaçi Kral-ı dâl-i bed-fi'âl var kuvvetin bâzû-yı bî-kuvvetine getirüp bir hayli âteş-feşânlık edem zann etdi. Gördü kim asker-i bî-şümâr bir ân karâr etmeyüp eyle gelir kim bu gelişden kendülere halâs yokdur. Hemân bir kerre şapkaların başlarından çıkarup,

"Bire meded sana sığındık yâ Îsâ tut bizi" deyü baş açup ricâ eylediler.

Hazret-i Îsâ dahi ricâların kabûl edüp ve ricâlü'l-gayb dahi imdâd edüp cümle kâfirleri ricâları üzre tutup asâkir-i İslâma kelle ve paçaların ve niçe kapudanlar ve goroflar ve banlar ve herseklerin askere teslîm etdiler.

Azametullâh bu ânda cümle cünûd-ı müslimîn ü mü'minîn elleri ve kolları ve cümle esvâbları la'l-gûn kan revân olup her bir gâziyân-ı dilâverân serbâzânlar Kassâb-ı Cömerd köçeklerine döndüler, ammâ küffâr kırmadan dahi bî-tâb u bî-mecâl kaldılar. Ammâ henüz bizim yayan gâzîlerimiz yayan küffârları kırmadan intikâm aldılar. Ve ol kadar mâl-ı ganâ'imle muğtenem oldular ve cümlesi hamd ü senâ edüp tâze cân buldular. Ammâ münhezim olan küffârı dinç atlı olan gâzîlerimiz kova kıra Uyvar'a karîb tâ Patka gölü batağı ve hanâzîr ve Mujik yatağı nâm mahalle dek yüz dutup firâr etdiler.

Bu mahalde dahi niçe yüz kâfirleri birer gûne yüzden dutdular ve niçesini bu batakda hınzîr gibi depelediler ve üç binini kayd-ı bend ile Sadrıa'zama götürdüler. ***[105b]*** Hemân ol ân Sadrıa'zam amân u zamân vermeyüp otak önünde işlerin cellâdlar bitirdiler.

Ve dendân-ı tîğdan halâs olanları tâ kal'a-i Uyvar kapusuna dek kovdular ve kovduklarına yetdiler. Tâ Uyvar'ın handakı kenârında niçe yüz kâfirleri gözetdiler ve fi'l-hâl niçesin kelle paça etdiler.

Ammâ asâkir-i İslâm kol kol birer cânibe mâl-ı ganâ'ime pârekende ve perîşân olıcak Fargaçi nâm kralın cümle mâl-ı hazâ'ini ve cümle cebehânesi ve bârhânesi ve topları Lak dağı dibinde kalup meğer mel'ûn Fargaçi la'în altı bin kadar güzîde atlı ve yayanlar ile mahall-i inhizâmda sarp dağlara girüp kemîngâhlarda pinhân olmuş.

Çünki asâkir-i İslâmdan meydân-ı ma'rekeyi hâlî görüp "Mâl cândandır" deyüp hemân altı bin kadar güzîde kâfir ile dağdan tomuz topu olup çıkup hazîne zabtına me'mûr olanlarla cenge âheng etdiklerinde asâkir-i İslâm'ın geride kalanları bu hâli görüp,

"Bire dağdan kâfir çıkdı" deyüp on bin kadar guzât-ı müslimîn bu Nemse kâfiriyle germâ-germ yine savaşa başlarlar.

Ammâ Fargaç-i la'în kuvvetiyle bu kadar *"Benem, diğer nîst!"* diyen kâfirler birbirlerine piyâdeleri zincîrler ile tirkeşmişler ve yek-dil [ü] yek-cihet olu[p] berkeşmişler. Ve

cümlesi âhen-pûş olmuşlar ve her biri murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalmışlar, zîrâ her bir kâfirin elinde ve yeninde ve kolunda ve yakasında ve belinde beşer ve onar aded çarhlı küçücük tüfengleri var idi.

Ve bu mel‘ûnlar mukaddemâ bizi bozanlar idi. Bizim dahi bu mel‘ûnlara dâğ-ı derûnlarımız var idi. “Bu mel‘ûnlardan dâğ-ı derûnumuz def‘ içün vücûdların sahîfe-i rûzgârdan kaldıralım” deyü bir iki kerre hücûmlar edüp kâfiri hazîneleri yanından ayırup yine bir yanına askerimizle yan verdik.

Tâ ki cevânib-i erba‘aya giden asâkir-i bî-pâyân gelüp cem‘ olup tekrâr kâfire yedi koldan hücûmlar edüp bizim İbrâhîm Paşa piyâdeleri dahi kâfir piyâdeleri az kalmağile anlara sataşup birbirlerine bağlı küffâra bizim yayalar kırkar ve ellişer dirhem dalyan uzun tüfengler ile küffâra kurşumu bârân-ı la‘net gibi yağdırırlardı. Ammâ ne tüfeng, her biri birer muşkat-misâl tüfeng-i pür-rengler, avuç saçmasıyla atdıkları zamân küffârı demet demet hâke yeksân edüp bağlı olan kâfirler birbirinin lâşe-i murdârların sürümeden ceng etmeğe başları kaygulu olup sağ kalanlar hemân gûl-beyâbânîler gibi Lara dağlarına ve Lak bâğlarına yüz dutup giderlerdi. Ve sahrâda kalan cengâver kâfirleri tüfeng ile helâk ederlerdi.

Ammâ bu Fargaçi küffârı cümle yedi alay idi. Belki dahi ziyâde küffâr-ı hâksâr idi. Hattâ bunları kıra kıra bin mikdârı küffâr kalınca hemân bir uğurdan “Allâh Allâh” deyüp üzerlerine at koyup dal tîğ-ı uryân âteş-tâb olunca bu kâfirleri demet demet ve ceste ceste edüp hâke saldık.

Ve bakıyyetü‘s-süyûfların beste beste der-zincîr-i esîr edüp cümle mâl-ı hazâ’inin ganâ’imleriyle guzât-ı müslimîn nehb ü gâret edüp illâ Fargaçi la‘înin hazînesi arabaların yine mukaddemâ zabt eden yeniçeri çorbacılarına teslîm etdik, ammâ bu hınto arabaların atlarına piyâde kâfirler binüp firâr etdiklerinden bu arabalar bu vâdîlerde kalmış idi.

Ba‘dehu cemî‘i kâfirlerin kelle paçaların cemî‘i gâziyân-ı Âl-i Osmân mızraklar üzre ârâyiş-i sinân edüp Sadrıa‘zam huzûruna hazîne arabalarıyla ve Macar toplarıyla götürmede, ammâ kâfir Fargaçi la‘în ağ yırtup peşkin atlamış la‘în ü bî-dîn olmağile kaçamak yolların bilüp dağlar ve ormanlara hınzîr gibi girüp kırk elli mikdâr kâfir ile tâ kal‘a-i Uyvar’a cân atup güc ile cân-ı habîsin kurtarup {halâs oldukda} yatmadan ve durup oturmadan,

“Kanı şu biz Türk’den kaçup gelenler ve mürted olup dîn-i Îsâ‘ya girenler” dedikde fi’l-hâ[l] Fargaçi önüne âşıkı olan Türk kâfirin ve ma‘şûkı olan Macar hîzin getirüp,

Fa[r]gaçi eydir: “Bire çufudlar, siz bana dediniz ki ‘Türk bu kal‘ayı almağa beri tarafa on bin âdemle geçdi ve köprüyü yapamayup Tuna taşdı ve Türk şaşdı. Hemân Türk’ü varın kırın, köprü başların alın Uyvar’ın kal‘asın kurtarın’ dediniz. Size aldanup yigirmi otuz bin Hıristiyan askerimden ve bu kadar cebehâne ve hazînemden ayırup Uyvar kal‘asın askersiz kodurdunuz. Tîz şunları kazığa {urun}” deyüp iki aded mel‘ûn mürtedleri dahi kal‘a handakı kenârında ***[106a]*** kazığa urdukların Fargaçi kapudanı akîbince tâ Uyvar’a varınca kovanlar nakl etdiler.

Ba‘dehu Fargaçi la‘înin ganâ’imin Sadrıa‘zama götürürken mukaddemâ ale’s-sabâh

meydân-ı ma‘rekemize uğradıkda vakt-i seherde Üstürgon kal‘asından küffârın yayası içre dörd aded balyemez gülleleri kâfirlerin kellelerine urdu idi. Küffârın yediği balı balyemez gülleleri kâfirlere semm-i helâhil eyleyüp ağızlarından ve burunlarından çıkarup iki bin kadar küffârı pâre pâre ve rîze (ve) rîze edüp herse-i insân olup küffârın cesed-i murdârları çet-a-çet hâk-âlûd olup yatırlardı.

Ve cümle küffârın cemî‘i atları ve kılıçları ve meçleri ve şişleri ve harbaları ve demir geyim katlavîleri ve garabine çarhlı tüfengleri ve bellerinde kemerleri ve üzerlerinde Alaman ayusu derisinden ok geçmez ve kılıç kesmez güderiden zırh yerine geyimleri ve cümle esvâb u eskâlleri ve torompete boruları ve dankiyoları ve nâkûs ve erganonları ve niçe billûr câmlı hınto arabaları ve niçe bin gûne mâl-ı hazâ’in ve gayri elvân ganâ’imleri cümle guzât-ı müslimîne nasîb oldu.

Ve bu sahrâ-yı Ciğerdelen cesed-i benî Âdem ile dâ’iren-mâdâr beş sâ‘atlik yer lâşe-i murdâr ile zeyn olup cümle küffâr hâs u beyâz billûr-vâr kûn-bürehne yüzü koyı puşt-penâhı-misâl yatırlardı.

Bi-fazlillâhi Ta‘âlâ ale’s-seher münhezim olduğumuz yerde yine Fargaçi kapudanı kırup intikâmımızı aldık. Hamd-i Hudâ *hâzâ min fazli Rabbî.*

Ba‘dehu cümle cebehâne ve toplar ve gayri ganâ’im ve hazîne ve hınto arabalar ile bir mükellef alay tertîb edüp huzûr-ı serdâra giderken Sadrıa‘zamdan haber gelüp,

“Benim karındaşım, cümle şikârın mu‘temedün aleyh âdemlerinle dursun. Sen cümle askerinle firâr eden küffâr-ı nâ-bekâr akîbince kova gidüp sâ’ir vüzerâların şikârlarıyla ordu-yı İslâma alay ile gelesin” deyü fermân gelince hemân fakîr İbrâhîm Paşa n’eylesin, yâ biz n’eyleyelim, “El-emrü emrüküm” deyüp cümle ganâ’imi Kethudâ Ahmed Ağa’ya teslîm edüp yine kâfir kovmağa gitdik.

Ammâ atlar aç ve bizler aç. Hele bir orman içine girüp cümle atları çayıra salup etrâfımıza karavullar koyup sehelce istirâhat etdikde Hudâ mu‘în ü zahîri ola, Şâmîzâde Re’îs Efendi’den on dâne muharrâ pişmiş beslenmiş koyunlar ve beş bin ekmek ve bin aded at yemi gelüp cümle ni‘metullâhı mahlûkullâhlara bezl edüp cümle guzâtın cânları yerine gelüp kâmil bir sâ‘at bu mahalde ârâm edüp andan yine esb-i sabâ-peymâlarımıza “Niyyetü‘l-gazâ” deyü süvâr olup “Azm-i râh-ı cânib-i küffâr” deyü giderken ibtidâ Serasker Ali Paşa’ya Bosna askeriyle râst geldik ve Kaplan Paşa ve Yûsuf Paşa ve Çavuşzâde Mehemmed Paşa ve Budin vezîri Siyâvuş Paşa karındaşı Hüseyin Paşa ve Sührâb Mehemmed Paşa ve Kanbur Mustafâ Paşa ve Defterdâr Hüseyin Paşa ve Sıska Ken‘ân Paşa ve Hısım Mehemmed Paşa ve Gürcî Koca Mehemmed Kethudâ Paşa ve Seydîzâde Mehemmed Paşa ve Cân Arslan Paşa ve Çatrapatra Ali Paşa ve Konakçı Kara Ali Paşa ve Kıbleli Paşa ve Kaplan Paşa ve Kurd Paşa ve niçe bunun emsâlleri vüzerâ ve mîr-i mîrânlar ve niçe yüz ümerâlar cümle asâkir-i İslâmlarıyla kuşluk vaktinden tâ Uyvar’a varınca dağlara ve taşlara ve bâğlara ve ormanistân u çengelistân mahûf yollara ve bellere girüp tâ vakt-i asra dek gezüp elli altmış bin asâkir-i İslâm dağlarda taşlarda av arar gibi arayup tâ vakt-i asra dak sâlimîn ü gânimîn her cânibe at saldılar, ammâ kızıl kan içinde kaldılar ve bin yedi yüz aded kelle dahi aldılar.

Ve mansûr u muzaffer bir alay-ı azîm ile küffârın haçlı peykerlerin hınto billûr câmlı

arabalar üzre fılandıra ve bayrakları ser-nigûn edüp bu kadar bin kelleleri ârâyiş-i nîze edüp ve bu kadar topları ve bu kadar cebehâneleri ve bu kadar bin esîrleri der-zincîr keşân-ber-keşân geçüp tabılları ve erganon ve torompete ve luturyan boruların çalarak cümle muhteşem kapudanları ağlaşarak bir mehâbet ve salâbetli alay-ı azîm ile Sadrıa‘zamın serâperdesine varılmışdır kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz.

Cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânların getirdikleri mâl-ı ganâ’im ve üsârâları ve kelleleri beyân eder

İbtidâ efendimiz Kadızâde İbrâhîm Paşa kolundan bin dörd yüz kelle ve beş yüz on aded esîr ve Fargaçi’nın on araba hazînesi ve on aded münakkaş topları geldi.

Ve Kaplan Paşa kolundan iki yüz kelle ve kırk esîr.

Ve Yûsuf Paşa kolundan iki yüz elli beş kelle ***[106b]*** ve on esîr.

Ve Gürcî Mehemmed Paşa kolundan üç yüz aded kelle ve yetmiş dil.

Ve Sührâb Mehemmed Paşa’dan yüz elli kelle ve üç aded kal‘a kapudanları.

Ve Kıbleli Paşa tarafından kırk kelle ve üç yüz dil.

Ve Çavuşzâde kolundan üç yüz kelle ve on bir dil.

Ve cümle sâ’ir vüzerâlardan hem-çünân bu kadar (bu kadar) esîr-i firâvân geldi.

Ammâ cümleden sonra baba-yı âlem Köse Serdâr Ali Paşa Bosna serhad gâzîleriyle cümle iki bin altmış aded kelle ve üç bin aded esîr-i bend-i zincîr ve yedi aded kal‘a kapudanları ve dörd kat küffâr mehterhânesi ve iki hınto arabalar ve yigirmi aded mücellâ toplar ve altun haçlı bayraklar ile cümle küffâr kelleleri kargı ve kantar sırıklar üzre ârâyiş olup esîrleri pây-beste ve dil-haste ve şikeste beste edüp boruların çalarak cisirden bir alay-ı azîm ile geçüp Süleymân Hân depesi dibinde Sadrıa‘zam huzûrundan otak-ı nüh-tâk önünden bâlâda tahrîr olduğu üzre cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânlar metâ‘ları huzûr-ı vezîr-i dilîrden güzer edüp cümle vüzerâ ve vükelâlar,

“Gazânız kutlu olsun” deyü Sadrıa‘zamın bûs-ı dâmeniyle şeref-yâb olup her biri Sadrıa‘zam huzûrunda karâr-dâde oldular.

Hemân serâperdenin sokakları iki cânibe dahi ziyâde küşâde olup Sadrıa‘zam iskemle-i Âsaf-ı Berhayâ üzre karâr-dâde olup sağ tarafında kırmızı kilimler üzre beş yüz kîse guruşu hemân püşte-misâl yığdılar ve solunda üç yerde âdem kaddi hil‘at-i şâhîleri yığdılar.

Ve Sadrıa‘zam huzûrunda turna telleri ve gümüş teller yığın yığın durup ba‘dehu ibtidâ cümle vüzerâlara birer semmûr kürk ve cümle mîr-i mîrânlara birer müntehâ zer-ender-zer hil‘at-i fâhireler ve sâ’ir mîr-i livâlara hil‘at-i nâdireler ve cümle alay beğlerine turna telleri ve gümüş cığalar ve dahi biz ceng ederken vakt-i seherde kelle getirenlere ibtidâ ellişer guruş ba‘dehu gelenlere kırkar guruş, andan kelleler beş altı bini aşdıkdan sonra kelle getirenlere otuzar esedî sadaka olundu. Dahi sonra gördüler kim gelen kelleye ve dile hadd ü nihâyet yok, yigirmişer guruş ihsân olundu.

Ba‘dehu Budin vezîri Siyâvuş Paşa bürâderi Hüseyin Paşa kolundan Budin ve Üstürgon gâzîleri dörd bin aded esîrler dahi gelüp serâperde önünde bu kadar üsârâları getirenlere

in‘âmlar olunup “Yine getirenler bu esîrin boynun ursunlar” deyü fermân olunca *el-azametullâh* dörd bin aded ibâdullâhı serâperde önünde çökerüp yüz, yüz elli yerde cellâd-ı bî-amânlar bu kadar mahlûk-ı Hudâ‘ya şaka şak taka tak ol kadar seyf-i miczem urdular kim şakırdısı evc-i arâka çıkup her kâfir koyun ve kuzu gibi meleyüp elleri bağlı ve ciğerleri dâğlı bunlara kâmil bir sâ‘at-i nücûmîde eyle şemşîr-i âteş-tâb-ı perrân urdular kim böyle seyf-i zü‘l-yezeni Rüstem ü Restân ve Sâm u Nerîmân ve Güstehem ü Tihemten urmamışdır.

Ve mukaddemâ bizler vakt-i seher arsa-i meydânda ceng [ü] cidâlde iken yine bizim gâzîler getirdiği dillerin dilleriyle başların bir yerden keserler imiş, hattâ serâperde önünde olan çemenzâr-ı ahzar-gûn hûn-ı insân ile la‘l-gûn olup küffârın kelleleri hûn-ı insânın cereyânından hûnile galtân olup pâypûş ile o kanara meydânında gezilmez olup serâperde önündeki kanlar üzre yeni toprak nisâr etdiler, ammâ ne mümkün, cümle türâb ân-ı vâhidde hûn-ı insân ile tahmîr olup la‘l-gûn bir fezâ-yı mezbah-cây oldu.

Hattâ otak-ı nüh-tâk önünde üç yerde kelle dağlar gibi yığılup cümle lâşe-i küffâr-ı hâksârı, hakkâ ki hâksâr oldular, cümlesin arabalara tahmîl edüp ordu-yı İslâm kenârında bir gün bir gecede gücile taşıyup üç yerde dağlar gibi yığdılar.

Hamd-i Hudâ gerçi söylemek aybdır, ammâ Rabbü‘l-izzet’in ihsânın söylerim. Ve mukaddemâ Ciğerdelen kal‘asında gördüğüm rü’yâ-yı sâlihanın zuhûr etdiğinün hayr olduğuna hamd [ü] şükr edüp söylerim ki sad lek Rabbü‘l-izzete hamd olsun.

Bu cengde bu Evliyâ-yı fakîr-i hakîr-i za‘îfi Cenâb-ı Bârî yârî kılup azîzimiz Üsküdârî Mahmûd Efendi ve Geysûdâr Kapânî Mehemmed Efendi ve Na‘lıncı Dede Efendilerimiz du‘â-yı himmetleriyle bu gazâ-yı meserretde bulunduk. Ve şimdi bu gazâya gelirken Vulkovar nâm kal‘ada cisir başında Hindî (–) Baba tekyesinde yatup ol azîzi vâkı‘amızda görüp,

“Evliyâm, gazâ edersin ve mâl-ı ganâ’imler alırsın, ammâ korkma mansûr u muzaffer olursun” deyü beşâret etdiği gelüp zuhûr edüp bu mahalde Sadrıa‘zamın huzûrunda ol vâsi‘ ve ganîmet ihsân hırmeninde bu hakîr ü pür-taksîre elli guruş ve yigirmi altun ve bir çelengi bizzât Sadrıa‘zam serime sokup,

“Evliyâm du‘â eyle” ***[107a]*** buyurup getirdiğim Macar katanasın ve Nemse gulâmın hamd-i Hudâ kesmeyüp hakîre ihsân eyleyüp katana atını dahi in‘âm etdiler. Ve niçe vüzerâlardan ihsânlar aldım. Ba‘dehu Macar atını kırk guruşa satdım.

Ammâ bu gazâ-yı garrâda cümle guzât-ı müslimîne bezl olan ihsân u in‘âm “Taraf-ı pâdişâhîden cümle iki yüz kîse guruş sadaka olundu” deyü Masraf Kâtibi Ahmed Çelebi nakl eyledi.

Ba‘dehu ordu-yı İslâm’da câ-be-câ pinhân etdikleri esîrlerden su’âl edüp, siz ne kadar kâfir idiniz, dediğimizde,

“Vallâhi bizimle Çeh ve Leh ve Korol ve İsfaç ve Tot ve İslovin ve Nemse tüfenglilerinden cümle on yedi bin aded tüfengli hıristiyan idik ve on bin Nemse atlısı ve on bin (bin) Macar katanası, cümlemiz otuz yedi bin Hıristiyan idik, cümle kırıldık. Ve cümle üç aded serdârımız var idi; biri Mantikukule ve biri Roza ve biri Fargaçi kapudan ki

Uyvar kal‘ası anın dedelerinden berü anın mülküdür. Şimdi cümle askeri kırılup Uyvar’ı tîz alırsız” deyü şâfî haberler verdi.

Hakîkatü‘l-hâl küffâr kelleleri add olunup otak önünde üç yerde onar bin aded kâfir kelleleri yığılı idi. Bu hisâb üzre otuz bin ma‘dûd kelle idi ve ordu içinde dahi iki bin küffâr kadar pinhân eylediler ve iki bin mikdârı küffâr nehr-i Gara’da ve nehr-i İpol’da ve Patka gölünde gark oldularsa otuz yedi bin küffârdan ancak üç bin küffâr halâs olmuşdur.

Zübde-i kelâm oldur ki böyle bir gazâ-yı garrâ-yı kübrâ bu serhadlerde devlet-i Âl-i Osmân’dan berü olmamışdır. İllâ Süleymân Hân’ın Mihaç gazâsı ve Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis’in Eğre gazâsı olmuşdur, ammâ bu Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in asrında be-dest-i Vezîr-i dilîr Fâzıl Ahmed Paşa’nın Ciğerdelen gazâsı cümleden şîrîn gazâ olmuşdur.

Niçe müverrihler yazdılar, ammâ bu hakîr ü kemter fakîr kalîlü‘l-bizâ‘a pür-taksîr bu gazâ-yı azîmde bulunup alâ kadri’l-imkân bu yüzden müsevvede etdik. İnşâallâhu Ta‘âlâ bu mecmû‘a-i nâ-matbû‘umuzu ser-rişte elde olduğu üzre tas[h]îhe geçirüp gayri kürrâslar tahrîr etdikde *“El-ma‘nâ fî batni’ş-şâ‘iri”* üzre dahi matbû‘ ve merbût tahrîr olunur. Kusûruna nazar olunmayup dâmen-i afv ile setr edeler.

Ve sâ’ir ahibbâ vü sâdıkân u ârifân u âşıkân-ı ashâb-ı divelden niyâz olunur ki iksârda olan özrümüz kabûl edeler, zîrâ bu kadar seyâhat-i kesretde ve bu kadar meşakkat-i vefretde cem‘-i hâtıra olmamağile ancak kendü sergüzeşt ü serencâmımız olup bu gazâda elimizden cüz’î ve küllî hayırlı işler dahi gelmek ile ale’l-fevr bu gûne terkîm olunmuşdur, ammâ hakkâ ki bu Ciğerdelen sahrâsı cengi cemî‘i küffâr-ı bedkârların bu âna dek niçe bin inhizâmlarına bu ceng-i Üstürgon-ı ibret-nümûn dibâce-i defterleri olmuşdur. *Hâzâ min fazlı Rabbî*.

Hikmet-i Bârî {Cenâb-ı Kibriyâ yârî kılup çerâğân-ı sürûr u hubûr olduğun beyân eder}

Bu ceng [ü] cidâl tamâm olduğu gece aslâ Sadrıa‘zam tarafından fermân ile tenbîh ü te’kîd olunmadan bi-emrillâhi Ta‘âlâ mukaddemâ Kadızâde İbrâhîm Paşa’nın ibtidâ ale’s-seher ceng etdiği yerde şühedâlarımız üzre büklüm büklüm ve burma burma nûr yağdığın niçe bin sulehâ-yı ümmetden kimesneler ve niçe bin gâziyân-ı sâdıkânlar bu mehbit-ı pür-envârı müşâhede edince Sadrıa‘zam tarafından fermân ile çerâğân donanması oldu zann edüp *el-azametullâh* ol leyle-i muzlimde nehr-i Tuna’nın karşu tarafında ve beri bizim semtimizde olan niçe kerre yüz bin hayme vü hargâhların cemî‘i tınâblarına ve niçe kerre yüz bin aded kargı mızraklar üzre niçe kerre yüz bin fânûslar ve kanâdîller ve şem‘-i rîhler ve şem‘-i rîhler ve lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâ meş‘aller ile eyle çerâğân olup zîb ü ziynet oldu kim ol şeb-i muzlim rûz-ı rûşen-misâl leyle-i Kadr olup cümle şühedâlarımızın ervâhları inşâallâh pür-nûr olmuş alâmetleri olup gûyâ eflâk-i seb‘anın kevâkibleri ve seb‘a-i seyyâre ve sitâre-i mirrîh ve zühre ve utarid ve müşterî ve zühal ve şems ü kamer ve ferkadân ve necm-i sâbite ve süheyl-i Yemenî misilli encümânlar {gûyâ} bir yere müctemi‘ olup sahrâ-yı Üstürgon’u ol karanu gecede rûz-ı nevrûz-ı Hârzemşâhî gibi küşâde olmuşdu.

Ve dahi Üstürgon kal‘ası tarafındaki Süleymân Hân depesinde ve Şoşkon depesinde ve Muhanad depesinde ve İrşek depesinde ve Ban depesinde ve Depedelen depesinde ve

Bağdala depesinde ve'l-hâsıl on iki aded püşte-i bâlâlar üzre Üstürgon kavmi dağlar gibi odunlar yığup on iki yerden âteşler evc-i âsumâna peyveste olup tâ sabâha dek ale'l-ittisâl nâr-ı Nemrûd-misâl âteşler on iki burcdan haml ü sevr ve cevzâ ve seretân ve esed ve sünbüle ve mîzân ve akreb ve kavs ve cedy ve delv ve hût misilli ebrâclardan Üstürgon'un on iki aded yerde âteşleri cihânı rûşen edüp dendân-ı bedenleri üzre bî-hisâb fânûs ve neft ve katrân ve zift ve dühn-i gûsfendleri yakup kal'a-i Üstürgon'u ***[107b]*** dahi çerâğân etdiklerin Sadrıa'zam görüp,

"Bire cânım, bu çerâğânın aslı nedir? Biz hod fermân etmedik, bu sürûr [u] şâdumân nedir" dedikde cümle nedîmân-ı Âsaf dediler kim,

"Bu çerâğân Allâhu a'lem min indillâh olmuşdur" dediklerinde Sadrıa'zam,

"Vallâhi ma'kûl olmuşdur. Tîz kal'a-i Üstürgon'dan üç yaylım top ve tüfengler atılup gülbâng-ı Muhammedîler çekin. Bu gece bizim dahi ordu-yı İslâm içre cemî'i balyemez toplar ve kâfirden alınan toplar üçer yaylım tüfengler atılup akîblerince gülbânglar çekilüp sabâha dek ordu-yı İslâm çerâğân olsun" deyü fermân-ı vezîr-i Berhayâ sâdır olunca azamet-i Hudâ ol gece sabâha dak top u tüfeng sadâsından ve benî Âdem na'rasından ve atlar süheylinden âdemin zehresi çâk olup ebr-i kebûdlar gûyâ rîze rîze zemîne dökülüp ber-hâk olurdu.

Tâ bu mertebe şâdumân-ı top ve tüfenglerle şâdumânlar oldu kim ordu-yı İslâm içinde bârûd-ı siyâh kalmadı denecek mertebe gencerler oldu.

Hattâ ricâl-i gayb gibi küffârın inhizâmına sebeb olan niçe kerre yüz bin develer kim var anların hakkında Cenâb-ı Kibriyâ hadîs-i kudsîsinde [56] buyurdukları şütürlerin hatab u havudları üzre sârbânlar ve şütürbânlar balmûmları ve her şütürün kec gerdânlarına fânûslar asup katâr katâr develeri ve katâr katâr katırları dahi cümle semerleri üzre mûmlar yakup ve ardala ve bin burc nâm çanların takup ordu içr[e] hüddâmları bu hayvânlar deverân ve seyerân etdirdiklerinde gûyâ ordu-yı bâzâr içre bir âteş deryâsı gezüp semâvâtda olan kevâkibân-ı nücûmânların şu'leleri muzmahil oldu.

Ve niçe kerre yüz bin akkâm ve meş'alciyân ve karakullukçıyânlar küme küme ve reme reme kol kol kol edüp tâ sabâha dek el çarparak "Elâ yansuru's-sultân" deyü dakku'l-hanek edüp niçe yüz bin gûne şakalar ederek tâ sabâha dak böyle bir sürûr [u] şâdumân ve çerâğân oldu.

Ve her hayme vü hargâhda niçe gûne sohbet-i hâslar oldu. Ba'zı haymelerde şühedâlarımız rûhlarıyçün mümessek helvâlar tenâvül olundu ve cümle ervâh-ı şehîdân şâdumân oldu ve niçe bin yerde rûh-ı şerîf-i şehîdânlar içün tilâvet-i Kur'ân olundu, ammâ Hudâ'ya ayândır yine bu âmedâne sürûr [u] şâdumânın sebebi şühedâların üzerlerine nûr-ı mübîn nâzil olması sebeb oldu.

Bu kıssa-i pür-hisseden Sadrıa'zam hissedâr ve haberdâr olunca hemân ale's-sabâh cemî'i şühedâlarımızın na'şe-i münevverelerin sahrâ-yı Ciğerdelen'de buldurup cümle Üstürgon tarafına getirdüp serâperde-i Berhayâ kurbunda Süleymân Hân depesi zeylinde bir hafr-i azîm kazdırup cümle bin altmış aded şehîdânın henüz bir gün bir geceden berü kanları revân olarak Ordu Monlası Ünsî Efendi cenâze-i şehîdân-ı gâ'ibân namâzına muktedâ

olup iki kerre yüz bin aded guzât-ı muvahhidîn şehîdân namâzına bir kümeden hâzır olup {namâz-ı şehîdân kılınup} cümle şühedâyı biri biri üzre balık istifi gibi yığup defn etdiler.

Ve bu şehîd üzre haymeler kurulup cümle Üstürgon ulemâları üç gün üç gece tilâvet-i Kur'ân etmeğe me'mûr olup Sadrıa'zamdan ulemâlara ihsân [u] in'âmlar oldu.

Hakkâ ki böyle bir hayrât-ı azîmeyi bir gazâda şühedâlara bir pâdişâh-ı cem-cenâb ve bir serdâr-ı vezîr-i mükerrem âlî-me'âb etmemişdir. Hattâ niçe gâzîler Sadrıa'zama rû-be-rû eyitdiler kim,

"Koca vezîr çünki asâkir-i İslâm'ın şühedâların kâfiristânda hâk-i mezelletde bırakmayup böyle rağbet etdin. İmdi şimden gerü senin uğuruna cân u dil ile kurbân olup dîn-i mübîn yoluna şehîd olduğumuza gam yemeziz. Şimden gerü kalk ne cânibe teveccüh edersen gidelim. Hudâ dest-gîrin ola" deyü niçe gâzîler Sadrıa'zama böyle du'â etdiler ve herkes haymelerine gitdiler. Ve Uyvar gazâsına gitmeğe niçe bin gûne tedârikler gördüler. Hudâ âsân ede.

Ammâ bu gazâ-yı garrâ-yı meserret sene 1074 mâh-ı Muharrem'inin üçüncü gün ki yevm-i selâsede vâkı' oldu.

Hattâ bu hakîr [ü] fakîr ol mahall-i berzah-ı cahcahûnda cem'-i hâtır yok iken hemân ale'l-fevr şikeste beste bir kasîde şekilli bir şey edüp birkaç nâ-mevzûn ve nâ-merbût ebyâtları budur kim eyle fuzelâyi'd-dehr vezîr-i dilîre küstâhlık edüp arz etdiğimiz ebyâtlardır.

Kasîde-i gazâ-yı garrâ-yı sahrâ-yı Ciğerdelen, güfte-i seyyâh-ı âlem Evliyâ:

Minnet Hudâ'ya Hazret-i serdâr-ı kâmkâr,

Vardı gazâya eyledi küffârı târmâr,

Çâsâr-ı Nemse'nin (…) ü katanası,

Şemşîr-i âbdâr ile hep etdi cân-nisâr,

Hamd Hudâ'ya cümle emîrân süvâr olup,

Âmâde oldu cümle kafâdârı bî-şümâr,

Eyle du'â-i hayrı çıkar re'y-i Evliyâ

Ola bu fethe târîhi dâ'im gazâ {1021} hezâr,

Râ sâkıtdır. Sene 1074.

Eyle bir kâmil ve sâhib-i ayâr vezîr-i âlî-tebâr şi'r-i mühmel ü cühmelimizin kusûruna nazar etmeyüp yüz guruş ve bir çuka ve bir at ihsân etdi. *Ammerahullâh*.

Ba'dehu Sadrıa'zam sahrâ-yı Üstürgon'da ol tâk önündeki seylâb olan hûn-ı insânın ve cesed-i füccârânın bed râyihasından oturamayup cümle asâkir-i İslâm'a fermânlar olup nefîr-i rıhletler çalınup ***[108a]*** bu gazâ-yı eser-me'serin ikinci gün sahrâ-yı Üstürgon'dan göç edüp alay-ı azîm ile nehr-i Tuna üzre cisr-i kavîden ubûr edüp sahrâ-yı Ciğerdelen'de meks-i hıyâm edüp ba'de'z-ziyâfe yine atına süvâr olup meydân-ı ma'rekede pâymâl-i

rimâl olan küffâr-ı hâksârın lâşe-i murdârların seyr [ü] temâşâya gidüp kâmil beş sâ‘at bu sahrâ-yı bî-pâyânı deverân edüp gördü kim her nebâtât [u] giyâhât başına birer kâfir cesedi beyâz çakıl taşı gibi fürû-fikend olup yüzü koyu yatırlar, ammâ gâziyân-ı Rûm bu küffârlara eyle kılıç urmuşlar kim niçe bini iki omuzlarından tâ göbeğine dek kılıç enmiş, niçe bini hamâyili bağı çalınmış, niçesi sepetleme çalınup iki pâre yatır.

Niçe yüzü haddâdî ve niçe yüzü gazâlî ve niçe bini muharref ve niçe bini tânî(?) çalımı çalınmış leşler ceste ceste zîr-i zeber olup hâk-i mezelletde yatır. *Sübhânallâh el-azametullâh* deyüp cümle gâziyân-ı Âl-i Osmân’a hayr du‘âlar edüp engüşt ber-dehen ederek azm-i serâperde ederek çetr-i mülemma‘ına geldiği dem huzûruna Koca Serdâr Ali Paşa’yı ve Budin vezîri Sarı Hüseyin Paşa’yı ve Kaplan Paşa’yı ve Yûsuf Paşa’yı ve Hısım Mehemmed Paşa’yı ve bizim Kadızâde İbrâhîm Paşalara cümle birer hil‘at-i şâhî geydirüp talî‘a-i asker olmağa me’mûr edüp buyurdu-yı şerîfler verdikde hemân ibtidâ Ali Paşa tarafından nefîr-i rıhletler çalınup cümle altı aded vüzerâlar ile cümle otuz bin asâkir-i İslâm olup *“Tevekkülen-alallâh”* deyüp “*Bismillâh* niyyetü‘l-gazâ*”* deyüp,

Ciğerdelen sahrâsından cânib-i garba Uyvar kal‘ası fethine gitdiğimiz menâzilleri ve muhâsara etdiğimizi beyân eder

Evvelâ *bism-i İlâh* ile Ciğerdelen sahrâsından küffâr-ı bed-tebârın Uyvar altında ciğerin delmeğe ki cânib-i garba çemenzâr u lâlezâr vâdîler içre 9 sâ‘atde ma‘mûr u âbâdân kurâ vü kasabâtları yaka yıka Uyvar’ın maşrık cânibi mukâbelesinde **Çeyke** nâm bir kasaba-misâl köyde cümle asâkir-i İslâm ile meks edüp etrâf [u] eknâfa yarar karavullar ta‘yîn olunup ol ân nehr-i Litre üzre altı yerden balyemez toplar geçecek cisr-i kavîler binâ olunup ol ân cümle guzât-ı müslimînler cisirden ubûr edüp tâ Uyvar altında handak kenârına dek seğirdüp der-ceng-i evvel Uyvar’ın şarkîsinde olan Fargaçi varoşunun şikâr-ı kelepürlerin alup varoşu âteşe urup âteş-i sûzân evc-i âsumâna duman duman oldukda hemân kal‘a-i Uyvar’dan ibtidâ üç yüz pâre top asâkir-i İslâm’a atup hâmûş-bâş oldu.

Bu mahalde handak kenârında mukaddemâ bizden firâr edüp kâfire haber eden mürtedleri araba tekerlekleri üzre kazığa urulmuş gördük. İkisi dahi hayâtda idiler. Ba‘dehu cümle guzât-ı müslimîn gerüden asâkir-i kesret gelmeden,

“Bire meded bu Uyvar sahrâsın mahsûlün derelim ve çadırlarımıza yığalım” deyü asâkir-i deryâ-misâl bu Uyvar fezâsına dökülüp babaları mahsûlâtları gibi bir gün bir gecede cânib-i erba‘ayı birer konak yer pîr-i pâk zemînin kara hâk edüp herkes hayme vü hargâhları önünde dağlar gibi mahsûlâtlar yığdılar.

Ba‘dehu niçe yüz kurâlar yakdılar ve âsâr-ı binâların dahi yıkdılar, ammâ nehr-i Nitre kenârında olan müşebbek bostânları ve bâğ u bâğçeleri yıkmadılar.

Bu nehr-i Litre cânib-i şimâlde tâ Ma‘den dağlarından cem‘ olup Nitre kal‘ası zeylinden ubûr edüp Uyvar sahrâsında niçe yüz ma‘mûr u âbâdân kurâları rey edüp kal‘a-i Uyvar handakı içinden cereyân edüp andan sehel aşağı nehr-i Vak’a mahlût olup ikisi kal‘a-i Komaran kurbunda nehr-i Tuna’ya mahlût olur.

Andan ertesi gün Vezîria‘zam ve Serdâr-ı mükerrem yer götürmez asâkir-i İslâm ile bir alay-ı azîm gösterüp kal‘a-i Uyvar’ın cânib-i şimâlinde bir top menzili yerde serâperdesine gidüp meks edüp böyle bir alayı ne İskender-i Kübrâ ve ne Keyhusrev [ve]

ne Dârâ etmemişdir.

Hemân ol ân cânib-i erba‘aya karavular kat-ender-kat fermân-ı sâhib-kırân olup herkes kollu kollarında kanûn-ı Âl-i Osmân üzre meks etdiler. Kal‘a-i Uyvar ise bir sahrâ-yı bî-pâyânın ortasında havâlesiz bir zemîn-i çemenzârda sedd-i İskender-mânend bir kal‘a-i ser-bülend beyâz kuğu gibi altı aded sedd-i Kahkahâ tabyaların ve cümle dîvârın niçe bin haçlı peykerleriyle zeyn olmuş durup aslâ ve kat‘â Sadrıa‘zam alaylarına ve ordularına ve bâğ u bâğçelere girenlere aslâ bir top u tüfeng atmayup hâmûş-bâş dururdu.

Evsâf-ı ibtidâ mübâşeret-i muhâsara-i sedd-i İskender-misâl kal‘a-i Uğvar

Lisân-ı Macar’da ismi Uğvar’dır, ya‘nî “Yeni kal‘a” demekdir. İbtidâ bânîsi sene 858 târîhinde Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Gâzî İslâmbol’u ***[108b]*** feth etdiği sene 857 hâlâ münhezim olan Fargaçi la‘înin üçüncü dedesi olan Holando nâm ban ve pelîd-i anîd ibtidâ kal‘ayı palankadan inşâ eder.

Ba‘dehu bir mahsûldâr ferah-fezâ vâdîde olmağile bu kal‘a etrâfında yedi yüz pâre kurâlar ile bu vâdîler amâr olup niçe yüz bin re‘âyâ vü berâyâların kuvvetleriyle bu kal‘ayı Şeddâdî rıhtım tula binâdan amâr edüp ancak bir tabyası palanka dîvâr kalır.

Ba‘dehu sene 1008 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında Serdâr İbrâhîm Paşa ve Cığalzâde Sinân Paşa Üstürgon kal‘asın küffâr elinden halâs etmeğe bu Uyvar kal‘asın ibtidâ muhâsara etmeği re’y-i ahsen görüp kal‘a-i Uyvar’a sarılup kâmil yetmiş gün döğdüler, altı aded tabyasından birin alamadılar ve bir gün Tatar Hân gelüp asker-i İslâm’a imdâd etmediler. Âhir şiddet-i şitâ dahi erişü[p] kal‘a-i Uyvar’ı bırağup Budin’e gitdiler.

Ba‘dehu sene 1035 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ asrında Kara Murtazâ Paşa vâlî-i Budin iken Erdel Kralı Betlen Gabor ile ve Kaşa kal‘ası banı Kurs ban ile ve Orta Macar banı Palatinuş ile yüz bin asker gelüp Uyvar’ı yetmiş gün muhâsara etdiklerinde {asâkir-i İslâma imdâda gelen} cümle küffâra İrim Papa’dan haber gelince cümle küffâr-ı dûzah-karârın karârları kalmayup karârları firâra mübeddel olup kal‘a-i Uyvar altında Murtazâ Paşa’yı yalnız koyup giderler. Kara Murtazâ Paşa bu hâl-i pür-melâli görüp Leve ve Novigrad ve Vaç kal‘ası üzre cümle cebehâne ve bârhânesiyle kal‘a-i Budin’e gelüp karâr eder.

Hemân ol ân Fargaçi nâm bî-îmân kal‘a-i Uyvar’ın palanka tabyasın Şeddâdî binâ yapup altı aded tabyası sedd-i sedîd olup hâlâ bu 1074 sene-i mübârekede yine muhâsara olundu. Cenâb-ı Kibriyâ yine feth [ü] fütûhun müyesser ede*, âmîn ve yâ Mu‘în.*

Evvelâ Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa kal‘a-i Uyvar altında meks edince hemân ol ân nehr-i Litre üzre olan cisirden cümle balyemez topları ve yüz yetmiş aded şâhî zarbuzan topları ve cümle cebehâne ve mühimmât [u] levâzımâtları yüz bin renc [ü] anâlar ile cüsûrlardan geçirüp cümle asker nehr-i Litre’nin kenârında ve kal‘a-i Uyvar’ın cânib-i erba‘asında meks edüp kal‘a-i Uyvar’ı ortaya aldılar.

Ve ibtidâ bir vîrân kenîse ardında yeniçeri ocağı azharun mine’ş-şems meterislere girüp sıçan yolları kazmağa başladılar.

Hemân bu mahalde kal‘adan bin mikdârı küffâr Üstürgon kırkınından ibret almayup

kal‘adan atlısı ve yayanları yeniçeriler üzre çıkup bir şemme elbeşte cengi edüp niçe kâfirler dahi kırılup bir mu‘attal deyre girüp kemîngâh-ı penâgâh edinüp bâğa bâğçelere giden guzâta şergil olmağa başladılar.

Hemân Sadrıa‘zam kolundan mezkûr deyre birkaç balyemez toplar urunca deyrin dîvârı münhedim olup kâfirlerin başlarına dar olup niçe yüz kâfirlerin yeri dârü‘l-bevâr olup cân ber-cehennem gitdiler ve bakıyyetü‘s-seyfi kıç topların atup Uyvar’a dak kaçdılar.

Uyvar’ın topu ise orduya yetişmez, ammâ aslâ necâteye sûret yok dedüğü gibi artık küffâr kal‘adan baş göstermeyüp âsûde kalup bir top ve bir tüfeng tarafeynden atılmadı.

Ba‘dehu Sadrıa‘zam ve Düstûr-ı mükerrem Ahmed Paşa sünnet-i Resûlullâh üzre derûn-ı hisârda mahsûr olan Fargaçi Kapudan’a bir nâme yazdı kim istimâ‘ edenin zehresi çâk, yerleri hâk, ve dîdeleri nemnâk olur.

Sûret-i nâme-i Serdâr Ahmed Paşa ibn Köpürlü {Mehemmed Paşa} be-cânib-i dalâlet-âyîn berâ-yı Fargaç-ı la‘în kapudan-ı bî-dîn, netîce-i zübde-i kelâmı budur, nâmedir

“Evvelâ es-selâmu alâ meni’t-tebe‘a’l-hüdâ sen ki Fargaçi nâm kefere-i bed-nâm-ı güm-nâmsın, mektûbum vusûl buldukda kal‘anın miftâhlarıyla der-i devlete gelüp rikâbıma yüz süresin, yâhûd İslâm ile müşerref olup yine kal‘anda kemâ kân mutasarrıf olasın, yâhûd kal‘adan çıkup hâric-i kal‘ada sâkin olup harâc-güzâr olasın. Ve illâ inâd ve muhâlefet edersen Ciğerdelen’de ciğerin delinüp ol savaş-ı perhâşdan halâs oldun, ammâ bu kal‘ada halâs olmayup inşâallâh cümle ta‘allukâtınla senin her pâreni kulağın kadar ederim, bî-selâm” deyü dahi niçe gûne tenbîh ü te’kîdler yazılup nâmeyi İpşirli Mehemmed Ağa’ya verüp ol dahi zîr-i hisâra varup bir kemendli nerdübân-ı tavîl ile varan elçiyi derûn-ı hisâra alup bir dâne tabya küncinde nâmeyi okudup me’âl-i kelâm mefhûmu oldukda Fargaçi eydir:

“Benim askerim kırıldı demeniz, hâlâ kal‘ada yigirmi bin ceng eri Hıristiyanlarım vardır. Beş altı günden iki kerre yüz bin askerle çârsâr-ı sâhib-i vakârım benim imdâdıma yetişir. Bu kal‘a kralındır, vermeğe kâdir değilim. İki el bir baş içündür. Başıma yazılan her ne ise gördüm, dahi ne görecek isem emir Allâh’ındır. Mara Kot’umuz ***[109a]*** bize yardımcıdır” deyü Fargaçi Kapudan bu gûne cevâb-ı hezeyân söyleyüp İpşirli Mehemmed Ağa’ya bir kîse guruş verüp “Hoş geldin ve safâ gitdin” deyü yine kemendli nerdübân ile kal‘adan endirüp Sadrıa‘zama ahvâl-i bî-me’âli bildirdikde,

Hemân ol ân serdâr-ı sâhib-kırân Çatrapatra Ali Paşa’ya fermân gidüp Uyvar kal‘asının cânib-i erba‘asındaki deryâ-misâl suyu kesmeğe ta‘yîn olunup hemân su kesmeğe bu kadar bin kazmalı ve kürekli çıplakzâde gâzîler dal çıplak şallak ve mallak parlak ve berrâk beyâz gövdeli âdemler su kesmeğe mübâşerete gelirken kal‘a hâricinde olan cümle kefereler gördüler kim deryâ gibi su içinde bu kadar bin Türk askeri kal‘aya hücûm edüp gelir. Hemân küffâr-ı bed-girdâr bu çıplak âdemlerin bu yüzden hücûmların görüp,

“Türk’ün çıplak askeri böyle, yâ pür-silâh olanları nice ola” deyüp küffâr kal‘a-i Uyvar’ın cânib-i erba‘asındaki altı aded varoşları bırağup cümle kal‘aya firâr ederlerken niçesini çıplakzâdeler dutup Sadrıa‘zama dil getirüp ihsânlar aldılar.

Andan suyu bir cânibden kesmeğe yolların aradılar, tâ vakt-i gurûb oldu, bir cây-ı menfez

bulamadılar.

Beğko Paşa'nın Şuran kal'asına serdârlığın bildirir

Cümle guzât dahi meterise girmeden Uyvar'ın cânib-i şimâlinde 3 sâ'at karîb nehr-i Nitre kenârında Şuran nâm palanka kâfirleri asâkir-i İslâm'ın ota otluğa giden huddâmlara rahne etmeden hâlî olmadıkları(n) Âsaf-ı dilîrin mesmû'u olup ol ân Rûmeli eyâleti askeriyle Beğko Paşa'yı ta'yîn edüp paşa-yı mezbûr zeyl-i kal'aya varmazdan mukaddem niçe yüz küffâr dağlara firâr edüp talî'a-i asker yetişüp kal'ayı muhâsara ederler.

Beğko Paşa dahi gelüp derûn-ı hisârda olan küffâr "El-amân, ey asâkir-i Âl-i Osmân" deyüp kal'ayı Beğko Paşa'ya verdiklerinde derûn-ı hisârdan ol kadar mâl-ı ganâ'im ve cebehâne ve zahâ'ir makûlesi çıkdı kim asâkir-i İslâm ordusun ganîmet etdi.

Ve cümle cebehâne cebecibaşıya ve cümle topları topçubaşıya teslîm edüp kal'a içinde ancak iki yüz yigirmi yedi aded küffâr bulunup cümlesin der-zincîr edüp derûn-ı kal'aya Ohri beğini askeriyle muhâfazacı koyup bin aded araba ile zahîre ve cebehâneler ile Beğko Paşa bir alay-ı azîm ile şâdumânlar ederek ordu-yı İslâma gelüp dâhil oldukda,

"Fâl-i mübârekdir, inşâallâh kal'a-i Uğva[r] dahi feth olur" deyü cümle guzât mesrûr [u] handân oldular.

Beğko Paşa Sadrıa'zamın hâk-i pâyine yüz sürdükde hidmeti mukâbelesinde bir tuğ dahi ol gün ihsân olunup cemî'i mâl-ı hazâ'in ve cebehâne ve zahâ'irleri yerli yerine verdiler.

Ba'dehu cümle esîr olan küffârları Defterdâr Ahmed Paşa Üstürgon kal'asına gönderelim derken cümle küffâr eyitdiler:

"Devletli vezîr, bizi cümle âzâd edüp yine Şuran kal'amızda kalup evvelki gibi yine Üstürgon kuluna öşür ve harâc verelim. İnşâallâh size Uyvar'ı feth etmenin yolun gösterelim" dediklerinde.

"Nice feth edersiz?" deyü su'âl etdiler. Anlar eyitdi:

"Nitekim bu kal'a altında bu su vardır, siz bu kal'ayı feth etmek değil yanına varamazsız. Bu suyu cümle biz etdik ve biz yolların biliriz ve yine biz keselim, cümle sahrâ kuru olsun. Andan iş görüp kal'ayı feth edin" dediklerinde hemân sadr-ı âlîcâh bu kâfirlere hâh-nâ-hâh amân verüp cümlesin kasem billâh ile âzâd edüp cemî'i kefereleri Çatrapatra Ali Paşa'ya teslîm olunup ol gece cümle küffâr ile Ali Paşa yine çıplak ve şallak mallak askeriyle gidüp nısfu'l-leylde bir sâ'ıka ve bir gürüldü sâika istimâ' oldu kim cümle guzât şeb-hûn olup küffâr basdı zann etdiler.

Tâ vakt-i fecr ki oldu, sahrâ-yı Uyvar'da bir katre sudan nâm [u] nişân kalmayup cümle guzât hamd ü senâ etdiler. Ammâ hakîkatü'l-hâl suyu kesmeğe cümle asker âciz-mândeler idi. Eğer su kesilmese kal'a dibine varmağa kudret olmazdı.

Bu kefere-i kâtı'u'l-mâlara hadden efzûn ihsân [u] in'âmlar edüp bu kefereler erden olup dahi niçe gûne eşyâlar peydâ eyleyüp hidmetler ederlerdi.

Cümleden biri kırk elli dâne yekpâre ağaçlardan çırnık kayıkları getirüp "Bunlar handak suyun kesmeğe ve Litre nehri üzr[e] karşu tarafa gidüp gelmeğe lâzımdır" deyü elli pâre

kayıklar getirdiler. Ve üç yüz kadar çam direğinden nerdübânlar edüp âmâde pinhân etdiler ve niçe gûne dahi kal‘a fethine müte‘allık hiyel ü şeytanatlar etdiler.

Bunlara Defterdâr Ahmed Paşa da müstevfâ ta‘[y]înâtların da verdiler. Bu küffârlara olunan iltifâtları ***[109b]*** mukaddemâ kendü kal‘alarından firâr eden küffârlar istimâ‘ edüp anlar dahi bunlara gelüp bin mikdârı küffâr cümle re‘âyâ kayd olup pâre pâre olarak etek der-miyân hidmet edüp bunlara başka çadırlar verüp başka bir kol olup evlâd [u] iyâlleri ile hidmet ederlerdi.

Hikmet-i Hudâ çünki ol gece bu sahrânın deryâ-misâl suyu kalmayup vâdî-i Tîh-misâl olduğun derûn-ı hisârda mahsûr olan küffârların âkıbet-endîşleri görünce niçesinin kalbine ilhâm-ı Rabbânî gelüp ol gece kal‘adan uryân kemendlerle enüp bahr[î] gibi handak suyundan şinâverlik ederek beri tarafa geçince karavullar bunu dutup Sadrıa‘zam huzûruna gelince şehâdet parmağın kaldırup İslâm ile müşerref olup kal‘a ahvâli su’âl olundukda meğer bu âdem bir fasîhu’l-kelâm ümmü‘l-ahbâr âdem imiş, hattâ kal‘anın yüzbaşısı imiş, ceng-i Ciğerdelen’de ciğeri delinmeden cân kurtarmış bir müdebbir âdem imiş. Kal‘anın ba‘zı ahvâlleri bu âdemden su’âl olundukda,

“Ol kal‘a-i Uyvar’ın enderûn [u] bîrûnunda kâmil kırk bin âdem askeri var idi, yigirmi bini Ciğerdelen’deki cengde kırıldı. Ancak yüz on âdem ile Fargaçi kaçup kal‘aya geldi ve kendiyle cân kurtarup kal‘aya gelenleri,

‘Siz Türk kılıcı yediniz, gözleriniz korkdu, kal‘aya girmeniz’ deyü cümlesin kovdu. Hâlâ şimdi kal‘ada yigirmi bin asker var. On bini Nemse ve on bin Macar askeri var. Lâkin cebehânesi ve zahîresi ve mühimmâtları ve Ciğerdelen’de kırılanların avretleri ve oğlanları gâyet çokdur. Ve çâsâr-ı bed-tebârın topal vezîri yigirmi bin asker ile gelüp kal‘aya girmek sadedinde iken Ciğerdelen altında otuz yedi bin askerin kırıldığın işidüp hemân dünkü gün boruların çalup kalkup taburuna gitdi” deyü bu yeni müselmân böyle sıhhat haberlerin Sadrıa‘zama dedikde mezbûru Muhzırbaşı Abdi Ağa’ya teslîm edüp birer kat libâs-ı müslim ihsân olundu.

Hikmet-i Hudâ ol gün mâh-ı Muharremü‘l-harâmın yedinci Salı gün idi, sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretinden Haseki Ağa geldi. Bir semmûr kürk ve bir mücevher ve murassa‘ hançer-i zü‘l-feccâm ve bir şemşîr-i samsâm ile hatt-ı şerîf gelüp dîvân-ı pâdişâhîde kırâ’at olunup Sadrıa‘zama ve gayri düstûr-ı mükerremlere hayr du‘âlar ve selâm-ı firâ[vâ]nlar olunmuş.

Bu mahalde kal‘a altına birez asâkir-i İslâm’dan nâmdâr yiğitler varup kal‘a varoşuna şergil olduklarında kal‘adan toksan iki pâre balyemez toplar atıldı. Hattâ henüz hatt-ı şerîf ile gelen Haseki Ağa’nın bir âdemîsinin kellesin top güllesi götürdüp hemân Sadrıa‘zam bu ân Serasker Ali Paşa ve Beğko Paşa ve sağkol ve solkol beğleri ve sâ’ir iş görmüş iş erleri ile kal‘anın cânib-i erba‘asında gezüp meterise girecek yerleri tecessüs edüp mâh-ı mezbûrda cümle yeniçeri ve topçu ve cebeci ocakları kol kol meterise girilmek fermân olundu, ammâ ne çâre gündüz meterise girmek olmaz. Geceler ise mâh-ı Muharrem’in mehtâbı mahal “Âyâ ne çâre eylesek?” deyü erbâb-ı meteris birer gûne re’y-i tedârikde iken vakt-i gurûbda ki olup kamer mâh-tâb-ı bedr-i münîr burc-ı ufukdan pertâb edüp nümâyân oldu. Ve cümle erbâb-ı meteris ka‘r-ı zemîne girmeğe âmâde

oldular.

Hikmet-i Sun‘-ı Hudâ mâh-ı Muharrem’in on dürdüncü gecesi kâmil üç sâ‘at ve dör[d] derece ve üç dakîka hasefü‘l-kamer oldu kim on hatve mikdârı ba‘îd olan bedîd aktâr nâ-bedîd olurdu. Herkes yanındaki âdemi görmeden kalup tâ bu mertebe bir leyle-i muzlim oldu kim gûyâ haşr [ü] neşrden bir nişân oldu.

Hemân bu mahalde cümle guzât-ı müslimîn-i erbâb-ı meteris “Bire meded fursat ganîmetdir” deyü herkes kazması ve küreği ve tüfengi ile âheste âheste ol şeb-i muzlimde kal‘a altına karîb şarampavlar önünde hemân yere çöküp,

“Herkes kendüye birer mezâr kazup diri dizliklerinde pâdişâh dirliğimiz vardır” deyü meteris nâmında birer kabre girüp hamd-i Hudâ bu gece karanusunda kırk oda yeniçeri ve yigirmi oda cebeci Allâhu Ta‘âlâ‘ya sığınup kal‘adan küffârın aslâ haber [ü] âgâhları yok iken Uyvar’ın mağrib tarafında dörd koldan onar aded yeniçeri odaları meterise girüp evvelâ sağ tarafda kol kethudâ (–) Ağa ve dahi beri tarafda Zağarcıbaşı Arnavud İbrâhîm Ağa ve Beç kapusu önünde handak hâricinde Yassı Tabya önünde yeniçeri ağası Sâlih Paşa, anın sol tarafında Samsoncubaşı (–) Ağa, anın solunda Başçavuş (–) Ağa, bu beş aded koldan cümle gâziyân-ı yeniçeriyânlar kal‘a-i Uyvar’ın nısfın kat-ender-kat meterislerle kuşadup fi’l-hâl cümle guzât takırdı ve patırdı ve kütürdü olmadan yer altına girüp gûnâ-gûn san‘atlar ile sıçan yolları kazup cümle yeniçeriler gûyâ ka‘r-ı zemînde tahte’s-serâya girdiler.

Ba‘dehu Yörükân-ı top-keşânlar kırk altı ***[110a]*** pâre balyemez topları keşân-ber-keşân götürdüler ve derhâl meterislerde yerlü yerine her topları kodular, ammâ bu mahalde top-keşân Etrâklerinin ve topların salyasına me’mûr toprak sipâhîlerinin feryâd u fiğân ve ca‘ca‘ların kal‘a-i Uyvar’dan küffâr işidüp bildi kim kal‘a altına Türk askeri geliyor. *El-azametullâh* derûn-ı kal‘ada küffâr kuduz it gibi kudurup tâ sabâha dek iki binden mütecâviz toplar atup kal‘a-i Uyvar murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd ve Âd [u] Semûd nârı içinde kalup aslâ ârâm etmeyüp ale’l-ittisâl tâ vakt-i sehere dek toplar ve kumbaralar ve havân taşları atardı. Ammâ guzât-ı müslimîn,

“Ay dutulmuşdur, fursat ganîmetdir” deyü Uyvar’ın cânib-i erba‘asındaki altı aded bâğ-ı İremden nişân verir ma‘mûr u âbâdân varoş-ı müzeyyeneleri âteşe urup âteş-i sûzân evc-i âsumâna urûc edüp rûy-ı zemînde bir sûz[â]n nümâyân idi.

Ale’s-sabâh anı gördük, kal‘a-i Uyvar’ın cânib [ü] etrâfında İremistân ve amâristândan bir âsâr-ı binâ aslâ ve kat‘â kalmayup kal‘a-i Uyvar beyâz dürr-i şehvâr-vâr meydân-ı mahabbetde kaldı. Küffâr-ı dûzah-karâr henüz bildi kim cây-ı menâsları elden gidüp yerleri dârü‘l-bevâr ola.

Hemân mel‘ûn küffâr “Her çi bâdâ-bâd” deyüp var kuvvetlerin bâzûya getirüp diyâr-ı deyrlerinde durmayup leylen ve nehâr aslâ ârâm etmeyüp asâkir-i İslâma göz açdırmayup top ve kumbara ve tüfeng ve muşkat atmadan hâlî olmadı. Ammâ hamd-i Hudâ ancak ol gece yedi âdem şehîd oldu. Ve ol gün Gürcî Mehemmed Paşa kolundan on beş aded kelleler geldi.

Ve yine ol gün ba‘zı vüzerâlara yeniçerilerinin meterisleri ardlarında meterislere girmek

fermân olundu. Ve cümle altı aded bölük sipâhîlerine esb-süvâr olup kanûn-ı pâdişâhî üzre yeniçerilerinin meterisleri enselerinde kafâdâr olup âmâde durmak fermân olundu.

Ve mâh-ı Muharrem'in on sekizinci günü Serasker Ali Paşa cümle Bosna eyâleti askeriyle ve iki bin aded piyâde sekbânlarıyla alâ melei'n-nâs Zağarcıbaşı İbrâhîm Ağa kolu ardında meterise girdi.

Ve Sadrıa'zam ve Beğko Paşa Rûmeli gâzîleriyle yeniçeri ağası kolundan Beç kapusu tarafında kat-ender-kat kilt-â-kilt meterislere girdiler.

Andan Kıbleli Paşa bin aded güzîde sekbânları ve tevâbi'leriyle samsoncubaşı kolu ardında meterise girdi.

Andan Anadolu eyâleti gâzîleriyle Yûsuf Paşa bin beş yüz sekbânlarıyla başçavuşun kolunda meterislendiler.

Mezkûr vüzerâlar meterislere girirken kazma ve kürek takırdısı ve patırdısın küffâr istimâ' edüp küffâr-ı sâhib-i nâr bunlara ol kadar top-ı zûnnâr urdu kim hisâbın Allâhu Settâr bilür.

Hemân bizim tarafdan dahi ibtidâ beş koldan yigirmi beşer pâre balyemez topun yigirmişer vukiyye gelir güllelerin *Bism-i İlâh* ile atmağa mübâşeret edince bi-emrillâhi Ta'âlâ kal'a-i Uyvar'ın ol sedd-i İskender-vâr dîvâr-ı üstüvârının her tarafları sokak sokak rahnedâr olmağa başlayup derûn-ı kal'ada sarâyları ve düyûrlar ve çanhâneler darabât-ı top-ı kûpdan münhedim oldukça derûn-ı kal'a gür gür gürleyüp şakırdı şaka avâzesi arâka çıkardı.

Ammâ ceng-i azîmin kesret ü vefreti ve şiddeti vezîria'zam kolunda handakın yeri yüzünde Yassı Tabya nâm bir mel'ûn-ı benâmda beş bin kadar küffâr-ı dûzah-karâr kapanup neberd-i azîm ol tabyada idi, zîrâ bu tabya-i mel'ûn handak hâricinde bir alçak yerde olup sarp Macar tüfenglileri olmağile bizim meterislerimizde bir merd-i âferîde baş gösterüp kâfirden bir baş almağa kâdir olmayup subh u mesâ mesâfe-i ba'îdeden tüfengleşirlerdi, zîrâ ırhâk olan varoşlardan içeri kal'anın handak ve kenârları ve bu mezkûr Yassı Tabya başka kal'a-misâl handakları etrâfı çet-a-çet beşer ve altışar kat kalın direklerden parmaklık sık ormanlık gibi kat-ender-kat şarampavlar edüp bu kadar bin küffâr bu parmaklıkların ardlarında meterislenüp leyle'l-işâ ceng [ü] cidâl olup dahi bir şarampav dîvârı alınmadı.

Hemân Sadrıa'zam bir gece fermân edüp kal'a etrâfında olan şarampav parmaklıkların toplar içre gülle makaslar ve zincîrler doldurup cemî'i toplara bir fitilden âteşler edince cemî'i şarampavları sokak sokak söküp cümle guzât-ı müslimîn şarampavların şerrinden emîn olup cümle guzât şarampav direkleri taşıyup orduyu ağaç bâzârına döndürdüler.

Bu kerre cümle kâfirin handak kenârlarında siper-i la'netleri kalmayup kimisi Yassı Tabyalarına girdi, niçesi kayıklara binüp handak deryâsın geçüp kal'aya girdi.

Ba'de'l-yevm cümle gâziyân-ı Âl-i Osmân gün be-gün meterisler değişdirerek gitdikçe kal'aya yakın gelerek şeb [ü] rûz savaş-ı perhâş ederek Yassı Tabya nâm sedd-i se[dî]din handakı kenârına gelindi. Ammâ yine tarafeynden atılan top u tüfengin hisâbın ***[110b]***

Hudâ-yı müte‘âl bilirdi. Ve cümle cüyûş-ı muvahhidîn gece ve gündüz toz ve toprak ve top tütünü zulmeti içinde kalırdı.

Andan mâh-ı Muharrem’in yigirmisinde Kaplan Paşa’ya kal‘anın maşrık tarafında Komaran kapusunda meterise girilmek içün fermân olundu, zîrâ ol tarafdan Litre nehriyle kayıklar içre küffârın kal‘aya imdâdı geldiği istimâ‘ olunup ol tarafa Kaplan Paşa ve Adana Paşası Ali Paşa {dahi} me’mûr oldular ve ol gece meterisleri ma‘mûr etdiler.

Ve beş aded balyemez top ve on aded şâhî top ve bir oda topçu ve bir oda cebeci verdiler. Anlar dahi ol tarafdan kal‘ayı döğmeğe başladılar, lâkin Kaplan Paşa topları kal‘anın dîvârların silüp ba‘dehu dîvârdan seküp beri tarafda bizim büyük orduda niçe âdem ve at ve katır ve develer helâk etdiğin Sadrıa‘zama bildirdiklerinde Kaplan Paşa’ya fermân olup kal‘anın sîne-i pür-kînesine gülle urmağa başlayup öte tarafda asâkir-i İslâm emîn oldu.

Ba‘dehu yine Kaplan Paşa koluna Aydın ve Saruhan sancaklarının Tire ve Mağnisa şehirlerinin cümle gâzîleri ile yigirmi bin aded güzîde asker-i İslâm kal‘a altından azharun mine’ş-şems Litre nehrin ubûr edüp kal‘anın maşrık cânibinde kiremithâneler dibinde kal‘anın topları altında alâ melei’n-nâs meterislerin kurup Komaran kapusun döğmeğe mübâşeret etdiler.

Andan kal‘anın cenûbîsi cânibindeki kiremithâne tarafından Budin vezîri Hüseyin Paşa Budin eyâletiyle beş pâre top-ı kal‘a-kûp {ile} ve cebeci ve topçularla meterise girmek fermân olundu.

[Ve] dahi kal‘anın taraf-ı garbîsine Komaran kal‘asına gidecek yol üzre nehr-i Litre kenârında velî-ni‘metimiz Kadızâde İbrâhîm Paşa’nın Bolu sancağı askeri ve kendi tevâbi‘iyle cümle altı bin aded güzîde asker ile muhâfazaya ta‘yîn olunduk.

Hamd-i Hudâ meterise girmek fermân olunmadı, ammâ Hak belâ versin gece ve gündüz top serpindisinden ve top güllesinden ve muşkat ve zarbuzan topları zarbından bir ân âsûde emn [ü] amân duramayup âhirü‘l-emr çadırlarımız içinde handaklar kazup sağlığımızda kabr-i azîme ve çâh-ı cahîme girüp şeb [ü] rûz azâb-ı cahîm çekerdik.

Hattâ bir dâne ağanın bir haymesi sağ kalmayup pâre pâre ve nîme nîme olup cümle çadırlarımız Hindî Baba hırkalarına döndü. Ne çâre herkese böyle fermân-ı vezîr olundu.

Andan kal‘anın mağrib semtine Gürcî Mehemmed Paşa eyâlet-i Haleb ile ta‘yîn olundu.

Ve dahi şimâl tarafına Mar‘ayş eyâleti askeriyle Sührâb Mehemmed Paşa me’mûr oldu.

Ve dahi Sivas eyâletiyle Fâtıma Sultân dâmâdı Sıska Ken‘ân Paşa ta‘yîn olundu.

Ve bu vüzerâlardan mâ‘adâ yüz yetmiş altı aded sancakbeğleri kol kol sahrâ-yı Uğvar’ın cânib-i erba‘asına karavullar beklemeğe ve ota ve otluğa giden at ve oğlanların ve karakullukçuların hıfz [u] hırâset etmeğe me’mûr oldular.

Ammâ Sadrıa‘zam, Kırım hânı Mehemmed Giray Hân’ın bu ana dek sancağ-ı Resûlullâh dibine ve asâkir-i İslâm’ın imdâdına gelmediğinden ve Erdel kralı ve Eflak ve Boğdan banlarının gelmediklerinden dahi gâyet muğber-hâtır ve müte’ellim olup “Âh Tatar Hân!” deyü sîne-i pür-kînesi husrevânî küp gibi güm güm öterdi.

Âhir-i kâr Dobrucalı Kurd Paşa'yı ve Elem Şâh Beğ'i ve Babadağlı Hacıkey Paşa oğlunu ve Bolulu Kınalıoğlunu ve niçe iş görmüş baş almış ve peşkin sıçramış gâzîleri yedi kol edüp her kola beşer bin câna başa kalmaz yiğitler ta'yîn olunup cümle otuz beş bin asker yedi kola "Niyyetü'l-gazâ" deyüp cânib-i garbda Alaman diyârlarında kal'a-i Beç ve Prak ve Lonçat ve şehr-i Ropart ve vilâyet-i Holandiyye ve vilâyet-i Filimenk'de şehr-i Amıstırdam'a ve İsizinye şehrine ve vilâyet-i Prandeburunk şehrine ve'l-hâsıl Alaman denizi kenârına ve nehr-i Vo kenârına varınca bu gâzîler urup yakup yıkmak fermân olunup du'â vü senâ ile ordudan ayrılup gitdiler.

Ammâ hakîr bile gitmediğime hayli te'essüf çekdim, lâkin kal'a-i Uyvar fethin dahi bırağup gitmeği nâmûs edüp yine kal'a-i Uyvar'ın muhâsarası ahvâllerine mukayyed oldum.

Ve'l-hâsıl vezîr-i hüsn-i tedbîr bu tertîb üzre nezâketle cemî'i diyârlara çeteye gönderüp gâret etdirmek bahânesiyle kal'a-i Uyvar'ın cümle etrâflarına pâsbânlar gönderüp,

"Eğer kal'aya bir imdâd gelirse gârete gidenler râst gelüp yâ ceng edeler ve yâhûd 'Kâfir geliyor' deyü haber edeler".

Bu üslûb üzre mülâhaza-i dûrbîn-fikir edüp her {tarafa} asker gönderüp kendüler bî-bâk ü bî-pervâ kal'ayı henüz murâd [u] merâmı üzre döğmeğe başlayup ol gün tokuz koldan kal'aya bin altmış aded balyemez gülleleri uruldu. Ve cümle rûy-ı dîvârı eniş yokuş oldu ve küffârın niçe tabya topları ***[111a]*** battâl oldu.

{Der-beyân-ı esmâ-i top-ı kal'a-kûp}

Hattâ kal'adan bir balyemez top pâresi bizim ordu-yı İslâm içine düşüp üstünde celî hat ile,

"Sâhibü'n-nasr Süleymân Hân mimmâ ya'melü serîr-i tahtegân-ı dergâh-ı âlî Ali Balı"

Hattâ bu Ali Balı nâm topçubaşı müddet-i medîd, ömründe bal yemediğinden Ali Balı'nın balı yemezün topundan galat-ı meşhûr olup balyemez topu derler, meşhûrdur. Hattâ yigirmi vukiyye gülle atan toplara balyemez derler.

Otuz vukiyye gülle atana *lankoz* derler, kırk vukiyye atana *zâlim* derler ve elli vukiyye atana *kıran* ve altmış vukiyye demir gülleler atana *sademât* derler.

Devlet-i Âl-i Osmân'da altmış vukiyye top güllesi atar toplar Sultân Bâyezîd-i Velî asrında dökülüp kal'a-i Akkirmân döğülüp hâlâ ol iki aded toplar Akkirmân'ın kapusu arasında âmâde durur. Ve bir altmış vukiyye demir gülle atar Süleymân Hân topu kal'a-i Ösek'dedir, birisi nehr-i Dırava'dadır.

Gayri âdem sığar ve taş atar toplara *şayka* derler, bunlar arabaya binmezler ve seferlere gitmezler. Hemân kızaklar üzre kal'alarda dururlar. Bu gûne toplara rûy-ı zemînde bir pâdişâh-ı cem-cenâb mâlik olmamışdır. İllâ Âl-i Osmân pâdişâhları mâlik olmuşdur.

Ammâ ez-în-cânib kal'a-i Uyvar'ı döğdüğümüz Ali Balı ve karakatır ve çultutmaz ve balyemez ve ağzıkırık ve semiz top ve kundakkıran, bu mezkûr toplar cümle yigirmişer vukiyye idi, birer ay atıla atıla kâmil otuzar vukiyye gelür oldu, zîrâ ağızları ve falyaları bollandı, zîrâ Âl-i Osmân'ın bârûdu yaşdır, bârûdcuları kallâşdır, ammâ Mısır'ın ve

Bağdâd'ın bârûdları cümleden başdır.

Ba'dehu bu mezkûr toplar ile kal'a-i Uyvar handakı hâricindeki Yassı Tabya'dan nâm [u] nişân kalmadı, ammâ zîr-i zemînde küffâr mazgallarda ceng ederler.

Âhir-i kâr sene 1074 mâh-ı Muharrem'inin on yedinci Salı gün cümle guzât-ı müslimîne cebehâne-i pâdişâhîden kılıç ve kalkan ve ok ve yay ve tüfeng ve harba ve mızraklar verilüp yürüyüş fermân olundukda hemân cümle ümmet-i Muhammed bir kerre sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup sadâ-yı gülbâng-ı Muhammedî evc-i âsumâna peyveste, vakt-i zuhrda Sadrıa'zam kolunda yürüyüş olup ale'l-ittisâl cüyûş-ı muvahhidîn birbirlerinin akîbinden kesilmeyüp Yassı nâm tabya içine girüp kâfire eyle kılıç urdular kim Varat kal'ası fethinde bu gûne neberd olmamışdır.

Hamd-i Hudâ Yassı Tabya feth olup üç yüz kelle ve yüz altmış dil alınup hakkâ ki mel'ûn küffâr-ı füccar ol gün dilîrâne ceng [ü] cidâl etdiler, ammâ niçe küffârlar şemşîr-i bî-amândan amân u zamân bulamayacakların bilüp kendülerini cân havliyle ol fecc-i amîk handaka atdılar ve cümlesi kal'aya varamayup gark-ı âb oldular. Niçesi de halâs olacak mahalde bizim gâzîler kurşumla urup mürd etdiler.

Ammâ bu ceng-i savaş-ı perhâşda kal'adan bî-had ü bî-pâyân top u tüfeng kumbara ve fişeng ve zenberek atdılar kim azamet-i Hudâ cümle guzât-ı müslimîn âteş-i Nemrûd içinde kalup Amasiyye beği ve alaybeğisi ve niçe Amasiyye çerisi ve İzvornikli Kara Beğ ve kırk yiğit dahi dest-i Hamza'dan peymâne-i eceli nûş edüp serhoş olup vâdî-i hâmûşânda hâmûş-bâş küştegîr-i savaş olup yatdılar.

Ve cümle yüz beş aded gâzîlerimiz mecrûh olup ellişer guruş ihsânlar olup cerrâhlara teslîm edüp cerâhatları tımara başladılar. Ve amel-mânde olanlara rağbet edüp tekâ'üd nân-pâreleri ihsân olundu.

El-hâsıl bu kal'a cenginde böyle bir neberd râygân olmamışdır.

Andan cümle asâkir-i İslâm'ın serdengeçdileri bu feth olunan Yassı Tabya'yı cây-ı penâh edinüp cümle balyemez mücellâ topların ahz [u] kabz edüp kendi topların yine kendi kal'alarına çevirüp kal'aya ol kadar top urulmağa başlandı kim kal'ada mahsûr olan keferelerin amânı kesildi.

Andan kal'a handakındaki deryâ-misâl suyu kesmeğe yine Çatrapatra Ali Paşa'ya fermân olunup ol dahi mukaddemâ sahrâdaki suyu kesen Macarları fevrî başına cem' edüp handak suyun kesmeğe cidd [ü] cehde başladılar.

Küffâr Yassı Tabya'nın feth olunduğun ve cemî'i Türk askeri handak kenârına geldiğin görünce derûn-ı sûrda {mahsûr} olan keferelerin cânları başlarına sıçrayup "Âyâ ne tedbîr edelim?" derken gördüler kim handak içre yedi sekiz pâre kayıklar top altında gezerler.

"Hay meded vay meded bire Türk askeri bu kayıklarla kal'aya yürüyüş eder" deyü Yassı Tabya feth olduğu gece hemân küffâr havfinden kal'anın cevânib-i erba'asındaki handaklar üzre kal'adan demir zincîrli fânûslar ve demir meş'aller ile neft ve katrânlar ve ziftli yorganlar yakup kal'ayı çerâğân etdi kim "Türk'ün çıplak askerleri kal'aya kayıklar ile yürüyüş etmesinler" deyü kal'ayı âteş ile rûşen etdi. ***[111b]***

Ammâ kal‘aya bir vecih ile yürüyüş mümkün değil, zîrâ handak içi(ni) bir buheyre-misâl fecc-i amîk leb-ber-leb su içinde kalmış. Handakda kadırga ve kalyonlar gezse yerim dar demez ve altı aded tabya-i azîmin makas topları derdinden yanına varılmaz. Ve mazgal deliklerinde olan tüfeng-endâz Nemse kurşumu havfinden rûy-ı dîvâra bakılmaz. Yürüyüş etmek evlâ bi’t-tarîk kanda kalır ve yanına yakın varanlar elbette zahmdâr olup ölür. Ve eşek sidiğiyle zağlanmış ve ağılanmış kurşumu var, bir kerre ol kurşumu tahta’l-kahve yiyen uçmağı bulur. Tâ bu mertebe kal‘a-i bî-amândır, *el-iyâzu billâh*. Hattâ bu mahallerde kal‘anın fethi mümted olup hakîrin zahîresi kalmayup,

Üç yüz yiğit çeteye gitdiğimiz beyân eder

Evvelâ Uyvar altından cânib-i garba kâfirin Litre nâm kal‘ası altına yedi sâ‘atde vardığımızda hemân hap-â-hap bir hayli küffâra bir boğaz ağzında râst gelüp hemân bir kerre “Bire gâzîler Allâh” deyüp bunlara dal sâtûr-ı Muhammedî olup amân u zamân vermeyüp girişdik. Kimisi dendân-ı tîğ-ı bî-dirîğden geçüp kimi firâr edüp anlara da yetişdik, ammâ bunlar yarar Macar-ı füccâr yunakları olmağile bir hayli ceng edüp birbirimize karışdık.

Âhir-i kâr anları da birer tarîk ile şikâr edüp dest ber-kafâ esîr-i bend-i zincîr edüp hamd-i Hudâ biz üç yüz kişi idik, yüz yetmiş aded kâfiri esîr etdik ve yüz kırk aded kelleleri ârâyiş-i nîze edüp gitdik. Ve yine ol gün vakt-i asırda Sadrıa‘zam huzûruna ellerimiz ve kollarımız kan, beş yiğidimiz şehîd-i bî-gümân ile huzûr-ı Âsaf’a vardığımızda,

“Bire safâ geldiniz gâzîler” dedikde hemân cümlemiz kelleleri yere bırağup,

“Devletli vezîr hemîşe düşmanların ve Uğvar kâfirlerinin kelleleri böyle galtân ola” deyü du‘â etdiğimizde,

Serasker Ali Paşa eydir: “Bire Evliyâm, sen sabâh bizimle futûr yedin, bu arbedeye ne zamân gitdin” dedi.

Gâzîler eyitdi: “Hemân sultânımın otağından Evliyâ Çelebi atla çıkdı ve bizimle bugün sabâhdan gitdi. Öyleden evvel kal‘a-i Litre kurbunda bu kâfirlere sataşdık ve çataşdık ve birkaç baş dokuşduk. *Elhamdülillâh* feth [u] nusret bizim imiş. Hamd-i Hudâ devletli vezîrin huzûr-ı şerîflerine boş gelmedik, ammâ devletli vezîr bu beş dâne şehîdlerimiz Semendire gâzîlerindendir, tîmârlarını bu gâzîlere ihsân edün” deyü ricâ etdiklerinde ricâları hayyiz-i kabûlde vâkı‘ olup,

“Verdim, ammâ alay beğlerinden arzın getirin” deyü ellerine buyurdu-yı şerîf verüp “Kaldırın şühedâlarınızı” deyüp,

“Tîz tercümânlar gelsin” dedikde derhâl Panayot nâm tercümân-ı bed-nâm gelüp getirdiğimiz kâfirlerden su’âl oldukda,

“Îsâ hakkıyçün bizim cümlemiz Seçan kal‘asından ve kal‘a-i Honot’dan ve Hollok’den ve Buyak’dan ve Germat’dan ve Semendire’den ve Külvar’dan ve Filek’den ve Diregel’den ve Novigrad’dan ve Leve’den ve Nitre’den ve ma‘denlerden on bin yunak yiğit idik. Uyvar’a imdâda girmek şartıyla gelirken kal‘a-i Galgofça yanında Hovalçat adasında cümle taburumuzla anda yatup bu Uyvar tarafında kapdanlarımız top şamataları işidüp dörd yüz yiğitle bizi bu Uyvar tarafına dil almağa gönderdiler. Biz dahi âmedâne Litre

altında bunlara râst gelüp dil alalım derken bunlar bizi kırup esîr edüp dil eylediler.

Kıt‘a-i münâsib:

Muğzâde ceng yerinde serim eyledim fidâ

Kâyil değil esîr edüp ister dil almağa

Verdim dilim oldu dilim dil dilim dilim

Anıniçün dilim olısar ser şilim şilim

Bu ebyât-ı nâ-merbûtlar mazmûnunca bu dilleri Sadrıa‘zam söyledüp serâperde önünde “Bu dillerden dil çıkmasın” deyü dilleri kelleleriyle dükeli kesilüp bizim üç yüz aded refîklerimize bir kîse guruş ihsân olup küffârların cümle atların ve kılıç ve rokla ve tüfenglerin cümle fürûht edüp âdem başına ancak beşer guruş gazâ mâlı hisse düşdü, Hudâ berekât-ı Halîl vere.

Ez-în-cânib yine sadede rücû‘ edelim. Bu kelleler getirdiğimiz gün Çatrapatra Ali Paşa handakın içindeki suyu uğurlayup handakın ba‘zı yerleri kuru kalup handak içre meterisler ve kuburlar yürümeğe başladıkda hatt-ı şerîf ile gelen Hünkâr hasekisi askerin handaka girüp kal‘a dîvârı dibindeki şarampavlarda ceng-i azîm olduğun Haseki Ağa görüp Sadrıa‘zam’dan elli kîse ihsân olup der-i devlete revâne oldu.

Ve ol gün cümle asâkir-i İslâma on kerre yüz bin tobra tolusu toprakı handaka dökmeğe fermân olundu, ammâ erbâb-ı tîmâra ve erbâb-ı zu‘amâya bin akçe başına kanûn üzre iki tobra ve bölük ***[112a]*** sipâhîsi başına birer tobra ve cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânlara ve mîr-i livâların ve gayri asâkir-i sultânın hâsları ve ulûfelerine göre toprak ile leb-ber-leb tobralar fermân olunup tobra emîni defteriyle yigirmi kerre yüz bin aded tobra fermân olunup cümle tahsîl olup sicill-i Ünsî Efendi’de mastûr oldu.

Ammâ Hudâ‘ya ayândır herkesin hayme [vü] hargâhında kilim ve kebe ve keçe ve ihrâm kalmayup sebükbâr olduk, ammâ çadırlarda dahi döşemeler kalmayup herkesin haymesi güreşçiler meydânına döndü. Hattâ atların yem tobraları ve çulları dahi kalmayup atlar yaldak ve sublak ve çıplak kaldı.

Ba‘dehu bu cem‘ olan torbaları herkes toprak ile doldurup kal‘anın cânib-i garbîsinde Beç kapusu hâricinde Vezîria‘zam koluyla Yûsuf Paşa kolu mâbeynind[e] bir mürtefi‘ mahalle topraklı tobraları yığup kal‘aya toprak sürülmek fermân olunup kal‘ayı toprak gark etmeğe mübâşeret edüp üzerine Yûsuf Paşa cümle Anadolu askeriyle ta‘yîn olunup tobra emîni fermân-ı vezîr olduğu üzre tobraları alup resîd eder, tobra getirmeyenden yine taleb eder. Bu minv[âl] üzre bir günde tobralar kûh-ı Demâvend ve kûh-ı Elburz gibi eyle yığıldı kim kal‘a içinde gezen mûr [u] mâr nümâyân oldu. “Ve ancak yüz bin aded tobra geldi” deyü tobra emîni nakl etdi.

Hattâ hakîr tek durmağa karârım kalmayup tâ tobraların zirve-i a‘lâsına urûc edüp bir merkezden kal‘a içine bakdım. Sademât-ı top-ı kûpdan bir harâb-âbâd dâr-ı diyâr duyûr kim deyyâr bir âdemden nâm [u] nişân yok. Hep cümle kemîngâhlarda ve meterislerde pinhân olmuşlar.

Andan sonra yine asâkir-i İslâm'a iki bin boş tekerlekli arabalar ve iki kerre yüz bin kütük ve tomruk dahi handaka bırakmak içün fermân-ı Âsaf sâdır olup ol gün ale'l-fevr tahsîl olup handaka atmağa mübâşeret olunup handak araba ve tomruklar ile leb-ber-leb olup üzerlerine topraklar tobralar doldurdular.

Ammâ yine câ-be-câ tabyalardan küffâr toplar atardı, ammâ balyemez topları cümle kırılup battâl olup kolumburuna toplar atar oldu. Hamd-i Hudâ anlardan pek havf olunmaz oldu.

Ve ol gün üç bin aded güzîde şehbâz ve şehnâz yiğitler sipâhlık şartıyla serdengeçdi yazıldı. Ve yine ol gün handak içinden iki aded kuburlar kal'a dîvârına dayanup düzüldü.

{Der-ayân-ı eşkâl-i kubur}

Bir kubur Serdâr Ali Paşa kolunda idi ve bir kubur Sadrıa'zam kolunda idi. Kubur ta'bîr etdikleri oldur kim kal'anın handakı içini kal'a dîvârına varınca aykırı yarup iki üç âdem yan yana yürüyecek kadar bir yol ederler, ol handak yol içinde benî Âdem selâmet kal'a dîvârına gidüp gelmek içün ol yol üzre kalın top kundağı tahtaları ve meşe ve çam direkleri döşeyüp dahi üstüne niçe bin tobra toprak döşeyüp içi kubur gibi mahfûz bir yol olduğundan kubur yolu derler, kal'anın topu altındadır ve kal'a makaslarından ve dirseklerinden ve tabyalardan bu kubura her ne kadar taş ve kumbara atsalar kubur içinde gezen âdemlere aslâ zarar isâbet etmez, ammâ serdengeçdiler bu kuburları yapınca niçe yüz âdem şehîd olur, ammâ,

Der-beyân-ı menfa'at-i kubur

Evvelâ bir kal'anın fethinde usret çekilse zikr olunduğu kuburu yüz bin renc [ü] anâ çekerek peydâ edüp kubur içinden kal'a dîvârına varup artık bî-bâk ü bî-pervâ kal'a dîvârın delüp lağımlar ile kal'a dîvârın havâya atup yürüyüşler olup bi-emrillâh kal'anın fethi müyesser olur ise kuburun menfa'ati olur. Ammâ Serdâr Ali Paşa kolundaki kubur üç günde yüz bin derd [ü] belâ ile binâ olunup dördüncü gün kal'a dîvârın delmeğe başlayup lağıma mübâşeret etdi, zîrâ Serdâr Ali Paşa Varat kal'asın bu tarz üzre kubur ile lağım atup Varat'ı feth etdiğinden fünûn-ı kesîreler tahsîl {edüp} Uyvar'a dahi gâyet metîn kubur yürütdü ve Sadrıa'zam tarafından dahi bir metîn kubur kal'anın tâ esâsına girüp ka'r-ı zemînde lağıma başladılar.

Hemân küffâr kubur yolların görünce ve kal'a altına lağım yolları girince ve sürülen toprağın handak içine dağlar gibi geldiğin görünce hemân küffâr-ı murdâr gûyâ bir kudurmuş mâr olup gece ve gündüz top u tüfeng ve kumbara vü fişeng dûdının muzlimliğinden rûz-ı rûşen leyle-i muzlimden fark olunmazdı. ***[112b]*** Hattâ bu savaş-ı perhâşda yüz beş aded yiğit câm-ı şehâdetden nûş {edince mest} [ü] medhûş-ı ebed olup meşhed-i gâziyân mahallesinde cümlesin hânelerine götürdüler. Ve sıhhatde kalan gâzîler cümle meterislerde ve sıçan yollarında mükellef tabyalar ve siperler yapdılar.

{Tatar Hânzâde'nin imdâda gelüp alay gösterdiği suretdir}

Ve mâh-ı Muharrem'in yigirmi ikinci çehârşenbe gün Tatar Hân oğlu Ahmed Giray Sultân kırk bin Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâriyle ve yüz elli bin ma'dûd esb-i sabâ-sür'atleriyle alay alay koş koş olup tuğları ve direfş-i alem-i kâviyânîlerin açarak ve tabl [u] kudûm-i Cingiziyân'ın ve nefîr-i kerrenây-ı Efrâsiyâb'ın çalarak ve kös-i hâkâniyânına turralar

urarak ve Âl-i Osmân ihsân etdiği mehterhâne-i te'lîf-i Cemşîdî'yi çalarak Hânzâdenin kırk bin Tatarı ve yüz elli bin ağırmak küheylân atlarıyla mevc u mevc ve sâf u sâf alaylarıyla ubûr edüp ardı sıra on iki bin piyâde Kazak-ı Ak Kardaş Kazak gök demire gark olup cümle tüfengleriyle ubûr edüp andan Potkalı ve Berabaş ve Andirya ve İhmilniç ve Şeremet ve Zaporoska ve Durujunka ve Sirge ve Çoçka (–) (–) nâmân yetmiş aded hotmanlar haçlı bayrakların açup her birisi atlar üzre muhteşemâne ubûr edüp ardları sıra dankiyo ve torompete boruların çalarak niçe bin arabalarıyla sürü sürü ubûr eylediler.

Bunların ardı sıra Kırım hânlarının güzîde askerleri ve Kazak sultânları ve sultânzâdeleri ve mirzaları ve atalıkları ve vilâyet eğesi, ya'nî eben ân ceddin Kırım cezîresi sâhiblerinden Şîrîn beğleri kırk beğdir ve Mansûrlu beğleri dahi kırk aded beğlerdir ve Nogay beğlerinden Ulu Nogay ve Şidak Nogay ve Urumbet Nogay ve Kiçi Nogay ve Danay Nogay ve Yaman Sadaklı ve Kör Yûsuf Bili ve Kaya Bili (–) (–) ve Arslan Beğ-eli ve Nevruz-eli ve Çoban-eli ve Taman-elli ve Kereş-elli ve Mankıt-elli ve bu eller dahi kol koş atlarıyla ve kübe ve sadaklarıyla ubûr etdiler.

Andan Arkınlı ve Darkınlı ve Dayirli ve Memaylı ve Ulanlı ve Haneyli ve Badraklı ve Oraklı ve ot ağaları ve kapukulu ağaları ve emildeş ağaları (–) niçe bunun emsâli kavm-i Tatar-ı adû-şikâr beğleri ve elleri pür-silâh zor batır yiğitleriyle cümlesinin ellerinde kamçılarıyla ve cümle sadak ve savatlarıyla ve cümlesi kürklerin âdet-i Hûşenk Şâh üzre ters geyüp şıpırtma kalpakların gözleri üzre çeküp ol ucbe-likâ heybet ve ol mahûf hey'et üzre cümle ubûr edüp ba'dehu Kırım Hânı Mehemmed Giray Hânzâde Ahmed Giray Sultân hazretleri henüz on beşine bâliğ bir şehzâde-i cüvân-baht bir küheylân ağırmak aru ve baral at üzre çığalı şehbâz evc-i istiğnâ gibi hussân-ı sâfinâtü'l-ciyâd misilli at üzre süvâr olup cümle âlât-ı silâhı ve çüyen ve çirgisi ve dabkır ve dartısı cümle Tatar-vârî idi, ammâ libâsı cümle zerdûz dîbâ idi ve kemerinde kılıcı ve sadakı cümle mücevher idi, ammâ başında semmûr kalpağı Âl-i Cingiz tarzı şıpırtma börk kalpak idi.

Ve bu şehzâdenin istikbâline çıkan Serdâr Ali Paşa yan yana at başı berâber olup bu pençe-i âfitâb-ı mehtâb şehzâdeyi miyânına alup yağ u balı kelimât ederek Hânzâde dahi iki cânibine selâm vererek ve Ali Paşa'nın mehterhânesin çalarak Hânzâde'nin beş yüz aded gök demire müstağrak olmuş sadaklı ve şıdaklı pençe-i âfitâb Kırım cüvânlarından mümtâz [ü] müstesnâ iç gulâmlarıyla ubûr etdiler. Bunların ardlarınca,

Leşker-i Boğdan alayın beyân eder

Cümle yigirmi yedi bin aded güzîde Boğdan kefereleri pür-silâh olup çatal atlarıyla ve cümle çuka kontuşları ve başlarında kalpaklarıyla gürûh gürûh ubûr edüp ardları sıra cümle yetmiş aded hatmanları ve kapdan ve vamoş ve logofet ve bistiyar ve kamarans ve kopar ve pustenik ve armaş ve porkalab ve vornik ve postelik ve behranik ve ısbatar ve komsin ve zihnigar ve uşar nâmân mertebe sâhibi ve iş sâhibleri ve vilâyet zâbitleri pâk mülebbes ve mükemmel ü mükellef ubûr edüp {"Bu keferelerin sancaklarında ricâlü'l-gayb sûretidir" deyü ve "Hazret-i Âdem'le cennetden çıkan ve çift süren sığırdır" deyü cümle sancaklarında öküz başı tasvîri taşırlar}.

Andan Âsitâne tarafından Boğdan beğleriyle bile hükûmetde olan yüz aded mükellef ü müzeyyen ve müsellem kapucubaşılar ve dîvân efendisi ubûr edüp andan üç bin aded piyâde kefere tarabans tüfengliler ubûr edüp ardları sıra bin aded müselmân sekbân ve

sarıcalar, andan yedekler, andan şatır ve mataracı ve tüfengciler, andan Gika Beğ semmûr kürkiyle ve başında kırmızı semmûr kalpağıyla ve pâk müsellah atıyla ve iki yüz kadar mûğpîçe-i mahbûb gılmân-ı muğânlarıyla ve Âl-i Osmân ihsân etdiği mehterhânesin çalarak ve Âl-i Osmân in‘âm etdiği tuğların ve sancağ u bayrakların açarak ve ardı sıra iki bin arabalar ile sâ’ir hüddâmları ubûr etdiler.

Der-ayân-ı alay-ı cünûd-ı cünüb-i kefere-i Eflakân

Cümle yigirmi bin aded pür-silâh çatal atlı ve çuka roklalı ve semmûr ve zerdevadan ***[113a]*** kalpaklı ve tirkeşli keferelerdir, ammâ bunların yayan tarabans tüfengli kefereleri çokdur. Boğdan’ın atlısı, Eflakân’ın yayan kefere tarabansı meşhûrdur ve Eflak vilâyeti vâsi‘ olmağile hâkim ve zâbit ve râbıtları Boğdan hâkimlerinden çokdur ve müzeyyenlerdir.

Sitâyiş-i hâkimân-ı Eflakân: Evvelâ baş logofet ve vornik-i evvel ve vornik-i sânî ve baş hatman ve ikinci hatman ve pustenik ve behranik ve kopar ve ısbatar ve vistiyar ve komsin ve zihnigar ve orta logofet ve küçük logofet ve uşar ve şatrar ve kamaraş ve armaş ve ustolnik ve vetah ve kolçar ve medeninkar ve selçar ve darabans baş ve vamoş bu esmâlı zâbitleri gâyet mükellef ü mükemmel ve mülebbes ve pür-silâh mahbûb gulâmlarıyla ubûr ederler.

Ammâ bu Eflak keferelerinin cümle sancak ve bayraklarında “Ricâl-ı gaybımızdır ve cümle kuşların pâdişâhıdır” deyü sancaklarında şâhin kuşu timsâlin nakş edüp taşırlar. Hattâ penez nâm bakır akçelerinde dahi şâhin tasvîri yazarlar.

Ba‘dehu mezkûr hâkimlerden sonra Âsitâne tarafından müte‘ayyin müsellem şekilli kapucubaşılar ve dîvân efendisi ubûr ederler.

Andan sekiz bin kadar yayan tüfengli tarabansı ve şâhin tuyûrlu sancakları ve altı aded yedekleri ve şâtırları ve tüfengcileri ve mataracılarıyla Ligoraşki nâm kefere-i benâm semmûr lipâçe ve semmûr kırmızı Tatar kalpağıyla ve üç yüz aded salîbe-perest mûğpîçe-i mûğânzâde pençe-i âfitâb âdemî-zâd gulâmlar dahi ubûr edüp andan Âl-i Osmân’ın kanûn-ı kadîmeleri ve âdet-i gamîmeleri üzre ihsân etdikleri mehterhânelerin dahi ardı sıra kendülerinin âyîn-i bedleri üzre kefere boruları sûrnâ ve tabılları ve torompetelerin çalarak ubûr eylediler.

Erdel Kralı Apopi Mihal nâm kral-ı mutî‘in alayın beyân eder

Evvelâ beş bin kefere Macar katanasıyla Saz Macarı hâkimi güzîde atlı kefere ile geçdi.

Andan beş bin atlı kefere ile Seykel hâkimi geçdi.

Andan beş bin atlı kefere ile Hayduşak hâkimi geçdi.

Andan beş bin atlı ile Erdel banı ubûr etdi, ammâ cümleden mükellef ü mülebbes ve müsellah kim her birinin yeninde ve elinde ve kolunda ve belinde beşer altışar aded çarhlı kol tüfengleri ve birer dahi dalyan karabina çarhlı boylu tüfengler ile ubûr etdiler.

Andan sonra vilâyet-i Erdel’in yedi yüz yetmiş altı pâre kal‘aları kim vardır, anların cümle kal‘a sâhibleri mükellef ü mülebbes ubûr etdiler, ammâ cümleden mükellef kal‘a-i Sibin kapudanı ve Praşo kapudanı ve Udvarhel ve Şebeşvar ve Kolçvar ve Sekvar ve Şibevar ve

Pisanvar ve Jidvar ve Siçevar ve Devevar ve Sazvar ve Vinçazvar ve Belgrad ve Antivar ve Turdar ve Şolomkovar ve Şamos Uğvar ve Kolojvar ve Şebeş Uğvar ve Köyvar ve Laboşvar ve Nagbanyavar ve Aranoş Megeşvar ve Tirepişvar ve şehr-i Potar ve Milabar ve Sakmar ve Karolvar ve Eçetvar ve Naminvar ve Kalovar ve Tokayvar ve Kış Varatvar ve Husvar ve Sekelhitvar ve Şarbatakvar ve Kalovar ve Kaşa ve dahi bu kılâ‘-ı metîne ve hasîn-i hasînelerden mâ‘adâ niçe yüz kal‘a kapudanları alay-ı Macar ile gürûh gürûh geçüp bunların cümle sancağ u bayraklarında (–) (–) (–) (–) (–) (–) tasvîri taşırlar.

Andan on binlerinin müsellah ve müzeyyen gök demire gark olmuş kralın kendüye mahsûs asker-i cünübleri geçüp {(…) Apopi Mihal Kıral} kendüsi şâtırları ve tüfengcileri ve mataracılarıyla ve kendisi küheylân at üzre semmûr kürk ve semmûr yeşil terpûş Macar kalpağıyla ve ardı sıra beş yüz aded semmûr kalpaklı kâküllerin perîşân etmiş mülebbes pâk ve müzeyyen mahbûb ve matlûb ve mergûb marâlî ve gazâlî gözlü güzîde millet-i Mesîhiyye cüvânları ubûr edüp akîblerince Âl-i Osmân’ın ihsân etdiği mîr-i mîrân pâyesiyle iki aded tuğ ve sancağ [u] bayraklardan sonra mehterhâne-i Âl-i Osmân ardı sıra mehterhâne-i kâfirân tabıl ve torompete ve luturyan boruların çalarak ubûr etdi. (–) (–)

Der-beyân-ı asâkir-i İslâm-ı Bucak Tatarı

Mukaddemâ geçen Tatar Hân şehzâdesi askeri ve dahi ardı sıra cemapur askeri gibi Boğdan ve Eflak ve Erdel leşkerlerin iki İslâm askeri kanûn üzre ortaya alup alay ile getirdiler, ammâ bu mezkûr Bucak Tatarı cümle kırk yedi bin aded güzîde mükellef ü mükemmel ve zorâver ve şehbâz ve dilâver ve server-i hünerverlerdir kim Akkirmân kal‘asın Sultân Bâyezîd-i Velî {dest-i kâfirden feth etdikde} bu kırk bin aded Tatarı Eflak ve Boğdan ve Kazak ve Leh ve Maskov ve Çeh ve Macar küffârlarının böğürlerine mıh olsunlar deyü mu‘âf u müsellem edüp {Akkirmân Bucağında iskân etdirüp ol ecilden Bucak Tatarı derler. Ve} Kara Şemseddîn-i Sivasî hazretleriyle Bâyezîd Hân bu Bucak Tatarlarına hayr du‘â etmişlerdir. ***[113b]***

Anıniçün hâlâ Kırım Tatarlarından gani ve yarar ve müsellah zor batır yiğitlerdir ve Özü vezîrlerine tâbi‘lerdir, ammâ bunların dahi yetmiş aded ot ağaları ve atalıkları ve imirzaları var, lâkin bir sefere gitse Silistre vezîrinin bir ağası ve yalı ağası bu askere serdâr olur. Hâlâ Yalı Ağası Ahmed Ağa serdâr olup kırk bin asker cümle küffârın ardın alup bir turfa alay ile ubûr etmişlerdir kim ta‘bîr olunmaz.

Ammâ bu mezkûr alaylar cümle Vezîria‘zam otağı önünden geçerken kal‘adan küffâr bu asâkir-i kerrârın vefretin seyr [ü] temâşâ edüp tâ sabâhdan vakt-i asra dek alayın ardı arası kesilmediğin Fargaçi Kapudan {kal‘adan} görüp sakalın yolup,

“Ey vay kal‘amız ve Alaman ve Ungurus diyârlarımız ba‘de’l-yevm elden gitdi” deyüp bir âh-ı ciğersûz çeker. Bu haberi kal‘adan taşra firâr edenler hikâyet eder.

Ba‘dehu cümle alaylar huzûr-ı vezîria‘zamdan geçüp serâperde-i Âsaf-ı Berhayâ‘da ibtidâ Hânzâde Ahmed Giray Sultân dâmen-bûs edüp Sadrıa‘zam hayli i‘zâz [u] ikrâm edüp sağ tarafdaki sandaliyye üzre karâr etdi.

Ve dahi ardı sıra Hânzâde’yi Kırım’dan getiren Çavuşbaşı İbrâhîm Ağa dâmen bûs etdi.

Ve andan Yalı Ağası [ve] andan Kırım mirzaları ve Şîrînli ve Mansûrlu ve bâlâda tahrîr olunan cümle boy beğleri dâmen bûs edüp bir tarafa durdular.

Andan Erdel Kralı Apopi Mihal Kral-ı hoş-hisâl gelüp hâk-i pây-ı vezîr-i dilîri bûs edüp bir sandeliyye üzre karâr etdi.

Andan Boğdan beği ve andan Eflak beği hâk-i pây-ı vezîre yüz sürüp bunlara Sadrı‘azam Hânzâde ve Tatar ağaları işitsin deyü,

“Bire mel‘ûnlar, niçün bu ana dek geç geldiniz? Ne kadar zamândır size fermân-ı pâdişâhî gideli ve ne kadar zamândır biz bu kal‘ayı döğeli. Hemân sizleri ve gayrileri katl etmek gerek” deyü cümleye hitâben bir sertîz cevâb-ı ıtâb-ı pür-savâb etdi kim her biri berg-i hazân gibi ditreyüp gaş oldular.

Andan cümle Kazak hatmanlarının yetmişi de gelüp küffâr haliçeleri bûs edüp ayak üzre Eflak ve Boğdan beğleri gibi sıraya durdular. Sadrıa‘zam yine buyurdular kim,

“Yâ cânım Hânzâde Çelebi, sen geleceğine baban bir umûr-dîde hân-ı âlîşân babamız idi, bu kadar kâfirler geldi, anlar niçün gelmedi. Yohsa tenezzül mü etmedi. Bu hidmet Allâh içün ve dîn-i mübîn içündür. Bunda bu kadar iş var, kendüleri bir hayırlı işde bulunurdu ve çok işler görülürdü” dedikde hemân Ahmed Giray Sultân-ı fasîhu’l-lisân buyurdular kim,

“Vallâhi’l-azîm ve billâhi’l-kerîm babam da ve ben kulun da abd-i memlûkunuz gibiyiz, lâkin kendilerinin gelmediğine sebeb oldur kim geçen ayda yetmiş seksen bin Kılmah Tatarı Çigişke ve Arbat ve Orağzı nâm kal‘alarımız arasından Kırım’a girüp beş on bin ümmet-i Muhammed’i esîr edüp bu kadar kurâ vü kasabâtlarımız harâb u yebâb ve halkını kebâb edüp gitdi. Şimdi yine Kırım’a girmek üzre iken fermân-ı pâdişâhî gelüp sefer fermân olmuş. Cümle Kırım eyeleri ve cümle Kırım erenleri ve cemî‘i kadıları ve Kefe vezîri Ak Mehemmed Paşa ile cümle müşâvere edüp ‘Hânım sen sefere gidersen, cezîre-i Kırım elden gider. Elbette oğlun gönder’ deyüp müşâvere edüp efendimin kulluğuna beni bir iç gulâmı pâyesiyle gönderüp huzûr-ı şerîfine gelüp hamd [ü] senâ ol Allâh’a kim mübârek cemâl-i bâ-kemâliniz görüp pâypûş-ı bûsınızla şeref-yâb oldum” dedikde Köpürlüzâde bu kadar kelimât-ı piyâz-ı nâz [u] niyâzdan hazz edüp tebessüm-künân oldukda hemân Şehzâde-i cüvân-baht Ahmed Giray ibn sâhib-i taht {hemân} koynundan cemî‘i Kırım a‘yânının Kalmak kâfirinden feryâdnâmelerin dest be-dest Sadrıa‘zama verdikde sâhib-i sadr-ı âlî-kadr ol ân arzları kırâ’at edüp mefhûmu ma‘lûmları olunca,

“İnşâallâh ol kavm-i Kalmağının {dahi} haklarından an-karîbi’z-zamân gelinir” buyurduklarında yine Ahmed Giray Sultân buyurdular kim,

“Bu Kalmak kâfiri ahvâlin bizi sefere getirmeğe me’mûr olan çavuşbaşı kulunuza su’âl buyurun” dedikde çavuşbaşı eyitdi:

“Vallâhi sultânım, biz Kırım’da iken iki kerre Kalmak Kırım’ı urup bu kadar mâl ve tavar sürüp ve bu kadar ibâdullâh esîr olup bî-bâk ü bî-pervâ Kırım’dan çıkup gitdiler” deyü çavuşbaşı şehâdet etdi.

Ba‘dehu Hânzâde’ye ve Erdel kralına ve Kırım a‘yânlarına serâperde içre bir ziyâfet-i

azîme-i vâfire olmuşdur kim vasfında lisân kâsır ve kalemler kâsirdir, ammâ serâperde taşrasındaki ziyâfet Boğdan ve Eflak beğine ve cümle Tatar'a ve cümle küffâra bir ziyâfet-i azîm olmuşdur kim cemî'i Âl-i Osmân askeri de def'-i cû' edüp hamd [ü] senâ etdiler. ***[114a]***

Hattâ bu ziyâfet-i azîmde üç yüz aded koyun ve elli sığır ve üç bin tavuk ve elli kazgan pilâv ve elli kazgan zerde ve çobra ve iki kerre yüz bin ekmek serâperde önündeki çemenzâr üzre bu kadar ni'met-i firâvân döşenüp bu kadar bin asker bu ni'metlere üşüp koyun ve sığır kebâbların pâreleyüp yağmâ ederken ba'zı sığır kebâbları içine usta aşbâzlar diri tavşan ve güvercinler komuşlar, kimi uçar ve kimi kaçar ve kimi sıçar.

Bunları Tatarlar ve küffârlar yeyüp şâdumân olup bir hây hû ile def'-i cû' etdiler ve yine atlarına süvâr olup herkes merkezlerinde durdular, ammâ bu ziyâfetden mukaddem Sadrıa'zam-ı âkıbet-endîş tenbîh buyurmuşlardı kim,

"Ordu-yı İslâm içinde her kimin çadırında ne kadar tüfengleri var ise Hânoğlu ziyâfeti yağmâ olundukdan sonra bir yaylım toplar atıldıkdan sonra gülbâng-ı Muhammedîler çekilüp cümle tüfengler atılup şâdumânlar olsun" denilmiş idi.

Hakîkatü'l-hâl ba'de'z-ziyâfe ordu-yı İslâm içinde yetmiş aded balyemezlere ve üç yüz altmış aded şâhî zarbuzan toplara bir fitilden âteş edüp ordudan dahi niçe kerre yüz bin sağîr ü kebîr tüfengleri bir yaylım boşaldup ve bir nevbet gülbâng-ı Muhammedî çeküp sadâ-yı Allâh Allâh evc-i âsumâna urûc edüp zemîn ü âsumân lerze-nâk olup yer göğe ve gök yere endi zann olundu.

Ammâ henüz imdâda gelmiş Tatar ve Eflak ve Boğdan ve Kazak ve Macar kâfirleri böyle hengâme-i velvele ve gulgule-i Âl-i Osmân'ı görmemişler ve işitmemişlerdi. Cemî'isi âlem-i hayretde kalup engüşt ber-dehen ve nâhun der-dehen etdiler, ammâ niçesinin atları topların sâ'ikalarından kuyrukların hotas-vâr edüp sahrâlara gitdiler, ammâ yine sâhibleri akîblerine düşüp dutdular.

Hemân kal'ada mahsûr olan ba'zı küffâr bu hengâme-i ma'reke-yi şâdumânı görüp eyitdiler:

"Alındı kal'a yerine filânımızı gidi Türk. İşte bizim kralımızın imdâdı sizin ordunuza girdi, sizi kırıyor" dediklerinde bizim gâzîler eydir:

"O gelen asker bizim Tatar askeri ve bizim Erdel kralı ve bizim Eflak ve Boğdan ve Akkirmân ve Kazak hatman askerleridir. Hemân mel'ûn kâfirler kal'ayı vere ile verün. Yohsa işte kal'a dîvârlarınız top-ı kûp ile yıkıldı. Yarın bir gün cümlemiz yürüyüş edüp sizi cümle kırarız" dediklerinde kâfir eydir:

"Bire gerçek söylen Muhammed'iniz sevenseniz, o gelenler Tatar mıdır?" deyü su'âl ederler. Ba'zı yiğitler dahi,

"Vallâhi Tatar ile yüz elli bin aded askerimiz geldi ve dahi Diyârbekir ve Erzurûm ve Şâm-ı Trablus'dan dahi imdâd gelecek askerlerimiz vardır" deyince hemân içerden küffâr-ı hâksâr kâr-ı inkisârda olup ol gün ol gece dîvârlarda[n] ve mazgallardan kefere vü fecereler baş göstermeyüp aslâ top u tüfeng atmayup müşâverelere {girüp} "Kal'ayı vere

ile vermelerine turvin şirvin ederler” deyü keferelerden istimâ‘ olunup asker-i İslâm ile küffâr câ-be-câ söyleşmeğe başladılar.

Ammâ Sadrıa‘zam-ı âlî-vakâr hemân ba‘de’z-ziyâfe Boğdan Beği Komaran tarafına fermân olundu, Eflak Beği Leve tarafında meks etmek fermân olundu ve Ahmed Giray Sultân ile Bucak Tatarı ve Kardaş Kazak ma‘an Litre kal‘ası tarafına fermân olunup asâkir-i İslâm’ın cânib-i erba‘asına kat-ender-kat muhâfazacılar vaz‘ olundu. Ve Üstürgon köprüsüne Çavuşoğlu Mehemmed Paşa ta‘yîn olunup “Ordudan firâr edenleri katl edüp mâlları mîrî ola” deyü ol hidmete me’mûr olup Ciğerdelen’e gitdi. Ba‘dehu ertesi gün alay-ı azîm ile,

Alaman diyârına giden Kurd Paşa’nın ganîmetle geldiğin beyân eder

Evvelâ mâh-ı Muharremü‘l-harâmın yigirmi üçüncü gün yevm-i Pençşembe’de bu feth-i meserret haberi geldik[de] geceden on bin asker dağlar içre gelecek askere istikbâle gitdiler. Ve yine alaydan sonra “Ordu-yı İslâmdan top u tüfengler atılup gülbâng-ı Muhammedî çekilsin” deyü tenbîh ü te’kîd etdiler.

Ba‘dehu vakt-i zuhur ki oldu, *el-azametullâh* Tatar Hânoğlu konduğu tarafdan tağı ve taşı asâkir-i bî-pâyân ve niçe bin araba-i firâvân dağı ve taşı dutup âdem deryâsı ve benî Âdem sadâsı evce peyveste olup asâkir-i deryâ-misâl mevc {mevc} gelmede, ammâ hakîr Sadrıa‘zamın otağında durup temâşâya meşgûl {idim}, lâkin bu gelen mâl-ı ganâ’imi ***[114b]*** ve bu guzât-ı müslimînin ne mertebe mâl-ı bî-hadd [ü] bî-pâyân ile muğtenem olduklarını manzûrumuz olduğu üzre tahrîr eylesek Uyvar gazâsı evsâfının tahrîrine mâni‘ olur, ammâ ihtisâr üzre terkîm edelim.

Çünki guzât-ı müslimînin ibtidâ alayı yürümeğe başlandı, Sadrıa‘zam çetr-i mülemma‘ın sokakların açup kendüler bir sandaliyyede karâr edüp ibtidâ Hacıkey Paşazâdenin on bin aded askerinin atları ardında birer dâne pençe-i âfitâb-ı âlem-tâb gılmânlar ve bintânlar var idi.

Ve niçe Fireng ve İsfaç atları üzre ikişer üçer aded oğlan ve kızlar ve avretler binmişler idi.

Ve piyâde Çeh ve Tot esîrleri der-zincîr gidenlerin hadd [ü] pâyânları yok idi.

Ve bu Hacıkey Paşaoğlu gürûhunda hemân iki bin altmış aded câmlı hınto arabalar içre bu kadar kapudanlar ve duhter-i pâkîze ahterler ve ol kadar kâlive avretler ve her arabalarda ol kadar akmişe-i fâhireler ve ol kadar emti‘a-i nâdireler ve ol kadar kimyâb makûlesi zî-kıymet eşyâlar var idi kim hadd [ü] hasrın Allâhu mu‘tî bilir.

Der-fasl-ı gürûh-ı sânî: Bunlar dahi ke’l-evvel pür-silâh olup bunların ellerinde piyâde esîrleri çok, ammâ mahbûb [u] mahbûbe esîrleri yok. Altışar at gücile çeker hınto arabalarında ol kadar altun ve gümüş âvânî eşyâları ve ol kadar gümüş haçları ve altun haçlı bayrakları var kim ta‘bîr olunmaz, ammâ bunlar tâ Filimenk deryâsı kenârına seğirdüp cümle esîrleri Fireng şapkalı kapudanları ve muhteşem papasları ve âlât-ı silâhları çok idi.

Tavsîf-i cüyûş-ı sâlis: Bunlar tâ Alaman deryâsı kenârında tâ vilâyet-i Holandiye’ye seğirdirler, ale’l-gafle basup bir kâfir el kaldırmadan üç bin kadar güzîdesin esîr-i bend-i

zincîr edüp götürmede yenli ve bahâda ağır olan şeyleri alup altı yüz kadar arabalara tahmîl edüp avdet ederler, ammâ bunların cümle esîrleri Nemse'nin Alaman güzelleri idi.

Tavsîf-i gâziyân-ı râbi': Bu asâkir-i nusret-me'serin ekseri Dobruca ve Babadağlı ve Deliormanlı ve Karasulu vilâyetlerinden Tatarşe bir alay çatal atlı gâziyân-ı mücâhidân olmağile cânib-i garba kırk konak yer tâ İsfaç vilâyeti Firengistân'ına varup cümle kâfirleri bir bed-nâm günlerinde evleri içre bulup beş bin kadarın esîr edüp ol kadar mâl-ı firâvân ile geldiler kim hisâbın Kerîm Allâh bilir. Bunlarda mukaddemâ arabalar yok imiş, zîrâ mesâfe-i ba'îdeden gelirler.

Ba'dehu Nemse çâsârının İsizinye nâm tahtını urup Kurd Paşa ile üç gün bu şehirde oturup beş bin at ve iki bin araba yükü esbâb [u] eskâlât yükledüp azm-i râh ederler.

Bunlarda olan güzîde üsârânın hadd [ü] hasırları yok idi. Ve bunların alayları ubûr etmeğe başladıkda eğer piyâde esîrleri ve eğer üsârâlar ile memlû arabaları kâmil üç sâ'atde ubûr edüp mukaddemâ geçen alaylar ile kâmil tokuz sâ'at olup vakt-i asır oldukda Serdâr Kurd Paşa ve Kınalıoğlu ve Hacıkey Paşaoğlu ve gayri gâziyân serdârları pür-silâh olup Kurd Paşa'nın mehterhânesiyle dârât [u] azametleriyle gelüp Sadrıa'zamın hâk-i pâyine yüz sürüp Kurd Paşa'ya bir semmûr kürk ve kırk aded gâzîlere hil'at-i fâhire ve iki yüz kadar gâzîlere çelengler ihsân olunup cümle mâl-ı ganâ'imlerine aslâ vaz'-ı yed olmayup penc-i yek-i sultânîleri bile alınmamak içün ellerine fermân-ı şerîf verildi.

Ve Kurd Paşa'ya inşâallâh deyü Uyvar hükûmeti va'de olunup cümle gâziyân serâperdeden ihsân-ı vezîr ile taşra çıkınca hemân mukaddemâ tenbîh olunduğu üzre cemî'i toplara ve tüfenglere âteşler olunup bir kerre gülbâng-ı Muhammedî gelüp sadâ-yı Allâh Allâh'dan ordu-yı İslâm pür olup cemî'i vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ümerâlarda tâ nısfu'l-leyle varınca tabılhâne fasılları çalındı.

Ertesi gün ordu-yı İslâm eyle ganîmet oldu kim bir esîr beş guruşa ve yüz dirhem sîm-i hâlis altı guruşa fürûht olup gayri kâlây [u] metâ' buna göre kıyâs oluna. Ve herkes haymesinde beşer altışar gılmân u bintânlara mâlik oldular. {Hattâ} ordu içre bir âdemde bir zî-kıymet metâ'-ı nâdire yâhûd bir libâs-ı fâhire görseler "Sen Kurd Paşa payına düşmüşsün gibi" deyü bu ganîmet darb-ı mesel olmuşdur.

Ez-în-cânib yine sadede gelelim. Çünkim bu hâl-i pür-melâl-i pür-me'âli dahi derûn-ı kal'adan küffâr görüp akılları gitdi ve bildiler ki kuburlardan kal'a altına lağımlar girdi. Hakkâ ki kal'anın der [ü] dîvârları sokak sokak oldu.

Ve üç yerden altışar hazîneli lağımlar dîvâr içine girdikde ***[115a]*** lağımlardan aslâ fâ'ideler olmadı. Meğer kal'anın cümle temelleri hurde hurde kemerler üzre imiş ve cümle dîvârları içi sokak sokak boş imiş. Hattâ bizim lağımcılar kal'a dîvârın delüp içeri girdiklerinde birkaç lağımcıları küffâr kal'a temellerindeki yollarda bulup şehîd etdiler.

Âhir-i kâr lağımdan bir çâre bulamayup hemân toprak sürmeğe ve toplar ile kal'anın münhedim olan yerlerinden yürüyüşler etmeğe karâr verdiler.

Ve mâh-ı Muharrem'in yigirmi sekizinci gün Hânzâde Ahmed Giray Sultân cümle Tatarlarıyla Ak yaylalardan öte geçüp altun gümüş ma'denleri vilâyetlerini nehb ü gâret etmeğe fermân olup kırk bin Tatar ile Hânzâde çapula revâne oldular, ammâ yerlerine

cümle Bucak Tatarları kaldılar.

Ve dahi Eflak beği on bin Eflak leşkeriyle tâ Seçan kal‘asına varınca nehb ü gârete me’mûr olup Sadrıa‘zam tarafından bir ağa üzerlerine nâzır olup gârete gitdiler.

Andan Boğdan beği dahi on bin askeriyle ve Elbasan beğiyle tâ Komaran kal‘ası tarafların ıhrâk etmeğe me’mûr olup revâne oldular.

Ve yine Hacıkey Paşazâde dahi gönlünde olan on beş bin yiğit ile Nemse’nin tâ Lonçat nâm vilâyetin nehb ü gârete gitdiler.

Ba‘dehu Hânzâde vezîri olan Sefer Gâzî Ağazâde İslâm Ağa on bin aded güzîde bahâdır zorâver ve dilâver batırlar ile nehr-i Vak’ı ubûr edüp tâ kal‘a-i Pojon semtlerin vurup yakup yıkmak fermân olundu.

Ve bugün Erdel kralıyla Lipova ve Çanad ve Göle sancağı beğleri cümle yigirmi yedi bin askerle nehr-i Vo kenârında şehr-i Roy vilâyetlerin alan u tâlân ve harâb u yebâb edüp mâl-ı ganâ’im almağa me’mûr olup azîmet etdiler.

Ba‘dehu beş gün beş gecede ve kimi on gün on gecede cânib-i erba‘adaki vilâyetlere çapul civerüp dünyâyı aşup mâh-ı Saferü‘l-muzafferin üçüncü gün ve ba‘zısı beşinci ve onuncu gün ordu-yı İslâma sâlimîn ü gânimîn vâsıl oldular.

Ve bu altı koldan mâl-ı ganâ’imiyle gelen asâkir-i İslâm’ın aldıkları mâl-ı firâvânın ve üsârâ-yı bî-pâyânın ne haddi ve ne hasrı var. Hattâ şol mertebe bî-hadd [ü] bî-kıyâs esîr-i nâs var idi kim niçesinin esîrleri firâr edüp ordu içre bir kesde karâr ederdi, sâhibi aslâ aramayup giderdi. Tâ bu mertebe üsârâların kesretleri var idi.

Sadrıa‘zam bunların alaylarından dahi hazz edüp orduda top u tüfeng şâdumânları etdirdi. Ve Hânzâde’ye bir kürk ve Erdel kralı ve Eflak ve Boğdan beğlerine ve gayri askerin beğlerine hil‘at-i fâhireler ihsân olunup bu altı kol asker elinde olan üsârâların pençik kâğızları hisâbı üzre kâmil yüz on yedi bin esîrden penc-i yek-i sultânî alınmış. Dağlardan kaçırdıkları ve haymelerde pinhân etdiklerin Hudâ bilir ne kadar esîr idi.

Ve bu gazâda kelleye kimesne tenezzül etmediğinden küffârın kellelerin Sadrıa‘zama getirmez oldular.

Ba‘dehu mâh-ı Safer’in dördüncü gün Serdâr Ali Paşa kolundan azharun mine’ş-şems “Allâh Allâh” deyüp Bosna gâzîleri ve zağarcıbaşı yeniçerileri kal‘a-i Uyvar’ın cânib-i garbîsindeki Aktabya’ya asâkir-i İslâm mûr mâra ve zenbûr asel-i muravvâka seğirdir gibi dîvârın rahnedâr yerlerinden urûc edüp tabya üstündeki meterisleri basup iki yüz kadar küffâr kesüp gördüler kim askerin gerisin dahi kesüp imdâd gelmez oldu.

Âhir Aktabya üstünde gâzîler yaka yakaya küffâr ile ceng ede ede Gâzî Dîv Alî Beşe ve serdengeçdi ağası ve elli aded yiğitler tabya üzre bezm-i elest kurup cümle elli iki aded yiğitler ol bezm [ü] rezmde câm-ı şehâdeti bilâ-cür‘a nûş edüp kendi kendilerinden ve dâr-ı dünyâda gendüm yemeden ferâğat {edüp} dâru’n-na‘îme gitdiklerinde cümle şühedâların na‘şelerin {gâzîler} alup selâmete çıkardılar, ammâ Dîv Ali ile serdengeçdi ağası birbirlerin kucaklayup eylece şehîd olduklarından cesed-i şerîflerin alamayup mezkûr tabya üzre kaldılar.

Ve bu yürüyüş mahallinde atılan top u tüfeng tozu ve toprağı ve dûdundan bir sâ‘at kâmil âfitâb-ı âlem-tâb görünmez oldu. Hudâ-yı lâ-yezâle ayândır kim böyle oldu.

Ba‘dehu mâh-ı Safer’in altıncı gün kal‘a-i Uyvar’ın mağrib tarafında nehr-i Vak kenârında kal‘a-i Galgofça fethine Kıbleli Mustafâ Paşa me’mûr oldu. Cümle Şâm-ı cennet-meşâm ve Dârü‘s-selâm askeri ve beş bin Kazak askeri ve beş aded kolumburna pâdişâh topları ile Kıbleli Paşa mezbûr kal‘aya serdâr olup gitdi. Ve bir gece Litre kal‘ası sahrâsında yatdı ve ertesi Galgofça kal‘ası altına yetdi. Ve ol gün ol gece kal‘ayı döğüp niçe yerden burc [u] bârûların münhedim edüp kal‘ayı almak sadedinde iken Uyvar altında küffârın birkaç çaşıtları ele girüp söyletdiklerinde, ***[115b]***

“Hâlâ Nemse çâsârı yüz bin leşker ile Pojon kal‘ası toprağına yüz elli bin askerle geçüp Uyvar imdâdına gelmek üzredir ve gâyet yakındır, gâfil olman. Eğer i‘timâd etmezseniz bir iki âdem gönderin. Eğer sözümüz hilâf çıkarsa bizi katl edin” dediklerinde Sadrıa‘zam “N’ola katl edeyim?” deyü çaşıtların sözlerin dutup otak-ı nüh-tâk önünde kelle-pezân-ı paça edüp ol ân Kıbleli Paşa’ya bir fermân gidüp,

“Bir sâ‘at ve bir ân durmayup hemân ordu-yı İslâma gelesin, amân” deyü haberler gitdikde Kıbleli Paşa fermâna nigerân etmeyüp,

“İşte bu fermân hemân pişmiş aşa su komakdır, bî-gümân” deyüp kal‘ayı döğmeden fârig olmayup üç gün üç gece dahi döğüp âhir-i kâr mâh-ı Safer’in tokuzuncu gün cebren ve kahren kal‘a-i Galgofça’yı feth edüp niçe küffârların tîğ-ı burrândan geçirüp niçe yüzün esîr-i bend-i zincîr edüp derûn-ı kal‘ada olan cümle mâl-ı ganâ’imiyle ve cebehâne ve topları ve sâ’ir eşyâların yedi yüz kadar arabalara leb-ber-leb edüp kal‘ayı hâke berâber münhedim edüp mansûr u muzaffer dördüncü günde asâkir-i İslâma selâmetle melâmet ve melâlet görmeden dâhil oldu.

Ve ol gün cümle asâkir-i İslâma karavullar fermân olunup ol gün Uyvar meterisinde Rûmeli Vezîri {Beğko Paşa} Sadrıa‘zam kolunda şehîd olup Rûmeli eyâletin sağkol nâmıyla meşhûr Kara Mustafâ Paşa’ya iki tuğla ihsân olundu.

Ve ol gün fermân-ı mü’ekkedler sâdır olup kal‘aya sürülen toprak kûh-ı Elburz-misâl olup kal‘aya yakın varup dayandı ve her koldan kâfire göz açdırılmayup azîm vezni üzre ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâller mahallinde toprak üzre me’mûr olan Sipâhîler Ağası Sun‘ullâh Ağa şehîd olup yerine (–) Ağa sipâhîler ağası oldu. Ve yine mâh-ı Safer’in 9 günü,

Re’îsü‘l-küttâb Şâmîzâde Mehemmed Efendi ve dâmâdı Kadızâde İbrâhîm Paşa’nın sadâret iddi‘âsı ve ber-muktezâ-yı örf icrâ-yı katlleri cezâsı fî yevmi Safer 9 sene 1074

Vâki‘-i ahvâl-i pür-melâl böyle olduğu zü‘l-celâl Allâh’a ma‘lûmdur. Ale’s-seher salât-ı subhu İbrâhîm Paşa efendimiz ile edâ edüp tahta’l-kahve-i gûnâ-gûnlar tenâvül olunurken Çavuşbaşı İbrâhîm Ağa ile Başmuhâsebeci Gürcî Mehemmed Efendi gelüp ba‘de’s-selâm ve’l-kelâm kahvealtı tenâvül etmeğe başladılar.

Esnâ-yı kelâmdan Paşa eydir “Ağa şu Uyvar kal‘ası yâ feth olsa, yâ Allâh cânımız alsa” dedi.

Meğer kim Cenâb-ı Kibriyâ söyletmiş kim [57] dır.

Paşa böyle deyince çavuşbaşı eydir:

“Bire hey sultânım niçün böyle söylersin” deyü niçe gûne güft [ü] gûdan sonra hemân bir başı telli bir piyâde dîvân çavuşu başını kurşum havfinden eğerek gelüp paşaya selâm verüp,

“Buyurun sizi Sadrıa‘zam ister” dedikde paşa eydir:

“Hayr ola çavuş ağa, âyâ haberdâr mısın bizi niçün isterler” dedikde çavuş-ı herîf ü zarîf eydir:

“Allâhu a‘lem, Üstürgon’un zahîresi ahvâlleri söyleşiliyordu ve Seydîzâde dahi anılıyordu, ol mahalde sizi istediler” deyince hemân İbrâhîm Paşa tebessüm edüp eydir:

“Eşeği düğüne da‘vet etmişler, eşek demiş kim yâ suları eksik yâhûd odunları eksikdir demiş, o dediği gibi biz de yine Üstürgon’da ceng etdiğimiz yere gidiyoruz, tîz at getiriniz” deyüp çavuşbaşıya ve Mehemmed Efendi’ye ve hakîre,

“Siz Allâh’ı severseniz oturunuz, eni konu kahvealtınızı yeyiniz. Ben şimdi belkim yine gelirim” dedikde Mehemmed Efendi eydir:

“Sahipsiz çadırda n’işleyelim? Biz senin cemâlini görmeğe geldik, biz de gideriz” deyü nâz etdiler.

“Yok istemem, beni severseniz meclisi bozman. Şu mükellef kahvealtıyı yeyin” dedikde anlar yine sofra başına oturunca hakîr bir cânibe per[â]kende kademin kaldırup paşaya bakdım, tefekküre düşüp atıyla top menzilinden ba‘îd sıçan yollarına dolaşup gitmede.

Hemân hakîr çadıra geldim. Cümle gulâmlara,

“Basîret üzre olun, aslâ çadırdan taşra çıkman” deyüp hakîr hemân meteris yollarından gitmeyüp açıkdan eğri büğrü seğirdüp hamd-i Hudâ niçe yüz kurşum cânib-i erba‘amdan geçüp bir eski battâl meterise cân atup girdim.

Andan bir meterise dahi sıçrayup endim. Meğer Serdâr Ali Paşa meterisi imiş.

“Bire Evliyâm hoş geldin, nereden bu geliş” dedikde,

“Sultânım, Kadızâde İbrâhîm Paşa oğlunuz kahvealtı yerken çavuşbaşı ve Muhâsebeci Mehemmed Efendiler geldikde bir çavuş gelüp, kendülerin Sadrıa‘zam istemiş, atına binüp gitdi. Çavuşbaşı ve Mehemmed Efendi paşanın çadırında kaldı” dediğimde hemân Serdâr Ali Paşa’nın rûyı rengi mütegayyir olup eyitdi:

“Şimdi bizi de Sadrıa‘zam ister. Allâh ıslâh eyleye” deyüp,

“Tîz âbdest getirin” dedikde hemân ol ân bir çavuş gelüp,

“Sultânım, buyurun sizi Sadrıa‘zam ***[116a]*** ister” dedikde anlar vezîria‘zama gidüp hakîr meteris yoluyla müteferrikabaşı tabyasına gitdim.

Gördüm ki Re’îs Efendi ve bizim Kadızâde İbrâhîm Paşa ikisi Uyvar handakı içre Vezîria‘zamın kuburlarına gitdiler.

Hakîr dahi bile girüp bir köşede durdum, ammâ muvâcehe-i Sadrıa‘zama girmedim. Kizb harâmdır, hemân şunu işitdim ki, Reîs Efendi,

“Hâşâ bu mektûbdan benim haberim ola, devletli vezîr oğlum ve efendim. Bu düşman işidir, i‘timâd etme efendim” deyü feryâdlar etdikde,

“Yâ bu mühür senin değil midir?”,

“Benim mührime bunda taklîd edüp yazmışlar” dedikde Sadrıa‘zam eydir:

“Bire bunu sa‘âdetlü pâdişâhıma gönderdiğindir. Anlar dahi sa‘âdetle bu kâğızı gönderdiler. Beni niçün hilâf-ı inhâ böyle arz etdin: ‘Ve İbrâhîm Paşa kulun Üstürgon’da ibtidâ kâfiri kırmasa sancağ-ı Resûlullâh giderdi. Vezîr bir küçük yiğitdir, iş görmemişdir. İbrâhîm Paşa kulun müsindir ve iş görmişdir kim mühre lâyık kulundur’ deyü yazarsın” dedikde,

“Hâşâ ve kellâ derken,

“Kaldır şu kâfirleri” dedikde meğer evvelden ise cellâd çelebiler hâzır imiş. Bir dahi İbrâhîm sadâsın işitdim,

“Bire ne vurursuz hey âdemler” dedi. Bir dahi Re’îs sadâsın işitdim,

“Devletli beni katl edersen gam değil ben ihtiyârım, ammâ İbrâhîm oğlumu âzâd eyle” dedikde anı gördüm, Re’îsi ve İbrâhîm Paşa’yı yumruk ve sille ve sademe ile muhzır ağa tâ’ifeleri ikisin dahi ura ura kuburdan taşra çıkarup dağlar gibi yığılan toprağın ardında ikisini dahi ma‘nûkan boğup ol mahalde defn etdiklerinde hemân aklım başımdan gidüp açıkdan seğirde seğirde ibtidâ haymeme, andan İbrâhîm Paşa otağına geldim.

Meğer çokdan mâl [u] mâmelek hazâ’in gılmânların sabâhdan gelen çavuşbaşı ve Gürcî Mehemmed Efendi cümle mâlı zabt u rabt etmişler.

Hele hakîrin eline bu mahalde iki at ve bir sedhadli semmûr kürk ve bir tîrkeş ve bir kılıç ve bir gümüşlü hıştı ve mezkûr şeyleri çavuşbaşı ve Mehemmed Efendi hakîre bağışlayup çadırıma giderken atın birini kal‘adan top ile küffâr urup ol mahalde eğeriyle kalup hâh nâ-hâh kolanın bıçağile kesüp sırma mebrûm katîfe eğer ve zeheb-i hâlis rikâbları ve Çerkeziçe rahtın alup haymeme geldim. Anı gördüm, ordumuz târumâr olup yurd yerinde hakîrden gayri bir ferd kalmayup hemân hakîr âkılâne hareket edüp bu ebyâtı terennüm etdim:

Gurbetde garîb şâdumân olmazmış

Hiç kimse garîbe mihribân olmazmış

Altun kafes içre ger kızıl gül bitgey

Bülbülga tiken gül âşiyân olmazmış.

deyüp hemân partal ve sartal martalları seyishânelere tahmîl edüp Sadrıa‘zam kethudâsı yâr-ı gâr-ı kadîm velî-ni‘amım İbrâhîm Kethudâ dâ’iresine gelüp meks edüp Kethudâya buluşdukda eyitdiler kim,

“Yâ Evliyâm, ben sana Edirne’de demedim mi, gel e benimle olasın. Dedin ki: ‘Re’îs Efendi beni ister, yâ nice olur?’ dedin. Yâ şimdi kanı re’îs kanı dâmâdı İbrâhîm” dedikde,

“Benim hemân dağlar gibi sen İbrâhîmim sağ olsun” dedikde hakîre elli altun ve on at yemi ve ve üç vukiyye et ve yigirmi ekmek ta‘ayyün edüp hakîri vâcibü‘r-ri‘âyâ zümresine ilhâk edüp şeb [ü] rûz bir ân yanından münfek olmazdım.

İşte fakîr Şâm[î]zâde Re’îs’in ve İbrâhîm Paşa enîsin sebeb-i şehâdetleri bu yüzden olmuşdur, lâkin her biri vakıf-ı esrâr olmayup bu yüzden nakl eder, ammâ alimallâh ve şehidallâh kaçan kim Ösek kal‘asında ibtidâ evvel alay gösterdiğimiz gün bildim ki bu İbrâhîm Paşa’yı bu Sadrıa‘zam katl eder.

Ve Budin altında [ve] Yanık kal‘ası altında baş dil almağa gidüp kâfirden bir baş dil alamayup geldiğimizde ve ibtidâ Ciğerdelen sahrâsında beş sâ‘at ceng edüp nîm sâ‘at yerden bize imdâd gelmediğinden ve ba‘de’l-ceng bu kadar mâl-ı hazâ’in ve cebehâne ve bu kadar kelleler ve bu kadar kapudanlar ile yüz aklığı edüp geldiğimizde im‘ân-ı nazar ile görürdüm ki elbette Sadrıa‘zamın derûnunda gıbta olup bu İbrâhîm Paşa’yı katl eder, derdim. Kırk güne kalmayup âhir-i kâr re’îsi ve dâmâdı İbrâhîm Paşa’mı bu yüzden şehîd etdiler. *Ruhlarıyçün Allâh rızâsıyçün el-fâtiha.*

Ez-în-cânib yine saded-i gazâ-yı Uyvar’a gelelim. Çünki mâh-ı Saferü‘l-hayrın on dördüncü bâzârertesi gün ki oldu, hemân kal‘a içinden yüz nefer cân-ı habîsinden geçmiş Fargaçi kapudan elinden dolusun içmiş, küffâr-ı mest evkâr mel‘ûn-ı murdârlar bizim handak içindeki lağım kuburların basmağa çıkup bunların yerine bizim serdengeçdi gâzîlerimiz aslâ el kaldırtmadan cümlesin kırup ancak beşini dil alup vezîre getirüp beleğan-mâ-belağ ihsânlar alup ol ân handakın karşu tarafındaki dîvâr dibinde olan bir hayli yerde feth olmamış hınzîrhâne şarampavları var idi, anları gâzîler feth edüp kâfirlerinin üç yüzünü kırup serdengeçdi gâzîleri ***[116b]*** mezkûr şarampavlar ardında meterize girdiler.

Ve ol gün iki nefer Acem gelüp kal‘ayı ol mahalde direk lağımlarına almağa mübâşeret etdiler. Ve bu mahalde bir serdengeçdi ağamız dahi şehîd oldu. Ve bu gece la‘în Fargaçi kal‘ayı çerâğân edüp kal‘a dibindeki Acemler üzre ve meterislerdeki serdengeçdiler üzre ol kadar neft ve katrân ve top ve kumbara ve domuz ayağı ve paçarız ve zemberek ve el kumbaraları atdı kim hadd [ü] hasrı olmayup bu gece çok âdem şehîd oldu, zîrâ kralın imdâd gelmesi istimâ‘ olunup cân [u] gönülden savaş-ı perhâş olur oldu.

Ve ol gün ol gece cümle guzât istirâhat görmeyüp her koldan cengî harbîler çalınup ceng-i azîmler olup kal‘a-i Uyvar murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kaldı.

Ve ol gece kâfirin Komaran kal‘asından on pâre balyemez toplar atıldı. “Âyâ bunun aslı ne ola?” derken hikmet-i Hudâ Boğdan beği tarafından iki nefer dil Sadrıa‘zama gelüp “Topların aslı ne idi?” deyü su’âl olundukda,

“Vallâhi sultânım on dâne top atılması on bin asker imdâd gelmesine işâretdir. İşte Komaran adası muhâfazasıyçün Zirinoğlu ve Beganoğlu ve Nadajoğlu geldi” deyü haber verdiklerinde ertesi çehârşenbe gün yigirmi bin Tatar ve on bin Kardaş Kazak-ı Ak küffâr ve on bin aded Eflak, Voynak ve baş Ispatar bu mezkûr kırk bin aded küffâra serdâr olup

kal‘a-i Komaran cânibin muhâfazaya gitdiler.

Ve yine ol gün cümle serdengeçdilere ok ve yay ve kılıç ve tüfeng ve harba tevzî‘ olup yürüyüş fermân olunmadan Ali Paşa kolundan beş yüz aded gâziyân-ı serbâzân topların münhedim etdiği yerlerden yürüyüş edüp Aktabya üstünde elli aded küffâr kesüp kellelerin ve dörd aded kâfir bayrakların Sadrıa‘zama getirüp yüz aded yiğit şehîdlerin dahi getirdiler, ammâ mezkûr şehîd-i mukaddem Dîv Ali meyyitin alamayup hâlâ ter ü tâze görmüşler ve kâfirler dahi vaz‘-ı yed etmemişler. Bu gazâyı eden dörd yüz nefer yiğitlere Sadrıa‘zam ellişer guruş ve birer mahlûl tîmâr u ze‘âmetler ihsân edüp cümle guzâtı cenge tergîb ederdi.

Ve ol gün kal‘a yürüyüşüne bin aded nerdübânlar gelüp cümle meterisler üzre zeyn edüp hâzır-bâş etdiler.

Ve erbâb-ı zu‘amâya tekrâr altı kerre yüz bin torba ve çit çubuğu ve tomruk getirmek fermân olundu.

Andan mâh-ı Saferü‘l-muzafferin on altıncı yevm-i Cum‘ada beyne’s-salât vakti Ali Paşa’nın Hırvatlı gâzîleri ve zağarcıbaşı yeniçerileri hemân âmedâne azharun mine’ş-şems “Allâh Allâh” deyüp yürüyüş etdiler.

Azametullâh derûn-ı asker-i İslâm tarafından bir sadâ-yı Allâh Allâh kopdu kim na‘ra-i gâziyân-ı vüğân sadâsı ebr-i kebûda urûc etdi ve enderûn-ı kal‘ada küffâr-ı murdârın “Yajuj Yajuj” ve “Marya Kot” feryâdları ka‘r-ı zemîne geçüp gırîv-i feryâdları cihângîr oldu.

Ve tarafeynden atılan topların dûdlarından ve gird-i siyâhından yürüyüş eden yiğitlerden aslâ nâm u nişân kalmadığından kal‘a içinde dahi bir sadâ-yı Allâh Allâh dahi gelir, ammâ bir kimesne {ol sadâdan} haberdâr değil.

Meğer cümle serdengeçdi gâzîlerimiz küffârı püskürüp küffâr ile yaka yakaya olup hırran fe-hırran köpek cengi ede ede tâ derûn-ı hisâra varup eyle neberd-i azîm eder kim cümle küffâr-ı füccâr kal‘a-misâl kenîselere kapanup hayli yiğitleri kurşum ile şehîd ederler.

Cümle gâzîler görürler kim gerüden gelen imdâdın nâm [u] nişânları yok. Hemân mansûr u muzaffer yüz kırk nefer kâfiri esîr-i bend-i zincîr ve iki re’s avret-ı sâhib-i şîr ve yüz on yedi kelle-i küffâr-ı dilîr ve elli aded şehîdân-ı sâhib-i şemşîr ve on aded mecrûh yiğitler ile cümle selâmet yine kal‘adan taşra çıkup cümle esîrleri ve kelleleri ve şehîd [ve] mecrûhları Sadrıa‘zam huzûruna götürüp bî-hadd ü bî-kıyâs ihsân u in‘âm ve ze‘âmetler sadaka olunup şehîdlerin defn edüp cümle esîrleri kendülerine hibe olunup niçelerine turna telleri verildi. Ve getirdikleri esîrlerin birkaçından su’âl olundukda,

“Vallâhi kal‘ada zahîremiz çokdur, ammâ askerimiz çok yokdur. Ekseriyyâ ceng edenlerimiz avretlerdir ve sizin toplarınız güllelerinden ve münhedim olan evlerin serpindisinden ve yağmur gibi yağan kurşumlar derdinden aslâ göz açamaz olduk” deyü haber verdiler.

Ba‘dehu ertesi cum‘aertesi gün Acem lağımları tamâm olup direklerine cümle neft ü katrân ve ziftler sürüp âteşe urdular.

Bir sâ‘atden sonra azametullâh Ali Paşa tarafındaki Aktabya’nın beş yüz adım dîvâr-ı Şeddâdîleri handak içine uçdu ve dîvâr üstünde meterislerde olan küffârlar dahi aşağı uçup kimisi ka‘r-ı zemîne geçdi ve niçesini gâzîler yağmâ edüp esîr-i kayd-ı bend etdiler.

Çünki bu Aktabya dîvârı böyle Acem tarzı lağımlar ile münhedim olunca hemân bizim balyemez toplara bir ***[117a]*** fitilden âteş edüp yıkılan dîvârın ardındaki dağlar gibi topraklar bayır bayır olup derûn-ı hisârdaki evler çatır çatır ve kütür kütür eyle harâb u yebâb oldu kim cümle fevkânî dâr-ı menhûsları tahtânî olup kal‘a dîvârından yürüyüş etmek dahi âsân oldu ve küffâr münhedim olan dîvârlara hiyel ü şeytanat ile amâr etmez oldu.

Ol gün tekrâr yine cemî‘i erbâb-ı tîmâra ve erbâb-ı zu‘amâya bin akçe yazıları başına yüzer aded çit çubukları fermân olundu kim “Handak içindeki balçık üzre çitler döşeyüp kal‘anın her tarafına nerdübânları koyup yürüyüş oluna” deyü çit çubukları fermân olunup niçesi hâzır imiş. Bir gece içinde handak içindeki çamurları üzre çubuk çitleri döşeyüp şâhrâh-ı azîm oldu ve handak kenârına sekiz yüz kadar nerdübânlar gelüp âmâde oldu.

Ve yine ol gün asâkir-i İslâm’ın cebeci ve topçu ve yeniçeri gâzîlerinden terakkîler ile on bin aded güzîde *“Benem, diğer nîst!”* diyen gâzîlerden ceng erleri ve benî Âdem server hünerverleri ve âdem ejderleri serdengeçdiler tahrîr olundular. Ve bunların cümlesine cebehâne-i pâdişâhîden murâd [u] merâmları üzre âlât-ı harb-i gûnâ-gûnları cebecibaşı defteriyle kol kol ve bölük bölük âlât-ı silâh bezl etdiler ve cümle gâziyânlar merkezlerinde âmâde durdular.

Ve yine ol gün Eflak ve Boğdan kefereleri toprak sürmeğe me’mûr olduklarında azamet-i Hudâ hakîr-i pür-taksîr ol gün *himmetü‘r-ricâl takla‘u’l-cibâl*, kelâmının netîcesin müşâhede etdim. Hudâ‘ya ayândır Âl-i Osmân’ın deryâ-misâl askerinin yigirmi günden berü kûh-ı Demâvend ve kûh-ı Bîsütûn dağları gibi sürülüp yığılan dağı bir günde Eflak ve Boğdan ve Kazak kâfirleri bu dağları devirüp gûyâ bir toprak deryâsı yürüyüp Uyvar kal‘asın gark edeyazdı, ammâ iki binden mütecâviz Eflakân ve Boğdan ve Kazak hatman mürd olup kendülere mezârlar kazdı.

Ve bu mahalde Kütâhiyye vezîri Yûsuf Paşa ve Mağnisa ve Tire ve Aydın ve Saruhan gâzîlerinden yetmiş aded gâziyân-ı mücâhidânlar şehd-i şehâdet câmların nûş edüp meşhed-i müslimînde Yûsuf Paşa’yı ve gayrileri Re’îs Efendi ve İbrâhîm Paşa ve Beğko Paşa yanına defn etdiler ve yine herkes me’mûr oldukları hidmetlerine gitdiler.

Hemân Yûsuf Paşa şehîd olunca eyâleti (–) Paşa’ya inâyet olunup Budin vezîri Sarı Arslan Hüseyin Paşa’yı eyâleti askeriyle toprak sürüp ol tarafdan yürüyüş etmeğe me’mûr etdiler.

Ve yine mâh-ı Safer’in (–) günü Sadrıa‘zamın kuburu önündeki Acem lağımlarının direklerine âteşler edüp kal‘anın ol tarafından dahi beş yüz hatve kal‘a dîvârı münhedim olup tekrâr Ali Paşa-yı kerrâr kolundan yürüyüş olup kıyâmet kopup kâmil üç sâ‘at neberd-i azîm olup hamd-i Hudâ Aktabya nâm sedd-i İskender-i benâm feth olup cümle guzât tabya-i azîmin topraklı dağı üzre meterise girüp cânib-i erba‘asına handaklar kesüp tabyayı milk etdiler. Ve cânib [ü] etrâfın sancağ u bayraklar ile tezyîn edüp tabya üzre olan kâfirin topların bu kerre kal‘a içine çevirüp kal‘anın derûnun döğmeğe başladılar. Hattâ vakt-i asırda orta ta‘âmların tabya üzre tenâvül etdiler.

Çünki vakt-i gurûb muzlimi oldu, hemân âmedâne derûn-ı kal‘ada olan kenîse ve manastırların çanlıklarından sadâ-yı nâkûs ve gulgule-i feryâd-ı küffâr-ı nüfûs vâveylâları istimâ‘ olup cümle küffârın ölüsü ve dirisi ve karısı var kuvveti bâzûya getirüp mezkû[r] feth olan tabya üzre hücûm edüp yine ceng-âşûba başladıklarında Ali Paşa Düldül-süvâr Ali-i Kerrâr-vâr tekrâr tabya üzre imdâd yetişüp tâ altı sâ‘at-i nücûmî tabya üzre ceng-i Ali olup âhir küffârın el kumbarası ve sırçadan atma kumbarası asker-i İslâmı zebûn etdi ve yine gerüden aslâ imdâd varmadı. Cümle ehl-i insâflar bu ahvâl-i pür-melâli görüp kan ağladı.

Âhirü‘l-emr cümle guzât yüz altmış kelle ve on aded kefere dil ve iki yüz nefer yiğit mecrûh ve yetmiş nefer yiğit şehîd olup tabya üstünde kalup mâ-bâkî gâzîler mecrûhları ve esîr ve kelleleriyle Sadrıa‘zama gelüp ihsân [u] in‘âmlar aldılar.

Ammâ cümle gâzîler henüz cânlarından bezmeğe başladılar, zîrâ cemî‘i guzât-ı müslimîn yedi kerredir yürüyüşler edüp derûn-ı kal‘ada ve tabya üstünde bu kadar ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl edüp esîr ve baş ve dil ve mâl-ı ganâ’imler alırlar. Bunlara imdâd yetişdirmediklerinden yine gerü dönerler ve yine “Kral imdâda geliyor” deyü feryâd edüp kal‘aya yürümek tedâriklerin görürler. Aceb temâşâdır deyü âlem ve benî Âdem hayretde kaldılar.

Hattâ bu Aktabya’ya yine küffâr istîlâ etdiği gün Sührâb Mehemmed Paşa kolundan Mar‘ayş vilâyeti gâzîleri kâfirin tâ kal‘a-i Pojon altına varup ***[117b]*** bir kapudan-ı benâm ve yüz elli kadar küffâr-ı bî-nâm dil getirüp Sadrıa‘zam bu kâfirleri söyletdikde,

“Îsâ ve Meryem Ana hakkıyçün sözüm budur, hâlâ Pojon kal‘amız altında cisr-i azîm yapılup bizi bu Uyvar tarafına kırk bin aded güzîde Hıristiyan askerler geçdiler. Anlar size hücûm edüp siz anlar ile cenge meşgûller iken ardınızda Komaran kal‘asına mukaddemâ on bin kefere-i imdâd geçmişdi. Siz cengde alak bulak iken yigirmi bin Hıristiyan Litre suyu kenârından Uyvar’a imdâda girmeğe me’mûrlardır. Anıniçün Uyvar kal‘asında olan Fargaçi kapudan ol imdâdlara bakup size Uyvar kal‘asın vermez, ammâ gâfil olman” deyü bu kapudan kâfir şâfî haberler verüp âzâd olundu ve gayri kefereleri getiren Mar‘aş gâzîlerine ihsân olunup niçe gûne in‘âmlar dahi oldu.

Hemân ol ân kal‘a-i Komaran taraflarında olan Tatarlara ve Eflak ve Boğdan boyarlarına,

“Basîret üzre olasız ve kelle ve diller almadan hâlî olmayasız ve illâ zararın çekersiz” deyü mü’ekked buyurdu-yı şerîfler gidüp beri asker-i İslâm etrâfında olan cümle sipâhân ve mîr-i mîrân ve sâ’ir ümerâların karavullarda olanlarına mü’ekked fermânlar olunup ihtiyâten Bucak Tatarıyla Yalı ağasın kâfirin Pojon kal‘ası taraflarına gönderdiler ve gece gündüz yine cümle sipâhân yeniçeri meterislerinin ardlarında atları üzre pür-silâh âmâde durdular.

Andan Uyvar’ın Komaran kapusu tarafında “Kaplan Paşa yalnızdır” deyüp ol cânib Eflak ve Boğdan’dan birkaç bin kefere hatmanlarıyla kodular ki “Kal‘a içine Komaran tarafından çaşıt ve imdâd gelmeye ve kal‘adan taşra feryâdcı ve çaşıt kefereler girüp çıkmayalar” deyü muhâfazacılar kodular.

Meğer kim küffâr-ı iblîs-i telbîs bî-dîn-i müflis her bâr kemendler ile küffâr çaşıtları

kal‘adan endirüp ağızlarına kamışlar alup kendi vücûdların su içre saklayup kamışlar ile nefes alarak Litre nehriyle gidüp Komaran’dan haber getirüp yine kal‘aya girir imiş.

Böyle bir uryân kâfiri kamışları [ile] Kaplan Paşa dil dutup Sadrıa‘zama götürüp bildiler kim bu kâfirler kal‘anın handakı içinden ve handak hâricinden akan Litre nehrinden şinâverlik ederek Kadızâde İbrâhîm Paşa meks etdiği sudan geçüp kal‘aya gidüp gelirler imiş. Hattâ Sadrıa‘zam bu ahvâli İbrâhîm Paşa’ya demiş, paşa-yı gâfil gaflet edüp aslâ mukayyed olmamış, anıniçün sebeb-i katli ol olmuş, deyü niçe yüz bin gûne kîl u kâl olmuşdu.

Andan yine mâh-ı Safer’in yigirminci bâzâr gün ordu-yı İslâm içinde dellâllar nidâ edüp,

“Gâzîler yarınki gün gâzîler bayramıdır ve şehîdlerin cennet uçmağı seyrânıdır. İnşâallâh ale’s-sabâh yürüyüşdür. Kîse kîse mâl u menâl ve tîmâr ü ze‘âmet sipâhlık isteyenler hâzır-bâş olsunlar” deyü nâdîler nidâ etdikde *el-azametullâh* asâkir-i İslâm içinde bir sürûr [u] şâdumân olup herkes gasl edüp niçesi vasıyyetler edüp ve helâlleşüp ol gün ol gece kimse kimsenin sözlerin işitmeden kaldı. Ve ol gece niçe bin yerde hatm-i şerîfler ve tevhîd [ü] tezkîrler ve temcîd ü tahmîdler ve tazarru‘ [u] nâlişler olundu.

Hikmet-i Hudâ kal‘a içinde mukaddemâ esîr-i pây-beste ve dil-haste olan ümmet-i Muhammed’den yüz elli nefer mahlûk-ı Hudâ‘yı küffâr-ı dûzah-karâr meydân-ı siyâsete getirüp cümlesini balta ile şehîd ederken hemân içlerinden iki nâmdâr yiğitler kal‘adan firâr edüp Sadrıa‘zama gelüp cümle şühedâlarının serencâmların Âsaf-ı dilîre nakl etdikde Sadrıa‘zam eydir:

“Allâh ile ahdim olsun. Ba‘de’l-feth ol şehîd etdikleri gâzîlerin yerlerine küffârdan üç o kadar küffâr kırayım” deyüp bu iki aded gâzîlerin saçların tırâş edüp birer kîse guruş ve birer at ve beşer aded Macar soltat kâfirlerin bunlara esîr verüp ihsânlar {olup} Sadrıa‘zamın ağaları zümresinden oldular.

Ba‘dehu küffâr mezkûr esîr ümmet-i Muhammedleri kırup cümle söz başı olan kefere kapudanları ve papasları ve irşekleri ve şagları ve birovları bir yere yüz elli nefer küffârlar gelüp ser-i kârda olanlarından ve gayri keferelerden cem‘ olup müşâvere ve turvin ederlerken bir küffâr-ı âkıbet-kâr ihtiyârı eydir:

“Bire cânım, bir kerre bizim Fargaçi kapudan zamânı Nemse çârnâsârı yedi kralın yedi kerre yüz bin askeriyle gelüp bu kal‘ayı yedi ay döğüp aslâ kal‘amızın yanına gelemeyüp meterise komayup top menzili alarkadan döğdü ve yedi aydan sonra kış geldi ve çâsâr hâ‘ib ü hâsir gitdi. Bâ-husûs ol zamân kal‘amız yalın kat idi. Kal‘adan bir taş kopartmadan yıkılup gitdi. Şimdi ise kal‘amız sedd-i İskender iken ve içinde bu kadar askerimiz ve bu kadar yarar top u tüfengimiz ve bî-hisâb cebehânemiz ***[118a]*** var iken Türk askeri geldiği gibi hemân ol gece amân u zamân vermeyüp bize aslâ göz açdırmayup kal‘anın her tarafında güpe gündüz kat-ender-kat meterise girüp topa tüfenge bakmayup beşinci gün handak kenârına geldiler ve Yassı Tabya’yı aldılar ve kırk gündür kim çekdiğimiz derd-i belâ-yı mihnet [ü] serencâmı Hazret-i Îsâ ve Hazret-i Meryem Ana bilir. Ve hâlâ kal‘amızın der [ü] dîvârları kalmayup bayır bayır olup sokak sokak yollar oldu. Ve altı yedi kerre Türk yürüyüşler edüp birkaç kerre kal‘a içine bî-bâk ü bî-pervâ kudurmuş yılanlar gibi kal‘aya girüp her girişde beşer altışar yüz nefer Hıristiyanlarımız Türk

yılanları sokdu ve kılıçları zehrinden bu kadar âdemlerimiz öldü ve bu kadar esîrlerimiz anlara gitdi ve kendiler bî-bâk ü bî-pervâ şikârların alup ordularında karâr etdi. Ve üç kerre Aktabya'mıza yürüyüş edüp almışlar iken anların ardları sıra imdâd göndermeyüp tabya üzre çıkanların ağızlarına Türk kılıçlar ile vurup 'Gerüye dönün' derler idi. Anlar da dönüp geri giderlerdi. Meğer yürüyüş etmeğe ve kal'aya girmeğe Türk'ün rızâları yok idi. Meğer yürüyüş edüp kal'aya girenler büyük Türk'ün haberi yok iken gelenler idi. Şimdi ise Türk dellâllar çağırdup 'Yarın yürüyüşdür' deyü bu kadar bin nerdübânlar hâzır etdiler. Nerdübânlara dahi ihtiyâc yeri komadılar. Her nereden olsa kaç kerre girdiler ve kaç kerre çıkdılar. Bu kal'amızın bu gûne harâb olduğun gördünüz ve nice olacağın bildiniz. Geliniz imdi ırzımız ve ehl [ü] iyâllerimiz yerinde iken kal'a üzre amân bayrağı dikelim ve Türk'den yarar âdemler rehinler alalım. Biz de anlara varalım ve kal'ayı teslîm edelim. Sonra her birimiz bir yana gidelim. Görürsüz kim kırk günden berü bize bir imdâd gelmedi. Bu kadar çaşıtlar ve bu kadar feryâdcılar gönderdik. İmdâda gelenlerimizi de taşrada Türk kırdı. Hemân, 'Amân ey güzîde-i asker-i Âl-i Osmân' diyelim. Yüzümüz suyuyla Türk'e kal'ayı vere ile verelim ve illâ yok derseniz yâ bugün ve yâ yarın bu Uyvar sahrâsında olan deryâ-misâl Türk askeri kal'anın yıkık bayırlarından ve gördüğünüz hâzır nerdübânlardan cümle Türk bir kerre 'Muhammed Muhammed' deyü yürürler ve durun bilmezler ve bize amân vermezler. Cümlemizi Ciğerdelen ovasındaki gibi kırarlar. Siz bilirsiniz ve bu müşâvereye ne dersiniz, siz de söylen" deyüp başpapas hâmûş-bâş olur.

Hemân cümle Macar-ı füccâr-ı ma'kûl-şinâsân taraf taraf "Bu müşâvere ma'kûldur. Hemân kal'ayı amân ile verelim. Kal'adan hayırlısıyla çıkalım gidelim" dediklerinde hemân Nemse kapudanları "Nem nem çi" deyüp şapkaların yere urup müşâvereye balgam bırağup Nemse Macar'a derler kim,

"Eğer siz Türk'e kal'ayı verirseniz, biz sizi ibtidâ kırarız, sonra Türk de bizi kırsın, kal'ayı elimizden alsın" deyü Macar küffârıyla Nemse küffârı mâbeyninde bir güft ü gû ve bir kîl u kâlde iken,

Hikmet-i Kahhâr-ı Müntakım ki ol Azîz-i zû-intikâmdır, ol gün bu mel'ûnlar yüz elli aded ümmet-i Muhammed esîrlerin kal'a içinde bâtıla ile kırmışlardı, hemân ol ân bu müşâvere cem'iyyeti etdikleri yere Sadrıa'zam kolundan bir balyemez güllesi nice gelirse ve bu mel'ûnların müşâvere-i bâtıla etdiği yere gülle girirse, cümlesinin kelleleri üzre müşâvere damın yıkarsa, yigirmi dâne belli başlıları gülle dânesi hurd haşhâş edüp cânları bir baş dûzah-ı tamuya gidüp yerleri nîrân-ı sakar olur. Sâ'ir küffârlar bu hâli görüp vâlih ü hayrân olur. N'eylesünler söz sâhibleri kalmadı. Cümle küffâr birbirlerine girüp cümle bî-akl olup âh u vâveylâ ederler. Doğru Fargaçi kapudan yanına giderler. Andan bir tesellî-i hâtır cevâb alamayup yine Aktabya muhâfazasına gelirler.

Hikmet-i Hudâ-yı Lem-yezel, anı gördük, Aktabya üzre niçe yüz küffâr âteş-i Nemrûd içinde ber-havâ mu'allak uçup gitdikde cümle zemîn dir dir ditreyüp cümle asker-i İslâm ta'accüb edüp küffârın çoğu taşra kebâb olup düşdü. Kimisi kal'a içinde pişdi. Meğer Aktabya üzre küffâr-ı zû-nâr tütün içerlerken bir şerâre-i nâr bârûd fıçılarına isâbet edüp âteş-i Nemrûd cümle küffârı ender havâ mu'allakasın edüp tuyûr-ı ebâbîl gibi ber-havâ tayerân edüp murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup cümle kebâb oldular.

Âhirü'l-emr-i İlâh cümle küffâr yek-dil [ü] yek-cihet olup ale'l-umûm Fargaçi'ya varup,

“Elbette Türk’e kal‘ayı verelim. Sonra biz krala cevâbını verelim” deyüp ***[118b]***

İşbu sene 1074 Saferü‘l-muzafferinin yigirmi birinci bâzârertesi gün Vezîria‘zam kolunda Beç kapusu üzre beyâz bayraklar dikilüp “El-amân ey asâkir-i Âl-i Osmân” deyü vere ile kal‘ayı verdiler

Ve sâ’ir tabyalar üzre dahi beyâz bayraklarla zeyn edüp ba‘zı küffâr âşikâre görünmeğe başlayup bizim asker dahi câ-be-câ meterislerden çıkmağa başladıkda hemân Muhzır Abdi Ağa ve başçavuş ve gayri çavuşlar askeri urup yerli yerinde ber-karâr etdiler.

Derhâl vezîria‘zama müjde edüp “Sultânım küffâr vere verdi” dediklerinde “Bire cümle asker merkezlerinde dursunlar ve herkes silâhına mukayyed olup gâfil durmasınlar ve kimesne aldanup hemân meydâna çıkmasınlar, ammâ top u tüfeng dahi atmasınlar ve yine cümle topları gülleler ile sıkılı âmâde dutsunlar” deyü niçe bunun emsâli fermânlar olundu. Ve bu mahalde toprak sürme nevbeti müteferrika-i dergâh-ı âlînin idi. “Elbette ale’t-tevâlî toprak sürsünler” deyü fermân-ı vezîr sâdır oldu.

Bu mahalde küffâr kal‘a içinden kemendli ipler ile bir kayığı handak içine endirüp andan nerdübânlar ile kal‘adan beş aded kâfir ile Fargaçi kapudan kethudâsı bir al çuka dolama geymiş ve kal‘anın Nemse kapudanı bir yeşil çuka dolama geymiş kayığa binüp handakdan çıkup Kaplan Paşa’ya geldiler.

Hemân Kaplan Paşa bu beş aded küffârları kendü küheylân yedeklerine bindirüp altı aded bölük ağalarıyla ve çavuşbaşı ve muhzır ağa ile alay edüp Fargaçi kâfirin kethudâsı kal‘anın iki kapusu miftâhların ve sâ’ir elli aded miftâhların dîbâ ve şîb ve zerbâf kîse zarflara koyup serâperde-i Âsaf-ı Berhayâ‘da miftâhları Sadrıa‘zama “Allâh mübârek etsin” deyü teslîm edüp yedi gün mehil istedikde.

Sâhib-i devlet “Yok elbette yarın emânımla çıkarsız ve illâ siz bilirsiz” dedikde hele üç güne gücile mehil alup,

“Üç bin araba ile ve cümlemiz pür-silâh atlarımızla kal‘adan çıkalım ve doğru Komaran kal‘amıza gidelim, ammâ bizi üç vezîriniz ve elli bin askeriniz bizi Komaran’a götürsün, zîrâ bizi Tatar ve Eflak ve Boğdan bizi kırar” dedikde.

“İnşâallâh sizi kimse kırmaz, hemân üç yüz araba size yeter ve kal‘a-i Komaran’a sizi götürürler. Elem çekmen amânım amândır” deyü beş aded gelen kâfirlerin boğazlarına birer mutallâ ve mütellâ dülbend-i münakkaş makremeler bağlayup yürüdüler kim,

“Çünki kal‘ayı teslîm etdiniz bizim asker sizi incitmesinler deyü kal‘anın cümle tabyaları ve dîvârları üzre asker çıksın, zabt etsinler ve siz çıkınca kal‘aya kimse girmesinler ve üç yüz arabayla sizi ehl [ü] iyâlinizle Komaran’a götürsünler. Ammâ siz de cebehâneye müte‘allık bir şey götürmen, sonra arabalarınızı aradırım. Ve size kırk elli bin asker veririm, zîrâ Tatar size pek hasımdır, sizi çapmasın. Ve silâhsızca hemân ehl [ü] iyâliniz ile ve arabalarınız ve atlarınız ile bir günden sonra kal‘adan çıkın ve ikinci günü gidün. Yok derseniz bugün yürüyüş fermân olunmuş idi, hemân deryâ-misâl asker yürüyüp asker elinde cümle kılıçdan geçerdiniz” deyü bu cevâbları Sadrıa‘zam dedikde hemân kefereler eyitdi.

“İmdi benim sultânım, yeniçeri kullarınız kal‘a dîvârları ve tabyaları üzre çıkup bizim meterislerimize girsinler. Biz üç yüz arabaya kâiliz. Tek hemân ehl [ü] iyâlimizle kuş-ı

cânımız halâs edelim. Ammâ lütf eylen dostumuza ve kâfirde olan düşmanlarımıza karşı silâhlarımızla ve atlarımızla gidelim ve bizi kırk günden berü döğdüğünüz balyemez topların güllelerinden beş on dâne gülle verin, krala gösterelim. ‘Niçün kal‘amı Türk’e verdiniz’ dedikde ‘Kırk gün kırk gece biz bu gülleleri yedik. Niçün gelüp imdâd etmedin. Anıniçün kal‘ayı Türk’e verdik’ demek içün birkaç gülleler götürelim ve silâhlarımızla gidelim” dediklerinde Sadr-ı âlî-kadr,

“Eyle olsun, ammâ kal‘anın bir cânibinde bir hîle ve şeytanat ve bir âteş ve lağım misilli âfet olursa siz bilirsiz” dedikde kefereler eyitdi:

“Biz kal‘adan taşra çıkdıkda isterseniz bizi birkaç gün hıfz edün. Eğer bir hîlemiz zâhir ü bâhir olursa bizi cümle kılıçdan geçirin” deyü kâfirin ikisi muhzır ağada rehin kalup gayrileri yeniçeri ocağı ağaları ve sipâhiyân ağaları ve cebeciler ağası ve topçular ağası ile cümle pür-silâh ve mükellef ü mükemmel kal‘ayı zabta gidüp Sadrıa‘zam va‘de-i kerîmesine durup Kurd Paşa’ya Uyvar kal‘asın ihsân edüp ol dahi cümle askeriyle mehterhânesin çalarak hisârın ***[119a]*** tabyalarına gidüp cümle askeriyle kal‘anın cümle der [ü] dîvârların ve altı aded tabya-i azîmleri balyemez toplarıyla zabt etdi.

Ve mukaddemâ elçilik ile Uyvar’a giden İpşirli Mehemmed Ağa ve yigirmi aded mükellef ü mükemmel yeniçeri odaları cümle çorbacılarıyla kal‘aya varup dîvârlar üzre küffârın cümle meterislerine kat-ender-kat girüp Uyvar dîvârların zabt edüp niçe guzât-ı müslimîn nezâket ile Uyvar içine sepişüp zabt etdiler ve yigirmi aded yeniçeri odaları taşra kendü eski meterislerinde kaldılar.

Ba‘dehu derûn-ı hisârda olan küffârları Komaran kal‘asına götürmeğe Kaplan Paşa Tire ve Mağnîsa askerleriyle âmâde oldular ve sipâhdan aşağı bölük ağaları ve bir oda yeniçeri ocağı dahi gelüp gelüp Komaran kapusu tarafında meks edüp kâfirleri Komaran’a götürmeğe bunlar da hâzır-bâş oldular.

Ve bugünkü gün cümle Eflak ve Boğdan kefereleri kal‘anın Beç kapusu ve Komaran kapusu ardındaki dağlar gibi yığılı toprakları taşıyup *Bismillâh*‘ı ve gülbâng-ı Muhammed’i çekerek ve kurbânlar keserek kal‘a kapuların açınca niçe bin guzât kal‘aya girüp der-ceng-i evvel Hünkâr hazînedârı Fargaçi kapudanın hazînesin zabt etdi.

Ba‘dehu Cebecibaşı Ali Ağa ve Fazlı Kethudâ ve Mustafâ Kethudâ ve Türk Ahmed Kethudâ ve cümle cebeciyân çorbacıları cümle cebehâneyi zabt etdiler.

Ba‘dehu topçubaşı ve topçular kethudâsı ve cümle çorbacıları cümle topları ve top mühimmâtların zabt etdiler.

Andan ertesi gün ki yevm-i selâse idi, cümle küffâr kal‘adan çıkup arabalarına dolmağa başlayup cümle arabaları dörder ve altışar atlı hınto arabalar kim her biri billûr ve necef ve moran câmlı arabalarına esbâb [u] eskâllerin tahmîl etdiklerinde Defterdâr Ahmed Paşa tarafından âdemler ta‘yîn olunup mâl-ı hazâ’inden ve cebehâne-i pâdişâhîden arabalar içre ne bulundu ise mîrîye zabt olunup,

Ba‘dehu mâh-ı Safer’in (–) çehârşenbe gün cümle küffâr-ı menhûs kal‘adan taşra çıkınca hemân hakîr-i pür-taksîr fermân-ı vezîr ile Komaran kapusu üzre Dâvûdî âvâz-ı bülend ile gülbâng-ı Muhammedî ezânın ibtidâ bu hakîr tilâvet etdim. *Elhamdülillâh ve sümme*

elhamdülillâh.

Ba‘dehu cemî‘i vüzerâların mü’ezzinânları her biri birer deyr çanhânelerinde ve kal‘a dîvârlarında ezânlar tilâvet olmağa başlayup cümle guzât-ı müslimîn mesrûr [u] şâdân olup bu günkü gün cümle gâziyâna meterislerden çıkmak fermân sâdır olunca sübhânu’l-Hallâk gûyâ sûr-ı İsrâfîl çalınup yevmü‘n-nüşûrda benî Âdem nice yerden kalkarsa cümle benî Âdem eyle meterislerden rûy-ı zemîne çıkup haşr [ü] neşrden bir nişân olup herkes âdem deryâsı gibi temevvüc edüp herkes silâhıyla toprakdan çıkup haymelerine gidüp hamd-i Îzed-i Yezdân etdiler.

Ammâ beri tarafda küffâr üç yüz arabaya izin almışken beş yüz araba dahi ziyâde tahmîl etdiklerinden gayri Fargaçi la‘în ve Nemse kapudan-ı bî-dîn Sadrıa‘zama haber gönderüp,

“Kal‘ada bir havân topu var, anı alalım ve iki bin Macar re‘âyâlarımız var, anları götürelim ve cümle arabalarımız sancağ u bayraklarımızla donadalım ve erganon ve torompete ve luturyan boruları ve mehterhânelerimiz çalarak gidelim” deyü vezîria‘zamdan destûr istediklerinde vezîr-i dilîr buyurdular kim,

“Ben anların bâr-ı sakîllerin kaldırmağa üç yüz araba ahd etmişken *el-kerîmu izâ ahide vefâh* kelâmı üzre ahde vefâ etdim. Anlar beş yüz araba dahi peydâ edüp tahmîl eylediler, söylemedim. Anlara gayri bir şey aslâ ve kat‘â bir zerre vermem. Cebehâneye müte‘allık havân top ve cümle re‘âyâ pâdişâhındır, anda benim dahi alâkam yokdur. Ve utanmadan ‘Cümle arabalarımız bayraklar ile zeyn edelim ve mehterhâne çalalım’ derler. Mehterhâne-i bed-âyînlerin çalarlarsa meçikleri ve nâkûsların başlarına çalsın ve başların kankı taş pek ise ol taşa çalarak gitsinler. Hemân kal‘adan pek uzak olup tek dursunlar” deyü küffâra Sadrıa‘zamdan böyle haber varınca küffâr n’eylesin ve ne çâre eylesin, kal‘adan dahi çıkmış oldular.

Âhir-i kâr cümle avret ve oğlanlarıyla piyâde olup niçe yüz bin guruşluk esbâb [u] eskâllerin bırağup Komaran kapusu önünde kalup kendüleri cümle bârhâneleri ile sehel ileri gidince hemân cümle gâziyân küffârın bırakdığı eşyâları gâret ve alan [u] tâlân etdiler.

Ba‘dehu anda kalan re‘âyâları silihdâr ağası Burunsuz Mustafâ Ağa Şuran kal‘asına götürdüler, ammâ derûn-ı hisâr-ı Uyvar’dan çıkan küffâr-ı hâksâr cümle bin kadar Nemse-i füccâr ve iki bin aded yayan Macar-ı küffâr var idi, ammâ ekseriyyâ cümle yaralu ve bereli idi. Ve cümle yedi araba yükü leş götürdüler.

Ammâ avretleri gâyet çok idi kim hisâba gelmezdi. ***[119b]*** Zîrâ kocaları Ciğerdelen sahrâsı cenginde ciğerleri delinüp mürd olmuşlardı. Ve cümle avretlerine Nemse şapkası geydirüp ellerine birer tüfeng verüp gûyâ erkek askeri sûretine komuşlar. Kendüleri gibi saçları perîşân olmuş avretler gürûh gürûh piyâde gitdiler.

Hattâ bu kadar kâfirlerin önlerine Kaplan Paşa ve sağ taraflarına sipâhiyândan sağ bölük halkı ve sol câniblerine cümle sol bölük halkı ve ardları sıra Adana paşası eyâleti askeriyle gerüde dündâr olup cümle küffâr kal‘adan sehel alarka oldukları azamet-i Milk Issı Hudâ derûn-ı kal‘adan ve burc [u] bârûlarından ve sahrâ-yı Uyvar’da olan asâkir-i İslâm’dan üç kerre gülbâng-ı Muhammedî sadâsı çekilüp ve üç nevbet orduda ve kal‘ada olan toplara ve

cümle gâziyânlarda olan tüfenglere birer fitilden âteş edince yer ve gök dir dir berk-i hazân gibi ditredi. Ve ol mahalde küffârın taşrada ödleri çatladı ve niçeleri milk-i emlâkinden ayrılup,

“El-firâk ey gidi Uyvar” deyü ağladı. Ve Uyvar’ın dîvârları üzre ve cemî‘i ordu-yı İslâm içre yüz yetmiş yerde cemî‘i vüzerâ ve vükelâ ve mîr-i mîrân ve yalnız salt ümerâların mehterhâneleri çalınup âvâze-i dühül [ve] sûrnâ ve nefîr ve zil ve nakkârelerin velvelesinden arz [u] semâvâtda gûyâ sayha-i ra‘d istimâ‘ olunurdu.

Ve cümle asâkir-i İslâm eski yurd yerlerinden kalkup Uyvar’ın top altındaki çemenzâr sahrâya asker-i nusret-me’ser nakl olunmalarıyçün fermân-ı vezîr-i dilîr vârid olup cümle ordu-yı İslâm kanûn-ı kadîmeleri üzre kal‘a-i Uyvar’ın top altına girüp çet-a-çet tınâb tınâba meks edüp yine etrâf-ı erba‘aya karavullar ta‘yîn olundu. Ve ol ân Hazret-i Risâlet-penâhın sancağ-ı şerîfin ve cümle hazîne-i pâdişâhîyi derûn-ı kal‘ada hıfz edüp cümle asâkir-i İslâm âsûde-hâl oldular.

Hikmet-i Hudâ cemî‘i asâkir-i İslâm sürûr [u] şâdumânda iken ve derûn-ı hisârı ve cümle tabyaları ümmet-i Muhammed seyr [ü] temâşâda iken hemân kaba kuşluk mahalli idi. Litre tabyasından bir lağım atılup bu kadar cebehâne ve mühimmât [u] levâzımâtlar evc-i semâya münkalib olup ve niçe Boğdan kefereleri kal‘ayı tathîr ederlerken doğancı pefteresi gibi ender-havâ mu‘allakast olup bârûd-ı siyâhın dûd-ı siyâhı mebrûm mebrûm ebr-i kebûda kehkeşân-âsâ peyveste oldu, ammâ cünûd-ı müslimînden bir kimesne helâk olduğu müşâhede olunmadan, hemân asâkir-i İslâm içinden min indillâh bir sadâ istimâ‘ oldu kim

“Hay kâfirin hîlesi var imiş. Bu kadar gâziyânı âteş-i Nemrûd ile yakdı. Bire kal‘adan çıkan kâfirleri kırsınlar” deyü bir âvâze peydâ olunca azamet-i İlâh hemân cemî‘i asâkir-i ehl-i îmân bilâ-fermân atlanan atlananın olup bu hakîr dahi iki gulâmımla pür-silâh olup atlandım, zîrâ mukaddem küffâra dâğ-ı derûnum var idi.

Hemân cümle guzât dal tîğ-i uryân olup dolu dizgin kopar, bire ha kopar, deyü gâh üçerleme ve gâh lingleme ve gâh koşdurma at boynuna düşüp ân-ı sâ‘atde küffâr askerine yetişdik, ammâ anlar dahi Komaran kal‘alarına yaklaşmışlar.

Hemân asker-i İslâm’dan ileri varan yüğrük atlılardan on beş bin mikdârı küheylân atlı bir kerre derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden “Allâh Allâh” deyüp aç kurd koyuna sunar gibi Rüstemâne bir hamle edüp sununca hemân küffâr-ı bedkâr alak bulak olup niçesi hemân hınzîrlar gibi ormanlara girdi ve gâzîlerin âkılları ormanlarda bu kâfirlerin niçesin kırdı ve niçe yüzünü esîr edüp orduya gelmeden bu kadar avret ve oğlan ile Üstürgon’a gitdiler.

Ba‘zı gâzîler hemân küffârın kümesine dal kılıç olup hücûm etdiler, ammâ bu kâfirler cümle domuz topu olup arabalarının etrâflarına meterislendiler ve cenge âmâde oldular. Hemân bu kâfirleri Komaran kal‘asına selâmet götürmeğe me’mûr olan Kaplan Paşa askeri ve sâ’ir paşaların askeri anlar dahi bizim üstümüze dal sâtûr olup,

“Dura dura gâzîler el kaldırman. Bu kâfirler kim amân-ı Allâh ile kal‘adan çıkup bu mahalle getirmişiz. Siz niçün bunları kırmak istersiz, aslı nedir?” dediklerinde biz dahi eyitdik:

“Aslı ne olsa gerek. Kal‘ayı vere ile verüp meğer kal‘a içinde bir azîm lağımı var imiş. Bu kadar cebehâne ve mâl-ı pâdişâhî ve bu kadar ümmet-i Muhammed karındaşlarımız havâya uçdular. Görmez misiniz alev ber-alev âteş-i Nemrûd dumanın burum burum gök yüzüne çekilmede. Elbette biz bunları kırmağa geldik” dediğimizde hemân,

Kaplan Paşa eydir: “Belî kardaşlar, lağım atdığın gördük, ammâ bu kâfirleri kırmağa ellerinizde fermânlarınız var ise bizim de cânımıza minnetdir. Biz dahi sizlere yardım edelim, hemân küffârları bile kıralım. Hani elinizde fermânınız” deyince varan askerimiz,

“Ellerimizde ***[120a]*** fermânımız yokdur” deyince hemân Kaplan Paşa ve Adana paşası,

“Bire vurun, şu yağmâcı gidileri” deyince bî-fermân askerin gerileri dutmayup niçe ümmet-i Muhammed’i Kaplan Paşalı paraladılar ve yedi nefer kimesneyi şehîd etdiler. Âhir-i kâr gayrisi târumâr oldular.

Ammâ hakîr bir kenâra durup Kaplan Paşalı ile ülfet edüp giderken gördüm ki cemî‘i küffâr henüz ecelden kurtulup gûyâ meyyit-i müteharrik olup reng-i rûyları serâpâ zerdâlû olup kehribâ gibi olmuşlar idi. Hemân acele edüp Komaran’a cân atmağa {kasd etdiler}.

Hemân bu mahalde anı gördük, gerü Uyvar tarafından evc-i âsumâna peyveste olmuş bir gird-i siyâh ve bir gubâr-ı siyâh içinden kırk elli aded şukka-i alemler nümâyân olup on bin kadar asâkir-i İslâm yine dal tîğ-i uryân olup gelmede, ammâ beri tarafda mukaddemâ gelen askerler hemân bu bayrakları görüp, “İşte bu kerre kâfirleri kırarız” deyü yine dal sâtûr olup kâfirin arabalarına “Allâh Allâh” deyüp at koyunca yine Kaplan Paşalı “Bire n’eylersiz gâzîler” deyince arabalardan niçe mâl-ı ganâ’imler ve niçe pençe-i âfitâb duhter-i pâkîze-ahterler ve niçe gılmânları terkilerine alup her biri birer ormana girüp gâ’ib olduklarında gerüdeki asker dahi yetişüp geldi. Meğer Şâm askeriyle Kıbleli Paşa imiş.

“Bire bire meded gâzîler el kaldırman ve bu kâfirleri kırman, amân-ı Âl-i Osmân’dır” deyü Kaplan Paşa’ya fermânlar gösterilinceye dek küffârdan iki binden mütecâviz esîr ve avret ve oğlan ve bu kadar mâl-ı firâvân alınup her şikâr alan bir cânibe tans oynayup firâr etdiler.

Ve “Gayri şikâr alam” diyenlere yine paşalılar dal topuz ve dal gaddâre olup, “Bire vurun yağmâcıları” deyüp gücile küffârları halâs edüp kal‘a-i Komaran’a götürüp nehr-i Tuna kenârına vâsıl etdiğimizde kal‘a-i Komaran’dan bin pâre kayık gelüp bu cümle küffârı ân-ı sâ‘atde karşu kal‘aya geçirüp Fargaçi la‘în paşalara beşer kîse ve tevâbi‘lerine üçer kîse ve sipâh bölüklerine ikişer kîse verüp cümle küffâr karşu geçüp selâmet buldular.

Evsâf-ı kal‘a-i Komaran-ı dâr-ı bî-îmân

Nehr-i Tuna içre şarkdan garba üç konak tûlu bir cezîrenin şarkîsi tarafı ucunda kal‘a-i Üstürgonumuzdan görünür şekl-i müselles bir Şeddâdî tula binâdır kim gûyâ kilidü‘l-bahreyndir. Nemse çâsârının Âl-i Osmân tarafında sedd-i sedîdidir ve nehr-i Litre ve nehr-i Vak, Uyvar’dan berü gelüp bu Komaran önünde nehr-i Tuna’ya munsabb olur.

Hulâsa-i kelâm murâd [u] merâmımız üzre bu kal‘ayı seyr [ü] temâşâ edemeyüp mezkûr paşalar ile avdet edüp hemân bu seğirdimde at depeleyüp seğirddiğimiz yanımıza kalup

hâ'ib ü hâsir kal'a-i Komaran'dan cânib-i şimâle 6 sâ'atde sahrâ-yı çemenzâr ile gelirken küffârı urmağa gelen ümmet-i Muhammed'in Kaplan Paşalı ellerinde Hürr-i şehîd olanların yedisin dahi boş atlara yükledüp Uyvar'a dâhil oldukda anları dahi meşhed-i şühedâda defn etdiler.

Andan Uyvar içre atılan lağımın asl [u] fer'in su'âl etdik. Meğer cemî'i tabyalardaki şedde şedde bârûdları bir yere yığup altı aded tabyaların altlarındaki bârûdhâne hazînelerine götürmek sadedinde iken bir mel'ûn herîf kesîf şürb-i duhân ederken mukaddemâ pâymâl-i rimâl olan bârû[d] üzre âteş-i duhân düşüp yerdeki bârûd yanarak bir püşte gibi yığılmış bârûda isâbet edince bu kadar tecemmülât [u] mühimmât ve bu kadar levâzımât ve benî Âdem [ve] hayvânât helâk olmasının sebebi ol imiş.

Ba'dehu Sadrıa'zam fermân edüp üç gün üç gece şâdumânlar olup kal'a-i Uyvar'ın cemî'i burc [u] bârû-yı tabyaları üzre niçe kerre yüz bin sancağ u bayrağ u fılandıralar ile tezyîn edüp her evkât-ı salât-ı hamse akîbinde yine cemî'i guzât-ı müslimîn âlât-ı silâhlarıyla âmâde olup yeniçeri ocağından ibtidâ gülbâng-ı Muhammedî çekildikden sonra cemî'i toplara ve tüfenglere âteş edüp cümle gâziyân âteş-feşânlık edüp ba'dehu cemî'i vüzerâ ve mîr-i mîrânların tabl [u] kudûmları döğülüp şâdumânlar olurdu.

Ve her gece Uyvar'ın dîvârı üzre yığılan dağlar gibi topraklar üzre niçe kerre yüz bin meş'ale ve kanâdîl ve fânûs ve neft ve katrân ve şem'-i asel ve şem'-i rîhler ile üç gece çerâğân olup her şeb-i muzlim rûz-ı nevrûz-misâl olup leyle-i Kadr oldukda herkes haymelerinde zevk u safâda oldular.

Ertesi gün serâperde-i Âsaf'da dîvân-ı pâdişâhî olup cümle vüzerâ ve mîr-i mîrân ve sâ'ir ümerâlara ve cemî'i ocak ağalarına hil'at-i fâhireler ve kîse kîse ihsân u in'âmlar olunup ***[120b]*** ve niçe mahlûl menâsıblar ve tîmâr u ze'âmetler bezl olunup herkes beyne'l-akrân ser-firâz oldular.

Ertesi gün Sadrıa'zam ağalarından (–) kimesne sa'âdetlü pâdişâha Uyvar kal'ası ve Şuran kal'ası fethi müjdesin götürüp gitdi.

Ve yine yevm-i mezbûrda küffârın Pojon tarafına gidenler gelüp çâsâr leşkeri Uyvar'ın feth olduğun işidüp cümle küffâr *"Ba'de harâbi'l-Basra"* deyüp Uyvar imdâdına gelmeden ferâğat edüp cümle küffâr dâr-ı menhûslarına firâr etdikleri haberi gelüp henüz cünûd-ı müslimîn emn [ü] râhatda olup ol gün yevm-i çehârşenbe idi, cemî'i şehîdân-ı müslimînin cemâ'at-i kesîreler ile namâzları kılınup defn olundu, ammâ zikri sebkat eden Dîv Ali Beşe ile alaybeği birbirlerine sarılmış Aktabya üzre yigirmi yedi gün ter ü taze kanları akarak kalmış anın ikisin dahi Aktabya üzre defn edüp anların üzerlerine Sührâb Mehemmed Paşa bir haşeb kasr-ı cihân-nümâ inşâ edüp hâlâ ziyâretgâh-ı gâziyândır.

Andan yine cümle guzât gâ'ib şühedâlar namâzı kılup ba'dehu ol gün taraf-ı pâdişâhîden mümessek gâzîler helvâları tabh olup cümle vüzerâ ve vükelâlara ve ağniyâ ve fukarâlar[a] helvâ-yı guzât bezl olundu ve beytü'l-mâlcı defteriyle cümle iki bin elli yiğit cemedânları teslîm olup cümle şühedâlar, Re'îsü'l-küttâb defn olunduğu zemîn-i hâmûşânda defn olundu. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în*.

Ertesi gün rûz-ı penşşenbe idi, her vüzerâ ve her ocak halkı kazdıkları meterisleri ve sıçan

yolların leb-ber-leb edüp düzletmek fermân olunup cemî‘i asâkir-i bî-pâyân ve niçe bin leşker-i Erdel ve Eflak ve Boğdan bu sahrâ-yı Uyvar’a kazma ve kürekler ile zemîn-i meydân-ı neberdi çapalayup çapalanup eyle Ferhâdî külüngler uruldu kim bir ânda sahrâ-yı Uyvar hâmûn-ı Tîh’e döndü. Ve meterislerde defn olunan evvelki şehîdleri çıkarup kilimlerle büyük meşhedliğe taşırken niçe şühedâlarımız kırk günden berü ter ü tâze bulundu.

{Menâkıb-ı şühedâ}

Hattâ bizim Kütâhiyyeli Yazıcı Osmân nâmında bir erbâb-ı ma‘rifet hattât-ı benâm kırk aded Kelâm-ı İzzet yazmış idi, yigirmi gün idi ki memesi üstünden kurşum ile urulup şehîd-i Hür olmuşdu, meterisler yerinde na‘şe-i şerîfi esbâbıyla bulunup yigirmi günden berü vücûd-ı şerîfi henüz ter ü tâze iki elleri göğsünde şehâdet parmağın kaldırmış bulunup henim kurşumun zahmı yerinden al ve ala kan çekîde çekîde revân olmada bulunup cemî‘i guzât gelüp ziyâret etdiler.

Hattâ Sadrıa‘zam dahi görüp *“Hâzâ Hürrün şehîdün vâhidün ke-elf”* deyüp hâssaten başka anın namâzı kılınup hakîr bu merhûmu kilim içre koyup kanı akarak cebbâne-i şühedâda efendimiz Kadızâde İbrâhîm Paşa’nın yanında esbâbıyla defn etdim. *Rahmetullâhi aleyh*.

Ve ol gün handaka dağlar gibi sürülen toprağı gerü sahrâya dökmek içün ve cümle handak tathîr olmağiçün cemî‘i asâkir-i İslâm’a ve Tatar-ı sabâ-reftâra ve kral-ı Erdel’e ve Eflak ve Boğdan’a ve Kazak ve Âk Hatman’a fermânlar gidüp ol ân ol kûh-ı Demâvend ve Cebelü‘l-Lübnân misilli toprağa asâkir-i cemapur üşüp küffârın topu ve kumbarası havf ve haşyeti olmadığından vakt-i zuhra dek ol till-i türâb-ı bülendi mûr türâb taşır gibi taşıyup sahrânın çukur yerlerine doldurup müsâvî etdiler.

Ve yine ol gün handakı eyle tathîr etdiler kim kâfir zamânında olan umkından beş âdem kaddi dahi asker-i cemapur ol kadar kazdılar kim tâ ka‘r-ı zemînden uyûn-ı câriyeler zâhir oldu.

Ertesi gün Budin ve Üstürgon ve Ustolni-Belgrad’dan ve gayri yerlerden gelen cümle üstâd mühendis bennâları cem‘ edüp ale’l-acele Uyvar’ın darebât-ı top-ı kal‘a-kûp ile münhedim olan yerlerini ta‘mîr etmeğe Kurd Paşa’yı ve yedi aded mîr-i mîrânları ve Budin vezîri Sarı Abaza Hüseyin Paşa’yı ta‘yîn edüp Kiremitçi Ahmed Ağa, ki Kadızâde İbrâhîm Paşa’nın Ciğerdelen cenginde yarar ve nâmdâr kethudâsı idi, ilm-i hendesede ve ilm-i mi‘mârîde ferîdü‘d-dehr bir zû-fünûn kimesne olmağile kal‘anın ta‘mîr [ü] termîmine anı mu‘temed edüp Âsitâne mi‘mârbaşılığı va‘de olunup hil‘at-i şehriyârîyle şeref-yâb olup kal‘ayı amâra cehd-i ihtimâma şürû‘ etdi.

Ve ol gün âdem deryâsı temevvüc edüp karınca gibi kaynaşmağa başladılar ve Uyvar’ın cânib-i erba‘asında dağlar gibi pişmiş tulaları taşıyup handak kenârında âmâde etdiler. Ve handakın ***[121a]*** kenârında altı aded tabyalar mâbeynlerinde altı yerde altmış yıllık atîk kireç hazîneleri bulundu kim Uyvar gibi on kal‘a yapar pâk ve nazîf kireç ma‘denleri bulundu.

Ve Sadrıa‘zam ve cümle vüzerâ ve a‘yân-ı dîvân kal‘a-i Uyvar içre seyr [ü] temâşâ-yı deverân ederek bizzât pâdişâh-ı âlem-penâh içün bir câmi‘ inşâ etmek içün tecessüs

ederek cümleden ma‘mûr u müzeyyen vâsi‘ ve mükellef ve münâsib çârsû-yı bâzâr yerinde âyîn-i millet-i Mesîhiyye edecek düyûrların metîni Macarların kenîsesi cümleden binâ-yı azîm olmağile ale’l-ittifâk pâdişâh-ı âlîcâh içün câmi‘ olmasın elyak görüp ol ân bu ma‘bedgâh-ı muzlimi çirk-i şirkden ve televvüsât-ı müşrikden pâk ü pâkîze edüp zîr-i zemînlerinde olan cîfe-i murdârların cümle derûn-ı câmi‘den çıkarup bîrûn-ı kal‘ada eski gûristânlarında bir hafr-i amîk kazup anda ilkâ etdiler.

Ba‘dehu yine bu Evliyâ-yı bî-riyâ fakîr bu câmi‘in sakfında ibtidâ vakt-i zuhr edâ olunması içün beş aded gulâmlarımla makâm-ı çârgâhda bir asvât-ı bülend ile ezân-ı Muhammedîler tilâvet edüp ibtidâ Ordu Monlası Ünsî Efendi imâmet edüp hakîr mü’ezzinlik edüp edâ-yı salât-ı zuhur etdikde Sadrıa‘zam hakîre yetmiş üç altun ihsân edüp,

“Evliyâ gel seni bu câmi‘de asâleten imâm-ı hümâm edüp yevmiyye sana yüzer akçe ulûfe edelim” dedikde hakîr îbâ da etmedim, ammâ “Nasîb sultânım” deyü cevâb edüp hâmûş-bâş oldum.

Andan Sadrıa‘zam Mi‘mârbaşı Ahmed Ağa’yı çağırdup,

“Tîz bu ma‘bedgâha bir mihrâb ve bir minber ü nîk eser ve bir kürsî vü mahfil-i mü’ezzinân-ı hûb-manzar inşâ et kim bir vâcibü‘s-seyr eser bünyâd oluna kim bu câmi‘-i pür-nûra revnak u fer vere ve cemâ‘at-i müslimîn ve gürûh-ı gâziyân-ı muhavvihidîn tâ‘at-ı Sübhânî ve şükr-i Yezdânî edüp namâzlar kılınup niyâzlar oluna. Elbette bu mezkûr âsârlar yevm-i Cum‘aya yetişmek gerekdir” deyü ibrâm-ı mâlâ-kelâm edüp kal‘a içre gezerken vâlide sultâna câmi‘ olmağiçün Nemse deyrin bulup fi’l-hâl bir kenîse-i ibret-nümâyı asnâm-ı kerâhat-intizâmdan cümle tathîr ve *Süvâ‘ ve Yeğûs ve Vedd ve Ye‘ûk*[58] misilli putlardan tebzîr etdirüp minber ü mihrâb ve kürsî [vü] mahfil inşâ olunmak fermân olundu, ammâ bu deyr-i azîmden çıkan lâşe-i murdâr bir deyrde çıkmayup kâmil bir haftada gücile tathîr olup şeb [ü] rûz ûd u amber çerâğân olup yine bed râyihadan bu deyrin yanına varılmazdı. Meğer cümle mürd olan Nemseleri bunda meşad ederlerdi.

Ve Defterdâr Ahmed Paşa dahi bir câmi‘ inşâ etdi, ammâ bir küçük deyr idi. Beç kapusunun iç yüzüne vâkı‘ olmuşdur.

Ba‘dehu Hünkâr câmi‘ine cemî‘i üstâdlar üşüp sûre-i Bakara’da: [59] nassı üzre mihrâb-ı Îsâ‘yı velî edüp kıblegâh-ı müslimîn olan Mekke-i Mükerreme’ye doğru bir musanna‘ kârgîr binâ bir mihrâb-ı ra‘nâ edüp mihrâbı üzre beyâz mermerdeki celî hat Kubûrîzâde hattı olup hakîr mermer üzre kazdım ve levha ve lâcüverd ile iki günde tamâm edüp yevm-i hamîsde bu hakîre fermân gelüp,

“İnşâallâh yarınki gün ser-çeşme-i mü’ezzinân olup salât-ı Cum‘a edâ olununca edâ-yı hidmet edesin” deyü fermân geldikde hemân fermân-ı vezîr-i dilîr ile ordu-yı İslâm’dan yigirmi altı aded hüsn-i savta mâlik üstâd-ı kâmil vüzerâ mü’ezzinleri cem‘ edüp ale’s-sabâh ki, yevm-i Cum‘adır cümle mü’ezzinân-ı Bilâlîleri başıma cem‘ edüp salât-ı Cum‘aya iki sâ‘at-i nücûmî kalup, dahi câmi‘in minâresi yok ve nâkûshânesi sademât-ı top ile münhedim olmuşdu, âhir-i kâr cümle mü’ezzinân ile câmi‘in sütûhına çıkup âyîn-i Bilâl-i Habeşî üzre makâm-ı segâhda müselsel salâları savt-ı bülend ile,

“Accilû bi’s-salâti kable’l-fevt ve accilû bi’t-tevbeti kable’l-fevt” diyerek kâmil bir sâ‘at-i nücûmî salâlar verüp vakt-i zuhra bir sâ‘at karîb kaldıkda Sadrıa‘zam alay ile ubûr ederken salâmızı istimâ‘ edüp cümlemize iki yüz sikke-i mümessek zer-i hâlis gönderüp cümle pay berâber hissemend olduk.

Andan aşağı câmi‘de nev-binâ mahfilimize urûc edüp devr-i şerîfe başlayup ba‘dehu hakîr devr-i şerîfi itmâmdan sonra ba‘de’t-tarziye ve tasliye hatîb-i necîb belîğu’l-ayân ve’l-beyân elinde bir şemşîr-i âteş-tâb-ı uryân ile meşîh-vâr minber-i hûb-manzara urûc edüp seccâde-i Resûlullâh üzre karâr-dâde olup bu hakîr cümle tarîk-i Bilâliyân, ya‘nî zümre-i mü’ezzinânlar ile kıyâma gelüp yekgâh ve dügâh ve segâh ve çârgâh ve pençgâh-ı Muhammedî makâmlarında gûnâ-gûn şu‘abât ve terkîbâtlarda tahrîrât ederek Dâvûdî hoş-elhânlar ile kavl-i *Edvâr* kitâbı üzre rehâ buldurup ***[121b]*** gülbâng-ı Muhammedîye müselsel âğâzeler edüp ezân-ı Muhammedî tamâm oldukda cümle cemâ‘at ve dükeli guzât-ı müslimîn ve a‘yân-ı kibâr u sığâr ve muvahhidîn âsûde-hâl oturup hutbe-i şerîfi gûş-ı hûşlarıyla istimâ‘ etmeğe sâmi‘înden olup andan imâm-ı âdil hutbeye bed’ edüp ibtidâ hamd-i Hâlık-ı Bîçûn ve ba‘dehu Resûlü‘s-sakaleyn içün tasliye ve Çâryâr-ı bâ-safâlar içün tarziyelerden sonra nâm-ı hümâyûn-ı pâdişâh-ı zıllullâh hâdimü‘l-Haremeyni’ş-şerîfeyn-i cem-cenâbın sefer-i meserretin yâd eyledikde cemî‘i guzât-ı müslimînin mürde dilleri şâd olup hayr du‘âda iken cümle cüyûş-ı muvahhidîn kâffe-i ümem, ki cemâ‘at-i kesîre idi, bu gürûh-ı müslimînin hadd [ü] hasrın Hudâ-yı Müte‘âl bilir kim bu câmi‘ derûnu değil bu evvel cum‘ada kal‘anın şâhrâhları ve der [ü] dîvârları ve sakafları üzre cemâ‘at-i kesîre hınc-â-hınç olup hisâbdan bîrûn idi.

Hattâ bu câmi‘ içre secde etmeğe bir şibr yer kalmayup cemî‘i musallîler birbirlerinin arkalarına secde etdiler. Tâ bu mertebe izdihâm-ı azîm idi. Ve hikmet-i Hudâ her cemâ‘atin derûnlarına birer gûne hâlet ve şevk ve herkese bir derece bükâ ve zevk vâkı‘ oldu kim gözleri yaşları mîzâb-vâr cereyân edüp seylâb-ı eşk-i revân oldu.

Hamd-i Hudâ bu du‘â hırmeninde bulunup edâ-yı hidmet edüp bade’s-salât-ı Cum‘a yigirmi aded Bilâlî refîklerime iki yüz sikke-i hasene gelüp hakîr yine ale’s-seviyye bahş-ı kalenderî edüp taksîm etdim.

Ba‘de’n-namâz ve’n-niyâz kal‘anın cümle der [ü] dîvârları üzre cemî‘i guzât-ı muvahhidîn pür-silâh âmâde olup üç nevbet yeniçeri ocağından gülbâng-ı Muhammedî çekilüp top u tüfeng şâdumânları olup tâ vakt-i zevâle dek mehterhâne fasılları oldu ve herkesin yüzleri güldü ve niçe yerlerden ba‘zı kurâların kefereleri gelüp mutî‘ [u] münkâd oldu.

Ba‘dehu vezîr-i sâhib-i tedbîr müşâvere-i kebîr edüp “Âhir-i kâr hüsn-i tedbîr budur” deyüp kal‘a-i Uyvar’ın cânib-i erba‘asındaki eyâletinde müşâ olan kılâ‘larda olan kapudanlara ve goroflara ve irşeklere ve şaglara ve birovlara mükellef ü mükemmel ve muhteşem iş görmüş ağalara yetmiş altı aded nâmeler verilüp her bir ağa birer kal‘aya itâ‘atnâmeler götürüp anlar gitmede.

İbtidâ Sadrıa‘zam asâkir-i İslâm ile dahi Budun kal‘ası altında iken itâ‘at etmeyüp ıhrâk olan kal‘alar bunlardır kim ıhrâk olundu, be-dest-i Sarı Arslan Hüseyin Paşa.

Evvelâ Ustolni-Belgrad kurbunda Pirespirim kal‘ası ve Tata kal‘ası ve Papa kal‘ası ve Çobaniçse kal‘ası, bunlara yetmiş bin Budin askeriyle Hüseyin Paşa varup mutî‘

olmadıkları ecilden cümle ıhrâk bi’n-nâr oldu, ammâ,

İtâ‘at eden bunlardır kim zikr olunur: Be-dest-i Kadızâde İbrâhîm Paşa, be-kurb-ı kal‘a-i Üstürgon der-hâk-i Ciğerdelen.

Kal‘a-i Veresin, ammâ kal‘a-i Uyvar feth olmadan feth olan be-dest-i Beğko Paşa, kal‘a-i Şuran istîmân ile feth olup içine dizdâr ve merdümân-ı hisâr koyup miftâhları Sadrıa‘zama geldi ve metîn serhadd-i kavî oldu, ammâ Uyvar’a 4 sâ‘at karîbdir.

Andan kal‘a-i Doymos ve kal‘a-i Sudin, bu iki kal‘a Üstürgon karşusunda İpol ve Gara nehirleri kurblarında olup salâbet-i asâkir-i Âl-i Osmân’a tâkat getiremeyeceklerin bilüp bu kal‘ateyni küffâr kendüleri ıhrâk bi’n-nâr edüp âhir terk-i diyâr ederek dağlara ve gayri diyârlara firâr edüp cümle cebehânelerin Üstürgon kurbunda Vişegrad gâzîleri alup kal‘a-i Vişegrad’a korlar. Ba‘dehu Uyvar feth olup bu iki kal‘a keferelerinin kapudanları Sadrıa‘zama gelüp itâ‘at etdiler.

Andan kal‘a-i Sente ve kal‘a-i Şelele ve kal‘a-i Galgofça, bu üç aded kal‘alar nehr-i Vak kenârındadır. Kıbleli Paşa eliyle itâ‘at edüp akd-i sulh olundu.

Andan kal‘a-i Komyat ve kal‘a-i Nektoboçin ve kal‘a-i Gimoş ve kal‘a-i Hıroşo ve kal‘a-i Kosnoçoçan ve kal‘a-i Verebil, bu kal‘alar cümle be-dest-i Serdâr Köse Ali Paşa itâ‘at etdiler.

Andan kal‘a-i Çakani ve kal‘a-i Hollok ve kal‘a-i Diregel ve kal‘a-i Seçan ve kal‘a-i Germat ve kal‘a-i Buyak ve kal‘a-i Ma‘denler ve bu ma‘den kal‘aları birbirine karîb dörd aded kal‘alardır. Ve cümle bu on aded kal‘alar bizim Eğre kal‘ası kurbundaki sahrâlarda birbirlerine karîb kal‘alardır. Hattâ fâtih-i Eğre Mehemmed Hân asrında mezkûr kal‘alar cümle Âl-i Osmân’ın kabza-i tasarrufunda idiler. Ba‘dehu sene 1004 târîhinde küffâr yine bu mezkûr kal‘alara cümle ***[122a]*** istîlâ etdi. Hamd-i Hudâ bu sene-i mübârekede be-dest-i vâlî-i Eğre Filibeli Pirincci Mehemmed Paşa ve ma‘iyyet-i Kaplan Paşa bu kal‘alar itâ‘at etdiler.

Bu kal‘alardan sonra kal‘a-i Komyadin ve kal‘a-i Nemalgoç ve kal‘a-i Salakoz ve kal‘a-i Verebi ve kal‘a-i Gaymoş ve kal‘a-i Şarlofça ve bu kal‘alar Novigrad ve Leve taraflarında ma‘mûr kal‘alar idi. Tatar Hânzâde Ahmed Giray Sultân Kardaş Kazaklar ile bu kal‘aları feth edüp cümle küffârlarını esîr-i bend-i zincîr etdikden sonra kal‘anın hemi mâl-ı ganâ’imin alup ıhrâk-bi’n-nâr eder. Ba‘de’l-feth-i Uyvar bu kal‘aların firâr eden küffârları gelüp yine Hânzâde Ahmed Giray Sultân eliyle itâ‘at etdiler.

Ve bu zikri sebkat eden otuz aded kal‘alar ve yetmiş aded varoş-ı mu‘azzamlar ve yedi yüz aded kasaba-misâl ma‘mûr u âbâdân kurâların cümle hâkimleri ve irşekleri ve kapudanları ve birovları ve şagları ve papasları cümle hedâyâlarıyla huzûr-ı Sadrıa‘zama gelüp pâypûş-ı vezîr-i dilîri bûs edüp itâ‘at etdiklerinde cümle kılâ‘ların kapdanları ellerine mu‘âfnâme emrleriyle muhâfazacı beğler ve paşalar ihsân olunup cümle kal‘alar eyâlet-i Uyvar kayd olunup eyâlet-i Uyvar Kurd Paşa’ya sadaka olundu, *ve’s-selâm.*

Der-beyân-ı ısyân-ı kal‘a-i Litre ve kal‘a-i Leve ve kal‘a-i Novigrad

(–) (–) (–) (–) (–) (–) Bu üç pâre kılâ‘-ı hısn-ı hasîneler ve sedd-i üstüvâr-ı metîneler aslâ itâ‘at etmeyüp ve ahidnâme ile varan elçileri te’ezzî ederek kimin döğüp kimin söğüp

kovarak elçiler dahi vâkı‘-i hâli Sadrıa‘zama bildirdiklerinde Sadr-ı âlî-vakâr “Olmaya illâ hayr” deyüp yerinde karâr etdiklerinde mezkûr Litre ve Leve ve Novigrad kal‘alarının katanaları yarar ve Senc Efrenc ve Nemse ve Macar kâfirleri olmak ile Uyvar’dan etrâf [u] eknâfa çete ve poturaya giden gâzîlerden üç dörd bin âdem esîr etdiler.

Bâ-husûs Uyvar’dan fermân ile Üstürgon kal‘asına zahîreye giden asâkir-i İslâm’dan niçe yüz âdemler alup mezkûr kal‘aların katana kâfirleri âdem geçirmez ve hayvânât gezdirmez oldular.

Hemân Sadrıa‘zam cemî‘i ocak halkıyla ve iş görmüş, eşmiş ve yortmuş ve tohtaşmış ve baş almış müsin ihtiyâr âdemler ile meşveret-i azîm edüp âhir netîce-i kelâmları ol oldu kim “Mezkûr üç aded kal‘alara üç vezîr ve yigirmi bin gâziyân-ı dilîr asker-i İslâm verilüp ve müstevfâ mühimmât [u] levâzımât tedârikleri görülüp üç aded kal‘ayı muhâsara edeler” deyü müşâvereye netîce verilüp Fâtiha-i şerîf kırâ’at olundu.

Evvelâ sene 1074 mâh-ı Rebî‘ulevvel’[in]in gurresinde Novigrad kal‘ası üzre Kaplan Paşa serdâr olup hil‘at-i pâdişâhî geyüp umûmen Anatolu eyâleti askeri ve on oda yeniçeri ma‘a Zağarcıbaşı İbrâhîm Ağa ve dörd oda topçıyân ve dörd oda mükellef cebeciyâna Fazlı Kethudâları serdâr oldu. Ve aşağı bölükden bir bölük sağkol sipâhîler ağası ve Tire ve Mağnisa zu‘amâsı ve yigirmi bin Tatar-ı sabâ-reftâr ile Kırım Hânı şehzâdesi ve altı pâre balyemez toplar ile elli aded top-ı şâhisi cümle mühimmâtlarıyla verilüp bu mezkûr elli bin askere Kaplan Paşa serdâr olup du‘â ve senâ ile hil‘at-i pâdişâhîyle şeref-yâb olup Novigrad gazâsına alay-ı azîm ile *Tevekkülen-alallâh* deyüp azm-i râh-ı Novigrad etdiler. Hudâ-yı Müte‘âl emr-i sehel ile feth-i Novigrad’ı müyesser eyleye.

Beri tarafda yine kal‘a-i Uyvar’ın enderûn [u] bîrûnun ta‘mîr ü termîm etmeğe cidd ü cehd-i ihtimâm olunurdu.

Ba‘dehu yine mâh-ı Rebî‘ulevvel’in ikinci günü Köse Ali Paşa Leve kal‘ası üzre serdâr-ı mu‘azzam oldu. Kal‘a-i Varat anın eliyle feth oldu. Leve kal‘ası dahi bunun eliyle feth ola, *âmîn ve yâ Mu‘în.* Cümle eyâlet-i Bosna askeri ve on oda yeniçeriler ile samsoncubaşı ve sol bölükden aşağı bölük ağası ve beş oda cebeciler ağası Ahmed Kethudâ ve beş oda topçular ile altı aded balyemez ve yigirmi bin aded Tatar kâfire amân vermez askeriyle cümle otuz bin aded leşker-i müslimîn olup Serdâr Ali Paşa hil‘at-i pâdişâhîler geyüp Leve gazâsına teveccüh edüp revâne oldular. Cenâb-ı Fettâh-ı Kerîm kerem edüp suhûletle kal‘a-i Leve feth [ü] fütûh ola*, âmîn, bi-hurmeti seyyidi’l-mürselîn.*

Andan mâh-ı mezbûrun üçüncü günü ki oldu, Budin vezîri olan Siyâvuş Paşa birâderi Abaza Sarı Hüseyin Paşa cümle Budin eyâleti gâzîleriyle ve on oda kapukulu yeniçerileriyle ve beş oda cebeciler ve beş oda topçular ve altı pâre balyemez toplar ve yigirmi pâre şâhî zarbuzan toplar cümle mühimmâtlarıyla verilüp yigirmi bin aded Bucak Tatarı askeri dahi fermân olup Hüseyin Paşa otuz bin askerle Litre kal‘ası üstüne serdâr-ı mu‘azzam olup du‘â ve ***[122b]*** senâ ile hil‘at-i şehriyârî geyüp alay-ı azîm ile azm-i râh-ı Litre deyüp gitmede.

Hemân bu hakîr Evliyâ-yı fakîrin karârı kalmayup Sadrıa‘zam Kethudâsı İbrâhîm Ağa’dan me’zûn olup,

Litre gazâsına gitdiğimizi beyân eder

Bir çadırımla ve altı aded hüddâmımla ve iki re’s seyishânemle Uyvar’dan üç sâ‘atde cânib-i şimâle meyyâl gidüp,

Evsâf-ı palanka-i Şuran

Uyvar’dan evvel Beğko Paşa feth etdiği bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Nehr-i Litre kurbunda bir vâsi‘ sahrânın nihâyetinde meşeyistânlı bayırlar altında şekl-i murabba‘ metîn ağaç palankadır. Cânib-i cenûba nâzır iki kat tahta kapusu ve metîn handakı ve cebehânesi ve topları mükellef ü mükemmeldir.

Hüseyin Paşa efendimiz bu kal‘aya bin aded güzîde asker dahi koyup cebehânesi ve topların dahi ziyâde koyup varoşuna cümle re‘âyâsı gelüp derûn-ı kal‘ada muhâfazacı olan Ohri beği askeriyle cümle re‘âyâ hüsn-i ülfet edüp gâyet amâr olmuş.

Hakkâ ki amâr olacak yerdir, zîrâ Litre ile Uyvar arasında bir cây-ı menâs bâğlı ve bâğçeli ve dağlı ve çemenzâr lâlezârlı yerdir. Hüseyin Paşa efendimiz bu cây-ı ferah-fezâdan hazz edüp “Bu kal‘a bize elzem-i levâzımındandır” deyü derûn-ı hisâra bir oda yeniçeri ve bir oda topçu ve bir oda cebeciler koyup ertesi gün nefîr-i rıhletler çalınup andan cânib-i şimâle 3 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı muhâsara-i kal‘a-i Nitre

İbtidâ bânîsi Hazret-i Îsâ zamânında cemî‘i Alaman diyârı kâfirlerinin irşeği, ya‘nî bilâ-teşbîh irim papadan bir mertebe aşağı müftîleri olan Nitrepol nâm bir papas-ı bed-nâm binâ etmeğile anın ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i bâlâdır kim zirve-i a‘lâsı eflâke ser çekmişdir. Hâlâ yine Alaman diyârının baş bıtrîkleri kankı la‘în ise bu kal‘a baş papaslarının hâssıdır, lâkin bu kal‘anın galat-ı meşhûr ile ismi Litre’dir. Lisân-ı Macarda Nitrepol cennet kuşu demekdir.

Hattâ bu kal‘a zeylinden cereyân eden nehr-i Nitre’ye cennet suyu derler. Başı Ma‘den dağlarından tulû‘ edüp Uyvar kal‘ası handakı içinden geçüp nehr-i Vak’a karışup ikisi bir yerden kal‘a-i Komaran önünde nehr-i Tuna’ya mahlût olur bir âb-ı hayât sudur, *ve’s-selâm.*

Hemân ki Gâzî Hüseyin Paşa amân u zamân vermeyüp deryâ-misâl asker-i İslâm ile Litre’nin topları altına girüp meks-i hıyâm etdikde derhâl kal‘a kapudanına ve goroflarına ve gayri iş erlerine bir nâme yazup

“Evvel benâm-ı Hudâ *celle celâluhu ve amme nevâluhu ve lâ-ilâhe gayrahu,* sâniyen *Muhammedün levlâke levlâke lemâ halaktü-Eflâk*, sâlisen Çâryâr-ı bâ-safâ *rıdvânullâhi Ta‘âlâ aleyhim ecma‘în*.

Siz ki millet-i Mesîhiyye eşirrâsı bir alay dalâlet-âyîn ve papas kıssîs-i bî-dînsiz ve kapudanı olan hınzîrsız. Nâmem vusûlünde vezîria‘zam ve behrâm-ı âlî-himem hazretlerine kal‘ayı teslîm edesiz ve her ne cânibe isterseniz gidesiz.

Ve kal‘a içinde olan ümmet-i Muhammed esîrlerimize bir zarar isâbet etdirmeyesiz. Eğer bir esîrimizin kılına hatâ gelirse sizin cümleniz kırarız. Ve illâ bu nâmeme muhâlefet edüp yok derseniz kal‘anızın cânib-i erba‘asın kuşadup sademât-ı top-ı kûp ile cümle der [ü]

dîvârların Hemedânî sürme edüp asâkir-i gulgule-i Rûm ile yürüyüş etdirüp cümlenizi dendân-ı tîğ-ı bürrândan geçirüp bakıyyetü‘s-seyf olanlarınızı pây-beste ve dil-haste etmemiz mukarrerdir, *ve’s-selâm”* deyü bu gûne nâme Elçi Hasan Ağa ile kal‘a kapudanına varup vâsıl olunca mefhûm-ı kelâmı ma‘lûmları olunca cümle kefere vü fecereler bir yere cem‘ olup turvin ve müşâvere ederler.

Âhirü‘l-emr cümle küffâr yek-dil ü yek-cihet olup sene 1074 mâh-ı Rebî‘ulevvel[in]in onuncu gün cümle küffâr-ı dûzah-karâr dendân-ı bedenlerde karâr edüp,

“Amân el-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân-ı gâziyân” deyü feryâd ü fiğân ederek kal‘a-i Litre’nin Uyvar kapusu üzre Hüseyin Paşa’ya mukâbil beyâz amân bayrakları diküp kal‘adan taşra kapudanı ve birovları ve gorofları ve bin mikdârı Nemse küffârları piyâde olup cümle 5.000 aded {küffâr kal‘adan} taşra avret ve oğlanlarıyla çıkup varoşda üç yüz mikdârı arabalarına binüp Şimatorna beği ve Budun gönüllü gâzîleri bu küffârları selâmetle Ma‘den kal‘alarına götürmeğe me’mûr olup gitdiklerinde hemân kapukulu yeniçerileri kal‘a-i Litre içine dâhil olunca hemân hakîr-i fakîr kal‘a-i Litre’nin Uyvar kapusu üzre urûc edüp elime dal tîğ-i uryânım alup bir kerre derûn-ı dilden i‘lân-ı Muhammedî zafer-âyât ezânın tilâvet etdikde cümle ocak ağaları ve Hüseyin Paşa Kethudâsı Hüseyin Ağa doğru hazîneye ve cebehâneye varup gördüler kim kal‘a kapusunun ve cebehâne ve hazînenin miftâhları iki yüz yaşında bir papas elinde imiş. “Hoş geldiniz” deyü ***[123a]*** cümle miftâhları Hüseyin kethudâsına teslîm edüp mezkûr papas kal‘adaki deyrinde kalmağı ricâ etdikde hemân Hüseyin Ağa-yı müdebbir “Sen bu kal‘ada durdukça bu kal‘a fitneden hâlî olmaz” deyü kal‘adan taşra papas-ı hannâsı çıkarup hazîne ve cebehâneyi zabt etdiler.

Ve cümle asâkir-i İslâm kal‘a içine leb-ber-leb oldular ve ol ân cemî‘i topları atup gülbâng-ı Muhammedîler çekilüp şâdumânlar olup vezîria‘zama kal‘anın miftâhlarıyla müjdeciler gitdiler.

Sitâyiş-i eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Litre

Uyvar’ın batı tarafıyla şimâle meyyâl sehel sağ tarafa düşer Uyvar’ın sahrâsı nihâyetinde evc-i âsumâna ser çekmiş bir kaya-yı ser-bülend üzre Şeddâdî seng-tırâş bir sûr-ı üstüvâr-ı savaşdır kim refî‘u’l-bünyân bir sedd-i Alaman bî-îmân dâr-ı bî-îmân iken hamd-i Hudâ dâr-ı mü’minân oldu, ammâ küçükdür. Hattâ hakîr dendân-ı bedenleri üzre adımladım, gird-â-girdi iki bin adımdır ve şekl-i bâdemî vâkı‘ olmuşdur kim sehelce kal‘a-i Üstürgon’a müşâbeheti vardır. Ve derûn-ı hisârı mâl-â-mâl altı yüz aded şindire tahta örtülü tahtânî ve fevkânî cihân-nümâ revzen ve şâhnişînli kârgîr binâ musanna‘ hânelerdir kim her birine niçe milyon mâl-ı firâvân gitmişdir.

Hattâ bu kal‘adan altı sâ‘at Uyvar kal‘ası bu Litre kal‘ası evlerinden ayân u beyân görünür. Tâ bu mertebe hâne-i âlîleri vardır, ammâ bu kal‘anın batı rûzgârı tarafındaki dağlar sâfî bâğlardır, ammâ kal‘aya havâlelerdir. Ve bu kal‘anın iki kapusu var, biri cânib-i kıbleye nâzır aşağı varoşa ener büyük kapudur ve biri küçük kapudur cânib-i garba meftûhdur. Ve bu kal‘ada iki aded deyr-i azîmleri var idi. Biri sa‘âdetlü pâdişâh içün câmi‘-i Mehemmed Hân oldu ve Macar deyri Vâlide Sultân nâmına ma‘bedgâh oldu.

Ve bu kal‘anın cebehânesi ve gılâl mahzenleri ve altmış pâre kolumburna topları var,

ammâ balyemez topları yok idi, lâkin âlât-ı silâhı gâyet çok idi.

Bunda bir çâh-ı cahîm-i hamîm-vâr kesme kayadan bir zindânı var kim *Allâhümme âfinâ* görenin aklı gider. İçine girüp mahpûs olanın aklı ve cânı gider. Hattâ vezîr-i dilîr Gâzî Hüseyin Paşa bu zindânı açup kemendleri dollâblar ile çeküp bu sicn-i derk-i esfelden kâmil bin altmış aded ümmet-i Muhammed çıkup *Allâhümme âfinâ* her biri riyâzât u cû‘ ile za‘îf ve nahîf ve zerd-rû olmuşlar kim gûyâ her biri birer gûl-beyâbânîye dönmüşler. Kaşları ve bıyıkları ve sakalları biribirine mergûle mergûle olup gözlerini ve kulakları ve burunları deliklerini kehleler yaralayup sakallarında kevâhileler âşiyân etmişler.

Meğer bu kadar ibâdullâh yedi aydan berü bu zindândan taşra çıkmayup her birine yigirmi dörder sâ‘atde ellişer dirhem yulaf ekmeği verirler imiş.

Hemân Hüseyin Paşa bunlara merhameten on sığır ve bu kadar pilâv, çorba ve yahni ve ekmek ısmarladığında hakîr eyitdim:

“Amân sultânım, şimdi bu kadar ibâdullâh o kadar zifir ni‘metullâhı yeyince cümle kırılırlar. Hemân bunlar ekmek ve su vereler, gayri şey vermeyeler. Bunlara kisb-i havâ etdikleri yetişir. Bir iki günden dahi ziyâdece ta‘âmlar versinler, hemân bunları arabalara kosunlar ve kal‘a-i Uyvar’a götürsünler. Anda bunları Sadrıa‘zam kal‘a kulu etsinler. İsteyenleri vatan-ı aslîlerine gitsinler” dediğimde,

Hüseyin Paşa “Vallâhi Evliyâm ma‘kûl dedin” deyüp bunlara birer nân-pâre verüp cümlesin asker-i İslâma verüp gözetdiler, ammâ niçesi Ma‘dî-Kerib Gâzî kadar ta‘âm yeyüp merhûm oldular. Tâ bu mertebe Litre zindânı bir mel‘ûn sicin-i sakardır.

Bu kal‘a içre yine seng-i hârâdan oyma bir çâh-ı mâsı var kim çâh-ı gayyâdan nişân verir. Hîn-i muhâsarada bu kuyudan dollâblar ile âb-ı nâbı çekilüp def‘-i atşân ederler.

Ve’l-hâsıl eğer havâlisi olmasa bu kal‘a gûyâ kal‘a-i Van olurdu.

Evsâf-ı varoş-ı kal‘a-i Litre

Bu rabât-ı ma‘mûre kal‘a-i Litre’nin zeylinde kal‘a-i Litre’nin cânib-i kıblesinde bir düz çemenzâr yerde bir varoş-ı azîmdir kim etrâfı dolma çit dîvârlı ve rıhtım dolma palankalı kavî ve metîn rabât-ı şîrîndir kim dâ’iren-mâdârı altı bin hatve hisâr-ı üstüvârdır. Her tarafda cümle yedi aded tabyalardır. İçinde olan evleri cümle üç bin aded kârgîr binâ musanna‘ ve müzeyyen ve ma‘mûr u âbâdân hânedânlardır kim serâpâ şindire tahta örtülü yokuş aşağı vâkı‘ olmuş birbirinden âlî binâ olunup cümle revzenlerinden ve cümle dam u bâmlarından Uyvar’a varınca medd-i basarlı cihân-nümâ hânedân-ı ra‘nâlardır.

Cümle yedi aded binâ-yı musanna‘ ve âsâr-ı kadîm kal‘a-misâl manastırlardır, ammâ cümlesi Macar düyûrlarıdır. Bu kenîselere aslâ ve kat‘â vaz‘-ı yed olmayup câmi‘ler olunmayup cümle bu varoşda sâkin olup re‘âyâ kayd olunan on bin aded ***[123b]*** Macar küffârlarına bu kenîseleri verdiler. Ve cümle küffârlar evli evlerinde oturdular. Ve cümle asâkir-i İslâma zahîre verüp harâc-güzâr oldular.

Ve bu varoşun cümle üç aded büyük şâhrâh kapuları var ve cânib [ü] etrâfı sarp handakdır kim kapular üzre haşeb cüsûr-ı memerr-i nâsları var.

Ve bu handakdan taşra tâ havâle dağlarına varınca cümle otuz bin aded bâğdır. Anıniçün

bu kal‘a-i Litre Orta Macar’ın bâğ-ı İremidir. Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbû[be]si gâyet çokdur. Hakkâ ki bunlara cemâl-i bâ-kemâl veren Cenâb-ı Hak’dır.

Memdûhâtından âdem kellesi kadar hoş-hor ve âbdâr kırmızı elvân elması ve siyâh eriği ve ıssı yemez emrûdu olur, ammâ müşebbek bostân-ı âbâdânında hâsıl olan her gûne sebzevâtları vefret üzredir, ammâ iki vukiyye gelir müdevver siyâh turpu bir diyârda olmazdır. Hattâ rîhi ol kadar tahlîl eder kim (eder kim) hattâ cümle rîh bevâsûru bile izâle eder.

Ve nehr-i Litre varoşu yanından cereyân edüp kal‘a-i Uyvar’dan geçüp nehr-i Vak ile Komaran kal‘ası önünde Tuna’ya mahlût olduğu mektûbdur.

Ve bu kal‘a içine üç oda yeniçerileri ve Sirem ve Semendire sancağı çerileri ve Budin gönüllüleri askeri ve bir oda cebecileri ve bir oda topçuları cümle on bin güzîde asker-i muhâfazacıları Hüseyin Paşa hazretleri koyup eyâlet-i Uyvar’da sancakbeği tahtı oldu, ammâ dahi beğine hâs ve tîmâr u ze‘âmet kayd olunmadı.

Ba‘dehu Hüseyin Paşa bu kal‘anın cemî‘i mühimmât [u] levâzımâtların gereği gibi müstevfâ görüp cümle askeriyle kal‘a-i Uyvar’a doğru azîmet ederken kal‘a-i Litre’den bir yaylım top u tüfeng şâdumânları edüp ba‘dehu üç aded vedâ‘ topları dahi atup ol gün alay-ı azîm ile ordu-yı Âl-i Osmân’a gelüp vâsıl oldukda Hüseyin Paşa Sadrıa‘zam’dan bir hil‘at semmûr geyüp başına bir mücevher çeleng-i gâziyân takıldı. Ve ol gün Litre kal‘asının miftâhlarıyla müjdesi sa‘âdetlü pâdişâha revâne oldu.

Hamd-i Hudâ bu Litre kal‘ası fethinde dahi bulunup ezân-ı Muhammedî tilâvet etdik.

Der-beyân-ı dâstân-ı âğâze-i sergüzeşt [ü] serencâm-ı seyyâh-ı âlem Evliyâ-yı bî-riyâ

Hikmet-i Hudâ kal‘a-i Uyvar ta‘mîr ü termîm ve amâr olurken bu hakîrin atlara zahîreleri kalmayup bir yevm-i menhûsda Gürcî Mehemmed Paşa nâm nüfûsun tâli‘-i menhûsunda mutasarrıf olduğu Haleb eyâletiyle kal‘a-i Komaran altına ota otluğa ve zahîreye giden cünûd-ı muvahhidîne talî‘a-i asker olup on bin kadar asker ile mehterhânesin döğerek kal‘a-i Uyvar altından çıkup azm-i râh-ı Komaran etdikde hakîr dahi iki re’s seyishâne ve dörd at ile dörd aded gulâmlarımla Gürcî Paşa ile giderken yolumuz üzre meks eden Eflak ve Boğdan ve Tatarlardan dahi yigirmi bin aded asâkir-i bî-amân ve beş bin kadar esb-i gulâmân dahi cem‘ olup böyle bir cemapur kavmi gibi derinti askeri hakîr görünce “Fursat ganîmetdir” deyü memlûklarımla “Evvelü‘r-refîk sümme’t-tarîk” deyüp cümle bu kadar haşerât ile Uyvar’dan cânib-i cenûba nehr-i Litre kenârıyla dörd sâ‘at gitdikde hemân Gürcî Mehemmed Paşa nehr-i Litre kenârında bir hıyâbân-ı çemenistânda atından enüp kethudâsı (–) Ağaya sancağ u bayrağ u mehterhânesin verüp “Varın siz gidin” deyüp kendüsi ol mezkûr mesîregâhda kaldı.

Andan cümle başsız ve buğsuz asker üç sâ‘at dahi Komaran tarafına sahrâ-yı giyâhât içre revâne olup kal‘a-i Komaran Tuna nehri içinde bir cezîre-i âbâdânda beyâz kuğu gibi nümâyân oldukda Gürcî Paşa kethudâsı da bir püşte üzre atından enüp mehterhânesin çalmadan fâriğ olup cümle paşalılar zîr-i zeber olup etrâf [u] eknâfa karavullar komadan nefîr-i hâba başladıklarında cümle derinti asker mûr [u] mâr gibi taraf taraf pârekende ve perîşân olup “Ota otluğa gideriz” deyü câ-be-câ kurâları nehb ü gâret etmeğe ve mâl-ı ganâ’im almağa ve mahsûlât dermeğe mukayyed olduklarında serdârımız kethudâsı bir

sâ‘at gerüde kalup korsa(?) asker-i İslâm’a dîdebânlık ederdi. Bu mahalde dahi hakîr gulâmlarımla ve birkaç refîklerimle bir ma‘mûr köğe girüp {mısra‘:

Mâl-ı kâfir hest ber mü’min helâl [60]

deyüp} vâfir yulaf ve buğday ve arpa bulup fi’l-hâl cak torbalara doldurup ve kırk demet buğdayları dahi seyishâneler üzre tahmîl edüp ve birkaç kaz ve tavuklar cem‘ edüp yola revâne olmak üzre iken,

Seyfî nâm memlûkum eydir “Ağa şunda vâfir beyâz elenmiş un var ve fıçılarda beyâz bal var. Anlardan dahi alalım, orduya götürüp yeyelim. Anlardan dahi alalım, orduya götürüp yeyelim” deyü derhâl oğlan bir hânenin çitden örülmüş havlısından içeri girüp balı ve yağı tahsîl ederken Komaran kal‘ası içinden bir bârûd-ı siyâh alevi nümâyân olup evce peyveste oldukda hakîr eyitdim,

“Bire oğlan tîz ol kal‘adan bârût alâmeti etdiler, bu hayr işâret değildir” derken ***[124a]*** hemân gerüde olan paşa kethudâsı tarafından ve zahîre cem‘ eden asker içinden bir sadâ-yı Allâh Allâh kopup mâbeynimizde bir vâveylâ kopunca asâkir-i İslâm içinde bir kılıç şakırdısı ve bir tüfeng patırdısı sadâsı ra‘d-vâr gür gür gürleyüp herkes cân ve başı kaydına düşüp bu hakîr kal‘a-i Komaran ile serdârımız kethudâsının ceng etdikleri yerin ortasında kaldım. Meğer hakîr hayli ileri gitmişim.

Hemân bu hâl-i diyer-gûnu görüp,

“Bire oğlan baldan ve yağdan geçdim, bire cândan dahi geçiyoruz, bire oğlan taşra çık” deyü feryâd etdikde hemân bizim gâret etdiğimiz köyün ardından(dan) tarafa yedi aded haçlı bayraklar ile bin kadar küffârlar zâhir olunca ol ân hakîr tîğ-i bürrân olup seyishânenin iplerine kılıç urup cümle yükleri bırağup seyishâneyi yedeğime aldım ve iki gulâmım atlar üzre hâzır idi.

“Bire Seyfî oğlan bire bizi kâfir basdı, bire evden taşra çık” deyince hemân küffâr ardımız önümüz alup köğe yaklaşdılar.

Derhâl Seyfî gulâm taşra çıkup bir şehbâz u şehnâz tüvânâ serbâz yiğit olmuş idi. Şalvarının iki ceplerin gûnâ-gûn kelepür şikâr etdiği eşyâlar ile doldurmuş. Hemân evün çit havlısından tırmaşup taşra çıkam derken fakîr gulâmın şalvarı çit havlısı kazığına geçüp oğlan kazıkda asıla kalup kendüyi gücile kazıkdan halâs edüp atına gelirken küffâr bizi çevirdi ve niçe küffârlar köylere girdi.

Hemân bu mahalde gördüm, iki aded kölelerim atlarıyla gerüye bizim askere doğru firâr edüp hakîr at üzre yalnız kalup Seyfî gulâmım atlandırmağa çalışırdım, ammâ on aded küffâr hemân bizi görüp üzerimize at sürüp birkaç kurşum atup Macarca *“Ey! beştelelen kurafiya* [61] *”* deyüp hakîr üzre at kopardılar.

Hakîr dahi Allâh’a sığınup bunlara bir kol tüfengi atup bir kâfir tepesi üzre ser-nigûn olup der-ân hemân tîrkeşe el etdiğimde küffârlar mürd olan kâfir üzre gitdiklerinde hakîr Seyfî gulâmın yine yanına vardım.

Meğer atı kurşum ile mecrûh olup at kıçın serpüp kaldık(dık)da anı gördüm, küffâr oğlanı kovarak hakîrin üstüne getirdiler.

Hemân bizim askerden on aded yiğitler bize imdâda gelüp küffâr ile alak bulak cengde iken hemân hakîr bizim seyishâneyi Seyfî gulâma götürüp "Bire oğlan şu seyishâneye bin" deyüp oğlan fakîr küffâr elinden piyâde rehâ bulmuş ve seğirde seğirde bî-tâb u bî-mecâl kalmış, garîb oğlan ipleri kesilmiş semer kaşına yapışup süvâr olam derken pahıl gibi semer atın karnı altına gelüp oğlan seyishâneden zîr-i zeber olunca on on beş kâfir oğlanı basdırdılar ve yigirmi aded küffârlar hakîri bir tarafa kısdırdılar ve cânib-i erba'amdan hakîre kurşum atdılar.

Hamd-i Hudâ bir yerime hatâ ergirmediler, ammâ der-ceng-i evvel atımı kurşum ile urup zahmdâr edüp at kıçın serpmeğe başladı. Bu kerre aklım başımdan gidüp cihân başıma teng u tar oldu.

Âhirü'l-emr gördüm ki iş işden geçdi ve bu meydân-ı arbedede bize imdâd gelen on aded yiğitler yigirmi nefer olup yigirmisi de kılıçdan geçdi. Cânib-i erba'ama bakdım, arz [u] semâvâtı dahi gözlerim görmez oldu. Bu hakîr hemân cân havliyle yine tîrkeşe el edüp bir ok gezleyüp at boynuna düşüp dolu dizgin müşvâr ederken memlûkumun yanına uğrayup hakîr kaçarken hemân fakîr gulâm,

"Ağa beni kâfirde bırakma" deyüp bir kerre derûn-ı dilden bir âh-ı ciğersûz çekdi kim ciğerim pâre pâre oldu, ammâ ne çâre kâfirler gulâmın ve hakîrin dörd yanın alup beni dahi diri esîr etmeğe çalışırlar.

Hemân hakîr gördüm ki bir hayli meydânda küffâr yok. Hemân ol taraf asker-i İslâm olmağile ol cânibe bir kerre at bırağup ra'd-vâr şakıyup firâr edüp at boynuna düşüp,

"Bire babam Hamîs atım" dedim, ammâ ne at, esb-i sâfinâtü'l-ciyâd, nesl-i musâfaha-i küheyli'l-Hanâd misilli mu'teber at idi. Bu eşref-i mahlûk karındaşımdan azîzim ve cânım ile firâr ederken küffâr hâk-i pâyimi göremez oldular, ammâ gördüm ki eğer hânesinde cıdav yerinden aşağı kürek başı üzre kurşum zahmından kızıl kan Ceyhûn-vâr revân oluyor. Derhâl koynumdan makramemi çıkarup iki pâre edüp atın cerâhatı olan yerine sokdum. Hamd-i Hudâ derhâl kanı teskîn oldu.

Ammâ sağ tarafımdan elli mikdârı küffâr-ı murdâr ***[124b]*** bayraklarıyla nümâyân oldu ve hakîri kovarak bir tüfeng menzili yakın geldi.

Hemân derûnuma bir ilhâm-ı Rabbânî lâyıh olup derûn-ı dilden ve cân u gönülden,

"İlâhî, cemî'i halkın ma'bûdusun, sana sığınırım" deyüp bir teveccüh-i tâm edüp ol ân var kuvveti bâzûya getirüp,

"İlâhî, bu meydân-ı ma'rekede hezâr şiddet-i su'ûbetle varta-i helâkden serhadd-i necâta bu abd-i kemterini ergür" deyü fakîr zahmdâr atıma teklîf-i mâlâ-yutâklar ile ibrâm-ı tâmlar edüp hamd-i Hudâ asâkir-i İslâm'ın germâ-germ ceng etdikleri meydân-ı ma'rekeye geldim, ammâ dibelik âteş-i savaş-ı perhâş içine henüz girdim. Meğer ceng-i azîm bunda imiş. Taraf taraf küffârın imdâdları gelmede. Bizim askerimiz kırılup gitmede.

Hikmet-i Hudâ Tatar askeri ol ân yetişüp küffâra bir yaylım tîr bârân etdirüp beri tarafda dahi Osmânlının münhezim olmuşları bir tarafdan Allâh deyü hücûm edüp tarfetü'l-ayn içre üç bin küffâr bî-cân olup cân-ı habîseleri azm-i nîrân eyledi.

Bu hâl üzre bu meydân-ı vegâda bir sâ‘at-i nücûmî kemâkân germâ-germ savaş-ı perhâş olup niçe bin küffârın lâşe-i murdârları tîh-i Uyvar’da şecere-i Vakvâk zeyli gibi cesed-i küffâr meydân-ı neberde zeyn oldu.

Hamd-i Bîçûn bu gazâ-yı garrâda niçe bin aded gâziyân-ı serbâzânlar şemşîr-i cân-güdâzların bâm-ı arşda asmış niçe bin serverân-ı dilâverânlarımız var iken anı gördük, kâfirin kal‘a-i Komaran’ı tarafından bir dırahtistân [u] hıyâbânistân içre yetmiş aded haçlı direfş-i gâviyânîler nümâyân olunca topların çekerek ve torompete luturyan borularını rehâvî makâmında çalarak çet-a-çet olmuş domuz sürüsü gibi küffâr sâf sâf ve fevc fevc olup gelir.

Hemân asâkir-i nusret-me’serlerimiz içinde olan Eflak [ve] Boğdan kefereleri bir tarafda karavula ta‘yîn olup âsûde-hâl dururken hemân küffârın haçlı peykerlerin görünce ol ân anlar firâr edince küffâr-ı hîlekâr ferce bulup vakt-i neberdi ganîmet bilüp “Yajuj ve Yajuj” deyerek Tatar üzre bir yaylım top u tüfeng atup hücûm etdiler.

Tatar kavmi ise topdan ve kurşum cenginden haz etmeyüp karârları firâra mübeddel olup Üstürgon cânibine gitdiler.

Hemân küffâr şîrînleyüp bizim ota otluğa gelen harbendegân esb-i gulâmân üzre küffâr-ı bî-pâyân gürûh gürûh hücûmlar edüp yine bir sâ‘at bunlar ile bir hâsu’l-hâs bir sâ‘atden ziyâde bu vâdî-i pür-melâmetde ceng-i azîm olup âhirü‘l-emr niçe yüz aded gâzî fetâlarımız ke’s-i cihândan şerbet-i şehâdeti nûş edüp rûh-ı revânları riyâz-ı huld-i berîne revâne oldu.

Ve bu mahalde hemân Gürcî Mehemmed Paşa kethudâsı üzre küffâr bir kerre at bırağup bir yaylım top u tüfeng-i pür-reng atup hücûm edince cümle Gürcîli ve kavm-i Görceli sekbânları *firâren an tevâlîyi’l-kesürât* deyüp cümle davul ve zurna ve sancağ u bayrağı bırağup Uyvar’a doğru firâr etdiler.

Ammâ bu hakîr bir alay atları kalmış fakîrler ile gerü kalup bu ahvâl-i pür-melâli görüp bu kemtere bir havf u haşyet târî oldu kim “Âyâ bu meydân-ı neberdde câm-ı şehâdetden biz de nûş edebilir miyiz, yohsa selâmetle Uyvar’a çıkabilir miyiz?” deyü cân başıma sıçrayup câm-ı şehâdetden nûş etmeden serhoş olup münhezim olan asker ile ale’l-ittifâk perîşân-hâl ve mağmûm ve diyer-gûn ahvâl kimesneler ile bir yere cem‘ olup firâr ederek birbirimizi çiğneyerek gûyâ rûz-ı mahşerden bir nişân oldu, atından tekerlenen yerde zîr-i zeber olup gayri ayaklanamayup kaldı.

Bu hâl-i diyer-gûnu çekerken hemân sol cânibimizdeki ormanlar içinden domuz hıyâbândan çıkar gibi bir sürü Macar katanası yayası ve atlısı dinç-â-dinç üzerimize hücûm edüp perîşân olmuş askerimiz gûyâ bir murg dâma düşer gibi “Bir dâma dahi giriftâr mı olduk” deyüp hemân hakîr “Emir Allâh’ındır, kazâya rızâ” deyüp her birimiz bir cânibe firâr etdikde bu kemter sol cânibde nehr-i Vak’dan azmış bir azmak ve bir sazlıklı bir batak ve çatak içine bir kerre at bırakdım ve bir kerre atımla ol bataka daldım.

Aklım başımdan gidüp serâsime kaldım ve atımla tâ kulağıma dak gark-ı âb oldum. Hemân bir kerre altımda atım süheyl urup at su içinde şinâverlik ederken gerüde kalan küffâr hakîre kurşumu bârân-ı la‘net ***[125a]*** gibi yağdırup hamd ol Hâfız Allâh’a kim bu

hâfız-ı Kur’ân olan hakîri hıfz edüp bir zarar isâbet etdirmedi.

Anı gördüm atımın ayakları yere değdi ve ol ân merdüm-i dîdelerim eşk-i hûn-feşânımla pür oldu. Hemân ol ân içre nehr-i Vak’ın karşu kâfiristân cânibine çıkdığım bilüp bir teveccüh-i tâm edüp eyitdim:

“İlâhî havl-i kuvvet ve kudret ve nusret senindir. Bu taşıdığım Kur’ân-ı azîmin ve Furkân-ı mecîdin kâfire nasîb etme ve Kelâm-ı kadîmin yüzü suyuna beni kâfire esîr etme ve bu varta-i kübrâdan murg-ı cânı kafes-i tenden uçurmadan maskıt-ı re’simize sâlimîn ü gânimîn vâsıl eyle” deyü derûn-ı dilden ve cân u gönülden yüz yigirmi dörd bin peygamberi şefî‘ dutup ve yetmiş yedi bin kibâr-ı kümmelînlerin rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp bu gûne derûnî teveccühler edüp bir çemenzâr-ı hâmûn-ı ibret-nümûnda serserî gezüp cân-ı cinden nâm u nişân yok, ammâ yine karşu ma‘reke meydânında câ-be-câ tüfeng sadâsı istimâ‘ olunur.

“Âyâ İlâhî ne cânibe gitsem?” deyü tefekkür ederken taraf-ı şimâlde on pâre balyemez toplar atıldı, bildim ki Uyvar’dadır, hemân cânıma cânlar katıldı. Hemân ol toplar sadâsı tarafına bî-bâk ü bî-pervâ giderken hâtıra niçe hayâlât [u] tasavvurâtlar hutûr edüp bu gûru’l-üns dünyâ-yı dehr-i denîde henüz cân kurtarmadan bir yana tecemmülât-ı bâr-ı iskâl ve bir yana esîr olan memâlîk-i perîşân-hâl ve bir yana dörd aded re’s küheylân-ı Benî Hilâl, anların endîşe-i hâmları dilde câygîr oldu.

Bu hâlde iken esb-i sabâ-sür‘atim Hamîs’im yâr-ı gâr-ı cânım zahm-âlûd olduğundan giderek bî-tâb u bî-mecâl olup batiyyü‘l-hareke olmağa başladı ve henüz cânım başıma çıkup atımın zahmı gûyâ benim ciğerime işledi ve bu hâl ile hakîrin ciğeri dâğnâk ve inkisâr-ı hâtır ile ber-hâk serserî giderken mısra‘:

Ne geldüğün kapu zâhir, ne gitdiğin memer peyd

ebyâtı mazmûnu üzre diğer mısra‘:

Neresi yâ neresi cây-ı selâmet neresi

dediği gibi gidecek yer yok, bir yanında deryâ-misâl nehr-i Vak-ı âk, bir yanında kâfirin kal‘a-i Komaran’ı ak bak, görünür. Ne enîsi ve mûnisi gam-güsâr var ve ne bir cânibe gidecek şâhrâh var.

Bu hâl ile âlem-i hayretde kalup evrâd [u] ezkârıma mukayyed olup giderken, *hikmet-i Hudâ-yı Sannâ‘-ı Lem-yezel,* sağ tarafımda bir meşeyistân içre bir beyâz gûsfend koç zâhir ola düşüp hemân altımda at eşinüp bir levendâne abraş-ı gülendâm-vâr ve aşkar-ı dîvzâd-kâr cünbüş ü harekâtlar ve gûnâ-gûn rakslar etdiğinden cânım râhat olup bir kerre koça nazar etdim. Eyle beyâz ve kıvırcık ve mahbûb kara gözlü ve kara boynuzlu mülahham ve mücessem ve semîn ve Karaman kuyruklu bir nûr-ı mahz koyun hemân yanıma gelüp gûyâ atıma sürünür. Hakîrden aslâ kaçmayup at başı berâber gidüp gâhîce savt-ı hazîn ile bir gûne meleyüp bu âna dek müddet-i medîd-i ömrümde aslâ eyle bir mîş melemesi istimâ‘ etmemişimdir.

Bu temâşâları ederken çekdiğimiz âlâm-ı şedâ’idi cümle ferâmûş edüp gûyâ hayât-ı câvidân buldum. Altımda atım kezâlik merdâne cünbüş ü hareket etmede. Bu koyun

hemân atımın önüne düşüp meleyerek iltifât nazarıyla nazar ederek yine dönüp hakîre bakup meleyerek gider. Hemân hakîr,

“Bu sırrullâh ricâlü‘l-gaybdır kim bu sûrete temessül edüp bize pîşvâ oldu ve atımın ve benim cânım râhat buldu. Ben bu koyunun akîbine düşüp giderim” deyüp gide gide nehr-i Vak-ı Kebîr kenârına gelüp karşu tarafa bakdım.

Bir gül [ü] gülistân ve nahlistân ve bostân yerler. Hemân mezkûr gûsfend kendüyi suya urup şinâverlik edüp gâh ayakları yere değüp yürür ve gâh gavvâslık ederek bir cezîreye geçüp yine hakîre teveccüh edüp tîz tîz ve sık sık melemeğe başladı, suya girdi ve yine çıkdı ve yine me me deyü melerdi. Gûyâ lisân-ı hâl ile sen de bu cânibe gel, geç selâmetdir der idi.

Hemân altımda atımı zabt edemedim. Bir pertâb edüp Hamîs atım kendüyi suya urup su eğer hânesin çalup yigirmi adım kadar gidüp su üzengiye gelüp karşu cezîreye çıkdım.

Andan koyun ve altımda atım ikisi dîvâne olup at koyun ile ve koyun at ile gûnâ-gûn lu‘bedebâzlıklar etdiler kim hakîr at üzre gücile durur olup safâ-yı hâtırımdan *hâzâ min fazlı rabbî* deyüp ***[125b]*** dîdelerim pür nem oldu.

Ve yine koyun bu cezîreden kendüyi suya urup karşu tarafa geçdi, ammâ ayağı yere basmayup hep şinâverlik ederek eğri büğrü gitdi.

Hemân hakîr dal kılıç olup bir serâmed meşe dalın kesüp dalların budayup mızrak gibi ağacı elime alup hemân *Bism-i İlâh* deyüp atımı suya urdum. Hakkâ ki derince imiş, ammâ ağaç ile yoklayup hamd-i İlâh selâmetle karşuya geçdim. Hemân yine koyun ve atım birbirleriyle ol kadar rakkâslık etdiler kim gûyâ rakkâs-ı zühre idiler.

Ba‘dehu gûsfend-i beyâz me me deyü bir kerre Uyvar’a doğru koşa koşa seğirdüp oradan bize meleyüp feryâd etdi. Biz dahi yanına vardık. Hemân Uyvar’a doğru meleyüp bir kerre kendüyi suya urup gâ’ib oldu ve bir kerre dahi karşu tarafda gördüm.

Hamd-i Hudâ selâmetle ol nehr-i Vak-ı âkı bu yüzden min indillâh bilâ-şübhe ricâlü‘l-gayb ile beri cânibe selâmet geçdim ve bildim ki Hazret-i Hızır ol sûrete temessül edüp vesîle oldu ve dahi ziyâde bildim ki Cenâb-ı Bârî‘nin inâyeti ve Server-i Kâ’inât’ın mu‘cizâtı ve kırk yıldan {berü} ekâlîm-i seb‘ada ziyâret eyleyüp âşinâlık ve rûşinâlık kisb etdiğim ûlû‘l-azm enbiyâların ve gayri mürsellerin ve niçe bin kibâr-ı evliyâullâhların rûhâniyyetleri ve himmetleri berekâtlarıyla bu varta-i girdâbdan halâs oldum deyü hamd-i bî-hadd ve senâ-yı bî-add edüp cânib-i Uyvar’a giderken meğer bu taraflarda ormanlar içre bizim münhezim olmuş âdemler hakîri görüp “Yoldaş gerüde ve ileride kâfir var mı?” deyü sorduklarında hakîr “Bir şey yokdur” {dedim}.

Hemân ormanlar içre pinhân olmuş âdemlerin cümlesi mecrûh meydân-ı mahabbete çıkup niçe piyâde bîçâre ve âvâreler yanıma gelmek isterler, ammâ aslâ yanıma uğratmadım, zîrâ niçe kerre olmuşdur kim hasta ve mecrûh şekilli âdemler âdemi atından yıkup atına binüp firâr eder, zîrâ atalardan kalmış sözdür, “At binenin, kılıç kuşananın” demişler, ammâ ba‘zı yaralulara “Gayret eylen şehbâzım” deyü tesellî-i hâtır vererek ve sergüzeşt [ü] serencâmımızı birbirlerimize nakl ederek ileri ve gerü bakarak giderken hemân bizim mukaddemâ firâr eden Tatar askerinden iki bin mikdârı çatal atlı Tatar dostlarımız gelüp,

Hudâ cümlesin yarlığasın, gerçi Tatar-ı adû-şikâr, tîz-firâr bî-karârlardır, ammâ bize karîb gelüp hakîr cümlesine ricâ edüp asker-i İslâm'ın mecrûh olanların cümle boş atlarına bindirüp cümle koş kol yedekler olup cümle altı yüzden mütecâviz mecrûh ve meksûru'l-bâl ve bî-mecâl yiğitler atlar üzre huzûr ile giderken kâmil iki sâ'at yer gidüp câ-be-câ şühedâlarımız cümle başsız ve zekerlerinin sünnet yeri nâhunları kesilmiş ve bu taraflarda dahi niçe mecrûhlar gelüp cümle Tatar atlarına bindirüp giderken on bin kadar salt atlı ve çatal atlı âdemler henüz bizim münhezim olup tav tavlanmış ve sav savlanmış olan cenge henim imdâda giderler.

Anlar bizden ahvâl-i savaşı su'âl edüp biz de kazıyye-i mâcerâyı bir bir takrîr etdikde Allâh anlardan ve serdârları Sührâb Mehemmed Paşa'dan Hak râzı ola. Bu sahrâda ne kadar şühedâlar var ise cümlesin bir yere cem' edüp iki yerde hafr-i azîmler kazup cümle şühedâların namâzların kılup ceng mahallinde defn edüp Sadrıa'zam ordusuna *elhamdülillâh* sıhhat ile dâhil olduk. Cenâb-ı Allâh'a bin bin hamd [ü] senâlar etdim, *ve's-selâm.*

Ba'dehu Âl-i Osmân ordusunda niçe veliyyi ni'am efendilerimiz ahvâl-i perîşânımızı istimâ' edüp bu hakîre beş yerden beş re's küheylân atlar ve üç aded Macar esîri gulâmlar hedâyâlar ile niçe gûne ihsân u in'âmlar geldi.

Hikmet-i Hudâ üçüncü günde mukaddemâ ceng etdiğimiz mahalde firâr eden kölelerimizin ikisi dahi atları ve bisâtlarıyla münhezim olan Gürcî Mehemmed Paşa kethudâsından geldiler. Hamd-i Hudâ yine memâliklerimize yeniden mâlik gibi olduk.

Kal'a-i Uyvar altından kâmil kırk bin aded Tatar-ı adû-şikâr-ı sabâ-reftâr ile vilâyet-i Alaman'a ve Bahr-i Muhît kenârına ve vilâyet-i Holandiye'ye ve İsfaç vilâyetinin menâzillerin bildirir

Evvelâ Mehemmed Giray Hânzâde Ahmed Giray Sultân efendim fermân-ı Sadrıa'zam ile kırk bin Tatar'a Yalı ağası (–) Ağa'yı serdâr edüp cümle iki kerre yüz bin ma'dûd koş kol atlarıyla âmâde olduklarında hemân hakîrin karârı kalmayup İbrâhîm Kethudâ'dan ve Defterdâr Ahmed Paşa'dan me'zûn olup salt [u] sebükbâr Tatar-vâr üç gulâmımla ve altı re's atlarımla "*Bismillâh* niyyetü'l-gazâ" deyüp Uyvar'dan ***[126a]*** cânib-i garba kal'a-i Nitre'yi ubûr edüp andan nehr-i Vak'ı atlar ile ayakdan geçüp ol gün ılgarup giderek nehr-i Vak başında meks etdik.

Bu nehrin ibtidâ menba'ı Ma'den kal'aları semtinde Ak yaylalardan çıkup Uyvar altından geçüp kâfirin Komaran kal'ası önünde Tuna'ya karışır.

Ba'de ale's-sabâh Ma'den yaylaların aşup kâmil bir gün bir gece seğirdim etdik. Aslâ amâristândan bir şey bulmayup cümle Kurd Paşa ve Hacıkey Paşazâde ıhrâk bi'n-nâr olmuş harâb u yebâb dâr-ı diyâr bulduk. Bir sahrâ-yı çemenzâr [u] lâle-izârda ol gece döşün verüp ale's-seher tan atdıkda koş kol atlarımız tartılayup ve cüyenleyüp barımız da sadaklanup alaşalarımıza pinüp ol gün yortup şimâl tarafına gidüp ikinci gecede,

Evsâf-ı vilâyet-i Tot

Bu vilâyet-i ma'mûre eyle bir deyr-i diyâr-ı müzeyyenedir kim cemî'i kâfiristân içre bunun zemîni bir vâsi'atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş'âr diyârdır kim deyyâr mânendi yokdur. Hattâ ilm-i hey'et sâhibleri bu zemîn-i âbâdânı tâvûs kuşunun kuyruğuna teşbîh

eylemişlerdir. Tâ bu mertebe ma‘mûr u müzeyyen hâk-i amber-pâkdir.

Bu zemînin cânib-i kıblesi Orta Macar’dır ve taraf-ı şarkîsi vilâyet-i Leh’dir ve Tot kavminin lisânları da Leh gibidir. Ve şimâl semtleri Çeh vilâyetleridir ve garb tarafları Nemse diyârıyla hem-hudûddur, ammâ cümle Tot kavmi başka banlıkdır kim iki kerre yüz bin askere mâlikdir, lâkin Orta Macar’a tâbi‘ olduklarından bunlar dahi millet-i Mesîhiyye’dendirler ve Macar kavmi gibi mezhebleri dahi Luturyan mezhebindedirler. Putperest olmayup salîbe perestlerdirler.

Bu kadar bin Tatar bu vilâyet-i âbâdân içre girüp cemî‘i küffâr evli evlerinde iken cemî‘i köy kendleri ve kurâ vü kasabâtları ve âbâdân şehirlerin harâb u yebâb ve halkını esîr-i kebâb ve hânelerin ıhrâk bi’n-nâr ile türâb ve on sekiz bin kadar {küffârı} esîr-i bend-i zincîr edüp ve bu kadar mâl-ı ganâ’im ile cümle bu esîrleri gerüye ordu-yı İslâma gönderilüp cümle Tatar salt [u] sebükbâr kalup bir gün bir gece dahi cânib-i şimâle çapul civerüp giderek,

Evsâf-ı vilâyet-i Holandiye

Bu vilâyet-i ma‘mûre Çeh kralı hükmindedir. Şimâl tarafı Leh kralı hükmünde Bahr-i Muhît kenârında Daniska iskelesidir kim sene (–) târîhinde İslâm Giray Hân zamânı Daniska şehri iskelesine varmış idik.

Andan bu Holandiye şehrinin garb cânibi Çeh kralı hudûdudur ve garbdan cenûba sarı İsfaç kralı vilâyetidir ve cânib-i cenûba Alaman deryâsı Bahr-i Muhît’den girmiş bir deryâ-yı azîm kenârında Filimenk kralının tahtı olan Amıstırdam vilâyetinin hudûdunda bu şehr-i Holandiye’dir, ammâ bu dahi bir edna’l-arz sevâd-ı mu‘azzam şehir idi kim vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve dâ’imâ kefereleri mesrûr, köyleri ve kendleri hûb, beyne’l-kefere türâb-ı nazîfi mergûb idi.

Vakt-i seherde cümle Tatar-ı adû-şikâr hakkâ ki cümle kârları şikâr olup bu şehr-i Holandiye’yi âteşe vurup cümle küffâr uryânen hâbdan bîdâr olup cümle esîr oldular. Ve bu kadar mâl-ı ganâ’im alındı kim götürmeğe Tatar’ın iktidârı olmayup niçe bin milyonlık mâl [u] menâl âteşe uruldu, ammâ bu diyârın sa‘b hisârları olmağile bî-hisâb küffâr-ı hâksâr kal‘alara firâr etdiler.

Tatar ise kal‘a altına varmak ihtimâlleri yokdur. Yine böyle iken bu çapulda Tatar’ın destine on bin küffâr esîr düşüp hamd-i Hudâ bu hakîrin eline bir kız ve bir oğlan ve yedi re’s atlar ganîmet girdi.

Bu vilâyetin arzı iklîm-i seb‘adadır. Ba‘dehu bu vilâyetden cânib-i şimâle giderken Tatar ile sulh etmiş Leh diyârın incitmeyüp üç gün üç gece sahrâlarda seğirdüp,

Evsâf-ı vilâyet-i Korol

Hâkimi Varşalka bandır, ammâ nâmdâr bir kâfir-i bî-amândır. Hamd-i Hudâ bu vilâyete dahi Bahâdır Giray Hân asrında sene (–) târîhinde gelmiş idik. Ol zamân bu Varşalka Kral bir kişkene nâ-bâliğ şura idi. Babası Yoranda nâm kral-ı benâm idi. Bu vilâyet-i ma‘mûrenin nihâyeti şimâl tarafında Bahr-i Muhît sâhilidir. Şark tarafı Leh diyârıdır, garb tarafı Çeh vilâyetidir. Ve bu Korol dâ’imâ Leh’e tâbi‘ idi, ammâ bu sene Leh ile mâbeynleri zıd olmağile *“Ez-zıddân lâ-yectemi‘ân”* [62] mazmûnu üzre Leh kralı

tahrîkiyle şimdi bu diyârı urup eyle harâb u yebâb edüp ol kadar mâl-ı ganâ'im ve esîr alındı kim hadden efzûn ve kalemden bîrûndur.

Bu vilâyet eyle ma'mûrdur kim gûyâ koz içi gibidir ve cemî'i zamânda bu hâk-i pâke Âl-i Osmân ayağı basmamışdır, ammâ Tatar niçe kerre kadem basmışdır. Bu vilâyetin halkı dahi lisân-ı Leh ve lisân-ı Urusça bilirler.

Ve bu Korol içre kırk bin askerden nâkıs Tatar ile bî-bâk ü bî-pervâ ***[126b]*** olup gâh mağrib ve gâh maşrık ve gâh cenûb ve gâh şimâl tarafların yaka yıka ve kıra kıra ve bakıyyetü's-seyflerin esîr ederek üç günden sonra yortup şimâl tarafında Bahr-i Muhît kenârına varup niçe şehirler harâb u yebâb edüp bî-aded Korol cüvânları esîrler alup ol gün cânib-i garba gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Şivekoron

Dibine varup gördük, bir kal'a-i sedd-i İskender'dir kim cemî'i ebrâcları eflâke ser çekmiş ve limanında yedi pâre Hindistân gemileri ve niçe Filimenk ve İngilis ve Portakal gemileri yatırdı. Bizim askere kırk elli pâre balyemez toplar atup bu kal'a altındaki varoşu dahi bir rabât-ı hısn-ı hasîn olmağile bundan bir şikâr alamayup hemân sağ cânibimiz ki maşrık tarafıdır, ol semte kaytup kâmil bir gece mâh-ı tâbda kulağızlarla gidüp vakt-i sabâhda bir sahrâ-yı azîme içre,

Evsâf-ı Heyvaroş

Kal'ası yok, ammâ etrâfı sa'b palanka ve amîk handaklı bir şehr-i azîmdir kim cümle yigirmi bin bâğ-ı İrem-misâl hânedânlı şehr-i müzeyyen idi. Ân-ı sâ'atde kavm-i Tatar rûzgâr-ı zor-kârın üst yanına çıkup kırk bin Tatar yaylarının çilelerine ikişer aded tabur okları gezleyüp her oka birer kibrît bağlayup bu kadar âteşli okları şehir içre bârân-ı la'net gibi yağdırup şehrin tahta örtülü hânedânları rûzgârın şiddetinden çayır çayır yanmağa başlayınca cümle küffâr âteş-i lât-ı melât-ı mühmelât içre kalup küffâr bu vâveylâda iken hemân Tatar fursatı ganîmet bilüp kal'a şarampavlarından yol bulup cümle Tatar şehir içre dolup cümle yigirmi bin kadar esîr ve bu kadar mâl-ı ganâ'imle sîr olup iri cengâver Kazakların cümle dendân-ı tîğdan geçirüp bî-bâk ü bî-pervâ bu şehr-i Heyvar'da iki gün ve iki gece alacıklarımızda meks edüp hamd-i Hudâ bunda dahi elime üç aded pençe-i âfitâb Korol gulâmı ve bir aded müstesnâ bikr-i nâ-şüküfte kızoğlanı ve niçe sîm ü zer âvânî eşyâlar elime girdi.

Ve cümle Tatar askeri zîr-i zemînleri aradı ve niçe yüz bin aded zî-kıymet tuhef âvânî eşyâlar bulundu. Eğer bu mezkûr şehirlerde alınan mâl-ı ganâ'imin adedin hisâb etsek ve bu seyâhatimizi mâ-vaka'ı üzre tahrîr etsek Hudâ hakkı başka bir mücelled kitâb olur.

Andan yine cânib-i garba üç gün üç gece seğirdüp reh-i râst üzre râst geldiğimiz esîrleri alup köyleri ve kasabaları ıhrâk etmeden ubûr edüp dördüncü günde,

Evsâf-ı vilâyet-i Nasârâ-yı Çeh

Bu arâzî-i ma'mûrenin cânib-i şarkîsi vilâyet-i Leh'de Korol vilâyeti hâkiyle müşâdır. Cenûbî tarafında Filimenk ile müşâdır ve kıble tarafında Nemse ile hem-çetdir ve semt-i garbîde İsfaç kralına hem-hâkdir, şimâl tarafı nihâyeti Bahr-i Muhît sâhilidir. Bu dahi ilm-i usturlâb üzre iklîm-i sâbi'in vasatında sâhil-i Bahr-i Muhît'i sevâhil olmağile şeker kamışı

ve limon ve turunç ve narı ve zeytûn [ve] inciri ve pembesi olur, başka bir kraldır.

Mukaddemâ Nemse çâsârının yedi kralının biri idi, lâkin Süleymân Hân'dan berü İsfaç kralına tâbi'lerdir. Bunlar dahi İsevîlerdir, ammâ Papişte değillerdir, cümle Luturyan mezhebindedir, ya'nî putperest olmayup haç-ı bî-revâc peresetlerdir.

Ve kralları İsfaç kralı kızından tevellüd etmiş bir nûr-ı mahz pençe-i âftâb Yovahim nâm bir mehtâb gulâm-ı bî-savâbdır. Sikke sâhibidir, bir müdevver altunu ve talar nâm bir sîm-i hâlis guruşu var.

Bu vilâyetde dahi yetmiş altı pâre kılâ'ların varoşlarına nazar etmeyüp cânib-i şimâle ılgarup bunda dahi hamd-i Hudâ Bahr-i Muhît'den müteferrik Bahr-i Malgayan'a varınca seğirdüp küffârlar bizi gördükde aslâ firâr etmeyüp tebessüm ederlerken cümlesin kayd-ı bend ederdik.

Meğer bu diyâr kavmi müddet-i medîd ömr-i mezîdlerinde Tatar'ı işitmişler, ammâ yüzlerin görmemişler ve bir târîhde yağı ve bâğî ve dağî asker görmemişler.

Bu diyârda alınan akmişe-i fâhire ve kâlây-ı nâdire ve esîr-i mahbûb u mahbûbe-i fâcireler alınmışdır kim hadd [ü] hasrdan hâric ve aded-i lâ-yuhsâdan hâric mûğpîçe gılmânlar ve gûnâ-gûn bintân [u] nisvânlar alınmışdır.

Hamd-i Hudâ-yı ferd-i bîçûn bunda dahi bu hakîrin eline üç gulâm ve üç duhter-i şüküfte-ahter-i benâm ile altı re's esb-i sabâ-sür'atler ve niçe zerdûz avret libâsı fisdanlar ve niçe roklalar ve gümüş haçlar elime girmişdir. Andan yine esîrlerimiz kulağız olup iki gün gidüp aslâ gece gitmeyüp cânib-i garba çapul-ı azîm ile seğirdüp gide gide cânımızdan bîzâr olup üçüncü günde,

Evsâf-ı vilâyet-i İsfaç-i bî-tâc ve bî-harâc

Bu dahi bir sevâd-ı mu'azzamdır ve başka bir krallık yerdir, ammâ taht-ı hükûmetinde on yedi ban ve on yedi hersek-i peşbekbân(?) nâmân beğleri var. Ve sekiz kerre yüz bin ***[127a]*** aded sahrâ-nişîn göçer evli Tatar re'âyâsı vardır, ammâ Mecûsî mezheb keferelerdir. Hattâ niçe yüzü bizim Tatar elinde esîr oldular, ammâ aslâ Tatarca bilmezler, Talyan lisânı kelimât ederler.

Kavm-i İsfaç dahi kavm-i Mesîh'dir, ammâ Luturyan mezhebinde olup başka sikke sâhibi kral-ı dâldir kim Süleymân Hân zamânından berü Nemse küffârına hasm-ı kavî olup yetmiş altı pâre Nemse kal'ası alup Alaman kâfirinin amânın kesmişlerdir. Yarar ve şecî' ve dilâver kâfirleri vardır, ammâ fârisü'l-hayl değillerdir. Cümle kefereleri Fireng gibi siyâh rokla ve siyâh Eflâtûniyye şapkası geyerler. Bu vilâyet-i İrem'e kadem basup cânib-i garba yine bir gün kâmil çapul civerüp,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve menhûshâne-i kadîm kal'a-i Kallevine

Bu şehr-i bender-i calender-ı azîm (–) (–) hükmünde olup nehr-i Vo kenârında âdem deryâsı bir şehr-i kebîrdir kim bu rûy-ı arzın aşağı tarafıdır ve iklîm-i sâbi'in nihâyetidir.

Tûl-ı nehârı ve şeb-i yeldâsı on sekiz buçuk sâ'at ve bir derîce ve iki dakîkadır. Ve arz-ı beledi (–).

Ve bu şehr-i azîm nehr-i Vo kenârında olup nehr-i Vo Daniska dağlarından tulû' edüp İsfaç

diyârların ve yedi krallık yerleri rey ederek Bahr-i Muhît'e karışır imiş, ammâ karışdığı yeri görmedim, lâkin bu şehir dibinde cereyân ederken nehr-i Tuna'dan büyükdür ve nehr-i Edil'den ve nehr-i Cayık'dan sehel küçükdür. Bundan küçük nehr-i Tuna'dır, zîrâ bu nehr-i Vo içre Hindistân gemileri ve Donkarkız ve Danimarka galyonları vardır.

Ve bu şehr-i azîmin cânib-i kıblesi bir sahrâ-yı bî-pâyândır kim köy köy üstüne gâyet ma'mûr u âbâdân olup her cânibi ikişer konak bâğ u bâğçe ve gül [ü] gülistân ve müşebbek bostânlar ile müzeyyen bir amâristân bir diyâr-ı Firengistân'dır.

Bu şehri murâd [u] merâmımız üzre seyr [ü] temâşâ edemedik, zîrâ mahall-i yağmâ ve alan u tâlândır, ammâ kal'ası kal'a-i bî-amândır kim cümle Tatar askerine belki bin pâre top atdı. Hamd-i Hudâ bir zarar isâbet etmedi.

Bu diyârın ibret-nümâ sun'-ı Hudâ eşyâları ve nebâtâtların beyân eder

Evvelâ cümleden biri Hindistân'dan gelir Hind tavuğu ve Mısır tavuğu ve Yenidünyâ'dan gelir bir gûne yassı başlı ve yassı burunlu gözleri depesinde olur bir gûne şekl-i acîb ve mudhik garîb tavuğu olur kim vâcibü's-seyrdir. Hattâ tüğleri koyun tüğü gibi kıvırcıkdır, ammâ kanatları yine tavuk cenâhları gibidir, lâkin ayakları uzun olmağile suda gezüp ve kâhîce suya dalup çıkar, ammâ ayakları yine tavuk tırnaklı olmağile suda şinâverlik edemez. Ve dahi kazı ve ördeği gâyet çokdur.

Bu mezkûr hayvânâtlar cümle beher yevm ikişer yumurta yumurtlarlar. Sabâh yumurtladığı beyza-i beyâz pekdir ve büyükdür. Vakt-i gurûbda yumurtladığı sehel küçükdür ve yumşakdır ve pişirüp tenâvül olduğu mahalde bu yumurtalar misk gibi kokarlar.

Ve bu şehir gerçi iklîm-i sâbi'in nihâyetidir, ammâ havâsı sevâhil olduğundan limonu ve turuncu ve zeytûnu ve rummânı ve inciri çok olur, ammâ hurması ve cemîzi ve mevzi olmaz, ammâ servî dırahtı ve sanavber şecerleri cihânı zeyn etmişdir.

Ve bu diyârda olan şükûfe aslâ Rûm diyârında yokdur. Bi-emrillâhi Ta'âlâ bir gayri gûne şükûfelerdir ve gayri gûne râyiha-i tayyibeleri vardır. Bu şehrin ağreb ü garâ'ibât [u] acâ'ibâtından dahi niçe yüz bin ibret-nümâ temâşâları var, ammâ emn [ü] amân olmayup Tatar-ı bî-karâr ile olup bu kadar ancak ahvâl-i vilâyete vakıf olduk.

Andan bu şehrin etrâfında olan kurâlarına âteş urup dağlara firâr eden küffârları, cümle esîr-i kayd-ı bend edüp yedi bin aded güzîde Fireng mahbûb u mahbûbesi esîrlerimiz olup hakîre bu ganîmetden bir şey hâsıl olmadı. Müfred:

Ne denlü cehd edersen bir murâda

Nasîb olmaz mukadderden ziyâde

deyüp kendimize tesellî-i hâtır verirdim.

Ba'dehu bu Kallevine şehrinden cânib-i cenûba yedi sekiz yüz pâre kurâları geçerken aslâ bir şey'e âteş etmeyüp hemân üsârâ ve mâl-ı ganâ'imlerin alup kâmil üç gün seğirdüp,

Evsâf-ı vilâyet-i şehr-i Holandiye

(–) (–) hükmünde bu dahi bir sevâd-ı mu'azzam şehirdir kim Kallevine esîrlerimizin

nakilleri üzre bu vilâyetde cümle yedi yüz pâre kal‘a vardır, dediler. Bu şehr-i Holandiye’de âdem deryâsı olmağile şehri incitmeyüp etrâfında olan kurâları bir gün bir gecede çapup kurâlar gâret edüp dahi bu diyâra yat yağı ayağı değmemişken cümle küffâr evli evlerinde dururken Pranda nâm köyleri imiş.

Bu vilâyetden ol kadar müzeyyen esîrler alındı ve ol kadar mâl-ı firâvân alındı kim hisâbın Hudâ-yı Lem-yezel bilür. Hattâ hakîrin hissesine yedi aded kız ve üç aded gulâm düşdü. ***[127b]*** Ammâ erkekleri abûsu’l-vechlerdir, ammâ zenâneleri marâlî ve gazâlî gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü fasîhu’l-lisân ve bedî‘u’l-beyân bintân, nisvânları var. Ekseriyyâ halkı Çeh’dir ve câ-be-câ Leh’dir ve cümle re‘âyâsı kavm-i Tot’durlar. Bu kavim gâh Çeh’e ve gâh İsfaç‘a tâbi‘lerdir.

El-hâsıl eğer Çeh kralı gâlib ise Çeh’e, eğer İsfaç kralı gâlib ise İsfaç‘a tâbi‘ olurlar.

…… (1 satır boş)……..

Mezkûr Holandiye vilâyetinden gerü selâmete gitdiğimiz yolları beyân eder

Evvelâ cümlemiz bir yere gelüp keneş, ya‘nî Tatar lisânı üzre müşâvere edüp yetmiş seksen bin esîrin içinden on adedin âzâd edüp bizi bir gayri yoldan selâmete ve dahi ganîmetli vilâyete uğratmağa der-uhde edüp esîrlerimizi ot ağalarına verüp kulağız edüp Holandiye vilâyetinden cânib-i kıbleye yüzümüz ve cümlemiz dönüp üç gün gidüp yine kurâlar yakmadan ve hânedânlar yıkmadan niçe bin kurâların altı bin kadar esîrler alup,

Evsâf-ı {vilâyet-i Fireng-i Filimenk} şehr-i azîm Kariş

Alaman deryâsı kenârında bir düz vâsi‘ sahrâda rûy-ı zemîni zeyn etmiş bâğ u bâğçeli şehr-i müzeyyen kim cemî‘i manastırlarının altun ile mutallâ olmuş haçlarının şu‘lesinden gözlerimiz cümle hîrelendi.

Bu belde-i mu‘azzama altıncı iklîmin nihâyetinde Fiyameng kralı hükmündedir ve başka bir kraldır kim tine ve pine sikke ve guruş döğme ve müdevver mümessek filori sebüke sâhibi bir büyük kral-ı dâldir kim Alaman denizinde üç bin pâre galyona ve barçaya ve karaka gemilere mâlikdir. Hindistân‘a ve Yenidünyâ‘ya ve Çin’e işler gemileri vardır.

Bunlar dahi millet-i Mesîh-i İsî‘dendir, ammâ İngilis küffârı gibi bunlar da âteş-perest Mecûsîlerdir, lâkin kitâbları İncîl’dir. Nemse-i Kızılyumurtanın oruçları şeklindeki perhîzlerinde yağlı yemeyüp balık yumurtası yerler. Bu Filimenk ve İsfaç kavmi Nemse’ye rağmen tavuk yumurtası ve koyun ciğeri yerler. Mezhebleri muhâlif olup kitâb-ı Filimenk yine İncîl’dir, lâkin Filimenk lisânı üzre tercüme etmişlerdir.

Der-fasl-ı lisân-ı Filimenk-i pür-ceng

…… (2.5 satır boş)……..

Niçe gûne elfâzları vardır, ammâ esîrlerimizden istimâ‘ etdiğimiz mastûr olan elfâz-ı mühmeleleridir.

Ammâ bu şehrin sahrâsında bir gün meks edüp küffârdan aslâ bir hareket yok ve şehrin etrâfında dahi burc [u] bârûsu metîn hisâr-ı üstüvârı da yok, hemân bir vâsi‘ sahrâya döşenmiş bir sevâd-ı mu‘azzam varoş-ı müzeyyen, ammâ dâ’iren-mâdârında gayyâ-misâl handaklı ve yalın kat çitden dîvârlı palankası var.

Hikmet-i Hudâ bizim Tatarlarımızdan olan Mehemmed Ağa kişilerinden beş on batır yiğitler altı nefer kâfirleri dil edüp getirdiler. Anların birini katl edüp öbirleri eyitdiler:

“Kal‘anın deryâ kenârında harâb yeri var. Andan şehre girin, feth edersin” dediler.

Bu kerre hemân cümle Tatar atlanup oklarının demrenlerine birer yanmış kibrîtler bağlayup kal‘aya yürüyüş edüp şast ber-kabza tîr-i bârân etdiklerinde hemân şehir alev ber-alev olup yanmağa başlayınca hemân derûn-ı hisârdan küffâr şehrin kıblesi tarafındaki dağlara firâr edince tarfetü‘l-ayn içre Tatar-ı adû-şikâr bu kâfirlere yetişüp birkaç binine tîr-i bârân edüp katl etdiler ve on bin mikdârı küffârları esîr-i bend-i zincîr etdiler. Ve gayri gâzîler kulağız kâfirinin dediği yerlerden şehre girdiler ve ol kadar mâl-ı ganâ’imle muğtenim oldular kim ta‘bîr ü tavsîfden ârîdir.

Ammâ bu şehrin mu‘azzamlığına göre esîrimiz azdır, zîrâ biz tâ Bahr-i Muhît kenârlarına dek gidüp niçe bin kurâları ve niçe şehirleri ıhrâk bi’n-nâr ederek gitdiğimizi bu şehir küffârları duyup gemileriyle ve kimi atlarıyla dağlara kaçmışlar. Anıniçün bu şehirde esîr az idi, ammâ mâl-ı ganâ’im çok idi. Gerçi dağlarındaki becenelerinde ve taburlarında esîrlerinin çok idiği Tatar askerinin ma‘lûmları oldu, ammâ dağları gâyetü‘l-gâye sarp çengelistân ve hıyâbân dağlar olmağile kavm-i Tatar kurşum havfinden ve at işlemediğinden dağlara girmeyüp esîrler az alındı.

Bu şehrin taşrasındaki sahrâda bir gün bî-bâk ü bî-pervâ meks edüp atlarımız aylandırup niçe mâl-ı ganâ’imler peydâ edüp bu şehrin cânib-i şarkındaki karlı yaylalar dibindeki âbâdân kurâlar on bin ***[128a]*** aded Filimenk diyârı atları ganîmet olup henüz Tatar’ın cânları ve îmânları yerine geldi, zîrâ esîrlerimiz çok ve esîrler binecek atlar yok idi.

Der-beyân-ı sun‘-ı Hudâ-yı vilâyet-i Filimenk

Mezkûr karlı yaylaların zeylinde olan kurâların fezâsındaki mezra‘a yerleri şiddet-i harâretden çatır çatır ça[t]layup bal arıları yerdeki çatlaklar içre bal petekleri yapup bir gûne râyiha-i tayyibeli bal hâsıl olur kim gûyâ müşk-i amber-i hâm gibi kokar.

Ba‘dehu cemî‘i küffâr mezra‘alarında hâsıl olan asel-i musaffâları alup tenâvül ederler, ammâ niçe kerre yüz bin yerde yer çatlaklarındaki balı görüp bulamayup zemînde kalup tilkiler ve çakallar ve ayular aselleri yeyüp safâ etdiklerinden mâ‘adâ zemînde kalan balların balmûmıları şiddet-i şitâda kalup bârân-ı rahmetden yerde balları mahv olup balmûmu zemînde kalır.

Andan hikmet-i Hudâ evvelbahârda balmûmu yerden çemen gibi bitmeğe başlar. Eğer mukaddemâ zemînde kalan mûmu sarı ise za‘afrân gibi sarı mûm biter. Eğer kırmızı ise kırmızı ve beyâz ise beyâz ve yeşil ise yine yeşil çemen gibi gûnâ-gûn balmûmları bi-emrillâh zemînden bitüp Hudâya ayândır râyihası âdemin demâğın mu‘attar eder. Tâ ki her balmûmu zemînden üç karış âlî olduğu mahalde kemâlin bulup şiddet-i hârdan erimeğe başladıkda ol diyârın küffârları mevsimin bilüp cemî‘i evlâd [u] iyâlleriyle dağlara ve bâğlara ve tarlalara çıkup balmûmlarının gûnâ-gûnların değşirüp şem‘-i asel yaparlar. Ve beyâz kâfûrlarından âdem sûretleri yapup satarlar ve niçe gûnâ-gûn putlar yapup putlara taparlar.

Diğer temâşâ-yı sun‘-ı Hudâ

Yine bu Filimenk Firengi diyârının bu Kariş şehri dağlarında Rûm'un servî ağacı gibi bir sürâhî ve serâmed çemşîr gibi sarı ağacı olur. Râyihası müşg gibi kokduğundan yaprakların sandûklara koyup her hânenin içi ve cemî'i esvâb u eskâller müşk-i amber-i hâm gibi kokar, fi's-sayfı ve'ş-şitâ yaprağı dökülmez, dâ'im durur. Mevsiminde yaprakların bulup gülâb gibi suyun çıkarup cemî'i kâfiristâna hedâye götürürler.

Ve servî gibi dalları ve budakları ve yaprakları var, ammâ gûyâ hemân kehribâdır ve eyle sarıdır kim altun ile mutallâ olmuş gibi berk urur. Ve bakla gibi kapuklu bir gûne meyvesi olur, lâkin sâ'ir müsmirât gibi tenâvül olunmaz, lâkin yağın çıkarup cemî'i cerebden hâsıl olan emrâz-ı muhtelifelere mübtelâ olan kimesneler cereblerine ve cüzâm yerlerine ve hattâ fireng zahmetine mübtelâ olanların illetli yerlerine dürterler, bi-emrillâh şifâ bulurlar.

Râyıhası hemân Rûm'un tefne yağı gibi kokar ve yağın çıkarup kışrını hânedânlarda ve kenîselerde micmereler içre âteşde yakup amber-i hâm gibi kokar. Ve bu dırahtın tahtasından sandûkalar ve gûnâ-gûn serîrler ve tahtlar ve pîş-tahtalar yaparlar.

Hikmet-i Hudâ fireng uyuzu dedikleri bu Fiyameng diyârına mahsûsdur. Gerçi cümle fireng uyuzlardır, ammâ bunların bu derdlerine devâ olmağiçün Cenâb-ı Hak bu nilva ağacın halk edüp meyvesinin yağın sürünürler ve yaprağının suyun yüzlerine ve gözlerine dürtünürler. Hattâ hakîr teberrüken berk-i bârından getirüp esvâblar içine kodum.

Ba'dehu bu şehirden bu kadar mâl-ı ganâ'imler ile ve bî-hisâb üsârâlar ile cânib-i kıbleye iki gün ılgarup niçe bin kurâları yakmadan bulunan esîrlerin alup,

Evsâf-ı tahtgâh-ı kral-ı Filimenk nâm, ya'nî sevâd-ı azîm kal'a-i Amıstırdam

Bu şehr-i mu'azzam Alaman deryâsı kenârında Filimenk krallarının tahtgâhlarıdır, ammâ bu yedi kral kâfiristânının içinde böyle bir şehr-i azîm ve bilâd-ı kadîm ma'mûr u âbâdân yokdur.

Hattâ bu şehrin cânib-i şarkîsindeki sahrâ üzre top ermez bir cânibde meks edüp bu şehri bir hayli mesâfe-i ba'îdeden seyr [ü] temâşâ etdikde hemân yüz yetmiş aded manastır-ı azîmlerin evc-i âsumâna ser çekmiş kulleleri nümâyân olup âdem kaddi altundan haç alemleri şu'le verirdi ve ol kadar rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr ve eyle müzeyyen ve ma'mûrdur kim misli meğer Daniska şehri ola.

Hattâ kral sarâyı ol kadar müzeyyen nümâyân idi kim dam u bâmlarının ve kubâb [u] şâhnişînlerinin şa'şa'asından merdüm-i dîdelerimiz hîrelendi, ammâ ne çâre derûn-ı şehre girüp seyr [ü] temâşâ etmek muhâl ve içinde olan benî Âdem deryâsının vefret [ü] kesretinden ve iki kerre yüz bin aded âteş-feşân tüfeng-endâz-ı Filimenkân keferelerinin fetretinden yanına varmak muhâl-ender-muhâl bir dâr-ı diyâr-ı dâldır.

Ve dahi kal'ası gûyâ sedd-i İskender'dir. Cemî'i ebrâcları ve tabyaları ile kûh-ı Elburz gibi yatır bir kal'a-i ibret-nümâ görünürdü. ***[128b]***

Bu şehr-i bâğ-ı behiştin yanına varmak değil bâğ-ı gül-'izâr ve gülistânların geçüp handakı yanına varılmayup alarkadan merhabâ diyerek birer günlük mesâfe-i ba'îde yerlerden nehb ü gâret edüp ol kadar esîr alındı kim ta'bîr olunmaz. Ve bakıyyetü's-süyûfları İslâm askeri havfinden Alaman deryâsı kayıklarına izdihâm ile sepişüp gemileri alarka olunca ekserî gark-ı âb oldu ve bir belli başlı kapudanı gemiye yetişemeyüp üç yüz âdemiyle

esîr oldu.

Andan yine bu kadar mâl-ı firâvânlar ile kal‘adan alarka meks olunup cânib-i erba‘aya karavullar konuldu.

Der-beyân-ı sun‘-ı Hâlık-ı Kevneyn

Bu şehrin sahrâsında ba‘zı müşebbek bostânlarında bir nev‘a lahana biter, kat-ender-kat yaprakları var. El-hâsıl hemân lahana gibi katmer katmer gâyetü‘l-gâye yeşil yaprağı olur, ammâ rîbâs gibi meyhoşdur ve cümle yapraklarının tâ ortasında göbeği olacak mahallinde âdem kellesi kadarca ve dahi büyük ve küçük beyâz kabağı olur ve bu kabak içinde aslâ çekirdeği yokdur. Leb-ber-leb incir içi gibi darısı olur ve leb-ber-leb sarı balı var ve lezzeti incir gibidir, ammâ hoş-hordur. Ve ba‘zısı kemâlin bulup getirdiler, incir gibi yarılup balı ve darısı taşra çıkmış. Ve niçesi kâmil bitüp iki şık olmuş, balı ve darusı akmış, hemân üzerinde derisi kalmış. Hukemâ-yı Efrenc bunun yetmiş aded hâssasın yazmış.

Evvelâ taşra yeşil lahana yaprakların borani edüp tenâvül edenlerin reng-i rûyı humret üzre olup cemî‘i rîhi izâle edüp kuvvet-i basarı ziyâde eder.

Ve içinde kabağın yeyen semîn ve cesîm olup ten-dürüst olur.

Ve kemâlin kemâl mertebe buldukda balını şerbet edüp nûş edenin ciğeri tâzelenir ve şerbeti üç gün durup nûş edene a‘lâ sekir verüp bî-humâr bir mâ-i asel olur kim âdemi sermest edüp bedenine kuvvet-i kuvâ verir.

Bu Fiyameng diyârına mahsûs bir nebâtâtdır, ammâ aslı Yenidünyâ‘dan gelmişdir, zîrâ bu Filimenk diyârının cânib-i garbîsinde Bahr-i Muhît içr[e] iki yüz mîl ba‘îdde cezîre-i İngilis’dir. Sekiz bin mîl ihâta eder bir cezîre-i kebîrdir. Bu cezîrenin cânib-i garbîsinde Bahr-i Muhît’den öte Bahr-i Magalyan’dır andan öte dörd bin mîlde *“Fütihatâ”* lafzı târîhinde bulunan Yenidünyâ‘dır kim Eskidünyâ‘da iskelesi Dış Fransa ve İsfaç ve Donkarkız ve Danimarka ve Loncat ve Filimenk’in Amıstırdam şehirleri Yenidünyâ iskeleleri olmağile bu mezkûr lahanayı Yenidünyâ‘dan getirüp Filimenk diyârında henüz hâsıl olmuş ismine hunza derler. Hattâ bu lahanadan ibret içün koşuma koyup tâ Uyvar’a getirüp pirinç ile zerde edüp her kim tenâvül etdiyse,

“Pöh, sad bârekallâh bu ta‘m-ı lezîz ancak cennetde olur” deyü yiyenler âlem-i hayretde kaldılar.

Ba‘dehu bu Amıstırdam sahrâsından üçüncü gün kalkup yine semt-i kıbleye müteveccih olup iki gün gidüp kurâları ıhrâk ederek ve esîr ü mâl-ı ganâ’imler alarak üçüncü günde,

Evsâf-ı vilâyet-i Prandaporosk

Nemse çâsârı olan inpirator hükmünde karlı dağlar gibi zemîne döşenmiş bir gül [ü] gülistân ve sünbül [ü] reyhânistân ve ravza-i rıdvân misilli bâğ-ı cinânları ve müşebbek bostânları hisâbın Rabbi’l-izzet bilir bir şehr-i vâsi‘dir, ammâ deryâ-misâl küffârı taburların çatup cenge âmâde durduklarında bir hayli mesâfe-i ba‘îdede meks edüp cümle esîrlerimizi ziyâdesiyle berk bağlayup cânib [ü] etrâflarımıza karavullar koyup atlarımızı cümle arkanlarımızla bağlayup sehel avnadup yine eğerleyüp cenge âmâde kaldık.

Ammâ bu şehr-i Prandaporosk bir karlı yayla-yı azîm balkan dibinde vâkı‘ olmağile birkaç gün evvel küffârları cümle sarp dağlara girmişler ve askeri kal‘adan taşra çıkmışlar ve taburlarında savaşa hâzır-bâş olmuşlar. Ol ecilden bu şehirden aslâ bir sûzen şikâr alamadık.

Ammâ kurâları bâğ-ı İrem-vâr ma‘mûr olup yayla vilâyeti olmak ile bâğlarında üzümü hoş-hordur ve bâdesi hem-çünân meyhoşdur, ammâ cümle kefere vü fecereleri serhoşdur. Ve bâğ u bâğçeleri ve mezra‘aları vâfir ve hayr-ı berekâtları mütekâsir, fezâlarında cümle ni‘metleri firâvân ve uyûn-ı enhârları cârî ve revân bir şehr-i âbâdândır.

Şehrin vasatında bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn hisâr-ı üstüvârı nümâyân idi. Ve bu diyârın halkı zarîf ü nazîf olduğun andan müşâhede etdim kim cümle gâret etdiğimiz köylerde cemî‘i re‘âyâ vü berâyâlarının döşekleri ve yasdıkları cümle kuş tüğünden olup gûnâ-gûn palasanta sindiyân ağacından serîrler üzre yatırlardı. Ammâ havâsı gâyet şiddet-i şitâ üzredir ve bârân-ı rahmetden altı ay kâmil göz açılmaz ve yerleri cümle batak ve çatakdır.

Ve ekseriyyâ kal‘aları Kanije gibi sazlık ve bataklık içinde ağaçdan kal‘alardır, lâkin her biri sedd-i İskender’dir, zîrâ bu diyâr küffârları İsfaç kralından pek havf ***[129a]*** etdiklerinden kal‘aların metîn ü müstahkem ederler. Ammâ ekseriyyâ topları dişbudak

ağacından ve karaağaçdan ve sarma ağacından fıçı gibi yapılmış toplardır kim cümle toplar beşer onar yerde demir çemberlidir. Her topları onar âdem kaldırır ve on topu bir arabaya koyup istediği yere götürüp anda demir çemberlerin geçirüp ağaçdan topları atmağa başlar. Ammâ her top on beşer ve yigirmişer kerre ancak atılır, ba‘zısı üç dörd kerreden ziyâde atılmaz.

Ba‘dehu bu Prandaporosk şehri sahrâsından sehelce ganîmetle kalkup yine cânib-i kıbleye bir gün gidüp,

Der-beyân-ı hudûd-ı Alaman-ı bî-amân

Bu hâk-i çengelistân ormanistân cümle Nemse çâsârı hükmündedir. Tâc-ı İskender sâhibi, ya‘nî gorona nâm tâca mâlik olmağile yedi kral üzre tasaddur edüp hükmü nâfizdir ve bin yedi yüz altmış pâre kal‘aya mâlikdir. Gerçi İsevîden olup kitâbları İncîl’dir, ammâ Nemse lisânına kitâb-ı İncîl’i terceme etmişlerdir ve Zebûr dahi okurlar. Mezhebleri Papişde’dir, ya‘nî irim papa nâ-mezhebindedirler.

Cümle siyâh rokla geyüp başlarında Eflâtûniyye şapkaları sâ’ir Fireng gibi siyâh değildir. Sarı ve mâvî yeşil ve kırmızı gûnâ-gûn şapkaları üzre turna telleri ve devekuşu telleri takarlar.

Bu hâk-i pâk-i amber-âsâlarına kadem basup bir gün kâmil ılgar edüp Alaman kurâları ve kasabâtların gâret ederek,

Evsâf-ı tahtgâh-ı çâsâr-ı Nemse, ya‘nî şehr-i azîm İsinriye

Evvel ve âhir Nemse çâsârının tahtıdır, ammâ bu sefer-i meserretde seyr [ü] temâşâ etdiğimiz büldânlardan bu medyen-i azîm ma‘mûr u müzeyyen ve âsâr-ı binâları kat-ender-kat bir belde-i medyendir kim bir merhale yerden nümâyân oldukda cemî‘i kubâb-ı nîlgûnlarının ve cümle düyûrlarının nâkûs kullelerinin altun haç alemlerinin şu‘lesi nûr gibi berk urur ve şehri bir kûh-ı ser-bülendin zeylinde vâkı‘ olmağile cemî‘i uyûn-ı câriyelerin selsebîl-âsâ şehir içinde cereyân etdikleri nümâyândır.

Andan bu şehrin cânib-i şarkîsindeki sahrâ-yı bî-pâyân içre olan bâğ u bâğçenin nebâtât [u] giyâhâtının şükûfeleri ve gûnâ-gûn ezhârın râyiha-i tayyibeleri cümle kavm-i Tatarımızın demâğların mu‘attar etdi.

Ve bu şehrin cânib-i erba‘asındaki deşt-i hâmûnunda olan çemenzâr yerlerde evc-i âsumâna ser çekmiş dıraht-ı müntehâlar sâyesinde ol kadar teferrücgâh u ârâmgâh içün kasr-ı âlîler ve gûnâ-gûn nişîmenler ve müte‘addid soffalar ve müzeyyen mastabalar ile ârâste ve niçe âsâr-ı garîbeler ile pîrâste olmuş bir ferah-fezâ gül [ü] gülistân ve sünbül ü reyhânistân ve müşebbek bostânlı bir şehr-i İremdir, ammâ Tatar askerimizin havfinden cümle küffârları kal‘aya girüp pür elemdir.

Biz dahi cümle Tatar ile bu şehrin cemî‘i etrâfında olan kurâ vü kasabâtları ırhâk etme müşâveresinde iken şehr-i İsinriye tarafından üç yüz mikdârı kefereler bir beyâz bayrak zâhir olup ileri üç nefer kâfir at bırağup geldikde,

“Amân ey asâkir-i Âl-i Cingiziyân, amân” dedikde gerüdeki küffârlar dahi gelüp lisân-ı Türkî yazılmış bir mektûb getirdiler. Netîce-i kelâmı budur kim,

“Siz safâ geldiniz ve kadem getirdiniz. Hâlâ kurâlarımızı ve ma‘mûr u müzeyyen bâğlarımızı ve kasırlarımızı yakup yıkmadınız. Îsâ ve Meryem Ana sizden râzı ola. Eyle etdiğiniz eyliğin mukâbelesinde size ve askerinize iki araba ile yigirmi bin guruş ile elli araba zahîre gönderilmişdir. Kabûl edüp lütfunuzdan ricâ olunur kim şöyle bir hasretü‘l-mülûk şehr-i ma‘mûr [u] müzeyyenimiz harâb u yebâb etmeden kalkup gidesiz” deyü mektûbu kırâ’at olundukda hedâyâları makbûle geçüp cümle guruşları ve zahâ’irleri guzât[a] taksîm olunup hakîre yüz aded döğme talar guruş verdiler.

Meğer şehir hâkimi Nemse çârnâsârı akrabâlarından Yovahim nâm bir müdebbir-i benâm kefere imiş. Bu tedbîr ile cümle Tatarı şehir altından kaldırup şehirleri berbâd olmadan halâs oldu. Hemân yalı ağası serdârımız bu kadar mâlı hakk-ı sükût {alup},

“Şimden gerü Alaman diyârın urup harâb [u] yebâb etmek ma‘kûl değildir” deyüp,

Alaman Ungurus kal‘alarından evvelâ kal‘a-i Serinbe ve kal‘a-i Tancavar ve kal‘a-i Anpirvar ve kal‘a-i Şinvardo ve (–) (–) (–) (–) kal‘a-i Prak Nemse çâsârının bir tahtı dahi budur. (–) (–) (–) ve kal‘a-i Beç bir tahtı dahi budur ve şehr-i Peşpehel ve kal‘a-i Porok ve şehr-i Firav ve kal‘a-i Ovar ve kal‘a-i Kastel ve kal‘a-i Senmartin ve kal‘a-i Porok ve kal‘a-i Pojon ve kal‘a-i Yanık ve kal‘a-i Tata ve kal‘a-i Papa ve kal‘a-i Pirespirim bu üç kal‘a dağlardadır ve kal‘a-i Komaran, bu mezkûr kal‘alar cümle nehr-i Tuna kenârında Nemse çâsârının olup Yovahim nâm hâkimin hedâyâların almamız sebebiyle bile mezkûr kal‘aları gâret etmeyüp cümle kal‘aları sağ tarafımızda bırağup,

Alaman diyârından Orta Macar vilâyetine gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ şehr-i İsinriye altından ***[129b]*** kalkup cânib-i şarka kâmil üç gün yortup yetmiş altı sâ‘at yer söküp,

Der-beyân-ı hudûd-ı Orta Macar-ı Füccâr

Bu hâke kadem basup ol gün,

Evsâf-ı kal‘a-i Holçar: Nâm kal‘a bir vâsi‘ sahrâ ortasında vâkı‘ olmağile ale’l-gafle bu kal‘aya üşüp amân u zamân vermeyüp varoş-ı azîmin ıhrâk edüp iki bin aded güzîde esîr ile yüz elli araba yükü mâl-ı firâvân ve gûnâ-gûn sîm ü zerrîn âvân eşyâlar ve bu kadar akmişe-i fâhireler ve bu kadar emti‘a-i nâdireler alındı kim hisâba gelmez.

Hattâ bu vilâyet Macar küffârının sipâh vilâyeti olmak ile yedi bin re’s hemân Macar katanası atları alındı.

Hamd-i Hudâ bu hakîrin destine yedi at ve altı kefere ve bir gulâm ve iki bâkire kız elime girdi, ammâ bu varoş-ı azîm ıhrâk olup kal‘a meydânda kalmak ile cümle asâkir-i Tatar’ın bir cây-ı menâsı kalmadığından hemân derûn-ı hisârdan küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karâr bir fitilden niçe yüz pâre toplarına âteş edince bir ânda iki yüz aded Tatar gâzîlerimiz sademât-ı topdan şehîd oldular ve altı yüz kadar yiğitler dahi mecrûh oldular.

Bu sefer-i meserretimizde dörd aded krallık yerlerde hamd-i Hudâ bu kadar esîr [ü] mâl-ı ganâ’imler almışken bu kadar zamânda yigirmi âdemden gayri yiğitlerimiz şehîd olmamışken ve bir merd-i âferîdenin burnu kanamamışken bu kal‘a altında bu kadar zor batır yiğitlerimiz câm-ı şehâdeti nûş etdiler.

Minnet Allâh'a kim bu gâzî merhûmların cesed-i şerîflerin meydânda birini bırakmayup cümlesinin na'şelerin atlara yükledüp dağlar içre cümle bir yere defn edüp "Nâ-ma'lûm olsun" deyü üzerlerine âteşler yakup mezâr yerleri gâ'ib oldu. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în.*

Cümle guzâtımız bu Holçar kal'ası sahrâsında olan kurâları nehb ü gâret ve berbâd ederken cânib-i garbdan bir asker-i bî-pâyân nümâyân olunca cümlemizin akılları gidüp cenge âmâde olup "Eğer kâfir çok ise hemân der ceng-i evvel kendi esîrlerimizi kıralım" derken görünen askerin sancağ u bayrakları cümle Leh kralı askeridir. Hemân hakîr dûrbînimle nazar etdim. Hakîkatü'l-hâl Leh kralına tâbi' Krakov kralının askeridir.

Anlardan bir beyâz bayrak bize ve bir bayrak bizden anlara gidüp geldiler. Meğer Leh kralı tarafından bu Holçar nâm kal'ada bir gümrük emîni oturur imiş. Hemân cümle Leh askeri aslâ bize bakmayup doğru kal'aya girüp fi'l-hâl bizim askere elli araba zahîre gönderdi, zîrâ ol mahalde Leh kralı Tatar ile kardaş idi. Hemân yalı ağası cümle zahîreleri Tatar'a bezl etdi.

Andan Leh kapudanı üç yüz kefere ile iki hınto araba yükü elli kîse guruş getirüp bu Holçar varoşunda alınan iki bin esîri Tatar'dan aldılar, ammâ hakîr yedi aded kefere esîrlerim vermeğe sehel tereddüd etdim. Âhir yedi kâfir içün bu hakîre iki kîse guruş verüp aldılar, ammâ meğer birisi bir kal'a kapudanı imiş, peşîmân oldum, ammâ çi fâ'ide, *ba'de harâbi'l-Basra*.

İki bin aded esîrleri cümle Lehliler alup kal'a-i Holçar'a girüp ol kadar top şâdumânları edüp zemîn ü âsumân lerzân oldu. Meğer bu kal'a Leh ile Orta Macar çetinde hem-müşâ bir kal'a imiş.

Andan yine kalkup cânib-i kıbleye gidüp,

…… (11 satır boş)…….. ***[130a]***

Evsâf-ı ma'âdin-i sîm-i hâlis

Dörd aded kûh-ı ser-bülendler içre yedi yerde kol kalınlığı gümüş ma'denleri var, ammâ cümle ka'r-ı zemîndedir ve âdem âdemî-zâd olmamak ile cümle kârhâneleri mu'attal durur. Bu hâk-i pâk gerçi Orta Macar destindedir, ammâ Nemse çâsârı tagallüben bu ma'denleri zabt etmişdir, ammâ yılda on bin kîse mâl hâsıl olur garîb temâşâgâhdır.

Andan yedi sâ'at gidüp niçe âbâdân Macar kurâları ıhrâk olmuş, anları geçüp,

Evsâf-ı kal'a-i Derikma'den

Bunun dahi varoşu ve kurâların Uyvar gâzîleri nehb ü gâret edüp geçmişler, ammâ ıhrâk etmemişler. Bu varoşu vakt-i Şâfi'îde basup cânib-i erba'asın âteş-i Tatar ile çerâğân edüp cümle küffârları hâb-ı râhatda iken cümlesin bî-râhat edüp bin beş yüz mikdârı esîr alup cümlesin pây-beste ve dil-haste ve şikeste beste edüp hattâ Mitrepolid-i anîd-i pelîdi olan kelem baş ve nâ-tırâş la'înin ser-i bî-devletin seyf-i miczem ile tırâş edüp cân-ı habîsin cân ber-cehennem ısmarladı. Andan,

…… (3.5 satır boş)……..

Kal‘a-i Litre‘yi geçüp andan bir gün ılgar edüp ıhrâk olan bî-fâ’ide ve bî-âide yerleri geçüp (–) (–) günde mâh (–) (–) gününde **kal‘a-i Uyvar** altında Sadrıa‘zam hazretlerinin otağı önünden cümle (–) (–) aded esîr ve cümle iki bin altmış araba yükü zî-kıymet vâlâ-yı kâlâ-yı metâ‘ ile ve cümle yigirmi altı bin küffârdan alınmış atlar ile vezîr-i dilîr önünden bir alay-ı çemapur ile ubûr edüp Sadrıa‘zam yalı ağasıyla yüz beş nefer Tatarlara ve ot ağalarına hil‘at ihsân etdiklerinde hakîre bir yılan derisi bile vermediklerinde muğber-hâtır olup nâ-ümîd ve me’yûs ve melûl ü melîl ü alîl gibi giderken hemân Sadrıa‘zam, “Bire şu Evliyâ değil midir?”,

“Belî odur sultânım” dediklerinde,

“Yâ bu {seferde} bile mi idi? Yâ bu Tatar olmuş, işte bu ümmü‘l-ahbârdır. Hikmet Lokmân’dan su’âl edelim, çağırın şunu” deyüp hakîre bir zer-ender-zer bir hil‘at-i fâhire {geydirüp} ve yüz elli altun {verüp} ve serime bir çeleng {takup ve} kendi dest-i şerîflerin bûs edüp,

“Cenâb-ı Kibriyâ düşman şerrinden emîn ede” {deyü du‘âlar etdim}.

Bu abd-i kemteri beyne’l-akrân ser-efrâz ve cümleden mümtâz edüp,

“Var şimdi yorgunsun, ahşam gelüp bize bu gazâ-yı garrâlardan muhâsebe ver” dediklerinde,

“N’ola {efendim” deyüp çadırıma giderken} hemân ol mahalde yalı ağası tarafından Sadrıa‘zama üç yüz aded mümtâz gılmân u bintânlar ve üç aded billûr câmlı hınto araba yükü zî-kıymet eşyâlar hedâyâ gelüp hazînedâra cümle gulâm duhterleri ve sâ’ir emti‘aları teslîm edüp cümlemiz taşra çıkup hamd-i Hudâ bu abd-i za‘îf [ü] nahîf bu gazâya gidüp gelince bir gün âh demeyüp ve huddâmlarım dahi bir kerre vâh demeyüp sıhhat [ü] selâmetle haymeme gelüp cümle (–) aded mahbûb gulâmlarımla ve (–) aded dürr-i nâ-süfte ve gonca-i nâ-şüküfte kızlarımla ve cümle (–) aded belen belli katana atlarımla ve bir hınto arabamla ve bu kadar kâlây metâ‘ımla sad şükr-i Hudâ sâ’ir hüddâmlarıma gelüp vâsıl oldum.

Ol Cenâb-ı Bârî‘ye hamd ola kim mukaddemâ Komaran altındaki cengde alınan atlarımın ve Seyfî nâm esîr olan gulâmımın ve ol gün çekdiğim âlâm-ı şedâ’idin Cenâb-ı Allâh bu gazâda bin kez ıvazın etdi, *elhamdülillâh sümme eş-şükrülillâh, hâzâ min fazlı rabbî.*

Ale’s-sabâh ertesi gün Sadrıa‘zam kethudâsı efendime bir mahbûb gulâm ve Defterdâr Ahmed Paşa efendime bir mahbûbe câriye hedâyâ verüp salt [u] sebükbâr kalmak içün bu ganîmetden hemân üç esîr alıkoyup mâ‘adâsın atlar ile ve kelepür mâl-ı ganâ’imler ile cümle fürûht edüp âsûde-hâl oldum.

Ol gün Hünkâr hasekisi ve kapucular kethudâsı Âsitâne-i sa‘âdete revâne oldular. Bugünkü gün kal‘anın der [ü] dîvârları metânet üzre ta‘mîr ü termîm olup beyâz dürr-i yektâya dönüp ve handak içi gayyâ-misâl ayırtlanup amîk oldukdan sonra Çatrapatra Ali Paşa handaka su salup deryâ oldu.

Evsâf-ı hısn-ı hasîn ü serhadd-i intihâ-i metîn, ya‘nî kal‘a-i Uyvar-ı emîn
hafizahullâhu Ta‘âlâ min âfâti’l-müşrikîn,
âmîn ve yâ mu‘în. ***[130b]***

Evvelâ lisân-ı Macar'da Uyvar kal'ası demek yeni kal'a demekdir. Hakîkatü'l-hâl sene 1005 târîhinde Eğre gazâsı yılında bu kal'a-i Uyvar ağaç palanka imiş. Ol senelerde Erdel Kralı Betlen Gabor ve Kara Mustafâ Paşa ve niçe vüzerâlar bu kal'ayı döğüp bî-feth avdet etdiklerinde Fargaçi la'înin babası olan pelîd-i anîd bu kal'ayı böyle Şeddâdî binâ-yı ra'nâ edüp ba'dehu bu Fargaçi dahi zamîme-i amâr ederek altmış yıldan berü böyle bir hisâr-ı üstüvâr olmuş kim gulgule-i Rûm ve velvele-i Rûm ve debdebe-i Rûm ve tantana-i Rûm iki kerre yüz bin asker-i bî-hadd [ü] bî-pâyân ile bu kal'a altına gelüp otuz bin {top} gülle urup ve otuz sekiz günde gücile sene 1074 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi' ibn Şehîd İbrâhîm Hân asrında be-dest-i Fâzıl Ahmed Paşa-yı Sadrıa'zam vezîr-i dilîr ibn Köpürlü Mehemmed Paşa'nın kuvvet-i bâzûsıyla kal'a-i Uyvar feth olduğuna târîhi budur:

(–) (–) (–) (–) (–) (–)

Allâh mu'în oldu feth eyledik Uyvar'ı,

Sene 1074.

Diğer târîh, güfte-i Mezâkî Efendi:

Ey Mezâkî dedi târîhini ehl-i himmet

Sa'y-i Ahmed Paşa Uyvar'ı Macar'dan aldı,

Sene 1074.

Diğer târîh:

…… (3 satır boş)……..

Ve bu kal'a-i musanna' bir sahrâ-yı bî-pâyânın vasatında aslâ havâlesiz şekl-i müseddes kârgîr binâ-yı Şeddâdî inşâ olunmuş ve zemînde gûyâ mühr-i Süleymân nakşı gibi temel konulmuş.

Hattâ altı köşesinde altı aded tabya-i azîmleri var kim her biri birer sedd-i İskender gibidir. Cânib-i garbda Ak tabya, cânib-i şimâle Beç kapusu {tabyası}, solunda Yassı Tabya ve taraf-ı şarkda Papa tabyası ve semt-i kıbleye Kral tabyası ve taraf-ı cenûba Komaran tabyası ve cânib-i lodosa Fargaçi tabyası.

Bu mezkûr tabyaların her birinde kırkar ve ellişer pâre topları ve her tabyaların altları boş olup bârûd mahzenleri var, cümle bârûdu bir yerde değildir. "Belki bir zarar isâbet ede" deyü başka başka bârûd hazîneleri etmiş. Ve her bir tabya üzre biner âdem ceng etseler yerim dar demezler.

Ve bu kal'anın taşra handak kenârınca gird-â-gird cirmi kâmil altı bin adımdır. Ve handakı elli adım enlidir ve çâh-ı gayyâ-misâl derin olup leb-ber-leb nehr-i Nitre suyudur kim içinde gemiler gezse mümkündür. Ve gûnâ-gûn mâhîleri handak içre şinâverlik ederler, balıkları sayd edecek kayıkları vardır.

Ve cümle iki kapusu var ve kapular önünde azîm vezni üzre memerr-i nâs içün cisr-i azîmleri var, ammâ haşebdendir. Mukaddemâ küffâr münhedim edüp biz Alaman diyârı gazâsına gitdiğimizde Budin vezîri Hüseyin Paşa iki cisr-i kavî inşâ etmiş kim ta'bîr

olunmaz. Hattâ bu cisir iki yeri zemberekli demir zincîrli cisirleri var kim her gece hüddâmlar bu cisirleri dollâblarla kaldırup kal‘anın demir kapuları önlerine siper ederler.

Ve kapusunın birine Beç kapusu derler kim cânib-i garba nâzırdır. Ve birine Komaran kapusu derler, cânib-i maşrıkdan kıbleye meyyâl mekşûfdur. Ve bu Komaran kapusundan tâ Beç kapusuna varınca bir şâhrâh-ı azîmdir kim Beç kapusu görünür, bu kapudan dahi Komaran kapusu nümâyândır. Ammâ Beç kapusunın yanında bir küçücük kapucuk dahi vardır, andan handaka enilüp su alınır.

Ve bu kal‘anın cümle dîvârları serâpâ Şeddâdî tula binâdır, aslâ taşdan eser yokdur ve dîvârının kalınlığı kâmil elli adım enlidir ve cânib-i erba‘ası dağlar gibi toprak yığılıdır.

El-hâsıl hemân bir kûh-ı azîmin ortasın delüp ve himmetü‘r-ricâl ile oyup bir kal‘a etmişler. Hele makdûr-ı beşer değil bir kal‘adır kim dîvârı üstünden cirmi dâ’iren-mâdâr on bin adımdır, zîrâ dîvâr üzre tabyadan tabyaya eğri büğrü yürünmek ile on bin adımda kal‘ayı dolaşdım, ammâ taşra handak kenârıyla doğru doğruya altı bin aded hatvedir. Ve bu dîvârların altı dâ’iren-mâdâr sokak sokak yollardır ve üzerleri dağlar gibi yığılı toprakdır. Anıniçün bu kal‘aya lağım kâr etmedi.

Ve bu kal‘a içi cümle sadranc nakşı tarh olunup tûlen ve arzen şâhrâh yigirmi aded sokaklardır kim eğri büğrü yollar değillerdir. Her kankı taraf sokak başından bakılsa kal‘anın dîvârları nümâyândır.

Ve bu kal‘a içre cümle bin sekiz yüz aded hâne kapuları vardır ve ***[131a]*** cümle hâneleri fevkânî kârgîr binâ mükellef ü mükemmel ve müzeyyen şindire tahta örtülü vâsi‘ sarâylar ve gayri büyûtlar idi, ammâ sademât-ı top-ı kûp gülleleri darbından niçe hâneleri harâb oldu.

Cümleden Fargaçi sarâyı gâyet ma‘mûr u müzeyyendir. Yetmiş seksen aded hücreleri ve kâ‘a ve dîvânhâneleri ve bir hammâmı ve kapusu üzre güneş nişânı tasvîri var. Ve bu sarâyın karşusunda Nemse kapudanı menhûshânesi var, ammâ bu dahi vâcibü‘s-seyr bir sarây-ı ibret-nümûndur.

Ve bu kal‘ada üç aded mükellef ve binâ-yı metîn manastır-ı mu‘azzamları var. Cümleden büyüğü ve mükemmeli Macar kenîsesidir kim içinde aslâ timsâl-i asnâmâtdan putları yokdur. Hemân dürr-i beyz-âsâ mücellâ beyâz dîvârları var ve birkaç yerinde haçları var.

Ve bir mahfil-misâl bir kasrı üzre erganon-ı Dâvûdîsi var idi. Sadrıa‘zam istimâ‘ etmek içün papas esîrlere {bu erganon sâzın} çaldırup bu kadar sâz-ı ciğersûz-ı mizmerâtların asvât-ı hazînlerine âdem mebhût ve mütehayyir kaldılar. Ba‘dehu bu erganonu guzât-ı müslimîn pâre pâre etdiler. Ba‘dehu bu erganonhâne kasrın mü’ezzinlere mahfil-i münîf etdiler. Ve bu deyrin bir nâkûshâne kullesi var idi, top güllesiyle sehel yıkdılar. Sonra çâr-kûşe bir minâre-i bânghâne-i Muhammedî etdiler.

Ve bu deyr-i kebîri sa‘âdetlü pâdişâh içün mihrâb ve minber ve kürsî ve mahfiliyle bir câmi‘-i Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ etdiler kim nûr-ı mübîn oldu. Kıble kapusundan tâ mihrâba varınca bu câmi‘in tûlu yüz on ayakdır ve arzen kâmil seksen kademedir ve mihrâbı üzre olan [63] âyeti ve minber kapusu üzre “Lâ ilâhe illallâh” hatlarını Kubûrîzâde Halîl Efendi yazdı ve bu hakîr Evliyâ seng-i mermer üzre kazdı ve tezhîb ve silu ve

lâjüverd nîlgûn ile düzdü. Ve bu câmi‘in kıble kapusu üzre olan târîhin hattı ve güftesi Nasûh Paşazâde Nişâncı Paşa Ömer Beğ‘in şi‘iridir, ammâ mermer üzre yine bu hakîr Evliyâ‘nın şuğlıdır kim ol kapu üzre târîh budur:

Kal‘a-i üstüvâr-ı Uyvar’ı

Aldığında vezîr-i mülk-ârâ

Câmi‘-i Hân Mehemmed olmağiçün

Eyledi bu kenîseyi ihyâ

Döndü hakkâ ki beyt-i ma‘mûra

Oldu gûyâ ki Mescid-i Aksâ

Dedi târîhini anın Ömrî

Mescidün ammere ale’t-takvâ

Sene 1074.

Bu târîhleri ve niçe âsâr-ı hatları kazup yazdığım içün Sadrıa‘zamdan yüz altun ihsân aldım.

Andan Nemse kilisesi vâlide sultân içün câmi‘-i ibret-nümûn oldu, zîrâ evvelden dahi bir deyr-i azîm ve bir ma‘bedgâh-ı kadîm olmağile eyle musanna‘ ve müzeyyen imiş kim gûyâ bir kasr-ı müşeyyed imiş.

Bunda olan gûnâ-gûn maslûbât-ı âvîze-i musanna‘lar ve bunda olan zî-kıymet kanâdîl-i murassa‘lar ve bunda olan nükûş-ı garîbe ve nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûnlar ve mergûb ve zîbâ tasarruflar ve gûnâ-gûn san‘atları var kim ehl-i vasf anın midhatinde âcizlerdir.

Ve cümle rûy-ı dîvârı mücevher timsâlât suverât ile ârâste ve niçe bin hey’et-i garîbe vü acîbe putlar ile pîrâste olmuş bir deyr-i gamâme iken cümle asnâmları guzât-ı müslimîn pâre pâre edüp çirk-i şirkden bu deyr pâk ü pâkîze oldukda bir câmi‘-i rûşen olmuşdur kim hâlâ bir serhadde misli yokdur. Meğer kal‘a-i Üstürgon’da Kızılelma câmi‘i ola.

Ve bu Vâlide câmi‘i harem inin etrâfında elli aded medrese hücreleri var idi. Tarîk-i Halvetî‘de Üstürgonî eş-Şeyh Ali Efendi’ye tekye inşâ olundu. Ve bu câmi‘in kıblesi tarafında İremezâtü‘l-imâd’dan nişân verir bir bâğçe-i müferrihi var ve çâr-kûşe bir serâmed çanlık kullesini minâre-i Bilâlî inşâ etdiler. Bu dahi tûlen ve arzen hemân Hünkâ[r] câmi‘i gibidir, ammâ bu câmi‘ gâyet müferrih ü müzeyyen ve dil-küşâ câmi‘-i ra‘nâ oldu.

Andan Tot kenîsesin Haseki Sultan Hâtûn’a câmi‘ olmak içün alıkodular, ammâ cemî‘i guzât-ı müslimînin peksumat zahâ’irlerine anbâr etdiler, ammâ bu dahi büyük câmi‘dir, lâkin müzeyyen değildir, zîrâ kavm-i Tot, Macar’ın ve Nemse’nin re‘âyâları olmak ile ancak bu kadar kenîseye mâlik olmuşlardı. Hamd-i Hudâ ol dahi ma‘bedgâh-ı müslimîn oldu.

Andan Beç kapusunun iç yüzünde câmi‘i- Defterdâr Ahmed Paşa, bir azîm sarâyın bir münâsib tarafın bir küçük câmi‘ etdi, ammâ gâyet cemâ‘at-i kesîreli ma‘bedgâh oldu.

Der-beyân-ı sanâyi‘ât-ı ibret-nümâ-yı kal‘a-i Uyvar

Evvelâ bu kal‘anın tâ or[ta]sında bir meydân-ı azîm var, anda bir mu‘azzam kârgîr binâ kuyusu var, âb-ı hayâtdan nişân verir suyu var. Her kim su çekmek murâd edinse bu kuyu etrâfında demir çarhlar var, herkes kovaları ve ulbelerin çarhlara asup tarfetü‘l-ayn içre kuyunun ka‘rına enüp hemân çarhının bir dişini basınca ân-ı vâhidde kovalar ile su taşra çıkar, âdem yapışmadan ve renc [ü] anâ çekmeden zemberekler ile sular çekilir ***[131b]*** temâşâ-yı garîbe kuyudur, ammâ niçe çarhları ve engâzları bozulmuşdur.

Ve bu kuyunun yanında bir dârağacı ve bir siyâsetgâhı var kim *Allâhümme âfinâ* Hak Ta‘âlâ benî Âdemi eyle şikencehâne şerrinden emîn ede, diller ile ta‘bîr ü tavsîf olunmaz bir dâr-ı siccîndir.

Ve yine bu meydânda bir burc-ı bâlâ kulle-misâl çâr-kûşe bir sâ‘athânesi var kim nâkûsu hammâm kubbesi kadar var, sadâsı tâ kal‘a-i Litre’de ve kal‘a-i Üstürgon‘da istimâ‘ olunur.

Ve bu sâ‘at kullesi dibinde dârağacına karîb ümmet-i Muhammed esîrlerin kodukları zindânı var. Cenâb-ı Kibriyâ kâfir kulların bile bu sicn-i dünyâdan hıfz ede, zîrâ çâh-ı cahîmden nişân verir bir zindândır. Mukaddemâ bu zindândan çıkarup kırdığı ümmet-i Muhammed’in vücûd-ı şerîflerin cümle kal‘a toprakları üzre defn etmiş bulundu. Ve bu siyâset meydânının etrâfında cümle iki yüz aded dükkânlar vardır.

Ve bu mahalle yakın bir ekmekhâne kârhânesi var. Cümle beş aded furundur, ammâ cümle ununu eleklere âdem koyup âdem yapışmadan sâ‘at zembereği gibi zemberekler üçer kat eleklerden rakîk ve beyâz un elenir. Bu dahi garîb san‘atdır.

Ve Komaran kapusunun iç yüzünde bir mudhik ibret-nümâ un değirmeni vardır, aslâ ve kat‘â ne at ve ne sığır çevirir. Dörd aded yerde dörd göz değirmândir kim cümle çarhların hammâm kubbesi kadar sâ‘at şakulası gibi şakulalar cümle değirmenin çarhların deverân etdürüp âdem yapışmadan unlar öğünüp üçer dörder kat elekler içine unlar dökülüp yine çarhlar hareket etdikçe üç dörd gûne unlar öğünür. Ve bu çarhların ekseriyyâ âletleri cümle demirdir, ammâ dollâbları serâpâ ağaçdandır. Bu âletleri bir ma‘sûm çevirse bilâ-usret fırlak gibi çevirir acâ’ib ü garâ’ib tasnî‘dir.

Evsâf-ı cebehâne-i kal‘a-i Uyvar

Evvelâ kal‘anın cânib-i cenûbî tarafında başka iç kal‘a gibi çâr-kûşe bir kârgîr dîvâr-ı âlî içinde bir cebehânedir kim Âl-i Osmân henüz eyle bir cebehâneye mâlik oldu.

Hulâsa-i kelâm Cenâb-ı Bârî bu rûy-ı arzda me’kûlât [u] meşrûbât ve mevcûdâtdan ne halk etdi ise bu cebehânede mevcûddur. Hattâ ilm-i tıbba müte‘allık niçe bin pâre mücelled kitâb-ı mu‘tebereler ve musavver teşrîhât kitâbları ve *Kanûn-ı Şifâ*-i Ebû Alî Sînâ kitâbları var kim ta‘bîr olunmaz.

Ve bunda fevkânî ve tahtânî cümle otuz aded odalardır. Her birinin içinde birer gûne eşyâlar ile mâl-â-mâldır. Ve hîn- mahalde bulunsun içün enderûn-i hânelerde her ne var ise

kapular üzre cümle eşyâların esmâları tahrîr olunmuşdur. Hattâ ba‘zı hücrelerde kehhâllerin bisâtları ve gayri edviyeleri ve niçe bin gûne derde devâ içün ma‘âcin makûleleri ve müshilât ve sümûmât makûlesi bile mevcûddur.

El-hâsıl bir odada olan bisât u edviyeler bir odada dahi yokdur. Ve tahtânî odalar dahi cümle otuz aded hücre-i kârgîrlerdir. Bunlarda cümle âlât-ı harbe ve âlât-ı silâha müte‘allık eşyâlar var kim on bin aded âlü‘l-âl mücevher çarhlı ve karabina puşkalar var ve on bin aded zırh u zereh-külâh ve tuğulka ve katlavî ve ser-penâh makûlesi şeyler var. Ve mızrak ve harba ve çapa ve kazma ve balta ve nacak ve külünk ve mıh ve kılıç ve şiş ve gayri âlât-ı silâhların hisâbların Allâh (Allâh) bilir. Ve bu mezkûr silâhların cümlesi eyle mücellâ ve musaykal idi kim gûyâ her biri üstâd elinden henüz çıkmış gibi cümle hâzır-bâşdır.

Ve dahi kâmil bin fuçı leb-ber-leb kırk nev‘a görülmemiş kurşumu var. Ba‘zısı telli kurşumdur, tüfengden çıkdıkda iki başı ku[r]şum, ortası iki karış uzun demir teldir, açılarak gidüp râst geldiği yerleri iki biçüp helâk eder. Ve ba‘zı kurşumlarının içi nohudlu ve arpalı ve zincîrli ve topraklı ve neftli ve eşek sidikli ve zehirli ve toprakdan yapılmış müdevver yağlı kurşumları fıçı fıçı hâzır-bâş durur. Hakîkatü‘l-hâl bu mezkûr kurşumlardan her kim yedi ise halâs olmayup cümle şehîd oldular.

Ve bu cebehâne meydânının cânib-i erba‘asında olan dâ’iren-mâdâr dîvârları dibinde damlar altında niçe kerre yüz bin aded bî-hadd ü bî-pâyân gûnâ-gûn top gülleleri yığın yığın yağlı ve zağlı ve mücellâ ve musaykal gülleler bir vukiyyeden kırk okkaya varınca firâdâ firâdâ gülleler yığın yığın hâzır-bâş durur.

Ve ba‘zı yerde domuz ayağı ve paçarız ve makas ve tulumba ve sürme ve el kumbarası ve sırça kumbarası ve havân kumbarası hisâbın Hudâ bilir.

Bu cebehânede hemân sünnet-i Resûlullâh olan ok ve yay silâhı yok. Yohsa ***[132a]*** gayri cümle âlât-ı silâh ve hiyel ü şeytanat bu cebehânede mevcûddur.

Bu cebehâneyi Sadrıa‘zam gelüp niçe vüzerâlar ile seyr [ü] temâşâ etdikde cümle âlem-i hayretde kalup engüşt ber-dehen edüp cümle mühimmât [u] levâzımâtları sâ’ir vüzerâların yanlarında firâdâ firâdâ tahrîr eyleyüp Ordu Monlası Ünsî Efendi sicillâtında makyûd ve murakkam olup Dergâh-ı âlî cebecibaşısı Ali Ağa kethudâlarından ikinci kethudâ Mustafâ Ağa’yı bu cebehâne-i emânetullâh üzre cebecibaşı edüp hil‘at-i fâhire ihsân olundu. Ve sekiz oda cebeciler çorbacıları dahi nâzıru’n-nuzzâr ta‘yîn olunup vakt-i hâcetde bu cebehâne açıldıkda bu çorbacıların ma‘rifetiyle açılup bir zerre şey bu çorbacıların izinleriyle sarf oluna ve bir şey serîka olunmasın deyü,

“Hâmân ve Fir‘avn ve Kârûn ve Şeddâd ve Nemrûd ve Ebû Cehil ve Ebû Leheb ve Yezîd ve Mervân ve Bahtek’in la‘neti bu cebehâneden bir zerre şey uğurlayanların üzerlerine olsun” deyü bu la‘netnâmeyi bir taşa yazup ve sikkeyi mermerde kazup bu hatt-ı la‘netnâmeyi cebehâne kapusu üzre kodular. Ve yılda bir kerre cümle a‘yân-ı kibâr ma‘rifeti ve nezâretiyle “Yıl başında {cümle silâhlar pars} olup musaykal ve mücellâ ola” deyü kanûnnâme yazıldı.

Ve yine cümle ocak ağaların ma‘rifetleriyle yılda bir kerre cebehâne yoklaması olup

“Defterden nâkıs ve tebdîl olmuş bir zerresi gâ’ib olmuş bulunursa zâbitleri katl oluna” deyü sicill-i şerîfe kayd olunup sûret-i hüccet vâlî-i vilâyet olan Kurd Paşa eline verildi.

El-hâsıl ibret-nümâ cebehâne-i ra‘nâdır, Hudâ hıfz ede.Ve bu kal‘a içre aslâ sokaklarında kaldırım yokdur. Ve sokaklarının ba‘zı yerlerinde cümle üç yüz altmış altı aded zîr-i zemîn kuyuları vardır. “Her gün birer kuyu buğday boşalup cümle kal‘a halkı tenâvül edüp yılda bir kerre cümle kuyular tamâm olup yine kuyuları gılâl ile dolduralar” deyü bu tedârikleri etmişler, ammâ hakkâ ki âkılâne tedbîr etmişler. Ve bu mîrî kuyulardan mâ‘adâ bu kal‘a içre iki bin kadar kuyular vardır. İçleri leb-ber-leb buğday ve darı ve arpa vardır.

Der-beyân-ı varoş-ı Uyvar

Komaran kapusunun taşrasında Sadrıa‘zam Köpürlüzâde serdâr-ı mu‘azzam Ahmed Paşa bir câmi‘-i kebîr binâ edüp kal‘a handakına gelen nehr-i Litre kenârınca kâmil beş bin adım ihâta eder bir varoş-ı azîm handakı kazup birkaç günün içinde dıraht-ı müntehâ direklerinden bir palanka çevirme bir metîn hisâr-ı üstüvâr çevirildi kim beş yılda tamâm olmayacak bir binâ-yı hümâm idi, ammâ henüz içine elli kadar sazlı evler binâ olunup bunun dahi cümle sokakları sadranc nakşı tarh olup iki yerinde tahta kapular vaz‘ olundu.

Ve bu varoş içine Budin vezîri Hüseyin Paşa muhâfazacı ta‘yîn olundu, ammâ derûn-ı Uyvar’a Köstendil sancağı ile Kurd Paşa Uyvar’a vâlî-i vilâyet olup kal‘ayı ve bir varoşu amâr etmeğe der-uhde etdi.

Ve Sirem ve Semendire ve Alacahisâr ve Budin kulunun ve Üstürgon kulu nısfının yayaları bu Uyvar’a ta‘yîn olunup ve sâ’ir eyâlet ve gayri sancaklardan cümle on sekiz bin *“Benem, diğer nîst!”* diyen asâkir-i İslâm Budin vezîri Hüseyin Paşa ile Uyvar’da kalup herkes şiddet-i şitâ gelmeden kal‘a hâricinde külbe-i ahzânlar ve mükellef hâneler yapup bir ayda Uyvar’ın hâricinde bir şehr-i azîm oldu.

Ve kal‘a-i Uyvar’a mahsûs sağkol ve solkol nâmıyla kâmil üç bin atlı yiğit yazdılar.

Ve azebistân ve beşliyân ve gönüllüyân ve martolosân deyü üç bin piyâde yiğit dahi yazdılar.

Ve cümle iki bin yerli yeniçeri deyü yazdılar.

Ve yerli topçu ve cebeci nâmıyla bin aded yiğit dahi yazdılar.

Ve sekiz oda kapukulu yeniçeriyle Zağarcıbaşı İbrâhîm Ağa’yı kodular.

Ve sekiz oda cebeciyân ve sekiz oda topçıyân gâzîleri koyup bunlar dahi cümle on iki bin asker muhâfazacılarla cümle otuz bin asker Uyvar’a koyup cümle mevâcibleri ve cümle mühimmât [u] levâzımâtları ve cümle ma‘ûnetleri ve zahîreleri beleğan mâ-belağ konup mevâcibleri üzre Şeyhî Çelebi’yi defterdâr edüp tîmâr defterdârı ve tîmâr kethudâsı ve gayri kırk aded nefer ağalıkları zâbit ve râbıtlar nasb olup cümle ağavâtlara hil‘at-i fâhireler ihsân olunup cümle cebehâneleri ve nev binâ beytullâhları ve kal‘a-i Uyvar’ı cemî‘i asâkir-i İslâmile Sadrıa‘zam “Allâh’a ısmarladım” deyüp kal‘adan taşra çıkup cümle tevâbi‘ [ü] ta‘allukâtıyla serâperdesine gidüp nefîr-i rıhletlere rehâ buldurup göç yarağı görmeğe tedârikler görüldü. ***[132b]***

Hikmet-i Hudâ bugünkü gün Leve kal‘asın muhâsara eden Ali Paşa’dan ve Novigrad

kal‘asın muhâsara eden Kaplan Paşa’dan Sadrıa‘zama feryâdnâmeler gelüp,

“Elbette devletli vezîr bizzât siz gelmeyince bu kal‘alar feth olmaz. Elbette sa‘âdetle cümle asâkir-i İslâm’ı alup sa‘âdetle gelesiz” deyü haberler gelince hemân hakîr Uyvar’da kalan efendilerimiz ile ve gayri ahbâblarla vedâ‘laşup ve helâlleşüp

İşbu sene 1074 mâh-ı Rebî‘ulevvel’[in]in (–) günü kal‘a-i Uyvar altından kal‘a-i Leve ve kal‘a-i Novigrad gazâsına gitdiğimiz menâzilleri ayân u beyân eder

Evvelâ Uyvar’dan kalkıldığı mahalde Uyvar muhâfızı olan Kurd Paşa-yı âkıbet-endîş cümle guzâtı kal‘a-i Uyvar’a doldurup kal‘a kapuların sedd edüp cemî‘i gâziyân-ı Uyvar kal‘a dîvârları üzre pür-silâh kat-ender-kat olup âmâde durdular. Çünki Sadrıa‘zam alay-ı azîm ile zîr-i kal‘adan ubûr etdükde hemân derûn-ı kal‘adan üç nevbet gülbâng-ı Muhammedî çekilüp akîbince niçe yüz bin tüfengleri tekrâr be-tekrâr atup andan üç yaylım “Safâ gitdiniz ve hoş gidesiz” deyü el-vedâ‘ topları atılup azamet-i Hudâ kal‘a-i Uyvar murg-ı semender-vâr dûd-ı siyâh gubâr içinde kalup *azametullâh aleyke avnullâh* kal‘a-i Uyvar’ın balyemez top gülleleri asâkir-i İslâm’ın başları üstlerinde ejder-i heft-ser gibi gıjıl gıjıl gıjlayarak ve ra‘d-vâr gürleyerek ve sahrâlarda her gülle kelleler gibi ve kuşlar gibi sekerek tarlaları ve bâğları ve dağları sökerek gitmede.

Ba‘dehu yine derûn-ı hisârda olan otuz bin asker dahi bir nevbet bir ağızdan sadâ-yı Allâh Allâh’a rehâ buldurup feryâdları evc-i semâya peyveste olup üç nevbet gülbâng-ı Muhammedî çekdiler ve üç nevbet top u tüfeng atdılar.

Beri bizim tarafdaki asker-i İslâm’ın ve niçe bin garîb gurebâların bağırları pür-hûn ve dîdeleri nem ile Ceyhûn olup Uyvar içinde kalan askere,

“Allâh kolay getire ve Allâh Uyvar kal‘asın dest-i düşmandan hıfz ede” deyüp hayr du‘âlar etdiler.

Hattâ bu mahalde yine derûn-ı kal‘adan Gâzî Süleymân Hân topun bir kerre atup “Bizi hayr du‘âdan ve her bâr zahîre ve imdâddan bizi unutman” işâreti topun atdılar, ammâ Hudâ âlimdir bu topun sadâsı Uyvar’ın bin iki yüz aded atılan topların sadâsın basdırdı. Cümle asâkir-i İslâm “Bu sadâda bir hikmet ve bir sırrullâh vardır” deyü tefe’ül etdiler ve Uyvar’dan cânib-i şarka doğru gitdiler. Hakîr dahi Sadrıa‘zam alayıyla 2 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Silçat

Mâ-tekaddem ıhrâk olunmuş idi. Bu mahalde Haleb vezîri Gürcî Mehemmed Paşa dündâr ta‘yîn olunup Rûmeli vezîri Kara Mustafâ Paşa çarkacı fermân olundu. Ve Bozok beği ve Plevneli Mihal Beğleri sancakları askeriyle ve Eflak ve Boğdan beğleri dahi cümle balyemez topları kavm-i Yörükân ile keşân-ber-keşân çekmeğe me’mûr oldular.

Üstürgon cisri muhâfazasına me’mûr olan Zileli Ferrûh Çavuşzâde Mehemmed Paşa’ya emirler gidüp “Her kim fermânsız köprüden ubûr edem derse başın kesüp mâlı senin olsun” deyü fermânlar gitdi.

Andan bu konakda bu deryâ-misâl askere yol yok ve iz yok ve bir ârâmgâh yer yok, çengelistân ve dağıstân ve ormanistân içre dağdan dağa ve dereden dereye ve depeye uğrayup Uyvar altında mektûp kozalağıyla yem yemiş ve yâdes kemiğine dönmüş şâh-ı gedâ atlardan belki on bin at bu yolun çamur batağ [u] çatağı içre kaldı. Hattâ hakîrin dahi

bir atı çamurda gark olup yüz bin renc [ü] anâ çekerek gücile çıkarup halâs etdik. Andan 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı kurb-ı menzil-i kal‘a-i Ma‘den-i Süflâ

Bu kal‘ayı mukaddemâ Tatar Hânzâde Ahmed Giray Hân sefere gelirken hâlî bulup berbâd edüp ba‘dehu Eğri beğlerbeğisi Pirinççi Filibeli Mehemmed Paşa feth edüp ana itâ‘at etdiklerinden şimdi dahi kapudan ve birovları hedâyâlarıyla Sadrıa‘zama gelüp ser ber-zemîn edüp Canik beği askeriyle muhâfız ta‘yîn olundu.

Kal‘ası bir mürtefi‘ bayır üzre bir Şeddâdî seng binâ bir hisâr-ı üstüvâr-ı ra‘nâdır, ammâ küçükdür. Dağlarında gümüş ma‘deni olmağile Ma‘den kal‘ası derler, ammâ sehel bî-hâsıldır.

Bu kal‘a kurbunda Serdâr Ali Paşa’dan haber geldi kim küffâr “Leve kal‘asın vermem, ırzım vardır ve iki el bir baş içündür ve cebehânemiz ve asker zahîremiz çokdur. Cümlemiz kral uğuruna ***[133a]*** kırılırız” dediler, deyü haber geldikde hemân Vezîr-i dilîr Fâzıl Ahmed Paşa gazab-âlûd olup hemân bu menzilden nefîr-i rıhletler ve kös-i hareketlere turralar urulup Serasker Ali Paşa ile Tatar askerine fermânlar gidüp,

“Kal‘ayı pek muhâsara etsinler. İnşâallâh kal‘a-i Leve feth olursa cümle küffârların tîğ-i âteş-tâbdan geçiririm. *Bismillâh* niyyetü‘l-gazâ” diyerek yine Ma‘den kal‘ası kurbundan kalkup yine ne râh ve ne râh u hemrâh nâ-peydâ olup dağdan dağa göğemler ve ahlad emrûdları yiyerek ve çengelistân dağlar aşarak 7 sâ‘atde,

Menzil-i sahrâ-yı kal‘a-i Leve

Bu sahrâ-yı bî-pâyânda “Cümle asâkir-i Âl-i Osmân meks-i hıyâm edüp iki gün tekâ‘üd oluna” deyü nâdîler nidâ etdiler.

Hemân küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karâr kal‘adan bu asker-i deryâ-misâli görüp karârı kalmayup gördü kim Serasker Ali Paşa tarafına gürûh gürûh asker gelüp azharun mine’ş-şems balyemez toplar dahi gelüp ve bî-bâk ü bî-pervâ yeniçeriler alâ melei’n-nâs kat-ender-kat meterislere girüp evvel gelen askerin meterise girenleri cümle gerüde kaldılar.

Hemân küffâr-ı bî-îmân bu hâl-i perîşân ahvâl-i pür-melâli görünce bildi kim Uyvar’dan ziyâde hâlleri harâb ve yerleri âhir türâb olısardır. Kanı iki el bir baş içündür, kral uğuruna kırılırız diyen küffâr hemân sâ‘at derûn-ı kal‘adan “Amân, amân, ey güzîde-i Âl-i Osmân” deyü feryâd edüp kal‘a-i Leve’nin cânib [ü] etrâfına beyâz vere bayrakları zeyn edüp vere verdiler.

Hemân ol ân içinde olan küffârlar,

Sene 1074 mâh-ı Rebî‘ulevvel’in yigirminci gün kal‘a-i Leve feth oldu, be-dest-i Ahmed Paşa.

Târîh-i mısra‘ı budur:

…… (1 satır boş)……..

Hemân derûn-ı hisârda mahsûr olan üç bin aded küffâr Sadrıa‘zama kal‘a ve cebehâne ve hazîne miftâhların teslîm edüp Adana paşası ve bir sancakbeğleri cümle küffârları kanûn

{üzre} silâhların alup atlı ve piyâde ve arabalı küffârları cümle Semendire ve Külvar kal‘alarına götürmede.

Beri tarafda cümle guzâtdan evvel hemân küffâr kal‘adan çıkınca bu abd-i kemter gedâ yine elime kılıcım alup kal‘a kapusu üzre kuşluk zamânı fetih ezânın okumak ibtidâ bu hakîre müyesser oldu, *elhamdülillâh.*

Hamd-i Hudâ cümle asâkir-i İslâm sürûr u şâdumânlar ile kal‘aya girüp hazîne ve cebehâne cümle zabt u rabt olup {asker-i İslâm kırılmadan ve derd [ü] belâlar çekilmeden} ve kal‘a harâb olmadan dest-i İslâma girdi.

Ba‘dehu Leve sahrâsında meks eden asâkir-i İslâm beri kal‘a-i Leve altına gelmek içün Leve sahrâsından cereyân [eden] nehr-i Gara üzre birkaç cüsûr-ı mihmelâtlar kurulup yüz bin anâlar ile üzerlerinden asâkir-i İslâm ubûr edüp Sadrıa‘zam yine nehrin beri tarafı kenârında meks olunup bir gün bir gece bârân-ı rahmet eyle yağdı kim bir âdem gözün açup çadırında taşra çıkmağa iktidârları olmayup çok hayme vü hargâh ve bâr [u] büngâh çamura gark olup niçe bin benî Âdem çadırsız dağlarda yatdılar.

Hemân bu ânda cânib-i erba‘aya karavullar fermân olundu. Âhir Leve altında iki gün dahi tekâ‘üd etmek fermân olundu. Andan,

Evsâf-ı hisâr-ı pür-havâle, ya‘nî kal‘a-i kadîm Leve

Lisân-ı Macar’da Leve demek (–) (–) demekdir. Bânîsi tâ Menûçehr evlâdlarından Nagban Yejder asrında bir Çingane-i Moğol Nagban ile Acem’den bile gelüp bu mahalde kabâiliyle tavattun edüp Alaman dağlarında fîl kadar bir ayu dutup kırk sene kâmil bu ayuyu Macaristân’da oynadup vâfir hazîne peydâ edüp aşâir [ü] kabâili tenâsül bularak bu mahalle kâr etdiği ayu mâlıyla bir kal‘a binâ edüp ayunun ismiyle bu kal‘aya Leve deyü nâm kor.

Hattâ Moğol ve Yakay kavmi ayuya lev derler. Hattâ Osmânlıda dahi lev lafzı isti‘mâl olunur kim bir âdem batıyyü‘l-hareke olup ortada serserî gezse “Şu âdem lev lev ayı gibi gezer” derler.

Ba‘dehu ol Moğol çinganesinin yâr-ı gâr-ı ser-i kârı olan ayusu mürd olup firâk hasretinden ayunun kellesin yapduğu kal‘anın kapusu tahtasına mıhlayup ve derisin kendüye post etdirüp hâlâ ol ayunun kellesi iç kal‘a kapusunda mıhlı durup gelen giden Macarlar bu ayu kellesine şapkaların çıkarup ta‘zîm ederler.

Meğer bu ayu hayâtda iken kâmil kırk sene ol mefret ayuya perestiş eylemişler. Anıniçün hâlâ bu Leve kal‘asına cümle Orta Macar küffârları i‘tibâr ederler.

{Ve cümle Macar kavmi ol zamân bu ayuya tapdıklarıyçün ayunun sûretin guruşlarına yazarlardı. Hâlâ yine Alaman ayusu sûretli müdevver Macar guruşları kesilir}. ***[133b]***

Ve zamân-ı kadîmde {bu kal‘a-i Leve} Orta Macar’ın Mısır’ı imiş, zîrâ nehr-i Gara kenârında pirinç hâsıl olur. Hâlâ mezra‘a yerleri vardır ve ile’l-ân zemîni bir vâsi‘atü‘l-aktâr ve rahîsatü‘l-eş‘âr sahrâsı nebâtât [u] giyâhâtlı ve dağlarında altun ve gümüş ma‘denli bir âbâdân dâr-ı diyârdır kim sahrâsından nehr-i Gara gibi âb-ı hayât cereyân eder. Hattâ bu kal‘a varoşunun cenûbî tarafındaki sazlı batağı nehr-i Gara azmağı

ırmağındandır. Ve bu nehr-i Gara tâ Orta Macar içindeki Külvar kal‘asından ve kal‘a-i Ma‘denvar dağlarından gelüp bu Leve {kal‘ası} altından ubûr edüp kal‘a-i Üstürgon mukâbelesindeki Ciğerdelen kal‘ası kurbundan ba‘îd nehr-i Gara Tuna’ya mahlût olur.

Ammâ bu kal‘a-i Leve görmeğe muhtâc bir kâr-ı kadîm kâr-ı revâc kal‘adır, ammâ iç kal‘ası küçük kârgîr binâ şekl-i murabba‘dır kim cânib [ü] etrâfında altı aded sâde kullecikleri vardır. İçinde kapudan {hânesi} ve cebehânesi ve anbârlardan gayri bir eser-i binâsı yokdur. Ve kıbleye nâzır bir küçük kapusu var, mezkûr ayunun kellesi bu kapuda mıhlıdır. Hakkâ ki mefret ayu başıdır. Hâlâ Acem diyârının Tebrîz’indeki Şâm-ı Kazan tekyesinin kazganı kadar bir büyük ve mehîb ayu kellesidir. Bu kadar yüz yıldan ne tüğlerine ve kaşı ve gözleri ve kulakları ve dişlerine bir zarar gelmemiş.

Ve bu iç kal‘anın handakı bataklıkdır ve leb-ber-leb Gara suyudur, ammâ taşra varoşu iç kal‘anın kıblesin ihâta etmiş Gara nehri batağı kenârında kıbleye tûlânî vâkı‘ olmuş iki kat dolma rıhtım ağaç palanka hisâr-ı metîndir.

Ve derûn-ı hisârda cümle beş yüz aded saz ve tahta örtülü evleri ol kadar mükellef değil, hâne-i menhûsları ve rabâtları taş kal‘a değildir. Ve dâ’iren-mâdâr handakı suludur. Ve maşrık cânibine nâzır bir ağaç kapusu var.

Ve içinde ancak iki kenîsesi var, biri Hünkâr câmi‘i ve biri Sadrıa‘zam câmi‘i oldu. Ve cümle re‘âyâları gelüp mutî‘ [u] münkâd olup evli evlerinde sâkin oldu.

Ve bu kal‘ada kırk elli aded dükkândan gayri bir âsâr yokdur, ammâ kal‘anın maşrık tarafındaki dağlar üzre bâğlarında kal‘aya havâlesi çokdur. Hattâ bu bâğlar dağları havâlesi kayasından kal‘aya bir lakoz balgam tükürsen balgam kal‘a içine düşer. Tâ bu mertebe bir havâleli Leve kal‘asıdır, ammâ bâğ u bâğçesi ve meyvesi çokdur.

Ve bu kal‘aya (–) eyâletiyle Çatrapatrazâde Ali Paşa’yı muhâfazacı kodular ve yüz elli akçe pâyesiyle Ramazân Efendi’ye kazâsın ihsân etdiler ve Haseki Ali Ağa’yı yedi oda yeniçeri ile nevbetçi kodular ve bir oda cebeci ve bir oda topçu ve sâ’ir sancaklardan yedi aded sancak beğleriyle cümle dörd bin aded güzîde asker muhâfazacı konulup iki bin aded müsellah kal‘a neferâtlarıyla on iki aded ocak ağaları tahrîr olunup Uyvar altında Leve kal‘ası başka sancakbeği tahtı olup üç yüz pâre köyün kefereleri gelüp itâ‘at edüp kal‘a neferâtlarından nigehbânlar aldılar.

…… (1.5 satır boş)……..

Ve bu kal‘anın cemî‘i mühimmât [u] levâzımâtların serdâr-ı mu‘azzam görüp,

Sene 1074 mâh-ı Rebî‘ulâhir’[in]in ibtidâ Cum‘a gün Novigrad gazâsına gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ sebeb-i gazâ-yı Novigrad oldur kim serdâr-ı mu‘azzam kal‘a-i Uyvar’ı muhâsara etdikde bu kal‘a-i Novigrad katanası ve cürd atlısı şeb [ü] rûz durmayup Üstürgon’a ve ota otluğa giden âdemlerden niçe yüz kadar ümmet-i Muhammed’i esîr etmeden hâlî olmayup elli bin asker ile Kaplan Paşa’yı Novigrad kal‘ası muhâsarasına ta‘yîn edüp yigirmi beş gün idi kim ale’t-tevâlî bu kadar balyemez toplar ile Novigrad’ı döğerlerdi. Novigrad’ın bu muhâsara-i sademât-ı toplardan haberi yok idi. Çünki Sadrıa‘zam-ı âlî-vakâr kal‘a-i Leve’yi feth-i teshîre aldıkda Kaplan Paşa’nın kal‘a-i Novigrad’ı feth edemediği haberleri

gelüp hemân kal‘a-i Leve altından kös-i irtihâller çalınup 5 sâ‘at cânib-i şarka dağlar ve ormanlar aşup,

Menzil-i vâdî-i Yuram

Bir dağlık ve bir ormanlık içinde meks olundu. Hattâ bu mahalde bir vukiyye beksumât bir guruşa ve bir vukiyye duhân bir altuna ve bir at yemi yarım guruşa çıkup asker-i İslâm içinde kaht-ı galâ olup şiddet-i şitâdan ***[134a]*** kalan atların hisâb [u] kitâbın Allâh bilir.

Andan asker-i İslâm kalkup yine cânib-i şarka 5 sâ‘at dıraht-ı müntehâlı bayırları renc [ü] anâ çekerek aşup,

Menzil-i karye-i Biçarva

Mukaddemâ Tatar bu karye-i ma‘mûru harâb etmiş. Andan yine taraf-ı şarka 5 sâ‘at gidüp sarp çengelistân ve dağıstân ve sa‘b yolları aşup,

Evsâf-ı kal‘a-i Diregel

Lisân-ı Macar’da (–) (–) demekdir. Bânîsi Orta Macar kralı Palatinuş bandır. Sene 1004 târîhinde Fâtih-i Eğre Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis fethi idi, yine küffâr istîlâ etmişdi, ammâ bu sene-i garrâda Eğre paşası Filibeli Pirinççi Mehemmed Paşa ve i‘ânet-i Kaplan Paşa ile bu kal‘ayı feth edüp cümle kefereleri mutî‘ [u] münkâd olup amân demişler idi.

Ba‘dehu bu mahalde Kaplan Paşa kal‘a-i Novigrad muhâsarasına gelirken bu kal‘a-i Diregel kefereleri Tatar havfından kal‘a içinde olan hânelerinden çıkup kal‘ayı hâli üzre mu‘attal bırağup firâr etmişler. Ve aşağı varoşun Tatar-ı adû-şikâr mâl-ı ganâ’imlerin alup ıhrâk bi’n-nâr etmişler. Ancak bu varoşda kiliseleri ve bî-hisâb bâğ u bâğçeleri kalmış.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal‘a-i Diregel: Ve Diregey dahi derler. Evc-i âsumâna berâber bir topraklı püşte-i âlî üzre şekl-i muhammes kârgîr seng-tırâş bir kal‘a-i savaşdır. İçinde tahta örtülü dörd yüz aded hâneleri ve kenîseleri ve cânib-i garba demir kapusu cümle amâr dururdu. Hemân bu mahalle Sadrıa‘zam sa‘âdetle gelüp meks etdikde dağlar içinden kal‘a küffârları amân deyü gelüp yine kal‘aları kendülere ihsân olunup Çanad sancağı beği askeriyle kal‘aların amâr etmeğe fermânlar alup gitdiler.

Ba‘dehu bu kal‘a altından kalkup cânib-i şarka giderken dağlar ve beller ve ormanlar ve bayırlı ve çayırlı yerler aşup kâmil 5 sâ‘at meşakkat-i râh çekerek gidüp,

Evsâf-ı sedd-i Şeddâd ve kûh-ı Ferhâd, ya‘nî kal‘a-i üstüvâr Novigrad

Lisân-ı Macar’da (–) (–) demekdir ve lisân-ı Boşnak-ı Latin’de Novigrad (–) (–) demekdir. Bânîsi Gâzî Hudâvendigâr asrında sene (–) târîhinde Seleşti kral-ı dâl binâsıdır.

Ba‘dehu sene 934 târîhinde Sultân Süleymân Hân Budin’i feth edüp Yanoş Kral’a Budin’i yine ihsân edüp ba‘dehu sene 951 {târîhinde} Yanoş Kral ile Yahyâ Paşazâde {Mehemmed Paşa ile} kal‘a-i Vaç’ı ve kal‘a-i Novigrad’ı ve kal‘a-i Diregel’i ve kal‘a-i {Vişegrad’ı cümle} feth edüp Budin’e ilhâk edüp içine kifâyet mikdârı asker korlar. Tâ ki sene 1002 târîhinde Sultân Murâd-ı Sâlis asrında Nemse çâsârı hurûc edüp ol sene-i menhûsda küffâr-ı hâksâr taburu azîm leşker-i cünûd-ı cünübiyle kal‘a-i Novigrad üzre gelüp kâmil üç ay kal‘ayı döğüp bir yerden imdâd gelmez.

Hikmet-i Hudâ bu mahalde Serdâr Hasan Paşa Ustolni-Belgrad altında münhezim olup küffâr Ustolni-Belgrad'a istîlâ edüp andan kal'a-i Üstürgon'u muhâsara edüp küt-â-küt döğdüğünün top sadâları bu Novigrad kal'asında gâzîler şeb [ü] rûz istimâ ederler.

Ve yine hikmet-i Hudâ küffâr-ı hîlekârın bir azîm taburu dahi Peşte kal'ası kurbunda Soboska kal'asını alup andan Hatvan kal'asın dahi küffâr muhâsara edüp leylen ve nehâr balyemez ile döğdüğünün sadâsın yine bu Novigrad gâzîleri istimâ' edüp cânib-i erba'alarını cihân kâfirleri aldığından haberdâr olup kendüleri de üç aydan berü mahsûr oldukları cânlarına yetişüp bir tarafdan imdâd gelmeyeceklerin dahi bilüp âhir-i kâr bir gün gördüler kim Rûmeli beğlerbeğisi Sinân Paşazâde ve Budin vezîri Hasan Paşa bu Novigrad altına geldiler, ammâ küffârın askeri vefretinden kal'a-i Novigrad'a imdâd edemeyüp Budin'e giderler. Hemân bu hâl-i perîşân-ı pür-melâli kal'a-i Novigrad'da olan asâkir-i İslâm'dan yeniçeriler yerli kulun söyletmeyüp "Bir alay bî-imdâd nâçâr âdemleriz" dediler ve kal'a-i Novigrad'ı vere ile küffâra verdiler.

Hemân Novigrad beği Karaferyelü Mehemmed Beğ bu haberi işidüp,

"Bire gâzîler şu kal'ayı kâfire vermeyelim" deyü feryâd edüp ağlar.

Çâre olmayup derûn-ı hisârdan amân ile üç bin kadar asker-i İslâm pür-silâh kal'adan çıkup salt [u] sebükbâr Budin'e geldiklerinde Budin vezîri Hasan Paşa Novigrad beğini "Niçün kal'ayı kâfire verdin?" {deyü} çârsû başında {beği} salb eder, ammâ "Fuzelâyi'd-dehrden gâzî ve âlim ve zâhid bir mîr-i muhterem idi" deyü bu mîr-i merhûmun ve kal'a-i Novigrad'ın ahvâlin böyle takrîr etdiler. Ve hakîr dahi eyle tahrîr etdim.

Ammâ küffâr bu kal'a-i Novigrad'a sene 1002 târîhinde istîlâ edelden berü dest-i küffârda 72 sene kalup hamd-i Hudâ sene 1074 târîhinde Köpürlü Mehemmed Paşazâde Sadrıa'zam Fâzıl Ahmed Paşa bu kal'a altına deryâ-misâl ***[134b]*** asâkir-i bî-hadd [ü] bî-pâyân ile gelüp meks etdikde hemân dem Sadrıa'zam hazretleri kal'ayı yigirmi günden berü muhâsara eden Kaplan Paşa'ya on bin kadar piyâde yeniçerileri imdâd gönderüp azharun mine'ş-şems kal'a dibine varup meterise girdiler.

Mukaddemâ meterise giren Kaplan Paşa askeri cümle gerüde kaldılar. Ve yedi beğlerbeğiler ile yedi aded balyemez toplar dahi kopup yeniden cenge âheng etdiler ve şeb [ü] rûz küffâra göz açdırmadılar.

Hemân küffâr-ı dûzah-karâr derûn-ı hisârdan askerin böyle hücûm-ı mehcûmın görüp cümlesi var kuvvetlerin bâzû-yı bî-zorlarına getirüp kal'adan teper aşağı asker-i İslâm üzre yürüyüp germâ-germ kâmil bir sâ'at eyle ceng-i azîm oldu kim çeşm-i felek-i pîrezen böyle neberdün nazîrin görmemişdir. Ve bu ceng-âşûb bir mertebe iştiğâl bulmuşdur kim guzât-ı mücâhidîn küffâr-ı liyâm ile tamâmen karış katış olmuşlardı, fi'l-vâkı' birbirlerinden tefrîk mümkün değil idi.

Hamd-i Bîçûn böyle germiyyet-i cengde küffârı sıyup cümle küffâr kal'a kayalarına tırmaşup cân havilleriyle çıkarken gerü meterislerden bu kâfirlere kurşumu bârân-ı la'net gibi yağdırup beş yüz kadar küffâr kayalardan aşağı pür-putur olup aşağı uçduklarında cümle gâziyân kellelerin alup Sadrıa'zamdan ihsânlar aldılar.

Hattâ küffâr kal'aya firâr ederlerken cümle guzât küffârın akîbince kovarak kal'a kayası

dibindeki şarampav tabyaların cümle feth edüp içine asker-i İslâm girüp zabt etdiler. Ammâ mel‘ûn kâfir yukaru kayalardan asker üzre kazan kumbaralar bırağup niçe gâzîleri helâk ederdi. Hamd-i Hudâ {gâzîler} ana dahi çâre bulup top tahtaların siper edüp kumbara şerrinden emîn olurlardı.

Ve bu mahallerden kayaları oyup asker-i İslâm kal‘aya mûr mâra sarılır gibi kayalara sarılmağa başladı ve üç tarafdan kal‘a altına lağımlar işledi, ammâ darebât-ı topdan kal‘anın ol Şeddâdî ve metîn hâ’itleri peftere gibi havâya perrân olup yürüyüş etmeğe müstevfâ gedikleri nümâyân oldu, ammâ hemân küffâr-ı hîlekâr ol ân kal‘anın münhedim olan yerlerine dizme direkler dizüp içlerin esbâb [u] eskâl ve partal ve sartallarıyla doldurup yine cenge meşgûl oldu.

Bu mahalde Ahmed Giray Sultân’a Orta Macar memleketin urup nehb ü gâret etmek fermân olunup kırk bin Tatar-ı sabâ-reftâr ile Macaristân’a revâne oldular.

Hattâ bu günde cümle Kazak kâfiri Novigrad kal‘asının feth olunmadığın görüp Sadrıa‘zamdan izin taleb edüp,

“Bir kerre biz de şu kal‘aya sarılalım, tâ ki acâ’ib görün, dilerse kırılalım, hemân şu kal‘ayı size alıverelim” dediklerinde hemân Sadrıa‘zam-ı âkıbet-endîş buyurdular kim,

“Hemân hatmanlar siz Tatar kal‘asın alagörün, yohsa sizin Macar kal‘asın almada alâkanız yokdur” dediler ve küffâr-ı Kazak bu kelâmdan bir haber kitâbı anlayup çadırlarına gitdiler.

Hemân asâkir-i İslâm’a gayret düşüp “Bire kılıç gibi kış gelmeden” deyü derûn-ı dilden ve cân u gönülden cenge âheng ederler, ammâ kal‘a evc-i semâya ser çekmiş bir kaya-yı kudret üzre sedd-i İskender-vâr bir hisâr-ı üstüvâr bir tarafından yürüyüş mümkün değil.

Âhir-i kâr “Hemân cümle der [ü] dîvârların topa yedirelim” deyü balyemez toplarla bu kal‘ayı döğüp cümle der [ü] dîvârı sokak sokak olup gâzîler yürüyüş etmeğe cümle âmâde oldular.

Hikmet-i Hudâ sene 1074 Rebî‘ulâhir’inin dördüncü bâzârertesi gün kal‘a-i Novigrad sa‘d sâ‘atde amân ile feth olup küffâr çıkdı

Ve ol ân derûn-ı kal‘aya asâkir-i İslâm girirken hamd-i Hudâ yine bu hakîre bu kal‘anın fetih ezânın tilâvet etmek müyesser oldu. *Elhamdülillâh.*

Merhûm ve mağfûrun leh pederimiz Sultân Süleymân Hân asrında bu kal‘a fethinde bulunmuş, *eş-şükrülillâh* bu hakîr de bu gazâ-yı garrâda bulunup bâng-ı Muhammedî tilâvet etmek bu hakîre müyesser oldu. *Eş-şükrülillâh.*

Azak kal‘ası fethinde dahi ve Hanya ve Yanova ve Varat ve Ribniçse ve Yenikal‘a ve Egirvar ve Egirsek ve Kemenvar ve Uyvar ve Litre ve Leve ve bu Novigrad kal‘alarının ibtidâ ezânların tilâvet etmek bu hakîre müyesser olup dahi niçe yüz kılâ‘lar fethinde ezân-ı Muhammedîler okumak müyesser ola, bu niyyete Allâh rızâsıyçün *el-Fâtiha.*

Ba‘dehu derûn-ı hisârdan istîmân ile iki bin kadar küffârlar bî-silâh olup piyâdece Kaplan Paşa bu cümle küffârları Filek kal‘asına götürüp kapudanı olan Armanda nâm kefere Kaplan Paşa’ya iki kîse ve askerine ***[135a]*** dahi iki kîse verüp cümle küffâr {kal‘a-

i} Filek'de kaldılar. Kaplan Paşa selâmet orduya geldiler.

El-hâsıl "Kal'a-i Novigrad kâmil yigirmi yedi günde gücile feth oldu ve yigirmi yedi bin kelle uruldu" deyü topçubaşı nakl etdi.

Eğer Sadrıa'zam bu kal'a altına imdâda gelmese Kaplan Paşa bu kal'ayı altı ay döğse feth etmek ihtimâli yok idi, zîrâ kehkeşân-âsâ semâya ser çekmiş bir kal'a-i ser-bülend sertâc kal'a-i bî-bâcdır.

Hattâ Sadrıa'zam varmazdan mukaddem Kaplan Paşa bu kal'aya üç yerden lağımlar işledüp atmış, kal'anın aslâ haberi olmamış. Biz vardığımız zamân henüz kal'a dürr-i beyz-âsâ dururdu.

Evsâf-ı eşkâl-i zemîn-i kal'a-i Novigrad

Hulâsa-i kelâm bu kal'anın cânib-i erba'ası top menzili kadar ba'îd yerleri alçak alçak topraklı bayırlardır ve aşağıları cümle nebâtât u giyâhâtlı çayırlardır, ammâ kal'anın kendisi bir sahrânın vasatında evc-i âsumâna berâber zirve-i a'lâsı ebr-i kebûdlara kad-keşân olmuş bir yumurta gibi sivri kızıl kaya üzre Şeddâdî seng-tırâş bir rabât-ı savaşdır kim bu kal'a içün niçe kerre yüz bin baş oynamış gitmiş bir küçük kal'adır, ammâ afacân ve düşmâna derd-i mefâcândır.

Etrâfında aslâ handakı yokdur ve handak olacak ve kazılacak yerleri olmayup cânib [ü] etrâfları çâh-ı gayyâ ve derk-i esfelden nişân verir uçurum yerlerdir. Ve cümle kayalarında gûnâ-gûn vahşî hûş [u] tuyûrlar âşiyân etmişler kim birinin saydları mümkün değildir.

Tâ bu mertebe handak lâzım değil sa'b ve metîn ü müstahkem ve şekl-i müsebba' bir hısn-ı hasîn-i sübû'dur. Dîvârının kalınlığı beş adım enlidir ve kırk arşın âlîdir ve bu kal'a dîvârı üzre bu hakîr adımladım, dâ'iren-mâdâr kâmil sekiz yüz germe adımdır, ammâ benî Âdem adımıdır, tiryâkî âdem adımı değildir, yiğit adımıdır.

Ve derûn-ı hisârda cümle kat-ender-kat tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ hâne-i zîbâlardır, ammâ gâyet daracık ve havlısız ve bâğçesiz cümle şindire tahta örtülü hânelerin revzen ve şâhnişînlerinden cemî'i sahrâlardaki çayır ve çemenzâr ve mezâri'ât yerleri nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn-misâl görünür.

Ve bu kal'anın cânib-i şimâle nâzır bir metîn ve kavî demir kapusu var ve derûn-ı kal'ada bir kulle-i serâmed var kim bu kulle bu kal'aya iç kal'a olmuşdur. İçinde kapudan sarâyı ve hazîne ve cebehâneden gayri bir şey yokdur.

Bu kulle-i bâlânın cânib-i erba'ası kesme kaya handakı var. Cümle kayası kırmızı sumpara taşıdır kim cümle serhadlere sumparayı bu handak kayasından kesüp götürürler ve handakı dahi derin ederler. Dahi bu bahâne ile sumpara ile kâr ederler.

Ve bu iç kal'anın büyük kal'a içine açılır cânib-i cenûba nâzır bir küçük kapusu var, önünde bir haşeb cisri var. Her gece bu cisri makaralar ile çeküp kapuya dayayup siper ederler.

Andan bu iç kal'anın sumparadan kesme handakı kenârından taşra kal'a dîvârına varınca taşra kal'a kat-ender-kat tokuz bölük dîvârlardır. Gûyâ her biri sandık gibi bölme bölmedir ve her bölme dîvârların birer (…) ağaçdan küçük kapuları var ve her bölme içinde havlısız

küçük küçük evleri var. Hîn-i muhâsarada(n) taşra dîvârı delüp düşman içeri girse elbette bir bölme sandûka gibi dîvâr içine girilir. Andan aslâ gidecek yer yokdur.

Ve bu dîvârların üzerlerinden bölme dîvârlar içindeki lağımdan giren âdemler üzre kumbara ve taşları bırağup yürüyüş edem diyen âdemleri helâk edüp bi'z-zarûrî içeri giren âdemler yine lağım deliklerinden taşra firâr ederler. Niçe gûne mülâhaza ile bu kal'ayı tokuz bölük etmişler.

Yine her bölük dîvârları üzre dendân-ı bedenler mukarrerdir ve taşra kal'ası dîvârı dahi beden bedendir kim cümle sekiz yüz seksen altı aded dendân-ı bedendir.

Ve dâ'iren-mâdâr on bir kulle-i bâlâdır, ammâ Uyvar gibi tabyaları yokdur ve tabya binâ edecek yeri dahi yokdur.

Ve bu iç kal'a yanında bir büyük bölme hisâr dahi vardır. Bunun dahi başka bir demir kapu-yı müstahkemi var.

Bunda Süleymân Hân'ın bir câmi'i var. Küffâr kenîse edüp hâlâ altun ile münakkaş mihrâbı üzre bizim pederimizin hattı ve ketebesiyle *"Lâ-ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh"* hattı durur. Ve minberi hem-çünân durur. Küffâr yetmiş iki yıldan berü yıkmamış, ammâ âyîn-i Îsâ edecek ma'bedgâh etmiş. Bu ma'bedgâh-ı kadîmde pederimiz merhûm ibâdet etmiş, gitmiş. Hamd-i Hudâ ***[135b]*** bu hakîr de yetmiş seneden sonra bin yetmiş dördde ibâdet etmeğe yetmişde yetişmiş olduk, *eş-şükrülillâh.*

Ve bu kal'a-i Novigrad'ın tâ vasatında bir çâh-ı mâsı var kim çâh-ı gayyâdan nişân verir yalçın kesme kanara kayadandır. Üstâd Ferhâd-ı Novigrad bu kuyuya eyle Ferhâdî tîşeler urup eyle nakb etmiş kim tâ ka'r-ı zemîne enüp su çıkınca kaddi kâmil yüz kulaçdır. Sığır derilerinden örme iştırank ipleri dollâblara bağlayup suyunu sığırlar çeker.

Bu kal'a re'âyâlarının nakilleri üzre bu kuyunun suyu tâ nehr-i İpol'dan gelir, zîrâ nehr-i İpol Orta Macar vilâyetinde Seçan ve Germat kal'aları dağlarından tulû' edüp bu kal'a-i Novigrad'ın cenûbî tarafından geçüp kal'a-i Vişegrad mukâbelesinde nehr-i Tuna'ya mahlût olur.

Ve bu su kuyusu kurbunda bir esîr zindânı var, çâh-ı cahîmden nişân verir. İçinden yüz yetmiş aded ümmet-i Muhammed esîriyle kırk aded küffâr mücrimleri çıkup küffârları âzâd edüp cümle ibâdullâhı sapan kemendler ile gücile zindândan çıkarup cümlesi îd-i adhâ etdiler. Çoğu kavm-i Tatar idi, her biri sıla-i rahmlerine gitdiler. Ve beş yiğit dahi ceng mahallinde bizim top güllelerimize râst gelüp kal'a içre şehîd olup dahi ayaklarında demirleri dururdu. Hem esîr ve hem Hürr-i şehîd yiğitleri defn etdiler.

Bu kal'a dest-i İslâm'da iken bir küçücük hammâmı var imiş, mu'attal dururdu. Hammâmı ve câmi'i ve kal'ayı ve cümle büyûtları asker-i İslâm amâra başlayup kal'anın aşağısındaki fezâ-yı vâsi'de tâ nehr-i İpol'a varınca bir varoş-ı azîmi var imiş, Kaplan Paşa câ-be-câ harâb etmiş. Bu varoşun beş bin kadar re'âyâsı gelüp mutî' u münkâd olup bir hafta içinde asâkir-i Âl-i Osmân bu varoşa üşüp eyle amâr etdiler kim ta'bîr olunmaz. Hattâ cümle handakın gayyâ-misâl kazup iki yerden cisirli kapular edüp dâ'iren-mâdâr on bin adım bir varoş-ı azîm çevirdiler kim palanka dîvârları üzre arabalar gezmek mümkündür.

Hikmet-i Bârî yârî kılup bu mahalde Tatar Hânzâde Ahmed Giray Sultân Orta Macar diyârından kırk bin aded Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr ile ve altı kerre yüz bin atlarıyla ve on iki bin Kardaş Kazağı ve yetmiş aded Kazak hatmanları ve on sekiz bin güzîde esîrleri ve dörd bin araba mâl-ı ganâ'imleriyle bir alay-ı azîm ederek ordu-yı İslâm'a gelüp Sadrıa'zama buluşup ziyâfet-i azîmden sonra Hânzâde'ye bir mücevher eyerli ve cevâhir rahtlı bir mu'teber al at ve bir mücevher tîrkeş ve bir murassa' şemşîr ve mücevher hançer-i zü'l-feccâm ve bir zer-ender-zer dîbâ hil'at-i hümâm ihsânlar olup sâ'ir imirzalara ve gayri ot ağalarına ve hatmanlara merâtiblerine göre ihsân [u] in'âmlar olunup serâperdeden taşra gider.

Kal'a-i Novigrad bir yaylım top şâdumânı etmişdir kim edîm-i arz hareket etdi. Ve ba'dehu Hânzâde Sadrıa'zama beş yüz aded mahbûb muğânzâde esîrleri hedâyâ gönderdi.

Ba'dehu kal'a-i Novigrad cümle ta'mîr ü termîm olup mâ-tekaddem Süleymân Hân asrında Budin eyâletinde sancakbeği tahtı olmak ile yine paşalık tahrîr edüp mansıbı Hamza Paşa'ya sadaka olup Uyvar eyâleti oldu.

Ve 330.000 akçe hâs ta'yîn olunup 40 aded erbâb-ı zu'amâ, 655 aded erbâb-ı tîmâr ve alaybeği ve çeribaşı tahrîr olunup yüz elli akçe pâyesiyle kazâ olup ve iki bin kal'a kulu ve dizdâr ve on aded neferât ağaları ve cümle Vaç kal'ası kulları ve altı oda kapukulu yeniçerileri ve iki oda cebeci ve iki oda topçu ve on aded sancak beğleri ile cümle otuz bir bin asker bu kal'anın varoşunda kalup cümle,

…… (1.5 satır boş)……..

Cümle kalan kulların mühimmât [u] levâzımât zahîreleri ve cebehânelerin gereği gibi kemâkân görüp nefîr-i rıhletler çalınup bir alay-ı azîm ile kal'a-i Novigrad altından ubûr ederken kal'adan bir yaylım el-vedâ' topları atılup bu mahalde şâdumânlar oldu ve bu mahalde der-i devlete Novigrad kal'asının fethi müjdesi gidüp kıble cânibine 4 sâ'atde,

Menzil-i dağıstân-ı Yavla: Bir hıyâbânistân yerdir, ammâ Novigrad'a karîbdir.

Andan yine taraf-ı kıbleye giderken bir sa'b ormanlı dağı aşup 5 sâ'atde **sahrâ-yı Vaç**'a çıkup yine alay-ı azîm ile kal'a-i Vaç altına varıldıkda kal'adan ol kadar top u tüfeng şâdımânları oldu kim ta'bîr olunmaz. ***[136a]***

Evsâf-ı kal'a-i Vaç

"Halkı aç durma kaç" demişler. Lisân-ı Macarca Vaç (–) (–) derler, ammâ ibtidâ bânîsi Süleymân Hân ile Mihaç sahrâsında ceng edüp münhezim olup batakda gark olan Lagoş kral-ı dâl bu Vaç kal'asın sene 921 târîhinde binâ etmişdir.

Ba'dehu Süleymân Hân sene 948 târîhinde Budin'e def'a-i sâlisde cümleden milk-i mâlik ibtidâ Süleymân Paşa Budun vezîr[i] nasb olundukda ol sene-i mezbûrede bu kal'a-i Vaç dahi feth olup Budin eyâletinde sancakbeği tahtı olup beğinin hâssı 340.000 ve erbâb-ı zu'amâsı 33 ve erbâb-ı tîmârı 322 ve alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşı ağaları ve üç bin aded müstahfızân-ı merdüm-i hisâra yigirmi aded bölük ağaları ve dizdâr ağa ve bir oda yeniçeri ve bir oda topçu ve bir oda cebeci ve üç bin asker dahi muhâfazacısı ile cümle askerî tâ'ifesi on bin aded pür-silâh güzîde asker olup kal'a-i Vaç dest-i İslâm'da bir

nâmdâr kal‘a olur, zîrâ Peşte kal‘asıyla Novigrad kal‘asının mâbeyninde bu kal‘a-i Vaç bir cây-ı amândır.

Ba‘dehu sene 949 târîhinde Peşte kal‘asını Kara Hersek nâm küffâr muhâsara etdikde bu Vaç kal‘asına küffâr istîlâ edüp yine ol sene-i mezbûrda Budun vezîri Balı Paşa kal‘a-i Vaç’ı dest-i küffârdan alup Kara Hersek nâm küffârın taburun bozup kal‘a-i Peşte’yi dahi küffârdan halâs etdi.

Ba‘dehu yine küffâ[r] bu kal‘a-i Vaç‘a istîlâ etdikde sene 951 târîhinde Budin vezîr[i] Yahyâ Paşazâde Mehemmed Paşa bu Vaç kal‘asın istîmân ile dest-i küffârdan alup feth etdi. Ve kemâkân derûn-ı hisâra mühimmâtlarıyla on bin asker koydu.

Ve ba‘dehu sene 1006 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında küffâr yine Vaç kal‘asına istîlâ edüp kal‘ayı boşaldup kal‘a-i Novigrad ile Vaç kal‘ası mâbeyninde bir tabur-ı azîm edüp Novigrad’a ve Hatvan’a ve Peşte kal‘asına istîlâ murâd edindikde Satırcı Mehemmed Paşa ve Tiryâkî Hasan Paşa Bosna vâlîsi imiş, Bosna askeriyle ve Diyârbekir vezîri Koca Murâd Paşa askeriyle ve Murâd Paşa dâmâdı Kadızâde Ali Paşa eyâlet-i Sivas askeriyle cümle seksen bin asker bu Vaç kal‘ası altındaki taburda bir ceng-i azîm olur kim ilâ hâze’l-ân hayâtda olan gâziyân-ı Budin bu Vaç taburu cengin hikâyet ederler.

Hamd-i Hudâ meydân-ı muhârebe dest-i İslâm’da kalup kal‘a-i Vaç’ı eydî-i küffârdan halâs ederler, ammâ hikmet-i Hudâ sene 1011 târîhinde yine Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında Alaman küffârı Budun mukâbelesinde Peşte kal‘asına zafer bulup bu Vaç kal‘asında bî-teklîf Vaç kulu kâfirden birer nân-pâre alup Vaç‘un kapuların açup cümlesi Budin’e kaçup kal‘a-i Vaç‘a küffâr istîlâ edüp kemâkân zabt eder.

Ba‘dehu Yemişçi Hasan Paşa Budin üzre mühür ile serdâr-ı mu‘azzam olup Budin’den Kızlar adasından Vaç tarafına cisr-i azîm yapup cümle asâkir-i İslâm cisirden ubûr edüp Koca Murâd Paşa ve Mahmûd Paşa ve Tavîl Mehemmed Paşa ve Etmekçizâde Ahmed Paşa ve Tiryâkî Hasan Paşa ve niçe vüzerâ ve mîr-i mîrânlar ve mîr-i livâlar bir yere cem‘ olup müşâvere ederler.

Ale’l-ittifâk kal‘a-i Peşte’yi yedi yerden yedi gün döğe döğe sekizinci gün amân ile kal‘a-i Peşte’yi feth edüp andan kal‘a-i Vaç’ı hâlî ve mu‘attal bulup yine ke’l-evvel içine asker korlar, ammâ böyle bir metîn hisâr-ı üstüvârı birer nân-pâresiyçün kâfire vermeğe sebeb olan iş erlerinden on bir nefer ağaları katl edüp niçesini nefy-i beled ve niçesini azl-i ebed edüp merd-i tîmâr ederler.

Hamd-i Hudâ 1011 senesinden berü şerr-i düşmandan emîn bir kal‘a-i Vaç‘dır, ammâ bu kal‘a-i Vaç halkı aç olup açlıklarından kal‘a kapusun açup “Açız deyü” kaçup kal‘ayı küffâra verdikleriyçün hâlâ Budin halkı Vaç halkı üzre gülüşüp eydirler; “Kal‘aları Vaç, halkı aç, açlıkdan durma kaç” deyü Budinliler Vaçlılara şaka edüp ulaşırlar.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Vaç

Tuna nehri kenârında şekl-i murabba‘ cümle çit palanka dîvârlı dörd kat bölme bir hisâr-ı üstüvâr iki kat palanka dîvârları üzre arabalar gezse mümkündür, zîrâ Kanije kal‘ası gibi dolma rıhtım palankadır, ammâ cümleden iç kal‘ası taşra kal‘anın Tuna kenârına vâkı‘

olmuş bir metîn ve kavî iç hisâr-ı çâr-kûşedir.

Bunun dahi başka handakı içinde nehr-i Tuna akup cânib-i garba bir kapusu önünde bir asma haşeb cisri ve iç hisâr içre elli mikdârı tahta şindire örtülü dizdâr evi ve gayri hâneleri ve ***[136b]*** cebehânesi ve hazînesi ve gılâl anbârları ve Süleymân Hân câmi‘i var, gayri hân ve hammâm ve çârsû-yı bâzârdan bir alâmetler yokdur.

Sitâyiş-i taşra kal‘a-i Vaç

Mezkûr iç kal‘ayı ihâta etmiş bir kal‘a-i ma‘mûrdur kim bu dahi dolma çit ve dıraht-ı müntehâlardan mebnî iki kat bir kal‘a-i kavîdir. Ve cümle beş mahalle ve cümle bin aded tahta şindire örtülü evlerdir, ammâ niçe kerre muhâsaralar çekmek ile kârgîr binâlı fevkânî hâneleri azdır, lâkin ma‘mûr hânedânlar vardır.

Ve cümle yedi mihrâbdır. Evvelâ (–) (–) câmi‘i, kiremitlidir. Ve Sultân Osmân ile Hotin gazâsında Budin vezâretiyle bulunup şehîd olan Karakaş Paşa merhûm câmi‘i, bir müferrih ma‘bedgâhdır. Hattâ bu kal‘a-i Vaç’ı bu kıyâfet üzre ma‘mûr u âbâdân eden bu sa‘îd ü şehîd ve Gâzî Karakaş Paşa’dır ve (–) (–) (–) ve (–) (–) (–) mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir.

Bir hammâm-ı muhtasarı ve bir hân-ı pür-müfîdi ve yüz elli kadar dükkân-ı ehl-i hırefi var, ammâ bezzâzistânı ve medrese ve dârü‘l-kurrâsı ve imâret-i dârü‘z-ziyâfesi yokdur, lâkin bâğı ve bâğçeleri ve mahbûb u mahbûbeleri ve oda sâhibi gâzîleri gâyet çokdur. Ve âb [u] hevâsı gâyet hûb ve mezra‘aları mergûb bir ganîmet vilâyetdir.

Ve bu varoşun iki aded kapusu var. Biri cânib-i şarka Hatvan kapusudur, biri mağribe nâzır Tuna kenârında İskele kapusudur. Bu iki kapular dahi metîn demir kapulardır.

Ve bu varoşdan taşra yine bu kal‘aya muttasıl bir kat Macar re‘âyâsı varoşu var, ammâ bu yalın kat palanka varoşdur. Dolma rıhtım tabya-i metîn varoş değildir, lâkin yine her tarafında dirsekleri ve mazgal delikleri ile âmâde iki ağaç kapulu ve dâ[’iren]-mâdâr handaklı ve handakı içi Tuna sulu Macar varoşudur. Birkaç müselmân hâneleri de vardır. Mâ‘adâ keferelerin dâr-ı menhûsları ve üç aded kenîseleri vardır.

Ve bu Vaç kal‘ası gird-â-gird tokuz bin altı yüz hatvedir ve handakları pâkdir. Mezâristânları cânib-i kıbleye Peşte kal‘ası tarafınadır. Ve cümle bâğları şimâl tarafında Novigrad yolu üzredir.

Ba‘dehu asker-i İslâm ile bu kal‘adan kalkup cânib-i kıbleye 7 sâ‘at Vaç ve Peşte sahrâsı gibi bir arzullâh-ı vâsi‘de gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Peşte

Altında cümle asâkir-i islâm meks-i hıyâm etdükde eğer kal‘a-i Peşte’den ve eğer kal‘a-i Gerz İlyâs’dan ve eğer kal‘a-i Sedd-i İslâm Budin’den ve eğer kal‘a-i Bârûdhâne’den Sadrıa‘zama “Safâ geldin” deyü ol kadar toplar atup şâdumânlar etdiler kim gûyâ zemîn ü âsumân dir dir ditredi. Ve ol gün Sadrıa‘zam Peşte kal‘asın seyr [ü] temâşâ edüp ta‘mîr ü termîme muhtâc olan yerleriyçün tenbîh ü te’kîdler edüp Budin defterdârının ziyâfetinden sonra serâperdesine gidüp ol gün yine cemî‘i vüzerâ ve mîr-i mîrân tuğları Budin cisrinden ubûr edüp Budin tarafındaki Kile sahrâsında meks-i hıyâm olundu. Ertesi

Sadrıa‘zam alay-ı azîm ile Tuna üzre cisr-i kavîden ubûr ederken Budin’in Tuna kenârında Ali Paşa tabyasından ve Peşte’nin Ulama Paşa tabyasında nehr-i Tuna üzre ol kadar sekdirme toplar atdılar kim her bir demir ve taşdan top gülleleri nehr-i Tuna üzre gıjlayup kuş gibi sekerdi.

Andan yine Budin’in dörd pâre kal‘asından yine bir yaylım top şâdumânları olup Sadrıa‘zam Kile sahrâsına serâperdesi içre nüzûl etdi.

Ba‘dehu cemî‘i vüzerâ ve mîr-i mîrânlara ve sâ’ir ümerâlara Budin ve Eğre ve Üstürgon ve Ustolni-Belgrad ve Şimatorna ve Kanije ve Seğitvar ve Şikloş ve Kopan ve Kapoşvar ve Peçoy ve Segsâr ve Mihaç ve Valpova ve Ösek ve Pojaga ve Yakova ve Sirem ve Semendire ve Tımışvar ve Arat ve Varat ve Yanova ve Çanad ve Lipova ve Göle ve Sonlok ve Segedin ve Baçka ve Laşka ve Hatman ve Peşte ve Vaç ve Budin’e gelince mezkûr olan cümle serhad kal‘aları ve kurâ vü kasabâtlarına ve cümle Bosna eyâleti sancaklarına kışlalar fermân ve ta‘yîn olunup cümle guzât Budin altından mezkûr sancaklardaki kışlalarına gidüp “Hâzır-bâş durasız” deyü tenbîh [ü] te’kîdler olunup ibtidâ Budin vezîri Sarı Hüseyin Paşa Budin askeriyle kal‘a-i Uyvar’da muhâfız kalmağile Bosna eyâleti askeriyle Bosna vezîri Köse Serdâr Ali Paşa’ya Budin kışla fermân olunup Budin’de âhir-i kâr kalup anda medfûn oldu, *rahmetullâhi aleyh.*

Ve Gürcî Mehemmed Paşa Seğitvar’da kışladı. Ve Sührâb Mehemmed Paşa’ya Hersek sancağı mansıb ihsân olunup gitdi. Ve Tatar Hânzâde’ye Sombor ve Baçka sancakları kışla verilüp Hânzâde {vezîr ile kaldı}. Ve’l-hâsıl cümle asâkir-i İslâm’a kışlalar ta‘yîn olunup Sadrıa‘zam Belgrad’a teveccüh edüp yine alay-ı azîm ile azm-i râh-ı Belgrad etdi.

Kal‘a-i Budin altından Belgrad-ı behişt-âbâda gitdiğimiz menâzilleri ayân u beyân eder

Evvelâ Budin’den cânib-i kıbleye nehr-i Tuna ***[137a]*** kenârıyla gidüp **kal‘a-i Hamza Beğ**‘e konmayup **menzil-i palanka-i Erçin**, andan **Cânkurtaran kal‘asın** ubûr edüp yine cânib-i kıbleye gidüp **menzil-i palanka-i Penteli**, andan **palanka-i Fötvar**, andan **palanka-i Pahşa,** andan **palanka-i Tovona’**yı geçüp **Yeni palanka,** bunun cisirlerinde asâkir-i İslâm’ın çekdiği azâb-ı elîmleri Cenâb-ı Kibriyâ bilir. Hattâ bir gün tekâ‘üd olundu.

Andan **kal‘a-i Segsâr**-ı sengsârı geçüp **palanka-i Bat Ösek,** andan **palanka-i Seçoy’**ı geçüp **palanka-i Mihaç**.

Bu mahalde Kaplan Paşa elli bin asker ile Zirinoğlu ve Beganoğlu ve Nadajoğlu ve İslovin ve Mekemorya vilâyetlerin tâ nehr-i Morava ve nehr-i Dırava ve nehr-i Raba’ya varınca nehb ü gâret ve alan u tâlân etmeğe me’mûr olup gitdiler, ammâ şiddet-i şitâ {şedîd} idi, Hudâ âsân ede.

Andan kalkup, **menzil-i palanka-i Birnivar,** andan **palanka-i Darda’**yı geçüp,

Menzil-i kal‘a-i azîm Ösek: Bu mahalde iki gün tekâ‘üd fermân olunup ale’l-umûm asker-i İslâm’a Kâsım ulûfesi verdiler kim *el-azametullâh* eyle kar yağup eyle musîbetler olup niçe bin aded hayme vü hargâh ve bâr [u] büngâhlar cümle selc-i rahmet altında kalup niçe mecrûh ve şikeste-dil tâ’ife-i sipâhândan kimesneler Sadrıa‘zamın otağı sokakları bedeninde donup merhûm oldular.

Hikmet-i Hudâ ertesi gün âfitâb-ı âteş-tâb âleme şu‘le verüp şiddet-i hârından cümle guzât-ı müslimîn safâ etdik, zann edüp hamd ederlerken cemî‘i karlar eriyüp Sadrıa‘zamın otağı etrâfı çamur deryâsı olup cümle benî Âdem çamur deryâsında şinâverlik ederek hâlleri diyer-gûn olup bir âdem haymesinden çıkmağa iktidârları olmayup yine ol ân bir bârân-ı rahmet yağdı kim cemî‘i haymeler kazık dutmadan kalup bu mahalde hikmet-i Bârî bir şiddet-i şedîd bir rîh-ı akîm esüp cemî‘i hayme vü hargâhları havâya peftere gibi atdı.

El-hâsıl bu kal‘a-i Ösek altında ol günler rûz-ı mahşerden bir nişân olup herkes cân u başdan geçüp bir vâveylâ vü vâveledâ ve feza‘ u çeza‘ kopdu.

Böyle mâtem gününde ancak beş bin kadar âdem ulûfe alup gayri âcizler “Mevâcib dahi üç güne dek verilir” deyü derd-i serlerinden ulûfeye varmayup hemân Defterdâr Ahmed Paşa “Mevâcib defterleri devr oldu” deyü cemî‘i defâtirleri kapayup “Bu ulûfeyi alamayanlar nâ-mevcûddur” deyü “On bir bin âdemin esâmeleri(n) nâ-mevcûdlardır” deyü mîm harfi işâretin edüp bu kadar ibâdullâhın esâmelerin çalup kat‘-ı erzâk etdiler.

Bâ-husûs Uyvar ve Litre ve Leve ve Novigrad gazâsında bile oldukların bilüp şu kadar ibâdullâhın esâmeleri çalındı.

Ertesi gün havâdan sehel burûdet gidüp Hânzâde Sultân’a ve yalı ağasına ve sâ’ir a‘yân-ı kibâr Tatar ağalarına Sadrıa‘zam ziyâfetler edüp Hânzâde’ye ba‘de’z-ziyâfe bir semmûr kürk ve bir mücevher zeynli küheylân at ihsân olunup Baçka vilâyetine kışlasına revâne oldu. Ve sâ’ir vüzerâlar ve ümerâlar dahi meştâlarına gidüp andan Sadrıa‘zam da kalkup,

Menzil-i kal‘a-i Vulkovar: Bunda cisir başındaki Hindî Baba Sultân’ı ziyâret etdim, zîrâ mukaddemâ {sefere} giderken bu sultân vâkı‘ama girüp “Sâlimîn ü gânimîn yine gelüp vâsıl olursun” buyurmuşlardı.

Hamd-i Hudâ selâmetle yine bu âsitâneye gelüp bir koyun kurbân ve fukarâlara nezerâtlar verüp rûh-ı şerîfiyçün bir hatm-i şerîfe şürû‘ etdim. Himmetleri hâzır ola, hû diyelim hû.

Andan **palanka-i Sotin**‘i ubûr edüp **palanka-i Tovarnik,** andan,

Menzil-i kasaba-i Mitroviçe: Bu kasaba ahâlîsi asâkir-i Âl-i Osmân’a eyle ziyâfetler etdiler kim cümle guzât-ı müslimînin harbendeleri bile ta‘âm yemeden müstağnî oldular. Andan,

Menzil-i karye-i Voyka: Bu mahalde Hırvadistân’da Zirinoğlu ve Beganoğlu vilâyetlerini nehb ü gârete giden Kaplan Paşa hâ’ib ü hâsir bu kadar bin atdan ve bu kadar bin cândan ayrılup bî-tâb u bî-mecâl gelüp Sadrıa‘zama ahvâl-i pür-melâlin bir bir nakl edüp kışlasına gitdi.

Andan yine **Sirem sahrâsı** içre gidüp **nehr-i Sava** üzre cisr-i azîmi alay-ı azîmler ile geçerken kal‘a-i Belgrad-ı kaviyyü‘l-bünyâd ol kadar balyemez toplar atup şâdumânlar edüp,

Menzil-i kal‘a-i Belgrad-ı behişt-âbâd-ı dârü‘l-cihâd’a dâhil olup cümle Sadrıa‘zam ağalarına kışlalar verilüp hakîre dahi İbrâhîm Kethudâ efendimizin yanında bir konak verilüp şeb [ü] rûz Sadrıa‘zam ve düstûr-ı mu‘azzam efendimizle ve İbrâhîm

Kethudâ efendimiz ve gayri a‘yân-ı kibâr efendilerimizle Hüseyn Baykara sohbetleri edüp gecemiz Kadr ve rûzumuz rûz-ı îd-i adhâ rûz-ı nevrûz olup çekdiğimiz âlâm-ı şedâ’id-i mihnet-i râhı cümle ferâmûş edüp subh u şâm Hallâk-ı âleme hamd ü senâ ederdik, *ve’s-selâm.*

Bu kal‘a-i Belgrad sene (–) târîhinde mufassalan tahrîr olunmuşdur. Tekrâr ta‘rîf ü tavsîfe ihtiyâc yokdur, ammâ bu Belgrad ***[137b]*** meştâsında iken cümle Sadrıa‘zam ağalarına Semendire sancağı kışla verilüp bu hakîre dahi bir köy meştâ ihsân olundukda,

Belgrad-ı hurrem-âbâddan Semendire sancağına ve Pojagacık kazâsına zahîre-bahâ tahsîline gitdiğimiz kurâ vü kasabâtların menâzillerin beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Belgrad’dan cânib-i kıbleye 8 sâ‘at ma‘mûr u âbâdân kurâlar içre gidüp,

Menzil-i karye-i Rojay: Semendire hâkinde Belgrad kazâsı nâhiyesinde gâyet mahsûldâr Sırf keferesi köyüdür, ammâ gâyet ma‘mûr u müzeyyendir. Andan yine semt-i kıbleye 9 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı ehl-i beled-i nâm nîk, ya‘nî rabât-ı atîk kal‘a-i Rodnik

Lisân-ı Sırfça (–) (–) Bânîsi Sırf krallarından Milyoş kral binâsıdır. Sene (–) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân fethidir.

Ba‘dehu küffâr istîlâ edüp sene (–) târîhinde Ebü‘l-feth Mehemmed Hân Belgrad gazâsına giderken bu kal‘a-i Rodnik’i amân ile feth edüp Belgrad’ı muhâsara eder.

Hikmet-i Hudâ Belgrad’ın fethi müyesser olmayup Ebü‘l-feth Gâzî taht-ı Belgrad’dan bî-feth avdet edüp dârü‘s-saltanat-i aliyyelerine vardıkda küffâr-ı dûzah-karârın karârları kalmayup fürce bulup kal‘a-i Rodnik’i muhâsara ederler. Âhir-i kâr asâkir-i İslâm amân ile kal‘ayı küffâra verirler.

Ba‘dehu sene 927 târîhinin on birinci gün mâh-ı Cemâziyelâhir’de küffâr-ı hâksâr savlet ve salâbet-i Âl-i Osmân’a tâkat getiremeyeceğin bilüp derûn-ı hisârda olan küffâr-ı hâksâr kal‘ayı amân ile Sâlihli Yahyâ Beğ‘e teslîm ederler. Hâlâ ol asırdan berü dest-i Âl-i Osmân’da Semendire sancağı beğinin hâss-ı hümâyûndan ifrâz olmuş subaşılığı hâssıdır ve yüz elli akçe pâyesiyle mahsûllü kazâdır ve nâhiyeleri cümle yetmiş altı pâre ma‘mûr kurâlardır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı var, ammâ Belgrad yakın olmak ile şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı yokdur.

Eşkâl-i kal‘a-i Rodnik: Evc-i âsumâna ser çekmiş bir kûh-ı bâlânın zirve-i a‘lâsında şekl-i muhammes bir seng binâ bir kal‘a-i köhne binâ-yı vîrândır kim Semendireli Gâzî Balı Beğ‘e bir kerre bu kal‘a küffârları isyân edüp Gâzî Balı Beğ bu kal‘a-i sa‘bın fethinde usret çeküp âhir-i kâr cânib-i erba‘asın muhâsara etdikde küffârın taşra çıkmağa dermânları olmaduğundan bir leyle-i muzlimde küffâr kal‘ayı bırağup cümle ehl [ü] iyâlleriyle firâr ederlerken cümle guzât-ı müslimîn küffârın ardlarına düşüp cemî‘i kâfirleri ale’l-umûm esîr-i bend-i zincîr edüp bu kadar mâl-ı ganâ’imle guzât-ı müslimîn muğtenim olduklarında Gâzî Balı Beğ fermân-ı pâdişâhîyle bu kal‘a-i Rodnik’i câ-be-câ harâb edüp hâlâ niçe yerinde hâit-i dîvârları münhedim durur ve içinde hânedân-ı amâristândan bir şey olmadığından dizdârı ve merdüm-i hisârı yokdur. Vakt-i şitâda içinde çobanlar sâkin olur.

Der-vasf-ı eşkâl-i varoş-ı Rodnik: Mezkûr kal‘anın yalçın kayasının cânib-i garbîsinde derk-i esfel gibi bir vâsi‘ dere içre bâğlı ve bâğçeli yerde cümle yedi mahalle-i müslim ve kefere mahallâtlarıdır. Ve cümle sekiz yüz aded tahta şindire örtülü tahtânî ve fevkânî müfîd ü muhtasar hânelerdir.

Ve cümle on bir aded mihrâbdır. (–) (–) câmi‘i (–) (–) ve câmi‘i (–) (–). Mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir. Ve cümle bir medrese-i sûhtevâtı var ve cümle üç aded mekteb-i sıbyânı var ve cümle aded bir kesîf hammâmı var, ammâ suyu latîfdir. Ve cümle seksen mikdârı müfîd ü muhtasar dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı yokdur.

Ve cümle halkı Poturca kelimât edüp çuka esvâblar geyüp kopçalı serhadli çakşırları ve kubâdî pâbuçları ve çuka kalpaklar geyüp bir alay tüccâr âdemlerdir, ammâ Sırf ve Bulgar ve Boşnak re‘âyâları gâyet mâldâr ve rencber ve maslahat-güzâr re‘âyâları var. Hattâ keferelerinin avretleri ve kızlarının bir gûne turfe örülü saçları vardır. Kızları cümle başı örülü saçlı gezerler ve geysûları üzre ve niçeleri takyeleri üzre gûnâ-gûn gümüşler ve babka ve akçeler dizerler, bir turfe esbâblı ve fisdanlı ve başları örgülü re‘âyâ karılarıdır.

Ve bu kasaba kal‘anın dağı altında olmağile kal‘anın dağı kûh-ı bî-sütûn gibi bu şehrin cânib-i şarkîsinde şehre havâle olduğundan bu şehre kâmil altı ay güneş dokunmaz, ammâ gün uzununda sehel güneş dokunup yine ba‘de’z-zevâl güneş dokunmaz bir garîb zemîne vâkı‘ olmuş kasaba-i acîbdir.

El-hâsıl derk-i esfel-vâr bir dâr-ı diyârdır. Ve havâsı dahi gâyet sakîldir. Ancak bu rabtanın şarkîsi tarafındaki kal‘a kayası dibinde niçe yüz yerden âb-ı hayât buz pâresi gibi suları cereyân edüp âsiyâb-ı mâları deverân etdirir mâ-i kevserlerdir kim mâh-ı Temmûz’da bu uyûn-ı zülâllerden üç yudum huzûr ile *[mük. 137a]* içilmez. Tâ bu mertebe sovuk suları var kim iki âdem bir toklu kuzuyu yemeğe kâdir olur, bu serî‘u’l-hazm âb-ı sâfî suları nûş etmeğile bu kasaba halkı ten-dürüstlerdir. Yohsa havâsı sakîldir, ammâ halkı gâyet halîm ve selîm ve oğuz ve garîb-dost ve sofra sâhibi âdemlerdir.

Ba‘dehu bu kasabadan kalkup cânib-i kıbleye 7 sâ‘atde amâristânda gidüp,

Evsâf-ı misâl-i hâk-i Baçka, ya‘nî hoş-havâ-yı kasaba-i Çaçka

Lisân-ı Sırfça (–) (–) demekdir. Zamân-ı kadîmde bir ma‘mûr köy imiş. Mürûr-ı eyyâm ile âb [u] hevâsı latîf olduğundan halkı tenâsül bularak hâlâ bir bâğ-ı İrem-misâl bir rabta-i zîbâdır. Bu dahi Semendire sancağı beğinin hâssı olup hâkimi voyvadasıdır ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır kim cümle toksan altı pâre ma‘mûr nevâhî köyleri vardır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve nakîbü‘l-eşrâf vekîli var. Ve şehri nehr-i Morava kenârında bir vâsi‘ küşâde yerde bir ma‘mûr u âbâdân ve müzeyyen bâğ u bâğçeli ve müşebbek bostânlı bir şırası şîrîn kasabacıkdır.

Ve nehr-i Morava bu mahalle (–) (–) dağlarından gelüp cânib-i şimâle cereyân ederek Yagodina palankası kurbunda Köpürlü Mehemmed Paşa’nın Yanova püllü yalı binâ etdiği ağaç cisir altından geçüp Semendire ile Köylüc kal‘ası mâbeyninde nehr-i azîm olup nehr-i azîm ümm-i Tuna’ya mahlût olur.

Ammâ bu kasaba-i Çaçkalı içün kasaba-i Rodnikli ve kasaba-i Pojagacıklı ve şehr-i Öziçeli latîfe edüp “Çaçkalı ve maçkalı ve laşkalı ve pıçkalı” deyü ulaşup latîfe ederler.

Boşnak latîfesidir, ammâ yine mezeden hâlî değildir, ya‘nî maçkalı, kedili ve gidili demekdir, ya‘nî laşkalı uğursuzlar ve pıçkalı, ya‘nî avretleri fercli fâhişe demek murâdlarıdır. Ammâ bu kasaba-i Çaçka halkı şehr-i Öziçeliye ulaşup,

“Öziçeli kuziçeli, ya‘nî epşet nihânî ve mîdehed gulâmı çok” derler.

Ahâlî-i vilâyetler mâbeynlerinde böyle güft ü gûlar ederler, ammâ hakkâ ki kasaba-i Çaçka halkı sulehâ-yı ümmetden hâl sâhibi ehl-i ırz ve bî-garaz âdemlerdir. Ve kasabaları du‘âları berekâtıyla ma‘mûr olup cümle altı aded mahalle ve cümle altı yüz aded kiremitli ve şindire tahta örtülü tahtânî ve fevkânî evlerdir.

Ve cümle tokuz aded mihrâbdır. Evvelâ çâ[r]sû içinde (–) (–) câmi‘i (–) (–) (–) câmi‘i (–) (–) (–) (–). Mâ‘adâ mesâcidler[dir].

Ve cümle üç medrese-i dârü‘l-ulûmlardır. Bu şehirde tâlib-i ilme rağbet ederler, zîrâ ulemâ nâdirdir. Hattâ evlâd-ı Arab’a pek iltifât edüp “Haccu’l-Haremeyn’dir” deyü ri‘âyet-i hâtırlarıyla mukayyed olup ehl [ü] iyâl sâhibi ederler.

Ve cümle üç aded tekyeleri var ve cümle dörd aded mekteb-i sıbyânları var ve cümle iki aded hânları var ve cümle bir aded hammâmı var ve cümle yigirmi aded dükkânları var ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi vardır.

Bu kasabadan kalkup yine cânib-i kıbleye ma‘mûr u âbâdân ve nahlistân bostânlı yerleri 5 sâ‘atde ubûr edüp,

Evsâf-ı dâr-ı kocacık, ya‘nî kasaba-i ma‘mûr-ı Pojagacık

Lisân-ı Sırfça (–) (–) demekdir. Bu dahi evâil-i a‘sârda bir karye imiş. Bir mahsûldâr zemînde vâkı‘ olmağile kasaba-i ma‘mûr olmuş, ammâ küffâr zamânı kal‘ası dağlar içre nümâyândır. Kanije eyâletinde Pojaga sancağı kal‘ası olmağile bu kasabaya Semendire Pojagacığı derler.

Tasğîr-i kelâmına göre kasabası da küçükdür, ammâ ma‘mûr u müzeyyen ve şîrîndir, zîrâ yoldan hilâf çiğnek yol üzre olmadığından emn ü amân âsûde bir kasaba-i dâr-ı amândır ve bu dahi Semendire sancağı beğinin taht-ı hükûmetinde voyvadalığı hâssıdır. Yüz elli akçe pâye ile kazâ-yı âlîsi, yüz on pâre ma‘mûr nevâhîsi kurâları vardır.

Cümle re‘âyâları Potur Boşnak ve Sırf ve Bulgar kefereleridir. Müslimleri cümle dizleri gözünde kısacık çuka dolamalar ve elvân çuka kalpaklar geyüp Boşnakça ve Sırfça ve Bulgarca kelimât ederler.

Ve hâkimlerine gâyet mutî‘ [u] münkâdlardır. Bir hâkimi dahi sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve harâc ağası Budin kulu tarafından gelir.

Ve bu kasaba cümle on bir mahalledir ve cümle bin altmış aded tahtânî ve fevkânî olduğu mertebede tahta şindire ve kiremit örtülü bâğ u bâğçeli evlerdir.

Ve cümle on üç aded mihrâbdır. Evvelâ (–) (–) câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–) câmi‘i (–) (–) (–). Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle üç aded medrese-i âlimânlardır. ***[mük. 137b]*** Ve cümle dörd aded hânkâh-ı dervîşândır ve cümle altı aded mekteb-i tıflân-ı ebcedhândır.

Ve cümle (–) aded hammâmdır ve cümle (–) aded hândır ve cümle (–) aded dükkândır, ammâ bâğ u bâğçesi firâvândır.

Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb [u] mahbûbeleri rûh-ı revândır. Ve bu kasaba içre cereyân eden nehr-i Ditina şehr-i Öziçe içinden akup bu Pojagacığa uğrayup bundan aşağı gidüp nehr-i Işkırapiş‘e mahlût olur.

Bu nehr-i Işkırapiş dahi şehr-i Öziçe dağlarıyla kasaba-i Roda dağlarından cem‘ olup nehr-i Ditina ve nehr-i Işkırapiş ikisi bir olup cereyân ederek kasaba-i Çaçka kurbunda nehr-i Morava’ya mahlût olur. Ba‘dehu zikri sebkat etdiği gibi Morava da nehr-i Tuna’ya munsabb olur, *ve’s-selâm.*

Bu şehr-i Pojagacığı tamâm seyr [ü] temâşâ edüp mahkeme-i şer‘a varup kışla emirlerimizi kadı efendiye kırâ’at etdirüp sicill-i şer‘-i Resûl-i mübîne emr-i şerîfimiz kayd olunup a‘yân-ı vilâyet kışla köyümüzün zahîre bahâsıyçün ve ücret-i kadem-i şer‘îmiz içün hakîre üç yüz aded Sivilye guruş ve on aded hüddâmlarıma yigirmişer guruş verüp her ay başında onar araba pirincimiz ve bal ve yağ ve şem‘-i aselimiz ve darçın ve biber ve unumuz ve buğdayımız ve sâ’ir zahâ’irlerimizden mâ‘adâ atlarımıza saman ve odun ve arpa getirmeği der-uhde edüp hakîre bir at ve bir seyishâne pîşkeş verüp yine atları ehl-i kurâya emânet verüp ba‘dehu cümle ehl-i beled ile ve a‘yân-ı Pojagacık ile vedâlaşup kışla köyümüzden yarar kulağızlar alup gayri yollar ile sayd [u] şikâr ederek ve niçe kılâ‘ u kasabâtları temâşâ ederek,

Pojagacık’dan Belgrad’a gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

…… (22 satır boş)……..***[138a]***

Ba‘dehu cânib-i garba 14 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Kadinaluka: Sırf ve Bulgar keferesi köyüdür, ammâ gâyet ma‘mûr u müzeyyen köydür.

Andan taraf-ı garba yine Semendire sancağı hâki içre niçe yüz aded ma‘mûr kendleri 12 sâ‘atde ubûr edüp **menzil-i Belgrad**-ı hoş-bilâda dâhil {olup} yine efendilerimizle ol meştâda cân sohbetleri edüp zevk u safâlar ederken sene 1074 târîhi mâh-ı Recebü‘l-ferdin gurresinde eyyâm-ı şiddet-i şitânın zemherîrinde cihânı kar rahmeti kaplayup bir âdem kapusundan taşra çıkmağa iktidârları olmaduğu günlerde hikmet-i Hudâ Sadrıa‘zama ol günlerde kal‘a-i Kanije vâlîsi Yentür Hasan Paşa’dan ve Seğitvar kal‘ası beğinden ve kal‘a-i Bobofça ve kal‘a-i Berezense ve kal‘a-i Şıklofça ve kal‘a-i Valpova ve kal‘a-i Birnivar ağalarından ve kal‘a-i Ösek beğinden ve kal‘a-i Mohaç beğinden ve kal‘a-i Peçoy beğinden ve kal‘a-i Segsâr beğinden ve kal‘a-i Şimatorna beğinden ve kal‘a-i Nadaj ağasından ve kal‘a-i Kuban beğinden ve kal‘a-i Kapoşvar beğinden, el-hâsıl dahi niçe kılâ‘lardan Sadrıa‘zama feryâdcılar ve kan ile yazılmış ve âteş ile delik delik yanmış mektûblar vezîr-i dilîre gelince hemân ol Âsaf-ı şecî‘ [ü] dilîr ol şiddet-i şitâda du‘â vü senâ ile tuğları sarây havlısına çıkarup nâdîler şehr-i Belgrad içre nidâ edüp cümle kışlalarda olan vüzerâlara ve mîr-i mîrânlara ve ümerâlara ve cümle yedi bölük kapu kullarının kışlalarına birer vezîria‘zam ağaları evâmir-i şerîfeler ile ılgar edüp ağalar pârekende ve perîşân oldular, ammâ şehr-i Belgrad içre erbâb-ı dîvândan ve mevcû[d]

kapu kullarından ve vezîr ağalarından on bin kadar asker bulunup,

Belgrad'dan Demirkazık seferine gitdiğimizi ve âlâm-ı şedâ'id çekdiğimizi beyân eder

Evvelâ ol kışda ve kıyâmetde Sadrıa'zam Belgrad'da mevcûd bulunan on bin kadar asker ile Hazret-i Risâlet-penâhın sancağ-ı şerîfin açup Belgrad'dan bir alay-ı musîbet ile çıkup nehr-i Sava üzre cisirden geçüp **menzil-i sahrâ-yı Zemin**'de beş karış kar üzre asâkir-i âciz çadırların kurmağa ne kadar cidd ü cehd etdilerse sahrâ-yı Zemin'in zemîni buz donup gûyâ polad-ı Nahşivânî olup çadır kazıkları geçmeyüp ol vakt-i sabâh niçe bin aded pür-silâh asker kar üzre hayme vü hargâhsız atları dahi ellerinde ve kılıçları bellerinde bu sahrâ içre cümle mahlûk-ı Hudâ berk-i hazân gibi dir dir ditreyüp niçe bin benî Âdemler ve husûsan benî Âdem şekilli tiryâkîler cân-ı azîzlerinden bîzâr oldular, ammâ niçe eşmiş ve yortmuş ve berzah u âlâm-ı şedâ'id çekmiş iş görmüş âdemler cümle garârlarını ve bâr-ı sakîllerini cânib-i erba'alarına dizüp haymelerin kurup cümle tınâbları harârlara bağlayup niçe yüz çadırlar kuruldu, ammâ atların kazıkları yere geçmediğinden cümle halk âlem-i hayretde kalup niçe bin atlar sahrâdaki kar üzre serserî gezerler idi.

Hemân Sadrıa'zam içün cebehâne-i pâdişâhîden demir kazıklar getirüp ve Belgrad'ın niçe bin demircilerine niçe bin demir kazıklar kesdirüp vezîrin ve niçe erbâb-ı dîvânın haymelerin demir kazıklarla kurdular.

Ammâ Hudâ berhordâr eyleye, bu hakîrin iş görmüş hüddâmları bu hâl-i melâli görüp ol ân âteş yakup tancereler içre karı eridüp kaynar su olunca niçe yerlere kaynar suyu döküp yer yumşak olunca hemân ol mahalle kazıkları kakup andan atları bağlayup her atın başına tobralarıyla samanların asup çulların atlar üzre urup atlar ditremeden halâs olup derhâl bu tertîb üzre issi sular dökerek çadırın kazıkların kakup çadırımıza girüp gûyâ a'râfa girmiş olduk.

Bu hâli gayri a'yân görüp anlar dahi kaynar sular ile kazıklar kakarak haymelerin kurup a'yân-ı kibâr haymelerinde karâr etdiler, ammâ karakullukçu hüddâmânın bu seferde çekdiği derd [ü] belâ ve renc [ü] anâyı Allâh bilir.

Andan ale's-sabâh bu vâdîden kalkarken cemî'i kazıklar yerden çıkmayup çıkarmağa çalışanların cümle demir kazıkları sovukdan kırılup ve cemî'i haymeleri kat kat değşiremeyüp hemân her çadırı kurulmuş gibi kaskatı seyishânelere ve bârhânelere tahmîl edüp el ayak dutmadan kalup mehterlerin boru zurna çalmağa iktidârları olmayup niçe bâr [u] büngâh ordu yerinde kalup kimi atlı ve kimi piyâde gidüp kar hazâ'ini hod ârâm etmeyüp serçe başı gibi yağup ol şiddet-i şitâda ve ol vâveylâ ve dipi ve boranda berzah ve musîbet çekerek 3 sâ'atde,

Menzil-i Kuyular: Bu menzilde dahi niçe kerre yüz bin derd [ü] belâ ve renc [ü] anâ çekilüp yine kazıklar yere geçmediğinde müverrihân-ı Âl-i Osmân bu sefer-i eser-sakara "Demirkazık geçmez seferi" deyü tahrîr etdiler.

Bu menzilde ol gece çekilen sovuk azâb-ı elîmi bir târîhinde çekilmemiş ve görülmemişdir. İnşâallâh dâr-ı âhiretde ehl-i nîrâna böyle dipi boran azâbı olmaya, ammâ Cenâb-ı Kibriyâ'nın hikmeti var, hikmet-i ezelîsinden su'âl olmayup [64] dir.

Andan kalkup cemî'i guzât-ı muvahhidîn uslûb-ı sâbıka üzre niçe bin ***[138b]*** hırâş-ı cân

çekerek ve niçe yüz tiryâkîler melekü‘l-mevti görmeden cân çekişerek 5 sâ‘atde kar üzre,

Menzil-i karye-i Yarka: Bu menzilde bir depe ve bir şepe ve bir çığ ve bir burma savruntu yığ ile rîh-i akîm ve bâd-ı sarsarlar esüp ne hayme vü hargâh ve ne bâr [u] büngâh yerinde kalmayup cümle ber-havâ tayerân edüp herkes *“İnnâlillâh”* âyetlerin tilâvet etmeğe başladılar. *El-azametullâh* bu rîh-i Semûdlar cemî‘i develeri yıkup ve atları ve katırları birbirlerine katup bu vâdî-i hâmûnda her dâbbeler karlar üzre serserî gezerler ve her hüddâmânlar cânlarından bezerler.

Her ne hâl ise bu gün de böyle geçüp ol gece bir leyle-i muzlim olup ve berf ü selc bârân-ı la‘net yağup aslâ göz açdırmadığından mâ‘adâ herkes haymesinde ve harârı dibinde yağmurluğun geyüp büzülmüş yatırlarken nısfu’l-leylde bir rûzgâr-ı zor-kâr esüp cümle atlar ve katırlar târumâr olup niçe garîb ü gurebâ âdemler sovukdan donup kurıla kalmışlar ve niçe bin kara hırsızlar çadırları yarmışlar ve niçe yüz yük harâr yükleri alup gitmişler.

Ale’s-sabâh haşr [ü] neşrden bir yevmi’n-nüşûr olup bir vâveylâ ile bu mahalden kalkup 6 sâ‘atde kar üzre berzah çekerek gidüp,

Menzil-i kasaba-i cây-ı rahmet, şehr-i Mitrofçe-i İrem-i cennet

Cümle asâkir-i İslâm’a konaklar verilüp herkes hakkâ ki cennete girmişe dönüp bin bin hamd [ü] senâlar edüp bunda üç gün tekâ‘üd fermân olundu, ammâ niçe âdemler bu şehrin hânelerinde alev-ber-alev âteşler yakup âteşler başında niçe yüz âdemlerin gözleri karığup a‘mâ oldu. Ve niçe âdemler sovuğu çekmişken hemân âteşler başında buğup öle kaldı. Hudâ bu şehr halkının âbâ vü ecdâdlarına rahmet edüp kendülere sa‘âdet-i dâreyn müyesser ede.

Cümle ahâlî-i vilâyet on kadar evin ehl [ü] iyâllerin bir eve koyup cümle harîmlerin bile guzât-ı müslimîne kışla konak verüp kendülere zahmet etdiler, ammâ askere cenâb-ı Hak’dan rahmet etdiler. Ammâ bu hakîr-i pür-taksîr aslâ hâneye girmeyüp ve hüddâmlarım âteş başına komayup bir sütûh altında sâkin olup atlarım dahi âhûra komayup hemân sallama yemlerin asardım ve cânlarımız besleyüp sefer tedâriklerin görürdüm.

Hikmet-i Hudâ dördüncü gün kar yağmadan teskîn oldu ve sehel halkın yüzü güldü. Ve bu menzilde emr-i pâdişâhîler yazılup Ösek’de kalan Gürcî Mehemmed Paşa serdâr olup Kıbleli Mustafâ Paşa ve Kaplan Paşa ve İbrâhîm Paşa ve Kefeli Bekir Paşa ve on oda yeniçeri ve altı oda cebeci ve beş oda topçu dahi Mehemmed Paşa ile cümle kırk bin asker ta‘yîn olunup Kanije ve Seğitvar ve ol serhadde olan kal‘aların imdâdlarına revâne oldular.

Ammâ hikmet-i Hudâ bu mahalde yine serhad-i mezbûrelerin beğlerinden ve dizdâr ağalarından feryâdnâmeler gelüp kal‘a-i Seğitvar kurbunda Sultân Süleymân’ın bağırsakları ve ciğeri ve kalbi türbesi kal‘asın Bobofça ve Berezense ve Şekeş kal‘asın Peçoy kal‘asının taşradaki kal‘asın Ösek köprüsün yakup Darda kal‘asın dahi mezkûr kal‘alar ile cümlesin küffâr alduğu ve yakduğu ve Peçoy’un hâlâ iç kal‘asını muhâsara edüp döğdüğü feryâdcıları gelince hemân Sadrıa‘zam yanında olan askeri dahi cümle Ösek’de Gürcî Mehemmed Paşa’ya gönderüp dahi ardları sıra Sombor kal‘asında meştâ eden Hânzâde Ahmed Giray Sultân’a mü’ekked emr-i şerîfler yazılup seksen yedi bin Tatar-ı sabâ-reftâr ile ve yalı ağası kırk bin güzîde Tatar ile Ösek’de Gürcî Mehemmed

Paşa serdâr yanına gitmeğe me’mûr oldular.

Ve yine cânib-i erba‘ada meştâ eden guzât-ı müslimîne mü’ekked fermânlar ile niçe yüz aded Sadrıa‘zam ağaları gitdiler.

Andan beş günde Gürcî Mehemmed Paşa’nın başına altmış bin güzîde Âl-i Osmân askeri ve yüz yigirmi yedi bin Kırım askeri ve Yalı Tatarı askeri cem‘ olup dahi Ösek cisri ıhrâk olmuşken cümle asker-i İslâm Gürcî Mehemmed Paşa ile Kanije ve Seğitvar ve gayri diyâr kılâ‘larının imdâdlarına teveccüh etdiklerin küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karâr istimâ‘ edüp karârları firâra mübeddel olup kal‘a-i Peçoy’un taşra hisârından çıkup iç kal‘ası kalup Bobofça ve Berezense kal‘aların dahi bırağup ve Seğitvar ve Kanije kal‘aları altından geçüp kaça kaça nehr-i Morava kenârında Keckivar kal‘asına, ya‘nî Yenikal‘asında karâr eder.

Gürcî Mehemmed Paşa da bu kadar deryâ-misâl asker ile küffârın ardları sıra kovarak tâ kal‘a-i Kanije’ye varup Yentür Hasan Paşa’ya bir semmûr hil‘at-i fâhire geydirüp kal‘a-i Kanije’nin derûnuna kâmil beş bin aded piyâde asker-i pür-silâh imdâd koyup andan Kanije’nin cümle zahîresi ve mühimmât [u] levâzımâtların görüp andan kal‘a-i Seğitvar’da Gürcî Mehemmed Paşa meştâya karâr verüp cümle kılâ‘lara kifâyet mikdârı askerler gönderüp Süleymân Hân türbesi kal‘asın ve Peçoy kal‘asın ta‘mîr [ü] termîm ederken Kefeli Bekir Paşa geldikde, “Niçün imdâda geç geldin?” deyü Gürcî Mehemmed Paşa, Bekir Paşa’nın başını kesüp Sadrıa‘zama arz eyledi. ***[139a]***

Ammâ bu mahalde Zirinoğlu ve Beganoğlu fürce bulup asker-i İslâm Seğitvar altında cem‘iyyetde iken nehr-i Dırava’nın Valpova kal‘ası tarafından on bin güzîde kâfir gönderüp bu kerre murâd [u] merâmı üzre Ösek köprüsün ıhrâk etdiği ve Gürcî Mehemmed Paşa’nın asker-i İslâm ile Seğitvar’da kaldığı Mitroviçse’de Sadrıa‘zama haber gelüp küffârın Yenikal‘aya firâr etdiğinden ve mezkûr kal‘aların dest-i küffârdan halâs olduklarından cihân cihân hazz edüp (–) (–) vezîri İsmâ‘îl Paşa’yı Ösek köprüsünü müceddeden amâr etmeğe me’mûr edüp Mihaç beğine dahi köprüyü amâr etmeğe fermânlar gitdi.

Ve günden güne kışlalardan cemî‘i asâkir-i İslâm gelüp Kanije ve Seğitvar ve Peçoy kal‘alarına imdâdlar gönderilüp ba‘dehu,

Vezîria‘zam Mitroviçse kasabasından tekrâr Belgrad kışlasına avdet etdiği menâzilleri beyân eder

Evvelâ Mitroviçse’den cânib-i şarka,

Menzil-i karye-i Parka: Mukaddemâ bunda çekilen azâb-ı elîme karşılık Cenâb-ı Allâh bir küşâde havâ-yı latîf verüp cümle çekdiğimiz renc [ü] anâları ferâmûş edüp bu hakîr sûre-i *Elem Neşrah*‘da [65] nass-ı şerîfi mazmûnun müşâhede etdim.

Andan yine cânib-i şarka yine Sirem sahrâsı üzre sehel şitâ çekerek,

Menzil-i sahrâ-yı Zemon: Hamd-i Hudâ bunda dahi küşâde havâ olup mukaddemâ Zemon sahrâsı zemîninde kalan demir kazıkların niçe bini bulunup ve niçe hırsızlarda serîka olunan atlar ve esvâblar bulunup cümle hırsızlar cisir başında katl olunup andan tekrâr,

Şehrine dâhil olup kâmil iki buçuk ay zevk u safâlar ile cümle a‘yân [u] eşrâf ile cihân sohbetleri ve Hüseyn Baykara işretleri ederek hamd-i Hudâ eyyâm-ı şitâ mürûr edüp eyyâm-ı bahâr geldi, derken hikmet-i Hudâ tekrâr Kanije kal‘asında Yentür Hasan Paşa’dan ve Seğitvar kal‘asında Gürcî Mehemmed Paşa’dan ve Budin’de Serdâr Ali Paşa’dan ve kal‘a-i Üstürgon’da Çerkez Bekir Paşa’dan ve Novigrad kal‘asında Hamza Paşa’dan ve Leve kal‘asında Çatrapatra Ali Paşa’dan ve Ustolni-Belgrad kal‘asında Hacı Mustafâ Paşa’dan cümle feryâdcılar gelüp,

“Hâlâ Nemse çâsârı yedi koldan üzerimize gelmek üzredir” deyü kanlı kâğızlar geldikde ol ân Budin vezîri Abaza Hüseyin Paşa dahi Uyvar’dan haber gönderüp,

“El-hükmülillâh Litre kal‘asın küffâr muhâsara etdikde biz dahi asker cem‘ edüp kal‘a-i Litre’ye imdâd yetişdiğimiz mahalde derûn-ı hisârda mahsûr olan guzât-ı acûl acele edüp kal‘a-i Litre’yi küffâra vere ile verüp cümle askeri hâlâ kal‘a-i Uyvar’dadır. Pâdişâh sağ olsun, kal‘a-i Litre’yi sultânımın fermânıyla bu kulun feth etdi ve inşâallâh efendimin devletinde yine ben feth ederim. Hemân devletinde kal‘a-i Uyvar’ı muhâfaza edelim, ammâ sultânım kâfirin Pojon tarafından birkaç diller dutdum. Nemse çâsârının ve Kız kralın ve Danimarka kralının ve Zirinoğlu ve Beganoğlu ve yedi aded hersekler ve on iki aded ban olan segler cümle yüz bin asker ile Kanije kal‘ası üzre gitmeğe turvin ve müşâvere etdiklerinin ve dâr-ı menhûslarından azîm leşker ile Kanije üzre gitdiklerinin sıhhat haberin dillerden alup sultânım bir ayak evvel Kanije kal‘asına Tatar askerin gönderüp sa‘âdetle siz dahi Kanije üzre azîmet buyurmadan hâlî olmayup kal‘a-i Uyvar’da bizi dahi hayr du‘âdan ferâmûş buyurmayasız” deyü Hüseyin Paşa’nın dahi bu yüzden Litre kal‘asına küffârın zafer bulduğu haber-i mûhişi gelince hemân ol ân Sadrıa‘zam-ı sâhib-kıran tuğlar ile sancağ-ı Resûlullâh’ı Belgrad sarâyı havlısına du‘â vü senâ ile çıkarup ve kurbânlar kesilüp sene 1074 Ramazân’ının yigirminci gün cemî‘i ümmet-i Muhammed sâimü‘d-dehr iken cümle guzâta iftâr fermân olundukda tiryâkîler Zirinoğlu kâfirine,

“İlâhî berhordâr ola, kâfir ise de hidâyet bula. Anın hareketleriyle biz de sefer edüp orucumuzu yemeğe me’zûn olduk” deyü niçe tiryâkî murdârları kâfire du‘â ederlerdi.

Ba‘dehu Sadrıa‘zam yevm-i mezbûrda Belgrad-ı behişt-âbâddan alay-ı azîm ile nehr-i Sava üzre cisrden ubûr edüp cânib-i garbda,

Menzil-i sahrâ-yı kal‘a-i Zemon

Bu vâdîde meks edüp üç gün tekâ‘üd fermân olunup cemî‘i eyâletlerde ve cemî‘i sancaklarda kışlada olan mîr-i mîrânlara ve cemî‘i ümerâlara emr-i şerîfler ile kapucubaşılar pârekende ve perîşân olup gitdiklerinde hakîre dahi bizzât Sadrıa‘zam,

“Hersek sancağına mutasarrıf olan Sührâb Mehemmed Paşa Kanije imdâdına gelmeyüp Hersek sancağını bir hoş muhâfaza ***[139b]*** edüp Venedik’in Kotur kal‘asından küffâra baş çıkartmayup muhâsara edesin” deyü Sührâb Mehemmed Paşa’nın emr-i şerîflerin hakîre verüp ve cümle a‘yândan mektûblar alup Sadrıa‘zam kethudâsı İbrâhîm kethüdâdan Sührâb Paşa’ya ve vâlidesine mektûblar alup Sadrıa‘zam Kanije imdâdına revâne oldu.

Mehemmed Paşa'ya muhâfaza emirleri götürdüğüm menâzilleri ve kılâ ve şehirleri beyân eder

Evvelâ *Bism-i İlâh* ile sene 1074 Ramazânu'l-mübârekinin yigirmi üçüncü gün Belgrad şehrinden cânib-i kıbleye **Havâle kal'asın**a doğru geçüp 8 sâ'at gidüp,

Menzil-i karye-i Rojay: Kefere köyüdür. Andan,

Karye-i Perayo ve **karye-i Lisovik** ve **karye-i Baroşoça:** Bu üç pâre ma'mûr kefere köyleri Semendire sancağı hâkindedir. Bu kurâları 12 sâ'atde cümle dağlar ve beller ve yaylalar ve dırahtistân yerler aşup giderek,

Menzil-i karye-i Bistiriçe: Bu dahi kefere köyüdür. Andan,

Karye-i Tirepoşna ve **karye-i İsmirli Kovaç** ve **karye-i Dodoçan** ve **karye-i Lipye:** Bu kefere köyleri dahi Semendire sancağında ma'mûr u mahsûldâr kurâlar, 10 sâ'atde ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Moraviçe: Bu ma'mûr kefere köyü bir yayla eteğinde olmağile mahbûbe kızların temâşâ ederek kaymağ u balların yiyerek niçe zevk u safâlar ederek ve bu karye-i Moraviçe, nehr-i Lig kenârındadır. Nehr-i Lig Karadağ'da karye-i Baht'dan çıkup yine Semendire sancağı hâkinde kasaba-i Valiva'ya karîb nehr-i Kolibara'ya mahlût olup ikisi cereyân ederek nehr-i Sava-i azîme munsabb olur.

El-hâsıl bu mahalde nehr-i Lig'i ubûr edüp **karye-i Kadinaluka** ve **karye-i Islavkoça'**dan **Karadağ yaylasın** aşup, ammâ haydud keferelerinden gücile cânımız kurtarup ve azîm dıraht-ı müntehâlar seyr edüp her bir şecere-i bâlâlar evc-i semâya münkalib olup her birin onar âdem kucaklar. Mezkûr kurâları ve Karadağ yaylasın (–) sâ'atde geçüp,

Menzil-i kasaba-i Banya: Sene 1072 târîhinde vilâyet-i Erdel kâfiristânı gazâsından Belgrad'a gelüp andan vilâyet-i Arnavudistân İskenderiyyesine giderken yine bu Banya köyüne uğrayup ılıcasına girdiğimiz sene-i merkûmda terkîm olmuşdur kim tekrâr tahrîri melâlet verir, ammâ bu kasaba-i Banya içre nehr-i Diçina şehr-i Öziçe dağlarından gelüp bu ılıca deresinden geçüp ve Çaçka kasabası dibinden geçüp nehr-i Morava'ya, ol dahi Semendire ile Köylüc kal'ası mâbeyninde nehr-i Tuna'ya mahlût olur.

Andan nehr-i Diçina'yı ubûr edüp **karye-i Tovoçin** ve **karye-i Koştonik** ve **karye-i Dorojvenik,** andan nehr-i Kamaniçse'yi cisirden ubûr {edüp }bu dahi Karadağ'dan gelüp Belgrad'ın yolu üzre nehr-i Morava'ya karışır âb-ı hayât sudur.

Bu merkûm kefere kurâların ve bu nehreyni cümle 15 sâ'atde geçüp,

Menzil-i karye-i Goynagor: Kefere köyüdür, ammâ Öziçse şehri kazâsı nâhiyesinin ma'mûr kurâlarıdır.

Ve Belgrad'dan berü esmâları terkîm olunan kurâların ekserini sene 1072'de Arnavud İskenderiyyesine giderken uğrayup evsâfları bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur. Ba'de'l-yevm gayri yollara azîmet olundu.

Andan **karye-i Siridna,** andan **karye-i Dobrina,** güzel, orta köy demekdir ve eğer her köyün lisân-ı Bulgarca ve Sırfça esmâların tahrîr eylesek başka bir tomar-ı dırâz olur.

Andan **karye-i Dona Dobrina,** ya‘nî güzel kral karısı köyü demekdir. Andan **karye-i Dolna Dobrina**.

Bu mezkûr kurâları cümle Öziçse hâkinde 11 sâ‘atde ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Çis Dobriçse: Bu dahi Öziçe hâkinde yine Sırf ve Bulgar keferesi köyüdür. Bu karye-i ma‘mûre içinden nehr-i Işkırapiş, bu nehir dahi yine Karadağ’ın taraf-ı cenûbîsinden tulû‘ edüp bu karyeden güzer edüp kasaba-i Pojagacık dibinde nehr-i lezîz Öziçse’ye karışup ikisi kasaba-i Çaçka kurbunda nehr-i Morava’ya mahlût olur.

Andan kalkup yine cânib-i cenûba, **karye-i Hotan** ve **karye-i Dobrodo** ve **karye-i Tivirdik** ve **karye-i Sovolno**.

Bu kurâlar dahi cümle Öziçe hâkinde Sırf ve Bulgar kefereleri köyleri olup niçeleri tîmâr u ze‘âmet ve niçeleri hâs ve niçe köyleri vakfullâhdır.

Merkûm kurâları 13 sâ‘atde ubûr edüp,

Evsâf-ı pây-i taht-ı kraliçse, ya‘nî kal‘a-i bâlâ Öziçse

Sırf kavmi Öziçe derler, Bulgar kavmi Öziçse derler. Lisân-ı Latin’de Öziçe (–) (–) demekdir.

Târîh-i Latin-i mu‘teberde ***[140a]*** bu kal‘a-i Öziçe’nin evsâfın tahrîr edüp ibtidâ bânîsi Sırf banlarından Seleşti Ban tahtı olup anın binâsı olup sevâd-ı mu‘azzam olmak üzre vasf etmiş.

Ba‘dehu niçe mülûkdan mülûka bu kal‘a-i seng-binâ intikâl edüp âhir-i kâr sene (–) târîhinde Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî vilâyet-i Bosna’yı feth etmeğe giderken bu kal‘a-i Öziçe küffârları ru‘b-ı Âl-i Osmân’dan kal‘anın miftâhların istîmân ile Sultân Mehemmed’e teslîm edüp derûn-ı hisâra kifâyet mikdâr asâkir-i İslâm ve cebehâne ve mühimmât [u] levâzımât zahîrelerin müstevfâ koyup Ebü‘l-feth Mehemmed Hân ve Akşemseddîn Sultân ve Sadrıa‘zam Velî Mahmûd Paşa bu şehrin amâr olup ınkırâzu’d-devrân dest-i Âl-i Osmân’da müebbed kalmasıyçün hayr du‘â edüp ba‘dehu Mehemmed Hân Bosna diyârı fethine azîmet ederler.

Şehr-i Öziçe’nin hâkimler[in] beyân eder: Evvelâ kanûn-ı Süleymân Hân üzre Budin eyâletinde Semendire sancağı paşasının hâssı olup üç yüz nefer âdemiyle hâkimi voyvada ağadır. Yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Nâhiyesi cümle yüz on pâre ma‘mûr u âbâdân kurâlardır ve şeyhülislâmı vardır ve nakîbü‘l-eşrâfı vardır ve a‘yân [u] eşrâfı dahi gâyet çokdur. Ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve Budin kulu serdârı ve Budin kulu tarafından harâc ağası ve muhtesib ağası ve şehir kethudâsı ve bâcdâr ağası ve mi‘mâr ağası ve dizdâr ağası vardır.

Der-sıfat-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Öziçe: Evvelâ kal‘ası nehr-i Diçina kenârında gûyâ Tokat kal‘ası gibi bir yalçın serâmed âlî kaya üzre şekl-i murabba‘ Şeddâdî seng-binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi üç bin yüz adımdır.

Cümle etrâfında kırk bir kulle ve dörd yüz aded dendân-ı bedendir ve dîvârının kaddi kırk yedi arşın-ı âlîdir. Cânib-i erbaʻası çâh-ı gayyâ-misâl kanara uçurum kayalar olmağile bir tarafında handakı yokdur. Gerçi cânib-i garbî ve şimâlî ve cenûbîsi tarafında havâleleri vardır, ammâ hayli mesâfe-i baʻîdede dağlardır ve ol dağlardan bu kalʻaya yürüyüş mümkün değildir, zîrâ havâle olan dağlar ile bu kalʻa-i bâlâ mâbeyninde nehr-i Diçina cereyân etdiği bir derk-i esfel-misâl bir deredir kim aşağı bakmağa âdem cür'et edemez.

Ve bir hâl ile bu kalʻaya lağım ve toprak sürmek kâr eylemez. Gerçi şimdiki zamânımızın savaş-ı perhâşına göre sademât-ı topa dayanmaz, tîz münhedim olur, ammâ bir vech ile yürüyüş edüp yanına varılmaz, zîrâ bu hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn bir burunda bir yalçın kanara püşte üzre vâkıʻ olup cânib-i selâsın nehr-i Diçina ihâta etmişdir kim ol su gûyâ gayyâ deresinden cereyân edüp kalʻadan bir taş atsan aşağı dereye ol taş hayli zamândan sonra ener.

El-hâsıl bu kalʻaya bir vecih ile yürüyüş edüp zafer mümkün değildir. İllâ muhâsara ile zahîresiz kalırsa zafer mümkündür. Ve eğer havâle olan dağlardan darebât-ı top-ı kûplar ile kalʻanın der [ü] dîvârların münhedim etsen içinde mahsûr olanlar kalʻa içre olan seng-i hârâ mağâralara girüp mütehassın olduklarında mazgal deliklerindeki kurşum havfinden dibelik kalʻanın yanına varılmaz.

Ve üstâd-ı bânî-i bennâ-yı selef bu kalʻanın nehr-i Diçina akdığı mahalle bir kulle-i bâlâ-ı azîm binâ edüp bu kulleden seksen kulaç urganlar çarh-ı dollâblara koşup aşağı nehr-i Diçina'dan su çekildiğin aslâ düşman göremez. Ve bu mahalde yalçın kayalardan nehr-i Diçina'nın cereyân etdiğinün sadâsı raʻd gibi gürleyüp âdemi asamm eder. Tâ bu mertebe taşkın ve coşkun akar bir küçük sudur kim tulûʻu ve gurûbu bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Ve derûn-ı kalʻada cümle on hâne var, dizdâr ve kethudâ ve imâm ve hatîb ve mehterbaşı evleri ve Ebüʻl-feth'in bir küçük câmiʻi ve cebehânesi ve gılâl anbârı var, gayri âsâr-ı imâreti yokdur.

Ve şimâl cânibine nâzır üç kat metîn ve kavî demir kapuları var. Bu tarafı üç kat kalʻa dîvârı olmağile üç kat kapudur, ammâ bu kalʻa iç ilde vâkıʻ olup serhad olmamağile yigirmi aded tîmârlı neferâtları vardır.

Der-şehrengîz-i şehr-i merâm Özice: Mezkûr kalʻanın cânib-i kıblesi ve taraf-ı şarkîsinde kalʻadan yokuş aşağı yalçın kesme kaya yollar ile kâmil iki bin adım enüp kat-ender-kat bir vâsiʻ öz içinde nehr-i Diçina'nın yemîn ü yesârında tahtânî ve fevkânî cümle kârgîr binâ bâğ u bâğçeli ve gül [ü] gülistânlı tezyîn olmuş bir şehr-i şîrîn-i maʻmûrdur kim cümle dörd bin ***[140b]*** sekiz yüz aded ekseriyyâ tahta şindire ve kiremit örtülü mükellef ve müzeyyen ve mükemmel hânedânları var, zîrâ erbâb-ı zuʻamâsı ve aʻyân-ı kibârı bî-hisâbdır. Cümleden mükellef Zâʻim Caʻfer Ağa Sarâyı (–) (–) (–) (–) (–). Mâʻadâ vasatu'l-hâl büyût-ı raʻnâlardır.

Der-defter-i esmâ-i aded-i mahallât: Cümlesi (–) aded mahallelerdir. Üç mahallesi reʻâyâ-yı harâc-güzâr Nasârâ mahallesidir. Bir mahalle dahi Yahûdî mahallesidir, ammâ Ermeni ve Fireng ve Macar ve Urûm kefereleri yokdur. Ekseriyyâ Latin ve Sırf ve Bulgar kefereleridir, ammâ mahalle-i müslimînin esmâları budur:

…… (1.5 satır boş)……..

Der-fasl-ı imârethâ-yı cevâmi‘-i ehl-i îmân: Kamusu otuz dörd aded mihrâbdır. Cümleden mükellef ve ma‘mûr u müzeyyen ve kârgîr binâ Alaybeğ câmi‘i gâyet müferrih ve dil-küşâ sâfî rusâs-ı hâs ile mestûr bir câmi‘-i nûrdur ve cümleden minâresi mevzûn bâng-ı Muhammedî hâne-i pür-nûrdur. Bu câmi‘den mâ‘adâları kurşumlu olmayup serâpâ kiremit ile mestûrdur.

Andan Hüseyin Ağa câmi‘i, andan Hasan Efendi câmi‘i, andan Çeribaşı câmi‘i, andan Tâmîrîzâde câmi‘i, ma‘lûmumuz olan cemâ‘at-i kesîreye mâlik olan cevâmi‘-i rûşenler bunlardır. Mâ‘adâsı mesâcid-i muvahhidândır. Dükelisi yigirmi tokuz aded mahallât mesâcidleri ve zâviye ve buk‘alar ve mezgit ve eyne ibâdetgâhlarıdır. (–) (–) (–) (–), ammâ,

Der-sitâyiş-i musallâ-yı ibret-nümâ-yı âbidân-ı zâhidân: Salât-ı îdeyn ve salât-ı du‘â-i istiskâ içün bu şehrin tâ aynü‘l-fi‘linde nehr-i Diçina kenârında bir namâzgâh [u] niyâzgâh [u] ma‘bedgâhdır.

Kırk iki yıldan berü seyr etdiğimiz İslâm diyârlarının biri böyle hıyâbân u koyah ve İremezâtü‘l-imâd misilli bir tâ‘atgâha mâlik olduğun bu hakîr görmemişimdir ve olmak ihtimâli yokdur, zîrâ nazargâh-ı kibâr-ı evliyâullâhdır. Hattâ Ebü‘l-feth Gâzî Mehemmed Hân bu kal‘ayı feth ederken Akşemseddîn Hazretleri bu cây-ı İremde erba‘îne girüp Vezîria‘zam Velî Mahmûd Paşa ile ve Hazret-i Hızır Nebî ile bu çemenzârda tâ‘at u ibâdât edüp,

“Bu cây-ı müferrih gül [ü] gülistân ve ma‘bedgâh-ı mü’minân ola” deyü du‘â etdiklerinde anların nutk-ı dürer-bârlarıyla hâlâ bir müstecâbü‘d-da‘ve du‘a hırmeni bir musallâdır kim kırk gün bu mahalde ibâdet eden elbette dünyevî ve uhrevî hayr murâdâtları hâsıl olup sa‘âdet-i dâreyne nâil olur.

Hattâ bu namâzgâhın tûlu çâr-ender-çârı dâ’iren-mâdâr kâmil iki bin adımdır. Etrâfı bir âdem kaddi kadar kârgîr ve metîn dîvârdır. Ve cümle dörd aded kapuları vardır.

Bu musallânın içi cümle evc-i âsmâna ser çekmiş çınar ve kavak ve uhlamur ve bîd-i ser-nigûn ve ar‘ar ve servî ve sanavber ü tefne dırahtlarının şükûfeleri râyiha-i tayyibelerinden bunda tâ‘at-ı Sübhânî eden cemâ‘atin demâğları mu‘attar olur ve zemîn-i sebiz-gûnu eyle yeşil çemenzârdır kim gûyâ ahzar-gûn duhâvî katîfedir.

Ve dîvârının cânib-i erba‘ası gül [ü] gülistân ve murgzâristândır kim niçe bin andelîb-i beyâbânîlerin asvât-ı hazînleri âdeme cân bağışlar. Ve bu musallâya sayf u şitâda aslâ ve kat‘â şems-i âteş-tâbın te’sîri olmayup cemî‘i eşcârların zıll-ı himâyelerinde cümle mü’minân muvahhidân tâ‘at-ı Yezdân edüp şehrin cemî‘i a‘yân-ı kibârı ve erbâb-ı me‘ârif ve âşıkân-ı sâdıkânları bu menzilgâhda cem‘ olup mubâhase-i ilm edüp gûy gûy sohbet-i hâs ederler, bir aceb mesîregâh u teferrücgâh ve pâk ibâdetgâhdır, ammâ cânib-i vakfından dörd aded bevvâbları vardır.

El-hâsıl bir mecma‘-i ulemâ ve bir menba‘-ı fuzelâ ve bir ârâmgâh-ı kân-ı şu‘arâ yeridir. *Inkırâzu’d-devrân mü’ebbed ola, âmîn ve yâ Mu‘în.*

Der-beyân-ı dârü‘t-tedrîs-i âlimân-ı müfessirân: Hepisi (–) aded medâris-i tâlibândır. Cümleden (–) (–)

…… (1.5 satır boş)……..

Der-ayân-ı dârü‘l-kurrâ-i huffâzân: Umûmisi üç aded yerde ilm-i tecvîd ile Hazret-i Kur’ân tilâvet olunur, lâkin sâ’ir bilâdın hâfızları gibi İbn Kesîr ve Seb‘a kırâ’ati okunmaz, ancak Hafz kırâ’atı tilâvet olunup mahsûs dârü‘l-kurrâları yokdur. (–)

Der-ilm-i dârü‘l-hadîs-i kân-ı muhaddisân: Olancası iki yerde ilm-i hadîs okunur. Biri Alaybeği câmi‘inde, biri Hasan Efendi tekyesinde ***[141a]***

Ta‘rîf-i mekteb-i ciğer-kûşe-i püserân: Barısı on bir aded mekteb-i tıflân-ı ebcedhânlardır ve gâyet necîb ü reşîd sıbyânları vardır, lâkin ebyât [u] eş‘âr okumağa selîkaları düşmüşdür, ammâ [66] âyetin sûre-i Bakara’dan tilâvet ederler.

Der-zikr-i tekye-i erbâb-ı tarîk-i dervîşân: Bardası tokuz aded hânkâh-ı Âl-i Abâ-yı zîşândır, ammâ cümleden yukaru kal‘a altında tekye-i Hasan Efendi; hâlâ hayâtda olup kırk bin aded mürîde mâlik bir pîşvâ-yı tarîk Hakk’a sâlik mazınne-i kerâme, fuzelâyi’d-dehrden bir kimesne Rûm ve Arab u Acem’de ecdâd-ı izâmlarından berü “Öziçe şeyhleri” deyü meşhûr-ı âfâk tarîk-i Halvetiyye şeyhi şeyhun ale’l-ıtlâkdır. Hamd-i Hudâ tevhîd u tezkîrlerinde bulunup semâ‘ u safâlar edüp ol du‘â hırmeninde hayr du‘âların alup dest-i şerîfin bûs etmeğile behre-mend olduk.

Andan tekye-i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-medh-i hammâm-ı râhat-ı cân: Olandası iki aded hammâm-ı gâsılândır.

…… (1.5 satır boş)……..

Der-manzara-i mihmân-sarây-ı kârbân-ı revân: Hamusu bir aded kârbânsarây-ı hasbîdir. Ol dahi aşağı çârsû içre *merhûm u mağfûrun leh* Koca Mûsâ Paşa’nın kârbânsarây-ı hâne-i bî-minnetidir kim niçe bin at ve âdem alır bir kârgîr binâ bir azîm hân-ı ârâmgâhdır.

Der-aded-i hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Ümmeten on bir aded hân-ı sevdâgerânları var kim Rûm ve Arab u Acem’in bâzergânları bu kârgîr binâ hânlarda sâkin olup metâ‘-ı kâlây u vâlây-ı kâmhâ-yı hârâların fürûht edüp kâr [u] kisb ederler. Ba‘dehu her biri diyârlarına giderler.

Der-nişâne-i vekâle-i garîbân-ı mücerredân: Cümleden üç aded bekâr odalarıdır. Başka bevvâbânları vardır. Ba‘de’l-ışâ kapuları sedd olup ale’s-seher bâbları açılup herkes kâr [u] kisbinde olurlar. Ekseriyyâ bu rablarda sâkin olan bir alay garîbü‘d-diyâr ehl-i hıreflerdir.

Der-sitâyiş-i çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: Âmmeten bin yüz kırk aded ma‘mûr u müzeyyen sûk-ı sultânîsinde bir kârgîr binâ metîn ve kavî bezzâzistânı ve beş aded kahvehânesi ve şehir içre cereyân eden nehr-i Diçina kenârında ba‘zı dükkânları vardır, ammâ ma‘mûrları bâlâdadır.

Der-beyân-ı binâ-yı cüsûr-ı memerr-i nâs-ı âyendegân: Hemeten bu şehir içre cereyân eden nehr-i Diçina üzre üç aded ağaç cisirler ve üç aded metîn ü müstahkem kârgîr binâ cisr-i musanna‘lar vardır, ammâ cümleden mükellef Mehemmed Ağa cisrinin târîhi budur:

Mehemmed Beğ karîn-i lütf-i Yezdân,

Toludur nâm-ı nîkiyile efvâh,

Görüp cârî Dâ‘î dedi târîh,

Ne zîbâ köprü etdik bârekallâh.

Sene 1027.

Der-beyân-ı âsiyâb-ı dakîk-i tahhân: Yekûnu yüzden mütecâviz su değirmenleri var kim bu şehir içre cereyân eden nehr-i Diçina üzre vâkı‘ olmuş gûnâ-gûn musanna‘ değirmenlerdir kim bir diyârda bu gûne çarhlı ve bu elvânda seng-i hârâlı un değirmenleri yokdur.

Der-mesîregâh-ı aded-i bâğ-ı cinân: Cem‘an on bin altmış aded nazargâh-ı bâğ-ı İremezât misilli cinîn u gaytân ve hadîka-i ravza-i rıdvânlardır. Her bâğ altışar akçe öşr-i sultânî verüp gayri tekâlîf-i örfiyyeden berî bir şehr-i âbâdân u müzeyyendir.

Der-vasf-ı havâ-yı hûb-ı câvidân: Bu şehir gerçi bir kayalı ve dereli ve depeli zemîn-i sengistâna vâkı‘ olmuşdur, ammâ cânib-i şimâlîsi ve şarkîsi küşâde olmağile havâsı latîf olup vakt-i seheri gûyâ Haleb diyârında Ma‘arratü‘n-Nu‘mân şehrine benzer.

Der-sûret-i çîn-i meh-cibîn, mahbûbe-i mahbûbân: Âb [u] hevâsının letâfetinden nisvânının hüsn-i cemâlleri gûyâ bir bedr-i münîr-i mehtâbdır ve gılmânlarının hüsn-i cemâlleri bir mertebededir kim la‘l-gûn tebekânî yanakları ve sorh-gûn dudakları emsem derdine devâdır.

Der-alâmet-i kabâ-yı merd-i meydân: A‘yân-ı kibârı elvân çuka semmûr kürk-i zincab ve zerdeva ve nâfe kürk geyüp destâr-ı Muhammedî sararlar. Aşağı hâlli olanlar çuka esvâblar ve kopçalı çakşırlar ve kalpaklar geyerler. Ve Boşnakça kelimât ederler, ammâ garîbi severler. Cümle tüccâr kavmidirler.

Der-kıyâfet-i câme-i nisvân: Ekseriyyâ zenâneleri siyâh ferâceleri cümle boğasıdandır, al ve yeşil ve kırmızı çuka ferâce geymezler. Ve cümle gâyet mü’eddebe gezerler, ammâ çârsû-yı bâzâra girmezler, aybdır. Cümle Râbi‘a-i Adeviyye mertebesinde sâliha havâtînleri vardır.

Der-imâret-i dârü‘l-it‘âm-ı fakîrân-ı garîbân: Cümle iki aded dârü‘z-ziyâfe-i pîr [u] cüvândır. Evvelâ yukaru Şeyh Hasan Efendi tekyesinin subh u mesâ bay u gedâya ni‘meti mebzûldur. Ve aşağıda Koca Mûsâ Paşa hânı yanında imâretinin ni‘meti mâh u sâl bi’l-guduvvi [ve]‘l-âsâl ni‘meti dâ‘imdir. ***[141b]***

Der-memdûhât-ı sanâyi‘ât-ı üstâdân: Evvelâ sarı ve neftî ve yeşil sahtiyanı meğer Kürdistân’ın Bitlis şehrinde ola. Ve üstâd-ı mücellidleri sihir mertebesi kitâb-ı müstetâb

cildleri ve müzehheb ve murakka‘ ve münakkaş pîş-tahta divîtleri yapup pâdişâha hedâyâ verirler.

Der-na‘t-ı güzîde-i şi‘r-i şâ‘irân: Erbâb-ı ma‘ârifi ve musannifîn ve nüktedân ârifânları çokdur. Hattâ hâlâ hayâtda olan Cârî Çelebi bir dîvân tertîb eylemiş, hakkâ ki kelâm-ı dürer-bârın ayân eylemiş. İslâmbolî Fehîm Çelebi’ye nazîreler etmiş kim sihr etmiş.

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât: Evvelâ bu şehr-i ma‘mûrenin cümle halkı ve ni‘metleri pâk olduğundan mâ‘adâ cemî‘i şâhrâhları pâk kaldırımdır. Ve cânib-i erba‘ası kûh-ı bâlâlar olmağile niçe yüz aded yerden âb-ı hayât uyûn-ı câriyeler revân olup her biri mâh-ı Temmûz’da buz pâresi gibi aynü‘l-hayât suları vardır. Ve bu şehir gûyâ bir kâse içindedir. Cânib-i erba‘ası dağlardır, dahi mâverâları serâpâ bâğlardır. Ve biri birinden âlî zemînde ma‘mûr hânedânlardır. Ve cümle halkı ehl-i zevklerdir. Niçe bini sâhib-i sülûk Hasan Efendi hulefâlarından galîz müselmânlardır.

Ve gâyet ganîmet şehirdir, zîrâ cânib-i erba‘ası yedi yüz pâre ma‘mûr kurâlardır. Ve zemîni vâsi‘atü‘l-aktâr ve rahîsatü‘l-eş‘âr bir dâr-ı diyâr olduğundan bir kîle buğday üç yüz vukiyye gelir. Ve hâs u beyâz ekmeği meşhûr olup bir vukiyye nânı bir akçeye ve eti üç akçeye ve bir kuzu on akçeye ve bir bokliçse yoğurd bir peneze ve gayri me’kûlât [u] meşrûbâtlar dahi ana göredir.

…… (4 satır boş)……..

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı evliyâullâh-ı şehr-i Öziçe: Evvelâ Azîz Muslihiddîn Efendi ve Ali Efendi ve Hüsâm Efendi ve Hüseyin Efendi, hâlâ hayâtda olan Hasan Efendi’nin peder-i büzürgvârlarıdır. *Kaddesenâllâhu bi-sırrıhi’l-azîz.*

…… (1 satır boş)……..

Bu şehirde üç gün zevk u şevkler edüp cümle ahibbâ vü dostân ve âşıkânlar ile ve Şeyh Efendi hazretleriyle ve hânemiz sâhibi Zâ‘im Ca‘fer Ağa ile cümle vedâlaşup ve yarar refîkler alup Öziçe’den cânib-i kıbleye 4 sâ‘atde, **menzil-i karye-i Umaniçse,** andan **Tornik yaylası** dağın aşup 5 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Yablaniçse: Bu dahi Öziçe nâhiyesinde ma‘mûr [u] âbâdân kefere-i Sırf ve Bulgar ve ze‘âmet kendidir. Bu mahalde nehr-i Verça cereyân edüp ibtidâ bu nehrin tulû‘ı tâ İştavna dağlarından gelüp Istariulah hâkinde Pirboy hânına karîb nehr-i Lim’e karışır. Nehr-i Lim dahi tâ Arnavudluk içinde Bihor dağları kurbunda Plav kal‘ası dağlarından gelüp Foça şehri kurbunda nehr-i Drin’e, Drin dahi nehr-i Sava’ya, Sava dahi Belgrad dibinde nehr-i Tuna’ya, Tuna dahi Kili ve Tolça ve Karahırmen kal‘aları kurbunda Karadeniz’e beş yerden mahlût olur.

Andan kalkup **Yablaniçe yaylağı**n aşup yüz bin renc [ü] anâ çekerek cânib-i kıbleye giderken nehr-i Lim kenârına enüp 15 sâ‘at âbâdânlıklar içre gidüp,

İbtidâ vilâyet-i Hersek’de evsâf-ı hâk-i Hudâ kasaba-i Roda

Lisân-ı Latin’de Roda (–) (–) demekdir. Süleymân vüzerâlarından (–) Paşa amâr etmeğile mu‘âf u müsellem bâğ-ı İremden nişân verir bir ma‘mûr kasabadır.

Bosna eyâletinde Hersek sancağı hâkinde (–) paşa mütevellîsi hükmünde yüz elli akçe kazâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve Budin kulu tarafından harâc ağası ve a‘yân [u] eşrâfı vardır, ammâ şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı yokdur.

Ve bu kasabanın zemîni nehr-i Lim kenârında bir vâsi‘ çemenzâr fezâda bâğ u bâğçeli cümle dörd aded mahalleli ve cümle dörd mihrâblı âbâdân rabta-i müzeyyendir.

Evvelâ (–) câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–) ***[142a]*** Mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle dörd yüz aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ bâğ u bâğçeli ve serâpâ şindire tahta örtülü ve cümle soba hammâmlı şâhâne müzeyyen hânedân-ı zîbâlardır kim cümle hâneleri hâne-i avârızdan ve cemî‘i tekâlîf-i şâkkadan mu‘âf rabta-i zîbâdır.

Ve cümle bir medrese-i âlimân ve cümle üç aded mekteb-i sıbyân ve cümle iki aded tekye-i dervîşân ve cümle iki aded hân ve cümle bir aded hammâm-ı râhat-ı cân ve cümle elli aded dükkân, cümle nehr-i Lim üzre olan cisr-i azîm başında dekâkînlerdir kim bu dükkânların ve hammâm ve hânın kirâlarından hâsıl olan mâlı cisrin ta‘mîr ü termîmine sarf ederler.

Sitâyiş-i cisr-i azîm-i memerr-i nâs-ı ünâs: Bu kantara-i kebîr vâsi‘ tavîl püll-i kavî nehr-i Lim üzre (–) (–) (–) hayrâtıdır kim cümle beş gözdür, ammâ pâyeleri beş yerden su içre kârgîr binâ-yı azîmelerdir. Üzerleri kalın gemi direkleri üzre haşeb tahta örtülü kavî cisirdir. El-hâsıl hemân bu kasaba bu cisir hâtırıyçün amâr olmuşdur ve şehr-i Öziçe’den gelen elbette bu cisrden ubûr edüp kasaba-i Roda’ya girir. Bizler dahi eyle etdik, ammâ nehr-i Lim (–) (–) (–) (–) (–)

Ve bu şehrin bâğ u bâğçesi çokdur ve âb [u] hevâsı hûbdur ve halkı mahbûbdur ve hâk-i pâki beyne’l-halk mergûbdur ve merza‘aları vâfir ve hayr-ı berekâtları mütekâsir bir küçük kasabacıkdır, ammâ ma‘mûrdur ve halkı dâ’imâ mesrûrdur.

Ba‘dehu bu kasabadan kalkup cisri ubûr etmeden Roda hâkinde nehr-i Lim kenârınca cânib-i şarka 4 sâ‘at gidüp niçe yerler dolaşup âhir-i kâr nehr-i Lim’i gemiyle karşu tarafa geçüp,

Kasaba-i Pirboy

Mukaddemâ sene 1071 târîhinde Melek Paşa efendimiz merhûm ile eyâlet-i Bosna’dan ma‘zûl olup Rûmeli’ne giderken bu kasabaya uğrayup bâlâda evsâfı tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi bu kasaba hâkiminde sehel ta‘âm yeyüp ve yarar kulağızlar alup tekrâr nehr-i Lim’i karşu Roda kasabası hâkine geçüp 4 sâ‘at taşlıklar üzre gidüp nehr-i Lim kenârında,

Menzil-i Manastır-ı Marjik

Bu deyr-i atîk kefere-i ruhbân kıssîs ve bıtrîklerinin kavlleri üzre tâ Hazret-i Îsâ zamânı binâ olunmuş, nehr-i Lim’e hâ’il bir püşte-i âlî üzre şekl-i murabba‘ kal‘a-misâl gûnâ-gûn kubâbları serâpâ rusâs-ı hâs ile mestûr bir deyr-i ma‘mûrdur kim içinde beş yüz aded ruhbân-ı palâs-pûşânları ve pençe-i âfitâb mûğpîçe marâlî ve gazâlî gözlü mûğ-zâd gulâmları var.

Cümle kefereleri Sırf ve Bulgardırlar ve müsâfirîne ol kadar cân u baş ile hizmet edüp atlara çul ve tobra çıkartmayup atları kendüler tîmâr edüp sallama yemler verüp çizme ve

pâbuçlar silüp gece ve gündüz hidmete dürüşürler ve yevmiyye üçer kerre herseke me'kûlât [u] meşrûbâtdan şîr-i hurma ve katrınebat ve emlec-i Kâbülî ve reybâs u amberbâris eşribeleri getirirler. Tâ Gâzî Hudâvendigâr'a ruhbânları itâ'at edüp evkâfları çokdur.

Ve cemî'i kâfiristândan nezerâtları gelüp "Dîn-i Îsâ aşkına" deyüp müsâfirîne bezl-i ta'âm ve bezl-i hidmet edüp dîbâ ve şîb ve zerbâf yorkanlar ve câme-i hâblar getirirler.

Ve im'ân-ı nazar ile deyr-i müzeyyenin içine girüp temâşâ etdim. Ol kadar altun ve gümüş kanâdîl ve salîbeler ve ol kadar musanna' zî-kıymet âvîzeler ile tezyîn olmuş bir deyrdir kim müşk-i amber-i hâm ve ûd ve günlük râyihasından âdemin demâğı mu'attar olur. Hattâ bir çelîpâ-yı sepây üzre kitâb-ı İncîl duran çelîpâ gûnâ-gûn cevâhirler ile tezyîn olmuş bir sepâydır kim elli bin guruş değer.

Andan içeri bir savma'a var, ana dahi girüp temâşâ etmeğe murâd edindiğimde bir muğân-pîçe-i rûh-ı musavver gulâm-ı mehtâb hakîri mezkûr savma'aya komadığından hâtıra bu ebyât hutûr etdi. Beyt:

Dünki gün kilsâya vardım, komadı ruhbân beni,

Ahdim olsun kollayam mahşerde Îsâ'ya seni.

deyüp deyr-i gamâme-i temâmdan taşra çıkdım.

Andan ale's-sabâh bu deyrden kalkup yine cânib-i kıbleye nehr-i Lim kenârıyla 5 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i harâb-âbâd-ı Kovin

Lisân-ı Sırfça (–) (–) demekdir ve Sırf kralları binâsıdır. Sene (–) târîhinde Kosova cengi mahallinde Gâzî Hudâvendigâr feth edüp guzât-ı müslimîn içinde olan mâl-ı ganâ'imlerin alup kal'ayı ***[142b]*** câ-be-câ harâb ederler. Hâlâ derûn-ı hisârda birkaç kefere çoban evleri var, gayri şey yokdur, ammâ,

Eşkâl-i kal'ası: Nehr-i Lim'e havâle bir yalçın kaya üzre bir küçük Şeddâdî seng binâ ve bir kal'a-i ra'nâdır ve henüz üstâd-ı bennâ elinden çıkmış zann olunur. Etrâfı handaksız ve kapusuz ve kulsuz beş kulleli bir sûr-ı üstüvârdır. Anı geçüp 2 sâ'at dahi nehr-i Lim kenârıyla gidüp ve nehr-i Lim'i kasaba-i Pirepol kurbundaki Ebü'l-feth Sultân Mehemmed cisrinden geçüp,

Evsâf-ı şehr-i Sırfol, ya'nî kasaba-i Pirepol

Lisân-ı Latince Pirepol (–) (–) (–) demekdir ve bânîsi Sırf banlarından Sırfol ban binâsıdır.

Zamân-ı kadîmd[e] şehr-i azîm imiş. Sene (–) târîhinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân Bosna vilâyetin feth etmeğe giderken be-dest-i Hersekzâde Ahmed Paşa bu şehr-i Pirepol feth olup Hersek sancağı hâkinde paşanın hâssı voyvadalığıdır ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Şeyhülislâmı yokdur, ammâ sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve Budin kulu serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı vardır, ammâ a'yân [u] eşrâfı ol kadar yokdur, lâkin bâğ u bâğçeleri çokdur.

Ammâ bu kasaba-i Pirepol iki bölük kasabadır. Biri nehr-i Lim üzre Ebü'l-feth köprüsü başında yukaru vakıf kasabasıdır kim bir mahalle ve cümle elli mikdârı bâğçeli ve âb-ı

hayât sulu cümle tahta şindire örtülü evlerdir.

Ve bunda İbrâhîm Paşa câmi‘i gâyet müferrih ve dil-küşâ kiremitli ve bir minâreli câmi‘dir. Ve cümle iki aded hân-ı azîmi var ve cümle bir müferrih küçücük hammâmı var. Ve cümle bir tekye ve cümle iki mekteb ve cümle on dükkânı var. Cümle bu hayrâtlar İbrâhîm Paşa'nın olup bunların kirâlarından hâsıl olanı cisrin imâretine sarf ederler.

Bu kasabadan cânib-i şarka nehr-i Lim kenârıyla mezârlık içre kâmil bin adım gidüp,

Kasaba-i Aşağı Pirepol Vakfı

Zamân-ı kadîmde ikisi bir şehr-i azîm imiş. Mürûr-ı eyyâm ile dest-i Osmânîde harâb olup mâbeynleri bin adım yer harâb olup hâlâ mezârlık olmuşdur, ammâ yine hâkim ve zâbitleri birdir ve gâyet kasaba-i emîndir. Bu kasaba yukaru vakıfdan ma‘mûr u müzeyyen ve büyükdür. Vâlîsi ve kadısı ve hâkimisi bunda sâkinlerdir. Bu dahi nehr-i Lim kenârında bir vâsi‘ çemenzâr fezâda vâkı‘ olup bu şehir içre nehr-i Mileşova cereyân edüp bu nehrin yemîn [ü] yesârında şehir olup cisirler ile ubûr olunup bu şehir kenârında nehr-i Mileşova hemân nehr-i Lim'e karışır.

Ve bu şehrin cânib-i erba‘ası dağlardır, üzerleri serâpâ gûnâ-gûn bâğlardır. Aşağıda şehri nehr-i Mileşova'nın iki cânibinde cümle on mahalledir, dördü kefereler ve altı mahallesi müslimlerdir ve cümle dörd yüz seksen aded tahta örtülü sâfî bâğ u bâğçeli mükellef vâsi‘ kârgîr binâ hâne-i ra‘nâlardır, ammâ ekserî tahtânî tarz-ı kadîm büyût-ı zîbâlardır. Cümleden Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa sarâyı mükemmeldir.

Ve cümle on aded câmi‘-i âbidân [u] zâhidândır. Cümleden Hüseyin Paşa câmi‘i müferrih ve cemâ‘at-i kesîrelidir, ammâ kapusu câmi‘in bir köşesine vâkı‘ olup bir câmi‘in kapusu böyle vâkı‘ olmamışdır. Andan nehr-i Mileşova aşırı ağaç cisir başında Veznedâr Ağa câmi‘i, bir mesîregâh ve çemenzâr yerde câmi‘-i havâdârdır. Ve bu câmi‘ önünde bir ibret-nümâ sâ‘at kullesi var, çanının sadâsı tâ Mileşova kal‘asında istimâ‘ olunur. Ve bu mahalde nehr-i Mileşova üzre bir haşeb cisri ubûr edüp,

Namâzgâh-ı ibret-nümâ: Gerçi şehr-i Öziçe musallâsı kadar bâğ-ı İrem değildir, ammâ bu dahi gûnâ-gûn eşcâr-ı azîmeler ile ârâste ve niçe dıraht-ı hoş-bûlar ile pîrâste olmuş bir koyah gölgeli musallâ-yı îdgâhdır.

Ve cümle (–) aded mahalle mesâcidleridir, ammâ cümleden Sokolluoğlu hânının kapusu üzre olan mescid-i ra‘nâ bir câmi‘-i ra‘nâ olmağa müsta‘id bir zâviyedir. Andan Veznedâr zâviyesi meşhûrdur.

Ve cümle üç aded dârü‘t-tedrîs-i sûhtevâtdır. Ve cümle dörd aded mekteb-i sıbyân-ı ebcedhândır, ammâ ciğer-kûşeleri cümle bî-zabt bî-rabt levendât-ı hovardegândır. Kamusu havâ-yı hevesde ve sayd [u] şikârda gezer püserândır.

Ve cümle dörd aded tekye-i dervîşândır. İkisi tarîk-i Halvetî ve biri Kâdirî ve biri tekye-i Bektaşiyân'dır.

Ve cümle bir hammâmdır, ammâ Veznedâr ***[143a]*** Ağa'nın hayrâtıdır.

Ve cümle üç aded hân-ı tüccârân-ı mücerredândır. Cümleden mükellef ü mükemmel çârsû içinde Sokollu Mehemmed Paşaoğlu Kâsım Paşa hânı ma‘mûrdur. Kapusu üzre bir

mescidi var. Ve bu hân kapusu önünde sokak aşırı bir havz-ı azîminden cemî‘i musallîler tecdîd-i vudû‘ edüp cemî‘i devâbbât dahi âb-ı nâbından nûş edüp def‘-i atşân ederler.

Ve cümle yüz aded dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı yokdur, ammâ yine her metâ‘ bulunur.

Ve bu kasabanın havâsı sehelce sehîldir, ya‘nî mu‘tedil havâ olduğundan mahbûbeleri memdûhdur. Ve halkı cümle Arnavud esvâbı gibi daracık çakşır ve serhadli çuka esvâb geyerler, ammâ yine başlarında elvân çukadan kalpak geyüp yine Boşnakça ve Sırfça ve Bulgarca ve Latince kelimât ederler.

Ve ekseriyyâ tâze yiğitleri cümle baldırları çıplak gezüp cümle kılıç ve pala ve pinyal şiş taşıyup pür-silâh gezerler ve kâhîce gâzîleri kâfirin Kotur kal‘ası cânibine çeteye gider gâzî serbâz [u] şehbâz dilâver server yiğitleri var.

Ba‘dehu bu Pirepol’dan on aded yârân-ı bâ-safâlar ile atlarımıza süvâr olup alâ tarîkı‘s-seyr cânib-i cenûba bâğ u bâğçeler içre nehr-i Mileşova kenârıyla giderken birkaç tavşan sayd edüp ma‘mûr kurâları nîm sâ‘atde ubûr ederek,

Evsâf-ı tahtgâh-ı Miloşva, ya‘nî kal‘a-i Mileşova

Lisân-ı Latin’de Miloşva bir ism-i kâfirdir kim bânîsi ol kefere [ve] fecere olmağile ol ismile müsemmâ bir kal‘a-i bâlâdır. Sırf ve Voynak banlarından bir kral-ı dâldır kim bu kal‘ayı binâ edüp cemî‘i Arnavudistân’ı ve Sırfistân’ı ve Dobra-Venedik’in ve Bundukanî Venedik’in ve Bosna ve Hersek diyârın kabza-i teshîre alup niçe kerre Selânik’i ve Edirne câniblerin nehb ü gâret ü hasâretler edüp çâr-nâ-sârlık iddi‘âsın ederdi.

Tâ ki Gâzî Hudâvendigâr ki Fâtih-i Edirne Sultân Murâd-ı Evvel’dir, bu Miloş kâfir üzre sene (–) târîhinde Gâzî Murâd Hân gelüp bu la‘în Miloş dahi yedi kerre yüz bin küffâr ile Murâd Hân’a varup Kosova sahrâsında bir savaş-ı perhâş edüp hamd-i Hudâ nesîm-i nusret Murâd Hân tarafından esüp yedi sâ‘atde yedi kerre yüz bin küffârı dendân-ı tîğdan geçirüp meydân-ı bezm [ü] rezm-i vegâ asâkir-i İslâm’da kalup ba‘dehu Gâzî Murâd Hân lâşe-i küffârları temâşâ ederken hemân lâşe-i murdârlar içinden bu mezkûr kal‘a sâhibi Miloşva nâm mel‘ûn kalkup Murâd Hân’ı bıçağıyla birkaç yerden urup şehîd etdikde kâfir Miloş‘u da anda pâre pâre ederler. Bir kavlde “Bu Miloş elçilik bahânesiyle Murâd Hân’ın dâmenin bûs ederken Murâd Hân’ı taht üzre birkaç yerden zahm-âlûd edüp şehîd etdi” deyü yazmışlar. Şehâdeti mukarrer, ammâ rivâyet muhtelif.

Ba‘dehu bu kal‘a-i Miloşva’ya Hersek banı mâlik olup Hersek vilâyetinin tahtgâhı eder. Bu kal‘aya Miloşva derler ve Milişova dahi derler. Netîce galat-ı meşhûr evlâ olmağile efvâh-ı nâs-ı Poturânda {Miloşova derler}.

Ba‘dehu sene (–) târîhinde bu kal‘ayı Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Hân Bosna fethine giderken be-dest-i Hersekoğlu Ahmed Paşa bu kal‘a feth olmuşdur, be-kavl-i müverrihân-ı Rûm-ı zevi’l-fühûm.

Der-beyân-ı sebeb-i feth-i kal‘a-i Mileşova

Hersekoğlu Ahmed Paşa dahi zamân-ı cehâletde iken İşpanya kralının bir kızın zu‘m-ı bâtıllarınca nikâh ile alup zifâf gecesi Ahmed Beğ‘in babası Hersek ban kızı görünce aklı

gidüp ol ân kıza amân vermeyüp Hersek Bânû-yı İşpanya'nın bekâretin izâle etdikde hemân Hersekoğlu müte'ellim olup dâğ-ı derûnundan ol gece üç yüz kadar atlı ile bu Mileşova tahtından gâ'ib olup şehr-i Üsküp'de Ebü'l-feth Gâzî'ye gelüp sergüzeşt [ü] serencâmın bir bir takrîr edüp şehâdet parmağın kaldırup Akşemseddîn ve Velî Mahmûd Paşa huzûrunda İslâm ile müşerref oldukda ismine Ahmed derler.

Hemân ol gün Ebü'l-feth'den elli bin güzîde cürd atlı asker alup birkaç pâre şâhî toplar ile Üsküp kal'asından ılgarup kat'-ı menâzil ederek gelüp kal'a-i Mileşova'yı muhâsara edüp darebât-ı top-ı kal'a-kûp ile döğe döğe kal'ayı feth etdikde babası bir hîle ile firâr edüp Ahmed Beğ ma'şûkası olan İşpanya bânûsun alup murâd [u] merâmına erüp kal'a miftâhların Sultân Mehemmed Hân'a müjde ile gönderir.

{Ahmed Beğ'in} babası {olan} pelîd-i anîd firâr ederek hâk-i Hersek'de Dobra-Venedik kurbunda Bolagay kal'ası ***[143b]*** nâm bir hisâr-ı benâmı tahtgâh edinüp anda karâr etdikde Mehemmed Hân-ı Gâzî sürûrundan kal'a-i Mileşova'yı bir tuğlu sancağile {Ahmed Beğ'e} ihsân edüp,

"Babanın vilâyetinden ne kadar el vilâyet feth edersen senin olsun" deyü hatt-ı şerîf-i yarlığ-ı belîğ-i şâhîler vârid olunca Ahmed Beğ bir yüğrük beğ olup şeb [ü] rûz cihâd-ı ekber ederek bi't-temâm Hersek vilâyetini [feth edüp] Hersekoğlu Ahmed Paşa'nın {tahtıdır}. Kendüleri niçe yıldan sonra merhûm olup Dil Hersek'i kasabasında câmi'i sâhasında medfûndur. *Rahmetullâhi aleyh*.

Ammâ ibtidâ hâk-i Hersek'de feth olunan bu kal'a-i Mileşova'dır.

Eşkâl-i zemîn-i sûr-ı Mileşova: Evc-i âsmâna berâber bir yalçın kaya üzre seng binâ yalın kat metîn kal'a-i ra'nâdır, lâkin câ-be-câ sademât-ı topdan ba'zı yerlerin Ahmed Beğ münhedim etmiş, ammâ on iki aded kulleleri ve cümle ebrâcları ve cemî'i dendân-ı bedenleri gâyet ma'mûr u müstahkemdir ve derûn-ı hisârın anbârlarında Kotur kal'ası zahîresi mâl-â-mâldır.

Ve cümle yigirmi kadar mükellef tahta örtülü evlerdir. Ve Ebü'l-feth Mehemmed Hân'ın bir küçük câmi'i ve cebehânesi ve hazînesi ve cânib-i şimâle nâzır bir metîn demir kapusu ve bir suluk yolu var, nehr-i Mileşova'dan su alınır bir nihânî yoldur.

Ve nehr-i Mileşova, Hersek sancağı hâkinde Direl yaylası dağlarından gelüp bu kal'a-i Mileşova altından geçüp kasaba-i Pirepol içinde nehr-i Lim'e mahlût olur, ammâ bu mezkûr su yolu kullesi kal'anın cânıdır. Kal'a dizdârı ve yüz elli kadar merdüm-i hisârı ve şâhî topları ve kifâyet mikdârı cebehânesi vardır.

Ammâ aşağı varoşu ol kadar ma'mûr u müzeyyen değildir. Ancak altmış kadar tahta ile mestûr kâfir ve müslim evleridir. Ve bir câmi'i ve bir hânı ve bir hammâmı ve on kadar dükkânı var, câ-be-câ bâğları ve müşebbek bostânları var.

Ammâ cümle bin kadar gâzî yiğitleri vardır. Her bâr Kotur kâfiriyle savaş-ı perhâş edüp her bâr bî-hisâb mâl-ı firâvân ile ve niçe Uskok kâfirlerin esîr-i bend-i zincîr edüp kal'alarına getirirler bir alay gâziyân-ı mücâhidânlardır. Ve Kotur kâfiri havfinden ehl [ü] iyâllerin her bâr kal'alarında koyup çeteye ve poturaya ve işlerine giderler. (–) (–)

…… (1 satır boş)……..

Bu kal‘adan yine cânib-i şimâle nîm sâ‘atde tekrâr **kasaba-i Pirepol**‘a gelüp andan ale’s-sabâh cânib-i garba 5 sâ‘atd[e] gidüp,

Evsâf-ı tahtgâh-ı sancağ-ı Hersek, şehr-i müzeyyen Taşlıca

Kal‘a yokdur. Hemân cânib [ü] etrâfı beyâz billûr gibi taşlı dağların ortasında bir vâsi‘ çemenzâr sahrâ içre bir kaynak taşlı su kenârında binâ olduğıyçün bu şehre Taşlıca derler. Hakkâ ki etrâfı sengistândır, ammâ Hersek paşasının tahtgâhıdır, zîrâ bu şehir vilâyet ortasına vâkı‘ olmuşdur. Bu şehir içre Paşa sarâyında mihmân olup şehrine göre yigirmi mikdârı hücreleri ve dîvânhâne va kâ‘aları ve mezkûr kaynak suyu üzre bir haşeb kasrı ve matbahları ve müte‘addid ıstablları ile mükellef sarâydır.

Ve kanûn-ı Süleymân Hân üzre Bosna eyâletinde Hersek paşasının bu şehir tahtı olup paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâssı 1.100.515 akçedir ve cümle erbâb-ı zu‘amâsı 24 ve cümle erbâb-ı tîmârı 224 ve alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı ve cümle cebelüleriyle üç bin asker olur. Paşası da iki bin asker olur, hîn-i seferde me’mûr oldukları yerde bulunurlar, güzîde askerdir. Ve yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi yetmiş aded kurâdır. Kadıya senevî yedi kîse olur. Paşasına ber-vech-i adâlet yetmiş kîse olur. Şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesib ağası ve şehir kethudâsı ve harâc ağası ve bâcdâr ağası vardır.

Eşkâl-i zemîn-i belde-i Taşlıca: Bu şehr-i müzeyyen bir çıplak ve beyâz kar gibi kayaların ortasında bir çemenzâr yerde bâğlı ve bâğçeli zemînde cümle on mahallenin {beşi müslim ve beş adedi kefere mahalleleridir}.

Ve cümle on aded mihrâbdır. Evvelâ cümleden mükellef ü müzeyyen Bulehnikli Hasan Paşa câmi‘i, gûyâ bir câmi‘-i selâtîndir. Hattâ bu şehirde ne kadar kurşum örtülü hân ve câmi‘ ve imâret ve medrese var ise cümle bu Hasan Paşa hayrâtıdır. Ve bu câmi‘in bir serâmed ve musanna‘ minâre-i zîbâsı var kim misli meğer şehr-i Üsküp’de Koca Yahyâ Paşa câmi‘inin minâresi ola. Ve bir kubbe-i kâse-i nîlgûn-ı âlîsi ***[144a]*** var kim gûyâ çarh-ı harrâtînden çıkmış bir müdevver kubbe-i serâmeddir. Ve bu kubbenin etrâfında altı aded nîm kubbeler dahi var, ammâ büyük kubbeden alçaklardır.

Ve bu câmi‘in yine çâr-kûşesinde dörd aded zînet kubbeleri dahi var ve taşra kıble kapusu sofası üzre dörd aded sütûn-ı mermerler üzre üç aded kubbeler dahi var. Cümle mezkûr sağîr ü kebîr on dörd aded kubbeler üzre on dörd aded alem bir pâdişâh câmi‘inde görülmemişdir. Gerçi câmi‘ küçükdür, ammâ alemler ne alemlerdir kim bu alemlerle bu câmi‘ me[m]leket-i Âl-i Osmân’da alem olmuşdur. Her alemin kadleri âdem kaddi kadardır. Hattâ bu sâhibü‘l-hayrât Bulehnikli Hasan Paşa Mısır vezîri iken bu alemleri Mısır’da yapdırup on dörd bin altun ile yaldız urdurup Mısır İskenderiyyesinden bu alemleri Dobra-Venedik gemilerine koyup Dobra-Venedik’e gelüp andan bu Taşlıca’da câmi‘e konur. Hâlâ üstâd elinde henüz musaykal olmuş gibi şu‘le verüp zıyâsından âdemin merdüm-i dîdeleri hîrelenir. Ve Süleymân Hân zamânından berü bu alemlerin reng-i rûlarına bir zerre kadar kesâfet gelmemişdir.

Ve bir musanna‘ minberi var kim üstâd-ı mermer-bür bu minbere bir tîşe ve matraka urup

kazmış kim hakkâ yed-i tûlâsın ayân edüp sikkeyi mermerde kazmış. Ve mihrâbı üzre siyâh katîfeden zer-ender-zer zerdûz işleme bir Kâ‘be tasvîrini üstâd işlemiş kim hakkâ kim nakş-ı Mânî ve nakş-ı Bihzâd işlemiş.

Ammâ bu câmi‘in haremi etrâfı ağaç parmaklıkdır, zîrâ sâhibü‘l-hayrât Hasan Paşa merhûm olup harem etrâfı nâ-tamâm kalmışdır.

Ve bu câmi‘de bir garîb temâşâ var. Bu câmi‘in döşeme hasırların Hasan Paşa Süleymân Hân asrında Mısır’dan göndermiş bir gûne Mısır hasırıdır kim ilâ hâze’l-ân henüz üstâd elinden rehâ bulmuş gibi bir musanna‘ bûriyâdır kim hakkâ işleyen üstâd-ı (bu) bûriyâ-yı bî-riyâ işlemişdir kim aceb hikmetdir. Dahi niçe yüz yıl duracağı muhakkakdır.

Andan Hacı Hüseyin câmi‘i, andan Hacı Rıdvân câmi‘i, andan Hacı Ali câmi‘i, andan Odabaşı câmi‘i, andan Ahmed Beğ câmi‘i dahi yenidir.

Bu mezkûr cevâmi‘lerin cümlesi cemâ‘at-i kesîreye mâlik cevâmi‘-i rûşen ü müzeyyenler ve ma‘mûrlardır.

Sitâyiş-i mesâcid-i âbidân-ı zâhidân: Cümle (–) aded mahalle mescidlerdir. (–) (–) (–) (–)

Der-beyân-ı medrese-i âlimân: Cümle iki aded medrese-i tâlibândır, ammâ dârü‘l-hadîsi ve dârü‘l-kurrâ-yı mahsûsu yokdur. (–)

Der-ilm-i mekteb-i tıflân-ı ebcedhân: Cümle üç yerde dârü‘l-ulûm-ı ciğer-kûşe-i püserân vardır, ammâ gulâmları havây [u] hevesde bir alay sıbyândır.

Der-zikr-i tekye-i erbâb-ı tarîk-i dervîşân: Cümle iki aded hânkâh-ı mesken-i fukarâ dergâh-ı Âl-i Abâ-yı zîşân âsitâneleri var. (–) (–)

Der-imâret-i dârü‘z-ziyâfe-i fakîrân: Cümle bir yerde Hasan Paşa’nın me’kel-i imâreti var kim subh u şâm cümle fukarâya çobrası mebzûldur.

Der-medh-i hammâm-ı râhat-ı cân: Cümle bir hammâm-ı rûşinâdır. Ol dahi Hasan Paşa câmi‘inin kıble kapusu ardında âb [u] hevâsı latîf hammâmdır.

Der-aded-i hân-ı hâcegiyân: Cümle üç aded vekâle-i tüccârân-ı sevdâgerânları var. Cümle Çîn ü Hıtâ vü Hoten metâ‘ları bulunur hânlardır, ammâ bu hân-ı zîbânın sâhibü‘l-hayrâtı Bulehnikli Hasan Paşa bu hânı çârsû içre bezzâzistân gibi kal‘a şeklinde kârgîr binâ-yı metîn edüp cemî‘i kubâbları rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir hân-ı ma‘mûr edüp kapusu önünde iki lüleli âb-ı hayât çeşme-sârı vardır.

Der-defter-i hisâb-ı sarây-ı kibâr-ı a‘yân: Cümle bâğsız ve bâğçeli yedi yüz aded kârgîr binâ tahta ve kiremit ve kayağan örtülü hâne-i zîbâlardır, ammâ cümleden Paşa sarâyı başka bir mahallede sarây-ı azîmdir kim şehrin cânib-i şarkîsine vâkı‘ olup nehr-i Berezniçse kenârındadır.

Der-kârhâne-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle iki yüz kadar dükkânlardır, ammâ çoğu tüfengci dükkânları ve sâ’ir ehl-i sanâyi‘lerdir.

…… (1 satır boş)……..

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât: Evvelâ bu şehrin âb [u] hevâsı latîf olduğundan pâk ü pâkîze mahbûb u mahbûbeleri olur ve tarîk-i âmları dahi pâk kaldırım döşeli ve çârsû-yı şâhrâhı bir vâsi‘ yoldur.

Ve bu şehrin lodos rûzgârı tarafı iki sâ‘at tûlu bir sahrâ-yı çemenzârdır kim içinden nehr-i Tihotine cereyân eder. Bu nehrin ibtidâ tulû‘ı yine Hersek sancağı yaylaklarında (–) dağdan çıkup ayn-ı Berezniçse ile karışup nehr-i (–) mahlût olur. ***[144b]*** Ve bu Taşlıca sahrâsında aslâ arz-ı hâliye bir zirâ‘ yer yokdur. Cümle zemîni vâsi‘atü‘l-aktâr ve rahîsatü‘l-eş‘âr cümle mezra‘aları hûb ve türâbı beyne’l-ünâs mergûb olup bu deşt-i çemenzâr içre mâl-â-mâl ma‘mûr kurâlar ve çiftlikler ile ârâste olmuş bir vâdî-i hâmûndur.

Sebeb-i imâreti oldur kim bu Hersek diyârında hâk-i amber-pâk azacık olduğundan bu sahrânın türâbında amâristânı çok olmuşdur. Ve bu sahrâ etrâfı dâ’iren-mâdâr beyâz kar gibi yumru ve yamru kayalar taşlar olduğundan bu şehre Taşlıca derler.

Ve bu şehrin taraf-ı şarkîsindeki beyâz kayadan bir beyâz billûr-i sâf-nijâd-i berrâk gibi ayn-ı Berezniçse tulû‘ edüp Paşa sarâyı köşkleri altında havz-ı azîmlere dolup andan geçüp şehir içre Tabahâne çârsûsunda isti‘mâl olup andan niçe âsiyâb-ı dakîklere uğrayup andan niçe yüz bâğçelere ve müşebbek bostânlara uğrayup andan sahrâ içre cereyân, andan nehr-i Tinetiho’ya mahlût olur.

Ve mezkûr ayn-ı Berezniçse çıkdığı mahalde gûnâ-gûn alabalıkları var kim gûyâ her biri mâ‘ide-i mâhîlerdir.

Ve bu şehrin cânib-i erba‘ası çıplak yalçın kayalı dağlar olmak ile kışı gâyet şedîd olduğundan bâğları aslâ yokdur, ammâ bâğçeleri çokdur. Bu şehir halkının cümle bâğları Pirepol kasabası dağlarındadır.

Ve bu şehirde ne mertebe kar yağdığı andan ma‘lûm ola kim kasaba-i Pirepol’dan gelirken Babine yaylağında “Kardan yollar gâ’ib olmasın” deyü serâmed çam direklerin yollar üzre dikmişler. Tâ bu mertebe berf-i rahmet yağup beş altı ay kar durur, ammâ yine sengistân dâr-ı diyâr olduğundan dörd beş ay şiddet-i hârı şedîd olur. El-hâsıl yazı yaz ve kışı kışdır.

Ve bu şehir gâyet serhad yerdir. Hattâ Venedik kâfirinin Kotur kal‘ası bu şehrin cânib-i cenûbuna iki konak yer olup Kotur’un Uskok kâfirleri bir gecede dağlar içre gelüp bu Taşlıca’dan esîr alup kâhîce kâfirler de esîr olup giderler, bir serhad şehirdir.

Ve bu şehrin memdûhât-ı sanâyi‘tinden, dalyan boylu musanna‘ tüfengleri ve çakmaklı tabancalı tüfeng puşkaları meşhûrdur.

Ve Taşlıca’nın taş döğen it cânlı atları ve Hersek bârgîr pirapçeleri ve komor bârgîrleri meşhûr-ı âfâkdır.

Ve bu şehir halkı [67] hadîs-i şerîfi üzre dizleri gözünde cümle çuka dolama ve serhadli ve sıkma kopçalı çakşır ve kubâdî pâypûş ve başlarında gûnâ-gûn elvân çukadan semmûr ve zerdeva sedhadli kalpakları geyüp ve cümle kılıçları ve tüfengleriyle gezüp kâr [u] kisb eder bir alay gâziyân-ı mücâhidânlardır ve Boşnakça kelimât eder sofra sâhibi garîb-dost âdemlerdir.

Bu şehirden kalkup cânib-i garb tarafına niçe ma‘mûr kurâlar geçüp 6 sâ‘at sengistânda {**Bulehnikli Ca‘fer Beğ ocağı**n geçüp 4 sâ‘at dahi} gidüp,

Evsâf-ı dere-i Ledeniçe, ya‘nî kasaba-i ibret-nümâ Çayniçse

Lisân-ı Latince Çayniçse (–) (–) (–) demekdir, ammâ niçeler Çayniçe derler. Tahrîr-i Süleymân Hân üzre Hersek sancağı paşasının hâkindedir, ammâ hâss-ı hümâyûn olup derfterdâr paşa tarafından zabt olunup iki yüz âdem ile hâkimi voyvadadır. Ve bir hâkimi dahi yüz elli akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır. Ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve şehir kethudâsı ve a‘yân-ı kibârı vardır.

Der-sıfat-ı eşkâl-i zemîn-i Çayniçe: Bu rabtanın zemîni gibi bir turfa mudhik ve maskara ve mahûf u muhâtaralı dereli ve depeli bir garîb ü acîb zemînli şehir görmedim. Hattâ bu kasaba-i âbâdânın üç tarafı evc-i semâya urûc etmiş mehîb dağlar üzre âsumâne kad-keşân olmuş dıraht-ı müntehâları ve kiraz şecereleri ile zeyn olmuş dağlar ve niçe yerleri sâfî hadîka-i ravza-i rıdvân misilli bâğlardır.

Ve bu dağların uçurum olan muhâtara dereleri gûyâ gayyâ dereleri ve derk-i esfel dereceleridir. Hudâ hakkiyçün âdem bu derelere bakmağa cür’et edemeyüp gözleri kararır.

Bu mezkûr dere-i azîmlerin cânib-i cenûbu tarafında kûh-ı bâlâların üzerine kasaba-i Çayniçe imâretleri vâkı‘ olup cümle evleri İslâmbol’da Cihângîr Yokuşu evleri gibi biri biri üzre biri birinden âlî zemîne zîk ve daracık evler vâkı‘ olup bu şehir içre dahi bir uçurum kayalı ve topraklı kanara ve minâre kaddi veylün ve sakar deresi var kim âdem aşağı bakmağa zehresi çâk olup her sene bu uçurum dereye niçe ma‘sûmlar ve at ve katırlar uçup helâk olur.

Bu dere evvelki tahrîr ***[145a]*** olunan derelerden mel‘ûndur, zîrâ tâ şehrin ma‘mûr ve izdihâm yerinde vâkı‘ olmuşdur. Hattâ Hacı Balı nâm bir sâhibü‘l-hayrât bu gayyâ deresi üzre bir sırât cisr-i azîmin bir kayadan bir kayaya binâ etdirmiş kim hakkâ ki anı yapmak makdûr-ı beşer değildir. Bundan dahi aşağı bakanın zehresi sıyup vücûdu berk-i hazân gibi ditrer.

Ve bu şehir cümle beş müselmân mahallesi ve üç kefere mahallesidir. Evvelâ Sinân Paşa mahallesi [ve] Türbe mahallesi [ve] İmâret mahallesi ve Karşu mahalle ve Aşağı mahalle ve Yukaru mahalle ve Dere mahallesi, meşhûr bildiğimiz mahallâtlar bunlardır.

Ve cümle sağîr ü kebîr yedi yüz aded kârgîr binâ tahtânî ve fevkânî sarâylar ve gayri vasatu’l-hâl büyûtların cümlesi kiremitli ve tahta şindireli ve kayağan örtülü biri biri üzre muhâtara yerde gûnâ-gûn hânedânlardır, ammâ bâğçeleri azdır ve havlıları dardır.

Ve cümle on aded mihrâbdır, ammâ beş adedi selâtîn-misâl câmi‘-i mü’minân-ı muvahhidândır.

Evvelâ cümleden çârsû içre mükellef ü müzeyyen ve mükemmel Sokollu Mehemmed Paşa dâmâdı Sinân Paşa câmi‘i, gerçi bir kubbeli câmi‘dir, ammâ gâyet vâsi‘ ve musanna‘ ve mihrâb u minberi ve mahfil-i münîfi murakka‘-misâl bir ma‘bedgâh-ı pür-me’âldir. Ve billûr u necef ve moran câmlarına âfitâb-ı âlem-tâbın tâb [u] tüvânı bu câmlara te’sîr etdikde câmi‘i nûr iken nûr-ender-nûr olur.

Ve taşra sofası üç kubbe-i nîlgûn-ı ser-nigûn kubâb-ı müdevverlerdir, ammâ nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn kubâblardır, ammâ haremi dardır. Ve bu câmi‘ bir minâre-i bânghâne-i mevzûn-ı serâmed [u] ser-bülende mâlikdir kim ilm-i mi‘mârîye mâlik olan im‘ân-ı nazar ile nazar edüp engüşt ber-dehen ederek “Sad lek hezârân bârekallâh” deyüp âlem-i hayretde kalır, zîrâ böyle bir zîk uçurum yerde bu câmi‘e temel tutdurup böyle bir minâre-i Bilâlî inşâ eylemek makdûr-ı benî Âdem değildir.

Ve hareminin etrâfında hücre-i tâlibânlar olup harem ortasında vâcibü‘s-seyr bir gûne havz-ı latîfi var kim fevvâreleri evce pertâb edüp cümle Hanefî musluklarından muvahhidân-ı musalliyânlar tecdîd-i vudû‘ edüp tâ‘at-ı Sübhân ederler. Ve câmi‘in kıble kapusunın atebe-i ulyâsı üzre Karahisârî tarzı hüsn-i hatt-ı müzehheb ile bu târîh tahrîr olunmuşdur:

Kılup ihyâ Sinân Beğ öz diyârın,

Yapup bu câmi‘i kıldı hoş ihsân,

Tefekkürle çıkardım târîhini,

Güzel oldu münâsib beyt-i Rahmân.

Sene 972.

Ve câmi‘in sağ tarafında bir kubbe-i âlî içre sâhibü‘l-hayrât Sinân Paşa medfûndur. Ve sokak aşırı Sinân Paşa sarâyına muttasıl Sinân Paşa oğulları bir kubbe-i âlîde medfûnlardır. Ve bu şehrin cümle imârâtları Sinân Paşa’nın hayrâtı olup serâpâ kurşumlu binâlar bu şehr[i] dutmuşdur.

Andan câmi‘-i (–). Bu dahi kurşum kubâblı ve serâmed minâreli bir câmi‘-i münevverdir. İbâdet edüp ma‘lûmumuz olan câmi‘ler bunlardır. Mâ‘adâsı cümle sekiz aded mahalle zâviyeleridir. Cümle iki kârgîr minâre ve üç aded tahta minâreler var, gayri zâviye ve buk‘a ve eyneler minâresizdir.

Ve cümle şehir içre elli kadar tâ aşağı uçurum derelere varınca su değirmenleri vardır.

Ve cümle üç aded medrese-i dârü‘t-tahsîli’l-ulûmları vardır. Cümleden Sinân Paşa medresesi ma‘mûrdur. Ve cümle beş aded mekteb-i tahsîl-i dârü‘l-ulûmları vardır.

Ve cümle dörd aded tekye-i dervîşân-ı zîşânı var, ammâ Halvetî ve Kâdirî tekyeleri ma‘mûrdur.

Ve cümle üç aded hân-ı tüccârân-ı berr [ü] bihârı vardır. Her birinde Laristân ve Moltan [ve] Venedik ve Firengistân metâ‘ları bulunur. {Köprü başında Hacı Balı hânı gûyâ kal‘adır}. Her bir hânları bezzâzistâna müşâbih vekâlelerdir.

Ve cümle bir hammâmdır, ammâ gâyet musanna‘ ve rûşinâ hammâm-ı hoş-havâdır. Ve cümle iki yüz kadar dükkândır, ammâ saymadım, lâkin bezzâzistânı yokdur. Ve Hacı Balı hânı kurbunda uçurum dere başında demirci dükkânları çokdur.

Ve cümle bir aded imâret-i dârü‘l-it‘âm-ı fakîrânı Gâzî Sinân Paşa hayrâtıdır. Câmi‘iyle Paşa sarâyı kurbunda bir me’kel-i imâretidir kim cemî‘i âyende vü revendegâna bay u

gedâya ve pîr [u] cüvâna mâh [u] sâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl, [68] nassı üzre ni'meti mebzûl bir dârü'z-ziyâfedir.

Ve cümle yedi aded mesîregâh [u] teferrücgâhları var kim Hersek sancağında böyle nazargâh-ı İremler yokdur. ***[145b]*** Ammâ cümleden bâğ-ı Merâm gibi mesîregâhı Çayniçse şehrinin kıble cânibinde şehr-i Taşlıca'dan gelirken Çayniçse'ye nîm sâ'at karîb yol üzre Sinân Paşa çeşmesinden tâ Çayniçse'ye gelince tarîk-i âmmın yemîn ü yesârı cümle dıraht-ı müntehâ kiraz ağacı hayâbânının öte kıble tarafında bin adım karîb,

Tekye-i mesîregâh-ı Gâzî Murâd Baba

Bir teferrücgâh-ı mürtefi' âsitâne-i Bektaşiyân'dır kim vâcibü's-seyr bir kân-ı abdâlân-ı Âl-i Abâ-yı dervîşândır. Ve cümle Çayniçe dereleri ve imâretleri ve dağları ve bâğları bu âsitâne maksûrelerinden temâşâ olunur bir âlî nazargâh-ı dergâhdır.

Ve bir maksûresi altında bir âb-ı hayâtdan nişân verir buz pâre-misâl bir âb-ı zülâli var kim mâh-ı Temmûz-ı rûz-ı nevrûz-ı Harezmşâhî'de üç yudum râhat ile nûş olunmaz bir sermâsı var. Ve bu İremezâtın gûnâ-gûn la'l-gûn kirazların derüp devşirüp bu buz pâre suya koyup tenâvül olundukda âdeme hayât verir.

Ve bu cây-ı hurrem-âbâdda niçe çemenzâr soffalar ve niçe nişîmenler var. Niçe yüz bin dıraht-ı müntehâların sâyesinden âfitâb-ı münevverin tâbı te'sîr etmeyüp bir gûne zıll-ı memdûd olur kim gûyâ hıyâbân-ı Acem olur.

Ve niçe bin murgân-ı hoş-âvâz tuyûrun asvât-ı hazînleri ehl-i teferrücün rûhlarına cân bağışlar. Ve niçe yerde uyûn-ı câriyeler üzre kebâb dollâbları deverân ederek âdem yapışmadan kebâblar Mevlevî-vâr semâ' ederek pişüp tenâvül olunur. Ve her köşesinde niçe bin âşıkân-ı sâdıkân muhibbân [u] dostânlarıyla âğâze-i dâstân ederek ve hoş-elhânlar ile âğâze-i ilm-i mûsikârî ederek subh u mesâ taraf taraf Hüseyn Baykara meclisleri olur.

El-hâsıl gayri şehrin ahâlîleri bu bezmgâha me'kûlât [u] meşrûbâtlarıyla gelüp gûnâ-gûn cân sohbetleri edüp felek-i kec-reftârdan kâm aldık, zann ederler. Ba'dehu bu âsitânede medfûn olan Gâzî Murâd Baba'yı ziyâret ederler. Ve,

Mesîregâh-ı Namâzgâh

Gerçi Öziçe şehri musallâsı gibi bâğ-ı Merâm değildir, ammâ bu dahi bir garîb temâşâgâh-ı çemenzâr, şükûfezâr, lâlezâr şecere-i tayyibeler ile ârâste ve nahlistân, gül [ü] gülistân ile pîrâste bir kân-ı sulahâ ve bir mesken-i tarz-ı hoş-havâ-yı ferah-fezâ ma'bedgâh-ı Hudâyî'dir. Hattâ mezkûr Murâd Baba Sultân mesîregâhın ve bu namâz niyâzgâhın binâ eden sâhibü'l-hayrât Namâzgâh'ın yol aşırısında bir âsitâne-i âlîde medfûn olup Murâd Baba tekyesinin Bektaşiyân fukarâlarından türbedârları vardır.

Ve bu şehr-i Çayniçe'nin cümle mezâristân cebbânistânları bu mahalde şâhrâh üzre bir âsitâne-i hâmûşândır kim *Summun bükmün* olup yatırlar, ammâ lisân-ı hâl ile bu hakîr Evliyâ'dan bir Fâtiha ricâ ederler. Sükkân-ı karâfeteyn rûhlarıyçün, Allâh rızâsıyçün *el-Fâtiha ma'a's-salavât.*

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı kasaba-i Çayniçe

Evvelâ gerçi bu şehir gayyâ dereleri gibi mahûf u muhâtara yere vâkı' olmuşdur, ammâ âb

[u] hevâsı gâyet latîf ve ma‘mûr u âbâdân kazâdır ve her cânib yaylalı dağlar ve bâğlardır. Ve kurâları birbirlerine müşâ olup çet-a-çet sık mahsûldâr kend-i azîmlerdir.

Ve ahâlîsi cümle Boşnakça kelimât edüp cümle serhadli esbâbı geyerler. Ve zenâneleri yassı baş olup siyâh bez ferrâce geyerler ve gâyet mü’eddebe gezer ehl-i ırz mü’minelerdir. Ve halkı cümle yârândan sofra sâhibi veliyyü‘n-ni‘am merd-i Hudâ erlerdir. Ve cümle ehl-i ırz ve ehl-i hâl sâhib-i sülûk kimesneleri var ve gâyet garîb-dost ehl-i zevk u ehl-i şevk yârândan sebük-rûh âdemleri var. Hattâ Sultân Murâd Hân *aleyhi’r-rahmetü ve’l-gufrân* musâhibi olup hâlâ Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Vezîria‘zam tezkireci efendisi olan Lâğarî ve Mezâkî Efendi bu Çayniçe hâkinden olmağile anın hânesinde hakîr meks edüp bu şehir halkıyla üç gün eyle zevk u safâlar etdik kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Ve bu şehrin memdûhâtından gûnâ-gûn baltaları ve Ferhâdî külüngleri ve at bukağıları yârbendlerinden vâfir şey peydâ etdik.

…… (2 satır boş)……..

Andan cümle ahbâb ile vedâlaşup ve nâmdâr refîkler alup 2 sâ‘atde **menzil-i Mahmûd Sipâhî ocağı**n geçüp 4 sâ‘at dahi gidüp,

Evsâf-ı şehr-i tahtgâh-ı azîm Hersek Koca, ya‘nî belde-i bender-âbâd-ı kadîm şehr-i Foça (–) (–)

[146a]

Be-kavl-i müverrihân-ı Latin bu şehr-i atîk tâ Hazret-i Yahyâ zamânı binâ olundu kim Hazret-i Risâlet-penâhın vilâdet-i şerîflerinden altı yüz yigirmi sene mukaddem Her İrşek binâsıdır kim üç yüz kırk altı sene mu‘ammer olup ibtidâ bu Hersek diyârın ol Her İrşek Kral binâ etmeğile “Her İrşek”den galat Hersek derler.

Hâlâ yine Nemse ve Macar papaslarının İrim papadan bir mertebe aşağı olan papalarına irşek derler, kavm-i Latin hersek derler.

Bu diyâr-ı Koca, Her İrşek Papa zamânında ol kadar ma‘mûr imiş kim bir ucu Zagor yaylasında bir ucu Çemerne yaylasından ve bir tarafı nehr-i Tihotine yalılarında imiş. Niçe mülûkdan mülûka intikâl ederek âhir-i kâr sene 859 târîhinde Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Hân feth edüp dağlar içinde kal‘aları harâbdır.

Hâlâ tahrîr-i Süleymân Hân-ı Gâzî üzre Hersek sancağı hâkinde Hersek paşasının hâssı olup hâkimi voyvadadır ve üç yüz akçe pâyesiyle yetmiş yedi aded nâhiye kurâlı şerîf kazâdır.

Ve Hersek sancağı cümle (–) (–) kazâdır. İnşâallâh her biri mahalliyle tahrîr olunur. Ve şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve harâc ağası ve muhtesib ağası ve bâcdâr ağası ve şehir kethudâsı ve a‘yân-ı kibâr-ı eşrâf-ı kübbârları dahi vardır.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i şehr-i Foça: Nehr-i Drin-i azîm kenârında şarkdan garba tûlânî[ce] vâkı‘ olup cânib-i kıblesi ve cenûbîsi ve garbîsi birer top menzili dıraht-ı müntehâlı ve ormanlı dağlar olup şehr-i azîmi bu vâdîlerde bir düz vâsi‘ fezâda tâ nehr-i Drin kenârına varınca kat-ender-kat zeyn olmuş bâğlı ve bâğçeli ve tahtânî ve fevkânî

kârgîr binâlı vâsi‘ hânedânlardır.

Der-ayân-ı esmâ-i mahallât-ı büldân: Cümle on sekiz aded mahalle ve on adedi mahalle-i müslimîn ve sekiz adedi Sırf ve Bulgar ve Latin kefereleri mahallesi ve bir mahalle Yahûdîlerdir, ammâ Rûm ve Ermeni ve Macar ve Fireng kefereleri yokdur. Meşhûr mahallelerinin esmâları budur: Evvelâ,

…… (1.5 satır boş)……..

Der-hakk-ı aded-i sarây-ı kibâr-ı a‘yân: Cümlesi iki bin yüz altmış aded hadîka-i cinînli mükellef ü mükemmel ve müzeyyen ve kiremitli ve kayağan ile mestûr hânedân-ı ma‘mûrelerdir kim her biri reşk-i çâr-bâğ-ı Acem-misâl beyt-i ra‘nâlardır. Cümleden nev-binâ Âsitâne-i sa‘âdetde sipâhîler halîfesi olan Kadızâde Mustafâ Efendi sarâyı ve Beğko sarâyı ve Paşocık sarâyı ve Serdâr sarâyı (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Bunlar meşhûr ve ma‘mûr hânelerdir.

Evsâf-ı cevâmi‘-hâ-yı vüzerâ-yı Âl-i Osmân ve gayri sâhib-i hayrât-ı mü’minân

Evvelâ bu şehir içre cümle on yedi aded mihrâbdır.

Ammâ cümleden kadîm çârsû içre tarz-ı azîm câmi‘-i Sultân Bâyezîd-i Velî: Bir kâr-ı atîk ma‘bedgâh-ı kân-ı sıddîkdir. Çâr-kûşe dîvâr üzre harpüşte tahta kubbe üzre kurşumlu ve bir minâreli câmi‘dir.

Andan Fâtıma Sultân câmi‘i: Bu dahi rusâs-ı hâs ile mestûr bir musallâ-yı ma‘mûrdur.

Andan, bu şehrin cânib-i garbîsi nihâyetinde Şeyh Pîrî Efendi câmi‘i sâde binâdır.

Andan Defterdâr Paşa câmi‘i, bir minâre ve kurşumlu câmi‘dir.

Andan Hacı Osmân Ağa câmi‘inin kapusu üzre târîhi budur:

Binâ-yı câmi‘-i cennet-misâl-i Hacı Osmân’ın,

Aceb a‘lâ ibâdetgâh-ı erbâb-ı safâ oldu,

Ziyâret eyleyen hayrâtının itmâmına târîh,

Dediler câmi‘-i ra‘nâ makâm-ı dil-küşâ oldu.

Sene 1022.

Bu câmi‘-i pür-nûr serâpâ kurşumlu tahta kubbedir.

Andan Kadı Osmân Efendi câmi‘i’nin kapusu üzre târîhi budur:

Târîhuhu tûbâ limen dahalehu zâhiren.

Sene 1002.

Foça şehrinin bu tarafında olan câmi‘-i kebîrler bu mezkûr cevâmi‘lerdir. Bunlardan mâ‘adâ cümle mesâcidân-ı muvahhidân-ı âbidândır. Kamusu on bir aded mahalle zâviyeleridir.

Ammâ bu şehr-i Foça'yı nehr-i Tihotine iki[ye] bölmüşdür.

Nehrin karşu şark tarafındaki cevâmi'leri beyân eder

Evvelâ nehr-i Tihotine'yi haşeb cisirden karşu geçüp cisir başında Hasan Paşa câmi'i, Alaca câmi' nâmıyla meşhûr-ı âfâk olmuş bir ma'bedgâh-ı müzeyyendir kim Bosna eyâletinde ve İzvornik sancağında ve Taşlıca şehrinde ve Çayniçe şehrinde ve Mostar şehrinde böyle bir câmi'-i lâ-nazîr yokdur.

Ve binâsı Sultân Süleymân Hân'ın mi'mârbaşısı Koca Mi'mâr Sinân ibn Abdülmennân Ağa'nın başhalîfesi Mi'mâr Ramazân Ağa binâ edüp var makdûrun sarf ederek bu Alaca câmi'i eyle rûşen ve müzeyyen etmişdir kim bu câmi'-i pür-nûrda olan ilm-i hendese-i mi'mârî üzre ***[146b]*** ol kadar tasarruflar ve ol kadar letâfet u zerâfetler kasd edüp bir şîrînkârlıklar etmiş kim atlas-ı felek-i gerdûnda böyle bir kârgerlik bir mi'mâr-ı selef böyle bir arz-ı ma'rifet etmemişdir.

Ve şehrin cümle câmi'lerinden rûşen ve münevver olup şehre hüsün vermişdir. Gerçi küçük câmi'dir, ammâ Rûm ve Arab u Acem'de memdûh bir câmi'-i şîrîndir. Hattâ üstâd bennâ çâr-kûşe dîvâr üzre bir kâse-i nîlgûn kubbe-i müdevver-i ibret-nümûn etmiş kim misli meğer kubbe-i felek-i atlas-ı bûkalemûn ola.

Minberi ve mihrâbı ve câmları ve revzenleri ve mü'ezzinân mahfili hâs ve beyâz mermerden Fahrî oyması-misâl müşebbek kârlı binâlardır kim her biri birer gûne sihr-i halâl mertebesi tasarruflar var ve taşra soffada dörd aded beyâz billûr-misâl mermer sütûnlar üzre üç aded kubbe-i âlîdir ve bu soffa üzre cemâ'at-i kesîreye kar ve yağmur serpmesin içün çam direklerin yigirmi adedin ale't-tertîb dizüp ilm-i hendese üzre haşebden bir gûne sundurma saçak etmiş ve gûnâ-gûn medîneler ve gilviler ve turalar ve mukarnazlar etmiş kim gören âdemin aklı hayretde kalır, zîrâ cümle kârı Fahrî oyması gibi şebeke oyma saçakdır. Ve bu soffanın kıble dîvârı serâpâ nakş-ı bûkalemûn-ı kalem-i Bihzâd u Mânî ve Şâhkulı nakşı ola.

Ve hareminin tâ ortasında bir çemenzâr yerde altı aded rakîk sütûn üzre bir kasr-ı âlî kubbesi-misâl bir serâmed sivri kubbe-i mînâ altında üstâd-ı mermer-bür bir âbdest havzı edüp fevvârelerinden âb-ı revânları pertâb edüp gören sevdâ-zede âdemlerin sevdâsı def' olup tecdîd-i vudû' eder, bir musanna' havz-ı Şâfi'îdir.

Ve bu câmi'in sağ tarafı yol kenârında çâr-sütûn bir şâhâne kubbe-i âlî edüp etrâfını üstâd-ı haddâdî bir gûne demir kafesler ve revzenler etmiş kim gûyâ şuğl-ı Hazret-i Dâvûd-ı Haddâd olmuş. Cemî'i üstâd mühendis ve seyyâh-ı âlem ve âlim ü âmil ü kâmil bu kubbeye ve bu demir şebeke kafeslere im'ân-ı nazar ile nazar edüp engüşt ber-dehen ederek vâlih ü hayrân olurlar.

Ve sâhibü'l-hayrât Hasan Paşa Budin defterdârı iken Budin'de merhûm olup vasiyyeti üzre cesed-i pâkin bu Foça şehrinde bu câmi'in sâhasında mezkûr kubbe-i mînâ içinde defn ederler. Hâlâ bir türbe-i pür-envârdır. *Rahmetullâhi aleyh.*

Hakîkatü'l-hâl bir sâhib-i tab' velî-ni'am ve sâhib-i kerem ve Hâtem-i Tay ve Ca'fer-i Bermekî-misâl bir hoş-hısâl keremkârî imiş. Hattâ mâl dirîğ etmemek ile bennâsı olan Mi'mâr Ramazân, yigirmi bir aded binâ etdiği cevâmi'lerin her birinden birer gûne san'at

ahz edüp bu câmi‘de icr[â] ederek ve cümle makdûrun sarf ederek bir tâ‘atgâh-ı Sübhânî etmişdir kim diyâr-ı Rûm’da misli yokdur. Meğer Kudüs-i Şerîf’de Mescid-i Sahrâtullâh ola.

Ve merhûm bânîsi sâhib-i cûd olmağile cemî‘i diyârların erbâb-ı ma‘ârifleri birer gûne musanna‘ şeyler îcâd edüp sâhibü‘l-hayrâta hedâyâlar götürüp her biri beleğan mâ-belağ ihsân u in‘âmlar alup ol hedâyâ gelen musanna‘ât âvîzeleri derûn-ı câmi‘de zeyn edüp câmi‘-i pür-nûr kasr-i Çîn-i arûsek-i mehcibîn misilli bir kâh-ı ma‘bedhâne olmuş.

Bu câmi‘in kıble kapusunın atebe-i ulyâsı üzre beyâz ve hâs mermer üzre Karahisârî tarzı hüsn-i hat ile târîhi budur:

Kad benâ hâze’l-câmi‘e’ş-şerîf sâhibü‘l-hayrât ve’l-hasenât Hasan bin Yûsuf ve elkâ târîhehû: Yâ Kayyûm, men tekabbele bi-kabûlin hasen.

Sene 1047

El-hâsıl behişt-i berrîn-âsâ bir câmi‘-i Hasan Paşa’dır {ve minâre-i mevzûnu câmi‘ine göre a‘lâdan a‘lâdır}.

Ve bu câmi‘e muttasıl Emîn Mehemmed Ağa câmi‘i: Mahbûb ve müzeyyen ve acîb câmi‘dir, ammâ cemâ‘atden garîb câmi‘dir. Bu câmi‘e beyne’l-halk Paşa câmi‘i derler, ammâ kapusu üzre târîhi böyle terkîm olmuşdur:

Kad benâ ve vesse‘a bi-câmi‘i’ş-şerîf Mehemmed Ağa ibn Abdüllatîf el-mütevellî vaka‘a’t-tahrîr fî sene ihdâ [ve] sittîn ve seb‘i-mi’e,

deyü tahrîr olunmuşdur.

Andan, Ca‘fer Efendi câmi‘i: Kurşum ile mestûr câmi‘-i pür-nûrdur.

Andan, Ali Hoca câmi‘i: Bî-bedel câmi‘-i kadîmdir.

Andan, Süleymân Beğ câmi‘i: Bu dahi müferrih câmi‘-i dil-küşâdır, ammâ cemâ‘ati azdır.

Bu cevâmi‘lerden mâ‘adâ bu tarafda mahalle mesâcidleri vardır. Hudâ dahi ziyâde ede.

Der-ilm-i dârü‘t-tedrîs-i âlimân-ı müfessirân: Cümle altı aded medâris-i tâlibândır, ammâ bu cümle medreseler beri Büyük Foça’dadır.

Der-defter-i dârü‘l-kurrâ-i mücevvidân-ı huffâzân: Gerçi mahsûs kubâblar ile mebnî dârü‘l-kurrâsı yokdur, ammâ Bâyezîd Hân câmi‘inde kurrâsı va[r]dır.

Der-kâ’ime-i dârü‘l-hadîs-i muhaddisân: Cümle bu dahi üç yerde ilm-i hadîs görülür. Evvelâ Bâyezîd Hân’da ve Fâtıma Sultân câmi‘indedir. ***[147a]***

Der-şerh-i mekteb-i ciğer-kûşe-i mahdûmân: Cümle (–) aded dârü‘t-ta‘lîm-i tıflân-ı püserândır. (–) (–) (–) (–)

Der-zikr-i tekyegâh-ı Âl-i Abâ-yı abdâlân: Cümle sekiz aded hânkâh-ı erbâb-ı tarîk-i kân-ı dervîşân-ı zîşânları vardır, ammâ cümleden şehrin kıblesi tarafındaki bâğlar ve bâğçeler içre çârsû-yı bâzâra nâzır bir hıyâbân içre Bâyezîd Baba Sultân tekyesi gâyet

müferrih ve cihân-nümâ tekye-i âlîdir. Ve gûnâ-gûn maksûreler ile ve matbah-ı Keykâvûslar ile ve çemenzâr [u] mastabalar ile ârâste olmuş bir bâğ-ı İrem-misâl bir teferrücgâh-ı erbâb-ı dilândır ve hüddâmları cümle fukarâ-yı Bektaşiyândır. Ve tekye-i Halvetî ve tekye-i Kâdirî,

…… (1.5 satır boş)……..

Meşhûr tekye-i fakr [u] fâka kânları bunlardır.

Der-fasl-ı hân-ı hâcegiyân-ı tüccârân: Cümle beş aded vekâle-i sevdâgerânları var. (–) (–) (–) (–) (–)

Der-sitâyiş-i hammâm-ı rûşinâ-yı gâsılân: Cümle üç aded hammâm-ı râhat-ı cândır. Biri merhûme Fâtıma Sultân hammâmıdır. Biri dahi Bâyezîd Hân'dır, biri dahi nev-binâ sipâhîler halîfesi Mustafâ Efendi hammâmıdır. Bu hammâm kurbunda mahkeme dahi Mustafâ Efendi'nindir.

Der-medh-i musallâ-yı zâhidân-ı du'â-gûyân: Mustafâ Efendi hammâmı kurbunda bir vâsi' namâzgâhdır kim cümle a'yân-ı bilâd bunda du'â ederler.

Der-imâret-i dârü'l-it'âm-ı âyende vü revendegân: Cümle iki aded imâret-i me'kel-hânedir. Biri Bâyezîd Hân'ın ve biri Alaca câmi'indir.

Der-vasf-ı memdûhât-ı me'kûlât: Evvelâ nehr-i Drin'de kırk gûne balıkları ve beyâz ekmeği ve asel-i musaff[â]sı (–) (–) (–)

Der-sun'-ı Hudâ-yı fevâkih-i müsmirât: Evvelâ yedi gûne âbdâr hoş-hor engûru ve kirazı ve [vi]şnesi ve yere basmaz emrûdu meşhûrdur.

Der-aded-i cinîn-i bâğ-ı İreme-zât: Muhtesib ve bâcdâr ağanın nakilleri üzre "Cümle yigirmi altı bin {bâğ} dölüm hakkı öşr verir" deyü nakl etdiler.

Der-sitâyiş-i aded-i çârsû-yı esnâfât: Cümle beş yüz kırk aded dükkândır. Gerçi bezzâzistânı yokdur, ammâ yine her metâ' mevcûddur.

Der-feth-i enhâr-ı zülâl-i âb-ı hayât: Bu şehr-i bender-âbâdın bâğları dağları ile şehrin bâzâr yeri olan amâristânın tâ ortasından nehr-i azîm Drin deryâ-misâl cereyân eder. Bir vech ile at ve katır ve fîl-i Mahmûdî ile ubûr olunmaz, nehr-i Seyhûn ve Ceyhûn-vâr bir nehr-i bî-karârdır, ilâ mâşâ'allâh cârî ve revândır.

Bu nehrin cânib-i kıblesi şehr-i mu'azzamdır. Cânib-i şimâlîsi ve taraf-ı garbîsi serâpâ dağları mahsûldâr bâğlardır. Ve cümle ehl-i beled kayıklara ve çırnıklara süvâr olup karşu tarafdaki bâğ-ı İremlerine ve cinîn ü gaytânlarına geçüp ayş [ü] işret ederler.

Ve şehrin mu'teber sarâyları ve hânedân-ı âlîleri cümle bu Drin kenârına döşenmiş ba'zı evlerinin şâhnişîn ve revzenleri nehr-i Drin'e nâzırdır. Ve yine bu hânelerin dahi enseleri bâğlı ve bayırlı yerlerdir. Ve bu şehrin nehr-i Drin kenârınca tûlu kâmil dörd bin aded germe adımdır.

Ve bu nehr-i Drin cânib-i cenûbda Hersek diyârının tâ vasatında Kolaşın ve Çemerne

yaylaklarından ve Zagor ve İlok dağlarından tulû‘ edüp cem‘ olarak ibtidâ bu şehr-i azîm içre uğrayup bir sâ‘at yer bâğlar içre dosdoğru akup aslâ ve kat‘â gayri yerleri gibi eğri büğrü akmayup deryâ gibi cûş u hurûş edüp cereyân ederek bu şehir içre cânib-i şarka gider. Andan şehrin şarkîsinde Alaca câmi‘ önünde nehr-i Tinetiho cereyân edüp tabahâne dibinde nehr-i Drin’le bir olup dahi ziyâde nehr-i azîm olur.

Der-vasf-ı nehr-i Tihotine

Bu nehr-i sağîr, şehr-i kebîr Foça’nın şarkından cereyân eder, ammâ ibtidâ menba‘ı cânib-i kıbleden on merhale mesâfe-i ba‘îde olan Arnavudistân’da Prizren sancağında ve Bihor nâhiyesi dağlarından ve âsî Arnavudistân’ın Pive ve Nikşik ve Zatarnak ve Durobnak dağlarından gelüp kal‘a-i Plav altından geçüp andan şehr-i Taşlıca sahrâsından ubûr edüp andan şehr-i Foça içre akarken şehr-i Foça’yı iki bölüp bu Tihotine’yi Büyük Foça’dan karşu Alaca câmi‘ Foçasına iki yerden ağaç cisir ile ubûr olunur.

Ve bu mahalde mezkûr tabahâne dibinde nehr-i Drin’le akarak cânib-i şimâle gidüp kasaba-i Üstikolina’ya uğrayup andan Bosna-sarâyı Vişegrad’ına uğrayup andan kal‘a-i İzvornik’e uğrayup andan Beline kasabasına varup andan kal‘a-i Dıraç dibinde nehr-i azîm Sava’ya mahlût olup andan Sava, Belgrad dibinde nehr-i Tuna’ya ve nehr-i ***[147b]*** Tuna Karadeniz’e Kili kal‘ası ve Tolça kal‘ası ve Karahırmen kal‘aları mâbeynlerinde beş yerde ümm-i Tuna Karadeniz’e munsabb olur.

Der-manzara-i tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Foça

Evvelâ hâk-i Hersek sancağında meşhûr-ı âfâk iki mahmiyye-i azîme vardır. Biri bu şehr-i Foça’dır, biri şehr-i Mostar’dır.

Ammâ şehr-i Foça’nın âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gâyet memdûhdur. Hattâ gılmânı yigirmi yaşına bâliğ olunca henüz kemâlin bulmuş mümtâz u müsellem cüvân yiğit olurlar. Ve dahi ricâl makûlesi ol mertebe müsin olurlar kim harekât [u] sekenât etmeden kalup günc-i vahdetde tâ‘at u ibâdete müdâvimetde olurlar, ammâ cümle pâk-i‘tikâd mü’min ü muvahhid âdemler ve sâhib-i vera‘ sulehâ kimesnelerdir.

Kıyâfet-i kabâ-yı ricâli: Cümle elvân çuka esbâb geyerler. A‘yân-ı kibârı beyâz sarık sararlar, ammâ vasatu’l-hâlleri yine kısacık esvâb ve kopçalı çakşır ve kubâdî pâbuç ve elvân çuka semmûr ve zerdeva kalpak geyüp Boşnakça kelimât eder bir alay erbâb-ı tüccâr ve ehl-i hıref âdemlerdir, ammâ hacıları ve gâzîleri çokdur.

Der-kıyâfet-i câme-i nisvân: Cümle havâtînleri yassı başlı ve beyâz çemberli ve cümle bezden ve siyâh çukadan siyâh ferrâce geyüp Râbi‘a-i Adeviyye perdesinde zâhide havâtînleri olur. Ve duhter-i pâkîze-ahterleri gâyet perhîz-kâr olur ve sıbyânları gâyet tîz-fehm olup necîb ü reşîd ve zekiyyü‘t-tab‘ püserleri var kim niçe manzûm kitâbları hıfzen tekmîl etmişler. Tüvânâ yiğitleri ve şehbâz dilâver ü server hünerver fetâları pür-silâh olup kırkar ve ellişer aded yiğitleri küme küme olup Venedik kâfirinin Kotur kal‘asına ve Perast kal‘asına ve Pirmorya ve Loboşka cânibi kâfiriyle dâ’imâ ceng eder bir alay gâzîleri vardır.

El-hâsıl iklîm-i garîbe vü acîbeden olup ulemâsı ulûm-ı garîbe ve fünûn-ı kesîreye mâlik[l]erdir. Hukemâ-yı hâzıkı ve cerrâhân-ı fâsıdı bî-kıyâsdır.

…… (1.5 satır boş)……..

Der-ayân-ı ziyâretgâh-ı Foça: Evvelâ Sultân-ı büdelâ Bâyezîd Baba ve karındaşı oğlu Murâd Baba tekyesinde medfûndurlar. (–) (–) (–)

Der-beyân-ı binâ-yı cüsûr-ı ibret-nümâ-yı şehr-i Foça

Bir Foça kal‘ası dahi Anadolu tarafında İzmir şehrine karîb Melemen kal‘ası nâhiyesinde Akdeniz sâhilinde Kara Foça nâmında bir kal‘a dahi vardır. Ammâ bu Hersek Foçasının cânib-i garbîsinde şehirden nîm sâ‘at ba‘îd karye-i Burut’da nehr-i azîm Drin üzre evc-i âsumâna urûc etmiş bir göz bir haşeb cisir vardır kim bu cihânda misli olmadığından mâ‘adâ gâyet mahûf u muhâtara bir güzergâhdır, zîrâ kârgîr değildir, ammâ üstâd-ı selef bu kantara-i vâcibü‘s-seyri azîm ve tavîl kalyon direklerin nehrin iki tarafında olan kârgîr binâ pâyeler üzre mezkûr kalyon sütûnların kırlangıç kanatları gibi biri biri üzre biri birinden ileri san‘at ile dize dize iki tarafda dizilen sütûnları yakın eyleyüp bu cisrin ortasına yan yana beş aded kalyon direklerin birbirlerine bend edüp bir haşeb cisr-i azîm olmuşdur kim bir vilâyetde nazîri yokdur. Cümle at ve katır ve sâ’ir hayvânât ve benî Âdem cümle bu püll-i iberden ubûr ederler, ammâ gâyet pek sallanır ve âdem aşağı bakmağa merdüm-i dîdeleri kararup gönlü bulanır.

Bu diyârda aslâ araba yokdur, ammâ bel-farz araba olsa bu kantaradan ubûr edemez. Cemî‘i seyyâhân-ı berr ü bihâr içre bu cisr-i Süleymân {Hân} meşhûr-ı âfâk olup bu cisir imâretine on pâre köy vakf olunmuşdur.

Andan yine şehr-i Foça’ya gelüp birkaç yârân ile alâ tarîkı‘s-seyr nehr-i Tihotine’yi geçüp 5 sâ‘atde nehr-i Drin kenârıyla cânib-i şimâle taşlıklar içre gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Üstikolina

Hersek sancağı paşasının voyvadalığıdır ve seksen akçe pâyesiyle Foça’ya ilhâk kazâdır, lâkin Foça müftîsine ber-vech-i arpalık ihsân olunmuş şey-i kalîl kazâcıkdır. Ve kethudâyeri ve serdârı ve sâ’ir hâkimleri ve a‘yân-ı kibârları yokdur.

Ve kasaba-i ma‘mûru nehr-i Drin kenârında cümle yüz yetmiş beş aded kayağan örtülü evlerdir. Ve bir câmi‘i ve bir mescidi ve bir mektebi ve bir tekyesi ve bir hammâmı ve bir hânı ve on dükkânları ve bî-hisâb bâğları var, ol kadar ma‘mûr u müzeyyen değildir.

Mukaddemâ bu mahalde nehr-i Drin üzre bir haşeb ***[148a]*** cisri var imiş. Nehr-i Drin tuğyân ile gelüp kantarayı münhedim etdiğinden nehr-i Drin’i gemiler ile karşu garb tarafına ubûr edüp sarp kayalı dağlar ve beller aşup 7 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Dobropol

Nehr-i Bistiriçse kenârında üç yüz hâneli ve bâğlı ve bâğçeli mükemmel ve ma‘mûr Sırf kefere köyü ve ze‘âmetdir. Ve nehr-i Bistiriçse’de niçe yüz elvân mâhîleri var, ammâ alabalığı gâyet memdûhdur. Ve bu ayn-ı câriye Zagor dağlarından hurûc eden nehr-i Drin’e munsabb olduğu mahal şehr-i Foça kurbunda mezkûr Süleymân {Hân} cisri karîbdir, ammâ nehr-i sağîredir. Ba‘dehu karye-i Dobropol’dan kalkup 5 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i bî-baç, ya‘nî kal‘a-i atîk Yelaç

Boşnaklar Yeleçse ve Yeleç ve Yeleş derler. Lisân-ı Latin’de (–) (–) demekdir. Bânîsi

Hersek banlarındandır.

Kal‘asını sene (–) târîhinde Ebü‘l-feth Mehemmed Hân asrında Hersekoğlu Ahmed Paşa fethi olup yine Hersek sancağında voyvadalıkdır. Ve Foça kazâsı niyâbeti hükmünde olup kethudâyeri ve serdârı ve gayri hükkâmları yokdur, zîrâ Foça’ya pek yakın ve garîb ü karîb kasabacıkdır. Zemîni bir sarp dereli ve depeli ve gayyâ-misâl yerli ve sengistân belli bir dar yerde cümle iki mahalleli ve cümle iki yüz aded kayağan örtülü fukarâ hâneli bâğlı ve sâfî bâğçeli ve cümle âb-ı hayât sulu evlerdir.

Kal‘ası evce berâber bir püşte-i âlî üzre seng binâ bir sûr-ı ra‘nâcıkdır, ammâ gâyet küçücük şekl-i muhammes bir kirmancıkdır. Mürûr-ı eyyâm ile köhne olup ahâlî-i vilâyet bu kal‘ayı kendü mâllarından ta‘mîr ü termîm edüp ehl [ü] iyâlleri ve mâlların derûn-ı kal‘ada hıfz ederler.

Ancak bir küçük topu ve cânib-i cenûba bir bâbı ve bir bevvâbı ve bir dizdârı ve yigirmi aded merdüm-i hisârı var, ammâ ulûfeleri yokdur. Ehl-i beled kendüleri ulûfe verirler, zîrâ Kotur’a bu kal‘aya gâyet yakın olmağile bu kasaba halkı şeb [ü] rûz aslâ huzûr edemeyüp kılıçları bellerinde ve tüfengleri ellerinde ve sadâ-yı Allâh Allâh dillerinde tâ sabâha dek âmâde olup karavul bekleyüp kâhîce Kotur kâfiri Uskokların esîr eder bir alay garîb ehl-i ırz gâzîlerdir.

Hudâ âlimdir kim bu hakîr dahi yedi aded memlûkümle ve beş aded yanaşma hüddâmımla sabâha dak bîdâr olup nevbet bekledim. Gâyet mahûf u muhâtara yerdir. Ammâ kal‘adan aşağı deredeki varoşda bir küçük câmi‘i minâresiyle ve bir hânı ve bir küçük hammâmı var, ammâ hânının önündeki taş cisirden geçüp kal‘aya giderken on aded dükkâncıkları vardır. Cisrin altından cereyân eden mezkûr nehr-i Bistiriçe akar ve birkaç küçük uyûnlar dahi cereyân edüp ol kadar alabalığı olur kim hisâbını Cenâb-ı Kibriyâ bilir.

Ol gece tereyağıyla pişmiş alabalıkları yeyüp zevk u safâlar etdik, ammâ kâfir havfinden yediğimiz balıklar burnumuzdan çıkdığın Hâlık bilir.

Andan bu kasaba gâzîleri ellerimizde olan emr-i pâdişâhîler mûcebince hakîre elli aded pür-silâh piyâde tüfeng-endâz Hırvat yiğitleri refîk verüp andan cânib-i garba 4 sâ‘at gidüp *el-iyâzu billâh* yüz bin renc [ü] anâ ile hamd-i Hudâ Yeleç dağın selâmetle aşup küffârın kemîngâh pusu yerlerin bulup ve egimleri(?) ve çarıkları ve rokla ihrâmların alup yine sarp dağlara girüp bi’z-zarûrî hakîr de ve hüddâmlarım da atlardan enüp etek der-miyân ve tilâvet-i Kur’ân ederek piyâde 4 sâ‘at yürüyüp andan Âh ormanı nâm bir sarp ağaçlı dağı çıkup bir çemenzâr yerde,

Menz[il]-i türbe-i ecdâd-ı Çengizâde

Büyük Ali Paşa’nın âbâ vü ecdâdları ve vâlidesi ve cümle akrabâ vü ta‘allukâtları bunda bir kubbe-i âlî içre medfûnlardır, ammâ bu mahalde türbeden gayri aslâ imâret yokdur. Hemân bu mahalde cümle refîklerimizle sehel istirâhat edüp mâ-hazar ta‘âmlar yeyüp ale’l-acele yine atlarımıza süvâr olduk, zîrâ küffârdan muhâtara yerdir.

Andan yine atlara süvâr olup 3 sâ‘at garba gidüp,

Menzil-i Çengizâde, hayâtda olan Ali Paşa Ocağı

Bu mahalle Zagor nâhiyesi derler ve Çengizâde âsitânesi cümle kal‘a-misâl bir hânedân-ı azîmdir kim üç yüz kadar hücreler ve dîvânhâneler ve hammâm ve matbah ve kilar ve iki bin at alır ıstabl-ı Anterî âhûrlar ile müzeyyen bir ocakdır.

Bu diyârda sarây-ı hânedânlara ocak ta‘bîr ederler. Çengizâde Rüstem Beğ bunda hakîre bunda bir küheyl at ihsân edüp bu mihmân-sarâyda bir gece müsâfir olup ale’s-seher ***[148b]*** Rüstem Beğ‘den elli aded yine pür-silâh tüfengli piyâde refîkler alup hamd-i Hudâ at işler yerler ile câ-be-câ taşlıkları geçüp 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Yeleçse

Lisân-ı Latince (–) (–) demekdir. Bu dahi Hersek sancağında voyvadalık mı ve vakf ve ze‘âmet mi ma‘lûmum değildir, ammâ bir çemenzâr mahsûllü yerde iki yüz kayağan örtülü bâğlı ve bâğçeli ve bir mükellef câmi‘li ve bir mükemmel hânlı ve hammâmsız ve yigirmi dükkânlı ve cânib-i erba‘ası beyâz taşlı kasabacıkdır.

Andan dahi refîkler alup 5 sâ‘atde kayalı dağları geçüp ve nehr-i Neretva’yı atlar ile ubûr etdik, zîrâ başı bir menzil yerde yakın olup kasaba-i Yedvoriç‘den çıkar ve batı tarafına cereyân ederek Oluk kasabasına, andan Konc kasabasına, andan şehr-i Mostar’a, andan kal‘a-i Poçetel’e, andan Gabele kal‘asına, andan Norin kal‘ası altında deryâ-misâl olup yigirmi yerden Venedik körfezine İşpanya’nın cezîre-i Pulya mukâbelesinde Akdeniz körfezine karışır.

Firengistân’da bu nehr-i Neretva’ya Neranta derler, gâyet latif âb-ı hayât sular cârî olur.

Bâ-husûs Yezero yaylasından ve İlok derelerinden cereyân eden *Şarâben tahûr* misilli âb-ı nâblar cümle bu nehr-i Neretva’ya mahlût olur. Bu Neretva’yı atlar ile geçüp 5 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Oluk

Lisân-ı Boşnakça (–) (–) demekdir, ammâ Budin eyâletinde nehr-i Tuna kenârında bir dahi İlok kal‘ası vardır. Bu Hersek Oluk’udur, ammâ dağlar içre kal‘ası harâbdır.

Hersek sancağında voyvadalıkdır ve Foça kazâsı niyâbetidir. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve a‘yânı yokdur.

Cümlesi üç mahalledir ve kamusu üç mihrâbdır. Biri Şeştokollu Mehemmed Beğ câmi‘idir, ammâ kurşum kubâblı ma‘bedgâh değildir, ancak bir serâmed minâresi var. Ve ikisi mescidlerdir.

Ve dükelisi bir kârgîr hândır, gayri yokdur. Ve hepisi bir küçük hammâmdır, ammâ suyu âb-ı hayâtdır. Ve umûmeni beş aded dükkâncıklardır, lâkin her şey bulunur.

Ve olancası yüz elli aded serâpâ kayağan örtülü bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı hayât sulu ve havâsı latîf cümle kârgîr binâ vâsi‘ evlerdir.

Bu şehir halkı dahi Uskok kâfirinden pek havf ederler. Ve cânib-i erba‘asın Uskok kâfiri harâb etmişdir. Bunlar dahi geceler ile huzûr ile yatmayup ehl [ü] iyâllerin alup sarp dağlarda ve sa‘b mağârâlarda yatırlar.

Bu kasabadan dahi elli aded güzîde tüfeng-endâz piyâde yiğit refîkler alup bu kasabanın ensesinde Morina yaylasın yüz bin renc [ü] anâ ile aşup bu yaylanın çemenzâr ve

şükûfezâr ve gül [ü] gülistân ve enhârları cârî ve revân yerlerine geldikde tâze cân bulup Cân mezra‘asında hâsıl olmuş gûnâ-gûn sîm ü zerrîn ve müşg-i Rûmî ve nergisleri demet demet değşirüp atlarımızla şükûfeler içre yuvarlanup cânib-i erba‘amıza karavullar koyup bir sâ‘at istirâhat edüp ta‘âm yerken Hudâ âlim ü dânâdır bu fezâ-yı çemenistânda hâsıl olan nebâtât-ı gûnâ-gûn şükûfelerin râyihası demâğımızı mu‘attar edüp hayât bulduk.

Andan 7 sâ‘atde kâmil yokuş aşağı enüp Nevesin sahrâsına kadem basdıkda dibelik hayât-ı câvidân bulup bu fezâda 2 [sâ‘at] dahi amâristânda gidüp,

Sitâyiş-i kasaba-i ma‘mûr u şîrîn, ya‘nî rabta-i Nevesin

“Nev sin”den, ya‘nî “yeni mezâr” demeden galat {Nevesin derler}. Ammâ lisân-ı Boşnak ve Latince (–) (–) demekdir. Bu şehr-i müzeyyen dahi Hersek sancağında paşanın hâssı olup hâkimi voyvadadır ve üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır kim yetmiş pâre nâhiye kurâları vardır.

Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve müftîsi ve nakîbü‘l-eşrâfı ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc ağası ve pandur ağası, ya‘nî şehri bekleyen sekbân ağası ve şehir kethudâsı ve a‘yân [u] eşrâfı gâyetü‘l-gâye çokdur. Hattâ Sultân Bâyezîd-i Velî bu şehre gelüp anın hayr du‘âsı berekâtlarıyla bu şehir halkının sağîr ü kebîri İslâmbol’a gelüp Âsitâne-i sa‘âdetde hidmet-i pâdişâhîde neşv ü nemâ bulup Koca Defterdâr ki {ayağından} sinirinden maslûb Mustafâ Paşa gibi ve Defterdâr Ömer Paşa gibi ve Lübzâde gibi ve Sultân Murâd Hân’ın rûznâmecisi İbrâhîm Efendi gibi ve birâderi Ali Efendi gibi ve Sadrıa‘zam İbrâhîm Hân vezîri Sâlih Paşa ve karındaşı Murtazâ Paşa ve yine karındaşı Zülfikâr Ağa ve Sâlih Paşa kethudâsı Hazînedâr İbrâhîm Paşa ve niçe bin bunun emsâli vüzerâ ve vükelâlar bu Nevesin şehrinden hâsıl olmuşlar, bir ***[149a]*** şehr-i kadîmdir.

Eşkâl-i zemîn-i şehr-i Nevesin: Bir sahrâ-yı azîmin nihâyetinde vâkı‘ olmuşdur, ammâ bu fezâ-yı Nevesin nısf sâ‘at kadar cânib-i şarka dağdan ba‘îddir ve sahrânın arzı üç sâ‘atdir ve tûlu beş sâ‘at bir mahsûldâr kurâlarla ve çiftliklerle müzeyyen olmuş sahrânın cânib-i garbî tarafında Nevesin kûhunun dâmeninde bir düz vâsi‘ ve çemenzâr yerde cümlesi altı mahalledir, ammâ ikisi kefere mahallesidir. Ve kamusu bin beş yüz kayağan taşıyla mestûr kârgîr binâ hânedân-ı ma‘mûrlardır kim cümle bâğ u bâğçeli ve uyûn-ı câriyeli vâsi‘ havlılı mükellef ve müzeyyen büyût-ı ra‘nâlardır. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-beyân-ı imâret-i câmi‘hâ-yı selâtîn-i Âl-i Osmân

Dükelisi on bir aded mihrâbdır, ammâ cümleden mükellef ü müzeyyen Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i, ma‘bedgâh-ı kadîmdir. Bir bayır dibinde ve bir müferrih ve mesîregâh çemenzâr u murgzâr yerde cemî‘i âsâr-ı binâları rusâs-ı hâs kurşum ile mestûr bir câmi‘-i nûrdur, lâkin sene 1072 târîhinde mütevellîsi bu câmi‘in tarz-ı atîkin bozup müceddeden enderûn [u] bîrûn-ı câmi‘i bir tarz-ı âhar edüp bir şeşhâne nakş-ı bûkalemûn halkârî tavan-ı ibret-nümûn edüp minberin sağ tarafındaki dîvârın delüp iki aded kemer binâ edüp câmi‘i dahi tevsî‘ etmiş. Ve taşra soffası üzre kezâlik yine kubbeler yerine halkârî tavan kubbeler etmiş kim gûyâ her biri birer gûne kâse-i Çîn gibi münakkaş olmuş ve haremi bir çemenzâr ortası havzlı gûnâ-gûn eşcârâtlar ile müzeyyen olup servî ve uhlamur dırahtlarının râyihaları cemâ‘atin demâğların mu‘attar eder. Ve harem etrâfı dâ’iren-mâdâr hücreler ile müzeyyendir, ammâ minâresi ol kadar mevzûn ve musanna‘ değildir, ammâ

mihrâb ve minberi ve mahfil-i münîfi ve kürsî-i latîfi gâyet musanna‘ mihrâb ve minberdir.

Andan çârsû içre câmi‘-i Velî Ağa, sâde kurşum ile örtülü câmi‘-i atîkdir kim kıble kapusu üzre târîhi budur:

Velî Ağa o sâhib-hayr çünkim,

Binâ kıldı bu câmi‘i o zâhid,

İşidenler edüp târîh kasdın,

Olupdu şol makâm dârü‘l-mesâcid.

Sene 921.

Ve bu câmi‘in harem kapusu üzre bir sâ‘at kullesi var. Cümle şehir mü’ezzinleri bu sâ‘ate amel edüp evkât-ı hamsede bâng-ı Muhammedî tilâvet ederler.

Andan **Sinân Kadı Efendi’nin câmi‘i** dahi kurşumlu câmi‘-i atîkdir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ibâdetgâh-ı mesâcid-i mü’minân ü ehl-i îmân: Umûmisi sekiz ad[ed] mahalle zâviyeleridir. Ve hepsi iki aded medâris-i âlimândır. Biri Sultân Bâyezîd-i Velî hareminin etrâfındaki dârü‘t-tahsîl-i müfessirândır. Biri Velî Ağa câmi‘i medresesidir.

Ve olancası bir aded dârü‘l-hadîs-i peygamberân ve bir aded dârü‘l-kurrâ-i hâfızân var. Bu iki hayrât-ı azîme Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i hareminin sol tarafında nerdübân dibinde Rûznâmeci Büyük İbrâhîm Efendi’nin birâderi Ali Efendi merhûmun hayrât [u] hasenâtından bir kurşum örtülü kubbe-i azîm dârü‘l-kurrâ-i dârü‘l-hadîsdir kim bu diyâr-ı Hersek’de mahsûs böyle dârü‘l-kurrâ ve dârü‘l-hadîs yokdur.

Ve barısı, ya‘nî lisân-ı Tatarca cümlesi altı aded dârü‘l-ulûm mekteb-i tıflân-ı ebcedhândır.

Ve bardası bir aded imâret-i dârü‘l-it‘âm-ı fakîrân [u] garîbândır kim Bâyezîd Hân’ın hayrâtındandır.

Ve olandası üç aded tekye-i dervîşân-ı zîşân-ı fakîrânı var, Halvetî ve Kâdirî ve Uşşâkî tekyeleridir, ammâ cümle halkı İmâm-ı A‘zamîlerdendirler.

Ve hamusu bir aded hândır kim Velî Beğ câmi‘inin sokak aşırı karşusunda yine Velî Beğ hânı ma‘mûr mihmân-sarây-ı mücerredândır, ammâ gâyet binâ-yı metîndir.

Yekûnisi ancak bir hammâm-ı latîfdir. Ol dahi sâhibü‘l-hayrât câmi‘ sâhibi Velî Beğ oğlunun hayrâtıdır kim babasının câmi‘ine vakıfdır.

Ve cem‘âsı seksen aded dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı yokdur, lâkin çârsû-yı bâzârının şâhrâhı gâyet vâsi‘ olup yed-i kudret ile hurde taşdan döşenmiş bir kaldırım-ı hudâyîdir kim bir şehirde böyle kaldırımlı tarîk-i âm görülmemişdir.

Ve bu çârsû içre bir bâğ-ı İrem-vâr mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîni var. (–) (–) (–) (–) (–) ***[149b]***

Der-tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı kasaba-i Nevesin: Bu şehirde şiddet-i şitâ vefret üzre olmayup i‘tidâl üzre âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbeleri vardır. Ve cümle Boşnakça kelimât edüp yine sarık ve kalpak geyerler. Ve her bâr Pirmorya ve Loposka ve Kotur uskoklarıyla ceng ederler.

Hattâ hakîr bu şehirde iken şehrin cânib-i erba‘asında sekiz yerde dörder aded gemi direkleri üzre evc-i semâya berâber köşkler yapup her birinde her gece altışar aded tüfeng-endâz yiğitler nevbet bekleyüp şehri hıfz [u] hırâset ederlerken ol gece dağdan üç yüz aded küffâr şehr-i Nevesin’i gâret etmeğe geldikde mezkûr karavulhânelerden kâfire kurşumu bârân-ı la‘net gibi yağdırup yetmiş üç kadar kâfir mürd olup kırk beş adedi dahi esîr-i bend-i zincîr olup bakıyyetü‘s-süyûf-ı Bundukları hâ’ib ü hâsir dâr-ı menhûslarına cümle firâr etdiler.

Ba‘dehu ale’s-sabâh hakîr bu şehirden yine elli aded atlı ve piyâde refîkler alup Nevesin sahrâsı içre cânib-i kıbleye ma‘mûr çiftlikleri ve Lübzâde Ocağın dahi geçüp 3 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Zobdol

Ya‘nî arpa köyü, dörd aded derbend ağzında yüz evli bir vâsi‘ bir köydür ve her hânenin birer dâne kârgîr kulleleri var. Her gün ve her gece Kotur kâfiriyle ceng ederler, zîrâ bunda pâdişâh tarafından beş yüz aded yiğit sekbân vardır. Ol gece bu köyde bî-cân yatdık, lâkin bu Zobdol köyü mukaddemâ bir ma‘mûr kend imiş. Câ-be-câ harâba yüz dutmuş bir câmi‘li müselmân köyüdür.

Bundan dahi elli tüfeng-endâz fetâlardan refîkler alup cümlemiz Hudâ‘ya sığınup 6 sâ‘at giderken bizler dahi piyâde olup sengistân ve dağlarda bellerde atlarımızın ayaklarında na‘lları ve bizim çizmelerimizin tabanları kalmayup biz dahi piyâde bî-tâb u bî-mecâl olup yüz bin gûne âlâm-ı şedâ’id çekerek Dabra dağın aşup yokuş aşağı enüp,

Menzil-i karye-i Dabra

Bu fezânın tûlu ve arzı birer sâ‘atlik yer olur bir küçük sahrâcıkda on beş hâneleri cümle kayağan taşı örtülü bâğlı bâğçeli ma‘mûr evlerdir. Bir küçük câmi‘i var, ancak elli âdem alır bir müselmân köyüdür, ammâ küffâr havfinden her gece dağlarda yatırlar. Andan bu Dabra sahrâsının baş aşağı garb tarafına 4 sâ‘at gidüp,

Sitâyiş-i kasaba-i Dol

Bir dere içinde bâğlı ve bâğçeli ve bir şîrîn câmi‘li ve iki mescidli ve bir tekyeli ve bir küçük hammâmlı ve bir hânlı ve on beş dükkânlı bir şîrîn kârgîr binâ bir kasaba-i ra‘nâ imiş, ammâ Uskok kâfirleri ile bunda bizden mukaddem ceng-i azîm edüp niçe ümmet-i Muhammed esîr olup cümle halkı henüz dağlara ve sa‘b yollara firâr edüp Hudâ hakkıyçün bâğ u bâğçelerinde olan meyve-i âbdârları pâymâl-i rimâl olup yerde yatır. Hudâya ayândır bâğ-ı İrem’den nişân verir bir karye-i bâğ-ı cinândır.

Hakîr gördüm ki bu kasabada âdem ve âdemî-zâd yokdur, âdemleri kaçmış, bizler dahi kaçup Dol kasabasından cânib-i garba baş aşağı Dol deresi içre gidüp bu dere sağ tarafı üç sâ‘atlik bir topraklı bayırlar olmak [ile] sâfî bâğlardır, sâhibleri sağlardır, ammâ mahsûllerin almağa âcizlerdir.

Bu derenin yemîn ü yesârında aslâ bir karış arz-ı hâliye yokdur. Kasaba-i Nevesinlinin ve

kasaba-i Lubinlinin ve kasaba-i Lubomirlinin cümle bâğları bu Dol deresindedir. Rûm vilâyetinde ve cemî‘i Firengistân’da bu Dol deresi üzümü memdûhdur. Hattâ bir salkım üzümü dörd beş vukiyye gelir gûnâ-gûn müşk-i amber râyihalı âbdâr ve hoş-hor lezîz üzümü olur ve şırası şîrîn humârsız hamrı olur, derler, ammâ Hudâ‘ya ayândır rahm-ı mâderden müştak olalı mükeyyefât kısmından bir şey yeyüp içmemişimdir ve bu Dol deresi bâdesin görmemişimdir. Bu dere-i mezkûru 3 sâ‘atde ubûr edüp,

Der-vasf-ı kasaba-i ma‘mûr Ustolça

Misl-i mahalle-i şehr-i Foça demişler, ammâ lisân-ı Latince Ustolça demek (–) (–) demekdir. Bu dahi Hersek sancağında paşa voyvadalığıdır ve kazâdır, ammâ kethudâyeri ve serdârı yokdur. Ve cânib-i erba‘ası sâfî kayalardır. Bir câmi‘i ve üç mescidi ve bir küçük hammâmı ***[150a]*** ve bir hânı ve yigirmi aded dükkânı ve iki yüz seksen kadar kayağan örtülü bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı hayât sulu evleri var bir küçük kasabacıkdır.

Ve cümle evleri kâfir havfinden kârgîr binâ olup ba‘zı evlerde çâr-gûşe demir kapulu kulleleri vardır. Ve bu Hersek vilâyetinin cümle şehirleri taş kayağan örtülüdür, kiremit nâdirdir. Ve bu şehr-i Ustolça’nın cümle evleri cânib-i garba nâzırdır ve Dol deresi ağzına vâkı‘ olup bu kasaba içre cümle un değirmenleri Dol deresi suyu ile deverân eder ve bu cânibin cümle enhârları cânib-i garba akup nehr-i Neretva’ya mahlût olur.

Bu şehrin ensesi Dol deresi dağları ve bâğlarıdır. Bunun dahi halkı cümle kalpak ve beyâz sarık geyüp Boşnakça kelimât ederler, ammâ gâyet garîb-dost sofra sâhibi sâdıku’l-kavl gâzîlerdir.

Hattâ bu hakîr bu şehre varmazdan bir gün mukaddem beş bin küffâr Kotur’dan gelüp bu şehirden bu kadar ümmet-i Muhammed esîr ve mâl-ı ganâ’imler alup ba‘zı evleri câ-be-câ ıhrâk edüp biz vardıkda dahi niçe evler alev ber-alev olup yanar idi. Ve ba‘zı kullede kapanan ümmet-i Muhammedler hakîri görüp hamd-i Hudâ edüp kulleden taşra çıkdılar ve bizi de cümle bir kulleye kondurdular.

Hamd-i Hudâ bu şehirden alınan esîrlerin ardlarına Sührâb Mehemmed Paşa düşüp küffâr şikârıyla Kotur’a girecek mahalde Sührâb Mehemmed Paşa küffâra yetişüp üç yüz mikdârı esîr ve bu kadar mâl-ı ganâ’im kurtardığı haberi gelüp bu Ustolça kavminin sehel cânları yerlerine geldi.

Ammâ ol gece bizler bî-cân olup aslâ hâb-ı râhat görmeyüp ale’s-sabâh bizi getiren elli nefer yiğit refîklerimiz koyvermeyüp bu şehirden dahi kırk nefer yiğitleri refîk alup yine dağlar ve taşlar ve mahûf muhâtara yollar aşup cânib-i kıbleye anâ çekerek 7 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı misâl-i zemîn-i kal‘a-i Tin, ya‘nî hurrem-âbâd-ı kasaba-i Lubin

Lisân-ı Latince (–) (–) demekdir. Bu dahi Hersek sancağında voyvadalıkdır ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi vardır, ammâ nakîbü‘l-eşrâfı ve şeyhülislâmı yokdur, lâkin a‘yân-ı kibârı ve mîr-i mîrânzâdeleri gâyet çokdur.

Şehri bir vâsi‘ çemenzâr mahsûllü vâdî içre bâğlı ve bâğçeli ve iki mahalle ve iki yüz aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ bâğlı ve bâğçeli serâpâ kayağan taşı ile mestûr gâyet ma‘mûr sarâylar vardır ve her birinde kal‘a-misâl mazgal delikleri var hânedân-ı zîbâlardır

kim her birinde birer dâne kal‘a kulleleri gibi ebrâclar mukarrerdir.

Ve cümle iki aded mihrâbdır. Evvelâ biri Sultân Osmân Hân-ı Gâzî‘nin kızlar ağası olan Mustafâ Ağa câmi‘i, gâyet mahbûb ve müzeyyen câmi‘dir. Ve cümle bir mahalle mescidi, el-Hacı Ahmed Ağa’nındır.

Ve cümle bir medrese ve cümle bir mekteb ve cümle iki tekye ve cümle bir hammâm-ı hoş-havâ ve cümle bir hân-ı mükellef hân-ı kebîr ve cümle on aded müfîd ü muhtasar dükkânları var, ammâ hammâm-ı kesîfi önünde bir namâzgâh soffası üzre üç aded kavak ağaçları namâzgâha sâye-i himâye salup namâzgâh yanında bir âb-ı hayât kuyusundan ipler ile suyu çekilüp âbdest musluklarına gidüp tecdîd-i vudû‘ olunur, ammâ havâsı ve âdemîsi sakîldir.

Cümle ahâlîsi Nova kal‘ası kuludur ve Novalı esbâbı gibi beyâz daracık sıkma dimi esbâb geyüp başlarında kırmızı fes ve berata ve baldırları çıplak Cezâyir levendleri gibi gezerler, zîrâ cümlesi gemiciler ve firkatecilerdir, ammâ yine Boşnakça ve Latince kelimât ederler. Cümle hodi sedi bilmez gâzîlerdir.

Hamd-i Hudâ Sührâb Mehemmed Paşa’yı bunda bulup bizi alay ile huzûruna getirdüp müşerref oldukda dîvân-ı pâdişâhî edüp emr-i pâdişâhîler kırâ’at olundukda “Fermân pâdişâhımın” deyüp Kanije seferinden halâs olup Kotur kal‘ası muhâfazasına ve Hersek sancağı muhâfazasına me’mûr olduğuna cihân cihân hazz edüp hakîre bir zer-ender-zer bir hil‘at-i fâhire geydirüp bir eğerli Hersek atı ve bir kîse guruş ihsân edüp ol ân otağ-ı çetr-i mülammâ‘ın kurup tuğların çıkarup hakîre alaybeği hânesin konak verüp ol ân konağıma bir Fireng Lasman gulâm ile yigirmi suhûn ta‘âm gönderdi. Ale’s-seher Pıraçalı Mustafâ Paşa dahi gelüp yine dîvân-ı Âsaf-ı ***[150b]*** Berhayâ olup emr-i pâdişâhîler ile Sadrıa‘zam mektûbları ve İbrâhîm Kethudâ efendimizin mahabbetnâmeleri tilâvet olunup Pıraçalı Mustafâ Paşa’nın dahi ma‘lûmu olup Dobra-Venedik hazînesinden verilmek üzre üç tüfeng-endâz yiğide Mustafâ Paşa pandurbaşı olduğundan ve Raba seferinden halâs olduğundan gûyâ raks edüp hakîre ol dahi bir kîse ve bir at ve bir Fireng gulâmı ve bir kelb-i mu‘allem tazı ve bir çapar zağar ihsân etdi. Ertesi nefîr-i rıhletler çalınup andan,

Vilâyet-i Dobra-Venedik kâfiristânına gitdiğimiz konakları ve seyr [ü] temâşâ etdiğimiz kılâ‘ları ve kurâ vü kasabâtları ve âyîn-i bâtılaların ve acâ’ib ü garâ’iblerin beyân eder

Evvelâ kasaba-i Lubin’den kalkup cânib-i cenûba niçe düzlük ve niçe dağlık ve taşlık aşup 7 sâ‘atde,

Menzil-i nâhiye-i Lubomir: Lisân-ı Latince (–) (–) demekdir. Bunda cümle Sührâb Mehemmed Paşa askeriyle haymelerde meks edüp bu Lubomir’de Nova kal‘ası kapudanının sarâyında Sührâb Mehemmed Paşa’ya kapdan bir ziyâfet-i azîm etmişdir kim tavsîf olunmaz.

Ba‘de’z-ziyâfe Sührâb Paşa’ya ve Pıraçalı Mustafâ Paşa’ya ve hakîre kapudan hedâyâlar verüp andan yine otağ-ı nüh-tâka gelüp karâr etdik, ammâ bu nâhiye-i Lubomir bir sahrâlı ve çayır u çemenli ve bâğ u bâğçeli ve gül [ü] gülistânlı ve kurâlar ile ma‘mûr ve havâsının letâfetinden halkı mesrûr bir arz-ı mahsûldârdır kim cânib-i erba‘asındaki kayalardan cereyân eden enhâr-ı firâvânlardan niçe yüz âsiyâb-ı mâ deverân etmededir.

Ve bu sahrâ-yı lâlezârın cânib [ü] etrâfında olan kurâlarda beşer onar aded toplu ve tüfengli kulleler vardır. Ekseriyyâ cümle Nova kal‘ası gâzîleri bu Lubomir nâhiyesinde sâkin olurlar, zîrâ Nova kal‘amız Dobra-Venedik ile hem-müşâ olup mâbeynehümâlarında bir gayri kazâ ve nâhiye yokdur.

Bu Lubomir sahrâsında Sührâb Mehemmed Paşa oturak fermân edüp hakîr ertesi gün Sadrıa‘zamdan getirdiğimiz emr-i şerîfleri ve mektûbları Dobra-Venedik’e götürüp,

Hazîne ile Venedik’den elçi çıkarmağa gitdiğimiz konakları bildirir

Sührâb Mehemmed Paşa efendimizden elli aded pâk müsellah ve mü’eddeb yiğitleri refîk alup ve yüz elli altun ile bir semmûr kürk ihsân alup evvelâ sahrâ-yı Lubomir’den cânib-i cenûba sengistân ve hudûd-ı Firengistân dağların aşup yüz bin renc [ü] anâ çekerek cümle piyâde gâzîlerimiz ile hâzır-bâş olarak 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı hudûd-ı vilâyet-i Dobra-Venedik’de menzil-i kulle-i Islana

Hersek sancağıyla Dobra-Venedik hâkinde bir zîk ve sarp yerde nehr-i Islana kenârında bir kulle-i bâlâdır ve {bu nehr-i Islana, Bileyke dağlarından gelüp batı tarafına akup 12 sâ‘at cereyân edüp Popova nâhiyesinde bir kûh-ı bâlâ dibinde girdâb gibi gâ’ib olur. Ve bu nehir dâ’imâ gemiler ile ubûr olunur, ammâ mezkûr Islana cisrinde bu nehir} üzre bir hısn-ı kavî kulle-i metîndir. Sene (–) târîhinde Gâzî Husrev Paşa binâ etmişdir kim dizdârı ve yigirmi aded merdüm-i hisârı ve cebehânesi ve şâhî topları ve muşkat tüfengleri ile âmâde bir kulle-i üstüvârdır.

Bu kullede şeb [ü] rûz Bosna vezîrinin bir mükellef ağası elli aded nefer ile dâ’imâ bunda sâkin olur ve Hersek paşası tarafından bir ağa ve Nova kal‘ası çorbacılarından bir ağa bu kullede mâh u sâl oturup cemî‘i Bosna-sarâyından gelen ve cümle Dobra-Venedik’den gelüp giden kârbân halkından ve cemî‘i yüklerden bir guruş ve cümle kirâ komor bârgîrinden birer rub‘ bâc alınur bir kulle-i bâlâdır.

Ve her ay başında birer Venedik kapudanları ellişer nefer Lasman kâfirleriyle bu cisirde âyende vü revende kârbândan alınan gümrüğü hisâb [u] kitâb edüp Bosna vezîrine ve kendü kral banlarına bildirir.

Ba‘dehu bu kulleden kalkup cânib-i kıbleye sarp cehennem dereleri ve taşlık sakar derelerin yüz bin meşakkat-i râh-ı su‘ûbet çekerek 4 sâ‘atde giderek,

Menzil-i Hân-ı Nazarete-i Bandışka

Bu kâfiristânda Nazarete ana derler kim Hind ü Yemen ve Semerkand ve Arab u Acem’den gelen ve Âsitâne-i sa‘âdet tarafından ve Bosna vezîri ve Hersek paşası tarafından ve’l-hâsıl cemî‘i diyârlardan gelen tüccârları ve ehl-i hidmetleri bu Nazarete hânına kondururlar kim belki tâ‘ûnlu olup şehre girmeye ve niçe ahvâllerine vakıf-ı esrâr olmak içün bu müsâfirhâneye ko[ndu]rup ba‘zı âdemler kırk gün oturup durur ve ekalli on gün ve yedi gün ve üç gün elbette ve elbette oturtmaları mukarrerdir.

Ve bu Nazarete’de sâkin olan müsâfirîn üzre bir soltat ağası elli nefer kâfirleri ile dîdebân durur. Hattâ bu Nazarete’de kırk gün oturmamış bir metâ‘ı şehre getürmeli olsalar elbette ol metâ‘ın ***[151a]*** bir ucuna ve yâhûd bir bir kenârına sirke sürüp nevbet bekleyen kefereler mezkûr metâ‘ları şehre götürüp bey‘ ederler, ya‘nî zu‘m-ı bâtıllarınca ol metâ‘a sirke sürülmek ile tâ‘ûn şehre ol metâ‘ ile bile girmeye derler.

Eşkâl-i mihmân-sarây-ı hân-ı Nazarete: Dobra-Venedik kal‘asının cânib-i garbîsi tarafında şehirden hayli mesâfe-i ba‘îde çâr-kûşe hân-misâl müte’addid kat-ender-kat

ma‘mûr odaları ve matbah ve âhûrları ve soltat keferesi odaları var. Her gece müsâfirîn üzre dîdebân kefereler kapuları sedd ederler, ale’s-seher yine feth ederler. Ve bu Nazarete’den taşra birkaç çingane ve fukarâ Lasman kefere evleri var. Ve cümle kâfirlerin gûrhâneleri ve bilâ-teşbîh Hazret-i Îsâ sûreti ve Hazret-i Îsâ halîfesi havâriyyûndan Şem‘ûn-ı Safâ bunda medfûndur derler. Leb-i deryâda bir taşlık yerde şekl-i murabba‘ bir hân-ı azîmdir.

Ba‘dehu kefereler bu hakîre, ba‘zı ri‘âyet edüp üçüncü günde bizi şehre alayımızla da‘vet edüp gitdik.

Evsâf-ı tahtgâh-ı kavm-i Latin, ya‘nî kal‘a-i Dobra-Venedik-i bî-dîn

Bu edîm-i arzda Venedik ikidir; birine Bundukanî Venedik derler kim hâlâ Âl-i Osmân ile yigirmi beş yıldır kim ceng eder âsî Venedik’dir. Ammâ buna Dobra-Venedik derler, başka bir millet-i kadîmdir. Gerçi millet-i Nasârâ‘dan olup kavm-i Mesîh’dirler, ammâ kitâb-ı İncîl’i Latin lisânı üzre tercüme edüp kırâ’at ederler. Âyîn-i bâtılaları yine millet-i Mesîh gibidir ve zu‘m-ı bâtıllarınca “İncîl kıbel-i Hak’dan Hazret-i Îsâ‘ya bizim Latin lisânı üzre nâzil olmuşdur” deyü tefâhür kisb ederler.

Hakîkatü‘l-hâl cemî‘i millet-i Nasârâ‘nın elsine-i muhtelifelerinin fasîh u belîğ ve kavâid-i i‘râb ile ilm-i nahv gibi ve lisân-ı Acem gibi zarîf ü latîf lisân-ı kadîm bu Latin lisânıdır.

Ve cümle tevârîhleri cemî‘i milel içre mu‘temedün aleyhdir, aslâ hilâf yazmazlar. Hattâ bir müverrihi bir kitâb te’lîf etse cemî‘i papaslar ol tevârîhi ve kitâbı tetebbu‘ edüp bir habt-ı kelâmı yok ise ve ifrât u tefrîti yok ise cümle papasların re’yiyle ve on iki banın mühriyle imzâ olunup ba‘dehu basma kitâb olmak fermân olunur.

Gâyet müdekkık ve müstahric ve ilm-i nücûm sâhibi kehene ve cerrâh ve fassâd ve müverrih-i kâmil kefereleri vardır. Hattâ ilm-i nücûm kuvvetiyle Hazret-i Risâlet-penâhın bu cihân issi olmasını ve Âl-i Osmân hurûc edüp devr-i kıyâmete dek devletleri mü’ebbed olur, bu rûy-ı arzda bir küffâr komayup tâ Hazret-i Mehdî ve Hazret-i Îsâ‘ya dek Âl-i Osmân sâhib-i hurûc ve sâhib-i zuhûr olacağın bilüp ve niçe rumûz u künûz kitâblarında her mülûkun tâli‘in bulup ve sene (–) târîhinde Osmân Gâzî Bursa kal‘asına sarılup muhâsara ederken hemân bu Dobra-Venedik kâfirleri “Hay işte sâhib-i zuhûr hurûc etdi” deyü elçileriyle (–) altun ve bu kadar dîbâ ve şîb ü zerbâf ve kemhâ vü hârâlar ile elçilerin Bursa’da Osmân Gâzî‘ye gönderdiklerinde Osmân Gâzî de vefât etmiş bulunup oğlu Orhân Gâzî Bursa’yı feth etdikde Dobra-Venedikli cümle hedâyâları Orhân Gâzî‘ye verüp yüz elli mâdde üzre akd-i sulh edüp her sene meblağ-ı mezbûr hazîneyi elçileriyle göndermeği der-uhde edüp ellerine yüz elli mâdde içün yüz elli kıt‘a yarlığ-ı belîğ-i şâhîler alup bu yüzden ilâ hâze’l-ân sulh kabûl etmiş bir alay âkıbet-endîş ve dûrbîn-fikr kefere vü fecerelerdir kim aslâ ve kat‘â cemî‘i zamânda sulha muğâyir bir ahid-şikenlik etmeyüp her sene başında cümleden mukaddem elçileri gelir.

Gerçi Âl-i Osmân ile Orhân Gâzî‘den berü her sene akd-i sulh eder, ammâ yine Devlet-i Aliyye’nin kanadı altında tâ‘ûn-ı ekber gibi sûret-i hakdan görünür bir hınzîr mel‘ûnlardır. Ve cümle küffâra hiyel ü şeytanat bu kâfirlerden sirâyet eder.

Bâ-husûs hâlâ hasmımız olan büyük Bundukanî Venedik’ini ıdlâl edüp pes ü perdeden zahîre veren bu Dobra-Venedik kâfiridir. Ve cümle kâfir krallarından ankâ ve zengin

baydır kim devletin korutmak içün cemî‘i krallara tevâzu‘ ve meskenet gösterüp cemî‘i krallar ile sulh [u] salâh etmiş bir müdebbir keferedir.

Netîce-i kelâm bu kefereler dahi hakîre iltifât [u] müdârâ ederek alay ile (–) (–) nâm tahtgâhı olan kal‘asına getürüp derûn-ı kal‘ada Bosna paşasının ve Hersek paşasının taraflarından birer mükellef ***[151b]*** ağalar gümrük emâneti içün bu kal‘ada olurlar.

Bu hakîri dahi cümle tevâbi‘imizle anlara karîb bir sarâya kondurup bir soltat ağası üzerimize gözcü ta‘yîn eyleyüp cemî‘i me’kûlât [u] meşrûbâtımızı beleğan mâ-belağ verüp hânemizde meks etdik, ammâ dîdebân kâfirler aslâ bizi gezdirmezler idi. Ve ahşamdan sonra paşa ağalarının ve bizim üzerimize kapuları kaparlardı ve sabâh yine açarlardı, başka dîdebânlarımız var idi aceb mel‘ûnlardır.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Dobra-Venedik

Leb-i deryâda bir taşlık içinde şekl-i mukavves bir Şeddâdî seng-traş bir kal‘a-i savaş bir kal‘a-i ma‘mûrdur. Lisân-ı Latince ismi (–) (–) dir ve bânîsi be-kavl-i müverrihân-ı Latin tâ Hazret-i Îsâ‘dan mukaddem binâ olunup ibtidâ bânîsi yine kavm-i Latin’den (–) (–) ban binâ etmişdir. Ol zamândan berü bir düşman eline bu kal‘anın girdiğin yazmamışlardır ve bir tarafdan bu kal‘a aslâ rahne görmemişdir. Hâlâ her tarafı sedd-i İskender-vâr metîn ve kavî ismine mazhar düşmüş bir kal‘adır kim cânib-i şarkîsi ve şimâlîsi karadır.

Ve bu kara tarafında bir sedd-i Ye’cûc gibi bir kulle-i bâlâsı var kim cümle Körfez deryâsı ayak altında gibi nümâyân olup azîm balyemez topları cümle limanın ve kara câniblerin korudur.

Ve niçe bunun gibi balyemez toplu sedd-i İskender-vâr kırk yedi aded burc-ı kavîleri var. Ve bu kal‘anın cirmi kâmil iki mîl ihâta eder, ammâ adımlamak müyesser olmadı. Ve deryâ tarafından mâ‘adâ kara tarafı iki kat hisâr-ı üstüvâr olup bir kat kesme kaya handakları var. Gâyet metîn ü müstahkem kal‘a-i zîbâdır, ammâ kara tarafında beş yerden havâlesi var, ammâ ol havâle tarafı üçer kat tabyalı ve yigirmişer arşın iki dîvârlı ve kat-ender-kat dolaşık handaklı kal‘adır, ammâ deryâ tarafı yalın kat dîvârlıdır.

Ve cümle (–) kal‘a kapusudur. Ve Büyük Venedik körfezi içre bir küçük körfez ağzında vâkı‘ olmuş rabât-ı metîndir. Ve cümle yedi yüz aded sağîr u kebîr topları vardır, ammâ yine havâlelerinden gâyetü‘l-gâye havfi olduğundan yedi kral ile ve Âl-i Osmân ile sulh edüp harâc ve bâc verir, ammâ yine sulh etdiği pâdişâhlardan yigirmi harâc verdiği kadar mâl peyd[â] eder bir hîlekâr şeytân-ı dûzah-karâr küffâr-ı hâksârdır. Ve kal‘ası içi eyle zîk ve daracık sokaklı ma‘mûr hânelerdir kim aslâ bir hâlî ve mu‘attal yeri yokdur. İllâ siyâsetgâh meydânı ve bâzâr meydânı ve yigirmi iki manastır meydânları var. Cümleden mükellef Hersek kralının (–) (–) nâm manastırı bu kal‘aya gûyâ iç kal‘a olmuşdur. Serâpâ kubâbları kurşum ile mestûr bir deyr-i ma‘mûr, Hudâ-yı bîçûn İslâm’a müyesser edüp ma‘bedgâh-ı müslimîn ola. Bundan mâ‘adâ Venedik Pirinc-pirimlerinin ve irşek ve banlar ve herseklerin kenîseleridir.

Ve bir kerre vilâyet-i Makedonya’dan, ya‘nî İslâmbol’dan bir Rûm kralı bu Venedik’e firâr edüp geldikde bir manastır binâ etdirmiş kim bu dahi vâcibü‘s-seyr bir deyr-i ibret-nümâ

ve kurşumludur. Ve cümle evleri İslâmbol'da Galata evleri gibi kat-ender-kat tula kârgîr binâ büyût-ı menhûs hânelerdir kim gûnâ-gûn kiremit ve kayağan ve teneke ile mestûr evlerdir. Ve her evde ve deyrlerde ve niçe yüz bin irili ve ufaklı çanlar ve nâkûs-ı kebîrler asılıdır.

Bâzâr gecesi veyâ Sarı Saltık gecesi veyâ İsvet Nikola ve Hızır İlyâs ve Kâsım ve Meryem Ana ve Kara Koncoloz gecesi veyâ îd-i Nasârâ veyâ bir turvin veyâ bir bed-nâm günlerinde ve gecelerinde mezkûr çanları çaldıklarında sadâsından Deccâl zâhir oldu zann olunur.

Ve bu şehirde Ermeni ve Urûm ve Yahûdî ve Acem ve Fireng gâyet çokdur, ammâ Macar ve Nemse ve Urus ve Çeh ve Leh ve İsfaç ve Maskov ve Eflak ve Boğdan kefereleri yokdur. Kâfiristânın gâyet emn [ü] amânı olmak ile gâyet ma'mûr bender kal'adır.

Der-fasl-ı temâşâgâh-ı ibret-nümâ-yı acâ'ib ü garâ'ib-i âyîn-i küffâr

Bir gece bu şehir içre hâb-âlûd iken nısfu'l-leylde bir azîm kütürdü ve velvele ve gulgule kopdu kim aklımız başımızdan gidüp,

"Âyâ, bu ne ola, yohsa kâfir bizi kırmak mı ister" deyü âlem-i hayrete vardık.

Hemân cemî'i küffârın sağîr ü kebîri ve avret ve oğlanı ve beğleri ve soltat ve murtat ve ***[152a]*** hoyratları pür-silâh olup cümle kâfirlerin ellerinde ikişer aded bal mûmları yakup cihânı çerâğân edüp bizim sâkin olduğumuz hâne önünde gürûh gürûh geçerlerken biz dahi mu'tâdları üzre üzerimize kapanan pençerelerin deliklerinden seyr [ü] temâşâ edüp bir gırîv ü feryâd ederek,

"Bire koma gitdi ve vardı ve geldi ve kaşdı" deyü feryâdları evce peyveste olup ba'zı Yahûdî ve ba'zı Urûm ve Ermeni ve Acem evlerine soltatlar ve cellâdlar girüp ve çıkup ve gürûh gürûh ve aşağı ve yukaru seğirdüp cümle evlere, hattâ bizim konaklarımızın pençerelerine dahi taşlar urup,

"Bire şu odadır, bire bu odadır" deyü feryâd u fiğân ederek bir şey ararlar.

Ammâ bir hoş vâkıf-ı esrâr olmayup bir hayli zamân bu üslûb üzre feryâd u fiğân ederek serserî gezerlerdi. "Âyâ, bu ne garîb temâşâdır" derken bir zamândan sonra cümle küffâr şenlik ve şâdumânlıklar eyleyüp gûnâ-gûn hırâmânî reftâr edüp raks edüp horalar deperek "Pişkindos pişkindos" deyü feryâd etmeğe başladılar ve niçe yüz bin tüfeng ü fişeng ve niçe bin toplar atup "Yajuj Yajuj" sadâsı Venedik şehrin yakdı, yıkdı zann edüp âlem-i hayretde kaldık.

Ba'dehu cümle küffâr-ı dûzah-karâr alay alay olup cümlesi sâf u sâf ve mevc ü mevc ve fevc ü fevc el urarak "Pişkindon" deyü haykırararak erganon ve torompete ve luturyanî boruların ve niçe bin nâkûs ve mizmerleri ve tablları ve boruların çalarak ve hoş-elhân asvât-ı hazînli gulâmlar ile cümle nağamât-ı rehâvî ederek ubûr etdiler.

Andan niçe bin aded ruhbân u bıtrîk u kıssîs ve papas u ladika ve şagların ellerinde gûnâ-gûn micmereler içre ûd u mülebbes ve amber-i zenbûres ve kara günlük ve sünbül-i Hıtâyî râyihası cihânı mu'attar eyledi.

Ve alay alay def u kudûm ve zil ü çanlar sadâsı kal'a içre velvele verdi.

Bir zamândan sonra alay içinde on iki bin avretlerin murassa‘ taht-ı revânlar üzre oturdmuşlar ve her bir taht-ı revânları küffârlar götürdmüşler ve her bir beğ karılarının alaylarında niçe yüz binden mütecâviz hurde şem‘-i kâfûrîleri serv gibi gemi direklerine zeyn-i çerâğân edüp niçe yüz yerde böyle işâreleri yakup şehrin içi muzlim iken gûyâ rûz-ı rûşen olup ubûr etdiler.

Ba‘dehu bu avret alayından sonra on iki aded Venedik beğleri cümle zer-ender-zer bisâtlı mükellef ve müzeyyen atlar üzre her bir beğler dahi pür-silâh ve muhteşem esvâb-ı palas-pûşân-ı mahsûsalarıyla ve cümle cünûd-ı cünüb leşkeriyle pür-silâh bunlar dahi ubûr ederken yanlarında niçe bin piyâde papas-ı sâhib-i zünnârlar rehâvî makâmında İncîl okuyarak ubûr etdiler.

Bir alay-ı azîm dahi nümâyân olup bir soffa taht-ı revân üzre bir zer-ender-zere gark olmuş cümle çarkâb ve zerdûz işleme ve dürr-i yetîm incü ve sâ’ir cevâhir ahcârlarıyla işleme bir girân-bahâ cibinlik içinde bilâ-teşbîh Hazret-i Îsâ ve yanında Meryem Ana dîbâ ve şîb ve zerbâflar ve cevâhire gark olmuş sûretlerdir kim ikisinin üzerlerinde beş Mısır hazînesi değer cevâhir-i zîkıymetler var, ammâ bilâ-teşbîh Hazret-i Îsâ timsâli papas gibi siyâh gamâme başında ve siyâh rokla üstünde yüzü nûr gibi geysûların târ kılup taht üzre oturup durur.

Ve Meryem Ana kezâlik bir taht üzre oturup başında tâc-ı Mayfirav üzre cemî‘i kral karılarının nezerât gönderdikleri cevâhir-i gûnâ-gûnlar ve gerdeninde niçe yüz aded dürr-i yetîm tesbîhler ve tırnakları kırkar ellişer kırat elmaslar ve gözleri şeb-çerâğ cevâhir taşlar ile inşâ olunmuş sihr-âsâr sûretlerdir, ammâ kâğızdaki gibi tasvîr değildir.

Hemân vücûd-ı benî Âdem gibi gûnâ-gûn çarhlar ile harekât u sekenâtda iki tasvîrdir. Gören âdem anları zî-rûh zanneder, ammâ küffârın kemâl mertebe san‘atının nihâyet mertebesinde sihr-i‘câz tasvîrlerdir. Beyt:

Güzel tasvîr edersin hâl [ü] hatt-ı dilberi, ammâ

Füsûn-ı işveye geldikde ey Bihzâd n’eylersin

dediği beyt mazmûnunca bî-cân bir kalıb-ı insândır kim nutku yokdur.

Ve bu timsâllerin yanlarında niçe kerre yüz bin şem‘-i kâfûrî ve kanâdîller zeyn-i çerâğân olmuş kim gûyâ rûz-ı nevrûz olup cümle ruhbânlar bu iki tasvîri taht-ı revânlar üzre ubûr etdirüp andan cümle bıtrîkler altunlu ve cevâhirli ve mînâlı haçlı peyker ve alemlerle güzer edüp dahi ardı sıra kösler ve tabllar ve surnâ ve erganon ve borular ve torompeteler çalarak Hersek kralı manastırına gidüp tâ sabâha dak ol gece ***[152b]*** şehir içinde sürûr [u] şâdumândan ve çerâğân-ı şem‘dân ve kanâdîllerden bir sûr-ı sürûr oldu kim diller ile ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Hattâ bu hakîr bu temâşâ-yı acîbenin aslını bize hidmet eden soltat ağasından su’âl etdim.

“Vallâhi sultânım Hazret-i Îsâ hayâtda iken Yahûdîleri dîn-i Îsâ‘ya da‘vet etdiğinden Yahûdîler bir gece Hazret-i Îsâ ve Meryem Ana’yı kapup katl etmek içün haps ederler. Hazret-i Îsâ Rûhullâh olmağile Yahûdîler katl edemeyüp hapisde saklarlar iken hemân bizim Şem‘ûn-ı Safâ Latinleri duyup pür-silâh olup Nâblûs şehrinde Hazret-i Îsâ‘yı

cuhûdlar evlerinde ahşamki gibi hây hûy ile arayup bir Yahûdî evinde Îsâ ve Meryem Ana'yı bulup cümle Yahûdîleri kırup 'Pişkindos pişkindos' deyü şenlik ederek Hazret-i Îsâ ve anasın geydirüp kuşadup alay ile Hazret-i Îsâ'yı bir kenîseye götürürler. Hâlâ ol zamândan berü bu bizim Latin kavmi Hazret-i Îsâ sûretin edüp hapisden halâs etdikleri gece bir leyle-i mübârekemizdir, ile'l-ân ol zamândan berü bu âyîni kavm-i Latin edegelmişlerdir. Gayri kâfiristânda bu âyîn yokdur ve Hazret-i Îsâ'yı Yahûdîlerden halâs eden bizim Latin kavmidir. Anıniçün cemî'i millet-i Nasârâ içre zararsız bir makbûl Hıristiyanlarız" deyü soltat başı nâm kefere böyle nakl etdi.

Hattâ ol gece cümlemiz âlem-i hayretde kalup bir seyr [ü] temâşâ-yı azîm etdik, ammâ ol gece ziyâdesiyle hatar-nâk vâki'alar gördük.

Ertesi gün mülâkât-ı banı beyân eder

Çünki ale's-sabâh oldu, bir muhteşem kapudan niçe soltatlar ile gelüp hakîri ve Nova yeniçeri ağası hazînedârını alay ile Pirinc-pirim bana götürürken cemî'i küffâr istikbâlimize çıkup çârsû-yı bâzârın izdihâmından gücile geçerken çârsû-yı bâzârı serâpâ gözden geçirerek ubûr ederdik, ammâ dükkânlarının çoğu çukacı dükkânı ve atlascı ve kuyumcu ve kâğıdcı ve çıkrıkcı ve bıçakcı ve boncukcu ve şişeci ve mûm makascı ve demirci ve kassâb ve berber ve derzî ve gayri cümle esnâf dükkânları ale't-tertîb zeyn olmuş gâyet ma'mûr u müzeyyen dükkânları var, ammâ bezzâzistânı yokdur, ammâ şehr-i azîmine göre çârsû-yı metâ'-bâzârı azdır, ammâ niçe bin ehl-i hıref cümle evlerinde işleyüp ekseriyyâ dükkânlarında oturup bey' u şirâ' edüp bâzâr-ı hüsnde metâ'ların satan avretler ve bâkire mahbûbe kızlar metâ'ların âşikâre satarlar, bu kâfiristânda ayb değildir. Bu çârsû-yı bâzârı ve derûn-ı şehirde olan kâfiri ibret-nümâ hânedânları im'ân-ı nazar ile temâşâ ederek,

Sitâyiş-i korta sarây-ı ban

Eğer bu sarây-ı hurrem-âbâdı mâ vaka'ı üzre tavsîf eylesek tatvîl-i kelâm olup seyâhatimize mâni' olur. Gerçi musanna' sarâydır, ammâ şehrine göre dar sarâydır. Ancak beş kat-ender-kat cümle kârgîr binâ-yı Şeddâdî bir sarâydır kim zerre kadar bir tarafında rahnedâr yeri yokdur. Ve üç yüzden ziyâde hücreleri ve kâ'aları ve sâ'ir kilar ve matbahları vardır, ammâ dîvânhâne şekillisinde rûy-ı dîvâr üzre selef beğlerinin tasvîrleri ve Âl-i Osmân'ın gelecek pâdişâhların ve kendülerinin gelecek banlarının eşkâlleri ve esbâblarıyla cümle ilm-i nücûm üzre gelüp gelecek selâtîn-i Âl-i Osmân'ı ve beğlerinin tasvîrlerin tahrîr eylemişler kim bunlar sihr-i i'câz mertebesi sûretlerdir.

Ammâ Sultân Murâd Hân-ı Râbi' asrında diyâr-ı Erzurûm'da celâlî olup kapanan Abaza Paşa isyânından ferâğat edüp Husrev Paşa ile Dârü's-saltanati'l-aliyyeye gelince cerâ'im defteri üzre afv kalemi keşîde olup Bosna serhaddi sadaka ihsân oldukda bu Dobra-Venedik sarâyındaki dîvânhânedeki tasvîrleri istimâ' edüp "Niçün bu kâfirler Âl-i Osmân'ı kendü banlarının alt yanlarına yazarlar?" deyü Bosna-sarâyından ılgarup bu Venedik kal'ası yanına gelüp kal'aya girmeğe izin isteyüp sarâyı münhedim etmek diler, "Niçe küffârlar gelsin" deyü rızâ verirler.

Bir papas-ı hannâs eydir: "Gelüp kal'aya girirse yâ kal'adan kim çık diyebilir. Bir kerre Erzurûm'a girüp kapandı. Sekiz yılda sekiz vezîr Erzurûm'dan çıkaramadılar. Âhir-i kâr

kendi ayağıyla Sultân Murâd'a gelüp cürmü afv olup şimdi bunda girirse bu kal'adan anı kim çıkarabilir. Hemân az verelim ve çok yalvaralım" deyüp. Venedikli Abaza Paşa'ya yüz bin altun verüp kal'aya girmeden fâriğ ederler, ammâ mezkûr Nazarete yanında medfûn ***[153a]*** olan Şem'ûn-ı Safâ hazretlerin ziyâret edüp görse kim siyâh manlifke şapka ile türbede yatır. Hemân Abaza Paşa eydir:

"Baka kâfirler. Bu Hazret-i Îsâ halîfesi Şem'ûn-ı Safâ değil midir?" dedikde,

"Belî sultânım odur" dediklerinde,

"Yâ mel'ûnlar bir müselmân ola da bunun başına niçün böyle şapka kodunuz" deyüp şapkayı Şem'ûn-ı Safâ'dan çıkarup kendü başındaki selîmîsin Şem'ûn-ı Safâ'nın başına kodukda cümle küffârların akılları başlarından gidüp yüz bin altun dahi verüp mücevvezeyi çıkarup eydir:

"Baka kâfirler, sarâyınızda olan krallarınızın sûretlerin Âl-i Osmân tasvîrleri üzerinden bozun. Yohsa bir dahi gelüp eyle bulursam kal'anız yere berâber edüp cümlenizi kılıçdan geçiririm" deyüp gider.

Ba'dehu ol zamândan berü bu sarâyda olan tasvîrlere bir san'at-ı nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn eylemişler kim değme âdem bu tasvîrâtlardan haberdâr olamaz, ammâ ilm-i resimden haberdâr olan im'ân-ı nazar ile nazar edüp mezâyâ-yı suverâna nâil olup temâşâ eder.

Hakîr bu sarâya girüp ban hareminden taşra çıkınca bu hânedân-ı musanna'ı murâd [u] merâmımız üzre seyr çalup bir iskemle üzre karâr-dâde olduk.

Ba'dehu bu dîvânhânenin bir kapusundan taşra on iki ade[d] beğler bir yerden gelüp hakîri gördüklerinde ellerine şapka-i Eflâtûniyyelerin alup hakîre selâm vererek gelüp durdular.

Hakîr dahi bi'z-zarûrî iskemle üzre dururken ayağa kalkup ma'a'l-kerâhe ta'zîm eder şeklinde olup anlar dahi birer iskemlede karâr etdiler, ammâ mâbeynlerinde aslâ tasaddur da'vâsı yokdur. On ikisi de halka olup dâ'iren-mâdâr oturdular kim biri sadr-ı âlîde karâr etmeyüp tasaddur da'vâsında olmaya. Ammâ bu on iki beğin her biri birer ay hükm-i hükûmât edüp yılda bir cümle beğ hükûmetleri devr eder, ammâ yine müşâverelerinde yek-dil [ü] yek-cihetdirler. Ve bu on iki beğden biri mürd olsa kırk beğ dahi var. Andan biri gelüp on iki beğe dâhil olur. Ve kırk beğin biri mürd olsa üç yüz aded taşra beğler dahi vardır, anların bir müsta'iddi kırklara karışır, ammâ her bir beğ kırk yaşında kâmil sâhib-i ayâr olmayınca on iki beğlere ilhâk edüp tahta geçirmezler. Âyîn-i bâtılaları tâ cedd-i nâ-pâklerinden berü böyledir.

El-hâsıl mezkûr on iki beğler tahtlarında karâr-dâdeler iken emr-i pâdişâhîleri ve Sadrıa'zamın ve kethudâsı İbrâhîm Ağa'nın mektûbların verince cümle beğler ayağa kalkup hakîrin ve Sadrıa'zamın ve kethudâ beğin hâl [ü] hâtırların su'âl ederken yine şapkaların çıkarup emr-i pâdişâhîler kırâ'at olunup mefhûmu ma'lûmları olup,

"Emr pâdişâhındır, hazînemiz ve elçilerimiz hâzırdır. Fermân-ı pâdişâhî üzre üç bin tüfengli pandurun mevâciblerin Sührâb Mehemmed Paşa'ya ve Pıraçalı Mustafâ Paşa'ya veririz" deyü pâdişâha ve Sadrıa'zama hayr du'âlar etdiler.

“Lâkin Novalı firkateleri köylerimiz urup Hıristiyanlarımız esîr edüp ve her bâr koyunlarımız ve keçilerimiz ve sığırlarımız sürerler. Eğer koyunlarımız vermezlerse hâlâ şimdi hazîne ile gidecek elçilerimizle ahvâl-i perîşânlarımızı sa‘âdetlü pâdişâha tazallum edüp bildiririz” dediklerinde hemân hakîrin elinde Sührâb Mehemmed Paşa’dan emirler var idi kim Novalıdan Dobra-Venedikli’nin koyunların tahsîl edem.

Hemân emr-i buyurdumları beğlere gösterdiğimde cümlesi vâfir hazz edüp ma‘a’z-ziyâde hüsn-i cemâl gösterüp dahi ziyâde ta‘yînât-ı vazîfeler etdiler ve Nova yeniçeri ağasının hazînedârına da vâfir ri‘âyet etdiler ve birkaç gün meks edüp ba‘zı beğler hakîre ziyâfetler etdiler.

Ve niçesi de “Sadrıa‘zam ağasına gidelim” deyü hakîre geldiklerinde Kaya Sultân yağlıklarından münakkaş makrameler verirdim. Anlar dahi hakîre bir honta, ya‘nî yigirmişer bin dinar verirlerdi. Ve ba‘zı çuka ve kumaş ve tüfeng ve doğan verirlerdi, ammâ dinar nâm sikkeleri gâyet pâk hâs ve beyâz pâk gümüşdür, lâkin gâyet incedir. Bir yanına baş banlarının sûreti ve bir yanında Hazret-i Îsâ sûreti ve târîh-i vilâdet-i Îsâ mastûrdur ve penez gibi müdevver olup dördü bir dirhem gelir, memdûh sikkedir. Gayri guruş altun sikkeleri yokdur, ammâ hazîneleri gâyet çokdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ***[153b]***

Der-ayân-ı lisân-ı kefere-i Latin-i Mesîh-dîn

…… (5 satır boş)……..

Bu şehr-i Dobra-Venedik’i seyr [ü] temâşâ etdiğimizden sonra Venedik banından niçe in‘âmlar ve papinte kâğızlar ve yüz aded tüfengli soltat kefere refîkler olup bu hakîr Nova kal‘asını keşf etmeğe Nova yeniçeri ağası hazînedârıyla azm-i râh-ı kal‘a-i Nova etdikde Venedik elçisi hazîne-i pâdişâhîyle Sührâb Mehemmed Paşa tarafına İslana kullesi yolundan gitdiler. Bu hakîr Venedik kal‘asından cânib-i şarka gâh leb-i deryâ ile ve gâh sengistân sa‘b yollar ile gâyet ma‘mûr u âbâdân Venedik kurâları içre 8 sâ‘atde renc [ü] anâ çekerek,

Evsâf-ı kal‘a-i Mirsinçe

Bu dahi leb-i deryâda Dobra-Venedik kal‘asıdır. Kendülerinin nakilleri üzre Âl-i Emeviyyûn’dan el-Melik Ömer ibn Abdülazîz ibn Mervân bin pâre gemi ile İslâmbol’un nısfın ve Galata kal‘asın bütün feth edüp ol sene bu Venedik kâfirleri havflerinden bu kal‘a-i Mirsinçe’yi binâ ederler, ammâ leb-i deryâda bir yalçın kanara kaya üzre şekl-i müseddes seng binâ bir metîn kal‘a-i ra‘nâdır kim bir merhale mesâfe-i ba‘îdeden beyâz kuğu gibi görünür bir kal‘a-i üstüvârdır, ammâ içine girmedim, lâkin bunun cemî‘i ebrâcları ve dendân-ı bedenleri ve cümle balyemez topları ve fecc-i amîk handakları ile ârâste ve manastırların kubâbları ve çanhâne kulleleriyle pîrâste olmuş kal‘a-i küffâr idi. Hudâ dest-i İslâm’a müyesser ede,

Ammâ taşra varoşu ol kadar müzeyyen görünmez idi, ammâ yine bunun dahi cânib-i erba‘ası yalın kat handaklı taş kal‘a ve üç aded kapusu ve üç bin aded hâneler imiş, refîklerimiz nakl etdiler. Ve çârsû-yı bâzârı ol kadar müzeyyen olmayup cümle kefereleri hânelerinde dükkân gibi iş işlerlermiş. Ve bu kal‘a baş beğ olan kefere hükmündedir. Bir taş âhûru bir bî-hâsıl yerde olmak ile bu gece atlarımız otsuz ve yemsiz kalup açlıkdan

öleyazdılar, zîrâ gâyet sengistân yerdir.

Andan kalkup yine taraf-ı şarka sarp kayaları 9 sâ‘atde aşup,

Menzil-i karye-i Çeyne: Körfez deryâsı kenârında Dobra-Venedik’in hükmünde bin üç yüz kârgîr binâ cümle kulle-i ra‘nâlı ve serâpâ kayağan örtülü ma‘mûr evlerdir ve cânib [ü] etrâfı serâpâ gül [ü] gülistânlı ve bâğ u bâğçeli ve üzümü [ve] inciri firâvân ve uyûnları cârî ve revân belîde-i mu‘azzamdır.

Andan yine kalkup semt-i şarka yine sengistân içre gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Çeykerop: Bu dahi Dobra-Venedik banlarının kal‘asıdır. Leb-i deryâda bir kaya üzre küçük metîn kal‘a nümâyân idi, ammâ içine girmeyüp liman-ı azîminde kırk elli pâre kalyonlar yatırdı.

Bu kal‘ayı ubûr edüp (–) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Boglipa: Lisân-ı Latince “Güzel Allâh köyü” demekdir. Deryâdan bir mîl ba‘îd karada bir ma‘mûr u müzeyyen bâğ u bâğçeli karyedir.

Ve Dobra-Venedik kâfirinin bu mahalde hudûd-ı hâki tamâm olup bir ucu cânib-i garba tâ nehr-i Neretva kenârında kal‘a-i Gabele hâkiyle müşâ olup nehr-i Neretva deryâya karışdığı burunda nihâyet-i hudûdudur kim leb-i deryâda hudûdunun tûlu yedi konakdır ve her konağı yedişer sâ‘at yerdir ve arzı gâh bir sâ‘at ve gâh üç sâ‘at kadar ensiz hudûdu vardır. Cümle hudûdu ancak bizim bir nâhiyemiz kadar ancak vilâyeti var, ammâ gâyet ma‘mûrdur.

Ve cümle altı yüz pâre ma‘mûr kurâlardır. Ve cümle (–) aded kal‘alardır. Ve cümle (–) aded soltat askere mâlikdir. Ve cümle yetmiş altı bin re‘âyâya mâlik olup iklîm-i sâlisde âb [u] hevâsı latîf ve mahbûbu ve mahbûbesi meşhûr olup limon ve turunc ve servî ve zeytûn ve incir ve nar ve gayri müsmirât-ı gûnâ-gûnun envâ‘ı hâsıl olur, ammâ elzem-i levâzımdan olan gendümü ve sâ’ir mahsûlâtı gılâlleri kıllet üzre hâsıl olur, zîrâ gâyet sengistân bir dar dâr-ı diyârdır.

Ve cânib-i şimâli ve şarkî ve garbîsin cümle Hersek sancağı hâki ihâta edüp cümle gılâli Hersek’den gider. Hattâ ahidnâme-i Süleymân Hân’da bizim Hersek nâhiyelerinden kendü akçeleriyle kırk bin kile buğday almak kanûndur, ammâ bu bahâne ile ellerinde olan hatt-ı şerîfleri mûcebince beher sene ***[154a]*** niçe kerre yüz bin kîle gılâl alup beş bahâsına cümle kâfiristâna ve bizim hasmımız olan âsî Venedik’e gılâl verir sûret-i hakdan görünür bir kâfirlerdir. Ve bir iki kerre bizim Nova kal‘asın kâfire vermeğe bunlar sebeb olmuşdur.

Andan (–) sâ‘atde taşlıkda leb-i deryâda gidü[p],

Evsâf-ı hısn-ı hasîneyn ve sedd-i metîneyn, ya‘nî kal‘a-i Novateyn

Be-kavl-i müverrihîn-i Latin ismi (–) (–) dir. Bânîsi ibtidâ İşpanya’dır.

Ba‘dehu Bundukanî Venedik’i elinden sene (–) târîhinde Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Hân feth edüp ba‘dehu yine küffâr donanması gelüp Venedik kâfiri bu kal‘aya istîlâ edüp germâ-germ kâmil üç gün ceng-i azîm edüp andan dördüncü günde derûn-ı hisârda olan bir alay şerî‘at ve tarîkat u hakîkat ve ma‘rifetullâh bilmez ve hâkimlerine itâ‘at etmez bir

alay azgın kavimler kal‘ayı Bundukanî kâfirine amân ile verüp küffâr kal‘aya duhûl edince derûn-ı hisârda mahsûr olan ümmet-i Muhammed’in amânlarına bakmayup cümle ibâdullâhı bi-esrihim katl eyleyüp kal‘a-i Nova’yı kabza-i teshîre alup ba‘dehu sene 946 târîhinde Sultân Süleymân Hân *aleyhi’r-rahmetü ve’l-gufrân* hazretlerinin mesmû‘-ı şerîfleri olunca hemân ol ân Rûmeli eyâletine mutasarrıf olan Dîvâne Husrev Paşa’yı cümle Rûmeli eyâleti askeriyle kal‘a-i Nova üzre serdâr edüp on balyemez ve kırk oda yeniçeri ve on oda cebeci ve on oda topçu ve cümle elli bin asker ile Nova üzre gidüp deryâdan dahi donanma-yı hümâyûn ile Koca Hayreddîn Paşa kal‘a-i Nova limanına lenger endâht olup berren ve bahren Nova kal‘asını dâ’iren-mâdâr çevirüp bi-avnillâh üçüncü günde küffâr amân ile kal‘ayı Dîvâne Husrev Paşa’ya verince mukaddemâ küffâr bu kal‘ayı aldıkda ümmet-i Muhammed’in amânına bakmayup kırdığı gibi bunlar dahi *men dakka dukka* deyüp küffâra bir sâtûr-ı Muhammedî ururlar kim ilâ hâze’l-ân tevârîh-i Latin’de,

“Otuz üç bin Hıristiyanımız bu Nova kal‘asında kırılmışdır” deyü sıhhati üzre tahrîr etmişlerdir.

Ba‘dehu derûn-ı hisâra müceddeden asker-i İslâm koyup kal‘ayı metânet üzre amâr edüp Koca Husrev Paşa dâmâdına sancağ-ı Nova’yı ihsân edüp giderler.

İlâ hâze’l-ân kanûn-ı Süleymân Hân üzre Hersek sancağı hâkinde (–) (–) hükûmetdir. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve kethudâyeri ve yeniçeri serdâr yerine yeniçeri ağası üç oda kapukuluyla hâkimdir ve kapukulun cebecisi ve topçusu ve muhtesib ağası ve harâc ağası ve mi‘mârbaşı ve bâcdârı ve kapudan ağası firkateleriyle üç yüz yiğide mâlik olup Veriga boğazlarından tâ Pulya vilâyetlerinde Kastelye kal‘aların nehb ü gâret eder âlî kadr kapudanlıkdır.

Ve iki dizdârı var, biri aşağı kal‘a dizdârı ve biri yukaru kal‘a ağası var ve a‘yân [u] eşr[â]fı ve yigirmi iki aded sancağ u bayrak ve alem sâhibi kal‘a ağaları vardır.

Cümle iki kal‘ada (–) aded sağ ve sol ve azeb-i hisâr ve yerli gönüllü ve topçu ve cebecileri ve liman kulları cümle kapukullarıyla bin tokuz yüz aded pür-silâh gâzîleri var, ammâ tokuz yüzü mahsûs yerli kal‘a neferâtlarıdır.

Ekseriyyâ halkı Arnavud ve Boşnak ve Hırvad yiğitlerdir kim cümle Cezâyirli esbâbı gibi daracık esvâb geyüp çatal bıçak ve pala kürde kılıç ve başlarında kırmızı fes ve bağır yelekleri ve elvân çukalardan geçirme peşli nâm yelekler geyüp cümle baldırı çıplak gezer bir alay gâzîlerdir, ammâ gâyet eşkıyâ ve zorba ve erâzol maryol levend yiğitleri var, ammâ en ednâsı kırk elli dirhem onar karış dalyan tüfeng atar büyüğü ve küçüğü gâzîlerdir.

Ekseriyyâ firkateler ile karşularında olan âsî Arnavudlukda Kilimente ve Karadağ kâfirlerin ve Pulya cezîresi ve İşpanya’nın Klora kıyıları ve Cicilya yakaların yaka yıka mâl-ı ganâ’imler alup gâret ederek kal‘a-i Nova’ya gelirler.

Ve yine Nova karşusunda Rosa limanı Kotur kâfiri hükmünde üç mîl yer olup her zamân küffârın gemileri Kotur kal‘asın muhâfaza içün mezkûr Rosa limanında yatırlarken bu Nova kal‘ası gâzîleri bi-eyyi vechin kân elbette bir tarîk ile küffârın gemilerine şeb-hûn

edüp şikârlar alup kâhîce Kotur etrâfların hasâret ederek esîrler alup kal‘a-i Nova’ya selâmet gelir bir alay gâziyân-ı mücâhidânlardır, ammâ a‘yân [u] eşrâf ihtiyârları mülebbesce olup başlarına destâr-ı Muhammedî sarup vaka‘-ı vekâr sâhibi a‘yân-ı kibâr iş görmüş umûr-dîde âdemleri vardır, ammâ ba‘zı zamân küffâr-ı hâksâr kalyonlarıyla bu kal‘a-i Nova’ya gelüp üç dörd yüz gülleler urup hâ’ib ü hâsir olup giderler. Nova kal‘asına bu gülleler aslâ te’sîr etmeyüp yine kal‘a metânet üzre durur.

Ve bu Nova boğazı lodos tarafına altı mîl ba‘îd Venedik körfezi içinde cânib-i şimâl ile şark mâbeynine girmiş yüz mîl bir boğaz dahi vardır kim nihâyeti Venedik’in ***[154b]*** Kotur kal‘asıdır.

Ve bu Nova’nın poyraz tarafına iki mîl ba‘îd Kombur kal‘ası derler bir burunda vâkı‘ olmuş bir tarafı tâ Nova kal‘asın döğer ve bir tarafı tâ kâfirin Kotur kal‘asın döğer bir lâzımlı kal‘amız imiş. Lâkin küffâr-ı hîlekâr-ı âkıbet-endîş-kâr, “Elbette bir gün Âl-i Osmân bu bizim Kotur kal‘asın muhâsara edüp bu Türk’ün Kombur kal‘ası Kotur kal‘amıza rahne verüp Kotur’a gidüp gelen gemilerimize mâni‘ olur” mülâhazasıyla Sultân Osmân-ı şehîd asrında zorba sipâhîlere altun yedirüp bu Kombur kal‘asından emr-i pâdişâhî ile kulların Nova kal‘asına sürüp Kombur kal‘asın Fireng kâfirleri münhedim ederler, ammâ elzem-i levâzımından metîn kal‘adır.

Eğer bu kal‘a amâr olsa Kotur kal‘asına bir imdâd gemisi gidüp gelemez, ammâ yine fermân-ı pâdişâhî ile ma‘mûr olmak emr-i seheldir, zîrâ ba‘zı kulleleri ve câ-be-câ burc [u] bârûları ve niçe yerde âsâr-ı binâ temelleri zâhir ü bâhirdir. Hattâ bu kal‘a harâb olaldan berü cânib-i erba‘asında olan yüz pâre ma‘mûr kurâlar cümle küffârın Kotur kal‘asına tâbi‘lerdir.

Ve bu Nova kal‘asından cânib-i şarka on sekiz mîl deryâ ile kâfirin Perast kal‘asıdır ve Perast’dan içeri Kotur kal‘ası üç mîlde Delir boğazının nihâyetindedir. Ve Kotur’un taraf-ı şarkîsinde Karadağlar kim âsî Arnavud kâfirleridir ve Karadağlar dâmeninde Gırıblan ovasıdır kim mukaddemâ Âl-i Osmân pâdişâhının yetmiş yük akçe tahsîl olur tuzla emâneti idi, şimdi kâfir zabt eder.

Ve bu Nova’nın kıble tarafına iki sâ‘at ba‘îd leb-i deryâda,

Kotanı köy: Beş yüz hâneli bâğ-ı İrem-misâl bir ma‘mûr karye-i kebîrdir kim müslimi ve Sırf ve Hırvadları vardır. Bundan gayri kal‘a-i Nova etrâfında âb-ı hayât sulu bâğ-ı hadîka-i ravza-i rıdvân misilli bâğçeler var kim hadden efzûn ve kalemden bîrûn bâğ-ı Merâmlar var.

Der-sıfat-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Novateyn: Hersek sancağı hâkinde Venedik körfezi içinde bir küçük körfez ağzında iki aded kal‘adır. Biri aşağıda Büyük Nova kal‘asıdır ve biri yukaru İç hisâr-ı Nova kal‘asıdır.

Aşağı kal‘a ile yukaru kal‘a mâbeyni bir tüfeng menzili bâğ u bâğçelerdir. Bu mahalle Voraniçse derler. Bundan yokuş yukaru iç kal‘adır. Dâ’iren-mâdâr Şeddâdî metîn taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır, ammâ Aşağı Nova gibi kal‘a-i azîm değildir, lâkin pek sa‘bdır. Ve cümle topları Nova boğazının karşu tarafında Rosa limanına yetişüp döğer şâhâne balyemez topları var. Dahi andan yukaru Arnavudluk Karadağların döğer tavîl balyemez

kolumburuna kal‘a-kûp topları var. Ve bu iç kal‘a şekl-i murabba‘ Şeddâdî binâ-yı metîn ve kesme yalçın kaya handaklı ve cânib-i kıbleye aşağı Voraniçse bâğlarına andan Büyük Nova’ya ener iki kat bir demir kapusu var.

Ve kulle-i azîmleri ve burc [u] bârûları ve dendân-ı bedenleri var ve derûn-ı hisârda yüz otuz kadar kiremitli ve kayağan örtülü evleri ve bir Ebü‘l-feth Mehemmed Hân câmi‘i ve gılâl anbârı ve su sarnıçları ve cebehânesi ve mehterhâne kullesi vardır, ammâ çârsû-yı bâzâr bezzâzistânları ve hân [u] imâretleri yokdur, lâkin başka dizdârı ve topçusu ve azebistânları olup cümle dörd yüz aded mükemmel ü mükellef ve pür-silâh gâzî yiğit askere mâlikdir. Ve kıbleye nâzır olan kapusunun önünde hırmen cirmi kadar bir azîm kullesi var kim üzerinde yedi aded balyemez topları kıble tarafında iki sâ‘at ba‘îd Kota köyü semtinde kuş kondurmaz topları var.

…… (1 satır boş)……..

Der-vasf-ı kal‘a-i Aşağı Nova

Bu kal‘a leb-i deryâda alçacık kayalı zemînde bir hısn-ı üstüvâr bir metîn hisâr-ı üstüvârdır. Bir vecih ile ta‘bîr ü tasnîfi mümkün değildir, ammâ alâ kadri’t-tâka deryâda katre ve güneşde zerre kadar ta‘rîf edelim.

Bu dahi dâ’iren-mâdâr cirmi şekl-i murabba‘ Şeddâdî seng-tırâş bir hisâr-ı hâzır-bâşdır kim bu serhadlerde misli yokdur. Hattâ dîvârının arzı on zirâ‘-ı mekkîdir ve kaddi yetmiş arşın âlîdir. Leb-i deryâsı yalın kat hâ’ıt-ı metîneler ile inşâ olunmuşdur, ammâ kara tarafında Voraniçse bâğları tarafına kat-ender-kat dirsekli ve mazgal delikli ve metîn ü müstahkem kulleler ve ebrâclar ve dendân-ı bedenler ile ârâste ve kesme kaya fecc-i amîk handaklar ile pîrâste olmuş bir refî‘u’l-bünyân ve bir hisâr-ı âlîşândır.

Ve cümle üç aded kapusu vardır. Büyük kapu poyraz tarafına nâzır olup Sinorina nâm çayır ve çemenzâr yere açılır vâsi‘ ve metîn ve kavî ve âlât-ı silâh ile âmâde ve dîdebânları cümle piyâde durup dîdebânlık ***[155a]*** eder bâb-ı azîmdir. Ve bu kapu hâricinde nehr-i Tobla kenârında bir mükellef ve ma‘mûr bağ ve bâğçeli varoş-ı azîmi var. Mezkûr ayn-ı Tobla Pive dağlarından gelüp bu Nova içinden cereyân edüp bu mahalde deryâ-yı Körfeze mahlût olur.

Andan bir kapusu dahi taraf-ı şarka Tırnoviçse kapusu var. Bu dahi ma‘mûr ve sa‘b kulleli ve nigehbânları âmâde bâb-ı hadîddir.

Andan semt-i garba mekşûf Yalı kapusu gâyet işlek ve şâhrâh-ı izdihâm demir kapudur kim cümle yârân-ı bâ-safâ-yı erbâb-ı ma‘ârifân bunda cem‘ olup kesb-i havâ ederler, zîrâ iskele ve liman kapusudur. Hattâ gümrük ve bâchâne ve muhtesibhâne ve tuzla emîni bunda sâkin olurlar.

Azîm kârgîr binâ mahzenleri vardır. Bu mehâzinler kâfir zamânında kadırga duracak tershâne, ya‘nî tersâhâneler imiş. Hâlâ anbârlar ve mehâzin ve hâsıllar durur, ammâ bu deryâ tarafında handakı bu kadar, ammâ kara tarafının uç semtinde kesme kayadan vâsi‘ ve derin handakı vardır. Ve her kapu önünde handak üzre asma makaralı tahta cisirleri mukarrerdir.

Ve bu handaka nâzır metîn cümle (–) aded kullelerdir. Evvelâ {büyük kapunun üst yanında

Kanlı kulle yukaru Voraniçse bâğlarına ve dahi yukaruya iç hisâra nâzır kulle-i azîmdir} kıble tarafına nâzır beğ kullesi gâyet metîndir. Ve şark tarafında tarîk-i Vo[ra]niçse kapusu kullesi gûyâ sedd-i Kahkahâdır.

Ve cânib-i garbda Yalı tarafına Abaza Paşa kullesi, Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ vüzerâlarından celâlî olan Abaza Paşa bunda bir sedd-i İskender-misâl bir kal‘a-i kavî yapmışdır kim henüz kal‘a-i Nova tâze cân bulup limanı korudur ve karşu Rosa limanında kayık gezdirmez kirpi gibi balyemez topları vardır.

Ve bu Abaza Paşa kullesinin üst yanında Aşağı Yassı kulle, bu dahi metîn ve kavî burc-ı kadîmdir. Ve bu mezkûr kullelerde ve cümle ebrâclarda ve cümle dendân-ı bedenler üzre cümle sağîr ü kebîr yüz otuz pâre toplar vardır, ammâ cemî‘i cebehhane ve mühimmât [u] levâzımâtlarıyla şeb [ü] rûz âmâde toplardır, zîrâ bu kal‘a-i Nova’nın her cânibi âsî küffâr-ı dûzah-karârdır. Her gece dîdebân ve pâsbânları ve kapukulu yeniçeri neferleri “Allâh yeğdir yeğ” deyüp tâ sabâha dek nevbet bekleyüp bîdâr olurlar, zîrâ cümle kal‘a ağalarıyla yeniçeri ağası kal‘a dîvârları üzre kol dolaşup nigehbânlardan hâb-ı râhatda âdem bulurlarsa seksen deyenek ile uykuların açup bîdâr ederler.

Ve ba‘de’l-işâ vakt-i Şâfi‘î iki kerre mehterhâne fasılları olup cümle serhad gâzîleri kal‘a dîvârları üzre her gece nevbet bekleyüp sürûr [u] şâdumân ederler {ammâ yine} gözleri Nova boğazına doğru cânib-i lodosa nâzır olup nevbet ile cihân-bân olurlar.

Sitâyiş-i imâret-i Aşağı Büyük Nova: Cümle beş aded mahalle-i ma‘mûr u âbâdân mahalledir. Evvelâ Sultân Bâyezîd mahallesi ve Mahkeme mahallesi ve Aşağı mahalle ve cümle evleri biri biri üzre bayıra vâkı‘ olup yüzleri Nova boğazlarına doğru lodosa nâzır ma‘mûr hânedânlardır.

Der-hakk-ı sarây-ı a‘yân-ı kibâr-ı fakîrân: Bu şehrin enderûn [u] bîrûnuna ve varoşunda ve kal‘a-i bâlâsı ve hisâr-ı süflîsinde cümle tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ kiremitli ve kayağan örtülü büyût-ı ra‘nâları cümle 306 aded bâğçeli vâsi‘ hânedânlardır, ammâ cümleden Ömer Ağa hânesi ve Karaca suyu üzre mahkemesi ve Râmoğlu Hacı Süleymân hânesi ve Aşağı kal‘ada Hacı Zekeriyyâ Ağa hânesinde bir serâmed hurma ağacı var kim eflâke ser çekmişdir. Ve bir hurma dahi taşra varoşda Topla suyu kenârında Hacı Hurrem Ağa sarâyında, bu dahi bir nahl-i hurma-yı âlîdir, ammâ meyve verdiği ma‘lûmum değildir. Ve meşhûr ve ma‘mûr bu mezkûr sarâylardır.

Der-fasl-ı cevâmi‘hâ-yı selâtîn-i Âl-i Osmân: Cümle kırk altı aded mihrâbdır, ammâ salât-ı Cum‘a edâ olunan bunlardır kim zikr olunur:

Evvelâ Aşağı kal‘ada kenîseden velî olunmuş **Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i,** bir ma‘bedgâh-ı kadîm ve bir tarz-ı azîm câmi‘-i müstecâbü‘d-da‘ve mahaldir ve bir minâresi ve üzeri serâpâ kiremitlidir.

Andan yine Aşağı hisârda **Aşağı câmi‘** nâmıyla meşhûr-ı âfâk bir câmi‘-i kân-ı kutbu’l-âfâk münevver ibâdetgâhdır.

Ma‘lûmumuz olup ibâdet etdiğimiz câmi‘-i kebîrler bunlardır kim evsâfı tahrîr olundu.

Der-aded-i mesâcid-i muvahhidân-ı mü’minân: Cümle 44 aded mesâcidlerdir.

Cümleden Aşağı mahallede el-Hacı Abdullâh Ağa'nın mescidi ve yine Aşağı kal'a handakının köprüsü aşırı Râmoğlu el-Hacı Süleymân Ağa mescidi, Sultân Murâd Hân-ı Râbi' kim fâtih-i Bağdâd'dır, bu mescid anların zamân-ı sa'âdetlerinde binâ oldu, ammâ bu mezkûr mescidler câmi' olmağa müsta'id mezgitlerdir. ***[155b]***

Der-ilm-i dârü't-tedrîs-i müfessirân: Cümle iki aded medrese-i müfessirân [u] muhaddisân-ı dârü'l-kurrâsı ve dârü'l-hadîsi var, ammâ kubâb-ı âlîler ile binâ olunmuş medreseler değildir, ammâ Hünkâr câmi'inde cânib-i vakıfdan müderrisîn ü muhaddisîn ve şeyhü'l-kurrâsı var.

Ta'rîf-i mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân: Cümle yedi aded dârü'l-ulûm-ı ciğer-kûşe-i püserânlardır, ammâ evkâfları za'îfdir.

Der-zikr-i tekye-i erbâb-ı tarîk-i dervîşân: Cümle (–) aded hânkâh-ı abdâlândır. (–) (–) (–) (–)

Der-vasf-ı çeşme-sâr-ı âb-ı revân: Cümle beş aded ayn-ı zülâl-ı hayât-ı dil [ü] cândır. Evvelâ Aşağı kal'ada Üççeşmeler dahi Karaca nâm ak ve billûr gibi berrâk bir âb-ı nâb-ı mâ-i kevserden çeşme-sârlardır. Biri Hünkâr câmi'i önünde dâ'imâ cârî bir âb-ı revân-ı aynü'l-hayâtdır. Biri Aşağı câmi' önündedir. Bu ırmak yine Nova dağlarından gelüp imâretleri saky edüp bahre karışır.

Der-medh-i hammâm-ı râhatu'l-ervâh: Cümle bir hammâmı var. Aşağı câmi' önündeki çeşmeye muttasıl bir hammâm-ı hoş-havâ vü hoş-mâdır.

Der-manzara-i hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Ancak Râmzâde Hacı Süleymân zâviyesi kurbunda bir hân-ı tüccârân-ı berr [ü] bihârdır.

Der-aded-i çârsû-yı ehl-i esnâfân: Cümle üç yüz aded dükkânlardır, ammâ kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur, lâkin yine her metâ'ı çokdur.

Der-sitâyiş-i varoş-ı bîrûn-ı büldân: Yukaru kal'a ile Aşağı kal'a mâbeyninde Sinorina çayırı tarafında nehr-i Topla suyu kenârında bir varoş-ı mu'azzam [u] ma'mûrdur kim bu mahalle Voranitiçse bayırı derler. Andan yukaru iç kal'aya gider. Bu varoşda re'âyâ ve ba'zı kimseler sâkinlerdir kim cümle (–) aded evlerdir. Ve Râmoğlu mescidi bundadır ve mezkûr hân bundadır ve mezkûr hurma ağacının biri dahi bundadır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Evsâf-ı liman-ı cây-ı amân: Bir liman-ı kebîrdir, ammâ lodos rûzgârı pek dokunup demir kuvvetiyle yatılır yâhûd karşu tarafda Rosa limanına gidilir, ammâ sâ'ir yedi aded rûzgâr-ı zor-kârdan a'lâ lenger-endâz olacak cây-ı menâs-ı keştîbânlardır, ammâ kal'a önünde liman içre Abaza Paşa kullesine mukâbil deryâ içre hammâm kubbesi kadar kara taşlar vardır. Niçe kerre kâfir gemileri bu taşlara urup helâk olmuşdur. Hattâ temevvüc-i lodos kal'aya pek dokunur, ammâ hikmet-i Hudâ bu taşlar sehel talattum-ı deryâyı men' u def' eder.

Niçe yüz pâre gemi alır bir liman-ı azîmdir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-fasl-ı tetimme-i külliyât-ı şehrengîz-i kal'a-i Nova

Bu şehrin âb u hevâsı latîf olduğundan mahbûbesi meşhûr-ı âfâkdır, ammâ mahbûbu nâdir olup tâzeleri cengâver ve dilâver yiğitler olur.

Ve bu şehrin tâli‘-i imâreti be-kavl-i müneccimîn mirrîh olmağile halkı hûnrîz olup bî-rahm ve kattâl gâzîlerdir. Şeb [ü] rûz eğer berren ve bahren çeteye ve poturaya gidüp kâfire aslâ amân vermezler. Dâ’imâ kılıçları bellerinde ve tüfengleri ellerinde olup Kotur kâfiriyle ceng ederler. Ve cümlesi Boşnakça ve Sırfça ve Latince kelimât edüp niçeleri lisân-ı Arnavudcayı fasîh bilirler, zîrâ bu Nova körfezinin karşısı cümle Arnavudistân’ın Kilimente ve Karadağ ve Podgoriçse kal‘aları dağlarıdır. Ve bu kal‘a içi sokakları daracıkdır, ammâ pâk kaldırım döşelidir ve halkı cümle garîb-dost gâzîlerdir.

…… (2 satır boş)……..

Bu kal‘ayı seyr [ü] temâşâ edüp ba‘dehu niçe yârân-ı bâ-safâlarımızla atlara süvâr olup Nova’dan 3 sâ‘at maşrık tarafına gidüp **Jobça yaylası**na 3 sâ‘atde gücile çıkup bir nebâtât [ü] giyâhât nahlistân [u] gülistân [u] murgistân içre haymelerimiz kurup Aynu’s-safâ nâm bir mâ-i kevser yanında Sultân Bâyezîd’in nişîmen-i soffası üzre meks edüp (edüp) ol gün ol gece sohbet-i hâs edüp semîn yayla kuzuları ve niçe elvân alabalıkları tenâvül edüp buz pâresi-misâl âb-ı nâbların nûş edüp hayât-ı câvidân bulduk.

Ekseriyyâ şehr-i Nova’nın Karaca suyu ve Topla suyunun bir fırkası bu Jobça yaylasından tulû edüp cereyân ederek [ş]ehr-i Nova’nın bâğ u bâğçeleri ve imâretleri ve hânedânların rey edüp benî Âdem ve gayri hayvânâtların saky edüp ma‘a’z-ziyâde suları deryâya munsabb olur. Cümle suları karlı yaylalardan gelir kim yaz ve kış mezkûr Jobça yaylasında Tûfân-ı Nûh’dan berü berf-i rahmet vardır. Ve bu yaylada ***[156a]*** olan niçe yüz bin elvân şükûfelerin râyiha-i tayyibeleri âdemün demâğın mu‘attar edüp atlarımız tirfil ve yonca ve ayrık ve kara çayır yemeden fîl gibi sâhib-i şikem oldular.

Hulâsa-i kelâm iki gün iki gece bu yaylada gûnâ-gûn zevk u safâlar edüp andan yine yokuş aşağı 3 sâ‘atde enüp yine Nova kal‘asında konağımız olan yeniçeri ağası hânesine nüzûl edüp ol gün Dobra-Venediklilerin koyun da‘vâlarıyçün elimizde olan Sührâb Mehemmed Paşa’nın buyurdu-yı şerîfiyle mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîne varup cümle a‘yân-ı vilâyet huzûr-ı şer‘a gelüp hâzır olduklarında bu hakîr buyurdu-yı şerîfi kırâ’at etdirüp sicill-i şer‘a buyurdu kayd olup cümle a‘yân-ı vilâyetin mazmûn-ı buyurdu-yı şerîf ma‘lûmları olunca cümle huzzâr-ı meclis eyitdiler kim,

“Hâşâ sümme hâşâ biz Dobra-Venedikli’nin koyunların almadık. Biz gazâya gidüp Kotur kâfiriyle ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl edüp Kotur kâfirinin on iki bin koyunun alup vezîrimiz Sührâb Mehemmed Paşa’ya koyunların öşrün verüp niçe yüz kelle ve niçe esîrler götürüp biz Dobra-Venedikli koyunun almadık” deyü huzûr-ı şer‘de yemîn-i mugallazalar edüp inkâr ile cevâb etdiklerinde anların inkârı dahi sicill-i şer‘a ma‘kûd ve murakkam olunup koyun çobanların ve birkaç esîrlerin getirüp esîrler ve çobanlar dahi,

“Koyun bizim Koturlu’nundur, Dobra-Venediklinin koyunlarda alâkası nedir” dediklerinde hemân ol ân arz [u] mahzarlar ve her ocak ağalarından mektûblar alınup ve ücret-i kademimiz içün hakîre üç yüz Venedik altunu ve beş tüfeng ve iki Fireng gulâmı ve kölelerime birer çuka ve birer kumaş verüp ve yüz nefer tüfeng-endâz yarar piyâde yiğitleri refîk verüp ba‘dehu cümle gâzîler ve cümle ahibbâ ve dostânlar ile vedâlaşup

koyun çobanlarından beş nefer esîrleri bile alup ale’s-sabâh yine,

Nova kal‘asından Dobra-Venedik’e gitdiğimizi bildirir

Nova kal‘asından cânib-i garba bir günde taşlık içre gidüp,

Menzil-i karye-i Sinko: Dobra-Venedik köyüdür, ammâ gâyet ma‘mûr ve büyük köydür. Hattâ kal‘a-misâl üç aded toplu ve tüfengli manastırlardır. Anı geçüp ertesi gün gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Dobra-Venedik: Ol gece yine Nazarete nâm mel‘ûn yerde yatup ale’s-sabâh kal‘ada yine konağımıza duhûl edüp ol gün koyun çobanların ve Novalının arz [u] mahzarların Venedik banına verüp çobanı gördüklerinde,

“Bu çoban bizim koyunların çobanı değildir. Novalılar hîle edüp size gayri çoban vermişler. Biz da‘vâmız pâdişâh huzûrunda görürüz” deyüp dîvânların bozdular

Ammâ hakîrin ilmi lâhık oldu kim Kotur kâfirlerinin koyunların nezâketle Novalıdan kurtarmak isterler, anıniçün “Bizim koyunlarımızdır” deyü feryâd ederler.

Hakîr dahi çobanları ve esîrleri bizimle gelen refîklere teslîm edüp anlar Nova’ya gitdiler. Biz üç gün yine Venedik’de tekâ‘üd etdik, ammâ bu gelişde atlarımız ve kendilerimiz açlıkdan öleyazdık, zîrâ Novalıda koyunların tahsîl etmediğimiz içün bize ta‘yînâtımız az verdiler.

Ve hakîkatü‘l-hâl vilâyetleri taşlı yer olmak ile kaht u galâ yerdir. Bir at yemi elli akçeye ve bir vukiyye otluk dörd akçeye ve elli dirhem firancıla nâm beyâz kar gibi ekmek bir dinara ve bir vukiyye sığır eti beş dinara, ammâ Sakız cezîresi sığırı gibi bunun dahi sığır eti gâyet lezîzdir. Ve cümle kefereleri koyun eti yemezler, cümle bakar lahmı yerler, zîrâ “Koyun eti muzırdır, sığır eti nâfi‘dir kim âdemi rî edüp tabi‘at-ı insânı be-kavl-i hukemâ mu‘tedil dutar” derler.

Ve memdûhât-ı sanâyi‘âtından: Siyâh kuzu kürkü ve elvân zî-kıymet çukaları ve sinde(?) nâm kâğızları ve pirinç şem‘dânları ve mûm mıkrâs ve siyâh rokla nâm çukası meşhûr-ı âfâkdır.

Ve me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından: Beyâz billûr gibi ekmeği ve keçi ve sığır eti ve keklik kebâbı ve enginar nâm bir sebzevâtı ve şemâme kavunu ve üzümü ve inciri ve zeytûnu ve gûnâ-gûn rakısı ve pivosu ve med nâm bal suları meşhûrdur, ammâ sengistân olmak ile kıtlıkdır ve hukemâları “Kıllet üzre ta‘âm yeyün” deyü her bâr tenbîh ü te’kîd etdiklerinden cümle kefereleri zebûn, za‘îf ü nahîf kefereleri var, ammâ avretleri mücesseme ve mülahhama zenâneleri var.

Ve hukemâları meşhûrdur, ammâ Fireng uyuzuna aslâ dâ-i devâ bulamayup hemân kıllet üzre ta‘âm yedirüp perhîzden gayri mu‘âlece bulamayup cümle Firengistân kefereleri Fireng uyuzuna mübtelâlardır. *Allâhümme âfinâ*. Anıniçün Fireng uyuzu meşhûrdur.

Ve bu Dobra-Venedik bender iskele olmak ile ***[156b]*** bî-hisâb hazîne cem‘ olur. Anıniçün cümle kefereleri tüccâr ve hisâbîlerdir kim bir dânıkı bin kerre hisâb ederler.

Ve gâyet ilm-i nücûmda mahâretleri vardır. Gâyetü‘l-gâye necîb ü reşîd ve akl-ı

Arasto kefereleri vardır.

El-hâsıl-ı kelâm gâyet ma‘mûr u âbâdân vilâyet-i kâfiristândır. Hudâ-yı Lem-yezel Âl-i Osmân’a müyesser ede emr-i sehildir. Eğer bu dâr-ı diyâr-ı düyûr cümle feth olsa serâpâ gayri kâfiristân âsân vech ile feth olurdu, *Allâhümme yessir.*

Ba‘dehu Venedik banı Sührâb Mehemmed Paşa’ya hedâyâsı ve senevî veregeldiği mu‘tâd-ı kadîmeleri üzre hazînesini ve üç yüz yük gümrük metâ‘ı kârbânın çıkarup elçisine teslîm etdikde hakîre iki yüz altun-ı Bundukanî ve on donluk elvân çuka ve on donluk atlas ve beş tüfeng ve on aded siyâh kuzu kürkü ve beş top Ciniviz katîfesi ve ba‘zı hurdevât makûlesi eşyâlar verdi. Ve hüddâmlarıma onar altun ve birer çuka ve kumaş ve birer çakmaklı tüfengler verüp ban ile vedâlaşup dörd yüz ma‘dûd tüfeng-endâz kefereler ile,

Venedik’den çıkup İslâm diyârına gitdiğimiz konakları ayân u beyân eder

Evvelâ Dobra-Venedik’den cânib-i şimâle (–) sâ‘atde taşlık üzre gidüp,

Menzil-i kulle-i Islana: Mukaddemâ mevsûfdur, ammâ şimdi bir gece Emîn Dâvûd Ağa’da mihmân olup cân sohbetleri etdik ve Dâvûd Ağa’nın in‘âmların da gördük.

Andan kalkup 6 sâ‘atde **Lubomir**‘e yakın vardıkda Sührâb Mehemmed Paşa askeri bize istikbâle çıkup bir alay-ı azîm ile tüfeng şâdumânları olarak 7 sâ‘atde,

Menzil-i nâhiye-i Bileyke: Bir vâsi‘ sahrâda Sührâb Mehemmed Paşa efendimizin otağında nüzûl edüp müşerref oldukda gelen kârbân mâlından ve elçi hedâyâlarından cümlesin alup kabz edüp kârbân kavmi Bosna’ya revâne oldular.

Hakîr Dobra-Venediklinin da‘v[â] etdikleri koyun ahvâlinin Novalıdan arz [u] mahzarların paşaya verüp kırâ’at etdikde, “Mel‘ûnlar (…) da‘vâ etdiklerine şübhe yokdur” deyü buyurup yine şeb [ü] rûz cân sohbetleri ederdik. Ammâ mezkûr Bileyke nâhiyesi sahrâ-yı ferah-fezâda bâğlı ve bâğçeli ve cânib-i erba‘ası metîn kulleler ile ve ma‘mûr u mahsûldârlı kurâlar ile tezyîn olmuş bir âbâdân-ı deşt-i İremdir, ammâ ba‘zı kurâlarını Kotur kâfirleri berbâd etmiş, zîrâ bu nâhiyenin cânib-i kıblesinde kâfirin Kotur kal‘ası beş sâ‘atlik yerdir. Her bâr küffâr gelüp nehb ü gâret edüp mahsûlâtların alır. Hattâ hakîr Sührâb Mehemmed Paşa ile bu cây-ı müferrihde otururken hemân Risna kal‘asında Kör Yûsuf Beğ‘den ve a‘yân-ı vilâyetden feryâdcılar gelüp,

“Bire meded amâ[n] sultânım, Dobra-Venedik kâfirleri içinden iki yüz aded Uskok kâfirleri ale’l-gafle gelüp bu kadar avret ve oğlanlar ve on sürü koyun sürdü ve niçe mâl-ı ganâ’imler aldı” deyü feryâdcı gelince hemân Sührâb Mehemmed Paşa bizimle gelen Venedik elçisin huzûruna çağırup,

“Bire kâfir bu feryâdcılar ne söyler. Niçün Kotur kâfirine yol verirsiz” deyince hemân elçi,

“Hâşâ sultânım haberimiz yokdur. İftirâ-yı mahzdır” deyü inkâr etdiği gibi,

Sührâb Mehemmed Paşa ile Bileyke’den Kotur ve Perast kal‘aların gâret etmeğe gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ *Bism-i İlâh* ile Bileyke nâhiyesinden tarfetü‘l-ayn içre Sührâb Paşa’nın üç bin asker ve emr-i şerîf götürüp yeni yazdığımız üç bin piyâde pandur yiğitleriyle Pıraçalı Mustafâ Paşa ve Dobra-Venedik’den gelen elçinin üç yüz tüfeng-endâzı ve cümle Hersek

sancağının erbâb-ı tîmârları ve erbâb-ı zu‘amâları el-hâsıl cümle tokuz bin güzîde salt ve sebükbâr piyâde ve atlı asker-i İslâm ile cânib-i şarka (–) sâ‘at seğirdüp kâfirin Kotur kal‘ası kurbunda deryâ kenârındaki sarp taşlıklar içre üç bin kadar asâkir-i İslâmı ol kayalar ve ol dereler arasına pusuya koduk.

Ve yine leb-i deryâda kâfirin Perast nâm kal‘ası ardındaki sa‘b püşteler arasına kemîngâhlara üç bin yiğit dahi kat-ender-kat olup basdılar. Ve Sührâb Mehemmed Paşa dahi bu asâkirin yatdıkları yere hâ’il dağlar içre üç bin askeriyle ol dahi pusuya girüp yatdılar.

Anı gördük küffâr mevc ü mevc ve sâf u sâf olup bu kadar esîr ve avret ve oğlanı ve bu kadar mâl-ı ganâ’imi ve bî-hisâb koyun ve kuzu ve sığır ve at ve katır hayvânâtları cümle önüne katup “Artık kal‘alarımız altına geldik” deyü sancağ ve haçlı peykerin açarak ve tabl u torompete boruların çalarak ve birer yaylım tüfeng şâdumânları edüp geçdiklerinde hemân tüfengleri boşanmış iken Sührâb Paşa kethudâsı ve Hersek gâzîleri hemân bir ağızdan sadâ-yı Allâh Allâh’a rehâ buldurup cümle guzât-ı muvahhidîn ejdehâlar garından çıkar gibi gâzîler pusudan dal uryân kılıç olup küffâr üzre çıkdıklarında ve bir yaylım kurşum küffâr üzre bârân-ı la‘net gibi yağdırdıklarında hemân küffâr-ı hâksâr yerlere alak ve bulak ve domuz topu olup “Sâbit-kadem ***[157a]*** olam” deyü zann edüp sehel hareketcik ederken içlerine kılıç girince hemân karârları firâra mübeddel olup kimisi Perast kal‘asına ve kimisi Kotur kal‘asına cân atdılar.

Niçe yüzü kendülerin deryâya urup “Yüze yüze halâs olurum” mülâhazasın edüp deryâ içre gâzîler atlarıyla girüp niçe yüz küffârları saçından der-kenâr edüp niçe küffâr derin deryâya varınca bizim gâzîler ardlarından dalyan boylu tüfengler ile kurşumlar urup anlardan dahi bir cân halâs olmayup lâşe-i murdârları sûre-i (–): [69] âyeti üzre niçe yüz küffârlar gark olup beri kara tarafında beş yüz toksan aded kâfirleri seyf-i Sührâb Mehemmedî‘den geçüp bin beş yüz aded küffâr pây-beste ve dil-haste esîr-i bend-i zincîr olup kırk aded kapudanları tabıllarıyla(?) giriftâr-ı kayd-ı bend olup hamd-i Hudâ altı yüz kadar ümmet-i Muhammed ehl [ü] iyâlleriyle ve bu kadar mâl-ı firâvânlarıyla ve koyunlarıyla cümle esîrlikden halâs olup cümlenin bend-i zincîrlerin çözüp cümle silsile-i selâsil-i ağlâlleri küffârın gerdenlerine takup keşân-ber-keşân edesiz deyü cemî‘i küffârları esîrlikden halâs olan ibâdullâhın ellerine verüp anlar zabt u rabt etdiler. Bu mahalde hakkâ ki Koca Sührâb Mehemmed Paşa ve Hersek sancağı gâzîleri acâ’ib adâlet etdiler.

Ba‘dehu hemân ol mahalde Sührâb Mehemmed Paşa secde-i şükr etdiler.

Ba‘dehu gerüden yayan(?) olan askerlerimiz dahi gelüp yetişdiklerinde anlara cümle mâl-ı ganâ’imi ve cümle esîrleri ve cemî‘i kâfir kellelerin piyâde pandurlara verüp Sührâb Mehemmed Paşa salt ve sebükbâr olup esîr olan keferelerden on iki esîr kulağızlar alup kâfirin Perast kal‘asına ve Kotur kal‘asına firâr eden küffârları kovarak ve kırarak tâ,

Evsâf-ı kal‘a-i Perast

Lisân-ı Latince (–) demekdir, ammâ bânîsi ma‘lûmum değildir. Evvel ve âhir Venedik kâfirinin hükmünde Kotur ceneralinin hâssıdır.

Bu kal‘a altına gelince seğirdüp ancak yetmiş kadar esîr alabildik, mâ‘adâsı önce firâr

edüp kal‘a-i Perast’a girmişler. Derûn-ı kal‘adan küffâr bizim vurguncu askeri görüp ol kadar top atdı kim sâ‘ika-i topdan Kotur ve Perast dağları inil inil inledi. Ve kal‘anın top menzilinden bir hayli mesâfe-i ba‘îde bir çemenzâr yerde atlardan enüp sehel at dinlendirüp istirâhat ederken hakîr kal‘ayı seyr [ü] temâşâ etdim.

Leb-i deryâda bir kumsal zemînde bir alçak püşte üzre şekl-i murabba‘ kârgîr Şeddâdî binâ bir küçük beyâz kal‘a-i ra‘nâ görünürdü, ammâ Allâhu a‘lem ol kadar metîn değildir, zîrâ her cânibinde dîvârları alçakdır. Derûn-ı hisârda birkaç kenîse çanlığı nümâyân idi. Niçe yüz gâzîlerimizin cân u başa kalmayan serdengeçdi fetâları bir yere gelüp müşâvere edüp beşer onarı birer yere gelüp cümlesi azharun mine’ş-şems Allâh Allâh deyüp kal‘anın suyu altına girüp varoşa vardıklarında gördüler kim bu varoşun cânib-i erba‘ası kat-ender-kat gemi direklerinden hiyel ü şeytanat ile binâ olunmuş şarampavlar ve vâsi‘ handakları içinde deryâ var. Ve her tarafda cisirleri kalkup kal‘a bir cezîre-misâl yerde kalup bir vech ile yanına varılmak muhâl, lâkin taşrada olan bâğ u bâğçelerinde kalup kal‘aya giremeyen kâfirlerden kırk bir nefer kefereleri esîr edüp bâğlarında olan kasr-ı müzeyyenleri ve hânelerin ıhrâk edüp niçe bin dıraht-ı müntehâların baltadan geçirüp harâb u yebâb ve hânelerin türâb etdiler, ammâ bî-hisâb bâğ u bâğçeleri var. Cümle bir kumsal düz vâsi‘ fezâda bâğ-ı İremler iken bâğlara yağı ayağı girüp İremleri veremler olup sâhiblerinin demleri dem-beste ve kimisi esîr-i dil-haste oldular.

Hamd-i Hudâ kal‘adan bir küffâr taşraya çıkup baş göstermeğe kâdir olmayup andan kıble tarafına leb-i deryâ ile gâh kumlu ve gâh taşlı yerlerde (–) sâ‘at seğirdüp,

Evsâf-ı dâr-ı soltat-ı putur, ya‘nî kal‘a-i sengistân-ı Kotur

Lisân-ı Latin’de (–) (–) demekdir. Bânîsi İşpanya krallarıdır. Ba‘dehu rehin tarîkiyle Bundukanî Venedik’i eline girüp ilâ hâze’l-ân Venedik elinde hakkâ ki Kotur nâm bir kal‘a-i benâmdır.

Bir Kotur dahi Âl-i Osmân’ın Van kal‘asından içeri Hoşâb kal‘asının cânib-i şarkîsinde Karnıyarık kal‘asıyla müşâ hâlâ Acem elinde bir seng-i hârâ üzre Kotur kal‘ası vardır, ammâ bu Kotur leb-i deryâda Venedik Pirinc-piriminin hükmünde bir yalçın kızıl kayalar üzre bizim İslâmbol kurbunda Karadeniz akındısı üzre Rûmeli Hisârı gibi eğri büğrü bir kal‘adır ve etrâfında azîm kızıl tabyaları var kim her biri biner küffâr alır ve ancak deryâya nâzır bir kapusunı gördük.

İçindeki evlerinin şâhnişîn ve revzenlerinden cümle avret ve oğlan ve sığâr u kibâr bizim kal‘a altına varıncaya dak seğirdüp ***[157b]*** alan u tâlân etmeğe girdiğimize nazar ederlerdi. Ve cümle evleri kayalarda biri biri üzre kat-ender-kat olup cümle pençereleri cânib-i şimâle deryâ-yı körfeze nâzırdır.

Ve bu kal‘a Venedik körfezinin içinde Nova boğazından içeri yüz mîl içeri girmiş bir küçük körfezcik dahi vardır, ol boğazın nihâyetinde şekl-i gûnâ-gûn bir Şeddâdî seng binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır, ammâ cânib-i kıblesinde ve cenûbîsinde ve şarkîsinde ol kadar havâleleri çokdur kim her havâleden birer taş atsalar kal‘a içine düşer.

Ve havâle olan binâları hammâm kubbesi gibi ve dahi bunun kayaları dipleri ince ince olup bu kal‘ayı muhâsara etseler ol kayaları birer san‘at ile kal‘a üzre uçursalar kal‘ayı harâb u yebâb edüp aslâ lağım atmağa ihtiyâc olmazdı, ammâ mel‘ûn kâfir-i dûrbîn-fikr bu

havâle kayalarının havfından kal‘anın şarkîsi ve kıblesi tarafların gâyet metânet üzre kat-ender-kat edüp niçe havâle kayalarının önlerine “Kayalar kal‘aya uçmasın” deyü Şeddâdî dîvâr-ı sedd-i üstüvârlar çekmiş ve ol taraf kal‘asın metânet üzre etmiş ve “Niçe kayaları zincîrler ile bağlamış” dediler, ammâ görmedim.

Ve dahi derûn-ı hisârda mükellef ü müzeyyen manastır çanlığı kulleleri var idi ve cemî‘i der [ü] dîvârları ve ebrâcları ve tabyaları ve dendân-ı bedenlerin serâpâ haçlı peykerler ile ve fılandıra bayraklar ile kal‘ayı zeyn edüp cümle küffâr bedenler üzre pür-silâh âmâde idiler.

Ve liman-ı azîmi sekiz rûzgârın temevvüc-i deryâsından emîn olmuş bin pâre gemi alır bir latîf demir dutar liman-ı vâsi‘dir. Hattâ iskelesinde dörd aded mefret kalyon ve iki aded bizden alınan donanma-yı hümâyûnumuz kadırgalarından iki kadırgamız İslâm sancağı ve bayrakları ser-nigûn olup dururlardı.

Ve iskelesinde balık dalyanları gâyet çokdur ve leb-i deryâsı serâpâ birbirinden görünür haberci kulleleri var kim biz vardığımızda cümle kullelerde âteşler yakup birer top atup cümle vilâyete haber etdiler. Ve der-akab cümle taşra dağlarda ve bâğlarda olan küffârlar kayıklara binüp kal‘aya kaçmağa başladılar. Ammâ Veriga nâm boğazdan içeri bu Kotur buheyresi küçükdür. “On sekiz mîl çevirir” deyü esîrlerimiz nakl etdiler.

Bu denizin intihâsında Kotur kal‘asıdır. Ve bu deniz içre iki ade[d] sivri sivri vâsi‘ce kayalar üzre mendirek-misâl birer kulle-i metîn gibi mûr-dâne(?) manastırları var, anlarda dahi topları ve tüfengleri var.

Hulâsa-i kelâm hayfâ dirîğ devlet-i Âl-i Osmân’a kim bu kal‘a-i Kotur bizim Gabele kal‘amızdan on konak içeri ve Nova kal‘amızdan üç konak içeri ve cümle kâfir gemileri bizim Nova kal‘amızın topları ağzından içeri bu Kotur’a gelüp girir.

Ve bu Kotur kal‘ası tâ bizim İskenderiyye ve Podgoriçse kal‘alarımıza gelüp girince on konak yer bizim Âl-i Osmân şehirleri içinde çıyan gibi bir kâfir kal‘ası (…) bârûsuyla dura, yazık devlet-i Âl-i Osmân gayretine ve yazık gayret-i İslâm şerefiyyetine hayfâ yazıklar yazık.

Ammâ sene (–) târîhinde Köpürlü Mehemmed Paşa Hısım Mehemmed Paşa’yı Rûmeli eyâletiyle ve yigirmi oda yeniçeriyle bu Kotur kal‘ası üzre serdâr-ı mu‘azzam edüp gönderdikde yetmiş yedi gün muhâsara etdiler, ammâ Seydî Ahmed Paşa Bosna eyâletiyle bu Kotur kal‘ası üzre me’mûr iken “Beni serdâr etmediler” deyü ayak sürüp Kotur imdâdına varmayup Kotur altında asâkir-i İslâm az olmağile Kotur’un fethi müyesser olmayup Hısım Mehemmed Paşa bî-feth avdet etdiler.

Ba‘dehu Köpürlü Mehemmed Paşa da sene (–) târîhinde bu Kotur’a Seydî gelmediğiyçün Seydî‘yi Tımışvar altında Serdâr Ali Paşa’ya şehîd etdirüp Seydî Paşa’nın seri der-i devlete gidüp na‘ş-ı Seydî Paşa Tımışvar’da Horos kapusu dibindeki câmi‘inin mihrâbı önüne defn olunduğu bâlâda mastûrdur.

“Seydî Paşa’nın sebeb-i şehâdeti bu Kotur’a gelmediği olmuşdur. Ve kâfirden niçe hazîne almışdır, anıniçün Kotur’a varmamışdır” deyü iftirâlar etdiler. Hâşâ sümme hâşâ ol gâzîye bu iftirâ-yı mahzdır. Ancak Bosna eyâletiyle kendüyi serdâr etmeyüp bir pespâye

herîfe koşuntu etdiklerinden muğber-hâtır olup Köpürlü‘ye rağmen Kotur muhâsarasına gitmişdi. Ammâ inşâallâh Kotur da ve Kilis ve İspilet ve Şibenik ve Zadra ve cezîre-i Zaklise ve cezîre-i Kefalonya ve cezîre-i Çukalar ve cezîre-i Körfös ve cezîre-i İstendil inşâallâhu Ta‘âlâ cümle bu mezkûr kal‘alar Venedik elinden feth olup Mısır yolları küşâde olur.

Ammâ Kotur fethine Rûmeli eyâletinde İskenderiyye sancağı tarafından varmak emr-i seheldir, lâkin cânib-i şimâlinden Bosna eyâleti askerinden ve deryâdan donanma-yı hümâyûn da varmak şartdır. Hudâ fethin müyesser ede. ***[158a]*** *Âmîn ve yâ Mu‘în.*

Ammâ ***“****İzâ erâdellâhu şey’en heyye’e esbâbehû”* [70] kelâmı üzre bir gün Cenâb-ı Bârî bu kal‘a-i Kotur fethinin esbâbını halk edüp elbette feth olur, ammâ *“El-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ”* [71] dır. Elbette Feyyâz-ı Mutlak anın vaktini bilir. Ol vakit oldukda bir sehel bahâneyle feth olur. Ammâ fethi müyesser olsa yedi sancak yerde ümmet-i Muhammed şûr-ı şerr-i kâfirden emîn ü sâlim olurlardı.

Ammâ bu Kotur kal‘ası kâfirleri ol kadar mağrûr ve müddemağ ve bî-pâk ü bî-pervâ küffârlardır kim beş sâ‘at Sührâb Mehemmed Paşa ile bu kadar asker bu kal‘a altında meks edüp bu kadar bâğları ve bâğçelerinde köşkleri ve niçe sarâyların gâret ve alan u tâlân ve harâb u yebâb etdik, aslâ bizim askere âdem demeyüp kal‘adan bize aslâ bir top atmayup dururlardı.

Hattâ tâ kal‘a altına varup uğrun kapuda leb-i deryâda esbâb yaykayan avretden kızlardan gâzîler niçe esîrler alup vü limanının bir köşesinde altı dâne mâl-â-mâl envâ‘î zahîre ile yüklü gemiler bulup ve üç aded firkateler bulup cümle metâ‘ların asker-i İslâm ân-ı sâ‘atde yağmâ edüp çarmıh ve yelkenlerin ve götürmede bâr-ı hafîflerin alup cümle gemileri âteşe urunca meğer anbâr içinde pinhân olmuş küffârların niçesi âteş-i Nemrûd içinde yandılar ve niçesi cân havliyle kendülerin deryâya atup gark oldular. Âyet, sûre-i (–): [72] [73] nassı üzre keştîbânları ve sâhibleri yanup suya gark oldular.

Bu hâl-i pür-melâli yine Kotur kâfirleri görmüşken yine kal‘adan aslâ asker-i müslimîne bir top atmadı.

Ba‘dehu Kotur altından tekrâr cânib-i şimâle cümle cündullâh ile ılgar ederek yine Perast kal‘ası dibinden geçüp,

Menzil-i kulle-i Veriga boğazı

Lisân-ı Latince (–) demekdir. Nova tarafında kâfirin Perast kal‘asına karîb Kotur boğazının ağzında bir daracık boğazdır. Zamân-ı kadîmde bunda bir kulle-i azîm var imiş. Ba‘dehu küffâr Sultân Osmân zamânı zorbalara altun yedirüp bu Veriga kullesin yıkdırmışlar, ammâ bir acâ’ib lâzımlı kal‘a yeri dar boğazdır. Bir tüvânâ yiğit taş atsa karşuya taş erişir.

Küffâr zamânı bu kulleden karşu kulleye zincîr gererlermiş, hâlâ zincîr yerleri zâhir ü bâhirdir.

Ve bu boğazın beri Perast kal‘ası tarafı Hersek sancağı hâkidir. Karşu tarafı Arnavud İskenderiyyesi toprağında Kilimente nâhiyesidir. Bu mahalde bir küçük kal‘a olsa ve

şâhâne balyemez toplar ile on bin kadar muhâfazacı asker dursa Kotur kâfirinin bir gemisiyle imdâdı geçmeyüp Hudâ hakkıyçün Kotur kâfiri "El-amân" deyüp kal'ayı teslîm ederlerdi.

Andan cânib-i şimâle dönüp cümle refîklerimizle ve ganîmet aldığımız esîrler ve kelleler ile âheste âheste gidüp esîrlikden halâs etdiğimiz âdemlerin niçeleri vatanlarına gidüp 6 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i ibret-nümâ-yı Risna

Lisân-ı Latince (–) (–) demekdir. Bânîsi Hersek krallarıdır, ammâ fâtihi sene (–) târîhinde Ebü'l-feth asrında Risnalı Yûsuf Beğ'in ecdâdları Venedik kâfiri elinden feth edüp kendülere bu kal'a temlîk ihsân olunmuşdur. Zamân-ı keferede iken bârûthâne kal'ası imiş, zîrâ dağlarında aceb latîf ve beyâz ve keskin güherçileleri olur ve kal'ası deryâdan bir hayli mesâfe-i ba'îde yerde yalçın kayalar üzre bir küçük kal'adır, ammâ âteş-pâredir ve dâ'iren-mâdâr seng binâ bir hisâr-ı ra'nâdır kim bir tarafdan havâlisi yokdur.

Ve cânib-i erba'asında metîn ebrâcları vardır, ammâ handak olacak yeri yokdur, zîrâ her tarafı uçurum kayalardır. Ve ancak cânib-i şimâle bir küçük demir kapusu var ve derûn-ı hisârda sağîr ü kebîr kayağan örtülü havlısız ve bâğçesiz yüz elli aded küçük evleri ve iki yüz aded gâzî neferâtları var, ammâ dizdârı yokdur. Hâkimi Kör Yûsuf Beğ'dir.

Aşağı varoşunda ve kal'ada cümle iki bin kadar âdem olur, ammâ küffârın niçe kerre ödlerin alup kapudanların esîr edüp küffârdan her bâr harâc alırlardı, ammâ bu kerre küffâr üzerlerine ale'l-gafle vefret üzre gelüp bu kadar esîr ve bu kadar mâl-ı ganâ'im ve bu kadar koyun ve sığır alup gitmişken hamd-i Hudâ Koca Sührâb Mehemmed Paşa Hızır gibi yetişüp cümle kâfirleri kırup bu kadar esîrlerin halâs edüp bu şehre alay-ı azîm ile bu kadar ümmet-i Muhammed esîrlikden halâs olup şehre sürûr [u] şâdumân ile girirken kal'a-i Risna'dan ol kadar top u tüfeng şâdumânları olup herkes hânelerine dâhil olunca cümle gâzîlerimize esîrlikden halâs olanlar ziyâfetler edüp ve vâfir hedâyâlar verdiler. Ve Yûsuf Beğ kal'ada paşaya azîm ziyâfetler etdiler.

Derûn-ı kal'ada Bâyezîd Hân câmi'i ve cebehânesi ve anbârları ve su sarnıçları vardır, ammâ ba'de'z-ziyâfe Yûsuf Beğ hudûdunda olan Pive ve Nikşik kâfirlerinden ***[158b]*** şikâyet edüp eydir:

"Sultânım, hamd-i Hudâ bu diyâra yigirmi bin askerle gelüp Kotur kâfirlerinden intikâmımız alup bu kadar esîrlerimiz kâfirden halâs etdin, ammâ *el-ihsânu illâ bi't-temâm* şu kadar bin asker ile bu mahalle gelmişken şu dağlar içre size ve bize ser-fürû etmeyüp eli vilâyeti nehb ü gâret eden Pive ve Nikşik ve Zatarnak ve Durobnak ve Bangan ve'l-hâsıl yedi aded nâhiye-i âbâdân kâfirlerini bu kadar asker-i İslâm ile urup bî-hisâb mâl-ı ganâ'im alup kâfire bir gûşmâl verin" dedikde hemân {Sührâb Mehemmed Paşa-yı şecî'} *Bismillâh* niyyetü'l-gazâ deyüp cümle esîrleri ve kelleleri ve bâr-ı sakîlleri Risna kal'asında koyup Yûsuf Beğ'i ve gayrileri kulağızlar alup,

Risna kal'asında âsî olan Pive ve Nikşik dağlarına gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ kal'a-i Risna'dan on bin güzîde asker ile cânib-i şarka sengistân u cengelistân ve balkanistân içre gâh piyâde ve gâh atlı olup ol gün,

Nâhiye-i Pive: Sâfî Hırvad kâfirleridir kim sarp dağlar içre olup Hersek paşalarına harba ucuyla söyleşüp içlerine hâkim tarafından bir âdem varamaz. Köyleri kal‘a gibidir, ammâ yine bu yerin gâzîleri köylere çil yavrusu gibi dağılup ân-ı sâ‘atde iki yüz aded esîr ve on bin kadar keçi ve koyunlar sürüp getirdiler. Andan kalkup,

Nâhiye-i Nikşik: Bunlar yarar küffârlar olmağile köylerine kapanup hayli ceng ederken Sührâb Paşa’nın bir mükellef ağası şehîd olup bunlardan dahi üç yüz kadar avret ve oğlan ve iki bin kadar koyun ve gayri hayvân şikâr alup geldiler. Andan kalkup,

Nâhiye-i Bangan‘a varup bâğ u bâğçe ve tarlalarda beş yüz kadar esîr ve beş bin kadar hayvânât ve bî-hisâb mâl-ı ganâ’imât alup Sührâb Mehemmed Paşa huzûruna geldikleri sâ‘atde Pıraçalı Mustafâ Paşa dahi üç bin yiğit ile imdâda gelüp anlar da aç kurd gibi bir tarafa girüp gitdiler.

Ol gün anlar da **nâhiye-i Zatarnak**‘ı gâret etdiler, ammâ hadd ü hasrı yok mâl-ı firâvân ile ve tokuz bin koyun ve altı yüz pençe-i âfitâb-ı mehtâb esîrler getirüp bunlar hem Hırvadca ve hem lisân-ı Arnavudca bilir kavm idiler.

Çünki vakt-i gurûb oldu, bir vâsi‘ fezâda hayme vü hargâh [u] bâr [u] büngâhsız bir çemenzâr u lâlezâr yerde meks edüp cânib-i etrâfa karavullar koyup ol gece on bin asker üç dörd bin koyuna ve kuzuya Kassâb-ı Cömerd gibi bıçak urup kebâb fasılları olmuşdur kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Ale’s-sabâh cümle asker **nâhiye-i Durobnak**‘a gidüp niçe yerde sarp kurâlarda ve mağâralarda ceng-i azîmler edüp gerçi yüzden mütecâviz gâzîler câm-ı şehâdeti nûş etdiler, ammâ bir gün bir gece gâziyân-ı mücâhidânlar gelmeyüp binden ziyâde pençe-i âfitâb Arnavud mahbûbu ve mahbûbeleri çıkarup ve yigirmi binden ziyâde hayvânâtlar çıkarup Sührâb Paşa huzûruna geldiler.

Meğer bu esîrler tâ Arnavud İskenderiyyesi hudûdunda Hersek sancağıyla hem-müşâ olan dağlardan gelen esîrler imiş, ammâ mahbûbları hûb(u) manzar ve perî-peyker, ammâ gâyet temerrüd ve mu‘ânid ve lecûc gulâm [u] bintânları var.

Andan Sührâb Mehemmed Paşa eydir: “Ben bu dağlarda üç gün oturak ederim. Hemân cümle gâzîler cân birliğiyle çeteye ve potura gitsinler” deyü fermân edince *el-azametullâh* Mehemmed Paşa yanında ancak iki bin âdem kalup cümle guzât üç gün üç gece dağları elekden geçirüp ol kadar esîr ve zahîre ve hayvânât (ve) makûlesi getirdiler kim hadd [ü] hasrın Hudâ bilir, ammâ zî-kıymet sîm ü zeheb âvânî ve akmişe-i fâhire ve metâ‘-ı nâdirelerden hakkâ ki nâdir şeyler var idi, ammâ âsî kinezler ve belli başlı papaslar ele girüp Sührâb Mehemmed Paşa’nın cânı yerine gelüp Hersek sancağı kendüye Mısır oldu ve Raba ve Yenikal‘a’nın seferinden dahi halâs oldu.

…… (3 satır boş)……..

Andan sâlimîn ü gânimîn avdet edüp tekrâr **menzil-i kal‘a-i Risna**‘ya beşinci gün dâhil olup cümle guzât-ı müslimînin mâl-ı ganâ’imlerinden adl-i Ömer üzre pence yek-i sultânî ve aded-i ağnâmı ve bu kadar metâ‘ın öşrün alup andan cânib-i garba 3 sâ‘atde,

Bunda bir alay-ı azîm ile cümle esîr ve mâl-ı ganâ'im ve kelleler ile ordu-yı İslâm'da meks etdikde hemân Sührâb Paşa-yı müdebbir Dobra-Venedik elçisin huzûruna çağırup elçi bu hâli görüp aklı perîşân oldu. Sührâb Paşa eydir:

"Bire kâfir niçün Kotur kâfirine yol verüp bizim Risna kal'amızdan bu kadar esîrler aldırmağa sebeb olup bizi bu kadar ***[159a]*** yoruldup bu kadar meşakkat-i râh çekdirdiniz. Hem pâdişâha mutî' ü münkâd geçinüp hem bu kadar pes ü perdeden hıyânet edersiz" dedikde hemân elçi-yi hâzır-cevâb-ı nâ-savâb eydir:

"Hâşâ sultânım, Kotur Uskoklarına biz yol vermedik" deyü inkâr ile cevâb vericek hemân paşa-yı dûrbîn-fikr

"Tîz şu Perast ve Kotur kâfiri esîrlerinden Risnalı ümmet-i Muhammed'imizi esîr eden kâfirleri getirin" deyince der-ân on aded esîr-i bî-îmânlar gelüp eyitdiler:

"Belî sultânım, niçemiz Kotur'dan dağlar içre karadan sizin Risna kal'asına gitdiler, ammâ bizler kayıklar ile Kotur'dan Dobra-Venedik'e silâhlarımızla gelüp kayıklarımız Venedik'de koyup Venedikli bize yol verüp bunlardan Risna kal'asına gidüp bu kadar Türk esîri alup Kotur'a girelim derken siz de bizi esîr etdiniz. Emir Allâh'ın bu zancadır eyle olur" dedikde hemân paşa gazab-âlûd olup Dobra-Venedik elçisin "Kaldırın şu kâfiri", deyüp haps etdi ve andan hakîr ile Dobra-Venediklinin bu gûne habâset ve ihânetlerin Sadrıa'zama arz etdi.

Andan kalkup şark tarafına 9 sâ'at gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Kulibuk

Lisân-ı Latince (–) (–) demekdir, ammâ lisân-ı Arnavudca "Ne eyi ekmek" demekdir, zîrâ Arnavud kavmi ekmeğe *buk* derler. Bu kal'anın bânîsi yine Hersek banlarıdır, ammâ fâtihi sene (–) târîhinde Ebü'l-feth asrında Hersekoğlu Ahmed Paşa fethidir.

Ba'dehu küffâr-ı dûzah-firâh istîlâ edüp fâtih-i sânîsi Sultân Bâyezîd-i Velî vezîri Gedik Ahmed Paşa'dır. Bu dahi Hersek sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve Köylüc kal'ası kazâsı nâhiyesidir. Dizdârı ve yüz elli kadar merdüm-i hisârı var, gayri hâkimleri yokdur.

Eşkâl-ı zemîn-i kal'ası: Evc-i semâya ser çekmiş bir refî'u'l-bünyân ve bir kal'a-i dâr-ı gâziyândır kim misli meğer kal'a-i Amâdiyye ve kal'a-i Van ola. Bir kırmızı kayalı ve şâhin ve zağanos yuvalı tell-i refî' üzre seng-tırâş bir kal'a-i savaş-ı hâzır-bâş bir hisâr-ı üstüvârdır kim güyâ hemân Erzurûm'a karîb kal'a-i Kemah gibidir, ammâ bu gâyet küçükdür, lâkin şâhin yuvası kal'a-i bî-hemtâdır. Derûn-ı hisârda ancak yigirmi aded kayağan örtülü hâneleri ve bir câmi'-i sağîri ve bir anbârı ve su sarnıçları var, ammâ topları ve cebehâneleri yokdur. Cânib-i şarka meyyâl bir kapusu var.

Aşağıda varoşu ve bâğ u bâğçesin kâfir vîrân etmişdir. Halkı küffârın havfinden aşağı enemezler. Kâfir gelse kal'adan kâfire hemân taş yuvarlarlar, aslâ top lâzım değildir. Ve kendü kal'ası dahi bir vecih ile top ile döğülmez. Aşağıda bir câmi'i ve bir hammâmı kalmış ve hânı henüz harâbe olmuş, ammâ dükkânları yokdur. Ve halkı gâyet şecî' ü yarar ve bahâdır u nâmdârdır, ammâ âdemleri azdır. Ve Yûsuf Beğ içlerinde hânedân sâhibidir.

Andan yine şimâl cânibine taşlıklı yerlerde bârân-ı rahmet çekerek 4 sâ'atde **karye-i**

Puçepye, andan yine 4 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı sahrâ-yı Gaçkaluc, ya‘nî binâ-yı üstüvâr-ı kal‘a-i Kölüc

Lisân-ı Latin’de (–) (–) demekdir, ammâ kavm-i Boşnakân Köylüc derler. Bir Köylüç kal‘ası dahi Tuna kenârında Semendire ile Belgrad kal‘ası mâbeyninde Köylüç-i Semendire var, ol dahi sarp kal‘adır, ammâ bu Köylüç-i Hersek’dir.

Bunun bânîsi Hersek banlarıdır. Fâtihi sene (–) târîhinde Hersekoğlu Ahmed Paşa fethidir ve kanûn-ı Süleymân Hân üzre Hersek paşasının hâssı olup voyvadası hâkimdir ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve (–) aded merdüm-i hisârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethudâsı ve harâc emîni ve mi‘mâr ağası ve olduğu kadar a‘yân [u] eşrâfı vardır, ammâ nakîbi ve müftîsi yokdur.

Eşkâl-i kal‘ası: İki aded kûh-ı bülendin arasında bir küçücük püşte vâkı‘ olmuş ol kayacığın üstünde evce berâber iki kulleli ve iki aded toplu ve cümle seng-tırâş Şeddâdî binâlı şekl-i muhammes handaksız ve cenûba nâzır bir kapulu ve kayağan örtülü on iki daracık dârlı ve bir küçük câmi‘li ve su sarnıçlı ve anbârlı hammâmsız ve dükkân [u] hânsız ve derûn-ı hisârı âdemsiz garîb kal‘adır, zîrâ gâyet bülend kal‘a olmak ile içinde halkı azdır, ammâ sarp kal‘a olmak ile cümle halkın mâlları bu kal‘ada çokdur.

…… (1 satır boş)……..

Bu kal‘adan yokuş aşağı cânib-i garba yüz bin meşakkat ile enüp ba‘dehu semt-i şarka düz vâdî içre nısf sâ‘at gidüp, ***[159b]***

Sitâyiş-i kasaba-i Çerniçse

Bosna serhaddinde bir dahi Çerniçse vardır ve Yakova kurbunda bir dahi Çernik sancağı vardır, ammâ bu Hersek sancağı Çerniçsesidir. Kadı ve voyvada Köylüç kal‘asında oturmayup cümle halk bunda sâkinlerdir. Amâristânı bir kayalı bayır dibinde bir câmi‘li ve altı aded mescidli ve bir medreseli ve iki mektebli ve bir tekyeli ve bir hânlı ve bir hammâmlı ve on sekiz dükkânlı ve cümle üç yüz elli aded kayağan örtülü bâğsız ve bâğçesiz beldedir ve bu mertebe amâristânlı kasabacıkdır, ammâ havâsı gâyet latîfdir.

Andan bir sâ‘at taraf-ı şimâle gidüp,

Menzil-i sahrâ-yı azîm-i Gaçka

Sührâb Mehemmed Paşa bu sahrâda yigirmi yedi bin askeriyle serâperde-i Âsafî‘de meks eyleyüp hakîre dahi bir çetr-i mülemma‘ döşeyüp şeb [ü] rûz şeref-i sohbetleriyle müşerref, zevk u safâlar ve sayd [u] şikârlar ederek,

Sitâyiş-i sahrâ-yı Gaçka

Hersek sancağında bu deşt-i vâsi‘den gayri bir hâmûn-ı azîm yokdur. Tûlu kâmil bir gergi konakdır ve arzının ba‘zı yeri üç sâ‘at ve ba‘zı yeri sekiz sâ‘at bir vâdî-i çemenzâr u lâlezâr bir tepe-i sebzezârdır. Ve âb [u] hevâsı ol kadar latîfdir, âdem safâsından ten-dürüst olur, ammâ bu heyhâtın cânib-i erba‘ası yine beyâz kayalı dağlardır kim ol seng-i hârâlardan niçe bin uyûn-ı âb-ı zülâller tulû‘ edüp Gaçka sahrâsından ubûr eder. Cümleden büyük nehri (–) dir kim kûh-ı Zalom’dan ve cebel-i Çemerne’den tulû‘ edüp Nova kal‘ası kurbunda bir kûh-ı ser-bülend dâmeninde ka‘r-ı zemîne girüp gâ’ib olur.

Ve bu sahrânın etrâfı sâfî kulleli ma‘mûr kurâlar ile zeyn olmuş bir fezâdır. Cümle kurâlardan ma‘mûr Çengîzâde (–) Paşa çiftliği, kal‘a-misâl bir kulle-i bâlâlı ma‘mûr köydür. Ve bu sahrâda cereyân eden uyûn-ı câriyelerde beşer onar vukiyye gelir gûnâ-gûn mâhîler ve murassa‘ ve zer nişânlı alabalığı nâm mâhîler olur kim bir diyârda olmaz, tenâvül edenin ağzında mahv olup aslâ balık râyihası olmaz.

Ve bu sahrânın çemenistân ve nebâtât u giyâhât ve tirfil ve yoncası ve ayrık otların bir hafta otlayan şâh [u] gedâ misilli kadîd atlar on günde derisine sığmayup lahm u şahm sâhibi küheylân ve sâfinâtü‘l-ciyâd atlar olur. Ve cümle Hersek paşaları bu sahrâda sekiz ay hayme vü hargâhiyle meks edüp Kotur kâfiri havfinden Hersek vilâyetin muhâfaza edüp basîret üzre olur.

Bu hakîrin Sadrıa‘zamdan getirdiğim emr-i pâdişâhîler mûcebince üç bin aded pandur yiğitlere Dobra-Venedik hazînesinden ulûfelerini verüp elzem-i levâzımından olan yerler kim evvelâ Mostar şehri boğazına ve Poçetel kal‘ası boğazına ve Bileyke ve Gaçka ve Zalom ve Nevesin ve Lubin ve Lubomir ve Çemerne ve Oluk ve Dabra ve Dol deresi ve Lipete ve Biyelemik ve Pirmorya ve Loboşka ve Gabele ve Norin ve Islana ve Popova ve Risna, ve bu zikr olunan kılâ‘ u kasabât ve kurâların boğazlarına üç bin aded yiğitleri muhâfazacı gönderüp Pıraçalı Mustafâ Paşa bu üç {bin} yiğide serdâr olup Gaçka sahrâsından me’mûr olduğu boğazları muhâfaza etmeğe revâne oldular.

Andan Dobra-Venedik elçisi üç bin pandura vazîfe-i mu‘ayyenelerini verdikden sonra emr-i şerîf sûretlerin hakîrden alup ve hüccet-i şerîfi Gaçka kadısından alup ve Sührâb Mehemmed Paşa’dan arz u mektûblar alup bekâyâ kalan hazîne-i pâdişâhîyi komor bârgîrlerine tahmîl eyleyüp üç yüz âdemiyle Gaçka sahrâsından ayrılup der-i devlet-masîr tarafına revâne olup gitdikde hemân ertesi gün elçiden feryâdcılar gelüp,

“Amân sultânım, Foça boğazında bizi Kotur Uskoku çevirüp hâlâ ceng etmedeyüz, amân bize imdâd edin, yohsa hazîne-i pâdişâhîyi elimizden Uskoklar alır” deyü haber gelince derhâl Sührâb Mehemmed Paşa kethudâsıyla beş yüz aded müsellah piyâde yiğitler ve üç yüz aded mükellef ü mükemmel cürd atlı gâzîler âmâde oldukda paşa-yı müdebbir eydir:

“Evliyâm, bu hazîneyi çıkarmağa ve bu hazîneden üç bin yiğide ulûfe vermeğe sen me’mûr idin. Lütf eyle, üşenme kethudâm ile bu imdâda sen bile git” deyü fermân edince *el-emrü emrüküm* deyüp ol ân atlanup,

Gaçka sahrâsından Venedik hazînesi imdâdına gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Der-akab bin aded gâzîler ile ol gün ılgarup hapahap Venedikli Uskok kâfirleri ile germâ-germ cengde iken yetişüp aslâ meydân-ı ma‘reke boğazına varmayup hemân Uskok kâfirlerinin Kotur’a firâr edecekleri derelere pusular koyup ve atlı ve yayanlarımızla dağlara çıkup ceng mahalli boğazı üzre havâleye çıkup aşağıdaki kâfirlere bir yaylım kurşumu serpüp tarfetü‘l-ayn içre üç yüzden mütecâviz küffâr kurşum zahmından serpilüp cân ber-cehennem gitdiklerinde hemân Uskok kâfirleri hazîneden geçüp cân bâzârına düşüp gerü Kotur’a cân havliyle firâr ederken hemân bizim **[160a]** mukaddemâ pusuda koduğumuz guzât-ı müslimîn Allâh deyüp kâfire hücûm edüp cenâhân ceng-i germâ-germde iken bizler dahi gerüden yetişüp cümle küffârları ortaya alup topa dutulmuş maymuna, okla urulmuş hınzîra döndürüp ân-ı sâ‘atde üç yüz kâfir dahi dendân-ı tîğ-ı

âteş-tâbdan geçüp kelleleri galtân olup bakıyyetü‘s-süyûflarından azı dağları penâh edinüp firâr etdiler, ammâ bizim gâzîlerden on yedi yiğit şehîd olup anda defn etdik. Ve elli nefer kefere-i Dobra-Venedik dahi hazîne-i pâdişâhî üzre ceng ede ede ellisi mürd olup ol mahalde anları da meşad etdiler.

Andan hazîneyi alup ılgar ile ol gün 9 sâ‘at gidüp Çemerne yaylası üzre meks etdik.

Menzil-i yaylağ-ı Çemerne: Andan ale’s-sabâh bir alay ile ve hazîne-i pâdişâhî ve bu kadar Uskok kâfirleri kelleleriyle ârâyiş-i nîze edüp bir dârât ile 9 sâ‘atde cânib-i şarka teper aşağı gidüp Süleymân Hân’ın ibret-nümâ haşeb cisrinden ubûr edüp,

Menzil-i şehr-i azîm Foça: Mukaddemâ mevsûf bir şehr-i ma‘mûrdur. Bunda hazîne-i pâdişâhîyi a‘yân-ı vilâyete ve hâkim-i şer‘a ma‘dûden sâlimce teslîm etdiğimize hüccet-i şer‘iyyeleri hakîr elime sened alup ol gece şehr-i Foça’da cân sohbetleri edüp ale’s-sabâh cümle a‘yân [u] eşrâf [u] kibâr-ı Foça ile ve cüvân u koca ile vedâlaşup andan yine cânib-i cenûba dağlar ve taşlar aşarak (–) sâ‘atde evc-i âsumâna çıkup,

Der-beyân-ı panayur-ı yaylağ-ı azîm-i kûh-ı Çemerne

Bu diyârda yılda bir kerre niçe yüz bin âdem cem‘ olup bâzâr-ı azîm olan yere panayur derler. Ve bu Çemerne yaylası Hersek sancağının tâ orta göbeğinde vâkı‘ olup her tarafda beşer konak yerden nümâyân bir kûh-ı Semengân-misâl tell-i ser-bülenddir. Meğer hikmet-i Hudâ bu mahalde germâ-germ bâzârı mahalli olup ecnâs-ı mahlûkâtın bir cem‘iyyet-i kübrâsı mahalli idi kim inşâallâh hilâf değildir, beş kerre yüz bin benî Âdem’in Nasârâ ve Uskoku ve Sırf u Bulgarı ve Hırvadı ve Boşnak’ı ve Hırtman’ı ve Lasman’ı ve Latin’i ve Efrenci ve Rûm ve Yahûdî ve Ermeni ve’l-hâsıl cemî‘i millet-i Mesîhiyye ve niçe bin ümmet-i Muhammed cem‘ olup ve Pıraçalı Mustafâ Paşa’yı dahi bu cem‘iyyet-i kübrâda muhâfazacı bulup yigirmi gün gece germâ-germ hengâme-i bâzâr imiş.

El-hâsıl bu Çemerne dağların cemî‘i kâfiristân kefereleri ve avret ve oğlanları ve hadd [ü] hasrın Hallâk-ı Ezel bilür hayvânâtları dağı taşı zeyn edüp hayme vü hargâh ve külbe-i ahzânlar ile bu kûh-ı çemenzâr müzeyyen olup herkes metâ‘ın fürûht edüp kâr [u] kisb edüp ayş ü işret ederler.

Ve bu sahrâ eyle bir fezâ-yı bâlâdır kim cemî‘i nebâtât u ahşâbât ve dâ-i devâ-i giyâhât bunda mevcûddur. Hattâ bu yaylanın cânib-i garbîsinde bir deyr-i kadîm var. Hâlâ ma‘mûr olup bu deyrde Eflâtûn ve Bokrât u Sokrât ve Câlinûs ve Ristetâlîs ve Batlîmûs ve Feylesof u Feylekos nâm hukemâlar bu deyrde sâkin olup bu kûh-ı bâlâda hâsıl olan hâssalı edviyelerden râvend-i Rûmî ve sünbül-i Rûmî ve yebrûhu’s-sanem, ya‘nî âdem gibi abdüsselâm otu ve cedvâr-ı Rûmî ve sa‘leb ve mahleb ve ışkın ve reybâs ve çöpçini ve saparna ve labada kökü ve şâhtere ve roka ve havlicân-ı Rûmî ve sadef ve ırkı‘l-cenâh ve çilek ve lûzi’n-nebî misilli otları hukemâ-yı kudemâlar bu yaylada cem‘ etmek içün bu deyri binâ etmişler.

İlâ hâze’l-ân cemî‘i kâfiristândan hukemâlar bu yaylağa gelüp mezkûr edviye otları ve niçe yüz bin elvân ahşâbâtları cem‘ edüp cümle vilâyetlere götürürler. El-hâsıl ecele dermân olsa bunda bulunur.

Ve bu kûh-ı ser-bülend eflâkin zirve-i a‘lâsına kad-keşân olmak ile kıble tarafında kal‘a-i Nova ve kal‘a-i Kotur ve bizim Arnavudluk’da kal‘a-i Podgoriçsemiz nümâyândır.

Ve cenûb tarafında vilâyet-i Dobra-Venedik ve bizim Gabele kal‘ası ve karşu tarafda İşpanya’nın cezîre-i Pulyası zâhir ü bâhirdir. Ve şimâl cânibinde Biyelemik dağları ve Bosna-sarâyı kûhları âşikâredir.

Hulâsa-i kelâm Hersek diyârının göbeğinde cihân-nümâ bir kûh-ı ibret-nümâdır. Bu kûhda olan çârsû-yı bâzârı ve âdem deryâsın temâşâ edüp ertesi günde bu yaylada hâsıl olan sünbül ve zerrîn ve müşg-i Rûmî ve karanfil ve şakâyık ve nîlüfer ve zanbak ve gayri gûnâ-gûn ezhârları demet demet cem‘ edüp şemm ederek bu Çemerne yaylasından cânib-i garba yokuş aşağı enüp bir gün gidüp tekrâr bu kadar baş ve bu kadar dil esîr ile serhaddin âyîni üzre tüfeng şâdumânları ederek gülbâng-ı Muhammedîler çekerek 10 sâ‘atde,

Menzil-i sahrâ-yı Gaçka: Ertesi gün Sührâb Mehemmed Paşa’dan mektûblar ve arz [u] mahzarlar alup hakîre dörd kîse ve beş re’s Fireng gulâmı ve beş re’s Hersek atları cümle bisâtıyla ve hakîre kaddime münâsib bir semmûr kürk ve iki yüz altun ve bir kılıç ve beş tüfeng ve beş donluk çuka ihsân etdi ve hüddâmlarıma dahi cümleye bir kîse ve birer çuka kumaş ve birer kol tüfengi ve birer re’s Hersek bârgîrleri in‘âm etdi.

Ve Pıraçalı Mustafâ Paşa Çemerne yaylasında kalmak ile tenbîhi üzre kethudâsı hakîre iki kîse ve üç gulâm ***[160b]*** ve beş re’s müsellah Taşlıca bârgîrleri ve beş tazı ve beş zağar ve iki doğan ve beş dâne Hersek atmacası verdi kim bir diyârda misli yokdur ve beş çuka ve beş donluk Ciniviz katîfesi ihsân aldık.

Ve Hersek alaybeğinden ve Nova kapudanlarından ve’l-hâsıl ser-i kârda olan cümle a‘yân-ı kibâr Sadrıa‘zamın musâhibidir, deyü beleğan mâ-belağ ihsân u in‘âmlar alup ve yüz nefer pür-silâh tüvânâ revenler alup Sührâb Mehemmed Paşa efendimizle vedâlaşup,

Hersek diyârından Yenikal‘a seferine gitdiğimiz konakları ayân u beyân eder

Evvelâ **sahrâ-yı Gaçka**‘dan cânib-i garba 4 sâ‘atde,

Karye-i Kovinç: Müslim ve kefere köyü ve ze‘âmetdir.

Andan 5 sâ‘atde **Zalom yaylası**n âlâm-ı şedâ’id çekerek ol sengistânı aşarak **sahrâ-yı Nevesin**‘i râhat-ı emn [ü] amân ile ubûr edüp,

Menzil-i kasaba-i Nevesin: Bâlâda mevsûfdur. Yine bir gece mihmân olup bundan elli nefer pandur yiğitlerinden refîkler alup cânib-i cenûba ne‘ûzü billâh ol mahûf u muhâtara Uskok yatağı ve harâmîler durağı olan (–) dağı yüz bin renc [ü] anâ ile ol şiddet-i hârda ol sa‘b sengistânı aşarken âhir bir su sarnıcında sehel istirâhat edüp andan 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı kûh-ı Melay, ya‘nî kal‘a-i bî-mânend Bolagay

Lisân-ı Latince (–) demekdir. Bânîsi Hersek banlarıdır. Sene (–) târîhinde bizzât Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Hân fethidir, zîrâ Hersekoğlu Ahmed Paşa’nın babası olan pelîd-i anîd keferenin tahtgâhı idi. Gâyetü‘l-gâye dûşvâr ceng-i bî-şümâr ile feth olmuşdur. Hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Hersek paşasının subaşılığıdır ve yüz elli akçe pâye ile kazâdır, ammâ hâlâ Mostar müftîsi olan (–) Efendi’ye ber-vech-i arpalık ihsân olunmuşdur. Kal‘a dizdârı ve elli adem merdüm-i hisârı var, gayri hâkimleri yokdur.

Eşkâl-i kal‘ası: Ebr-i kebûdlara Kehkeşân-âsâ ser çekmiş bir seng-i ahmer-gûn yalçın kaya üzre şekl-i bâdemî vâkı‘ olmuş balık sırtı gibi bir sivri burunlu kanara üzre şarkdan cenûba tûlânîce vâkı‘ olmuş seng-tırâş bir sûr-ı üstüvâr-ı hâzır-bâşdır kim henüz üstâd bennâ elinden çıkmış zannolunur.

Şark tarafında bir kulle-i azîmi var ve yemîn ü yesârında beşer aded kulle-i bâlâları ve cânib-i cenûbundaki kaya burnu üzre bir mehîb kulle-i metîni var kim gûyâ sedd-i İskender’dir. Ve cümle dendân-ı bedenleri eyle mu[ra]ssa‘ ve müzeyyendir kim bir kal‘ada bu gûne bedenli müzeyyen sûr-ı üstüvâr yokdur.

Ancak cânib-i garba mekşûf bir demir kapusu var, aslâ bir tarafında handakı yokdur, zîrâ handak yeri dahi yokdur. Cânib [ü] etrâfı çâh-ı gayyâdır. Husûsan taraf-ı cenûbu beş minâre kaddi kûh-ı Bîsütûn mânend altı boş bir yalçın kızıl kayadır kim niçe bin miskî kartal kuşlarının ve şâhin ve zağanos murglarının âşiyânları var. Aşağı bakmağa âdemin zehresi çâk olur, ammâ derûn-ı kal‘ada on beş boş hâne ve bir küçük câmi‘ ve iki su sarnıçları ve iki aded topları var, ammâ ihtimâldir bârûdu yokdur.

Ve kal‘a içinde benî Âdem olmamak ile yılanı çokdur. Dizdârı ve neferâtları cümle aşağıda olurlar, zîrâ her bâr bu kal‘aya bir ferd-i âferîdenin iktidârları olmaduğundan ahâlî-i kal‘a cümle aşağı varoşda olup şeb [ü] rûz kal‘a kapusu mesdûd durur. Tâ bu mertebe bir kal‘a-i bâlâdır, ammâ hâkim kal‘adan garîbdir.

Ve bu kal‘anın maşrık tarafında olan havâlesine nâzır kulleden feth olmuşdur ve illâ bu kal‘aya bir yerden zafer mümkün değildir. Yâhûd muhâsara ile kaht [u] galâdan amân ile feth olur.

Ba‘dehu bu kal‘adan semt-i cenûba yokuş aşağı enerken iki yanlarındaki dağlar ve ormanlar ve bâğlar serâpâ nar ağaçlarıdır kim kendi biter ve kendi yiter ormanistân ve rummânistândır kim nısf sâ‘atde bu naristânı geçüp,

Sitâyiş-i varoş-ı Bolagay: Bu rabta-i ma‘mûr kal‘a olduğu kayanın altındadır. Kal‘adan bu varoş aslâ görünmeyüp kal‘a kayasının mağârasından ejder-i heft-ser gibi gürleyüp çıkan nehr-i Buna kenârında bir küçük kasabacıkdır.

Cümle beş mahalledir, müslim ve kefere mahalleleridir ve cümle dörd yüz elli aded kal‘a-misâl kulleli cümle kârgîr seng-[tırâş] ve serâpâ kayağan taş örtülü bâğ u bâğçeli ve niçe evleri kiremit ile mestûr hânedân-ı ma‘mûrlardır.

Ve nehr-i Buna bu şehri iki bölüp iki yerden taş binâ cüsûrlar ile beriden öteye geçilir birer göz musanna‘ köprülerdir.

Ve cümle beş aded mihrâbdır. Evvelâ aşağı dudluk içinde Ebü‘l-feth Mehemmed Hân câmi‘i gâyet küçük kâr-ı kadîmdir, ammâ alçak minâreli ve sütûhu kurşumlu kârgîr binâ câmi‘-i ra‘nâdır. Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve bir medrese ve bir mekteb ve bir tekye Buna nehri kayası altında Mostar müftîsi tekyesidir kim hânkâh-ı Halvetiyyedir. Ve bir küçük hammâmı ve yeni hânı ve câmi‘ karşusunda on aded dükkânı var.

Evsâf-ı mağâra-i tulû‘-ı nehr-i Buna

Evvelâ mezkûr kal‘a ***[161a]*** olan kûh-ı ser-bülend kûh-ı Bîsütûn gibi altı boş olup cânib-i garba meyyâl eğilmiş âdem altına girmeğe havf edüp şimdi münhedim olur kıyâsın eder. Bu kayanın altındaki gâr-ı azîmin ve kehf-i sun‘-ı Hudâ-yı Kerîm’in içinden nehr-i Buna billûr ve necef u moran gibi haykırup çıkduğu mahalde on göz âsiyâb-ı mâlar vardır.

Ve âb-ı nâbın çıkduğu mahalde mezkûr mağâranın önünde iki harman cirmi kadar bir havz-ı azîmi var kim umkunun ka‘rı ne mertebe olduğunun ahvâline bir gavvâs-ı şinâver haberdâr olmamışdır. Ve niçe kerre yüz kulaç ipler ile şakula bırakmışlardır, aslâ nihâyet bulmamışdır ve gavri ve nihâyetine vâsıl olam deyenlerin çoğu gark-ı âb olmuşlardır.

Ve bu mezkûr havz-ı amîkun kenârındaki kayalara muttasıl Mostar müftîsi (–) Efendi bir tekye-i Halvetî inşâ edüp bir kasr-ı âlîsi Buna nehrine nâzır olup cümle uşşâkân [u] erbâb-ı ma‘ârif ehl-i dilân bu kasırda ve bu tekyenin kameriyyelerinde meks edüp gûy gûy sohbet-i hâslar ve mubâhase-i ilmiyyeler edüp niçe yârân-ı ârifân-ı zarîfân havz içinde olan mâhî-i gûnâ-gûnu ve mâ’ide-i Sübhânî‘yi seyr [ü] temâşâ ederler kim her semek onar ve on beşer ve yigirmişer vukiyye gelir, gûyâ murassa‘ sun‘-ı Hudâ balıklar var kim âdem bakdıkça hayrân olur.

Ammâ aslâ sayd etmezler. Her kim kasd edüp bu mahalde balık avlarsa yâhûd balık otu dökerse ol âdem elbette iflâh ve berhordâr olmayup gitdikce murdâr olup âhir-i kâr belki berdâr olur, ammâ bu havuzdan aşağı geçüp şehir ucundaki cisir başına varan balığı sayd ederlerse anda zarar yokdur.

Hattâ Celâlî Abaza Paşa bu şehre geldikde bu havz-ı azîm içre şinâverlik eden mâhîlerden iki dâne semek dutdurup kulaklarına altun halhallar geçirüp ol zamândan berü bircüğezi hayâtda bir mefret koca nehengdir, ammâ her bâr taşra havuza çıkmayup içeri gârda durur, ammâ bu mâhîleri Abaza Paşa dutdurup yemek kasdında olmayup ibret-nümâ-yı nîk-nâm içün halhal korken Abaza Paşa semmûr kürkiyle bu havza düşüp gark olayazdı deyü ihtiyâr kimesneler nakl etdiler. {Bundan anlanan me’âl-i kelâm oldur kim bu âsitânede olan mâhîlere aslâ vaz‘-ı yed etmemek gerek}.

Ammâ bu nehr-i Buna ile buz pâresi berrâk ve ak pâk bir âb-ı mürevvakdır kim mâh-ı Temmûz’da huzûr-ı kalb ile şiddet-i sermâsından nûş olunmaz. Ve bir âdem bir kuzu yeyüp bu âb-ı nâbdan nûş etse ân-ı sâ‘atde yine ol kes acığır, gâyet serî‘u’l-hazm âb-ı kevserdir.

Ve bu havz-ı azîm içre cemî‘i Mostar şehrinin ve gayri kurâ vü kasabâtların mahbûbları kâküllerin târ kılup âşıklarıyla bu havz-ı tahûr içre şinâverlik edüp birbirleriyle deniz mâlikleri gibi kuç kucak olup bilâ-vâsıta birbirlerin dirâğûş ederek bahr-i ma‘ârif gibi niçe gûne perendeler ve niçe gûne lu‘bedebâzlıklar edüp âşıkân-ı dil-nüvâzlık ederler.

Ammâ bu havzın üzerinde olan kûh-ı Demâvend-misâl kal‘a kayası üzre olan miskî kartalların hisâbın Sannâ‘-ı Sâhib-kudret bilir. Ba‘zı âdemler bu kartallar[a] kurbân nezr edüp bu havz kenârında kurbânı edüp taşra bırağup kartallara verirler, ammâ ba‘zı âdemin kurbânın yemezler, murâd [u] maksûdu hâsıl olmamasına delâlet eder. Ve ba‘zı âdemin kurbânın tarfetü‘l-ayn içre süpürürler “Elbette ol âdemin hayr murâdâtları hâsıl olmasına işâretdir” deyü tecrübe etmişlerdir ve cemî‘i zamânda bu kartallar bu mahalde aslâ âdemden kaçmazlar ve havzda olan mâhîler dahi hem-çünân niçe âdemin koyun ciğerin

yerler ve niçesinin yemezler. Ve havz içre yüzen âdemlerden balıklar aslâ kaçmazlar.

Ve bu kayalarda âşiyân edinen şâhin ve çaylak ve doğan ve atmaca ve akbaba ve ebâbülbül ve devlingeç ve gayri envâ‘-ı tuyûrların lâneleri hisâbın Hudâ bilir.

Bu kûh-ı bâlâya ibret gözüyle nazar eden Cenâb-ı bârî neye kâdir idiğin müşâhede eder. Ve bu kûh-ı Sübhân'da dahi çok âsâr-ı acîbe ve temâşâ-yı garîbeler var kim tahrîri mümkün değildir.

Ve bu kasabanın âb [u] hevâsı gâyet latîf ve sevâhildir. Üzümü ve narı ve inciri ve emrûdu ve elması ve beyâz kirazı çokdur. Hattâ bu sene-i mübârekede ibtidâ kirazı bu Bolagay'da yedik, ammâ âbdâr hoş-hor gülnar kirazı olur. Ve dağlarında hâsıl olan narından nardengi ve müselles-i şer‘iyyesi gâyet memdûhdur. Ve zeytûnu ve servî dırahtı ve cevizi ve bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır.

Bu şehirden kalkup cânib-i cenûba bir sâ‘at gidüp nehr-i Buna nehr-i Buniçse'ye mahlût olup nehr-i Buniçse dahi Ustolça dağlarından gelüp Buna ve Buniçse ikisi Dâniyâl Paşa cisri altından geçüp andan Lübzâde çiftliğin geçüp dahi aşağı cereyân edüp nehr-i Neretva'ya mahlût olurlar. ***[161b]***

Andan hakîr Dâniyâl Paşa çiftliğin geçüp nehr-i Neretva kenârıyla sarp taşlıkları ve niçe yerde ma‘mûr bâğlıkları 5 sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı ibret-nümâ-yı tell, ya‘nî sedd-i acîb kal‘a-i Poçetel

Lisân-ı Latince (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi yine Hersek banlarıdır. Bunda dosdoğru Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa Kethudâsı İbrâhîm Ağa efendimiz sarâyında meks edüp vâlide-i müşfikası Kadu hazretleri hakîre bir hücre döşeyüp cemî‘i me'kûlât [u] meşrûbâtlarımız ta‘yîn eyleyüp İbrâhîm Kethudâ efendimizin mektûbların vâlideye tapşırup safâsından ol ân hakîre bir kat esvâb ve bir boğça çamaşır ile on bin akçe ihsân edüp kal‘ayı seyr [ü] temâşâya meşgûl olduk.

Sene (–) târîhinde Ebü‘l-feth vüzerâlarından Üsküplü Koca Mustafâ Paşa serdâr olup bu kal‘ayı Bundukanî Venedik'i elinden ceng-i azîm ile feth etmişdir.

Hersek sancağı hâkinde Bolagay kazâsı niyâbetidir, lâkin kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve gayri hâkimleri yokdur, ammâ dizdârı ve elli aded merdüm-i hisârı vardır, ammâ azdır, zîrâ gâyet serhad kal‘adır.

Eşkâl-i zemîn-i sûr-ı üstüvârı: Nehr-i Neretva'nın cânib-i şarkîsi kenârında, ya‘nî Bolagay kal‘ası tarafında bir hayli bâlâ bir püşte-i a‘lâ yalçın kaya üzre bir küçücük sûr-ı esfeldir, ammâ gâyet sa‘b ve metîn kal‘adır. Cânib-i şarka mekşûf bir kat demir kapudur. Etrâfında aslâ handakı yokdur. Neretva tarafı çâh-ı gayyâ ve derk-i esfelden nişân verir uçurum kayalardır.

Ve derûn-ı hisârda bir kayağan örtülü dizdârhânesi ve bir anbârı ve bir kullecik içinde bir küçücük mescidi var, aslâ gayri âsâr-ı binâdan bir şey yokdur, ammâ nehr-i Neretva'ya ener bir su kullesi var, iki yüz ayak kesme kaya kanara nerdübân ile nehr-i Neretva'ya enilüp hîn-i muhâsarada su alınır. Ve mahall-i ma‘rekede bu kal‘a ancak beş yüz âdem alır, zîrâ gâyet küçük hisârdır.

Beş altı kadar hurde şâhî topları var, ammâ iri muşkat tüfengleri çokdur. Ve kal‘asının kapusu dâ’imâ kapalı durup elli aded neferâtları her gece gelüp nevbet beklerler, zîrâ rûz-ı rûşende bu kal‘anın düşmandan havfi yokdur. Ve etrâfında imdâd gelecek benî Âdemleri çokdur ve her zamân bu kal‘a (bu kal‘a)nın karşusunda nehr-i Neretva aşırı Loboşka kâfirleri gelüp tulumlarla nehr-i Neretva’yı yüzüp beri tarafa geçerlerse kal‘adan toplar atılup etrâf [u] eknâfda olan nevâhî halkı haberdâr olup cümle pür-silâh gelüp kâfire bir şey aldırmazlar, gâyet serhad yerdir. *Ne‘ûzübillâh.*

Aşağı varoşu bu kal‘anın dibinde nehr-i Neretva kenârında sâfî bâğ u bâğçeli ve gül [ü] gülistânlı ve müşebbek bostânlı bir küçük şîrîn kasabacıkdır. Ancak bir mahalle ve cümle nehr-i Neretva kenârında yüz elli aded kârgîr binâ kayağan örtülü metîn evleri vardır. Ve ba‘zı hânedânlarında kulleler vardır. Kâfir havfinden her kullelerde cebehâne ve silâhları hâzırdır. Ve cümle bir hammâmdır. Gayri yokdur. Kıble kapusu üzre târîhi:

Kad benâ hâze’l-câmi‘a’ş-şerîf, sâhibü‘l-hayrât ve’l-hasenât el-Hacı Ali bin Mûsâ Ağa.

Sene 971,

tahrîr olunmuşdur.

Ve hareminde bir servî dıraht-ı serâmedi var, eyle mahbûb ve mevzûn ve sebiz-gûndur kim gûyâ yekpâre zümürrûd zann olunur ve haremi dahi bir ahzar-gûn çemenzârdır kim gûyâ yeşil katîfe (…)dâr olmuşdur. Bir minâre-i serâmedi var.

Bu câmi‘-i pür-envârı İbrâhîm Kethudâ efendimizin ecdâdı binâsıdır ve peder-i azîzi el-Hacı Ömer Ağa bu câmi‘in alt başında kal‘a kayası dâmeninde nehr-i Neretva kenârında bir imâret-i it‘âm-ı dârü‘z-ziyâfe edüp cemî‘i âyende vü revendegâna ve pîr [ü] cüvâna rûz-merre merreteyn çobrası ve birer nân-pâresi ahâlî-i belede mebzûldur. Ve leyle-i Cum‘ada yahni ve pilâv zerdesi ilâ mâşâ’allâh dâ’imdir.

Ammâ bu kasabanın hammâmı ve hânı ve çârsû-yı bâzârı yokdur, ammâ bir mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhânı vardır. Ba‘dehu İbrâhîm Kethudâ efendimiz bir medrese-i dârü‘l-ulûm binâ edüp bir hân ve bir hammâm binâ etmeğe âdemler gönderdi.

Ve cümle hâneleri biri biri üzre cânib-i garba nehr-i Neretva’ya nâzır beyt-i ra‘nâlardır kim bâğlarında ceviz ağaçları gâyet çokdur. Ve havâsı gâyet latîf olduğundan cümle kasabalardan evvel bunun meyvesi hâsıl olur. Bâğı ve bâğçesi bî-hisâbdır.

Ve hakîr ile refîk gelen gâzî yiğitlerin cümlesin Sührâb Mehemmed Paşa fermânıyla bu kasabada İbrâhîm Kethudâmızın vâlidesi yanında muhâfazacı alıkodum.

Andan on aded tüfeng-endâz ve pür-silâh yiğitler ile me’mûr olduğumuz üzre Gabele kal‘asına revâne olup kal‘a-i Poçetel’den cânib-i cenûba nehr-i Neretva kenârıyla bir sâ‘at gidüp,

Karye-i Tasuçoyik: Tarîk-i âm üzre elli aded hâne ve bir câmi‘li müselmân köydür. Hattâ İbrâhîm Kethudâ‘nın pederi Ömer Ağa bunda şâhrâh üzre medfûndur.

Ba‘dehu bu köyden yine cânib-i cenûba ***[162a]*** nehr-i Neretva kenârıyla giderken nehr-i

Pragova üzre Üsküplü Koca Mustafâ Paşa'nın bir göz cisrini geçdik ve nehr-i Pragova cânib-i şarkda mezkûr Dol derelerinden ve Ustolça dağlarından gelüp bu mahalde Hersek Kralı İskemlesi nâm bir kaya-i benâm dibindeki boğazdan geçüp hemân ol mahalde nehr-i Neretva'ya mahlût olur.

Bu cisri geçüp sol tarafda (–) sâ'at ba'îd bir sahrâ vardır, ana lisân-ı Latince Popova derler. Hikmet-i Hudâ,

İbret-nümâ-yı sun'-ı Hudâ Popova

Bu Popova sahrâsında binden mütecâviz yerlerde kuyular vardır, ammâ aslâ suları yokdur. Hikmet-i Bârî kaçan kim mâh-ı Temmûz olup cemî'i diyârın suları tenezzülde oldukda bu kuyulardan sular kaynayup âşikâre olup kuyular dolmağa başlar.

Ba'dehu kuyulardan taşup mezkûr Popova'nın sahrâsını gark edüp bir buheyre-i azîm oldukda bu sahrânın cânib [ü] etrâfında olan ahâlî-i kurâlar kabakdan ve ağaçdan kayıklar ile bu buheyrede gezüp mezkûr kuyulardan çıkan lâ-yu'ad ve lâ-yuhsâ balıkların gûnâ-[gû]nların sayd [u] şikâr edüp Gabele tuzuyla tuzlayup salamura edüp vilâyet vilâyet götürüp fürûht edüp kendüler dahi kifâf-ı nefs içün tenâvül ederler, ammâ bir gûne mâ'idelerdir kim aslâ balık râyihas]ı olmayup müşg [ü] amber-i hâm gibi râyiha-i tayyibesi vardır.

Hattâ birini tenâvül eden âdem gûyâ sakankur-ı mâhî ma'cûnu yemiş gibi takviyet verüp ol gece ehliyle levendâne ve dilberâne pehlivân-âsâ güleş edüp ehlini beş altı kerre alt edüp yenmeğe kâdir olur. Tâ bu mertebe mukavvî balığı olur.

Hattâ diyâr-ı Firengistân'da ve bilâd-ı Bosna'da bir âdem çok cimâ' eylese "Bire âdem besbelli sen Popova balığı yemişsin" deyü darb-ı mesel olmuşdur. Ve ba'zı hukemâlar mukavvî ma'cûnlara bu Popova balığı beynini kodukları muhakkakdır.

Hikmet-i Hudâ güz eyyâmları olup bârân-ı rahmet nâzil olmağa başladıkda bu sahrâdaki buheyrenin suları cümle kuyulara çekilüp cümle balıklar sahrâda kalup cemî'i vilâyet halkı üşüp yağmâ edüp sağîr ü kebîr bu mâhî-i mukavvîleri yeyüp vay ol nâhiyenin hâtûnlarının hâline. Sürûrlarından cümle nisvânın ayakları yer basmayup hep arkaları üzre safâ edüp yatırlar.

Ba'dehu bu sahrâda balıklardan nâm [u] nişân kalmayup bu vâdî içre herkes hudûduna zirâ'at edüp bir kîle darusu ve bir kile heldinesi yüz kile mahsûl verir. Her sene böyle bir temâşâ-yı ibret-nümâ-yı Popova'dır.

Ba'dehu cümle ahâlî-i vilâyet mezkûr kuyular içre girüp ol sahr[â] altında gezüp kurâdan kurâya giderler. Hemân diyâr-ı Acem'de Tebrîz'de ve Hoy ve Merend şehrindeki yer altında olan kuyular gibi bunda dahi âdemler gezer, acîb ü garîb temâşâ ovadır ve garâ'ib mahsûllü sahrâcıkdır.

Andan cânib-i cenûba yine nehr-i Neretva kenârıyla 4 sâ'at gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Gabele: Hersek sancağında paşa hâssı voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve gayri hâkimleri yokdur, ammâ Dobra-Venedik'den gemilerle tuz gelüp iskele başında azîm mahzenler içre tuzu yığup

taraf-ı pâdişâhîden bir tuz emîni hâkimi var ve bir emîn dahi kefere tarafındandır. Bu diyârda tuz gâyet makbûl olduğundan tâ Bosna ve Öziçe ve Belgrad'a varınca tuz gidüp lezîz milhi olur. Ve bir emîn dahi Gabele kulu tarafından oturup nâzıru'n-nuzzârdır, ammâ bu kasaba ol kadar ma'mûr u müzeyyen değildir, lâkin zamân-ı kadîmde şehr-i mu'azzam imiş. Hâlâ eser-i binâları zâhir ü bâhir olup Venedik küffârı isyân u tuğyân edeli harâb olmuş, ammâ *el-hâletü hâzihî* cümle yüz elli aded kayağan örtülü fukarâ hânelerinde câ-be-câ bâğçeleri var.

Cümle bir mahalle-i vâsi'dir ve cümle üç mihrâbdır, ammâ Rüstem Paşa'nın bir câmi'i ve bir tekyesi ve bir mektebi ve iki aded hânı ve cümle otuz aded dükkânları var. Ve nehr-i Neretva kenârında iskele başında iki aded âmâde pür-silâh hâzır-bâş firkateleri var kim merhûm Melek Ahmed Paşa efendimiz Bosna vâlîsi iken yapdırup hayrât etmişdir.

Bu Gabele'nin gâyet şehbâz u şehnâz ve dilâver ü server-i hünerver gâzîleri olur. Hattâ bu hakîr anda iken Bâzâr köyün basup gâret eden küffârların bu kasaba halkı önlerin alup Uskok kâfirleriyle ceng ede ede kâfirin şikâr aldığı eşyâları ve cümle ümmet-i Muhammed esîrlerin bırakdırup kâfirden yigirmi esîr ve on yedi kelle ile şâdumân ederek kasaba-i Gabele'ye dâhil oldular. Tâ bu mertebe kağan arslan yiğitleri vardır.

Andan hakîr atlarımızla gemilere binüp nehr-i Neretva'yı ubûr edüp karşu bir kumsal zemîne çıkup andan cânib-i garba yüz adım gidüp ***[162b]***

Evsâf-ı intihâ-i serhadd-i dâr-ı İslâm, ya'nî kal'a-i Gabele-i sedd-i İslâm

Lisân-ı Latin'de (–) (–) (–) demekdir. Nehr-i Neretva kenârında Hersek sancağı hâkinde cemî'i tekâlîf-i şâkkadan berî mu'âf u müsellem şekl-i murabba' bir kârgîr seng-binâ bir kal'a-i ra'nâdır kim bu serhadlerde nazîri yokdur, lâkin küçükdür. Dizdârı ve merdüm-i hisârı ve yüz elli akçe pâyesiyle kadısı olup kadısı kâh bunda ve kâhîce nâhiye kurâlarında gezüp kâhî Neretva karşusunda Gabele kasabasında sâkin olur, zîrâ bender-i iskele ve hafta bâzârı karşuda durur, ammâ beri tarafda kal'a semtinde kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve iki kal'a dizdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve mi'mârı ve harâc emîni ve gümrük emîni vardır, ammâ müftîsi ve nakîbü'l-eşrâfı yokdur.

Eşkâl-i kal'ası: Nehr-i Neretva'dan sehel içeri bir düz vâsi' ve kumsal ve havâlesiz bir vâsi' fezâda vâkı' olup sene (–) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî binâsı olup esâs-ı binâsı sâfî alçak kayalar üzre inşâ etmişler kim aslâ lağım kâr eylemez ve kumsal yer olmağile meteris dahi olmaz, zîrâ kumluğu üzre bir zirâ' yer kazılsa su çıkar, anıniçün bu kal'aya meterisle düşman gelemez. Gâyet metîn ve emîn kal'a-i hısn-ı hasîn hâit-i üstüvâr olup çâr-kûşesinde Çâr-yâr-ı güzîn aşkına çâr kullesi var kim hakkâ ki her biri birer gûne sedd-i Kahkahâlardır. Ve şimâl cânibine nâzır bir demir kapusu olup bu kal'a içre cümle yigirmi aded kayağan örtülü hâneleri ve Ebü'l-feth'in bir küçük câmi'i ve gılâl anbârı ve cebehânesi var, gayri âsâr-ı binâ-yı imâretden bir şey yokdur.

{Sitâyiş-i kal'a-i Yeni Gabele}

Ve bu mahal gâyetü'l-gâye intihâ-i serhad olup kal'ası küçücük olmağile Bundukanî Venedik'inin ısyân [u] tuğyânı ziyâde olduğundan bu kal'ayı dahi tevsî' etmek iktizâ etdikde sene (–) târîhinde Sultân İbrâhîm Hân, Çengîzâde (–) Paşa'ya Hersek sancağın sadaka edüp cümle Hersek ve Bosna eyâleti askerleri bu Gabele kasabası dibinde meks

edüp Ebü‘l-feth’in Gabele-i Atîk kal‘asına muttasıl bir kal‘a-i nev-binâ dahi zamîme eyleyüp henüz kal‘a-i Gabele sedd-i İskender’e mânend olmuş ve evvelkiden bin kat ziyâde sa‘b ve metîn olmuş ve bunun çâr-rüknünde olan ebrâcları kal‘a-i atîk kullelerinden büyük ve metîn olmuş, lâkin bu dahi yerli kaya üzre temeli olup ve etrâfı alçak kumsal yerler olmağile bunun dahi handakı yokdur.

Ve bunun dahi cânib-i şimâle bir kapusu vardır, ammâ ağaç kapudur, ammâ eski kal‘a içine açılan kapusu metîn ve hadîd ü cedîd kapudur, ammâ bu yeni kal‘a içinde aslâ hânelerden ve bir gayri eser-i âsârdan bir imâret yokdur. Hemân ceng içün bir meydândır. Ve dîvârlarının kalınlığı onar arşın enli ve kaddi yigirmi arşın bâlâ hâit-i üstavârdır.

Ve cümle yigirmi üç aded şâhî balyemez ve gayri düşmana amân vermez topları vardır. Ve bu iki aded kal‘anın cânib-i selâsını nehr-i Neretva ihâta edüp hemân garb tarafı Çiftlik nâm varoş-ı azîmdir. Ve bu iki kal‘alar dahi dörder köşe vâkı‘ olmuşken şimdi ikisi bir olup şekl-i murabba‘dan tûlânî oldu.

Ve cümle kal‘a-i Gabele’nin dâ’iren-mâdâr cirmi beş yüz elli aded germe adımdır. Ve handağı ve kal‘aya muttasıl aslâ bir binâ yokdur. Hemân meydân-ı ma‘rekeye göğüs germiş bî-bâk ü bî-pervâ durmuş, cümle balyemez topları cânib-i erba‘asındaki fezâlara ve nehr-i Neretva boğazında Norin kullesi tarafına nâzır ejder-misâl baş kaldırmış toplardır.

Ve bu iki aded Gabele kal‘asının ve Norin kal‘asının ve Korpi kullesinin bu mezkûr dörd aded kal‘aların cümle bin sekiz yüz aded cılasın ve gâzî vü tüvânâ ve fetâ askerîsi vardır kim her biri birer kal‘a değer şehbâz yiğitlerdir kim aslâ hîle vü hud‘a ve kizb ü bühtân ve gıybet ü mesâvî bilmez gâzîlerdir.

Ve cümle yigirmi dörd kadar ağalıkdır. Cümlesi Nova kulu gibi daracık beyâz sıkma göğüslük ve geçirme esbâb geyüp başlarında kırmızı fes ve ayaklarında Fireng filları ve baldırları çıplak, bellerinde pala bıçak ve kiminin ellerinde balta ve nacak taşıyup kırkar ve ellişer dirhem armud başlı dalyan Cezâyir tüfengi taşıyup firkateler ile deryâda gezüp İşpanya ve Klora ve Mankordonya ve Misine ve Napolya ve Korsaka ve Sardilya ve Cicilya adaların urup nehb ü gâret edüp şikârları ile her bâr Gabele’ye selâmet gelir gâzîlerdir kim cümle Boşnakça kelimât ederler.

Ve bu şehirlerde bu kadar zamân durdum, aslâ nisâ tâ’ifesinden bir hâtûnu çârsû-yı bâzârda görmedim. Ve bu Gabele kal‘asının Lodos cânibinde ***[163a]*** bir küçük sahrâsı var. Zamân-ı kadîmde pirinç hâsıl olur ark yerleri var, hâlâ mu‘attaldır.

Ve nehr-i Neretva kenârında üç göz kârgîr binâ kiremitler ile örtülü tershâne gözleri var, Süleymân Hân zamânı bu kal‘ada üç kadırga dâ’imâ âmâde dururmuş.

Sitâyiş-i kasaba-i Gabele Çiftliği: Bu mezkûr kal‘a-i Gabele’nin taşrasında cânib-i garbîsinde nehr-i Neretva kenârında bir vâsi‘ düz çemenzâr zemîn-i mahsûldârda üç yüz hâneli ve serâpâ kayağan örtülü kârgîr binâ-yı Şeddâdî hadîka-i cinânlı vâsi‘ hânedânlarının ba‘zısında kulleler vardır.

Ve cümle üç mahalle ve üç mihrâbdır. Biri câmi‘dir, mâ‘adâsı mesâcidlerdir. Ve bir medrese-i sûhtevâtdır ve bir mekteb-i püserândır ve bir tekye-i dervîşândır, ammâ bunda aslâ çârsû-yı bâzârdan bir alâmet yokdur.

Etrâfı taşlık olmağile şiddet-i hârı şedîd olup havâsı sakîl olduğundan ısıtması gâyet çok olur, ammâ cemî‘i halkı keçi südü surutkası içmeğile ve pivo ve bal suyu müskirâtların nûş etmek ile ıstmayı def‘ edüp ten-dürüst olup hayli zinde ve zeber-dest firkatede kürek çekmenin erbâbı tüvânâ âdemleri vardır.

Hattâ Hazret-i Süleymân birkaç nefer dîvlere hâtır-mânde olup bu Hersek dağlarına ol dîvleri sürüp kavm-i Uskok kâfiri ol dîv [ü] ifrîtlerin neslinden olup bu Hersek kavmi ve bu Gabele kavmi dahi anlardan tenâsül bularak hakkâ ki Dâbbetü‘l-arz kadar tüvânâ-yı zeber-dest gâzî yiğitleri olur. Hattâ ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl mahallinde kâfirlere hücûm edüp kılıç çıkarmayup tüfeng atmadan sağ eline ve sol eline birer kâfiri alup birbirlerine kâfirleri ura ura serâsîme edüp kâfirleri dest ber-kafâ bağlar, eyle güçlü ve kuvvetli yarar yiğitleri olur, cümlesi kal‘a neferâtlarıdır. Bu şehirde ecnebîden gayri âdem duramaz, gâyet cezîre yerdir.

Hikmet-i sun‘-ı Hudâ-yı garîbe

Ol zamân ki Hazret-i Süleymân mezkûr dîv-i sefîdleri bu Hersek vilâyeti dağlarına nefy etdikde dîvler açlıklarından Hersek’de olan dağların topraklarından yeyüp def‘-i cû‘ ederlerdi, ammâ bıyıkları ve saç sakalları cümle dökülüp mahbûb-misâl olurlar.

Ba‘dehu Hazret-i Süleymân dîvlerin bu ahvâllerinden haberdâr olup hukemâ-yı Hazret-i Süleymân ve Âsaf-ı Berhayâ eydir:

“Belî pâdişâhım, ol Hersek dağlarında zernîh hâsıl olur. Eğer ol dağlarda benî Âdem olsa ol dağlarda hâsıl olan zernîha uğrayan berrâk sulardan benî Âdem içse saçı sakalı geç gelüp kırk yaşına varınca mahbûb gulâmları ola. Ve ol zernîh toprağından tüğlü âdemler kıllarına sürseler derhâl bir ser-i mû kalmayup vücûd-ı insân billûr gibi olur” dediklerinde meğer Hazret-i Süleymân’ın hâtûnu Sabâ şehri pâdişâhının kızı Belkîs Hâtûn’un topuklarından yukarusu kıllı imiş. Hemân Hazret-i Süleymân bir ifrîte emr edüp ve Hersek’de mahpûs olan dîvlere heldine nâm bir habbe gönderüp,

“Bunu eksinler ve tenâvül etsinler ve bize yedikleri zernîhdan toprak göndersinler” deyü fermân edince hemân ifrît tarfetü‘l-ayn içre Hersek’e gelüp heldine baklasın dîvlere verüp dîvlerden zernîh alup yine berk-i hâtif gibi huzûr-ı Süleymân Nebî‘ye gelüp hırızmayı verüp Belkîs Ana zernîhi kıllı olan yerlere sürüp vücûd-ı Belkîs Hâtûn dürr-i beyz-âsâ soyulmuş yumurta gibi beyâz olup safâ eder.

Ba‘dehu Süleymân Nebî de isti‘mâl eder. Nûre ve terkîb-i hırızma ve zernîh sürünmek Hazret-i Süleymân’dan kalmışdır. Ve Hazret-i Risâlet-penâh efendimiz dahi isti‘mâl etdiklerinden ümmetlerine sünnet olmuşdur. Hâlâ Hersek dağlarında olan zernîhın kesret [ü] vefreti bir diyârda yokdur. Ve heldine dedikleri bakla-misâl hubûbâtın ekmeği bu Hersek ve Bosna diyârında mahpûs dîvlere Hazret-i Süleymân *aleyhi’s-selâmın* hedâyâ gönderdiği ni‘metdir, *ve’s-selâm.*

Ez-în-cânib bu Gabele kal‘asından yine atlarımızı gemilere koyup nehr-i Neretva ile karşu tarafa geçüp atlarımıza süvâr {olup} karşu Gabele’den cânib-i cenûba Neretva kenârıyla rub‘ sâ‘at taşlık içre gidüp,

Evsâf-ı kulle-i Korpi

Sene (–) târîhinde bu kulle Ebü‘l-feth vüzerâlarından Üsküplü Koca Mustafâ Paşa binâsıdır ve karşu Gabele kal‘ası yanındaki Çiftlik şehri dahi bu Mustafâ Paşa vakfıdır. Bu kulle-i Korpi nehr-i Neretva’nın bir dar boğazında evc-i semâya ser çekmiş bir kulle-i bâlâdır kim beş katdır.

Ve nehr-i Neretva’ya nâzır şâhâne topları var, gâyet metîn kulledir. Cânib-i şimâle bir kapusu ve dizdârı ve seksen aded merdüm-i hisârları vardır. (–) (–) (–) (–) (–) ***[163b]***

Ba‘dehu bu Korpi kullesinden yine semt-i cenûba nehr-i Neretva kenârıyla 2 sâ‘at gidüp sağ tarafımızda niçe sazlı cezîreciklerin seyr ederek ubûr edüp,

Evsâf-ı kulle-i azîm Norin

Bu kulle olduğu yere Nerîmân boğazından galat Norîman’dan Norin Kullesi derler. Bunu dahi Üsküplü Koca Mustafâ Paşa sene (–) târîhinde asr-ı Mehemmed Hân-ı Sânî‘de binâ etmişdir. Evc-i semâya kehkeşân-âsâ zirve-i eflâke ser çekmiş bir kulle-i ser-bülenddir kim gûyâ Akkirmân kullesi ve İslâmbol’da Galata kullesi gibi yedi kat Şeddâdî binâ bir kulle-i müntehâdır kim kal‘a dahi denilse sezâdır.

Şimâl cânibine ancak bir küçük demir kapusu var, nerdübân ile kayalardan nehr-i Neretva’ya enilir. Ve her gece kapuyu sedd edüp kesme kaya üzre handakı cisrin makaralar ile dîdebânlar çeküp kal‘a kapusuna dayarlar.

Ve kirpi gibi cânib-i erba‘asına balyemez topları zeyn olup üç yüz elli aded nebtîz ü semm-i helâhil ve yetmiş kerre ipden ve kazıkdan kurtulmuş merg-i afâcân kara ağu ve kara yılan gibi düşmanı sokar bî-amân gâzîleri vardır. Bunlara bir hâkim hükm edemez ve içlerine bir kanlı ve bir hırsız ve mücrim varsa vermezler. Ve bunda haps olup aslâ bir yere gitmezler. Cümle kılıçları kanlı ve ejdehâ cânlı şehbâzları vardır.

Ve kulleleri dibindeki limanda şeb [ü] rûz üç aded alesta firkateleri hâzır-bâş durur. Her sabâh ve ahşam binüp deryâya ganîmete giderler. Hattâ biz anda vardıkda kal‘a içre hakîre bir hücre döşeyüp anda mihmân olup dizdâr ağa ile ta‘âm yedikden sonra birkaç gâzîler bir yere gelüp ok fâlı dutup,

“Biz bu Evliyâ Ağa uğuruna çeteye gideriz” deyüp gülbâng-ı Muhammedî çeküp cümle guzât pür-silâh üç pâre firkatelere süvâr olup tarfetü‘l-ayn içre nehr-i Neretva üzre akup gözden gâ’ib olup gitdiler. Biz dahi enderûn [u] bîrûn-ı kal‘ayı temâşâ ederken vakt-i asr oldukda anı gördük: Bir sadâ-yı Allâh Allâh kopup bir tüfeng şâdumânları olup iskele başına vardık. Gördük kim yedeklerinde cümle bayrakları ser-nigûn bir Pulya cezîresinin firkatesi içinde yigirmi bir aded esîr ve bu kadar tuz ve sığır gönü ve yapağı ve çuka ve kumaş ve biber ve zencebîl ve envâ‘î eşyâ metâ‘lar ile leb-ber-leb memlû bir firkate ile geldiklerinde kulle-i Norin’den bir yaylım top u tüfeng şâdumânları edüp cümle metâ‘ı cümle gâzîler bahş-ı Kalenderî etdiklerinde hakîre bir kefere esîr ve za‘ferân ve zencebîl ve çuka ve kumaşın envâ‘larından hisse verüp,

“Senin uğurun açık imiş ağa, birkaç gün dahi oturun” deyü latîfeler etdiler. Ve kendilerden ancak iki yiğit mecrûh olup anlara ikişer pay verdiler.

Sührâb Mehemmed Paşa’ya öşr-i sultânîden beş esîr ve bu kadar çuka ve kumaş ve yigirmi kelle-i kâfiri paşaya götürdüler. İşte bu mertebe şecî‘ u yarar şehbâz yiğitleri

vardır.

Ve bu kulle-i ser-bülend nehr-i Neretva Venedik körfezine mahlût olduğu burunda bir pespâye kaya üzre şekl-i müdevver yedi kat kirpi gibi toplu ve bir câmi‘li ve cebehânesi ve zahîreleri mevcûd bir kal‘a-i metîndir kim bu kal‘a dibinden tâ karşu boğaza varınca nehr-i Neretva on sekiz yerde boğaz boğaz olup deryâya karışır.

“Bu boğazlardan küffârın firkateleri ve gayri gemileri girüp çıkmasın” deyü bu kulle-i bâlâ binâ olunmuşdur. Hakkâ ki sedd-i kilidü‘l-bahreyndir. Ve küffâr bu kulle var iken gemiyle girmek ihtimâli yokdur.

{Ve bu nehr-i Neretva’ya Firengistân’da Neranta derler. İbtidâ tulû‘ı Çemerne yaylasından olup kasaba-i Oluğ‘a ve kasaba-i Foniçe ve şehr-i Mostar’a, andan bu Gabele’den bu kal‘a-i Norin dibinde Venedik körfezine mahlût olur}. Ve bu boğazın karşu sol tarafı dağları Dobra-Venedik hudûdudur.

Ve bu boğazdan taşra elli mîl alarka deryâ içre İşpanya vilâyetinin Pulya cezîresidir kim bu kullenin tâ alemi dibinde gözcü köşkü vardır, cezîre-i Pulya andan nümâyândır. Ve bu kullenin nehr-i Neretva aşrısı hâlâ isyânda olan Loboşka nâhiyemiz kâfirleri sâkinlerdir. Ve bu kulle kâfire böğür igi olduğundan niçe kerre bu kulle üzre onar on beşer bin küffâr ale’l-gafle gelüp bir ceng [ü] cidâle âheng etdikleri gibi kal‘adan bir top atılınca cânib-i erba‘asında olan kurâ vü kasabâtlardan yigirmi otuz bin âdem ân-ı vâhidde cem‘ olup küffâra niçe kerre kılıç urup niçe bini tu‘me-i şemşîr ve niçe bini esîr-i bend-i zincîr olup hâ’ib ü hâsir olup bir vecih ile zafer bulmayup karârları firâra mübeddel olmuşdur. Hudâ-yı müte‘âl bu kulle-i metîni ve içinde olan gâzîleri âfât-ı semeviyye ve âfât-ı araziyyeden masûn ve mahfûz ede.

Ba‘dehu “Bu Norin kullesinden Mostar şehrine karşu Loboşka vilâyetini ***[164a]*** seyr ederek gidelim” dediğimizde bu Norin kullesinin gâzîleri rızâ vermediler. “Küffârın gâyet isyân [u] tuğyânları vardır” dediler.

Biz dahi Loboşka yoluna gitmeden ferâğat edüp cümle Norin gâzîleriyle vedâlaşup andan taraf-ı şimâle avdet edüp iki sâ‘atde yine kasaba-i Gabele’ye gelüp tuz emînine emr-i pâdişâhîleri gösterüp sicill-i şer‘-i Resûle emr-i şerîf kayd olundu kim “Kanûn-ı pâdişâhîden ziyâde Dobra-Venedik tuzlasından bâc u bâzâr alınmayup yine selef pâdişâhları eyyâmlarında gibi tuzla işleye” deyü emrler sicille kayd olup Dobra-Venedik emîninden ve bizim tuzla emîninden üçer yüz guruş ve üçer donluk çukalar ve kumaşlar alup cümle ahâlî-i Gabele ile vedâlaşup andan tekrâr yine,

Menzil-i kal‘a-i Poçetel: Bunda bir gece dahi mihmân olup İbrâhîm Kethudâ efendimizin vâlidesinden mektûblar ve bir kat esvâb ile bir at ve bir seyishâne ve yüz altun harc-ı râh alup cümle ahbâb ile vedâlaşup yine cânib-i şimâle nehr-i Neretva kenârıyla giderken kal‘a-i Bolagay sağ tarafımızda görünerek kalup taşlıkda 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı mahmiyye-i ma‘mûr u dâr-ı diyâr, ya‘nî şehr-i azîm kal‘a-i Mostar

Lisân-ı Latince Mostar köprü şehri demekdir. Tevârîh-i Latin’de tahrîr etdiği üzre bu şehir içre kâfir zamânında bir kayadan bir kayaya nehr-i Neretva üzre âdem uyluğu kalınlıkda hadîd zincîr-i kavî üzre bir cisr-i metîn olduğundan bu şehre kavm-i Latin ve Boşnak ve Hırvad u Sırf ve Bulgar ve Uskok ve Lasman Mostar derler.

Hâlâ ol zincîr cisrin mahallinde Süleymân Hân bir cisr-i ibret-nümâ etmişdir kim bu felek-i atlasda ana mu‘âdil bir püll-i kebîr yokdur. Mahallinde vasf olunur, ammâ bu şehr-i ma‘mûr[u] bizzât Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Hân sene (–) târîhinde feth edüp Bosna eyâletinde ve Hersek sancağı hâkinde paşanın hâssı olup hâkimi voyvadadır kim elli nefer

âdemiyle adâlet edüp hükm-i hükûmât eder.

Hâkim-i şer‘i üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (–) aded ma‘mûr kurâlardır. Ve şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâ ve sulehâ vü meşâyih-i e’imme ve hutebâ ve musannifîn u şu‘arâsı gâyet çokdur.

Ve bir hâkimi dahi sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve Budin kulu serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethudâsı ve harâc emîni ve mi‘mâr ağası ve kal‘a dizdârı ve kal‘a neferâtlarından (–) aded merdüm-i hisârı vardır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘ateyn-i şehr-i Mostar

Sene (–) târîhinde bu şehir emn [ü] amân olmak içün Sultân Süleymân Hân bu kal‘aları nehr-i Neretva’nın kayaları üzre kârgîr binâ seng-tırâş iki aded kal‘a-i savaş inşâ etmişdir kim metânetde her biri birer gûne hısn-i üstüvârdırlar, ammâ gâyet küçük kal‘acıklardır.

Mostar şehrinin ortasından cereyân eden nehr-i Neretva kayalarının biri sağında ve biri solunda kal‘ateyn-i zîbâlardır kim iki kal‘a mâbeyni meşhûr-ı âfâk olan Mostar cisridir. Ve bu kal‘aların iki başında ikişer kat metîn ü müstahkem demir kapulardır kim gûyâ her biri diyâr-ı Acem’de Demirkapu kal‘asının bâb-ı hadîdleridir.

Ve karşu karşuya iki kal‘ada dahi müstev[fâ] cebehâneler ve şâhî zarbuzan toplar ve gûnâ-gûn muşkatlar ile ârâste ve üç aded dirsekli ebrâclar ile pîrâste olup cümle dendân-ı bedenleriyle ma‘mûr u müzeyyen beyâz kuğu gibi münevver kal‘acıklar, ammâ sâ’ir kılâ‘lar gibi tabyalı ve handaklı kal‘alar değildir. Ancak cisir başın korutmak içün amâr olunmuş kal‘alardır. Gerçi kal‘a ikidir, ammâ dizdârı birdir, lâkin her birinde seksener aded pür-silâh ve âmâde neferâtları kapu arasındaki soffalarda oturup dîdebânlık ederler, zîrâ intihâ-i serhad yerdir. Belki Loboşka tarafından düşman olan uskuk kâfirleri Tabahâne kasabasından gelüp beri şehre kal‘alardan geçüp şehri düşman gâret etmesin içün dâ’imâ merdüm-i hisârları âmâde dururlar. Ve her gece kal‘a kapuların sedd edüp beriden öteye ve öteden beriye bir kuş ancak uçar. Yohsa âdem âdemî-zâd kuş olsa geçemez.

Ve tabahâne tarafındaki kal‘anın burc [u] bârûsu üzre nehr-i Neretva’ya nâzır bir kasr-ı mecma‘-ı irfânı var. Andan nehr-i Neretva’nın cânib-i şimâlden gelüp taraf-ı kıbleye nehr-i Ceyhûn ve nehr-i Seyhûn-misâl cereyân edüp ra‘d-vâr gürleyerek ubûr etdiği nümâyân bir kasr-ı erbâb-ı ma‘ârifândır. Her bâr bu kâh-ı Havarnak’da şehr-i Mostar’ın ehl-i dilân yârân-ı bâ-safâları bu kasr-ı nüzhet-âbâda oturup gûnâ-gûn mübâhase-i ilm-i şer‘iyye ve mesâil-i fıkhiyye müzâkeresin ederler bir ferah-âbâd-ı ârâmgâh-ı dil-küşâ maksûredir.

Ve buna karîb bir lonca köşkü dahi vardır. Bu hemân âyende vü revendegân ***[164b]*** için bir mihmângâhdır. Ve cisrin karşu kapunun şehir tarafında olan kal‘a içinde Süleymân Hân’ın bir mescidi var, ammâ havlısı yokdur.

Ve bu mahalde kal‘a neferâtlarıyçün bir küçük kahvehânesi var. Ekseriyyâ kal‘a dizdârı ve şehrin a‘yânı bunda otururlar. Ve cümle kal‘a neferâtlarının âlât-ı silâhları bu mahallin rûy-ı dîvârlarında tezyîn olmuşdur (–) (–) (–) (–).

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı cisr-i azîm-i Mostar

Sene (–) târîhinde bu cisr-i vâcibü‘s-seyri dahi Sultân Süleymân Hân’ın fermânıyla Koca

Mi‘mâr Sinân ibn Abdülmennân Ağa bir kantara-i azîm inşâ etmişdir kim gûyâ kavs-ı kuzah gibi kehkeşân-âsâ semâya kad-keşân olup bir kayadan bir kayaya bir tâk etmişdir kim gûyâ Bağdâd-ı behişt-âbâdda tâk-ı Kisrâ‘dır. Şehr-i Mostar’ın tâ vasatından cereyân eden nehr-i Neretva üzre bu püll-i ibret-âsâr binâ olunup iki başı kal‘a olmak ile şehrin bir tarafından bir tarafına bu sırâtdan gayri yerden ubûr olunmak bir vech ile mümkün değildir.

İmdi sâmi‘înden olan ihvân-ı vefâya şöyle ma‘lûm ola kim bu abd-i kemter Evliyâ-yı bî-riyâ bu âna gelince yigirmi yedi yılda pey-ender-pey seyâhat edüp on altı pâdişâhlık yeri geşt [ü] güzâr edüp niçe kerre yüz bin âsâr-ı binâlara im‘ân-ı nazar ile nazar edüp Vilâyet-i Erzurûm’da Hasan kal‘ası kurbunda nehr-i Araz üzre ibret-nümâ Çoban Köprüsü ve Erzurûm ile Malazgird mâbeyninde yine Araz nehri üzre Altunhalkalı cisri ve kal‘a-i Hazzo ile kal‘a-i Mefârıkîn arasında Batman cisri ve Hasankeyf kal‘ası cisri ve nehr-i Âsî üzre Antakiyye pülli ve Misis’de Cihân kantarası ve Adana cisri ve Tarsus cisri ve Sivas’da Eğriköprü ve Kızılırmak üzre Çâşnigîr sırâtı ve Kızılırmak üzre Osmâncık cisri ve nehr-i Sakarya üzre Sultân Bâyezîd’in Geyve kasabası cisri ve diyâr-ı Anadolu’da niçe yüz cisr-i ibret-nümâlar var, ammâ bunlar ibret-nümâlardır:

Diyâr-ı Rûm’da olan vâcibü‘s-seyr Süleymân Hân ve Selîm Hân-ı Sânî‘nin Çekmeceler cisrleri ve Burkaz cisri ve nehr-i Ergene üzre Koca Murâd Hân’ın Ergene köprüsü ve Edirne’de Mihal köprüsü ve yine Edirne’de Yeniköprü ve Sarrâchâne cisri ve Edirne kurbunda Koca Mustafâ Paşa cisri ve nehr-i Drin üzre Višegrad pülli Koca Sokollu Mehemmed Paşa’nın on iki göz cisr-i azîmidir.

Ammâ bu zikr olunan cümle cüsûrlardan vâcibü‘s-seyr ibret-nümâ-yı bî-misâl cisr-i lâ-nazîr bu Mostar köprüsüdür kim Arab u Acem ve Rûm u Firengistân’da ve Belh u Buharâ‘ya varınca tek-i pûmız var, bu hakîr eyle bir cisr-i âlî rub‘-ı meskûnda görmedim. Gerçi Kürdistân’da zikri sebkat eden Batman cisri ve Hasankeyf cisri dahi gâyetü‘l-gâye musanna‘ cüsûrlardır, ammâ bu Mostar cisri eflâke ser çekmiş bir kayadan bir kayaya tâk-ı Havarnak gibi atılmış bir göz cisr-i müntehâdır kim aşağı bakanın zehresi çâk olur. Hattâ bu cisrin iki başındaki kal‘aların iç yüzdeki kapularının bir kapudan bir kapuya varınca bu Mostar köprüsünün tûlu kâmil yüz germe adımdır. On beş ayak enniliği vardır.

İbret-nümâ-yı diğer: Aceb ma‘rifet üzre ma‘rifet hezâr ahsend kim bu cisrin üstünden Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in rûznâmecisi İbrâhîm Efendi bu cisrin cânib-i garbîsi tarafındaki olan Tabahâne varoşu içinden nehr-i Radobola suyun bu cisir üstünden tuç künkler ile beri tarafdaki çârsû-yı bâzâr şehrine geçirüp cümle hammâmlara ve câmi‘ ve hân ve imâret [ve] medreselere ve niçe yerde çeşmelere ve’l-hâsıl kırk beş yere bu cisir üzre sular getirdiğine şu‘arâ-yı Mostar târîh-perdâzlık etmişdir, ammâ san‘at-ı şi‘riyye kasd etmişdir. Târîh: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Hulâsa-i kelâm seyyâhân-ı berr [ü] bihârân içre işidilmemiş ve görülmemişdir kim bir cisrin hem altından ve hem üstünden âb-ı revân cereyân ede, ağreb ü garâ’ibden seyr [ü] temâşâdır, ammâ Süleymân Hân-ı Gâzî binâ etdiğine târîh-i musanna‘ı budur:

Kudret kemeri. Sene 974.

Andan diğer târîh-i zîbâ:

Kavs-ı kuzahun aynı bu köprü binâ oldu,

Var mı bu cihân içre mânendi hey Allâhım,

İbretle bakup dedi târîhini bir ârif,

El geçdiği köprüden biz de geçeriz şâhım.

Sene 973.

Bu cisr-i bî-nazîrin hakkına niçe târîhler vardır, ammâ hâtıra hutûr eden bunlardır. Hakkâ ki üstâd bennâ-yı selef var makdûrun sarf edüp yed-i tûlâsını ayân etmeğiçün bir kayadan bir kayaya bir kemer inşâ eylemiş kim bir mesâfe-i ba‘îdeden bu cisre nazar olunsa hemân çarhdan çıkmış zehgîr-misâl müdevver durur bir memerr-i nâs-ı bî-hemtâdır kim bunda olan tasarrufları ve letâfet ü zerâfet ü ilm-i mi‘mârî bu atlas-ı felekde böyle bir kârgerlik şîrînkârlığı bir mi‘mâr-ı selef etmemişdir. ***[165a]*** Ve böyle kantara-i ibret-nümâ çeşm-i felek görmemişdir.

Ammâ hakîkatine nazar olunsa bu mahallin kayaları üzre böyle bir göz cisir yapmak iktizâ eder, zîrâ iki cânibi evc-i âsumâna çıkmış kayalar ve aşağıda cereyân eden nehr-i Neretva bir minâre boyu süflâdan akup enli nehr-i azîm olmağile iktizâ hasebiyle Koca Mi‘mâr Sinân böyle bir göz cisr-i tâk-ı tumturak etmişdir. Seyyâhân-ı cihân böyle tâk-ı âlî görmemişdir.

Der-vasf-ı cür’et-i benî Âdem

Bu kantara-i bâlâ-kad böyle âsumâna serâmed binâ olmuşken ba‘zı vüzerâ ve vükelâ ve a‘yân-ı kibâr ve hukemâ-yı âlî-vakâr kimseler bu cisrin temâşâsına gelüp mezkûr kasreynde otururlarken şehrin niçe cür’et sâhibi sıbyânları cisir kenârında âmâde durup vüzerâ huzûrunda her bir sıbyân “Yâ Allâh” deyüp cisirden aşağı kendülerin pertâb edüp nehre atar ve kuş gibi uçar. Her bir gulâm birer san‘at ile perende-bâzlık ederek kimi baş aşağı ve kimisi bağdaş kurar ve kimisi ikişer üçer olup birbirlerin kucaklayup aşağı suya atılırlar. Cenâb-ı Allâh hıfz edüp derhâl selâmet taşra kenâra çıkup kayalardan yukaru tırmaşup cisir başına gelüp vüzerâ ve a‘yân-ı kibârlardan ihsân alırlar, ammâ gayri âdemler aşağı atılmak değil aşağı bakmağa cür’et edemeyüp zehresi âdemin çâk ve menzil-hâk olur, zîrâ bu cisrin kaddi tâ aşağı rûy-ı âba varınca seksen yedi kulaçdır. Ve nehr-i Neretva’nın umku dahi seksen yedi arşındır.

Ve nehr-i Neretva içinde hammâm kubbesi gibi taşlar vardır ve gayet dîvâne ve taşkın ve coşkun dîvâne akup niçe yerinde buruntu girdâbları olup yıldırım-vâr şakıyup ve ra‘d-vâr gürleyüp böyle bir dâne suya kendüyi atmak zehî cür’et-i benî Âdemdir. Ammâ el-hâsıl hemân îmân etmişlerdir. Evvel alçak kayalardan atlayup dahi âlîden pertâb ede ede idmân bulup cisrden aşağı atılırlar. Ammâ bir cür’et dahi bu şehrin ehl-i hıref sıbyânları hânelerinden üstâdlarının dükkânlarına ta‘âm getirirken iki elinde ta‘âmlar ve başı üzre nân-pâreler ve gayri eşyâlar var iken niçe gulâm-ı sâhib-cür’etler bu kadar bâr-ı sakîller ile cisir ortasında gitmeyüp cisrin iki tarafında olan ensiz korkuluğu üzre gâyetü‘l-gâye sür‘at üzre seğirderek ubûr eder cerî sıbyânları var. Aklı olan âdem bu cisrin kenârına

varmağa havf eder, ammâ nâ-resîde püserânlar cisrin korkulukları üzre seğirderek geçerler, garîb ü acîb temâşâlardır.

Ve bu cisr-i azîm olduğu kayaların iki tarafı mahûf u mehîb ve beyâz u ahmer-gûn kayaların altları ekseriyyâ boşdur kim niçe yerleri fecc-i amîkdir. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-defter-i esmâ-i aded-i mahallât: Cümle elli üç mahalledir. Evvelâ Koskı Paşa mahallesi,

…… (1.5 satır boş)……..

Der-hakk-ı sarây-ı hânedân-ı kibâr-ı a‘yân: Cümle üç bin kırk aded cümle kârgîr binâ ve serâpâ kayağan ve kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî câ-be-câ bâğçeli ma‘mûr u müzeyyen birbirlerine muttasıl zîk sarây-ı ra‘nâlardır. Cümleden (–) (–) (–)

…… (1 satır boş)……..

Bu sarây-ı ma‘mûrelerden mâ‘adâ yine tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ vasatu’l-hâl büyût-ı zîbâlar, ammâ bu mezkûr hânumânların çoğu şehrin tâ ortasından cereyân eden nehr-i Neretva’nın cânib-i şarkîsinde olan kayalar üzre vâkı‘ olup her hânelerin şâhnişîn ve kâ‘aları ve müte‘addid hücrelerinin revzenleri ve cümle kameriyye ve maksûreleri nehr-i Neretva’ya nâzırlardır.

Ve nehr-i Neretva’nın karşu garb tarafı sâfî gül [ü] gülistân ve murgistân-ı bâğ-ı cinân ve ravza-i rıdvân misilli hadîka-i bostânlardır kim beri şehir hânelerinin pençereleri cümle âb-ı revâna ve bu gül [ü] gülistâna nâzır hânedânlardır. Hattâ ba‘zı hânelerin fevkânî ve tahtânî maksûrelerinden nehr-i Neretva’dan gûnâ-gûn mâhîler sayd olunup herkes hânesi önünde nehr-i Neretva içre gasl edüp şinâverlik ederek kisb-i tarâvet ederler.

Ve şehr-i Mostar’ın ma‘mûru çârsû-yı bâzâr olan cânibindedir kim cânib-i garbdan taraf-ı şarka varınca bu şehir amâristânının tûlu kâmil beş bin adımdır ve kıble cânibine iki sâ‘at tâ Bolagay kal‘asına varınca bâğ u bâğçeler ile müzeyyen olmuş vâdîdir, ammâ mâh-ı Temmûz’da bu şehrin havâsı gâyet şiddet-i hâr üzredir, zîrâ çârsû-yı bâzârın ensesi sâfî yalçın kayalara âfitâb-ı âlem-tâbın harâreti taşlara te’sîr edüp üç ay şehrin havâsı şiddet-i hâr üzre güzer eder, ammâ âdeme ***[165b]*** aslâ te’sîr etmez kayalı dağlardır, zîrâ dahi şark tarafı sâfî bâğlardır. Bu şehir daracık kayalı zemînde vâkı‘ olmağile tûlânîdir, ammâ arzı yokdur, lâkin katı mahbûb ve şîrîn şehr-i müzeyyendir. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Evsâf-ı cevâmi‘hâ-yı âbidân-ı zâhidân: Bu şehrin iki tarafında cümle kırk beş aded mihrâbdır, ammâ cemâ‘at-i kesîreye mâlik olan bunlardır kim zikr olunur:

Evvelâ Gazzâzlar çârsûsu kurbunda Defterdâr Paşa câmi‘inin kapusu üzre târîhi budur:

Mehemmed nâm defterdâr-ı âlî,

Olup sâ‘î vü hayr u mâni‘ ü hayf,

Düşüp bir bî-nazîr ü hûb târîh,

Dedi ol demde hâtif, menzil-i dayf.

Sene 917.

Andan cisre karîb Koskı Mehemmed Paşa câmi‘i, gûyâ bir ma‘bedgâh-ı selâtîndir kim cümle âsâr-ı binâları serâpâ rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûrdur kim kıble kapusunın atebe-i ulyâsı üzre hüsn-i hat ile târîhi budur:

Hasbetenlillâh Mehemmed Paşa,

Yapdı bu câmi‘i yerinde ol fusehâ,

Dedi târîhin anın rûhî-i kuds,

Beyt-i Rahmân u makâm-ı sulehâ.

Sene 1027.

Andan çârsû içre Eski câmi‘, kapusu üstündeki târîhidir:

Men benâ mesciden fî sebîlillâhi’l-mu‘în,

Târîhuhâ rahmeten aleyhi dâ’imîn.

Sene 878.

Andan şehrin kıble tarafı nihâyetinde İbrâhîm Ağa câmi‘i, dahi kurşum örtülü kubâb-ı âlîli sâfî nakş-ı bûkalemûn-ı câmi‘-i ibret-nümûndur kim bu şehr-i Mostar’ın Koskı Mehemmed Paşa câmi‘iyle bu İbrâhîm Ağa câmi‘i şehrin âb-ı rûyı olmuşdur. Bu câmi‘-i münakkaşın kıble kapusu üzre celî hat ile târîhi budur:

Sâhibü‘l-hayrât İbrâhîm Ağa ol kân-ı lütf,

Ol muhibb-i ehl-i dil, ashâb-ı fakrın mesnedi,

Çûn temâm oldu dedi hâtif anın târîhini,

Mescid-i ashâb-ı dil ehl-i hakîkat ma‘bedi.

Sene 1043.

Andan mahallât içinde Rûznâmeci İbrâhîm Efendi câmi‘i, ma‘mûr ve mazbût evkâfı dâ’im câmi‘-i bâkîdir.

Andan câmi‘-i Kara Göbel Beğ, gâyet müferrah ve musanna‘ kurşumlu câmi‘-i pür-envârdır, ammâ teng mahalde vâkı‘ olmağile haremi yokdur. Kıble kapusunın atebe-i ulyâsı üzre beyâz mermer üzre müzehheb celî hat ile târîhi böyle terkîm olunmuşdur:

Kad büniye câmiü’ş-şerîfi’l-ekrem, fî asri Sultâni’l-a‘zam es-Sultân Süleymân Hân Gâzî izze nasruhu ve zemen-i düstûr–ı mükerrem nizâmu’l-âlem hazret-i ahı‘l-vezîri’l-müfahham, sâhibü‘l-hayrât ve’l-hasenât el-Hacı Mehemmed Beğ, kad vaka‘a’t-tahrîru li-târîhihi fî seneti hamsin ve sittîne ve tis‘i mi’e.

Ve bu şehirde kurşum ile mestûr câmi‘-i ma‘mûrlar çokdur, ammâ ibâdet edilmez, cemâ‘at-ı kesîreye mâlik câmi‘ler bunlardır.

Ve nehr-i Neretva karşusundaki Tabahâne tarafında olan bâğ-ı İrem-misâl şehr-i (–) (–) (–) cümle altı mahalle ve beş mihrâbdır. Gerçi serâpâ bâğ-ı behiştli hânelerdir, ammâ beri büyük şehir kadar ma‘mûr u müzeyyen değildir ve kurşum örtülü câmi‘ ve imâretleri yokdur, ammâ Hacı Ali câmi‘i müferrahdır ve bunun şehir tarafındaki namâzgâhı vâsi‘dir. (–) (–) (–) (–) Ve mezkûr câmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Der-beyân-ı mesâcid-i muvahhidân-ı mü’minân: Cümle (–) aded mahalle mesâcidleridir. Evvelâ çârsû içinde Ahmed Efendi çeşmesinin karşusunda el-Hacı Ali Ağa mescidi, câmi‘-i latîf olmağa müsta‘id bir mezgit-i kadîmdir kim kıble kapusu üzre târîhi budur:

Ol Muhammed Mustafâ Hakk’ın habîbi söyledi,

Şol kişi kim Hak için mescid binâsın eyledi,

De hulûs-ı kalb ile âsân ola târîhini,

Bin on altı senede yapdı Hacı Ali mescidi.

(–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Sene 1016.

Sitâyiş-i medrese-i âlimân-ı müfessirân: Cümle 4(?) (–) aded dârü‘t-tahsîl-i tâlibândır. Cümleden Rûznâmeci İbrâhîm Efendi medresesi,

…… (1 satır boş)……..

Der-ayân-ı dârü‘l-kurrâ-i huffâzân:

…… (1.5 satır boş)……..

Der-ilm-i dârü‘l-hadîs-i muhaddisân:

…… (1.5 satır boş)……..

Der-mekteb-i tıflân-ı ebcedhân:

…… (1.5 satır boş)……..

Der-zikr-i tekyegâh-ı fukarâ-yı dervîşân: ***[166a]***

…… (1.5 satır boş)……..

Der-manzara-i hân-ı hâcegân-ı sevdâgerân:

…… (1.5 satır boş)……..

Der-medh-i hammâm-ı gâsilân-ı râhat-ı cân: Cümle iki aded hammâmlardır. Biri beri tarafda (–) (–) hammâmdır. Biri karşu Tabahâne tarafındadır, ammâ bu şehir içre cümle yüz yigirmi yedi aded yerde hânedân hammâmları vardır, zîrâ haremleri cânibi ehl-i perde olmağile ev hammâmlarına girirler.

Evsâf-ı çeşme-sâr-ı âb-ı revân: Cümle (–) aded aynü‘l-hayât-ı dil ü cândır. Cümleden çârsû içre hân-ı azîmin karşusunda Ahmed Efendi çeşmesinin târîhidir:

Bu hayrın sâhibi Ahmed Efendi,

Arar bulur idi bu âb-ı nâbı,

Yine kendü edüp fikr-i dakîki,

Dedi târîhin anın âb-ı cârî. Sene (–)

…… (3/4 satır boş)……..

Der-vasf-ı sebîlhâne-i cân-sitân:

…… (1.5 satır boş)……..

Der-imâret-i dârü‘l-it‘âm-ı fakîrân:

…… (1.5 satır boş)……..

Der-aded-i çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: Cümle üç yüz elli aded kârgîr binâ dekâkînlerdir, ammâ kârgîr kubâblı bezzâzistânı yokdur, lâkin yine her metâ‘-ı zî-kıymet bî-minnet bulunur, ammâ karşu tarafda tabahânesi bir diyârda yokdur, kal‘a-misâl bir kârhânedir. Cânib [ü] etrâfı demir pençereler ve ortası havz-ı azîmlerdir. Ve bu tarafda yigirmi aded müfîd ü muhtasar dükkânlar vardır.

…… (3/4 satır boş)……..

Der-sıfat-i ibret-nümâ-yı âbâdân: Cümleden temâşâgâh cisr-i azîmidir, ammâ bu cisrin çârsû tarafında ve dahi şehir içinde ve şehirden taşra yalçın kayalar üzre ibret-nümâlardan birkaçı oldur kim nehr-i Neretva kayasının tâ çârsû içinde bir kalın zincîrli çarhlara ve dollâblara bağlayup bir zincîrin bir ucu tâ aşağı nehr-i Neretva içinde kayalara bağlanmış kalın zincîrlerdir. Kaçan bir kimesne Neretva’dan su çıkarmak murâd edinse hemân kovasın(a) zincîrin halka[sı]na geçirüp kovayı zincîrden koyverüp yıldırım gibi kova nehr-i Neretva’ya enüp kayaların başındaki su ile memlû olmuş kovasını çarhlar ile çekerken zincîrden yukaru kovalar gelüp bardaklara ve destîlere doldurup giderler. Üç yerde bu gûne zincîr çarhlar ile su çekilir bir san‘at etmişler kim bir diyârda böyle ibret-nümâ temâşâgâh yokdur. Ekseriyyâ bu şehrin sıbyânları su çekme bahânesiyle bu çarhlardan eğlenüp üstâdlarının çarh-ı sitemger çemberlerine girüp kötek yerler. Bu dahi garîb temâşâ-yı gırîv ü feryâddır.

İbret-nümâ-yı diğer: Çârsû içre Gazzâzlar sûku tarafında çâr-kûşe bir sâ‘at kullesi var kim çanının sadâsı tâ kal‘a-i Bolagay’da ve Lipete dağlarında istimâ‘ olur bir nâkûs-ı mehîbdir, ammâ dakîka fevt etmediğinden bu şehrin cümle câmi‘lerinin mü’ezzinânları bu sâ‘ate amel edüp bâng-ı Muhammedî tilâvet ederler. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ta‘rîf-i âsiyâb-ı dakîk-i tahhân: Bu şehrin karşu tabahâne cânibinde nehr-i Radobola üzre on tokuz aded su değirmenleri var kim bunlar dahi ibret-nümâ-yı vâcibü‘s-seyr tahhânlardır kim bir diyârda bu gûne âlât-engâz çarhlı değirmenler görülmemişdir ve

niçe değirmenler dahi var.

Der-beyân-ı enhâr-ı âb-ı zülâl-i mâ-i hayevân: Bu şehir içre cereyân eden cümle iki aded nehirdir, ammâ büyüğü nehr-i Neretva'dır kim cemî'i kâfiristânda "Neranta âb-ı hayâtdır" deyü hukemâ-yı Firengistân('da) içre memdûhdur. Hakkâ ki hafîf ve serî'u'l-hazm ve mu'tedil ü nâfi' bir dâfi'u'l-ahlât *Şarâben tahûr*dur.

İbtidâ tulû'ı Çemerne yaylalarından âb-ı zülâl nâm selc-i rahmet olan karlı dağlardan gelüp kasaba-i Oluğ'a andan kasaba-i Foniç'e andan cânib-i kıbleye cereyân ederek bu şehr-i azîm-i Mostar'a bu nehr-i azîm Neretva-i kadîm uğrayup cemî'i mahlûk-ı Hudâ'yı saky eder, ammâ yüz kulaç şehirden aşağı cereyân etmeğile bâğ u bâğçelere ve müşebbek bostânlara aslâ fâ'idesi olmayup cereyân ederek kal'a-i Poçetel'e uğrar, andan kal'a-i Gabele'ye, andan kal'a-i Norin'de deryâ-misâl olup on sekiz yerden Venedik körfezine mahlût olur, lâkin kayalar içre cereyân etmek ile sehel ıssıdır, ammâ taşra bardaklarda ve bir sâyedâr yerde sehel durup kisb-i havâ etdikde buz pâresi olup ***[166b]*** gûyâ âb-ı kevser olur. Ve eyle lezîzdir kim bu şehirde aslâ sâbûn ile esbâb yaykanmasa cümle esbâbları beyâz pembe-misâl eder. Ve ana ve nisâ tâ'ifesine gâyet nâfi' olup lahm u şahm sâhibi eder. Ve safrâ ve sevdâ ve balgamı izâle eder.

Ammâ garîb u gurebâlar ve cümle kavm-i tüccârlar bu nehr-i Neretva'dan nûş etmeyüp karşu Tabahâne tarafında cereyân eden nehr-i Radopol'dan nûş ederler. Anların zu'm-ı bâtıla-i hisset-i denâetleri üzre "Nehr-i Neretva'yı nûş eden tîz acığup yine bir kerre dahi ta'âm yemek iktizâ eder" deyü bu âb-ı nâbdan nûş etmezler. Hakîkatü'l-hâl eyle serî'u'l-hazm *Şarâben tahûr*dur kim bir âdem bir kuzu yeyüp bu Neretva'dan nûş etse bir ânda yine âdemin tabî'atı ta'âm ister. Tâ bu mertebe hâzımu'l-ifrât bir nehr-i Şat'dır.

Andan bir ayn-ı câriye dahi bu şehrin cânib-i cenûbîsi tarafında olan Tabahâne şehri içindeki bâğ-ı behiştlerin içlerinden cemî'i hadîkaları rey edüp izn-i hâkim ile bâğlara taksîm olup bir fırkası mezkûr cisr-i azîm üzre gelir kim ana ayn-ı Radopola derler. İbtidâ tulû'ı cânib-i cenûbda (–) (–) (–) berü gelüp Tabahâne değirmenler[in] deverân etdirüp Mostar köprüsünün Tabahâne tarafında bir göz küçük cisircik dahi vardır, andan bu uyûn-ı câriye ubûr edüp nehr-i Neretva'ya pertâb eder. Ammâ bir küçük sudur ve ol kadar memdûh değildir, ancak beri şehre köprüden geçen suya gayri uyûn dahi karışup beri şehre ubûr edüp cemî'i imâretlerde isti'mâl olunur. (–) (–)

Der-ayân-ı havâ-yı hûb-ı câvidân: Havâsı sehildir, ammâ şitâsı gâyet latîfdir. Bâ-husûs seher vakti bâd-ı nesîmi elbette mukarrerdir.

Der-vasf-ı reng-i rûy-ı pîr u cüvân: Cemî'i halkının çehreleri humret üzre olup ihtiyârları kemâl mertebe mu'ammer olup yine merdâne hareket ederler.

Der-sûret-i çîn-i meh-cebîn-i mahbûbân: Tâze cüvânları yigirmisine bâliğ oldukda henüz nâ-resîde pençe-i âfitâb mahbûbları olur kim gayri diyârda olmaz.

Müşerref olduğumuz kibâr-ı a'yân:

…… (3/4 satır boş)……..

Der-şinâh-ı tabîbân-ı ulemâ-yı hâzikân:

…… (3/4 satır boş)……..

Der-âmûhtî-i üstâd-ı cerrâhân-ı fassâdân:

…… (3/4 satır boş)……..

Der-menâkıb-ı sulehâ-yı meşâyihân: Ulemâ ve sulehâsından Şeyhülislâm (–) Efendi ve gayri üç yüz aded ulemâsı var, ammâ müselles-i şer‘iyye görürler.

Der-na‘t-ı musannifîn-i şâ‘irân:

…… (3/4 satır boş)……..

Der-beyân-ı mazınne-i ehl-i kirâm-ı mecâzibân:

…… (3/4 satır boş)……..

Der-kıyâfet-i siyâb-ı merd-i meydân: Ekseriyyâ ehl-i ırz ihtiyârları destâr sarınup tâze yiğitleri kalpak ve kopçalı çakşır ve çuka esbâb geyerler.

Der-libâs-ı şemâ’il-i nisvân: Ve zenânesi yassı tarpûş takye üzre beyâz izâr örtünüp cümle siyâh ferrâce geyüp gezerler.

Der-ilm-i iklîm-i arz-ı beled-i şehristân: Be-kavl-i üstâd-ı zû-fünûn ilm-i usturlâbda bu şehir iklîm-i râbi‘de bulunup arz-ı beledi (–) ve tûl-ı nehârı (–).

Der-kavl-i müneccimân-ı tâli‘-i şehr-i amâristân: Bu şehrin ibtidâ binâsı burc-ı mîzânda bulunup halkı i‘tidâl üzre geçinüp burc-ı mîzân beyt-i zühre ve havâyîdir. {Anıniçün halkı zühre gibi sâz [u] söze mâil olup cümle havâyî tabî‘atlardır kim ilm-i mûsıkîden hazz ederler}.

Bî-medh-i kenîse-i râhibân-ı bıtrîkân:

…… (3/4 satır boş)……..

Fasl-ı esmâ-i râcilân-ı merd-i meydân:

…… (3/4 satır boş)……..

Der-şerh-i esmâ-i halka-be-gûşân:

…… (3/4 satır boş)……..

Ta‘rîf-i esmâ-i bintân-ı zenân:

…… (3/4 satır boş)……..

Takrîr-i nâmhâ-yı cevâriyân:

…… (3/4 satır boş)……..

Der-kelâm-ı ahâlî-i şehr-i pîr ü cüvân: Cümle ahâlîsinin lehce-i mahsû[sa]ları fasîh u belîğ şâ‘irâne Türkçe kelimât edüp Latince Boşnak lisânı kelimât ederler.

Der-tescîl-i hubûbât-ı mahsûlât-ı sebzevât:

…… (3/4 satır boş)……..

Der-temdîh-i kâr [u] kesb-i ehl-i sanâyi‘ât:

…… (3/4 satır boş)……..

Der-medh-i ni‘met-i uzmâ-yı me’kûlât: Beyâz ekmeği ve yigirmi ve otuz ve kırk vukiyye gelir alabalığı sicilde mastûrdur, bir diyârda olmaz illâ Mostar’da olur.

Der-sun‘-ı Hudâ-yı güzîde-i müsmirât: Memdûhâtından Şehribân narı kadar rummânı ve üzümü ve inciri ve kaysısı ve şeftâlûsü ve servî ağaçları memdûhdur. ***[167a]***

Der-hayât-ı cân-perver-i envâ‘-ı meşrûbât:

…… (3/4 satır boş)……..

Der-nazargâh-ı aded-i bâğ-ı İreme-zât: Kıble tarafında Bolagay’a dak ve Tabahâne tarafında cümle on sekiz bin altmış kadar bâğ-ı merâmdır.

Der-mesîregâh-ı dil-küşâ-yı müferrihât:

…… (3/4 satır boş)……..

Der-

…… (1 satır boş)……..

Der-şehrengîz-i tetimme-i külliyât: Hersek sancağı hâkinde şehr-i Foça ve bu şehr-i Mostar’dan ma‘mûr u müzeyyen ve şehr-i azîm yokdur. Ve âb [u] hevâsının letâfetinden her gûne meyvesi ol kadar âbdâr ve latîf olur kim incir ve üzümün ve âdem kellesi kadar dânedâr narların sâ’ir ekâlîmlere hedâyâ götürürler. Henüz letâfet ve halâveti bâkî olup tûl-ı zamânda meyvesinin reng-i rûyına ve zerre kadar lezzetine kat‘â tagayyür gelmez. Ve Tabahâne cânibinin hadîka-i cinîn gaytânlarının ve müşebbek bostânlarının cümlesinde cârî âb-ı revânlar ile ma‘mûr ve her bâğda gûnâ-gûn kasr-ı müzeyyeneler içre halkı mesrûr olup devâm-ı devlet-i pâdişâhîye müdâvemet ederler.

Hamd-i Hudâ bu şehirde üç gün zevk u safâlar edüp sene (–) îd-i (–) sı cümle cemâ‘at-i kesîre ile musallâda salât-ı îdin hutbesini Şeyhülislâm (–) Efendi tilâvet ederken hemân yedi nefer âdem bî-tâb u bî-mecâl olup seğirderek minbere çıkup,

“El-amân ey ümmet-i Muhammed, işte şu dağ ardında Loboşka kâfirleriyle ceng ediyoruz. Bize meded, bire imdâd” deyü feryâd edince hemân Şeyhülislâm,

“Kalkın ümmet-i Muhammed, bayram kurbânı gazâsına gidelim ve ümmet-i Muhammed’e imdâd edüp gazâ-yı ekber edelim” deyince hemân du‘â etmeden ve hutbe tamâm olmadan cümle guzât tarfetü‘l-ayn içre mukaddemâ pür-silâh idiler, niçe bini piyâde ve niçe yüzü atlı ol ân dağlara düşüp ikinci sâ‘atde Loboşka nevâhîlerinde (–) (–) nâm köyde küt-â-küt cenge râst gelüp küffâr henüz galebe mahallinde iken bir kerre guzât-ı müslimîn Hızır gibi yetişüp “Allâh” deyüp kâfire yetişüp kâfir gördü kim Türk bayram gününe bakmayup yine cenge geldiler ve kâfire kılıç ile girdiler.

Hemân küffâr bir yaylım kurşumu yeyüp yüz yetmiş kadar küffâr hâke düşüp âhir karârları firâra mübeddel olup dağlara firâr edüp yerleri dârü'l-bevâr olup gâzîlerimiz küffârı kova kova yetmiş kadarın esîr ve elli kadar dahi kelle paça edüp ancak yedi aded fetâlarımız şehd-i şehâdet câmın nûş edüp îd-i (–) ta'âmın halâs etdiğimiz (–) (–) kurâsında yeyüp yine sâlimîn ü gânimîn vakt-i asrda sürûr [u] şâdumânlar ederek niçe bin tüfengler atarak esîrlerimizle ve kelleleri ârâyiş-i nîze ederek alay-ı azîm ile şehr-i Mostar'a girüp henüz ol gün îd-ı haccu'l-ekber oldu.

Hakkâ ki şecî' ve yarar ve nâmdâr u dilâver, server, hünerver yiğitleri olur, ammâ Müftîzâde Ahmed Ağa ol gün Rüstemâne savaş-ı perhâş etmişdir kim Sâm u Nerîmân ol mertebe ceng etmemiş ola. Cümle halkı gâzîler ve garîbü'd-diyâr muhibbi ve velî'n-ni'am sofra sâhibi keremkâr âdemleri vardır.

…… (2 satır boş)……..

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Mostar:

…… (3/4 satır boş)……..

Ba'dehu bu şehrin cümle a'yânından mektûblar alup ve kamusıyla vedâlaşup ve hakîre elli aded piyâde şehbâz refîkler verüp cânib-i garba 8 sâ'atde Lipete yaylası ormanı ve sengistânı içre kâfirin pusu yerlerin selâmetle geçüp,

Menzil-i kulle-i cây-ı amân-ı Lipete: Bu sene-i m[üb]ârekede Köpürlüzâde Kethudâsı İbrâhîm Ağa bu Mostar'da neşv u nemâ bulmak ile Mostar ile Bosna-sarâyı mâbeyni emn [ü] amân olsun içün ve Uskok kâfiri yolları sedd olmağiçün bu kulleyi *hasbetenlillâh* kendü mâlıyla binâ edüp dizdârı ve elli aded merdüm-i hisârı ve derûn-ı kullede bir mescidi ve beş katında cümle elli aded mücerred yiğitlerin hücreleri ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve beş aded şâhî topları ve bir anbârı ve bir çâh-ı mâsı ve bir demir kapusu ve kulle-i müdevverenin zirve-i a'lâsı üzre şindire tahta örtülü kulle-i azîmdir. Ve bu burc-ı metîn şerefiyyetine etrâf-ı kullede henüz elli aded hâneler amâr olmada idi.

Bu kulleden kalkup yine cânib-i şimâle sengistânlık içre evc-i âsumâna ser çekmiş dıraht-ı müntehâlar içre 4 sâ'atde,

Evsâf-ı kasaba-i menzil-i Foniçse ***[167b]***

Hersek sancağında paşanın hâssı voyvadası hükm eder ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve a'yânı ve şehir kethudâsı ve harâc emîni ve muhtesibi ve bâcdârı vardır, ammâ müftî ve nakîbü'l-eşrâfı yokdur.

Eşkâl-i zemîn-i imâreti: Nehr-i azîm Neretva kenârında bir vâsi' dereli ve depeli ve kayalı ve bâğ u bostânlı yerde nehr-i Neretva'nın iki tarafı ma'mûr şehirdir, ammâ Neretva nehrinin karşu tarafındaki şehr-i Kilis sancağı hükmünde olup başka voyvadalıkdır, ammâ ol tarafı ol kadar ma'mûr değildir. Ve nehr-i Neretva üzre bir ağaç cisr-i kebîr ile beri şehirden karşu şehre ubûr olunur.

Ve cümle iki tarafı altı aded mahalledir ve cümle altı yüz hâne kayağan örtülü ol kadar vâsi' ve mükellef hânedânlar yokdur, lâkin bâğçeleri çokdur.

Ve cümle sekiz mihrâbdır, ammâ (–) (–) câmi‘i bir minâreli mükellef câmi‘dir. (–) (–) (–) (–) Ve cümle (–) mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle iki aded medrese-i sûhtevâtdır. Ve cümle üç aded mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhândır.

Ve cümle iki yerde hânkâh-ı dervîşândır ve cümle bir küçük hammâmı vardır, ammâ havâsı ve mâsı latîfdir.

Ve cümle iki hânı var, bir hânı dahi karşudadır. Ve cümle yetmiş beş kadar dükkânları var. Ekseriyyâ demirci kârhâneleridir, zîrâ bunda yapılan demir âleti Çaniçse kasabası haddâdları yapamaz. Hattâ Foniçse kılıcı derler bir seyf-i zülyezeni var kim diz ursan iki kat olup yine dosdoğru olur bir şemşîr-i miczemi olur kim misli meğer Alaman’da ola. Ve pala kılıç ve kassâb sâtûru ve niçe gûne âlât-ı harbe müte‘allık musanna‘ demir şeyler inşâ ederler, zîrâ dağlarında ma‘den-i hadîdi ve cibâllerinde kömürü dahi çokdur.

Ve âb [u] hevâsı yaylak olmağile Mostar gibi inciri ve zeytûnu ve narı olmaz, zîrâ yaylakdır, ammâ halkı gâyet garîb-dost ve ekseriyyâ ehl-i sanâyi‘ ü tüccâr ve sâhib-i post kimesneleri vardır.

Ve dahi Hersek sancağı bunda tamâm oldu, ammâ hayli vâsi‘ vilâyetdir kim hamd-i Hudâ cümle kurâ vü kasabâtları ve şehrleri ve kılâ‘ları ve cümle yaylaların seyr [ü] temâşâ etdik. Bu diyâr Hersek’in şark tarafı Arnavudistân’ın İskenderiyye sancağıyla müşâ olup Sührâb Mehemmed Paşa ile nehb ü gâret etdiğimiz nâhiye-i Pive ve nâhiye-i Nikşik ve nâhiye-i Bangan ve nâhiye-i Zatarnak ve nâhiye-i Durobnak, bu mezkûr nevâhîler Hersek paşalarına her bâr mutî‘ olmayup harba ucuyla söyleşirler, İskenderiyye ile müşâdır ve kıble tarafı Bundukanî Venedik’inin Kotur ve Perast kal‘alarıyla hem-çetdir ve cenûb cânibinde Dobra-Venedik ile hem-hudûddur.

Ve bu Foniçse tarafının garbında Kilis sancağıyla müşâ olup mâbeyne-hümâlarında mezkûr nehr-i Neretva hudûddur. Ve taraf-ı şimâlîsi Bosna sancağıyla sınırdaşdır. Ve semt-i şarkda Rûmeli eyâletinde Vuçitrin sancağındaki Istarı Ulah hâssının hâkiyle hem-hâkdir. Ve kıbleye meyyâl Dukagin sancağı hâkiyle müşâ olup gâyet vâsi‘ ve ma‘mûr sancakdır. Hudâ dahi ziyâde amâr ede ve ınkırâzu’d-devrân dest-i Âl-i Osmân’da ber-karâr ve mü’ebbed ola, *âmîn ve yâ mu‘în.*

Ba‘dehu bu kasaba-i Foniçse’den kalkup şark tarafına taşlıklı dallar ve beller aşup 10 sâ‘atde **Biyelemik yaylası**n aşarken yayla içinde,

Menzil-i Abdi Ağa ocağı: Bir metîn kullesi var, etrâf-ı hânedânı cümle kal‘a-misâl dîvârlı sarây-ı azîmdir. Ve Biyelmik nâhiyesi, Bosna sancağı hâkidir. Bu hânedânda bir gece mihmân olup ve gayri refîkler alup andan yine semt-i şarka bir sâ‘atde,

Karye-i Tuşile, andan 2 sâ‘atde **karye-i Raknipçe,** bunlar ma‘mûr müselmân köyleridir. Andan 4 sâ‘atde,

Aksular yaylası: Bir acâ’ib yayla-yı çemenzâr-ı lâlezârdır kim misli meğer Bosna’da Köprez yaylası ve Hersek’de Çemerne yaylası ve Yezero yaylaları ola, ammâ bu Aksu

yaylası gâyet ma‘mûrdur. Andan 4 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Bireniçe: Bosna hâkinde bir bâğlı ve bâğçeli ve bir vâsi‘ öz içinde bir câmi‘li ve yüz elli aded kayağan örtülü ma‘mûr Çengîzâdeler ze‘âmeti âbâdân köydür. Andan 4 sâ‘atde cânib-i şarka gidüp,

Menzil-i şehr-i azîm sarây-ı tahtgâh-ı Bosna: Bu şehre dâhil olunca hâne-i bî-minnetimiz olan Musli Efendizâdelerin sarâyında mihmân olup üç gün sohbet-i hâslar etdik. Mukaddemâ bu şehr-i ma‘mûra sene 1069 târîhinde Melek Ahmed Paşa efendimize geldiğimiz mahalde bu şehir ale’t-tafsîl tahrîr olunmuşdur.

Ba‘dehu bu mahalde cemî‘i meşâyihân u ulemâ vu sulehâlardan hayr du‘âlar ve a‘yân-ı kibârdan niçe ihsânlar alup,

Şehr-i Bosna-sarâyından Kanije kurbunda Yenikal‘a gazâsına gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ **şehr-i Sarây**‘dan yine cânib-i şarka 4 sâ‘atde **menzil-i karye-i Mokra,** andan **karye-i Kılaniça**‘yı geçüp şâhrâh ile şimâl tarafına 6 sâ‘atde, ***[168a]***

Menzil-i karye-i Çopur İmâm: Bir câmi‘li ve iki yüz ma‘mûr hâneli köydür. Andan 10 sâ‘atde,

Menzil-i Yeni kasaba-i ibret-nümâ: Sene (–) târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ vüzerâlarından Koca Mûsâ Paşa bu kasabayı inşâ edüp cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âf u müsellem edüp Bosna eyâletinde hâs-ı hümâyûndur ve yüz elli akçe pâyesiyle olduğu kadar kazâcıkdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır, ammâ gayri hâkimleri yokdur. Ammâ bir dereli ve vâsi‘ özlü bâğ u bâğçeli yüz yetmiş kadar ma‘mûr hâneli bir şîrîn nev-binâ kasaba-i ra‘nâcıkdır.

Ve cümle Mûsâ Paşa’nın bir temâşâgâh-ı vâcibü‘s-seyr bir câmi‘i var kim cümle der [ü] dîvârları ve mihrâb u minberi ve kapusu kemerleri ve bir serâmed minâre-i musanna‘ı serâpâ zümürrûd-misâl yeşil taşdan bir câmi‘dir kim kaçan âfitâb-ı âlem-tâb bu câmi‘e dokundukda bu câmi‘in der [ü] dîvârları ve minâresi yeşil zümürrûd gibi şa‘şa‘a urur, bir garîb ü acîb yeşil ma‘den taşdır kim bir diyârda böyle bir ahzar-gûn câmi‘-i ibret-nümûn görmemişdir.

Ve cümle üç mahalle mescidi ve cümle bir tekye-i Halvetî ve cümle bir mekteb-i çelebi ve cümle iki aded hân-ı tüccârân ve cümle bir aded hammâm-ı gâsilân ve cümle on sekiz dükkân-ı ehl-i hırefdir.

Bu mezkûr hayrâtların cümlesi merhûm Gâzî Mûsâ Paşa hayrâtıdır. Hattâ bu âsâr-ı binâlar yok iken bu mahaller haydud harâmîsi havfinden derbendi calender yerler olup bin iki bin âdem gücile ubûr ederlermiş. Hamd-i Hudâ şimdi bu rabta amâr olalı emn-i tarîk oldu.

Ve bu kasaba içinde iki aded hân-ı azîmlerin tâ ortasında nehr-i Yadra akar ve bu nehrin tulû‘ı tâ Ravna dağlarından gelüp bu kasabadan aşağı nehr-i azîm Drin’e akar.

Ve nehr-i Yadra bahâr eyyâmında dağların karı söküldükde deryâ gibi taşar. Bu nehrin yemîn ü yesârındaki hânlara gidüp gelmek içün bu nehir üzre bir göz bir cisr-i azîm binâ etmişler kim İslâmbol’da Çekmece-i Kebîr cisrinin gözü kadar vâsi‘ ve arîz cisr-i kebîrdir,

ammâ alçakdır ve iki tara[fı] sâfî bâğ u bâğçedir.

Ve bu kasabanın âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ba‘dehu bu rabtadan kalkup cânib-i garba dağlar içre bir sâ‘at gidüp,

Karye-i Konevik: Yüz hâneli ma‘mûr müselmân köyüdür kim bir câmi‘i ziyâretgâh-ı tekye-i âl-i abâ, ya‘nî kutbu’l-aktâb Hindî Hamza Baba âsitânesi bu köyde bir sivri dağ başında kârgîr binâ bir hânkâh-ı dervîşândır kim hâlâ yetmiş seksen kadar Hindî ve Özbek ve Bektaşî ve Kalenderî ve Şemsî ve Yesevî fukarâları var.

Bu tekyenin cânib-i erba‘asındaki cümle dağlardaki bâğlar bu tekyeye vakf olunmuşdur kim âyende vü revende[ye] ni‘meti mebzûldur. Merhûm Şeyh Hamza Baba, Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Hân musâhibi ve meşâyihlerinden olup kal‘a-i İzvornik muhâsarasında mevcûd bulunup,

“Mâh-ı Safer’in on yedinci bâzâr gün ba‘de’z-zuhr beşinci derecede kal‘a feth olur” deyü tebşîr etdikde fi’l-vâkı‘ vakt-i sâ‘at ve derîce ve dakîka ta‘yîn etdikleri ân kal‘a feth oldukda keşf-i kerâmet etdikleriyçün ol ân rûh-ı revânın cânib-i Hakkâ teslîm edüp Ebü‘l-feth Mehemmed Hân azîz-i mezbûru bu Konevik karyesinde defn edüp üzerine bu hânkâhı inşâ edüp âyende vü revende fukarâ ve müsâfirîne bir azîm ârâmgâh binâ etmişdir. Andan yine cânib-i garba 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı ferah-âbâd-ı dilşâd, ya‘nî binâ-yı bâlâ-yı kal‘a-i Kolşad

Lisân-ı Sırfça (–) (–) demekdir. Bânîsi yine Sırf banlarından Rado ban binâsıdır. Sene (–) târîhinde bizzât Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Hân kal‘a-i İzvornik’i feth edüp ba‘dehu bu kal‘a-i Kolşad’ı muhâsara edüp fethinde bî-hadd ü bî-kıyâs usret çeküp âhirü‘l-emr cengden ferâğat edüp etrâf-ı kal‘ada cümle guzât-ı müslimîne meştâ fermân olunup cânib-i erba‘asın birkaç günde kabza-i teshîre alup kal‘ayı muhâsara etdiklerinde küffâr-ı dûzah-karâr gördü kim Türk askeri kal‘a etrâfında hâneler binâ edüp vatan-ı aslîleri gibi bâğ u bâğçe sâhibleri olup oturuyorlar. Kendülere imdâddan ne gelir var ne gider.

Âhir-i kâr “El-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân” deyüp kal‘ayı amân ile Ebü‘l-feth’e verdiler. Ve derûn-ı hisârdaki kâfirler seg ber-sahrâ gitdiler.

Hâlâ Ebü‘l-feth tahrîri üzre İzvornik sancağı hâkinde ve nehr-i Yadra kenârında evc-i semâya berâber kaya üzre şekl-i müdevver bir seng-tırâş kârgîr binâ cümle ebrâcları metîn ve kıble tarafına nâzır bir kapulu küçük kal‘acıkdır, ammâ sa‘b hisâr-ı üstüvârdır kim misli yokdur.

Ve kal‘a binâ olunan yalçın kaya kıble tarafına eğridir ve kayası yumurta gibi sivridir kim bu kal‘a-i Kolşad bu püşte-i âlînin tâ zirve-i a‘lâsında şekl-i müdevver bir Şeddâdî handaksız cümle etrâfı çâh-ı gayyâ gibi kal‘a-i bâlâdır. ***[168b]***

Kal‘a içinde Ebü‘l-feth’in bir küçük câmi‘i ve dizdâr ve kethudâ ve imâm ve mü’ezzin ve kapucu evleri ve bir anbârı ve bir cebehânesi ve beş aded şâhî topları ve dizdârı ve yigirmi sekiz aded mevcûd neferâtları vardır. Âsâr-ı binâdan gayri şey yokdur, ammâ bu kal‘adan tâ aşağı nehr-i Yadra’ya enince yalçın kanara kayayı Ferhâdî külüngler ile oyup makdûr-ı beşer değil bir kâr-ı Ferhâd’dır kim andan beş yüz ayak kaya nerdübân ile aşağı suya enüp nehr-i Yadra’dan su alınır.

Hâlâ cebehânesi kâfir zamânından berü mâl-â-mâl durup hazînesinde kal‘a kralının dahi bakır sinileri ve niçe bin bakır ve kalay suhûnları ve niçe bin bisât-ı âvânî makûlesi gûnâ-gûn bî-hisâb eşyâlar ile mahzenleri leb-ber-lebdir.

Ve ahâlî-i vilâyetin Sırf küffârı harâmîsi havfinden cümle zî-kıymet metâ‘ları bu kal‘ada mahfûzdur. Anıniçün kal‘a neferâtları cümle müstahfızânlardır kim her bâr küffârdan havf edüp âmâde dururlar.

Ve kal‘a hâricinde bir su sarnıcı var ve ancak bir yolu var, gâyet sarp yol olmağile yolun yemîn ü yesârına Şeddâdî binâ ile korkuluk binâ etmişler, zîrâ bu yolda niçe kerre atların ve âdemlerin ayakları sıyrılup niçe yüz hayvânâtlar hezâr-pâre olmuşlardır. Ol ecilden yolun tarafeynine korkuluk yapmışlardır. Bu yoldan âdem geçerken aşağı nazar etse zehresi çâk olur. Üç bin adım aşağısı gayyâ ve derk-i esfel deresinden nehr-i Yadra sâ‘ika gibi gürleyüp cereyân eder.

Ve bu kal‘adan aşağı varoşa kâmil üç bin adımda meşakkat ile enilir ve çıkılır. Cümle yüz yigirmi aded bâğçeli hânelerdir. Ancak bir câmi‘-i sağîri var. Mescid ve mekteb ve tekye ve hân u hammâm, dükkânlardan bir âsâr-ı binâ yokdur, ammâ bâğ u bâğçesi çokdur, lâkin küffâr zamânı varoşu gâyet büyük imiş. Hâlâ her tarafında üçer kat metîn esâs-ı dîvârları nümâyândır.

Ve kal‘a kralının bir balık havzı var kim bir buheyre-misâl hâlâ mu‘attal durur, lâkin bu kal‘a üç kerre muhâsara çekmek ile varoşu harâb olmuşdur.

Ve bu varoşdan aşağı nehr-i Yadra üzre Bahşi alaybeği bir göz bir Şeddâdî nev-binâ bir kantara-i ra‘nâ etmiş kim hâzâ hayrât-ı azîmdir. Ve nehr-i Yadra bu cisre karîb nehr-i Drin’e karışır. Andan nehr-i Drin kenârında kayaları oyup yollar edüp iki yanına korkuluklar etmişler. Ol muhâtara yolları 2 sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı tahtgâh-ı kral-ı Voynık, ya‘nî kal‘a-i üstüvâr-ı İzvornik

Lisân-ı Sırfça İzvornik (–) (–) demekdir. Sırf banlarından Voynık ban binâsı kal‘a-i atîkdir, ammâ Gâzî Hudâvendigâr asrında dahi metânet üzre amâr etdiler. Âhir sene (–) târîhinde Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Hân Tuna Belgradın feth edemeyüp anın intikâmın bu İzvornik’den alup Ebü‘l-feth Gâzî feth edüp Bosna eyâletinde başka sancakbeği tahtıdır.

Taraf-ı pâdişâhîden beğinin hâssı 345.793 akçedir ve ze‘âmeti 12 ve erbâb-ı tîmârı 674, alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşı vardır.

Hîn-i gazâda beğinin cümle askeriyle iki bin aded güzîde pür-silâh askeri olur ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve sancağı hâkinde cümle on sekiz aded kazâdır.

Ve şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve kapukulu yeniçerisi ve Budin yeniçerisi serdârları vardır. Ve dizdâr ağa ve yüz elli aded kal‘a neferâtları ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc emîni ve şehir kethudâsı ve mi‘mâr ağası vardır. (–)

Eşkâl-i zemîn-i kal‘ası: Nehr-i Drin kenârında evc-i semâya ser çekmiş bir mermerli yalçın kızıl kanara kaya üzre şekl-i murabba‘ bir Şeddâdî sedd-i İskender-misâl seng-i hârâdan mebnî bir kal‘a-i ser-bülenddir kim cemî‘i kemân-keşânlar bu kal‘a-i bâlânın zirve-i a‘lâsına şast ber-kabza ok yetişdirememişlerdir. Tâ bu mertebe âlî-kad bir tell-i

refî‘ üzre kirman-ı cây-ı amândır. Ve cânib [ü] etrâfında aslâ ve kat‘â handakı olmayup her cânibi gayyâ deresi gibi uçurum dereler olup bir tarafında havâlesi olmadığından bir yerden bu kal‘aya zafer mümkün değildir. Kayalarında şâhin ve zağanos ve akbaba kuşları vatan edinmiş sarp kayalardır. Cânib-i garbîsi bir hayli mesâfe-i ba‘îde dağlardır.

Cânib-i şark tarafında nehr-i Drin akup aşağı kal‘ayı yukaru kal‘a kayaları göğsüne almış gûyâ bir ana evlâdın kucaklamış gibi durur bir âlî iç kal‘adır.

Ve bu iç kal‘anın taraf-ı maşrıka nâzır iki kat demir kapusu var ve derûn-ı kal‘ada bir mahalle kırk kadar dar ve daracık merdüm-i hisâr evleri var ve bir Ebü‘l-feth câmi‘i ve bir cebehânesi ve hazînesi ve gılâl anbârı ve su sarnıçları ve gâyet metîn ebrâcları üzre ufak şâhî topları var, gayri âsâr-ı binâdan bir şey yokdur, zîrâ bu kal‘aya bir kerre çıkan ***[169a]*** âdem yine aşağı enmeğe bî-tâb u bî-mecâl olduğundan yukaru kal‘a ol kadar amâr değildir, ammâ,

Eşkâl-i Aşağı kal‘a: Nehr-i Drin kenârında olup beş aded metîn kulleleri ve kal‘a dîvârların cümle nehr-i Drin döğer. Ve bu kal‘a cenûbdan şimâle şekl-i tûlânî kâmil bir kapudan bir kapuya beş yüz adım tûlî bir kal‘adır kim yukaru kal‘a kayasının hemân cânib-i şarkîsi ve kıblesi tarafın ihâta etmişdir. Ensesi iç kal‘a kayalarıdır. Ve bu kal‘anın arzı yigirmi adım ve otuz ve kırk adım yerleri var, gâyet ensiz kal‘acıkdır, zîrâ kıble tarafı nehr-i Drin’dir ve gâyet derindir. Ve garb tarafı iç kal‘a kayasıdır. Anıniçün bir ensiz dar kal‘adır.

Ve cümle iki aded kapusu var, bir kapudan girilir ve bir kapudan çıkılır. Gayri yerden girüp çıkmak muhâldir ve ancak bir şâhrâh-ı azîme mâlik kal‘adır. Bu tarîk-i âmmın yemîn ü yesârında cümle tahtânî ve fevkânî ve bâğçesiz ve havlıları dar üç yüz aded tahta örtülü ma‘mûr evlerdir kim cümlesi biri biri üzre cânib-i kıbleye ve semt-i şarka nehr-i Drin’e nâzır evlerdir ve Drin kenârı üzre olan kal‘anın dîvârı cümle dolma rıhtım dîvârlar olup üzerlerinde kat-ender-kat Drin nehrine nâzır şâhnişînli ve revzenli evlerdir.

Ve iki kapunun birine Hünkâr kapusu derler, cânib-i şimâle nâzırdır. Ebü‘l-feth Mehemmed Hân bu kal‘a kapusundan döğmek ile Hünkâr kapusu derler ve bu kapunun sol tarafında demir top gülleler durur ve ba‘zı top gülleleri deliklerinde geyim tuğulkaları komuşlar kim her biri demir tuğulkalardır.

Ve bu Hünkâr kapusundan taşra çıkarken sol tarafda bir kaya altında kâmil otuz karış bir şayka topu var kim içine bir âdem girüp çıkar. Ve bu Hünkâr kapusunun iç yüzünde Hünkâr câmi‘i var kim bu câmi‘ önünde nehr-i Drin kenârında Nârin kal‘a, ya‘nî aşağı hisârın iç kal‘asıdır kim on bir aded balyemez topları var. Cümle nehr-i Drin’e nâzır mefret toplardır.

Ve bu tarafın kal‘a dîvârları yigirmişer ayak kalın sedd-i Ye’cûc-vâr metîn dîvâr-ı üstüvârlardır. Ve kaddi seksen arşın-ı mi‘mârîdir. Ve dendân-ı bedenleri ve cümle ebrâcları gâyet hendese üzre tarh {olunmuş} şîrîn kârlı kal‘a-i mînâdır.

Evsâf-ı Sol varoş: Hünkâr kapusundan taşrada Sol varoş nâmıyla ma‘rûf olan kasaba cümle üç yüz hâne-i vâsi‘lerdir. Ve cümle şindire tahta örtülü kârgîr dîvârlı büyût-ı ra‘nâlardır. Ve cümle elli mikdârı bî-tertîb binâ olunmuş müfîd ü muhtasar dekâkînlerdir.

Ve bu varoş dahi bir başından bir başına varınca ancak bir sokağı vardır, iki tarafı evlerdir kim gayri şâhrâh yokdur. Ve Yenihân nâmıyla meşhûr bir hân-ı nev-binâsı var.

Sitâyiş-i Sağ varoş: Bu aşağı varoşun cânib-i cenûbîsinde olan kapudan taşra Tabahâne varoşu nehr-i Drin kenârında azîm dıraht-ı müntehâlar içre üç yüz seksen kadar vâsi‘ ve bâğ u bâğçeli ve serâpâ şindire tahta ile mestûr hânedân-ı ma‘mûrlardır. Bunun dahi cümle hâneleri biri biri üzre nehr-i Drin’e nâzır büyût-ı müzeyyenelerdir.

Bu varoşun cümle yüz elli aded tabahânesi dükkânları var, gayri çârsû-yı bâzârı yokdur, ammâ bâğ u bâğçesi ve câmi‘ ve mesâcidleri vardır.

Bu varoşun cenûb tarafı nihâyetinden aşağı kal‘a içinden geçüp tâ Sol varoş içinden ubûr edüp tâ Yenihâna varınca bu iki varoşun ve aşağı hisârın tûlu bir başdan bir başa varınca beş bin beş yüz adımdır. Ve ba‘zı yerleri enli ve ba‘zı yerleri ensizdir, zîrâ enseleri kayalardır. Ancak hemân nehr-i Drin kenârınca bir şâhrâh üzre bir ince uzun yol üzre varoşlardır, ammâ gâyet ma‘mûrlardır.

Ve cümle on sekiz mahalledir ve cümle iki bin sekiz yüz tahta örtülü evlerdir. Eğer iç kal‘a ve eğer aşağı kal‘a ve eğer sağ ve eğer sol varoş cümle böyle hisâb olunup sicilde mastûrdur, ammâ ba‘zı hânelerin dîvârları taş binâdır ve niçelerinin tahta havlılardır.

Ve cümle on sekiz mihrâbdır. Evvelâ cümleden kadîm cânib-i şimâle Hünkâr kapusunun iç yüzündeki Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Hân câmi‘i; kurşumlu tavan kubbe câmi‘-i kadîmdir kim kıble kapusunın atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

Sâhibü‘l-hayrâti Sultân Mehemmed Hân,

Kad benâ hâzâ li-ecli’l-âbidîn.

Sonradan ta‘mîrinin târîhidir:

Ma‘bedi’l-uşşâkı dârü‘s-sâcidîn

Sene 982.

Ba‘dehu sene (–) târîhinde bu kal‘aya uğrayup seyr [ü] temâşâ ederken kal‘adan aşağı şimâl tarafındaki bir deyre bir top urup Fethiyye nâmında Süleymân Hân bir câmi‘ binâ etmişdir. Hâlâ ma‘mûr ma‘bedgâhdır.

Andan Beğ câmi‘i ve Namâzgâh câmi‘i ve yukaru kal‘ada Ebü‘l-feth câmi‘i ve iki varoşlarda ikişer cevâmi‘ler var ammâ isimleri ma‘lûmum değildir. Hudâ-yı Müte‘âl dahi ziyâde ede. ***[169b]***

Ve cümle sekiz aded mihrâb, mahalle mesâcidleri vardır. Ve cümle sekiz aded tekyegâh-ı fukarâ mihrâbı vardır. Ve cümle üç aded medrese-i sûhtevât vardır ve cümle yedi aded mekteb-i sıbyân-ı püserân vardır ve cümle bir hammâmı var, ammâ her hânelerde soba hammâmları mukarrerdir ve mâh-ı Temmûz’da cümle nehr-i Drin’e girüp gasl ederler.

Ve cümle üç hânı, biri sol varoşda Yenihân’dır. Ve cümle üç aded çeşme-sâr-ı aynü‘l-hayâtdır.

Ve cümle halkı Boşnak'dır. Yine esbâbları cümle çuka dolama ve sünnet üzre kasîr esvâb geyüp kopçalı daracık serhadli çakşırı geyüp Boşnakça kelimât ederek bey' ü şirâ eder bir alay hacıyân ve tüccârân âdemlerdir.

Ve dahi âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan bâğ u bâğçesi gâyet çokdur. Ve memdûhâtından, eriği ve elması ve kirazı ve çam ve pelîd ve meşe tahtası ve sığır gönü ve koyun yapağısı meşhûrdur. Ve gâyet işlek iskeledir. Nehr-i Drin ile Belgrad'a gider gelir niçe bin gemileri vardır.

Ve nehr-i Drin vilâyet-i Hersek'de Çemerne yaylasından çıkup Raça kal'ası dibinde nehr-i Sava'ya mahlût olduğu niçe kerre mastûr olmuşdur.

…… (1.5 satır boş)……..

Ziyâretgâh-ı şehîdân-ı kal'a-i İzvornik: Evvelâ Namâzgâh câmi'inin önünde çâr sütûn üzre kurşumlu kubbe içinde Maktûl Beğ medfûndur. *Rahmetullâhi aleyh*.

…… (1.5 satır boş)……..

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i azîm Tuzla: İzvornik sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır.

…… (3 satır boş)……..

Andan cânib-i şimâle 8 sâ'atde,

Sitâyiş-i menzil-i kasaba-i Kozluk: Bu dahi İzvornik sancağı hâkinde bir câmi'li ve iki hânlı ve iki dükkânlı ve yigirmi aded tahta örtülü bâğları sâfî koz ağaçlı olduğundan Kozluca derler, bir âbâdân kasabadır.

Andan yine taraf-ı şimâle Köle İbrâhîm nâm harâmînin havfin çekerek (–) sâ'atde refîkler ile dağlar ve ormanlar aşup,

Menzil-i kasaba-i ma'mûr u müzeyyen Beline

Bu dahi İzvornik sancağı hâkinde paşasının hâssı olup voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır. Ve kasabası bir sahrâ-yı azîmde otlu ve sulu ve cinîn ü gaytânlı gâyet mahsûldâr ekin ocağı yere vâkı' olmuş cümle beş mahalle-i ma'mûr ve müslim ve kefere mahalleleridir.

Ve cümle beş yüz aded tahta örtülü tahtânî ve fevkânî hâne-i zîbâları var kim her birinde birer uyûn-ı câriyeler revân olup bâğ-ı İremlerinde hezârân hezârın negamât [u] feryâdından âdem kisb-i havâ eder, ammâ cümle hânelerden ma'mûr sarây-ı azîm Çengîzâde Ali Paşa'nın kal'a gibi sarâyı serâpâ la'l-gûn kırmızı kiremit örtülü bir hânedân-ı azîmdir kim müte'addid kâ'a ve dîvânhâneler ve matbah ve ıstabl ve fevkânî ve tahtânî cümle kârgîr binâ hücreler ile ârâste ve hareminde ve taşrasında hammâmlar ile pîrâste olmuş bir sarây-ı ma'mûrdur kim Bosna {Sarâyı} diyârında böyle bir sarây-ı âbâdân yokdur.

Ve bu sarây kurbunda bir orman korusu var kim Allâh'a ayândır bunda olan dıraht-ı

müntehâların her biri evc-i âsumâna kad-keşân olup her birinin zıll-ı himâyesinde biner aded koyun otlasa mümkündür.

Ve eyle çemenistân u lâlezâr ve murgzâr zemîni var kim gûyâ rûy-ı zemîn-i sebiz-gûn duhâvî katîfedir ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûbu ve mahbûbesi ve her gûne meyvesi memdûhdur.

Andan kalkup yine cânib-i şimâle ormanlar geçüp 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı vilâyet-i Siremçe, ya‘nî kal‘a-i köhne bünyâd-ı hisâr-ı Raça

Bu sûr-ı üstüvâr bender-âbâdın mukâbelesine gelüp bir gemi ile nehr-i Sava’yı karşu Raça kal‘asına geçüp gümrük emîninde mihmân olup şehr-i bender-âbâdın şehir temâşâsına mukayyed olup ibtidâ ihtiyâr kimesneler ile ve erbâb-ı ma‘ârif ve sulehâ-yı ümmetden hâl sâhibi âdemler ile hüsn-i ***[170a]*** ülfet etmeğe başladık.

Ammâ kal‘a-i Raça’nın ismi Sırf lisânınca (–) (–) demekdir. Bânîsi yine Sırf banlarından Belgrad kal‘asın Ebü‘l-feth’e vermeyen Koca Matyaş ban babasının binâsıdır.

Ba‘dehu bu kal‘a sene (–) târîhinde Süleymân Hân fethidir, be-dest-i gâzî-i makbûl iken maktûl Şehîd İbrâhîm Paşa fethidir. Hâlâ Sirem sancağı beğinin voyvadası hâkimdir ve yüz elli akçe a‘lâ pâyeli kazâdır.

Ve cümle (–) aded nevâhî kurâları mutî‘ u münkâddır ve şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve kapukulu ve Budin kulu serdârı vardır. Ve gümrük emîni ve harâc emîni Budin kulu tarafından zabt olunur. Ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethudâsı vardır, ammâ kal‘a dizdârı ve neferâtları yokdur.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Raça: Nehr-i Sava kenârında bir alçak topraklı düz çemenzâr yerde bir köşeye buruna vâkı‘ olmuş şekl-i müselles bir Şeddâdî tula binâ bir kal‘a-i zîbâ imiş. Bu kal‘a vaz‘ olunduğu burunun mukâbelesinde nehr-i Drin-i azîm zor ile İzvornik’den berü gelüp nehr-i Sava gibi kuvvetli suya Drin urup bu kal‘a-i Raça’yı nehr-i Drin ve nehr-i Sava bir olup ittifâk üzre bu kal‘ayı harâb edüp ancak nehr-i Sava kenârında bir kullesi kalmış. Anıniçün bu kal‘anın dizdârı ve merdüm-i hisârı yokdur.

Der-nişâne-i şehr-i Raça: Mezkûr çemenzâr burunda nehr-i Sava ve Drin nehri birbirlerine mahlût olduğu mahalde cümle yedi aded müselmân mahallesi ve dörd mahalle kefere-i Bulgar ve Sırf mahallâtlarıdır. Ve cümle beş yüz elli aded tahtânî ve fevkânî ikişer kat cümle tahta binâlı hadîka-i rıdvânlı ma‘mûr evlerdir, ammâ kârgîri nâdirdir. Ve cümle havlıları serâpâ tahtadan amâr olmuşdur. Hattâ cemî‘i zokakları tahta balvan döşelidir. Şehirden taşrası kış köyleri çamur deryâsı olur, zîrâ zemîni alçakdır.

Ve cümle beş aded mihrâbdır. Beşi dahi salât-ı cum‘a edâ olunur cemâ‘at-i kesîreli cevâmi‘lerdir, ammâ isimleri ma‘lûmum değildir. Ve beşi de kurşumsuz şindire tahta örtülü ma‘bedgâhlardır, ammâ minâreleri ol kadar musanna‘ değildir.

Ve cümle iki yerde medrese-i tâlib-i ilm vardır, ammâ ders-i âmları yokdur. Ve cümle üç aded mekteb-i dâ[rü]‘t-ta‘lîm-i sıbyânları var, ammâ gulâmları ol kadar necîb ü reşîd değillerdir. Ve cümle iki yerde tekye-i dervîşân-ı sâhib-i tarîk vardır.

Ve cümle iki aded müfîd ü muhtasar hân-ı tüccârânları var, ikisi de gümrük emîni

iskelesi başındadır. Ve cümle bir müferrih hammâmı var, ammâ küçükdür.

Ve cümle şehir içre üç yerde ağaç cüsûr-ı memerr-i nâsı var, zîrâ nehr-i Drin ve nehr-i Sava pek tuğyân üzre gelse şehrin niçe bâğçeleri ve şehrin gark eder. Anıniçün haşeb kantaraları vardır.

Ve cümle yetmiş aded dükkândır, ammâ bezzâzistânı yokdur, ammâ bâğ u bâğçesi gâyet çok olup memdûhâtından lipo ekmeği ve bal suyu ve eriği ve elması cihânı dutmuşdur, ammâ üzümü menhûs olup meyi de âdemi serhoş etmez, anıniçün halkı hoş-hâllerdir.

Ve bu şehri nehr-i Sava ihâta etmişdir. Hâkim murâd edinse bir Savadan bir Savaya kurâsını kesse bu Raça şehri cezîre olmak mümkün idi. Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan cümle ünâsı ten-dürüstlerdir. Ve cümle Poturca kelimât edüp ticâret ile geçinüp ekseriyyâ cümle halkı tıransa gemicilerdir.

Ve a‘yânı serhadli esbâbı geyerler, ammâ gâyet ehl-i zevk baba-yı âlem muhibb-i fukarâ sofra sâhibi garîb-dost âdemlerdir kim ekserî oğuz, hîle bilmez merdümlerdir. Andan cânib-i şimâle 6 [sâ‘at] gidüp,

Evsâf-ı sahrâ-yı Erik, ya‘nî kal‘a-i zîbâ Moravik

Lisân-ı Sırfça (–) demekdir. Bânîsi yine Koca Matyaş ban binâsıdır. Sene (–) târîhinde Süleymân Hân vüzerâlarından Sarı Rüstem Paşa bu kal‘aya on aded top güllesi urup feth etmişdir. Hâlâ güllelerin darbından münhedim olan rahnedâr hâitler zâhir ü bâhirdir. Ve kanûn-ı Süleymân Hân üzre bu kal‘a Sirem sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır, gayri hâkimleri yokdur, lâkin bâğçesi çokdur.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘ası: Nehr-i Sava’dan azmış nehr-i Vuka kenârında bir sahrâ-yı çemenzâr düz yerde şekl-i murabba‘ tula binâ bir küçük kal‘a-i ra‘nâdır. İçinde bir küçük câmi‘i ve elli aded şindire tahta örtülü ve hâneleri ve anbârı ve cebehânesi ve çâr-kûşesinde çâr tula kulleleri ve on aded şâhî topları ve iki aded demir kapuları var, biri kara tarafına ve bini nehr-i Vuka kenârına açılır. Bu iki kapunun dahi önlerinde handak üzre haşeb cisirleri vardır. Her gece kal‘a neferâtları bu cisirleri makaralar ile kaldırup kal‘a kapusu ***[170b]*** önlerine siper eder. Handakı nehr-i Vuka ile leb-ber-leb vâsi‘ ve amîk handakdır. Kal‘a dizdârı ve elli aded merdüm-i hisârı vardır.

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i Moravik: Cümle iki mahalle ve cümle iki yüz aded şindire örtülü ve tahta havlılı mükellef ü mükemmel evlerdir. Ve bu varoşa kal‘adan iki aded haşeb cisir ile geçilir ve cisir başında cümle bir hânı var ve cümle iki aded mahalle mesâcidleri var. Gayri hayrâtlar yokdur. Ve cümle halkı Boşnak’dır. Çârsû-yı bâzârı olmamak ile hafta bâzârı durur.

Andan 5 sâ‘atde düz sahrâ-yı çemenzârlar içre gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i ma‘mûr Nemse

Süleymân Hân Belgrad’ı feth etdikde kal‘a içinden amân ile çıkan Nemse küffârı bunda iskân etdirilmeğile Nemse kasabası derler. Sirem sancağı hâkinde beğinin voyvadalığıdır. Yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Kethudâyeri, yeniçeri serdârı ve Budin kulu serdârı ve muhtesibi ve gümrük emîni ve harâc emînleri vardır, ammâ iskelesinde emîni ve harâcı

Budinli aklâmıdır, ammâ bâğı ve bâğçesi bî-hisâb olup a‘yân [u] eşrâfı çokdur.

Amâristânı, cümle nehr-i Sava kenârında bir vâsi‘ çemenzâr sahrâ-yı lâlezârda gâyet mahsûldâr hâk-i Sirem ve mânend-i bâğ-ı İrem-misâl bir ma‘mûr ve şîrîn Nemse kasabasıdır kim cânib-i şimâlinde kasaba-i Mitroviçse 4 sâ‘at karîbdir, ammâ bu kasaba-i Nemse cümle tokuz mahalle ve cümle bin kırk aded tahtânî ve fevkânî mükellef ve müzeyyen vâsi‘ sarâyları da vardır, ammâ bu Sirem diyârında taş olmamağile ekseriyyâ evleri tahta şindire ile mestûr olup ve serâpâ tahta havlılı büyût-ı ra‘nâlardır. Üç mahallesi Sırf ve Bulgar’dır ve iki mahallesi kefere-i Latin-i füccârdır. Ve cümle on dörd aded mihrâbdır. (–) câmi‘i,

…… (1 satır boş)……..

Ve cümle (–) aded mahalle mesâcidleridir. Ve cümle iki aded medrese-i dârü‘l-ulûmdur. Ve cümle iki aded mekteb-i ciğer-kûşe-i püserândır. Ve cümle üç aded tekye-i erbâb-ı tarîk-i dervîşândır.

Ve cümle (–) aded hân-ı tâcirândır. Ve cümle (–) aded hammâm-ı gâsılândır, ammâ ev hammâmları çokdur. Ve cümle yüz on aded dükkânları vardır, ammâ bezzâzistânı yokdur, lâkin bu kasaba Mitroviçse kasabasından ma‘mûrdur, zîrâ nehr-i Sava kenârında iskele-i azîmdir. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan halkı zinde olup câ-be-câ mahbûbları da bulunur.

Ve memdûhâtından beyâz ekmeği ve yağı ve balı ve beyâz kirazı meşhûrdur. Ve gâyet ganîmet kasaba olduğundan cümle halkı tüccâr ve ehl-i zevk, oda sâhibi müsâfirîne ri‘âyet eder garîb-dost kimesnelerdir. (–) (–) (–) (–) (–).

Andan kalkup cânib-i şimâle 7 sâ‘at gidüp **palanka-i Tovarnik’i** geçüp 3 sâ‘atde,

Menzil-i palanka-i Sotin: Mukaddemâ Uyvar gazâsına giderken memdûhdur. Andan yine cânib-i şimâle 5 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Vulkovar: Mukaddemâ bu dahi mevsûfdur. Andan 8 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Ösek: Bu mahalde Sadrıa‘zamın Kanije kal‘ası imdâdına henüz gitdiğinin haberin alup biz dahi Ösek’den bin beş yüz kadar pür-silâh asker ile,

Kanije kal‘ası istihlâsına gitdiğimiz menâzilleri ve çekdiğimiz meşakkati beyân eder

Evvelâ Ösek’den kalkup cisr-i azîm ve Tobla’dan geçüp ve dahi palanka-i Darda’yı geçüp ve ol mahalde nehr-i Dırava üzre gemiler ile inşâ olunmuş cisri geçüp cânib-i garba Maslovin kal‘ası üzre gitmesine müşâvere edüp giderken Yakovalı alaybeğinin çaşıtlarına râst geldik. Biz anları kâfir zann eyledik. Meğer anlar tebdîl-i kıyâfet mü’min ü muvahhidler imiş. Hemân anlar bize eydir:

“Bire âdemler, Maslovin kal‘asından nehr-i Dırava’yı geçmizsiz, cihânı kâfir dutup hâlâ kâfir Kanije’yi küt-â-küt döğmede. Yarınki gün top sadâların istimâ‘ edersiz. Vezîria‘zam ise dahi Seğitvar kal‘asında asker-i deryâ-misâl cem‘ etmede. Siz Maslovin iskelesine giderseniz hemân kendi ayağınızla kâfirin içine girirsiz” deyince cümle Pojaga kal‘ası ve Yakova kal‘ası ve Ösek kal‘ası gâzîleri müşâvere edüp kal‘a-i Valpova üzre

gitmeği re’y-i ahsen görüp derhâl cânib-i garba dağlar ve ormanlar ve çamurlu batak ve çatak yerleri ve mahûf u muhâtara belleri ubûr edüp 11 sâ‘atde derd-i mihen çekerek,

Evsâf-ı kal‘a-i şîrîn Valpova

Lisân-ı Boşnakça (–) (–) demekdir. Bânîsi Zirin hersekleridir, ammâ fâtihi sene 950 târîhinde Sultân Süleymân Ustolni-Belgrad ve kal‘a-i Üstürgon fetihlerine giderken Anadolu askeriyle İbrâhîm Paşa’yı ***[171a]*** ve Rûmeli beğlerbeğisi Koca Ahmed Paşa’yı talî‘a-i asker ve pîşvâ-yı cünd-i muzaffer edüp Böğürdelen kal‘ası önünden Sava nehri üzre cisrden cümle asâkir-i deryâ-misâl ubûr edüp cümle cünûd-ı müslimînden mukaddemce Köstendil sancağı Beği Hızır Beğ, Avlonya Beği Mesîh Beğ ve Yahyâ Paşazâde İnebahtı Beği Ahmed Beğ on bin asker ile Ösek kal‘asından birkaç aded balyemez toplar çıkarup bu Valpova kal‘asını muhâsara edüp cenge âheng etdiklerinde bir ceng-i azîm ederken gerüden Serdâr Koca Ahmed Paşa ile Anadolu vezîri dahi gelüp germâ-germ savaş-ı perhâş ederler, ammâ derûn-ı hisârda mahsûr olan küffâr bâtıl dînleri gayretine bezl-i cân edüp yedi gün yedi gece ceng-i azîm edüp kal‘anın handakın guzât-ı müslimîne göstermezler.

Âhirü‘l-emr bizzât Sultân Süleymân Hân ceng üzre gelüp serâperde-i Süleymânîsinde meks edince derûn-ı hisârdaki küffâr-ı dalâlet-şi‘ârın deryâ-misâl asâkir-i müslimîni görünce akılları başlarından gidüp kal‘anın burc [u] bârûları üzre beyâz istîmân peykerlerin diküp istîmân edüp kal‘a miftâhların bizzât Süleymân Hân’a vermeyince kal‘ayı dest-i İslâm’a vermediler ve “Kal‘adan çıkup Şıklofça kal‘asına gitdiler” deyü bu gazâ-yı garrâda hâzır olan ihtiyârlardan istimâ‘ edüp tahrîr etdik.

Ammâ bu kal‘a-i üstüvâr Süleymân Hân tahrîri üzre Pojaga sancağı beğinin voyvadalığıdır ve yüz elli akçe pâyesiyle niyâbetdir. Budin yeniçerisi serdârı ve kal‘a dizdârı ve iki yüz aded merdüm-i hisârı vardır.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Valpova: Nehr-i Kraşinçe ile handakı leb-ber-leb bir düz alçak çemenzâr yerde tula binâ bir sarây-ı azîm-misâl bir küçük kal‘adır, ammâ gâyet metîn ü müstahkemdir. Handak kenârınca gird-â-gird cirmi kâmil beş yüz adımdır ve handakı gâyet vâsi‘ ve amîkdir. Ve bu nehr-i Kraşinçe Ösek’den beri iki sâ‘at bir ağaç cisir altından gelüp bu kal‘a handakına uğrayup nehr-i Dırava’ya mahlût olur.

Ve bu kal‘a kapusu kıbleye mekşûf olup handak üzre bir haşeb cisrini her gece pâsbânlar makaralar ile kaldırup kal‘a kapusuna siper ederler. Ve cisir başında bir teferrücgâh lonca köşkü var ve bu kapu üzre olan kullede bir sâ‘at çanı var. Bu kapudan içeri bir muzlim yol ile karanlıkda gidüp beş kat demir kapular dahi vardır. Kal‘a intihâsında Süleymân Hân câmi‘i var. Minberi nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn-ı münakkaşdır.

Ve derûn-ı hisârda dizdâr ve kethudâ ve imâm ve mü’ezzin ve kapucular ve mehterânlar hânesinden gayri anbâr ve cebehânesi var, gayri âsâr-ı imâretden bir şey yokdur.

Ve bu kal‘a şekl-i murabba‘dır ve çâr-kûşesindeki kulleler şindire tahta örtülüdür. Ve kullelerde şâhî serâmed topları olup kal‘a dîvârı elli arşın âlî hâşıtlardır. Ve bu kal‘a önünde cisir aşırı iki aded vîrân kulleleri var. Kaçan kim Süleymân Hân asrında bu kal‘ayı muhâsara etdiklerinde bu vîrân kulleleri meteriz edinüp asker-i İslâm bu kullelerden kal‘ayı zebûn etmişlerdir. Ve kal‘anın batı tarafındaki rûy-ı dîvârda dahi top gülleleri kelle

kadar saplı durur.

Eşkâl-i varoş-ı Valpova: Kal‘adan handak aşırı cânib-i kıbleye meyyâl bir küçük varoşdur, ammâ ma‘mûrdur. Cümle üç mahalle ve cümle iki yüz aded şindire tahta örtülü evlerdir.

Ve cümle beş mihrâbdır. Ve cümle bir medrese ve cümle bir mekteb ve cümle bir tekye ve cümle bir hammâm ve cümle iki hân ve cümle yigirmi dükkân ve cümle iki bin kadar bâğ-ı cinândır.

Âb [u] hevâsı latîf yerdir, ammâ gâyet cezîre yerdir, ammâ bu varoşun dahi etrâfı sarp handakdır ve düşman havfinden şarampavlı paçarızlardır.

Ba‘dehu bu kal‘adan kalkup cânib-i garba 3 sâ‘at gidüp nehr-i Dırava kenârına varup düşman havfinden fi’l-hâl dağların ormanların kesüp etrâfımıza şarampavlar edüp tarfetü‘l-ayn içre mümkün olduğu mertebe handaklar kazup içine girdik.

Ba‘dehu (ba‘dehu) gemilerle ve sallarla ve potlar ile karşu tarafa geçmeğe mübâşeret olundu. Hattâ ol gün vâfir asker geçüp beri tarafda asker az kaldı. *Allâhümme âfinâ* tarafeynden bir düşman zâhir olsa beriden öteye ve öteden beriye aslâ imdâd olamaz. Hemân hakîrin cân başıma sıçrayup cümle esbâbları bir çırnık kayığa koyup Tatar tarzı atları suya urup yaldadılar. Cümle serhad gâzîleri âlem-i hayretde kaldılar.

Hamd-i Hudâ atlara ve hakîre ve hüddâmlarıma bir zarar olmayup karşuya ubûr etdik, ammâ vakt-i sabâh sovuğu olmak ile atlar ve hüddâmlar üşüyüp derhâl atları eğerleyüp süvâr olup birkaç müşvârlar edüp atlar ve hüddâmlar kızup tâ vakt-i zevâle dek askerin gerisi de geçüp nehr-i Dırava kenârından cânib-i garba dağlar ve ormanları 3 sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı hisâr-ı üstüvâr-ı bâlâ, ya‘nî binâ-yı ra‘nâ kal‘a-i Şikloş

Lisân-ı Sırfça (–) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarından ***[171b]*** Koca Matyaş Kral binâsıdır. Ba‘dehu Süleymân Hân sene (–) târîhinde Lagoş Kralı, Mihaç sahrâsında münhezim edüp kral-ı dâl bir batakda mürd olup Budin’i feth edüp Ungurus krallığıyla Budin kal‘asın Yanoş Kral’a sadaka edüp kendüleri devlet ile Dârü‘s-saltanati’l-aliyyelerine azîmet etdiklerinde bu Şikloş kal‘ası banı Budin Kralı Yanoş‘a mutî‘ [ü] münkâd olup niçe zamân âsûde-hâl oldu.

Hikmet-i Hudâ Budin’de Yanoş Kral mürd olunca bu Şikloş banı ferce bulup Beç kal‘ası çâsârı olan Ferdinand Krala tâbi‘ olup sâ’ir küffârın iğvâ ve ilkâsıyla bu Şikloş kâfirleri Ösek ve Darda ve Sirem câniblerin nehb ü gârete başlayup âhirü‘l-emr sene 950 târîhinde Süleymân Hân asâkir-i zafer-me’ser ile kal‘a-i Valpova’yı feth edüp atf-ı inânın kal‘a-i Şikloş‘a edüp Ösek beği Murâd Beğ ve Mihaç beği Kâsım Beğ cümle askerleriyle salt [u] sebükbâr bu kal‘a-i Şikloş’ı muhâsara edüp ba‘dehu üçüncü gün pâdişâh-ı Süleymân-ı zamân vâdî-i Şikloş‘a meks-i hıyâm etdükde germâ-germ yedi gün ceng-i azîmeler olup hamd-i Hudâ sene-i mezbûrun mâh-ı Rebî‘ulâhirindeki yevmü‘l-erba‘ada aşağı kal‘a bi-avnillâh feth olup cümle küffâr yukaru kaya üzre iç kal‘aya kapanırlar.

Âhir-i kâ[r] dördüncü gün kal‘a amân ile pâdişâh-ı cem-cenâba kal‘a miftâhların verüp Seğitvar kal‘asına giderler. Çünkim sene 950 kal‘a feth olup ibtidâ hükûmetin Mihaç beği

Kâsım Beğ‘e ihsân olunup hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre bu kal‘a-i Şikloş Budin eyâleti iken ba‘dehu sene 1009 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında kal‘a-i Kanije feth olup hâlâ Kanije paşasının voyvadalığıdır ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Ve kethudâyeri ve Budin ve kapukulu serdârı ve muhtesibi ve dizdârı ve yüz yetmiş nefer merdüm-i hisârı ve a‘yân-ı kibârı vardır.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Şikloş: Bir sahrâ-yı hâmûnun tâ vasatında bî-hâ’il evc-i âsumâna kad çekmiş bir kal‘a-i ser-bülenddir kim tâ iç kal‘asının zirve-i a‘lâsına varınca üç kat Şeddâdî metîn ve seng-tırâş bir kal‘a-i hâzır-bâşdır. Ve iç kal‘ası olan püşte-i âlî bir sivri taşdır. Mâ-takaddem bu nârîn kal‘a krallara mahsûs sarây-ı nâ-tırâşdır. Bu iç kal‘a içinde müte‘addid kâ‘alar ve dîvânhâneler ve gûnâ-gûn nüzhet-âbâd maksûreler ile ârâste ve cihân-nümâ kâh-ı Havarnaklar ve şâhnişînler ile pîrâste bir sarây-ı vâcibü‘s-seyr iç kal‘adır.

Cânib-i şimâlinde tâ kal‘a-i Peçoy ve taraf-ı garbında kal‘a-i Seğitvar ve semt-i kıblesinde kal‘a-i Valpova nümâyân bir iç kal‘a-i cihân-bândır.

Ve bu iç kal‘ada Seyrântaşı demek ile ma‘rûf bir temâşâgâh kayası var, cümle sahrâ andan nakş-ı bûkalemûn nümâyândır. Ve ol tarafı gâyet sedd-i metîn dolma rıhtım sa‘b ve kavî dîvâr-ı üstüvârdır. Ve bu sarâyın dam u bâmları ve maksûreleri cümle gûnâ-gûn kiremit örtülüdür.

Ve bu iç kal‘ada Süleymân Hân câmi‘i var. Ve dizdâr ve kethudâ ve imâm ve mü’ezzin ve cebehâne ve gılâl anbârı evleri var, gayri şey yokdur. Ammâ bu iç kal‘ada bir çâh-ı mâsı var kim umku kâmil seksen kulaç seng-i hârâdan kesme kayadır, ammâ suyu gûyâ âb-ı hayâtdır, lâkin nehr-i azîm gibi cereyân eder bir sudur. Bir merd-i âferîde bilmez kim bu kuyunun suyu nereden gelüp nereye gider.

Ve bu iç kal‘a handakı içinde bir balyemez topu var, gâyet büyük topdur. Ve cisir ile geçilir bu kal‘a-i bâlânın üç kat kapusu vardır.

Manzara-i aşağı kal‘a-i Şikloş: Cümle üç kat kal‘adır ve cümle on yedi aded Şeddâdî kaya kulle-i serâmedlerin tâ zirve-i a‘lâları sivri sivri tahta örtülüdür kim Sührâb Mehemmed Paşa Kanije vâlîsi iken bu kulleleri tahtalar ile örtmüş gâyet metîn ebrâclardır. Ve her kulle mâbeyni kâmil yüzer adımdır. Bu hisâb üzre aşağı kal‘anın dâ’iren-mâdâr cirmi bin yedi yüz aded hatvedir. Ve bu kal‘anın gird-â-girdi serâpâ yalçın kesme kaya handak-ı amîk ü arız ü mehîb hafr-i azîmdir.

Ve cânib-i şarka bir kapusu var. İç yüzünde bir âb-ı hayât kuyusu var. Ve kapudan taşra handak üzre haşeb cisri her gece makaralar ile kalkar cisr-i musanna‘dır.

Ve bu kal‘ada cümlesi elli aded bâğ u bâğçesiz şindire tahta örtülü tahtânî ve fevkânî ma‘mûr büyût-ı ra‘nâlardır.

Ve kamusu yedi aded mihrâbdır. Evvelâ Süleymân Hân câmi‘i, kenîseden velî olunmuş bir ma‘bedgâh-ı kadîmdir, ammâ musanna‘ değildir, lâkin başka bir rûhâniyyet var.

Ve ibret-nümâsı, kal‘a kapusu üzre bir serâmed vâcibü‘s-seyr sâ‘at kullesi var. Ve dükelisi bir âb-ı hayât çeşmesi var kim kapu önündeki cisrin başında vâkı‘ olmuş bir sebîl-i aynü‘l-

hayâtın târîhi budur:

Sâhibin bilmek dilersen bu müferrih çeşmenin,

Hak rızâsın isteyüp etdi Ömer Ağa binâ,

Târîhi ma‘lûm olur her kim ki su içüp **[172a]** deye,

Rûhu şâd olsun Hasan ile Hüseyn’in dâ’imâ.

Sene 1051.

Sitâyiş-i taşra varoş: Bu aşağı kal‘anın taşrasında cânib-i şarkîsinde bir kat şehir varoşu var. Bunun dahi etrâfı bir kat handaklı ve şarampav dîvârlı palanka hisârdır, ammâ gâyet metîn ve dolma rıhtım olup câ-be-câ kulleleri var, lâkin çit dolma tabyalardır. Ve niçe yerde mazgallar dirsekleri vardır ve niçe yerde şâhî topları [v]ar, ammâ topa muhtâc değildir, zîrâ aşağı kal‘a kullenin topları cümle bu varoşu korudur.

Ve bu varoşun hepsi üç aded dervezesi var, biri cânib-i kıbleye Ösek kapusu ve biri taraf-ı şimâle Peçoy kapusu ve semt-i garba Seğitvar kapusu var ve bu mezkûr kapuların mâbeynleri yekûnısı iki bin beş yüz adım ihâta eder bir varoş-ı mu‘azzamdır kim tâ aşağı kal‘ayı ihâta etmişdir, ammâ yukaru iç kal‘ayı ihâta etmemiş varoş palankasıdır, zîrâ iç kal‘anın cânib-i garbîsinin iki tarafında iki yerde sazlık ve bataklık buheyredir ve her tarafı gâyet derin fecc-i amîkden nişân verir bir azîm göldür.

Ve bu varoşun umûmısı yedi mahalledir, ikisi keferelerdir, beşi müslim mahallâtlarıdır. Ve olancası sekiz yüz aded tahta örtülü ve tahta havlılı tahtânî ve fevkânî mükellef ü mükemmel vâsi‘ evlerdir kim her birinde gaytân-ı cinân misilli bâğçeler mukarrerdir.

Ve barısı yedi mihrâbdır. Evvelâ Malkoç Beğ câmi‘i, dırahtistân içre bir câmi‘-i zıllistândır, ammâ kurşum ile mestûr bir serâmed bânghâne-i Bilâlîli câmi‘-i pür-nûrdur. Andan Eski İskender Beğ câmi‘i, bu dahi ma‘bedgâh-ı atîkdir. Mâ‘adâsı mahalle mesâcidleri ve mezgitleridir.

Barıdası üç yerde medrese-i âlimândır. Bu şehirde ulemâya ri‘âyet ederler, ammâ ulemâ-yı âlim ü âmil ü kâmil ü fâzıl yokdur, ancak mürde-şûy sûhtevâtlar vardır, ammâ anlarda[n] kılıçları bellerinde ve kitâbları ellerinde gâzî sûhtevâtları vardır.

Olandası üç yerde tekye-i dervîşân-ı zî-şânları var. Hamusu bir aded mekteb-i sıbyândır. Ve ümmeten bir küçük hammâm-ı hoş-havâsı var. Ve cümleden iki hânları var, ammâ niçe poyataları var kim âyende vü revende müsâfirînler konup göçerler. Ve âmmeten kırk aded dükkânlarında bir üstâd at na‘lbendi var, dünyâda misli yokdur.

Ve cümle halkı Poturca kelimât edüp serhad esbâbları geyüp ticâret ile geçinüp sofra sâhibi garîb-dost gâzî âdemlerdir kim intihâ-i serhaddir.

Ve âb [u] hevâsı hemân kal‘a-i Peçoy gibi latîfdir, zîrâ Peçoy dahi cânib-i şimâle 5 sâ‘at karîbdir. Bunun dahi mahbûb gulâmları olur, ammâ cümle yiğitlerdir. Ve bâğ-ı cinânları gâyet çokdur.

Ba‘dehu bundan cânib-i garba bir gecede {**karye-i Bisne’**yi ubûr edüp} 12 sâ‘atde,

Der-beyân-ı icmâl-i sefer-i hümâyûn-ı feth [u] fütûh-ı kal‘a-i Seğitvar: Sebeb-i gazâ-yı Seğitvar oldur kim mukaddemâ Süleymân Hân Budin’i feth etdikde bu kal‘a-i Seğitvar kalup dest-i Âl-i Osmân’da olan vilâyetleri Seğitvar küffârı harâb u yebâb etdiklerini Budin vezîri Yahyalu Arslan Paşa serîr-i saltanata birkaç def‘â bildirüp devlet tarafından ığmâz-ı ayn olundu.

Ba‘dehu küffâr günden güne şîrînlenüp Erdel vilâyetinde olan şehrlerimizi ve kal‘alarımızdan Mekke ve Medîne hâssı olan Sekelhit kal‘amız ve Sakmar kal‘amız ve Varat ve Arat ve Tokay ve Kalu ve Kâlü nâm kal‘alarımızı Nemse küffârı alup içine asker koduğunun haberin Erdel kralı der-i devlet-masîre bildirdikde hikmet-i Hudâ Süleymân Hân’ın kemâl mertebe pîr-i fânî olup mübtelâ-yı nikrîs ve herem ve niçe emrâz-ı müzmine ile derd-i sakam sâhibi idi, ammâ yine gayret ü hamiyyet-i pâdişâhîyi elden komayup sene 973 mâh-ı Şevvâl’inin 9 gün serâperde-i Süleymânîsin Çırpıcı Çayırı nâm sahrâda meks-i hıyâm edüp ol gün vezîr-i sânî olan Koca Pertev Paşa’yı Erdel diyârına seksen yedi bin asker ile serdâr edüp Erdel banı olan mutî‘ [u] münkâd Zidmon, Yanoş Kral’a Pertev Paşa’yı imdâd gönderdi.

Ertesi gün Sadrıa‘zam olan Sokollu Tavîl Mehemmed Paşa’yı elli bin asker ile serdâr-ı mu‘azzam edüp Seğitvar kal‘ası üzre talî‘a-i asker edüp irsâl eylediler. Ve anlar dahi asker-i kerrâr ile kat‘-ı menâzil ederek Seğitvar’a revâne oldular.

Ba‘dehu Süleymân Hân sene-i mezbûrda mâh-ı Şevvali’l-mükerremin onuncu gününde âdet-i kadîmeleri ve kâ‘ide-i amîme-i şehinşâhîleri üzre Vezîr-i Sânî Ferhâd Paşa’yı ve Vezîr-i Râbi‘ Ahmed Paşa [ve] Vezîr-i Hâmis Kızıl Ahmedlü Mustafâ Paşa ve Şemsî Paşa’yı ve Kadıasker Hâmid Efendi’yi ve sâ’ir erbâb-ı dîvânları cümle götürüp hattâ müsinn ü ihtiyâr umûr-dîde musâhiblerden Matbah ***[172b]*** Emîni Selîm Hânlı Abdî Efendi’yi ve Kuzu Ali Ağa’yı ve mütekâ‘id Yeniçeri ağası Ali Ağa’yı ve bu hakîr Evliyâ‘nın pederi Kuyumcubaşı Dervîş Mehemmed Ağa’yı ve İbrâhîm-i Gülşenî hazretlerinin başhalîfesi Ser-hânendegân Dervîş Ömer-i Gülşenî ve niçe bunların emsâli pîr-i fânî vâcibü‘r-ri‘âyâ umûr-dîde müsin ihtiyârları ma‘an Seğitvar seferine götürüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek gitmede, ammâ mübârek vücûd-ı şerîflerine pîrlikden za‘af u fütûr ve derd-i belâ-yı nikrîs ile dâ’imâ rencûr olup dâ’imâ taht-ı revân ile râha revâne olarak kal‘a-i Belgrad’dan nehr-i Sava’yı ubûr edüp sahrâ-yı Zemon’da meks-i hıyâm buyurduklarında cümle asâkir-i İslâm deryâ-misâl cem‘ olup pâdişâh-ı gerdûn-vakâr deryâ-misâl asker ile Eğre gazâsına gidüp mukaddemâ Nemse çâsârı Ferdinand Kralın Erdel’de istîlâ etdiği Sakmar ve Tokay ve sâ’ir kılâ‘ları halâs etmeğe azm-i hümâyûnları oldukda hikmet-i Hudâ mukaddemâ Peçoy kal‘ası muhâfazasına ta‘yîn olunan üç aded sancakbeğleri Şikloş kal‘ası altında meks-i hıyâm edüp bârân-ı rahmetden bu beğler gözlerin açamayup herkes haymesinde başun hırkaya çeküp âlem ağyârdan bî-haberdir deyü hâb-ı nâzda iken ol gün Seğitvar kal‘ası banı olan Zirniski Mikloş nâm pelîd-i anîd beş bin atlı ve üç bin yaya küffârlar ile mezkûr beğleri ol yağmur ve kar mahallinde ale’l-gafle basup beğleri ve niçe yüz aded gâzîleri cümle şehîd edüp ve niçe yüzünü esîr-i bend-i zincîr edüp cümle guzâtın mâl-ı ganâ’imiyle kal‘a-i Seğitvar’a gidüp şâdumânlar ederek karâr-dâde olur.

Ba‘dehu bu haber-i mûhiş mesmû‘-ı pâdişâhî oldukda Eğre gazâsı ve Erdel’de alınan kılâ‘ların istihlâsından ferâğat edüp *“Bismillâh* niyyetü‘l-gazâ-yı Seğitvar” deyüp ol ân dâmen der-miyân edüp Sokollu Mehemmed Paşa-yı müdebbiri talî‘a-i asker edüp Seğitvar kal‘ası üzre gönderir. Bahren Karlıeli sancağına mutasarrıf Ali Portuk nâm kapudanı Tuna nehri üzre üç yüz pâre firkate ve tıransa ve kırk pâre kalyeta kadırgalar ile donanma-yı hümâyûnu nehr-i Dırava’ya serdâr edüp irsâl eder.

Hulâsa-i kelâm pâdişâh-ı âlî-hümâm menâzil kat‘ ederek Peçoy-ı dilcûy sahrâsında İrşan nâm bir cebel-i azîmin dâmeninde meks-i çetr-i mülammâ‘ olup ol ân Budin beğlerbeğisi Arslan Paşa’yı otağ önünde katl edüp zümre-i şehîdâna dâhil oldu.

Sebeb-i katli oldur kim Süleymân Hân Eğre seferine ve Erdel taraflarına azîmet etdiklerinde ol mahalde Nemse kralı Süleymân Hân’ın bu tarafa seferinde haberdâr olup deryâ-misâl cünûd-ı cünübler cem‘ edüp âmâde iken merkûm Arslan Paşa ol mahalde Budin askeriyle Ustolni-Belgrad kal‘ası kurbunda Polata kal‘ası ve Çavka kal‘aların muhâsara edüp döğerken hemân Nemse çâsârı olan Ferdinand Kral-ı dâl mevcûd askeriyle Arslan Paşa’yı basup cümle Budin askerin kırup kimin esîr edüp bu kadar bârhâne ve cebehâne-i Âl-i Osmân’a mâlik olup mezkûr Arslan Paşa’yı kova kova Tata ve Papa kal‘alarına gelüp bu iki aded kal‘a-i metînelere bilâ-meşakkat küffâr istîlâ etdüğiyçün bu sebeb ile Arslan Paşa katl olundu.

Ve Budin eyâleti Sadrıa‘zam Sokollu Mehemmed Paşa’nın ammîzâdesi Mustafâ Paşa’ya ihsân olunup Seğitvar üzre çarkacı ta‘yîn olunur.

Ba‘dehu bizzât Süleymân Hân ikinci günde kal‘a-i Seğitvar altında top menzilinden ba‘îd göl kenârında serâperde-i Süleymânîsini kurup cemî‘i deryâ-misâl asâkir-i bî-pâyân ile sene 974 târîhinin mâh-ı Muharremü‘l-harâmının yigirminci gününde Ağustos’un beşinci günü kal‘a-i Seğitvar’a göz açdırmayup Vezîr Ferhâd Paşa ve Anadolu vezîri bile kal‘anın taraf-ı cenûbîsin kuşadırlar. Vezîr-i hâmis Mustafâ Paşa ile Rûmeli beğlerbeğisi Şemsî Paşa kal‘anın semt-i şimâlîsin kuşadırlar.

Ve’l-hâsıl himmet-i Sultân Süleymân Hân ile ve re’y [ü] tedbîr sâhibi Sokollu Vezîrin ihtimâm-ı tâmıyla cemî‘i asâkir-i İslâm mûr-ı bî-şümâr mâra üşer gibi kal‘anın etrâfına üşüp yigirmi yedi koldan kal‘aya meterise girüp ale’t-tevâlî kal‘ayı balyemez top-ı kûplar ile döğmeğe başlarlar.

Derûn-ı hisârda mahsûr olan Zirniski Mikloş ve Zirin Hersek nâm segler ile derûn-ı kal‘ada mahsûr yigirmi altı bin kefere kapandığı muhakkak olup anlar dahi derûn-ı hisârdan cenge âhenge başladılar. Ammâ bu kal‘a-i sedd-i İskender nehr-i Reyke bataklığı ve berkeliği içinde cezîre gibi kalmış bir sedd-i Kahkahâ‘dır. Hemân cümle guzât fermân-ı şehriyârî ile mezkûr batağın suyun kesüp altıncı günde taşra varoş feth olup bin altı yüz kadar küffâr-ı hâksâr ***[173a]*** dendân-ı kılıçdan geçüp orta kal‘a fethine mübâşeret olunur, ammâ bu orta kal‘a bir sahrâ-yı azîmin ortasında ve bir deryâ-misâl bir fecc-i amîk batak ve çatak içinde cezîre-misâl bir refî‘u’l-bünyân ve bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i bî-amân olmağile buheyre-i azîmin derdinden kal‘anın yanına varılmaz.

Her ne hâl ise Pojaga beği Nasûh Beğ bu kal‘ada yedi sene esîr olduğundan bu kal‘ayı muhît olan nehr-i Reyke’nin yolların bilüp anın himmetiyle nehrin bendlerin kesüp gölün

suyu kesildi, ammâ içine fîl-i Mengerusî ve Adana câmûsu girse gark olur bir batağ u çatağ ve domuz yatağı yerler kim benî Âdem yanına varmak muhâl.

Hemân Sokollu Mehemmed Paşa, re'y-i ahsen edüp cemî'i asâkir-i İslâma yetmiş bin çuval yapağı ve sekiz kerre yüz bin tobra fışkı ve toprak ve niçe kerre yüz bin ağaç kütük ve niçe bin dıraht-ı müntehâları bu cunbul buheyre deryâsının içine kenârdan bırağa bırağa tâ gölün amîki yerine gelüp ana cemî'i erbâb-ı zu'amâya ve erbâb-ı tîmâr[a] çit örmek fermân olunup astar ve lensalar örüp bu buheyre içine ilkâ olunan tobralar ve fışkı ve yapağı çuvalları üzre siperler ede ede cümle çitleri döşeyüp âmâde ederler.

Ve *bi-avnillâhi Te'âlâ* himmet-i şâh-ı merdân ile birkaç günden kal'anın her cânibini doldurup illâ bir cânibi yılma(?) âyine su kalup gayri taraflarında kal'a dîvârlarına niçe gâzîler serdengeçdilik edüp el vururlar, ammâ kal'anın bârân-ı la'net gibi yağan top u kurşum ve kumbarası tesirinden kal'aya yürüyüş etmek bir vecih ile mümkün değil.

Hikmet-i Hudâ pâdişâh-ı âlî-vakâr bu mahalde müşevveş-hâtır olup kemâl mertebe nıkrîz zahmeti kendülere veca' ü derd [ü] elem verüp ekl [ü] şurbdan kaldılar, ammâ âkıl Sokollu Mehemmed Paşa pâdişâhın ser ü katına(?) kırk hâs odalıyı bile uğratmayup ancak Silihdâr Ca'fer Ağa ve taşradan bu hakîrin pederi Dervîş Mehemmed Ağa ve Re'îsü'l-küttâb Ferîdûn Efendi ve Kuzu Ali Ağalar pâdişâhın başında musâhabet edüp hidmet-i pâdişâhî edüp halvethâne-i şehriyârîde yatup kalkup bir kimesne ile ihtilât etmezler imiş, ammâ her bâr yalnız Sokollu Vezîr gelüp gidüp taşrada kal'anın mühimmât [u] levâzımâtların görür imiş.

Re'y [ü] tedbîr-i Sokollu Vezîr: Çünki pâdişâh-ı âlem-penâh bu mertebe haste-hâl olunca hemân ol ân vezîr-i dilîr "Pâdişâhım böyle fermân etdi" deyü kâmil kırk bin nâmdâr yiğit serdengeçdiler yazup cümleye cebehâne-i pâdişâhîden âlât-ı silâh bezl edüp yürüyüş etmeğe âmâde eder.

Ve ol gün on bin aded keçilerin boynuzlarına ikişer aded fitiller bağlayup ol bir şeb-i muzlimde vakt-i Şâfi'îde cemî'i keçilerin boynuzlarındaki fitilleri yakup bir serdengeçdi âdem bir kösem koyun ile kal'anın gölü üzre dolmuş çitler üzre yürüyünce hemân beriden asker-i İslâm içre bir sadâ-yı "Allâh Allâh" kopup cemî'i keçiler gürûh gürûh kal'aya yürürken hemân küffâr-ı hâksâ[r]lar görse kim bu kadar yüz bin Âl-i Osmân askeri ellerinde fitilleri yakup yürüyüş edüp gelir.

Hemân küffârın cân başına sıçrayup cemî'i top u tüfeng ve kumbaralar keçileri âdem sanup enince cümle küffârda ne top u tüfeng ve ne kumbara vü fişeng sıkılı kalmayup cümle keçiler sademât-ı top-ı kûpdan helâk olunca hemân akîbince kırk bin aded serdengeçdi gâzîler dal tîğ-i uryân olup sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup bî-bâk ü bî-pervâ kal'aya yürüyüş edüp küffârdan top u tüfeng atılmadan hamd-i Hudâ orta hisârı feth u teshîre alup gülbâng-ı Muhammedîler okunup beyâz bayraklar dikildikde cümle küffâr ceng ede ede iç kal'aya firâr ederler.

Bu mahalde iki bin kâfir katl olunup yedi yüz aded gâziyân-ı mücâhidân câm-ı şehâdeti nûş edüp yerleri dâr-ı illiyyîn olup bu kal'anın feth [ü] fütûhu Sultân Süleymân'a müjde olunup,

“Ah gidi Seğitvar âh” deyüp dağ-ı derûnundan bir âh-ı serd çeküp buyururlar kim,

“Dahi Seğitvar’ın iç kal‘ası alınmadı ise işte henüz benim vücûdum kal‘ası alındı” deyüp ol gün kasâvetinden Süleymân Hân sene 974 mâh-ı Safer’in 22 günü serîr-i saltanatın terk edüp dâr-ı bâkîye irtihâl etdikde hemân âkıl u müdebbir Sokollu Vezîr na‘ş-ı Süleymân Hân’ı Silihdâr Ca‘fer Ağa ve Ferîdûn Beğ ve bizim pederimiz ve Kuzu Ali Ağa ve Abdî Efendi ile na‘ş-ı Süleymân Hân’ın karnını yarup ûd u amber ve müşg ü za‘ferân ile tuzlayup Süleymân Hân’ın obası içre, vücûd-ı Süleymân Hân’ı “Amâneten” deyü yere defn edüp kalbini ve muzahrafât ve ciğerini hâlâ Türbe kal‘ası olan yere defn edüp Sokollu Vezîr bizim peder ile ***[173b]*** beş ad[ed] musâhiblere yemîn verüp pâdişâhın merhûm olduğun ifşâ etmeyeler ve na‘ş-ı şerîfin defn olunduğu yerden taşra çıkmayup gûyâ Süleymân Hân hayâtda gibi yine

“Pâdişâhım şöyle ve pâdişâhım böyle” deyüp kelimât edeler ve,

“Pâdişâhım filân devâyı ve filân ta‘âmı ve filân eşribeyi ister” deyü taşra çıkup kilarcıbaşıya ve haznedârbaşıyı haber edeler, yine savma‘aya gireler, deyü gûnâ-gûn re’y [ü] tedbîrler edüp ol ân bir sebük-rûh perkende âdem ile Kütâhiyye’de vâlî olan Şehzâde Selîm Hân-ı Sânî‘ye,

“Elbette pâdişâhım Seğitvar altında bize yetişüp cülûs edesin. Yohsa cemî‘i ibâdullâh ve sancağ-ı Resûlullâh kâfiristânda kalır. *El-hükmülillâh”* deyü haber gönderüp hemân Sokollu Vezîr taşra çıkup dîvân-ı pâdişâhî edüp cümle vüzerâ ve vükelâya pâdişâhın selâmın teblîğ edüp,

“Pâdişâhım orta kal‘anın fethinden ziyâdesiyle hazz edüp sehel vücûdumdaki illetlerim hiffet buldu. Hemân kullarım iç kal‘a fethine de kış gelmeden sa‘y-i cehd-i ihtimâm etsinler. İnşâallâh ser-i kârda olanlara dahi ziyâde menâsıb-ı âlîler ihsân ederim, buyurdular” deyü Sokollu vezîr, pâdişâh-ı merhûmun ağzından böyle re’y-i ahsen kelâmlar söyleyüp cümle vüzerâ ve vükelâlara yüz elli kadar hil‘at-i şehriyârîler geydirüp andan iç kal‘aya sarılmağa mübâşeret ederler.

Ammâ iç kal‘asına cemî‘i küffâr dolup cümlesi cân bâzârına düşüp eyle bir batak deryâsı içre cezîre-misâl bir kal‘a-i dâr-ı dâl ellerine girüp cân havliyle şeb [ü] rûz cenge âheng ederler, ammâ beri tarafda Sokollu Koca Mehemmed Paşa’nın sa‘y [ü] ihtimâmıyla ve bezl-i ihsân [u] in‘âmıyla bunun dahi buheyresin orta kal‘adan taş ve toprak ve ağaç ve çul ve tobra ile fışkılar ve kütük odunlar ile doldura doldura siperlenerek bu iç kal‘a hâ’itine varup niçe bin serdengeçdi gâzîler kal‘a altında siperlenirler.

Andan iç kal‘anın palanka dîvârına el urup kazıkların ve şarampavların söküme başlayup niçe bin gâzîler kal‘a ağaçlarına zift ü neft ve katrân sürüp ıhrâk bi’n-nâr ederler idi, ammâ küffâr cân havliyle ol kadar ceng-i savaş-ı perhâş ederler kim her yürüyüşde asâkir-i İslâmı top u tüfeng ve fişeng ve el kumbarası ile gerü püskürüp guzât-ı müslimîn gerü avdet ederlerdi.

Ve her gün niçe yüz guzât-ı muvahhidîn câm-ı şehâdetden nûş ederlerdi. Ve top-ı kal‘a-kûp ile kal‘anın münhedim olan yerlerin ân-ı sâ‘atde küffâr-ı dûzah-karâr şarampavlar ve arız direkler koyup siperlerin ardlarını toprak ile doldurup evvelkiden metîn ü müstahkem

edüp şeb [ü] rûz asâkir-i İslâmı âteş ile dağlardı, ammâ yine bizim gâzîler niçe kerre kal‘aya uzun kancalar ile yürüyüp çengâller ile kal‘adan kâfirleri aşağı çeküp niçe kerre baş ve diller alup Sadrıa‘zama götürüp ihsân [u] in‘âmlar alırlardı.

Lâkin leşker-i muvahhidîn hayli zamândan berü cengden kendülerine usan gelüp,

“Pâdişâhımızı ayak dîvânında görmek dileriz” deyü kul gulû etdikde hemân Sokollu vezîr-i müdebbir bu re’y [ü] tedbîri edüp na‘ş-ı Süleymân Hân’ın tuzlanmış salamurasını emânet olan yerden çıkarup geydirüp kuşadup serâperde-i Süleymânî içre bir taht-ı âlîde na‘ş-ı Süleymân Hân’ın bol hil‘at-i fâhiresi ardına Kuzu Ali Ağa girüp Süleymân Hân’ın hil‘ati yenlerin za‘ferân sürülmüş elleriyle Ali Ağa geyüp Süleymân Hân’ın başında yine âdet-i kadîmesi üzre destâr-ı Yûsufî üzre yüzünde siyâh nikâb ile vech-i şerîfi mestûr, ammâ mübârek lıhye-i şerîfi sarı olup burum burum ve büklüm büklüm sarı sakalı nikâbsız olup bu re’y [ü] tedbîr ile Süleymân Hân’ın meyyitin taht üzre oturdup hil‘ati ardında Kuzu Ali Ağa Süleymân Hân’ı göğsüne alup kucaklayu durup Süleymân Hân önüne bir perde-i zenbûrî çeküp cümle erbâb-ı dîvân vüzerâ ve vükelâ cümle yerlü yeründe sâf ve sâf durup hemân bir kerre Sakallı Mehmed Paşa taht üzre olan pende-i zenbûrî küşâde kılup Süleymân Hân hayâtda gibi girde bâlişlere dayanup bir kerre ardından Ali Ağa vücûd-ı Süleymân Hân’ı alup cümle askere selâm şekilli etdirdikde cemî‘i kullar ve dîvân çavuşları,

“Ve aleykümü‘s-selâm pâdişâhım, yaşın uzun olsun ve devletin dâ’im olsun. Tanrı pâdişâhımıza çok yıllar ömürler versin” dedikde ***[174a]*** Sokollu’nun tenbîhi üzre sâzende mehterbaşı bir fasl-ı kasîr ederken hemân Kuzu Ali Ağa kendünün hasta eli gibi za‘ferânlı sarımtırak elini Süleymân Hân’ın sakalına yapışup tarak ister işâreti eder şekilli hareket edince hemân Silihdâr Ca‘fer Ağa tarak verüp Ali Ağa tarağı alup Süleymân Hân’ın sakalın hasta harekâtı eder gibi hareket ederek tararken cümle guzât,

“Elhamdülillâh pâdişâhımız hayâtda görüp ayak dîvânı mübârek olup şu nikrîz marazından halâs olup bolay kim pâdişâhımız ayağa kalkup devletinde şu kal‘a feth olup selâmete gitsek” derler.

Kimisi, “Gördün mü sakalını bir hoş tarayamadı, zîrâ haste-hâldir, eyle olur. Hemân pâdişâhımız sağ olsun” deyü herkes birer gûne güft [u] gûda iken mehterân sâzendegân faslı tamâm edince hemân Süleymân Hân’ın na‘şı ardından Ali Ağa eliyle dağılın işâreti etdikde yine dîvân çavuşları yine pâdişâhı alkışladıklarında Silihdâr Ca‘fer Ağa perde-i zenbûrî çeküp cümle vüzerâ ve vükelâlar gürûh gürûh herkesin me’mûr olduğu eşgâline giderken hemân,

Der-beyân-ı diğer re’y [ü] tedbîr-i Sokollu Vezîr

Hemân cenâze-i Süleymân Hân’ı yine yere emâneten kodukları gibi Sokollu oba içinde bir kerre,

“Amân pâdişâhım amân kıyma bana, kırk yıllık bir ihtiyâr vezîrinim amân amân” deyü boğularak haykırarak feryâd edüp,

“Olsun pâdişâhım, bu gün kal‘aya yürüyüş ederiz, amân hünkârım, ceddin rûhıyçün kıyma bana. Vallâhi şimdi yürüyüş edelim. Emir senin pâdişâhım. Yeniçeri ağası kulunu ve yedi

vezîr kullarını ne kırarsın. Ben şimdi cümle ocağa beş yüz kîse verüp yürüyüş ederim" deyü feryâd ederek sarığı boğazına geçmiş ve kendi kendine yüzün ve gözlerin tırmalayup ve sakalı üzre kızıl kanların akıdup baş kabak taşra çıkdıkda yeniçeri ağası Ali Ağa'yı ve Ferhâd Paşa'yı ve Anadolu beğlerbeğisi Mahmûd Paşa'yı ve beşinci vezîr Mustafâ Paşa'yı ve Şemsî Paşa'yı ve gayr-ı mîr-i mîrân ümerâları Sokollu huzûruna çağırup eydir:

"Görün âdemler, ben bu sinn-i sâlde bir pîr-i fânî bir ihtiyâr vezîr olam. Bakın hasta dediğiniz pâdişâhım beni ne hâle koyup sarığım boğazıma geçirüp yüzüm gözüm kan etdi. 'Bire mel'ûn, bu kal'a niçün bu zamâna dek feth olmadı, işte kılıç gibi kış geliyor. Benim kullarım kışa niçün kalır, tîz cellâd' deyüp beni musâhibleri ricâ edüp, 'Elbette kal'aya yürüyüş eyle, yohsa seni de ve gayri vezîrleri ve ser-i kârda olanları kırarım' deyü yemîn etdi. İmdi benim cânım pâdişâh beni öldürmeden ben sizi evvel kırarım ve illâ kal'aya yürüyüş edüp bi-emrillâh feth edelim, pâdişâh kılıcından halâs olalım. Ölürsek kal'a altınd[a] şehîd olalım" dedikde cümle vüzerâ vü vükelâ ve erbâb-ı dîvân Sokollu'nun sarığı boğazında ve yüzü gözü kan görünce hemân cümlesi,

"Amân sultânım, bugün hemân yürüyüş edelim. Her çi bâdâ bâd" deyüp cümle yigirmi iki bin serdengeçdi gâzîler dal sâtûr-ı Muhammedî olup sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup yürüyüş ederek iç kal'aya batak ve çatak çitleri ve lensa astarları üzre cümle guzât birbirlerinin akîblerince ardı arası kesilmeyüp gitmede, ammâ küffâr-ı füccâr âteş-feşânlık {edüp cümle} topları ve kurşumları ve kumbaraları asker-i İslâm üzre yağdırup bir kerre guzât-ı muvahhidîn rû-gerdân olmayup her münhedim olan yerlerin gâzîler topa tüfenge bakmayup cümle guzât dendân-ı bedenler üzre çıkup cemî'i ebrâcları ve tabyaları kabza-i tasarufa alup eyle dilîrâne ceng-i savaş-ı perhâş olmuşdur kim müverrihân-ı Rûm kavlince "Böyle bir muhârebe-i kıtâl bir kal'a fethinde olmamışdır" deyü tahrîr etmişler.

Âhirü'l-emr Süleymân Hân'ın merhûm [ol]duğundan iki gün sonra sene 974 târîhinin Saferü'l-hayrın yigirmi yedinci günü "Dest-i kahr ile Süleymân Hân'ın ölüsü kal'a-i Seğitvar'ı Nemse çâsârı ve Hırvad küffârı elinden kılıç ile feth eyledi" deyü meşhûrdur.

Târîh-i feth-i kal'a-i Seğitvar-ı üstüvâr, *"Feth oldu kal'alar"* lafzı târîhdir. Sene 974. Niçe târîhler dahi vardır, ammâ bununla iktifâ etdik.

Gerçi bu kal'a feth oldu, ammâ Rûmeli ve Anadolu gâzîlerinden ve gayri eyâletlerden on altı bin aded guzât-ı müslimîn Hürr-i şehîd olup yerleri huld-i berîn oldu. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în*.

Ammâ kal'a beği olan Zirniski Mikloş nâm ban-ı benâm "Bu hâli görmekden ise ölmek yeğdir" {deyü} cümle esbâb-ı ihtişâmın geyüp yürüyüş eden guzâta hücûm edince hemân bir mübârizân-ı bahâdırân koluna kuvvet bu kâfir banına bir şehbâz yiğit göğsüne bir kurşum urup bir gâzî dahi kellesine ***[174b]*** bir hadeng urup kal'a kapusu eşiğinde kellesi galtân olup kellesindeki ok lâle gibi nişân kalup cân ber-cehennem gider.

Bu kal‘a-i Seğitvar Zirinoğlu ve Beganoğlu nâm herseklerin tahtgâhı olmak [ile] cemî‘i küffâr bu kal‘anın bir taşına bin baş vermek üzre var kuvveti bâzûya getirüp ol kadar sa‘y [ü] gûşiş ederlerdi kim birbiri (biri) üzre cân vermeğe cânların cehenneme atarlardı.

Gerçi bu kal‘a Sokollu Mehemmed Paşa’nın gûnâ-gûn re’y-i hüsn-i tedbîri ile dest-i İslâm’a girüp zamîme-i şehr-i İslâm’dan oldu, ammâ bu kal‘a sebebiyle Süleymân Hân gibi bir pâdişâh-ı kişverkeş sultândan ayrılındı, *el-hükmülillâh.*

Ammâ hâlâ Süleymân Hân’ın kalbi ve bağırsakları ve ciğeri Seğitvar’ın cânib-i şarkîsinde bir top menzili ba‘îd bâğlar başında bir püşte-i âlî üzre Türbe nâm bir kal‘a içre bir kubbe-i âlîde medfûndur. İnşâallâh bu kal‘a dahi mahalliyle vasf olunur.

Gerçi bu kal‘a altında Süleymân Hân gibi bir pâdişâh-ı cem-cenâbdan ayrılındı, ammâ henüz devlet-i Âl-i Osmân böyle bir kal‘a-i sedd-i İskender’e mâlik oldu. Andan sonra bir dahi kal‘a-i Kanije’ye mâlik olundu. Cenâb-ı Allâh şerr-i düşmandan bu kal‘ateyni ve gayrilereyni hıfzeyn eyleye, *âmîn yâ mu‘în.*

Ammâ ba‘de’l-feth cemî‘i vüzerâ ve vükelâ bu kal‘ayı seyr [ü] temâşâya varup cemî‘i mühimmât [u] levâzımâtların görüp cemî‘i kenîselerin asnâm-ı çirk-i şirkden pâk edüp ma‘bedgâh-ı müslimîn edüp sademât-ı top ile münhedim olan yerlerin ta‘mîr ü termîm etmeğe Sokollu Vezîr fermânlar verüp ibtidâ hükûmetin Peçoy alaybeğisi İskender Beğ‘e sancağı ihsân olunup Budum eyâletinden addolunur ve ibtidâ kadılığın Kadıasker Hâmid Efendi akrabâlarından Musallî Muslu Efendi’ye ihsân olunup cümle a‘yân-ı kibâr iç kal‘a içre temâşâya girince meğer kal‘a banı olan Zirniski Mikloş nâm mel‘ûn u bî-dîn iç kal‘asındaki menhûs hânesinde niçe bin kantâr bârûd-ı siyâh hıfz etmiş.

Hemân guzâtın birisi bârûd olan hazînenin zembereğine basup hazînedeki çarhdan âteş hâsıl olup bin kadar ibâdullâh kal‘a ile evc-i âsumâna perrân-ı urûc edüp cümle şehîd olur, ammâ vüzerâdan ve a‘yân-ı devletden bir merd-i ferde zarar isâbet etmeyüp kal‘ayı tathîr eden hüddâmîn makûlelerin bir top menzili mesâfe-i ba‘îdeye atar. *El-hükmülillâh.* Bunlar dahi câm-ı şehâdetden nûş edüp datar.

Hikmet-i Hudâ, Süleymân Hân bu Seğitvar gazâsına azîmet esnâsında vezîr-i sânî Pertev Paşa’yı Erdel diyârına sipehsâlâr-ı mu‘azzam olup seksen bin asker ile Erdel kralı olan Zidmon Yanoş Kral imdâdına gitmişler idi.

Pertev Paşa dahi Erdel kralı i‘ânetiyle ve kapukulu ve sipâhdan ulûfeciyân-ı yesâreynden ve gurebâ-yı yemîneynden bölük halklarından ve topçu ve cebeci askerlerinden ve niçe mîr-i mîrân ve mîr-i livâlardan bâ-husûs Tımışvar vâlîsi Mustafâ Paşa ve Tatar Hân ve Eflak ve Boğdan askerlerinin cümlesiyle serdâr-ı mu‘azzam Pertev Paşa Göle kal‘asın kâmil otuz altı gün muhâsara edüp hâh-nâ-hâh derûn-ı kal‘adan küffâr amân deyüp kal‘a miftâhların vere ile vermişken yine küffâr vereyi bozup cümle küffârları guzât-ı müslimîn seyf-i Muhammedî‘den geçirüp Seğitvar kal‘ası fethinden üç gün mukaddem bu Göle kal‘asın Pertev Paşa feth etdiği gün beri tarafda Süleymân Hân da merhûm olmuşdu.

Anıniçün Süleymân Hân’ın ölüsü kal‘a-i Bobofça’yı ve kal‘a-i Berezense’yi ve Erdel diyârında kal‘a-i Göle’yi ve kal‘a-i Vilogoş‘u ve kal‘a-i Yanova’yı Süleymân Hân’ın ölüsü feth etdi derler.

Hikmet-i Bârî Seğitvar kal‘asının iç hisârı bârûd ile havâya atıldığı sâ‘at Pertev Paşa’dan Göle kal‘asının ve gayri kılâ‘-ı metînelerin feth [ü] fütûh müjdeleri gelüp hemân ol ân Sokollu müdebbir pâdişâh tarafından Pertev Paşa’ya hayr du‘â nâmeler ile semmûr hil‘at-i fâhireler ile istimrâr emirleri gider.

Ve dahi Sokollu vezîr Seğitvar kal‘ası fethiyle iktifâ etmeyüp kal‘a ta‘mîr ü termîm olunup Sultân Selîm’den haber gelince kal‘a altında ârâm etmek iktizâ edince sancağ-ı Resûlullâh’ı ve cümle hazîne-i vakfullâhı kal‘a içine koyup mâh-ı mezbûrun yigirmi tokuzuncu günü vezîr-i hâmis Mustafâ Paşa’yı ve karındaşı Şemsî Paşa’yı umûmen Rûmeli askeriyle iki bin aşağı bölük sipâhîleri ve topçular ve cebeciler ile yigirmi bin kadar asker-i İslâm ile Bobofça ve Berezense kal‘alarına gidüp ikisin de bir günde feth edüp iki serdâr ordu-yı hümâyûna gelüp ba‘dehu Plevneli Gâzî Mihaloğullarına Kanije ve Komar ve Egirsek nâm kal‘aların câniblerine gönlünde olan yiğitler ile akın edüp kâfiristânı nehb ü gâret etmeğe revâne olunur.

Ve Sokollu vezîr kal‘a-i Seğitvar’ı ol kadar metîn ü müstahkem edüp cemî‘i buheyresi içre mukaddemâ doldurdukları hâr-ı hâşâki deryâ-misâl asker ile üşüp dollâb gemileriyle ve çarh-ı felek taraklar ile cemî‘i muzahra- ***[175a]*** -fâtları buheyreden tathîr edüp evvelkiden fecc-i amîk deryâ edüp nehr-i Reyke’nin yine bendlerin açup buheyre-i Seğitvar’a cereyân etmeğe başlar.

Andan kal‘a hâkimi İskender Beğ ile muhâfaza-i Seğitvar içün kırk bin asker konup ve cümle cebehâne-i pâdişâhî ve cemî‘i mühimmât [u] levâzımâtları ve zahâ’irleri kemâkân gereği gibi beleğan mâ-belağ koyup Sokollu Mehemmed Paşa Şehzâde Selîm Hân tarafının bir hayrına(?) sâmi‘înden idi.

Sultân Süleymân-ı zamânın dâr-ı fenâdan dâr-ı bâkîye irtihâl etdiğinin icmâlidir

İşbu sene 974 mâh-ı Saferü‘l-muzafferinin 22 gününde pâdişâh-ı mağfûr terk-i serîr-i saltanat-ı Âl-i Osmânî edüp andan tâc u raht u bahtı bir bûriyâ-yı gûrhâneye değişüp hâk-i mezelletde karâr etdi, zîrâ benî Âdemin âkıbetü‘l-emr kârı böyledir kim eğer Sâm u Nerîmân u Zâl-ı zamân olup Nûh Necî-vâr ömr-i Nûh sürsen murg-ı dil bâz-ı ecelden istihlâs bulamayup elbette *Küllü şey’in yerci‘u ilâ aslih* [74] kelâmı üzre elbette her nüfûs ecelin câmın nûş edüp, [75] nass-ı kâtı‘ı üzre herkes dâr-ı gurûrdan dâr-ı sürûra gitmesi mukarrerdir.

Çünki sene-i mezkûr mâh-ı Safer’inin yigirmi ikinci gecesi tokuzuncu sâ‘atde Süleymân Hân civâr-ı rahmete vâsıl oldukda hemân Sokollu vezîr-i âkıl u dânâ pâdişâhın intikâl eyledüğün ol kadar ihfâ etmeğe bezl-i himmet etdiler. Kırk aded Hâsodalıların bile rûhlarının ve bâ-husûs taşra vüzerâlarının ebedü‘l-ebed rûhlarının haberleri yok idi.

Ancak re’îsü‘l-küttâb Ferîdûn Efendi ve yedi nefer kimesneler bilüp anlar dahi pâdişâh obasından taşra çıkmazlardı. Pes öte tarafa Selîm Hân’a ılgar ile giden Hasan Çavuş nâm şahs-ı tayyâr-ı benâm misl-i hümâm Seğitvar’dan berk-i hâtif gibi seğirdüp Gelibolu’dan boğazı ubûr edüp bir ân hâb-ı râhat görmeyüp var kuvveti bâzûya getirüp Seğitvar’dan sekizinci günde Kütâhiyye’de Selîm Hân’a cülûs müjdesi telhîsin vâsıl edince hemân Selîm Hân at boy[nu]na düşüp bir ân yatup durmayup Bursa’da cümle ecdâdların ziyâret edüp Bursa sancağını kendüye cülûs müjdesiyle gelmiş Hasan Çavuş‘a ihsân edüp

kendüleri ale'l-acele dârü'ş-saltanati'l-aliyyelerine gelüp sene 974 mâh-ı Rebî'ulevvel'[in]in tokuzuncu gününde Sarây-ı Hâssa içre Arzodası'nda cülûs edüp şeyhülislâm ve'l-hâsıl cümle vüzerâ vü vükelâ ve Kâ'immakâm İskender Paşa cümle sığâr u kibâr tecdîd-i bî'at edüp ertesi ale's-sabâh rûz-ı cum'a olup alay-ı azîm ile Ebâ Eyyûb-ı Ensârî'ye gidüp anda niyyetü'l-gazâ deyüp tekbîr-i Allâh Allâh ile kılıç kuşanup anda salât-ı cum'a edâ ederek dedesi Selîm Şâh-ı Evvel'i ziyâret edüp andan ceddi Ebü'l-feth'i ziyâret edüp andan Bâyezîd-i Velî, andan Şehzâde Mehemmed Hân'ı, andan Şeh[zâ]desi Sultân Ahmed Hân'ı ziyâret edüp yine Hâsodada tahtında karâr edüp müstakil pâdişâh olduğuna târîhleri budur:

…… (1 satır boş)……..

Andan ertesi gün yine ılgar ile kal'a-i Belgrad cânibine revâne olup sek[iz]inci günde İslâmbol'dan Belgrad'a varup Koca Yûsuf Ağa hânesinde mihmân olunca cemî'i ahâlî-i Belgrad gelüp "Mübârek-bâd" deyü tecdîd-i bî'at ederler.

Beri cânibde Sokollu vezîr Seğitvar fethinden sonra ta'mîr ü termîm-i kal'a ederek kırk üç gün meks edüp kırk dördüncü gün kal'a-i Seğitvar'dan sene 974 mâh-ı Rebî'ülâhir'in 3 cü gün Süleymân Hân'ın na'ş-ı şerîfin haymeleri içinde emâneten defn olunduğu yerden vücûd-ı Süleymân Hân'ı ter ü tâze çıkarup taht-ı revân içre koyup Belgrad tarafına cemî'i asâkir-i İslâm ile avdet buyurduklarında cümle guzât-ı müslimîn Süleymân Hân'ı hayâtda zann ederlerdi, zîrâ Süleymân Hân vücûduyla taht-ı revâna Silihdâr Ca'fer Ağa bile süvâr olurdu. Ba'zı zamân silihdâr-ı âkıbet-endîş-kâr berâ-yı maslahat Sokollu vezîre gelüp,

"Buyurun taht-ı revân yanında sa'âdetlü pâdişâh sizi ister" dedikde vezîr-i dilîr at bırağup taht-ı revân yanına gelüp piyâdece bir sâ'at taht-ı revân yanı sıra yayan yürüyüp Süleymân Hân ile kelimât eder şeklinde olup ba'dehu yine atına süvâr olurdu. Ve tâ Belgrad'a bir konak Mitroviçse kasabasına gelince her gün pâdişâha arza gelir şeklinde piyâde yürüyüp Silihdâr Ca'fer Ağa hafî ile işler görüp giderdi.

Bu gûne re'y [ü] tedbîr ile Süleymân Hân'ın merhûm olduğundan ve'l-hâsıl bir ârifün billâh vakıf-ı esrâr olamadılar. Ol gün ki cemî'i asâkir-i İslâm şehr-i Belgrad'a dâhil olunca gördüler kim Selîm Hân otağa gelüp sandal-nişîn-i pâdişâh olup cemî'i erkân-ı devlet tecdîd-i bî'at edüp Sokollu vezîr yine müstakil sadrıa'zam olup Süleymân Hân'ın cesed-i şerîfin gasl edüp serâperde önünde namâzın cemâ'at-ı kesîre ile Hâmid Efendi kılup ***[175b]*** andan Vezîr Ahmed Paşa ve Kuzu Ali Ağa ve Selîm Hân-ı Evvel'in Matbah Emîni Abdi Efendi ve Şeyh Nûreddînzâde Efendi ve bu hakîrin pederi Ser-zergerân-ı dergâh-ı âlî Dervîş Mehemmed Zıllî ve Şeyh Ömer-i Gülşenî, bu nedîmân-ı Süleymân Hân refîk-i na'şe olup vücûd-ı Süleymân Hân'ı İslâmbol'a götürüp câmi'inin mihrâbı önündeki kubbe-i mehbıt-ı pür-envârda defn etmek fermân olunup revâne oldular.

Süleymân Hân mevtinin niçe gûne ahvâlin tahrîr etmişler, ammâ pederimiz merhûm musâhib-i şehriyârî olup kırk sekiz sene hilâfetinde bile olup memâtın dahi görüp sıka kelâmı olmağile böyle tahrîr-i ihtisâr olundu.

Çünki Selîm Hân-ı Sânî müstakil pâdişâh olup yedi gün yedi gece donanmalar olup cemî'i diyâra tecdîd-i sikke ve hutbe emirleriyle her diyâra birer ser-bevvâbân-ı dergâh-ı âlîler gidüp ibtidâ Belgrad'da Süleymân Hân câmi'inde Selîm Hân nâmına hutbe-i şehinşâhı

Hâmid Efendi okuyup ba‘de salâti’l-Cum‘a Belgrad kal‘asından tâ vakt-i gurûba varınca bin pâre toplar atılup şâdumânlar olur. Ertesi gün cemî‘i kâfiristân krallarına,

“Elbette tecd[îd]-i sulh edüp mu‘tâd-ı kadîmeleriniz üzre elçilerinizle harâclarınız gönderin ve illâ inâd u muhâlefet ederseniz vaktinize hâzır olun” deyü haberler gitdikde cümle küffâr havfinden “Sem‘an ve tâ‘aten” deyüp illâ Venedik-i Bundukanî varan elçiye niçe zebân-dırâzlıklar edüp elçimizi redd etdiği mesmû‘-ı Selîm Şâh olup Belgrad’dan ılgar ile Der-i devlete gelüp Venedik kâfirinin Kıbrıs cezîresi üzre “Niyyetü‘l-gazâ” deyüp mühr ile Kara Mustafâ Paşa’yı cezîre-i Kıbrıs’a serdâr-ı mu‘azzam edüp gönderir.

Ve donanma-yı hümâyûn ile yedi yüz pâre kalyon ve kadırga ve sâ’ir sef[î]neler ile asâkir-i İslâm cezîre-i Kıbrıs’a yetişüp ibtidâ Mavosa kal‘asın andan Lagosa kal‘asın, andan Baf kal‘asın, andan Tuzla kal‘asın, andan Girniye kal‘asın ve’l-hâsıl yedi yüz yetmiş mîl cezîre içre yetmiş altı pâre kal‘asıyla ve tokuz yüz pâre köğüyle ve altı kerre yüz bin aded re‘âyâsıyla cezîre-i Kıbrıs üç yılda feth olup hâlâ dest-i Âl-i Osmân’da bir cezîre-i Kıbrıs’dır kim Bahr-i Sefîd içre misli yokdur.

Bu Selîm Hân-ı Sânî bir uğuru açık pâdişâh-ı cem-cenâb idi. Be-kavl-i müverrihîn bunlara Serhoş Sultân Selîm derler. Dedesine Yavuz Sultân Selîm derler kim fâtih-i Mısır’dır. Ammâ aceb vâkı‘ olmuşdur. Süleymân Hân-ı mağfûrun babası Selîm ve oğlu Selîm, iki Selîm mâbeyninde bir Süleymân idi.

Ba‘dehu Selîm-i Sânî Kıbrıs gazâsı mâlıyla Edirne’de dörd minâreli ve üçer şerîfeli ve ikisi üçer yollu minâreli câmi‘i bu Selîm Hân-ı Sânî binâ edüp ibtidâ Cum‘a namâzına giderken Çorlu ovasında çorlu olup na‘şı Ayasofya-yı Kebîr sâhasında defn etdiler. Sene (–) müddet-i saltanatları olup zamân-ı devrinde devlet-i Âl-i Osmân emn [ü] amân olmuş ve Kıbrıs gazâsı mâlıyla pederi Süleymân Hân’ın Seğitvar’da medfûn olan kalb-i şerîfi üzre bir kal‘a ve bir türbe-i pür-envâr binâ etdiler.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Seğitvar-ı metîn

Sene 974 târîhinde bizzât Süleymân-ı zamân feth ederken merhûm olup iki günden sonra bu kal‘ayı Süleymân Hân’ın ölüsü feth edüp vekîl-i şehriyârî Sokollu Mehemmed Paşa tahrîri üzre Budin eyâletinde sancakbeği tahtı iken ba‘dehu sene (–) târîhinde Sultân (–) asrında kal‘a-i Kanije feth olup eyâlet tahrîr olundukda bu Seğitvar sancağı hâlâ Kanije eyâletinde başka sancakbeği taht[ı]dır.

Taraf-ı şehriyârîden beğinin hâssı 516.230 akçedir ve 600 tîmârdır ve 10 aded ze‘âmetdir. Hâlâ alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı vardır. Hîn-i ma‘rekede beğinin askeriyle cümle üç bin altı yüz aded askere mâlikdir. Ve hâkim-i şer‘îsi üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve a‘yân-ı kibâr-ı eşrâfı vardır.

Ve üç oda kapukulu yeniçeri ağası ve Budin kulu serdârı ve sipâh kethudâyeri ve yüzer oda topçu ve cebeci ağaları ve muhtesib ağası ve harâc ağası ve bâcdârı ve mi‘mâr ağası ve şehir kethudâsı ve kal‘a dizdârı ve cümle {üç aded kal‘ada} 356 aded kal‘a neferâtlarından cümle yigirmi dörd ağalıkdır. Ve hîn-i cengde on bin aded cengâver ü dilâver askere mâlikdir. Kerrât ile yedi Hersek askerin bozup sındırmış asker-i bî-amândır.

Evsâf-ı taşra varoş-ı azîm Seğitvar: Sene (–) târîhinde Sührâb Mehemmed Paşa Kanije

vâlîsi iken bu taşra varoşun etrâfına bir sa‘b hisâr-ı metîn dolma ve rıhtım palanka kal‘a inşâ edüp bir handak-ı amîk kazup toprağın kal‘a dîvârı palankası içre doldurup dîvâr üzre atlılar gezer, tâ bu mertebe vâsi‘ palanka dîvâr olup her bir direkleri mîşe ve pelîd ağaçlarıdır kim (…) dönmüş yedi yerde tabyaları ve dirsekli ve câ-be-câ topları vardır.

Ve bu varoşun ***[176a]*** Peçoy kapusundan tâ Kopan kapusuna varınca dâ’iren-mâdâr dörd bin aded hatve ihâta edüp dîvârının kalınlığı on adımdır ve kaddi yigirmi arşın olup dâ’iren-mâdâr etrâfı fecc-i amîk handakdır kim nehr-i Reyke’den gelir. Nehr-i Reyke dahi kal‘a-i Kopan dağlarından gelir, bataklı ve çataklı ve hınzîr yataklı bereklikdir.

Ve bu varoşun cümle iki kapusu var. Cânib-i şarka Peçoy kapusu, cânib-i garba Kopan kapusu metîn ve kavî ağaç kapuları önlerinde handak üzre haşeb cisrleri var, kapuları muhâfaza eder serâmed şâhî topları var.

Ve bu taşra varoş içre bâğ u bâğçe ve vâsi‘ havlılı çoğu kırmızı kiremit örtülü ve niçe yüzü şindire tahta örtülü ve tahta havlılı tahtânî ve fevkânî cümle tahta haşeb binâ hânedânlardır kim cümlesi bin yüz aded mükellef hânedân-ı ra‘nâlardır, ammâ Sührâb Mehemmed Paşa bu varoşu palanka ile ihâta edeli günden güne amâr olmada, bir varoş-ı mu‘azzam olmadadır, ammâ bu taşra varoşda çârsû-yı bâzâr yokdur.

Kefere re‘âyâ-yı Sırf’ı çok olmağile mükellef câmi‘leri ve gayri hayrât-ı imâretleri yokdur. Cümleden İbrişimzâde hânesi ve Çüvü Zâ‘im hânesi ma‘mûrdur.

Der-sitâyiş-i Orta varoş-ı Seğitvar: Bu dahi bir sahrâ-yı çemenzâr içre Reyke nehri batağı içre şekl-i murabba‘dan tûlânîce vâkı‘ olmuş cirmi kâmil bin beş yüz germe adımdır. Taşradaki mezkûr varoşa muttasıl olup cânib-i kıbleye iki sıra tûlânîce vâkı‘ olmuşdur, zîrâ iki yanları mezkûr batak ve çatak bereklikdir kim tûlânîsi beş yüz adım dîvârdır. Ve Peçoy kapusu dîvârı ve iç kal‘aya gidecek kapu dîvârı ikişer yüz ellişer adım dîvârdır. Bu hisâbca “Bu orta kal‘anın gird-â-gird cirmi bin beş yüz adımdır” deyü bâlâda dahi tahrîr olunmuşdur.

Ve dîvârının kalınlığı ellişer ayak enli rıhtım çim dolma sedd-i metîn palanka dîvârdır. Ve kadd-i hâiti yigirmişer arşın âlî meşe direklerinden mebnî palanka-i kavî sûr-ı üstüvârdır.

Ve bu orta hisârın cümle dörd aded metîn ü müstahkem kapuları vardır. Evvelâ cânib-i şarka mekşûf Peçoy-ı dilcûy kapusu gâyet metîn bâb-ı hadîd olup bu dervezenin kemeri üzre bir ibret-nümâ sâ‘at kullesi mîkât üzre deverân eder bir sâ‘atdir. Bu kapudan tâ Bobofça kapusuna varınca iki yüz germe adımdır ve gâyet vâsi‘ şâhrâhın iki tarafında cümle üç yüz aded haşeb dükkânlardır.

Andan Şıklofça kapusundan tâ iç kal‘a cisrinin kapusuna varınca germe beş yüz adımdır. Ve bu orta hisârın şâhrâhların cümle Boynueğri Mehemmed Paşa vâlî-i Kanije iken tahta döşeyüp pâk zokaklar olmuş. Eğer tahta döşenmese vakt-i şitâda çamurdan bu şehir içre gezilmezdi, zîrâ alçak bataklı zemîndir. Ve bu tahta döşeli çârsû içre Ali Paşa câmi‘i var ve bir çeşmesi var. Ve mahkeme çeşmenin kurbundadır.

Ve bu orta hisâr içre cümle dörd yüz yetmiş aded tahtânî ve fevkânî haşeb binâ niçesi kiremitli ve ba‘zısı şindire tahta örtülü bâğçesiz daracık evlerdir, zîrâ bu orta hisâr küçük olmağile evleri dardır, ahâlîsi berhordârdır.

Ve cümle bir mahalle ve beş mihrâbdır ve cümle iki medresedir. Ve cümle üç aded mekteb-i sıbyândır. Ve cümle bir küçük hammâmdır ve cümle bir hândır ve cümle iki aded hânkâh-ı dervîşândır.

…… (1 satır boş)……..

Evsâf-ı hisâr-ı sedd-i İskender-i Seğitvar-ı iç kal'a-i üstüvâr

Seğitvar demek hemân bu iç kal'adan ibâretdir kim bir hasretü'l-mülûk tahtgâh-ı mahsûd-ı kralân bir kal'a-i bî-amândır kim niçe yüz krallar gelüp beşer altışar ay muhâsara edüp eyyâm-ı şitâ gelüp kal'a altı cumbul çamur deryâsı olup hâ'ib ü hâsir menhûshânelerine seg ber-sahrâ giderlerdi.

Ammâ Süleymân Hân kal'a-gîr pâdişâh-ı devr-i zamân olup bu hisârı muhâsara edüp döğe döğe feth olunmadığından âhirü'l-emr dâğ-ı derûnundan veca'-ı maraz müşted olup sebeb-i mev[ti] bu kal'a-i metîn olmuşdur. Hamd-i Hudâ her ne hâl ise dest-i İslâm'a girmişdir.

Ammâ bu iç hisâr orta kal'anın cânib-i garbîsinde bir batak deryâsı içre bir kal'aya ve bir binâya ittisâli yok başka bir kal'a-i sedd-i Ye'cûc'dür. Ve orta hisâr bu iç kal'aya bataklık üzre iki yüz adım tûlu bir haşeb cisr üzre giderken bu cisrin iki başında ve ortasında zemberekler ile mebnî asma cisrlerdir kim her gece bevvâblar bu cüsûr-ı memerr-i nâsları makaralar ile ref' edüp bu iç kal'a bir cezîre gibi kalır.

Ve bu cisrin sağında ***[176b]*** iç kal'a kapusu var kim bu kadar zamândan berü seyâhatimizde bu gûne hiyel ü şeytanat ile binâ olunmuş bir kal'a kapusu görmedim. Hakkâ ki bu kal'aya mânend kal'a-i ser-bülend yokdur kim niçe yüz bin atalar(?) ve babalar ve analar ağladup hemân Âl-i Osmân'ın bu kal'ada kırk bin yiğidi şehîd olmuşdur, zîrâ bir sahrâda ve havâlesiz bir batak deryâsı içre vâkı' olmuş bir kal'a-i dâr-ı amândır, lâkin şekl-i murabba' vâkı' olup bir küçük hisârdır, ammâ cemî'i kralların gözlerine diken olup mukaddemâ gözlerinin bebeği idi, ammâ dâ'iren-mâdâr cirmi kâmil bin adımdır. Buheyre-i berzahda cezîre-misâl bir sûr-ı bî-bâkdir.

Her sene Kanije vâlîleri bu kal'a altına gelüp bu kal'a buheyresin tathîr etdikçe âdem kellesi ve top güllesi ve kılıç ve tüfeng ve gayri envâ'ından silâhlar ve niçe gûne eşyâlar çıkar.

Ve bu kal'a-i Kahkahâ-yı Hırvadistân'ın çâr-kûşe rükn-i a'zam-misâl Şeddâdî tula binâ dörd aded tabya-i azîmleri var kim her birinde biner âdem ceng etse yerim dar demez ve her birinde onar aded balyemez topları var kim gûyâ her biri birer siper ardında ejder-i heft-ser gibi kemîngâhda durup her biri buheyre içindeki sazlığa ve karşu tavla kenârlarındaki sahrâlarda kuş kondur[maz] balyemezler ve kâfire amân vermezler top-ı serâmedlerdir. Ve bu topların mâ-fevkinde birer kat dahi on aded kolumburna topların her birisi çim ve rıhtım toprak dolma siperlerin ardlarında cemî'i mühimmâtlarıyla âmâde cümle üstleri tahta örtülü hâzır-bâş ağızlı toplardır kim her topun hüddâmları yaz ve kış yanlarında yatırlar, zîrâ gâyet serhad yerdedir. Ve bu iç kal'a[nın] kıbleye nâzır bir kapusu var, ammâ üç kat Metîn ve Kavî ismine mazhar olmuş hadîd kapulardır. Metânet üzre olsun içün alçak ve küçük kapulardır kim her birinin arasında niçe bin hiyel ü şeytanat ile âmâde dervezelerdir.

Ve her kapu mâbeyninde cemî‘i âlât-ı silâh ve yat u yarağ zeyn olup durur. Ve cümle pâsbân ve bevvâbân ve nigehbân ve mustahfızânlar bu mahallerde lu‘b u lehve meşgûl olup nevbet beklerler.

Ve bu kapu taşrasındaki tabya dîvârının yüzünde yol üzre âdem kaddi dîvârda çâr-kûşe beyâz mermer üzre celî hat ile bu târîh tahrîr olunmuşdur:

İki kulle yapdı avn-i şâh ile,

Mustafâ Paşa bi-avn-i Kirdkâr.

Kulleler Elburz’a mânend oldular,

Her biri hısn-ı hasîn-i üstüvâr.

Kul oda olsa Seğitvar’a ne tan,

Olmadı mı her birisi bir hisâr.

Ey Velî savt ile dedim târîhin:

Dâ’imâ olsun cihânda ber-karâr.

Sene 981.

Ve bu mezkûr kulle-i erba‘anın mâbeynleri âdem gövdesi kadar kalın kırkar arşın âlî evce ser çekmiş pelîd ve mîşe dırahtlarından dolma rıhtım sedd-i Nemrûd-misâl palanka dîvârdır kim üzerinde fârisü‘l-hayl olanlar cirid oynasalar mümkündür. Tâ bu mertebe vâsi‘ ve arîz iç kal‘a dîvârıdır kim enniliği ellişer adım kalındır.

Ve bu kal‘a kapusunın iç yüzünde iki kulle-i azîm mâbeyninde cümle kal‘aya ve tabyalara ve şehre havâle Çengîzâde Ali Paşa tabyası gûyâ bir kûh-ı Demâvend’e benzer bir sedd-i İskender’dir kim hâlâ bu kal‘anın dîdebânıdır. Evce berâber bir dağ pâre bir tabya inşâ etmiş kim bir kal‘ada nazîri yokdur. Cânib [ü] etrâfında birbirinden âlî balyemez topları ve gayri darbuzanları ve kolumburna ve havân topları mazgal deliklerinde ve sepet siperler ardında kat-ender-kat kirpi tüğü gibi zeyn olmuş azîm balyemez topları var.

Ve bu Çengîzâde tabyasının tâ zirve-i a‘lâsında cihân-nümâ bir kasr-ı âlîsi var, şehir a‘yânları ve cemî‘i erbâb-ı ma‘ârif yârânları anda cem‘iyyet edüp şeb [ü] rûz bu tabya üzre kal‘a neferâtları bunda nevbet ile bekleyüp etrâf [u] eknâfdan gelen düşmanları gözedirler bir mecma‘u’l-irfân cihân-nümâ bir tabya-i serâmeddir.

Ve bu kal‘anın cümle cebehânesi ve hazînesi bu Çengîzâde’nin cihân-nümâ karavulhâne olan tabyası altında olup kapusu iç kal‘ada olup Süleymân Hân câmi‘i ve Kral kuyusu âb-ı hayât sudur kim bu iç kal‘adadır.

Ve cümle yigirmi aded şindire tahta örtülü tahtânî evlerdir, fevkânîleri yokdur. Cümleden Zirinoğlu evi mükellefdir, hâlâ dizdâr sâkin olur. Buğday anbârı dahi bu iç kal‘adadır ve’[s-]selâm.

Ve bu Seğitvar’ın taşra varoşunda ve orta hisârında ve iç kal‘asında cümle iki yüz yetmiş aded sağîr ü kebîr toplardır kim Hudâ hıfz ede.

Ve bu üç aded hisârda cümle on aded mahalle-i müslimîndir. Taşra varoşda beş mahallesi keferelerdir. Ve "Cümle iki bin elli aded kiremitli tahta örtülü hânelerdir" deyü mahkemede kadı efendi sicillâtdan çıkarup haber verdi.

Ve cümle on aded mihrâbdır, ammâ yedisinde salât-ı Cum'a edâ olunur cevâmi'lerdir. Evvelâ iç kal'ada Süleymân Hân'ın Küçük câmi'i.

Andan orta hisârda çârsû içre Ali Paşa câmi'i kurşum ile mestûr bir câmi'-i pür-nûrdur kim cemâ'at-i kesîreden bir ân hâlî olmaz. Bir minâre-i serâmedine bu hakîr yüz on kademe ***[177a]*** ner[dü]bân ile çıkup şehr-i Seğitvar'ı seyr [ü] temâşâ edüp üç yüz elli aded kiremitli hâneler saydım. Mâ'adâ tahta örtülü büyûtlardır. Ve bu Ali Paşa câmi'inden gayri kurşumlu câmi' yokdur. Ve kıble kapusu üzre celî hat ile târîhi budur:

Bahr-i rahmet[e] garîk Ali Paşa,

Eser-i hayri makâm-ı dil-küşâ.

Hâtif-i gayb görüp dedi târîh

Câmi'-i şerîf makâm-ı a'lâ.

Sene 997.

Ve sâhibü'l-hayrât Ali Paşa bu câmi'in hareminde bir kiremit ile mestûr bir kubbe-i ma'mûr içinde medfûndur. Ve harem köşesindeki çeşme ve mahkeme Ali Paşa hayrâtıdır.

Andan Çeribaşı Memi Ağa câmi'i, ma'mûr u müzeyyen ma'bedgâhdır.

Andan el-Hacı Hüseyin Ağa câmi'i (–) (–) (–) (–).

Bunlar meşhûr cevâmi'lerdir. Ve cümle altı aded mahalle zâviyeleridir.

Bâlâda tahrîr olunan varoşlarda mahalleriyle hammâm ve medrese ve dekâkînleri ve gayri imâretleri merkûmdur, ammâ âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb pençe-i âftâb gulâmları olur.

Ve bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır. Beyâz kirazı ve eriği ve elması memdûhdur. Ve mahbûbe kızları akdır ve reng-i rûyları cümle berrâkdır. Ve kal'alarının hâfızı Allâhu Rezzâk'dır. Ve cümle halkı Boşnak'dır, ammâ Macarca ve lisân-ı Hırvatca fasîh bilirler, zîrâ şeb [ü] rûz Zirinoğlu vilâyetlerine çeteye ve poturaya gidüp gazâ ederler, lâkin ayağı neybe demirli esîrlikden halâs olmuş gâzîleri çokdur ve yine ayağı neybeli kâfir esîrleri gâyet bî-nihâyedir. (–) (–) (–)

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i kal'a-i Seğitva[r]:

…… (3.5 satır boş)……..

Bu kal'ayı dahi seyr [ü] temâşâ edüp niçe yârânlar ile vedâlaşup Sadrıa'zama yetişmek içün iki bin aded pür-silâh salt u sebükbâr asker olup kal'a-i Seğitvar'dan cânib-i garba gâh dağlık ve gâh kumsal ve ormanlık içinde katana kâfiri yatağı içre 6 sâ'at gidüp,

Lisân-ı Hırvadca (–) (–) demekdir. Bânîsi Zirniski Mikloş ban binâsıdır, ammâ ibtidâ fâtihi Süleymân Hân Seğitvar kal‘ası altında merhûm olup üç günden sonra kal‘a-i Seğitvar feth olunca Sokollu Mehemmed Paşa’nın re’y [ü] tedbîri ile Vezîr-i hâmis Mustafâ Paşa ve karındaşı Şemsî Paşa Rûmeli eyâletiyle bu kal‘a-i Bobofça’yı muhâsara edüp ol gece bir lu‘b ile küffâr derûn-ı hisârdan firâr edüp sene 974 mâh-ı Safer’inin yigirmi tokuzuncu gün bi-emrillâhi Ta‘âlâ kal‘a-i Bobofça dest-i Âl-i Osmân’a girüp gereği gibi her mühimmât [u] levâzımâtların görüp kemâkân kifâyet mikdârı asker korlar.

Ba‘dehu sene (–) târîhinde yine küffâr-ı dûzah-karâr bu kal‘ayı istîlâ etdikde niçe sene dest-i küffârda durup âhir-i kâr Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında sene 1009 târîhinde Serdâr-ı Mu‘azzam İbrâhîm Paşa dest-i küffârdan alup amâr eder.

Ba‘dehu sene 1074 târîhinde yine küffâr Zirinoğlu bu kal‘aya istîlâ edüp Vezîria‘zam Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa Kanije kal‘asına imdâda geldiğin küffâr istimâ‘ edüp bu kal‘ada küffâr-ı hâksâr ancak beş ay oturmuşken kal‘a-i Bobofça’yı âteşe urup cümle topları ve cebehânelerin götürüp yeni kal‘alarına komuş. Ancak kal‘ası bir mürtefi‘ püşte üzre kârgîr binâ bir iç kal‘a-i ra‘nâsı kalmış.

Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis tahrîri üzre Kanije eyâletinde voyvadalıkdır ve Seğitvar kazâsı niyâbetidir. Kal‘a dizdâr[ı] ve üç yüz aded neferâtlarının Sadrıa‘zam cürmlerin afv edüp kal‘ayı kâfire verdikleriyçün dizdârı ve yedi aded ağaları azl-i ebed ve nefy-i beled oldular.

Ve bu kal‘anın etrâfı göllük ve bataklıkdır, ammâ küffâr ıhrâk bi’n-nâr etmeden gâyet metîn ve sa‘b kal‘a imiş.

Ancak bir câmi‘i ve bir hânı ve bir hammâmı kârgîr olmak ile ıhrâk olmamış. Mâ‘adâ âsâr-ı binâları henüz alev ber-alev âteşi evc-i âsumâna peyveste olmada idi.

Bu kal‘anın ta‘mîr ü termîmine üç aded paşa ve on bin aded re‘âyâ vü berâyâ ta‘yîn olunup amâr etmeğe cidd ü cehd ederlerdi.

{Der-beyân-ı kazâ-yı nâgehânî}

Bu hakîr bu harâb-âbâd kal‘adan kalkup cânib-i cenûba Kanlı Kavak yolu üzre giderken âdem âdem leşi üzre bir çemenzâr ve dırahtistân içre yatırlardı. Gûyâ her dırahtın altı Şecere-i Vakvâk dibine dönmüş. Kimisi dahi sağ, küffâr bunları bir hoş kesmemiş, kimisi henüz cân çekişüp ölmemiş, kimisi ayağ üzre kalkup yine yere düşer ve niçe yüzlerinin henüz kanları nehr-vâr cereyân ederdi. *Ne‘ûzü billâh* bir mahûf u muhâtara yer imiş.

Meğer bizden mukaddem Bobofça kal‘asından kalkan beş yüz mikdârı ümmet-i Muhammed’e {küffâr} sataşup kırarken hikmet-i Hudâ bu hakîr iki bin aded güzîde asker-i İslâm ile arbede-i ma‘reke üzre vardığımızda ***[177b]*** hemân küffâr bizi görüp dağlara firâr etdikde bu kadar mâl u menâl ve tuhfe metâ‘lar ve şâhbâz yiğitler her bir dırahtın zıll-ı himâyesinde zîr-i zeber olup yatırlardı.

Hemân bizim asker bu kadar mâl-ı ganâ’ime el urup bir ânda cemî‘i metâ‘ları ve girân-bahâ eşyâları yağmâ etdiler, ammâ Allâhu a‘lem kâfir dahi ormanlar içinde idiler.

Hemân hakîr dahi bir katîfe kavuk içinde on külçe sırma ve bir sîm kemer raht ve bir

şeyhânî mutallâ ve müzehheb gılâflı kılıç ve bir sırmalı tîrkeş ve bir tengetir musanna‘ çadır aldım. Ve ba‘zı refîklerimiz beleğan mâ-belağ eşyâlar alup giderken hemân,

Hakîr eyitdim: “Bire gâzîler bu kadar mâl aldınız. Bârî Allâh aşkına ve dîn-i mübîn uğuruna şu mecrûh olan âdemlerden seyishâne üzre alalım” dedikde taraf taraf ma‘kûl dediklerinde ibtidâ bu hakîr bir garîb Arnavud yiğidin seyishâneye bindirdim ve sâ’ir guzât dağlarda gezen atlardan yüz on kadar atlar bulmuşlardı, anlara yetmiş aded mecrûh âdemleri bindirüp Kanlı Kavak yolundan dönüp cânib-i şimâle kal‘a-i Kopan yoluna firâr eder şeklinde gitdik, zîrâ Kanlı Kavak yolunda nehr-i Dırava kenârında Maslovin İskelesi kenârında Hırvat kâfiri kayıkları çok imiş. Hemân nehr-i Bektey(?) kenârınca gider.

Hemân karşudan ümmet-i Muhammed alemleri nümâyân olup on bin kadar dal kılıçlı ve cürd atlı âdemler asker-i pür-silâh bize karşu gelüp,

“Bire şükür sağlığa, kâfir sizi nerde bozup kırdı” dediklerinde biz dahi,

“Hayır bizi kırmadı, lâkin bizler ceng üzre râst gelüp küffâr dağlara firâr edüp bu kadar mecrûh âdemleri halâs etdik”.

“Yâ vezîr kethudâsının arabaları ve bu kadar mâl u menâli nice oldu” dediklerinde,

“Araba ve mâl u cân u baş târmâr olup cümle yerde yatırlar” dediğimizde hemân cümle asker yine dal kılıç olup bizim geldiğimiz yola gitdiklerinde biz artık lâ-kayd olup emn-i tarîkda kalup sehel atlarımız otladırken hemân bizim ceng yerine uğradığımız mahalden bir sadâ-yı Allâh Allâh kopup bir tüfeng sadâsı istimâ‘ etdik kim sadâ-yı Allâh Allâh evce peyveste oldu.

Bir sâ‘atden anı gördük. Bize buluşup giden gâzîler ceng yerine vardıklarında görürler kim niçe yüz kâfir biz gitdikden sonra şikârlarına gelmişler. Hemân bu gâzîler kâfirlerin ardın önün değşirirler ve kâfire dal sâtûr-ı Muhammedî olup girişirler. Tarfetü‘l-ayn içre küffârı kırup üç yüz kelle ve iki yüz esîr kâfirler ile ve on bir aded at arabası mâl ile yanımıza geldiklerinde,

“Bire gâzîler, gazânız mübârek ola. *Elhamdülillâh* şu kâfirlerden intikâm aldınız” deyüp bin bin hamd ü senâ ederek cümle gâzîler ile bir yere gelüp cânib-i cenûba yine ormanlar içre 7 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Berezense

Lisân-ı Hırvatca (–) (–) demekdir. Bânîsi yine Zirin küffârından Zirniski nâm ban-ı benâmdır. Bu dahi Süleymân Hân merhûm olduğu günlerde Sokollu Mehemmed Paşa’nın fermânıyla sene 974 târîhinde Rûmeli vezîri Şemsî Paşa fethidir.

Ba‘dehu buna dahi küffâr istîlâ edüp yine Sultân Mehemmed-i Sâlis asrında sene 1009 târîhinde Serdâr İbrâhîm Paşa fethidir, ammâ yine küffâr-ı hâksâ[r] bu sene 1074 de istîlâ edüp derûn-ı hisârda beş ay mukîm olup Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Ahmed Paşa deryâ-misâl asker ile geldiğin istimâ‘ edüp kal‘anın cümle cebehânesi ve topların alup kal‘ayı âteş-i Nemrûd ile yakup yeni kal‘alarına firâr ederler.

Bu dahi Kanije eyâletinde voyvadalıkdır ve Kanije niyâbetidir. Ve dizdârı Sadrıa‘zamdan

havf edüp firâr etmişdi, ammâ beş yüz nefer kal‘a kullarının defter-i cerâ’imleri üzre kalem-i afv çekilüp herkes ıhrâk olan hânelerin amâr etmeğe çalışırlardı.

Bunun dahi âteşi alev ber-alev yanmada idi, ammâ kal‘a amâr iken yedi kat metîn palanka kal‘a imiş. Ancak bir kârgîr binâ bir câmi‘i ve bir hammâmı kalmış.

Ve bu zemîn-i kal‘anın kıble ve batı tarafı iki sâ‘at yer batağ-ı azîmdir. Fîl-i Mahmûdî ve pîl-i Menkerûsî sökmez sazlı batakdır. Bunun dahi iç kal‘ası bir püşte-i âlî üzre palanka imiş, ıhrâk olmuş.

Bunun imâretine Kayseriyyeli Dilâver Paşazâde Murâd Paşa ve Bozok Beği ve beş bin kadar Pojaga ve Yakova kazâsı re‘âyâları ta‘yîn olundu. Ve niçe yerlerin evvelkiden a‘lâ metânet üzre kal‘ayı binâ etmeğe sa‘y-i tâm ederlerdi.

Andan yine cânib-i cenûba cümle asker-i İslâm refîklerimizle giderken dağlar ve orman ve dırahtistân-ı azîmler geçerken balyemez topları sadâsın istimâ‘ etmeğe başladık. Meğer küffâr-ı hâksâr kal‘a-i Kanije’yi yedi kral ve yedi hersek ve yedi ban iki kerre yüz bin asker ile Kanije kal‘asın döğermiş. Ve Sadrıa‘zam dahi Kanije imdâdına varmamış. Bizler dahi 6 sâ‘at gidüp *elhamdülillâh* Sadrıa‘zam ordusuna dâhil olup yine Sadrıa‘zam kolunda meks edüp İbrâhîm Kethudâ efendimizle mülâkât olup vilâyet-i Hersek’de olan Sührâb Mehemmed Paşa’nın ve Pıraçalı Mustafâ Paşa’nın ve Nova ve Gabele ağalarının ve Mostar a‘yânı ve vâlidesinin mektûblarıyla vâlidesinin emânetlerin verüp hakîr[e] dahi bir pençe-i âfitâb Fireng kölesiyle bir Hersek atı hedâyâ verüp “Safâ geldin Evliyâm” deyü vatan-ı aslîsi olan Hersek diyârı ahvâllerin su’âl edüp niçe gûne kelimâtlar edüp kal‘a-i Bobofça kurbunda Kanlı ***[178a]*** Kavak yolunda kırılan tevâbi‘lerin su’âl etdikde mâ-vaka‘ı üzre kendüye bir bir takrîr edüp ve,

“Küffârı bozan gâzîler bu kadar baş ve diller ile hâlâ taşrada dururlar” dediğimde hemân İbrâhîm Kethudâ hakîr ile cümle gâzîleri baş ve dilleriyle Sadrıa‘zama götürüp cümle guzât getirdikleri kâfirleri ihsân edüp kelleleri serâperde önünde galtân edüp bu gâzîlere bir kîse guruş in‘âm edüp cümlesi mesrûr Berezense imâretine me’mûr olan Murâd Paşa’ya gitdiler.

Ve Sadrıa‘zam hakîre Hersek diyârı ahvâlini dikkat üzre su’âl etdikde cümle sergüzeşt [ü] serencâmımızı ve Sührâb Mehemmed Paşa ile âsî kâfire gidüp tâ Kotur kal‘asına varınca nehb ü gâret etdiğimiz bir bir takrîr etdiğimden cihân cihân hazz edüp Sührâb Mehemmed Paşa’nın arz-ı ubûdiyyet nâmesin verüp kırâ’at etdikde andan dahi hazz edüp hakîre yüz altun ve bir hil‘at-i fâhire ihsân edüp yine hakîri ağavâtları zümresine ilhâk buyurdular. Andan haymemize gelüp istirâhat etdik.

Hemân ol ân (–) eyâletiyle İsmâ‘îl Paşa’yı nehr-i (–) üzre Kral Köprüsü yanında beş on yerden asâkir-i İslâm ve balyemez toplar ubûr etmeğe cisrler yapmak fermân edüp der-akab Sirem ve Semendire ve Pojaga ve Ösek ve Segedin sancaklarının askerleri ve Budin serhadlerinden yine Segsâr ve Kopan ve Peçoy ve Mihaç ve Seğitvar ve Seğişvar(?) ve Şimatorna sancaklarının re‘âyâ vü berâyâları arabalarıyla ve bu kadar bin cerâhor re‘âyâlar pîrleriyle gelüp Berezense ve Kopan ve Kanije dağlarından ân-ı vâhidde ol kadar dıraht-ı müntehâları kat‘ edüp mezkûr Kral Cisri kurbunda bir gün bir gecede on aded cisr-i azîmler inşâ etdiler kim her birinin üzerlerinden on aded fîl-i Mahmûdîler geçsede bâk

[ü] pervâsı olmaz cisrler oldu kim bu felekde misilleri yokdur. Gerçi ahşâbâtdandır, ammâ bir mertebe kavî cüsûrlar oldu kim her birinden ikişer araba yan yana ubûr eder.

Kantara tamâm olunca hemân Sadrıa‘zam on pâre balyemez toplara bir fitilden âteş etdirüp cümle yeniçerileri cisrlerin karşu tarafına geçirdüp cisir başlarında meterislere girüp ol gece sabâha dak cümle asker nehr-i (–) üzre yeni cisrlerden ve Kral Köprüsü‘nden asâkir-i İslâm mûr [u] mârdan ve bilâ-aded asel-i zenbûrdan çok olup deryâ-misâl cüyûş-ı muvahhidîn gürûh gürûh ubûra mübâşeret etdiklerinde gulgule-i Rûm ve velvele-i Rûm leşkeri mûr-ı şümârdan efzûn olduğundan zemîn u âsumân-ı nuh eflâke dehşet ve mehâbet târ oldu. Ve cümle asker kemâkân karşu tarafda ve hayme vü hargâhlarında meks etdikde Sadrıa‘zam cemî‘i balyemez toplara yine bir fitilden âteşler etdirüp zemîn ü âsumân “Yan yan ban ban” sadâ verdi.

Ve yine Kanije tarafından küt-â-küt topların sadâsı ale’t-tevâlî gelirdi. Şeb [ü] rûz arası kesilmezdi, zîrâ kal‘a-i Kanije kâfire kâfir dahi yedi kraldan Kanije’ye toplar urulduğundan subh u mesâ tarafından topların sadâsı kesilmezdi.

Hikmet-i Hudâ Kanije tarafında olan karavullarımız bir şehbâz yiğidi tulum ile Sadrıa‘zam huzûruna götürüp hemân ol fetâ-yı gâziyân,

“Eğer Kanije’ye bugün ve yarın yetişirsek hoş ve illâ Kanije elden gitdi. Bu tulum ile Kanije gölünden yüzerek da‘vâ-yı merd ile cân u başım gâzîlerin ve dîn-i Muhammedî‘nin uğuruna koyup kâfir içinden huzûruna geldim. Feryâdımı dinle cânım vezîr. Yedi kral üç kerre yüz bin asker ile ve yedi koldan yetmiş pâre balyemez ile kal‘ayı döğerler, ammâ kal‘ada askerimiz azdır ve zahîremiz yokdur, ammâ bârûd cebehânemiz gâyet çokdur ve paşamız Yentür Hasan Paşa ve Kanije gâzîleri ilâ hâze’l-ân altı bin asker ile şeb [ü] rûz ceng edüp küffârı Kanije gölüne komadılar ve Ölesi nâm varoşa ve Bereklik nâm mahalleye kâfiri uğratmadılar ve aşağı suya berâber topları dahi atmadılar ve şeb [ü] rûz ikdâm-ı tâm ile sa‘y [u] kûşiş edüp eyle savaş-ı perhâş ederler kim Sultân Ahmed zamânı yine bu Kanije’ye Tiryâkî Hasan Paşa yedi kral ile böyle germâ-germ ceng etmemişdir, ammâ feryâdımız zahîre kılletidir ve bir aydan berü imdâd gelmeyüp niçe yüz gâzîlerimiz top güllesinden şehd-i şehâdet piyâlesinden nûş edüp huld-i berîne gitdiler ve mecrûhlarımız ac u zâc u muhtâc oldular ve niçe yüz aded ibâdullâh cû‘dan öldüler. Yine böyle iken ta‘yîn olunan imdâdlar bir aydan berü gelmediler ve yine ahâlî-i Kanije tekâsül etmeyüp hâlâ germâ-ger[m] ceng [ü] cidâl ve harb u kıtâl ederler, ammâ efendim Kanijeli gâzîlerinin açlıkdan cânları gelmişdir. Küffâr-ı hâksâr gördü kim bu kal‘a-i Kanije bir deryâ içinde fethi günden güne müşted oldu. Âhir-i kâr mel‘ûn krallar hîleye sâlik olup bu dâm-ı tezvîri re’y-i ahsen görüp ba‘zı mekâtîbleri dürûğ-âmîzler peydâ edüp zemberek oklarıyla Kanije kal‘ası içine atdı. Hasan Paşa kuluna mektûbları getirdiler, ammâ içinde küffâr niçe hezeyân sözler yazmış. Sultânım huzûrunda söyleyecek kelimâtlar değildir” dedikde Sadrıa‘zam bu feryâda gelen ebü‘l-kelâm yiğidin muntazamu’l-kelâmlarından hazz edüp “Söyle yiğit” dedikde ol fetâ-yı hâzır-cevâb eydir:

“Vallâhi devletli vezîr, kefere-i hîlekârın kâğız-ı dür[û]ğunda(?) eyle ***[178b]*** tahrîr etmiş kim ‘Bire hey Türk sizin pâdişâhınız atdan tekerlenüp ölmüş, vezîria‘zamınız Edirne’ye gitmiş, vezîrinizin dahi va‘desi yetmiş güne dek yetmiş. Siz kimin içün bu kal‘a-i Kanije’de aç uyuz ve kan kuduz olup ceng edersiz. Hemân bir gün evvel amân ile

kal‘adan çıkup gidin. Yohsa İsvet Nikola sultânımız hakkı yarın bir gün bu Kanije’ye yürüyüş edüp sizin cümlenizi dîn-i kadîmimiz sâhibi Hazret-i Îsâ ve Meryem Ana aşkına sizi kırmadan dipdiri kebâb edüp sağ kalanlarınıza kebâblarınız yediririz’ deyü hîle ile şeytanatlı kâğızların guzât bulup kırâ’at olundukda kizb-i mahz olup hîle ile tahrîr olduğuna haml edüp yine cenge ma‘a’z-ziyâde âheng edüp devletli vezîr her gün her gece kâfire göz açdırmayup top u kumbara ve kurşumu bârân-ı la‘net gibi yağdırırlar, ammâ hemân devletli vezîr derdimiz açlıkdandır. İşte cümle kal‘a ağalarının arz [u] mahzarları ve paşamızın feryâdnâmeleri” deyüp bu ebü‘l-kelâm yiğit arzları Sadrıa‘zamın dest-i şerîfine verüp Âsaf-ı münşî-i dilîr feza‘nâmeyi kırâ’at etdikde mefhûmu ma‘lûm-ı şerîfleri olup bir âh edüp eydir:

“Her zamân bu dehr-i denîde kişinin vefk-ı murâdı üzre bir şeyi ber-karâr olmaz” deyüp bu şi‘ri terennüm etdi. Mısra‘:

Tecri’r-riyâhu leyse kemâ teştehi’s-süfün.

deyüp vâfir müte’ellim-künân olup merdüm-i dîdelerinden çekîde çekîde hûn-âlûd nem yem-misâl cereyân etdi.

Zîrâ Kanije’den gelen feryâdnâmeler içinde tuzlanmış âdem gözleri ve kan ile tahrîr olmuş âh [u] enîn sözleri ve hâlâ yedi kral-ı dâl bizi muhâsara edüp,

“Yedi günde yedi koldan yedi bin ma‘dût top gülleleri urup yedi yüz âdemlerimiz Hürr-i şehîd olup meskenleri cennet-i Me’vâ olup kâfirden top güllesi yemeden gayri yeyeceğimiz kalmadı. Ve Bobofça ve Berezense ve Peçoy ve Varad kal‘aların kâfir alalı ve Ösek köprüsün yakalı bize bir imdâd ve zahîre ve mevâcib gelmeyüp hâlimiz mükedderdir. Amân devletli vezîr *lillâhi ve Resûlihi* bize imdâd yetiş” dediklerinde hemân Sadrıa‘zam feryâda gelen sâhib-i kelâm yiğide beş yüz altun ihsân edüp cümle Kanije askerlerine bir tesellînâme tahrîr edüp,

“İşte size imdâd yetişdim” deyü kâğızı feryâdnâmeyi getiren yiğide verüp,

“Göreyim seni şehbâzım. Düşmanın içinden Kanije kal‘asına nice girüp imdâd geliyor haberin götürürsün. Yürü Allâh dest-gîrin ola” dedikde ol ân nefîr-i rıhletler çalınup elli pâre balyemez ve üç yüz pâre top-ı şâhîler atılup cemî‘i asâkir-i İslâm Kral Cisri nâm mahalden,

Sene 1074 târîhinde Kanije kal‘ası imdâdına gidüp küffârın taburu münhezim olduğun beyân eder

Evvelâ Kral cisrinden hareket olup Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa eyâlet-i Budin askeriyle atları çarkacı ta‘yîn olunup Eğre vezîr[i] sağkola ve Tımışvar vezîri solkola ve Haleb eyâletiyle Gürcî Mehemmed Paşa dümdâr ta‘yîn olunup sâ’ir vüzerâ [ve] vükelâlar kanûn-ı pâdişâhî üzre yemîn ü yesârda cenâhayn-vâr deryâ-misâl asker gürûh gürûh gitmede. Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Ahmed Paşa ise on iki bin müsellah ve mükemmel kendü askeriyle gidüp bizzât Hazret-i Risâlet-penâhın sancağ-ı şerîfin önü sıra yürüdüp cemî‘i balyemez toplar endâht olup dağlar ve dırahtistânlar inil inil inleyerek cümle asker-i İslâm çet-a-çet giderken Kanije’den toplar atılmaz oldu. “Âyâ bunun aslı ne ola? *Allâhümme âfinâ.* Âyâ Kanije’ye küffâr istîlâ mı etdi ola?” derken hemân anı gördük. Mukaddemâ feryâdnâmeler ile gelen fetâ at boynuna düşüp Sadrıa‘zama gelüp,

“Müjde devletli vezîr, küffâr sizin deryâ-misâl asker ile geldiğinizin istimâ‘ {edüp} havf ü haşyetden ve salâbet ü mehâbet-i askere tâkat getiremeyeceğin bilüp cümle hayme vü hargâh ve bâr [u] büngâh ve cebehâneleri ve bu kadar balyemez topları ve bilâ-hisâb mâl-ı hazâ’inlerin yedi kral bırağup şimdi Keckivar nâm Yenikal‘a altına firâr etdiler. Hâlâ taburları içinde niçe bin çeri küffârlar arabaların yükletmede ve bizim Kanije gâzîleriyle çata pat ceng etmededirler. Hemân devletli vezîr kâfirin ardı sıra Tatar Hân askeri ve salt atlı olan gâzîler dahi gitsinler” deyince tarfetü‘l-ayn içre Tatar Hânzâde Ahmed Giray Sultân kırk bin çatal atlı Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr ile ılgarup berk-i hâtif gibi kâfirin akîbince ra‘d-vâr gitmede. Hemân Sadrıa‘zam cemî‘i bârhâneyi dündâra bırağup anlar dahi salt asker ile cânib-i cenûba ılgarup 3 sâ‘atde,

İstihlâs-ı kal‘a-i Kanije ve evsâf-ı eşkâl-i tabur-ı küffâr-ı makhûr

Çünkim Sadrıa‘zam Kanije kal‘ası buheyresinin sâhilinde küffârın tabur-ı azîmi içine girüp bir tabahâne(?) haymecikde meks edüp cümle bu tabur içre kâfirden kalan cebehâne ve bârhâne ve mâl-ı hazâ’ini Defterdâr Paşa ve cebecibaşı cemî‘i mâl-ı firâvânı mu‘temedün aleyh âdemlerin defterleriyle kabz olunup asker-i İslâm’dan ***[179a]*** kırk bin aded *“Benem, dîğer nîst!”* deyen gâzîlerden kâfiri kovmağa me’mûr olup revâne oldular. Bu ânda Kanije gâzîleri küffârın firâr etdiklerin görüp ölüsü dirisine binüp kal‘adan taşra çıkup tabur içinde kalan küffârdan ve dağlarda yetişdikler[i] yerlerde kırılandan üç bin kelle ve iki bin kırk aded kâfirleri kayd [u] bend ile huzûr-ı vezîre getirdiler.

Hattâ Kız Kralın vezîrin ve Zirinoğlu ammîsin ve Danimarka kralı oğlunu ve’l-hâsıl yetmiş aded kapudan ve haçlı peyker ve tablhâne sâhiblerin cümle dest ber-kafâ bend-i zincîr ile Sadrıa‘zama getirdiklerinde hemân ol Âsaf-ı dilîr vezîrin cûd-ı vücûdı bahri temevvüc edüp Kanije kal‘asının imdâdına Hazret-i Hızır gibi yetişüp küffârdan halâs etdiğinden mâ‘adâ cümle Kanije gâzîlerine dil-nüvâzlıklar ve dildârlıklar ederek,

“Gazânız kutlu olsun, pâdişâhın ekmeği size helâl olsun” deyüp ibtidâ Kanije Paşası Yentür Hasan Paşa’ya bir semmûr hil‘at-i fâhire ile bir kat libâs-ı nâdire geydirüp başına bir çeleng takdı, ammâ Hudâ âlimdir, Kanije paşasını bir âdem bilemedi. Bu kadar [zam]ândan berü üstü başı palâs palâs yüzü gözü bârûd-ı siyâh dûdından evkâr çehre idi.

Andan kadıya ve cümle ağavâta ve cemî‘i (…) a‘yândan iş erlerine ve yigirmi dörd aded bölük ağalarına ve dizdâra ve kapukulu yeniçeri ağasına ve odabaşılara ve yeniçeri çorbacılarına ve’l-hâsıl bu Kanije’de bu renc [ü] anâyı çeküp mahsûr olan kimesnelerden üç yüz on bir aded ser-i kârda olanlara hil‘at-i pâdişâhîler verilüp ve cümleye çelengler takılup yigirmi kîse dahi cümleye ihsân olundukda cümle gâzîler eyitdiler:

“Devletli vezîr, sen safâ geldin ve Hızır gibi yetişdin. Bizim bu kal‘ada olan ehl [ü] iyâlimiz bile cân baş ile bize imdâd edüp ehillerimiz bile bizimle ceng edüp üç yüzden ziyâde hâtûnlarımız ve kızlarımız şehîde olup hâlâ niçe yüzü top ve kumbara serpindisinden mecrûhalardır. Anlara da ihsân eyle” deyü ricâ etdiklerinde ricâları hayyiz-i kabûlde olup ol Hâtem-i Tay sâhib-i kerem, ehl-i himem on kîse dahi kemâl-i kereminden Kanije’nin havâtînlerine ihsân edüp ol ân cemî‘i yakın sancaklara ve karîb kazâlara yüz dâne maslahat-güzâr ağalar her sancaklara emrlerle pârekende ve perîşân olup Kanije’ye ale’l-acele zahîre getirmeğe gitdiler. Ve Sadrıa‘zam Kanije kal‘asın seyr [ü] temâşâya gidüp vîrân hâlde görünce,

“Bu kal‘a Hazret-i Ebâbekir’in himâyesindedir. Bu kal‘anın ölümü ve havf edecek yeri bu Topraklık varoşundan imiş. Göre küffâr bu mahalden kal‘aya hîle ve şeytanatlar ile gelüp yaklaşmış. Bu mahalle dahi tabyalar ilhâk edüp belki Kanije dahi metîn ve kavî ola” deyü Kanije kal‘asının ta‘mîr ü termîmine üç aded vezîr ve yedi aded sancakbeğleri ve yigirmi aded kazâdan yigirmi bin aded güzîde re‘âyâ vü berâyâlar pîrleri ile gelüp kal‘ayı ta‘mîr ü termîme mübâşeret edüp Kanije buheyresini tathîre başladılar.

Ve yine ol gün firâr eden küffârı Tatar Hânzâde kova kova tâ Yenikal‘a’ya varınca kâfirleri kıra kıra sâlimîn ü gânimîn Kanije altına yedi bin kelle ve altı bin esîr ve altı yüz aded araba yükü mâl-ı ganâ’imle gelüp Hânzâde hil‘at-i pâdişâhîyle şeref-yâb olup getirdikleri altı bin esîrlerden kapudanları ve goroflarından bin aded kâfirleri “Pâdişâh dutsağıdır” deyü alınup sâ’ir küffârlar ile cümle mâl-ı ganâ’imleri arabalarıyla Tatarlara ihsân olunup mukaddemâ Kanijelinin getirdiği esîrleri cümle bu Tatar esîrleriyle Tımışvar vezîri Seğitvar kal‘asına götürüp andan eyâleti askeriyle Tımışvar’a gitmeğe me’mûr oldu. Ve Eğre Paşası Mehemmed Paşa dahi intihâ-i serhad olmağile ol dahi kal‘a-i Eğre’ye revâne oldu. Ertesi gün,

Sene 1074 mâh-ı (–) de Sadrıa‘zam Yenikal‘a seferine azîmet buyurdular

Hakîr İbrâhîm Kethudâ efendimizden me’zûn olup Kanije’de Yentür Hasan Paşa ile kaldım ve cemî‘i a‘yân-ı Kanije ile hüsn-i ülfet edüp Kanije’yi seyr [ü] temâşâya şürû‘ eyledim. Evvelâ,

Sitâyiş-i eşkâl-i cirm-i tabur-ı makhûr-ı Kanije

Kal‘asının buheyresi alarkasının cânib-i şarkîsinde, ya‘nî Berezense kal‘ası tarafında Kanije gölünün kenârında küffâr-ı dûzah-karâr Kanije kal‘asın muhâsara edüp zebûn etmek içün bir tabur-ı azîm inşâ etmiş kim makdûr-ı beşer değildir.

Lisân-ı Serhadlide tabur ana derler kim yâ bir sahrâda yâhûd bir buheyre ve nehir kenârında bir iki kerre yüz bin küffâr ol sahrâda toprakdan kal‘a yapup ve ka‘r-ı azîm handaklar kazup içinde mütehassın oldukları yere tabur derler, ammâ niçe bin taburlar gördük, ammâ bunculayın sa‘b u metîn tabur görmedim. Handakın toprağın cümle iç yüze dağlar gibi yığup topraklar üzr[e] kat-ender-kat meterisler kazup cânib-i erba‘asında yine toprakdan tokuz yerde tabya-i azîmler edüp her tabyada onar aded balyemez toplar koyup üç yerde şaranpavlı kapular yapup ve handaklar içre niçe bin hiyel ü şeytanatlar ile paçarız çarh-ı felekler edüp kapuları ***[179b]*** önlerinde ve handakların kenârlarında hadd [ü] hasrın Hudâ-yı Müte‘âl bilir.

Âdem gelince derin küçük küçük kuyular ve çukur çukur çukurlar kazmış kim hîn-i ma‘rekede Türk askeri tabura yürüyüş ederse kuyulara ve çukurlara düşsünler mülâhazasıyla niçe kerre yüz bin aded mülhid çukurları kazmış ve yığılan toprakların ardına niçe bin arabalar ve niçe kerre yüz bin dallı ve budaklı dıraht-ı müntehâları dizüp paça[rı]z etmiş ve bu taburun ortasında bir kat küçük tabur dahi kazup gûyâ iç kal‘a edüp cümle hazîne ve mâl-ı erzâkı bunda idi.

Ve Kanije buheyresi kenârında iki yüz pâre kayık ve çırnıkdan ziyâde gemiler var idi kim bunlar ile Kanije’ye yürüyüş edüp asker döğe, ammâ mel‘ûn küffâr var kuvveti bâzûya getirüp Kanije gölün birkaç yerinden birer ok menzili iğne(?) topu doldurmuş. Hakkâ ki

Sadrıa‘zam varmasa ihtimâl idi kim birkaç günden Kanije kal‘asına bir hatâ ere idi. Hudâ hıfz etdi.

Ammâ bir tabur dahi Kanije kal‘asının cânib-i garbîsinde Topraklık nâm varoşunda bir kat bir tabur içinde Kız kral ve Danimarka kral ve Donkarkız kral bu taburdan Kanije’yi döğerlerdi, lâkin küçük tabur, ammâ bu mezkûr Zirinoğlu ve Began ve Nadaj ve Kettanoğulları‘nın taburları gâyet büyükdür. Hattâ hakîr bu taburu at ile iki sâ‘atde gücile dolaşup temâşâ etdim. Ve bu taburda küffâr meymene ve meysere durup bî-bâk ü bî-pervâ Kanije’yi döğerken Sadrıa‘zamın toplar ata ata geldiğin küffâr-ı hâksâr işidüp cân u baş havfine düşüp karârları firâra mübeddel olup bu tabur içre ol kadar mâl-ı ganâ’im ve cebehâne bırakmış kim hisâbın Hudâ bilür.

Hattâ biz de ol gün on tokuz aded balyemez toplar ve yigirmi aded kolumburuna toplar ve kırk aded şâhî toplar bırağup gayri şâhîleri at arabalarıyla götürmüş. Anların da niçesin Tatar askeri bırakdırmış ve kırk bin top güllesi ve üç yüz araba bârûd-ı siyâh ve altı bin aded kumbara ve sâ’ir cebehânelerin envâ‘ların Hudâ bilir. Cümle bu cebehâne mühimmâtları ve sâ’ir hazâ’inleri ve tabur etrâfında olan kerasteleri cümle kal‘a-i Kanije’ye taşıyup hıfz etdiler. Ve Yentür Hasan Paşa’nın re’y [ü] tedbîriyle küffâr taburuna cemî‘i asâkir-i İslâm ve bu kadar re‘âyâ vü berâyâlar üşüp üç gün üç gecede taburun handakların ke’l-evvel doldurup bir hafr-i sa‘îrden nâm u nişân kalmadı.

Der-beyân-ı evsâf-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i üstüvâr-ı metîn hisâr-ı sedd-i İslâm-ı kavî sûr-ı Kanije

Lisân-ı Latin ve Hırvad ve Sırf ve Voynık ve Bulgar ve Boşnakda (–) (–) (–) demekdir, ammâ lisân-ı Fireng’de Köpek kal‘ası demekdir, zîrâ zamân-ı kadîmde bir fakîr domuz çobanı bu Kanije buheyresi içre bir külbe-i menhûshâne yapup birkaç yüz hınzîra ve birkaç yüz köpeğe mâlik olup domuzlar Kanije gölünün eğir köklerin yemeden semîn hınzîrlar olup mezkûr domuz çobanı iki yüz sene ma‘mûr olup niçe kerre yüz bin hınzîr satarak niçe milyon mâl-ı firâvân peydâ edüp tenâsül-i evlâd bularak bu kal‘a-i Kanije’yi ibtidâ tabya-misâl ol koca domuz ve köpek çobanı binâ etmeğile Kanije, ya‘nî Köpek hâne nâmıyla müsemmâ bir sûr-ı ra‘nâ olur.

Ba‘dehu âb [u] hevâsının letâfetinden ve eğir kökünün mahsûlâtından meşhûr-ı âfâk olup Ungurus banları dahi zamîme-i binâ ederek bir sedd-i sedîd kal‘a-i üstüvâr olur.

Ba‘dehu sene 1009 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında be-dest-i Gâzî İbrâhîm Paşa Zirinoğlu elinden amân ile feth etmişdir.

Sebeb-i fethi oldur kim Tavîl Mehemmed [Paşa] Rûmeli vezîri idi ve Tiryâkî Hasan Paşa Budin vezîri idi. Bu iki vezîr mukaddemce kal‘anın meterislerine imdâda gelen Fransa kralı askeriyle cümle guzât-ı Kanije meterise girüp gûnâ-gûn kal‘ayı döğerken bi-emri Hayy-i Kadîr Kanije’nin iç kal‘asındaki bârûda âteş isâbet edüp kal‘anın cümle der [ü] dîvârların ve niçe bin cengâver keferelerin havâya perrân atup kal‘anın hâli mükedder olunca Sadrıa‘zam İbrâhîm Paşa dahi deryâ-misâl asker ile kal‘a altındaki küffârın taburuna göz açdırmayup aç kurd koyuna girir gibi girüp yedi gün sekiz gece tabur cengi olup âhirü‘l-emr küffârın taburunda kırıla kırıla cünûd-ı cünübü az kalup bir gece Mekemorya câniblerine firâr ederler.

Ertesi gün derûn-ı kal‘ada mahsûr olan küffâr görseler kim kendülere gelen imdâd-ı taburdan bir cân kefere kalmamış. Hemân küffârın cân başlarına sıçrayup gayri imdâd gelmeden me’yûs olup Kanije’nin burc [u] bârûları üzre beyâz bayraklar diküp “Amân ey asâkir-i Âl-i Osmân” dediklerinde asker tarafından Peçoylu Koca Sinân Çavuş amân-ı Âl-i Osmân ile kal‘aya rehin varup anlar da kal‘anın miftâhlarıyla ***[180a]*** Serdâr İbrâhîm Paşa’ya gelüp cümle küffâr amân ile uryânen kal‘adan çıkup nehr-i Dırava mukâbelesinde kal‘a-i Mekemorya ve kal‘a-i Ligrad ve kal‘a-i Çakato[r]na’lar yine yıkılup asker-i İslâm bile nehr-i Mora[va]‘ya varınca götürdüler.

Andan Kanije paşalığın Alacaatlı Hasan Paşa’ya verdiler. Ve cümle mühimmât [u] elzemât-ı levâzımâtların gördüler. Ve kırk günde gereği gibi ta‘mîr ü termîm edüp içine yigirmi bin muhâfazacı askeri zahîreleriyle koyup gitdiler. Ve bu sene-i mübârekede,

“Berezense kal‘asın müceddeden İbrâhîm Paşa binâ etdi” deyü Kanije ihtiyârı nakl etdiler.

Ba‘dehu şu‘arâ-yı Budin kal‘a-i Kanije’nin fethine niçe gûne târîhler demişlerdir.

Târîh-i kal‘a-i Kanije:

Kanije kal‘asın aldı serdâr. Sene 1009.

Diğer târîh-i inhizâm-ı tabur:

Feth olup kal‘a bozuldu tabur. Sene 1009

(–) (–) (–) (–) (–) (–)

Niçe gûne musanna‘ târîhler dahi vardır, ammâ bu kadar ile iktifâ etdik.

Ba‘dehu Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında tahrîr olunup başka eyâlet olmağa müsta‘id bir vilâyet feth olmak ile Budin ve Bosna sancaklarından birkaç sancak ilhâk edüp eyâlet tahrîr olunup cümle yedi aded sancakdır.

Evvelâ Yakova sancağı ve Pojaga sancağı ve Şikloş sancağı, ammâ voyvada zabt eder ve Peçoy sancağı ve Seğitvar sancağı ve Kopan sancağı ve Kapoşvar sancağı hâlâ voyvada zabt eder ve Keminvar sancağı, hâlâ küffâr zabt eder ve Egirsek sancağı küffâr zabt eder, iki sancağı dest-i kâfirde kaldı ve üç sancağın kâ’immakâmlar zabt eder.

Ve paşasının hâss-ı hümâyûnu altı yüz bin sekiz yüz toksan akçe hâssı vardır. Ve cümle erbâb-ı zu‘amâsı 12 ve erbâb-ı tîmârı 533 neferdir. Kanûn üzre cebelüleriyle ve paşasının askeriyle beş bin asker olur, ammâ hîn-i ma‘rekede eyâleti askeriyle ve cümle yigirmi dörd ağalık kal‘a neferâtları ile cümle on altı bin altmış aded asker olur. Ve her sene eyâleti sancakları ve Sirem Semendire ve Alacahisâr ve Vuçitrin sancakları bu kal‘a-i Kanije altında yedi ay muhâfaza beklemek kanûndur.

Alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı var ve tîmâr defterdârı ve defter kethudâsı ve defter emîni ve çavuşlar emîni ve çavuşlar kâtibi ve mâl defterdârı ve muhâsebeci ve mukâta‘acı ve şehir emîni ve şehir kethudâsı ve harâc emîni ve muhtesibi ve bâcdâr ve mükellef mi‘mârbaşısı ve kal‘a dizdârı ve iki bin yedi yüz kal‘a neferâtlar[ı] ve yigirmi dörd aded tuğ sâhibi ağalarından yerli ağası ve sağkol ve solkol ve azeb-i hisâr ve beşli hisâr ve

martolos ağası ve yerli topçu ve cebeci ve kumbaracı ağaları vardır. Ve üç oda ile kapukulu yeniçeri ağası ve topçu ve cebeci ağaları Âsitâne tarafından üç dörd yılda bir tecdîd olup gelirler.

Ve şerî‘at tarafından hâkimleri şeyhülislâmı ve nakîbü‘l-eşrâfı ve üç yüz akçe pâyesiyle kadısı vardır, ammâ eyâleti cümle 15 kazâ yerdir, zîrâ cânib-i erba‘ası cümle kâfiristândır.

Kanije kal‘asının tar(z)hı ve eşkâli ve tarzın beyân eder: Ammâ efvâh-ı nâsda bu Kanije’ye niçe âdemler Kanlıca ve Kanije ve Kannice ve Kanicce derler, ammâ galat-ı meşhûr evlâ olmak ile defterhâne-i pâdişâhîde,

“Kanije eyâletine mutasarrıf vezîrim fülân paşa” deyü taraf-ı şehriyârîden Sührâb Mehemmed Paşa’ya emr-i pâdişâhî böyle geldi idi.

Hattâ sene (–) târîhinde Sührâb Mehemmed Paşa Kanije vâlîsi iken hikmet-i Hudâ Kanije kal‘ası içinden bir âteş-i Nemrûd peydâ olup cemî‘i hânedânlarından ve der [ü] dîvârlarının şarampav ve palankalarından aslâ nâm u nişân kalmayup hemân cânib [ü] etrâfında dağlar gibi yığılmış toprakları ve suya berâber zîr-i zemînde balyemez topları kaldı. Hemân Sührâb Mehemmed Paşa-yı âdil tarfetü‘l-ayn içre eyâletinde olan sancaklara ve kazâlara ve kurâ vü kasabâtlara emirler gönderüp üç gün üç gecede yigirmi bin asker zahîreleriyle gelüp cânib-i erba‘asına meterisler kazup cenge âmâde olup Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa’ya ve Eğre Vâlîsi Halîl Paşa’ya ve Bosna vezîri Melek Ahmed Paşa’ya Kanije ıhrâk olduğunun feryâdnâmelerin tahrîr edüp her diyâra âdemler gitmede.

Der-beyân-ı musîbet-i muhâsara-i Kanije

Bu Kanije kal‘ası her tarafdan beşer altışar konak kâfiristân içinde olmak ile hemân kal‘a-i Kanije’nin ıhrâk olduğun Zirinoğlu ve Beganoğlu görünce üç günde yedi kral-ı dâl yüz bin asker ile gelüp fursat ganîmet bilüp ıhrâk olmuş kal‘aya yedi koldan sarılup döğmeğe başlarlar. On gün on gece pey-ender-pey kal‘aya yedi bin gülle urup dağlar gibi yığılmış toprağın aslâ ve kat‘â zerre kadar haberi olmayup cemî‘i gülleler topraklara saplanup kalır. Küffâr-ı füccâr-ı Hırvad [u] Macar bu hâli görüp kal‘aya bir vech ile zafer mümkün değil.

Hemân günden güne deryâ-misâl küffâra imdâd gelince kal‘anın buheyresine hâr u hâşâk ve muzahrafât doldurmağa başlar. Hikmet-i Bârî yârî kılup on birinci günde Budum vezîri ***[180b]*** İsmâ‘îl Paşa Budin ve Eğre ve Üstürgon ve Ustolni-Belgrad ve Şimatorna sancaklarından ve Budin eyâletinden otuz bin asker ile Kanije kurbuna geldikde Eğre Paşası Halîl Paşa’yı atlarına çarhacı ta‘yîn edüp cemî‘i guzât-ı müslimîn yer götürmez asker ile geldüğün küffâr istimâ‘ edüp hemân ol ân cân başlarına düşüp cemî‘i bârhâneleri ve cebehâneleri ve balyemez topları bırağup nehr-i Morava’ya doğru cân ber-cehennem Mekemorya vilâyetlerine firâr etdiklerin Kanije gâzîleri görüp hemân ol sâ‘at buheyre üzre cisrleri kurup küffârın ardı sıra düşüp giderler.

Akîblerince Eğre askeri dahi ardları sıra Budin askeri küffârı üç gün üç gece vilâyetlerindeki kal‘alardan Keminvar kal‘ası ve Eğrevar, Egirsek, Komar, Mezere(?), Yeleşke nâmân kal‘alara varınca küffârları kova kıra ellerin vilâyetlerin yaka yıka bu kadar mâl-ı ganâ’im ve bu kadar cebehâne bırakdırup üç bin kelle ve beş bin esîr ile Kanije altına gelüp sürûr [u] şâdumânlar edüp ol sene-i mübârekede kal‘a-i Kanije’yi küffârdan böyle imdâd ile halâs edüp Koca Sührâb Mehemmed Paşa ve Budin vezîri

İsmâ‘îl Paşa yetmiş seksen bin asker ile ve kırk elli bin re‘âyâ vü berâyâlar ile altı ayda bir kal‘a-i sedd-i İskender yapmışlar ve niçe gûne savaş mülâhazasıyla gûnâ-gûn zamîme-i tabya ve dirsekler etmişler kim evvelkiden bin kat ziyâde sedd-i Ye’cûc olup amâr olup hâlâ dîvânhânesinin atebe-i ulyâsı üzre bu kal‘a ta‘mîr ü termîm olunduğunun târîhidir:

Nâgehân cânib-i Hak’dan irişüp nâr-ı kazâ,

Kanije kal‘asını yakdı hemân ser tâ-pâ,

Kal‘a itmâmına târîh {yüz altmış beş ile} denildi Hâmid,

Kanije kal‘asını yapdı Mehemmed Paşa.

Sene 1071.

Ve bu kal‘aya niçe kerre yedi kral-ı bed-sarây döğüp hâ’ib ü hâsir giderler. Bir kerre dahi bir acâ’ib mahsûr olduğu Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis’in vüzerâlarından sene (–) târîhinde Tiryâkî Hasan Paşa’nın mahsûr olup yine Kanije askeri küffârı kıra kıra kal‘a halâs olduğu bir uzmâ(?) tevârîhdir.

El-hâsıl bu kal‘a dest-i Âl-i Osmân’a gireli sekizinci kerredir kim muhâsara çekmişdir. Ve yine cümle küffâr münhezim olup gitmişlerdir, zîrâ bir batak deryâsı ve bir fecc-i amîk buheyresi içinde bu kal‘a gûyâ [ba]şsız dörd ayakların açmış su üzre yapılmış kurbağa hayvânı gibi deryâ yüzünde yatır. Ol şekilli bir kal‘adır kim dörd ayakları dörd köşesinde eğri büğrü tabyalarıdır kim bir düşman bu Kanije kal‘asının topların battâl edemez, zîrâ gâyet mahfûz topları vardır.

Ve bu Kanije batağının her tarafı ikişer konak yer bataklık ve bereklik buheyredir. Ve taşrası dırahtistân ve şeceristân ve ormanlı sahrâlardır, lâkin kal‘anın cânib-i şarkîsinde Berezense kal‘ası ve Kral Köprüsü tarafları açık sahrâlar vâkı‘ olup ol tarafda Kanije’nin bâğları ve bâğçeleri ve koruları vardır. Bu tarafda buheyre kenârından kal‘aya kurşum ve top yetişir, ammâ mâbeynde fecc-i amîk deryâ gibi gölü vardır.

Ve bu tarafdan kal‘aya kâmil üç yüz germe adım ağaç ve metîn köprüsü vardır. Ve üç yerden kesme cisrleri var, her gece pâsbânlar bu üç aded haşeb cisrleri makara ile kaldırup dayarlar ve her gece yine cisri nigehbânlar pür-silâh olup beklerler.

Ve bu kal‘a bir göl içre cânib-i kıbleden taraf-ı şimâle çâr-kûşeden tûlânîce vâkı‘ olup dâ’iren-mâdâr cirmi bin sekiz yüz germe adım ihâta eder bir kal‘a-i Kahkahâ-yı serhadd-i İslâm’dır kim bu hakîr işitmeyüp dîvâ[r]ı üzre levendâne adımlayup hisâb olunmuşdur, ammâ handakı yokdur, zîrâ cânib [ü] etrâfın bereklik gölü ihâta edüp bu kal‘a hemân bir cezîredir.

Ve dahi dîvârının gird-â-gird kırkar ve ellişer ayak enli rıhtım ve dolma çim dîvâr-ı metîndir. Ve iki tarafı bu dîvârın içerisi ve taşrası âdem gövdesi kalınlığı mîşe ve pelîd dırahtlarıdır kim her birinin kadleri on beşer mi‘mâr arşını kalın dıraht-ı müntehâları birbirlerine san‘at ile üstâd bennâlar bağlayup içini kirpi-misâl rıhtım dolma çim etmişler kim niçe kerre yüz bin top ursan gülleler ağaç direklerden içeri girüp kûh-ı Elburz-misâl toprağa saplanup kalır.

Ve bu kal‘a dîvârı üzre câ-be-câ şehir a‘yânlarının bâğçecikleri var ve yine dîvâr üzre bu kal‘a muhâsara oldukda şühedâ mezâristânı var kim yeşil tahtadan şühedâ alâmeti bayrakları var, ya‘nî bu mertebe enli vâsi‘ ve metîn kal‘a dîvârıdır kim bir diyârda deyyâr böyle kal‘a-i üstüvâr yokdur.

Ve bu sûr önünde kal‘aya siper olsun içün su kenârında bir kat dahi yine kalın direkler üzre çit örülüp üzerine beyâz horasânî kireç sıvanmış yalın kat dolmasız palanka dîvârdır kim kal‘a beyâz kuğu gibi dur[ur]. Bu siper dîvârının ardı ana dîvârına varınca iki araba yan yana yürür vâsi‘ yoldur. Hîn-i ma‘rekede bu dîvâr ardında guzât siperlenüp ve meterisler kazup ceng edecek mazgal delikleri ve top kapağı yerleri her tarafda vardır. ***[181a]*** Ve dahi büyük kal‘a dîvârının iç yüzünde şehrin cümle evleri kal‘adan beşer arşın alarka binâ olunup aslâ kal‘aya muttasıl evler yokdur ve memnû‘âtdan olup dîvâr dibi tarîk-i âmdır.

Ve bu kal‘anın dörd köşesinde Çâryâr-ı güzîn aşkına dörd aded tabya-i azîmleri var kim kal‘adan taşra birer burun gibi yüzer arşın göl içine çıkmış her biri birer Mardin ve Van kal‘alarına mânend tabyalardır. Ve her birinde her cânibe nâzır ikişer kat suya berâber şayka toplar ve mâ-fevkında kat-ender-kat balyemez ve küffâra amân u zamân vermez kırkar ve ellişer pâre altun gibi mücellâ kırmızı keçeler ile örtülü ve üzerleri tahta damlı toplar var kim her biri birer kal‘a değer. Bu topların eşlerini(?) Akdeniz’de Rodos kal‘asında görmüşüm ve her topların elzem-i levâzımından olan mühimmât u levâ[z]ımâtları ve gülleleri ve paça[v]ra ve keçeleri ve masdarları ve lunbarların cümle âmâde olduğundan mâ‘adâ cümlesi ağızlı olup fitilleri ve topçuları şeb [ü] rûz her topun yanlarında yatırlar.

Ve sekiz kerre bu kal‘a muhâsara çeküp bu büyük topları küffâra atmağa aslâ tenezzül etmemişlerdir, zîrâ bu topları düşman bir vecih ile battâl edemez kim Tiryâkî Hasan Paşa bu kal‘a topların ve siperlerin bu tertîb üzre bir gûne tarz-ı acîb ü garîb tasnî‘ eylemiş kim bir kal‘ada bu tertîb yokdur. Ve sekiz kerre küffâr bu kal‘ayı muhâsara edüp hâ’ib [ü] hâsir firâr etdikde bu kal‘a altında bırakdığı toplar cümle bu kal‘ada kaldığıyçün bu rabât-ı azîmin topları kirpi gibi kat-ender-kat durup her biri bir ejder-i heft-ser gibi arabaları ve kızak kundakları üzre durur.

Ve bu kal‘a dîvârı üzre üç yüz yerde karavulhâne odaları var kim her birinde mazgal delikleri olup şeb [ü] rûz dîdebânları “Allâh yeğdir yeğ” deyüp gülbâng-ı Muhammed çekerek her biri karavulhânelerinde gölden gûnâ-gûn balık avlarlar.

Ve cümlesi iki kapusu var, ikisi dahi ikişer kat metîn ve kavî demir kapulardır. Ve Şeddâdî kârgîr binâ kemerli sa‘b binâ kapulardır. Bu ikişer kat kapunun aralarındaki dîvârlarda ol kadar âlât-ı silâh ve katlavî ve tuğulka ve haşeb harba ve teber ve ok ve yay ve kılıç ve tüfeng makûlesi pâk silâhlar var kim ta‘bîr olunmaz. Ve bu kapu araları cemî‘i Kanije ahâlîsinin mecma‘u’l-irfân yerleridir kim mâh-ı Temmûz’da oturan âdem hayât bulur. Bir gûne bâd-ı nesîm eser kim her nefesde âdem râhat olur, ammâ Seget kapusu cânib-i şarkda Seğitvar tarafına nâzır olduğundan Seget kapusu derler, bu kapudan içeri cânib-i garba Beç kapusuna varınca iki yüz germe adımdır, zîrâ bu kal‘a aksi göl üzre yatır kurbağa gibi beli ince vâkı‘ olduğundan bir kapudan bir kapuya varınca iki yüz hatvedir. Ve bir şâhrâh-ı azîmdir ve bu tarîk-i âmmın iki tarafında kamusu yüz elli aded

dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı yokdur, lâkin yine cümle ehl-i sanâyi‘ mevcûddur.

Sitâyiş-i Paşa sarâyı: Bu mezkûr çârsûda paşalara mahsûs kat-ender-kat serâpâ haşeb binâ bir hânedân-ı ra‘nâdır, ammâ gâyet mukassardır, lâkin dîvânhânesi ve yetmiş seksen aded tevâbi ve levâhık hâneleri ve müte‘addid cihân-nümâ kasırları var, ammâ Sührâb Mehemmed Paşa kasrı derler, ammâ aslında bu sarây ıhrâk oldukda cümle Sührâb Mehemmed Paşa binâsıdır.

Ve bu sarâya muttasıl Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis’in kârgîr minâreli câmi‘i nev-binâ bir müzeyyen câmi‘-i ra‘nâdır. Ve bu câmi‘e muttasıl Sührâb Mehemmed Paşa’nın bir latîf hammâmı var, ammâ küçükdür, zîrâ batak yerde olmağile büyük hammâm inşâ olunsa temel dutmaz.

Ve dükelisi bu kal‘a içre üç yerde kârgîr binâlı kubbelerde bârûd-ı siyâh hazîneleridir. Biri çârsû zindân kubbesi yanındadır, birisi dahi Kanlı Kulle dibindedir, biri dahi mahalle içindedir. Ve Kireçhâne nâm zindân ve Şehirli zindânı ve hammâm ve kal‘anın iki kapusu kemerleri ve Hünkâr câmi‘i minâresi kârgîr binâlardır.

Bunlardan gayri bu şehir içre kârgîr binâlar yokdur. Cümle kat-ender-kat haşeb binâlardır.

Ve hepisi üç aded câmi‘dir. Biri sarâya muttasıl Hünkâr câmi‘i ve biri İbrâhîm Paşa-yı Fâtih câmi‘i ve Beç kapusunun iç yüzünde Ese Ağa derler, ammâ Îsâ Ağa câmi‘i deyü bir çep hattıyla târîhi var, ammâ tahrîr etmedim.

Ve ikinci kapusu tâ(?) Beç kapusu dahi iki kat kârgîr binâ demir kapulardır. Bunun dahi aralığında gûnâ-gûn silâhlar ve niçe ibret-nümâ eşyâlar maslûb olup bunda dahi bevvâbân-ı nigâhbânlar şeb [ü] rûz mevcûdlardır. Ve bu kapunun atebe-i âlîsi üzre bir haşebden minâre gibi bir sâ‘at kullesi var.

Ve umûmisi altı mahalledir ve cümlesi kâmil bin aded kat-ender-kat ikişer ve üçer ve dörder kat serâpâ ağaç binâ ve cümle şindire tahta örtülü evlerdir, ammâ cümleden ma‘mûr ***[181b]*** u müzeyyen vâsi‘ce Kurşumcuoğlu evi ve Vâ‘izzâde hânesi ve Ömer Ağa hânesi ve Kapukulu Ağası beyti, bunlar şâhnişînli ve ârâstehâne(?) selâmlıklı evlerdir, ammâ havlıları yokdur. Aşağı katı âhûr ve dahi fevkânîsi hüddâmhâne ve dahi âlîsi selâmlık ve dördüncü ve yâhûd üçüncü katları haremleridir, zîrâ kal‘a küçük olmağile ve benî Âdemi hınc-a-hınc çok olmamağile evleri daracıkdır. Ve cümle kazıklar üzre mebnîdir.

Ve cümle tarîk-i âmları tahta döşelidir, zîrâ bu şehrin altı batak cunbuldur. Ve cemî‘i top gülleleri ve cemî‘i artık kalan topları sokaklarda tahta kaldırımlar üzre dîvâr diplerine komuşlardır, zîrâ bir yerde gülleler ve toplar dursa ağırlığından batar gider. Ol ecilden topları ve gülleleri sokaklara döşemişler.

Ve olancası üç aded mahalle mescidi var ve barısı bir aded medrese-i sûhtevâtları var ve bardesi dörd aded mekteb-i sıbyânı var ve olandası iki aded tekyegâh-ı fukarâsı var ve hamusu iki aded hân-ı hâcegânı var, cemî‘i zî-kıymet akmişe-i fâhire ve elbise-i nâdireler bî-kıymet bulunur.

…… (2 satır boş)……..

Kanije kal‘asının Topraklık varoşun beyân eder

Evvelâ Kanije kal‘asının Beç kapusundan çıkup cânib-i garba buheyre üzre haşeb cisir kim kazıklar üzre binâ olunmuş iki yüz elli adım kantara-i tavîlin üzerinde üç yerde yine kapular var ve yine her kapular önünde birer zemberekli cisrleri var. Her gece bu cisrleri makaralar ile kaldırup kapuya siper ederler. Ve cümle pâsbânları yine pür-silâh olup her gece cisri muhâfaza edüp kuş geçirmezler. Bu cisri ubûr edüp Topraklık varoşuna varılır, gayri yerden varılmak muhâldir.

Bu Topraklık varoşu dahi mezkûr göl içinde başka bir cezîre-i vâsi‘de başka bir palanka-i hisâr-ı üstüvâr-ı azîm varoşdur kim hemân kal‘asının eşkâli gûyâ bir kurulmuş yay gibidir, ammâ Kanije’den tarafa meselâ yay çilesi olacak yerinde kal‘a dîvârı yokdur. Hemân Kanije’ye nâzır göl kenârında evlerdir. Anıniçün bu tarafda kal‘a dîvârı yokdur kim *Allâhümme âfinâ* kâfir geldikde her zamân bu Topraklık kal‘asın almağa çalışır. Eğer ol tarafda kal‘a dîvârı olsa ol yay çilesi ta‘bîr etdiğimiz mahallin dîvârı ardlarına kâfir siperlenüp “Kanije kal‘asını döğe döğe berbâd etmesin deyü(p)” bu Topraklık kal‘asının Kanije’ye karşu anıniçün hisâr dîvârı yokdur. Ve her kaçan küffâr gelse yedi kral ibtidâ Kanije’ye bu mahalden pek sarılır, Hudâ hıfz eyleye.

Ve bu varoşu yaya teşbîh etdiğimizin cânib-i garbîsinde ancak Beç kapusu var, iki kat demir metîn ve kavî kapulardır kim gûyâ yayın kabza yerinde sa‘b kapulardır. Tâ bu kapudan cânib-i garba yine buheyre gölü üzre üç cisr-i azîm ile beş yüz adım batak ve çataklı yerleri geçüp ba‘dehu çayırlı ve çemenzârlı ve orman korulu karaya çıkar, ammâ kâfirin mahalleleridir kim küffâr kal‘alarının horosları istimâ‘ olunur.

Kanije’ye giden bu mahalle ota otluğa ve oduna çıkdıklarında bin atlı bin âdem pür-silâh olup çıkarlar. Ve niçe kerre baş alır ve niçe kerre baş verirler, ammâ bu taraflarda arabalar ve atlar gide[meyüp] cumbul batakda batarlar. El-hâsıl gerçi bir ormanlı ve çayırlı yerlerdir, ammâ cumbul deryâsıdır.

Ve bu Topraklık varoşu tûlânî vâkı‘ olup kıbleden cânib-i garba kurulmuş yay gibi yatır bir kal‘a-i metîndir kim tûlu kâmil beş yüz aded germe adımdır ve arzen yüz elli aded germe hatvedir.

Ve yay gibidir dediğimizin gûyâ yay başlarında bu kal‘anın iki başında birer dâne sedd-i Kahkahâ gibi tabya-i azîmleri var kim gûyâ her biri birer sedd-i İskender’dir kim içlerinde yetmişer seksener pâre balyemez topları ve gayrı şayka ve kolumburuna ve şâhî topları vardır. Ve her bir tabyada biner aded âdemler şeb [ü] rûz dîdebânlık edüp dururlar. Ve büyük Kanije kal‘asının tabyaları dahi bu varoş tabyalarına nâzır olup birbirlerin korudurlar.

Ancak mâbeynde bir buheyre-i azîm deryâsı var ve yay kabzası ta‘bîr etdiğimiz yerde bir büyük tabya-i azîm Beç kapusundan ileri göğüs verüp meydâna çıkup sedd-i Nemrûd gibi âmâde durup meselâ yay başlarında olan büyük tabyaları dahi bu kabza yerindeki orta tabya anları dahi korudur.

Bu orta ***[182a]*** tabya hemân göl içinde meselâ bir büyük kaplıbağa gibi durur bir tabya-i azîmdir kim hîn-i ma‘rekede bunda iki bin âdem ceng edüp seksen pâre top-ı serâmedleri Beç tarafı yollarına nâzırdır ve Beç kapusu dahi bu tabyanın bir bucağındadır, ammâ bu

tabya meselâ yay başında olan tabyalardan büyük ve metîn ü müstahkem ve sa‘b tabyadır kim ol iki aded tabyaları bu orta tabya makas gibi korudur. Ve müstahfızânları ve balyemez topları gâyet çokdur, zîrâ Kanije kal‘asının cânı Topraklık varoşudur. Anın dahi rûhu bu orta tabyadır

Ve bu Topraklık varoşunun Beç tarafında olan taraflarında dîvârları yine dolma çim ve rıhtım kûh-ı Demâvend-misâl toprak yığılı dağlardır. Enderûn [u] bîrûnunda yine kırkar zirâ‘-ı melikî dıraht-ı müntehâlar ile mebnî palanka-i kavîdir kim dîvâr üzre fârisü‘l-hayl olanlar cirid oynasalar mümkündür.

Ve her taraflarındaki dirseklerde ve mazgallarda kirpi gibi cümle topları âmâdedir. Ve bunun dîvârı üzre dahi seksen yerde karavulhâne odaları var ve kal‘a hâricinde bunun dahi göl kenârında bir yalın kat çit palanka dîvârı var. Ardı vâsi‘ yol olup suya berâber mazgal deliklerinde gâzîler hîn-i ma‘rekede meterise girirler. Kireç ile sıvalı yalın kat beyâz kuğu gibi durur bir dîvârdır, ammâ bu Kanije kal‘asının böyle amâr olmasına sebeb on iki bin aded re‘âyâ vü berâyâlar bu kal‘ayı ta‘mîr ü termîm etmeğe mu‘âf u müsellemlerdir.

Ve bu Kanije Sührâb Mehemmed Paşa asrında ıhrâk oldukda bu ölesi Topraklık varoşu yanmayup halâs olup hâlâ kat-ender-kat ma‘mûr kal‘adır, ammâ bu sene 1074 târîhinde yedi kral bu kal‘a üzre gelüp kâmil kırk gün kırk gece bu kal‘ayı döğüp niçe kerre yüz bin top güllesi ve niçe bin kazan kumbarası atup bu şehri topraklığı harâb edüp ve bataklığı hayli doldurup bu varoşu almak sadedinde iken Köpürlüzâde Vezîria‘zam Fâzıl Ahmed Paşa Hızır gibi yetişüp Kanije kal‘asını dest-i küffârdan halâs edüp henüz bu Topraklık kal‘asın Sadrıa‘zam himmetiyle eyle ma‘mûr etdiler kim evvelkiden bin kat ziyâde metîn etdi, zîrâ Kanije kal‘asının ölümü bu varoşdan olacağın bilüp cümle dîvârı kazıkların yenileyüp dîvârının enniliği otuzar ayak rıhtım dîvâr oldu, ammâ iç Kanije kal‘ası dîvârından alçak ve metîn oldu, zîrâ hîn-i muhâsarada bu varoşun dîvârını küffâr döğerken iç kal‘a Kanije’den dahi bu kal‘ayı döğen küffârı döğmek içün bu varoşun dîvârın yigirmi arşın kaddi kadar alçak etdiler, ammâ hakkâ ki eyi hüsn-i tedbîr etdiler. Eğer bu varoşun dîvârları iç kal‘a dîvârı gibi yüksek olsa iç kal‘anın toplarının bu varoşa menfa‘ati olmazdı.

Ve bu Topraklık varoşunun iki başlarından yüz ellişer adım dahi göl içre Sadrıa‘zam dahi ziyâde uzadup iki başında iki aded sedd-i Van gibi tabyalar etdirdi kim gûyâ her biri sedd-i kûh-ı Elburz’a mânend olup yedi kralın bırağup gitdiği cebehâneleri ve yetmiş yedi aded balyemez topları cümle bu iki aded vezîr tabyalarına koyup murg-ı semender-vâr bu tabya-i tîn âteş içinde kalup her birine üçer yüz kul dahi konulup altı yüz ad[ed] neferâtların mevâcibleri Ösek panayuru bâzârından ta‘yîn olundu. Ve her cum‘a bu iki tabyalar üzre fılandıra ve sancağ u bayraklar ile zeyn olunmak fermân olunup henüz bu Topraklık varoşu sedd-i İskender olup kal‘a-i Kanije gûyâ tâze cân buldu.

Evsâf-ı imârât-ı varoş-ı Topraklık kal‘ası

Cümle beş mahalle ve cümle kat-ender-kat beş yüz aded mu‘âf [u] müsellem kefere ve müslim hâneleridir kim bunlar da serâpâ kazıklar üzre mebnî ikişer üçer kat cümle tahta ve haşeb binâ ve cümle şindire tahta örtülü şâhnişînli ve kâ‘alı evlerdir, ammâ hoş binâlı hâne-i zîbâları göl kenârında Kanije’ye nâzır olan büyût-ı ra‘nâlardır.

Ve cümle üç aded câmi‘leri var ve cümle üç mescidi var, ammâ cümleden Ayazma mescidi cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve cümle bir medrese ve cümle bir tekye ve cümle iki mekteb ve cümle iki hân ve cümle seksen aded dükkân var, gayri hammâm ve bezzâzistân ve imâret bir şey yokdur, ammâ bu varoş dahi bataklıkda olmak ile cümle sokakları tahta döşelidir.

Ve bu varoş ile Kanije kal‘ası mâbeynindeki buheyrenin batağında kazıklar üzre cisir başında göl kenârında bir mesîregâh kahvehânesi var ve iki aded at değirmenleri var, şeb [ü] rûz dakîk-i hâs öğüdür, temâşâ değirmenlerdir. Ve iki aded âb-ı hayât sulu kuyuları var.

Ve bu Kanije’nin Seget kapusundan taşra cisir başında ***[182b]*** mecma‘u’l-irfân bir lonca köşkü var, cümle haşebdendir, ammâ buheyre üzre olmağile mesîregâh maksûredir. Bu köşkden cisir ile cânib-i şarka gidüp,

Varoş-ı harâb Bagdala

Yedi yüz kadar bâğ u bâğçeli ve etrâfı handaklı, ammâ kal‘asız varoş imiş. Küffâr henüz ıhrâk edüp bâğ u bâğçelerinin ba‘zısı kalmış. Kanijelinin şehrinde bir ağaçlı bâğçe olmamak ile cümle hadîka-i ravza-i rıdvânları ve niçe bin cinîn-i gaytânları ve âb-ı hayât sulu kuyuları cümle bu tarafda olup Kanijelinin mesîregâh [u] teferrücgâhları cümle bunda idi, ammâ Zirinoğlu ve Beganoğlu ve Nadajoğlu Kanije kal‘asın bu sene döğerken cümle bu semtden döğüp bâğları ve bâğçeleri cümle harâb u yebâb edüp ol mahsûllü şecere-i müntehâları cümle kırup Kanije buheyresini doldurmağa çalışırlardı. Anıniçün bu varoş ve bâğlar harâb olup ancak bu Berezense kal‘ası tarafında Kanijelinin mezâristânları kaldı ve Kanije’nin topraklı ve mahsûllü yerleri bu mahaldir, ammâ düşmandan ekin ekemezler. Zahîreleri cümle Başka ve Laşka vilâyetlerinden gelir, ammâ yine ganîmet şehirdir. Ve Cenâb-ı Kibriyâ berekât-ı Halîl vermişdir.

…… (2 satır boş)……..

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı kal‘a-i Kanije

Evvelâ âb [u] hevâsı Temmûz’da latîfdir, ammâ şiddet-i şitâsı şedîd olup gölü donup buz oldukda kâfirden ol zamân pek havf ederler, zîrâ küffâr şebhûn edüp buz üzre gelirler, *bi-inâyetillâhi Ta‘âlâ* yine hâ’ib ü hâsir giderler, zîrâ bu kal‘a Hazret-i Ali’nin himâyesinde olduğun niçe bin sulehâ-yı ümmetden kimesneler vâkı‘alarında görmüşlerdir. Ve ol şitâda cemî‘i Kanije’nin sağîr ü kebîri ve bay u gedâsı kal‘a etrâfındaki buzları kable’l-mağrib kesüp kal‘ayı ziyâdesiyle muhâfaza ederler. Gâyet şecî‘ ve bahâdır gâzîleri vardır. Her sabâh elbette kâfire çeteye ve poturaya giderler ve kâfir de her zamân anlara gelüp ceng-i azîmler edüp baş alup baş verir ve bir baş kâfire varır gâzîleri vardır, ammâ ekserî yayanlardır.

Beş yüz kadar atlıları vardır ve hâlâ bin kadar ayağı neybeli benâm esîrleri var kim Kireçhâne nâm zindânlarında mahpûslardır. Hattâ Kız kralın vezîri ve Danimarka kralının oğlu mahpûsdur, zîrâ Kız kral ve gayri krallar Topraklık tarafından döğerlerken hemân Kanije gâzîlerinden elli nefer cân Kanije buheyresi içre uryânen girüp ağızlarına birer kamış alup su içinde kamış ile soluk alup karşu tarafa çıkup Kız kralın vezîrin kapup anı da bir kamış ile suya koyup beri Kanije’ye selâmete çıkarırlar.

Bir vecih ile ta‘bîr olunmaz cellâd-ı felek misilli kağan arslan fetâları vardır. Hattâ sâ’ir serhadli gibi başlarına turna telleri ve şâhin çelengleri takmağı nâmûs etmişlerdir, zîrâ her biri hadden ziyâde kelleler kesüp küffâr akdarup dil almış gâzîlerdir. Kankı bir kâfirleri katl etdikleriyçün başlarına çeleng sokalar. Anıniçün ayb add edüp çelengsiz gezerler. Ancak Kanijeli idikleri başlarında tâç kalpaklarından ve kâfir esbâbı gibi güderi deriden dolamalarından ve kutmen nâm esbâblarından ve meşin ve sahtiyanlı çakşırlarından ve mahmîzli kubâdî pâbuçlarından ve sünnetden kısacık esbâblarından bellidir kim bunlar Kanijelidir, derler, zîrâ gayri serhad halkı böyle esbâb geyemezler ve bu kıyâfetle anlar gezemezler ve gayri serhadli bunları görse kefere kıyâs edüp cenge âheng ederler yâhûd firâr edüp giderler.

Ammâ gerçi halkı Boşnak olmağile Boşnak lisânı ve Sırf ve Bulgar ve Latin lisânı bilirler, ammâ fasîh u belîğ Macarca bilirler kim kavm-i Macar ol kadar fesâhat u belâğat üzre tekellüm edemezler.

Ve gâyet garîb-dost halîm ve selîmü‘t-tab‘ âdemleri var kim bir garîb bir sene hânesinde en ednâsının mihmânı olsa tatyîb-i hâtırıyla mukayyed olur, sofrası meydânda sâhib-i kerem ve şecî‘ ü muhterem gâzîleri vardır, ammâ zenâneleri aslâ kapudan taşra çıkamaz. Meğer merhûme olduklarında [76] ile mezâristâna çıkarlar, ammâ hîn-i muhâsarada mâbeynlerinde avretler ayaklarına çizme geyüp başların örtüp eski püskü esbâb geyüp cengde imdâd etmeleri ayb değildir, tefâhür kesb ederler, zîrâ anların zu‘munca “Erkek arslan ola da, dişi arslan dahi arslan değil midir?” deyüp Râbi‘a-i Adeviyye-misâl havâtînleri dahi ceng günlerinde imdâd ederler, zîrâ be-kavl-i müneccimân bu ***[183a]*** şehrin tâli‘-i imâreti burc-ı akrebde ve beyt-i mirrîh-i mâ’îde bulunup cümle halkı cellâd gibi kâfire amân vermeyüp akreb gibi her kâfiri sokup su gibi elbette bir cânibe meyyâl gâzîleri vardır. Koca ricâlleri gâyet müsin olup sıbyânları okuyup yazamazlar. Cümle asmak ve basmak ve kesme[k] dutmak ve vurup kapmağa çalışır yiğit gulâmları olur, câ-be-câ mahbûbları da olur.

…… (1 satır boş)……..

Memdûhâtından otu ve otluğu ve odunu ve gûnâ-gûn balığı ve gölünde olan eğir kökü otu Azak kal‘asında ve Bolı sancağı yanında Çağa gölünde olmaz gâyet nâfi‘ eğir kökü otu olur. Ve cerrâhları gâyet memdûhdur, zîrâ her bâr ceng [ü] cidâlde yaralı ve bereli mecrûhları çok olur.

…… (1.5 satır boş)……..

Bu Kanije kal‘asın dahi bu yüzden seyr [ü] temâşâ edüp Kayseriyyeli Murâd Paşa geldikde anlar ile üç bin âdem olup Sadrıa‘zama revâne olup Kanije’den cânib-i cenûba düz dağlar ve ormanlar içre 3 sâ‘at gidüp Vezîria‘zam ordusunda yine İbrâhîm Kethudâ‘nın dâ’iresinde meks edüp henüz asâkir-i İslâm Yenikal‘a’nın meterisine girmeyüp fethinin esbâbları tedâriklerin görürler idi.

Der-beyân-ı muhâsara-i kal‘a-i Keckivar, ya‘nî Yenikal‘a-i metîn-i üstüvâr

Lisân-ı Hırvad Macarı üzre Keckivar’dır. Macarca “vâr” kal‘aya derler. Keckivar (–) (–) demekdir, ammâ lisân-ı Ervâm’da Yeni kal‘a derler, zîrâ sene 1071 târîhinde bânîsi

Zirinoğlu olup karîbü‘l-ahd binâ olunduğıyçün Yenikal‘a derler. Hattâ Sührâb Mehemmed Paşa Kanije vâlîsi iken Kanije ıhrâk olup Kanije’yi almak sadedinde olup nehr-i Morava’nın beri bizim Kanije hâkinde Kanije’ye üç sâ‘at karîb bu kal‘ayı sulha muğâyir binâ etdi. Ve niçe kerre Sührâb Mehemmed Paşa “Bu kal‘ayı yıkun” deyü tenbîh edüp aslâ yıkmayup dahi ziyâde hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i üstüvâr edüp kal‘a içine yigirmi bin güzîde katana koyup diyâr-ı İslâmı nehb ü gâret ederek âhir-i kâr bu kal‘a sebebiyle bu sene 1074 kal‘a-i Kanije’ye sarılup kırk gün kırk geceden sonra Sadrıa‘zam kal‘a-i Kanije’yi dest-i küffârdan istihlâs edüp küffâr firâr ederek bu Yenikal‘a’ya girüp Sadrıa‘zam dahi küffâr-ı dûzah-karârın akîbince kovarak bu kal‘aya gelüp muhâsara etmesinin sebebi bu kal‘a bilâ-sulh binâ olunmasıyçün muhâsara olundu.

Eşkâl-i tarh [u] tarz-ı Yenikal‘a: Nehr-i Morava kenârında orman hıyâbânlı bir burunda Kanije gibi ağaçdan bir kal‘a-i cedîd imiş, ammâ hakkâ ki mel‘ûn küffâr bir sedd-i İskender inşâ etmiş. Dolma dîvârının enniliği ellişer ayak ve yüksekliği ellişer arşın âlî dolma palanka dîvâr olup kal‘a ağaçlarının ba‘zısı yerli ağaç olup yapraklarıyla kal‘a dîvârından olmuş köklü dıraht-ı müntehâlar kim aslâ müddet-i medîd fenâ bulmaz köklü ve yerli mîşe ve pelîd ağaçları mâbeynlerin toprak doldurup kal‘a dîvârı etmiş ve kara tarafına sedd-i İskender-vâr yedi aded azîm vezni üzre tabyalar etmiş kim her birinde kırkar ve ellişer aded balyemez topları ve gayri kolumburna ve şâhîleri var, ammâ nehr-i Morava tarafı kendilerinin olmak ile su kenârında kal‘a dîvârı yokdur, lâkin bu tarafa elli pâre gemiler üzre bir cisr-i azîm binâ edüp karşu tarafda kendülerinin Ligradcık kal‘asından ve Çakatorna kal‘asından ve Mekemorya vilâyetlerinden her gün niçe bin küffâr gelüp kal‘aya cisrden geçüp imdâda gelirlerdi. Her tarafdan zahîrelerin getirirlerdi.

Ve cümle tabyaları kirpi tüğü gibi balyemez topları ârâste ve kemingâhları pîrâste böyle bir kal‘a-i yekpâre zerre kadar rahne görmemiş bir cedîd misl-i hadîd kal‘adır kim handakı nehr-i Dırava ile mâl-â-mâl olup içinde bir kadırga gezmek mümkün idi.

Hemân Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa bu kal‘a-i metîni bu hâlde görüp hemân ol ân iş görmüş muhâsaralar derdin çekmiş kimesneler ile “Bu kal‘anın ne cânibinden meterise girilmesi emr-i seheldir” deyü kal‘ayı alarkadan seyr [ü] temâşâ edüp etrâf [u] eknâfın murâd [u] merâmı üzre meteris yerlerin görüp ba‘dehu cemî‘i ocak halklarıyla ve umûr-dîde ihtiyârlar ile [77] nass-ı kâtı‘ı üzre müşâvere-i tâm etdiler, lâkin sene-i mâzîde Uyvar muhâsarasında cemî‘i halkın gözleri havf etdiklerinden bu Yenikal‘a’ya sarılmayup “Küffârın eli vilâyetin bu sene nehb ü gâret edelim” dediklerinde Sadrıa‘zam eydir:

“Yâ bu kal‘aya ne ***[183b]*** çâre edelim. Nitekim küffâr bu kal‘ayı bizim Kanije kal‘ası hâkinde binâ edüp murâdı er ve geç bizim Kanije kal‘asını bu kal‘a sebebiyle elimizden alır. Bu cevâba ne dersiz ve ne re’y [ü] tedbîr edersiz” dedikde cümle ihtiyârlar,

“Devletli vezîr, askerimiz bıldırdan berü üç kerre kışda kıyâmetde niçe yerlere imdâdlar verüp seferler etdiklerinden zebûnlardır. Bu sene-i mübârekede bu nehr-i Morava kenârında ve karşu taraflarında Hırvadistân ve Macaristân’ın Mekemorya vilâyetin ve İslovin vilâyetin (–) (–) (–) ve Dodoşka vilâyetlerin harâb u yebâb ve hânelerin türâb ve hayvânâtların kebâb edüp mâl-ı ganâ’imleriyle asâkir-i İslâm muğtenem olup tâ kal‘a-i Ni‘met-Uğvar’a ve kal‘a-i Beç‘e ve kal‘a-i Prak’a varınca tahrîb-i bilâd ve

ta‘zîb-i küffâr-ı bed-nihâd üzre *mütevekkilen alallâh* deyüp azîmet edelim ve ol kâfir diyârlarının dâr-ı diyâr düyûrları ve kasabât u kurâ ve belîde ve kılâ‘lar ve bukâ‘ u suyâ‘sını nehb ü gâret etmek ile küffâr-ı bî-âr-ı bedkâr üzre tamâm galebe vü kuvvet ü nusret hâsıl olur ve düşmen-i dîn olan bî-dîn Nemse ve Hırvad’a mûris-i felâket olur” deyü müşâvere bu re’y üzre itmâm-ı kelâm edüp bu tedbîre karâr verdiler. Hemân vezîr-i sâhib-tedbîr eydir:

“Ey ağalar, yahşı müşâvere etdiniz, ammâ bu küffârın elin vilâyetin nehb ü gâret ederken bu kal‘a burada böğür igi gibi küffâr-ı dûzah-karârın bu karârgâhı Kanije kurbunda dururken biz her ne cânibe müteveccih olsak küffâr dahi bu kal‘adan çıkup bizim elimiz vilâyetimiz harâb u yebâb edüp elbette ve elbette rehzenlik etmesi mukarrerdir. Ve sâ’ir kılâ‘larımızın varoşlarından mâ‘adâ hark u hasâret ve gâret ü hıyânet etmedik yer mi kor” dedikde hemân cümle Kanije gâzîleri Boşnakça,

“Amân devletli çeşteti vezîr yâ bu kal‘ayı ala, yere berâber ede, yâ bizim evlâdımızla cümlemizi kıra” deyü feryâd etdiklerinde hemân Köpürlüzâde-i Âsaf-dilîr ”*Bismillâh* niyyetü‘l-gazâ” deyüp dâmen der-miyân edüp inşâallâh bu kal‘ayı mu‘cizât-ı Muhammedü‘l-Mustafâ berekâtıyla feth edüp Kanije gâzîlerinin nutukları üzre kal‘ayı lağımlar ile münhedim edüp ba‘dehu siz ihtiyârların müşâvere-i hayrları üzre nehr-i Raba cânibleri ve Ni‘met-Uyvar tarafların ve tâ kal‘a-i Tata’ya ve kal‘a-i Papa’ya ve kal‘a-i Piresprim’e ve kal‘a-i Senmartin’e ve kal‘a-i Yanık’a varınca nehb ü gâret ve alan u tâlân ve cümle küffârları nâlân ederek kal‘a-i Budun’a çıkalım, {mısra‘}

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir

deyü bu mısra‘ı terennüm etdikde taraf taraf,

“Ma‘kûldur sultânım” deyüp Kazancızâde Süleymân Ağa ve Hacızâde Efendi Fâtiha deyüp ba‘de’d-du‘â ve’s-senâ ile hemân sene 1074 târîhinin mâh-ı (–) gününde Dergâh-ı âlî Yeniçeri ağası Sâlih Paşa’ya ve kethudâ beğe ve topçuyân ve cebeciyâna ve erbâb-ı tîmâra ve erbâb-ı zu‘amâya meterise girmek içün fermânlar olunup alâ melei’n-nâs cümle leşker-i muvahhidîn rûz-ı rûşende meterise girince derûn-ı hisârdan küffâr dahi şarâb-ı bî-hicâbın içüp gözleri kızıl kana müstağrak olup asâkir-i İslâm üzre topları ve tüfengleri ve kumbaraları eyle yağdırdı kim her top güllesi bir ağaca ve her ağaç pâresi bir âdem kellesine isâbet edüp üç yüz aded gâzîler cümle bir ânda şehâdet câmın nûş edüp mest-i elest serhoşu oldular ve bizim balyemezlerimiz dahi yedi koldan kal‘anın sîne-i pür-kînesine isâbet etdikde zerre kadar rahne vermeyüp cemî‘i güllelerimiz kal‘anın ağaçları arasına girüp gâ’ib olurdu.

Âhir-i kâr Sadrıa‘zam hazretleri Kanije gâzîlerinden niçe yüz aded mücâhid fî-sebîlillâhlardan Kurşumcuoğlu nâm ve Yunak Ali nâm ve Müftîzâde ve Vâ‘izzâde nâm kimesneleri huzûruna çağırup,

“Bu Yenikal‘a sizin hudûdunuzdadır ve her ahvâllerine vakıf-ı esrârsız. Her nice mümkün ise kal‘ayı döğecek ve tabya çatacak ve lağım ve meterisler nasb olacak ve kubur ve toprak sürülecek yerlerine cümle askerimizden ziyâde vukûf u şu‘ûrunuz vardır. Bu kal‘anın her umûruna mukayyed olasız” deyü Kanije gâzîlerinden yigirmi nefer kimesnelere hil‘at-i fâhireler geydirüp her birlerine yüzer altun ihsân olunup Yeniçeri

ağası Sâlih Paşa'ya bu Kanijelileri teslîm edüp anda müsâfir oldular. Ve ol gün yedi vezîre ve cümle iş erlerine tenbîh ü te'kîd olunup,

"Bu Kanijelilerin re'y [ü] tedbîrlerine muhâlif bir iş görülmeye" deyü fermânlar sâdır olup cümle vüzerâ ve vükelâlar "Sem'an ve tâ'aten" deyüp kol kol maslahat görmeğe mukayyed oldular.

Hakîkatü'l-hâl mezkûr Kurşumcuzâde ve Yunak Ali ve Pîrbe Fazlî nâmân ***[184a]*** kimesneler yetmiş tâsdan geçmiş semm-i helâhil-vâr her biri birer âteş-pâre şecî' u bahâdır ve gâzî ve maslahat-güzâr u megâzî nâmdâr er oğlu erler ve birer dâne-i merdüm serverler idiler. Anların hüsn-i tedbîrleri ile bu Yenikal'a'yı yedi koldan muhâsara etmeğe mübâşeret edüp günden güne ceng-i azîm müşted oldu.

Evvelâ Anadolu eyâletiyle kal'anın cânib-i şimâlinden Kıbleli Paşa döğerdi. Kırk altı oda ile Yeniçeri ağası Sâlih Paşa Sadrıa'zam kolundan döğerdi. Ve Rûmeli eyâletiyle sağkol Kara Mustafâ Paşa döğerdi. Ve Haleb eyâletiyle Gürcî Mehemmed Paşa döğerdi. Ve Budum eyâletiyle İsmâ'îl Paşa döğerdi.

Hulâsa-i kelâm bu kal'ayı yedi koldan yetmiş kat meterisden bu tertîb üzre küffâra şeb [ü] rûz göz açdırmayup döğerlerdi, ammâ kal'aya zerre kadar rahne isâbet etmezdi. Bu hâl üzre on birinci günde handak kenârına varılduğu gün Kıbleli Paşa şehîd olup civâr-ı rahmete vâsıl olup na'şını (–) (–) defn etdiler.

Ve Şâm eyâleti (–) paşaya ihsân olundu. Ve ol gün üç yüz yiğit dahi şehîd oldu. Ve her bâr kal'a içine kumbaralarımız düşdükçe küffârlar dahi karınca gibi kırılırdı, lâkin kal'anın cenûb tarafı nehr-i Dırava kenârları olmak ile nehir üzre mezkûr cisrden her bâr kırılan askerleri yerine dinç-â-dinç imdâd leşkeri gelüp pâre pâre ceng-i savaş-ı perhâşlar edüp ale'd-devâm zahîreleri gelirdi, ammâ bi-fazlillâhi Ta'âlâ Kanijeli Kurşumcuoğlunun re'y [ü] tedbîr-i ahseni ile kal'a handak kenârındaki şaranpavların ve kal'a göğsünde olan dıraht-ı müntehâların bir yanından sıra vardı, top güllelerine kırdırup kal'a dîvârının içinde dolma toprağı nümâyân olmağa başladı. Mukaddemâ kal'anın sadrına mukâbelesinden top güllesi urdukça aslâ zarar etmezdi.

El-hâsıl bu tertîb üzre kal'ayı darabât-ı top-ı kûp ile câ-be-câ rahnedâr ede ede handak zabt olup kal'anın vücûduna el uruldu, ammâ kal'adan küffâr guzât-ı müslimîn üzre el kumbaraların bârân-ı la'net gibi yağdırır ve ol gün küffâr taşra çıkup meterisleri basmak murâd etdikde bi-inâyetillâhi Ta'âlâ küffârdan üç yüz kelle ve üç yüz yedi aded esîr alındı.

Ba'dehu kal'ayı dest-rese almağa kâbiliyyet-i küllî gelmek ile handak içre kubur nâm lağım yolları varup guzât-ı müslimîn ve cerâhor ve serâhorân kal'anın esâsına karınca gibi girüp kimi kazıkların keserlerle keserler ve kimisi kesdiklerin çekerler ve niçe gâzîler palankanın çubuğun ve kimisi ağaçların kabuğun koparup ağaçlara neft ü katrân sürüp âteşe yakarlardı. Kal'a içre olan küffâr-ı Hırvat u mühmelât u çepelâtlar cân u başdan geçüp ol kadar ihtimâm-ı cidd ü cehd edüp birbirlerinin üzerlerine bin cân verüp kal'anın bir ağacına bin kan edüp bin cân verirlerdi.

Ve kal'aları cedîd olup her şeyleri metânet üzre mebnî olmağile kuvvet-i kalbleri var idi. Rûz [u] şeb karşu tarafdan cisir üzre imdâdları gelüp muhâsara olunmamış gibi olurlardı.

Ol ecilden bî-bâk ü bî-pervâ ceng [ü] cidâl ederlerdi. Kapu tabyası üzre azîm toplar ve saçma toplar ihdâs eyledi. Def‘-i karîn etmek içün tabyalar üzre gûnâ-gûn şeytanatlı eşyâlar dizmiş. Andan içeri tabyalar üzre azîm üzre dâ’iren-mâdâr üçer âdem kaddi derin handaklar kazmış ve iç yüzüne büyük amûdlara harbalar ve demir çengeller dizmiş. Ve niçe gûne hiyel ü şeytanat ile paçarızlar ve çarh-ı felekler düzmüş ve niçe bin elvân lu‘bedebâzlıklar ile âteş-feşânlıklar edüp püskürme lağımlar etmiş.

Hikmet-i Hudâ bir gün guzât-ı müslimînden on aded bahâdır yiğitler bir yere cem‘ olup “İnşâallâh fursat ve nusret bizimdir, (bizimdir)” deyü kal‘aya yürüyüş etmeğe muntazır dururlarken kal‘anın kapusu üstünden mel‘ûn kâfir bir balyemez top atınca hikmet, mezkûr on aded gâzîlerin cümlesine top güllesi isâbet edüp cümlenin sol ayakların kiminin topuğundan ve kiminin inciğinden götürüp altısı şehîd ve beşi gâzî vü sa‘îd oldular.

Hikmet bu kim bu on aded âdemin def‘a-i vâhidede bir top darbından emr-i ittifâkı cümlenin sol ayakları şikeste olduğu acâ’ib ü garâ’ibâtdandır. Belî bir top güllesi bin iki bin âdeme isâbet eder şeydir, cümlesinden güzer eder, ammâ hikmet ü garâbet bunda kim cümle on âdemin sol ayaklarına isâbet etdiğindedir.

Âye[t]: [78] *bi-kudretihî ve yahkümü mâ-yürîdü bi-izzetihî”*

Ve bundan mâ‘adâ niçe bin âdem mecrûh ve şehîd olurdu. Bir ferde dehşet gelmeyüp cengden el çekmediler. Bir zâbıta merhamet gelüp vücûd-ı insâna terahhum etmediler. Hemân cümle guzât-ı müslimîn hacer ü şecer makûlesi mesâbesinde ***[184b]*** olup hâkile yeksân ve pâymâl ü rimâl olup her mecrûh bir günc-i mihnetde ac u zâc ve susuz merhûm olurlardı.

Hikâye-i münâsib: Pederimiz *merhûm ve mağfûrun leh* Dervîş Mehemmed Zıllî hikâye ederlerdi kim,

“Süleymân Hân ile sene 943 târîhinde Venedik’in Körföz nâm cezîresi kal‘ası cenginde ma‘an hâzır idim. Kal‘anın cânib-i erba‘asın döğe döğe münhedim etdikden sonra yürüyüş edüp kal‘anın feth olması husûlü mümkün iken yeniçeri kolundan dörd aded âdemün şehd-i şehâdetin Süleymân Hân görüp kal‘anın fethinden ol ân Süleymân Hân-ı zamân ferâğat edüp Körfös’den bî-feth avdet etdiklerinin aslı dörd aded binâullâh bir akçe etmez kal‘a içün şehîd olduklarından avdet etdiler” deyü pederimiz hikâye ederdi. *Rahmetullâhi aleyhim*.

Hulâsa-i kelâm böyle iken hâlâ asrımız manzûrumuz olan gazâlarda evvelâ kal‘a-i Azak gazâsında sene (–) târîhinde Deli Hüseyin Paşa serdâ[r]ımız iken on iki bin aded mahlûk-ı Hudâ şehîd rütbesinde vâsıl-ı cinân olup camadanları ve âlât-ı silâhların beytü‘l-mâlcı zabt edüp ser-i kârda olanlardan bir merd-i nâmerd rahm etmeyüp ah vâh demeyüp ol şiddet-i şitâda Azak’dan Deli Hüseyin Paşa bî-feth avdet etdikde Kazak-ı Âk elinde kal‘a-i Azak da on bin aded merd guzât-ı müslimînimizden esîrimiz kaldılar.

Netîce-i kelâm sene (–) de Hanya kal‘ası fethinde ve sene (–) de Yanova kal‘ası fethinde ve Arat fethinde ve sene (–) de kal‘a-i Varat fethinde ve sene 1073 Üstürgon ve Uyvar kal‘ası ve Litre kal‘ası ve Leve kal‘ası ve Novigrad kal‘aları fethinde niçe yüz bin

ibâdullâh şehîd olup ve mecrûhan hâk-i mezelletde âh [u] enîn ile merhûm olup kimesne terahhum etmediklerinden bu Yenikal‘a’da dahi guzât-ı müslimîn kırılmadın cânlarına geçüp ac u zâc olduklarından mâ‘adâ zâbitlerinin huluvv-i lisânları da olmadığından cüyûş-ı müslimîn batiyyü‘l-hareke ceng etmeğe başladıklarından küffâr-ı hâksâr dahi ziyâde şîrînleyüp kal‘anın fethi günden güne müşted olup bu gazâda benî Âdem kanı değil belki âdem cânı sebîl-vâr cereyân ederdi.

Bu günlerde Âsitâne-i sa‘âdet tarafından Hünkâr Hazînedârı Yûsuf Ağa sene 1074 mâh-ı Zilka‘de’sinde Şehzâde Mustafâ ibn Mehemmed Hân-ı Sâlis’in sülâle-i zülâlesi vücûda geldiğinin müjdesiyle gelüp ordu-yı İslâm’da top u tüfeng şâdumânları olageldiği minvâl üzre üç gün şâdumânlar oldu, ammâ ne çâre dahi kal‘a feth [ü] fütûh olmadığından hakîr kal‘a altında mahpûs gibi oturmadan bîzâr olup âyâ ne cânibe bir teveccüh etsem derken hikmet-i Hudâ Tatar Hânzâde Sadrıa‘zamdan hil‘at geyüp yigirmi bin Tata[r] askeri ve beş yüz aded tüfengli serhad gâzîleri kâfiristânı nehb ü gârete me’zûn olduklarında,

Bu hakîr mezkûr gâzîler ile {vilâyet-i Dodoşka}, vilâyet-i Mekemorya, vilâyet-i İslovin’e gitdiğimizi beyân eder

Hemân bu abd-i kemter altı aded atlı yarar güzîde gulâmlarımla “*Bismillâh* niyyetü‘l-gazâ” deyüp iki yerden gayret kuşağın kuşanup otuz altı bin Tatar-ı adû-şikâr ile Yenikal‘a altından kalkup garb cânibine bir gün seğirdüp sâfî dırahtistân ve cengelistân içlerinden ubûr edüp nehr-i Morava’yı suhûletle bir latîf geçitden geçüp Morava nehri kenârları serâpâ kulle kulle birbirlerinden birer top menzili ba‘îd binâ olmuş, hemân ol kullelerin küffâr-ı füccâr Macarları bizi görüp azamet-i Hudâ her kal‘a birer top atmağa başlayup bir ânda cemî‘i kâfiristânı top sadâsı tutup cihâna haberimiz şâyi‘ oldu, ammâ küffârın bu haber topları atdığına bakmayup cümle yorgun atlarımızı tebdîl edüp dinç atlara süvâr olup ol gün ol gece yine cânib-i garba göz açdırmayup çapdık.

Hamd-i Hudâ cümle küffârları köylerinde ve yerli yerlerinde ve menhûshâne olan evlerinde bulup bir fezâ-yı mahsûldâr içre yetmiş seksen pâre ma‘mûr u âbâdân belîdeleri ale’l-gafle şeb-hûn edüp ol ân amân u zamân vermeyüp köylerin mâl-ı ganâ’imleri ve havvânâtların alup köyleri âteş-i Tatar’a urup hâk ile yeksân edüp andan yine cânib-i garba seğirdüp tâ kal‘a-i azîm Saboç‘a varup sahrâsı içre zirâ‘atde ve bâğ u bâğçelerinde hırâsetde olan küffârlardan ân-ı vâhidde kâmil üç bin kadar İslovin mahbûbu ve mahbû[be]lerin giriftâr-ı bend-i hicrân edüp bunda dahi hadden bîrûn ve kıyâsdan efzûn kelepür zî-kıymet eşyâlar alup mansûr u muzaffer olup yine cânib-i şimâle seğirdüp,

Evsâf-ı kal‘a-i İslançe

Bu dahi Zirinoğlu hükmünde ve İslovin hudûdunda bir haşeb hisâr-ı üstüvâr idi. Her ne hâl ise varoşunu ıhrâk [edüp] ganîmet almak murâd edindiğimizde meğer varoşunun bir köşesinde iç kal‘a-misâl kal‘ası var imiş. Bize ol kadar toplar atup gülleler urdu kim askerimiz içinde gülleler kellelerimiz üzre kuş gibi sekerdi. Çok atlarımızın ayakların mecrûh edüp cümle boğazlayup atların etlerin yedik. Ba‘dehu ganîmet alınan atlara süvâr olup bu fezâda olan kurâları ***[185a]*** cümle nehb ü gârete âheng edüp binden mütecâviz esîr alındı, ammâ mahbûb sıbyânları yok idi.

Andan ol gece bu İslançe sahrâsında meks edüp ale’s-sabâh yine semt-i garba seğirdüp,

Sitâyiş-i kal‘a-i Rodolsek

Bu dahi sedd-i İskender-vâr bir hisâr-ı üstüvârdır. Nehr-i Pâk kenârında şekl-i muhammes bir Şeddâdî binâ nümâyân idi, ammâ âteş-i Nemrûdu havfinden yanına varılmayup bir hayli mesâfe-i ba‘îdeden cümle asâkir-i İslâm ile ubûr edüp Rodolse nâm bir göle arka verüp meks etdikde elini vilâyetini harâb u yebâb etmeğe cümle asker gidüp cânib-i erba‘amız[a] karavullar koduk.

Hakîr dahi at üzre hüddâmlarımla cânib-i erba‘aya dîdebânlık ve mihribânlık ederdim. Hamd-i Hudâ bir düşman zâhir olmayup on binden mütecâviz at ve üç bin esîr ve sâ’ir ganâ’imât hisâbın Çalap Allâh bilir.

Ve bu mahallin cenûb taraflarında bir merhale yer dağların ardı âsî Venedik Körfezi deryâsının nihâyetidir kim cezîre içinde kal‘a-i Venedik bir sevâd-ı azîm şehir gibi nümâyân idi. Ertesi gün bu dağları aşarken cümle askerin ittifâkıyla eli kılıca yapışmağa kâdir olan küffârları cümle kılıçdan geçirüp ancak mûğpîçelerin alıkoduk.

Ba‘dehu ol yaylayı aşup Venedik deryâsı sâhilinde ma‘mûr u âbâdân yerleri ubûr edüp,

Der-beyân-ı vilâyet-i Dodoşka

Bundukanî Venedik hudûdunda olup bu vilâyetin deryâ kenârı Venedik’indir. Dağları ve yaylaları Nemse çâsârı hükmünde sene (–) târîhinde Melek Ahmed Paşa merhûm efendimiz Bosna vâlîsiyken Zadra kal‘ası altından yedi gün yedi gece seğirdüp yine bu Dodoşka vilâyetin gâret edüp hadden efzûn mâl-ı ganâ’im üsârâlar almışdık. Hamd-i Hudâ bu sene-i mübârekede yine bu diyâra kadem basdık, ammâ leb-i deryâ olan kılâ‘lar bizi görüp niçe bin toplar atılup cemî‘i küffâr mâl-ı ganâ’imleriyle ve evlâd [u] ensâblarıyla kayığa binüp deryâda gözetme edüp durdular. Ve niçe bin aded kayıklar ve gemiler kal‘a-i Moran’a gitdiler. Gayri küffârlar kal‘aların sedd edüp kaldılar.

Ba‘dehu cümle kurâlarının mümkün olan varoşların ıhrâk bi’n-nâr edüp iki gün iki gecede bî-bâk ü bî-pervâ sâhil-i bahirde kona göçe yaka yıka üç bin aded Dodoşka Firengi esîri aldık. Lisânları Nemse ve Hırvad ve Firengce fasîh bu esîrlerin söz bilenlerinden su’âl edüp “Bizim Türk vilâyeti yakın mıdır?” dediğimizde,

“Belî yedi günde sizin Bosna-sarâyına varılır. Yarın kalksanız bizim Zadra kal‘asın geçersiz ve Sıdovrina kal‘anıza varırsız. Andan Odvina kal‘anıza, andan Lika kal‘anıza, andan Hilevne kal‘anıza varırsız. Bizim Zadra’dan öte Filek tarafına cümle sizin Türk’ün vilâyetidir” deyü esîrler sahîh haber verdiler, ammâ cümle gâzîler kâfirlere i‘timâd etmeyüp bu hakîre su’âl etdiklerinde hakîr eyitdim:

“Belî Melek Ahmed Paşa ve Tekeli Mustafâ Paşa ile Şibenik kal‘ası seferinden berü yedi kerre bu dâr-ı diyâr düyûrları devr etdim. Bu esîrler sözlerinde kâzib değillerdir, sehel sâdıklardır” dediğimde hemân cümle Tatar eydir:

“Gelin gâzîler şu kadar mâl-ı ganâ’imle yarın selâmet İslâm vilâyetine girüp Bosna şehrinde cümle esîrleri fürûht edüp gök başlı guruş edüp salt [u] sebükbâr kaldıkda gerü dönüp yine kâfiristânın bir tarafın seküp inşâallâhu Ta‘âlâ ganîmetle Yenikal‘a altına varalım” dediklerinde cümle serhad gâzîleri bu re’y [ü] tedbîre rızâ vermeyüp yine vilâyet-i Dodoşka’dan gerü şark cânibine bir gün bir gecede dağlar içre gidüp aslâ âdem

ve âdemî-zâtdan bir şey bulmayup hâ'ib ü hâsir sarplıklar aşup ertesi gün yine seğirdüp,

Der-fasl-ı kal'a-i Pogofça

Bu kal'a bir bereklik kenârında ağaçdan sarp kal'adır, ammâ bir küçük palankadır, lâkin vilâyet-i İslovin hükmünde bu kal'ayı ubûr edüp kapusu açık idi, ammâ batakdan yanına varılmaz.

Andan nehr-i Jiven'i atlar ile güzer edüp bir küçük nehirdir, Kılanda dağlarından gelüp nehr-i Sava'ya mahlût olur. Bu nehrin karşu tarafları cümle Zirinoğlu vilâyetleridir. Anı ubûr edüp bir düz sahrâlar içre evc-i semâya münkalib olmuş dıraht-ı müntehâlar içre cânib-i şimâle giderek,

Der-hakk-ı kal'a-i Zagrab

Zirinoğlu hükmünde bir bataklık kenârında bir azîm palankadır ve içinde kırk elli kadar manastırların çanlıkları nümâyân idi, ammâ benî Âdemden bir cân nümâyân değil idi. Esîrlerimizden su'âl etdiğimizde,

"Cümle askeri Türk ile döğüşmeğe Yenikal'a'ya gitdi. Elem çekmen bu kal'ada size karşu durur düşman yokdur" dediler, ammâ "Düşman sözüdür" deyü esîrlere i'timâd etmeyüp cânib-i erba'amıza ince karavullar koyarak basîret üzre olarak bu kal'a altından bin beş yüz ***[185b]*** mikdârı sığırlar ve altı yüz kadar dinç atları ganîmet edüp geçüp gitdik.

Andan ertesi yine cânib-i şarka dağlar ve o[r]manları 6 sâ'atde yortum ile geçüp,

Der-vasf-ı kal'a-i Koprivniçe

Lisân-ı Hırvatça ısırkan demekdir. Bu dahi metîn kal'adır, ammâ palankadır, ammâ tabyaları üzre askeri çok idi. Hattâ bizi görüp kal'adan yetmiş pâre balyemez toplar atdı.

Bu kal'ayı dahi geçüp bir gün taraf-ı şimâle seğirdüp,

Manzara-i kal'a-i Çakotorna: Lisân-ı Hırvatça ka (–) demekdir. Bunu geçüp,

Der-kıyâfet-i kal'a-i Ligradcık

Bu iki kal'alar birbirlerine yakın olup ikisi de Zirinoğlu'nun hasretü'l-mülûk olan kal'a-i metînelerinden olup tahtgâh-ı Hersekân-ı segândır. Bu iki kal'a bu hakîr sene (–) târîhinde Melek Ahmed Paşa Bosna vâlîsi iken Banyaluka şehrinden yetmiş yedi bin guruşluk mâl ile Bihke nâm kal'amız kapudanını esîrlikden kurtarmak içün Zirinoğlu'na gelüp bu kal'alarda niçe zamân müsâfir olup murâd [u] merâmımız üzre seyr [ü] temâşâ etmişdik, ammâ şimdiki hâlde *Allâhümme âfinâ* bu kal'aların yanlarına varılmayup mâbeynlerinden ubûr ederken birkaç kâfiri dil dutduk. Hemân bu mahalde yetmiş kadar balyemez toplarının sadâları cânib-i şimâlden gelüp zemîn ü âsumân dir dir ditredikde giriftâr olan esîrlerimizden su'âl etdikde,

"Bizim Yenikal'amız Türk ile döğüşüyorlar, anların topları âvâzesidir" deyince,

"Bire yakın mıdır?"

"İşte şimdi Yenikal'a'dan çıkdık, size râst gelüp esîr olduk. On yedi gündür kim Türk kal'ayı döğer, dahi alamayıyor" deyü cevâb etdiklerinde bu esîrleri kayd-ı bend edüp,

“Bizi selâmetle Yenikal‘a’ya çıkarın, sizi âzâd edelim. Ve bize şikâr ve mâl-ı ganâ’im gösterin, yohsa sizi katl ederiz” {deyüp} birinin kulakların kesüp Tatarlar kulakların yine kâfire yedirdiler. Hemân fakîr kefereler,

“Amân yuramlarım, ya‘nî ağalarım size ganîmet gösterelim, ammâ Yenikal‘a tarafına gitmen. Yüz bin kâfir ol tarafda karınca gibi kaynar. İçlerinden kuş olsanız uçamazsız ve bu kadar mâl-ı esîrlerinizle oralardan geçemezsiz. Hemân eğer sözümüz tutarsanız Pojaga taraflarında iki kılıç arasında Zirinoğlu köyleri vardır, hâlâ âsîlerdir ve anlar sizin Bobofça ve Berezense ve Seğitvar’da Türbe kal‘asın ve Peçoy kal‘asın ve Darda kal‘ası ve Ösek köprünüzü yakan kâfirlerdir” deyü haber verdiklerinde hemân serhad gâzîleri eyitdi:

“Belî, biz ol köyleri ve ol yolları biliriz. Niçe bin kerre varmışuz ve gelmişüz. Yüriye durmayaluz, varalum ve vilâyetleri vuralum yakalum ve yıkalum. Varaluz kâfirleri kıraluz, esîrler alaluz” deyü Boşnak lisânı lehçesi ile söyleyüp durmadan yola gitdiler ve cümle serhadliler Tatar askerlerine pîşvâ olup yürüdüler. Şark cânibine bir gün ormanlar içre gidüp aslâ güneş bile zerre kadar görünmeyüp,

{Der-şekl-i tabur-ı Kırıntı}

Kûh-ı bâlâ bir yığma bayırlara râst geldik. Meğer Süleymân Hân havfinden zamân-ı kadîmde Zirinli nehr-i Sava’dan nehr-i Dırava’ya ve nehr-i Dırava’dan nehr-i Morava’ya varınca ka‘r-ı azîm handaklar kazup cümle toprakların kendülerinin vilâyeti taraflarına dağlar gibi yığup dahi üzerlerine dıraht-ı azîmler paçarızlar ve kırıntılar döküp dahi ardına kat-ender-kat meterisler varmış kim tûlu kâmil altı konak yoldur. Vâcibü‘s-seyr makdûr-ı beşer değil bir âsâr-ı acîbe vü garîbedir.

Bu mahallerde niçe bin muhâfazacı kâfirler ve niçe yüz yerde birer top menzili alarka haberci kulleleri var, ammâ ale’l-gafle bizi gördükleri gibi cümle firâr edüp biz dahi bu paçarız kırıntıları kırup ve handakların doldurup taşra tarafa çıkdık.

Ba‘dehu bir sâ‘at cânib-i şarka gidüp bir azîm sahrâ içre bir küme askere râst gelüp cümle hâzır-bâş olup üzerlerine varmada idik. Anlar bizi görüp gerü gerü gitmede. Meğer bizden pek havf etmişler, zîrâ biz otuz bin askerden yedi yüz aded yiğitlerimiz şehîd oldu, ammâ yine azîm askeriz ve bu kadar karaltı mâl-ı ganâ’imlerimiz var. Ol görünen asker cümle kâfir kıyâfetli ve kalpaklı kefereler idi, ammâ anlar bizim askerimizin yanlarında bir tufeyl gibi idi.

Hemân cümlemiz bir yerden top olup dal sâtûr-ı Muhammedî olup at başını üzerlerine sürüp varırken hemân anlar dahi alarkadan sadâ-yı Allâh Allâh’a rehâ buldurup bizler âlem-i hayretde kaldıkda anlardan hemân yeşil şukka alemler zâhir olup anlardan ve bizlerden birkaç âdemler ileri gelüp anlar ve bizler gülüşüp öpüşüp görüşüp kocuşup ***[186a]*** bilişdik.

Meğer bunlar Pojaga sanca[ğ]ı ve Yakova kal‘ası gâzîleri imiş. Anlar dahi “Küffâr Yenikal‘a’da cem‘iyyetde iken vilâyet-i kâfiristân katana kâfirinden hâlîdir ve fursat ganîmetdir” deyü memâlik-i küffârı tahrîb etmeğe çeteye çıkmışlar ve kal‘a-i Pojaga’dan iki günde gelmişler, ancak yüz elli kadar esîr ve sehel mâl-ı ganâ’im bulmuşlar. Ve bunlar cümle beş yüz aded yiğit olmuşlar. Bunlar dahi bizimle pây-berâber olup meydânda şühedâlarımızın leşin komak şartıyla ahd [ü] amân edüp bunlar vilâyet kurdlarıdır, bize

delâlet, küffâr-ı dalâlet-şi‘ârın kurâ ve belîdelerin nehb ü gâret ederek dağ u hıyâbân u ormanistân içre giderek,

Der-medh-i {ceng-i azîm-i lâ-nazîr} kal‘a-i Harpunya

Bu dahi Zirinoğlu kal‘asıdır. İç hisârı tula Şeddâdîdir, ammâ taşra hisârı Tımışvar kal‘ası gibi gâyet metîn ü müstahkem ve niçe bin cünûd-ı cünüb kâfire mâlik olmağile kal‘adan taşra niçe yüz kefere-i fecere-i müşrikînler kemîngâhlarda mekîn olup keydü‘l-hâ’inîn gibi ceng-i pür-kîn ederek eyle savaş eylediler kim bir vecih ile ta‘bîr olunmaz, ammâ nühüfte-kârlık edüp meydân-ı ma‘rekeye çıkmazlardı.

Âhir küffâr bizlere hâb-ı hargûş verüp kal‘aya mukâbil meks edüp yatdılar. Bizler dahi ol gece küffâra karşu meks edüp cânib-i erba‘a karavullar koyup serhadli gâzîlerinin tüfeng-endâzların ileri kâfir tarafına koyup hâb-ı râhata yatdık ve üç aded koldan dağlar içre üçer bin yiğit pusulara koduk.

Ale’s-sabâh cümle asâkir-i İslâm âmâde iken hemân küffâr-ı hâksâr guzâtımızı gâfil mülâhazasıyla ölüsü dirisine ve dirisi atlarına binüp “Yajuj Yajuj” deyüp bizi basdılar.

Hemân bizim guzât-ı müslimîn bu meydân-ı ma‘reke-i hâmûn içre küffâr ile bir yaylım neberd-i dilîrâne ile bir kârzârlık ederek bir elbeşti eyledik kim tarfetü‘l-ayn içre hayli küffârın kelleleri meydân-ı arbedede galtân olunca küffâr hakkâ ki dilîrâne bir eyi hamle edüp şarâb-ı bî-hicâb te’sîriyle domuz topu olup geldiklerinde hemân cümle guzât bir kerre kâfire yan verüp küffârları sahrâya çekdik.

Hemân küffâr bizi kova kova meydân-ı vegâya çıkup mukaddemâ bizim pusuda olan gâzîlerimiz üç koldan kemîngâhlardan çıkup cümle yek-dil ü yek-cihet sadâ-yı Allâh Allâh’a rehâ buldurup küffârın ar[d]larından hücûm edince küffâr anlara bir kez düşünce biz dahi küffârın akîblerince düşüp küffâr-ı hâksâ[r] dörd bölük askerimizin miyânında kalup üç sâ‘at-i nücûmî germâ-germ ceng-i azîm edüp hamd-i Hudâ nesîm-i nusret bizden tarafa esüp şemşîr-i âteş-tâb ile küffârın urûkun kesüp cümle yigirmi altı bin küffâr-ı dûzah-karâr dendâ[n]-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçüp cümle atları ve esbâbları ve sâ’ir ganâ’imleri ganîmet olup andan doğru Harpunya kal‘ası varoşuna azîmet edüp handak kapuların bile sedd etmeyüp küşâde bırakmışlar ve küffârın kırıldığın derûn-ı hisârdaki küffârlar görüp dağlara henüz kaçmışlar.

Hemân cümle guzâtımız bî-bâk ü bî-pervâ kal‘a içre dâhil olup götürmede yenli ve bahâda ağır eşyâları alup ve derûn-ı hisârda sığâr u kibârdan üç yüz kadar esîr bulup dest ber-kafâ kayd-ı bend edüp evvelki esîrlerimiz yanına gönderdik.

Ba‘dehu kal‘ayı yetmiş seksen yerden âteşe urduk. Meğer derûn-ı kal‘adaki zîr-i zemînlerde küffâr mâl-â-mâl imiş. Hemân küffâr-ı dûzah-karâr âteş-i Tatar’ı görünce cân havliy[l]e cümle evlâd [u] iyâlleriyle taşra çıkup âteş-i Nemrûd içinde bir feza‘ u çeza‘ ve vâveylâ kopup cümlesi giriftâr-ı kayd-ı bend oldular ve bakıyyetü‘s-seyf olup mahzenlerde kalanlar ıhrâk bi’n-nâr oldular. Ve bu yevm-i şûmun şeb-i zulmeti gidüp mâl [u] menâle mâlik olan gâzîlerimize leyle-i Kadr oldu, rûz-ı r[û]şenleri îd-i ekber oldu.

Hâsıl-ı kelâm bu cengde iki yüz nefer gâzîlerimiz şehîd oldu, ammâ hakkâ ki sonra refîk olan Pojaga askeri şecî‘âne ey savaş-ı perhâş edüp küffâra aç kurd gibi girirlerdi ve

yigirmi altı bin küffâr mürd olup tokuz bin kadar mahbûb u mahbûbe perî-çehre mûğpîçe gulâmlar müşterî-çehre pâkîze ve bâkire sîm-gabgab kızlar ve sâ'ir mâl-ı ganâ'im ve sîm ü zer âvânî makûlesi ganâ'imlerin hadd [ü] hasrların Hudâ-yı Kerîm bilir.

Andan mansûr u muzaffer kalkup yine asâkir-i İslâm tarafına kal'a-i Maslovin tarafından gidelim, ***[186b]*** esîrlerimiz ve serhad gâzîlerimiz rızâ vermeyüp,

"Ösek panayırı günleridir. Cümle esîrlerimiz ve mâl-ı firâvânlarımız ile bir cem'iyyet-i kübrâda inşâallâh kıymetlü fürûht ederiz" deyüp ale'l-ittifâk cümle Ösek kal'amız tarafına revâne olunup cümle nâzenîn esîrlerimiz henüz cengde alınan çârpâ makûlelerine bindirüp kal'a-i Koprivniçe sağ tarafımızda kalup andan kal'a-i Valik kurbunda nehr-i Kırasinçe kenârında sehel istirâhat edü[p] ta'âmlar tenâvül edüp ba'dehu andan yine cânib-i kıbleye dağıstân ve ormanistân yerleri geçüp,

Der-ayân-ı kal'a-i Zaçisne: Anda bir şikâr bulamadık, zîrâ bu kal'a-i metîne Zirinoğlu'nun bir palanka-i sedd-i İskender'i olmağile cümle kurâ kâfirleri kal'aya girmişlerdi. Bu kal'ayı ubûr edüp Pojaga sahrâsının şimâlinde

Evsâf-ı kal'a-i Çeramur: Evc-i âsumâna ser çekmiş bir Şeddâdî binâdır. Niçe kerre muhâsara olunup fethi müyesser olmamışdır. Zirinoğlu'nun bu kal'a intihâ-i hudûdudur. Andan cânib-i kıbleye yedi sâ'atde,

Der-binâ-yı kal'a-i Podgırac: Pojaga hudûdunda müselmân kal'asıdır. Mukaddemâ vasf olunmuşdur.

Andan yine cânib-i şarka dağlar ve ormanlar geçüp (–) sâ'atde,

Menzil-i kal'a-i tahtgâh-ı sancağ-ı Pojaga

Hamd-i Hudâ selâmetle vilâyet-i İslâm'a dâhil olduk. Sene 1072 târîhinde Melek Ahmed Paşa Bosna vâlîsi iken Zirinoğlu'ndan Bihke kapudanın esîrlikden halâs etmeğe gitdiğimizde bu Pojaga kal'ası vasf olunmuşdur.

Ammâ temâşâ-yı garîbe vü acîbe: Biz cümle asker-i İslâm ile "Bu diyâr-ı İslâm'a kadem basdık" deyü hamd ü şükr ederken hemân Pojaga paşasının müsellimi ve kethudâsı beş yüz âdemle bizi karşulayup cümle âlât-ı silâha müstağrak olup hemân ceng etmeğe hâzır u âmâde bir alay derbederzâde horânde-i âzâdeler ile gelüp bizim askerden esîrlerimizin penc-i yeklerin istediklerinde biz dahi ta'allül [ü] inâd u muhâlefet eylediğimizde,

"Bire âsîler, bire zorbâz pâdişâhın re'âyâsın alup esîr etmişsiz. Sizin haklarınızdan geliriz" deyüp cümlesi cenge yaraklandıklarında hemân biz dahi hamle eyleyüp cenge âheng etmek sadedinde iken gördüler kim deryâ-misâl asâkir-i İslâm hemân yan verüp bizimle mukaddemâ Pojaga'[ya] giden refîk ola[n] askerler dahi Pojaga müsellimine varup,

"Bire sakın sultânım bunlar bir alay Tatar ve bir alay Budin ve Eğreli ve Kanijeli gâzîleridir, vallâhi sizi kırarlar" dediklerinde hemân Pojaga müsellimi eydir:

"Bu esîrlerinin sebebiyle bunları kâfir gelir basar ve pâdişâh kal'asına ol sebeb ile zararları dokunur. Kal'a altından kalksınlar, yohsa nefîr-i âm edüp kal'adan balyemez toplar urup cümlesin kırarım. Baka şu pâdişâh vilâyeti urucuları" deyüp vâfir yas yankı eyledi. Biz

dahi müşâvere edüp hakîr eyitdim:

“Belî anlar şimdi hâkimdir ve sâhib-i arzdır. Sadrıa‘zama hilâf-ı inhâ arz edüp kaykısız başımızı belâya uğradırız. Gelin hemân Pojaga altından kalkup alarka konalım” dediğimde cümle kalkup bir hayli mesâfe-i ba‘îdede meks-i hıyâm edüp ol gece anda yatmağa karâr verdik.

Der-fasl-ı hîlekâr-ı mekkâr-ı müsellim: Çünkim müsellime bir kara mankır pençik vermediğimizin dâğ-ı derûnundan otuz bin askerimizden nice intikâm alsın. Hemân hîle vü hud‘a ve şeytanata sâlik olup bu re’y [ü] tedbîr-i hîleyi edüp taht-ı hükûmetinde ne kadar Eflakân ve Sırf ve Bulgar ve Hayduk ve Çingane ve şakî ve lıssân ve harâmî ve ne kadar ipden ve kazıkdan kurtulmuş haşerât makûlesi kefereler ve fecereler var ise anlara hezâr ve hezârân va‘deler ve istimâletler verüp elbette bu gece bu kal‘a altında konan ordunun cânib-i erba‘asından cümle hayme vü hargâhlarına ve bâr [u] büngâhlarına ve esb-i fevârihlerine ve cümle esîrlerine,

“Göreyim sizi ne tedârikler edüp şunları gece yarısında nice gâret edüp her tarafdan nice şeb-hûnlar edüp orduların gâret ederek nice rahne verirsiz göreyim sizi” deyüp cümle harâmzâde dûzdânlara ve zehr-i mârdan kattâl harâmîlere ruhsat verüp “Sem‘an ve tâ‘aten” deyüp cümle ayyârân-ı dûzdânlar nısfu’l-leyle âmâde olduklarında hikmet-i Hudâ kal‘a dizdârında mahpûs olan harâmîlerden beş on dâne kebîrlerin çıkarup bizi gârete âmâde olduklarında hemân dizdâr ağa-yı sâhib-i îmân bu haberden âgâh olup bize merhameten bir garîb ü dil-nüvâz ü maslahat ***[187a]*** güzâr âdem ile nihânîce bu hakîre haber gönderüp,

“Bu gece âgâh olsunlar, gâfil mebâş” deyü vâkı‘-i hâli i‘lâm edüp gelen âdeme bir at ihsân olunup cümle gâzîler bu haber-i meserretden dünyâ kadar hazz edüp ol gece cânib-i erba‘amıza gâyet ziyâde pusular koyup âmâde durdular. Çünkim nısfu’l-leyl olup her tarafdan kara hırsızlar ordumuz içre geldiklerinde beş sâ‘atde üç yüzden mütecâv[iz] hırsız ve harâmîleri katl edüp başları alındı.

Hemân kim sabâha üç sâ‘at kaldıkda kal‘a-i Pojaga’dan berü bir alay atlı ve yayan kütürdüsü zâhir olup ordumuza hov hov etdiler, ammâ mâhtâb mahalli olmak ile hemân bizim ordudan gâzîlerimiz atlı ve yaya bu karşudan gelenlere bir yaylım Tatar okları ve bir yaylım serhad gâzîlerinin kurşumların bunlar yeyüp zîr-i zeber olup niçe yüzü firâr edeyim derken hemân mukaddemâ pusuda olan gâzîlerimiz de bunlara hücûm edüp ol mâhtâbda bu harâmîleri ortaya alup tâ vakt-i Hanefî mahalli olunca yedi yüz âdemi kılıçdan geçirüp bir cân halâs olmadı. Ale’s-sabâh cümlesinin leşlerinde esbâbları vü eskâlleri ve silâhları ve atların alup cümle leşlerinden başların kesüp kellelerin ârâyiş-i nîze edüp ikinci günde,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Ösek’e varup cümle kelleleri mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübînde bırağup tâ Pojaga kal‘ası altında başımıza gelen sergüzeşt [ü] serencâmın hüccetlerin kadıdan alup yine alayımızla kal‘a-i Ösek hâricinde Panayur palankası nâm mahalde cümle haymemizle meks edüp iki günde ol âdem deryâsı olan Ösek panayuru bâzârında cümle esîrlerimizi ve cemî‘i mâl-ı ganâ’imlerimizi cümle girân-bahâya fürûht edüp cümle mâlımız kırk altı bin guruş olup hakîr defter ile kassâm {olup} cümle serhadlilere ve cümle Pojagalılara ve cümle 3.006 aded Tatar askerlerine ale’s-seviyye âdem başına (–)

aded guruş değüp hakîre iki pây ve bir gulâm ve üç at ziyâde pây verüp cümlenin rızâsıyla hüddâmlarıma dahi ikişer pay ziyâde verdiler.

Ba‘dehu Ösek’den üçüncü gün yine,

Yenikal‘a fethine gitdiğimiz konakları bildirir

Cümlemiz salt [u] sebükbâr olup **kal‘a-i Ösek**‘den cisr-i tavîl başında **kal‘a-i Darda’**yı geçüp **menzil-i kal‘a-i Valpova**, andan **kal‘a-i Maslovin,** andan **nehr-i Morava’**yı gemilerle geçüp **menzil-i kal‘a-i Kanije,** andan 3 sâ‘atde ormanlar ve dağlar içre asker-i İslâma râst gelüp **menzil-i kal‘a-i mahsûr Yenikal‘a** altına bir alay-ı azîm ile varup Tatar Hânzâde Ahmed Giray Sultân dahi ordusundan gelüp bizimle berâber alayımızla Sadrıa‘zam huzûrundan cümle ubûr edüp eğer Tatar’a ve eğer serhadlilere kırk kadar hil‘at-i fâhireler geydirilüp herkes kollu kollarına gitdiler.

Hakîr-i pür-taksîr yine Sadrıa‘zam yanında kalup kâhîce bu gazâda ne mahalle vardığımız ve ne vilâyetleri nehb ü gâret edüp ne kadar kılâ‘-ı metîneler görüp ve ne kadar esîr ü mâl-ı ganâ’im alup sergüzeşt [ü] serencâmımız bir bir Sadrıa‘zama nakl ederdim, ammâ Yenikal‘a’nın dahi fethi âsân olmamış.

Ez-în-cânib mukaddemâ kal‘a altında asâkir-i İslâma rağbet etmediklerinde bu kadar zamân Yenikal‘a feth olmayup kalmışdı, ammâ biz gazâdan gelince gördük, cümle guzât-ı müslimînin mecrûhlarına şefkat ve merhamet edüp bî-dest ü bî-pâ olanlara tekâ‘üdler ile terakkîler ve ze‘âmet ve tîmârlar ihsân olunup asâkir-i İslâm birbirlerini cenge tergîb ederlerdi.

Hattâ ol gün Sadrıa‘zamın iç mü’ezzini Ahmed Çelebi’nin destini top götürüp Sadrıa‘zam kendüye ze‘âmetle tekâ‘üd ihsân edüp Ahmed Çelebi’yi Kanije’ye götürmeğe hakîri me’mûr edüp ol ân üç sâ‘atde Kanije’ye varup Kanije Vâlîsi Yentür Hasan Paşa sarâyında meks edüp Ahmed Çelebi’nin destine cerrâhlar tımara başlayup hakîr yine üçüncü günden sonra yine Yenikal‘a altına geldim ve mâh-ı (–) gününde (–) şehîd olup mansıbı (–) (–) tevcîh olundu.

Muhassıl-ı kelâm günden güne kal‘anın her cânibi rahnedâr oldu, ammâ dizme direklerin içleri Horasânî ve rıhtım kireç ile metîn olmağın şeb [ü] rûz niçe bin aded balyemez topların kelle kadar güllelerin kal‘a bal gibi yeyüp zahm-ı nâhun mikdârı zarar isâbet etmezdi.

Âhir-i kâr ba‘zı rahnedâr dîvârlarından Defterdâr Ahmed Paşa kal‘a toprağın uğurlayarak münhedim ***[187b]*** olurdu. Derhâl la‘în küffâr-ı dâl anın üstüne toprak doldururdu. Kal‘anın iç yüzünde gûnâ-gûn paçarızlar ve domuz damları çatardı. İki yerden cüyûş-ı müslimînler üzre lağımlar atardı. Hamd-i Hudâ askere zararı isâbet etmeyüp yine gerü deperdi. Derhâl yine anın ardına dizmeler dizerdi ve anda küffâr şîrînlenüp bî-bâk ü bî-pervâ her bâr gezerdi.

Âhirü‘l-emr cebehâneden cümle guzâta uçları çengâlli harbalar tevzî‘ edüp küffârları tabyalardan ve sâ’ir yerlerden çengâller ile handaka çekerlerdi ve kellelerin tîğ-ı âteş-tâb ile keserlerdi ve subh u mesâ gûnâ-gûn (gûnâ-gûn) ceng-i azîmler olurdu.

Hamd-i bî-hadd ü senâ-yı bî-add ol Mâlikü‘l-mülk’e olsun kim küffârın lağım atmada

mahâreti, kumbara atmada mümâreseti ve meteris basmağa ve şeb-hûnlar etmede fikr [ü] firâsetleri yok idi, ammâ kal‘a gözetmede ve askerin zabt edüp cenge tergîb edüp sîne ber-sîne küşâde ceng etmede, mel‘ûn küffârlar hakkâ ki bî-bedellerdir.

Netîce-i kelâm bu minvâl üzre (–) (–) (–) gece ceng-i sultânîler olmuşdur kim misli ne kal‘a-i Azak’da ve ne vilâyet-i Kazak’da ve ne Hanya’da ve ne Varat’da ve ne kal‘a-i Uyvar’da olmamışdır. Ve bu kal‘ada olan envâ‘-ı mehârib ve ceng, envâ‘ı harb ü darb mümkün ü tahrîr ü tavsîf değildir.

Âkıbetü‘l-emr *bi-avnillâhi Ta‘âlâ* sene 1074 târîhinin mâh-ı (–) günü yürüyüş fermân olunmadan sulehâ-yı ümmetden Kazancızâde Süleymân Ağa-yı hâzık-ı etibbâ ve Sadrıa‘zam’ın sûhte Hacızâdesi cümle guzât-ı müslimîn ve cüyûş-ı muvahhidînile müşâvere edüp gayret-i Muhammedî‘yi yâd edüp,

“Biz bu kal‘a altında fertûte avretler gibi nâbekî [nâbekâr(?)] oturup kırılırız” deyü def‘a-i vâhidede cümle guzât sadâ-yı Allâh Allâh’a rehâ buldurup gülbâng-ı Muhammedî sadâsından dağlar dahi sedâ vermede.

Cümle ricâlü‘l-gayb ve ervâh-ı enbiyâ ve evliyâ ve kutbu’l-aktâb ve ümenâ ve evtâd u nücebâ ve nukebâ vü büdelâ ve cümle cündullâh dahi imdâd edüp cümle leşker kal‘aya hücûm edüp yürüdüler.

Hikmet bu kim kal‘anın der [ü] dîvârında yürüyüş edecek rahnedâr yerleri çok idi, ammâ dîvâr üzre niçe kerre yüz bin şeytanatlardan mâ‘adâ dîvâr üzre yine hafr-i amîk handaklar var idi ve rahnedâr olan yerlerde dahi göz görmemiş ve akıl ihâta etmemiş hiyel ü şeytanatlardan kal‘a dîvârı üzre kuş uçmazken hemân cümle serdengeçdiler “Allâh Allâh” deyüp mûr [u] zenbûr-vâr kal‘aya üşüp çengâller ile çıkarak ve asker biri biri üzre kal‘aya tırmaşarak küffâra aslâ ve kat‘â göz açdırmayup bi-fazlillâhi Ta‘âlâ kal‘anın der [ü] dîvârı ve tabyaları üzre alem-i Resûl dikildiği ân hamd-i Hud[â] yine bu hakîr ezân-ı Muhammedî okuyup kılıcım elimde kalup cümle guzâtı cenge tergîb ederek gülbâng-ı Muhammedîler çekilerek küffâra kılıç urarak tâ kal‘a içine varınca küffârı kovarak ve kırarak tâ nehr-i Morava kenârına varınca küffârı kırdılar.

Küffâr bu hâl-i pür-meâli görüp hemân cân havliyle ale’l-umûm pür-gumûm cümlesi nehr-i Morava üzre cisre uğrayup karşu cânibe geçmeğe cân atdılar. Hemân guzât-ı müslimîn eli kolu kan ve kılıçları uryân ve sîneleri puryân olup küffârın akîbince cisir üzre dal sâtûr-ı Muhammedî olup küffârı katl ederek cisir üzre gitdiler. Nehr-i Morava’nın karşu tarafında küffâ[r] bu hâli gördü kim münhezim olan küffârın ardları sıra Türk askeri kâfirleri kova cisrden beri âdem deryâsı gibi asker gelir.,

“Bire meded vilâyetimiz elden gider” deyüp hemân karşu tarafda küffârlar cisrin karşu başına baltalar üşürüp cisri kat‘ etdiklerinde hemân tarfetü‘l-ayn içre bizim gâzîler gerüye döndüler. *El-azametullâh* kırılan cisir üzre kalan küffâr kalup nehr-i azîm cisri beri kal‘a tarafına getiriyor. Hemân küffâr kendülerin suya atmağa başladılar. Ba‘zılar “Zanca Türk” deyü amân ile kal‘aya gelüp esîr oldular. Bu mahalde bir garîb temâşâ olmuşdur kim gûyâ rûz-ı mahşerden küffâra bir nişân oldu. Küffâr kendü kendilerinin askerlerine etdiği rengi cihân halkı düşman olsa etmeğe kâdir değildir.

{Der-beyân-ı ahvâl-i diyergûn-ı küffâr-ı Yenikal‘a}

Hemân ki küffâr karşu tarafdan cisri kat‘ edince cümle küffâr âlât-ı silâhlarıyla cümle suya gark olup rûy-ı nehr-i Morava’yı kara şapka dutup âdem deryâsı cereyân ederdi ve bakıyyetü‘s-seyf-i küffâr-ı bed-girdâr dahi cümle cân bâzârına düşüp kendülerin suya pertâb edüp kimisi gark-ı âb olup kimisi şinâverlik ederek necât bulurken ***[188a]*** beri tarafda bizim serhad gâzîleri ağızlarında kılıçları ile nehr-i Morava’ya düşüp niçe yüz küffârlara su içinde yetişüp kimin katl edüp niçe binini saçlarından beri tarafa çıkarup esîr etdiler. Ba‘zı küffârlar yüzerek karşu tarafa çıkdılar, ammâ beri tarafda bizim gâzîler uzun boylu dalyan tüfengler ile niçe bin tüfeng-i pür-rengleri bir fitilden atup suda şinâverlik edüp halâs olmağa çalışan küffârlara eyle kurşum urdular kim nehr-i Morava kurşum zarbından tancerede su nice kaynarsa eyle kaynayup kurşum yeyen küffârlar cümle gark olup lâşe-i murdârları kara şapkalarıyla cereyân edüp gitdiler.

Hâsıl-ı kelâm suya düşen küffârdan bir cân halâs olmayup cân ber-cehennem oldular ve niçe bin küffâr dahi su ile aşağı akup giderken Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr askerleri su kenârıyla aşağı cânibe seğirdüp atlar ile suda yıldırup yedi bin kadar küffârları su içre saçlarından yapışup kenâra çıkarup esîr etdiler.

Ve Yenikal‘a’nın cümle topların nehr-i Morava’nın karşu tarafına çevirüp nehrin kenârında kat-ender-kat olup âlem-i hayretde kalup duran küffârlara kal‘anın yüz yetmiş pâre balyemez topların su karşusundaki küffârlara urunca cümle küffârları sokak sokak ve bölük bölük niçe bini darb-ı topdan kelle paça olup yerleri dârü‘l-bevâr oldu, ammâ sırr-ı Hudâ beri kal‘a içinde olan hâkimler kal‘anın feth olduğuna ve niçe bin küffârların bu yüzden gark-ı âb olduklarına hamd ü senâ etmeyüp,

“Bire küffâr boğuldu ve bire kırıldı. İşte kaçdı, işde şaşdı” deyü gülüşerek bir hây ve bir hûy edüp küffâr üzre mağrûrâne evzâ‘ [u] etvârlar edüp bu feth u nusreti Cenâb-ı Bârî‘den bilmeyüp kendülerinin re’y [ü] tedbîr-i ahsenlerinden bildiler.

Netîce-i merâm; hamd-i Hudâ kal‘a feth oldu, ammâ guzâtdan üç bin yedi yüz âdem câm-ı şehâdetden nûş edüp bezm-i elest meclisine kadem basup huld-i berîne hayât-ı câvidânîye vâsıl oldular. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în*.

Ve cümle iki binden mütecâviz yiğitlerimiz mecrûh {yiğitler} nâ-murâd gitdiler. Ve bu hâli görüp niçe bin yiğitler firâr edüp gitdiler, ammâ beş binden mütecâviz küffârlar sudan ve gayri yerden esîr-i bend-i zincîr oldular, lâkin Tatar elinde ve serhadli eliyle elden vilâyetden esîr olanların hisâb-ı kitâbların Cenâb-ı Bârî bilir. Ve ba‘zı üsârâlardan istimâ‘ olundu kim,

“(–) (–) günden berü bu kal‘a cenginde on yedi bin Hıristiyanımız öldü ve tokuz bini esîr oldu, ammâ suda ne kadar boğulduğun bilmem” deyü cevâb-ı nâ-savâb verdi.

“Bu kal‘ada yedi kapudanımız mürd oldu, ammâ biri Zirinoğlu’nun hısımı idi kim Mizde nâm bir bahâdırlığıyla meşhûr benâm idi. Biri Hersek ban oğlu idi, ol dahi mürd oldu. Eğer ol yiğit yunak ölmese siz bu kal‘anın nâm [u] nişânın göremez idiniz” deyü bir gorof esîr dahi böyle söyledi.

Hulâsa-i kelâm bu kal‘a feth oldu, ammâ dahi nev binâ olmağile içinde aslâ çârsû-yı bâzâr ve imâretden aslâ bir şey olmayup ancak bir müfîd ü muhtasar kenîse ve deve

damları gibi uzun uzun soltat ve murtat odaları ve Kanije tarafına ancak bir kapusu var idi, ammâ nehr-i Morava tarafında aslâ der [ü] dîvârdan bir alâmet yokdur.

Bu kal‘anın karşu cânibi kurşum erer kâfiristânın kal‘a-i Ligradcık, kal‘a-i Çakatorna ve vilâyet-i Mekemorya vilâyetleridir, ammâ bu feth olan Yenikal‘a’nın dâ’iren-mâdâr cirmi cümle üç bin yedi yüz adım bir dolma palanka kal‘a idi, ammâ mel‘ûn kal‘a gâyetü‘l-gâye sa‘b olup orta yerinde bir su kuyusu var idi. Ol kuyu üzerindeki şindire tahta kubbe üzre bir altun ile mutallâ bir ibret-nümâ alemi var idi. Meğer küffâr mukaddemâ kış eyyâmlarında Bobofça ve Berezense ve Peçoy kal‘alarını ıhrâk etdikde bizim Seğitvar kal‘asının kurbunda bir top menzili karîb Sultân Süleymân’ın Türbe kal‘asının kubbesi alemi imiş, anı türbe-i Süleymân Hân’dan kal‘ edüp bu kuyu üzre komuş. Ba‘de’l-feth hemân vezîria‘zam bu alemi kuyu üzre kal‘ edüp yine Seğitvar kurbunda Süleymân Hân türbesine gönderilüp türbe-i şerîfi ve kal‘ayı ta‘mîr ü termîm etmeğe Mihaç beği ve Peçoy beği ve Seğitvar beği me’mûr olup gitdiler.

Ba‘dehu bu Yenikal‘a içün bir yere cem‘ olup Sadrıa‘zam huzûrunda müşâvereler edüp cümle iş erleri ve hayr-hâh-ı devlet erenleri eyitdiler:

“Devletli vezîr bu kal‘a ***[188b]*** kâfirin gözü bebeğindedir. Bundan Âl-i Osmân’a zarar çok olur, aslâ bir habbe fâ’ide olmaz. Bu kal‘aya bu kadar beytü‘l-mâl-ı müslimîn ve bu kadar hâne-i selâtîn gidüp bu kadar renc [ü] anâlar çekildiğinden mâ‘adâ bu kadar guzât-ı müslimîn nâ-hak şehîd olup bu kadar renc [ü] anâ mükâfâtında vakfullâha ne â’id ve ne fâ’id bir kal‘adır kim feth edüp elzem-i levâzımından bir kal‘a değildir. İçinde bu kadar guzât-ı müslimîn kosak îrâd [u] masrafları nereden hâsıl olur? Kanije kal‘ası gibi bir sedd-i İskender’in nısıf askerin kaldırup bu kal‘aya komak iktizâ eder. Dutalım komuşuz ve bu kal‘ayı intihâ-yı serhad etmişiz, bu kerre küffâr gelüp askeri olmadığından Kanije’yi alup bu kal‘ayı dahi istîlâ eder. Hemân bu kadar ibâdullâhı bu kal‘ada mahpûs edüp gidersiz. Gerçi Kanije paşalarına bu kal‘ayı tahtgâh edersiz, ammâ hatâ edersiz. İşte bu nehr-i Morava’nın karşu tarafında küffâr yine bir kal‘a yapup bu kal‘ada âdem değil kaz ve tavuk gezdirmez” deyü cümle a‘yân-ı kibâr böyle müşâvere etdiklerinde, Sadrıa‘zam eydir:

“Yâ ne çâre edelim” dedikde cümle ocak ağaları ve dükeli Kanije ihtiyârları eyitdiler:

“Pâdişâh sağ olsun, bu kadar hazîne ve bu kadar asker gitdiyse, hele yüz bin kerre küffârdan intikâm almış olduk. Bu da böyle olsun, çekdiğimiz âlâm-ı şedâ’id dîn uğuruna yanımıza kalmasın. Hemân devletli vezîr bu kal‘anın cümle cebehânesin alalım ve sâ’ir mühimmâtlarıyla Kanije kal‘asına gönderelim. İçinde kiliseleri ve soltat hânelerin yakalım ve kal‘asın niçe yerden lağımlarla yıkalım. Ba‘dehu cümle guzât-ı müslimîn ile murâd-ı şerîfiniz olan seferlere gidelim” dediler ve ale’s-seviyye bu re’y [ü] tedbîre karâr verdiler.

Cümle cebehânesin ve yüz yetmiş pâre topların Kanije[‘ye] gönderüp bu Yenikal‘a’yı yedi yerden yedi kerre lağım-ı azîm ile cümle tabyaları ve der [ü] dîvârların ber-havâ endâht külün göğe savurdular. Ba‘zı yerlerin hâli üzre bırakdılar, ammâ Kanijeli bu kal‘aya dâğ-ı derûnlarından bâkî kalan eser-i binâların dahi niçe kerrât kumbaralar ile münhedim etdiler.

Me’âl-i kelâm oldur kim bu kal‘aya giden harc u masraf bî-fâ’ide olup bu gazâ bal ve mûm yapmaz bal arısı kârına dönüp bu kadar ibâdullâh telef oldu ve bu kal‘a bu yüzden feth olduğuna niçe müverrihân-ı Rûm-ı zevi’l-mefhûm böyle târîhler demişlerdir, ammâ

sükker yemişler.

…… (2 satır boş)……..

Ba‘dehu Sadrıa‘zam cümle asâkir-i İslâm ile iki günde,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Kanije

Meks-i hıyâm edüp yedi kralın binâ etdiği taburu münhedim edüp hâk ile yek etdikden sonra Kanije gölüne küffârın doldurduğu hâr [u] hâşâkleri dollâb gemileriyle dahi ziyâde tathîr edüp fecc-i amîk etdiler. Topraklık nâm kal‘a varoşun dahi metîn ü müstahkem etdiler. Ve cemî‘i Âl-i Osmân devletinin ihtiyârlarıyla yine müşâvere edüp cemî‘i kâfiristânı ve Zirinoğlu ve Beganoğlu vilâyetlerin harâb u yebâb etmek içün ol ân Mehemmed Giray Hân’ın ferzend-i ercümendi sipehsâlâr-ı Tatar-ı adû-şikâr olan Ahmed Giray Sultân’ı Sadrıa‘zam dîvân-ı pâdişâhîye kığırup ol dahi “Da‘vete icâbet” deyüp bâd-ı sabâdan müste‘âr otuz yedi bin aded koş atlı Tatar-ı adû-şikâr huzûr-ı Âsaf-ı Berhayâ dîvânına gelüp karâr edüp başına bir otağa-i husrevânî ve eğnine bir semmûr lipâçe-i sultânî geydirilüp Zirinoğlu ve Beganoğlu ve İslovin ve Mekemorya ve Nemse ve Galya ve vilâyet-i Prandaporosk ve vilâyet-i Nadajoğlu ve vilâyet-i Nemse ve Hırvadistân’ı ale’l-umûm nehb ü gâret etmeğe me’mûr olup cümle Bucak Tatarı ve Yalı ağası ve Mansûrlu ve Şîrînli ve Sincivitli cümle sefere me’mûr olup ancak Hânzâde otuz bin asker ile Sadrıa‘zam ordusuna karîb gelüp meks-i hıyâm edüp ordu-yı İslâmı ganîmet etmeğe kaldı, ammâ otuz yedi bin Tatar altı kerre yüz bin at ile âmâde olduklarında hemân hakîr dahi salt [u] sebükbâr Tatar-vârî hâzır olup,

…… (4 satır boş)……..

Dizin

- A -

Abaza: 79, 80, 83, 85, 87, 152

Abaza Paşa, Celâlî: 100, 266, 270, 280

Abaza Paşa kullesi: 270, 271

Abazistân: 79, 80

âbdest havzı: 255

âbdest muslukları: 262

Abdi Ağa, Muhzırbaşı: 183, 191, 206

Abdi Ağa ocağı menzili: 292

Abdî Efendi (Matbah Emîni): 300, 302, 305

Abdullâh Ağa mescidi (Nova'da): 270

Abdullâh Fettâh (Baba Miftâh): 153

abdüsselâm otu: 279

âb-ı hayât: 58, 67, 71, 88, 111, 116, 122, 123, 155, 164, 168, 171, 213, 228, 239, 299

âb-ı kevser: 281, 290

âb-ı revânları: 63

Acem: 13, 15, 21, 25, 32, 47, 53, 58, 64, 66, 72, 81, 106, 108, 112, 117, 118, 119, 138, 142, 170, 203, 204, 231, 232, 246, 254, 255, 263, 264, 265, 274, 282, 286, 287

Acem (Menûçehr oğlu): 20

Açık ılıca (Budin'de): 147

Ada câmi'i: 95

Adana: 55, 89, 111, 286

Adana câmûsu: 301

Adana kabağı: 60

Adana paşası: 192, 208, 209, 231

Âdem, Hazret-i: 196
Aden şehri: 79
Adlî Efendi âsitânesi: 64
Adlî Efendi câmi‘i: 63
Adlî Efendi tekyesi: 63
Adn: 25
Adom, Saz kralı: 46
Afyonkarahisâr: 75, 118
Ağa câmi‘i (Mitroviçse’de): 102
Ağa mahallesi: 145
Ağa mahallesi (Mitroviçse’de): 102
Ağa mahallesi (Ösek’de): 107
Ağa mescidi: 144
Ağa Rızâ (nakkaş): 25, 142, 166
Ağa sebîli: 145
ağırmak küheylân at: 196
ağnâm: 276
ağrı hastalığı: 58
ağzıkırık (top cinsi): 193
ahidnâme: 212, 268
ahlad emrûdları: 231
Ahlad şehri: 24
Ahmed Ağa, el-Hacı: 262
Ahmed Ağa, Kethudâ: 178, 185
Ahmed Ağa, Kiremitçi: 180, 210
Ahmed Ağa, Köse Serdâr: 63
Ahmed Ağa, Mi‘mârbaşı: 210
Ahmed Ağa, Müftîzâde: 291

Ahmed Ağa sarâyı: 63
Ahmed Ağa, Serdârzâde: 62
Ahmed Ağa (Sofyavî Ya‘kûb Ağazâde): 97
Ahmed Ağa (Yalı Ağası): 198
Ahmed Beğ: 144, 154, 250
Ahmed Beğ câmi‘i: 251
Ahmed Beğ, Gâzî: 144
Ahmed Beğ (İnebahtı Beği): 298
Ahmed Beğ türbesi: 145
Ahmed Çelebi, Masraf Kâtibi: 186
Ahmed Çelebi (Sadrıa‘zamın iç mü’ezzini): 326
Ahmed Efendi çeşmesi (Mostar’da): 289
Ahmed Efendi, Kemâl Paşazâde: 129
Ahmed Giray: 196, 198, 199, 200, 212, 219, 231, 234, 235, 242, 312, 326, 328
Ahmed Hân: 29, 48, 75, 80, 81, 82, 88, 160, 161, 165, 167, 171, 305, 311
Ahmed Kethudâ: 207, 213
Ahmed Paşa, Abaza: 80
Ahmed Paşa, Ankebût: 83
Ahmed Paşa câmi‘i: 63
Ahmed Paşa, Defterdâr: 90, 190, 207, 211, 219, 226, 227, 231, 238, 326
Ahmed Paşa, Ekmekçizâde (Sultân Ahmed Hân vezîri): 88, 236
Ahmed Paşa, Gedik (Bâyezîd-i Velî vezîri): 277
Ahmed Paşa, Hersekoğlu: 61, 248, 250, 258, 277, 279
Ahmed Paşa, Serdâr Koca (Rûmeli beğlerbeğisi): 109, 189, 298
Ahmed Paşa, Seydî: 1, 2, 3, 4, 6, 9, 10, 11, 14, 18, 19, 26, 30, 42, 82, 162, 178, 183, 274
Ahmed Paşa, Vezîr: 300, 305
Ahmed-i Yesevî: 135

Ahmo (erkek ismi): 152

Ahtapolı: 85, 86, 87

Ahyolı: 85, 172

Ak câmi: 99

Ak tabya: 227

Ak yaylalar: 200, 219

akbaba: 281, 294

akçe: 61, 62, 63, 67, 69, 70, 71, 75, 91, 94, 96, 97, 101, 102, 105, 135, 148, 159, 169, 172, 236, 239, 240, 244, 249, 251, 252, 258, 261, 268, 272, 277, 280, 281, 282, 283, 286, 291, 294, 295, 296, 298, 299, 306, 314

Akdeniz: 56, 70, 72, 84, 85, 87, 257, 259, 315

akîk-i Yemenî: 23, 24, 68

akkâm: 187

Akkilise: 16, 26

Akkirmân: 52, 85, 106, 193, 197, 199, 285

Akkirmân kal‘ası: 85, 193, 197

akmişe-i fâhire: 31, 43, 82, 199, 220, 225, 276, 316

akreb: 22, 25, 145, 151, 187, 319

akreb, burc-ı: 152, 319

Aksâ câmi‘i: 116, 165

Aksarây mahallesi: 72

Aksu nehri: 87

Aksu yaylası: 292

Aksular yaylası: 292

Akşemseddîn: 74, 244, 245, 250

Aktabya: 201, 203, 204, 205, 206, 210

alabalık: 252, 258, 271, 278, 291

Alaca câmi: 255, 256, 257

Alacahisâr: 230, 314

Alâeddîn-i Rûmî: 64

alakerde balığı: 86

Alaman: 19, 29, 40, 50, 84, 87, 88, 89, 91, 101, 104, 106, 107, 117, 127, 128, 129, 132, 136, 141, 143, 144, 159, 160, 162, 163, 184, 193, 198, 199, 213, 214, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 231, 232, 236, 292

Alaman denizi: 87, 162, 193, 199, 222, 223

Alaman Kızılelması: 127

Alaman-ı Ungurus vilâyeti: 89

Alasonya bâzârı: 109

âlât-ı çarhlar: 168

âlât-ı harb: 204, 229, 292

âlât-ı silâh: 92, 106, 109, 153, 164, 196, 199, 204, 214, 229, 302, 307

alay bahşîşi: 162

Alaybeğ câmi‘i: 245

alaybeğ hânesi: 118

Alaybeği: 1, 2, 56, 70, 96, 98, 102, 105, 111, 114, 121, 136, 162, 164, 173, 194, 210, 236, 251, 294, 306, 314

Alaybeği câmi‘i: 246

Alaybeği mahallesi: 170

alçı: 105, 163

alef: 158, 172, 176

Aleksandire Pırgaz: 56

alem: 24, 51, 96, 112, 123, 126, 127, 130, 138, 196, 251, 268, 285, 328

alesta firkateler: 285

Ali Ağa: 207

Ali Ağa, Arnavud: 177

Ali Ağa, Dergâh-ı âlî cebecibaşısı: 229

Ali Ağa, Façatlı: 6, 33

Ali Ağa, Haseki: 232
Ali Ağa, Kuzu: 111, 112, 300, 301, 302, 303, 305
Ali Ağa mescidi (Mostar'da): 289
Ali Ağa, Yeniçeri ağası: 300, 303
Ali Balı (top cinsi): 193
Ali Beğ câmi'i: 91, 96
Ali Beğ, Gâzî: 96
Ali Beğ, İkiyürekli: 62, 63
Ali Beğ mahallesi: 57
Ali Beğ mektebi: 97
Ali Beğ, Serdâr: 62
Alî Beşe, Dîv: 201, 203, 210
Ali Bunarı karyesi: 53
Ali, ceng-i: 179, 204
Ali, Düldül-süvâr: 48
Ali Efendi: 247
Ali Efendi (İbrâhîm Efendi birâderi): 259, 260
Ali Efendi, Üstürgonlu: 170, 228
Ali, Hazret-i: 180, 318
Ali Hoca câmi'i: 256
Ali Paşa: 8, 14, 21, 26, 41, 42, 89, 124, 146, 188, 203, 204, 308
Ali Paşa (Adana Paşası): 192
Ali Paşa Burcu mahallesi: 147
Ali Paşa, Büyük: 258
Ali Paşa câmi'i: 307, 308
Ali Paşa, Çarkacı Serdâr: 109
Ali Paşa, Çatrapatra: 155, 185, 190, 194, 195, 226, 232, 243
Ali Paşa, Çengîzâde: 296, 308

Ali Paşa hayrâtı: 308

Ali Paşa, Kadızâde (Murâd Paşa dâmâdı): 236

Ali Paşa, Kalaylıkoz: 154

Ali Paşa, Kapudan: 89

Ali Paşa, Konakçı Kara: 185

Ali Paşa Ocağı: 259

Ali Paşa, Serasker: 4, 19, 30, 185, 191, 192, 231

Ali Paşa, Serdâr: 1, 6, 10, 20, 27, 32, 35, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 48, 49, 51, 53, 89, 123, 173, 175, 182, 185, 188, 195, 196, 200, 202, 212, 213, 231, 237, 243, 274

Ali Paşa tabyası: 138, 146, 151, 156, 237

Ali Politina köprüsü: 59

Ali Portuk kapudan: 301

Alî Sînâ kitâbları: 229

Ali Zâ‘im: 151

Ali-i Kerrâr-vâr: 133, 204

Ali-i Şîr: 48

Alina (Betlen Gabor’un annesi): 27, 28

Alina Kral (İslâmbol tekûrı): 85

Altımîl karyesi: 97

altun: 2, 11, 14, 16, 21, 26, 36, 43, 47, 52, 54, 61, 68, 69, 75, 77, 83, 85, 113, 117, 127, 129, 131, 148, 149, 165, 169, 172, 175, 180, 186, 199, 202, 220, 222, 223, 226, 228, 232, 235, 248, 251, 262, 263, 265, 266, 269, 272, 275, 279, 285, 311, 320, 328

altun haç alemleri: 224

altun halhallar: 280

altun kadeh: 37

altun kafes: 202

altun ma‘deni: 14, 200

altun sikkeler: 267
altun sürâhî: 10
altun top: 127, 137, 142
altun yaldızlı haçlar: 49
altun zarflı sâ‘atler: 61
Altunhalkalı cisri: 286
Amâdiyye: 163, 277
amân bayrakları: 46, 113, 131, 160, 214
Amasiyye: 194
amber: 74, 149, 211, 302
amberbâris: 248
amber-i hâm: 47, 76, 77, 223, 282
amber-i zenbûres: 265
âmet: 121, 177, 209
Amıstırdam: 193, 219, 223, 224
Amr-ı Ayyâr: 48, 138
Ana Kadın câmi‘i: 63
Anadolu / Anatolu: 10, 16, 44, 61, 62, 83, 85, 87, 89, 103, 111, 112, 118, 119, 125, 160, 172, 175, 192, 195, 212, 257, 287, 298, 301, 303, 320
Anapolya: 156
anbâr: 61, 104, 110, 111, 126, 155, 232, 269, 276, 277, 281, 293, 297, 298
Anbâr mahallesi (Ösek’de): 107
anbârhâne: 122
andelîbân: 116
andelîb-i beyâbânîler: 246
Andirya: 196
angıt (kuş cinsi): 86
Anişe (kadın ismi): 152

Ankon cezîresi: 153

Ankona: 156

Anna Asson (Galya Kralı kızı): 128

Anpirvar kal‘ası: 225

Antakiyye pülli: 286

Antivar: 197

Apopi Mihal (Erdel Kralı): 27, 28, 30, 31, 89, 197, 198

Arab: 32, 47, 53, 58, 64, 66, 72, 106, 108, 117, 142, 170, 240, 246, 255, 263, 287

Arab câmi‘i: 95

Arab lisânı: 43, 58

araba: 5, 32, 33, 37, 38, 40, 45, 46, 47, 52, 53, 75, 98, 109, 110, 127, 130, 133, 140, 152, 156, 160, 168, 184, 185, 186, 188, 190, 193, 195, 197, 199, 200, 201, 206, 207, 208, 209, 214, 224, 225, 226, 231, 235, 237, 240, 258, 310, 311, 312, 313, 316, 317

Arabistân: 32

Arafât: 183

arak: 47

arakiyye: 108, 109

ârâmgâh: 119, 156

Aranoş Megeş kal‘ası: 15, 26, 197

Aranoş nehri: 16

ar‘ar ağacı: 119, 246

Arasta mescidi: 63

Arasto: 24, 118, 272

Arat: 237

Arat bâzârı: 109

Arat fethi: 321

Arat kal‘ası: 300

Araz nehri: 286
Arbat kal‘azı: 198
Arbina deyri: 66
Arda nehri: 72
ardala: 182, 187
Arec Hersek: 19
Arkınlı: 196
Armanda: 234
armaş: 196, 197
Arnavud: 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 109, 177, 249, 268, 269, 276, 277, 309
Arnavud Belgradı: 7
Arnavud İskenderiyyesi: 54, 56, 58, 244, 275, 276
Arnavud lisânı: 58
Arnavudca: 58, 64, 276
Arnavudca lisânı: 55, 58, 59, 60, 61, 271, 277
Arnavudistân: 66, 249, 257, 271, 292
Arnavudlar karyesi: 69, 90
Arnavudluk: 55, 90, 107, 247, 268, 269, 279
arpa: 59, 75, 116, 172, 173, 215, 229, 240, 261
arpalık: 75, 258, 280
arslan: 48, 55, 67, 74, 109, 141, 148, 165, 170, 283, 318
Arslan Beğ, Piruzin Beği: 54
Arslan Beğ-eli: 196
Arslan Paşa, Yahyalu (Budin vezîri): 145, 154, 300, 301
arslan südü: 49
arşın-ı mi‘mârî: 295
arvana deve: 182
arz: 68, 278

arz u mahzar: 271, 272, 279, 311

arz-ı hâl: 130, 158

Arz-ı Mukaddese: 158

Arzodası: 305

Âsaf: 187, 194

asâkiri dâ'iresi: 100

asâkir-i İslâm / asker-i İslâm: 2, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 45, 48, 50, 52, 66, 88, 89, 90, 97, 101, 103, 105, 109, 110, 111, 113, 116, 120, 122, 123, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 140, 148, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 182, 183, 184, 185, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 242, 243, 244, 250, 268, 273, 274, 275, 276, 298, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 309, 310, 311, 312, 313, 319, 320, 322, 324, 325, 326, 328

asâkir-i kerrâr: 48

asâkir-i mansûre: 43, 110

asâkir-i mü'minân: 111

asâkir-i Nasârâ: 131

asâkir-i nusret-me'ser: 17

asel: 222, 256

aselbend: 76

asel-i musaffâ: 96

asel-i zenbûr: 310

asfaru'l-levn: 151

Âsî nehri: 286

âsiyâb: 103, 168, 169, 239, 246, 252

âsiyâb-ı mâ: 169, 262, 280

Asiye (kadın ismi): 152

asker sürücüsü: 136, 162

Aşağı Büyük Nova: 270

Aşağı Câmi‘ (Nova’da): 270

Aşağı Çârsû (Mitroviçse’de): 102, 103

Aşağı hisâr (Nova’da): 270

Aşağı kal‘a (Nova’da): 270, 294

Aşağı mahalle (Çayniçse’de): 253

Aşağı mahalle (Mitroviçse’de): 102

Aşağı mahalle (Nova’da): 270

Aşağı Nova: 269

Aşağı Tekye câmi‘i: 63

Aşağı Yassı kulle: 270

aşbâzlar: 108, 198

âşûra: 120

at: 2, 12, 37, 45, 51, 53, 61, 63, 65, 71, 77, 83, 90, 91, 92, 97, 100, 101, 102, 108, 109, 127, 131, 138, 140, 144, 145, 149, 151, 152, 158, 164, 169, 172, 179, 182, 184, 186, 187, 188, 192, 196, 215, 219, 222, 225, 226, 228, 235, 238, 241, 242, 243, 248, 252, 256, 258, 259, 262, 272, 273, 278, 284, 285, 298, 300, 305, 311, 313, 317, 322, 323, 325

at arabaları: 2, 178, 180, 309, 313

at bukağıları: 254

at değirmenleri: 318

at etleri: 17

At limanı: 87

at na‘lı: 26, 172, 173

at sakkâları: 145

at yemi: 91, 110, 172, 185, 202, 232, 272

atalıklar: 196, 198

âteş deryâsı: 187

âteş-i Nemrûd: 2, 4, 7, 8, 13, 16, 17, 18, 32, 35, 36, 38, 44, 67, 126, 171, 179, 184, 191, 194, 203, 206, 208, 209, 275, 309, 314, 322, 324

âteş-pâre: 138

âteş-perest: 154, 155, 222

Atina şehri: 115, 166

atlas: 23, 37, 152, 266, 272

atmaca: 279, 281

Atmeydânı: 64, 129, 138, 141, 167

attârlar çârsûsu: 144

avcılar odası: 87

avgâh: 86

âvîze: 23, 24, 228, 248

Avlonya: 58, 298

Avluta kirmân: 85

Aya Anastanısya cezîresi: 85

a‘yân: 259, 292, 312

a‘yân u eşrâf: 71, 244, 247, 251, 259, 268, 277, 278, 286, 297

a‘yân-ı kibâr: 114, 129, 152, 238, 241, 245, 247, 254, 257, 258, 262, 268, 279, 287, 292, 299, 304, 306

Ayapavla karyesi: 86, 87

Ayas Paşa: 73

Ayasofya: 44

Ayasofya câmi‘i: 129

Ayasofya-yı Kebîr: 77, 81, 306

Ayavola: 85

ayazma: 73

Ayazma mescidi: 318

Aydın: 16, 172, 173, 192, 204

Aydonat şehri: 107
Aydos: 85
âyîn hâne: 28
âyîn-i Abaza: 80
âyîn-i Îsâ: 167
âyîn-i Mesîh: 24
âyîn-i Muhammedî: 166
ayran: 172
ayrık: 8, 153, 271, 278
ayu: 102, 177, 222, 231, 232
Ayukirmân: 85
Azak: 29, 87, 321
Azak denizi: 85, 87
Azak kal‘ası: 234, 319, 321, 326
A‘zamî, mezheb-i: 150
azeb-i hisâr: 137, 268, 314
azebistân: 137, 158, 162, 175, 230, 269
Aznavur sekbânları: 109

- B -

bâb nâ’ibi: 136, 137
Baba İdrîs: 120
Baba Miftâh: 148, 150, 153
Baba Muhtâr: 153
Baba Nakkâş: 88
Baba Şa‘bân: 150
Babadağlı: 193, 199

Babaeski: 88

Babine yaylağı: 252

babka: 239

Bâbu'l-ebvâb: 79, 142

bâc: 110, 156, 263, 264

bâc u bâzâr: 98, 137, 156, 285

bâcdâr: 1, 2, 55, 56, 63, 67, 71, 91, 94, 98, 105, 110, 114, 137, 153, 162, 244, 247, 249, 251, 254, 256, 259, 268, 277, 283, 286, 292, 294, 296, 306, 314

bâchâne: 269

Baçka: 136, 237, 238, 239

bâdbânlar: 126

bâdem: 24

bâdemli helvâlar: 83

Badraklı: 196

bâdyân: 176

Baf kal'ası: 306

Bagdala: 318

bâğ: 16, 23, 44, 62, 69, 70, 86, 98, 99, 104, 121, 123, 150, 153, 156, 158, 171, 174, 215, 225, 230, 232, 237, 246, 250, 252, 253, 256, 257, 258, 261, 273, 274, 275, 280, 282, 288, 290, 293, 295, 297, 315, 318

bâğ u bâğçe / bâğlı ve bâğçeli: 2, 4, 6, 7, 8, 11, 18, 19, 20, 23, 27, 28, 29, 30, 33, 38, 44, 47, 54, 55, 56, 57, 61, 63, 65, 66, 69, 71, 84, 91, 96, 97, 99, 100, 102, 103, 104, 109, 113, 114, 123, 124, 126, 147, 158, 168, 171, 188, 189, 213, 221, 222, 224, 232, 233, 239, 240, 245, 247, 248, 249, 251, 254, 258, 259, 260, 261, 262, 267, 269, 271, 272, 273, 274, 276, 277, 280, 281, 290, 292, 293, 294, 295, 296, 299, 306, 308, 318, 322

bâğ u besâtîn: 58, 71, 96

bâğ u bostân: 14, 70, 91, 94, 98, 154

bâğavât: 153

bâğbân: 24, 58, 75

bâğçe: 56, 67, 74, 109, 121, 126, 158, 159, 170, 228, 237, 249, 252, 256, 258, 269, 275, 282, 292, 297, 300, 315, 318

Bâğçebınar karyesi: 69

bâğçe-i hâssa: 74

Bâğçekapusu: 75, 78

Bağdâd: 29, 81, 83, 85, 134, 139, 177, 193, 270, 286

Bağdâd gazalı: 60

Bağdâd halîfesi: 85

Bağdala depesi: 187

bâğ-ı behişt: 290

bâğ-ı cinân: 73, 224, 298, 300

bâğ-ı gül-‘izâr: 223

bâğ-ı İrem: 8, 12, 14, 26, 32, 38, 48, 59, 73, 74, 91, 95, 103, 113, 116, 117, 118, 119, 125, 126, 149, 152, 160, 165, 191, 215, 220, 224, 239, 246, 247, 249, 256, 257, 260, 261, 269, 274, 289, 291, 296

bâğ-ı Merâm: 22, 27, 43, 91, 119, 127, 141, 153, 156, 253, 254, 269, 291

bağır yelek: 109, 268

bağırsaklar: 242

Bâğlar korusu: 153

Bâğlar limanı: 87

Bahâdır Giray Hân: 219

bahak: 147

Bahr-i Alaman: 87

Bahr-i Bundukan: 87

Bahr-i Fâris: 87

Bahr-i Filimenk: 87

Bahr-i Gîlân: 87

Bahr-i Girdâb: 87

Bahr-i Harez: 87

Bahr-i Hind: 87
bahrî hotaslar: 48
Bahr-i Hürmüz: 87
Bahr-i Kulzüm: 87
Bahr-i Luccî: 87
Bahr-i Lût: 87
Bahr-i Magalyan: 87, 224
Bahr-i Muhît: 31, 79, 87, 219, 220, 221, 222, 224
Bahr-i Okyunus: 87
Bahr-i Rûm: 66, 72, 87
Bahr-i Rûmiyye: 87
Bahr-i Sefîd: 43, 72, 87, 306
Bahr-i Sîn: 87
Bahr-i Siyâh: 86, 87
Bahr-i Ummân: 87, 183
Bahr-i Van: 87
Bahr-i Zulumât: 87
Bahşi alaybeği: 294
Baht karyesi: 244
Bahte karyesi: 55
Bahtek: 229
bakır: 26, 140, 293
Bâkî Efendi, Kadıasker (Sultân-ı şu‘arâ): 129
bâkire: 31, 40, 50, 79, 148, 225, 266, 324
bakkal: 73
Bakla: 84, 223
Baklalı karyesi: 84, 87, 88
baklava: 53, 153

Bakü: 79

bal: 16, 22, 46, 54, 101, 103, 106, 193, 215, 216, 222, 223, 224, 240, 244, 297, 328

bal suyu: 31, 284

bal şerbeti: 31, 103

balaban (kuş cinsi): 86

Balabanlı karyesi: 88

Balatin buhayresi: 121

Balcı Ken‘ân hânı: 99

Balçık: 85

Baldır duruda: 60

balgam: 58, 290

balgamî: 32, 118

Balı Beğ, Yahyâ Paşazâde (Semendire beği): 65, 111, 112, 239

Balı Bölükbaşı: 177

Balı Efendi, Sofyavî: 63, 64, 68

Balı Kâzi (erkek ismi): 152

Balı Paşa: 141, 154, 236

Balı Paşa kapusu: 141

Balı Paşa meydânı: 140, 141, 142, 154, 158

Balı Paşa tabyası: 138

balık: 47, 58, 61, 86, 105, 122, 153, 227, 256, 278, 280, 281, 282, 316, 319

balık bâzârı: 57

balık bendi: 121

balık dalyanları: 58, 274

balık dişi: 144

balık havzı: 294

balık mahzenleri: 99

balık otu: 280

balık yumurtası: 222

balıkçıl: 86

balıkçılar: 21

Balıklava kirmân: 85

Balısıra cezîresi: 86

balmûmu: 16, 187, 222, 223, 264

Balorna irşek: 76

balta: 75, 93, 139, 143, 153, 175, 205, 229, 254, 273, 284, 327

Balu Hân: 72

balvan direk: 168

Balvan karyesi: 65

balyemez (top cinsi): 13, 14, 17, 21, 38, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 56, 61, 106, 124, 128, 129, 130, 131, 138, 139, 141, 145, 146, 157, 161, 163, 164, 167, 174, 179, 184, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 199, 203, 204, 206, 207, 212, 213, 214, 217, 220, 230, 231, 232, 233, 234, 238, 264, 267, 268, 269, 270, 275, 283, 285, 295, 298, 299, 301, 307, 308, 310, 311, 313, 314, 315, 317, 319, 320, 321, 323, 325, 326, 327

ban: 127, 129, 131, 132, 134, 159, 161, 164, 183, 220, 243, 264, 266, 267, 272, 310

Ban depesi: 187

bana (ılıcalar): 13

Bana kasabası: 100, 147, 150

Bana kasabası: 153

Bandışka: 263

Bangan nâhiyesi: 276, 292

bânghâne-i bâlâ: 164

bânghâne-i Bilâlî: 300

bânghâne-i Muhammedî: 115, 228

bâng-ı horos: 151

bâng-ı Muhammedî: 37, 67, 107, 122, 144, 234, 245, 260, 289
Bânû, Kraliçe: 32, 134
bânû-yı perîzâd: 70
banya: 100, 147, 149
Banya Ejder nehri: 14, 26
Banya karyesi: 55, 100, 244
Banya nehri: 14
Banyaluka şehri: 323
Bar kal‘ası: 60
bâr u büngâh: 42, 242, 311, 325
baras zahmeti: 147
barça: 222
Barçay Kral: 4, 50, 52
bardaklar: 289, 290
bârgâh-ı Süleymânî: 119
bârhâne: 3, 43, 46, 48, 89, 93, 184, 241, 301, 312
barmak üzümü: 24
Baroşoça karyesi: 243
bârûd: 126, 143, 154, 193, 206, 209, 215, 227, 280, 304, 310, 312, 313
bârûdcubaşı: 137, 154, 171
bârûdhâne: 65, 149, 151, 154, 163, 171, 209, 275
Bârûdhâne kal‘ası: 126, 153, 154, 162, 172, 237
bârûd-ı siyâh: 126, 139, 154, 171, 172, 187, 208, 215, 304, 313, 316
Basra: 209, 226
başbuğ: 44
başçılar: 75
başdarda kadırgası: 138, 155
Başka vilâyeti: 318

Bat Ösek kal‘ası: 120, 136, 238

batak: 51

bataklık: 11, 28, 46, 49, 52, 224, 300, 309, 315, 317

Batiçna palankası: 100

Batlîmûs: 279

Batman cisri: 286, 287

Battâl Gâzî, Seyyid: 85, 86

Bâyezîd Baba Sultân tekyesi: 256

Bâyezîd Baba (Sultân-ı büdelâ): 257

Bâyezîd Beğ câmi‘i (Mitroviçse’de): 103

Bâyezîd Beğ, Gâzî: 102, 103

Bâyezîd Beğ mahallesi (Mitroviçse’de): 102

Bâyezîd Hân: 88, 94, 97, 134, 256, 260, 271, 287

Bâyezîd Hân câmi‘i: 256, 276

Bâyezîd Hân mahallesi: 57

Bâyezîd Hân, Yıldırım: 9, 53, 69, 97, 239

Bâyezîd-i Velî: 88, 94, 99, 193, 197, 259, 260, 270, 277, 305

Bâyezîd-i Velî câmi‘i: 57, 70, 255, 260

bayrak: 42, 51, 93, 109, 126, 130, 137, 138, 172, 177, 185, 197, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 215, 216, 217, 225, 268, 274, 285, 302, 313, 317

Bayram Baba: 109

Bayram Beğ câmi‘i (Mitroviçse’de): 102

Bayram Beğ mahallesi (Mitroviçse’de): 102

Bayram Beğ medresesi: 102

Bayramî, tarîk-i: 63, 64

Bâzâr köyü: 283

bâzâr-ı bezzâzistân: 99

bâzâr-ı panayır: 108

bâzergân: 11, 28, 29, 42, 61, 108, 246

bebr: 48, 102

Beç: 123, 127, 132, 137, 160, 161, 171, 317

Beç kal‘ası: 106, 107, 123, 127, 132, 139, 143, 151, 193, 225, 299, 320

Beç kapusu: 138, 139, 140, 146, 191, 192, 195, 206, 207, 211, 227, 228, 316, 317

Beç kralı: 132, 143, 299

Bedahşân: 144

Bedkal varoşu: 154

Bedri karyesi: 70

Began: 44, 105, 130, 313

Beganoğlu: 44, 89, 175, 183, 203, 238, 242, 243, 304, 314, 318, 328

Beğ câmi‘i: 295

Beğ mahallesi: 98

Beğ mahallesi (Mitroviçse’de): 96, 102

Beğ sarâyı: 71, 99, 103

Beğ sarâyı mahallesi (Ösek’de): 107

Beğ sarâyı (Segsâr’da): 121

Beğko Paşa (Rûmeli vezîri): 190, 191, 192, 201, 204, 212, 213, 255

beğlerce (üzüm cinsi): 24

behak marazı: 65

Behlûle şehri: 79

Behrâm Ağa: 63

Behrâm Baba, Gâzî: 122

behranik: 196, 197

bekâr odaları: 150, 246

Bekir Paşa, Çerkez: 243

Bekir Paşa, Kefeli: 242

beksumat / peksumât: 52, 62, 92, 116, 228, 232

Bektaş-ı Velî: 8, 87

Bektaşî: 76, 149, 150, 293

Bektaşiyân: 70, 134, 149, 150, 249, 253, 254, 256

Bektey(?) nehri: 309

Beleşo menzili: 17, 20

Belgrad: 7, 14, 17, 29, 44, 53, 54, 55, 93, 100, 101, 102, 107, 109, 128, 129, 131, 132, 137, 148, 161, 164, 197, 237, 238, 239, 241, 243, 244, 257, 277, 283, 295, 297, 305, 306

Belgrad kal‘ası: 7, 53, 110, 164, 238, 239, 296, 300, 305

Belh: 47, 108, 143, 287

Beline kasabası: 257, 296

Belkîs Ana: 284

Belkîs Hâtûn: 284

bender ağası: 162

Bender kal‘ası: 98

Bender-âbâd kal‘ası: 79

benefşe: 117

Benefşe kal‘ası: 83

Berabaş: 196

beras marazı: 65, 147

berata: 262

berber: 144, 266

Bereklik mahalli: 310

Berezense: 108, 241, 242, 304, 309, 310, 311, 312, 314, 315, 318, 323, 328

Berezniçse: 251, 252

Berhayâ: 187

beserek deve: 182

Beşdepe kirmen: 85
Beşerli karyesi: 62
Beşik gölleri: 58
Beşiktaş: 85
Beşîr Efendi: 91
beşli ağası: 162
beşli hisâr: 314
beşliyân: 230
Betlen Gabor (Erdel Kralı): 1, 2, 7, 20, 23, 27, 28, 33, 51, 173, 189, 227
Betlen İsvan: 29
Betlenvar kal‘ası: 27
bevâsûr: 215
bevvâb: 54, 106, 110, 137, 305, 307, 316
beyâz bayraklar: 42, 302, 313
beyâz ekmek: 31, 103, 247, 256, 272, 291, 297
beyt-i mirrîh: 152, 319
beytü‘l-mâl: 73, 210, 321, 328
bezzâzistân: 7, 64, 65, 67, 91, 95, 96, 99, 102, 104, 118, 144, 170, 237, 239, 246, 249, 251, 252, 253, 256, 260, 266, 270, 289, 297, 316, 318
bıçak: 64, 266, 268, 276, 284
Bınarhisâr: 72
bıtrîk: 7, 21, 23, 24, 39, 44, 49, 50, 51, 113, 115, 143, 159, 213, 248, 265, 290
bıtrîkhâne: 31, 44
biber: 240, 285
Biçarva karyesi: 233
Bihâr nâhiyesi: 12
Bihke kal‘ası: 323
Bihke kapudanı: 325

Bihor dağları: 247, 257

Bihzâd (nakkaş): 24, 25, 61, 83, 88, 116, 142, 251, 255, 265

Bihzâd nakşı: 251, 255

Bilâl, Hz.: 78, 107, 211

Bilâlî, minâre-i: 228, 253

Bilâliyân, tarîk-i: 211

Bileyke nâhiyesi: 262, 272, 273, 278

billûr: 7, 23, 31, 47, 140, 153, 185, 207, 253, 280

billûr câm: 5, 22, 184, 226

bîmârhâne: 24, 152

binek taşı: 77

Bingöl yaylası: 55

bintânlar: 199, 226

Biregalitçe nehri: 62, 64

Bireniçe karyesi: 292

Birgi şehri: 103

Birnivar palankası: 111, 238, 241

birov: 14, 19, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 37, 39, 42, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 137, 205, 211, 212, 214, 231

bisât: 90, 265, 293

Bistiriçe: 28, 244, 258

Bistiriçse karyesi: 54

bistiyar: 196

Bîsütûn, kûh-ı: 204, 280

bit: 153

Bitlis: 247

Biyelemik: 278, 279, 292

Bobofça: 108, 241, 242, 304, 307, 308, 309, 310, 311, 323, 328

Bobosta yaylası: 64

Boboşova kasabası: 66

Boçkay: 19, 105, 161

Boglipa karyesi: 267

boğa: 30

boğası: 64, 82, 247

Boğazhisâr: 70, 98, 106

Boğdan: 3, 29, 31, 39, 46, 89, 193, 196, 197, 198, 199, 200, 204, 205, 206, 207, 208, 210, 215, 217, 230, 264, 304

Boğdan beği: 196, 198, 199, 200, 203

bokliçse yoğurd: 247

Bokrât: 24, 279

Bolagay: 280, 281, 291

Bolagay kal‘ası: 250, 279, 281, 285, 289

Bolu sancağı: 193, 319

boncukcu: 266

boran: 241

Bortin boğazı: 5

boru: 46, 51, 169, 191, 197, 241, 265

boru küngler: 169

Bosna: 55, 62, 65, 83, 89, 102, 109, 111, 120, 128, 130, 132, 136, 137, 175, 185, 192, 200, 213, 236, 237, 243, 244, 247, 248, 249, 250, 251, 255, 266, 272, 274, 275, 277, 282, 283, 284, 286, 292, 294, 314, 323

Bosna paşası: 101, 264

Bosna Sarâyı: 296

Bosna vâlîsi: 283, 322, 323, 325

Bosna vezîri: 119, 130, 263, 314

Bosna-sarây: 257, 263, 266, 279, 291, 292, 322

Bosnavî: 153, 159

bostân: 28, 61, 72, 91, 96, 159, 168, 171, 188, 215, 218, 221, 223, 224, 250, 252, 281, 290, 291

bostâncı külâhı: 57

bostâncıbaşı: 86

bostâncık: 49

bostâncılar: 73, 86

Boşnak: 100, 109, 121, 134, 146, 147, 152, 153, 159, 239, 240, 258, 268, 277, 279, 286, 295, 297, 308, 313, 318

Boşnak lehcesi: 120

Boşnak lisânı: 123, 291, 318, 323

Boşnakça: 99, 100, 103, 109, 120, 240, 247, 249, 252, 254, 257, 260, 261, 262, 271, 284, 295, 320

Boşnakça lisânı: 111, 233, 259, 298

Botar sahrâsı: 16

Botarvar kal‘ası: 16

Boyalı karyesi: 88

Boyana gölü: 56, 57, 58

boza: 44, 73

Bozca cezîresi: 83

Bozcaada: 153

Bozok beği: 230, 310

böcekler: 142

böğrülce: 33, 153

Böğürdelen kal‘ası: 298

bölük ağası: 141, 206, 207, 213, 236, 312

bölük sipâhîleri: 192, 195, 304

bölükbaşılar: 176, 177

börek: 31

Bucak Tatarı: 197, 199, 200, 205, 213, 328

Budin / Budun: 3, 10, 15, 16, 17, 21, 26, 27, 33, 35, 38, 39, 43, 44, 45, 46, 89, 100, 101, 102, 107, 111, 114, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 168, 171, 175, 176, 177, 186, 189, 192, 202, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 230, 233, 236, 237, 243, 244, 256, 297, 299, 300, 301, 306, 310, 311, 314, 320, 325

Budin defterdârı: 237, 256

Budin kâ'immakâmı: 89

Budin kal'ası: 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 139, 143, 145, 146, 149, 151, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 189, 238, 299

Budin kapusu: 114, 115, 118, 168, 170

Budin kralı: 27, 127, 129, 130, 132, 154, 299

Budin kulu: 40, 120, 121, 123, 137, 141, 240, 244, 247, 249, 286, 296, 297, 306

Budin mansıbı: 76

Budin mollası: 158

Budin mukâta'acısı: 137

Budin vezîri: 1, 33, 44, 81, 109, 113, 123, 135, 136, 156, 159, 160, 185, 186, 188, 192, 204, 210, 213, 227, 230, 233, 236, 237, 243, 249, 300, 311, 314, 315

Budin yeniçerisi: 105, 111, 294, 298

Buduva kal'ası: 60

buğday: 14, 44, 116, 127, 153, 158, 215, 229, 240, 247, 268

buğday anbârı: 56, 60, 106, 111, 308

buğday çorbası: 148

Buhârâ: 47, 108, 143, 287

buheyre: 9, 18, 38, 56, 57, 58, 72, 85, 86, 111, 122, 148, 194, 274, 282, 294, 300, 301, 302, 304, 307, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318

buhûr: 76, 77

buhûrdân: 24, 149

buk'a: 99, 108, 144, 245, 253

Bulgar / Bulkar: 19, 53, 54, 55, 62, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 100, 114, 128, 239, 240, 241, 244, 245, 247, 248, 255, 279, 286, 296, 297, 313, 325

Bulgar lisânı: 62, 95, 244, 318

Bulgarca: 64, 99, 103, 118, 240, 249

Buna nehri: 136, 280, 281

Bunarhisâr: 71, 72

Bundukan: 68, 87

Bundukanî: 60, 249, 264, 268, 272

Bundukanî Venedik: 263, 274, 281, 283, 292, 322

Buniçse nehri: 281

Bunluca ılıcası: 97

Burgaz bâzârı: 109

Burgaz / Burgoz: 84, 85, 86, 88

bûriyâ: 119

Burkaz cisri: 287

Bursa: 49, 81, 160, 263, 305

Burut karyesi: 257

Buşatlar kasabası: 56, 59, 61

Buyak kal‘ası: 130, 157, 212

Buyak (köle ismi): 152, 195

buyurdu: 87, 178, 267

buyurdu-yı şerîf: 175, 178, 188, 194, 205, 271

Bükreş: 31

bülbül: 91, 117, 119, 150, 202

Büyük Çârsû meydânı (Mitroviçse’de): 102

Büyük Çekmece: 72

Büyük kapu: 269

Büyük Tabur menzili: 2
Büyükkapu mahalle (Ösek'de): 107
Büyükoda: 77

- C -

câdû: 91, 155
Ca'fer Ağa, Silihdâr: 301, 302, 303, 305
Ca'fer Ağa, Zâ'im: 245, 247
Ca'fer Beğ, Bulehnikli: 252
Ca'fer Çelebi: 151
Ca'fer Efendi câmi'i: 256
Ca'fer-i Bermekî: 256
Câlînûs: 78, 279
câme-i hâblar: 248
câmekânlar: 55
câmlı arabalar: 31, 199, 207
câmûs: 55, 68, 123, 301
Cân Arslan Paşa: 28, 155, 185
Cân mezra'ası: 259
cânbâz: 138
Cânbeğ kal'ası: 161
Cânbeğ kurbu: 44
Canik beği: 231
Cânkurtaran: 44, 106, 123, 124, 125, 127, 132
Cânkurtaran kal'ası: 123, 124, 136, 238
câriye / cevâriyân: 152, 226, 290
Cayık nehri: 221

cebbâne: 158, 171

cebbânistânlar: 254

cebe: 143

cebe vü cevşen: 48

cebeci: 1, 2, 4, 8, 35, 50, 52, 89, 137, 141, 158, 162, 171, 191, 192, 204, 212, 213, 215, 229, 230, 232, 236, 242, 268, 304, 306, 314, 320

cebecibaşı: 143, 154, 162, 190, 204, 229, 312

cebeciler ağası: 207

cebeciyân çorbacıları: 207

cebehâne: 2, 4, 8, 9, 12, 16, 18, 22, 33, 37, 38, 43, 44, 46, 47, 50, 52, 54, 56, 60, 61, 62, 71, 89, 98, 100, 103, 104, 105, 106, 108, 110, 111, 116, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 128, 129, 130, 131, 133, 135, 139, 141, 143, 154, 155, 157, 161, 163, 170, 171, 174, 182, 184, 185, 189, 190, 191, 193, 201, 202, 204, 205, 207, 208, 212, 213, 214, 229, 230, 231, 232, 235, 236, 237, 241, 244, 245, 250, 263, 269, 276, 277, 281, 283, 285, 286, 291, 293, 294, 297, 298, 299, 301, 302, 304, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 317, 326, 328

cebelü: 56, 71, 97, 102, 111, 121, 135, 136, 162, 251, 314

Cebelü‘l-Lübnân: 210

cedvâr-ı Rûmî: 279

cedy: 187

cehennem deresi: 25, 86

cehennem tasvîri: 25

cehennem zebânîleri: 112

Celâleddîn-i Rûmî tekyesi: 116

celâlî: 100, 125, 160, 266, 280

celî hat: 68, 98, 107, 135, 143, 144, 150, 166, 170, 193, 211, 288, 307, 308

cellâd: 3, 39, 141, 152, 173, 184, 186, 202, 265, 318, 319

Celvetî: 97

cemapur: 103, 156, 197, 210, 215

Cemşîd: 48, 109, 196

Cenân Efendi, Küçük Emîrzâde: 64
cennet: 25, 95, 127, 196, 224
cennet kuşu: 213
cerâhor: 138, 310, 321
Cerce koyunları: 16
Cercîs Nebî-vâr: 166
cereb: 65, 100, 147, 223
cerrâh: 119, 151, 152, 194, 257, 263, 290, 319, 326
Cerrâh Paşa: 43
cevâhir: 16, 22, 23, 37, 48, 79, 112, 113, 235, 248, 265
ceviz: 64, 103, 120, 281, 282
Cevrî Çelebi: 139
cevşen: 143
Ceyhûn: 20, 74, 96, 216, 230, 257, 286
ceyrân: 40, 109, 128, 181
Cezâyir levendleri: 262
Cezâyir tüfengi: 284
Cezâyirli esbâbı: 268
Cezerî hazretleri: 81
cızbız kebâbı: 139
Cicilya: 268, 284
ciğer: 242
Ciğerdelen: 130, 132, 160, 161, 162, 163, 164, 167, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 181, 182, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 199, 202, 206, 210, 212, 232
Cihân kantarası: 286
Cihângîr Yokuşu: 252
cilbend: 76

Cingiziyân: 196
Ciniviz: 61, 85, 272, 279
cirid: 83, 138, 145, 149, 308, 317
cizyedâr: 137
cuhûdlar: 265
Cum‘a mahallesi: 63
cümcüm: 99
cürd atlı: 92, 172, 232, 278
Cüvân Kapucubaşızâde: 88
cüzâm: 147, 223

- Ç -

Çaçka kasabası: 55, 137, 239, 240, 244
çadır: 2, 13, 43, 51, 52, 78, 106, 108, 181, 188, 191, 193, 195, 198, 202, 213, 234, 241, 242
Çadırlı karyesi: 94
Çağa gölü: 319
çakal: 30, 172, 222
Çakani kal‘ası: 212
Çakatorna kal‘ası: 44, 313, 319, 323, 328
çakıldaklı âsiyâb: 103
çakır (kuş cinsi): 86
çakmaklı tabancalı tüfeng puşkaları: 252
çakmaklı tüfengler: 272
çakşır: 31, 249
Çaldıran gazâsı: 112
çalipalar: 24

çam: 35, 190, 195, 252, 255, 295
çan: 7, 29, 47, 104, 115, 116, 144, 165, 182, 249, 264, 265, 289
Çanad: 200, 233, 237
çanhâne: 127, 192, 207, 267
Çaniçse kasabası: 292
çanlık: 11, 14, 18, 28, 49, 51, 127, 144, 204, 273, 274, 323
çapa: 229
çapul: 7, 10, 17, 32, 200
Çardaklı karyesi: 84
Çâresâz (cariye ismi): 152
çârgâh: 211
çarh: 23, 37, 145, 146, 149, 154, 168, 169, 170, 171, 229, 246, 289, 304, 321
çarhacı: 112, 178, 314
çarh-ı âsiyâb: 169
çarh-ı dollâblar: 164, 169, 245
çarhlı âsiyâb: 103
çarhlı değirmenler: 289
çarhlı tüfengler: 184, 197
çarık: 60, 71, 258
çarkâb: 32, 265
çarkacı: 1, 2, 3, 4, 8, 10, 12, 28, 33, 45, 109, 177, 230, 301, 311
çarmıh: 275
çârpâ makûleleri: 325
çârsû: 71, 91, 95, 97, 99, 108, 138, 144, 252, 255, 256, 270, 307, 308, 316
Çârsû câmi‘i: 63, 99
Çârsû kapusu: 106, 108
Çârsû mahallesi: 98, 102, 170
çârsû-yı bâzâr: 2, 7, 8, 11, 28, 30, 31, 32, 39, 47, 54, 55, 60, 64, 70, 71, 90, 99,

100, 101, 106, 107, 114, 128, 135, 140, 144, 146, 152, 154, 157, 167, 210, 237, 246, 247, 256, 260, 266, 267, 269, 279, 282, 284, 287, 288, 289, 295, 297, 306, 327

çârsû-yı bezzâzistân: 22, 57, 64, 118

Çarunasulu karyesi: 65

Çâryâr-ı bâ-safâlar: 211, 213

Çâryâr-ı güzîn: 315

çâsâr: 9, 25, 26, 175, 188, 209

çaşıtlar: 16, 42, 111, 138, 201, 205, 206

çâşnigîr: 109, 287

çatal atlar: 20, 162, 196, 200, 312

Çatal kal‘a: 13

çatal kurşum: 179

Çatalbaş Paşa: 4, 30, 42, 44, 50

Çatalca: 72, 88

Çatallı karyesi: 87

Çavga: 44, 132, 136, 301

Çavuş câmi‘i: 99

Çavuş hammâmı: 99

Çavuş hânı: 99

çavuşlar ağası: 137

çavuşlar emîni: 135, 314

çavuşlar kâtibi: 136, 314

çavuşlar kethudâsı: 135

Çavuşzâde: 10, 43, 48, 185

çay: 176

çaylak: 22, 281

Çayniçe: 252, 253, 254, 255

Çeh: 3, 16, 17, 22, 32, 40, 42, 43, 47, 108, 130, 132, 139, 152, 156, 163, 178, 179, 181, 183, 186, 197, 199, 219, 220, 221, 264

Çehârşenbe nehri: 87

Çehivar kal‘ası: 19

çekiç: 68, 95

Çekmece-i Kebîr: 72, 293

Çekmeceler: 72, 73, 287

Çelebi Beğ, solkol: 46

çeleng: 20, 36, 40, 124, 180, 186, 200, 215, 226, 312, 318

çelipa: 23

çemapur: 226

çemen: 153

Çemerne: 254, 257, 278, 279, 285, 290, 292, 295

çemşîr: 166, 223

çengâller: 302, 326, 327

çengâlli harbalar: 326

Çengîzâde: 258, 259, 278, 283, 292, 296, 308

Çento İbrâhîm: 180

çerâğlar: 149

Çeramur kal‘ası: 325

çeribaşı: 1, 56, 70, 96, 98, 102, 105, 111, 114, 121, 136, 162, 236, 251, 294, 306, 314

Çeribaşı câmi‘i (Öziçe’de): 245

Çeribaşı Memi Ağa câmi‘i: 308

Çerkez: 79, 83, 152, 243

Çerkeziçe raht: 202

Çerkezistân: 79, 80

Çerniçse: 277

Çernik sancağı: 277

çeşme: 95, 108, 117, 135, 145, 270, 287, 289, 295, 299, 307, 308

çete: 6, 17, 20, 26, 27, 33, 37, 39, 40, 52, 60, 110, 118, 122, 138, 149, 152, 158, 162, 173, 174, 175, 193, 194, 212, 250, 271, 276, 285, 308, 318, 324

Çeyke: 188

Çeykerop kal‘ası: 267

Çeyne karyesi: 267

çığalar: 133

çığalı şehbâz: 196

çıkrıkcı: 266

çıkrıklar: 101

Çıldır: 79

çınar: 38, 119, 246

çınkırak: 182

çıra: 33

çırnık: 257, 313

çırnık kayıkları: 101, 190, 298

Çırpan: 69, 90

Çırpıcı Çayırı: 300

çıyan: 22, 25, 145, 151, 274

çifte hammâm: 95, 96

çiftlik: 88, 261

Çiftlik şehri: 283, 284

Çigişke kal‘ası: 198

Çik nâhiyesi: 37

çilek: 97, 279

çim: 317

Çîn: 137, 222, 251

Çingane: 95, 179, 232, 263, 325
çînî: 49
çirgi: 196
Çirmen: 48, 90, 91
Çis Dobriçse karyesi: 244
çit çubuğu: 203, 204
Çitağan: 90
çizme: 131, 173, 248, 261, 318
çoban: 92, 239, 248, 271
Çoban Köprüsü: 286
Çoban-eli: 196
Çobaniçse kal‘ası: 132, 212
çobra / çorba: 96, 198, 214, 251, 282
Çoçka: 196
Çokrad kal‘ası: 125
Çopur İmâm karyesi: 292
çorbacılar: 41, 87, 137, 162, 207, 229, 263
Çorgana kirmân: 85
Çorlu: 88, 306
Çoruğ nehri: 87
Çöğenli karyesi: 72
çöğür şâ‘irleri: 152
Çömlekçizâde hânı: 64
çöpçini: 279
çörek: 30, 31
çörek otu: 30
çufudlar: 184
çuka: 21, 26, 31, 37, 48, 57, 61, 68, 75, 95, 118, 138, 149, 152, 247, 257, 267,

268, 271, 272, 279, 285
çuka dolama: 109, 137, 173, 206, 240, 252, 295
çuka esbâb: 239, 249, 290
çuka ferâce: 57, 64, 99, 247
çuka kalpaklar: 239, 240
çuka kontuşlar: 196
çuka kumaş: 279
çuka roklalı: 197
çukacı dükkân: 266
çukadâr: 74, 81, 136
Çukalar cezîresi: 275
çultutmaz (top cinsi): 193
Çüvü Zâ‘im hânesi: 306
Çüyençi köyü: 68

- D -

Dâbbetü‘l-arz: 284
Dabolâbâd kal‘ası: 79
Dabra: 109, 261, 278
Dağıstân: 32, 79, 80
Dahhâk: 112, 139
Dâ‘î: 246
dakîk: 106
dakîk-i tahhân: 151, 289
dalyan tüfengler: 184, 197, 268, 273, 327
Danay Nogay: 196
dânık: 272

Danimarka: 43, 130, 156, 221, 224

Danimarka kralı: 243, 312, 313, 318

Daniska: 23, 31, 156, 219, 221, 223

Dâniyâl Paşa: 281

dankiyo: 184, 196

Dârâ: 189

darabans baş: 197

dârağacı: 32, 228

dârâyî: 37

darbhâne: 14, 49, 141

darb-ı mesel: 62, 200, 282

darçın: 31, 46, 240

Darda: 106, 108, 110, 111, 136, 238, 242, 297, 299, 323, 326

darı: 116, 223, 229

Darkınlı: 196

daru: 282

dârü‘l-bevâr: 96

dârü‘l-hadîs: 57, 63, 70, 91, 95, 99, 100, 102, 108, 144, 147, 246, 251, 256, 260, 270, 289

dârü‘l-hilâfe: 134

dârü‘l-it‘âm: 96, 150, 247, 256, 260, 289

dârü‘l-kurrâ: 57, 63, 91, 95, 102, 108, 144, 147, 237, 246, 251, 256, 260, 270, 289

dârü‘l-ulûm: 240, 260, 270

Dârü‘s-saltanati’l-aliyye: 266

Dârü‘s-selâm askeri: 201

dârü’ş-şifâ: 152

dârü‘t-tahsîl-i müfessirân: 260

dârü‘t-tahsîl-i tâlibân: 289
dârü‘t-tahsîli’l-ulûm: 253
dârü‘t-ta‘lîm: 63, 95, 99, 256
dârü‘t-tedrîs: 67, 96, 246, 256, 270
dârü‘t-tedrîs-i âlimân: 63, 102, 108
dârü‘t-tedrîs-i müfessirân: 99, 116
dârü‘t-tedrîs-i sûhtevât: 249
dârü‘z-ziyâfe: 96, 237, 247, 251, 253, 282
Dâvûd ibn Süleymân, Hazret-i: 68
Dâvûd, savm-ı: 82
Dâvûd-ı Haddâd: 255
Dâvûd-ı Nebî: 168
Dâvûdî âvâz: 207
Dâvûdî, erganon-ı: 23, 227
Dâvûdpaşa: 72, 84, 89, 150
davul: 90, 93, 94, 217
Dayirli: 196
debbâğân-ı gassâlân: 146
debbâğhâne: 148
debdevi: 76
Deccâl: 134, 264
Dedeş Ağa: 20
def: 265
defâin: 44
defîne mâllar: 13
defter: 210, 288, 326
defter emîni: 135, 314
defter kethudâsı: 135, 314

defterdâr: 2, 43, 73, 90, 185, 190, 207, 211, 219, 226, 228, 230, 238, 259, 326

Defterdâr mahallesi: 157

Defterdâr Paşa: 252, 312

Defterdâr Paşa câmi‘i (Mostar’da): 255, 288

defterhâne-i pâdişâhî: 314

defter-i pâdişâhî: 102

değirmen: 11, 14, 17, 33, 67, 71, 103, 111, 151, 154, 169, 170, 228, 229, 246, 253, 261, 289, 290, 318

Değirmenderesi: 157

dehdehe-i Rûm: 110

dehdehi: 76

dehhâl: 118

Dehlek cezîresi: 79

Dejbanya karyesi: 15

Dejvaroş şehri: 12

deli (asker): 109

Deli Balı balyemez topları: 138

Deli Yoro: 152

Deliormanlı: 199

Delir boğazı: 269

dellâklar: 22, 148

dellâl: 4, 17, 19, 29, 39, 83

delv: 187

Demâvend, kûh-ı: 68, 164, 195, 204, 210, 281, 308, 317

demevânî: 165

demir: 26, 66, 67, 68, 86, 106, 111, 141, 154, 196, 292

demir çarh: 151, 168, 228

demir çemberler: 224

demir çengeller: 321
demir çeşme: 169
demir dökmek: 68
demir dutar liman: 86, 274
demir fânûslar: 67
demir geyim katlavîleri: 184
demir gülle: 106, 168, 193, 237
demir halka: 73
demir kafes: 72, 139, 163, 255
demir kapak: 163
demir kapu: 64, 72, 90, 98, 116, 121, 140, 141, 142, 146, 154, 164, 233, 235, 237, 245, 261, 269, 275, 280, 281, 283, 285, 286, 291, 297, 316
demir katlavîler: 179
demir kazıklar: 241, 243
demir küngler: 168
demir ma‘deni: 66, 67
demir meş‘aller: 194
demir muşkat tüfeng: 169
demir örsler: 68
demir parçası: 139
demir parmaklık: 166
demir pençereler: 289
demir su boruları: 169
demir su küngleri: 168
demir su yolları: 169
demir şebeke kafesler: 255
demir tel: 229
demir toplar: 169

demir zincîr: 110, 139, 140, 151, 164, 178, 194, 227
demirci: 67, 241, 266
Demirci burnu: 86
demirci dükkânları: 253
demirci kârhâneleri: 292
Demirkapu: 1, 2, 3, 41, 52, 53, 72, 79, 167, 286
Demirkazık seferi: 241
demren: 222
Dentere kirmân: 85
Depedelen: 161, 162, 163, 164, 170, 171, 172, 187
dêrağacı: 228
derbend: 261
Derbend banı: 90
Derbend karyesi: 65, 70, 90
derbendi calender: 293
Dere mahallesi, (Çayniçse'de): 253
Dergâh: 99, 149, 150
dergâh-ı âlî: 54, 89, 131, 135, 166, 193, 229, 305, 320
Dergezîn: 81
deri: 129, 318
Derikma kal'ası: 226
derinti asker: 215
Derne: 81
Dershâne bâğçesi: 74, 75
Dershâne bâğı: 74
dershâne-i âlimân: 99
ders-i âm: 63, 96, 97, 108, 144, 296
Derteng: 81

Dervîş Mehemmed Zıllî (Evliyâ‘nın pederi), ayrıca bkz. pederimiz: 80, 135, 166, 300, 301, 305, 321

Dervîş Paşa: 125

dervîşân: 59, 67, 97, 117, 150, 240, 270, 292

derzî: 266

Desne dağları: 4

Desne dereleri: 3, 4

Despot ban: 100

Despot Kral: 62, 66

destâr-ı Muhammedî: 99, 107, 175, 247, 268

destâr-ı Yûsufî: 303

destîler: 289

Destpot kral: 66, 68

deşt-i İrem: 272

Deşt-i Kerbelâ: 108, 113

Deşt-i Kıpçak: 50, 80, 155

devâbbât: 6, 45, 179

devât: 134

deve: 3, 8, 12, 25, 33, 52, 63, 131, 168, 179, 182, 187, 192, 242, 327

Deve kal‘ası: 5, 6, 13, 52

devekuşu: 25, 224

Devevar: 6, 197

devlingeç: 281

deyenek: 92

Deylem: 24

deyr / düyûr: 3, 9, 16, 23, 24, 25, 28, 144, 150, 192, 207, 210, 211, 214, 228, 248, 264, 279

Dımışkî topuz: 176, 180, 182

Dıraç kal‘ası: 257

Dırava nehri: 105, 106, 108, 110, 111, 193, 238, 242, 297, 298, 301, 309, 313, 319, 320, 323

Dib Firengistân: 147

dîbâ: 23, 37, 61, 75, 206, 248, 263, 265

Diçina nehri: 55, 244, 245, 246

dîdebân: 106, 110, 122, 139, 143, 263, 264, 269, 270, 285, 286, 308, 316, 317, 322

Dij şehri: 27

dil: 3, 4, 13, 38, 62, 112, 138, 162, 171, 177, 183, 185, 186, 190, 195, 202, 203, 204, 205, 222, 243, 279, 302, 310, 318, 323

Dil Hersek: 250

Dilâver Ağa sarâyı: 99

dildârlık: 161

dil-nüvâzlıklar: 161

Dimivale karyesi: 94

Dimyanova karyesi: 94

dinar: 267, 272

dinar-ı Ferdinarlar: 10

Dip Alaman: 160

Dip Firengistân: 47, 108

Diregel kal‘ası: 130, 195, 212, 233

Diregey kal‘ası: 233

Direl yaylası dağları: 250

dirhem: 267

Diri Ten nehri: 87

dirne: 132

Dirniş: 29

dirsek tabyaları: 174

dişbudak ağacı: 224

Ditina nehri: 240

Dîv palası: 118

Dîvâbâd kal‘ası: 79

dîvân çavuşları: 137, 201, 303

dîvân efendisi: 196

dîvân kapucu ağası: 137

dîvânhâne: 29, 77, 88, 140, 142, 143, 227, 251, 259, 266, 296, 299, 315, 316

dîvân-ı Âsaf-ı Berhayâ: 262

Dîvân-ı Hâfız: 118

dîvân-ı hümâyûn: 134

dîvân-ı pâdişâhî: 27, 177, 191, 209, 302, 328

dîvâr-ı İskender-var: 163

Diyârbekir: 72, 81, 82, 83, 89, 199, 236

dizdâr: 1, 2, 54, 56, 60, 61, 62, 71, 94, 98, 100, 101, 103, 104, 110, 116, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 135, 136, 143, 147, 151, 154, 155, 158, 159, 162, 164, 170, 171, 172, 174, 175, 212, 236, 237, 239, 242, 244, 245, 258, 263, 268, 269, 275, 277, 280, 281, 283, 284, 285, 286, 291, 293, 294, 296, 298, 299, 308, 309, 312, 325

dizdârhâne: 106, 281

Dobra-Venedik: 249, 250, 251, 262, 263, 264, 266, 267, 271, 272, 273, 276, 277, 278, 279, 282, 285, 292

Dobrina karyesi: 244

Dobrodo karyesi: 55, 244, 258

Dobruca: 193, 199

Dodoçan karyesi: 244

Dodoşka: 89, 107, 108, 110, 120, 130, 178, 319, 322, 323

doğan: 29, 86, 267, 279, 281

doğancı pefteresi: 208

Doğancıbaşı: 42

doj: 14, 19, 28, 42

Dol deresi: 261, 278, 282

Dol kasabası: 261

dolama: 36, 99, 109, 118, 318

dollâb: 57, 68, 119, 141, 142, 145, 154, 163, 166, 168, 169, 171, 214, 229, 235, 289, 304, 328

Dollâb mahallesi: 147

Dolna Dobrina karyesi: 244

Dolyan bâzârı: 109

domuz: 10, 34, 157, 217, 313, 326

domuz ayağı (gülle): 141, 203, 229

Domuz deresi: 86

domuz topu: 133, 178, 180, 208, 273, 324

Dona Dobrina karyesi: 244

donanma: 79, 85, 268, 305

donanma-yı hümâyûn: 79, 268, 274, 275, 301, 306

Donkarkız: 43, 130, 221, 224, 313

Dorojvenik karyesi: 55, 244

Doymos kal‘ası: 212

döğme talar guruş: 14, 49, 225

döğme talar riyâl: 45

dölüm hakkı: 99, 256

Döşü Kâzi (erkek ismi): 152

Drin nehri: 55, 56, 57, 59, 247, 254, 256, 257, 258, 287, 293, 294, 295, 296

Drinaz nehri: 59

Dubroçin varoşu: 19

Duçye, Delakoğlu (Semendire hâkimi): 53

dud: 118

dudluk: 280

duhân: 52, 209, 232

duhâvî katîfe: 296

Dukagin: 54, 55, 62

Dumbiye vilâyeti: 79

Duna değirmenleri: 72

dûrbîn: 225

Durobnak: 257, 276, 292

Durujunka: 196

dûşîze: 40

dügâh: 211

düğmeli çuka: 118

dükkân: 66, 108, 121, 123, 138, 170, 174, 248, 258, 259, 260, 262, 277, 280, 283, 289, 293, 295, 297, 298, 318

dülbend: 57, 64, 206

Düldül-süvâr: 48, 204

dümdâr: 1, 311

dündâr: 33, 230

dürr-i yetîm: 23, 265

Düşeniçse: 65, 66, 68

- E -

Ebâ Eyyûb-ı Ensârî: 73, 77, 78, 89, 107, 305

Ebâbekir, Hazret-i: 43, 79, 312

Ebû Ali Sînâ: 152, 229

Ebû Cehil: 229

Ebû Leheb: 229

Ebussu‘ûd Efendi: 129, 134, 144

Ebü‘l-müslîm-i Mervî: 39

Ece Ya‘kûb ibn Germiyânzâde Ya‘kûb: 135

eczâhânlar: 103

Eçetvar: 10, 18, 197

Edil nehri: 221

Edirne: 49, 69, 70, 71, 72, 81, 84, 88, 89, 90, 158, 202, 249, 250, 287, 306, 311

Edvâr kitâbı: 211

Eflak: 1, 2, 3, 4, 8, 21, 31, 39, 53, 72, 89, 94, 95, 96, 97, 98, 150, 193, 197, 198, 199, 200, 203, 204, 205, 206, 207, 210, 215, 217, 230, 264, 304, 325

Eflakça: 99

Eflâtûn: 24, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 145, 151, 152, 166, 279

Eflâtûniyye: 32, 221, 224, 266

Efrâsiyâb: 19, 131, 180, 196

Efrenc: 279

Egirsek: 234, 304, 314, 315

Egirvar: 234

eğir kökü: 111, 122, 313, 319

Eğre: 3, 15, 17, 21, 35, 37, 39, 40, 44, 89, 101, 105, 107, 114, 121, 125, 127, 128, 129, 136, 137, 157, 186, 212, 227, 231, 233, 237, 300, 301, 311, 312, 314, 325

Eğrevar kal‘ası: 315

Eğriköprü: 286

ehl-i bâzâr: 103

ehl-i hıref: 31, 64, 67, 99, 101, 102, 118, 144, 150, 237, 246, 257, 266, 287

Ehrâm dağları: 44

ejdehâ: 72, 144

ejder ağzı tasvîri: 38, 64, 117, 139

Ejder ban: 127

Ejder nehri: 14, 180

ekâlîm-i seb‘a: 99

ekmek: 30, 31, 46, 47, 50, 51, 52, 59, 103, 153, 172, 185, 198, 202, 214, 247, 256, 272, 284, 291, 297

ekmekhâne kârhânesi: 228

Ekrâd hâkimi: 82

el kumbarası: 203, 204, 229, 302, 321

Elbasan beği: 132, 183, 200

Elburz: 79, 195, 201, 223, 307, 315, 317

elçi: 161, 262, 267

Elem Şâh : 46, 193

elma: 1, 2, 47, 91, 99, 103, 215, 281, 295, 296, 308

Elma köyü: 53

elmas: 16, 23, 128, 265

Emene: 85

Emîn Dâvûd Ağa: 272

Emîn Mehemmed Ağa câmi‘i: 256

Emîr Çelebi Sultân tekyesi: 63

Emîr Efendi, Büyük: 63, 64

Emîr Sultân: 63, 64

emr-i pâdişâhî: 159, 242, 258, 262, 267, 269, 278, 285, 314

emr-i şerîf: 242, 243, 262, 273, 278, 285

emrûd: 47, 118, 215, 256, 281

Enez kal‘ası: 70, 72

enginar: 272

engûr: 153, 256

Entivar kal‘ası: 8

erbâb-ı dîvân: 140, 177, 300, 303

erbâb-ı tîmâr: 102, 105, 114, 135, 136, 162, 195, 204, 236, 251, 273, 294, 301, 314, 320

erbâb-ı zu‘amâ: 97, 102, 105, 111, 114, 136, 195, 203, 204, 236, 245, 251, 273, 301, 314, 320

Erçin: 44, 89, 126, 136, 238

Erdebîlîzâde: 82

Erdel: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 36, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 54, 56, 73, 75, 83, 89, 123, 124, 126, 129, 130, 131, 134, 152, 159, 162, 173, 197, 200, 210, 244, 300, 301, 304

Erdel banı: 197, 300

Erdel Belgradı: 7, 14, 29

Erdel dojları: 21, 25

Erdel irşekleri: 131

Erdel kralı: 1, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 13, 18, 21, 28, 29, 33, 38, 42, 45, 46, 49, 51, 89, 134, 189, 193, 197, 198, 199, 200, 227, 300, 304

Erdel Macarı: 14, 28, 45

Erdel Tuzdası: 8

Erdelistân: 2, 12, 32, 39, 51, 89, 127

Ereğli kasabası: 88

Ereş: 79

erganon: 23, 34, 46, 134, 179, 180, 182, 184, 185, 207, 227, 265

Ergene köprüsü: 72, 287

Ergene nehri: 70, 287

erguvân: 116, 117

erik: 1, 2, 47, 153, 215, 295, 296, 308

Erik sahrâsı: 297

Erjeng (nakkaş): 25, 116, 142, 166

Erkoç Baba: 122

Ermeni: 70, 114, 138, 245, 255, 264, 265, 279

Ervâm: 155, 159, 319

erzâk: 313

Erzurûm: 16, 55, 66, 83, 106, 112, 199, 266, 277, 286

Ese Ağa câmi‘i: 316

esed: 141, 165, 186, 187

Esim nehri: 61

esîr / üsârâ: 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 24, 26, 27, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 56, 61, 79, 80, 89, 92, 101, 110, 115, 120, 124, 126, 130, 133, 141, 154, 160, 161, 162, 172, 173, 176, 180, 184, 185, 186, 190, 194, 195, 198, 199, 200, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 212, 213, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 232, 235, 236, 252, 258, 261, 267, 268, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 279, 283, 285, 291, 301, 308, 312, 315, 318, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327

Eski câmi‘ (Mostar’da): 288

Eski Poloz kal‘ası: 70

Eski Tabur menzili: 2

Eski Zağra: 69, 90

Eskidünyâ: 224

Eskikoz: 85

Eskisarây kapusu: 88

esmâü‘l-hüsnâ: 83

Esmerli Kovac karyesi: 54

Esvedü‘s-safâ, Vezîr: 29

eşek: 92, 93, 97, 194, 201, 229

eşheb atları: 45

eşkıyâ: 55, 93, 268

eşrâf: 56

eşrâf u a‘yân: 63, 140

eşribeler: 142

et: 202, 247

etibbâ: 14

Etmeydânı: 141

Etrâk lisânı: 127

Etrâkler: 176, 191

evâmir-i şerîfeler: 241

evkâf: 24, 66, 102, 248

evkâfnâmeler: 72

Evliyâ (Çelebi) ayrıca bkz. hakîr: 45, 54, 68, 74, 79, 80, 93, 100, 158, 173, 174, 180, 186, 188, 194, 202, 210, 213, 214, 226, 228, 243, 286, 310

Evliyâ Mehemmed Efendi (Evliya Çelebi'nin hocası): 80, 81

Evrenos Beğ, Gâzî: 97

Eyne cezîresi: 86

Eyne Koca (Ebü'l-feth gâzîlerinden): 86

Eyneada: 85, 86

Eyyûb mevleviyyeti: 85, 86

ezân-ı Muhammedî: 115, 144, 207, 210, 211, 214, 215, 234, 327

- F -

Faça, krale avret: 45

Façavar kal'ası: 45

fağfûr: 119, 128

fağfûrî: 31, 32, 165

fâhişe: 240

Fahrî oyması: 255

Fahrî-i Bursavî: 23

falaka deyenekler: 143

falyalar: 193

fânûs: 187, 194, 209

Fânûs kasabası: 73

Fargaçi: 175, 179, 181, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 198, 203, 205, 206, 207, 209, 227

Fâris, Bahr-i: 87

Fârisî: 15, 83

Fârisî-hân: 118, 152

Fârisü‘l-hayl: 179

fassâd: 151, 263

fassâl: 118

Faşa: 85, 87

Fâtım (Melek Paşa’nın kızı): 77

Fâtıma Sultân câmi‘i: 255, 256

Fâtıma Sultân hammâmı: 256

Fâtıma Sultân (Melek Paşa’nın eşi): 48, 51, 54, 73, 74, 75, 88, 193

Fâtıma Sultân sarâyı: 75

Fâtıma Sultân yalısı: 78

Fâtıma Sultânzâde Süleymân Beğ: 72

Fâtih câmi‘i: 316

Fâtiha-i şerîf: 89

Fatime (kadın ismi): 152

Fâzıl Ahmed Paşa, Köpürlüzâde (Sadrıa‘zam): 48, 73, 75, 77, 88, 89, 90, 93, 147, 158, 169, 172, 176, 183, 186, 189, 198, 227, 229, 231, 233, 281, 308, 309, 311, 317, 319, 320

Fazlı Kethudâ: 207, 212

Fehîm Çelebi, İslâmbolî: 247

Fehzad (köle ismi): 152

Fekete-Bator kal‘ası: 11

felâhatnâme: 24

Fener kasabası: 73

ferâce: 57, 64, 99, 247

Ferdenvar kal‘ası: 39

Ferdenyan kral: 39

Ferdinand kral: 17, 104, 113, 120, 130, 131, 132, 156, 299, 300, 301

Ferhâd: 58, 233, 235

Ferhâd Paşa: 303

Ferhâd Paşa câmi‘i (Peçoy’da): 115

Ferhâd Paşa hammâmı: 117

Ferhâd Paşa tekyesi: 117

Ferhâd Paşa, Vezîr-i Sânî: 300

Ferhâdî: 50, 138

Ferhâdî külüngler: 153, 210, 254, 293

Ferhâdî tîşeler: 235

Ferîd Çelebi hattı: 148

Ferîdûn Beğ: 302

Ferîdûn Efendi, Re’îsü‘l-küttâb: 301, 305

ferîdü‘d-dehr: 128

fermân: 4, 7, 9, 10, 17, 19, 20, 21, 27, 28, 29, 36, 39, 41, 42, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 53, 67, 81, 104, 105, 107, 113, 125, 126, 129, 131, 134, 135, 137, 155, 161, 173, 175, 176, 177, 181, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 219, 230, 231, 233, 234, 237, 238, 242, 243, 262, 263, 269, 276, 278, 282, 284, 286, 293, 301, 304, 305, 309, 310, 317, 320, 326

fermân-ı hümâyûn: 125

fermân-ı pâdişâhî: 107, 115, 123, 198, 239, 267

fermân-ı sadrı‘azamî: 175

fermân-ı şehriyârî: 105, 107

fermân-ı vezîr-i dilîr: 175
ferrâce: 64, 152, 254, 257, 290
Ferrûh Ağazâdeler: 84, 87
feryâdcılar: 43, 89, 177, 205, 206, 241, 242, 243, 272, 278
feryâdnâmeler: 43, 130, 175, 198, 242, 311, 314
fes: 262, 268, 284
Feth-i İslâm kal‘ası: 100
Fethi karyesi: 88
Fethiyye câmi‘i: 63, 115, 134, 144, 295
Fethiyye imâmı: 152
Fethiyye mektebi: 144
Fethülislâm: 72
fetih ezânı: 234
fetvâ: 67
fevvâreler: 129
Feylekos: 24, 279
Feylesof: 24, 279
Feyziyâ: 146
fiçı: 45, 149, 224, 229
fiçıda balığı: 86
fılandıra: 60, 126, 138, 172, 185, 209, 274, 317
fındık: 97
Fındıklı kasabası: 79, 80, 81
Fındıklı Sultân hâssı: 69
fısdık: 33, 54, 153
fıskıyye: 7, 12, 24, 67, 129, 143
fîl: 8, 25, 67, 75, 98, 231, 271
filâhatnâme-i bâğbân: 118

Filek kal‘ası: 157, 195, 234, 322
fîl-i Mahmûdî: 256, 310
fil-i Mengerusî: 7, 16, 17, 25, 88, 114, 163, 301
Filibe: 69, 90
Filimenk: 87, 108, 193, 199, 220, 222, 223, 224
Filimenk kralı: 128, 219
Filimenk lisânı: 222
filori: 222
francıla ekmek: 272
Firav şehri: 114, 225
Fir‘avn: 127, 135, 229
Firdevs: 25, 41
Fireng: 25, 32, 55, 60, 67, 70, 79, 114, 140, 145, 167, 199, 221, 222, 224, 245, 255, 264, 269, 322
Fireng Beğ: 180
Fireng filları: 284
Fireng gulâm: 61, 262, 271, 279
Fireng kölesi: 310
Fireng Lasman gulâm: 262
Fireng lisânı: 58, 313
Fireng Mânî: 116
Fireng şapkalı kapudanlar: 199
fireng uyuzu: 223, 272
fireng zahmeti: 147, 223
Fireng-beğzâde: 180
Firengce: 322
Firengî: 164
Firengi kulle kapusu: 114

Fireng-i Mânî (nakkaş): 25

Firengistân: 55, 76, 154, 155, 159, 200, 221, 253, 259, 261, 262, 272, 282, 285, 287, 290

firik pilâvı: 30

firik şorbası: 30

firkate: 56, 61, 98, 137, 175, 262, 267, 268, 275, 283, 284, 285, 301

fîrûze: 24

Fisagores-i Tevhîdi: 24

fisdan: 28, 32, 239

fişeng: 126, 194, 196, 265, 302

fitil nârı: 176

fitiller: 302

Fiyameng: 128, 130, 222, 223, 224

Fiz menzili: 11

Foça: 247, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 278, 291

Foğraş: 45, 46, 48

Foğraşvar kal‘ası: 45

Foniç kasabası: 285, 290

Foniçse: 291, 292

Fötvar kal‘ası: 122, 123, 128, 136, 238

Françe banları: 130

Fransa: 156, 224, 313

fülûs-i ahmer: 143

- G -

Gabele: 109, 278, 282, 283, 284, 285, 310

Gabele kal‘ası: 259, 267, 274, 279, 282, 283, 284, 290

Gabor Ban hanı: 22

Gabrova karyesi: 65

Gaçka sahrâsı: 277, 278, 279

Gaçkaluc sahrâsı: 277

gaddâre: 209

Galata: 85, 95, 129, 264

Galata kal‘ası: 85, 267

Galata kullesi: 285

Galatasarây: 77

Galatya: 85

Galgofça kal‘ası: 195, 201, 212

Galya: 128, 156, 328

galyon: 222

gamâme: 265

ganâ’im: 13, 45, 184, 185, 322, 324

ganîmet: 4, 5, 7, 8, 9, 12, 13, 16, 19, 20, 26, 28, 29, 33, 37, 43, 44, 45, 49, 50, 52, 61, 69, 92, 93, 101, 103, 108, 109, 110, 120, 124, 126, 130, 132, 134, 158, 170, 174, 175, 179, 182, 186, 190, 191, 199, 200, 215, 217, 219, 220, 221, 222, 224, 226, 237, 247, 275, 285, 297, 314, 318, 322, 323, 324, 328

Gara nehri: 186, 212, 231, 232

Gavrî, Sultân: 79

Gaymoş kal‘ası: 212

gazâlî: 66, 74, 80, 91, 197, 221, 248

Gazanfer Ağa, Kilarcıbaşı Hadım: 81

Gazanfer Efendi, eş-Şeyh: 71

Gâzî Ali Beğ câmi: 96

Gâzî Ali Beğ hayrâtı: 96

Gâzî Bâyezîd Beğ câmi‘i (Mitroviçse’de): 102

Gâzî Bâyezîd Beğ hammâmı: 102

Gâzî Bâyezîd Beğ hayrâtı: 102

Gâzî Bâyezîd Beğ medresesi: 102

Gâzî Çelebi: 152

Gâzî Hudâvendigâr, ayrıca bkz. Murâd-ı Evvel,: 66, 67, 71, 72, 73, 90, 94, 95, 96, 112, 128, 153, 155, 233, 248, 250, 294

Gâzî Kâsım Paşa câmi‘i (Peçoy’da): 114

Gâzî Mihal: 71, 95

Gâzî Mûsâ Paşa hayrâtı: 293

Gâzî Porça: 53, 54

Gâzî Sinân Paşa hayrâtı: 253

Gazzâz Ahmed Ağa’nın çiftlikleri: 88

Gazzâzlar çârsûsu (Mostar’da): 288

Gazzâzlar sûku: 289

gedik: 158, 177

gedikli defter kîsedârı: 136

Gekbiziyye kasabası: 68

Gelibolu: 305

gemi: 19, 55, 60, 72, 79, 80, 85, 86, 90, 96, 101, 103, 110, 111, 124, 125, 126, 129, 130, 133, 136, 137, 138, 151, 156, 157, 160, 167, 168, 172, 173, 174, 175, 220, 221, 222, 223, 227, 248, 251, 258, 260, 262, 265, 267, 268, 269, 271, 273, 274, 275, 282, 283, 284, 285, 295, 296, 297, 298, 313, 319, 322, 326

Gence: 79

gencer: 187

gendüm: 52, 96, 146, 153, 201, 268

germâb: 14, 65, 66, 90, 91, 95, 145, 147, 148, 154, 171

germâlar: 65

Germat kal‘ası: 130, 157, 195, 212, 235

Germiyânzâde Ya‘kûb: 135

Gerz İlyâs: 132, 139, 150, 153, 155, 156, 157

Gerz İlyâs dağı: 130, 138, 143, 145, 146, 153, 155, 156, 157

Gerz İlyâs kal‘ası: 126, 128, 147, 154, 155, 156, 237

Gerzellez dağı: 143

geyik: 106, 177

Geyve kasabası cisri: 287

gılâl anbârı: 61, 98, 120, 121, 124, 158, 174, 214, 229, 237, 245, 269, 283, 294, 299

gılmân: 48, 80, 83, 151, 175, 197, 199, 200, 209, 220, 226

Gınâî Efendi, Re’îsü‘l-küttâb: 83

Gırando Süleymân: 167

Gıraniçse karyesi: 94

Gırıblan ovası: 269

Gika Beğ: 196

Gîlân, Bahr-i: 79, 87

gilviler: 255

Gimoş kal‘ası: 212

gingöşiyye: 153

Girandosvar: 154

Giranyos: 154, 155

Girdâb, Bahr-i: 87

Girid: 29, 60, 65, 83

Girniye kal‘ası: 306

giyâh: 158

giyâhât: 153, 215

gomana halatları: 86

Gorandi Mikloş kral: 13

gorof: 23, 143, 183, 211, 213, 214, 312

gorona: 89, 129, 159, 224

Gorondi Mikloş kral: 127

Goynagor karyesi: 244

göğem: 1, 231

göğüslük: 283

Göle: 2, 3, 200, 237, 304

Gölikesri: 58

göllük: 309

gömeç balı: 103

gömlek: 60

gönden akçe: 79

Gönlü (köle ismi): 152

gönüllü: 44, 109, 137, 158, 162, 177, 230, 268

Gönye: 85, 87

Gör kal‘ası: 132

Görceli kavmi: 217

gözcü: 264

gözcü köşkü: 285

Gözlev kirmân: 85

Grondi Mikloş: 138

gulâm: 5, 6, 9, 12, 17, 20, 22, 26, 27, 33, 37, 40, 43, 61, 77, 79, 80, 82, 83, 87, 96, 102, 129, 130, 134, 144, 158, 172, 173, 175, 177, 183, 186, 196, 197, 198, 202, 208, 210, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 225, 226, 240, 248, 251, 265, 276, 279, 284, 287, 296, 300, 319, 322, 324, 326

gûl-beyâbânî: 184, 214

gulgule-i Rûm: 110, 213, 227, 310

gûrhâne: 11, 263

Gücerât halalî harîrler: 82

güderi: 32, 184, 318

güderi dolama: 32, 152, 162

güherçile: 65, 275

gül: 117, 166, 202

Gül Baba: 134, 135, 138, 139, 146, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 158

Gül Baba bayırları: 146, 153

Gül Baba burnu: 146

Gül Baba depesi: 134

Gül Baba tekyesi: 153

gül ü gülistân: 91, 104, 113, 116, 119, 141, 150, 154, 218, 221, 224, 245, 246, 254, 259, 262, 267, 281, 288

gülâb: 24, 31, 223

gülâbdân: 149

gülbâng: 93, 187

gülbânghâne: 99

gülbâng-ı Muhammedî: 34, 35, 42, 62, 126, 134, 138, 160, 161, 173, 176, 179, 182, 187, 193, 199, 200, 207, 208, 209, 211, 214, 230, 279, 285, 302, 316, 326, 327

gülbâng-ı Nebî: 104

gülistân: 121, 171, 223

Gülistân u Bostân: 118

gülle: 120, 139, 140, 141, 160, 161, 181, 192, 203, 206, 227, 229, 268, 314, 315, 316, 320

Güllü Baba: 150

Gülmâh (cariye ismi): 152

gümrük: 263, 264, 269, 272

gümrük emîni: 38, 98, 136, 225, 283, 296, 297

gümüş: 11, 14, 19, 37, 46, 49, 72, 127, 232, 239, 267

gümüş bıçak: 148

gümüş cığalar: 185

gümüş çeleng: 36, 124, 180

gümüş deyenek: 173

gümüş düğme: 31, 36, 109
gümüş eşyâlar: 199
gümüş haçlar: 37, 199, 220
gümüş hâtem: 148
gümüş hişti: 202
gümüş kadeh: 26, 37
gümüş kanâdîl: 248
gümüş kılıçlar: 37
gümüş kitâbe: 167
gümüş ma‘deni: 14, 62, 137, 200, 226, 231
gümüş sahanlar: 37
gümüş serîr: 10
gümüş şem‘dân: 45
gümüş teller: 185
günlük: 248
Gürcî: 83, 139, 152, 159, 175, 182, 185, 192, 193, 202, 215, 217, 218, 237, 242, 243, 311, 320
Gürcî Paşa: 215
Gürcistân: 32
güreşçiler meydânı: 195
gürz: 82, 102, 139
Güstehem: 186
güvercinler: 30, 198
Güzel Allâh köyü: 267

- H -

habbâz: 73
haberci kulleleri: 274, 324

Habeş: 79
Habeşî âdem: 104
Habîb-i Neccâr: 166
Hâcegân: 88
Hacı Ahad mescidi: 99
Hacı Ali bin Mûsâ Ağa: 282
Hacı Ali câmi‘i (Mostar’da): 251, 289
Hacı Balı hânı: 253
Hacı Hurrem Ağa sarâyı: 270
Hacı Hüseyin Ağa câmi‘i: 308
Hacı Hüseyin câmi‘i: 251
Hacı Hüseyn: 115
Hacı İbrâhîm mahallesi: 170
Hacı İbrâhîm tekyesi: 170
Hacı Karaman karyesi: 69
Hacı Osmân Ağa câmi‘i: 255
Hacı Rıdvân câmi‘i: 251
Hacı Sefer câmi‘i: 147
Hacı Sefer mahallesi: 147
Hacıkey Paşa: 193, 199, 200, 219
Hacızâde: 183, 320, 326
haç: 20, 32, 37, 47, 49, 142, 199, 220, 222, 227
haç alemleri: 223, 224
Haçek sahrâsı: 3, 4, 52
haçlı bayraklar: 93, 178, 179, 182, 185, 196, 199, 216
haçlı peykerler: 34, 43, 46, 94, 112, 176, 180, 185, 189, 217, 265, 273, 274, 312
haddâd: 68, 153, 166, 168, 255, 292

Haddî: 140

hadeng: 304

hadîka: 69

hadîka-i bostânlar: 288

hadîka-i rıdvân: 74, 296

hadîs-i Nebeviyyeler: 82

hadîs-i şerîf dersi: 99

Hâfıza Hâtûn: 88

Hafıza kasabası: 88

hafta bâzârı: 90

haftân: 64

Hafz kırâ'atı: 246

hakîr, ayrıca bkz. Evliyâ (Çelebi): 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 20, 21, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 45, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 56, 58, 59, 60, 61, 65, 66, 68, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 90, 91, 92, 93, 101, 104, 110, 113, 114, 118, 123, 124, 125, 126, 135, 137, 138, 144, 146, 147, 148, 158, 162, 167, 172, 173, 174, 176, 177, 180, 181, 186, 188, 193, 194, 195, 199, 201, 202, 204, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 223, 225, 226, 228, 230, 231, 233, 234, 235, 238, 240, 241, 242, 243, 245, 248, 254, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 271, 272, 273, 277, 278, 279, 281, 282, 283, 285, 287, 291, 298, 300, 308, 309, 310, 312, 313, 315, 321, 322, 323, 325, 326, 327, 328

hakkâk: 23, 40, 70, 165

Haleb: 16, 30, 49, 56, 83, 89, 109, 111, 112, 143, 175, 193, 215, 230, 247, 311, 320

halhal: 16, 280

halîc: 85, 86, 101

haliçeler: 198

Halîl, berekât-ı: 103, 318

Halîl Efendi, Kubûrîzâde: 228

Halîl Paşa (Eğre paşası): 314

Halîlü‘r-rahmân ziyâfeti: 129

Halîm Efendi, Vâ‘iz: 103

Halkalı kasabası: 73

Halkalıbınar: 73

halkârî: 116

Halmaş yaylağı: 13

Halpuz: 179, 182

Halvetî: 97, 117, 150, 228, 249, 253, 260

Halvetî tekyesi: 69, 256, 280, 293

Halvetiyye: 246, 280

ham (üzüm cinsi): 24

Hâmân: 127, 229

Hâmid Efendi: 305

Hâmid Efendi, Kadıasker: 300, 304

Hamîs (Evliya Çelebi’nin atı): 36, 68, 216, 217, 218

hammâm: 1, 22, 26, 28, 31, 44, 50, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 67, 69, 70, 71, 73, 84, 86, 88, 90, 91, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 104, 108, 111, 116, 117, 120, 121, 122, 135, 140, 141, 142, 143, 145, 147, 148, 157, 159, 163, 167, 170, 174, 227, 228, 229, 235, 237, 239, 240, 246, 248, 249, 250, 251, 253, 256, 258, 259, 260, 261, 262, 270, 271, 274, 277, 280, 282, 287, 289, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 300, 307, 308, 309, 310, 316, 318

hammâm (çifte): 95, 96

hamr: 10, 14, 153

Hamse-i Nizâmî: 118

Hamza: 194

Hamza Baba, Şeyh: 293

Hamza Beğ: 126

Hamza Beğ (kal‘a-i Şimatorna beği): 126

Hamza Beğ kal‘ası: 44, 136, 151

Hamza Beğ palankası: 126

Hamza Beğli karyesi: 62

Hamza, Hazret-i: 151

Hamza Paşa: 236, 243

Hamzabeği: 89

hân: 1, 6, 7, 8, 28, 39, 42, 44, 54, 55, 56, 60, 62, 65, 66, 69, 70, 71, 73, 86, 88, 90, 95, 101, 103, 104, 108, 111, 121, 123, 135, 143, 144, 145, 147, 167, 170, 174, 240, 246, 248, 249, 250, 251, 253, 256, 258, 259, 261, 262, 263, 269, 270, 271, 277, 280, 282, 283, 287, 289, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 300, 307, 309, 316

hanazîr: 183

Hânbeği: 89

Hanbelî: 136

hançer: 36, 43, 61, 74, 107, 148, 235

handak: 9, 29, 98, 103, 108, 111, 114, 123, 124, 138, 145, 157, 164, 167, 168, 171, 172, 174, 184, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 203, 206, 210, 222, 223, 226, 227, 230, 232, 234, 235, 237, 245, 269, 270, 273, 275, 283, 285, 298, 306, 312, 313, 319, 320, 321, 323, 324, 326, 327

hânedân kuyuları: 145

Hanefî kurnalar: 148, 149

Hanefî, mezheb-i: 148

Hanefî muslukları: 253

Hanefiyyü‘l-mezheb: 102

hâne-i avârız: 248

hânende: 32, 152

Haneyli: 196

hân-ı gurebâ-yı mücerredân: 150

hân-ı hâcegân: 57, 64, 67, 117, 144, 246

hân-ı sevdâgerânlar: 99

hân-ı tüccârân: 64, 71, 96, 97, 102, 104, 117, 246, 249, 293

Hâniçi mescidi: 63

hânkâh: 63, 67, 99, 104, 116, 117, 149, 251, 280, 293, 307

Hânoğlu ziyâfeti: 198

Hanya: 234, 321, 326

Hânzâde: 196, 198, 200, 212, 235, 236, 238, 242, 312, 328

harâc: 2, 24, 43, 89, 132, 136, 158, 165, 171, 190, 215, 220, 245, 264, 275, 305

harâc ağası: 2, 63, 67, 71, 91, 96, 97, 98, 105, 114, 240, 244, 247, 251, 254, 259, 268, 306

harâc emîni: 56, 94, 136, 162, 277, 283, 286, 292, 294, 296, 297, 314

Haraççı deresi: 73

harakan: 24

harâmî: 82, 141, 279, 293, 325, 326

harâmzâde: 325

harâret marazı: 65

harba: 93, 132, 139, 143, 184, 193, 203, 229, 276, 292, 321

harbende: 43, 182, 238

harc-ı râh: 54, 59, 80, 93, 285

harekânî: 7, 165

harem: 74, 80, 81, 83, 90, 107, 113, 115, 116, 144, 145, 164, 165, 167, 251, 255, 260, 282, 296, 308, 316

Haremeyn: 89, 211, 240

Harez, Bahr-i: 87

Hârezmşâhî: 161, 187, 253

hargâh: 155, 276, 310, 311

harîmler: 242

harîr: 32, 64

Harkova kal‘ası: 79

harman: 57

Harpunya kal‘ası: 324
Hârûnu’r-Reşîd: 85, 86
Hasan Ağa, Amıca: 173
Hasan Ağa, Elçi: 213
Hasan Ağa (serdâr kethudâsı): 20
Hasan Beğ, Elbasan beği: 132
Hasan Çavuş: 305
Hasan Efendi: 247
Hasan Efendi câmi‘i (Öziçe’de): 245
Hasan Efendi tekyesi: 246
Hasan, Hz.: 299
Hasan kal‘ası kurbu: 286
Hasan Paşa: 120, 251, 311
Hasan Paşa, Alacaatlı: 313
Hasan Paşa, Bosna vezîri: 119
Hasan Paşa, Budin defterdârı: 256
Hasan Paşa, Budin vezîri: 113, 123, 233
Hasan Paşa, Bulehnikli (Mısır vezîri): 251
Hasan Paşa câmi‘i: 117, 251, 255, 256
Hasan Paşa, Celâlî: 125
Hasan Paşa, Deli Gâzî: 125
Hasan Paşa hayrâtı: 251
Hasan Paşa, Kapudan: 43
Hasan Paşa palankası: 100
Hasan Paşa, Petro: 120
Hasan Paşa, Serdâr: 233
Hasan Paşa, Tırnakçı: 161
Hasan Paşa, Yakovalı: 115, 116

Hasan Paşa, Yemişçi: 236

Hasan Paşa, Yentür (Kanije Paşası): 33, 35, 40, 43, 44, 48, 241, 242, 243, 310, 312, 313, 326

Hasanî: 102

Hasankeyf cisri: 286, 287

Hasek sahrâsı: 3, 4

haseki: 2, 27, 191, 195, 226, 232

Haseki Sultan Hâtûn: 228

Hâsköy: 91, 129

Hâsoda: 81, 150, 305

hâss / hâs: 1, 2, 61, 63, 65, 69, 70, 71, 72, 73, 93, 96, 97, 99, 101, 102, 111, 121, 137, 162, 195, 213, 215, 236, 239, 240, 244, 248, 251, 254, 259, 273, 282, 286, 291, 292, 294, 296, 300, 301, 306, 314

Hassân (nakkaş): 142

hâss-ı hümâyûn: 8, 56, 67, 75, 96, 114, 135, 136, 239, 252, 314

Hasun yaylası: 20

Hâşim: 40, 70

hat: 70, 119, 128, 146, 149, 228

hatab: 182, 187

hâtem: 148

Hâtem-i Tay: 256, 312

hatman: 196, 197, 199, 205, 234, 236, 237

hatm-i şerîf: 77, 78, 81, 83, 94, 103

hattât: 68, 210

hatt-ı şerîf: 2, 27, 48, 54, 191, 195, 250, 268

Hatvan: 129, 130, 142, 156, 157, 233, 236, 237

hatve: 237, 306

Havâle kal‘ası: 53, 54, 243

havân: 49, 141, 151, 154, 207, 208, 308

havân kumbarası: 229

havân taşları: 191

havâriyyûn: 22, 23, 24

Havarnak: 142, 286, 299

havâtînler: 312

havlicân-ı Rûmî: 279

Havrân: 91

Havsa: 88

havudlar: 182, 187

havz / havuz: 7, 23, 64, 66, 71, 74, 90, 99, 100, 114, 117, 119, 129, 142, 143, 145, 148, 149, 151, 168, 252, 253, 280, 281, 289

havz u şazrevânları: 12

havz-ı azîmler: 55

havz-ı Şâfi‘î: 168, 255

Haydar Ağazâde Mehemmed Paşa: 50

Haydarpaşa mahallesi mescidi: 81

haydud: 55, 92, 98, 293

hayduk: 93, 126, 137, 325

Hayduşak: 3, 7, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 197

Hayfâ: 91

hayme: 2, 39, 42, 44, 46, 48, 50, 52, 108, 133, 155, 173, 180, 187, 188, 193, 195, 200, 202, 226, 231, 238, 241, 262, 276, 300, 305, 310, 311

hayme vü hargâh: 31, 34, 48, 65, 101, 102, 108, 174, 175, 181, 182, 187, 188, 195, 238, 241, 242, 278, 279, 325

Hayreddîn Efendi: 135

Hayreddîn Paşa: 268

Hayyâm: 118

hazâ’in: 44, 105, 123, 202

hâzıkân: 151

hazîne: 2, 7, 8, 11, 19, 20, 21, 23, 27, 29, 38, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 61, 68, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 83, 96, 98, 100, 111, 116, 128, 129, 132, 133, 135, 137, 143, 161, 168, 171, 184, 185, 207, 208, 209, 210, 214, 226, 227, 231, 235, 237, 250, 262, 263, 265, 266, 267, 272, 274, 278, 293, 294, 304, 308, 313, 316, 328

haznedârbaşı: 302

Hazzo kal‘ası: 286

hedâyâ: 28, 31, 32, 43, 48, 51, 52, 61, 64, 68, 72, 76, 79, 85, 86, 87, 132, 212, 218, 225, 226, 231, 236, 247, 256, 262, 263, 272, 276, 284, 291, 310

Heddiye şehri: 79

hekîm: 119

Hel Ban Yoram: 33

heldine baklası: 284

Helil Gabor: 20, 21, 25, 26, 27

helvâlar: 187, 210

Hemedân: 81, 213

hendese: 167

Her İrşek Kral: 254

Hereko, kapudan: 11

hergele atları: 101

herîse: 30, 164

hersek: 44, 47, 55, 124, 127, 128, 129, 130, 183, 220, 243, 247, 249, 250, 252, 254, 259, 260, 264, 283, 284, 292, 295, 304, 310, 323

Hersek: 53, 237, 243, 247, 248, 250, 252, 253, 254, 257, 258, 259, 261, 262, 268, 269, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 282, 283, 284, 286, 291, 292, 306, 310

Hersek banı: 250, 258, 277, 279, 281, 327

Hersek Foçası: 257

Hersek kralı: 264, 265, 275, 282

Hersek paşası: 251, 254, 263, 264, 276, 277, 278, 280, 292

hevâyî fişeng: 28
Heves kal‘ası: 125
heyâkil ü timsâller: 23
Heyhât sahrâsı: 80, 155
heykel: 102
Heyvar şehri: 220
Heyvaroş: 220
hınto araba: 5, 31, 37, 43, 45, 47, 164, 182, 184, 185, 199, 207, 226
hınzîr: 124, 177, 178, 181, 184, 208, 213, 264, 278, 306, 313
hırızma: 26, 284
Hıristiyan: 23, 38, 89, 139, 155, 184, 186, 190, 204, 205, 265, 267, 268, 327
hırka-i Resûl: 123
hırka-i şerîf: 107
Hırmat nehri: 66
Hıroşo kal‘ası: 212
hırsız: 79, 93, 242, 243, 285, 325
Hırtman: 279
Hırvad / Hırvat: 13, 43, 100, 105, 109, 120, 152, 203, 258, 268, 269, 276, 279, 286, 303, 309, 313, 314, 319, 320, 321, 322
Hırvadca: 276
Hırvadistân: 108, 110, 130, 238, 307, 319, 328
Hırvatca lisânı: 134, 308, 309, 323
hışt: 139, 143, 202
Hıtâ vü Hoten: 251
Hıtâyî: 32, 265
Hıtâyî kâğızı: 95, 142, 167
hıyâbânistân: 91
Hızır Baba: 150, 153

Hızır Beğ karyesi: 69

Hızır Beğ (Köstendil sancağı Beği): 298

Hızır Fakılı karyesi: 62

Hızır, Hazret-i: 144, 153, 183, 218, 245, 275, 312, 317

Hızır İlyâs: 156, 264

Hızr İlyâs: 150, 153

Hilâle (cariye ismi): 152

hil‘at: 20, 34, 40, 131, 133, 215, 226, 235, 302, 303, 322

hil‘at-i fâhire: 3, 34, 40, 44, 48, 90, 109, 124, 129, 134, 185, 200, 209, 226, 229, 230, 242, 262, 302, 304, 310, 312, 320, 326

hil‘at-i husrevânî: 132

hil‘at-i nâdireler: 48, 185

hil‘at-i pâdişâhî: 40, 129, 212, 213, 312

hil‘at-i sultân: 68

hil‘at-i şâhî: 131, 185, 188

hil‘at-i şehriyârî: 210, 213, 302

Hilevne kal‘a: 322

Hind: 32, 47, 108, 118, 143, 263, 293

Hind Bahri: 87

Hind füsûskârîsi: 7, 127

Hind hâkânı: 79

Hind pâdişâhı: 79

Hind sadefkârîsi: 23

Hind tavuğu: 221

Hindî Baba: 104, 186, 193, 238

Hindî Hamza Baba âsitânesi: 293

Hindistân: 79, 220, 221

Hindiyân tekyesi: 104

Hindiyye kal‘ası: 79
Hiranova karyesi: 94
Hirmenli kasabası: 90
Hisâr: 85
Hisârcık palankası: 100
Hisârpîçe kapusu: 140
Hoca Attâr: 82
Hocabay kirmân: 85
Holandiye: 156, 193, 199, 219, 221, 222
Holando ban: 189
Holçar: 225
Holçar kal‘ası: 225, 226
Hollok kal‘ası: 130, 157, 195, 212
Honot kal‘ası: 195
honta: 267
horasân: 22, 105, 163
Horasânî: 326
horasânî kireç: 315
horasânî tula: 106
hore (üzüm cinsi): 24
Horos kapusu: 146, 148, 151, 274
Horoskirmân kal‘ası: 85
Hoşâb kal‘ası: 274
hoşâblar: 83
hoş-bûlu bahâr: 119
Hotan karyesi: 244
Hotin: 58, 81, 237
hotmanlar: 196

Hovalçat adası: 195
Hoy: 282
Hoyrad (köle ismi): 152
hubûbât: 57, 153, 291
hudûdnâmeler: 81
hukemâ: 14, 22, 24, 119, 223, 257, 272, 279, 287, 290
humma: 58, 66, 100, 147, 148
hunza (lahana): 224
Hûrân: 16
hurma: 24, 221, 270, 271
Hurrem Sipâhî (erkek ismi): 152
Husrev Baba: 109
Husrev Beğ, Gâzî (Bosna Paşası): 101, 102, 111, 112, 130
Husrev Paşa: 263, 266, 268
husrevânî küp: 142, 193
Husvar : 20, 21, 197
Hûşenk Şâh: 7, 196
hût: 61, 187
hutbe: 79, 134, 211, 291, 305
hüccet: 68, 94, 229, 326
hüccet temessükâtı: 143
hüccet-i kâ'ime: 93
hüccet-i şerîf: 278
hüccet-i şer'iyye: 54, 61, 278
Hümâ Sultân hâssı: 69
hünkâr bâğçesi: 73
Hünkâr câmi'i: 67, 94, 95, 123, 126, 134, 138, 152, 228, 232, 270, 295, 316
Hünkâr câmi'i mahallesi (Mitroviçse'de): 102

Hünkâr Depesi: 112
Hünkâr İskelesi câmi‘i (Mitroviçse’de): 102
Hünkâr Kapucular kethudâsı: 48
Hünkâr kapusu: 294, 295
Hürmüz: 87, 98
Hürum Sipâhî (erkek ismi): 152
Hüsâm Ağa: 39
Hüsâm Çavuş (Budin a‘yânından): 39
Hüsâm Efendi: 247
Hüsâm Paşa câmi‘i: 63, 64
hüsâmî (üzüm cinsi): 24
Hüseyin Ağa: 21, 32, 214
Hüseyin Ağa câmi‘i: 245
Hüseyin Ağa (Hüseyin Paşa Kethudâsı): 214
Hüseyin Ağa, Varatlı Panço: 33
Hüseyin Beğ köprüsü: 59
Hüseyin Beğ mahallesi: 57
Hüseyin câmi‘i (Peçoy’da): 115
Hüseyin Efendi: 247
Hüseyin, İmâm: 135
Hüseyin Odabaşı: 21
Hüseyin odabaşı (Budin a‘yânından): 21
Hüseyin Paşa: 20, 21, 24, 26, 27, 29, 40, 43, 50, 159, 185, 186, 212, 213, 214, 215, 243
Hüseyin Paşa, Abaza Sarı: 2, 20
Hüseyin Paşa câmi‘i: 249
Hüseyin Paşa, Defterdâr: 185
Hüseyin Paşa, Deli: 83, 321

Hüseyin Paşa, Sarı Abaza (Budin vezîri): 1, 16, 159, 188, 192, 204, 210, 212, 213, 227, 230, 237, 243

Hüseyin Paşa, Serdâr: 21, 25

Hüseyin Paşa (Siyâvuş Paşa karındaşı): 11

Hüseyn Baykara: 32, 238, 243, 254

Hüseyn, rûh-ı: 95

Hüseynî: 102

- I -

Igrando Kostantinapol: 127

Igrando Süleymân-ı Kostanopol: 128

ılıca: 13, 14, 55, 64, 65, 66, 90, 100, 134, 146, 147, 148, 149, 154, 155, 167, 168, 169, 171, 244

Ilıca kal‘ası: 100

Ilıca kullesi: 168

Ilıca mahallesi: 145

Irak: 47, 49, 143

ısbatar: 196, 197

ısırkan: 323

ısıtma: 58, 284

Iskala mahallesi: 146, 147

Islana: 262, 272, 278

Islavkoça karyesi: 244

Ispatar: 203

ıstabl: 149, 296

ıstabl-ı Anter: 63, 149, 259

Istarı Ulah hâssı: 292

Istariulah: 247

Istıranca dağı: 70, 87

Işkır nehri: 67, 96, 97

Işkırapiş nehri: 55, 240, 244

ıtriyyât: 47, 64

- İ -

İbn Kesîr kırâ'ati: 81, 246

İbrâhîm Ağa câmi'i (Mostar'da): 288

İbrâhîm Ağa, Çavuşbaşı: 198, 201

İbrâhîm Ağa (Köpürlüzâde Kethudâsı): 291

İbrâhîm Ağa (Sadrıa'zam Kethudâsı): 213, 281

İbrâhîm Ağa, Zağarcıbaşı (Arnavud): 159, 172, 191, 192, 212, 230

İbrâhîm Efendi (Murâd Hân-ı Râbi'in rûznâmecisi): 259, 260, 266, 287, 288, 289

İbrâhîm, emîrahor-ı: 80

İbrâhîm Hân: 29, 32, 72, 81, 227, 283

İbrâhîm Hânoğulları: 69, 70

İbrâhîm Hânzâdeler: 66

İbrâhîm Kethudâ: 93, 173, 202, 219, 238, 243, 262, 281, 282, 285, 310, 312, 319

İbrâhîm (Melek Paşa'nın oğlu): 77

İbrâhîm oğlu: 29

İbrâhîm, Öziçeli el-Hacı: 167, 168, 170

İbrâhîm Paşa: 42, 51, 99, 100, 105, 109, 113, 114, 120, 121, 126, 173, 175, 176, 178, 180, 182, 184, 185, 201, 202, 203, 204, 205, 242, 249, 298, 313, 314, 316

İbrâhîm Paşa câmi'i: 69, 249

İbrâhim Paşa, Defterdâr: 2

İbrâhîm Paşa, Doğancı: 45

İbrâhîm Paşa (Fâtih-i Kanije): 109

İbrâhîm Paşa, Gâzî: 128, 182

İbrâhîm Paşa, Hazînedâr: 259

İbrâhîm Paşa, Kadızâde: 99, 109, 155, 159, 172, 173, 174, 175, 176, 180, 182, 183, 185, 187, 188, 193, 201, 202, 205, 210, 212

İbrâhîm Paşa, Makbûl iken Maktûl: 90, 104, 105, 110, 121, 144, 147, 296

İbrâhîm Paşa otağı: 202

İbrâhîm Paşa, Sadrıa‘zam: 133, 259

İbrâhîm Paşa sarâyı: 77

İbrâhîm Paşa, Serdâr: 105, 128, 174, 189, 308, 309, 313

İbrâhîm Paşa, Serhoş: 161

İbrâhîm-i Gülşenî: 83, 300

İbrişimzâde hânesi: 306

İbro Zâ‘im (erkek ismi): 152

icmâl defteri: 137

iç ağaları: 74, 77, 83, 109, 123

iç alay çavuşları: 83

iç edikler: 152

İdrîs Baba, Peçoylu: 119, 120

ifrît: 284

İhmilniç: 196

ihrâm: 195

İhtiman kasabası: 69

İkizler karyesi: 69

iklîm-i sâbi: 220, 221

iklîm-i sâlis: 268

iklîm-i seb‘a: 219

ilm-i cerâhat: 152

ilm-i cerr-i eskâl: 117
ilm-i dârü‘t-tedrîs-i âlimân-ı müfessirân: 144
ilm-i fıkıh: 82, 102
ilm-i hadîs: 63, 102, 108, 246, 256
ilm-i hazâkat: 119
ilm-i hendese: 29, 108, 138, 146, 210, 255
ilm-i hey’et: 219
ilm-i kitâbet: 83
ilm-i mi‘mârî: 115, 116, 146, 210, 253, 255
ilm-i mûsikârî: 254
ilm-i mûsikî: 152
ilm-i nahv: 263
ilm-i nakş: 88
ilm-i nücûm: 29, 42, 127, 263, 266, 272
ilm-i resim: 266
ilm-i sarf: 82
ilm-i şer‘iyye: 286
ilm-i şi‘r: 82
ilm-i tıb: 151, 229
ilm-i usturlâb: 118, 220, 290
İlok: 105, 257, 259
iltizâm: 67
İlvov şehri: 37
İmâm-ı A‘zam: 70, 260
imâret: 7, 96, 135, 143, 150, 157, 251, 260, 287, 318
İmâret mahallesi (Çayniçse’de): 253
imâret-i dârü‘l-it‘âm: 253
imâret-i dârü‘z-ziyâfe: 64

imâret-i it‘âm: 282

imdâd gemisi: 269

imirzalar: 198, 236

İmrahor: 180

inbat (rûzgâr): 86

İncîl: 15, 23, 24, 32, 222, 224, 248, 263, 265

incir: 32, 47, 61, 114, 144, 153, 158, 220, 221, 223, 267, 268, 272, 281, 291, 292

incü: 23, 265

İnebahtı Beği: 298

İngilis: 220, 222, 224

İnkirmân kal‘ası: 85

inpirator: 41, 224

İpol nehri: 186, 212, 235

İpşir Paşa: 82, 84

İrem: 44, 74, 90, 101, 127, 221, 242, 245, 253, 274

İrem-âbâd: 21

İremezât: 127, 153, 254

İremezâtü‘l-imâd: 171, 228, 245

İremistân: 192

irim papa: 16, 32, 159, 189, 213, 224, 254

İrşan dağı: 113, 301

irşek: 16, 20, 21, 24, 30, 31, 37, 42, 45, 46, 47, 48, 50, 61, 113, 127, 129, 130, 132, 143, 159, 160, 164, 165, 205, 211, 212, 213, 254, 264

İrşek depesi: 187

İrşek Kral: 254

İrşek Papa: 16, 165

İrşek şehri: 171

Îsâ Ağa câmi‘i: 316

Îsâ, Hazret-i: 11, 18, 22, 23, 24, 25, 37, 49, 50, 62, 127, 128, 129, 132, 139, 155, 159, 163, 167, 175, 176, 183, 184, 204, 205, 211, 225, 235, 248, 263, 264, 265, 266, 267, 311

İsevî: 115, 155, 220, 224

İsfaç: 42, 43, 47, 108, 152, 156, 163, 179, 181, 183, 186, 199, 200, 219, 220, 221, 222, 224, 264

İsfaç kralı: 26, 219, 220, 221, 224

İsinriye şehri: 224, 225

İsizinye şehri: 193, 200

iskele: 269, 272, 274, 282, 283, 285, 297

İskele kapusu: 146, 149, 168, 237

İskele mahallesi: 170

İskelebaşı mahallesi: 57

İskender: 43, 89, 115, 129, 132, 159, 224, 301

İskender Beğ câmi‘i: 91, 300

İskender Beğ, kal‘a hâkimi: 304

İskender Beğ, Peçoy alaybeğisi: 304

İskender Çelebi, Defterdâr: 73

İskender dağları: 58

İskender hammâmı: 91

İskender kal‘ası: 56

İskender Paşa, Kâ’immakâm: 305

İskender, sedd-i: 3, 20, 49, 127, 138, 146, 157, 164, 170, 189, 192, 204, 205, 220, 223, 224, 227, 234, 264, 270, 280, 283, 294, 304, 307, 308, 315, 317, 319, 322, 325, 328

İskender-i Kübrâ: 113, 127, 138, 151, 189

İskender-i Zülkarneyn: 3, 24, 56, 86

İskenderiyye: 55, 56, 58, 59, 60, 61, 244, 251, 274, 275, 292

İskenderiyye Beği: 46, 54, 183

İskenderiyye kal‘ası: 56, 57, 59, 61

İskenderun: 56

İskender-vâr: 119, 133

iskorpit balığı: 86

İslâm Ağa: 200

İslâm Giray Hân: 219

İslâmbol: 29, 32, 43, 47, 49, 54, 58, 61, 62, 64, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 80, 81, 84, 85, 87, 88, 93, 95, 114, 128, 129, 134, 135, 136, 137, 141, 153, 159, 167, 189, 247, 252, 259, 264, 267, 274, 285, 293, 305

İslâmbol patirgâhı: 159

İslâmbol tekûru: 71, 85

İslana kullesi: 267

İslançe kal‘ası: 322

İslankamon: 101

İslavin: 3

islimîler: 166

İslimye kasabası: 91

İslovin: 110

İslovin: 43, 89, 105, 108, 120, 128, 130, 156, 178, 186, 238, 319, 322, 323, 328

İsmâ‘îl Bınarı: 97

İsmâ‘îl Paşa: 1, 4, 10, 16, 33, 35, 36, 38, 39, 40, 43, 44, 123, 126, 249, 310, 311, 314, 315, 320

İsmâ‘îl Paşa, Çarkacı: 2, 3, 8, 12, 28

İsmâ‘îl Paşa, Vezîr: 126, 135, 242

İsmâ‘îl, Şâh: 112

İsmirli Kovaç karyesi: 244

İspas kasabası: 62

İspilet kal‘ası: 275
ispiri (kuş): 5
İsrâfîl, sûr-ı: 207
İstendil kal‘ası: 275
İstifani manastırı: 127
istifanlar: 32
istihâre du‘âsı: 104
istîmân peykerleri: 298
istimrâr emirleri: 304
İsvet Nikola: 127, 129, 142, 264, 311
işâret topları: 60
işkence: 4, 32, 36
İşpanpol: 152
İşpanya / İspanya: 56, 58, 60, 61, 76, 127, 156, 250, 259, 268, 279, 284, 285
İşpanya kralı: 60, 61, 250, 274
İşpapol: 127
işrâk: 94
İşrâkıyyûn kavmi: 113, 116
İştavna dağları: 55, 247
iştırank ipleri: 235
İştib: 62, 63, 64, 65, 68
İştivan Kral: 155
İştivan Kral: 155, 156
İştoçniçe karyesi: 95
İzarila Ason: 134
İzbor karyesi: 99
İzladi kasabası: 91, 97
izmarit balığı: 86

İzmir: 257
İzvornik: 137, 194, 255, 257, 293, 294, 295, 296
İzzeddîn karyesi: 88

- j -

Jakva deresi: 97
Jebel karyesi: 53
Jebel nehri: 1
Jebel sahrâsı: 1
Jeldes karyesi: 53
Jidvar : 5, 197
Jitva nehri: 176
Jiven nehri: 323
Jobça yaylası: 271
jodoş: 16, 46, 48

- K -

kabak: 11, 49, 60, 153, 223, 282
Ka‘be: 116, 251
Kabirova: 92, 93, 94
Kabliçsa yoğurdu: 101
Kâbülî: 248
kabz (hastalık): 58
kaddâh: 118
kadı: 56, 137, 170, 277, 308, 312
Kadı çeşmesi: 117
Kadı Mehemmed Efendi sarâyı: 69
Kadı Osmân Efendi câmi‘i: 255

kadıasker: 134, 300, 304
Kadın Ana câmi‘i: 63
Kadın Ana tekyesi: 63
kadırga: 138, 194, 269, 274, 284, 306, 319
Kadırga limanı: 64
Kadinaluka karyesi: 241, 244
Kâdirî tekyesi: 249, 253, 256, 260
Kâdiroğlu Velî Çelebi: 91
Kadri Paşa, Silisre vâlisi: 46
Kadu (İbrahim Ağa’nın annesi): 281
Kafesli kapu: 140
kâfûr: 76, 223
kâfûrî: 24, 75, 265
Kâgız nertan(?): 49
kâğıdcı: 266
Kahkahâ: 146, 301
Kahkahâ kal‘ası: 49, 138, 307, 315
Kahkahâ, sedd-i: 21, 106, 126, 157, 163, 170, 171, 189, 270, 283, 317
kahve: 46, 52, 75, 176
kahve değirmeni: 67
kahvehâne: 64, 91, 246, 286, 318
kakulalı yağlı çörek: 30
kal‘a ağaları: 63, 135, 162, 268, 270
kal‘a dizdârı: 1, 2, 55, 71, 103, 105, 111, 114, 116, 121, 250, 268, 277, 280, 283, 286, 296, 297, 298, 306, 309, 314, 325
kal‘a irşekleri: 128
kal‘a kapudanı: 4, 50, 59, 101, 161, 185, 213, 226
kal‘a mustahfızânları: 135

kalafatçıbaşı: 138

kalay: 11, 31, 67, 126, 293

kalaylı teneke: 20, 22, 38, 47, 140

kalayoros irşekleri: 23

kaldırım: 64, 88, 95, 99, 106, 114, 145, 149, 158, 164, 170, 229, 247, 252, 260, 271, 316

Kalender Paşa: 80

Kalenderhâne: 150

Kalenderî: 150, 285, 293

Kalenderî: 285

Kalenderiyân: 150

kalgalar: 42

kâlive avretler: 199

kalkan: 57, 139, 143, 193

kalkan balığı: 86

Kallevine: 130, 143, 156, 221

Kalmak: 198

Kalo kal‘ası: 19

Kalovar kal‘ası: 19, 197

kalpak: 31, 40, 51, 99, 100, 102, 103, 109, 118, 152, 196, 197, 239, 240, 247, 249, 252, 257, 260, 261, 290, 318

Kalu kal‘ası: 12, 42, 300

kalyeta kadırgalar: 301

kalyon: 34, 194, 257, 267, 268, 274, 306

Kamaniçse kal‘ası: 37

Kamaniçse nehri: 55, 244

kamarans: 196

kamaraş: 197

Kamçı nehri: 87

kamçılar: 196

Kamerbaş yaylağı: 94

kamerî kaysısı: 118

Kamerü‘l-kum: 85

kâmhâ: 37, 64

kamış: 51, 52, 65, 205, 318

kanâdîl: 23, 24, 28, 99, 149, 187, 209, 265

Kanadin: 155

Kandiye: 29, 152

Kanicce (Kanije ka‘asının diğer adı): 314

Kanije: 3, 15, 37, 43, 89, 107, 108, 109, 110, 114, 120, 136, 224, 237, 240, 242, 243, 262, 292, 297, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 325, 326, 327, 328

Kanije buheyresi: 312, 313, 318

Kanije gâzîleri: 310, 311, 312, 314, 318, 320

Kanije gölü: 122, 310, 312, 313, 328

Kanije kal‘ası: 114, 120, 136, 168, 237, 241, 242, 243, 297, 299, 304, 306, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 326, 328

Kanije paşası: 299, 312, 313, 326, 328

Kanije vâlîsi: 299, 306, 307, 314, 319

Kanlı Kavak yolu: 309, 310

Kanlı kulle: 270, 316

Kanlıca (Kanije ka‘asının diğer adı): 314

Kannice (Kanije ka‘asının diğer adı): 314

kantara: 98, 110, 122, 156, 164, 248, 257, 258, 294

Kanûn-ı Şifâ Kitâbı: 152, 229

kanûnnâme: 229

Kapan câmi‘i: 99

kapaniçe: 48, 51

kapdan: 20, 39, 48, 52, 195, 196, 212

kaplan: 48, 102

Kaplan Paşa: 159, 172, 174, 181, 185, 188, 192, 205, 206, 207, 208, 209, 212, 232, 233, 234, 235, 238, 242

kaplıbağa: 18, 117, 138, 163, 317

kaplıca: 147

Kapoşvar: 121, 237, 241

Kapoşvar sancağı: 237, 314

Kapuağası kantarası: 73

kapucu: 136, 293, 298

kapucubaşı: 100, 109, 177, 196, 197, 243

kapucular kethudâsı: 48, 51, 79, 81, 226

Kapucuoğlu karyesi: 62

kapudan: 6, 11, 15, 21, 25, 27, 28, 31, 37, 39, 42, 43, 46, 50, 52, 76, 118, 138, 162, 183, 186, 189, 199, 202, 204, 205, 211, 212, 213, 214, 223, 231, 232, 266, 268, 275, 312, 323, 327

Kapudan sarâyı: 99

kapukulu: 2, 39, 137, 158, 159, 230, 268, 270, 296, 304, 306, 312, 314

kapukulu ağaları: 196, 316

kapukulu odaları: 137

kapukulu serdârı: 105, 111, 299

kapukulu yeniçerileri: 33, 35, 213, 214, 236, 294

Kapulu Derbend: 69

Kapuş Ako (erkek ismi): 152

Kara Ahmed: 135

Kara Beğ, İzvornikli: 194

Kara Dağ: 59, 60

Kara Foça kal‘ası: 257

Kara Göbel Beğ câmi‘i (Mostar’da): 288
Kara Hasan mahallesi: 57
Kara Hersek: 156, 157, 236
Kara İştivan: 154
Kara Koncoloz gecesi: 264
Kara Murâd Paşa câmi‘i: 144
Kara Murâd Paşa tabyası: 138
Kara Murâdlı: 69
karaağaç: 224
karabatak (kuş cinsi): 86
karabina puşkalar: 229
karabina tüfengler: 153, 162, 184, 197
Karaca suyu: 270, 271
karaciğer: 77
Karadağ: 53, 55, 244, 268, 269, 271
Karadaniska şehri: 68
Karadeniz: 70, 84, 85, 86, 87, 106, 247, 257, 274
Karadeniz boğazı: 85, 86, 87
Karahırmen: 85, 247, 257
Karahisârî tarzı: 166, 253, 256
karaka gemiler: 222
Karakadı hânı: 64
Karakadı mahallesi: 63
Karakaş Paşa (Budin vezîri): 81, 138, 237
karakatır (top cinsi): 193
karakullukçu: 53, 181, 183, 187, 193, 241
karakuş: 102, 155
Karaman: 30, 42, 89, 109, 111, 177, 183, 218

Karaman sipâhîleri: 176

Karaman Türkleri: 176, 178

karanfil: 30, 31, 47, 279

Karanlık Çârsû: 118

Karaosmânlı karyesi: 62

Karasu: 66, 200

Karataşlar: 85

karavul: 3, 5, 17, 18, 33, 34, 36, 37, 38, 40, 111, 141, 155, 156, 168, 174, 175, 176, 177, 178, 185, 188, 189, 191, 193, 201, 205, 208, 215, 217, 223, 224, 231, 258, 259, 260, 276, 308, 310, 316, 317, 322, 323, 324

kârbân: 108, 263, 272

kârbânsarây: 63, 64, 108, 149, 246

Kardaş Kazak: 196, 199, 203, 212, 235

kargı: 185

kargı mızraklar: 187

kargı sırıklar: 109, 179

kârhâne: 67, 70, 96, 108, 118, 141, 143, 154, 166, 168, 169, 226, 252

karınca: 210, 321, 323

Karışdıran kasabası: 88

Kariş şehri: 222, 223

Karlıeli: 301

Karlova kazâsı: 94

Karnıyarık kal‘ası: 274

Karol kal‘ası: 18

Karol Kral: 132

Karolvar: 18, 197

karpuz: 11

karpuzcu kayığı: 73

Kars: 79
Karşu mahalle (Çayniçse'de): 253
kartal: 1, 80, 102, 155, 280, 281
Kârûn: 79, 127, 135, 229
kâse-i Çîn: 260
kâse-i nîlgûn: 165
Kâsım Ağa (a'yandan): 65
Kâsım Beğ: 113
Kâsım Beğ, Mihaç Beği: 113, 299
Kâsım (gecesi): 264
Kâsım Paşa: 107, 108, 117, 130, 134
Kâsım Paşa câmi'i (Ösek'de): 107, 120
Kâsım Paşa, Cerrâh: 3, 4, 10, 33, 35, 40
Kâsım Paşa çeşmesi: 117
Kâsım Paşa, Gâzî: 107, 108, 109
Kâsım Paşa hammâmı: 117
Kâsım Paşa mahallesi (Ösek'de): 107
Kâsım Paşa medresesi: 108
Kâsım Paşa, Peçoylı: 105
Kâsım Paşa sebîli: 108
Kâsım Paşa (Sokollu Mehemmed Paşaoğlu): 249
Kâsım Voyvada: 107
Kâsımpaşa: 88
kasır: 225, 280, 316
Kasîde: 188
Kaso (köle ismi): 152
kasr: 14, 23, 63, 228, 273, 308
kasr-ı Havarnak: 12, 23, 116

kasr-ı Illiyyîn: 167
kasr-ı İrem: 142
kassâb: 168, 266, 292
Kassâb-ı Cömerd: 35, 132, 183, 276
kassâm: 326
Kastamonu sıbyânları: 119
Kastel kal‘ası: 225
Kastelye kal‘aları: 268
Kaşa: 20, 21, 22, 24, 25, 26, 29, 49, 197
Kaşa Ban: 17, 21, 23, 24, 26
Kaşa kal‘ası: 21, 25, 26, 189
Kaşa kapudanı: 26
katana: 10, 26, 43, 156, 186, 212, 226, 319
katık peyniri: 66
katır: 8, 12, 29, 65, 71, 108, 127, 131, 179, 182, 187, 192, 242, 252, 256, 258, 273
katîfe: 26, 37, 251, 282
katîfe eğer: 202
katîfe kavuk: 309
kâtil: 141
katlavî: 177, 182, 229, 316
katmer gülleri: 167
katrân: 25, 28, 35, 143, 187, 194, 203, 209, 302, 321
katrınebat: 248
kavak: 67, 246, 262
Kavaklı mahalli: 63
Kavarna: 85
kavata kulleleri: 60

kavs: 187

kavuk: 99, 173

kavza: 147

kaya balığı: 86

Kaya Bili: 196

Kaya Sultân: 32, 75, 78, 82, 83, 267

kayağan: 57, 61, 63, 96, 255, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 267, 269, 270, 275, 277, 280, 281, 283, 284, 288, 292

kayık: 46, 57, 73, 74, 75, 78, 101, 122, 123, 125, 126, 133, 146, 147, 190, 192, 194, 206, 209, 227, 257, 270, 274, 277, 282, 298, 309, 313, 322

Kaylar karyesi: 53

kaymak: 54, 101, 244

Kayseriyye: 95, 310, 319

kaysı: 291

kaz: 47, 86, 125, 157, 215, 221, 328

Kazak: 196, 197, 198, 199, 201, 203, 204, 210, 212, 220, 234, 235, 326

Kazak-ı Ak: 7, 196, 321

Kazan: 72

kazan (gülle): 141

Kazancızâde: 183, 320, 326

Kazanfer (köle ismi): 152

kazgan / kazan: 50, 68, 232, 234

Kâzım, gulâm: 12, 92

kazma: 143, 192, 210, 229

kazze: 82

kebâb: 31, 51, 119, 254, 276

kebe: 1, 60, 195

kebirgeler: 34

kebîşe: 83

Keckivar kal‘ası: 108, 242, 311, 319

keçe: 195, 315

keçi: 63, 71, 267, 272, 276, 302

keçi memesi (kiraz cinsi): 64

keçi südü surutkası: 159, 284

Keçideresi karyesi: 91

Keçkemet: 123, 125, 132, 140, 142, 146, 153, 156

kefal balığı: 58, 86

Kefalonya kal‘ası cezîresi: 275

Kefe: 198, 242

Kefe kirmân: 85

kehene: 151, 165, 263

kehhâller: 14, 229

kehkeşân-âsâ: 286

kehribâ: 23, 209, 223

kehrîz: 169

keklik kebâbı: 272

Kelbelâ: 180

Keliğra: 85, 87

kelle: 4, 5, 6, 11, 13, 26, 34, 35, 36, 39, 93, 94, 112, 120, 133, 173, 180, 183, 184, 185, 186, 191, 192, 194, 195, 200, 202, 203, 204, 205, 230, 234, 271, 275, 276, 278, 285, 309, 310, 312, 315, 321, 326

Kemah kal‘ası: 66, 106, 277

Kemâl Paşazâde: 129

kemândâr: 82

Kemen Yanoş: 2, 3, 5, 7, 8, 10, 16, 17, 19, 21, 25, 26, 27, 28, 30, 42, 43, 45, 89

kemend: 9, 132, 141, 190, 191, 205, 206, 214

Kemenvar: 234

kemer: 184, 196

kemer-i samsam: 9

kemhâ: 263

kemîngâhlar: 195, 273

Keminvar: 314, 315

Ken‘ân Paşa: 82

Ken‘ân Paşa çiftliği: 67, 97

Ken‘ân Paşa, Gürcî: 139

Ken‘ân Paşa, Hasta (Sivas vezîri): 155

Ken‘ân Paşa, Sarı: 138

Ken‘ân Paşa, Sıska: 185, 193

Keneş (Tatar lisânı): 222

kenîse: 4, 7, 9, 10, 11, 13, 15, 17, 18, 20, 23, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 39, 40, 43, 44, 49, 50, 54, 57, 86, 89, 107, 122, 124, 127, 134, 144, 150, 189, 203, 204, 210, 211, 215, 223, 228, 232, 233, 235, 237, 264, 265, 270, 273, 290, 299, 304, 327

Kepan hersek: 130

Kepanoğlu: 175

kepeng: 110

keraste: 124, 151, 313

Kerbelâ: 35, 82, 108, 113, 180

Kereş-elli: 196

Kerpiçli câmi‘i: 94, 95

kerrât kumbaralar: 328

kerrûbiyân: 91

Kerş kirmân: 85

Keser: 95, 321

keşîş: 25, 44

keşkül: 149

keşmekeş (üzüm cinsi): 24

Keşmîrî şâl: 76, 144

Keşt nehri: 6

keştî: 80

keştîbân: 87, 275

kethudâ: 19, 32, 50, 74, 75, 88, 136, 164, 178, 185, 202, 210, 245, 266, 278, 279, 293, 298, 299, 325

Kethudâ Beğ: 173, 320

Kethudâ sebîli: 108

kethudâyeri: 1, 67, 71, 72, 91, 100, 239, 247, 252, 258, 259, 261, 268, 277, 281, 282, 283, 292, 296, 297, 299

Kettanoğlu: 44, 313

kevâkib: 187

Kevser: 57, 95, 108, 180, 239, 270

Keyhusrev: 189

Keykâvûs: 24, 149, 256

Kıble kapusu: 106

kıble (rûzgâr): 86

Kıbleli Paşa: 105, 173, 175, 181, 185, 192, 201, 209, 212, 242, 320

Kıbrıs: 306

Kıbtî: 67, 95

Kıhalom: 42, 44, 45

Kılanda dağları: 323

Kılaniça karyesi: 292

kılıç: 20, 33, 36, 37, 39, 45, 57, 61, 83, 89, 92, 93, 115, 128, 133, 136, 143, 180, 184, 188, 191, 193, 194, 195, 196, 202, 203, 205, 207, 215, 216, 229, 231, 241, 249, 252, 258, 266, 271, 273, 279, 284, 285, 291, 300, 301, 303, 305, 307, 309, 316, 327

Kılmah Tatarı: 198
Kımâmesi: 23
kınalı at: 162
Kınalıoğlu: 193, 200
Kınbe menzili: 2
Kınıklı kasabası: 88
Kıpçak: 50, 80, 155
Kıpona: 127
kırâ'at-i seb'a: 81
kırah çorbası: 153, 159
kıran (top cinsi): 193
Kırasinçe nehri: 325
Kıraşiçe gölü: 111
Kıratova nâhiyesi: 65
kırbalar: 145
Kırım: 32, 46, 68, 80, 85, 86, 163, 196, 198, 242
Kırım hânı: 85, 193, 196, 212
Kırım mirzaları: 198
Kırım Tatarları: 198
kırıntı: 35, 323
Kırkkenîse: 70, 92
Kırkkilise: 70
kırlangıç: 257
Kırnagol karyesi: 69
Kırraba yaylası: 55
kısır: 84
kısrak: 92, 180
kıssîs: 7, 23, 44, 49, 113, 115, 134, 150, 213, 248, 265

Kış Varat: 197
kışla: 237, 238, 241, 242, 243
Kış-Varat kal‘ası: 19
kıtlık: 52
kıtmîr: 75, 93
Kıvırcıklı karyesi: 90
kız: 172, 219, 221
Kız adası: 146
Kız kral: 130, 243, 312, 313, 318
kızak kundakları: 316
kızaklar: 30, 156, 193
Kızanlık: 90, 91
Kızıl Sahrâ: 132
kızıl tabyalar: 274
Kızılağaç Yenicesi kasabası: 69
Kızılbaş: 178
kızılcık: 120
Kızılelma: 84, 87, 91, 107, 127, 128, 133, 134, 135, 138, 142, 143, 151, 159, 160, 163, 164, 166, 167, 176, 228
Kızılelma câmi‘i: 166
Kızılelma kal‘ası: 127, 128
Kızılelma sarâyı: 127, 128, 129, 140, 142, 143, 145, 151
Kızılelma topları: 127
Kızılhisâr: 44, 159, 162, 164
Kızılırmak: 87, 287
Kızılsarây: 133, 135, 138, 143
Kızılyumurta: 222
Kızlar adası: 236

Kızlar Ağası: 1, 80
kibâr-ı a‘yân: 140, 288, 290
kibrît: 33, 148, 220, 222
Kiçi Nogay: 196
Kîf şehri: 79
Kihalom: 42
kilar: 59, 259, 266
kilarcıbaşı: 81, 302
kilarcıyân: 109
kilar-ı hâssa: 81
Kile: 142, 153
Kile sahrâsı: 126, 128, 131, 136, 155, 156, 158, 237
Kileovası: 126
Kili kal‘ası: 247, 257
Kili kirmen: 85
kilim: 185, 195, 210
Kilimente: 60, 268, 271, 275
Kilinse kirmân: 85
Kilis: 29, 275, 292
kilise: 6, 7, 9, 15, 37, 63, 70, 97, 155, 233, 248, 328
Kiliseli karyesi: 62
kimyâ: 64
kimyâb makûlesi: 199
kiraz: 13, 55, 64, 65, 90, 91, 102, 108, 153, 252, 253, 254, 256, 281, 295, 308
kireç: 22, 105, 163, 210, 317, 326
Kireçhâne zindânı: 316, 318
kiremit: 2, 9, 12, 20, 22, 28, 31, 38, 47, 49, 54, 55, 56, 57, 59, 61, 63, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 86, 88, 91, 93, 95, 96, 98, 99, 100, 102, 107, 111, 114, 116,

121, 122, 140, 144, 147, 148, 192, 237, 240, 245, 249, 251, 253, 255, 261, 264, 269, 270, 280, 284, 288, 296, 299, 306, 307, 308

Kiriş nehri: 8, 11

kirpi: 21, 110, 270, 285, 308, 315, 317, 319

Kiş Varat: 11

kitâb mahzeni: 116

Kitâb-ı Cezerî: 81

Kitâb-ı Edvâr: 152

Kitâb-ı Şâtıbî: 81

Klora: 60, 268, 284

Koca Mehemmed Paşa câmi‘i: 64

Koca Mehemmed Paşa pülü: 73

Koca Mustafâ Paşa, Üsküplü (Ebü‘l-feth vezîri): 284

koç: 217

Koçana yaylası: 65

koçi araba: 77

koçyaş arabacıları: 101

kokoç: 25

Kokol nehri: 30

kol tüfengi: 37, 197, 216, 279

Kolar palankası: 100

Kolaşın: 257

Kolçvar kal‘ası: 4

Kolibara nehri: 55, 244

Kolojvar: 11, 18, 28, 197

Kolon: 152

Kolşad kal‘ası: 293

kolumburuna: 49, 141, 146, 157, 195, 201, 214, 307, 308, 313, 317, 319

Komar kal‘ası: 304, 315
Komaran: 161, 163, 171, 174, 199, 203, 205, 206, 207, 209, 215, 226, 227

Komaran kal‘ası: 130, 156, 162, 164, 174, 175, 189, 192, 200, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 213, 215, 216, 217, 219, 225

Komaran kapusu: 192, 205, 207, 208, 227, 228, 229

Kombur kal‘ası: 269

Komıştiçne karyesi: 97

komor bârgîri: 252, 263, 278

komsin: 196, 197

Komyadin kal‘ası: 212

Komyat kal‘ası: 212

Kon kal‘ası: 55

konakçı: 4, 45

Konc kasabası: 259

Konevik karyesi: 293

Koniçe karyesi: 101

kontuş: 64, 173, 196

Kopan: 121, 237, 306, 309, 310, 314

kopar: 196, 197

kopçalı çakşır: 57, 103, 118, 152, 239, 247, 252, 257, 290, 295

Koprivniçe kal‘ası: 323, 325

Kopuz sazı: 118

Korkud, Sultân: 29, 30

Korlad Kaşa Ban kenîsesi: 26

Korladik manastır: 26

Korol: 3, 21, 42, 43, 120, 130, 152, 156, 178, 183, 186, 219, 220

Koronvar: 156

Korpi kullesi: 283, 284

Korsaka: 284

korta: 266

kortela bıçak: 57

kortela kılıç: 118

koru: 69, 315

Korucuoğlu: 65

Koskı Mehemmed Paşa câmi‘i (Mostar’da): 288

Koskı Paşa mahallesi: 288

Kosnoçoçan kal‘ası: 212

Kosova: 94, 102, 112, 248, 250

Kostaniçe sırıklar: 102

Kostantin: 70, 85, 86

Kostantiniyye: 73, 89

Kostantinopol patirgâhı: 159

Kosvar sahrâsı: 4

Koştonik karyesi: 244

Kota köyü: 269

Kotanı köy: 269

Kotur: 59, 60, 250, 252, 258, 260, 261, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 292

Kotur kal‘ası: 47, 60, 62, 243, 249, 250, 252, 257, 262, 268, 269, 272, 273, 274, 275, 279, 310

Kovin: 124

Kovin adası: 123, 124, 125

Kovin kal‘ası: 248

Kovinç karyesi: 279

Kovukdere: 88

koyağıstân: 119

koyun: 5, 6, 8, 12, 13, 16, 19, 30, 44, 50, 59, 63, 65, 68, 71, 87, 92, 94, 101, 108, 112, 125, 181, 185, 186, 198, 218, 221, 222, 238, 267, 271, 272, 273, 275, 276, 281, 295, 296, 302

Koyun adası: 124, 125
koz ağaçlı: 295
Kozluca: 295
Kozluk kasabası: 295
köle: 152, 173, 174, 216, 218, 271, 295
Köle İbrâhîm, harâmî: 295
Kölüc kal‘ası: 277
kömür: 72, 292
köpek cengi: 35, 180, 203
köpek çobanı: 313
Köpek kal‘ası: 121, 313
Köprez yaylası: 292
Köprü câmi‘i: 95
Köprü kal‘ası: 62
Köprüaltı limanı: 87
körfez: 269
Körfez denizi: 56, 58, 267
Körfez, deryâ-yı: 269
Körfez kal‘ası: 107
Körfös kal‘ası: 275
Körföz cezîresi: 321
körük: 67
kös: 19, 33, 180, 196, 231, 232, 265
kösdek: 34, 176, 177
Köseli karyesi: 69
Köstence: 85
Köstendil: 63, 65, 66, 230, 298
Köstendil hummaları: 66

köşk: 164, 252, 260, 275, 318
Köylüc kal‘ası: 55, 240, 244, 277
Köyvar: 13, 27, 197
Krakov: 32, 40, 47, 225
Kral bâğı: 153, 155
Kral Cisri kurbu: 310, 311
Kral korusu: 153
Kral Köprüsü: 310
Kral kuyusu: 308
Kral Sarâyı meydânı: 142
Kral taburu cengi: 110
Kral tabyası: 227
kraliçe: 134
Kraşinçe nehri: 298
kubâdî: 100
kubâdî pâbuç: 57, 239, 257
kubâdî pâypûş: 103, 118, 252
Kuban: 85
Kuban kal‘ası: 241
Kuban nehri: 87
Kubbealtı: 76, 77
kubur (lağım yolları): 195, 196, 200, 202, 204, 320, 321
Kubûrîzâde: 211, 228
Kuds-i Şerîf: 23
kudsî (üzüm cinsi): 24
kudûm: 116, 149, 196, 209, 265
kuduz: 191, 311
Kudüs: 115, 116, 160

Kudüs-i Şerîf: 128, 159, 165, 256

kuğu: 44, 86, 189, 215, 267, 286, 315, 317

kuka: 27

kuka sorguc: 51

kuka süpürge: 27, 137

kulağız: 15, 27, 62, 130, 138, 172, 175, 176, 220, 222, 240, 248, 276

Kuli (köle ismi): 152

Kulibuk kal‘ası: 277

Kulibuk sahrâsı: 276

Kulzüm, Bahr-i: 87

kumaş: 21, 31, 43, 48, 61, 68, 267, 271, 272, 279, 285

kumbara (top): 137, 141, 162, 191, 192, 194, 195, 196, 203, 210, 234, 235, 301, 302, 303, 311, 312, 313, 314, 317, 320, 326

kundak dutmaz: 138

kundakkıran (top cinsi): 193

Kuneş(?) : 69

kurbağa: 315, 316

kurbânlar: 73, 207, 243

kurd: 67, 92, 102, 181

Kurd Çelebi, Kâsımpaşalı Kapudan: 88

Kurd Paşa: 155, 185, 199, 200, 207, 210, 212, 219, 229, 230

Kurd Paşa, Dobrucalı: 193

Kureyşîler: 58

Kurite(?) bâğları: 171

kurnalar: 22

Kurs: 19, 21

Kurs ban (Kaşa kal‘ası banı): 189

Kurs Macarı: 20, 41, 159

Kurs Palatinos: 41

kurşum: 5, 9, 40, 49, 63, 64, 69, 70, 71, 81, 88, 91, 92, 95, 99, 100, 101, 103, 108, 109, 112, 115, 117, 126, 133, 142, 144, 145, 147, 148, 149, 154, 170, 181, 182, 184, 194, 201, 202, 203, 210, 216, 217, 222, 229, 234, 245, 251, 253, 255, 256, 259, 260, 264, 273, 278, 280, 288, 289, 291, 295, 296, 300, 301, 303, 304, 308, 311, 315, 325, 327, 328

Kurşumcuoğlu: 316, 320

kurşumlu hân: 62, 64

Kurşuniçe kal‘ası: 100

Kuru Kilise menzili: 3

kurud: 17

kuş kondurmaz topları: 269

Kuta: 33

kutmen esbâblar: 318

kutnî: 82

Kutuh boğazı: 34

kuyular: 57, 101, 113, 123, 150, 229, 235, 282, 299, 313, 318

Kuyular menzili: 241

kuyumcu: 148, 266

kuzu: 30, 119, 125, 186, 247, 273, 276, 281, 290

kuzu kürkü: 272

kübe: 196

Küçük câmi: 71

Küçük câmi‘ (Peçoy’da): 115

Küçük Çârsû (Mitroviçse): 102, 103

Küçük Çekmece: 72

Küçük Ova: 56

Küçük Şamos nehri: 4, 28, 29, 30

Küçük Üsküp kasabası: 70

Küçük Zâim: 63

Küçükoda: 77

küheylân: 34, 48, 52, 68, 83, 102, 109, 177, 196, 197, 206, 208, 217, 218, 238, 259, 278

kükürd: 148

külâhlı bostâncılar: 73

külbe-i ahzân: 102, 123, 279

külüng: 93, 229

Külvar kal‘ası: 195, 231, 232

Kümeylî: 150

küngler: 169

küpler: 145

Kürdistân: 247, 287

Kürdler: 82

kürek: 143, 192, 210

kürk: 27, 30, 34, 37, 40, 42, 43, 48, 52, 73, 83, 185, 191, 196, 197, 200, 202, 238, 247, 262, 279, 280

kürsî: 211

küştegîrlik ilmi: 82

Kütâhiyye: 204, 210, 302, 305

kütük: 195

- L -

labada kökü: 279

Laboş: 1, 13

Laboşvar: 197

Laçka vilâyetleri: 136

ladika: 23, 50, 113, 265

Lâfîzâde: 6

Lagosa kal‘ası: 306

Lagoş kral: 11, 104, 111, 112, 120, 121, 122, 128, 129, 131, 133, 134, 149, 159, 236, 299

Lâğarî Efendi: 254

lağım: 9, 17, 129, 137, 138, 161, 163, 171, 174, 196, 200, 203, 204, 207, 208, 209, 227, 234, 235, 245, 274, 283, 320, 321, 326, 328

lahana: 49, 125, 159, 223, 224

Lak bâğları: 184

Lak bayırları: 175, 176

Lak dağı: 163, 164, 177, 178, 183, 184

lakoz balgam: 232

Laktanıtyoş: 119

la‘l: 16, 32, 48, 128, 144, 165

Lala derbendi: 66

Lala Şâhin Derbendi: 66

Lala Şâhin Paşa: 66

lâle-i hamrâ: 10

lâlezâr: 59, 119

la‘l-gûn: 91

la‘l-i Bedahşân: 144

la‘netnâme: 229

Lanka kapusu: 72

lankoz (top cinsi): 193

Lapoviçse şehri: 37, 45

Lara bayırı: 163, 164, 179, 183

Lara dağı: 175, 176, 177, 184

Laristân: 47, 108, 253

Lasinçe: 112

Laslo Kral: 121, 128

Lasman: 262, 263, 279, 286

Laşka: 237, 318

Latin: 113, 115, 127, 128, 134, 152, 159, 245, 254, 255, 263, 264, 265, 268, 279, 286, 297

Latin lisânı: 7, 127, 233, 244, 247, 248, 249, 252, 258, 259, 261, 263, 264, 267, 273, 274, 275, 277, 279, 281, 282, 283, 286, 313, 318

Latin müverrihleri: 72

Latin, Tevârîh-i: 244, 286

Latince: 165, 249, 262, 271, 291

Lavoş: 112

Laz: 33, 94, 95

Laz banları: 128

Laz kâfirleri: 94

Lazika ban: 94, 95

Ledeniçe deresi: 252

leffâf: 118

Leh: 3, 13, 16, 17, 22, 23, 27, 31, 32, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 47, 108, 152, 156, 163, 178, 179, 181, 183, 186, 197, 219, 220, 221, 225, 226, 264

Leh banı: 130

Leh kapudanı: 226

Leh kralı: 38, 219, 225, 226

Leh lisânı: 37, 220

Leh sarâyı: 45

Leh tavuğu: 153

Lena: 4, 52

Lena kal‘ası: 62

Lena nehri: 4

Lenadib: 62
Leş kal‘ası: 55, 56
Leve (Eflak Beği): 199, 212, 231, 234, 238
Leve kal‘ası: 130, 157, 189, 195, 212, 213, 230, 231, 232, 243, 321
Leve sahrâsı: 231
levend: 57, 98, 109, 114, 118, 181, 249
levend adımı: 139
levend yiğitleri: 268
levrek balığı: 58, 86
leyle-i Berât: 113
leyle-i isneyn: 83
leyle-i Kadr: 81, 83, 113, 187, 209
leyle-i Mi‘râc: 113
leyle-i zifâf: 74
leylek: 22
Lig nehri: 55, 244
Ligoraşki: 197
Ligrad kal‘ası: 313
Ligradcık kal‘ası: 108, 319, 323, 328
Lika kal‘a: 322
Lim nehri: 55, 247, 248, 249
liman: 85, 86, 267, 268, 269, 271, 274, 275, 285
limon: 47, 153, 220, 221, 268
lipâçe: 75, 109, 131, 197, 328
Lipete: 278, 289, 291
Lipova: 200, 237
Lipye karyesi: 54, 244
Lisovik karyesi: 243

Litovik karyesi: 54
Litre: 195, 208, 212, 213, 214, 234, 238
Litre kal‘ası: 157, 194, 199, 201, 212, 213, 214, 215, 226, 228, 243, 321
Litre nehri: 188, 189, 190, 192, 205, 209, 213, 215, 230
Loboşka: 257, 278, 281, 285, 286, 291
lodos: 85, 142, 271, 284
Lofça: 67, 93, 94, 95, 97
Lofder nehri: 97
logofet: 196, 197
Lokmân: 226
Lom nehri: 97
lonca: 122, 124
lonca köşkü: 103, 111, 122, 168, 170, 286, 298, 318
Loncat: 130, 193, 200, 224
Lopoşka: 260
Lozna karyesi: 69
lu‘bedebâzlık: 82, 83, 321
Lubin kasabası: 261, 262, 278
Lubomir: 261, 262, 272, 278
Luccî, Bahr-i: 87
Lugoş kal‘ası: 1
lunbar: 315
Lût, Bahr-i: 87
Lût kavmi: 40
luturyan: 15, 32, 34, 46, 179, 182, 185, 197, 207, 217, 219, 220, 221, 265
lûzi’n-nebî: 279
Lü’lü cezîresi: 79
Lübzâde: 259

Lübzâde çiftliği: 281

Lübzâde Ocağı: 261

Lütfullâh Efendi: 96

- M -

ma‘âcin makûleleri: 229

Ma‘arra: 16

Ma‘arratü‘n-Nu‘mân: 16, 247

Macar: 1, 2, 3, 5, 8, 10, 11, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 24, 26, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 40, 41, 47, 49, 108, 111, 114, 118, 120, 125, 127, 129, 130, 136, 139, 142, 151, 152, 154, 155, 159, 162, 163, 164, 167, 174, 175, 178, 180, 181, 183, 184, 186, 191, 192, 194, 197, 199, 205, 206, 207, 208, 210, 212, 214, 215, 218, 219, 225, 226, 227, 228, 232, 234, 237, 245, 254, 255, 264, 314, 318, 319, 322

Macar Duşak (Menûçehr oğlu): 7

Macar düyûrları: 215

Macar İsvan: 7

Macar katanası: 109, 162, 180, 186, 197, 217, 225

Macar kenîsesi: 227

Macar kızılelması: 127

Macar lisânı: 1, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 28, 31, 33, 42, 45, 105, 111, 119, 120, 122, 127, 142, 154, 156, 159, 213, 226, 231, 233, 236

Macar Yuvan (yeniçeri ağası): 152

Macarca: 20, 23, 109, 118, 153, 216, 308, 318, 319

Macaristân: 2, 127, 147, 159, 162, 231, 234, 319

ma‘cûnlar: 282

ma‘den: 8, 195, 226

Ma‘den dağları: 188, 213

Ma‘den kal‘ası: 214, 219, 231
Ma‘den karyesi: 65
Ma‘den yaylaları: 219
ma‘den-i fızzasına: 14
ma‘den-i giyâh: 12
ma‘den-i hadîd: 292
Ma‘den-i Süflâ kal‘ası: 231
Ma‘denler kal‘ası: 212
Ma‘denvar dağları kal‘ası: 232
Ma‘dî-Kerib: 31, 50, 125, 214
Magalyan, Bahr-i: 87, 224
mağârâ: 8, 72, 245, 259, 276, 280
Mağnisa: 192, 204, 207, 212
Mâhebrû (cariye ismi): 152
mahfil: 117, 167, 211, 227, 228, 260
mahfil-i mü’ezzinân: 9, 166, 210
mâhîler: 58, 105, 111, 122, 227, 258, 278, 280, 281, 288
mahkeme: 91, 170, 256, 260, 271, 307, 308
Mahkeme câmi‘i: 170
Mahkeme mahallesi (Ösek’de): 57, 107, 170, 270
Mahkeme medresesi: 170
mahleb: 279
mahlûl kâtibi: 136
Mahmo (erkek ismi): 152
Mahmûd Ağa, Zenberekçibaşı: 63
Mahmûd Beşe: 91
Mahmûd Efendi, matbah-ı şehriyârî emîni: 67
Mahmûd Paşa: 100, 236

Mahmûd Paşa (Anadolu beğlerbeğisi): 303
Mahmûd Paşa, Velî (Sadrıa‘zam): 244, 245, 250
Mahmûd Pîr-i yâr-ı velî: 35
Mahmûd Sipâhî ocağı: 254
mahmûdî: 83
Maho Sipâhî (erkek ismi): 152
mahpûshâne: 104
mahzenler: 269, 282, 293, 324
makâm-ı çârgâh: 210
makâm-ı rehâvî: 32
makâm-ı segâh: 211
makâm-ı Şeyh: 74
makara: 98, 106, 110, 121, 122, 235, 270, 285, 298, 299, 307, 315, 316
makas: 229
makas (gülle): 141
makas topları: 194
Makbûl Mustafâ Paşa câmi‘i: 147
Makdisu şehri: 79
Makedonya: 72, 84, 85, 264
makrame: 206, 216, 267
Makşi kral: 17
Maktûl İbrâhîm Paşa sarâyı: 90
mâl defterdârı: 135, 158, 314
mâl u menâl: 18
Malazgird: 286
mâl-ı firâvân: 61, 80, 89, 128, 130, 200, 209, 214, 221, 223, 225, 273, 276, 312
mâl-ı ganâ’im: 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 27, 36, 37, 38,

39, 40, 41, 42, 45, 46, 50, 52, 61, 79, 89, 93, 124, 125, 130, 132, 133, 157, 160, 161, 173, 174, 183, 184, 185, 186, 190, 199, 200, 201, 204, 209, 212, 215, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 233, 235, 239, 248, 261, 268, 272, 273, 275, 276, 301, 309, 312, 313, 315, 320, 322, 323, 324, 326

mâl-ı hazâ'in: 79, 89, 124, 129, 130, 184, 190, 202, 207, 311, 312

mâl-ı pâdişâhî: 28, 29, 30, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 158, 208

Mâlikî: 136

Malkoç Beğ: 67, 68, 300

Malta: 74

manastır: 8, 11, 14, 18, 19, 20, 24, 31, 47, 49, 51, 55, 122, 155, 167, 204, 215, 222, 223, 227, 248, 264, 265, 267, 271, 274, 323

Manayıt kilisesi: 112

mandıra: 87

ma'nek: 83

Mânî (nakkaş): 24, 25, 83, 88, 142, 166, 251, 255

mankalar: 138

Mankalya: 85

mankır: 137

mankır pençik: 325

Mankıt-elli: 196

Mankordonya: 284

Mankup kirmân: 85

manlifke şapka: 266

Mansûrlu: 196, 198, 328

Mantikukule: 175, 186

Manya burnu: 60

Mara Kot: 190

marâl: 91

marâlî: 66, 80, 197, 221, 248

Mar‘aş / Mar‘ayş: 89, 111, 112, 155, 183, 193, 204, 205
mârbaşı: 2
Mardin: 81, 138, 163, 315
Marjik: 248
Marmara gemisi: 75
martallar: 202
martı: 86, 147
martolos: 137, 158, 162, 230, 314
Marya Kot: 24
Marzifon: 62, 96, 150, 153
masdar: 315
Maskov: 47, 72, 85, 108, 197, 264
Maslovin iskelesi: 298, 309
Maslovin kal‘ası: 108, 297, 325, 326
mastabalar: 225
maşatlık: 11
Maşkolur bâzârı: 109
maşrık (rûzgâr): 86
Matar nehri: 16
mataracı: 196, 197
Matayoş Pranko: 18
matbah: 24, 59, 259, 263, 266, 296, 300, 305
matbah-ı Keykâvûs: 24, 149, 256
Mati nehri: 55
matraka: 251
Matyaş ban: 296, 297
Matyaş kral: 13, 105, 164, 165, 170, 299
Mavosa kal‘ası: 306

May Frav Bânû: 31

mâya deve: 182

Mayfirav Bânû (Lagoş kral avreti): 129, 265

maymun: 10, 133, 179, 278

mazgal: 61, 105, 106, 111, 172, 194, 199, 237, 245, 262, 269, 299, 308, 315, 316, 317

ma‘zûlciyân: 158, 162

me’kûlât u meşrûbât: 46, 96, 229, 247, 248, 254, 264, 272, 281

mebrûm katîfe: 48

mecmereler: 77

Mecûsî: 58, 155, 220, 222

meçikler: 208

meçler: 184

medâris: 116, 246, 256, 260

meddâhlar: 166

medeninkar: 197

Medîne: 1, 2, 9, 128, 300

medrese: 7, 11, 14, 31, 44, 50, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 71, 72, 88, 91, 95, 97, 100, 101, 102, 104, 111, 116, 135, 143, 144, 147, 157, 167, 170, 228, 237, 239, 240, 248, 251, 253, 256, 262, 270, 277, 280, 282, 284, 289, 292, 295, 296, 297, 298, 300, 307, 308, 316, 318

Mefârıkîn kal‘ası: 286

Megeşvar kal‘ası: 31, 32

mehâzin: 163, 269

Mehdî, Hazret-i: 263

Mehemmed Ağa: 65, 222, 246

Mehemmed Ağa, Abaza: 80

Mehemmed Ağa, Ak Serdâr: 17, 20

Mehemmed Ağa, Baltacı: 63

Mehemmed Ağa, Beğ kethudâsı: 96
Mehemmed Ağa, Celîlzâde: 63
Mehemmed Ağa ibn Abdüllatîf: 256
Mehemmed Ağa, İpşirli: 190, 207
Mehemmed Beğ, el-Hacı: 288
Mehemmed Beğ, Gâzî Mihaloğlu: 113
Mehemmed Beğ, Karaferyelü: 233
Mehemmed Beğ, Meyyitoğlu Gâzî: 69
Mehemmed Beğ (Semendire beği): 130
Mehemmed Beğ, Serdâr: 113
Mehemmed Beğ, Seydî Ahmed Paşazâde: 14
Mehemmed Beğ, Seydîzâde: 29
Mehemmed Beğ, Yahyâ Paşazâde (Semendire beği): 130
Mehemmed Çelebi, Örenli Gazzâz: 70
Mehemmed Çelebi Sultân: 69, 72
Mehemmed, Defterdâr: 288
Mehemmed Efendi: 201, 202
Mehemmed Efendi, Geysûdâr Kapânî: 186
Mehemmed Efendi, Gürcî (Başmuhâsebeci): 201
Mehemmed Efendi, İmâm: 77
Mehemmed Efendi, Kiçi: 77, 78
Mehemmed Efendi, Şâmîzâde: 99, 201
Mehemmed Giray Hân (Kırım hânı): 7, 46, 193, 196, 219, 328
Mehemmed Giray Hân, Semiz: 131
Mehemmed Hân: 1, 29, 53, 54, 56, 61, 72, 76, 84, 89, 244, 250, 305
Mehemmed Hân câmi‘i: 214
Mehemmed Hân câmi‘i: 269, 280, 295
Mehemmed Hân, Çelebi: 128

Mehemmed Hân, Ebü‘l-feth: 13, 29, 43, 53, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 70, 72, 74, 84, 85, 86, 88, 94, 97, 100, 112, 128, 134, 164, 189, 239, 244, 245, 248, 249, 250, 254, 258, 268, 269, 275, 277, 279, 280, 281, 283, 284, 286, 293, 294, 295, 296, 305

Mehemmed Hân vakfı: 84

Mehemmed Hân-ı Evvel: 72

Mehemmed Hân-ı Râbi: 1, 51, 174, 186, 227, 228

Mehemmed Hân-ı Sâlis: 101, 114, 121, 125, 160, 165, 174, 186, 189, 212, 233, 236, 299, 308, 309, 313, 314, 315, 316, 321

Mehemmed Hân-ı Sânî: 59, 285

Mehemmed Kethudâ Paşa, Gürcî Koca: 185

Mehemmed Paşa: 30, 43, 46, 50, 59, 77, 154, 160, 165, 242, 276, 288

Mehemmed Paşa, Ak (Kefe vezîri): 198

Mehemmed Paşa, Boynueğri: 307

Mehemmed Paşa, Çavuşzâde (Karaman vezîri): 53, 183, 185, 199

Mehemmed Paşa (Eğre paşası): 312

Mehemmed Paşa, Filibeli Pirinççi (Eğre paşası): 231, 233

Mehemmed Paşa, Gürcî: 159, 175, 182, 185, 192, 193, 202, 212, 215, 217, 218, 230, 237, 242, 243, 311, 320

Mehemmed Paşa, Haseki: 180

Mehemmed Paşa, Hısım: 44, 159, 172, 174, 185, 188, 274

Mehemmed Paşa, Koca: 64, 73, 164, 171

Mehemmed Paşa, Koskı: 288

Mehemmed Paşa, Köpürlü: 1, 2, 48, 50, 75, 84, 97, 189, 227, 233, 240, 274, 275

Mehemmed Paşa, Küçük: 42, 43, 44, 46, 50

Mehemmed Paşa, Lala: 161, 171

Mehemmed Paşa, Nişâncı: 120

Mehemmed Paşa, Sadrıa‘zam: 161, 301

Mehemmed Paşa, sancak hâkimi: 56

Mehemmed Paşa, Satırcı: 236

Mehemmed Paşa, Serdâr-ı Mu‘azzam: 160

Mehemmed Paşa, Seydî Ahmed Paşazâde: 183

Mehemmed Paşa, Seydîzâde: 185

Mehemmed Paşa, Sokollu: 66, 101, 102, 160, 249, 253, 287, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 309

Mehemmed Paşa, Sührâb: 155, 159, 172, 174, 180, 183, 185, 193, 204, 210, 218, 237, 243, 261, 262, 267, 271, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 282, 285, 292, 299, 306, 310, 314, 315, 316, 317, 319

Mehemmed Paşa, Tavîl (Rûmeli vezîri): 236, 313

Mehemmed Paşa, Yahyâ Paşazâde (Budin vezîri): 160, 233, 236

Mehemmed Paşa, Yûsuf Beğzâde: 59

Mehemmed Paşa, Zileli Ferrûh Çavuşzâde: 230

Mehemmed Şa(?) Beğ: 54

mehter: 83, 109, 137, 164, 241, 298, 303

mehterbaşı: 51, 177, 245, 303

mehterhâne: 48, 56, 61, 83, 96, 104, 106, 109, 121, 122, 143, 174, 178, 181, 185, 196, 197, 200, 207, 208, 211, 215, 269, 270

Mekemorya: 89, 107, 108, 110, 120, 130, 238, 313, 314, 319, 322, 328

mekik (gülle): 141

Mekke: 1, 9, 58, 134, 160, 211, 300

Mekkî: 98

mekteb: 56, 61, 69, 73, 135, 147, 150, 167, 249, 258, 262, 277, 280, 283, 294, 298, 318

mekteb-i ciğer-kûşe-i püserân: 91, 116, 297

mekteb-i çelebi: 293

mekteb-i dârü‘t-ta‘lîm: 67, 108, 296

mekteb-i ebcedhân: 99, 102, 170

mekteb-i püserân: 100, 144, 284

mekteb-i sıbyân: 71, 95, 104, 111, 145, 157, 239, 240, 248, 249, 270, 282, 292, 295, 300, 307, 316

mekteb-i tahsîl-i dârü‘l-ulûm: 253

mekteb-i tıflân-ı ebcedhân: 57, 63, 116, 144, 240, 251, 260, 289

mektûb: 19, 21, 25, 26, 42, 43, 56, 59, 61, 68, 71, 76, 89, 153, 177, 178, 189, 202, 215, 225, 241, 243, 262, 266, 271, 278, 279, 281, 285, 291, 310, 311

mektûp kozalağı: 231

Melabarvar kal‘ası: 17

Melay, kûh-ı: 279

Melek Ahmed Paşa: 1, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 17, 20, 27, 33, 34, 35, 37, 40, 42, 43, 45, 46, 48, 51, 53, 54, 56, 59, 61, 62, 66, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 100, 123, 178, 180, 248, 283, 292, 314, 322, 323, 325

Melemen kal‘ası nâhiyesi: 257

mellâhân-ı Rûm: 87

Memâlik-i mahrûse: 83, 89, 109

Memaylı: 196

Memi Beğ: 180

Memi Beğ, Bihorlu: 54

Memi Beğ mahallesi (Mitroviçse’de): 102

Memi Paşa: 102, 103, 115

Memi Şâh: 117

Memi Zâ‘im: 152

memleha: 137

Memo Beği: 180

menâsıb-ı âlî: 83, 129, 302

menâsıblar: 209

mencûklar: 23

mendirek: 274

menfez: 190

Menkup-vâr kal‘ası: 163

Menteşe: 172

Menûçehr: 7, 9, 13, 14, 15, 20, 21, 23, 26, 127, 155, 159, 180

Merâm: 22, 27, 43, 91, 119, 127, 141, 153, 156, 253, 254, 269, 291

mercan kabzalı hançer: 61

mercân tesbîh: 83

mercimek: 153

merdüm-i hisâr: 1, 239, 263, 277, 280, 281, 283, 286, 291, 296, 297, 298, 299

meremmâtçıbaşı: 137

Merend: 282

Meriç: 72

Meriç nehri: 90

mermer: 7, 22, 24, 25, 49, 50, 51, 98, 107, 115, 116, 117, 141, 142, 143, 144, 146, 148, 165, 166, 211, 228, 229, 251, 255, 256, 288, 294, 307

mersin balıkları: 98, 111

Mersiye: 78

Mervân: 229, 267

Mervân-ı Himâr: 39

Meryem Ana: 23, 24, 37, 127, 129, 132, 176, 204, 205, 225, 264, 265, 311

mescid / mesâcid: 9, 59, 61, 62, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 87, 88, 91, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 104, 108, 115, 121, 123, 136, 144, 145, 147, 157, 170, 237, 239, 240, 245, 247, 249, 251, 258, 259, 260, 262, 270, 277, 280, 281, 284, 286, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 300, 316, 318

Mescid-i Aksâ: 228

Mescid-i Sahrâtullâh: 256

Mesîh: 22, 24, 91, 119, 221, 263, 267

Mesîh Beğ, Avlonya Beği: 298

Mesîh-i İsî: 222

Mesîhiyye: 15, 23, 32, 58, 129, 143, 155, 159, 197, 210, 213, 219, 263, 279

mesîregâh: 22, 63, 65, 84, 86, 91, 104, 109, 117, 118, 119, 121, 122, 139, 140, 154, 156, 215, 246, 249, 253, 254, 291, 318

mesnevîhân: 117

Mesnevî-i Şerîf: 83, 117

meş‘ale: 28, 111, 187, 209

meşâyihân: 77, 152, 290, 293

meşe / mîşe: 101, 105, 106, 110, 124, 141, 168, 195, 213, 217, 218, 295, 306, 307, 315, 319

meşin: 95, 318

Meşşâ’iyyûn: 113, 116

Meteris: 9, 17, 114, 131, 133, 157, 160, 161, 183, 189, 190, 191, 192, 195, 196, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 210, 231, 233, 234, 283, 298, 301, 310, 313, 314, 315, 317, 319, 320, 321, 324, 326

mevâcib: 76, 121, 137, 238, 267

Mevlâ, Hazret-i: 125

Mevlânâ: 82, 117

Mevlânâ Mevlevîhânesi: 116

Mevlevî: 63, 64, 119, 254

Mevlevîhâne tekyesi: 157

mevz: 221

Meymûn vilâyeti: 79

meyve: 33, 153, 232, 270, 291

Meyyitoğlu: 69

Mezâkî Efendi: 227, 254

Mezere(?): 315

mezgit: 99, 108, 115, 144, 245, 270, 300

mıh: 229

Mısır: 16, 22, 44, 47, 49, 53, 79, 83, 143, 193, 232, 251, 275, 276, 306

Mısır hasırı: 251
Mısır hazînesi: 8, 11, 23, 38, 75, 77, 96, 265
Mısır İskenderiyyesi: 56, 251
Mısır sarığı: 30
Mısır tavuğu: 221
Mısır vezîri: 251
mızrak: 82, 83, 112, 139, 143, 144, 178, 182, 184, 193, 218, 229
micmere: 24, 223, 265
micmerhâne dollâbı: 166
miczem çakısı: 64
miczem-i Muhammedî: 82
Midye: 85, 86
Miftâh Baba tekyesi: 153
Mihaç: 105, 110, 111, 112, 128, 131, 136, 149, 236, 237, 299, 310
Mihaç beği: 113, 242, 299, 328
Mihaç cengi: 15, 16, 104, 113, 121, 128, 186
Mihaç kal‘ası: 112, 113, 136
Mihaç palankası: 238
Mihaç sahrâsı: 111, 112, 113, 131
Mihadi Laslo kral: 11, 159, 163, 165, 169
Mihal Beğ, Gâzî: 71, 94, 95, 96
Mihal Beğzâde: 62
Mihal köprüsü: 90, 287
Mihaloğlu beğler: 96
Mihaloğlu Süleymân Beşe câmi‘i: 96
Mihaloğlu vakfı: 95
Mihaloğulları: 96, 149
mihmân-sarây: 41, 63, 65, 88, 104, 108, 143, 246, 259, 260, 263

mihrâb: 9, 116, 117, 121, 134, 145, 147, 157, 166, 167, 210, 211, 228, 235, 239, 240, 245, 247, 251, 253, 255, 259, 260, 270, 274, 280, 283, 284, 288, 289, 292, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 305, 307, 308

Mihrî (cariye ismi): 152

Mikloş: 19, 127, 160, 161, 167

Milabar: 197

Mileşova kal‘ası: 55, 249, 250

Mileşova nehri: 249, 250

Milon Poturi (Budin kralı): 19, 127

Miloş: 250

Miloş Koblaki: 94

Miloşva: 249, 250

Milyoş kral (Sırf kralı): 239

mi‘mâr: 56, 283

mi‘mâr ağa: 114, 162, 175, 244, 277, 286, 294, 306

mi‘mâr arşını: 114, 295, 315

Mi‘mâr Sinân (ibn Abdülmennân Ağa): 73, 166, 255, 286, 287

mi‘mârbaşı: 73, 105, 137, 210, 255, 268, 314

Mînâ şehri: 14

minâre: 8, 63, 65, 67, 99, 104, 107, 115, 126, 144, 146, 147, 164, 165, 174, 211, 228, 249, 251, 253, 255, 256, 258, 259, 270, 280, 282, 292, 293, 296, 306, 308, 316

minber: 9, 50, 114, 116, 134, 166, 167, 210, 211, 228, 235, 251, 253, 255, 260, 293, 298

Minor Coğraf: 21

mîr-i livâ: 32, 48, 56, 61, 96, 105, 134, 137, 175, 185, 195, 236, 304

mîrî mâl: 30, 110

mîr-i mîrân: 1, 3, 17, 27, 31, 32, 35, 36, 40, 43, 45, 48, 50, 51, 53, 79, 90, 126, 129, 133, 134, 137, 155, 156, 159, 160, 162, 172, 174, 175, 185, 195, 197, 200, 205, 208, 209, 210, 236, 237, 241, 243, 262, 303, 304

mirrîh: 187
Mirsinçe kal‘ası: 267
mirzalar: 40, 196
Misine: 284
Misis: 286
misk: 16, 221
misket (üzüm cinsi): 24
Mitrepolid: 226
Mitroçe (Mitroviçse): 103
Mitrofçe (Mitroviçse): 103, 242
Mitroviçse: 53, 102, 103, 238, 242, 243, 297, 305
Miyane: 67
mîzân: 25, 187
Mizde, bahâdır: 327
mizmerler: 265
Moğol: 231
Moğol çinganesi: 232
Moğol Nagban: 231
Mohaç kal‘ası: 241
Mokra karyesi: 292
Moltan: 108, 253
Mora: 29, 60, 166
moran: 7, 23, 31, 47, 140, 207, 253, 280
Moran hersek: 130
Moran kal‘ası: 322
Moran vilâyeti: 110
Morava: 238, 240, 322
Morava nehri: 55, 136, 239, 240, 244, 313, 314, 319, 322, 323, 326, 327, 328

Moraviçe karyesi: 244

Moraviçse karyesi: 55

Moravik kal‘ası: 297

Morfanvar: 159

morina balığı: 72, 98

Morina yaylası: 259

Moriş nehri: 5, 6, 7, 8

Mosova kal‘ası: 79

Mostar: 255, 257, 259, 278, 281, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 310

Mostar cisri / köprüsü: 286, 287, 290

Mostar kal‘ası: 286

Mostar müftîsi: 280

mu‘âf u müsellem: 90, 139, 150, 197, 247, 283, 292, 317, 318

mu‘âfnâme: 212

mûğpîçe: 322, 324

muhaddisîn: 270

muhâfazacı: 44, 46, 133, 160, 190, 199, 212, 230, 232, 236, 275, 278, 279, 282, 314

Muhammed Hanefî: 135

Muhanad: 130, 132, 139, 143, 153, 161, 187

muhâsebeci: 136, 202, 314

Muhît, Bahr-i: 31, 79, 87, 219, 220, 221, 222, 224

muhtesib: 1, 2, 55, 56, 63, 67, 71, 72, 91, 94, 96, 97, 98, 100, 101, 105, 114, 136, 137, 162, 163, 239, 240, 244, 247, 249, 251, 252, 254, 256, 259, 268, 269, 277, 283, 286, 292, 294, 296, 297, 299, 306, 314

Muhyiddîn Baba: 70

Muhyiddîn-i Rûmî: 64

Muhyiddîni’l-Arabî: 128

muhzır ağa: 42, 51, 137, 202, 206, 207

Muhzır Beğzâde: 41
muhzırbaşı: 136, 183, 191
Mujik yatağı: 183
mukarnazlar: 255
mukâta‘a: 136, 137, 158, 314
Mukbil Ağa: 75
Multân: 47
mûm: 187, 222, 328
mûm makâscı: 266
mûm mıkrâs: 272
Murâd Ağa: 63
Murâd Baba, Gâzî: 254
Murâd Baba Sultân mesîregâhı: 254
Murâd Baba tekyesi: 254, 257
Murâd Beğ, Ösek Beği: 113, 299
Murâd, deşt-i: 183
Murâd, Fâtih-i Bağdâd Sultân: 139
Murâd Hân: 29, 63, 71, 72, 74, 81, 82, 94, 250, 254, 266, 287
Murâd Hân-ı Evvel câmi‘i: 63
Murâd Hân-ı Evvel, Hudâvendigâr: 63
Murâd Hân-ı Râbi: 65, 81, 82, 83, 189, 259, 266, 270, 287, 292
Murâd Hân-ı Sâlis: 79, 88, 160, 233
Murâd Paşa: 140, 236, 310
Murâd Paşa câmi‘i: 102, 142
Murâd Paşa, Dilâver Paşazâde (Kayseriyyeli): 310, 319
Murâd Paşa, Kara: 138, 140, 144
Murâd Paşa, Koca (Diyârbekir vezîri): 236
Murâd Paşa mahallesi (Mitroviçse’de): 102

Murâd Paşa medresesi: 102

Murâd Paşa sarâyı: 140

Murâd-ı Evvel, ayrıca bkz. Gâzî Hudâvendigâr: 62, 66, 67, 94, 95, 128, 153, 250

Murâdiyye medresesi: 63

Murâdovası: 164, 175, 176, 183

murakka: 247

murassa: 23, 109

murassa‘ hançer: 191

murassa‘ iskemle: 134

murassa‘ kemer: 51

murassa‘ kürsî: 51

murassa‘ pençere kapakları: 129

murassa‘ sîm ü zer eşyâlar: 16

murassa‘ şemşîr: 235

murassa‘ tahtlar: 129

murassa‘ tîğ: 43

Murdâr (nakkaş): 25

murgzâr: 119

mûristân: 152

murtat: 264, 327

Murtazâ Paşa, Kara (Budin valîsi): 189, 259

Mûsâ Ağa: 282

Mûsâ Çelebi: 69, 86

Mûsâ Paşa: 82, 145, 246, 247, 292, 293

musâhib: 73, 75, 81, 293, 302, 305

musanna: 23, 111

Musik Deresi: 2

Musike karyesi: 53
Musli Efendizâde: 292
Muslihiddîn Efendi, Azîz: 247
Muslu Efendi: 151, 304
Mustafâ Ağa: 21, 27, 80
Mustafâ Ağa, Burunsuz: 208
Mustafâ Ağa, Harâccı: 91
Mustafâ Ağa, ikinci kethudâ: 229
Mustafâ Ağa (kızlar ağas): 262
Mustafâ Ağa, Kiremitçi: 75
Mustafâ Ağa, Kopanlı: 63
Mustafâ Ağa (Ser-bevvâbân): 54
Mustafâ Ağa, Tekirdağlı: 41
Mustafâ Ağa, Topkapulu: 72
Mustafâ Beğ, sağkol: 46
Mustafâ Beğ, Silihdâr: 82
Mustafâ Beğ, Üstürgonlu: 162
Mustafâ Beşe, Deli: 91
Mustafâ Çelebi, Şehzâde: 107
Mustafâ Dede: 94
Mustafâ Efendi: 256
Mustafâ Efendi, Kadızâde: 255
Mustafâ Efendi, Mevlevî: 63, 64
Mustafâ Efendi (sipâhîler halîfesi): 256
Mustafâ Hân: 321
Mustafâ Kethudâ: 207
Mustafâ odabaşı: 21, 25
Mustafâ Paşa: 107, 108, 109, 149, 259, 262, 307

Mustafâ Paşa câmi‘i: 68, 107

Mustafâ Paşa cisri: 90, 287

Mustafâ Paşa, Hacı: 243

Mustafâ Paşa, Kanbur: 175, 183, 185

Mustafâ Paşa, Kara (Rûmeli vezîri): 72, 77, 81, 135, 175, 201, 227, 230, 306, 320

Mustafâ Paşa, Kıbleli : 105, 173, 201, 242

Mustafâ Paşa, Kızıl Ahmedlü: 300

Mustafâ Paşa, Koca (Üsküplü): 281, 282, 285

Mustafâ Paşa, Lala: 159

Mustafâ Paşa mahallesi: 147

Mustafâ Paşa, Makbûl: 147

Mustafâ Paşa medresesi: 108

Mustafâ Paşa minâresi: 138

Mustafâ Paşa, Pıraçalı: 262, 267, 273, 276, 278, 279, 310

Mustafâ Paşa (Sokollu Mehemmed Paşa’nın ammîzâdesi): 301

Mustafâ Paşa, Tekeli: 323

Mustafâ Paşa, Tımışvar vâlîsi: 304

Mustafâ Paşa vakfı: 284

Mustafâ Paşa, Vezîr-i hâmis: 301, 303, 304, 308

Mustafâ, Sultân: 29, 74, 81

Musura: 85

muşkat: 141, 192, 193, 286

muşkat tüfeng: 169, 171, 263, 281

Mut kal‘ası: 61

mutalsamât: 22, 151

mutasarrıf: 189

mu‘temed ağa: 162

mutrıbân: 117
Muyo Baba, Gâzî: 59
Muyo Baba Sultân: 56
mü’ezzin: 114, 116, 207, 210, 211, 227, 255, 260, 289, 293, 298, 299
mü’ezzinân-ı Bilâlîler: 211
mübâşir çavuşlar: 4
mübâşirler: 137
mücellidler: 247
mücevher: 9, 16, 23, 24, 32, 165, 191, 196, 238
mücevher asâ: 9
mücevher çarh: 229
mücevher çeleng: 215
mücevher eyer: 235
mücevher fağfûrîler: 9
mücevher hançer: 235
mücevher iskemle: 51
mücevher tâc: 9
mücevher taht: 131
mücevher timsâlât: 228
mücevher tîrkeş: 235
mücevher topuz: 51
mücevher tüfengi: 83
mücevveze: 266
müderris-i hasbîler: 95
müderrisîn: 270
müfessirân: 246, 256, 270
müfettiş efendi: 136, 137
Müflis karyesi: 90

müftî: 67, 71, 96, 137, 213, 259, 277, 283, 292

Müftî mahallesi: 57

Müftîzâde: 291, 320

mühendis: 116, 142, 163, 164, 166, 210, 255

mühimmât: 105, 113, 116, 143, 158, 191, 209, 212, 213, 236, 307, 328

mühimmât u levâzımât: 29, 38, 46, 61, 105, 113, 124, 128, 130, 135, 156, 157, 163, 189, 208, 212, 215, 229, 230, 232, 236, 242, 244, 270, 301, 304, 308, 313, 315

mühmelât u çepelâtlar: 321

mühr: 306

mühre: 83

mühr-i Süleymân nakşı: 227

mühr-i Süleymânî: 89

mühür: 48, 202, 236

mühürdâr: 74

müjdeciler: 214

mülebbes: 109, 265

mümessek: 10, 142

müneccim: 152, 271, 290, 319

Münire (kadın ismi): 152

münzevî: 81

mürebbîye: 80

müsâfir hânları: 157

Müsevre şehirleri: 172

müsevvedât-ı küstâhâne: 25

müshilât: 229

müsmirât: 118, 223, 291

müstahfızânlar: 106, 162, 293

Müş suyu: 174
müşg: 70, 171, 223, 259, 279, 302
müşk-i amber-i hâm: 32, 222, 223, 248
müşterî (yıldız): 187
müteferrika: 109, 111, 177, 202
müverrih: 3, 71, 111, 141, 186
müverrihân-ı Latin: 113, 127, 159, 254, 264, 268
müverrihân-ı Macar: 31, 127, 154, 159
müverrihân-ı Rûm: 61, 72, 101, 112, 113, 250, 303, 328
müverrihân-ı Ungurus: 122
müverrihân-ı Yûnâniyân: 113, 127

- N -

nâ'ib: 55, 158
Nâblûs şehri: 265
nacak: 143, 153, 229, 284
Nadaj: 105, 313
Nadaj hersek: 130
Nadaj kal'ası: 241
Nadaj palankası: 44
Nadajoğlu: 44, 175, 183, 203, 238, 318, 328
nâdîler: 173
Nagban Ejder: 13, 14, 20, 50, 159, 231
Nagbanya dağları: 13
Nagbanya Ejder kal'ası: 27, 28
Nagbanya kal'ası: 26
Nagbanyavar: 197

nahiv: 82

nahlistân: 116, 171, 218

nakîb: 71, 277

nakîbü‘l-eşrâf: 56, 63, 67, 96, 98, 105, 111, 114, 137, 163, 239, 244, 247, 251, 254, 259, 262, 268, 283, 286, 292, 294, 296, 306, 314

nakîr: 93

nakkâreler: 208

nakkâş: 25, 29, 49

Nakkâş Paşa, Yeniçeri ağası: 161

nakş-ı bûkalemûn: 4, 7, 9, 24, 36, 47, 51, 88, 91, 116, 127, 140, 142, 144, 163, 165, 228, 235, 253, 255, 260, 266, 288, 298, 299

Nakşıbend: 82

nâkûs: 43, 46, 49, 116, 134, 144, 165, 179, 180, 184, 204, 208, 265, 289

nâkûs hâneler: 17

nâkûs kulleleri: 224

nâkûshâne: 11, 19, 211, 227

nâkûs-ı kebirgeler: 34

nâkûs-ı kebîrler: 264

na‘lbend: 73

Na‘lbend câmi‘i: 99

Na‘lbend mahallesi: 98

Na‘lıncı Dede Efendi: 186

na‘llar: 139, 261

Namâzgâh: 254, 289

Namâzgâh câmi‘i: 295

nâme: 21, 25, 26, 33, 36, 52, 89, 90, 129, 131, 161, 189, 190, 211, 213, 304, 310

Namin kal‘ası: 12, 18

Namin yolu: 3
Naminvar: 197
Napolya: 284
nar: 47, 153, 220, 268, 280, 281, 291, 292
nardeng: 281
Nârhân palankası: 171
Nârin kal‘ası: 295
Nasârâ: 24, 44, 129, 131, 142, 159, 220, 245, 263, 264, 265, 279
Nasûh Beğ, Pojaga beği: 301
Nasûh Paşa: 160
navurtalar: 102
nây: 116
Nazaret: 271
Nazarete: 263, 266
Nazarete hânı: 263
Nazarete-i Bandışka: 263
Nâzî Çelebi: 152
Nazmî: 88
nebâtât: 153, 188, 279
necef: 7, 31, 47, 140, 207, 253, 280
neferâthâneler: 116
nefîr: 33, 34, 37, 51, 196, 208, 215
nefîr-i Efrâsiyâb: 131
nefîr-i rıhletler: 4, 26, 48, 109, 159, 188, 213, 231, 236, 262, 311
neft: 25, 28, 35, 143, 187, 194, 203, 209, 229, 302, 321
Nehreyn boğazı: 87
Nektoboçin kal‘ası: 212
Nemalgoç kal‘ası: 212

Nemçe: 43, 44, 127, 132, 138

nemeş: 14, 16, 20, 21, 28, 30

Nemrûd: 139, 187, 229, 308, 317

Nemse: 3, 7, 9, 11, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 30, 32, 39, 42, 44, 46, 47, 52, 105, 108, 130, 137, 139, 152, 158, 159, 163, 167, 172, 178, 179, 180, 181, 184, 186, 188, 191, 194, 199, 200, 206, 207, 208, 211, 212, 214, 219, 220, 221, 222, 224, 228, 264, 297, 300, 320, 322, 328

Nemse çâsârı: 6, 11, 15, 17, 21, 26, 41, 43, 84, 89, 90, 123, 124, 130, 131, 156, 164, 175, 200, 201, 205, 209, 220, 221, 224, 225, 226, 233, 243, 300, 301, 303, 322

Nemse kapudanı: 206, 227

Nemse kilisesi: 228

Nemse kralı: 301

Nemse lisânı: 127, 128, 154, 159, 224

Nemse nemeşleri: 25

Nemse papasları: 254

Neranta nehri: 259, 285

nerdübân: 9, 166, 190, 203, 204, 206

Neretva nehri: 259, 261, 267, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 292

nergis: 74, 259

Nerîmân boğazı: 285

nesrîn: 166

nesterîn: 166

nevbetçi: 143, 232

nevbethâneler: 141

Nevesin: 259, 260, 261, 278, 279

nevrûz: 66, 161, 187

Nevruz-eli: 196

neybe demir: 308

nıkrîz: 301
nigâhbânlar: 316
nigârhâne-i Çîn: 142
Nigebolı: 67, 93, 94, 96, 97, 99, 103, 109, 175, 176, 177
nigehbân: 22, 29, 98, 110, 143, 269, 270, 307, 315
Nija karyesi: 97
nikrîs: 300, 303
Nikşik: 257, 276, 292
Nîl: 16, 20
nîlüfer: 279
nilva ağacı: 223
Ni‘met-Uğvar: 320
Ni‘met-Uyvar: 19, 123
Nisvan dağları: 32
Niş: 97, 100
nişâncı: 136
Nişâncı, Koca: 81, 82, 83
Nişâncı Paşa: 228
Nitre: 188, 195
Nitre kal‘ası: 130, 213, 219
Nitre nehri: 130, 188, 190, 213, 227
Nitrepol: 213
niyâbet: 103, 122, 146, 259, 298, 309
Nizâmî: 118
Nogay beğleri: 196
nohud: 153, 229
Norin: 278
Norin gâzîleri: 285

Norin kal‘ası: 259, 283, 285, 290
Norin kullesi: 283, 285
Nova: 109, 262, 267, 268, 269, 271, 272, 275, 283, 310
Nova boğazı: 268, 269, 270, 274
Nova kal‘ası: 47, 262, 263, 267, 268, 269, 270, 271, 274, 278, 279
Nova kapudanları: 279
Nova körfezi: 60, 271
Nova yeniçeri ağası: 266, 267
Novateyn kal‘ası: 268, 269
Novigrad: 136, 195, 212, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 321
Novigrad kal‘ası: 130, 157, 189, 212, 230, 232, 233, 234, 235, 236, 243
Nûh, Hz.: 36, 271, 305
nuhâs-ı hâlis: 165
nukllar: 176
nukra-i fülüs-i ahmer: 137
Nu‘mân ibn Sâbit İmâm-ı A‘zamî: 136
Nûre: 284
nûreddînler: 42
Nûreddînzâde Efendi, Şeyh: 305
Nûrullâh Efendi (hünkâr İmâmı): 134
Nuşirevân: 89

- O -

Oburça karyesi: 91
ocak ağaları: 158, 214, 229, 271, 328
ocaklar: 113
ocaklık: 56, 95

odabaşı: 87, 135
Odabaşı câmi‘i: 251
Odabaşı cisri: 73
odabaşılar: 312
odun: 175, 201
oduncu: 86
Odvina kal‘a: 322
Ofçabolu: 62, 64
oğlan: 172, 199, 209, 219, 272, 273, 274, 276, 279
Oha Kâzi (erkek ismi): 152
Ohri: 55, 58, 159, 183, 190, 213
Ohri buheyresi: 55
ok: 143, 184, 193, 203, 220, 222, 229, 316
ok fâlı: 285
Okos nehri: 97
Okyunus: 87
Oluk kasabası: 259, 278, 285, 290
Oluklu mahallesi: 63
Omoras karyesi: 55
Orağzı kal‘azı: 198
Oraklı: 196
Ordu cisri: 1
ordu monlası: 13, 48, 187, 210, 229
ordu-yı bâzâr: 108
ordu-yı hümâyûn: 17, 304
ordu-yı İslâm: 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 19, 20, 27, 28, 31, 33, 34, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 52, 103, 112, 120, 131, 132, 155, 172, 173, 175, 176, 180, 182, 185, 186, 187, 190, 193, 198, 199, 200, 201, 205, 208, 211, 219, 235,

276, 321, 328

Orhân Gâzî: 60, 263

orman: 69, 92, 100, 105, 176, 177, 178, 179, 184, 185, 192, 208, 217, 218, 224, 231, 232, 233, 236, 280, 296, 298, 308, 309, 310, 315, 317, 319, 323, 325, 326

Ormanlı karyesi: 69

Orta câmi: 62, 95, 99, 144, 152

Orta dağlar: 153

Orta kal‘a: 105, 108, 140, 145, 146

Orta Macar: 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 25, 39, 127, 137, 159, 161, 163, 167, 176, 189, 215, 219, 225, 226, 232, 233, 234, 235

Ortacâmi‘ mahallesi: 98

Ortacum‘a kasabası: 65

Ortahisâr: 106, 107, 108, 120, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 154

Ortamescid: 63

Ortasayış: 67

Osma nehri: 94, 95

Osmân Ağa karyesi: 65

Osmân Beğ câmi‘i: 147

Osmân Beğ, Köstendil beği: 63

Osmân Beğ mahallesi: 147

Osmân Gâzî: 263

Osmân, Kütâhiyyeli Yazıcı: 210

Osmân Paşa, Özdemir Paşazâde: 79

Osmân, Sultân: 29, 58, 74, 81, 237, 262, 269, 275

Osmâncık cisri: 287

Osmânî: 249

Osmânlı: 3, 24, 30, 35, 42, 43, 46, 124, 132, 144, 164, 167, 216, 231

Osmânoğulları: 128

ot ağaları: 20, 40, 196, 198, 222, 226, 236

otağ / otak: 40, 41, 42, 50, 83, 99, 109, 126, 131, 155, 184, 185, 186, 194, 199, 201, 226, 238, 262, 272, 301, 305, 328

otluk: 12, 176, 190, 193, 215, 217, 232, 272, 317, 319

Ovakapusu: 138, 139, 150, 153

Ovar kal‘ası: 225

- Ö -

öküz başı tasvîri: 196

öküz kellesi: 117

Ölesi nâm varoş: 310

Ölü deniz: 86

Ölü Ten nehri: 87

Ömer Ağa: 26, 33, 151, 270, 282, 299, 316

Ömer Beğ, Nasûh Paşazâde: 75, 83, 228

Ömer Efendi, Kadı: 63

Ömer, Hazret-i: 58, 95, 276

Ömer ibn Abdülazîz ibn Mervân: 267

Ömer Paşa, Defterdâr: 259

Ömer Sipâhî mahallesi: 145

Ömer Za‘îm: 151

Ömer-i Gülşenî, Şeyh: 300, 305

Ömrî: 228

ördek: 62, 86, 221

örs: 68

örümcek: 151

Ösek: 19, 106, 107, 108, 109, 110, 113, 132, 237, 242, 297, 298, 299, 310, 326

Ösek kal‘ası: 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 122, 131, 136, 193, 202, 238, 241, 297, 298, 325, 326

Ösek kapusu: 300

Ösek köprüsü: 106, 110, 242, 311, 323

Ösek panayırı: 317, 325, 326

Ösek topu: 106, 107

öşr / öşür: 23, 61, 73, 190, 256, 271, 276

öşr-i kral: 44

öşr-i sultânî: 61, 73, 246, 285

Özbek: 293

Özbekiyyü‘l-asl: 88

Özdemir Beğ, Gâzî: 79

Öziçe: 55, 167, 168, 170, 240, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 254, 283

Özü: 69, 70, 83, 85, 86, 87, 94, 150, 198

- P -

pâbuç: 31, 57, 91, 100, 173, 248, 318

paçarız: 10, 161, 203, 229, 313, 321, 323, 324, 326

padavra: 100, 101

Padre: 152

Pahşa kal‘ası: 122, 136, 238

Pâk nehri: 322

pala: 249, 268, 284, 292

palamit balığı: 86

palanka: 1, 12, 100, 103, 105, 106, 108, 110, 111, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 132, 136, 155, 157, 159, 168, 170, 171, 173, 174, 189, 213, 214, 220, 230, 235, 237, 238, 297, 300, 302, 306, 308, 310, 314, 315, 316, 317, 319, 321, 323, 325, 328

palasanta: 23, 154, 166, 167, 224

Palatinuş (Orta Macar banı): 20, 41, 189, 233

pâlheng: 76, 118, 149

pamuk bezi: 76

panayır / panayur: 55, 102, 103, 106, 108, 109, 123, 279

Panayot tercümân: 194

Panayur palankası: 326

pandur: 259, 262, 267, 273, 278, 279

papa: 254

Papa kal‘ası: 132, 160, 161, 177, 212, 225, 301, 320

Papa tabyası: 227

papas: 9, 11, 16, 23, 24, 25, 26, 42, 44, 49, 50, 113, 154, 155, 159, 199, 205, 206, 212, 213, 214, 227, 263, 265, 266, 276

papinte kâğızlar: 267

Papişte: 15, 32, 220, 224

parankona çukalar: 50

Parka karyesi: 243

parmaklık: 114

partal: 202

pâsbân: 22, 31, 98, 110, 143, 151, 159, 164, 193, 270, 298, 307, 315, 316

pastav çukalar: 31

Paşa câmi‘i: 154, 256

paşa kethudâsı: 100, 140, 215

Paşa mahallesi: 140

Paşa mü’ezzini: 180

Paşa sarâyı: 111, 140, 144, 162, 163, 164, 251, 252, 316

Paşa sarâyı câmi‘i: 145

Paşa sarâyı imâreti (Budin’de): 150

paşa voyvadalı: 261

Paşocık sarâyı: 255

patirgâh: 115

Patka gölü: 164, 176, 183, 186

pâypûş: 108, 152

Peçoy: 105, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 152, 237, 242, 300, 301, 304, 306, 307, 310, 313, 314, 328

Peçoy kal‘ası: 113, 114, 115, 119, 130, 241, 242, 243, 299, 300, 311, 323

pederimiz (ayrıca bkz. Dervîş Mehemmed Zıllî): 131, 135, 166, 174, 234, 235

pehlivân: 81, 82, 152, 282

pelîd: 124, 168, 295, 306, 307, 315, 319

pembe: 76, 220

penc-i yek: 41, 42, 50, 200, 276, 325

penç beyt: 152

pençgâh: 211

pençik kâğızları: 200

pendnâme: 135

Pendnâme-i Hoca Attâr: 82

penez (bakır akçe): 101, 197, 247, 267

Penteli kal‘ası: 44, 89, 123, 124, 136, 238

Perakin kal‘ası: 100

Perast kal‘ası: 257, 269, 273, 275, 277, 292

Perayo karyesi: 243

perde-i zenbûr: 303

perde-i zerrînler: 23

perende-bâzlık: 287

Perezen nehri: 87

perhîz: 50, 147, 272

Pertev Paşa (vezîr-i sânî): 300, 304
Peşpehel şehri: 225
Peşte: 126, 130, 136, 140, 142, 153, 155, 156, 157, 237
Peşte kal‘ası: 126, 128, 130, 132, 133, 146, 151, 156, 157, 158, 233, 236, 237
Peşte sahrâsı: 129, 140, 144, 146, 156, 237
peştemâl: 148
peynir: 66
Pınarhisâr: 71
pırasa: 71, 153
Pil kal‘ası: 17
pilâv: 153, 198, 214, 282
Pileve şehri: 67
pine: 222
pinyal şiş: 249
Pîr Dede Sultân hammâm: 96
Pîrbe Fazlî: 320
Pirboy: 55, 247, 248
Pirepol: 248, 249, 250, 252
Pirepol kal‘ası: 55
Pirespirem kal‘ası: 132, 161, 212, 225, 320
pîr-i muğânlar: 51
Pîrî Paşa, Kara: 43, 79
Pirinc-pirim: 55, 56, 264, 266, 274
pirinç: 7, 11, 22, 38, 46, 47, 116, 117, 140, 166, 167, 224, 232, 240, 284
pirinç kapaklı dollâblar: 16
pirinç pilâvı: 30, 96, 166
pirinç şem‘dânlar: 272
pirinç teneke: 166

Pirmorya: 120, 130, 257, 260, 278

Piruzin: 54

Pisan: 4, 5, 6

Pisanvar: 4, 197

pisi balığı: 58, 86

Pîşde kal‘ası: 156

pîş-tahta: 223

Pitiştvâr kal‘ası: 36

Pitiştvar kal‘ası: 42

Pive: 257, 269, 276, 292

pivo: 272, 284

pivo: 44

piyâdegânlar: 39

Plav kal‘ası: 55, 247, 257

Plevne: 95, 96, 97

Plevneli Gâzî Mihaloğulları: 304

Plevneli Mihal Beğler: 230

Poçetel kal‘ası: 259, 278, 281, 282, 285, 290

Podgırac kal‘ası: 325

Podgoriç: 59, 60

Podgoriçse kal‘ası: 60, 271, 274, 279

Pogofça kal‘ası: 323

Pojaga: 62, 105, 108, 109, 110, 161, 237, 240, 298, 301, 310, 314, 323, 324, 325, 326

Pojaga kal‘ası: 298, 324, 325, 326

Pojagacık: 55, 239, 240, 241, 244

Pojan: 171

Pojon kal‘ası: 129, 200, 201, 204, 205, 209, 225, 243

Polad Ağa, Şâh (Yalı Ağası): 3, 13, 17, 19, 20, 32, 40, 41, 52

polad-ı Nahşevânî: 48, 109, 241

Polata: 136

Polata kal‘ası: 132, 301

Polta kurbu: 44

Popova: 262, 278, 282

Poraga şehri: 79

porkalab: 196

Porok kal‘ası: 225

Portakal Firengi: 79

Portakal gemileri: 220

post: 102, 232

postelik: 196

Potar şehri: 197

Potkalı: 196

potlar: 26, 298

Potur: 240

potura: 17, 39, 40, 60, 110, 118, 122, 149, 152, 158, 162, 173, 175, 212, 250, 271, 276, 308, 318

Poturca: 239, 296, 300

poyatalar: 300

poyraz: 90, 99, 121

Prag / Prak: 18, 137, 143, 160, 161, 171, 193, 225, 320

Pragova nehri: 282

Pranda köyü: 221

Prandaporosk: 224, 328

Prandeburunk şehri: 193

pranka: 49, 140, 141

Praşo: 3, 22, 46, 47, 48, 197
Pravadi: 72
Priştine: 56
Prizren sancağı: 257
Puçepye karyesi: 277
pulluk demiri: 139
Pulya: 56, 60, 61, 259, 268, 279, 285
Punarhisâr kal‘ası: 71
Purgaz: 56
pustenik: 196, 197
put: 32, 134, 211, 223, 227, 228
puthâneler: 27
putperest: 15, 32, 219, 220

- R -

Raba: 19, 123, 137, 238, 262, 276, 320
Râbi‘a-i Adeviyye: 75, 118, 247, 257, 319
Raça kal‘ası: 295, 296
Rado ban (Sırf banı): 293
Radobola: 287, 289, 290
Radopol nehri: 290
râhibân: 23, 150, 290
Râhime (kadın ismi): 152
Rahova kasabası: 97
Rajina palankası: 100
rakı: 44, 64, 272
rakkâs: 218

Raknipçe karyesi: 292
Rakofçi: 2, 3, 6, 7, 10, 11, 13, 17, 18, 28, 30, 39, 50, 89
Ral kasabası: 105
Ramazân Efendi (Ordu Monlası): 13, 48, 232
Ramazân, Mi‘mâr: 255, 256
Râmoğlu: 270
Râmoğlu mescidi: 271
Ravna dağları: 293
Ravnot kal‘ası: 30
Ravza-i Mutahhara: 1
ravza-i Rıdvân: 41, 99, 104, 117, 224, 246, 252, 269, 288, 318
razakı (üzüm cinsi): 24
Re’îs Efendi, Şâmîzâde: 90, 185, 202, 204
Re’îsü‘l-küttâb: 83, 99, 109, 177, 201, 301, 305
Rebivala karyesi: 94
Receb: 69
Receb Efendi, Vâiz: 63
Redey İşvan: 8, 11, 27
Redey Yar: 30
Redvar kal‘ası: 1
rehâvî makâmı: 23, 51, 217, 265
Reîs Efendi: 202
Restân: 186
Retime kal‘ası: 83
Revân: 29, 81, 166
revzenler: 140, 274
reybâs: 248, 279
reyhân: 117, 166

reyhânistân: 224
Reyke nehri: 301, 304, 306
Rezdân şehri: 79
reze: 67
Ribniçse: 234
Rila yaylası: 66, 68
Rim Papa: 15, 127, 156
Risna: 275, 277, 278
Risna kal‘ası: 272, 275, 276, 277
Ristetâlîs: 279
riyâl guruş: 37, 54, 84
Roda kasabası: 55, 240, 247, 248
Rodnik: 137, 239
Rodnikli kasabası: 240
Rodolse gölü: 322
Rodolsek kal‘ası: 322
Rodos: 106, 315
Rojay karyesi: 54, 239, 243
roka: 279
rokla: 24, 32, 195, 220, 221, 224, 258, 265, 272
Ropart şehri: 193
Rosa limanı: 268, 269, 270, 271
Rosita nehri: 93, 94
Roy şehri: 200
Roza: 186
Roza, elçi: 89
Rudolfos: 175
ruhbân: 24, 44, 115, 134, 164, 248, 265

Rûm: 4, 16, 25, 32, 43, 47, 53, 54, 61, 64, 66, 70, 72, 76, 79, 85, 86, 88, 90, 101, 106, 108, 110, 112, 113, 117, 134, 141, 143, 153, 165, 188, 221, 223, 227, 246, 250, 255, 256, 261, 279, 287, 303, 310, 328

Rûm, Bahr-i: 66, 72, 87

Rûm harâcı: 16, 23, 141, 163

Rûm kralı: 264

Rûm lisânı: 71, 86, 127

Rûm tekrûru: 85

Rûmca: 118

Rûmeli: 10, 12, 32, 44, 46, 55, 56, 62, 63, 66, 67, 69, 85, 87, 88, 89, 91, 97, 99, 102, 109, 132, 134, 137, 190, 192, 201, 248, 268, 274, 275, 292, 303, 308, 320

Rûmeli askeri: 1, 9, 111, 112, 130, 132, 304

Rûmeli beğlerbeğisi: 233, 298, 301

Rûmeli Hisârı: 274

Rûmeli vezîri: 56, 62, 130, 131, 201, 230

Rûm-ı Yanvan: 85

Rûmî: 13, 259, 279

Rûmiyye, Bahr-i: 87

Rûmiyye Şeyhi Azîzzâdeler: 82

rummân: 221, 280, 291

Rûs: 83, 152

rusâs-ı hâs: 9, 107, 144, 223, 288

Rusçuk kal‘ası: 150

Rusdere köyü: 93

Rûsi’l-asl: 83

rûz-ı Kâsım: 46

rûz-ı nevrûz: 152, 209, 238, 253

rûznâmeci: 136, 260, 288, 289

Rüstem: 154, 186

Rüstem Beğ, Çengîzâde: 259

Rüstem Paşa, Sarı (Süleymân Hân vezîri): 88, 103, 121, 283, 297

Rüstemâne: 208, 291

- S -

sâ‘at: 23, 26, 144

sâ‘at çanı: 115, 298

sâ‘at kullesi: 116, 228, 249, 260, 289, 299, 307, 316

sâ‘at rakkâsı: 23, 25

sâ‘at şakulası: 229

sâ‘athâne: 228

Sabâ şehri: 284

Saboç kal‘ası: 322

Saboç nâhiyesi: 15, 18, 19

sâbûn: 148, 290

Saçlı Yezîdî Kürdleri: 82

saçma toplar: 92, 138, 140, 141, 164, 321

sadak: 50, 196

sadef: 279

sademât (top cinsi): 193

sadranc nakşı: 7, 22, 28, 38, 47, 108, 227, 230

Sadrıa‘zam: 72, 73, 76, 77, 83, 90, 109, 111, 112, 113, 120, 126, 128, 130, 131, 132, 133, 147, 152, 158, 160, 161, 162, 169, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 218, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 241, 242, 243, 244, 254, 259, 262, 266, 267, 277,

278, 279, 281, 297, 300, 301, 302, 305, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 317, 319, 320, 322, 325, 326, 328

Sadrıa‘zam kethudâsı: 173, 202, 213, 226, 243, 281

Sadşe: 79, 80

safrâ: 58, 290

sağkol: 46, 137, 151, 158, 162, 191, 201, 230, 314, 320

sağrıpûş: 182

sahtiyan: 32, 95, 247, 318

saka kuşu: 86

Sakarya nehri: 87, 287

Sakız cezîresi: 85, 272

Sakmar: 10, 17, 18, 19, 197, 300

sal: 20, 26, 117, 156, 175, 298

Salakoz kal‘ası: 212

salamura: 47, 282, 302

Salanta: 125

sa‘leb: 279

salıklar: 102

salîbe: 219, 248

Sâlih Paşa (Yeniçeri ağası): 90, 191, 259, 320

Sâm u Nerîmân: 186, 291, 305

Samakov: 66, 67, 68, 97

samakov (demir ma‘denleri): 5

saman: 72

Samayakov (Sırf banı): 66

Sâm-ı akrân: 154

Sâm-ı süvâr-vâr: 48

Sâmi‘î Efendi: 152

samsoncubaşı: 183, 191, 192, 213

sanavber ağacı: 221, 246

sancağ-ı Resûlullâh: 107, 183, 302, 304

sancağ-ı şerîf: 208, 241, 311

sancak: 51, 96, 109, 126, 137, 172, 177, 197, 204, 207, 209, 215, 217, 225, 268, 273, 312, 317, 325

sancakbeği: 1, 2, 54, 56, 68, 70, 97, 111, 114, 121, 137, 162, 193, 215, 231, 232, 236, 294, 300, 306, 312

sandûka: 67, 129, 149, 166, 223

santa ağaçları: 168

sapan demiri: 139

sapan kemendler: 235

saparna: 279

Sar kirmân: 85

sarây: 4, 6, 7, 8, 12, 18, 19, 20, 22, 25, 27, 28, 29, 30, 37, 38, 45, 47, 52, 56, 59, 66, 67, 68, 70, 72, 73, 76, 77, 84, 88, 89, 91, 96, 99, 104, 114, 127, 128, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 150, 164, 192, 227, 235, 241, 243, 251, 255, 257, 262, 266, 270, 275, 288, 292, 296, 298, 299, 305, 316

Sarây kasabası: 70, 72, 292

Sarâybosna: 72

Sarâyburnu: 128, 164

sârbân: 182, 187

Sardilya: 284

Sarı Saltık: 9, 127, 264

Sarı Süleymân: 127

Sarı Talışmanlı karyesi: 70

sarı yağı: 66

sarıca: 27, 35, 53, 109, 177, 196

Sarıca Paşa câmi‘i: 91

Sarıca Paşa medresesi: 91

Sarıhan: 16

sarık: 173, 260, 261

sarımsak: 153

sarma ağac: 224

sarnıçlar: 56, 142, 145, 155

Sarrâchâne cisri: 287

sarrâclar: 109

sartal: 202

Saruhan: 172, 173, 192, 204

Sasa nehri: 13

sâtûr-ı Muhammedî: 35, 55, 82, 101, 102, 103, 124, 133, 136, 172, 179, 194, 241, 243, 244, 247, 257, 268, 295, 296, 297, 298, 300, 309, 323, 324, 327

savat: 50, 196

savma‘a: 248

saya çuka: 109

sâyebân: 83

saz (bitki): 20, 54, 65, 66, 110, 111, 168, 232, 284

Saz kralı: 46

Saz Macarı: 6, 12, 28, 29, 30, 31, 33, 42, 44, 45, 46, 49, 51, 197

Saz nehri: 32

Saz Şamos kal‘ası: 28

Saz vilâyeti: 3, 14, 15, 28, 29

sazan balığı: 58, 86, 153

sâzendegân: 32, 303

sâzendeler: 32

sazlı batak: 232, 310

sazlı evler: 230

sazlık: 11, 52, 217, 224, 300

Sazvar: 197

Sazvaroş kal‘ası: 6, 52

Seb‘a kırâ’ati: 81, 246

sebîl: 95

sebîlhâne: 108, 123, 145, 289

Sebte boğazı: 87

sebzevât: 153, 215, 291

Seçan kal‘ası: 130, 157, 195, 200, 212, 235

Seçoy kal‘ası: 115, 120, 136, 238

sedd-i İskender: 3, 20, 49, 127, 138, 146, 157, 164, 170, 189, 192, 204, 205, 220, 223, 224, 227, 234, 264, 270, 280, 283, 294, 304, 307, 308, 315, 317, 319, 322, 325, 328

sedd-i Kahkahâ: 21, 106, 126, 157, 163, 170, 171, 189, 270, 283, 317

sefer: 21, 39, 48, 89, 92, 96, 132, 193, 198, 211, 238, 241, 242, 243, 300, 328

sefer eşer: 56, 96, 176

Sefer Gâzî Ağazâde İslâm Ağa: 200

Sefer Paşa, Ohri paşası: 159

Sefîd, Bahr-i: 43, 72, 87, 306

sefîdî: 165

sefîneler: 306

seg: 156, 183, 243, 301

Seg hisârı: 121

segâh: 211

segâh faslı: 48, 109

Segedin: 17, 98, 237, 310

Segedin kal‘ası: 129, 137, 156

Seget kapusu: 115, 117, 118

Seget kapusu: 316, 318

Segsâr: 121, 122, 136, 237, 310

Segsâr kal‘ası: 121, 238, 241

Seğitvar: 114, 115, 116, 119, 129, 237, 241, 242, 243, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 312, 314, 316, 323, 328

sehhârân: 151

sekbân: 20, 27, 35, 53, 100, 125, 175, 177, 181, 192, 196, 217, 259, 261

sekbânbaşı: 132, 135, 137, 156

Sekbânlı kasabası: 88

sekdirme toplar: 237

Sekelhit kal‘a: 197, 300

Sekvar: 197

Selânik: 65, 68, 249

selçar: 197

Selemî: 48

Seleşdi kral: 112, 233

Seleşti Ban: 244

Selîm Hân: 81, 114, 300, 304, 306

Selîm Hân-ı Evvel: 43, 134, 305

Selîm Hân-ı Sânî: 287, 302, 305, 306

Selîm oğlu Hünkâr Mehemmed: 120

Selîm Şâh: 79, 112, 305, 306

selîmî: 266

Seline kal‘ası: 83

Selmân Beği: 75

selmânî berberleri: 91

selsebîl: 24, 119

Selvi kazâsı: 93, 94

semâ‘: 254

semâ‘hâne: 117

semek: 280

Semendire: 3, 44, 53, 55, 102, 110, 111, 112, 114, 130, 136, 150, 194, 195, 215, 230, 231, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 244, 277, 279, 310, 314

Semendire kal‘ası: 130, 157

Semendire topları: 106

Semerkand: 108, 263

Semiha karyesi: 53

semiz top (top cinsi): 193

semmûr: 31, 43, 57, 65, 89, 100, 102, 197, 215, 252, 257, 304, 312

semmûr hil‘at: 82

semmûr kalpak: 118, 152, 196, 197

semmûr kapaniçe: 48, 51

semmûr kürk: 27, 34, 37, 40, 42, 43, 48, 52, 73, 83, 185, 191, 196, 197, 200, 202, 238, 247, 262, 279, 280

semmûr lipâçe: 75, 109, 131, 197, 328

semmûr sarık: 152

semmûr terpûş: 197

Semûdlar: 242

Senbedek: 12

Senc Efrenc: 212

seng-i ferah: 165

Senmartin kal‘ası: 132, 161, 225, 320

Sente kal‘ası: 212

Senyal dağları: 12

Senyal karyesi: 42

serâhorân: 321

serâmed çan: 31
serâmed top: 143, 174
serâmed zincîr: 139
serâperde: 89, 185
serâperde-i Süleymânî: 106, 133
serasker: 7, 13, 48, 103
Serbâz deresi: 5
Serdâr Çelebi: 41
Serdâr sarâyı: 255
Serdâr sebîli: 108
serdengeçdi: 9, 45, 62, 160, 161, 194, 195, 201, 203, 204, 273, 301, 302, 303, 327
serencâm: 215, 218
seretân: 187
Sergüzeşt: 172, 173, 215, 310
serhad a‘yânları: 33
serhadli kalpağı: 99
serhadli kürk: 64
Serhadli lisânı: 312
serhoş: 31, 103, 296
Serinbe kal‘ası: 225
serîrler: 223
Serîrü‘l-lân: 79
Sersik: 1
servî: 74, 79, 116, 144, 166, 221, 223, 246, 260, 268, 281, 282, 291
Sevâkin şehri: 79
sevdâ: 58, 290
sevr: 187

seyâhat: 18, 79, 286, 307

Seydî Paşa: 3, 4, 5, 18, 274

Seydîzâde: 29, 185, 201

Seydo Kâzi (erkek ismi): 152

Seyfî gulâm: 215, 216, 226

Seyhûn nehri: 20, 256, 286

seyishâne: 3, 52, 90, 92, 93, 183, 202, 213, 215, 216, 240, 241, 285, 309

Seyk kal‘ası: 4

Seykel: 3, 12, 14, 17, 19, 26, 27, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 197

Seykel Macar: 12, 36

seylân: 23

seylâvî: 83

Seyrântaşı temâşâgâhı: 299

seyyâh: 24, 72, 104, 106, 117, 148, 149, 152, 166, 169, 215, 255, 287

seyyâre: 187

sıçan: 22

sıçan otu: 139

Sıçan Samur dağları: 17

sıçan yolları: 189, 191, 196, 202, 210

sıçrap atlar: 40

Sıdovrina kal‘a: 322

Sıffîn: 133

sığâr u kibârı: 126

sığınlar: 177

sığır: 4, 5, 6, 8, 12, 16, 19, 30, 52, 65, 87, 101, 108, 142, 151, 169, 196, 198, 214, 228, 235, 267, 272, 273, 275, 285, 295, 323

sınağo: 150

Sınap burnu: 87

sırât (tasviri): 25

sırça kumbarası: 229

sırçadan atma kumbarası: 204

Sırf: 53, 54, 55, 64, 65, 67, 94, 100, 101, 103, 114, 134, 239, 240, 241, 244, 245, 247, 248, 249, 255, 258, 269, 279, 286, 293, 296, 297, 306, 313, 325

Sırf banları: 66, 244, 248, 293, 294, 296

Sırf kralı: 62, 85, 100, 128, 239, 248

Sırf lisânı: 296, 318

Sırfça: 99, 118, 240, 249, 271

Sırfça lisânı: 53, 62, 100, 239, 240, 244, 248, 293, 294, 297, 299

Sırfistân: 249

Sırfol ban: 248

sırma: 109, 202, 309

sırmalı tîrkeş: 309

Sıyolabi Yanoş Kral: 123

Sibin: 47, 48, 49, 50

Sibin kal‘ası: 48, 49, 50, 51, 197

sicil: 48

sicillât: 308

sicill-i şer‘-i Resûl: 285

sicill-i şerîf: 229

Siçevar: 197

Sigetvar, bkz. Seğitvar

sihirbâz avret: 91

sikke: 24, 79, 141, 211, 220, 221, 222, 229, 251, 267, 305

silâh: 83, 111, 153, 229, 307, 316, 326

silâhşor: 82, 149, 179

Silçat karyesi: 230
Silifke sancağı: 61
silihdâr: 74, 82, 208, 301, 302, 303, 305
silihdârlık: 81
Silisre: 46, 66, 103, 198
Silivri: 43, 84, 85, 109
Silivri kal‘ası: 84, 88
silu: 165
sîm: 23, 48, 130, 148, 200, 225, 259, 276
sîm bardaklar: 37
sîm kemer raht: 309
sîm ü zer: 23, 24, 32, 324
sîm-i hâlis: 220, 226
Sîn, Bahr-i: 87
Sinân Beğ hânı: 64
Sinân Beğ mahallesi: 63
Sinân Beğ mektebi: 63
Sinân Beğ mescidi: 63
Sinân Çavuş, Peçoylu Koca: 313
Sinân Efendi hammâmı: 91
Sinân Kadı Efendi’nin câmi‘i: 260
Sinân Paşa: 19, 64, 88, 253
Sinân Paşa câmi‘i: 253
Sinân Paşa, Cığalzâde: 189
Sinân Paşa (Fâtih-i Yemen): 77, 160
Sinân Paşa kullesi: 98
Sinân Paşa mahallesi: 253
Sinân Paşa medresesi: 253

Sinân Paşa sarâyı: 253

Sinân Paşa, Varat Paşası: 8, 19, 42

Sinân Paşazâde (Rûmeli beğlerbeğisi): 233

Sinânlı köyü: 73

Sincar dağı: 82

Sincivan limanı: 56

Sincivitli: 328

Sind: 47, 108

sindân: 68

sinde kâğızlar: 272

sindiyân: 154, 166, 224

Sinko karyesi: 271

Sinop kal‘ası: 87

Sinorina çayırı: 269, 270

sipâh: 11, 50, 52, 114, 160, 161, 195, 205, 207, 209, 238, 304

sipâh kethudâyeri: 56, 63, 71, 94, 96, 97, 98, 105, 111, 137, 163, 239, 240, 244, 249, 251, 254, 259, 262, 286, 291, 294, 296, 306

sipâhî: 89, 173, 191, 201, 207, 208, 212, 269

sipehsâlâr-ı mu‘azzam: 304

sipov ekmek: 30, 31, 46, 47, 50, 153

Sirebreniçse: 137

Sirem: 3, 16, 44, 53, 101, 102, 103, 104, 105, 110, 112, 114, 118, 119, 136, 152, 215, 230, 237, 243, 296, 297, 299, 310, 314

Siremçe vilâyeti: 296

Sirge: 196

Siriçse kal‘ası: 30

Siridna karyesi: 244

sirke: 47, 148, 263

Sitarova karyesi: 66
Sivas: 16, 62, 83, 89, 96, 109, 111, 153, 155, 193, 236, 286
Siven şehri: 38
Sivilye guruş: 16, 240
siyâsetgâh: 32, 228
Siyâvuş Paşa: 11, 16, 20, 138, 146, 159, 185, 186, 213
siyer kitâbları: 43
soba germâbları: 145
soba hammâmları: 22, 50, 102, 248, 295
Soboska kal‘ası: 233
sofa: 55
Sofya: 67, 68, 69, 91, 93, 97, 100, 128, 131
Sofyavî: 63, 64, 68, 97
soğan: 153
Sokolluoğlu hânı: 249
Sokrât: 24, 279
Solak Ali Ağa: 161
solkol: 46, 137, 158, 162, 191, 230, 314
Solom Gargor Batori: 4
solta riyâl: 54
soltat: 11, 17, 263, 264, 265, 266, 267, 327, 328
somâkî: 7, 142, 165, 166
Sombor kal‘ası: 242
Sombor sancağı: 237
somun: 91
Sonlok: 17, 20, 156, 157, 237
Sonlok Gabor binâsı: 31
sopa: 92

sorguc: 9, 16, 48, 51, 134, 136
Sotin kal‘ası: 136
Sotin palankası: 103, 238, 297
Sovolno karyesi: 244
Sovuksu iskelesi: 80
sovulcan: 145, 151
söğüd ağaçları: 67
su borusu: 169
su değirmeni: 11, 14, 67, 169, 246, 253, 289
su dollâbı: 68, 168
su hazîne: 163
su kapusu: 111, 145, 147
su kemerleri: 84
su kullesi: 142, 151, 281
su kuyusu: 98, 146, 150, 235, 328
su küngleri: 169
su küpleri: 145
su sarnıcı: 54, 60, 61, 142, 145, 155, 163, 269, 276, 277, 279, 280, 294
su sığırı arabaları: 30
Su tabyası: 146
su yolları: 132, 145, 164
su yolu kullesi: 170, 250
subaşı: 2, 56, 60, 65, 86, 101, 146, 239, 280
sudâ‘ (hastalık): 58
Sudak kirmân: 85
Sudin kal‘ası: 212
suhûn: 32
sûk-ı sultânî: 69, 73, 99, 144, 246

sulhnâme: 81
Sultân Ahmed çeşmesi: 88
Sultân Bâyezîd mahallesi: 270
Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i: 260, 270
Sultân Bınarı: 97
Sultân Mehemmed câmi‘i: 56, 61
Sultân Selîm câmi‘i: 114
Sultân Süleymân câmi‘i: 115
Sultân Süleymân câmi‘i (Ösek’de): 107
Sultân Süleymân Hân: 286, 288
Sultân Süleymân hayrâtı: 110
Sultâne (kadın ismi): 152
Suluk kapusu: 141, 145
Suma Çayırı: 99
summât-ı Muhammedî: 48
sumpara taşı: 235
sundurma: 255
Sun‘îzâde Efendi, Şeyhülislâm: 76
Sun‘ullâh Ağa, Sipâhîler Ağası: 201
su-perestlik: 155
surâhî: 166
Surhsîbvar: 127
surnâ (müzik aleti): 51, 197, 208, 265
surre: 2
surutka: 159, 284
Suzebolı: 85
Suzebolı kal‘ası: 87
Sübhân, kûh-ı: 281

Sücâh mescidi: 63

Sücâhlı karyesi: 87

Süd nehri: 87

Süd suyu: 174

sükker: 75, 328

Süleymân Ağa, Kazancızâde: 320, 326

Süleymân Beğ câmi‘i: 256

Süleymân, Hacı: 69

Süleymân Hân câmi‘i: 106, 121, 122, 123, 124, 144, 237, 295, 298, 299, 305, 308

Süleymân Hân cisri: 258

Süleymân Hân depesi: 113, 164, 185, 187

Süleymân Hân, Gâzî: 230

Süleymân Hân, Sarı Gâzî: 9

Süleymân Hân sebîli: 145

Süleymân Hân / Sultân: 1, 7, 9, 11, 15, 16, 17, 20, 27, 33, 56, 73, 79, 88, 94, 97, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 120, 121, 122, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 144, 146, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 162, 165, 166, 167, 169, 171, 173, 175, 183, 186, 220, 221, 233, 234, 235, 236, 242, 244, 247, 251, 252, 254, 255, 268, 277, 278, 280, 284, 286, 287, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 321, 323, 328

Süleymân Hân topu: 106, 193

Süleymân Hân türbesi: 242, 328

Süleymân, Hazret-i: 57, 131, 284

Süleymân Igrando: 129

Süleymân Nebî: 284

Süleymân Paşa: 79, 134, 135, 138, 141, 146, 236

Süleymân, Râmoğlu Hacı: 270

Süleymân, Sarı Grando: 128
Süleymân Şâh: 123, 150
Süleymânîler: 144
Süleymâniyye câmi‘i: 70, 144
Süleymâniyye imâreti (Budin’de): 150
Süleymâniyye minâresi: 169
Sülmüş (köle ismi): 152
sülüs hat: 146
sümûmât makûlesi: 229
sümüklü böcek: 142, 145, 151
sünbül: 117, 119, 166, 224, 279
Sünbül Efendi merkadi: 64
sünbüle: 187
sünbül-i Hıtâyî: 265
sünbül-i Hindî: 32
sünbül-i Rûmî: 279
sünnet: 284
Sünnime (kadın ismi): 152
sürâhî: 223
sürhâb (kuş cinsi): 86
sürme: 229
Süro Kâzi (erkek ismi): 152
sürre: 108
Süvâ: 211
süvârî: 5
Süveys deryâsı: 87

- Ş -

Şa‘bân Efendi, İmâm: 94

Şâdlı Çelebi Sipâhî: 152

Şâfi‘î mezhebi: 64, 136, 148

şaglar: 16, 20, 21, 26, 28, 46, 48, 52, 127, 128, 129, 143, 205, 211, 212, 265

şâhî toplar: 34, 38, 52, 54, 61, 62, 100, 104, 106, 111, 121, 122, 141, 155, 157, 168, 171, 174, 189, 192, 199, 213, 250, 263, 281, 286, 291, 293, 294, 297, 298, 299, 306, 313, 317, 319

şâhin: 5, 40, 43, 54, 86, 128, 155, 197, 277, 280, 281, 294, 318

Şâhin Paşa, Lala: 66, 67

Şâhkulı nakşı: 255

Şâhkulu (nakkaş): 25, 116, 142, 166

şâhnişîn: 49, 137, 140, 274, 299, 316

şâhtere: 279

şa‘îr (arpa): 52, 153, 158

şa‘ir / şu‘arâ: 118, 119, 152, 247, 287, 290, 314

şakâyık: 166, 279

şakî: 325

Şâkirî Efendi, eş-Şeyh: 68

Şakşakî Paşa: 98

Şâm: 16, 49, 83, 89, 91, 109, 111, 112, 143, 175, 201, 209, 320

Şâm fısdıklı helvâlar: 83

Şamaki: 79

Şamhâl Hân (Dağıstân pâdişâhı): 79

Şamhâller: 79

Şâm-ı Kazan tekyesi: 232

Şâm-ı Trablus: 199

Şâmî Efendi: 81

Şâmîzâde: 90, 177

Şamos nehri: 5, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 20, 27, 28, 32, 45, 46

Şamos Uyvar: 9, 10, 14, 197

şapka: 24, 25, 32, 112, 128, 176, 178, 183, 206, 208, 224, 266, 267, 327

şarampav / şaranpav: 46, 114, 122, 123, 124, 133, 157, 168, 171, 191, 192, 195, 203, 220, 234, 273, 298, 299, 302, 313, 314, 320

şarâp: 14, 44, 47, 49, 51, 70, 92, 178, 320, 324

Şarbatakvar: 197

Şarkez: 123, 125, 142

Şarlofça kal‘ası: 212

Şarviz nehri: 121

Şat nehri: 290

şâtır: 196, 197

şatranc: 49, 114, 164

Şattu’l-Arab: 16, 20

şayak çuka: 153

şayaklar: 93

şayka (top cinsi): 49, 106, 133, 141, 145, 146, 147, 193, 294, 315, 317

şazrevân: 7, 23, 24, 64, 66, 67, 99, 100, 114, 117, 119, 142, 143, 145, 164, 169

şebeke ağlar: 122

Şebeş: 1, 2, 4, 11, 50, 51, 53

Şebeş Uyvar: 11, 12, 197

Şebeşvar: 197

Şeddâd: 7, 127, 138, 229, 233

Şeddâdî: 2, 4, 7, 8, 9, 11, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 28, 31, 39, 44, 47, 49, 50, 56, 60, 63, 71, 85, 94, 101, 103, 104, 105, 106, 114, 115, 121, 122, 124, 138, 140, 143, 146, 155, 163, 164, 167, 170, 189, 204, 209, 214, 227, 231, 234, 245, 248, 266, 269, 273, 274, 277, 284, 285, 293, 294, 296, 299, 307, 316, 322, 324, 325

şeftâlû: 291

Şehâbeddîn Paşa, Gâzî: 53

şehbâzlar: 61

şehir a‘yânları: 308

şehir emîni: 136, 314

şehir kethudâsı: 2, 56, 63, 67, 71, 91, 94, 96, 98, 118, 136, 244, 251, 252, 254, 259, 277, 286, 292, 294, 296, 306, 314

şehir oğlanı: 80

şehir subaşı ağası: 98

şehir voyvadası: 71

Şehirli zindânı: 316

Şehreküsdü câmi‘i: 63

Şehreküsdü varoşu: 64

şehrengîz: 53, 64, 119, 153, 171, 245, 247, 252, 257, 260, 271, 291, 308, 318

Şehrezol: 81

şehriyârî: 111

şehzâde: 155, 196, 197, 198, 304, 305, 321

şeker: 46, 142

şeker kamışı: 220

Şekeş kal‘ası: 242

Şeki: 79

Şelele kal‘ası: 212

şemâme kavunu: 272

şem‘dân: 24, 129, 149, 265

şem‘-i asel: 75, 209, 223, 240

şem‘-i kâfûrî: 24, 75, 265

şem‘-i rîhler: 187, 209

şem‘-i zincler: 187

şemmâme amber: 76

Şemseddîn-i Sivasî, Kara: 197

Şemsî: 293

Şemsî Paşa: 303

Şemsî Paşa (Mustafâ Paşa karındaşı): 304, 308

Şemsî Paşa (Rûmeli beğlerbeğisi): 301

Şemsî Paşa, Rûmeli vezîri: 309

Şemsî Paşa, Vezîr: 300

şemşîr: 109

şemşîrbâz: 82, 83, 112

şemşîr-i samsâm: 191

Şem‘ûn-ı Safâ: 159, 263, 265, 266

şerbet: 224

Şeremet: 196

şerîf kazâ: 63, 71, 91, 94, 96, 98, 105, 239, 244, 249, 254, 259, 262, 268, 282, 286, 291, 294, 295, 296, 306

Şeştokollu Mehemmed Beğ câmi‘i: 259

şeştüper: 102, 118

Şeyh Efendi: 247

Şeyh Efendi câmi‘i: 67, 99

Şeyh Efendi mescidi: 99

Şeyh Hasan Efendi tekyesi: 247

Şeyh Kudsî: 97

Şeyh mahallesi: 98

Şeyh Pîrî Efendi câmi‘i: 255

şeyhânî mutallâ: 309

Şeyhî Çelebi: 230

şeyhülislâm: 56, 63, 76, 77, 98, 105, 111, 114, 137, 163, 239, 244, 247, 249,

251, 254, 262, 268, 286, 290, 291, 294, 296, 305, 306, 314

şeyhü‘l-kurrâ: 63, 270

şeyhü’ş-şüyûh: 81

Şıklofça : 241, 298, 307

şıpırtma kalpak: 40, 196

Şıpka dağı: 91, 92, 93

şıralı engûru: 91

şîb: 23, 32, 37, 75, 206, 248, 263, 265

Şibenik kal‘ası: 275, 323

Şibevar: 197

Şiçe deresi: 5, 6

Şiçevâr kal‘ası: 6

Şiçova nehri: 5

Şidak Nogay: 196

Şijvarya: 15

şikârgâh: 119, 141

şikence: 39, 228

Şikloş: 237, 299, 314

Şikloş kal‘ası: 113, 114, 299, 300

Şimatorna: 43, 121, 126, 136, 214, 237, 241, 310, 314

şimşâd: 119

şindire: 91, 97, 102, 157, 174, 237, 239, 245, 249, 297

şindire tahta: 29, 31, 47, 49, 96, 99, 100, 104, 106, 111, 114, 122, 126, 140, 145, 147, 148, 157, 163, 168, 214, 227, 235, 240, 247, 291, 295, 296, 297, 298, 299, 306, 307, 308, 318, 328

Şinvardo kal‘ası: 225

şire: 99, 166

şîreli âbdâr üzümü: 120

şîr-hurma: 248

Şîrîn beğleri: 196

Şîrînli: 198, 328

Şirvan: 79

şiş: 118, 132, 139, 143, 184, 229

şişeci: 266

Şivekoron kal‘ası: 220

Şolomkovar kal‘ası: 8, 197

Şoşkon depesi: 187

Şoşkot deresi: 171

şukka-i alemler: 209

Şuran kal‘ası: 190, 209

Şuran kal‘ası: 208

Şuran palankası: 213

şükûfeler: 166, 259

şütür: 187

şütürbânlar: 187

- T -

Tabahâne: 63, 98, 99, 118, 145, 146, 147, 148, 156, 252, 257, 286, 287, 289, 290, 291, 295, 312

tabanca: 252

Tabanıyassı: 43

tabılhâne: 177, 200, 312

tabîbân: 151, 290

tabl / tabıl (müzik aleti): 34, 46, 51, 94, 96, 106, 149, 179, 185, 196, 197, 209, 265, 273

Tabur boğazı: 40

tabur cengi: 174

tâbût: 79

tabya: 21, 47, 49, 50, 52, 105, 106, 123, 138, 139, 141, 143, 145, 146, 155, 157, 161, 163, 164, 167, 170, 174, 189, 193, 194, 195, 196, 204, 206, 210, 214, 223, 227, 234, 235, 264, 274, 299, 303, 306, 307, 308, 312, 313, 315, 317, 319, 320, 321, 323, 326, 327, 328

tâc: 16, 24, 89, 102, 129, 132, 159, 224, 265

tâc-ı İskender: 129

tâç kalpakları: 318

tahhânlar: 289

Tahmîs: 78

tahsîldâr: 158

taht: 223, 302

tahta biçecek değirmenler: 33

taht-ı kraliçse: 244

taht-ı revân: 300, 305

tâk-ı Havarnak: 148, 165, 287

tâk-ı Kisrâ: 47, 116, 142, 147, 148, 165, 286

tâkıye: 57, 60

Takyanusî altun: 73

takye: 290

talar guruş: 31, 43, 220

talî‘a-i asker: 1

talkan: 17

Talyan lisânı: 220

Talyan-ı Fireng lisânı: 58

Taman cezîresi: 85, 86

Taman-elli: 196

Tâmîrîzâde câmi‘i (Öziçe’de): 245

Tancavar kal‘ası: 225

tarabans tüfeng: 196, 197

Tarabefzûn: 85

tarabızonlar: 144

Târîh-i Rûm-ı Yanvan: 85

Tarîkat-ı Muhammedî kitâbı: 76

Tarsus cisri: 286

Tasuçoyik karyesi: 282

Taşlıca: 250, 251, 252, 253, 255, 257, 279

taşra haremi: 165

Taşra Varoş mahallesi: 170

taştülek (kuş cinsi): 86

Tat kirmân: 85

Tata kal‘ası: 132, 160, 161, 162, 172, 177, 212, 225, 301, 320

Tatar: 3, 5, 6, 7, 10, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 27, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 44, 45, 50, 68, 70, 85, 99, 109, 131, 171, 174, 181, 196, 197, 198, 199, 200, 203, 205, 206, 207, 210, 212, 213, 215, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 225, 226, 233, 234, 235, 238, 242, 298, 312, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328

Tatar askeri: 3, 4, 7, 8, 16, 17, 24, 28, 33, 35, 40, 41, 42, 46, 50, 52, 162, 176, 177, 199, 216, 218, 220, 221, 222, 225, 231, 243, 313, 326

Tatar Hân: 52, 103, 131, 174, 189, 196, 197, 304, 311

Tatar Hânzâde: 196, 199, 212, 231, 235, 237, 312, 322, 326

Tatar lisânı: 91, 222, 260

Tatar seraskeri: 19

Tatar yayları: 220

Tatarbâzârcığı kasabası: 68, 69, 90

Tatarca: 93, 220

Tatarhânî: 69

Tatarşe: 200

tâ‘ûn: 22, 25, 172, 263

tavla (oyunu): 164

tavşan: 30, 198, 249

tavuk: 30, 47, 59, 147, 157, 198, 215, 222, 328

tâvûs: 22, 48

tâvûs kuşu: 219

tâvûsî deve: 182

tazı: 279

teber: 76, 139, 149, 316

Tebrîz: 49, 232, 282

teferrücgâh: 63, 104, 117, 119, 153, 154, 156, 225, 246, 253, 298, 318

tefne ağacı: 246

tefne yağı: 223

tefsîr-i şerîf dersi: 91

teheccüd: 94

tekâlif-i örfiyye: 90, 136, 139, 150, 246, 292

tekâlîf-i şâkka: 248, 283

tekbîr-i Muhammedî: 181

tekir balığı: 86

Tekirdağı: 41, 153

Tekrûr kral: 71

tekye: 31, 56, 57, 63, 69, 71, 88, 95, 101, 102, 104, 111, 116, 117, 135, 149, 150, 153, 155, 167, 228, 240, 246, 249, 253, 256, 258, 261, 262, 270, 277, 280, 283, 293, 294, 295, 298, 316, 318

tekye-i dervîşân: 63, 65, 95, 100, 146, 157, 170, 248, 249, 251, 253, 260, 284, 289, 296, 297, 300

tekye-i erbâb-ı tarîk: 91, 96, 99, 108, 251, 297

telâtin derisi: 47

teleme yağı: 153
telhîs: 305
telli kurşum: 229
temâsîller: 165, 166
temessükâtlar: 54, 61
teneke: 11, 20, 22, 38, 140, 167, 264
tengetir çadır: 309
tengetir haymecik: 155
tennûre: 76
Tentere cezîrecikleri: 86
terakkîler: 204
terâzû: 164
Tercan sahrâsı: 112
tercümânlar: 194
tereyağı: 258
Terkoz: 72, 84, 85, 86
terpûş: 95, 152, 197
Tersâhâne bâğçesi: 74
tersâhâneler: 269
tersâlar: 51
tershâne: 74, 269, 284
tesbîh: 23, 61, 83, 265
tesellînâme: 311
Tesvar dağları: 28
teşrîhât kitâbları: 229
teybend harîr kuşak: 57, 118
tezkire: 177, 178
tezkireci: 136

tığ: 9

tılsım: 22, 23, 49, 145, 151, 165

Tımış nehri: 1, 2

Tımışvar: 1, 2, 3, 16, 20, 27, 37, 44, 53, 89, 107, 136, 137, 237, 274, 304, 311, 312, 324

tınâblar: 187

tıransa: 110, 301

Tırnoviçse kapusu: 269

Tiflis: 79

Tîh: 191, 210

Tihemten: 186

Tihotine nehri: 252, 254, 255, 257, 258

tilki: 30, 102, 222

tilki kuyruğu (üzüm cinsi): 24

tîmâr: 1, 56, 69, 70, 91, 97, 102, 111, 121, 126, 133, 177, 194, 203, 209, 215, 244, 245, 248, 306, 326

tîmâr defterdârı: 135, 230, 314

tîmâr kethudâsı: 230

tîmâr-ı sipâhânlar: 94

Timur Hân: 53

Tin kal‘ası: 261

tine: 222

Tinetiho nehri: 252, 257

tîr: 82

Tiran kasabası: 55

Tire: 192, 204, 207, 212

Tirepiş kal‘ası: 16, 26

Tirepişvar: 16, 197

Tirepoşna karyesi: 244
tirfil: 8, 153, 271, 278
tîrkeş: 20, 109, 202
tirkeşli: 197
Tirkoviş: 31
Tirsenik karyesi: 96
tiryâkî: 118, 241, 243
tiryâkî adımı: 98, 114, 139, 235
Tiryâkî Hasan Paşa (Bosna vâlîsi): 236, 311, 313, 315
Tise nehri: 3, 11, 12, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 33, 44, 46, 52, 137, 156
Tivirdik karyesi: 55, 244
Tobla nehri: 269, 297
tobra emîni: 195
tobralar: 195, 301
Toğna: 122
Tokat kal‘ası: 244
Tokay kal‘ası: 19, 300
Tokayvar: 197
tokmak tüfengli: 109
tokmaklar: 145
Tolça kal‘ası: 247, 257
Tomanis: 79
tombaz: 138
tombaz gemiler: 110, 138, 151, 156, 175
Tomok: 100
tomruk: 195, 203
tomuz topu: 184
top: 4, 5, 7, 9, 11, 12, 16, 18, 28, 35, 36, 37, 38, 43, 44, 45, 58, 60, 61, 98, 106,

108, 112, 120, 124, 126, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 139, 140, 141, 143, 146, 151, 154, 155, 157, 158, 160, 161, 163, 164, 165, 171, 172, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 217, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 230, 233, 234, 236, 237, 245, 258, 265, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 280, 281, 283, 284, 285, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 315, 316, 317, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 327, 328

top dökmek: 68

top dökücübaşı: 137

top güllesi: 13, 15, 45, 68, 101, 130, 138, 141, 147, 157, 165, 168, 179, 180, 182, 191, 193, 229, 235, 294, 297, 298, 307, 311, 313, 316, 320, 321

topçıyân: 158, 212, 230

topçu: 1, 2, 33, 50, 52, 89, 137, 141, 162, 171, 191, 192, 204, 207, 213, 215, 230, 232, 236, 242, 268, 269, 304, 306, 314, 315, 320

topçubaşı: 162, 190, 207, 234

Topçular kasabası: 84

tophâne: 141, 163

Tophâne: 79, 80, 85, 106, 122, 135, 140, 141, 142, 163

Tophâne Abazaları: 80

top-ı kal‘a-kûp: 32, 39, 50, 85, 106, 138, 145, 192, 193, 210, 250, 302

top-ı kûp: 7, 18, 36, 105, 120, 124, 133, 139, 143, 160, 164, 192, 195, 199, 213, 227, 245, 302, 321

top-ı serâmed: 163, 307

top-ı şâhî: 122, 212, 311

top-keşân: 96

Topla nehri: 270, 271

toplu kulleler: 123

Topraklık kal‘ası: 313, 317, 318, 328

Topraklık varoşu: 312, 316, 317

topuz: 51, 102, 118, 134, 209

torlak: 76

Tornik yaylası: 247

Tornik yaylası: 55

torompete: 34, 43, 46, 134, 177, 179, 181, 182, 184, 185, 196, 197, 207, 217, 265, 273

Torondoş dağı: 56, 58

Torvakurudan dağları: 90, 93, 94

Tot: 152, 156, 183, 186, 199, 219, 221, 228

Tot banı: 130

Tot gulâm: 52

Tot kenîsesi: 228

Tovarnik kal‘ası: 136

Tovarnik palankası: 103, 238, 297

Tovna gölü: 122

Tovna kal‘ası: 122, 136

Tovoçin karyesi: 244

Tovona palankası: 238

Toykun Paşa: 146, 147

Toyon dağları: 96

Török Palando (Seğitvar banı): 129

Tövar karyesi: 13

trinketa direği: 138

tuç: 117, 129, 142, 151, 154

tuç havânlar: 154, 171

tuç horos: 151

tuç kadeh: 142

tuç künkler: 164, 287

Tûfân-ı Nûh: 271

tuğ: 1, 4, 28, 45, 81, 109, 126, 134, 137, 150, 158, 177, 190, 196, 197, 201, 237, 241, 243, 250, 262, 314

tuğ-ı şâhîler: 51, 89, 131

tuğrâ: 44, 83

tuğrâ-yı garrâ: 83, 134, 135, 136

tuğulka: 48, 139, 143, 162, 177, 229, 294, 316

tulum: 20, 26, 62, 281, 310

tulumba: 229

Tuna: 3, 9, 17, 20, 53, 54, 55, 67, 71, 72, 87, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 108, 110, 111, 114, 117, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 129, 130, 131, 132, 133, 136, 137, 138, 140, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 181, 182, 187, 188, 189, 209, 213, 215, 219, 221, 225, 232, 235, 237, 238, 240, 244, 247, 257, 259, 277, 301

Tuna Belgradı: 7, 13, 29, 294

Tuna değirmenleri: 151

Tuna Demirkapusu: 3, 72

Tuna gemileri: 151, 173

Tuna kapudanı: 137, 162, 175

Tuna palankaları: 123

Tuna suyu: 98, 131, 145, 146, 168, 169, 175

Tuna Vişegradı: 162

Tuna yalıları: 90, 125

Tunageçdi Hasenî ve Hüseynî kınalı atlı ve yedekli yiğitleri var idi.: 162

Tunca nehri: 69, 70, 72, 90

turalar: 255

Turdar: 197

Turla nehri: 37, 38, 87, 106, 174

turna telleri: 128, 133, 185, 203, 224, 318

turp: 215

turra: 196, 231

turşu: 47

turunc: 153, 220, 221, 268

turvin: 264

Turvin sahrâsı: 50, 51

Tuşile karyesi: 292

tut meyvesi: 97

tûtîyâ: 7

tuz: 8, 98, 282, 283, 285

tuz emîni: 282, 285

tuz kayaları: 8

tuz ma‘deni: 8, 11

tuz mehâzinleri: 99

tuzcular: 8

Tuzda: 8, 11

tuzla: 269, 285

Tuzla kasabası: 295, 306

tüccâr: 31, 58, 70, 103, 108, 109, 110, 144, 147, 152, 170, 247, 256, 257, 270, 272, 290, 292, 295, 296

tüfeng: 9, 28, 32, 35, 37, 62, 79, 83, 86, 92, 93, 109, 112, 124, 126, 132, 133, 134, 139, 143, 154, 158, 169, 170, 176, 178, 179, 182, 184, 186, 187, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 205, 206, 208, 209, 211, 215, 216, 217, 230, 236, 252, 258, 259, 261, 262, 265, 267, 268, 271, 272, 273, 274, 276, 279, 284, 285, 291, 302, 303, 307, 309, 316, 320, 321, 322, 327

tüfengci dükkânları: 252

tüfengciler: 196, 197

tüfeng-endâz: 2, 4, 5, 10, 15, 33, 34, 40, 60, 65, 105, 109, 111, 113, 194, 223, 258, 259, 260, 262, 271, 272, 273, 282, 324

tüffâh: 66

Tümük: 79

Türbe bayırları: 146

Türbe kal‘ası: 302, 304, 323, 328

Türbe mahallesi (Çayniçse’de): 253

Türk: 5, 36, 127, 132, 155, 172, 175, 176, 178, 179, 182, 184, 190, 191, 194, 199, 205, 206, 207, 269, 277, 291, 311, 322, 323, 327

Türk askeri: 130, 191, 194, 206, 293, 313

Türk dellâllar: 205

Türk Eşe karyesi: 84

Türk lisânı: 30, 84, 225

Türkçe: 64, 172, 291

Türkî kasâid: 83

Türkistân: 47

tütün: 93, 176, 206

- U -

ûd: 77, 149, 211, 248, 265, 302

ûd u amber: 24

ûd-ı zebât: 47

Udvarhel: 33, 41, 197

Uğrun kapu: 140, 142

uhlamur: 119, 246, 260

ulak: 72, 89, 135, 161, 162

Ulama Paşa: 1, 157

Ulama Paşa hânı: 57

Ulama Paşa kullesi: 138

Ulama Paşa sebîli: 145

Ulama Paşa tabyası: 138, 237

Ulanlı: 196

ulemâ: 57, 63, 73, 74, 77, 91, 95, 96, 108, 118, 119, 147, 151, 152, 187, 240, 246, 257, 286, 290, 292, 300

Ulu Nogay: 196

ulûfe: 40, 41, 53, 76, 77, 137, 195, 210, 238, 258, 278

ulûfeciyân-ı yesâreyn: 304

Umaniçse karyesi: 55, 247

Ummân, Bahr-i: 87, 183

un: 215, 229, 240

un değirmeni: 33, 71, 103, 111, 228, 246, 261

Un kapanı: 106

Ungurus: 3, 13, 36, 43, 84, 88, 91, 101, 104, 105, 110, 122, 127, 128, 129, 131, 133, 134, 135, 136, 138, 142, 156, 176, 198, 225, 313

Ungurus kralı: 101, 102, 111, 113, 120, 122, 128, 156, 159, 299

Urfa: 89

urgan: 245

Urûm, ayrıca bkz. Rûm: 69, 70, 71, 91, 114, 245, 264, 265

Urumbet Nogay: 196

Urûmca: 56

Urûmlar karyesi: 69

Urus: 264

Urusça lisânı: 220

Urusçuk: 72, 93, 97, 103

Uskok: 250, 252, 258, 259, 260, 261, 272, 276, 278, 279, 283, 284, 286, 291

uskumru balığı: 86

Ustolça: 261, 281, 282

Ustolni kal‘ası: 170

Ustolni-Belgrad: 7, 15, 43, 112, 113, 123, 127, 128, 133, 136, 166, 176, 210, 212, 233, 237, 243, 298, 301, 314

Ustolni-Belgrad kal‘ası: 9, 113, 160

ustolnik: 197

Usturumca şehri: 64

Uşşâkî tekyesi: 260

uştuka balığı: 153

utarid: 187

Utvar Kapdanı: 12

uyuz: 65, 311

Uyva: 214

Uyvar: 11, 29, 43, 89, 148, 152, 159, 161, 163, 164, 172, 173, 174, 175, 176, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 194, 195, 196, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 238, 243, 297, 319

Uyvar kal‘ası: 89, 130, 157, 158, 174, 175, 184, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 201, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 219, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 237, 243, 321, 326

Uyvar sahrâsı: 188, 190, 193, 206, 208

Uzun câmi: 99

Uzun Hasan: 112

Uzuncaova kasabası: 90

Uzuncular karyesi: 72

- Ü -

Üççeşmeler (Nova’da): 270

Üçler Makâmı: 99

Ülgün kal‘ası: 60, 61

ümerâlar: 40, 50, 158, 174, 200, 205, 209, 238

Ümhâne (kadın ismi): 152

Ünsî Efendi (Ordu Monlası): 187, 195, 210, 229

Ünye vilâyeti: 39

Üsküdârî Mahmûd Efendi: 80, 186

Üsküp: 56, 62, 70, 250, 251, 281, 282, 285

Üstikolina kasabası: 257, 258

Üstü Açık ılıca (Budin'de): 147, 155

Üstürgon: 43, 127, 128, 133, 136, 137, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 186, 187, 188, 189, 190, 199, 201, 202, 208, 210, 212, 217, 228, 230, 232, 237, 314, 321

Üstürgon kal'ası: 9, 113, 130, 132, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 184, 187, 189, 190, 209, 214, 228, 232, 233, 243, 298

Üstürgorna: 159

üzengi: 218

üzüm: 24, 47, 59, 120, 166, 261, 267, 272, 281, 291, 296

üzüm turşusu: 103

- V -

Vac vâdîsi: 105

Vaç: 142, 157, 189, 236, 237

Vaç kal'ası: 133, 146, 157, 233, 236, 237

Vaç sahrâsı: 236

vâdî-i hâmûn: 242

Vâ'izzâde: 316, 320

Vak nehri: 189, 200, 201, 209, 212, 213, 215, 217, 218, 219

vakıf kasabası: 249

Vakvâk, şecer-i: 35, 93, 216, 309

Val: 44, 89, 106, 136, 161

Vâlide câmi'i: 228

Vâlide Sultân: 214
Valik kal‘ası: 325
Valiva kasabası: 55, 244
Valpova: 108, 109, 113, 237, 241, 242, 298, 299, 326
vamoş: 196, 197
Van: 81, 84, 87, 159, 163, 315, 317
Van kal‘ası: 81, 138, 214, 274, 277
Varad kal‘ası: 311
Varadin: 103, 105, 110, 132
Varadinpetre kal‘ası: 104
Varat: 1, 3, 8, 19, 20, 27, 29, 33, 42, 43, 44, 89, 100, 136, 234, 237, 326
Varat kal‘ası: 6, 7, 8, 11, 18, 19, 53, 196, 213, 300, 321
Vardar nehri: 64
Varna: 53, 68, 72, 85
Varoş kapusu: 111
Varşalka Kral: 47, 219
Vasil: 86
Vasiligoz: 86
Vasilikoz: 87
vasiyyetnâme: 133, 135
Vaşarheld kal‘ası: 12
Vaşarheld kal‘ası: 29
Vaşvaroğlu: 175
Vedd: 211
Vekat kal‘ası: 79
Velat nehri: 45, 48, 52
Velî Ağa: 260
Velî Ağa câmi‘i: 260

Velî Beğ germâbı: 148

Velî Beğ hânı: 260

Velî Beğ ılıcası (Budin'de): 149, 150, 154

Velî Efendi, Vâ'iz: 82

Velî Mustafâ, Kızlar Ağası: 80

Venedik: 47, 56, 58, 59, 60, 61, 107, 120, 243, 249, 252, 253, 257, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 281, 283, 292, 306, 321, 322

Venedik altunu: 61, 271

Venedik banı: 267, 271, 272

Venedik beğleri: 265

Venedik elçisi: 267, 272

Venedik Firengi: 55, 60

Venedik hazîne: 278

Venedik kal'ası: 266, 267, 322

Venedik kapudanları: 263

Venedik körfezi: 56, 60, 61, 259, 264, 268, 269, 274, 285, 290, 322

Venedik Pirinc-pirimi: 55, 56, 264, 274

Verça nehri: 247

vere: 11, 60, 103, 104, 105, 161, 199, 206, 208, 231, 233, 243, 304

Verebil kal'ası: 212

Veriga: 268, 274, 275

vetah: 197

Veys el-Karanî: 74

Vezîr Ferhâd Paşa, Vezîr: 301

vezîria'zam: 71, 75, 77, 79, 81, 92, 93, 100, 104, 109, 160, 161, 162, 177, 181, 183, 189, 192, 195, 198, 202, 206, 207, 213, 214, 241, 243, 245, 297, 308, 311, 319, 328

vezneboşal (kuş cinsi): 86

Veznedâr Ağa: 249
Vidin: 90, 97, 98, 99, 100
Vidin kal‘ası: 97, 98
Vilagoş kral: 15
Vilogoş kal‘ası: 304
Vinçaz kal‘ası: 7, 50, 197
Vinkoş, Çeh çâsârı: 132
Vireca kasabası: 97
vistiyar: 197
Vişegrad: 55, 162, 212, 257, 287
Vişegrad kal‘ası: 212, 233, 235
vişnâb: 103, 153
vişne: 153
Vite nehri: 96
Vitoş dağı: 97
Vize: 70, 71, 72
Vizo, Kostantin kızı: 70
Vo nehri: 193, 200, 221
Voça nehri: 55
Volçıdırma karyesi: 97
Voraniçse: 269, 270
Voranitiçse bayırı: 271
vordinar: 101
vornik: 196, 197
Voyka karyesi: 238
Voynak: 203, 249
Voynık ban (Sırf banı): 128, 294,313
voyvada: 8, 55, 56, 60, 61, 62, 63, 66, 69, 70, 71, 72, 91, 94, 97, 100, 103,

104, 105, 120, 239, 240, 244, 248, 252, 254, 258, 259, 277, 282, 286, 291, 292, 295, 296, 297, 298, 299, 309, 314

Vuçitrin: 56, 292, 314

Vuçu bostâncıbaşı: 81

Vuka nehri: 297

Vuleçe yaylağı: 65

Vulko nehri: 104

Vulkovar: 104, 136, 186, 238, 297

Vulkovar kapusu: 106

vurguncu askeri: 273

Vuvle cebeli: 79

- Y -

yaban asmaları: 163

Yablaniçe yaylağı: 247

Yablaniçse karyesi: 55, 247

Yaboka karyesi: 53

yâdes kemiği: 50, 231

Yadra nehri: 293, 294

yâfte kâğızları: 94

Yagodina: 100, 240

yağ: 46, 101, 103, 106, 216, 240, 297

Yağfur Tekûr: 86

yağmâ: 7, 10, 92, 209, 221, 275, 309

yahni: 96, 214, 282

Yahûd kavmi: 129, 139

Yahûdî: 70, 95, 98, 114, 139, 150, 153, 245, 255, 264, 265, 279

Yahyâ Ağa: 63

Yahyâ Beğ, Sâlihli: 239
Yahyâ, Hazret-i: 254
Yahyâ Paşa câmi‘i: 251
Yahyâ Paşa ibn Mehemmed Paşa: 154
Yahyâ Paşazâde: 160, 161, 233, 298
Yakay kavmi: 231
Yakova: 104, 115, 116, 237, 277, 297, 298, 310, 314, 324
Yakovalı Hasan Paşa câmi‘i (Peçoy’da): 115
Yakovalı Hasan Paşa medresesi: 116
Yakoviçse kasabası: 62
Ya‘kûb Ağazâde Ahmed Ağa: 97
Ya‘kûb Ağazâde, Sofyavî: 97
Ya‘kûb Çavuş: 68
yâkût: 16, 32, 48, 128, 144
yâkût rengi: 153
yaldız: 251
yaldızlı haç: 11
yalı ağası: 3, 17, 19, 20, 41, 42, 52, 198, 205, 219, 225, 226, 238, 242, 328
Yalı kapusu: 269
Yalı Tatarı: 33, 242
Yalova: 113
Yaman Sadaklı: 196
Yanık: 89, 100, 123, 126, 158, 161, 171
Yanık kal‘ası: 19, 88, 89, 90, 109, 123, 132, 136, 152, 158, 161, 177, 202, 225, 320
Yanık seferi: 123
Yanko ibn Madyan: 72, 74, 84
Yanko Kral: 72

Yanoş kral (Budin kralı): 16, 18, 101, 113, 120, 123, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 154, 233, 299, 300

Yanova: 3, 4, 7, 29, 46, 50, 84, 234, 237, 240, 304, 321

Yantura nehri: 93

Yanvan: 72, 85

Yanvan-ı Rûm Tevârîh: 86

yapağı: 285, 295, 301

yârbendler: 254

Yarka karyesi: 242

yarlığ-ı belîğ: 96, 135, 250, 263

yasakçı: 11, 14, 28

yasdıklar: 10

Yassı mahalle: 157

Yassı Tabya: 191, 192, 193, 194, 205, 227

Yassıören karyesi: 88

Yaş şehri: 31

yaşmak çember: 152

Yavla: 236

Yavuz Er ibn Ece Ya‘kûb: 135

yay: 4, 37, 143, 193, 203, 229, 316

yazma (yiyecek): 17

Ye’cûc: 145, 146, 163, 264, 295, 307, 315

Yedikulle: 81, 84, 129, 135, 136

Yedikum: 85

Yedvoriç kasabası: 259

Yeğûs: 211

Yejder ban: 8, 42

Yelaç kal‘ası: 258

Yeleç dağı: 258

Yeleçse kasabası: 259

yelekler: 268

Yeleşke kal‘ası: 315

Yeleşke nehri: 87

yelken: 152, 275

yelkovan (kuş cinsi): 86

yelve (kuş cinsi): 86

Yemen: 64, 77, 79, 118, 143, 160, 263

Yemenî, akîk-i: 23, 24, 68

Yene nehri nehri: 72

Yenehisâr: 71, 72

Yeni câmi: 67, 80, 167

Yeni hân: 99

Yeni kapu: 146

Yeni kasaba: 65, 292

Yeni medrese: 144, 147

Yeni odalar: 62

Yeni Palanka: 121, 136, 238

Yenibâğçe: 72

Yenibâzâr: 65

yeniçeri: 11, 14, 29, 33, 35, 40, 41, 50, 52, 89, 101, 105, 111, 130, 132, 135, 137, 150, 156, 159, 161, 162, 172, 183, 189, 191, 192, 200, 203, 204, 205, 207, 212, 213, 214, 215, 230, 231, 232, 233, 236, 242, 268, 270, 274, 294, 298, 310, 321

yeniçeri ağası: 41, 90, 137, 151, 152, 158, 161, 162, 191, 192, 267, 268, 270, 271, 300, 303, 306, 312, 314, 320

yeniçeri bayrağı: 161

yeniçeri çorbacıları: 1, 137, 184, 312

yeniçeri dizdâr ağa: 137

yeniçeri ocağı: 27, 75, 136, 152, 161, 162, 183, 189, 207, 209, 211

yeniçeri odaları: 2, 13, 28, 87, 137, 140, 144, 152, 191

yeniçeri serdârı: 56, 63, 67, 71, 72, 91, 94, 96, 97, 98, 100, 239, 240, 244, 247, 249, 251, 252, 254, 259, 262, 277, 281, 282, 283, 286, 292, 296, 297

Yenidünyâ: 221, 222, 224

Yenihân: 295

Yenihisâr: 120

Yenikal‘a: 62, 121, 234, 242, 276, 279, 292, 311, 312, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 327, 328

Yeniköprü: 287

Yeniköy: 69, 85

yerekan: 24, 105, 165

Yergöğü kal‘ası: 72

Yesevî: 150, 293

Yeşil câmi: 98, 99

Yeşil Direkli hammâmı: 145

Yeşil Direkli ılıcası (Budin’de): 146, 148, 149, 154

Yeşil Direkli mahallesi: 145

yeşil şukka alemler: 324

yeşim: 7, 24, 118, 165

Ye‘ûk: 211

Yezero yaylası: 259, 292

Yezîd: 135, 229

Yezîdî Kürdleri: 82

yılan: 22, 25, 145, 151, 280, 285

yılan balığı: 58

yılan derisi: 226

Yıldırım Hân: 53, 72, 86, 89, 128
yıldız rûzgârı: 47, 96
yoğurd: 30, 101, 172, 247
Yoğurdcu karyesi: 90
yoklama: 229
yoklaması ağası: 136
yonca: 8, 153, 271, 278
Yoranda kral: 219
Yoro Zâ‘im (erkek ismi): 152
Yoroz kal‘ası: 85
Yovahim: 220, 225
Yörük: 64, 96
Yörük Çıtak: 91
Yörük köyü: 62
Yörük lisânı: 64, 90
Yörükân: 62, 65, 70, 71, 90, 91, 94, 96, 191
Yörükân kavmi: 230
Yukaru mahalle: 98, 99
Yukaru mahalle (Çayniçse’de): 253
Yukaru mahalle (Mitroviçse’de): 102
Yukaru tekye: 63
yulaf: 172, 176, 214, 215
yumurta: 18, 30, 49, 221, 284
yunak: 26
Yunak Ali: 320
Yunak (köle ismi): 152
Yûnân lisânı: 56, 86, 87, 159
Yûnâniyân: 113, 127

Yûnus Voyvada câmi‘i: 67
Yuram vâdîsi: 232
Yûsuf Ağa: 33
Yûsuf Ağa, Hünkâr Hazînedârı: 321
Yûsuf Ağa, İmrahor: 180
Yûsuf Ağa, Koca: 305
Yûsuf Ağa, Melek Paşa kethudâsı: 40
Yûsuf Beğ: 59, 276, 277
Yûsuf Beğ, İskenderiyye beği: 46, 54
Yûsuf Beğ, Kör: 272, 275
Yûsuf Beğ, mîr-i livâ: 56
Yûsuf Beğ oğulları: 56
Yûsuf Beğ, Risnalı: 275
Yûsuf Beğzâde: 56, 59, 61, 69
Yûsuf Bili, Kör: 196
Yûsuf Efendi, Şâmî (hünkâr İmâmı): 81
Yûsuf, Ekrâdı hâkimi: 82
Yûsuf Hân: 82
Yûsuf Kethudâ: 33, 34
Yûsuf Paşa: 175, 181, 185, 188, 192, 195, 204
Yûsuf-ı Ken‘ân: 78
Yûsuf-sıfat: 29
yüğrük atlılar: 181, 208
Yüleme: 67
yüzbaşı: 70, 98, 102, 111, 114, 121, 136, 162, 178, 191, 236, 251, 294, 306, 314
yüzgeç âdemler: 132
yüzük: 16, 36

- Z -

za‘afrân: 222

Zaçisne kal‘ası: 325

Zadra kal‘ası: 275, 322

za‘ferân: 285, 302, 303

Zagor dağları: 254, 257, 258, 259, 323

zağanos (kuş cinsi): 5, 86, 155, 277, 280, 294

zağar: 262, 279

zağarcıbaşı: 159, 161, 172, 191, 192, 200, 203, 212, 230

Zağra: 67, 90

Zağra Yenicesi kal‘ası: 69

zahâ’ir: 6, 7, 61, 121, 130, 135, 158, 190, 225, 240, 304

zahîre: 31, 52, 93, 110, 113, 116, 126, 172, 173, 190, 191, 201, 203, 212, 215, 225, 226, 230, 231, 236, 239, 240, 242, 244, 245, 250, 264, 275, 276, 310, 311, 312, 314, 318, 319, 320

Zaklise kal‘ası cezîresi: 275

Zâl-ı zamân: 305

zâlim (top cinsi): 193

Zalom yaylası: 278, 279

Zamet karyesi: 97

Zamit karyesi: 67

zanbak: 117, 279

Zaporoska: 196

zarbuzan / darbuzen (toplar): 33, 122, 141, 157, 174, 189, 193, 199, 213, 286, 308

Zard kal‘ası: 110

Zârî: 2

Zarîfî Çelebi (Sultânü'ş-şu'arâ): 99

Zatarnak nâhiyesi: 257, 276, 292

Zavallı (köle ismi): 152

zâviye: 99, 152, 245, 249, 253, 308

ze'âmet: 1, 2, 54, 55, 56, 65, 69, 70, 86, 91, 94, 97, 102, 133, 135, 162, 203, 205, 215, 244, 247, 258, 294, 306, 326

zebânîler: 25

zeberced: 23, 166

Zebûr: 224

zeheb: 20, 165, 166, 202, 276

zehirli: 229

zehrâb: 78

Zekeriyyâ Ağa, Hacı: 270

zemberek: 139, 143, 146, 168, 194, 203, 227, 228, 304, 307, 311, 316

Zemin sahrâsı: 241

Zemon kal'ası: 101, 110, 136, 243

Zemon sahrâsı: 243, 300

Zenarite limanı: 87

zencebî: 285

zer: 24

zerbâf: 23, 32, 37, 75, 206, 248, 263, 265

zerdâlû: 153, 209

zerde: 96, 198, 224, 282

zerdesteler: 92

zerdeva: 31, 197, 252, 257

zerdî: 165

zerdûz: 40, 131, 134, 196, 265

zerdûz hil'at-i şâhî: 89

zerdûz keçe: 136
zerdûz üsküflü yeniçeriler: 137
zereh-külâh: 48, 75, 109, 139, 229
zer-ender-zer dîbâ: 235
zer-i hâlis: 23, 148, 211
zerîn: 166
zernîh: 284
zer-nişânlı bakır tâs: 165
zerrîn: 130, 225, 259, 279
zerrîn âvânîlerin: 32
Zeyla‘ı şehri: 79
Zeyne’l-âbidîn, İmâm: 135
zeynî (üzüm cinsi): 24
zeytûn: 47, 153, 220, 221, 268, 272, 281, 292
zeyyât: 73
zırh: 48, 75, 83, 109, 139, 177, 180, 184, 229
zırtıl: 76
Zidmon: 300
Zidmon Yanoş (Erdel Kralı): 134, 304
zifâf gecesi: 75
zifâf paçası: 73
zift: 143, 187, 194, 203, 302
zihnigar: 196, 197
zil: 51, 149, 182, 208, 265
zîlpûş: 182
zincab: 247
zincîr: 121, 122, 139, 145, 156, 157, 164, 229, 274, 275, 285, 286, 289, 312, 327

zincîr kökü kalkanlar: 139

zincîrli asma cisirler: 124

zincîrli çarhlar: 289

zindân: 214, 235

zindân kapusu: 141

zindân kubbesi: 316

zirâ‘-ı mekkî: 269

zirâ‘-ı melikî: 98

zireh-külâh: 177

Zirin: 89, 105, 120, 309, 323

Zirin hersek: 130, 298, 301

Zirinoğlu: 44, 108, 124, 126, 136, 175, 183, 203, 238, 242, 243, 304, 308, 312, 313, 314, 318, 319, 322, 323, 324, 325, 327, 328

Zirniski ban: 309

Zirniski Mikloş ban: 301, 303, 304, 308

Zirniski Mikloş (Seğitvar banı): 300

ziyâfet: 30, 31, 32, 51, 53, 127, 129, 153, 198, 235, 238, 276

Zobdol karyesi: 261

Zolomioğlu: 4, 13, 16, 20, 21, 29

zolta nâm guruş: 115

zorba: 268

Zoze: 175

zu‘amâ: 92, 96, 135

Zulumât, Bahr-i: 87

zurna: 217, 241

zühal: 187

zühre: 187

zükâm: 148

Züleyhâ: 47
Zülfikâr Ağa: 259
Zülfo Ako (erkek ismi): 152
zümürrûd: 16, 128, 148, 282, 293

[1] *Kur'ân,* Enbiyâ 23. "[Allah] yaptığından sorumlu tutulamaz".

[2] *Kur'ân*, Neml 40. "Bu Rabbimin lûtfundandır".

[3] *Kur'ân,* Âl-i İmrân 159 "(Yapacağın) işler hakkında onlara danış."

[4] *Kur'ân*, Nûh, 23. "Tanrılarınızı, Vedd'i, Süvâ'ı, Yeğûs'ı, Ye'ûk ve Nesir 'i bırakmayın dediler." Ayetin aslı şöyledir:

[5] *Kur'ân*, Fecr 29-30; "Ey huzura eren nefis, gir kullarımın arasına, gir cennetime."

[6] *Kur'ân*, Fâtiha 6; "Bizi doğru yola eriştir."

[7] *Kur'ân*, Rahmân 9; "Tartmayı doğru yapın, tartıyı eksik tutmayın."

[8] *Kur'ân*, Nisâ 145; "Doğrusu münafıklar cehennemin en alt tabakasındadırlar."

[9] *Kur'ân*, Hümeze 1; " Diliyle çekiştiren, kaş ve gözüyle işâretler yapıp alay eden her fesad kişinin vay haline!"

[10] *Kur'ân*, Bakara 20, 106, 109, 148, Âl-i 'İmrân 165, Nahl 77, Nûr 45, 'Ankebût 20, Fâtir 1; "Allah her şeye kadirdir."

[11] *Kur'ân*, Fâtır 13; Hacc 61, Hadîd 60; "Allah, geceyi gündüze katar, gündüzü geceye katar"

[12] *Kur'ân,* En'âm 45 "Zulmeden milletin kökü kurutuldu. Âlemlerin Rabb'i Allah'a hamd olsun."

[13] *Kur'ân*, Bakara 20, 106, 109, 148, Âl-i 'İmrân 165, Nahl 77, Nûr 45, 'Ankebût 20, Fâtir 1; "Allah her şeye kadirdir."

[14] Hadîs, "Elbisenin iyisi (eteği) kısa (yerden sürünmeyeni) olanıdır".

[15] Her iş, vakt ü zamanı gelince olur.

[16] İşitmek nasıl görmek gibi olur?

[17] *Kur'ân*, Yâsîn 53; "Tek bir çığlık kopar".

[18] *Kur'ân,* Rahman, 26; "Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır."

[19] *Kur'ân,* Kasas, 88, "O'nun zatından başka her şey yok olacaktır."

[20] Her şey aslına döner.

[21] *Kur'ân*, Mülk 2; "Ölümü ve hayatı yarattı".

[22] *Kur'ân*, Âl-i 'İmrân 185, Enbiyâ 35, Ankebût 57; "Her canlı ölümü tadacaktır".

[23] *Kur'ân*, Nahl 96; "Sizde olanlar tükenir ama, Allah katında olanlar sonsuzdur, tükenmez."

[24] *Kur'ân*, Tîn 4; "Biz insanı en güzel şekilde yarattık".

[25] "İsimler gökten inmiştir".

[26] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."

[27] Bekarlık gerçekten büyük bir saltanattır.

Dinle benden, özgür bedenini köle yapma.

Kahrolası bir gecelik zevk için,

Yıllar yılı bir kadının kölesi olma.

[28] Nedir Dünya? Hak'tan gafil olmaktır.

Yoksa kumaş, para, çoluk-çocuk ve kadın değildir

(Mesnevî, 1. Defter, 179. Beyit)

[29] Hadis (Bu hadis muteber hadis kitaplarında yer almamaktadır); Resulullah (S.A.V) şöyle buyurmuştur: "Hicretten iki asır sonra sizin en hayırlınız, durumu hafif olanlarınızdır. Dediler ki: Hafif nedir yâ Resulullah? Resulullah (S.A.V.): Ailesi ve çocukları olmayandır.

[30] Hadis (Bu hadis de muteber hadis kitaplarında yer almamaktadır); "Resulullah (S.A.V) şöyle buyurmuştur: Ahir zamanda kısır kadınlara rağbet edin".

[31] *Kur'ân*, Bakara 20, 106, 109, 148, Âl-i 'İmrân 165, Nahl 77, Nûr 45, 'Ankebût 20, Fâtir 1; "Allah her şeye kadirdir."

[32] *Kur'ân*, İnşirâh 5-6. "Elbette güçlükle beraber şüphesiz bir kolaylık vardır. Gerçekten, güçlükle beraber bir kolaylık vardır."

[33] Hadîs, "Yalancı, her duyduğunu konuşan kimsedir".

[34] Hadîs, "Halkın dilleri. Hakk'ın kalemidir" *(Keşfü'l-Hafâ,* C. I/66) Hadis nr. 532, s. 180.

[35] *Kur'ân,* Feth, 3; "Ve sana kimsenin güç getiremeyeceği şekilde yardım eder".

[36] Her şey aslına döner.

[37] *Kur'an,* Fecr, 27-28; "O, senden, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine dön!"

[38] Affetmek zaferin zekâtıdır.

[39] *Kur'ân*, Lokmân 19; "Seslerin en çirkini şüphesiz merkeblerin sesidir".

[40] *Kur'ân,* Bakara 144, 149, 150 "(Namazda) yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir".

[41] Hadis: "Bir saatlik adâlet, yetmiş senelik ibâdetten hayırlıdır.

[42] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[43] İşitmek nasıl görmek gibi olur?

[44] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[45] Hadîs, "Fakirlik benim iftiharımdır".

[46] Hadîs, "Elbisenin iyisi (eteği) kısa (yerden sürünmeyeni) olanıdır".

[47] Hadis (Bu hadis muteber hadis kitaplarında yer almamaktadır); "Tereddüde düştüğünüz bir işte kabir ehlinden istimdâd ediniz".

[48] *Kur'ân,* Âl-i İmrân 159 "(Yapacağın) işler hakkında onlara danış."

[49] *Kur'ân,* Bakara 144, 149, 150 "(Namazda) yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir".

[50] *Kur'ân,* İsrâ 70. "Ama gerçekten de kişi oğullarını değerli eyledik."

[51] İşitmek nasıl görmek gibi olur?

[52] *Kur'ân,* En'am 163; "O'nun ortağı yoktur."

[53] *Kur'ân*, Âl-i 'İmrân 97; "Ona giren güvene erer".

[54] *Kur'ân,* Feth, 3; "Ve sana kimsenin güç getiremeyeceği şekilde yardım eder".

[55] Allah bir nesneyi yaratmak isterse sebebini de yaratır.

[56] "Ben develerin yaratıcısıyım".

[57] Hadîs, "Halkın dilleri. Hakk'ın kalemidir" *(Keşfü'l-Hafâ,* C. I/66) Hadis nr. 532, s. 180.

[58] *Kur'ân*, Nûh, 23. "Tanrılarınızı, Vedd'i, Süvâ'ı, Yeğûs'ı, Nesri ve Ye'ûk'u bırakmayın dediler." Ayetin aslı şöyledir:

[59] *Kur'ân,* Bakara 144, 149, 150 "(Namazda) yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir".

[60] Kâfirin malı mümine helâldir.

[61] Macarca beddua.

[62] Zıdlar birleşemez.

[63] *Kur'ân*, 3. Âl-i 'İmrân 37; "Zekeriya onun yanına, mâbede her girdiğinde [yanında bir rızık bulurdu]".

[64] *Kur'ân,* Enbiyâ 23. "[Allah] yaptığından sorumlu tutulamaz".

[65] *Kur'ân,* İnşirâh 5-6, "Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık dal vardır."

[66] *Kur'ân,* Bakara, 32; "Dediler ki: Sen yücesin. Bizim senin öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur".

[67] Hadîs, "Elbisenin iyisi (eteği) kısa (yerden sürünmeyeni) olanıdır".

[68] *Kur'ân,* Hûd 6; "Yeryüzünde hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a aid olmasın".

[69] *Kur'ân,* Kehf 71 "…Halkını boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen (ziyanı) büyük bir iş yaptın dedi." Âyette geçen "imran" kelimesi metinde "nükran" şeklinde yazılmıştır.

[70] Allah bir nesneyi yaratmak isterse sebebini de yaratır.

[71] Her iş, vakti zamanı gelince olur.

[72] *Kur'ân,* Kehf 71; "Halkını boğmak için mi (gemiyi) deldin?"

[73] *Kur'ân,* Kehf 79; "O gemi"

[74] Her şey aslına döner.

[75] *Kur'an,* Fecr, 27-28; "O, senden,sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine dön!"

[76] *Kur'ân,* En'am 163; "O'nun ortağı yoktur."

[77] *Kur'ân,* Âl-i İmrân 159 "(Yapacağın) işler hakkında onlara danış."

[78] *Kur'ân,* İbrahim 27 "… Allah dilediğini yapar"